

ISBN: 973-9296-33-5
București - 2002
ARHETIP
e-mail arhetip a rol.ro

Tipărit : Tipografia SEMNE

**Această ediție este o reproducere
în facsimil a lucrării**

**Dacia Preistorică de
Nicolae Densușianu**

apărută pentru prima dată în

BUCUREȘTI

Institutul de Arte Grafice „CAROL OÖBL”, S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA PARIS, (fostă Doamnei), 16

1913.

NIC. DENSUSIANU

?

VIEAȚA SI OPERA SA-

însemnătatea Daciei Preistorice.

În revista «*Căminul Nostru*» delà 1 Aprilie 1!)11 (1), primul său articol începea cu următoarele cuvinte:

«i/a sfârșitul săptămânii trecute äiarele publicau, probabil după informațiile poliției, o notiță cu caractere mici câni în această cuprindere: S'a găsit mort, la locuința sa din str. Sfinților, Nic. Densușianu, bibliotecarul Stalului-Major al Armatei. Cam tot atâta ar fi spus si rubrica decesurilor delà Ofițerul Stării Civile, si ca conclnsiune, Nic. uensșianu se despărția de lume tot așa do modest, precum trăise în eu. Nu pleca din lumea aceasta cu sgo-luot și alaiu, jientrucă ziua de îuuuormiintare nu era — ca pentru numeroși alții—singura • în care i se mai pomenia numele».

Aceste puține cuvinte, cari lasă să se vadă, așa do limpede și cine era N. Densușianu, și oare este soarta — să zic și la noi, dacă nu mai mult la noi ca în altă parte—a celor modești, corecți., muncitori și demni, J'ac cea mai mare cinste d-l ui O. Lugoșianu. De sigur că Domnia-sa le-a scris, cum Ic-arn citit și eu de altfel, cu inima plină do durere.

Da, Niculae Densușianu nu mai era; el murise la 24 Martie 1911 orele 1 și jumătate după amiază!

Sufletul acestuia, care părăsia valea plângerilor, după o vieță plină de resemnațiune si muncă, era sufletul unuia clin coi mai de seamă fii ai neamului românesc.

Am credința și curajul a spune că neamul românesc nu a avut mulți fii destoinici ca Densușianu și că în Panteonul nostru va fi el, do sigur, fruntaș între frunțași.

Rar s'a văzut un om mai hotărât t în a-și sacrifica vieță lui—căci el do 40 do ani nu mai trăia decât pentru un anumit scop, — care sa părăsească toate plăcerile vieții, să so izoleze de lume, să renunțe la familie, să se despartă voit și hotărât do tot și toate, pentru a-și consacra toata activitatea de care era capabil, realizării numai unui vis frumos ce ducea la dosmormântarea unui trecut de aur al neamului său.

(1) Anul I, No. 21. București.

valuiã iirea lui bunã și pe omul care cugetã; modestia lui nu prea cunoscutã ori mai ales apreciatã la noi și care-l făcea sfios, te surprindeau plăcut delã prima sa înfãțișare.

Cãutãtura lui limpede, ca și cugetul sãu curat; vorbirea sa rarã, deslușitã, așezatã din toate punctele do vedere, îți arãtau îndatã o fire de seamã și un om simțitor.

Deșertãciune nu era în el; goliciunea, caro ametește pe atãția la noi, era strãinã firii lui. Puțin pretențios, natural, fãrã metehne, fãrã dorințe cari c'hinuesc omul și stricã societãții, el cãuta liniștea, seriozitatea și relațiile sãnãtoase.

Se mulțumia cu puțin; toatã vieța lui stã dovadã.

O astfel ele fire cumpãnitã și bine îngrãdita nu putea însã sa nu aibã și partea ei pasionatã, în care furtuna sã bantuã fãrã rezervã și care sã robeascã firea cea mai aleasã.

Donsușianu era un patriot adevãrat, nu încrezut, nu închi-puit, cu atãt mai puțin un înșelãtor. Tot focul de care era capabilã o astfel de fire aleasã serviã sã încãlzeascã, în inima lui, iubirea de neam și contribuia a-l face sã renunțe la tot, sã se sacrifice cu desãvârșire pe el pentru a mai adaogã ceva la înãlțarea neamului sãu.

Și ce iubire aleasã, curatã, fu aceasta; dornicã numai de a pune în luminã, cât mai mult, pãrțile bune ale neamului românesc, și a-i arãta trecutul cât mai înalt, pentru a-i asigura urcarea mai sigur în viitor!

El închinã astfel toatã suflarea lui neamului din care a ieșit.

Densușianu era dintre Transilvãnenii aceia cari nu voesc a mai ști nici de Transilvania lor iubitã și martira, nici de România, pe care așa de mulți dintre ei o criticã pe nedrept, nici de Macedonia, pe care pare cã am uitat-o cei dințarã liberã, dupã ce i-am pricinuit atãta rãu, nici de Basarabia, care a împlinit un secol de letargie, nici de Bucovina cu comorile ei din trecut, nimic din toate ace stea.... dar cari iubesc, iubesc cu patima toatã țara locuita de Români, fãrã anume hotare decãt acelea ale graiului nostru iubit, pãmânt care a fost roșit de sângele eroilor și martirilor noștri, patria vecinicã a doinei fermecãtoare și a cosânzenelor cu feți frumoși, cari fac sã ne sboare gãndul înãlțându-se tot mai sus.

Dacia, Dacia Felix, era patria lui Densușianu.

Dacia protolatinã, Dacia pelasgã, iatã idealul sãu, iatã ce do-riã inima lui și pentru a cãrei înãlțare a muncit și s'a sacrificat.

Sã nu fie nimeni sceptic. Se vor convinge toți, sunt sigur, ca și mine, cetind aceastã lucrare de preț.

Do Dacia se leagã pe viitor douã nume; apropierea lor sã nu ni se parã nici curioasã și mai puțin încã nepotrivitã: Traian, Densușianu !

Traian cuceri Dacia istoricã, cu armata romana și cu puterea e-niului sãu.

Iciest, inteligent, foarte cult, cunoscător profund al limbii la-
si eline, a germanei, francezei, italienci și ungarei ; înzestrat
voință, de fier și cu o răbdare și perseverență extraordi-
omul acesta te uimește prin ceea ce a făcut și prin chipul
a făcut.

mulțumit în viața sa abia cu strictul necesar, din care b
a reușit a-și aduna un material bogat de documente, de si
publicațiuni, de care a avut necesitate, strâns îndeajuns însă
ca să lase o bibliotecă de seamă danie Ului major al armatei,
și ceva—o adevărată amintire pioasă — iei din Transilvania.
o t, ceea ce a făcut, se vede ușor din ce a publicat și mai
din notele sale extraordinar de numeroase, de bogate și
:ise. El a urmărit un singur țel, acela de a desmormânta tro-
Lil nostru măreț și a pune în lumină faptele glorioase ale nea-
lui românesc.

iațiunile ca și religiile au preoții lor, dintre cari unii Irăesc
xdesea se schinguesc, numai pentru înălțarea lor. f.

uensușianu a fost un preot; mai mult: un apostol. Acei cari
junosc, acei cari îi vor afla activitatea sa, nu vor putea să
ia decât admirație și recunoștință pentru el. Viitorul va
înscrie pe Densușianu printre acei Români cari au itribuit cu
ceva la deslegarea chestiunilor ce interesează o-mirea.

Am cunoscut personal de mult dar prea puțin pe acest om.
studiat însă de curând opera sa. împrejurări fericite m'au s
în pozițiune a-mi da de aproape seamă, consultând notele și
rierilo lui inedite și de a fi fericit văzând prin mine însumi, de
lucrare de seamă a fost capabil un Român ! Din munca și
suferința lui, se înalță mândria de neam, care iicereste
inimile și întărește cugetele.

Le mulțumesc acelora grație cărora pot să vă desvelesc pe
n Densușianu, pe care puțini îl cunosc la noi.

Aduc mulțumiri cu această ocaziune d-lor A. Hențiescu, execu-
al testamentar al lui N. Densușianu și d-lor C. Gobi și I. Ra-
idescu, cari au meritul, cum se va vedea mai în urmă, de a îi
ontribuit la realizarea unei opere mari.

Adresându-se la mine, Domniile-lor au ghicit că vor găsi o inimă
are bate cu ușurință și cu toată căldura pentru o faptă bună.
•lunca ce am desfășurat, de mai bine de un an, va fi din par-e-
mi o slabă răsplată numai față cu memoria aceluia care m'a
ncântat prin opera sa și m'a înălțat mai mult în mândria ce am
le a fi de neam românesc.

• ^ j - t y _K ,,,,,,IV, a fa.c-,6 cu un om.

Densușianu cuceri Dacia preistorică, prin aceasta monumentală acrare postumă, numai cu munca lui aprigă și geniala lui divi-ațiune.

Armatele romane, pentru a pătrunde în inima Daciei și a cuceri capitala ei, urmară mai multe căi. Carpații, acești veciniei buni "rătători ai acelor ce au știut să se umbrească sub coamele lorătătoare de vieață, formau însă un zid contra năvălitorilor.

Legiunile cari se ridicaseră, mai de-a dreptul delà Severin spre Sar mizele t uza, urmară cursul Jiului. Ceeace însă putu l'ace tehnica moderna cu inginerii noștri, pe frumoasa dar sălbatica vale

Lainicilor, pe care s'a așternut nu de mult o admirabilă cale, nu ară în stare să o facă, mai ales grăbiți curn erau, specialiștii armatei romane. Iată do ce delà Bumbești, unde-și făcu ultimul au castru în vale, armata romană apucă direct peste munți prin >asql massivului Vulcan și peste munții Hațegului spre a se co->orî pe clinul lor de miază-noapte în îngusta dar fertila și mai îles poetica vale a Streiului, ce-și duce apele în Mureș.

În acest centru pur românesc se află nu departe de «Poarta le fier transilvana», *Grădiștea*, acum o mică comună rurală, dar :are fu de două ori mândră și impunătoare, mai întâiu ca Sarmisegetuza și apoi ca *Ulpia-Traianci*, foasta capitală a Daciei. Ea e situată pe malurile *Hațegului* în o vale admirabilă, încunjurată 3e înalte și frumoase catene de munți.

Ceva mai din sus de Grădiștea, se află mica comună Densus, lumită Densus, fosta reședință a lui Claussius Longinus, care-și construisse acolo un mausoleu pentru familia sa, care există și până icum, servind ca biserică greco-catolică română sătenilor.

Acolo se născu N. Densușianu la 18 Aprilie 1846. În acest leagăn al latinității Daciei, în acest cuib de raiu pământesc, în acest colț de pământ sfânt nouă, dar cam uitat, plin de urmele și amintirile marilor popoare, cel dac și cel roman, văzu lumina soarelui și crescău acel care nu putea să fie, făcut în urmă și mai conștient prin o cultură aleasă, decât un mare patriot român.

Astăzi *Ulpia-Traiană* se numește *Várhely* și acest nume spune mai mult decât orice, care e soarta de acum a vechiului principat ^{transilvaniei și oer SG} petrece cu frații noștri dinspre nord-est.

Mausoleul lui Longinus, acest admirabil monument, scăpat de vitregia timpilor ca și închinătorii lui, este cea mai vie dovada și cel mai deplin protest al drepturilor ginților cari nu se pot calcă în picioare.

Varhely nu va triumfa nici când de *Ulpia-Trafona* ! m actul de naștere al lui Densușianu se vede că el era co-l
Probului Densușului, *Bisantius Densușianu* și al soției sale

El a avut ca frate mai mare pe Áron, poet și critic, născut tot acolo Ia 1838, fost profesor de limba latină la Universitatea din Iași, autorul Neijriadei, al istoriei limbii și literaturii române.

Mausoleul lui Longinus din Liensus (Transilvania). și a numeroase alte publicațiuni de valoare. Fiul acestuia e me-

Venit pe lume, cu puțin înainte de anul 1848, care ridica vieța te 40 mii Români, în genere fără cultură, dar conștienți și • ndri de originea lor, îngrijit de o mamă iubitoare și în casa i nreot transilvănean cult și patriot, Densușianu a crescut în ta modesta dar curată. Copilări în mijlocul unui naturi admirabile în o localitate care la fiecare moment îi vorbià de trecutul glorios al neamului românesc și în o epocă în care Români renășteau la o vieță ceva mai liberă. Aceștia, încrezători în «dră- o-utul lor de împărat», alături de armata căruia și pentru care sân- Serase din adânc, erau acum siguri că și ei au dreptul la o vieță omenească după secolii de adevărat martiriu.

El începu să-și dea seamă despre ale lumii, tocmai atunci când Români ieșiau cu încetul din o lungă vale a plângerilor în care voinicia nu cunoscuse margini.

Nu cu mult înainte, administrația centrală trebuise să dea ordine să se mai curețe drumurile de numeroasele țepi, pădure de leșuri românești victime ale Ungurilor, pentru a nu jigni văzul acelu mare suflet și rar protector al elementului român, fie-i binecuvântată memoria, împăratul Iosif al II-lea.

Un scriitor ungar n'a scris oare: «Niciodată furcile, temnițele, securile, cârligele, ștreangurile și colțurile stâncilor n'au omorât mai mulți criminali ca Români». (1)

Cum putea oare un atare copil, crescut cu astfel de amintiri și văzând mizeria din jurul său, să nu devie un mare patriot, atunci când prin cultură el își deto mai bine seamă de sui'erintele neamului său, care totuș avea pentru el atâtea drepturi.

Familia din care se trăgea Densușianu era o veche familie românească *Pop de Hațeg*.

Numele de Densușianu se dădu copiilor, mai întâiu lui Aron la gimnaziul din Blaj, de către profesori pentru a-i deosebi de mulți alți Pop ce erau în școală.

Numele acesta le rămăsese și ei îl înnobilară la rândul .lor prin munca ce desfășurară în urmă.

Clasele primare le-a făcut el la Hațeg, de sigur tot la Franciscani, la care fusese dat încă din 1846 fratele său Aron.

În actele sale așa de bine păstrate, nu găsesc decât pe cele lela 1862 înainte, când N. Densușianu la vârsta de 17 ani se afla la gimnaziul din Blaj, în clasa a VI-a.

Din testimoniul său școlastic pe semestrul al II-loa al acestui m, dat la 1 Iulie 1862, se vede că acest adolescent, cuminte, simpatic și frumos, obținuse cele mai bune note.

) Wolfgangi Bethlen, *História de rebus Transili-unicis*. Ed. II, Tom. IV, 428. Vezi ⁻¹⁻ "1 din *Horia*, de

Testimoniu de clasa prima cu eminentia

No. loc. 1 între 55 școlari csaniinaii.

Forțarea morale..... cu lauda
 Atențiunea!..... bune
 Diligenți a J

Preslatiuni de in singulariele obiecte do invetiainentu

De in religiune forte multumitoria
 » Limb'a latina forte multumitoria
 » Limb'a greca forte multumitoria
 » Limb'a materna (româna) forte multumitoria
 » Limb'a germana..... forte multumitoria
 » Limb'a maghiara . • forte multumitoria
 » Istoria și geografia..... forte multumitoria
 » Matematica forte multumitoria
 » Științele naturali >) Istori'a nat. . forte multumitoria
 » J" Phisica »
 » Propedeutica
 » Cantu
 Forma esterua a ocupatiuniloru scripturistecc . . f. buna'
 Numerulu oreloru neglese..... 6 escusate

În capul acestui gimnaziu se afla nemuritorul Cipariu, po când Alexandru Micu era profesor de matematica și fizica. Ioane Antoneli profesor de limba latină, Ioane Popescu de cea maghiara, Olimpiu Blasianu profesor de limba greacă și germană și Ioane Molclovanu profesor de limba latină și filozofie.

Tot primul dintre 50 colegi trecu el examenul de iarnă, după cum se vede din testimoniul școlar dat la 7 Fevruarie 1803.

Dar munca sa aprigă nu putea să aibă loc fără o gravă atingere a acestei naturi alese și delicate, ceea ce se vede din certificatul de absolvire al anului al VI-lea dat la 13 Septembrie 1803, în care găsim la: numerulu oreloru neglese, 2 luni si una diumetato escusate», iar profesorul de clasă A. Micu notează: „*depușii esamenu privat u dein toate studiale în 3 Sept. a. c., fiind-11 că dein caus'a morbului n'a put ut n depune la tempuluseu*".

N'am necesitate a adaoga că la toate studiile căpătă tot: *forte multumitoria*.

Astfel merse el înainte, în acest mic oraș al Blajului, impunător prin amintirea delà 1848, prin marele număr de Români ce au luptat pentru existența neamului și prin munca depusă de micul număr al *intelenței*, cum se zice pe acolo, a micului pumn de oameni cari căutau să urmeze calea deschisă de Clain, de Sin-

La 5 și 6 Iuliu 1865 trecu el maturitatea : *laudabiliter val de bonum-*, la toate obiectele afară de *lingua alia (f/ermana)* la caro avea *bonmn.*

Scoli superioare nu aveau Românii din nord-ostul nostru nici la 1861, cum nu au nici în prezent.

Când văd goana ce se pune spre a opri în ridicarea sa culturală mai ales pe acest popor, înțeleg mai bine ca ori și ce groaza ce au de puterea elementului românesc cei ce pentru moment pot comite astfel de volnicii.

Dar cel ce are încredere în triumful adevărului și dreptului și col ce cunoaște evoluția neamului nostru, nu se va îndoii un moment de viitorul întrevăzut de Bolintineanu, pe care-l are acest popor. Cei din România liberă au însă și sarcini mari și mai grele și am nădejdea că-și vor da seamă de ce trebuie să făptuiescă față cu neamul întreg din acest punct de vedere!

La 10 Octombrie 1865, vedem din un: *AkademiscJier Annahmscliein*, iscălit de *Dr. Mutter, k. 7c. Direktor*, că *Nicolaiis Densușianu* s'a înscris la Sibiu la *Rechtsakademie*.

Iată-l într'un oraș german, cu deosebire pe atunci, dar în un admirabil centru românesc, mai departe de Ulpia-Traiană care-i vorbiă de trecutul măreț, dar în coastele *Șei ember gtilui*, care-i reamintea fapta, gloria și gândul lui Mihai Viteazul.

Nu știu cum era organizată facultatea juridică din Sibiu la acea dată, dar din niște *Prufunysscugniss*, păstrate de Densușianu, putem vedea că el a fost scutit de taxe, din cauza asiduității sale exemplare și din faptul că a fost clasificat *întâiul* la următoarele studii, din anul prim chiar:

Istoria austriacă, cinci ore pe săptămână, cu Dr. Pfaff.

Pandectele, zece ore pe săptămână.

Istoria și instituțiile dreptului roman, nouă ore pe săptămână.

Istoria imperiului și dreptului german, 6 ore pe săptămână.

Ceeace făcea o medie de cinci ore de clasă pe zi, la anul prim de facultate.

Aceasta e o medie naturală pentru un student universitar, când studentul vrea să învețe și profesorul să-si facă datoria. Ar ii bme să se ia cunoștință da anumite facultăți de drept, cari când ajung la 2 ore pe zi în program — cu dreptul larg do absentare mai ales pentru profesor— se consideră că au făcut ceva excepțional de laudă.

Densușianu urmă astfel timp de 4 ani cursurile acestei școli de drept, și în *absolutorium* ce i s'a dat la 20 Iulie 1869 de vr- *^G ott fried Müller, consiUariu r. si director*, vedem, cu a-Jeasa. mulțumire, că în toți anii si la toate materiile i se puno mențiunea „*fréquentât cu mare diligentă*”. În toți anii la ru-

„*Clasa tWnnrffm.llt.i.*” t>] oaf o mu ni
n n an

Materiile urmate erau numeroase și variate. El urmă etica în anul al II-lea și dreptul canonic sau cel eclesiastic protestant, până la dreptul penal civil austriac, și până la economia politică, statistica și procedura civilă și penală pentru a încheia cu știință politică administrativă, știința legilor financiare și administrativă și cu dreptul comercial și cambial și cel montan. Pentru o facultate săsească din Sibiu și la 1869, trebuie să recunoaștem că este destul de lămurit că lucrul era sănătos înjghebat.

Și la toate acestea el fu printre primii cu distincțiune.

Să nu credem însă că tânărul Densușianu trăia pe trandafiri că avea viața asigurată și liniștită, putând să se consacre cu totul numai studiilor sale.

Do acești studenți sunt rari peste tot, dar mai ales în țările locuite de Români acest fel de fericiți nici nu se cunosc.

Cine a fost la Blaj știe în ce lipsuri trăesc bieții băieți. Adică ea ei se hrănesc, sărmanii, pentru a învăța, numai cu *pila* ci H se dă gratuit pe mai multe zile! Mai toți își consumă merindele pe cari le aduc chinuții lor părinți, în traista, în fiecare Duminică.

Doamne, câte suferințe și ce viața de robii ! Și câți nu călător în drum din acești copii și câți sărmanii nu rămân infirmi săi nu îngrașă pământul!

Martiri ai neamului ne închinăm în fața voastră! Măcar atât

În timpul studiilor sale, pierdu Densușianu pe tatăl său și astfel rămase fără mai nici un mijloc de viață!

În luna lui August 1867, când trecuse cu succes examenul al II-lea de drept, el veni în țară, după cum se vede din petițiune ce adresă în ziua de 15 August *Societății literare*, Academiei noastre, abia înființată.

Prin aceasta cerea « *pe temeiul stării mele de orfan... și lipsei totale de mijloace.....*», zice el, un ajutor pentru a putea studia.

Din fericire Academia avea la dispoziția sa o fundațiune patriotică a municipiului urbei Brăila, pentru ajutorarea tinerilor români de peste hotar.

De ce oare astfel de ajutoare nu se mai dau, de ce oare milionarii transilvăneni din țară nu se gândesc mai mult la amărăciunea lacrimilor vărsate de cei rămași la postul lor de onoare în țara mamă, unde sufer toate greutățile ?!

Iată răspunsul din 6 Septembrie, care se dete de Heliade-Rădulescu, care era președinte al Academiei.

«Luându în considerare suplica D-Tale și atestatele cu cari é instruit; societatea academica romana a aflatu de bine a te alege pentru de a

«Ce pe lângă restituirea atestatelor D-Tale și se aduce la cunoștință.
«Delà societatea academica romana». «Bucuresci, G Septembre 1867.
«Preș. I. Iliade R.»

Cu aceasta ocaziune la 10 Sept. 1867, Densusianu se grăbește a mulțumi și municipalității de Brăila.

Acolo găsim :

«Patriotismul și amorea de națiune a fostu și este caracterismul tradițional alu Romanilor și chiaru în anulu acesta de persecutare și tirania asupra fiiloru romani dein Transilvania. Urbea Brăila fu aceea ce tresari îndată, la plângerile și vaetele noastre în contra jugului magiam și cu generositate nespusa ne tinsa mana de ajutoriu. Urbea Brăila croâ stipendia ca sii mergem în Italia la tiera mamei noastre ca asia se ne salvam nu numai limba și naționalitatea ci se aducem amonte că, *Italia a fostu leganulu nostru și ca o Italia nouă avem de a ridica pre malurile Danubiului.*»

Iar mai departe aflăm tot de acolo și cauza morții tatălui său:

«3 Milioane și jumătate Romani dein Austria, unde părinții noștri în 1848 (de unde se trage și moartea tatălui mamei) și varsăra sângele pentru libertate și tron; totu acela Domnu ne dete astadi sub biciulu și teroria aceluia în contra căru noi ne-amu luptatu. Astadi nu numai că n'a vem libertate, dera chiaru lijnba, ce s-a păstrații pana acumu cu atâta sanctitate de stremosii noștri, se afla nimicită».

Și în fine mărturisește că:

.....«sub scutul onorabilulu consiliu municipalii alu Brăilei mi s-a usioratu astadi cariera ce era se o întrerupu, mi s'a înlesnită calea către *oelica Italia ce-am visat-o decandu am apucatu lira poetica in mana*»-

Fapta bună are totdeauna răsplata sa. De numele lui Densusianu se va afla legat pentru totdeauna ceea ce a făcut municipalitatea din Brăila. Cine știe dacă fără acest modest ajutor Densusianu ar fi putut produce ceea ce a făcut în urmă.

O, voi, mecenai români, aruncați măcar o fărâmiță celor buni !

Bată inima voastră pentru suferințele neamului ! Contribuiți cu eva spre a întreține lumina, pe care vor vrăjmașii să o stine-ă
u orice preț.

Stroescu Basarabeanii, Stroescu ce s'a înălțat așa de sus prin nceperea și perspicacitatea lui, Stroescu, care dă așa do mult, •"nd așa de modest, fie-vă, de se poate, vouă pildă!

e se făcu Densusianu în urmă, după terminarea studiilor salei

p Î , Ia2o Iulie 1869> Și până în Ianuarie 1870 nu putem ști.

1 etrecut-a el aceste luni nonf.m * * < * r ^ . - u _ 3

ir, -:

Cunoaștem numai ca fratele său mai mare Aron, care fac aceleași studii în aceleași școli, terminase studiile dreptului la 18. Insurându-se, el se stabilise ca avocat la Făgăraș, unde a c dus opoziția româna până la 1875, în care timp fu și închis luna în temniță!

Iară în hârtiile lui Densușianu găsesc o adresa către el < 20 Ianuarie 1870 iscălită « *G. Făcjăreseanu, Praesidiulw mag traiului urbanii* ».

Iată conținutul ei, pe care-1 dau pentru a se vedea progi sole ce s'au făcut din punctul de vedere al curățeniei limbii v< bite și scrise, de Români de pretutindeni, delă acea dată încoac

«Devenindu vacantu postula de notariu supremii la magistratulu i bici Fogarasiu, me amu aflata indemnatu de a Te substitua proviso^ pré spectatu D-ta în acestu posta cu ana léfa anuale de 400 fr. v. a. i «Despre acesta me onorediu a Te incunosceatia cu acea rugare, se bine voesci, spre intrarea în serviciu și depunerea jurământului, â l insinua la mine catu mai curindu».

N. Densușianu avea cu ce să nu moară de foame! Poate chii pentru starea materială a inteligenței române de acolo, nu nt mai din 1870, dar chiar din 1912, acest început pare bunisor!,

Mă tem că acum nu mai pot ei căpăta nici atât!...

Dar nu pot să, nu mă gândesc cu fericire sufletească, că p acea vreme la Făgăraș, micul oraș din țara muntoasă a Bas rabilor și a lui Mircea cu deosebire, funcționa un *notariit prime rin* și se afla un *avocat*, cari ambii au ajuns, mai în urmă la no gloriei ale culturii neamului!

Iată de ce în țerile acelea adevărata democrație româna se ridic conștientă și temeinică. Iată ce oameni ar trebui să întrebuițăr și la noi, dacă voim a ne ridica din starea urâtă în care ne sb tem de mai bine de 50 ani!...

Dar Densușianu trebuia să-și treacă examenul de stat pentri avocatură.

Pentru aceasta găsim următoarea lui cerere către:

«Onorabile Presidiu alu Magistratului urbanii!

«Avenu a depune în dilele aceste esamenulu judicialu de statu la Aca- demia de drepturi în Sabiniu, am onore a rogá pré On. Presidia a-mi con- cede spre scopula acesta unu terminu do 10 dile și adecă inccpandu cu l Iunie 1870, și totu odată a me dispensa pre tempulu acesta de aface- rile mie incredintiate».

La 6 Iunie 1870, se făcu cererea lui către *Jlochyeehrtes Prae- sidium* din Hermanstadt.

din științele de stat a fost *declarat de apt* cu calculul de „*distincțiune*”, în economia națională, tot astfel la dreptul german și roman și cu «Ausgezeichnet» sau «precelentia», cum spune traducția română, pentru procedura judecătorească civilă.

Tot ca document de limbă și privitor și la activitatea ulterioară a lui Densușianu voiu cita și următoarea adresă, făcută de fratele său mai mare, avocatul Arone Densușianu:

Onorabile judecătoria districtuale !

«D-lu Nicolau Densușianu nasăutu in Dunsusiu in cōmitatulu Hunedórei legitimandu-se înaintea Subscrisului eu testimoniele sub A-/. B-/. C-/. D'-/ în ōopia legalisate, despre absolvarea studiilorur juridiōe 'si—despre depunerea ou succesu a eăamenelorur teoretiōe de stătu, l'am primiții în diua subscrisa in ōancelaria mea advoăotiale <5á éonōipiente respective ōandi-datu de advoăatura.

«Açesta 'mi-permitu a aduōe la ōimoséiintia onorabilei judeătorio ou acea rugare c'a, se bine-voésca a luá acesta spre äoiintia si-totu odat-a a așterne aōesta insinuare la inciita tabla regio judiciară spre luare la cuno-săiintia a susōeperé d-lui Niōolau Densușianu în praoăa advoăotiale.

Fagarasiu în 28-a lului 1870».

Cererea-i fu admisă, spunându-i: «*Totodată venim de a vă exprima cea mai mare recunoștință pentru serviciile ce ați prestat acestei urbe, in timp de....*»

La fratele său el a fost mai înlăiu ca practicant și îri urmă candidat și concipient.

In fine dreptul de avocatura al avocatului *Densușianu Miklós*, de astădată, și Ia Curtea de Apel, este recunoscut prin diploma de la 1872, Octomvrie 23: „*A maros-vásárhelyi Királyi Itélő-Tábla*”, adecă „*din partea Tablei regie la curtea de Apel din Murcsiu*”, că: „*a susținut înaintea acestei curți de Apel censura de avocat și a depus jurământul de avocat*”.

Șederea sa, cum de altfel era natural, nu a fost tocmai lungă la Făgăraș. Acolo a scos el din inițiativa lui Aron și cu colaborarea lui Teof. Francii și L Lăpădat: *Oriental latin*.

Dar deși latin, aflându-se însă în orient, a sucombat în curând, odată cu închisoarea lui Aron Densușianu, pe o lună, în temniță, pentru a se adeveri, odată mai mult, dreptul libertății de conștiință în Ungaria.

Frații plecară pe rând delà Făgăraș la Brașov, Nicolae mai mtăiu la 1873, Aron la 1875.

' El se stabili ca avocat în Târgu-peștilor No. 100, cum se vede dm cererea către «*Onorabilul Tribunal regesc*» din 6 Faur 1873. Acolo a funcționat el ca avocat până la 13 Aprilie 1877, «cându
« abdJSU dft huna vnAtt p. n m «PI f.nnsfiaha Ho /-.of^n T3>.^c,o^»italo

Odată cu trecerea trupelor noastre în Turcia la 1877, N. Densușianu intră în țară, de data asta în mod definitiv.

Îmi închipui ce trebuia să se petreacă în sufletul acestui mare patriot, când se răspândește ca fulgerul printre Români faima primelor noastre izbânde.

Nu cunosc până acuma precis data sosirii sale, dar ea poate fi fixată după o adresă ce a primit delà «*Agence diplomatique et consulat general d'Autriche-Hongrie*» din București, cu data de 7 Ianuarie 1878, în care i se face cunoscut că Ministerul de Interne ungar, cu data de 27 Dec. 1877 îi acordă dreptul de emigrare.

De altfel, din fericire, în 1877—78 lucrurile mergeau mai bine și mai repede și în țară ca și la Plevna.

Constatam cu mulțumire, că în ședința Camerei delà 18 Fevruarie 1878, raportor al comisiunii de indigenate fiind G. Misail, acel mare muncitor și ales patriot, se propune indigenarea lui N. Densușianu. Intre altele Misail zice: «Va aduceți aminte de acea operă intitulată Orientul latin, care a atras multe laude din partea presei occidentului».

Densușianu obține 60 voturi din 62 votanți, iar în ședința Senatului delà 6 Maiu acelaș an, trece cu 29 bile albe din 80 votanți.

La 25 Oct. al aceluiaș an «Nicolae Densușianu equivalent lie, în drept din Sibiiu» este înscris *stagiar* în tabloul avocaților, decan al ordinului fiind V. Boerescu.

Tot astfel se constată prin un certificat al grefei respective că la 25 Fevruarie 1880, Densușianu depusese jurământul înaintea Curții de Apel, secția I, pentru a putea exercita profesia de avocat.

Ca avocat, la Brașov și București, nu avem a spune nimic deosebit despre Densușianu.

Intre actele rămase delà el, se văd numeroase dosare ale primilor săi clienți ce a apărat la Brașov.

Dar nu aceasta era menirea unui om superior ca el. Avocați aveam deja destui de pe atunci, oameni însă în adevăr superior avem puțini chiar în prezent. Densușianu era făcut din o altă stofă decât aceea a unui avocat oarecare. El avea o altă menire o altă misiune, mare, aș putea adăuga.

Iată de ce în hârtiile sale se găsește o cerere, scrisă curat și timbrată chiar, către Decanul corpului de avocați din Ilfov prin care după un stagiu de 5 ani cerea el înscrierea definitivă. Deși făcută, el nu a găsit însă cu cale a o mai depune. Din aceasta se vede lămurit calea ce voia el să o urmeze.

Și oare puținul timp cât a șezut la noi până la împământeni'

L'élément latin eu orient.

Les Roumains (lu Sud, Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Alba-ie avec une carte ethnographique par N. Densușianu et Frédéric Damé, din 1877.

Cartea e opera lui și e tradusă de Damé, și era dedicată: *A Monsieur U Comte de Chaudordy, ambassadeur de France, plénipotentiaire à la Conférence de Constantinople.*

Această lucrare, bazată pe scrierile anterioare și cercetări personale, este una din cele mai serioase relative la Macedonia.

Deoarece chestiunea e mai mult ca ori când la ordinea zilei, cred necesar a vă pune în vedere următoarele pasaje din ea:

«Au Heu de maintenir la Dacie comme un fort avancé, d'une importance stratégique indiscutable, qui arrêterait le torrent, Aurélien ouvrirait la porte toute grande au flot qui allait couvrir pour un temps l'Europe toute entière, emporter Rome et l'Empire, et menacer la civilisation».

Din această scurttime de vedere a lui Aurelian a suferit așa de mult nu numai neamul nostru în urmă, dar întreaga latinitate.

E cazul de a zice ca acel om politic francez: „*On ne se douerait jamais par quels imbéciles le monde est souvent gouverné*”.

La ce bun oamenii mari, când după Traiani vin Aurelianü...

Și cugetarea sa iese mai clar când scrie:

«*Enfin, en 1856, après dix-sept cents ans, l'Europe commença à reconnaître la haute portée de l'oeuvre de Tefajan et à se convaincre que la paix et la tranquillité du continent réclame, aujourd'hui plus hautement que jamais, la création d'un Etat latin aux Bouches du Danube, un Etat homogène et non polyglotte.*»

Cine dintre oamenii nostru politici a pus chestiunea mai limede și mai hotărât. Onoare memoriei lui!

Discutând drepturile fraților macedoneni, el face cunoscut lurnii olitice europene, că:

«A partir du X-e siècle, on les voit apparaître dans l'histoire comme un peuple compact et indépendant. C'est à cette époque que remontent les grandes luttes qu'ils livrèrent à l'empire byzantin et à cet élément corrompu jusqu'aux moelles qui est connu sous le faux nom de «wfiatoi» et qui voulait s'emparer de la partie orientale de l'empire romain. Ces luttes furent couronnées de succès et dès lors les Roumains Macédoine devinrent complètement autonomes».

i ca să arate care trebuie să fie situația lor în Turcia, el demputerea dreptului faptelor istorice:

„*TI est donc constaté que les Macédo-Roumains ont été liés à la Tur-*
^{Sur} *y* base de capitulation précise, qui leur assurait protection en*
'ange d'un tribut annuel de 1.400 piastres et qu'ils sont resté aufono-
« et -

Nu sunt ei frații noștri? Do ce oare să ne mai mirăm când tratatele noastre fusese călcate la fel ?

Câtă dreptate e în părerea că *un tratat valorează numai atât cât puterea celui ce-l apără.*

Forța, forța, se vede că e fata] să strivească sau să apere dreptul. Ea e arma cu două tăișuri. Când oare va fi întrebuințată numai în bine? !

În ce privește calitățile rasei acestui popor macedo-român, Denuşianu scrie :

« Les Macédo-Roumains ou Tzintzares sont reconnus par tous les écrivains comme le peuple le plus susceptible de culture et présentement le plus avancé de la Turquie d'Europe ».

El reproduce părerile lui *Pouqueviue, William Martin Leake* și *Kanite*, în această privință, cari sunt așa de elogioase pentru frații noștri.

În fine, în ce privește cu deosebire chestiunea autonomiei ecleziastice a Macedo-Românilor, el arată așa de luminos, când ne spune :

« Vers l'an 1200 les Macédo-Roumains, qui jusqu'alors n'avaient eu avec les patriarches de Constantinople que des rapports dogmatiques, mais non hiérarchiques, se séparèrent entièrement de Constantinople au point de vue politique. Sous leur roi Johannice, ils déclarèrent l'église roumaine de Macédoine indépendante de Constantinople et Basile archevêque roumain de Zagorie devint primat national ayant son siège à Târnovft avec deux métropolitains suffragants (1).

« Cette indépendance hiérarchique dura jusqu'à la chute complète de l'Empire byzantin et l'établissement définitif des Osmanlis sur les rives du Bosphore. Sous les Sultans le clergé grec reprit l'influence qu'il avait perdue. Employant tous les moyens et le plus souvent, les moins honnêtes, pour rétablir son pouvoir religieux sur les Roumains, les Bulgares et les Serbes, il s'efforçait de représenter à la Porte que plus ces populations seraient soumises aux Patriarches byzantins plus elles, seraient sous la dépendance des Sultans. La Sublime Porte laissa faire et prêta son appui à toutes les usurpations, jusqu'au jour où les Macédo-Roumains furent complètement dépossédés de toute autonomie religieuse et retombèrent sous le joug accablant du clergé grec ».

Ar fi bine ca aceste rânduri să pătrundă până la locul cuvenit, pentru ca în tratativele ce fatal vor urma în aceasta privință să se invoace *da capo* și dreptul istoric.

Chiar cultul la acest popor avea loc tot în limba națională, ceea-ce ne-a deosebit pe Români totdeauna, spre lauda noastră, de alte popoare :

«M- B. P. Hajdeu soutient, dans son *Histoire critique des Roumains que vers l'année 400, les exercices du culte se faisaient, dans les églises „iacédoroumaines, dans le dialecte macédo-roumain. Cette assertion est vérifiée par d'autres écrivains étrangers».*

Ce fericit am fost acum un an, când în puținele biserici ce au frații noștri auziam, tot în limba română, invocări pentru sănătatea și fericirea M. S. Regelui Carol și a poporului român.

Si cu drept cuvânt Densușianu propune singura soluție posibilă demna și urgentă în această privința :

«*Pour nous, Je meilleur moyen d'arriver à ce lut, sérail de placer les Macédo-Roumains sous la subordination hiérarchique de l'église orthodoxe roumaine, sous l'autorité directe du Primat de la Roumanie. Cette solution serait conforme à leur langue et à leur caractère, à leur nationalité et à leurs aspirations.*»

Este aproape anul de când îmi permiteam să spun acelaș lucru Academiei române! Dar Românul știe să aștepte!..

Și sa nu uităm că de organizațiunea lor religioasă este legată ființa neamului românesc în acea țară, unde neiiind Oficiul stării civile, delă botez, cununie, divorț, teslație și înmormântaro, toate se fac prin preot!

Astfel că în prezent cea mai mare parte din frații noștri rămași credincioși ideii sănătoase și cari au rupt cu organizația veche grecomană, trăesc de fapt afară din lege !

Să sperăm în fine că vom deschide odată ochii. De n^Jar fi însă prea târziu, astfel cum merg lucrurile în Peninsula Balcanică. Densușianu mai adaoge la urmă:

«*Ce peuple a donc le droit d'espérer, après une si longue attente, des souffrances si fermement supportées, une patience à toute épreuve, que l'Europe dans sa justice, ne permettra plus désormais qu'on le sacrifie à des intérêts qui n'osent pas s'avouer.*»

Dar pentru ca Eurupa să-și facă datoria, trebuie să ne o facem noi mai întâiu.

El rezumă, în o notă de autobiografie, cuprinsul total al acestei importante scrieri în următoarele cuvinte :

«*În aceasta scriere destinata a face cunoscută chestiunea Macedonie i-romanc, bărbaților de stat și oamenilor politici din Europa, dânsul punea în evidență importanța etnică și politică a elementului român din peninsula Balcanică si fu cel de întâiu care susținu cu argumente istorice si indice drept Românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, etc., de a forma provincie autonomă națională în sânul imperiului otoman • cerea eximinea acestor Români de sub supremația ecleziastică a Patriarhului grec din*

Dar, acum, Turcia permite totul și noi nu facem nimic ! E trist, dar noi lucrăm acum față de Macedonia ca și Aurelian, pe vreme, față de Dacia. Cine oare va mai reclădi podul ce ne lega și va face ceea ce se poate, ceea ce trebuie însă în această împrejurare și pentru noi și pentru Turcia !...

Frații noștri așteaptă prea mult, și așteptarea fraților va să zică *durere* ; durere crudă, durere neiertată pentru noi cari am provocat-o de fapt și cari am putea-o alina măcar în parte.

Să sperăm și să trecem!

La acea dată se începuse o vădită mișcare economică în România. Comerțul și industria mai ales, nu mai erau considerate ca ceva bun numai pentru Bulgari și Ovrei.

Un om de seamă care a făcut mult pe aceea vreme, C. Porumbarii, și care în casa sa din Sfinții Apostoli, organizase prima expoziție industrială la noi, constituise societatea (*Concordia Română*). Hasdeu veriia des la întrunirile cu caracter intim și fără poză și sgomot, cari aveau loc acolo. L-am și cunoscut la una din aceste întruniri.

N. Densușianu fu ales și el membru în ședința delà 16 Martie 1878. Ori unde era deci o mișcare serioasa națională îl găsim de față.

Ajungem la un moment decizi v în viața lui N. Densușianu, delà care se alege cu hotărîre și cariera sa ulterioară.

Academia Româna, care joacă un rol așa do mare în prima fază a vieții acestui om, îl alege membrul său corespondent. Președinte era I. Ghica, secretar general Hasdou.

Cu așa nași, finul nu putea să nu fie de seamă.

I se face cunoscut aceasta în modul următor :

«Academia Română, aprețind înaltele D-v. calități și activitatea ce ați arătat pentru desvoltarea culturii între Români, v'a ales, în ședinția din 15/27 Aprilie 1880, *Membru Corespondent* al ei în Secțiunea istorică.»

Se poate spune că în aceea zi, Academia avusese mâna fericită! Răspunsul său era scurt și demn. Densușianu zicea :

«Distincțiunea arătată cu această ocaziune o primesc mai mult de o sarcina plăcută pentru a persevera și mai departe pe cariera studiilor istorice. Mă voiți sili astfel a corespunde și de aici înainte frumoaselor D-Voastre intențiuni și votului cu caro am fost onorat»,

El s'a ținut larg de cuvânt ! (1)

(1) Din o cai-te do alegător, de sigur singura ce și-a luat, delà 15 Martie 1881

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIKI

În anul acela, la 9 Octombrie, Academia îi mai comunică, că-l însărcinează a ține locul d-lui Bianu ca Bibliotecar-arhivar, pe tot timpul cât acesta urma să lipsească din țară.

Această înlocuirea durată în destul, deoarece d-l D. Sturdza, ca președinte îl însărcinează a continua înlocuirea prin o adresă delă 28 iunie 1883.

Sunt fericit a constata, că Academia Română, care ajutase pe studentul N. Densușianu în momentul cel mai greu al vieții sale, la 1867, cu bursa Brăilei, tot ea, îndată ce acesta deveni cetățean român, căută a-l utiliza pentru scopurile sale culturale.

Astfel N. Densușianu fu însărcinat cu o misiune pentru culegere de documente.

În volumul *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*, Raport înaintat Academiei Române de Densușianu, din 1880, găsim următoarele :

«Reîntorcându-mă din misiunea istorică, întreprinsă, în Ungaria și Transilvania, ce ați binevoit a mi-o încredința în sesiunea anului 1878, am onoare a vă prezenta aici o dare de seamă, generală despre cercetările și descoperirile făcute în bibliotecile și arhivele de peste Carpați.

«În timpul de 15 luni, cât a ținut misiunea aceasta, am cercetat peste tot 12 biblioteci și 10 arhive. Am studiat peste tot locul diferitele colecțiuni de manuscrise și documente, ce pot se reverse o lumină nouă, sau să deschisă perspective înalte vaste în domeniul istoriei noastre naționale.

«Am urmărit mai cu seamă mișcările și actele Romanilor delă 1690 încoace. Caracterul celor mai însemnate fapte din epoca răscolului se alterează aproape cu totul, fie din lipsa unei cunoștințe solide a împrejurărilor, fie că scriitorii străini începuse a subordina evenimentele la propriile lor opinii, și cu modul acesta se depărtase de terenul științific al istoriei.»

«În cât privește *Revoluțiunea lui Horia* din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei și a Muzeului național din Pesta, precum și în bibliotecile din Cluj, Alba-Iulia și Brașov un număr însemnat de relațiuni contemporane, ce până astăzi rămăseseră necunoscute istoricilor străini».

«Dar cel mai prețios material istoric cu privire la epoca aceasta l-am anat în arhiva cancelariei aulice și în arhiva comisiei Jancouiciene. Actele descoperite aici ne desvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferințele și faptele părinților noștri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străini», ce apucase în literatura modernă se hărțui costumul verității istorice.»

Multe din aceste așa de importante acte pentru noi «...până în ziua de astăzi nu au fost de loc scrutate» , cum ne spune D-sa.

«Așa am allât în bibliotecile din Posta, Orade, Cluj și Brașov, 20 *manuscrite* ce conțin diferite *cronice de ale Țerii-Românesli și Moldovei*, din cari unelo sunt în limba româna, iar altele traduse în limba latină și g-ermană».

In 17 din acestea „.....*conținutul lor istoric este mai lung si mai complet decât în cronicile românești cari s'au publicat până astăzi....*” ne spune acest cunoscător.

El studia cu această ocaziune și „*manuscrisele nepublicate ale literaților români*” si ne desvălui astfel pe mai mulți, printre cari voiu cila pe: *Petru Dobra* jurisconsult la 1772 și care scrise : *Regula Legis* ; si pe : *Aureliu Autoninio Praedetis*, caro făcu la 1792 un *Dicționar român, latin si german*.

In biblioteca Universității din Pesta află el primul dicționar românesc cu litere latine : *Dictionarium Valachico-latinum*, din 1741—42; *găsi 41 tomuri manuscrite ale lui G. Șincai* în bibliotecile din Orade și Cluj, între cari de tot puțin cunoscuta *Chronicon Daco-romanorum et plurium aliorum nationum*, delà anii 86—1186, pe care află, ceeace se știa numai prin tradiție, și anume critica lui Mârtonfi: «An de aliquid brevibus gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay»,—adică: «Este ceva demn de exil și de închisoare».

In fine ceeace interesă si lumea științifică delà noi în special, mai află: «Un vocabular In limba română, latină, magbiară și germana despre *numirile animalelor, plantelor si mineralelor intitulat: Vocabularium pertinens ad tria Régna Naturae*;

Un manuscris cu inscripțiunea: *Istoria Naturii sau a Firii*, aflate la biblioteca episcopiei din Orade,

Dar oamenii doritori de a cunoaște cât spicuisse el nu pot să dar cetească tot ce a scris el și în această direcțiune.

Voiu cita numai pasagiul următor:

«In decursul misiunii mele în Ungaria și Transilvania mi-a succes să aflu și câteva *tractate originale* din secolul al XVII-lea încheiate între riomniî României și ai Moldovei cu principii Transilvaniei. Așa am găsit în biblioteca universității din Pesta un tractat de alianță între Radul Mihnea și principele Transilvaniei Gavril Bethlen din anul 1617; în arhivele statului din Buda un tractat de alianță între Ion Mihaiu Radu și Gheorghe Racoți din anul 1659, și alt tractat între Constantin Basarab cu principi-Pele G. Racoți, fără an».

In fine adaog că cu această ocaziune dânsul descoperi în Budapesta, între manuscrisele iezuitului Hevenesi, importantul act original: Manifestul de unire cu biserica Romei a Mitropoliei române din Alba-Iulia, dimpreună cu condițiunile unirii, date și sub-

Si in fine pentru a se vedea cât muncise acest om în timp
p'15 luni, iată cu ce se încheie raportul sau către Academie:

«am onoare a înainta aici întréga colecțiunoa făcută în timpul acesta
imâr de 38 volumuri manuscrise, unul fotografiat, două tablouri vechi
oleiu mai multe portrete, deseme și facsimile împreuna cu trei copii
3 pa medalia lui Horia».

Pentru a termina cu analiza acestei lucrări, voiu spune că el
adunat astfel și analizat:

783 documente relative numai la istoria Revoluțiunii lui Horia
in anul 1784.

125 manuscrise și alte documente cu caracter diferit delà 1290
i până în secolul trecut.

Din acestea so mai poate vedea de ce material a dispus N. Densușianu, când a scris *Istoria llevoluțiunii Ini floria* și de ce această
icrare, bazată pe 783 documente, a fost ultimul cuvânt, în ce
rivește cumplita tragedie a acestei părți a neamului nostru, care
procedat marea revoluție franceză.

Cât credeți însă că acosiat pe Academie aceasta misiune de 15
ini, a unui om silit a sta în oteluri, a călători în atâtea orașe,
plăti de sigur copiști pentru a-l ajuta să facă 38 volumuri de
lanuscrise, In o muncă așa de încordată!..

3.500 lei a luat Densușianu, adecă șapte lei pe zi!!... N'am
e adăogat nimic mai mult!...

Atât de puțin pentru așa comoară de fapte, pentru așa activi-
ițe încordată!..

Steio deci această muncă cinstită și rodnică pilda nuineroși-
>r trimiși în misiuni, la băi sau în călătorie de nuntă, cu sume
rase, mai importante decât se poate crede, plătite din sudoarea
îlor desculți și inculți delà țara. Fie ca odată cei cari dau și cei
iri primesc, așa de des și de mult, în această țară, să se ruși-
c^{ze} dacă o cu puțință — față cu munca de laudă a unui ro-
•râns număr de oameni de ispravă, în fruntea cărora stă N.
ensușianu.

e când N. Densușianu lucra din răspuțeri, uitând că are drep-
ți de a profesa avocatura, pe când aducea atâtea servicii terii
neamului său, el ducea aproape mizeria în capitala în caro
* ^{inc}epuse, do pe atunci, stropirea cu noroiu de către toate
spe-

•^Q de bugetivori, alătura cu altă caracudă și mai puțin sim-
ahcă și cu mânuitorii de afaceri zise politice.

L n om cu inimă, un bun Român, care la un moment decizi v,
B ^{Canc} eram și eu jucăria intrigii, a hotărât și de soarta mea,
an[^]Brătianu, mai făcu o faptă bună. Lui se datorește numirea
11 [^]- Densușianu ca *Translator* pe lângă Marele Stat major al

Și, vorba lui Caragiale, avea el leafa: «200 lei mensual salariu după buget și 100 lei mensual ca diurnă pentru serviciul de translator».

Această sumă codașă în budgetul terii noastre, bogat în alte chiverniseli, era paradisul pentru acest om modest și pentru acest ales muncitor. Avea el cel puțin de aici înainte vieța asigurată, putea el să dispună de o bibliotecă și va avea de aci înainte o masă de scris, a lui, în o camera caldă!.. Ce putea ol visa mai mult!

EI, care văzuse ca și mine cum mizeria dusese la groapă pe atâția, între cari pe acel N. Scurtescu, om cult și cu rari sentimente, cu care ne întâlneau, în acel sâmbure al vieții intelectuale române de pe vreme, delà cafeneaua Fialcowski.

Câtă asemănare între acești doi oameni, amândoi cu inima de aur, cu cugetele curate și cu dorul nestins de a lucra pentru neamul lor !

Vad încă pe acest N. Scurtescu, în o odăiță mizeră și rece ce se afla pe locul unde se încheie în vale Bulevardul Măgureanu, fără foc, cu haina groasa pe el, la masa de brad, scriind, slab și fiert de văpaia ofiței, cu niște mănuși ce fusese albe, rupte și înnegrite, pe cari le pusese pentru a nu-i îngheța degetele când ținea condeiul!.

Doamne câtă suferință pe cei buni ai acestui neam!..

Toate acestea le știa și Densușianu. Toate aceste lipsuri mușcau adânc și din sufletul și firea lui!

De sigur că îndelunga vieța de martir și de mizerie a acestui om de seamă era să devie de acum tolerabilă, deși era mai mult decât modestă. Dar era totuș ceva sigur : putea duce o vieța liniștită, putea nebătut de valuri să liniștească, prin muncă, dorul ce-i ardea inima de a face cât mai mult pentru neamul său. Și'n adevăr el munci cum nu cunosc mulți în această țară!

Eu, care am pătruns de aproape în inima și sufletul acestui apostol al neamului, mă închin cu evlavie și adâncă recunoștință în fața vieții sale.

Am credința că după un Șincai și Klain, posteritatea vapune și pe N. Densușianu.

Ajungem acum la momentul când el a publicat cea mai importantă din lucrările sale, pe care n'a văzut-o gata de sub tipar, căci soarta i-a fost vitregă și în această privință.

A- murit fără ca să fi dat cel puțin bunul do imprimat și ultimei părți a lucrării sale, care devine postuma, postumă pentru a-l ridica sus de tot în panteonul neamului.

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIIV. I

'unea j_n[Horia în Transilvania și Ungaria. 1784 — 1785, *scrisă lasă documentelor oficiale*")ar câți cunosc această carte?

* rușine fac mărturisirea, că si eu am cetit-o acum cu în urmă ! deosebire după 1907, nu ar fi trebuit să o cetească! revoluția lui Horia și cea din 1907, diferența stă în timp loc dar este aceeaș în cauze : *Volnici a clasei domnitoare, sa 'de dreptate și de bună rânduială*. Durerea, mai mare pen-noi,' stă numai' în aceea, ca rolul nobilimii ungurești și admi-trației străine, la noi a fost jucat de frați '. — frați? până la un net oarecare !

Cetiți aș zice oamenilor noștri conducători ai terii, cetiți acea-L carte care e cartea suferinței seculare a unui neam ; cetiți și deti ce vă rămâne să faceți pentru ca 1907 să nu aibă a doua ! Cetiți voi bogătașilor, cari ați stors un neam întreg pentru .nitate și goliciunea voastră, și tremurați în fața răspunderii ce L stă în față ; cetiți-o voi cari vă amestecați nepregătiți la cârmarii, și dacă mai aveți cuget, dați-vă de-oparte ; cetiți-o în fine)i cari doriți a vedea o Românie mare și frumoasa între surori gândiți ce este de făcut. Cetiți-o toți câți desperați de puterea camului românesc ; cetiți-o toți câți voiți să va bată inima la fapte atriotice, alături cu scrierea Ioan Vodă cel Cumplit, a neuitatului tasdeu, pentru a deveni și mai buni Români !

Și să nu credeți că Densușianu s'a lăsat condus numai de do-ul înălțării neamului, sau de dorința de a face ceva ce se cheamă i lucrare cu temă !

Nu. Departe de el astfel de faptă. El a urinat ca adevărat istoric cu metoda riguros științifică, căutând numai adevărul și a ost de sigur el cel mai fericit când a văzut la ce rezultat a auns. De alt-fel el ne-o spune clar în prefața :

«Istoria având nobila misiune de a hi fățișa binele si răul din vieța [topoarelor, astfel tsinyuml principiu, de, care am font conduși în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea si expunerea adevărului-».

Din cercetarea sa rezultă matematiceste că :

«Poporul român se ridicase la 1781 în contra servitutii feudale, nu PentrucS. ar fi voit să obțină numai o simplă, ușurare a sarcinilor iobăgeștr, dar fiindcă *simția în inima sa că e născut pentru o soarte mai una*. El doria pământul ocupat de nobili, *fiindcă avea cunoștință că a l°st odată proprietatea sa, doria domnia Transilvaniei, fiind-câ se credea singurul moștenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expul-*
"" ' *^lM^lV^l. -numai sinyur se considera națiune

«Pe lângă libertatea din servitutea feudală, revoluțiunea delà 1784 tindea în linia primă la liberarea poporului roniân din servitutea politică, în liberarea Transilvaniei de domnia altei rase. În scurt revoluțiunea delà 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și pe ruinele sale să se întemeieze un sistem politic român.»

El consideră această revoluțiune ca un inel numai din un lanț de fapte mărețe, cari trebuie să ducă la acelaș rezultat :

«Deși manifestațiunile acestea întâmplate în diferite locuri, în Balcani, în Olt, la Prut și în munții Abrudului, s'ar parea la prima vedere a fi numai niște fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura și misterii lor, vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleași idei și aspirațiuni, aceeaș luptă înverșunată în contra dominațiunii străine, aceleași convulsii în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

«Aceasta era fața revoluțiunii delà 1784».

Se ocupă pe larg de drepturile poporului român din acele părți, de trecutul militar — prin organizarea lui specială — a întregului neam românesc, de neștiința în care se aflau străinii față cu acest element asuprit, pe care dușmanii credeau că-l îngeunchiaseră, ori unde mai era o suflare românească :

«Această analiză istorică ne este indispensabilă, — zice dânsul — căci numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile și diferitele fenomene din viața unui popor».

Apasă mult asupra faptului, pe care-l dovedește pe larg că :

..... *Kvecliea organizațiune socială și politică a Românilor era bazată pe un sistem militar».*

Și în fine ne spune că :

«A trebuit ca revoluțiunea delà 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei țări, română încă din cele mai vechi timpuri istorice».

Pentru a justifica revoluția Românilor, el care scotoțise tot ce s'a scris în această privință, reproduce din : *Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Ioseph II, sur un règlement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des valaques*, ou l'on discute à fond le droit de révolte du peuple, Dublin 1785 :

— gunt cel dintăiu, care apăr încă *causa Românilor cari au fost*
 • ^ / forței' î>ⁿ «^{ceas}^ *insurecțiune, si re.pe.lez că Românii au M*
l să se revolteze, până când vor fi sclavi si nefericiți. A-i pe-
 >^C^ **entru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă**
nit oameni».

[ață cum vorbiă un om cu suflet !

Marele împărat, deși rău impresionat de crimele Românilor iri'au fost de altfel așa de mult depășite în urmă de ceea ce a tout nobilimea ungara, spune în o scrisoare către cancelarul Esz-îrhazy :

«Poale că tot cu acclăș succes s'ar putea transforma fierele aceste săi ba-
 ce *dacă cel puțin domni pământești ai acestor Români ar căpăta prin*
coală niște principii mai bune».

Iar în altă, împrejurare împăratul spune ritos că: «*Cât de rea este con-*
tituliunea Ungariei, zice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy,
at de rele sunt inslituțiunile, ce există acum în comitate, nimic nu
joa/c să convingă mai bine nici chiar si pe omul cu prejudițiile cele
nai înrădăcinate, decât aceea ce să întâmplă astăzi».

Nu se poate o justificare mai lămurită, mai sinceră și mai ca-
 gorică a revoluției sătenilor. — Și îri fino tot ol adaugă scriind
 jaronului Brukenenthal, care lăsă în urma sa un muzeu săsesc la
 îibiui și așa de multe morminte cu leșuri românești, poame ale
 •opresiunii prin nepriceperea sa :

«Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili și pe posesori,
 ;ă vieața și averile lor sunt în mâna mulțimii mari, adecă a poporului
 pi poporul numai tratându-l cu echitate, cu iubire și încredere poate să
 ie ținut în frâu într'un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună
 :>e un timp oarecare, dar oamenii cari n'au nimic ce se piearza, cari nu sunt
 legați de casă și de curte, *fiindcă si așa deabiunai pot trăi după île,*
aceștia vor folosi cea de întâi ocaziune, ca să comită excesele cele mai
mari».

Dar ajungem la desnodământul dureros al acestei cumplite
 tragedii. Densușianu ne spune tot, absolut tot. E de necrezut
 cum a putut aduna atâta material, după care zi cu zi descrie totul
 Și indică și numele celor închiși în beciuri sau martirizați pe pie-
 țele publice.

Voiu reproduce ceva din ultimele minute ale marilor eroi :

«Mai întâiu frânseră cu roata pe Cloșca, începând delă picioare către cap,
 Ș', după cum ne spune un martur ocular, i deleră cel puțin 20 de lovi-
 turi până-și dete sufletul.

«m timpul acesta Horia, primul căpitan, trebuia să privească cu ochii

«Dupa Cloșca fu așezat Horia pe șafot.

«*Horia*, ne spune un alt martur, *merse f ară nici o schimbare, cu inima îndrăzneată la locul destinat pentru ora cea amară a vieții sale...* Dar cu dânsul tratară cu mai multa grație, după o lovitură care-i frânse fluerul drept, îi deteră numai decât olovitura. de grație asupra pieptului».

E cazul dea zice: mulțumim pentru bunăvoință!...

Față cu Horia și Crișanu, Densușianu spune :

«Toți trei însă fură victimele sentimentului național, toți trei își sacrifică vieța pentru fericirea poporului. *Crima lor fu crima libertății la care tindea poporul român.*

Poporul însă zeifică, ca în timpurile preistorice ale Daciei, pe martirii săi. Ce este mai viu în inima fraților îndurerați, de peste munți, ca numele lui Horia șilancu?!...

«Asupra lui, — vorbind de Horia, zice Densușianu—erau țintiți la 1784 ochii tuturor țăranilor. *Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul Iosif*, stima lui publică nu încetă ; *în lanțuri, în nefericire, el fit iubit de popor*. Cu firmitate antică, el nu ceru grație împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciului, din contra, cu acelaș nobil devotament precum luptase în vieță, cu aceeaș convicțiune puternică de sfințenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, și făcu, ca și în ultimele sale momente să fie admirat de adversari.

K Alătur ea cu Petru si Asan, cu Mihaiu și Galu Românul, el își câștigă un loc nepieritor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea Românilor subjugați».

Și când în lucrarea sa ajunge la partea finală, el pune în vedere care a fost rezultatul bun la care a dat loc această revoluție, pentru care au suferit și sângerat atâtă eroi anonimi ai neamului.

Densușianu ne spuno :

«*Servitutea personală, legarea iobagiului de glie, interdicțiunea de a se strămuta delà un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra țăranilor în urma revoluțiunii delà 1514, fu ștearsă după 270 ani, cu sângele poporului român din Transilania*».

Și că :

«*Desființarea legării de glie, fu cea mai mare și cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul Iosif poporului român*».

In urma revoluțiunii, bine înțeles ! —Astfel zice D-sa :

«*Cea mai puternică armă a feudalității fu distrusă**.

Nu pot să nu citez și alăturata frază, care face cinste memoriei lui Densușianu.

•*ă se ridice, era lipsa de moderațiune, lipsa principiilor de umanitate u sînul nobilimii și la guvern».*

«**I aintea lui Dumnezeu și a oamenilor este cu mult mai imoral și de a lîncezi în fiarele sclaviei și a face din legea moralei egea servitutii».**

Facă-se ca aceste crudo zile să fie ultimele, în lungul marti-
1 cr 'af neamului !— Fie ca domnitori ca Iosif al II-lea, dar mai
lotărîți, să mai aibă frații noștri; Tic ca acest neam să poată, unit
sufletește și pe calea culturală cel puțin, contribui și el cu ceva
a mersul înainte al omenirii!

A face astfel este nu numai un drept dar o datorie pentru
;ei liberi.

Cetind această admirabilă lucrarea lui Densușianu, nădejdea
laste tot mai mult în sufletul nostru, că suntem în zorile unor
u\o mai fericite, cari nu pot să nu aducă după ele lumina soa-
relui cald și binefăcător al dreptăți omenești!

Amintim acum o faptă de laudă.

Academia Română acorda un premiu de 5.000 lei celui ce scri-
sesse *Istoria EevoluUunii lui Horia*. Răsplăți ea astfel o muncă de
seamă și înlesni mijloacele necesare lui Densușianu, pentru
lunga lui călătorie, ce o făcu pentru pregătirea operei sale mo-
numentale: *Dacia preistorică*.

Dar despre aceasta vom vo_rbi mai la urmă.

O carte ca *Revoluția lui Horia* nu putea însă să rămână fără
răsunet în Ungaria.

Mai întâiu.... ca de regulă, ea fu oprită.

Iar la Aprilie 1886, în *Budapesti Ssernle*, No. 112, redactat
de Pavel Gyulai, *Pavel Hunfalvij*, publică un studiu: *Densusian
Miklós legűjabb mwikái*, care fu scos și în o broșura -de 52
pagine. Tot acesta, cu un an mai înainte, scrisese în contra di-
recțiunii ideilor sale istorice, studiul : *Hogyan csinálodik némely
história ?*

Densușianu protestă contra opririi lucrării sale, și sfida gover-
nul ungar de a putea să-i indice un singur pasaj din lucrarea
sa, care să nu fie bazat pe citațiuni din documente aflătoare în
bibliotecile din Ungaria.

^ I/a 3 Ianuarie 1885 primește o adresă din partea «*Léga-
tion I. et R. d'Autriche-Hongrie à Bucarest*», in care i se
spunea:

«Je m'empresse de vous informer que votre ouvrage intitulé „*Revoluțiu-
nea lui Horia în Transilvania și Ungaria*” ayant été examiné, l'interdiction
dont son importation en Hongrie avait été frappée vient d'être levée».

privitoare la Istoria Românilor, 1199 —1345, *culese și* însoțite de iwte și variante.*

Primul volum al acestor documente, pe cari Io numește: „*fântâni externe*”, are o mică prefață, în care ne spune:

«Documentele noastre indigene, arhivele domestice ale țorilor române, înainte de secolul al XIV-lea au pierii.

«In timpurile acele pline de calamități ale evului de mijloc prin cari au trecut țerile române, au fost lovite de fier și de foc nu numai alta-rele, nu numai orașele și satele noastre, dar ce avem se deplângem mai mult, chiar și monumentele interne ale istoriei noastre naționale».

Aceste șase volume conțin un admirabil material în cele 4822 pagine format mare.

Publicarea acestor documente începute la anul 1887 se fine-ste la 1897.

Iată succesiunea lor :

1887.....	Tomul I,	cu	XXX	-f ^m 701	pagine
1890.....	Tomul I _f	cu	XLVIII	-j-	889 »
1891.....	• Tomul II,	»	XLII	+ 729	»
1892.....	Tomul II ₃	»	XL	-f 747	↳
1894.....	Tomul II,	»	XXXIII	+ 756	»
1897.....	Tomul II,	»	XXXII	+ 770	»

Cercetând volumele mijlocii, nimic nu-ți spune ceva despre acea-stă activitate a lui Densușianu.

Numai în ultimul volum din 1897, în care el pare a-și lua ră-mas bun delà acest fel de publicațiuni, ho târî t a da tot timpul său de aci înainte lucrării lui monumentale *Dacia preistorică*, gă-sim o *prefață*.

In aceasta se arată lămurit scopul urmărit de Densușianu în publicarea cu care fusese el însărcinat si în care adunase din toate părțile și mai ales din Fejér, Pesty, Theiner, Engel, Do-giel, etc., tot ce interesa completarea planului ce-și trăsese.

Acolo găsim deci că:

«In ce privește în fine planul general ce I-am avut în vedere Ia alege-rea și reunirea materialelor istorice din epoca delà anul 1199—1575, pu-blicate în cele 6 volume de până, acum, noi am fost conduși do urmă-torul principiu :

„*De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, do a înfățișa în această colecțiune flecare parte din teritoriul locuit de Români, pre-cum si faptele și evenimentele ce le aparțin.*

«Sau cu alte cuvinte: am avut totdeauna în vedere *istoria întregului clement românesc*, în orice teri s'a aflat el in vechime, fio constituit în state mai mari, fie organizat numai în districte, provincii și bănate națio-nale, fie în fine răsândit în insule mai mici si mai depărtate prin mii-

Si făcu el astfel, căci după cum ne-o spune cu atât de mare dreptate :

In istoria veche a unui popor chiar și vieața celei mai mici insule etnice fie ea cât de depărtată, prezintă un deosebit interes pentru a putea explica multe chestiuni confuze din labirintul secolelor trecute".

Iar în ce privește epoca ce și-a ales pentru a aduna materialul publicat, el arată că:

«Timpul delà puternica colonizare a Daciei Traiane și până la finele secuiului al XVI-lea conține *epoca fundamentală a istoriei noastre naționale*.

«Această epocă stă în strânsă legătură cu originea latină a poporului român, cu legile și instituțiunile noastre politico, cu noua formațiune a statelor române în secuiul al XIII-lea și al XIV-lea, și în fine cu tractatele încheiate de statele române cu Poarta Otomană pentru a asigura frontierele noastre de invaziunile musulmane.

«De aceea documentele istorice, cari se refer la această epocă depărtată, ocupă *locul cel dintâiu* între tezaurele noastre istorice.

«Aceste documente conțin fapte și date, cari ne servesc nu numai pentru luminarea *timpurilor depărtate*, în cari au fost scrise, dar constituie totodată și un material foarte prețios spre a putea pătrunde și pricepe bine condițiunile vieții publice și evenimentele *istoriei mai nouă*.

«Această *îndoită importanță*, ce o au documentele vechi pentru istorie, este foarte explicabilă.

„*Societatea veche, ce e drept, a dispărut, însă ea a lăsat urme adânci în legile, în moravurile și în ideile societății mai nouă, și chiar în principiile vieții noastre de stat*".

Și mai în urmă, el, bunul cunoscător al trecutului nostru, afirma că:

«Examinând și aprofundând cu toata atențiunea aceste resturi scrise ale vechimii, *istoricul imparțial se va convinge că poporul român nu numai că este cel mai vechiu popor între națiunile ce locuiesc astăzi la Carpați și în nordul Dunărei de fos, dar că a fost în evul de mijloc un popor cu im rol foarte însemnat cultural, chiar și în ținuturile ce se întind în părțile meridionale (de Dunărei, delà Adrialica și până la Marea-neagră)*».

Aceasta prefață, admirabilă de claritate și plină de învățăminte, se termină cu următoarea indicațiune:

«IS e rămâne astfel totdeauna *o sarcină și o datorie*, către posteritate și către știința istorică, de a aduna și codifică pe fiecare zi monumentele¹³ orice vechi externe și a reconstitui astfel arhivele secolelor noastre depărtate».

căci pe cât mijloacele i-au permis, a adunat și publicat chiar, un bogat material, care începe să dea roade în toate lucrările do seamă apărute în timpul din urmă.

Dar să ne întoarcem la 1885 unde am lăsat (irul depanării acestei vieți do muncă și abnegație.

Tot în acest an publică el un volum: *Monumente pentru istoria terii Făgărașului*, lucrare care a precedat cu 15 ani publicarea încununată de Academie, a lui Ioan Mihályi de Apșa, din 1900 : «Diplome Maramureșene», din secolul XIV și XV publicată în *Maramures-Ssigel*.

În lucrarea sa *Densușianu*, care cu o altă ocaziune scrisese relativ la erorile admise ca fapte sigure în istorie:

«Că atunci când *falsitatea* se introduce odată, în istorie, este foarte greu de a o desrădăcina, și chiar de a o pricepe (1)».

Într-o altă discuție datorită pasajului istoriografului ungar Antoniu Veranțiu, scris între 1538 — 1540:

«Românii (Transilvaniei) nu se bucură de nici o libertate, nu au nici o nobilime, nu posedă nici un drept al lor propriu, ca excepție de puțini Români ce locuiesc în districtul Hațegului, unde se crede că a existat capitala lui Decebal. Românii aceștia (din districtul Hațegului) au câștigat nobilitatea pe timpul lui Ioan Huniadi, care era născut acolo, fiindcă-l ajutase cu vitejie, în luptele lui continue cu Turcii. Ceilalți sunt toți plebei, iobagi ai Ungurilor, nici nu au districtele lor proprii, ci trăiesc răslățiți pe ici și pe acolo în toată țara».

El zdrobește aceste afirmațiuni neadevărate și poate chiar tendențioase cu numeroasele acte ce publică și dovedește că:

«Anume știm astăzi cu o perfectă certitudine, că ținuturile Hațegului, al Hunedoarei și Devei, formau în vechime un complex de districte românești cari se numiau în diplome *distridus olacțiales*. Știm că întreaga nobilimea de acolo era o nobilime *românească*, înțelegem românească în sensul etnic și politic. Știm că nobilimea aceasta era o clasă socială diferită de nobilimea ungurească, distinsă de ea prin originea, prin istoria și natura privilegiilor sale. Știm că această nobilime nu a fost creată de Ioan Huniadi (Corvinul), nici do regii Ungariei ; că din contra, eră o nobilime veche, al cărei trecut se pierde în întunericul evului mediu. Această nobilime eră numită în diplomele regilor ungurești : „*Nobiles ut dicilur Valachorum*" sau «*Nobiles Olachi (Valacii)*" spre distincțiune de: «*Nobiles Hungari*» sau «veri nobites regni noștri». Și pe lângă districtele românești (*districtus olachales*), pe lângă nobilimea națională, mai exista în țara Hațegului un *drept particular românesc*. Românul nu putea fi lipsit do proprietatea sa, nici în caz de înaltă trădare decât numai dacă eră judecat de semenii săi : de nobilii, chinezii și bătrânii romani. Donațiunile de

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIEI

el un fel de Hasdou, dar cu tot cultul ce-l port acestei fenomenale inteligențe, scilicet de geniu, farmec și de intuițiune "l cred însă mai pozitiv, mai precis pe Densușianu, în partea istorică, "ci avu pare mai multa răbdare. Tocmai iindcă nu avea ge-1 j.u] Hasdeu, el era nevoit a descurca mai adânc și a se avânta mai puțin pe aripile imaginațiunii, cari sunt utile în orice știință în atât'numai cât le poți stăpâni, pentru a nu fi cuprins de amețala orizonturilor prea vaste!

' Iată de ce vedem pe Densușianu cel calm și rece, pară de foc contra D-lui A. Xenopol în o scriere de 66 pagine, apăruta mai întâiu în *Bevista științifică și literară „Țera Noue”*, No. 2 și 3 din 1885.

Acolo ol se înalță mândru și triumfător întocmai ca și marole Hasdeu în neuitatele sale discuțiuni și replice.

Aflu în notele sale biografice următoarele șiruri, relativ la acest răspuns la *Teoria lui Roesler* a d-lui Xenopol:

« . . . combat—Densușianu — cu deplin succes părerile istorico ale d-lui Xenopol: că Bulgarii în vechime ar fi domnit timp îndelungat peste Țara-Românească, Moldova și Transilvania, și ca țerile acestea s'ar fi numit odată «Bulgaria dincoace de Dunăre», *temă pe care ă-l Xenopol a si părăsit-o mai târziu*».

În aceste cuvinte scrise de el în 1898, după cum se constată de pe data poștei cu care fusese trimise *Enciclopediei* la Sibiu, se vede iar liniștitul care, după focul luptei, redevine calm și stăpân pe el.

Dar ce admirabile pagine a scris el cu această ocaziune și ce puternică dovadă dă el de profunda lui erudițiune.

«Educațiunea națională la toate popoarele o formează istoria. Ea singură, are sa facă a pătrunde în inimile tinerimii iubirea de strămoși și datoriiile patriotice. Istoria are să ne arate principilile, pe cari să se bazeze legile fundamentale ale societății noastre».

Îți prin urmare, când scriem istorie pentru un neam, indicăm de fapt aptitudinea lui în lume și rostul acestuia în viitor.

Aici este timpul a adaogă, că încă din 1884 societatea istorica din Berlin se adresează Academiei noastre spre a i se trimete rapoarte anuale despre progresele literaturii istorice la Romani ca să fie publicate în: *Jahresberichte (Ier GeschicMswissenschaft)*. Academia rugă pe Densușianu să primească aceasta însărcinare, pe care dânsul o îndeplini în modul cel mai conștiin-^{Cl}os, publicând în timpul delà 1885 — 1904 în volumele acestor ar>i sub titlul *Humănien* o serie de rapoarte despre activitatea 'storică și filologică a Românilor din toate țerile.

Bumanien (1897—1903) pag. 136—153. În acest studiu se află 207 citate și regret că cineva, bun cunoscător al limbii germane nu traduce în un volum aceste adevărate studii ale lui Densușianu, căci am avea cea mai desăvârșită sinteză a celor ce s'au publicat în românește sau despre Români în acest răstimp.

Chiar din 1885, îndată ce publică volumul relativ la Revoluțiunea lui Horia, despre care colegul nostru d-l N. Iorga a scris la 3 Aprilie 1911, că este: «o monografie extraordinară de bine informată, care va rămâne și ar merita să fie retipărită», a început să lucreze la marea sa operă: *Dacia preistorică*.

A pus deci pentru realizarea acesteia 26 ani ! Anii maturității sale depline, tot vastul arsenal al adâncilor sale cunoștințe, toată judecata sa rece și senină.

În scurta sa autobiografie, pentru Enciclopedia din Sibiu, unde a fost mult trunchiată, găsesc în aceasta privință următoarele deslușiri:

« . . . dânsul deplin convins că sub vălul cel întunecat al secolelor înainte de a. 1290 zace ascunsă una din cele mai importante părți ale istoriei române, formarea naționalității și constituirea diferitelor state române din orientul Europei, se hotărî a se devota cu tot zelul studiilor relative la această epocă obscură din Istoria poporului roman. Pentru acest scop întreprinse în a. 1887 o călătorie științifică în Italia. Trecu prin o țară unde studia în biblioteca Academiei croate din *Agram* toate colecțiile de manuscrise inedite cu privire la *Vlăchii* sau *Românii* din partea meridională a Croației, călători prin satele acestor Români așezați lângă râul *Culpa*, însă astăzi slavizați. Trecu de aci în *Istria* unde cerceta prin satele Românilor de acolo, delă cari adună un material important de limbă și tradițiuni. Călători în *Dalmația*, pentru mai mult timp la *Ragusa*, unde studia (și copia documente) din arhiva cea veche a republicii ragusane, ale cărei acte încep încă în sec. al XH-lea. Delă *Ragusa* calatori apoi la *Roma*, unde petrecu în curs de 7 luni studiând în Biblioteca și Arhiva Vaticanului *Regestele Pontificilor romani*, cari încep încă în sec. al VII, apoi spre a se convinge din propria experiență, despre obiceiurile și modul de viață al poporului *țaran* din Italia, călători prin campania neapolitană, *Apulia*, *Calabria* și *Sicilia* întorcându-se în țară cu un însemnat material istoric și etnografic».

Iată cum proceda acest om care fiind profund erudit știa ce anume să cerceteze, cum să observe și ce să măntină din datele ce culegea.

Iată la ce a servit premiul Academiei dat pentru Horia. Iată cum Academia a dat mijloace și cum am mai spus-o, s'a făcut de atâtea ori părtaşă, prin înlesnirile ce i-a acordat, la opera mare a lui Densușianu.

lin r rif>ai-ipln ar-no^5 nnor-ă mnnil mprt hala. r,are înCUnună

ITL, E PREISTORICE ALE DACIEI

puternic vieța sa doveditoare de cultură, bun simț, preocupat și patriotism luminat, mulți totuși se cain îndoiesc.

Chiar marele muncitor care e colegul nostru d-1 N. Iorga scrie în pagina ce-a consacrat memoriei lui Densușianu :

«Poate se va vedea *ce ipoteze, de sigur mai mult decât odată curioase*, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea se explice altfel decât toți ceilalți vremile și ta vechi ale acestor teri locuite și astăzi de Români» (1).

Densușianu însă nu face ipoteze în studiul său, el dovedește ! Dar cu această operă care va satisface pe mulți și caro am convingerea că odată cunoscută în străinătate, ceea ce e o datorie de onoare pentru noi, va servi ca punct de plecare la o nouă cercetare și îndrumare în ce privește geneza popoarelor europene, mă voi u ocupa în partea ultimă a acestui studiu, căci să nu uităm că de fapt ne aflăm cu biografia lui Densușianu abia ia 1885.

Să trăim deci și noi câteva clipe din vieța acestuia și urmărindu-l zilnic să ne dăm seama despre activitatea lui și modul vieții sale.

Să fim sgârșiți în altele. Căci nici un moment nu e pierdut, nici pentru biograf, nici pentru cetitor, când e vorba despre o glorie a neamului, despre o icoană curată pe care trebuie să o facem cunoscută cât, mai bine, cât mai mult pentru a întări și înalta inimile și cugetele.

N. Densușianu începuse într'un caiet, cu data anului 1893, sa scrie *Memoriile Mele*. Sunt acolo, până la 1899, multe tăieturi din ziare asupra chestiunilor mari la ordinea zilei și multe reflecțiuni ale sale din cari atât de puține se pot spune în prezent.

Acolo găsim la 13 Ianuarie 1894 ca :

«Fratele meu Beni, canonic în Lugoj, îmi scrie că iubita noastră soră Lisca (Iulia), preoteasă rămasa văduvă după preotul Demetriu Dariu din Rechitova, a încetat din vieța și a fost înmormântată în 10 (22) Ianuarie».

Dar asta nu o decât o notă palida, urmează însă fraza din care se vede omul :

«Lacrimile îmi curg, când mi-aduc aminte că delà 1879, de când n'am mai fost pe la Densuș și pe la Rechitova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubita mea mamă Sofia, scumpul meu frato George, preot în Densușiu, Și prea iubita mea soră Lisca !»

«Să le fie țărâna ușoară !»

Ce trista soartă e aceea a unora din frații noștri, cari sunt

nevoiți adesea a părăsi totul și a nu mai revedea locurile natale, decât atunci când ei sunt istoviți, și când toți cei scumpi ai lor nu mai sunt pe pământ; așa s'a întâmplat cu deosebire cu cei ce au venit să facă, începând cu războiul, armata în țara noastră.

În un dosar al său se află epistole delà frații săi.

Astfel să vede cum, cu deosebire fratele său canonicul Veniamin îi scrie în 1904, că : «Puterile mole împreună cu sănătatea progresează în scădere,..... » și rugându-l să vie să-l mai vadă odată și să-i facă testamentul. Și ce figură senină are acest om, și ce de ispravă pare a fi și el ! Nicolae îi dă sfaturi pentru această îngrijorare și-l încurajează.

În fine după *Drapelul* din Lugoș delà 24 Ianuarie 1904, vedem că el s'a repezit în fine pe lângă fratele său iubit pe care nu-l văzuse de 16 ani !

La începutul lui 1898 obosit de muncă și lipsuri scrie lui Aron la Iași:

«A trecut încă un an de greutate peste noi. Să ne felicităm că Dumnezeu ne-a dat tăria sufletească să putem lupta cu aceste valuri ale vieții. *Timpurile sunt grele, obstaculele sunt multe pe țeale cărările. Luptăm de regulă singuri și adeseori chiar pentru a putea face literatură și de multe ori pentru împlinirea datoriilor celor mai nobile trebuie să luptăm cliiar cu ai noștri*».

Cu ai noștri!.. Câte conțin aceste trei vorbe!..

Iar Áron, de *Sf. Niculae* îi răspunde în 1899, spunându-i între altele: ... «și să ne înălțăm sufletele în această epocă de îngheț și stârpiciune, ce ne-a cuprins».

Stârpiciune, da, pentru fapte bune; îngheț, da, pentru orice ideal. Boala societății noastre are în adevăr două mari pricini : una sufletească, lipsa de ideal; una morală, creșterea fanfaroană și ciococască, așa do generală în țară.

Să fii fanfaron, lipsit și de ideal, în o țară cu tradiții bizantine !.. iată mai mult decât trebuie pentru a opri cel puțin, dacă nu a pierde chiar, un popor în desvoltarea sa.

Donsușenii aveau mare dreptate !

Tot în anul 1893 Nic. Densușianu, care scrie în mai multe rânduri în *Gazeta, Transilvaniei*, după cum se vede din corespondența sa cu Mureșianu, publică interesantul său studiu :

v *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia.*

«Conciliile provinciale din 1872 și 1882. Manifestul de unire cu biserica Romei din 7 Oct. 1698. Textul original român și traducțiunea latina falsă. Istoricii români despre unirea bisericească cu Roma și foloasele unirei.

«Cercetare istorică-critică despre relațiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulie cu Biserica Romei». (1).

Aceasta do tot importanta scriere a fost scoasa și în broșură la Brașov, în 1893.

Ea conține numai 44 pagine eu duble coloane, dar are adunat și condensat în ea tot ce privește această așa de arzătoare chestiune a fraților din Transilvania.

Am cetit această lucrare tocmai în zilele când atâtea zeci de mii (unii susțin că s'au aflat 60.000) de Români s'au întrunit pentru a protesta la Alba-Iulia în decursul lunii Maiu 1912.

Regret că un patriot român sau o instituție culturală nu tipărește din nou această broșura pentru a ii răspândită cât mai larg în sânul populațiunii române de peste hotare și mai ales la cei uniți.

Câte adevăruri sunt în ea pe deplin restabilite și câtă mișelie se constată din partea iezuiților, ca să nu zic mai mult.

De cunoașterea exactă a faptelor cuprinse încă în ea, din dreapta judecată a *unitului* Nic. Densușianu, Român însă cu suflet curat și cinstit, se va putea ușor vedea ce trebuie să facă Românii pe viitor, și în special uniții, pentru a-și scăpa naționalitatea lor.

Vai cât a mai avut să suferă acest nenorocit neam românesc, sub toate formele, pretutindeni și în toate împrejurările! Toți s'au năpustit ca lupii asupra lui!..

Nic. Densușianu ne arată presiunile ce s'au exercitat asupra Românilor, și nevoia mare a catolicilor, sub imperiul dorinței nu numai a Papei, dar și a Curții catolice din Viena, față cu reformații și unitarii.

(1) În *Numărul Jubilat-*, al **Gazetei Transilvaniei** din lunio 1908, scos de regretatul *Muresianu*, este pus și portretul lui Nicolae Densușianu, care e numit „*vechili colaborator*” al gazetei.

Acolo găsim că: *La începutul lui Aprilie 1893 „Gazeta” publică un ciclu de articoli din peana distinsului nostru istoric N. Densușianu, care pe bază istorică, epură independența bisericii române unite... Acești articol! au stârnit mare nemulțumire în sinul clericalilor din Blaj și au dat naștere unei nouă și vehemente polemici cu „Gazeta” și cu N. Densușianu. Găsesc că clericii din Blaj ar fi trebuit se fie recunoscători lui Densușianu. Locul lor era de a sta alături cu neamul lor și cu adevărul, ear nu alături cu falsificatorii și înșelătorii, mai ales când sunt și Iezuiți !* tred ca actualmente **la Blaj se judecă lucrările altfel!**

lin •... aCel număr se publică Și o epistolă și lui Densușianu din 20 Decembrie > m care după ce laudă Redacția ziarului pentru munca neobosită de 70 ani spune:

•• „Gestiunile naționale sunt mult mai serioase, griji nouă ocupă toate popoarele ?” evi onimentele se desfășură în jurul nostru cu o precipitare neașteptată”.

. titorul așteaptă astăzi delà noi o energie și o constantă mult mai mare în conc lucrări și sacrificii **mai mari, progrese supreme, fi în deosebi se nu uităm, n vieafă politică fără vieafă literară nu poate se existe, că literatura face popoa-*** mari . <

Pentru ca actul dola 7 Oct. 1698 — actul Unirii Românilor — să o poată desăvârși, împăratul declara:

«Caro preot românesc va face mărturisirea credinței: cil rămâne a so ținea și mai departe de legea grecească, însă face o legătură cu catolicii, recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt patriarh, acela se va bucura de privilegiile preoților catolici».

Deci urma ca preoții români să nu mai fie iobagi, ci să-și aibă reprezentanți în dieta și autorități, religiunea română să fie religiune admisă în țară și episcopul românca și cel catolic să fie membru al guvernului.

Se vede, de ademenea, cât a luptai, cu îndărătnicie și cu teama omului pășit, mitropolitul *Atanasie* pentru a salva tot ce mai putea și a salvat nenorocitul mult. E de mirat cbiar cât a putut a-si apăra drepturile în actul fundamental al Unirii.

Dar nu buna credință și cinstea însuflețî pe catolici și în special pe iezuiți, această rușine a creștinătății catolice.

Ei falsificară în traducere totul, în mod revoltător și nerușinat. Noroc că *Atanasie* nu puse pecetea. El ignorantul, dar cinstitul creștin, simți cu ce vipere avea de a face.

Nicolae Densușianu, care descoperi la Pesta, cum am văzut, actul autentic al Unirii, le pune în paralel și le arată pe larg mișelia.

Dar ceeace ne revoltă ca Români, e atitudinea mizerabilă a Mitropolitului *Vancea*, fie-i grea lespede, căci sufletu-i a fost negru ca păcatul, și care în niște *concilii* improvizate și absolut *nclcgale* prin modul cum au fost făcute, în taină, sub jurământ, hoțește, la 1872 și 1882 a căutat să lege din fundamente biserica uniților, astfel ca ea să devie pur catolică — cu nuanța cea mai rea a iezuitismului — în loc de unită aproape de formă, cum era delă început.

Dumnezeule, de ce ai lăsat să se nască trădători și încă așa de josnici și ticăloși, până și în capul credincioșilor tăi!

De aici : mișelia unora, trădarea altora, de undo decurg toate relele asupra Albei-Iulie.

Mitropolitul deveni Episcop, un iezuit însă era mentorul său și factotum, clerul superior luă direcțiunea nenorocita de a se considera mai întâiu catolic și apoi român, interesele române fură astfel periclitare, pentru a le face jertfă dușmanilor neamului!

Densușianu unește la un loc și păreriile lui *Clain*, *Șincai*, *Bârnuț*, *Laurian*, *Papiu Ilarian* și *Hurmuzacbi*, pentru a arăta istoricește și în mod analitic și critic cum s'a făcut aceasta mișelie, și râul ce va decurge pentru neamul nostru.

Această broșură-i face cea mai mare cinste. Sfântă să-i fie memoria și în lumea sufletelor unde se află, întorcând umbra în mer-

încă odată, facă-se ca cineva delà noi, dacă nu e chip altfel, să înlesnească retipărirea acestei broșuri peste hotar, complectându-o cu tot ce s'a mai petrecut delà 1892 și până în prezent.

Românii îi vor fi recunoscători.

Dar să continuăm. In notele sale mai aflăm :

«IO Aprilie 1894. D-l I. Kalenderu, administratorul Domeniului Coroanei îmi face astăzi cunoscut ca fundațiunea universitară Carol I se va deschide la 10 Maiu sau ceva mai târziu și după, înțelegerea ce a avut-o cu d-l Sturdza, autorizat și de M. S. Regele, mă roagă ca să primesc conducerea Bibliotecii acestei fundațiuni, deoarece sunt mulți competenți pentru acest post, dorința însă este ca s'o primesc eu.

«Am răspuns d-lui Kalenderu că cunosc foarte bine intențiunile salutare cu cari s'a înființat această instituțiune, pentru a putea însă corespunde sarcinilor împreunate cu această conducere, fiind mai mult în atingere cu studenții universității, ar trebui să fiu profesor universitar, titlu ce nu-l am, fiindcă mulțumit să pot lucra în retragere mi am umblat după tîllul de profesor de universitate, pentru care de altminterea am mai multe calități decât alți profesori. Dânsul regretă că refuz de a veni în atingere mai multă cu M. S. Regele, că va vorbi din nou cu d-l Sturdza, zicând totodată, atunci să fac să vă numească profesor de universitate, deoarece între profesorii actuali de universitate nu există nici unul ca să întrunească calitățile spre a putea lua conducerea acestei Biblioteci.»

Cine nu ar fi primit această propunere în locul lui Densușianu ? Câți nu ar fi alergat după această situație, de cinste. Cino mai bine ca Densușianu însă, care era un om, un caracter și un puternic stâlp al științei, putea să fie mai indicat pentru acel loc, totdauna do cinste pentru numele marelui nostru Rege, unde cată să se formeze odată cu creierul și inima caracterul tinerimii universitare î

Dar el renunțase la tot, se retrăsese voluntar delà toate, se mulțumiâ cu minimum posibil traiului unui om pentru a putea căuta în liniște să-și termine lucrarea de care-și va lega pe vecie numele.

In fine tot din aceste note avem deslușirea genezei unei opere ce se va publica, sper, în curând, care nu are caracterul de cercetare, dar pe cel de vulgarizare și educație cetățenească.

Casa școalelor, care are așa de puține cereri serioase spre a publica lucrări cum ar dori și cum trebuie să se facă, are în această lucrare a lui Densușianu o operă demnă de toată atențiunea ei.

In notele sale, găsim în această privință următoarele :

«In toamna anului 1895 rugat de Ministerul de războiu prin o adresă specială să-i prezint un tablou despre căpitanii iluștri ai terilor române •Vi în MTV»

am compus o scriere destul de voluminoasă sub titlul : *Domnii gloriei și Căpitanii celebri ai terilor române*. Breviarul istoric despre războaie mari și învingerile strălucite ale oștilor române. Partea I, Regatul Români (Țara Românească și Moldova).

«Această scriere am înaintat-o Ministerului de războiu. Generalul < divizie Budișteanu a pus rezoluția pe raportul Șefului marelui stat major că mă felicită și-mi mulțumește pentru această lucrare, totodată îmi pui la dispozițiune suma de 500 lei în caz dacă o voi u tipări».

Din nenorocire, manuscrisul a rămas netipărit, și cât a suferit hârtia la tipar în acest timp, irnprirnându-se pe ea câte p; rascovenii toate, dar *Domnii glorioși* n'au ajuns încă să se r dice din fundul indiferenței noastre generale.

Se va afla, doresc, un om cu suflet care să o facă.

În introducerea la această lucrare, el pleacă delà o cuvântai a Maiestății Sale Regelui, din B Ianuarie 1885, în care zicea:

« *Virtutea militară este cea mai scumpă și nobilă moșteniră a nației mi române.*

K A o păstra întreagă este cea mai mare dorință a inimii Mele, la cai cuget neadormit».

Nu pot rezista a nu reproduce din această lucrare nepublicat următorul pasaj :

«Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri și până în zilei noastre este numai o lungă serie de lupte uriașe războinice, ce a trebu să le susțină cu multă vitejie și devotament poporul român pentru api rarea terilor române, a naționalității, limbii, religiunii și libertăților sal*»

«În tot cursul evului de mijloc invaziunile la Carpați și la Dunărea d jos s'au continuat, s'au reînnoit și s'au preschimbat cu aceeaș rapiditate i vehemență ca și în epoca imperiului roman.

«Și dacă poporul român a ieșit victorios din aceste războaie gigantice dacă țerile române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă nation; litatea română n'a fost distrusă, dacă și azi țerile acestea sunt latine, pr< cum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta are s'o mulți: mească geniului său național, virtuților sale militare, moștenite delà strî moși, încrederii ce au avut-o totdeauna Români în drepturile și în forței lor, iubirii de țară și de naționalitate, unirii și înțelepciunii lor politice.

«Din nefericire însă, în mijlocul războaielor continue și a greutăților enorme, de cari suferiau țerile acestea, cele mai multe fapte de arme al Românilor au rămas nescrise, și noi suntem astăzi siliți să reconstruim¹ pe cât se poate, istoria veche a poporului român dia micile fragment ale unor acte contemporane, sau din relatările scurte ale unor cronicat străini, de multe ori parțiali sau rău informați.

«Însă chiar și din aceste puține fragmentes ce ne-au mai rămas di, Primele Secole ale statelor rrvmAnV ist.nrimil imrvirHnl an vn r>nvinnr« c,l

invaziilor continue ale Cumanilor, Tătarilor și Musulmanilor spre centrul Europei, războaiele și sacrificiile enorme de sânge și avere ale Românilor au fost totodată războaie și sacrificii în folosul civilizației europene».

Lucrarea are 358 pagini.

Ea începe cu : Radu Negru, fondatorul principatului Țării Românești și învingătorul Cumanilor, și finește cu Mateiu Basarab ; iar în Moldova începe cu Bogdan I, fondatorul statului Moldovei și învingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria, și încheie până la Constantin Cantemir. Termină în urmă cu *România ca Regat*.

În această lucrare se află descriși, la părțile respective, și *16 Căpitani celebri*, de la Dragomir Comisul, comandantul armatei a doua a lui Vlaicu Basarab și până la Pârvul Pârcălabul, general brav al lui Petru Șchiopul.

Adaug, în urma studierii manuscrisului, care e copiat la mână, că în acel, la fel, care se află în dosarul său, se mai găsesc încă oarecari adaosuri care ar trebui luate în seamă la imprimarea lucrării.

Dar Densușianu pregătește și volumul al doilea relativ la *Domnii glorioși și Căpitani celebri* ai neamului nostru din peste hotar. Se și vede aceasta din două capitole, mici dar delimitiv lucrate și care se vor putea ușor publica, întitulate :

Menomort — *Ducele Bihorului* (an. 903).

Gelu — *Ducele Transilvaniei* (an. 903).

Pe primul îl descrie pe larg, cu deosebire după *Magistri P. Belae regis notarius Gesta Hungarorum*, în care se constată în mod limpede aflarea Românilor în acele părți la sosirea lui Atila și în urmă a lui Arpad. Numeroase note adunase încă pentru această lucrare.

Se întâmplă însă, că pe lângă marile și multiplele lui ocupațiuni la statul maior și la pregătirea studiului ce făcea, să aibă loc ceva cu totul neprevăzut.

Cu ocaziunea marelui manifest cultural, economic și național din 1906, Densușianu, în urma dispoziției luate de Generalul Brătianu, voia să facă o lucrare specială pentru armata, română cu această ocaziune.

Um nenorocire, timpul era așa de scurt și materialul așa de abundent, încât cu toată priceperea și puterea lui de muncă nu i euși^ termina, în așa de scurt timp, ceea ce concepușe. (1)

^ata însă ceea ce a rămas din această împrejurare, ca o puternică dovadă a întinderii cuprinsului gândirii și voinței lui.

adevăr, în voluminoasele dosare cu note alcătuite de răpo-

în • 'CUse cillap "ji dosar: Lucrări istorice pentru expozițiunea națională, 1906
- J_e n_u]lo

satul, pentru lucrările sale, neterminate din nenorocire în mare parte, aflai ceva din studiul său relativ la: Istoria militară a poporului român începând din cele mai vechi timpuri, până în secolul al XVIII.

Iată tabla de materie a acestui manuscris reprodus curat la mașina de scris, și care prin urmare se va putea ușor tipări :

Istoria militară a poporului român, începând din cele mai vechi timpuri până în secolul XVIII.

	Pnjjina
j) _ începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos . . .	1
II) — <i>Pelasgii</i> •.....	5
1) GonstHușiunea.....	5
2) Călărimca și pedestrimca pelasgă	7
3) Armele defensive și ofensive	0
4) Carele de războiu	14
5) Fortificițiiunile permanente.....	10
G) Modul de luptă.....	20
III) — <i>Dacii</i> • . . .	23
1) Confederațiunea Dacilor și a Geților.....	23
2) Călărimea	30
3) Pedestrimea	35
4) Fortificațiuni permanente.....	37
5) Mașinile de războiu.....	44
G) Marina	47
7) Steagurile cavaleriei și ale pedestrimii	49
8) Instrumente de muzică și semnale	51
9) Căpităniile teritoriale.....	53
10) Formațiuni de luptă.....	55
11) Disciplina.....	57
12) Strategia..... - . . .	58
13) Elementul dac în armatele imperiale romane . . .	61
V) — <i>Românii</i> (va urma).	

Nu pot a nu reproduce partea primă, fără notele numeroase pe cari se bazează aceasta parte, pentru a dovedi în : *începuturile artei militare la Carpați M Dunărea de jos*» că: Arta militară se considera în timpurile vechi că-și avuse începuturile sale la Carpați și la Dunărea de jos.

«Pe teritoriul locuit de *Ge(i)* și *Daci*, ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Mărie*, personiilcarea forței și a curagiului de războiu. Aici se află reședința sa: aici era el adorat ca apărătorul câmpiilor getice.

«Din punct de vedere arheologic, pământul Daciei este, între toate ter-
 nie Europei, cel mai avut dn *nnflr.hiiii.n*™ / .n*,.,./.,,,•-/-—•-•

rate tezaure de *arme* și instrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul delà Carpați și delà Dunărea de jos pentru atac și apărare cum «i pentru trebuințele sale economice, încă începând din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

«*Muzeele de peste Carpați*, înțelegem aici cele din Transilvania, Ungaria Bucovina, Galiția, Bohemia și Viena, sunt pline de colecțiuni de arme de diferite forme, începând delà cele mai primitive până la cele mai perfecționate, descoperite în regiunile acestea și din cari unele aparțin epocii neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocii de bronz.

«*Lucrarea minelor de metal* începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

«Intre toate țerile Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *ciivilizațiune metalurgică*, după cum aceasta rezultă din mulțimea enormă de monumente arheologice, din tradițiunile autorilor vechi, și în line după cum se constata din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întâmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase ale Daciei.

«Cei dintâiu lucrători cunoscuți ai fierului au fost, după tradițiunile grecești, Chalybii din regiunea cea muntoasă a Scyției, numită și «Scytia mama fierului.»

«Vulcan, maistrul cel divin al fabricațiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într'o peșteră de lângă Oceanos potamos, cum se numia Istrul în legendele cele vechi».

Pot face cunoscut, cu această ocaziune, că un tânăr chimist român, d-l Dr. Nicolescu—Otm, face, din punctul de vedere chimic, cercetări asupra armelor și obiectelor de bronz aflate în diferite părți ale României și Transilvaniei, la Ispalanca cu deosebire, pentru a vedea dacă nu se va găsi un mijloc spre a se stabili, dacă curentul acesta metalurgic a plecat delà noi sau dacă a venit aici și anume de unde.

Ca urmare la această primă parte scrisa deja, Densușianu are mai multe dosare pline cu notițe relative la următoarele capitole, ce trebuiau să urmeze și pe cari din nenorocire nu a avut timpul de a le așterne definitiv.

Primul pachet conține:

I. Istoria milit. a popor, român a. 274—1300 Materiale și notițe.

//•	»	»	»	»	»	»	274—1300	»	»	»
j'''	»	»	»	»	»	»	274—1300	»	»	»
y-	M	»	»	»	»	»	274—1300	»	»	»
"	»	»	»	»	»	»	274—1300 Supl-»	»	»	»

Ai doilea pachet conține:

I- Istoria milit. a popor, român a. 1300-1700 Mat. și notițe.

Hj	"	»	»	»	»	»	1300—1700	»	•"	»	Tactica Trans.
IV'	,"	M	"	M	»	»	1300—1700	»	»	»	«Trausil. și Ungaria.
V	"	"	"	B	"	»	1400 — 1700	»	»	»	«Castrclc și miliția lor.

So mai află altele separat, relative la :

Istoria militară : Artilerie, sabia încruntată, etc., precum și un dosar voluminos: *Note istorice din documente și autori* tot relativ la *Istoria militară*, ai mai multe alte dosare cu *material și notițe*.

Exista un volum cu bibliografii în regulă relativ la Mircea Vodă și altul, la fel, relativ la revoluția din Transilvania, delà 1848. '

Era deci o întreagă lucrare studiată, pregătită, gata de a o așterne pe hârtie!

Să sperăm că un specialist tânăr va căuta să pue în valoare această muncă adunată, și care așteaptă numai un om cu suflet și pricepere, care inspirându-se de idea conducătoare a dispărutului și de datele adunate de acesta, să dea la lumină această lucrare de preț a trecutului nostru. In orice caz ar trebui ca Academia să le publice ca indicii bibliografice. Adaog că prima parte terminată are un carton special cu toate figurile armelor și tot co privește ilustrațiunea părții prime a lucrării indicate.

Pentru a se vedea cât omul acesta a lurcat pentru armată, specialiștii cu deosebire n'au decât a studia arhivele statului major, unde a alcătuit el o bibliotecă foarte bogată și de mare preț din punctul de vedere special al armatei.

Se va vedea acolo la câte chestiuni de detaliu a răspuns el, la câte afaceri serioase a fost el consultat, de ce vază se bucura printre ofițerii noștri, atât de laudă prin pregătirea și pornirea lor sufletească.

Se va vedea ușor de câtă valoare sunt *referatele și lucrările lui pentru fiiuorou!* istoric și *Referatele asupra lucrărilor istorice trimise pentru Biuroi.il piiblicațiunii România Militară.*

Când văd studiind veața acestui fruntaș, de ce este capabil un Român, mândru sunt, dar cu durere-mi zic, de ce Doamne ai fost așa de econom cu astfel de oameni în preajma nevoilor acestui neam chinuit !

Munca așa de încordată a lui Densușianu la Statul major al armatei nu a putut să dea loc decât la nașterea unei atmosfere de stimă și respect pentru el. De fapt era el respectat și iubit de toți cu cari ajungea în legături de serviciu.

Iată de ce pe ziua de 1 Aprilie 1897 i se face cunoscut că este înaintat *Șef de Murou* Clasa II, la vacanța creată prin bugetul a. c. la acelaș serviciu.

N. Densușianu.... șef de biuorou ! Este de ce să ne mândrim !

In fine la începutul Iui 1899, obosit, bolnav chiar și doritor a-și consacra tot timpul ultimei sale lucrări, se retrage până și delà publicarea documentelor istorice, înaintând Academiei o adresă în ziua do 22 Fovrunrio, în care el

«De mai mult timp și cu deosebire în anul trecut starea sănătății mele nu a fost de loc favorabilă, pe când de altă parte sarcina încredințată mie cere o muncă neîntreruptă zi și noapte, investigații continue cu studiarea diferitelor colecțiuni istorice, cu alegerea documentelor, cari stabilesc fapte și împrejurări momentose pentru istoria noastră și totodată cu îngrijirea publicării acelor documente.

«Chiar și astăzi împrejurările sănătății mele sunt astfel, încât nu pot de loc aștepta dacă-mi vor permite cel puțin în viitor se continue această lucrare.

«De altă parte aș dori ca puținul timp ce-mi mai rămâne liber să-l pot întrebuința spre a redacta un material întins adunat în curs de mai mulți ani pentru o lucrare foarte grea, cu privire la istoria poporului român înainte de sec. al XV-lea».

Totuș el continuă a mai publica, scurte dar admirabile studii relative la diferite chestiuni.

Ajungem astfel la 1901 când publica în *Romania Militant*, și separat, un studiu de 44 pagini asupra: Originea și importanța istorică a cavaleriei române, *Călărași și Roșiori*, în care sunt citate din Ovidiu, Thucydides, Herodot, Corpus inscriptionum latinarum, Notitia dignitatum, Arrian, Anonymus Belaerégis, Nótárius, Frochner, Lachmann, Cantù, etc., etc.

Și ce instructivă și admirabilă monografie. El leagă originea cavaleriei române de obiceiurile marelui popor pelasg.

Această mică lucrare e, cum ar zice Francezul, un «avant goût» al *Daciei preistorice*.

«Prima lor patrie în Europa, centrul cel mare etnic, politic și militar al acestor Pelasgi, încă înainte de a trece în peninsula Balcanică, a fost la Garpați și la Dunărea de jos.

«Grecii cei vechi nu aveau trupe călărețe, Iliada lui Homer nu amintește nimic despre ele.

«Inșă locuitorii din partea de nord a Greciei, anume *Tesalienii* ne apar ca cea dintâi națiune în Europa, care a avut o cavalerie de războiu bine organizată, întreg poporul Tesaliei eră de naționalitate pelasgă și țara lor se numia odată Pelasgia».

Și precizează de altfel :

«Ca *instituție militară* înființarea și organizarea cavaleriei de războiu atât la Greci, la Români cât și la Egipteni era de *origine pelasgă*».

Iar în ce privește pe Romani și filologia chiar a cuvântului Călăraș, găsim că:

«La poporul *roman*, cea dintâiu trupă de cavalerie eră compusă din 300 ostași aleși din cei mai avuți cetățeni (patricieni) și acești oșteni se numiau «Ce/eres».

«De asemenea instituțiunea cavaleriei pelasge a fost introdusă n epocă foarte depărtată și în Egipt.

«Cea dintâi clasă a ostașilor Egipteni, ne spune Herodot, so numia *lasiries* și o mie din acești ostași *Calasiries* se aflau în garda persoai a regilor egipteni.

«Cuvântul *Calasiries* ce ni s'a transmis prin o fântână grecească, > de asemenea o expresiune veche pelasgă, co corespunde la latinul ari *Celeres* și la o formă antică română de «CdZwșert» sau «CăZăraș/».

Dar o Colores» se pronunța aproape «Keleres», căci: «încă in t pul regilor — ne spune el — litera O la Romani reprezente sunetul K.

Arata ce forță constituia cavaleria româna până în secolul XVI-lea și ce importanța are instituția Călărașilor în istoria n tară română. Cu drept cuvânt, față cu obiceiurile altor popo de pe vreme, el ne spune că :

«Românii din contră, în loc de a ridica înaintea Tătarilor și a l cilor niște obstacole artificiale, în loc de a face construcțiuni de păm ori de zid, ei le opuséra în prima linie săgețile și săbiile cavaleriei».

Describe îmbrăcămintea acestora și ne spune că :

«Arhiepiscopul *Varențiu* încă amintește de o *uniformă albă* part Iară a ostașilor români din Moldova. «Fiecare militar, — zice acest a și aici dânsul înțelege pe călărași — poartă drept armatură o *haină sci de in*, umpluta cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ale partea umerilor și până la coate, și *cusută cu șireturi dese* la fie distanță de un deget și jumătate și prin această îmbrăcămintă sabia poate pătrunde».

«Această haină a cavaleriei moldovene era așa dar o tunică de boiu cusută cu ceprazuri, și ea ne înfățișează acelaș gen de îmbrăcăm cum sunt tunicile cele vechi ale Domnilor români».

Delà Polasgi ar 11 trecut acest obicei până în vechiul Eg și reproduce pe Herodot. care spune că :

«Egiptenii (și aici dânsul înțelege clasa cea mai avută) poartă *minte de in* ornate cu șireturi pe șolduri și acestea se numesc *Calași* iar peste aceste vestminte ei poartă o *mantie de lână albă*.

Arată în fine importanța cailor noștri de rasboiu și ne sp» între altele în concluziune :

«*Constituțiunea veche*, socială și politică a poporului român era ba pe un sistem *militar*.

«Toți Românii erau sau *arcași* sau *călărași*.

«In particular cavaleria română, sau călărașii, formau în evul do loc o clasă militară, clasa cea mai avută și mai distinsă a societății, c pusă din *boieri si țărani nronrietari de vământ*.

«Caracterul acestei instituții este foarte veche și nu derivă din dreptul feudal.

«Românii, după situațiunea geografică a terilor lor fiind așezați la oarta cea mare a invaziunilor, a trebuit, în interesul existenței lor etnice - i politice, să păstreze în tot cursul evului de mijloc instituțiunile militare ale civilizațiunii antice, și să dea o deosebită dezvoltare cavaleriei.

«Astfel cuvintele lui Paul Joviu, că la Români s'au păstrat anumite moravuri și legi din vieța publică și privată a Romanilor, sunt numai m adevăr istoric.

«In secolul al XVI-lea, cavaleria terilor române era cunoscută în Germania în Ungaria, în Polonia și Turcia, ca o instituțiune militară puternică

«Chemați delà plug la lagăr pe câmpul de rășboiu și de aici la frontiere, *Roșiorii* și *Călărașii* români au adus jertfe enorme pe altarul patriei. Ei au excelat prin o bravură extraordinară, prin o artă admirabilă la rășboiu; ei au avut un rol activ foarte important în soarta rășboaielor și le-au purtat țerile române, și au lăsat după sine drept moștenire cele mai glorioase tradițiuni».

Dar fiindcă suntem în cursul activității scrierilor militare ale lui DensușianUj să mergem ceva mai departe pentru a termina cu acestea.

Astfel în anul 1909 el publica în *Buletinul Armatei și Marinei* două studii foarte importante.

Unul în No. 5 din luna Maiu, despre:

Bășboiul din 1330 între Carol Robert Regele Ungariei și Basarab Voevodul Țerii-Românești.

În acest studiu nimic nu e lăsat avântului iubirii de țară sau laborului fantaziei, totul e scris rece și bazat numai pe date pozitive. Descrie pe larg stările lucrurilor delà noi și Unguri, cari -u dus la luptă cu arma în mână, dă harta pozițiunii delà *Mă'ăsești* unde oastea Craiului fu împresurată și distrusă la 10—13 ioeembrie 1330 și ne spune că:

«Voevodul Basarab, care se luptase în anul 1330 cu puternicul Rege Carol Iobért, ne apare ca unul din cei mai glorioși domni ai Țerii-Românești, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

«El întinde, organizează și consolidează în mod puternic stăutul românesc întemeiat de Negru Vodă și a fost norocos în toate rășboaiile sale. El a suferit nici o înfrângere».

Cintra în o mulțime de detalii interesante din toate punctele de vedere, el dovedește eroarea comisă de unii, care-l unește în istoria noastră cu Basarab cu fiul său Alexandru, și termină cu următoarele:

«Unul din rezultatele domniei sale binefăcătoare, din care vedem că el a fost un domn cu un spirit mare politic, că a trebuit să des-

volte multă activitate și multă înțelepciune, ca și domnească în apus peste Banatul Severinului, iar la răsărit să extindă frontierele Munteniei până la Mare și în același timp să dea o putere militară acestei țări și să-i asigure, din punct de vedere internațional, o sif națiune politică independentă».

A doua monografie a fost publicată la Septembrie același an în No. 9, relativă la:

Jișboiul delà 1360—1370 între Ludovic I Regele Ungariei și Vladislav Basarab Domnul Țării-Românești.

Scrierea aceasta are în totul caracterul celorlalte și ambele ar putea fi publicate pentru școlile noastre, drept cărți de citire cu caracter istoric și patriotic pentru copiii noștri. Ce admirabile descrieri, cât face el să ne bată inima, cu toate că, încă odată, o vorbă nu e mai mult decât trebuie, un cuvânt de laudă nu e de prisos sau riscat.

Dă iarăș patru hărți, ca să indice localitățile unde s'au purtat războaiele și dovedește amănunțit ce întindere și rost avea atunci Țara-Românească. Din citirile străine se vede și de astădată ce îndemânateci arcași aveam de pe atunci, deoarece „săgețile ce le trăgeau ostașii Voievodului Vlaic, cădeau ca ploaia asupra trupelor ungurești”, după cum spune M. Iohann de Thorrocs în *Cronica Hungarorum*.

După o puzderie de citate, cari întăresc toată ceea ce înaintea, el ne spune că:

«Este un fapt pozitiv istoric, că Basarabii, pe baza unor drepturi antice, au stăpânit în diferite timpuri o mare parte a Bulgariei».

Iar de altă parte adaugă că:

«Constatăm așa dar, ca un fapt pozitiv istoric ca, în timpurile lui Vladislav, autoritatea spirituală și drepturile administrative ale Bisericii române se întindeau peste Banat, Omlas, Făgăraș și peste toată Ungaria, după cum aceasta rezultă în mod neîndoios din titlul ce-l avea primul Mitropolit al Țării-Românești».

Ceea ce e mai de seamă, pentru noi cari nu ne prea cunoaștem trecutul, e că:

«În analele călugărilor minoriți, el figurează sub numele de „Regele Basarab”, *Eex Bassarath*, iar în analele Ragusei, scrise de Giacomo P. Lucari, este numit *Vlaico Re di Valachia*»,

Ceea ce reiese și din un pasaj publicat în *Magyar tört. tár.*, comentat cum urmează de Fessler și Klein:

«Vlaicu merse și mai departe și fără știrea Domnului său suzeran luă titlul de rege».

«Mai notăm aici.— adaugă Dnnsiisarm—e>* în nit* j;^i^«^x „, -,~ ^:«

ul 1376, regele Ludovic numește pe Vladislav *noster emilus*, adică "ralul noslru politic", sau concurent la regatul terilor noastre.

De fapt țerile române figurează cu numele de *reyate* încă, înainte de imnurile lui Vladislav.

«In «Istoria imperiilor și reg-ateloi¹», scrisă și publicată de Georgina Iornius la anul 1GG6, se spune: «Pe la anul 1300, *Tar a-Românească* și *Moldova* figurează de *Regale*. Cel dintâiu *Rege al Tcru-Romănesti* se miritește la anul 1320 și *Vlaicu* pe la 1340».

Vedem dur cu mulțumire că *Vlaicu Basarab*, ca și *Ștefan el Mare* numit *Țar* al Moldovei, dovedesc prestigiul de care s'au lucurat străbunii nostru cu șase secole în urmă !

Să urmăim firul vieții sale.

În acest timp Societatea Geografică Română alege pe N. Densușianu ca membru *corespondent*, la 21 Septembrie 1902, ceea ce iară a-l mulțumi mult.

În răspunsul său delă 9 Octombrie 1902 el spune :

«Din parte-mi mă voi considera fericit, dacă prin cunoștințele și acuitatea mea voi putea contribui la mărețele scopuri științifice,' ce le urmărește acest înalt institut național, pentru studiarea și ridicarea însemnătății geografice și economice a acestei țeri, renumite în toate timpurile, i care în o epocă depărtată ante-istorică a fost centrul unei mari civilizațiuni europene, morale și materiale».

Ajungem în fine la 1904.

Academia e clin nou în frigurile ortografiei. Densușianu, cititorul hrisoavelor și cronicelor, el cunosătorul deplin al limbilor lasice și a literaturii populare române, intervine în discuțiune.

Răpește din somnul său, căci odihnă nu are în acest timp and deja începuse publicațiunea *Daciei preistorice*, ca să-și spună ărerea și să arate greșelile ce credo el că se comit în această discuțiune.

Scrie un admirabil studiu, pe care aș dori să-l văd cetit în - ărsul superior al liceelor noastre, în revista «România Militară» septembrie 1903—Ianuarie 1904) și tras si în broșura de 78 agine.

Ce admirabilă scriere, ce adânci cunoștințe, câtă logică, cât bun mț!

W ne spune delă început că:

"⁰rt^o S'ratia nu poate să aibă de bază alto considerațiuni decât geniul p⁸ Istorice ale limbii. Ea trebuie să fie astfel *rațională*, să oglin-imba nu numai în spiritul, dar totodată în formele și structura ei. ¹ nU P0ate să fie arbitrară, fără principiu și fără sistemă.')

r u a nu da loc la interpretări greșite din atitudinea sa t* de Academie, el spune :

«Dacă însă câte odată noi vom exprima și alte păreri, dacă vom cerca să punem în lumină și alte considerațiuni decât acele ce par a rezulta din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduși de dorința de a păstra *caracterul esențial al limbii române ca o limbă populară latină*, de a nu rupe cu religiunea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da și în viitor o dezvoltare conformă cu legile sale istorice, fiindcă **limba** este națiunea, și când o limbă se distruge, se distruge și poporul».

Când discuta dacă trebuie să pronunțăm și să scriem *AcJiisi-tiime* sau *Achiziție*, *Echilațiune* sau *Echitație*, etc. etc., el adaugă îndată:

«Fără îndoială, avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar și de pronunțare. *Limba română își are legile sale fixe și cari nu se potrivesc cu legile de pronunțare ale limbii franceze*».

Căci:

«Prețuind limba româna ca cel mai scump tezaur, ce ne-a rămas delă strămoși, va trebui tot astfel să prețuim și să respectăm în scriere legile ei istorice»

Discutând toate fețele chestiunii, el ne spune:

«Când însă cu ajutorul etimologiei în sfera limbii române nu putem afla care este vocala originală pentru sunetul &, atunci vom căuta rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbile neolatine. Vom scrie astfel: An-geri (Angélus), ântâiu (antaneus), blând (blandus), etc., etc.»

Căci adaugo el :

«Căci oricât de deficiente vor fi, noi nu vom putea niciodată sacrifica caracterul general al limbii poporului român, numai simplu pentru a înlesni citirea și scrierea acelor cari nu au pregătirile necesare. Fiecare este liber să scrie pentru sine cum îi place, însă *aceia cari publică studii, tipografiile cari imprimează cărți, vor trebui se urmeze odată legile ortografice ale limbii române**.

Deoarece:

«*Deilinațiunea ortografiei nu este de a face pe cineva să poată [ceti limba română, dar ca s'o înțelear/ă**.

Și pentru faptul ca:

«In limba română literară trebuie să alegem *cuvintele cele mai bune* și să urmăm totodată *formele cele mai bune*. Numai astfel vom ajunge la o limbă frumoasă în expresiuni și dulce, care va putea odată să ocupe cu demnitate un loc alături cu celelalte limbi neolatine».

Se plânge bine înțeles de modul cum scriem :

«Scrierea astfel cum ne-o înfățișează mai cu seamă presa noastră perio-
Tică nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.»

Insista în urmă asupra rolului *Gramaticii și Istoriei limbii*, în stabilirea ortografiei române, care: *d formează adevăratul fundament al unității de limbă*».

«Ortografia, zice el, formează o parte integrantă a gramaticii»

Și mai în urmă :

«Gramatica determină mai departe formele și pronunțarea adevărată a cuvintelor. Ea susține firul istoric al limbii între trecut și prezent, ea constata și stabilește în definitiv *legile ce constiluesc și guvernează limba*.

«Gramaticii aparține așa dar *limba scrisă și limba vorbită, ortografia și ortologia*».

Si se deslușește în modul următor :

«Această gramatică rațională a limbii române ne lipsește astăzi, și noi înțelegem aici nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatică care să constate, să precizeze și să stabilească *legile limbii, formele ce au fost și sunt în uz, și care după cum zice Quintilian să ne arate modul de a vorbi și de a scrie corecta*.

Sa ridica cu toată vehemența contra modului de a scrie «cum se vorbește» și nu abuzez de sigur reproducând acest temeinic pasaj :

«Principiul «*scrie precum vorbești*»,—și acesta este *fonetismul*, —nu are un scop și o țintă definitivă. Direcțiunea sa este totdeauna nesigură. El nu face deosebire între uzul bun și uzul rău al vorbirii. El nu are în vîdore unitatea și unificarea limbii, ci duce necondiționat la diferențiarca și. Dar ce este mai periculos, *e că acest pretins fonetism ne impune să scriem și să vorbim nu limba cărților noastre bisericești, nu limba p-onorului, ci o idiomă coruptă și variabilă a unor centre politice și co-rner cutie, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în wesa de toate silele*.

«Acest principiu de a scrie fiecare cum i place, ne va duce cu o de-îlina^siguranță la o perturbațiune în mersul și dezvoltarea normală ;t imbii ; el ne va face mai mult rău decât bine. Fiindcă *ce bine poale să ie acela, de a scoate la lumină pe flecare ei cuvinte și forme domestice lecunoscule celorlalți Români, locuțiuni străine, pronunțări aspre, cypretun; și termini cari mai ales in centrele mari politice și comerciale se rase și se sting cu fiecare generațiune*.

«*jjriniî fonetismul ca bază a scrierii și a vorbirii corecte, înscm-~ a, aelătura o limbă românească comună, a cărei cronologie, for-țiune și unitate se pierde în noaptea timpurilor, o limbă ce are aulo-ia~^ Căr^nor noasir^ religioase și a autorilor noștri mai buni ; însem-~ a ne arunca în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziuni^{ne} cuvinte, de fnTM, «i ,,.....--*

Și susține aceasta pe faptul potrivit că :

«O mulțime într-o adevăr enormă de elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în fraze, au intrat în timpurile clin urmă în limba noastră, cari cu toții ne grăbim să le îmbrățișăm, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicționarele noastre și cercăm să le încetăm în limba vorbită și în limba scrisă sau literară, încât *aslâzi ne aflăm în fața nu a unui torent, ci a unui adevărat diluviu de cuvinte și de forme străine, cari vor duce vechea limbă românească la un cataclism.*

«Se poate că astăzi aceste nuanțe se vor părea unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferențele vor crește și se vor înmulți și noi vom ajunge la o limbă mixtă, sau mai bine zis haotică, ca material, ca forme, ca fraze și ca mod de pronunțare».

Si el vede așa de limpede și așa de sus când înțește merituoașă sa lucrare cu cuvintele:

«A avea o gramatică și o ortografie bazată pe regulile gramaticii, este una din chestiunile naționale ce astăzi nu mai suferă întârziere.

<(Limba unui popor nu se poate considera numai ca un Instrument pentru exprimarea gândurilor diferitelor indivizi, ea este o avere națională și statut prin instituțiile ei, iar mi individul prin capriciul ori ignoranța sa, are dreptul să dispună cum trebuie să fie limba scrisă)>

Ajung acum la marea lucrare a lui Densușianu, *Dacia preistorică*.

Pus-a el în total spre a o face patruzeci de ani ! Numai tiparul îi lua 11 ani, cei de pe urma ai vieții salo chinuite, clar plină de muncă! Lucrarea aceasta cumplit de obositoare îl și sdrobi înainte de a o termina desăvârșit. (1)

Am văzut marea călătorie ce a făcut el prin Italia, Istria și Dalmația, precum și cercetările numeroase pentru a-și aduna materialul necesar acestei opere.

Tot o astfel de călătorie, în mai multe rânduri și mai ales la 18! !, a făcut el în județele de munte alături de Buzău și până în Mehedinți, pentru a-și da seama personal de ceea ce i se ra-

(1) Din copia unei adrese a sa către Excel. sa marchizul I. de Pallavicini, ministrul Austro-ungar la București, din 2 Iulie 1900 se constată că la acea dată, ocupa cu aceste chestiuni de 15 ani.

În tot de acolo se vede că studiasă în Bibliotecile și muzeele din Budapeșta, Viena, Koma, Agram, Orșova și Lemberg tot ce privește trecutul preistoric al țării delă Dunăre.

Cere să i se acorde dreptul—'I caro nu face politică și literatură politică—da a putea să studieze pietrele sculn. ntn «; cm-:=Q ••>

portásé și a constata de fapt starea și valoarea unor resturi preistorice de o însemnătate excepțională.

Ca în toate însă procedă tot cu metoda științifică, așa de riguros urmată de Densușianu în tot ce a făcut.

Încă delă 1893, redacta o lucrare, tipări și împrăștiat larg, pe cheltuiala lui, acest om care abia avea ce-i trebuia pentru a trăi, extrem de importantul său Cestionar despre *tradițiunile istorice și antichitățile terilor locuite de Români*. Partea I-a, epoca până la a. 600 d.' Hr. București, 54 pagine.

În această broșură se află o admirabilă introducere; el ne spune că:

«În casa țaranului român exista încă până astăzi o mulțime de suveniruri istorice din secole depărtate, un fel de *istorie nescrisă* despre originea sa, despre vechile sale credințe și instituții, cum și despre evenimentele prin care a trecut poporul român.

«Fiecare sat, fiecare munte, fiecare vale, fiecare cetate își are *legendele și tradițiunile sale istorice*.

»Și în special am aflat în poporul nostru țaran tradițiuni importante istorice despre *poporul Dacilor* și despre soarta lor definitivă; tradițiuni despre *podul său de peste Dunăre*, despre *luptele sale cu Dacii* și despre *colonizarea acestor teri*.

«Mai mult, am aflat în poporul țaran tradițiuni vechi, cari se refer nu numai la țerile acestea, dar cari se rapoartă și la *țerile-mame de unde au venit coloniile romane*; tradițiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, și pot zice chiar până în *epoca primilor regi ai Romei*».

Și importanța acestor amintiri el o pune în adevărata lumină prin faptul că :

«De alta parte însă, cercetarea tradițiilor noastre istorice ni se impune cu atât mai mult, cu cât epoca vieții noastre istorice până la 1290 a rămas fără scriitori. Mulțime imensă de evenimente petrecute pe teritoriul Daciei Traiane delă primul contact al Romanilor cu Dacii și până la 1290 au rămas nescrise. Ne lipsesc cronicile, ne lipsesc hrisoavele. Au pierit și s'au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar și popoarele ce le-au distrus, și cari trecuse cu o furie sălbatică peste câmpiile lucrute și semămate de colonul roman».

El dă indicațiuni precise, cum să se procedeze la culegere și arată lămurit ceea ce voește să afle. Acest Gestionar poate servi pe viitor de pildă la orice astfel de întreprindere.

Răspunsuri a primit el, din fericire, din toate părțile locuite de Români și mai ales delă învățătorii noștri, printre cari constatăm și de astădată cu mulțumire, că se află așa de mulți destoinici.

cel urmărit de Densușianu, o adevărată comoară de date utile multor specialiști. Sperăm că acestea vor intra în colecțiunile Academiei.

Dacia preistorică a lui Densușianu conține o dublă revelațiune. Ni se arată în ea, mai întâiu un om extraordinar de cult, de Iar⁰¹ văzător, și urmărind cu o hotărîre de fier idea pentru dovedirea căreia și-a dat el liniștea și vieța.

În al doilea rând ni se descopere un trecut, aproape de tot necunoscut, trecut de fală pentru Dacia, timp de glorie nemărită pentru cei ce au stăpânit aceste locuri și pe cari Densușianu ni-i arată, ni-i dovedește, ca străbunii noștri direcți.

Nu sunt istoric, nu sunt om de litere, dar nici nu sunt omul cu totul nepregătit pentru o cetire de așa fel. Ei bine, declar că în vieța mea nu am cetit — și am cetit și eu mult și multe — ceva mai temeinic argumentat, ceva mai superior conceput și dat

Am studiat cu amănunțime *Dacia mainte de Romani* a lui Tocilescu, din 1880. Ei bine, faptele adunate acolo sunt puse ca obiectele delà un colecționar, care adună fără să fie bine orientat

La Densușianu, este un cadru măreț, în care cele mai mari fapte ale primei impunătoare civilizațiuni a omenirii, cele mai mici și importante fapte din clasicii și legendele noastre neobservate neînțelese încă, intră regulat ca în un calapod, la locul lor.

Cât a cetit omul acesta este de necrezut. Sunt peste o sută dosarele și caietele cu mii și mii de note adunate. Clasicii îi cunoaște adânc, pe Ovidiu în mare parte pe de rost, în ce privește Dacia, el îi studiasse nu cu pagina, dar cu rândul, și adesea rola pentru anumite expresiuni adevăratul înțeles ce l-a avut gândul său autorul și nu cum stă redat adeseori prin neștiința traducătorului sau interpretului nepregătit, cu alt înțeles.

Densușianu deschide cercetătorilor o lume nouă. Geneza și evoluțiunile poeziei europene va fi de sigur altfel văzută și explicată cu mult mai precis pe viitor.

Mai rămâi uimit să vezi un fapt extraordinar, care arată continuitatea arhimilenară a populațiunii Daciei și puterea conservatoare a neamului nostru. Luând ca bază textele scriitorilor vechi începând cu Homer, cari pe vremea au lăsat urmașilor ceea ce știau despre începuturile omenirii, în aceste părți, rămâi uimit să vezi cum, până la detaliu, toate acestea se afla cuprinse și în legendele și baladele române. E de necrezut și depășește închipuirea aceea ce desgroapă Densușianu din acest punct de vedere.

Atunci, cât cetiam la început *Dacia preistorică*, în Iulie — Septembrie anul 1911 când am studiat-o și când, recunosc cu rușine, nu-mi dădusem adânc seamă ca în urmă de modul de a

se rătăciă în întunericul în care mă conducea autorul și mă întrebam cu groază, oare nu a pierdut el cărarea, oare să îie aevea ceeace ne face să vedem, de altfel adesea așa de lămurit! Și când credința mea se clătina puțin, urmam restul argumentării sale așa de puternice, așa de luminoase, încât fericit mă ridicam și preamăriam, în inima mea, pe cel ce mă făcea să mi se umple sufletul de fericire, iar prin cele ce scria să mi so înalțe încă mai mare mândria mea do Român, văzând că dintre noi se ridica așa oameni și că trecutul nostru este așa de extraordinar do luminos.

Sa nu se creadă că exagerez, ori că sunt prada unui entuziasm care nu ar avea ce căuta aici. Sunt om întreg, și pricep și eu lucrurile și modul de a le vedea și interpreta. Am destulă cultură nădăjduesc, ca să nu fiu nici naiv nici superficial. Declar însă că *Dacia preistorică* e una din cele mai mari opere, dacă nu cea mai importanta, pe care a scris-o o pană ținută do mâna unui Român.

Dar înainte de a intra în analiza detaliata a acestei scrieri, ială în câteva cuvinte planul ei general.

Densușianu începe delà omul preistoric, considerai în perioada neolitică, și ajunge treptat la reconstituirea celui mai mare imperiu ce a cunoscut lumea, *Imperiul pelasgic*.

Arată rolul extraordinar pe care l-a avut în civilizațiunea omenirii acest imperiu și ce se clatoreșto împăraților zeilicați, Uran și Saturn cu deosebire și reginelor zeificate Gaea și Rhea.

Dovedește,—căci nu pot spune altfel — că toată, dar absolut toată mitologia zisă greacă, cu caro se fălește poporul elin, s'a născut în munții Daciei, între Buzău și Porțile de (ier. — Templul cel mai mare al lumii, prin importanța lui extraordinară, a fost pe Bucegi, la Omul.

Dovedește că o ramură principală a acestor Pelasgi vorbiă o limbă, pe care o numește proto-latină, și care a dat naștere latinei și limbilor neo-latine ! Arată cum acest imperiu, pe care-l cred mai mult cu bază religioasa, alcătuit cu deosebire din păstori, și în urmă din ciclopi și metalurgi, s'a scoborît și a înființat Troia, Micena și Roma.

Caută a reconstitui obiceiurile, credința și limba acestor pooare și reușește a explica nenumărate fapte istorice cari până acum nu-și aveau rostul lor limpezit.

Jacă noi Românii am rezistat puhoiului invaziunilor, dacă existam din Rusia, dincolo mult de Nistru, și până în Istria, Șvițera și până în Mica Valahie din Boemia, iar la nord până în sudul Poloniei, și la sud până la Atena și în insulele Arhipelagului,

^{nu} e numai fiindcă coloniștii romani au fost aduși pe alocurea

și CU dfin.QiiKinu HO TVo ion J^ v^rti A « ^rtflo onan vJ Ky-v.„A~ i_ i

principalele lor triburi, de unde *Rimii* ce au înființat Roma, *A-romăni* de astăzi, existau deja și de aici au pătruns departe până în fundul Asiei, în nordul Africei, și până în Spania și Dania, căci în toate aceste regiuni se constata ca erau ramuri ale aceluiaș popor, cari locuiau cu deosebire și își aveau inima în Transilvania și Oltenia.

Atâta abundență de dovezi, scoase de unde nu crezi, adunate cu liniște și pricepere te uimesc. Acum înțelegem de ce Densușianu se retrăsese din lumea actuală : el trăia sub povara unei mărețe lumi, cu totul însă necunoscută nouă.

Să ne închinăm memoriei lui !

Înainte de moartea sa, N. Densușianu văzu tipărite 1120 pagini. De atunci după șpalturile tipografiei și după notele ce am găsit, am mai publicat uHimelo 2 coaie. Lucrarea complectă are I 1.52 pagini. Cu toată dorința mea nu a mai fost chip însă a mai desface din notele răslețe, nici introducerea, nici partea iinală, un fel de vedere generală asupra celor apuse. Ce ani mai putut desluși vor fi cuprinse însă în o notă specială ce voi publica în curând.

Acest monument al muncii și al gloriei trecute, datorit lui Densușianu, nu ar fi putut să ne rămână, dacă niște oameni cu suflet nu ar fi făcut larg sacrificiul bănesc necesar.

Tipografului C. Gobi, care a lucrat cu C. Rosetli, și ginerelui său I. Rasidescu datorim aceasta. Ei au -făcut creditul de peste 20.000 lei. Ei au tipărit această lucrare și au păstrat închiși banii delà 1900 până acum și cine știe cât încă.

La moartea lui Densușianu ei și cu A. Hențiescu, executorul testamentului, știind că mă ocup puțin, în orele mele de odihna, cu cele preistorice, îmi încredințară lucrarea aceasta spre a vedea ce se mai poate face.

Ceeace am făcut în această, privința este fructul muncii mele aduse prinos memorie unui om care a reușit să mai înalțe neamul.

Am făcut-o cu fericire și cu inima plină de mulțumire,

Să trecem acum în o scurtă revistă această lucrare.

Autorul începe lucrarea sa cu *Era quaternanl — Periodul Paleolitic*. Primul său capitol e relativ la : *Primii locuitori ai Daciei*. El începe în modul următor :

«Dacia ne prezentă într-o extrema antichitate.

«Studiind timpurile preistorice ale terilor delà Carpați și Dunărea de jos, o lume veche dispărută, *leagănul civilizațiunii ante-clcne*, se înfățișează înaintea ochilor noștri.

«Înapoia populațiunilor cunoscute în antichitatea greco-romană sub numele de *Geți și Daci* se întinde o lungă serie de mai multe mii de ani, o istorie înmormântată a unor mari evenimente, a căror importanță a

MONUMENTELE PREISTORICE A I E DACIEI

puternice și glorioase care, cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel clintăiu Imperiu vast al lumii, întemeiase prima unitate de cultura în Europa și pusese totodată bazele progresului moral și material în Asia de apus și în Africa de nord».

Iar mai departe își completează ideea prin cele ce urmează: «Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă ecografică, ce a fost destinată, prin pozițiunea sa particulară, prin abundența populațiunii și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și extinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre sud în peninsula Balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe cea mare și lungă do comunicație a Dunărei.

«Acțiunea civilizatoare ce a exercitat-o populațiunea preistorică antedacă delă Carpați și Dunărea do jos, asupra lumii antecelne, a fost mult mai mare decum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente și a tradițiunilor istorice și poporale, ce Ic avem din această epocă extrem de depărtată.

«în această privință noi ne aflăm numai în aurora științei preistorice».

Face în urmă clasificățiunea epocelor preistorice și descrie primele instrumente de piatră cioplită. Pace cunoscută tradițiunea poporului român că pământul la început a fost plan întocmai cu ceea ce se află în Theogonia lui Hesiod. Arată că locuitorii acestor regiuni au cunoscut leul de vizuini (*Felis spelae*), pe care-l numește nu numai Leu dar și *Samca cu Savncoia*, după numele indic de *Simlia.QQ* ocupă de *Bos urns* —*Bos primi-cjeniiis*, Bourul, din care ultimul, după cum mi-aduc aminte., a fost ucis după 1700 în Transilvania.

Arată că acesta e pe monedele moldovenești, iar nu Bizonul cu coamă, care însă am dovezi, între altele după un corn aflat la Suceava, la un plăieș, că a existat și el la noi.

Arată că ei au cunoscut *Cerous megacerus*, numit în colinde *Cerbul sur*, găsit înțelenit în picioare în malurile Tisei și în ghiolurile mlăștinoase ale Irlandei unde se afla cu zeci de mii do ani înainte.

Ei bine, poporul nostru spune :

.... Ploaia că dedea,
Pământul se muia, Cerb
se 'nămolia, Și-atunci mi-l
vâna,,...»

Dar nu-i numai aceasta amintirea ce se păstrează în poporul nostru : Așa avem ceea ce e de necrezut :

O venit o mu mare
Delă pădurea mare,

Cu manile *păroasă*
 ȘL cu picioarele *păroasă*,
 Cu ochii *înholbați*,
 Cu dinții mari *collati*
 Cu obrazu mare,
 Cu căutătura *înfiorătoare*...

Cine nu recunoaște aproape Gorilul, și Densușianu o leagă de amintirea rasei umane primitive, a populațiunii locale prime, absolut primitive, cunoscută în autorii vechi Hesiod, Pliniu, etc., ca *satiri ai Europei, Asiei și Africei*.

Describe craniurile aflate la Neanderthal și Cro-Magnon și fi-nește în modul următor:

«Periodul uman în Dacia, întocmai ca și în celelalte părți ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe zeci de mii de ani, cel puțin până în prima jumătate a epocii quaternare.

«Ori cu alte cuvinte înainte de Alpii și Agavii, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbește Hesiod, au trăit în țerile Europei și în particular în Dacia, două rase de oameni, cu tipuri și moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al dezvoltării fizice și intelectuale, aceasta este rassa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri și fără legi, și a cărui origine noi nu o cunoaștem ; și altă rassă umană invazionară, cu totul distinctă, de cea precedentă, având o constituțiune organică superioară și ajunsă pe un grad însemnat de semi civilizațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiuni și începuturi ele cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

«Ambele aceste rase umane quaternare au fost apoi copleșite, învinse și distruse, și poate în mică parte asimilate, de noii invazori ai epocii neolitice.

«Istoria lor morală și putem zice naturală se încheie cu era quaternară».

Urmând mersul faptelor în scurgerea timpurilor, el ajunge la epoca neolitică și o caracteriza prin:

«Această nouă imigrațiune etnică în Europa constituie așa numita *invastune neolitică*, cea mai expansivă din câte Io cunoaște istoria».

Se ocupă pe larg cu *industria neolitică în Dacia*, cu tot ce arheologia ne pune la dispoziție și cu tot ce textele vechi păstrează ca amintire și ne spune:

^ Aici la Dunărea de jos și în special în țerile Daciei — faptul este cert — s a format și îndiepat centrul cel mare și puternic al populațiunii neolitice în Europa; centrul unei rase nouă de oameni, de o statură înaltă și viguroasă, cu o veche organizațiune patriarhală, cu idei severe religioase și cu o pasiune adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă vie

«Acești noi cuceritori ai lumii vechi aduseră și răspândiră, în Europa nouăle elemente de civilizațiune, fundară aici cele dintâi state organizate și dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenirii.

«In curs apoi de mai multe sute de ani, această rassa activă și laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creștere și expansiune, își continuă delă Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile și de pe câmpiile Carpatilor, neconținute roiuri nouă de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumii vechi, și se revărsară în grupe compacte și organizate peste întreaga peninsulă Balcanică.

«Acesta este curentul cel mare meridional, sau *Cetralo-Mycenic*, curent care venind din Asia centrală își formă la Carpați prima sa patrie europeană și puse cele dintâi baze morale ale nouăi civilizațiuni, care se dezvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia și pe țărmurile Asiei mici».

Se ocupă pe larg și cu o rară competență de *ceramicii preistorice a Daciei* și arată că:

«Olăria acestei epoci în Dacia începe a avea caracterele luxului. Ea depășise limitele cele stricte ale unei simple meserii, și ne relevă începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără de a putea ajunge la apogeul său, o vedem deodată încetată, ca și când o mare perturbațiune -economică și socială s'ar fi deslănțuit pe pământul Daciei și ar fi pus deodată capăt dezvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos».

Arată importanța ornamentelor ce se alia pe ele, caracteristice pelasgice și cu deosebire semnul misterios al *Svasticeii*, care nu e altceva decât crucea cu ramurile frânte în unghi drept pe care a pus-o acum la modă Alțeta Sa Regală Principesa Măria.

Alături cu Virchow, Krönjavi, Schliemann, etc., arată nu numai identitatea dar prioritatea acestor ornamente la noi față cu Troia, Micena, etc.

Densușianu lămurește în studiul său această chestiune pe deplin.

În raportul său delă 1911, cl-1 Dr. Hubert Schmidt în urma săpăturilor făcute la Cucuteni, în anul morții lui Densușianu chiar, spune și el lămurit:

«Aceste săpături în ținutul Dunărei de jos ne oferă noua legătură între Europa centrală și cercul cultural egeic (Creta)».

Tot în acel an, pot adăuga încă, că cercelările făcute de Soc. Arheologică delă Atena sub eforul Sotiriadis, în Focida, constată după obiecte găsite la Hagia Marina că:

«... Celle de la Grèce du nord qui rapelle plutôt la civilisation de la peninsule balcanique» (1).

Dar aceasta prioritate și superioritate în acelaș timp a culturii poporului care a locuit în regiunea aflătoare în jurul cârpaților este susținută astăzi de mulți alți oameni de valoare ca Trudy, Ed. Meyer, P. Kretschmer, și alții.

Întâmplarea i'ace că acum de curând a apărut o lucrare de mare valoare prin importante indicațiuni bibliografice, cu deosebire, datorită tot unui român :

Contribuție la Dacia înainte de Romani (1) de d-l Ioan G. Andrieșescu.

D-sa ai adunat ca o harnică albină, tot ce privește scrierile relative la această chestiune până în prezent — deci posterioare morței lui Densușianu—și ajunge la aceleași concluziuni toate că nu cunoștea, de loc, lucrarea de față. Astfel găsim : «*Pelasgii fii, Thracii (iu în realitate multe drepturi să SG privească ca tiducăturii civilizației cpocei de pealră în Tesalia, Beotia și Pjwcis*» și după Tsountas : *u Tradiția intemeierii Athénéi de a acropolilo' Argolidei de Cyclopia Thraciei, dacă nu sunt adevărate întru totul, simt zice Tsountas, de sigur, răsunetul unei realități.* (2.)

Astfel că în ce privește cultura eolitică Carpat-balcanică : «*.Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a acestei culturi.*» (3.)

În capitolul următor autorul se ocupă de *Monumentele preistorice ale Daciei*, și în special de *Tumulele eroice pelasge*.

Stabilește legătura între *Gorgan* și *Garganus* găsit în *Vigiliu* și între *Gruie*, *Gruniu* și cuvântul vechiu latin *Grumus* săi: cu *Grijnium* din *Strabo*, și arată importanța acestor movile, morminte vechi, căci: «*Aici era locul sfânt de hnmormântare al eroilor pelasgi ante-homerici*».

În fine se ocupă pe larg cu: *Tumulul sau mormântul lui Achik din insula Albă (Leuce)*.

În această insulă, care nu e alta decât *Insula Șerpilor*, aflând acum 20 ani trecuți că stă acolo mormântul lui *Achile*, m'am dus și eu pentru a mai aduna ceva din cioburile vechi ce se mai găsesc încă. Rușii făcuseră săpături deja, dar nu științifice.

Densușianu dă figura templului după *Tabula Peutingeriană* și te minunezi de toate izvoarele ce cunoaște.

Cu această ocaziune descrie pe larg acest *Templu*, zis și a *Hyperboreilor* din această insulă. Stabilește patria lui *Apollo* și a zeiței *Latona*, iar din legendele Apolinice desvăluie mai mult pe *Hyperborci*, cari nu erau altceva decât *Pelasgii* din aceste teri

Pe acești *Hyperborei*, în genere păstori, îi descrie astfel:

(1) Ou 8 planșe originale și o hartă. Iași, 124 pag. 1912.

«Ei sunt blânzi și ospitali, religioși, superstițioși, iubitori de profeții (oracule) și de descânțece. La ceremoniile religioase în onoarea zeilor, ei cântă din fluere, din cimpoi și din cobze. *Melodiile lor sunt dulci și armonioase*».

Dovedește ca:

«Apollo din Delos, din Delphi, din Atena și din ținuturile Troiei, nu este nici zeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme și cu rituri naționale pelasge-, în fine cu o patrie pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ținuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, în Creta și în ținuturile Troiei».

«El este zeul apărător al turmelor și al păstorilor vio|u;».

Și iată de ce:

«Pe vechile monumente de sculptură și pictură ale Greciei, Apolló col *arhaic* ne apare cu bucle și cu pletele cole frumoase pelasge, întocmai precum poarta și astăzi păstorii și țărani români de lângă muntele Retezatului. Din această cauză, el are la Ilomcr și epitetul de a-/epaex.6|Tjj țintonsus)».

Dovedește că insula Leuce era închinată zeului Apollo, iar când cultul acestuia suferise o mare înfrângere, ea fu consacrată umbrei lui Achile.

Avuțiile ce se vărsau la altarele acestui templu, erau de neînchipuit. Iată de ce:

«Din o insulă a Mării Negre, numită Apolonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele maienerate imagini a zeului Apollo, o statuie colosală înaltă de 80 de coți, și o așezară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltuelile acestei antice și magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți sau 2.400.000 lei, adică mai mult decât adunase Grecii (300 talenți) pentru reconstituirea templului din Delphi, incendiat în a. 548».

Și după ce fixează exact aceasta insula și o descrie, se rezuma în modul următor :

«Insula Leuce delà Gurile Dunărei avuse așa dar două epoce de cult și renume. Cea dintâi a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost leagănul roligiunii primitive a lui Apollo, din care epocă derivă și numele său de Leuce sau Albă. Iar a doua epocă începe după războiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă și mai departe vechea organizațiune a cultului lui Apollo, a-nume instituțiunea oracolului, privilegiu exclusiv al preoților apolinici, precum și dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi și sacrificii și peste tot tradițiunea unei insule sfinte și salutare».

și „*Biserica cea mare cu O altare*”. Rămâi mai mult decât uitat față cu detaliile ce se păstrează în neamul nostru pentru fapte așa de vechi în istorie, pe care o pun:

„*Intr'al Mării negre prund,
La dalbele mănăstiri*”

descriind-o cu 9 altare și cu jețuri scrise pe cari șeade bunul Dumnezeu (Apollo), cu bătrânul (Saturnug senex), cu maica sfânta (Latona) și cu Sfânta Măria cea mare (Gaea, Rhea), cu Sfânta Măria mică (Iâna, Diana, Luna) și cu Siva Vasilcuța (Consiva sau Ops-Consiva, divinitatea semănăturilor).

Deci tot sfatul ceresc al mitologiei, alterat cu numele eroilor cristianismului, păstrat de acest chinuit popor tot așa de bine ca și în tradițiunile culese și aflate în texte de acum mai bine de 2000 ani !

Este ceva care, depășește orice închipuire, și sunt pagine multe cu aceste legende. Este și o *legendă română despre originea divină a Mănăstirii Albe*.

Când vedem marea importanța ce capătă legendele române, constatăm câtă dreptate avea Winckelmann, când încă delà 1764 (Histoire de l'art chesles anciens) spunea că:

... «De plus, au dels' de l'histoire positive, existe pour tous les pays une Instoire légendaire destinée, avec le temps à sortir, plus ou moins vite, delà pénombre pour entrer en pleine lumière, grâce aux efforts persévérants des linguistes et des myt-hographe. *Personne, aujourd'hui n'a plus le droit de considérer les légendes comme des fables*. Les légendes suit la forme primitive <le l'histoire, chez presque tous les peuples à la uaissance des sociétés. *Le langage des légendes et obscur*; il n'est pas indéchi-fraMe. *L'histoire légendaire d'un pai/s fait donc partie intégrante de l'histoire de ce pays*. C'est de l'histoire .en préparation-, si l'on vent, do l'histoire non encore dégagé de l'enveloppe mythique qui la dissimule. *Il n'y a là rien de véritablement préhistorique* ».

Această legendă arată cum *puternicul Soare* (Apollo) a vrut să se însoare și n'a găsit «d'albă soție» decât pe sora sa (Iâna Sânziana, Ileana Consinziana), caro nu este decât Helena (Troiana) care după o tradițiune greco-romană s'ar fi măritat în insula Leuce după Achile..

Consinziana i-ar fi pus soarelui condiție să-i facă: *pod peste mare. . . . Za Mănăstirea Albă*.

Cu această ocaziune arată el cum numele *Latonei* (Leto, Avjtco) se păstrează în ostrovul *Lelea*, iar Luna (Selina) în *Salina* din apropiere și despre care amintește Hecateu.

«Inprejurierea că numirea de *Pontos* s'a dat un numai Marii Negre, dai' si la o parte din *farmurii* de nord-ost ai Asiei-mici, pe unde sa făcea comunicarea peste maro între părțile de sus ale Eufratului și între Sciția, confirmă pe deplin că originea acestui termen geografic de *Pontos* se reduce la numele ce s'a dat în vechimea preistorică *stațiunilor*, de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite *ponto* (rom. pod).»

Dar ceceace e mai curios, sunt *tradițiunile române* despre templul lui Apollo din insula Delos.

Densușianu, după ce scormonește adânc toate izvoarele, ne spune cu :

— «Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

«Intr'o epocă depărtată istorică, insula Delos a fost numită *Pelasfria*, adică pământul locuit de Pelasgi. Această insulă a mai fost numită și *Schylias*, spre caracterizare că după origine acei Pelasgi erau o migrațiune din Nordul Dunărei de jos. Chiar și numele de *Del-os*, care nu se poate explica din limba grecească, este de origine pelasg. El însemnează *deal* sau *colină* (fără, pădure)».

Voiu cita una dintre legendele române ce a adunat :

. . . Una 'n deal (Dél) spre răsărit, Că
acolo-i loc sfințit, Una 'n jos către
apus, Că acolo-i loc ascuns. . .

aceasta a fost publicată mai întâiu de Dr. Meltzl Hugó și Brassai Samuel în 1886, și prin ea se înțelege Templul delà *Delos* și Italia sau Lațiu.

Pagele sunt cuprinse jumătate cu citațiuni și indicări de scrieri doveditoare, cari arată că :

«Acest ilustru templu al lui Apollo delà gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizațiunii Europei orientale. El a fost templul mamă al celebrelor locuri de adorațiune a lui Apollo ca zeu al soarelui din Delos și din Delphi. Influența sa culturală s'a extins peste toată Grecia continentală și insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în A-ri'ca, peste Egipt, iar la nord și la apus peste Scytia, Dacia și ținuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică Celtica».

Tot de aci dovedește că au fost profeții și poeții *Olen* și *Abaris*, propagatori ai religiunii apolinice și cari au introdus în Grecia : «cele dintâi începuturi ale poeziei literare, sentințele oraculelor și forma hexametrică a versurilor».

Astfel că templul lui Apolo Hyperboreul sau mănăstirea albă delà surile Dunărei a avut destine mari în lume..... căci :

Ca dovadă despre cultul Soarelui — Apollo — voi mai adăuga ceea ce nu cunoscuse Densușianu, că o admirabilă piatră s'a găsit în Dobrogea, cu ocaziunea Expozițiunii din 1906, și care se află acum în palatul artelor. Ea ar trebui adăugată la această lucrare.

Autorul ajunge în fine a se ocupa și cu *Movilele comemora-live ale lui Osiris și cu expedițiunea lui Osiris la Istrit*.

«Intr'o epocă preistorică foarte depărtată, — zice d-sa — cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creștină, un important eveniment s'a petrecut în țările Dacici, eveniment care a avut o mare influență asupra civilizațiunii crescânde a Europei, și care a sdruncinat totodată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

«Această mare transformățiune politică și culturală în istoria Europei a produs-o expedițiunea lui *Osiris* în părțile Istrului, și luptele sale cu *Typhon* în Oltenia de astăzi, iar drept consecință a acestui războiu a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

«*Osiris*, regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate și identificat cu Soarele din religiunea pelasgo-greacă, a fost unul din cei mai mari eroi ai antichității preistorice, și a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în țările noastre».

Faptul, se petrece astfel : Marele Imperiu pelasgic, în culmea sa sub Saturn, se desface la moartea acestuia în două: partea de sus, cu noi, are pe Tiphon ca împărat, partea de jos pe Osiris ca împărat, frate de pe tata cu Tiphon, cu sediul în vechiul Egipt. De aici rivalități, dorința de preponderență mutuală și războiul.

Reproduce, după *Diodor Sicul*, identificarea lui Osiris după inscripțiuneade pe columna înălțată la *Nysa* în Arabia, unde fusese înmormântat:

«Tatăl meu — se zice acolo — a fost *Saturn*, cel mai tânăr dintre toți i zeii. Iar eu sunt *Osiris*, regele acela care-a condus ostile prin toate țările, până în ținuturile cele nelocuite ale Indienilor și până în ținuturile cari se închină spre nord, până la *izvoarele râului Islru*, și înapoi în celelalte părți până la *Ocean*... Nici nu există loc pe pământ pe unde să nu îi umblat eu, și prin bunătatea mea am distribuit tuturor oamenilor! crurile aflate de mine» (1).

Acum se va înțelege ușor importanța obiectelor denotând cultul isiac la noi și pe cari le-am comunicat în una din sedințeh din anul 1912 ale Academiei.

(1) In: *La Grande Encyclopédie*, găsim că Osiris «A rôgmî sur la torre ou ii a laisst| un tel souvenir de ses hircnfaits qu'il est devenu le type nu" m c du bien sons le non d'Ounofra.»

Sau numele de *Onufrie* e unul din cele mai răspândite la țara afari de cate-vi specifice române.

de oarece în Alchimie *Osiris* =j

După ce dă, seamă do tot ce află în izvoarele străine și în legendele române, el trage concluzia că :

«Aceleași elemente istorice ni le prezintă tradițiunile române. Eroul învingător este *Oslrea* sau Osiria (în forma grecească Ostris), ori Iovan Iorgovan (Hercule Iovio) comandantul militar «îl lui Osiris peste Egiptet în timpul expedițiunii sale».

Acest războiu fu fatal Pelasgilorde aici, numiți pe atunci și Arinii.

«Inșă deodată cu războiul cel mare dintre Osiris și Typhon încetează și rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică».

Arată cum prima luptă cu Typhon fu lângă muntele *Ca-siii*-, astăzi *Coșiii*, și locul unde închise pe Joe adversarul său în peștera *Coryciu*, astăzi *Curecea* clin Mehedinții, căci la început triumfase Typhon.

El ne spune următoarele ce trebuiesc cunoscute :

«Intr'o antichitate preistorica foarte îndepărtată, epocă care coincide cu începutul desmembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuți din două mame diferite, după patrie, după naționalitate și educațiune, unul domnind la sud, cu reședința în Egiptet, și altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lumii vechi. Imperiul lui Typhon eră de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, delă apus până la răsărit și acest legendar monarh al preistoriei voia să domnească nu numai peste oameni dar și peste cer. El aspira la onori divine, întocmai după cum le avuse și Uran moșul și Saturn tatăl său. Războiul este lung și de o extrema violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia și până în părțile celo extreme ale Indiei, apoi întoarcerea lui peste platoul iranic și trecerea lui peste Helespont în Tracia, avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni și alți barbari asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor delă Nord, a Ariimilor, și cucerirea munților Riphaei. Acțiunea cea mare de războiu a lui Osiris are în vedere *Istrul*, iar teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechei Dacie în apropierea Porților-de-fier. Cumpăna victoriei alternează. În primul războiu Typhon este învingător, el prinde pe Joe sau pe Osiris și-l închide în peștera delă Coryciu (Curecea). În al doilea războiu, Typhon se razimă și se apără cu o extremă energie pe pozițiunile cele tari de lângă culmile Cernci (Hem). În fine, el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor și Indienilor, și silit a se retrage spre Italia, ultima țară unde-și caută refugiul triburile pelasge, de lângă Marea Neagră și Marea Egeă, când destinele sorții încep a-5 persecuta».

Movilele lui *Oslrea* sunt numeroasa și «perpetuă memoria ex-

Se ocupă pe larg și amănunțit de brazda lui Novac = Ostrea — Novatus la Suetoniu Augustus.

Arata că sub Osiris «se prezintă pentru prima oară în istoria omenirii *chestiunea cea mare agrară a lumii vechi*», și care : «deschise lupta în contra situațiunii teritoriale a triburilor pastorale pelasge»,

Brazda lui Novac indică, de fapt țărnuirea drepturilor lor față cu pământurile lăsate agriculturii.

«Și rezumând — zice D-sa — noi constatăm aici, că această, brazdă, căreia toate tradițiunile vechi și nouă îi atribue un caracter agricol, constituie, atât după vechimea cât și după importanța sa particulară, *unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei*».

Ca mici adăogiri la cele spuse de Densușianu voi aminti cele conținute în o comunicație a mea făcuta Academiei în ședința de la 13 Aprilie 1912 :

Despre câte-va chipuri reprezentând divinități egiptiene aflate în România.

În acea comunicare am arătat că idoli egipteni în bronz, reprezentând pe Osiris, s'au găsit mai mulți dintre care unul chiar la Cucuteni.

Dar ceia ce arata mai mult câtă dreptate avea Densușianu (vezi pg. 157) e că o corabioară la fel, dar în pământ, a fost găsită și la noi.

Dau figurile principalelor obiecte aflate.

Fig. I. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10.

Studiază în urmă *monumentele megalitice ale Daciei* în comparație cu cele de până în apusul Europei și termină spunând

«În fine semnele și figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale apusului și cari consistă din spirale, din linii serpentine, linii arcua sau semisferice, roate ale soarelui și puncte diseminate, ce imitează cer cu stelele, ne prezintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornațione și cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

«Aceste caractere mistice de pe monumentele funerare megalitice a apusului ne înfățișează, urmele aspirațiunilor religioase pelasge, cultul c rului, al soarelui și al stelelor, și peste tot o credință firmă în o viea' dincolo de mormânt, în regiunile luminii sau ale lumii superioare.

«Mai observăm totodată aici, ca formele cele colosale ale acestor monumente ne spun că ele aparțin unui popor eroic și cu o ambițiune normă de a transmite posterității memoria și gloria celui decedat».

Cu această ocaziune se ocupă pe larg cu *Termini liberi Po tris — Calea cea admirabilă a Jlyperboreilor*, din care nu există o parte însemnată, *Cheile Bacului*, în Basarabia:

Bacului viteazului,

Ce-a pus *straja drumului...*

«Calea cea miraculoasă a Hyperboreilor, de care ne vorbește Pindar, și pe lângă care erau înșirate o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari!, ni se prezintă atât pe baza situației geografice a Hyperboreilor, cât și după caracterul și destinațiunea acestor monumente ca una și aceeași construcțiune megalitică, cu linia cea lungă de pietroaie împlântate în pământ do care face amintire Cantemir și Quint Curtiu».

Bine înțeles că arată și *simulacrele megalitice ale divinităților pelasice*, ocupându-ne și de *Vârful Ceahlăului* - spunându-ne în această privință:

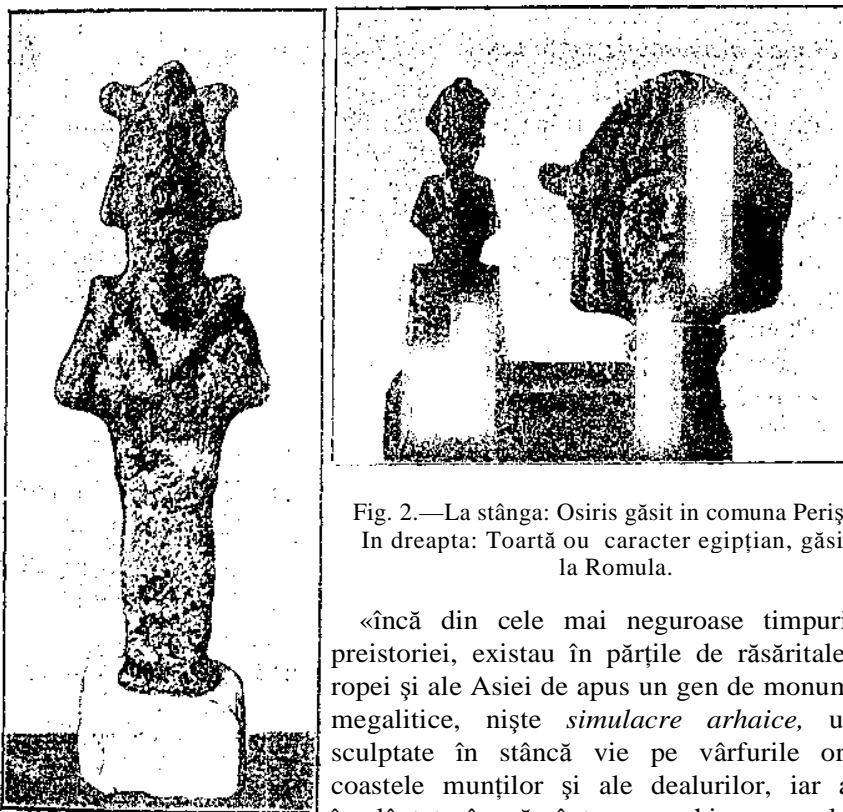

Fig. 2.—La stânga: Osiris găsit în comuna Perișori.
În dreapta: Toarta ou caracter egiptian, găsi la Romula.

«Încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părțile de răsăritale Europei și ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, niște *simulacre arhaice*, unele sculptate în stâncă vie pe vârful ori pe coastele munților și ale dealurilor, iar altele împlântate în pământ ca menhiro, sau colonne

Fig. 1.—Osiris găsit la Constanța, brute, pe lângă temple și alte locuri sfinte, monumente cari după credința religioasă a poporului din acele timpuri reprezentau anumite dmnități.

«Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, încât se pierduse memoria originii și a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecești, iar de altă parte timpul ștersese de pe aceste pietri aproape toate formele măiestriei omenești, cum erau de exemplu statuetele Niobei și Ariadnei, și tot ce se mai păstrase în tradițiunile oamenilor era numai o reminiscență confuză, o simplă legendă mitică».

ci ei ca Kerus (Cerul), Cerus manus(Caraiman), duonus Cerus (cerul domnul).

«Monumentele megalitice ale Daciei, cari ne înfățișează în forme atât de

Fig. 3. — Idol fenecian (?) găsit în comuna Perișori.

Fig. 4. — Idol egiptian găsit la Cucuteni.

primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria pozitivă a acestor teri.

«Caracterul acestor imagini este sacral delà origine și până la disparițiunea acestui cult ante-elenic.

«Cerul pe care Grecii într'o epocă preistorică, altcum destul de târzie, îl personifică sub numele de Uranos și Pământul sau Gaea (IV), Tata,) formează începuturile cele mai arhaice ale religiunii europene». Grecii au primit acestea toate delà .Pelasgi.

Acest *Caeln-s....* La cer se ruga...

apare ca, părintele lui *Dohius*, unul din civilizatorii lumii vechi, identic cu munteanul — Uranus al grecilor. De aceea Densusianu termină spunând că:

(. *Prima apoteoză in Europa a fost u lui Urau*. Poporul grecesc, încă delă începutul religiunii sale, a identificat divinitatea cerului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea și prin binefacerile sale prodigioase, numita de ei *Uranos* adecă *Munteanul*».

Se ocupă în fine de *Gaea*, *Tellus* sau *Terra*, care se numește și *Mă*, *Mater* și *Paretis*, după diferitele dialecte ale triburilor pastorale și agricole.

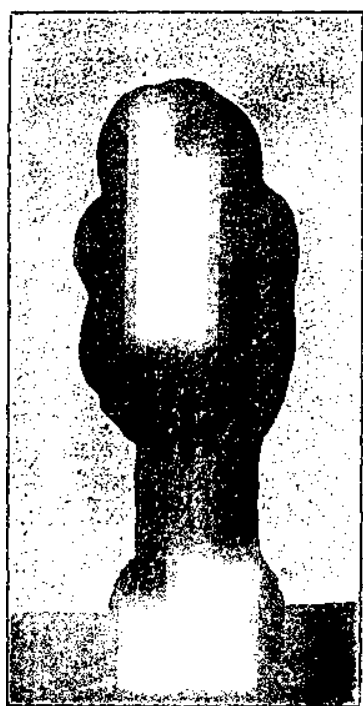

Fig. 5. — Idol găsit la Cucuteni
îa o oalX

Fig. 6. — Idol egiptian găsit
la Vidin în 1877.

In ce privește pe *Saturn*, *Dens Manus*, *Tartaros*, identic cu latinul arhaic *Tatăl*, pe care Geții îl numiau și *Zamolxis*, Densusianu stabilește că:

«*Zamolxis*=*SaturnuH senex* = Zeul-moș, căci :

«*ZaA* în limba Dacilor, după sens și formă ni se prezintă astfel ca identici cu termenul «*seu*» în limba română, iar *pot* este *cuvântul noxtru*«moș»

mai există la triburile pelasge din Italia și o formă populară (anterontană) de „moș” cu înțelesul de memoria veterani».

Jar :

«Din punctul de vedere al etimologiei și al sensului cuvântul *Zal-mox-is* în limba Dacilor nu însemna altceva decât *Zeul-moș*. Finalul *tē* reprezenta, aici ca și în alte cazuri analoage numai un simplu sufix grecesc.

«De fapt limba Geților și a Dacilor avea un caracter *proto-latin*; ea forma numai un ram sau un dialect particular rustic al limbii pelasge».

Fig. 7. — Idol egiptian găsit la Constanța.

Fig. 8. — Osiris găsit sub muntele Cozia.

Găsește *simulacrul* lui *Zamolxis* lângă *Porțile-de-fier* numit *Moș*, caro pe vreme era încunjurat de nouă *Babe* din cari a mai rămas numai una.

«Etatea acestui monument, ne spune d-sa, odată atât de religios, delà *Porțile-de-fier* și delà *Cataractele Dunărei*, se reduce după legendele de *f., -i, m.,, vrTM.ii*; «ni târvin l.-i. *tī m ni i rilf*» anterioare *Argonauților*».

Pe Saturn îl identitică cu *Dokius Cădi f iii us* și arată că în cultul arhaic e onorat cu «*Oinolos*» adică *Omul*, căci după faptele ce invocă:

«Este un fapt pozitiv, ca sub această numire misterioasă de 'OfioXoc, și care reprezenta o divinitate ante-homerică, literatura veche grecească și romana înțelegea pe *Saturn*».

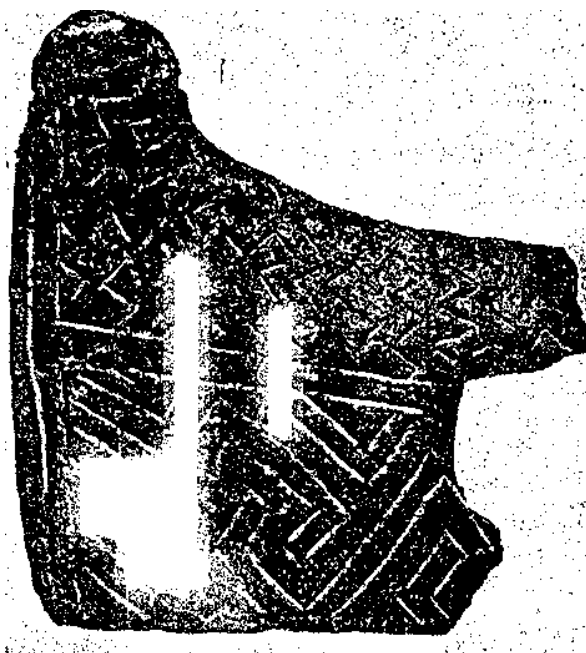

Fig.9. —Partea anterioară dintr'o corâbioară în teracotă, pentru cultul lui Izis, găsită în Comuna Bărzca (Oltenia).

Sub această denumire, Densusianu îl găsește făcut pe vârful zis al «*Omului*», care după toate datele ce invocă:

«... a fost în antichitatea preistorică *muntele cel sfânt* al triburilor pastorale pelasge, pentru cari și șesurile cele întinse delà nordul Istrului erau tot atât de importante ca și văile și culmile Cărpacilor.

«Această maiestoașă figură a religiunii energice pelasgice domineuza, și astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaților, se distinge prin două particularități remarcabile, particularități ce ne pun în evidență că acest simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cou mai

De aci, dovedește el, s'au resfrâns în lumea voche și mai ales asupra Greciei credințele religioase, cari au constituit tot panteonul Mitologiei eline.

«După cum civilizațiunea și moravurile cele dulci ale Pelasgilor au avut o influența enorma asupra poporului grecesc, tot astfel și credințele lor. Delà Carpati au emigrat spre sud, de odată, cu triburile pelasge, religiu-nea lui Uran și a Gaei, a lui Saturn și a Rheeli, a Soarelui și a Lunii) ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea zeilor și cu formele cultului, așa după. cum se desvoltase în centrul principal și puternic delà Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboroilor celor sfinți».

J'Mg. 10. — Acelaș obiect, văzut pe din liuntru.

În ce privește importanța pentru Dacia a acestui zeu, și a monumentului al cărui urme se mai află pe vârful Ikicegilor, Densușianu spune :

«După Caelus sau Urau, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul când armele romane iidroăuseră nu

«Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dezvoltare etnica și politica a Pelasgilor orientali, și când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.»

„Prin mărirea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot odată cal de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, și cât de vastă era puterea lumească a aceluia a cărui figură sa eternizat prin stânca de pe muntele Omul”.

Iar în urma dovedește că :

„Jupiter Optimus Maximus era secul național al Daciei. Aceasta o constata chiar monumentele epigrafice ale administrațiunii romane”.

Fața cu *Saturn*, *Rhea* reprezenta,, în o formă mai nouă, divinitatea pământului, *Rhea*—Regină fiind un simplu apelativ în vechea limbă pelasgă.

„Cit deosebire pe teritoriul Daciei, *Rhea* sau *Cybelc* asimilată cu *Gaca* a fost o divinitate de prima ordine”.

De aceea nicăieri, mai mult ca la noi, nu s'au găsit rosturi ale statuelor acestei zeițe, din cari unele de o mărime foarte maro și admirabile, după cum am avut ocaziunea a spune în o cuvântare specială ținută la Academia Română în ziua de 10 Februarie 1911.

Și lucrul se înțelege, căci ea era adorata sub numele de *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*, de unde a rămas în popor ca *Dochia* sau *Dochiana*.

«După cum *Saturn* în legendele vechi'—spune Densușianu — era numit *Dokius Caeli filius*, tot astfel sora și soția sa, *Rhea*, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de *Jccxia*. *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*. Ea era una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale».

Iar mai departe:

«Cele dintâi zile ale lunii lui Marte (de 1—;12) simt numite la poporul român „eilele Babei Dochie” ori „zilele Babelor”. O probă evidentă că în vechea religiune a triburilor pelasge delà Istru, sărbătorile cele mai mari ale divinității pământului se celebrău în primele zile ale lunii lui Marte, iar nu delà începutul lunii lui Aprilie, tocmai după cum la Romani *Matranalele* sau *Saturnalele* feminine erau sărbătorite în calendele lui Marte».

În ce privește chipul Rheeli precum și găsirea acestuia la noi pot adăoga la cele arătate de Densușianu, următoarele date noi care ar ii făcut de sigur bucuria lui dacă le cunoștea:

În colecțiunea *Măria Istrati-Capșa* se află, din fericire, o statueta a acestei zeițe, dar care cu multa mahnire constatăm că

Se poate însă ușor vedea, delă prima ochire, că această statuie este aceeași cu aceea aflată la Pireu, în 1855.

Are la fel speteaza înalta a scaunului, același vestmânt, și forma totală și până și absolut aceeași înălțime, de 0.33 m. Ea diferă numai prin faptul că are și la stânga un leu, ca și în partea dreaptă a tronului. (Fig. 11, 12 și 13).

O tranziție deci, între tronul cu un leu și carul tri-umfal tras de doi lei, pe care a fost uneori reprezentată sezând.

Importanța, pentru noi, consistă în aceea că această statuie a fost găsită la Ilomula, deci tocmai în județul Romanați, și a trebuit, cu siguranță, să aparțină templului strălucitor—după cum sunt convins—ce a existat în această localitate.

Pentru a o identifica mai bine, m'am adresat la autorul delă care și V. Duruy își trase descrierea sa. E vorba de W. Fröhner, «conservateur-adjoint du département des antiques et de

Fig. 11.

la sculpture moderne», în lucrarea sa: *Notice de la sculpture antique*, premier volume, Paris 1869.

În această lucrare găsim la capitolul XXVI:

540.—Divinités Étrangères.

Cybèle, adică Mater ũci.

Iată descrierea ce face :

«Coiffée d'un polos, la mère des dieux est assise sur un trône à dossier très-élève. Ses vêtements se composent d'un chiton talaire, retenu au-dessous du sein par une bandelette, et d'un manteau étendu sur les genoux. Quatre longues boucles de cheveux encadrent sa figure et retombent, deux de chaque côté, sur sa poitrine. Ses pieds sont chaussés de souliers.

«Quant aux attributs de la déesse, ils sont malheureusement brisés, mais on voit que sa main gauche a dû reposer sur un tambourin. On lion est assis à sa droite.

«Ce motif a été imité tant de fois qu'il doit remonter à un original célèbre peut-être à la Cybèle de Phidias».

Ca detalii mai adaogă :

(Parties brisées : L'extrémité du nez et du pied droit; la main gauche, le bras droit de Cybèle. La patte droite de devant du lion).

și o caracteriza :

«Charmante sculpture en marbre pentélique. l'-poque il'A" lexandre le grand. Trouvée au Pirée, dans les ruines du Temple de Cybèle (Metroon), pendant la guerre de 1855. Donnée par M. le comte de Nieuwerkerke, Surintendant des Beaux-Arts, Hauteur 0,33 m.».

Tot din importanta descriere a lui Fröhner, se constată că la muzeul dola Louvre mai sunt încă două Cybèle, înalte una de 0,75 m., dintre cari cea de sub

Fig. 12.

No. 541 «est assise sur un trône, dont les bras sont supportés par deux lions»... deci întocmai ca a noastră. Cine știe dacă si aceasta din urmă, ca și cea descrisă de Fröhner, nu avea aceleași atribute : a Coiffée de la couronne murale (mater turrita, terrigera. Elle tient de la main droite étendue un rameau do pin ou de cyprès, arbres qui lui étaient consacré, de la gauche un tambourin», (pag. 478).

Câte odată leul, mai mic, era culcat pe genunchilo sale, cum descrie una sub (No. 543).

Notez, de asemenea, că în un «bas-relief» delà muzeul Marciana din Veneția, Mater Dei e reprezentată în picioare, cu un teu alături, iar lângă ea se ailă Altis (1).

(1) Victor Duruy, l. c., pag. 300.

Complectând această statuă, ea capătă o formă definită care no arată mai mult perfecta sa asemănare cu cea delà Pireu descrisă de Densușianu.

Dacă statua noastră nu are capul păstrat, găsim totuș în aceeaș localitate, cu siguranță din acelaș templu, lucrat în cea mai frumoasă marmoră, mai mare puțin ca în natură, un cap coronat cu acelaș *polos* sau *modius* și care a constituit, probabil, o admirabilă statuă a aceleiaș zeițe.

Ca mărime ea a trebuit să fie impunătoare. Ca lucrare e de o artă desăvârși ta (Fig. 14).

Această bucată aparține aceleiași colecțiuni.

Această splendidă statuă, căci nu e o cariatida, dacă așa a fost, e cu totul locală ca factură, în ce pri-voște ornamentația capului. Totuș o mai găsim la fel, în un exemplar din colecțiunea de *Terres cuites Grecques funèbres*, făcută de Prosper Biadort, pl. XVI, din frumoasa sa lucrare din 1872.

Această cunună primă, comănăcel, «cârpă», cum se zice astăzi, se potrivește foarte

n-, io.

bine pentru O cariatidă. Tată Fig. 11, 12 și 13 reprezintă pe Rhea, Cibele, sau de ce Credeam mai întâi Dochia, văzută de față și de laturi. — Găsită la Râmnicu-Vâlcea, Județul Romanii. — Se află în colecțiunea Măria Istruti-Canșa.

tida, m ce privește marele

cap delà Romula. Dar aceasta ar deferi așa de mult, în căzu acesta, do cele grece clasice, cum se poate vedea, spre exemplu la admirabilele cariatide delà «Erechteion» delà Pireu, din lucrare lui Victor Duruy (1).

Acolo, se vede ușor că avem a face cu un obiect susținut p cap, ca motiv arhitectural, dar nu ca un ornament al capului

Pe urmă, o cariatidă nu putea fi așa înaltă, și urmele ornamentelor superioare, ce se pot constata încă, dovedesc în deajun că avem a face cu capul unei mari și admirabile statui.

Daca nu reprezenta pe Mater Dei, ea nu putea li decât Zeița protectoare a urbei Romula ! Viitorul sper, va lumina această chestiune.

Cred că tot delà această Zeița s'a inspirat artistul care a făcut frumoasa statuie a Zeiței, care personica orașul Lutetia, descoperita la Paris și care se află la Biblioteca Națională din Capitala Franței (3).

14. — Rhea găsită la Romula.

Reconstituită ea se prezintă sub forma alăturată (lîg. 15) care ne arată perfectă ei asemănare ca cea delà Lutetia, care cu siguranță după forma coafurei e destinată Zeiței protectoare a Cetății vechi a Parisului.

Aici este cazul să adăug, că adeseori și alte zeițai, ca de pildă Iera sau Junô, poartă pe cap aceeaș coroană.

Aceasta se vede bino în figura B, din tabla 20, din lucrarea :

Tabele pentru exerciții arheologice, culese ie Gr. Tocilescu, București 1897.

culo se reprezintă Fig.

A

Hera, la judecata lui Paris, după o pictură colorată în roșu și aflată pe un vas.

Ornamentul capului este semnificativ și în totul se aseamănă cu acel al marei statui delà Romula.

Să nu uităm însă, că și Hera era regina zeilor, că era sora și soția lui Jupiter, copii deci ai lui Saturn și Rheel. Prin urmare trebuia să aibă aceleași insemne ca și mama sa.

Capul despre care vorbim a fost găsit tot la Romula, localitate de o extraordinară importanță pentru trecutul nostru. De sigur că aparținea templului ce exista, în acea parte, ridicat ca și la Pireu în onoarea ei și despre care am atras mai de mult atențiunea Academiei, pentru a se face exproprierea locului.

ṭaii[ɣ] ɪ'ʌO — 'ŋ'

Un particular, iubitor al trecutului, a cumpărat în urmă acest important teren, și-i dorim din inimă să facă săpături sistematice.

Probabil că se vor găsi acolo resturile acestei frumoase po-doabe din vechime.

S'a mai aflat la noi, și se găsesc încă Ia Muzeul Național din București, și faptul acesta merita osebیلă atențiune pentru noi, mai multe pietre ce reprezintă tot pe *Ci/behi*., pe Mater Dei, pe Dacia Augusta.

Toate însă, din nenorocire, sunt foarte mult stricate și nici una nu are capul. Cea mai bine conservata e înaltă de 0,25 m., lată de față de 0,12 m. și groasă, la bază, de 0,10 m. Ea are puiul de leu în brațe, și trebuiește notat că e găsită tot la Romula.

Alta, mai mică, găsită la Constanța, e de o factură cu mult mai neîngrijită, și este făcută tot cu un leu mic pe brațe.

Mai sunt două mai mici, tot cu leul pe brațe, și alta, înaltă de 0,25 m., cu leul la dreapta, ca și cea delà Paris.

În fine se mai află una, care are soclul destul de înalt, astfel că avea aproape 1 m. înălțime, și Cybela purlă iarăș puiul de leu tot pe brațe.

Nici una dintre aceste din urmă nu are indicat locul unde au fost găsite în țară.

Toate aceste rosturi importante stau strânse fără a fi expuse lămurit. Când oare nefericitul de Muzeu, național încă, care are acum un director tânăr, priceput și plin de voință, și un personal de seamă, va avea localul necesar și mijloacele indispensabile pentru a putea să corespunda, cât de puțin, dacă nu necesității momentului, cel puțin de a nu jigni simțul nostru de demnitate națională.

Dintre toate aceste statuete, una numai a fost descrisă de Tocilescu în lucrarea sa: *Monumente epiyrafice si sculpturale* din 1908. Iată ce aflăm la pag. 514-517:

Descrițiinea.

«Pe un tron cu rezemătoare (care lipsește) stă zeița, mamă a zeilor, cu piciorul drept scos înainte, având în poală un leu lungit cu capul spre stânga. E îmbrăcată cu chiton și cu himation așezat pe picioare; la stânga zeiței se vede semidiscul, pe care probabil îl ținea cu mâna».

Monumente de ale Kybèlei tronând.

«Acelaș chip de reprezentare, încă în proporțiuni ceva mai mari, ni-l prezintă o Kybelă tronând, găsită Ia Constanța și aflătoare acum în colecțiunea Muzeului».

Proveniența.

«Nu so știe unde a fost găsit; a făcut parte din colecțiun Generalului Mavros (No. 67 inv. gerier. cu indicațiunea : «O \ stală pe tron)».

Natura.

«Marmura, lipsește capul, care de sigur purtă un modius s o coroană murală; de asemenea brațul drept și rezemătoarea ti nului : pentru rest, conservarea este bună».

Epoca. «Lucrare mijlocie; secolul al doilea d. Hr».

Dar muzeul nostru mai posedă o piesă, de o extrema imp< tanță pentru noi. E o Cybelă călare pe un leu și însoțită de Att legendarul ei prieten. Această piesă e făcută în alamă, e bi conservată, și e de o mare vechime, după toate caracterele artistice (1).

E demn de observat ca a fost găsită la Năeni, județul Buza lui, nu departe de Pietroasa, unde s'a aflat și marea comoa de artă pelasgică, Cloșca cu pui. (Fig. 16.)

Aceste numeroase statuete ale Rheeli, și marea statue d< Romula, ne dau ceamaidesăvârșitădovadă, nu numai despre ex tenta, de pe vreme, a acestui cult în țara noastră, dar după ci o dovedește N. Densușianu, despre nașterea chiar a acestui c în Dacia, unde femeile, chiar acum, nu numai în Romanați, c pretutindenii unde se afla de-ai noștri, după atâtea mii de a mai poartă pe capul lor o podoabă la fel (2).

(1) A fost publicata de Tocilescu în *Revista pentru Istorie*, No. 8.

(2) Tot aici trebuie adăogat, pentru lămurirea celor spuse de Densușianu rd tiv la Rhea (pag. 2â5) că «*Sabia recurbată Dacă*» ce se vede pe moneda lui I' Arabul a fost găsită la Maglavit și la Mehedinți.

Iată descripția lor făcută în o notă prezentata Academiei la 13 Aprilie 1912 : A^ dace și o nouă stațiune romană, la Maglavit, districtul Dolj.

«Sabia Dacă, găsită la Maglavit, (Fig. 17 și 18.) are o lungime—in linie dreaptă de 39,5 cm. din care mănunchiul ocupă 12 cm. Arma este deci mai mult un c] lung. E de observat mărimea mânerului propriu zis, care nu e mai mare de 8 Marea îndoitură are 42,5 cm. Lățimea maximă 3 cm., grosimea maximă 4 mm-a fost lucrată din oțel și cu multă îngrijire după chenarul ce are pe partea convd

«O altă armă de această natură, mai mică puțin, o am în colecțiune, cu indica] nea numai că a fost găsită în județul Mehedinți. Făptura exterioară e la fel, pare a fi fost mai puțin îngrijită. Mânerul e tot de 12 cm., cu două plasele later Lungimea totală e numai de 32 cm. și de 35 cm. pe curbura mare. Lățimea max: tot 3 cm., grosimea maximă 3 mm. Are acelaș chenar, dar mai puțin bine lucra

«Aceste două arme dacice sunt singurele ce cunosc, până acum la noi.

«Muzeul național are o lance îndoită și cred că este copia unei lănci romane, daptată obiceiului dac de a se servi de arme îndoite.

«Iată descrierea ce mi-a procurat d-1 Teodorescu, asistentul Muzeului:...«cste un de sulită lungă, încovoiată ușor la vârf, cu două tășuri. Este prevăzută cu un mâ

Fig. 16. — Cibela cu Attis, găsită la Năeni, Jud. Buzău.

fig. 18. — Moneda lui Filip Arabul,
pe care se vede sabia dacică.

Fig. 17. — De sus in jos:
Lance romană găsită la Maglavit.
Sabie Dacă » » »
» in Mehedinți.

Dar ceea ce arată mai mult, nu numai cultul primelor faze, la noi, ale acestor credințe devenite mitologice mai în urmă, dar până la un punct dovedește, cred, chiar geneza sa la noi, e că în aceeaș colecțiune și tot din Romula, avem încă o neprețuită statueta, care reprezintă pe *Matei* Găea*, sau soția lui *Urunus*, primul mare fondator al vastului imperiu pelagic, cunoscută și

la Romula.

până astăzi, în legendele noastre naționale, sub numele de *Baba Cala*.

Nu avem decât a observa aceasta statueta, pentru a ne da seama că ea reprezintă *Geneza*, nașterea omenirii. Se vede ușor cum, din organul sexual al Zeiței, iese copilul, ceea ce reprezintă geneza neamului omenesc.

Alăturata fotografie a acestei statuete, mai lămurit ca orice alta descriere, dă seamă cum ea este lucrată (Fig. 19).

Statueta e făcută din calcar (1.) și are o înălțime de $9V_a^{Gm} < E^a$ pare a fi fost vopsită prin imersiune (?) în o substanță verzuie.

Dar nu numai în acest chip par o a fi fost reprezentată *Găca* căci tot în colecțiunea citată mai sus se mai află și alăturata statueta, făcută în teracotă, și care reprezintă de sigur tot pe *Mater Găea*, ceea ce reiese, atât din dimensiunile speciale ale abdomenului,

Fig. 19. -• Mater Gaea, găsiți indicând starea de graviditate, și asupra căruia ca indicațiune specială se

«Dimensiunile armei sunt:

«Lungimea lamei : 0,49 m.

» mânerul 0,135 m.

«Lățimea lamei la bază: 0,048 m. Ea merge îngustându-se către vârf, care este rotunjit, având o lățime de 0,010-0,012 m.

«Diametrul mânerului la bază: 0,038 m.

a » la împreunarea cu lama: 0,022.

«Arma este de fier și se conservă foarte bine. Ea nu seamănă cu săbiile dace de pe columna lui Traian, ci mai de grabă cu arma barbarului de pe *Metopa No. 20* a Monumentului delà Adamclissi, (publicată în «Monumentul delà Adamclissi» de Tocilescu, la pag. 73) și ca atare foarte interesantă. Din nefericire, nu știm nimica asupra provenienței ei».

(1) Puțină substanță din ea, calcinată pe o lamă. de platin, ne da o cenuse foarte M., aiir, ;> PSrtilp. «împinare se innettrec mai întâiu, dovadă că ele conțin puținăsvib-

afla pusa mâna stângă, cât și din J'aptul că corpul ei este go purtând o draperie numai pe picioare (Fig. 20). (1.)

(1) Dau aici, în privința ornamentului delà noi, mai multa date ce am putut să-n procur:

Orație acestora, se poate foarte bine vedea, în ce consistă acest ornament rai acum e pe cale de a dispărea (Fig. 21, 22 și 23).

Si dacă se păstrează încă, cam identic din punctul de vedere al aspectului exterior, cum se poate observa în alăturatele două fotografii, el însă es ie schimbat cu totul, căci femeile poartă acum sub maramă un fes roșu, de o formă ceva particulară.

înainte se purta un conciu făcut ca *Cârpa*, de care vom vorbi mai în urmă și prin urmare originea și tradiția erau aceleași și iată ce am aflat, delà d-l Marin Lăpădat, primarul comunei Osica de sus din Iliomanafi, in ce privește portul fesului (Fig. 24 și 25).

«Am întreat, ne spune d-sa, în privința portului fesului de unde se trage, pe locuitorul *Ilin Mustață, din Osica de sus, Romanafi, în elate de 08 de ani, care mi-a spus că: pe când era copil cu oile, se purtă în locul fesului de ostăși im conciu făcut din o nuia subțire și moale, astfel ca să se poată face cerc, măsurat pe capul femeii care îl purta. Pe această nuia o înfășoară cu cârpă cum sunt oblamnicele cari le poartă covrigarii în cap peste cari pune tava. După aceasta un Grec, anume Tanasacte, a adus din Ttiricia un fes pe care l-a dat la o femeie din Cioroiu, în altă parte nu se pomeniri asemenea fesuri. Delà Cioroiu s'a împrumutat pnrul si în comunele vecine la noi. In Osica prima care a pus acest fes a fost Ilinca Nicolae Mustață, cumnata mai marea celui de sus Ilin Mustafa».*

Fig. 20. —Mater Gilea, proveniență ne-j

Iată cum obiceiurile noastre cele mai cunoscută, găsită, însă în Oltenia. bune sunt zădărnicate si înlocuite prin alte] cari n'au nici un înțeles.

Cercul vechiu, făcut din o nuia sau, ca în părțile de nord, din o bucățică de lem subțire, întoarsă circular, reprezenta noțiunea coroanei, pe care au purtat-o impar; lesele zeificate, acelea tocmai cari erau zeificate ca născătoare ale omenirii. De ace(ornamentul se pune pe cap numai a doua zi de cununie (Fig. 20).

Acest ornament de lemn, prin faptul că este învelit prin o eârpă colorată sau n] ornamentată adesea în diferite moduri, poartă chiar numele de *cârpă*. Am fost suj prins a găsi acest ornament, îmbrăcat cu roșu, cum cred că au fost la început la i noștri, la Rutenii din nordul Basarabiei, de lângă Hotin; după cum se poate vedd din un eșanulion. pe care mi l'am procurat acolo, și pe care ei ii numesc *Kerp*\

Fig. 21.

Figs. 21, 22 și 23, reprezintă, după un tablou al lui Grigorescu, trei admirabile tipuri de sutucnoe, cu «cúrpa» din Romani datorite jDarlui nostru Grigorescu, făcute după 3870, în România.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 21 și 25 reprezintă aceiași ornamente ai capului, fonnál. <li:i Ki g. 2fi. — Oiiirpa, fára ícs, oui ri se

Dar Uochiana, Dociana = Cybele, avea pe Attis, pe care-l identifica cu *Caloian* din legendele noastre.

Si la noi In țară, acest obicei se afla foarte răspândit, după cum 11 reprezintă alăturata fotografie din comuna Buda, județul Râmnicul-Sarat (Fig. 27).

In partea sudică a jud. Vlașca, dar nu în mod general, se poartă până In prezent o roată, do fier sau lemn, învelită cu o cârpă. Numirea locală, este *Cheme-leț*, după cum am a-flat'o delà d-l Kemus N. Bcgnescu, învățător din comuna Pietrele.

«Acest ornament ce-l poartă femeile pe cap—îmi scrie D-sa — esto făcut dintr'un cerc de fier sau de lemn învâluit cu cârpe, ce-l poartă numai femeile măritate—fetele nu—In comunele Târnavă de sus, Târnavă de jos, cătunul Comoara, comuna Uăsuceni, etc., din județul-Vlașca».

Ornamentul acesta se poartă și In Moldova, unde a trecut și la Țigani, și eh ar la o bună parte din popu-lațiunea ungară.

Nicăeri însă nu s'a păstrat mai bine ca in acea frumoasă și scumpă regiune numită Bucovina.

Populațiunea de a-colo, mai aproape de obârșia vechilor capitale ale Moldovei și a monumeutelor scumpe, prin trecutul lor și prin rămășițele sfinte

Fig. 27.

neamului, ce păstrează in ele, a mântinut mai bine obiceiurile cele mai vechi, le-a păstrat cu sentimentul artistic ce o caracteriza, și cu înălțimea sufletească, prin care se impun atât de mult atențiunii noastre.

Cum am aflat despre cele ce se petrec acolo, m'am adresat alesului și simpaticului meu coleg de Academie, părintelui Dan de Straja, care roi-a dat cele mai bune lămuriri pe cari țin a le transcrie in întregul lor, mulțumindu-i cu această ocaziune, atât pentru aceste date cât și pentru mostrele trimise.

«La RomAnii din Bucovina, dară și din alte teri—zice d-sa—există obiceiul că mireasa a doua zi după cununie se Imbrobode cu ștergar sau si cu o basma de mătasă. Luni adecă, se adună nuntașii la casa celor însurați și nuna cea mare desple-

LAA-vvi

Dar de unde acest nume? Densușianu arată că *Attis* e lini lui
Tin cele mai multe comune clin districtul Rădăuțului, cârpa constă din o bucăți

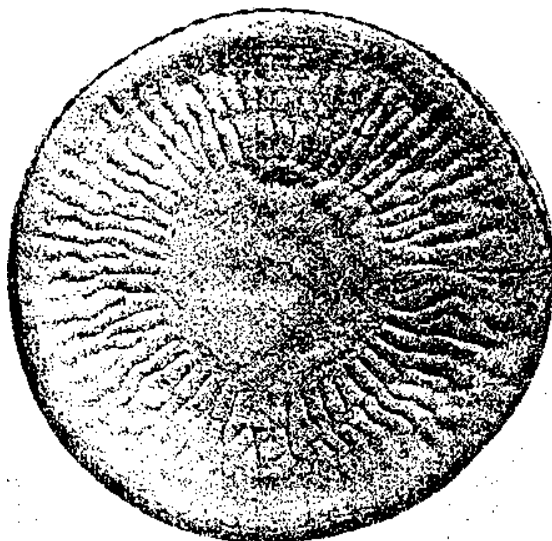

Fig. 28.

Fig. 28 și 29. — «Cârpele» lucrate cu lâna vâpsită, pe pânză, puse pe un cerc de lemn, purtate la Straja în Bucovina.

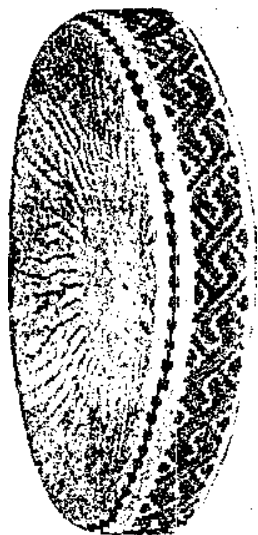

Fig. 29.

pe un cerc de lemn, care se întinde astfel pe un
cercurel de lemn, că ea dimpreună cu

Fig. 30.

, și ca chiar Cybela ne apare în inscripțiuni grecești cu numele de *Kovί.α.γ* adică *Caloiaia*.

cercul formează un fel de scufie, în forma unui cerevis do al studenților burșicoși din Austria și Germania. Margina acestei cârpe este frumos cusută cu roșu și negru, de care sunt atârinate două ațe lungi, cari se împletesc în cozile părului tinerei neveste, cari atârnă în două sau în una pe spate : ațele aslfr-l împletite țin cârpa pe

Fig. 31.

Fig. 32.

Fig. 31 și 32. — Sus în dreapta, femeie din Straja Bucovina, cu cârpa pe cap.

creștetul capului nevestei, ca să nu cadă jos. Innegrindu-se, cârpa se desprinde de pe cerc, și se înlocuește imediat cu alta curată, iar prima se spală. Fiecare femeie își face mai multe cârpe pentru a le putea schimba cât de des. (Fig. 28 și 29).

«Femeia măritată umblă în casă și pe lângă casă în cârpă, peste drum iese c'o basma pe deasupra oi, iară în sat numai o'un ștergar alb ca omătul, cu care se imbrobode pe deasupra cârpei. (Fig. 30, 31 și 32).

«În părțile Strajinetului, Sucevei, Șiretului, ba și ale Câmpulungului, tânăra nevastă își împletește părul capului ci așa, că face din el o cunună deasupra creștetului, iară deasupra poată, în casă și pe lângă casă, *un fes rojit însă fără de canaf*. Ieșind ea peste drum la o vecină, iese deasupra fesului o basma de lână sau și de ață, iară când iese în sat, se imbrobode peste fes cu ștergarul».

Trcbuo să adaog că fesul, chiar roșu, fără canaf, se purta, după anumiți cercetători, în aceste părți ale Europei, cu mult înainte de sosirea Turcilor. D-Idan continuă:

«Murind bărbatul unei femei măritate, ea depune pe loc cârpa, fie ea scufie sau din păr, își despletește părul capului lăsându-l să cadă despletit pe spa'te și se imbrobode cu ștergariul. Ea cu capul gol nu umblă nici când.

«După ce au trecut șase săptămâni de doliu, văduva iarăș își pune sau face cârpa, care apoi o poartă până la moarte (1).

Urn o[^] epistolă, ulterioară, colegul păr. Dan îmi mai scrie:

... «în alăturare 2 fotografii pe cari se vede, pe una *cârpa* purtată pe creștetul capului și pe alta cârpa acoperită cu ștergarul. Femeia fotografiată este o văduvă tânăra din Straja și este îmbrăcată în portul local caro măsurat cu starea ei de văduvă *și se cam saracuț. De atuei femeie poartă cămăși cu mânecile cusute cu negru, tot așa și gulerul sau cum îi zic pe aici Cîmpagul* (Fig. 31 și 32).

«Partea de jos a corpului este învelită cu catrință, care numai ea se poartă prin Straja, iar picioarele sunt încălțate cu opinci. Femeile mai avute poartă papuci de

sau și ciubote destul de elegante. Mijlocul este legat cu frânghie-cingătoare țesută din lână, în felurite colori și deseme. Pieptul se investază cu un picptăraș, leasupra se poartă un pieptar mai lung și deasupra lui un suman negru».

Dar în urnită, ceea ce-i mai surprinzător, dovedește că această *Sibylla Eryfhrea* sau *Dacica* este născută în munții noștri, și indică precis și localitatea :

«Originea geografică, a Sibyllci Erythré este astfel pe deplin stabilit;!

«Pe baza acestor dale geografice și genealogice, cum și pe baza mărci

«Cârpa este uzitată și la nevestele ruténé (ruște) din Bucovina, însă ea so face in totdeauna din părul nevestei adaos cu buciu, dacă-l are, iar dacă nu, apoi din niște petece de pânză sau cu buciu împletite cu cât păr are și deasupra se așează o basma colorată sau fesul cel roșu, care îl poartă numai în sau lângă casă; ieșind însă în sat, atunci se îmbrobodesc peste cârpă și fes cu ștergarul, ca și Româncele, sau cu un tulpăniș, de regulă în colori intensive roșu și galben. Ștergare poartă elu în părțile Cățmanului și pe șesul Cerencușului/iară în părțile Nistrului tulpane colorate

«Huțancele de pria munții Bucovinei își învâlcso capul acasă cu câte o basma, ieșind ele în sau plecând spre oraș, atunci se îmbrobodesc c'o mulțime de tulpane, așa însă că părul capului de deasupra frunții, format în zuluți, cât și urechile trcbue să fie văzute. Capul astfel înbrobotat al unei Huțance are dimensiuni foarte mari, cari îi cam diformă, fața altfel destul de frumoasă. Se înțelege că toate tulpanele Huțancelor excelează prin colori intensive, mai ales însă roșii și cu flori. Tulpanul do deasupra se așează așa pe cap, că capetele lui atârnă, fără să fie legate, pe spate deasupra pieptarului sau scurtului sumăcș.

Iluțani, Uți, Huțuli, sunt mai multe sate Romano-slave ca limbă. Au cai mici. Sunt la munte.

Zic : grwari#=vas do tinichea >/₄ oca, *Lengura* în loc de *Loșca*. *Topor* in loc de *Sochera*, mai zic: Am venit *pedestru*.

Poarta Korpa. Au haine roșii. Nu se ocupă decât cu creșterea vitelor și facerea vaselor de lemn, ca moții. (După o comunicare a d-lui V. Mironescu, originar din Bucovina).

Dar se continuăm cu citatul din epistola păr. Dan:

«liipovencele din Bucovina poartă și ele subt basmau de lână sau mătase colorată un fel de cârpă, care o formează ele din păr și petece de pânză și care cârpă, se numește : oopyrnua. (obrucinic)=ccirc sau kurka (chicica)=riJicălură.

«Țigăncile din Bucovina se acomodează în acoperământul capului dătinei locului în care se află».

Dar chiar in Bucovina, cârpa nu se poartă la fel, de altmintrelea ca și in cuprinsul țării noastre.

Iată datele ce-mi mai dă d-l V. Mironescu, bun cunoscător al împrejurărilor poporului român:

«In alte părți ale Bucovinei, cârpa e cu mult mai înaltă, și se apropie de forma exterioară a coperișurilor capului din Homanafi, zugrăvite de Grigorescu și reprezentate prin statueta delà Pergam.

«Kerpa {așa numită de locuitorii de peste Prut) este o anexă la coafura femeilor din satele: Revna, Mamăești, Lujani, Stănceni, Berhomctelc, Sipenițul și a. Forma *cârpei* este cea următoare :

în față

in profil

făcuta din câlți sau buci, cum ii zio Bucovinenii, și acoperită deasupra cu pânză do cânepă cusută.

«Această *cârpă* femeile o așează drept deasupra creștetului, o fixează de păr și o

mişcări etnice și religioase pornite delii nord spre sud în aceste timpuri polasge, noi putem constata aici, ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythroa, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna *Roșia*, a petrecut mai mult timp în satul *Mărmesti*, de lângă muntele *Mama* sau *Moma*, și prin cătunele de pe valea *Iadului*, localități situate în comitatele *Zarand-Bihor*. Ea a fost fiica unui cultivator de pământ, iar mama sa era de origine *Hodisiană*.

îmbracă pe deasupra cu ștergarul sau broboada, care se prezintă ca în figura alăturată» (Fig. 33).

Ceeace osto curios, e c; i în anumite părți ale Bucovinei cărpa este purtată și de fete. Iată datele ce irni procură tot d-1 W. Mironcsu :

«*Cârpa* de toate zilele, purtată de femeile din Bucovina, prin excepție numai de cele măritate, se transformă cu totul la fete. Pe când femeile măritate, poartă «cârpa» acoperită cu un ștergar, fetele o poartă în formă de coroană așezată numai pe cap, cu părul despletit și împodobită cu pene de păun, panglici colorate, monete, etc., [ic când la gât poartă ele un gherdan bogat împletit cu mărgelile mici și multicolore» (1) (Fig. 34).

Fig. 33.—Cârpa naltă din Bucovina.

Fig. 34.—Cârpa, la fete în Bucovina.

Înainte de a termina această notiță, țin să rmai adaog că dacă Comanacul, până la Mitra Papală, sau cea a Patriarhului Constantinopolului, este ultima fază a coroanei împăraților, cari erau și capii religioși ai statelor lor, micul comanac al maicelor noastre, așa de aproape de cărpa mirencelor, și care se păstrează numai la maicele bisericii ortodoxe răsăritene, este ultima reminiscență a coroanei și gătelii *Găeiei* ?» *Rheei*, marile împărătese zeificate de omenire, la începutul civilizațiunii și a servitoarelor primelor altare păgâne.

«Din toate acestea se vede lămurit câtă dreptate a avut Densușianu în cele ce susține și ce bine s'au păstrat la noi cultul acesta din un trecut de câte-va mii de ani».

UJ O cămașă de in cu râuri și o fotă lila sau verzuie, cu dungi roșii sau altele, desăvârșesc acest costum foarte pitoresc. Ghetele sunt și ele cu totul deosebite de file de toate zilele și sunt de culoare sau galbenă («ocre erómet») sau roșie și de iorma următoare : (Fig. 35).

Acestea reies cu deosebire din un fragment grecesc din irnnul *Sibyllci*.

Atâta erudițiune, atâtea date, atâta discernământ uimește po cel ce studiază serios lucrarea lui Densușianu.

Describe în urma *altarele cyclop ice de pe, muntele Caraitnan*, legând ființa *Vârfului Dorului* de *Cwîiorcs Doripa^is*.

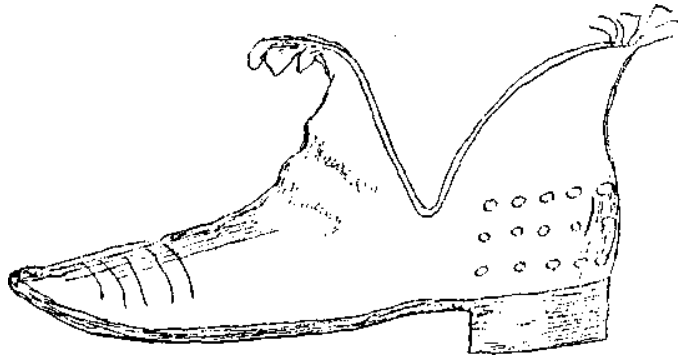

Fig. 35. — încălțăminte de sărbătoare a îmoilor din Bucovina..

Dovedește că în adevăr poporul care a lăsat astfel de monumente gigantice, putea îi cleiinit în *Marțial*, în timpul lui Domițian, „*Giganteus Triuiupnus*”, căci el ridicase acest tornplu, despre care tradiția noastră spune că:

. . . . Sus la *munți* Ia *cer* gureâ (urcă), La
mijloc de fugi ședea, *La masa mare de*
piaira Scan Novacii, nu se'nbată

sau *Coluniut Carului*, nu este alta., după cum o dovedește- el, decât *Vârful Ginului*.

Ne arată în urmă ca *Atlas* = *A/«ÎMS* = *Oltul*, adică •*munții Oltului*, căci :

«Ko aflfun cu legendele lui Atlas în periodul al doilea ui preistoriei, când vechile tradițiuni despro locurile cele sfinte din nordul Istrului su pierduse în ținuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al lui Saturn, ca ZEU; ev>púoTc«, «UTIOXOÇ, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împietrită a titanului Atlas. Este acelaș monument al timpurilor anto-homerice, însă cu nume și cu legende diferite».

Deoarece :

«lucii îți secolul al doilea înainte de era creștina, gramaticul Apolodor din Atena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că maiestosnl munte Atlas, care susținea polul nordic al cerului, se alia nu în Libya sau în Africa do nord-vest, ci în țara llypcrboreilor, o populațiuiu; întinsă pelasgă din nordu! 'Tracici sau a Istrului de jos».

Și e natural că ajunge la *Prometheu*, geniul cel mai superior al lumii pelasge și care a fost pus în lanțuri legat de Columna Cerului, de pe Bucegi, lanțuri cari s'au păstrat, cred, până la noi în brâul special al bisericilor noastre.

Arată că în sculptura megalitica ce se află acolo se reprezenta foarte exact vulturul lui Prometheu, care ar fi opera lui Vulcan. Că unii numesc *Caucus* acest munto, el dovedește pe larg după o inscripție delà Colonia, din timpul lui Traian chiar *K...ud alU'tnm ftumensecus montem Caiicasi*» și bine înțeles aceasta între multe altele mai vechi.

Te minunezi de câte date invoacă până la Nestor din 1056 după Hr., care în cronica sa rusească numește Carpații tot Caucas. Astfel că poate conchide :

«Caucasul lui Prometheu, sau Caucasul cel legendar al Scytiei, este astfel, din punct de vedere al geografiei preistorice, unul și același cu Cătena meridională a Carpaților numită la Apollodor, Atlas din țara Hyperboreilor, iar în inscripțiunea delà Köln, *Caucasus ad Al u tu m fiúmén*».

S'a vorbit așa de multe ori că civilizațiunea proto-greacă din Mycena are un caracter cu totul străin. Mulți au arătat că modul de zidire de acolo e special. Densușianu dovedește că primele stabilimente ale Pelasgilor din Micena sunt din epoca neolitică, sunt cu totul identice celor ciclopice. Tot astfel s'a dovedit în urmă, cu Densușianu în frunte, legătura ce există între ceramica din acele timpuri și cea din Dacia, care ajunsese așa de înfloritoare până la un moment dat. Singura deosebire e, că din punctul de vedere tehnic vasele de lut, din Mycena și Tyrint, sunt inferioare celor din Dacia.

Descoperirile făcute la Mycena au dat loc la o *civflisnție* *•/•/•/-celtica* pe care Densușianu o dovedește pelasgo-dacică. Perról, - spune :

«Aceste descoperiri no-au oferit mijloacele spre a putea delini ucoastă civilizațiunc, spre a o distinge de **civili/ațiunea Kt̃ipetului si ii Asiei (lin care nu derivă și de civilizațiunea propriu zisă greceasca, pentru care formează numai o prefață....** Fără să uităm rezervele de cari treime să ne înconjurăm, noi ne vom considera fericiți *dacă vom putea de termina cu mai multă precizie, de. cian s'a făcut până astăzi, caracterele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuai*» *'« o numim **«civilizațiunc mycenică»**.

Se mai ocupă pe larg cu construcțiunile pulasgice, în raport cu cele delà Mycena și alte părți.

«Originea construcțiunilor de apărare, pe care autorii grecești le numesc *cyclopice*, a acelor fortificațiuni murale, ce încoronau coastele stâncoase și dealurilor și munților, se reduce atât după nume, după principiile de

apărare, cum și după sistemul de construcție la *faiM KoxXwuwv*, sau la regiunea pastorilor pelasgi din nordul Istrului de jos» și ne spune că :

«Cyclopii au fost după poetul ionic un *popor* prin exelență, *pastoral*. Ei locuiau pe munții cei înalți din nordul Thraciei, se distingeau prin statură lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numeroase de oi și de capre; țara lor era extraordinar de fertilă întru toate, și ei nu făceau nici o întrebuințare de agricultură, nici de riavigație».

Acești cyclopi ai Daciei au fost primii ce au ridicat ziduri, făcând aceasta în mod colosal de impunător din punctul de vedere al materialului întrebuințat.

Adauf că sunt convins că zidul găsit la Iași de curând, în Valea Bahluiului și despre care s'a și scris o broșură, nu este roman dar cu mult mai vechiu. Din descrierea ce i s'a dat reiese că are elemente la fel cu cel din Mycena. (1)

Densușianuarată că chiar emblema Mycenei reprezenta *Columna cerului* din Bucegi și încheie zicând :

«Această columnă figurată de pe vârful Omului a fost așa dar foarte bine cunoscută artiștilor din antichitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradițional al picturii hieratice».

Dar cece ar părea extraordinar, deși legătura istorică e așa de bine stabilită, e că aceeași columnă reprezenta simbolul trinității egiptene.

El stabilește, cu texte vechi și comentarii moderne, că între regii etiopieni poartă unii până târziu numele de *Ramhās*, *Letcm*, *Rêma*, *Armait* și că unul din cei mai vechi *Amnion* sau *Hanimon*, numit și *Atlaika*, formă derivată de la *Alutus*, grec *Atyac*, adevărat originar de la Olt — Oltean —, se mai nurnia : *Remrem*, adevărat *Râmîean*. Dar câte cuvinte găsește el, în tehnologia veche a cultului isiac ? Dar câte texte vechi și moderne nu citează, ca să dovedească că : «Pelasgii au fost creatorii și organizatorii celor dintâi mistere, cunoscute în antichitate».

Se ne mai mirăm dar că Doina noastră se cântă la fel, de autohtonii ele pe malurile Nilului !

Găsește, de asemenea, *Columna cerului* de la noi ca simbol religios pe cutiile mumiilor și termina a^est excepțional de important capitol, plângându-se că monumentul de pe Bucegi este lăsat a fi distrus, cum a făcut-o în parte Societatea Carpatină din Brașov, care l-a stricat, întru câtva, pentru a-șt face un adăpost și încheie cu cugetarea așa de justă :

(1) lezătura lașului Roman— *Aquarium*— de pe Bahlui. Iașul Cetate romană—*Castru.ni Iași*. Origina și semnificația numelui Iași. Studiu original de V. Cocuz. 44 pagini, Iași. 1011,

«Pare că există, un spirit rău, *care persecută* toate monumentele mari istorice ale omenirii».

Dar această columna a corului caro constituia în vechime covă identic cu Ierusalimul pentru creștini, în ce privește religiunea Pelasgilor, s'a răspândit și în altă direcție. Densușianu dovedește ca tot ea a fost simbolul vieții eterne în religiunea etruscă, precum și la Pelasgii din Sicilia, găsiind-o și pe monumentele funereare ale Cartagenei ; iar pe titanul Atlas îl află ca strămoș al *Ausonilor*.

Densușianu îl indică primul pe mormintele delà *Ar'ra*, (astăzi : Castel d'Asso) în vechea Etrurie și ne spune :

«Acest semn mistic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu l-a putut explica, reprezenta în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei colonne se afla figurat Cerul în aceeași formă ca și pe monumentele hieroglifice ale Kigiptului, prin o linie orizontală cu două, toate la margini în forma / \ ».

Iar în ce privește stela funerară din Carthage, reprezentând columna cerului, el ne arată că:

«Populațiunea cea întinsă a Lybiei o formau dintr'o vechime foarte departată *Getulii*, ale căror locuințe după vechii geografi erau între Mauritania, Numidia, Cyrenaica și între marginile de nord ale deșertului celui mare. *Ei erau imigrați acolo din ținuturile Geților*. Așa spuneau despre dânșii tradițiunile».

Face loc, încă pe larg, la variantele ce se mai află în poporul nostru relativ la Prometeu, între altele bunăoară:

. . . . Vulturii ce zboară'n vânt,
Cu penele zugrăvite,
Cu boturi de pietre scumpe,
! Cu picioare gălbioare
Ei po mine s'or lăsa, Cu
carnea-rni s'or sătura Cu sânge
s'or adapă

•• și zice cu drept cuvânt:

«Două colonne grandioase marchează originile poporului român. Una este columna cerului de pe arcul sud-estic al Carpaților, și alta columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoială columna ce dominează și astăzi pe Carpați, simbol maiestos al unității naționale și religioase a tuturor Pelasgilor».

Dar delà Prometeu ajunge la *Mithras yenilor luminiș*, sau *Dens Arimanius* și constatând că:

«Originea și istoria cultului lui Mithra în părțile acestea a rama? o enigmă, până în zilele noastre»,

arată, ca Prometheus —Mithra și după o adâncire specială a subiectului, ne spune:

«Istoria cultului lui Mithra aparține delà originea sa rasei și torii lorului pelasg de lângă Istru. Aici mai răsună și astăzi cântecele tradiționale despre suferințele lui Prometheus ca erou, și imnele religioase ale lui Mithra ca zeu».

Acum înțelegem de ce resturile cultului lui Mithra sunt așa de numeroase la noi.

Finește acest admirabil capitol în modul următor :

„După tradițiile antichității, Prometheus este reprezentantul întregii Ktări de, cultură din epoca de piatră și delà începutul epocii metalelor.

„El este omul de cea mai adâncă gândire și fericită combinațiune.

, Prometheus învăța pe oameni să construească locuințe la lumina soarelui. El pune forța animalelor în serviciul omului. El face din elementul divin al focului agentul cel mai puternic al civilizațiunii omenesci. Ii află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pansa pe suprafața cea întinsă a mărilor. El introduce cunoștința și uzul metalelor. El pune mâna pe o mulțime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele ce atacă organismul omului. El a cercat prin arta divinității să poală cunoaște fainele viitorului și hotărârile destinului.

«Aici la Carpați și la Dunărea de jos, ne apare patria acestui geniu titan martir tot odată al științei și al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, din Biblia cea mare a păgânătății ante-ixlorice, ni se prezintă leagănul străvechiu al civilizațiunii omenesci, înainte de timpurile asiriene și egiptene».

Un alt capitol important e acul relativ la *columnele lui Hercule*. Adună, un prețios material spre a dovedi că ele erau lângă, insula Rușava= Orșova, numită *Eri/thia*. Arată cum Grecii au denaturat totul, mai ales în ce privește istoria răpirii girezilor lui Oeryon de către Hercule.

«Astfel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, dânșii au creat numai o confi. i. iune din cele mai bizare imaginațiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganți, pe Cyclopi, pe Centimani, pe Typhon și pe alți eroi nordici».

Dovedește că: Cerna, Cerne = Kepvr_i din vechime, sau *Tierna* din epoca romană.

Numiri vechi, ca insula *Gacllra*, o identifică cu actualul *Grad*, Și le derivă delà *Gradiis*, cuvânt arhaic latin, cu înțeles de pozițiune tare. A doua columnă a lui Hercule (Abyla) o găsește în *Piatra' In, i loraovan*, ne drumul ce duce la Tismana.

Hercule = Iorgovan e descris minunat în:

. . . . Iovan iorgovan (delà Herciili Iovio),
. . . . Braț de Buzduaan
Și se preumbla
Și se prepurtă
La vadul Dunărei,
La podul Iusăvei

i

Arată că tradițiile române spun că în Cerna se află un chi] colosal al lui Hercule și adaoge că:

«Despre ultimele evenimente din viața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod mi amintesc nimic. Inșă după narațiunile post-homerice culese di; Apollodor, adevărata cauză a morții lui Hercule a fost trecerea peste ut râu periculos de munte. In fond este aceeaș tradițiune, pe care ne-o în-fățișează și legendele române»

și finește spunând:

«Examinând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunea română ne apare ca fântână originala a mitului grecesc anume că râul Cerna este acela caro a cauzat moartea marelui erou pelasg».

Ocupându-so de colonnele lui Hercule, și în urma călătoriei ce făcu în Oltenia, autorul descrie obeliscul delà Polovraci. Despre acesta ne spune că :

«După calitatea pietrei de unde este tăiat, după arta cu care este lucrat și după pozițiunea maiestooșă pe care a fost așezat, acest *obelisc* se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechiu și avut domnitor din această regiune, sau că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment».

Arată legătura ce există între *Pharaxnl* lui *Esclitfl* și *Paranfj-iit* nostru. Caută a identifica epoca ridicării acestui obelisc cu timpul în care trăiau renumiții *CUalybi*, lucrători ai fierului și aramei în Scythia de sus, și în o notă găsim că:

«•*Carpații Daciei formează o regiune arheologică de o extremă importanță pentru timpurile ante-istorice. Afară de simulacrele și altarele primitive ale divinităților, săpate în stâncă, afară de colonnele votive și comemorative de pe vârfulurile piscurilor, mai există în Carpați încă o mulțime infinită de alte sculpturi megalitice, reprezentând unele «Scaunele» divinităților, unele urmele unor eroi sau uriași, altele figuri și wine de animale cu deosebire chipul «Calului albi, consacrat Soarelui, ră-mășițe de sub imperiul religiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea Carpaților se mai caracterizează prin o mulțime extraordinară de peșteri și caverne, ce ne prezentă în partea din afară niște admirabile portare*

uri *colibata*, lucrate de mâna omului, rosturi ale o pocni când ceste peșteri serviau de capele pentru ceremoniile lui, ori ca reședințe Io oraculelor.»

Cu aceasta ajunge Densușianu la studiul originii metalurgiei. El cornioneste, la rândul sau, toate textele vechi în această privință, e<>ând studiul său istoric de fapte precise, ca felul obiectelor de notai găsite în Dacia, natura minelor de cari puteau dispune ei i legendele locale, așa de înseninate prin trăinicia și preciziu- ica lor.

Lucrarea minelor de aramă în ferile Dac/ei se reduce la /impuri preistorice foarte depărtate. Aici s'au descoperit și se -
•ălesc în continuu adevărate tezaure, de obiecte, *de arme ,și in-*
lrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în
•*rice altă țară a Europei. Aici industria acestui moțai era in-*
:1 i ere na. *Arama era unul din metalele prin excelentă ale Da-yiei.*
Aici a existat o *epocă preistorică*, numită din punct de vo-pfire
arheologic *de aramă, pe care n'au avut-o nici terile me-diterane,*
nici cele de nord, nici cele din apusul Europei".

Personal afirm acelaș lucru, bazat pe numeroase obiecte ce cunosc, făcute în aramă, găsite la noi sau în apropiere, în Serbia.

Arată legătura între numele de *Chalybi*, dat de Greci fabri-
canților de fier din Scytia și vechiul cuvânt pelasg *Colibă*, de
unde și termenul metalurgic *Hutte*; de asemenea legătura între
Telcliini, lucrători de metale, și localitatea *Teici* de lângă *Rodna-*
veche. Celebrele mine de argint *Alijbe* ale lui Homer nu sunt de-
cât *Albiile* \n Moldova, nu departe de localitățile Piciorul) Pârâul
și Piatra... argintăriei (1).

Când în Odisoa, Minerva spune către Telemach: «*Am fost cu*
corabia peste Marea Neagră la Temesa după aramă,-a aceasta
era țara numită în urmă *Castrum Temes*, unde se află cel puțin
Glialcis-- Baia de aramă a lui Ștefan Bizantinul.

Arată cât aur era în Dacia, unde între altele aflăm în legende că:

. . . . nouă mori în rímról, de
macină *aurel* ;
• • • • • nouă mori pe sub pământ,
da macină la *argint*

și merge până la epoca lui Traian, care a dus din Dacia la Roma
5.000.000 libre aur (peste 5 miliarde) și 10.000.000 libre argint
(900.000.000) lei, afară bine înțeles de alto obiecte uzuale făcuto
din metale prețioase.

(1) Această chestiune însă urmoază a fi studiată și elucidată. După încîcațiunelo
ce am acolo sunt *micci-sahisturi*, sclipitoare, caro au putut da naștere la numiri cu
l latră., *pârâul... argintăriei*, fără poate, ca să fi fost chiar acolo vre-o mină în care
Să SO fi o-afino nrrintul

Arată comorile de juvaeruri găsite în Dacia și termină spunând:

«Civilizațiunea metalurgică care deschide o nouă eră do prosperitate în istoria omenirii, începe, după cum vedem, în nordul Dunărei de jos pe teiritoriul *Dacici*.

«Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiuni metalifere. Aici ne apare prima fază a fabricațiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor și ornamentelor, o industrie caro face din ce în ce progrese tot mai însemnate. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz și de fier iau o extensiune prodigioasă. Transportate cu migrațiunile preistorice, și răspândite prin comerț în toate părțile Europei, în Asia și Africa de nord, ele ne prezintă prin formele, prin semnele simbolice și uneori prin inscripțiunile lor, un:i și uceeaș *origine*, unul și acelaș *tip*, caracteristic al industriei metalice delă Curpați».

Prin aceasta metalurgie primă în Dacia so explică și originea *Tablelor de aramă ale Ilyperboreilor*, trimise ca clar templului lui Apollo din Delos, precum și *columna cea înaltă de aramă din munții Oltului*, de care vorbesc Dionysiu, Apollodor, Herodot și alții, precum și *craterul* de o capacitate, după Herodot, de 16.000 litri, ce se afla pe columna cerului din Bucegi și despre care se ocupă și lămurește chestiunea Densușianu.

Tot în această ordine de idei, studiază afacerea *Columnei celei mari de aur*, închinată lui Uran, Saturn și Joe.

Se ocupă cu această ocaziune pe larg de Arpii lui Ptolomeu, *Arabia* lui Ammian Marcellin, *Kara-Vlac/i/a* lui Bersonov, *Arabia fericită a lui Erhemer*, cari toate duc la *Lada Felix*, și stabilește tot ce poate ști despre insula *PaucUea* din delta Dunărei, unde era *Scaunul lui Uran* și mai în urmă *Ol y mp ui Tripliilin*.

.... Era stâlpul de aur
Cu aria de argint,
Ca și care nu mai sunt....

Ajunge astfel la faimoasele *mere de aur ale Găei*, cari erau un dar nupțial al Gaei, nepoților săi Joe și Junona, obicei care se păstrează și azi în popor ca : «Măr do aur Junilor».

. . . . Două mere într'aurcle,
Ca să te tot joci cu ele...

și ajunge astfel la Lâna de aur consacrată zeului Marto în regiunea muntoasa numită Colchi (Colți), cu alte cuvinte se ocupă mai întâiu cu legenda greacă despre *Phrixus* și *Halle*.

Suntem dar în urmarea Argonauților.

Stabilește legătura ce exista între *Colți* și satul *Mașărea* din Plaiul Buzăului și *Colchi*, *Metereaque turba*, a lui Ovidiu.

....Colo 'n vale la Buzcu
Este un mândru feredeu
Și se scaldă Dumnezeu...

Dovedește legătura între B'jocoț (Buxios) și Buzău precum și faptul că, capitala Regelui Aiete, tatăl Medusei, vestita l'ermecatoaro, osto Tirighina de lângă Galați, Terrigenae după Ovidiu, care după inscripția monetară găsită de Săulescu dovedește a fi metropola pontului Euxin, unde legenda spune că se află :

. . . . Curți de piatră întărite
Cu podele poleite (aurite)...

Arată cum *lasou*- răpește lâna de aur, cum iea, pe Medea și cum pleacă pe corabia *Argo* spre Elada, apucând însă în susul Dunărei, pe unde credințete vechi le arăta pe atunci drum deschis spre sud.

....Si te iau doamnă să-mi fii,
Doamnă mie, curților,
Nor' bună părinților,
Stăpână *argaților*....
... Să fii doamna doamnelor..
Stăpâna Argaților....

T n literatura populară se află la noi o întreagă serie de legende relative la acest epizod.

«Aceasta confuziuno geografică despre cele două brațe ale Dunărei, unul cu direcțiunea spre *Adrian* și altul spre pontul Euxin, s'a putut, forma numai pe baza unei vechi harțe topografice a preoților din Teba Egiptului, o hartă pe care *Streini* sau Istrul cel mic din Ardeal era înfățișat din eroare numai ca o simplă ramillcațiune a Istrului celui mare».

Regele Aieto ridică un număr mare de locuitori cari urmăresc Argonauții cu înverșunare până la Adriatica. Ei rămân acolo, se constituie un popor aparte, din care, mulțumită slavismului apărât de guvernele monarhiei vecine, ne mai rămân numai câteva odrasle ale Istrienilor.

«*Gintea M-rienilor*», scrie Trog Pompciu, își trage originea sa delà *Col*-pe cari-i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauți și pe răpitorii fiicei sale. Acești *Colclii* trecură din Pont în apele Istrului, apoi luând urmele Argonauților, ei înaintară pe albia râului Sava, până aproape do izvoarele sale, iar din Sava își transportară corăbiile lor peste culmile munților până la țăr murile Mării Adriatice, aflând că tot astfel făcuse mai înainte și Argonauții din cauza corăbiei lor celei mari. Inșă acești *Colchi*, ne mai putând să găsească pe Argonauți, și fie că Ie era frică de mânia regelui Aiete dacă se vor întoarce înapoi fără rezultat, fie că li se unso de o călătorie atât de lungă și dificilă, ei se așezară lângă Aquileia

și au fost numiți *Istri*, după numele râului pe care navigase dola marc încoace».

Describe po larg, cu documente, această expediție, și ajuns în Istria se ocupă el, care i-a vizitat la fața locului, de trecutul, de limba și de obiceiurile lor. Dar ce material adunat, ce erudițiune profundă, ce cunoștință de izvoare !

«În ce privește naționalitatea sau filiațiunea etnica a acestor Istrieni d(la Adriatică, ei ne apar încă în timpul republicei romano ca un ram al familiei latine extra-italice».

«Din cele expuse până aici rezultă așa dar, că vechea populațiune t Istriei era de origine extra-italică, că ea aparținea la trupina cea puternică și extinsă a Pelasgilor orientali, la naționalitatea *Arimilor* delà Istm ; în firu că Românii așa numiți Istrieni trebuiesc considerați din punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri îndepăr tute emigrase delà Carpati și cucerise Istria cu insulele vecine».

Studiază adâncit vorbirea Istrictnilor și pune *Parabola fiului pierdut* în dialectul vorbit la Bardo, Șușnevița, Jeiani, față cu aco al lui Coresi din 1560—61 și termină spunând :

«*Limba românească delà Istru si Carpati a ieșit de mult din perioa său de formațiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de conso dare și stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene, ca față de limba română sunt în adevăr limbi nouă. O probă în accas privință ne este că pe teritoriul vccliei Dacie, începând delà sasurile ce, mai deschise invaziunilor și până în șanurile cele mai nestrăbătute a Carpatilor, noi nu aflăm nici o variațiune de limba românească. Ea pare uniformă hi toate regiunile, dda Moldova și din pustele Ungar* până departe prin stepele meridionale ale Rusiei europene, însă cu i dialect rotacizat al acelorasi limbi.»*

Din momentul când Densușianu studiază chestiunea mctalurgi dacice, și cele petrecute în preajma munților CoHii din Buzău, n putea să 'nu atingă, ba încă foarte pe larg, chestiunea Tezaurul delà Pietroasa, și lucrarea lui Vulcan și a tagmei salo în acos părți.

Și era natural să facă astfel, căci :

«Regiunea delà Dunărea de jos a format în toate timpurile pământii cel ci asie al producțiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici an de a fabrica metalele. Aici mai mult întâmplările decât cercetările a licologice au făcui și fac a se descoperi nenumărate lesaure de obiecte i aramă, de brom, aur si argint, cele mai mulle de o tehnică admirabil mărturii ale unei puternice civilizații/M i dispărute, ale unei arte care t eră nici grecească nici etruscă. De altă parte pământid Eladei și al Ași mici a fost totdeauna sărac de mine și sărac de f auri. Chalybii, Dactyl

Cureții și Telchinii, măiestri în topirea și în lucrarea metalelor, ne apar la dâșii numai ca colonii sau migrațiuni scythe, de multo ori ca un fel de alchimiști și vrăjitori.

«Pe când la noi avem între altoie :

... Cum s'a bucurat Troian împărat
De clopot vărsat,
Drept delà Dumnezeu lăsat....»

Iată de ce studiul chimic al acestor obiecte rămase delà acelo epoce e de o extremă importanță. Am arătat mai înainte ceeaco urmărim și lucrarea ce o face cl-1 Dr. Niculescu-Otin.

Densușianu tratează in măiestru și această parte, arată însemnătatea cuvântului *Vulcan* delà noi și ne spune că :

«Un fiu al lui Vulcan era cunoscut în vechile tradițiuni grecești *sub numele de Ardalos (Ardalus)*. Avem aici o numire etnică, care, după cum vom vedea mai la vale, corespunde la *eponimul de Ardelean*, sau din Ardeal».

....Și se 'nvata *bun faur*,
De mi-și *lucra la d'aur*....

Describe pe larg și amănunțit tezaurul delà Pietroasa, precum și acea admirabilă Mamă mare (Cibelă) cu Caloian (Attis fiul lui Calaus) ce se află la muzeu, găsită la Naieni tot lângă Pietroasa, și dovedește că :

«*întreaga decorațiune a acestui vas ne înfățișează o mare sărbătoare religioasă în onoarea divinității Guea, Tera Maler, ce dă roade pământului.*»

Cu această ocaziune ajunge a studia pe *J anus* > care ca divinitate a mărilor era reprezentat prin un delfin care era sărbătorit ca *Ioni* sau *laoni* la Dolos, foarte popular în legendele noastre, confundat în urmă cu Sfântul Ioan:

...O Ioane arcaș mare

Lângă bunul Dumnezeu (Apollo)
Sade sfintele Ion (Ianus)

Cu d'Iuon, cu sfânt luon....

do unde a rămas până în milele noastre, cum dovedește mai în urmă, ca Io la începutul actelor noastre publice :

«Rezultă așa dar din vechile tradițiuni și din legendele religioase ale Romanilor, că *Ianus*, primul rege al Italiei, avea origine pelasgă orientală ; el era un fiu al lui Apolo, al zeului luminii, pe care-l adora cu deosebita nietate și cu un cult magnific, ginteaa cea sfântă a Hyperboreilor ;

că, acest lanus emigrase în Italia din regiunea situată, sub cele două urse, unde după, ideile vechi geografice și astronomice se învârtă polul cerului, adevărat din țara Hyperboreilor sau a Geților; că lanus era considerat de triburile latine ca părinte al zeilor și strămoș al întregii rase umane (pclasge), era invocat în rugăciuni cel dintâiu între divinitățile romane, chiar și înaintea lui Ioc ; că lanus era o personificațiune a Soarelui, a anotimpurilor și totodată im zeu rășboinic ; atributele sale *principale erau arcul și delfinul*] că în vechile sale imagini era figurat lângă dânsul un copil purtând un coș cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea lanus. Tot astfel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor și pe patera delà Pietroasa.»

Tezaurul delà Pietroasa e descris în numeroase pagini și cu această, ocaziune se ocupă și de Phoenixul din emblema terii, po care-l găsește și pe vechea pecctie a Buzăului, care reprezenta, un templu pe care se lasă pasărea.

Finește acest studiu spunându-ne că:

«Putem așa dar stabili aici cu o deplină siguranța, că a doua pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Țerii-Romaaești no înfățișează aceleași caractere, pe cari cei vechi le atribuiu phoenixului, și că ea reprezenta întru adevăr tin phoenix, încă o probă așa dar, că patria adevărată a acestei pasări consacrate soarelui a fost în țerile delà Dunărea de jos, după cum aceasta o confirmă și tradițiunile pe carile-am examinat mai sus».

Partea cea mai importantă din acest studiu e cea relativă la veriga scrisă din Tezaurul delà Pietroasa. La 1836, Wilholn Grimm citește po ea:

-f-utan nothi haila-f-

La 1857, Mossmann: gut annôm hailag, și în fino mulți alți cari toți o declară de *liunicâ* sau posterioară epocii *Geților*.

Pentru unii se vede limpede dorința de a ii *unicul monument* runio german, ca pentru Henning, în 1884—1889, profesor la Strassburg. Arată Densusianu ce valoare are studiul lui Odobescu, despre care spune:

«Odobescu nu s'a distins niciodată prin studiile sale istorice și arheologice. Pentru dânsul istoria antică, istoria artelor, arheologia, epigráfia au fost totdeauna numai simple ocupațiuni de distracțiune. Lipsit de cunoștințe mai intensive, și peste tot lipsit de darul de a putea pătrunde în misterele științelor istorice și arheologice, asupra sa făcuse o deosebită imprcsiune părerile păstorului evangelic din București, Neumeistor, că textul inscripțiunii de pe veriga delà Pietroasa ar fi «gutani owi hailag».

O ipoteză pe care apoi Odobescu în toate scrierile sale a cercat, după cum singur mărturisește, numai să o desvolte și s'o completeze (Une nouvelle interprétation proposée par M. H. Neu-

«Dorind cu orice preta scoate la lumină cuvinte gotice din inscripțiunea delà Pietroasa, literații germani s'ait pierdut, în timp aproape de ~>0 ani, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte într'adevăr imagine, fără să aibă în vedere că cele mai vechi inscripții de pe monumentele și obiectele de artă nu conțin formule de consacrare, ci de regulă ele ne arată numele maeștrilor cari au executat aceste lucrări, cum aflăm d. e. : *Duenos med fced*, pe cea mai veche inscripțiune latină, *Novios Phmtios med Roma feced*, pe o lamina din Roma. C. *Ovio (s) Ou (feutina) fecit*, pe un bust de aramă al Medusei din Roma, pan pe monumentele grecești : *MTjvócpavToi* *fr.Oísi*; *Ἐrcayatoc ir.oiti*; *Χιερόν εζοεαev*, etc».

Astfel că după o discuție lungă și foarte instructivă, în care dovedește o erudițiune filologică profundă, el stabilește că acel obiect poartă scris : *Vulcatios ficet*, arată că *Vulcatios* eră foarte răspândit și la Etrusci și la Romani și că legenda reprezenta : *Vulcatios o ficet*; earn pe românește *Vulcatios o făcut-o*. Dai-ce nu citează el, cu această ocaziune, în acest capitol care e unul din cele mai excepțional de importante din cartea sa ?

Pe la jumătatea operei sale, după ce Densușianu stabilește faptele principale relative la imperiul pelasgic, el întrunește în un capitol special : *Pelasgii sau Proto-latmii*, începuturile și civilizația Pelasgilor și descrie toate semințiile principale ale acestui neam. Iată cum pune el chestiunea :

«Încă înainte de emigrațiunea Grecilor, Colților și a Germanilor în ținuturile Europei, cea mai mare parte a acestui continent era ocupată de o rasă de oameni veniți din Asia, pe cari autori grecești îi numiau în general *Pelasgi și Tur seni*.

«Acești *Pelasgi* formase în timpurile antice cel mai întins, mai puternic și mai remarcabil popor, o națiune care din punct de vedere moral și material a schimbat fața Europei arhaice.

„*Pelasgii* ne apar în fruntea, tuturor tradițiilor istorice, nu numai în Elada și în Italia, dar și în regiunile din nordul Dunărei și ale Mării Negre, în Asia «zică, în Asyria și în Egipt. Ei reprezenta tipul originar al popoarelor așa mi m ițe Arice, care a introdus în Europa-cele dintâi beneficii ale civilizațiunii.

«Urmele extensiunii lor ctnogralice, precum și ale activității lor industriale, le mai aflăm și astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi ; începând din munții Norvegiei până în Pustiurile Saharei, delà izvoarele râurilor Araxe și Oxus până la oceanul Atlantic.

«Puținele dale ce ne-au rămas asupra *PelasyUor*, ne înfățișează, pe acest mare și admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independența sa politică eră distrusă aproape peste tot locul și când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar și aceste puține date, fragmentare, ce ne-au rămas despre *Pelasgi*, ne sunt transmise de cei cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au im-

prășliat, și în urmă i-au calomniat. Astfel că istoria epocii lor de florire, de putere și extensiune teritorială, în Europa, Asia și Africa istoria imperiilor și instituțiilor sale, a artelor și industriei lor, a răn, înimormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali încheie cu căderea Troici».

Și finoște în modul următor:

«Din punct de vedere istoric așa dar faptul este pozitiv : «înainte de civilizațiunea greacă și egipteană, o civilizațiune mult n veche se revărsase asupra Europei. Aceasta a fost civilizațiunea morc și materială a rassei pelasge, și care a deschis tin vast câmp de acti tale geniului omenesc. Influențele acestei culturi pelasge au fost decizi pentru soarta muritorilor pe acest pământ.

«Pelasgii au fost adevărații fondatori ai stării noastre actuale».

Studiază po cei meridionali mai în tiu u, din peninsula Hemuli cu *Tesalia* cea românească și în prezent și undo se află *Dodon* metropola lor religioasă din epoca homericii, închinată lui X al Pelasgilor (Zsól IlêXaoyiy.ôç).

Urmează descrierea celor din insulele Mării Egeo și Asia mi până în Arabia, unde se găsiu încă pe timpul lui Ptolemeu or șele: Istriana, Sătula, Rhado (sat), Carna, Latha, Albana, Amoii Draga, Săraca, Deva, Petra, Suratha, Aurana, Sora, etc... iar Pliniu : Nasaudum, Rhrnna, etc... toate în Africa!—Rămâi uim uluit, și te închini în fața aceluia ce a descoperit până și în rabia așa numiri române, cu peste 2000 ani mai înainte.—Cit numai din Arabia, căci Densușianu ni le indică peste tot, și ncște spunând:

«După cum vedem, Pelasgii într'o epocă depărtată, după ce copies: cu triburile și cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o m caro de expansiune moi departe. Din Asia mică ei străbătură în Syr Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabiei de lan Oceanul meridional, întemeind peste tot locul diferite centre mari vieții lor pastorale, agricole și comerciale».

Trece la Pelasgii din Egipt și Libya, citează po lângă cei ci sici pe Cantù care încă în 1865 scria:

«Il faut dire cependant, que la *civilisation pélasgique, commune à l' sie occidentale et à la Thrace, aux îles et à l'Italie, était antérieure l'influence égyptienne*».

Ibid., p. 399:

«Malgré l'antiquité prétendue des *Egyptiens*, tout démontre que le pays reçut du *dehors ses habitants et sa civilisation*».

Citează și aici numirile: Aquis Dacicis, Arimantis viens, Arin

Aripa, Baba, Badea, Curca, Capsa, Caput vada-- Capul Vadului — Măgura, Vacca, Mândrus, Cârna, Gaia, Buzenses, Soral, etc., etc.

Iar în Lybia ; Annu, Berbex și Berbece, Cămara, Casse, Socra, vetranus, mamura, tata, baba, oaia, vacca, etc.

Este, cred, de ce să so mulțumească și coi mai greoi.

Trece în fino la Pelasgii din Italia, unde găsește pe *Dédales* cei rășboinici, numire grecizată delà *Deciani*, și localitatea Arimium, azi: *Arimini*.

Pliniu arata ca Liguria trimetea la Roma *Codbatiiim caseum*, iar ca orașe aveau Luna, Alba, etc., și erau numiți *Comați*, pentru că erau plctoși.

Natural că nu putea uita *Gallia* și *Iberia* și astfel grație lui Densușianu avem lămurită asemănarea limbii noastre cu aceea a Filibrilor. Limba lor vulgară până târziu în evul do mijloc a fost numită *limba romană*.

Acolo unele triburi se numiau *Datis*, *Sarmasi*, *Deciates*, și găsim numiri ca Ardelay, Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillat, Ardilleux, etc...; localități miniere mai importante ca Rhoda — toate acestea după Pliniu, Strabone, etc. — Boxs(ani), Albioeici și chiar nemuritorul Tarascon (Tarasco) își au omonimele în Ruda, Bocșa, Trăscău (ung. Toroczkó) și Albaci.

Limba aremorică, care derivă delà Arimani, Armâni, indică localități ca:

Alba, Bocsani, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium, Aurani, Oltis, Albia, Gaura, etc., etc.

Astfel ne putem explica asemănarea mare a dialectului illibru cu limba noastră. Se cunosc atâtea cuvinte comune care însă nu sunt cunoscute în latina clasică, dar care erau desigur comune în *proto-latina* pelasgică. Avem astfel:

Licadă—Livade. «A^Tos Lu-acîes» sunt cântate pentru frumusețea lor
Riulel=RiuUts.

Cațevică—Gazabo.

Stufal=Estoufat.

Tindă=Tyn(toulij, în Avcyron pentru a indica intrarea în peșteri (Avens in gard). Arman—Armas.

Culă=Coule și în forma *Cularo* (vechiul Grenoble) *Coiúumier, ele. (1).*

Boul—Li booul.

(1) La noi mai putem adaogă cuvântul *Ma.rt.oaya* dispărut la Italiani, s'a găsit totuși in o ocaziune la Cunstanlinopol un fel do sigil reprezentând un leu Heraldic slab de tot, și sub el era însemnat *marzognio*.

Filologistii au acnm, in. această direcțiune, grație lui Densușianu, câmp liber, și astfel se vor vedea multe cuvinte ce credîin slave, că sunt pur și simplu Proto-latine.

Astfel mi se pure și cuvântul Elan (valea Elanului in jucl. Falciului) expresiuncepe

Și în Spania găsim triburi ca : Albocensos, Aurienses, Comanascigi, Dociani, Griiii, Letani, Lunarii, Turdetani, Yaccaci, Vloqui, etc., etc. Și erau aceștia frunțași, căci:

«Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învățați dintre toți Ilispanii. Ei so folosesc de gramaticii ; ;ui o descriere a tradițiilor sn.le istorice ; au poeme și legi scrise în *versuri veclii, după cum spun • tlămii de OOOOani*».

Astfel că:

«Ca o concluziuiu: istorică putem altfel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munții și la șesurile Daciei vechi».

Și că:

«... este pozitiv că pe teritoriul Ilispaniei există o veche populaliuuo de origine *daco-getică și illyrică*. Aceasta o probează și numele orasulu' *Deci o na* de lângă poalele Pyreneilor, numele familiare *fjecianus, Dnvns* și *Docius* din inscripțiunile hispane si în fine un alt trib cu numele *Dagences* sau *Dagenses*, formă identică cu *Dac/ae*, numele Dacilor orientali de pe Tabula Peutingeriană».

Pliniu adauge chiar numiri ca :

Galena = Galiță — oxid de fier.

Palacras (Palacra)= Părăclău = în Transilvania ciocan déminer, în Spania bucăți de aur massiv.

Casa = Casă Gata
re = a căută (Jusire)
= a coase Iisca =
iască Lancia =
Lance

Porca = poarca, prima, brazdă; a doua, groapă la jocul copiilor, și așa mai departe.

Trece în urmă la *Pclasyii clin părțiledenoi'd al<îDunărei .și Mării Negre*. Descrie pe Titani, ca cel mai glorios dinire triburi, numiți si Tătani, și mai ales Teutares, Tătari, cuvânt ce exista înainte de venirea Tătarilor în Europa. Herodot spune că Hercul a învățat să tragă cu arcul delà un Scit *Tentants* și în toogoniile grece chiar Saturn era numit *Tarlaros*.

Descrie în urmă pe giganți, născuți din Terra și Urán, ca și Titanii, deci constituind nobleță în stat.

Nu pot a nu menționa de-ascmonia numele de *Galiua*, aț'a iii' răspândit la femei in Dâmbovila și Prahova (satul Șotârlc) cu deosebire.

Tot așa e și cu cuvântul *Furcă*, care indică spintecatnra in două, doi craci. — Astfol pasul din apropierea izvoarelor Rinului, in «Alpes fini-mises» se nunuș'o *furca*.

fel so dovedește de ce mai în urmă la noi moșiile nu trecură, la femei, căsătoriile străinilor cu femeia română erau prohibite, și că acestea nu puteau stăpâni averi, și de co Sâmbăta era ziua legală pentru audiență la tribunale și așa mai departe.

°Face un studiu larg în ce privește patria celor dintâi regi las^o-i, descriind această regiune în raport amănunțit cu condițiunile în cari era marea internă din centrul Europei înainte de spargerea Porților do fier. —Arată că:

a Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o extensiune geografică considerabilă». Și că a fost cel mai mare din câte au existat în lume; că Uran era numit Pelasg.

Caracteristica acestor regi zeificați o l'ace în modul următor:

«Cei dintâi regi ai rassci pelasge au excelat cu deosebire prin virtuțile loi- personale, prin meritele lor politico și peste tot prin binefacerile lor față de genul uman. Ei au fost cei dintâi cari au adunat în societate familiile și triburile răspândite prin caverne, prin munți și păduri, au întemeiat sate și orașe, au format cele dintâi state, au dat supușilor sui legi și au introdus în modul lor de vieață moravuri mai blânde ; peste tot au îndreptat întreaga activitate a lor spre o existență mai bună, fizică și intelectuală, și astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ».

Sfinxul Egiptului arată pe Uran. Dar ceeace este iarăș surprinzător e că Uran există și în legendele noastre; astfel între altele:

. . . . Gând s'a coborât
Domnul pe pământ, Sate a
răsărit Hotare a împărțit
—

Dar ceeace o extraordinar e că legenda cu

. . . . Toma cel bogat
Cu biciu de foc înfocat-----

Se refera tot la Uran, care in cultul străvechii!, află Densușianu că se numià *Toma*, iar preoții delà *Dodona* se numiau Totioopoi și dealul vecin templului *Tomaros*.

Tot astfel în ce privește pe *Toma Alimos*, adică *Toma al lui s*, identic cu tradițiunea egipteană *Thum'tis*, *Turn* și *Moș*.

Pagine întregi sunt pline cu text, legende și citații, pentru a dovedi aceste, *nu sic apropieri*, dar adevăruri, uitate, sau necunoscute până acum.

Tot astfel studiază ei pe urmașul lui Uran, pe marele împă-

Arată ceva ce deja e cunoscut în știință, că pe vasele noastre de ceramică preistorice sunt însemnări cari duc la înscrierea faptelor astronomice observate de ei.

Arată, ceea ce este extraordinar de important, că *nomenclatura astronomică a cerii n-este de origine pclasyica și afirmă cu dreptul că:*

«Di» *punctul de vedere istoric, leagănul științelor astronomice a fost în regiunile Barbarilor din nordul Isrlului.*

Și după pagini pline de exemple de aceste numiri, el rezumă :

«După cum vedem din exemplele ce le reproducem aici, numirile stelelor și ale constelațiilor, așa cum le aflăm la poporul român delă Carpați, sunt anterioare antichității clasice ; și aceste numiri ne mai probează tot odată, că *terminologia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură populară mult mai vestică.*».

Dar numai cetind se va putea să-și dea cineva seama de extraordinara erudiție a lui Densusianu, de fenomenala adunare de dovezi, de unde nu crezi și de pe unde alții au trecut alături.

Cauza stă în aceea că el proceda riguros științificește, după un plan hotărât, astfel că tot ce cetia era limpede pus unde trebuie.

Nu voi mai zice nimic do *liăsboiul lui Saturn cu Joe* (Titanomachia), nici de domnia lui Typhon și resbelul cu Osiris pe care îl descrie amănunțit. Ceea ce e curios, e că Typhon e numit do Egipteni *Set nehcs*, adică *Set Negrul*, caro avea lângă el un corb, și că pe un papir gnostic din Leida stă scris, fără îndoială, *Seth Volchul* sau Valahul.

Dar chiar *Set* la ei era cunoscut si ca *Sutex*, pe caro-l află ca *justul*, mai corect *Judex*, adică „*judetă*”, *judices* la consulii romani.

Se ocupă în urmă cu numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române și găsește aceleași elemente, și chiar pe larg do tot întemeierea Tebci din Egipt. În ele se vede și înrângerea și moartea lui Osiris. Rămâi uimit să vezi aceleași elemente la scriitorii vechii ca și în poemele noastre.

Ceea ce e curios, e că dovedește cu această ocaziune că Saturn = Cronos=Carnubutas —Vodă, din Yedius = Vediovis = Vezovis, de unde și Woda și Vorlan al Germanilor.

De domnia lui Hermes (Armis) leagă originea Sarmis-etget-usa adică reședința lui (S) *Armis-egetas*. Iar din studiul rășboiului lui Marcu viteazu cu Iov împăratul stabilește, dar cu câte fapte, că:

«Marte, yjărintelc lui Romni și Rem, pe care Romanii îl adorau cu atâta onoare, a fost așa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanții cei mai iluștri în linia a doua a dinastiei divine».

Se ocupă de domnia lui Hercule, a lui Apollo=Deus luconi, iar po monedele Dace L(u)cu.

«Atributele sale caracteristice erau: grifonul, simbol al domniei sale pe ste munții de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) și șoimul iui Montii (Uran)».

Din dinastia divină se mai ocupă ou Vulcan care se mai numia și *Ardalus* și care inventase fluerul, caracteristic al Pelasgilor. II urmărește până în tradițiile poporului germanic și bine înțeles și la noi.

. . . . Am avut de căpitan
Pe viteazul de Vâlcan Junior de
o r t o m a n

Cu barba, ce'n brâu o înoadă

Ca și în oarecari statui vechi.

Studiază pe Neptun, Dárdán (Dardamis, Draganes) = *Uragan din Bărăgan*, pe Danaus, și termină această parte do descriere a regilor, acești titani :

. . . Puternicii timpului
Cu stâlpai pământului....

cu durata *imperiului pelasy*.

«In timpurile preistorice, gin tea pelasgă avuse o extensiune vastă geografică.

«Ea formase totodată și o mare unitate politică și un imperiu enorm.

«Reședința principală a acestor regi se afla iri nordul Dunărei de jos pe pământul Daciei vechi. Aceasta o confirmă iradițiunile geografice ce le allăm la Homer și Ilosiod, și aceasta rezultă din istoria cea sacră a K-gipteriilor, Fenicienilor, Assyricnilor și Perșilor».

Finește în fine, cu o largă parte consacrată limbii polasge, luând-o delà Herodot încoace.

«Cuvintele numite de autorii romani ((barbare» erau așa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor era mai lungă ori mai scurtă ; uneori literele erau dislocate, ori PC pronunțau cu alte sunete».

Studiază limba barbară care diferă de limba peregrină.

Grecii nu erau considerați ca barbari, iar limba lor era peregrină.

Limba latină barbară = limba priscă.

«Cea mai veche limbă latină, ne spune Isidor. a fost numită de unii autori și *lingua prisca.*, adică *limba bătrână*» Și dovedește că :

«Limba priscă așa dar, care se vorbise, după tradițiunile vechi, în tim-

pnrile lui Ianus și Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice și latine, ce se vorbește în timpurile marelui imperiu pclasg, și era astfel identică cu limba barbară veche.»

Ro ocupă bine înțeles de limba Coșilor și Dacilor :

«(Limba Geșilor era, după Ovidiu, o limbă birbară, însă o limbă barbară latină)».

Pentru a dovedi că fondul era acelaș, aduce între altele și faptul când o imensă deputațiune de pilofoin și comași se prezentă împăratului pentru a se supune fără mijlocirea vreunui interpret :

«Această scenă din urmă se ilustrează în mod și mai clar prin următorul pasagiu din istoria lui Dio Cassiu. După terminarea primului rășboiu, scrie dânsul, Traian trimise pe câțiva reprezentanți ai Dacilor la senat ca să confirme pacea. Ambasadorii lui Decebal fura, introduși în senat, unde după ce deșosera armele, împreună manile după modul captivilor, rostiră oarecari cuvinte, precum și rugarea ce o filceui, apoi consimțirii la pace și își ridicară armele de jos.

Și senatul înțelese cuvântarea lor.

Studiază limba sarmată și pe cea barbară macedonică.

Când, la 196 a. C., Romanii învinse pe Filip pe poetica vale a Vodenei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile isthmice, unde se adună mulțime din toate ținuturile. În fața proconsulului Titu Quintu Flaminiu, heroldul făcu cunoscut că senatul roman ordona să fie liberi, scutiți de dări și să trăească după legile lor :

«Auzind vocea heraldului, o bucurie extraordinară cuprinse întreagă mulțimea. Ei nu puteau crede dacă au înțeles bine cele ce li se spuneau și se priviau unii pe alții cu mirare, ca și cum toate acestea ar (i numai iluziunile unui vis deșert)».

Ei înțelegeau deci limba latină, căci a lor nu era îndepărtată.

Faptul e foarte important și iată de ce Densușianu spune :

«În cercetarea originii unei limbi, precum și în aprecierea elementelor și a formelor sale, nu se poate proceda decât în mod istoric ; ori ce alia sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr».

Dar acelaș lucru se petrece la cucerirea Iberiei și terilor germanice. Peste tot se constată că Romanii se puteau înțelege cu eroicii învinși cari erau Armâni.

Urmează un adevărat dicționar al limbii pelasgice, voi cita:

«Diferite cuvinte și forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum *simt Anxurus*, înger ; *Apssorhus*, apșoară ; *Arius*, râu ; *AsaratJi*, sărat ; *Buba* și *Ababa*, Babă ; *Bakn*, taur ; *Brathu*, brad ; *Celer es*, călărași ; *Cents*, cer ; *Copte*, coaptă ; *Domnus* și *Domna* ; *Daspletis*, despletit ; *De-*

Ins deal; *Dia*, zi; *Medusa*, mătușă; *Minthc*, munto; *Mossulox*, moș, art. no[^]ul • *Mossun* pi. *Moasuna*, moșină, moșie; *Moa*;(is) moș; -*Yep* (astus) și 7Va« (astus cZ/eo'), năpastă; *JVo*//, noi; *Ocolon*, ocol; *Ocr*, oier; *O i'e*, picidé j_U. *Oj*>as si *Tlepli-aisloN*, opaiț și hopaiț; *Oslasos*, oslaș; *Roșia*, rospjn ' *Ser*, fier; *Sehkti* șeică; *Sphinx*, siinți; *Șir*, soare; *Suni*, sinon; *Çnarte* sparta; *Sulek* și *Sulcx*, judec și județ; *Zaralha*, sărată; *Zer ani i*, țărani etc., — ne arată că limba veche romană (arimică, rustică), nu cea latină'trecuse peste periodul său de l rana formațiune tucă cu mii și cu •sule de ani Înainte de era creștină.

Fineste cu *Cântecule Saliare* (Carmina Saliaria), cu *descântecule barbare*, cu *Cântecul Fratrum arvalium* și cu inscripția pelasgă din insula Lemnos, pe care el primul o desleagă.

Se ocupă cu colo două dialecte pelasge, latin și arimic și cu *coruperea* dialectului latin și arimic în Italia.

Adao"¹ că numai cel ce va ceti amănunțit această carte va vedea uimit profunzimea acestei scrieri și comorile necrezute de știință și judecată ce sunt adunate acolo.

Mintearomânească, după părerea mea, nu s'a ridicat încă maisus.

Opera în sine e de o valoare științifică și națională extraordinar de mare pentru noi!

Și acum când, foarte pe scurt de sigur, dar în fine ne putem da seama de vieța si opera lui Densusianu, acum când *Dacia preistorică*, grație lui, va căpăta dreptul de cetățenie, în comoara faptelor adunate de munca specialiștilor, în ce privește trecutul omenirii, să ne întrebăm caro este și datoria noastră?

O datorie de recunoștință mai întâiu către acest martir al neamului. Am propus academiei care a lipsit la înmormântarea lui că ar face bine, cu ocaziunea îndeplinirii anului delà pierderea lui, să meargă în corpore la mormântul lui Densusianu sau să-i depună o coroană, prin o delegați une. Prin ea, ziceam că, cu această ocaziune, românismul, Dacia viitoare, vor aduce prinos muncitorului fără seamă, care a desmormântat din înlunerec și necunoscut *Dacia preistorică*.

Să ne înălțăm astfel inima noastră pentru a întări conștiința națiunii în spiritul de datorie și sacrificii chiar, al nouălor generațiuni.

Academia română va face aceasla, cu siguranță, dar mai lâr* >u. Așteaptă și alții, de alâla timp!..

Upera lui Densusianu însă nelîiind numai un fruct ulii nouă,⁰ podoabă națională, deoarece prin el trecem cu deosebire la o pera utilă științei, adevărului, omenirii, trebuie să o facem cunoscută tuturor, peste hotarul terii.

Academia ar putea să ia inițiativa. Instituească ca o comisiune de specialiști, care ținând scama și de cele ce-i voi comunica, relativ la oarecari complectări, schimbări și îndreptări, pe cari le-ar fi făcut însuș autorul dacă trăia, după cum se constată din notele sale, și având în vedere și restul materialului adunat de el, să o traducă în urmă în limba franceză. Se vor comenta și multe din legendele ce invoacă Densușianu, ceea ce pentru noi nu e necesar, dar e indispensabil pentru oamenii de știință străini; se vor da indicații mai precise, necesare acestora și pentru unele localități sau persoane; se vor adăuga toate elementele nouă, și sunt numeroase, cari dovedesc larg justetea vederilor lui Densușianu, aflate în țară și în străinătate de trei ani de zile încoace.

Se va face astfel o operă demnă de Densușianu, utilă teriei noastre, înălțătoare pentru neamul nostru, utilă științei.

Banii cheltuiți nu vor constitui un sacrificiu, dar ca și cei dați cu toată inima bună și curată, pentru mirosmele ce se ard pe altare, ei vor servi pentru ridicarea cugetelor noastre, pentru întărirea în viitor a sufletului nostru, pentru redeșteptarea hotărâta a conștiinței naționale și pentru făurirea idealului, de care sunt lipsiți atâtea la noi.

Finisem de citit, această neîntrecută lucrare, prin luna lui August anul 1911. Capul meu, inima mea erau pline de încântătoare vedenii ce mi se arătase. Mă înălțasem mai mult în credințele mele; idealul meu și încrederea neșarmurita ce am în neamul din care mă cinstesc așa de mult de a face parte, căpătase puteri nouă.

Sburau cu imaginația mea în acele timpuri de glorie necunoscută, pe cari ni le arata Densușianu, și a căror ur/ire și faptuire s'au petrecut în jurul Carpaților și cu deosebire în Uucegi.

Eram în Castelul Peleş. Ziua aceea era minunată, din aceea cu soare, lumină și căldură. Totul era împodobit cu flori ce răspândiau un parfum îmbătător. Ferestrele larg deschise spre Vârșul cu Dor, spre Bucegiu cu culmea sfântă a Pelasgilor, ne lăsau priveliștea neșarmurită, pe când țintuit de frumusețea celor ce vedeam, cu capul plin de ce citeam, ascultam o arie îngerească, cântată de o trupă de seamă.

Majestățile lor Regele și Regina cu aureola de care se bucură pe dreptul, îmi apăreau în acel minut și în acel feeric cadru, ca un nou Uran și Saturn, ca o modernă Gaea ori Rhea!

Aceste clipe de atâtea farmec, născătoare de atâtea năzuințe în viitor, erau în adevăr dumnezeiești.

Văzui gloria măreață a trecutului scoasă din întuneric de Densușianu, mă gândii la întunericul ce am văzut în copilăria mea și din care am ieșit prin munca sfântă a părinților noștri, fie ei bine-

MONUMENTELE PREISTORIC
AL*

«...ti ra si nrin a acelor voinici ce am văzut murind la Plevna,
uvântați, ca 9 pnn a ., nostrij cucerici, patriot, mun-
l de țara și neam, ca 9I cei zeificați din vechie,
se arătau privirii mele.

și Densușianu.

A / îfluo
București, August WU.

Dr. C. I. ISTKATI

	<u>Pagina</u>
Pelasgii în Italia.....	687
Pelasgii în Gallia de sud și în Iberia.....	692
.jjf Pelasgii din părțile de nni-d ale Dunării și Marii Negre.....	70S
. Titanii (Titâvsc Tiff]vsc).....	715
• Giganții (VVivtę).....	726
1 Hecatonchirii ('Exa-co-fX"^^?, Centimani).....	730
\ Arimi (Arimani, Râmi, Arimaspi, Arimphaei) în Dacia.....	742
Monetele arhaice ale Dacici. Seria Armis.....	*
A. Monetele cu legenda Ag,uiif și Zaç/iu fiaai). (src).....	748
B. Monetele cu legenda A(rmi)S 10(n).....	734
C. Monetele dace, tipul Maia. Unele speciminc având pe revers fi gura mesagerului călare și legenda IANVM (S) ARIM(us) . . .	760
5. Arimii (Áramáéi, Sarmatae, Sauiematae) în Scyția europeană.....	~(>
6. Arimii (Herminones, Arimani, Alamanni, Alemanii) în Germania	77.)
7. Migrațiunile Arimilor în Gallia (Areraorici Remi).....	785
8. Migrațiunile Arimilor în peninsula iberică.....	787
9. Migrațiunile Arimilor în Italia.....	790
LO. Migrațiunile Arimilor în Thracia.....	795
11. Migrațiunile Arimilor în Illyria veche (Rascia, Rama).....	799
12. Migrațiunile Arimilor în Elada.....	802
13. Migrațiunile Arimilor în Asia mică și Armenia.....	804
14. Migrațiunile Arimilor în Syria și Palestina.....	808
15. Migrațiunile Arimilor în Arabia.....	809
16. Migrațiunile Arimilor albi (Abiilor sau Abarimonilor) din Sarmația asia tica în Europa.....	814
17. Migrațiunile Arimilor în peninsula cea mare a Indiei.....	\$I')
18. Latinii. Vechea genealogia a triburilor latine.....	g'H
19. Tradițiunile populare române despre Latinii delà Istru.....	SJ9
20. Latinii în peninsula balcanica.....	851
21. Latinii în regiunii Marii baltice.....	SJ.6
22. Vechile triburi latine din Germania și Gallia.....	840
23. Latinii, un ram din familia Arimilor albi.....	S42
24. Tursenii, Etruscii și Agathyrișii.....	Sou
25. Placi, Blaci, Belaci, Belcc (Belcae). Feaci etc.....	Sf,4
26. Leges Bellagines. Lex antiqua Valachorum.....	907
27. Forma vechea poporală a numelui «Pclasgi».....	914
Marele Imperiu Pelasg.....	914
, . P ^{atr} ia celor de. înlâiu regi Pelasgi. Regiunea delà Oceanos Poiamos .	
XXV.~Domnia lui Uran (Oogavoi, Munteanul).....	926
1. Uran, cel de întâiu rege al locuitorilor de lângă muntele Atlas în Dacia, c. 6000 a. C.....	9J9
2. Uran sub numele de <Pelasgos».....	930
3. Domnia lui Uran peste regiunile de răsărit și de Nord ale Europei . . .	932
'1. Domnia lui Uran peste Egipt. Romii, cei mai vechi locuitori pelasgi [ic șesurile Nilului.....	»
5. Detronarea lui Uran.....	939
o. Uran în legendele și tradițiunile poporului român.....	940
XXXVI. Domnia lui Saturn (Koovog).....	951
1- Domnia lui Saturn în Europa.....	»
2. Domnia lui Saturn peste Africa de nord.....	952
3. Saturn domnește peste Asia. (Chaldeii și originile științei' astronomice) .	953
4. Răsboiul lui Saturn cu Osiris.....	968

A'.V.Vr//. <i>Domina lui Typhon. (Seth, Set Ne/ies, Negru Şei)</i>	974
1. Răsboiul lui Osiris în contra lui Typhon.....	>
„Y-A'.YÎV//.— <i>Memoria lui Saturn în tradițiunile istorice române</i>	991
1. Veacul de aur al lui Saturnin colindele religioase ale poporului român .	»
2. Numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române . . .	993
3. Kăsboiul lui Saturn cu Osiris in cântecele tradiționale române.....	1000
4. înfrângerea și moartea lui Osiris . . .	1006
5. Kăsboiul lui Joc cu Saturn în poemele epice române.....	1009
f., Saturn sub numele de Cronos, Carnubutas și Vodă.....	1013
XXXIX. <i>Decadenta Imperiului Pflasg</i>	10i?
1. Domnia lui Hermes (Armis).....	»
2. Domnia lui Marte.....	1021
3. Răsboiul lui Marcu Viteazul cu Iov împăratul.....	1^26
4. Domnia lui Hercule (H̄paxX^t̄, Hercules, Herclus).....	1029
5. Domnia lui Apolló (AsóXÁuw, Apulu, Aplus, Belis).....	1033
6. Alți regi din dinastia divină.....	1037
I. Vulcan ("Hcaiotot̄, Opas).....	1037
U. Mizraim (Mesrem, Misor, Misir).....	1040
III. Neptun (floasiôiūv, Rostioav).....	1041
IV. Dárdán (Dercunos, Draganes).....	1046
V. Danaus (Armais).....	1048
XL. <i>Durata Marelui Imperiu Pelasg</i>	1050
X LI.— <i>Limba Pelasgă</i>	1034
1. Limba Pelasgilor după tradițiunile biblice și homerice.....	i
2. Pelasgii, după Herodot, vorbiau o limba barbară.....	1055
:-!. Caracterul etnic al limbei barbare vechi.....	1056
4. Limba latina considerată ca limbă barbară.....	1059
5. Limba peregrină.....	1060
• 6. Limba latină barbară numită și «lingua prisca».....	1061
7. Limba Geților și a Dacilor.....	»
8. Limba sarmată.....	1066
9. Limba barbară în Macedonia și în provinciile Illyricului.....	1067
10. Elemente de limbă latină barbară.....	1069
11. Cântecele saliare (Carmina Saliaria).....	1111
12. Descânțece barbare.....	1114
13. Cântecele Fraților arvali (Carmen Fratrum arvalium).....	1116
14. Inscripțiunea pelasgă din insula Lemnos.....	1120
15. Cele două dialecte pelasge, latin și arimic.....	1126
16. Corumperca dialectului latin și arimic în Italia.....	1137
17. Origina articolului definit post positiv <i>Iu, le, și a</i>	1139

Dacia

PREISTORICA

ERA QUATERNARĂ — PERIODUL PALEOLITIC ¹⁾

I. PRIMII LOCUITORI AȚI DACIEI.
CIVILIZAȚIUNEA PRIMITIVĂ MATERIALĂ ȘI MORALĂ
„S ÎN EUROPA.

Dacia ne prezintă într-o totă extremă anticitate.

Studiând timpurile preistorice ale terilor de la Carpați și Dunărea de jos o lume veche dispărută, legăna civilizațiunei ante-elene, se înfațeză înaintea ochilor noștri.

În apoa populațiunilor cunoscute în anticitatea greco-romană sub numele de Geți și Daci se întinde o lungă serie de mai multe mii de ani,

¹⁾ Epocile preistorice. Periodul acel lung și lipsit de lumină, care se referă la existența genului omenesc pe suprafața globului nostru, începând de la primele urme materiale de industrie ale omului și până în timpul, când el a ajuns în stare se transmite posterității prin scriere faptele mai importante și demne de memoria, se numesc epoca preistorică și ante-istorică.

Acesta eră mare preistorică se subdivide din punct de vedere arheologic în următoarele trei epoci mai mici:

I. Epoca petrei, care este primul period marc al preistoriei, când omul se afla pe un grad de cultură încă cu totul inferior, când el nu cunoscea usul metalelor și își fabrica instrumentele și armele sale ofensive și defensive numai din lemn, din petă, din os și din corne de animale.

Acesta epocă de petă cu privire la progresul general al industriei omenesc! conține în sine doué période mai mici:

!• Periodul petrei vechi (arheolitic, paleolitic), numit altmintrelea și al petrei tăiate și

NIC. DEKSUȘIANU.

o istorie înmormântată 3 unor mari evenimente, a căror importanță a trecut departe peste orizontul acestei țeri, — istoria unei națiuni geniale, puternice și alorîose, care cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel d'ântăiu imperiu vast al lumei, îterneiase prima unitate de cultură în Europa și pusese tot-o dată bazele progresului moral și material în Asia de apus și în Africa de nord.

Dacia, acesta țera miraculos dotată de la natură cu tôte bunătățile climei și ale solului, — opera unor timpuri depărtate geologice, a format pe drumul cel mare dintre Asia și Europa primul păment bine-cuvântat pentru descă-

2. Periodul petrii noué (neolitic) séü al petrei poleite, (pierre polie).

Primul period, paleolitic, se caracter! seză prin arme și instrumente de petără, lucrâteîn-tr'un mod brut și în o iormă cu totul primitivă; ér periodul neolitic ne presintă din tôte punctele de vedere un progres mult maî însemnat, o tehnică. superioră și o varietate de forme mult maî abundentă ca în epoca precedentă; armele și instrumentele de petără și de os din acest period sunt lucrate cu maî multa îngrijire și ele de regulă sunt poleite.

Din punct de vedere cronologic periodul paleolitic corespunde cu era quaternară a geologilor, și cu acea parte din epoca terțiară, în ale cărei deposite noi aflăm obiecte de petără presupuse a fi luate de o ființă inteligentă (pierre éclatée).

ÉR începutul periodului neolitic corespunde cu disparițiunea cerbului tărând din părțile centrale și occidentale ale Europei.

După epoca de petără urmeză în țerile veche! Dacie, epoca intermediară de aramă.

Ea se caracterizează prin instrumente și arme fabricate din aramă pură. Cele maî multe din aceste artefacte de aramă aú forma instrumentelor de petără. (A se vede PnlS/ky, Die Kupferzeit in Ungarn. Budapest, 1884. — Correspondeniiy.bl.itt d. deutschen Gescll-schaft fur Anthropologie. Jahrgang, 1894 p. 128).

Kr după epoca de aramă succedoză în țerile Dacici, periodul preistoric al bronzului, când acesta compozițiunc metalică (de aramă și staniu) a fost întrebuințată pentru fabricarea a tot telul de arme și instrumente ascuțite.

Urmeză, în fine, epoca ferului, în care acest metal a ocupat locul bronzului, pentru fabricarea de arme, de securi, cuțite, etc. Insă epoca ferului se consideră ca an-te-istorică numai în ce privcscc începutul întrebuințării acestui metal.

Transițiunea din epoca de petără în epoca metalelor, s'a operat însă numai în mod progresiv și forte lent.

Omenii aú continuat a se folosi și mai departe cu arme și instrumente de petără în totă epoca bronzului și chiar în etatea ferului.

Celebrul naturalist francos G. de Mortillet (f 1898) a împărțit epoca paleolitică, din punct de vedere archéologie, în următoarele période, ce se caracterizează, în general, prin anumite tipuri de instrumente de petără, cu deosebire de silex.

Acesta subdivisiune a epocel paleolitice este următorea:

1. Epoca Chelleenă, care represintă quaternarul inferior, și cate, din punct de

' ' ' * --' ----- :->>I/> marnluî urs de cnuftrnp si aii: «In-

lecarea, și dezvoltarea vieții morale și industriale, a națiunilor migratoare. Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin pozițiunea sa particulară, prin abundența populațiunii și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și estinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre sud, în peninsula Balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus, pe calea cea mare și lună de comunicațiune a Dunărei.

Acțiunea civilisatoră, ce a exercitat-o populațiunea preistorică ante-dacă de la Carpați și Dunărea de jos, asupra lumii ante-elene, a fost mult mai mare de cum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente și tradițiilor istorice și populare, ce le avem din această epocă extrem de depărtată.

În această privință noi ne aflăm numai în aurora științei preistorice.

fantului antic. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din această epocă este așa numitul «coup de poing» având o formă mai mult orizontală puțin migdaloidă, un capăt mai ascuțit și altul mai rotundit.

2. Epoca *M u s t e r i a n ă*, care reprezintă quaternarul de mijloc și corespunde epocii mamutului. Instrumentele de piatră din acest period, ne prezintă două forme tipice: una din aceste forme este o simplă continuare a tipului caracteristic din epoca precedentă, «coup de poing» având un capăt ascuțit, iar la celălalt cu o bază plană brută, spre a servi de mușcătură. Tipul al doilea Mustcrian se caracterizează prin instrumentele destinate a servi în acest period ca rădetori de lemn și de piele (raclours).

1. Epoca Solutreană, care a fost numai de o scurtă durată, și cu un caracter mai mult local. Ea coincide cu finele epocii mamutului și începutul epocii cerbului târând. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din această epocă este în forma foilor de dafin ori de salce.

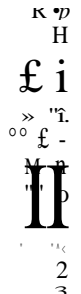
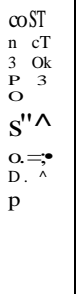
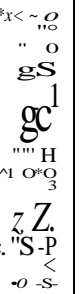
În fine:

4. Epoca *M n g d a l c n ă*, sau quaternarul superior, care corespunde cu periodul cerbului târând, și se caracterizează cu deosebire prin o mare dezvoltare a fabricatelor din os și din corne de cerb.

Aceste patru subdiviziuni arheologice ale erei quaternare, și-au primit numele lor după celebrele stațiuni paleolitice din Franța: Chelles, Le Moustiers, Solutree și Madeleine. (Diferite tipuri arheologice din toate aceste epoci preistorice a se vedea la **De Mortillet**, Musée préhistorique, Paris 1883).

Însă clasificarea arheologică a erei quaternare, așa după cum a fixat-o G. de Mortillet, este încă supusă la unele controverse, și în realitate, ca nici nu corespunde pe deplin la toate faptele și nici nu se poate aplica la toate țările Europei. Spre a ne putea avea o idee înșă de rezultatele arheologiei preistorice este absolut necesar, se cunoscem această clasificare, care este astăzi cea mai adoptată.

următorul tabel nu va pune și mai mult în evidență raporturile, ce există între epo-

/mrru^_		QUATERNARĂ s. PLEISTOCENĂ			D E C E N T A			o m		
miocenă	pliocena	inferioară	intermediară	superioară				o 30 co		
E P O C A P E T R E I					E P O C A M E T A L E L O R					
eolitică s. aurora epocêi de petră.		a r c h e o l i t i c ă s. paleolitică			o •İV o 30	P 4 3 0	bronzului	f e r u l ă i		
								proto-istorică		
					Ep. Magdalenă (Dordogne). Instrumente simultane de petră și	Ep. de tranziție în țările vechi D Apariținea secerii în Dacia.	Ep. Morges (Elveția), ima introducere a bronzului. Obiecte	Ep. Larnaud (Jura). Bronz fin. Artă măi progresată. Obiecte bătute.	Ep. Hallstadt (Austria de sus), ima întrebuințare a fierului. Săbii mari Virturî diagonale.	
Ep. Ota (Portugalia). Silexe tăiate cu intențune.		J? telles (Seine-et-Marne) s. St. Achelul Silexe tăiate în formă migdaloidă			Instrumente simultane de petră și	Apariținea secerii în Dacia.	introducere a bronzului. Obiecte	Bronz fin. Artă măi progresată. Obiecte bătute.	Ep. Hallstadt (Austria de sus), ima întrebuințare a fierului. Săbii mari Virturî diagonale.	o m

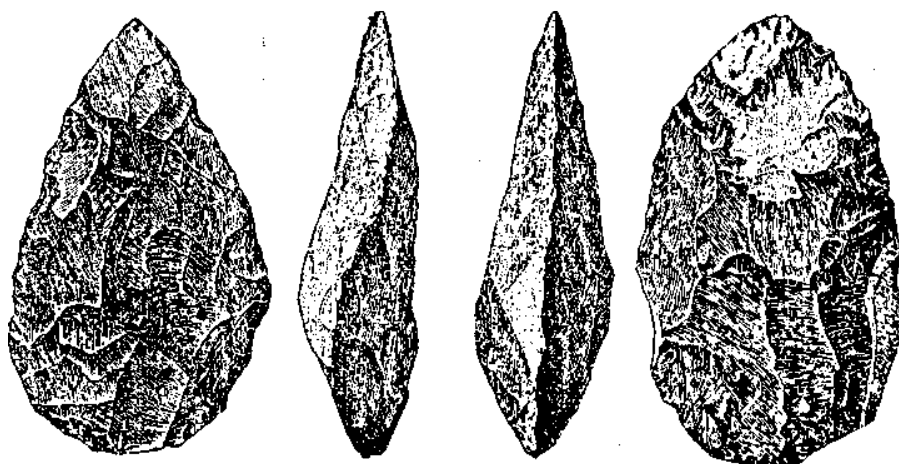
<titlu> CELOR PREISTORICE

FENOMENE fisice	DATE faunice și vegetale	DATE antropologice
S. - - "e 3 rt -o "H M ^ o	W j "* ^ H U «î W	
*« o *J o -i rt g -o i •g ni g. » f // e t o « -S g	J l-1 « u C/3	
In occident temperatura rece și secă.	Ep. cerbului târând. (Cervus tarandus.) Semi- domesticirea unor animale. începutul ep. tarandului. Finele ep. mamutului.	Rasa umană de Cro-Magnon (Francia) super, rasei de Neanderth;
4j . <D >-i ^ o >cd C *3 1 "S K 'S '3 #2 S o 3 g Ui U3 '00- D OJ ^ --- L) '00- T3 M ^ w ^ cfl +U	Ep. mamutului. Elephas primigenius. Rhinoceros tichorhinus. Elephas antiquus. Rhinoceros Merckii.	Rasa primitiva umană de Neanderthal s. Cannstadt Germ.) și de Spy (Belgia)
Climă caldă și umedă. 5- Marî g precipitSrî atmosferice. ^	Elephas meridionalis Rhinoceros leptorhinus. Mastodon arvernensis	
Ridicarea Alpilor, Carpaților Și a mareî catene asiatice.	Dinotherium giganteum	

începem aici studiul acestor timpuri primitive și misterioase — pe o cale și foarte dificilă — cu privire la primele începuturi ale civilizațiunii în Dacia.

Prima cestiune, ce ni se presintă aici, este, în care epocă se ivesc în țările Daciei cele de întâiu urme ale existenței omenesc! ?

Astădî, mulțamită neobositelor investigațiunii, ce le-au făcut în timpii din urmă cele trei științe surori : geologia, paleontologia și archeologia prcisto-ică faptul este cert și incontestabil, că omul era reslățit peste o mare parte din suprafața globului nostru încă în cele de întâiu timpuri ale erei quaternare¹⁾; că el a fost contemporan aproape în tóté țările Europei: în Belgia, în Francia, Germania, Austria, Anglia, Italia și Rusia cu marile și puternicele mamifere stinse din epoca diluviului -); că omul din acesta epocă, nu cunoștea nicî usul metalelor și nu avea alte instrumente mai perfecționate de cât din petră tăiată în mod brut și din oseminte de animale prelucrate în o formă cu totul primitivă.

2. 3. 4.

Instrumente de silex (tipul Chellcs). Francia, — dep. Somme.

1. fața, 2. profilul, — 4. fața, 3. profilul. »/i mărime naturală. — De Mortillet, Musée préhistorique, fig.' 37, 37 bis, ' 38, 38 bis.

¹⁾ Cartailhac, La France préhistorique Paris. 1889 pag. 34.

²⁾ **Ilruta** epoccl **qntoruare**. Știința încă nu a ajuns ca se potă fixa prin o cronologie cel puțin aproximativă durata epocclor geologice.

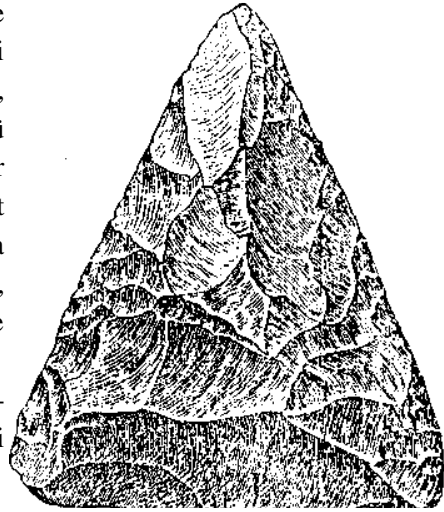
<-a elemente de aprețiere pot servi numai doue base. Seu că fenomenele generale geologice s'au produs într'un timp relativ scurt și anume prin o intensitate extremă (re-Pede) a forțelor active ale naturii, seu că efectele acestor forțe au căpătat o formă reală numai într'un mod gradat și în cursul unu timp forte îndelungat. Doctrina acesta din urmă espre o acțiune lentă și regulată a forțelor și agenților fizicî prevalează astădî în știință.

Orî, cu alte cuvinte : ştiinţa preistorică a stabilit adî pe deplin, că omul a trăit şi asistat în Europa la fenomenele, ce au caracterisat întreaga epocă quaternară. El a vădut acţiunile violente ale naturii în aceste timpuri depărtate, el a fost martor ocular, când mase mari de gheţari acoperiau munţii cei înalţi, văile şi o parte chiar din şesurile Europei; el a contemplat inundaţiunile di-luviului şi a asistat la ultima acţiune orogenică a pămîntului, când diferite catene de munţi se înălţau şi se prelungiau ¹⁾).

În aceste timpuri depărtate geologice încep primele pagini ale istoriei omului în Dacia.

Ce e drept, că pînă astă-dî, în depozitele diluviale ale Daciei încă nu s'au aflat osemintele omului

quaternar, însă s'au descoperit alte urme importante ale existenţei şi activităţii sale, şi care ne formează o convingere nestrămutată, că omul a trăit

5 — Instrument triangular "de silex (tipul Chelies). Franca, dcp. Corzère. $\frac{1}{2}$ mărime naturală. Musée préhistorique fig. 50.

În această privinţă, Cartailhac (La France préhistorique, pag. 51) ^{su} exprimă ast-fel: On est . . . obligé de s'en rapporter aux impressions des naturalistes qui sont unanimes pour attribuer un immense laps de temps aux événements du quaternaire ancien.

¹⁾ O tnuUiniiG geologică româna. În poveştile populare române ni se presintă forte adesc-orî o vagă amintire despre accidente orogcnice întemplate pe suprafaţa globului nostru în epocile depărtate geologice, când catenele de munţi se prelungiau şi se loviau unele cu altele. Acest fenomen se caracterizezi în vechile tradiţiuni ale poporului român prin cuvintele: «când se băteau munţii în capete--», «unde se băteau nru nţî în capete*». (Ispirscu, Legende, 1852, p. 126. -- Fundescu, Basme 1875 p. 35. — Sbera, Poveşti, 1856 p. 26. — Rctcg anul, Poveşti, III p. 37. — Francu, Românii din munţii apuseni, p. 286. — Gazeta Trans. Nr. 71 din 1886).

Ştiinţa geologică a constatat astădi, că diferitele catene de munţi, ba chiar unul şi acelaşi munte, nu s'au format de odată, ci sunt numai opera, mai multor sforţări repetite orogenice, aşa că bătaia munţilor în capete ne amintesc ridicările, ciocnirile şi svircoliriile consecutive ale scoarţei solide a pămîntului, întâmplute în epocile geologice.

PERIODUL PALEOLITIC

În partea din țările Daciei, atunci, când miserele sale condiționau de iată, îl făceau să se lupte cu ursul cel gigantic și cu leul cel feroce *)

În această tradiție, că munții constituie o formație posterioră, pe scorța pământului aflăm exprimată și în Theogonia lui Hesiod v. 126 — 129: *Ἰβήτων ἰβήτων ἰβήτων*

În viața noastră, în zilele noastre, poporul român mai există și astăzi o tradiție foarte răspândită, că pământul la început a fost plan, fără deluri și fără munți. Această tradiție are o formă semi-religioasă. Ea este cântată în colinde și cântăciori atribuite ridicarea delurilor și a munților Săntului Ion sau lui Moș-Ajun (ambii identici cu lanus al Romanilor).

Că Dumne4eu ca prea-nalt	Că-î mai mult, M'am păzit
El pe mine (Ion Sânt-Ion) m'o lăsat	L'am îmbulzit Făcui
Se măsur pămentu,	délurii, făcui vâi, Făcui
Pămentu cu umbletu	munții minunați Cu
Și ceru cu stânjenu . . .	zăpadă 'ncunjurați.
Aflăi păment	(Comunicată de Gr. Crăciunaș, Ciubanca, Transilvania).

Suntem doi îngerași Trimiși de	Ne mirăm ce să-i facem ?
la Dumne4eu Se măsurăm	Atunci grăi Moș-Ajun :
pământul, Și-am găsit păment	Munți înalți întunecați Vâi
mai mult.	adânci, isvóre reci!
	(Cora. Bălțați, jud. Rurancul-SSrat).

*) **Leul de caverne (Felis spelaea) în părțile orientale ale Europei.** Diferite resturi fosile ale leului de caverne s'au aflat în Transilvania în pescerea delă Almaș lângă râul Homorodului în districtul Odorheiului. Ér Sir John Lubbock în celebra sa operă «L'homme préhistorique, 1876 p. 267, ne spune, că D-rul John Hains a publicat în a. 1672 desemuul unui os al leului de caverne aflat în munții Carpaților. Alte resturi quaternare din această specie de leu s'au aflat în timpul mai nou în pescerea de la Poracs în comitatul Zips din Carpații de nord-ai Ungariei, (Nyáry, Az Aggteleki barlang. 6. 71).

Ér museul de istorie naturală din Viena, posedă scheletul cel mai complet al acestui puternic animal răpitor, și care a fost aflat în pescerea Sloup din Moravia, așa că zona sa geografică în regiunile noastre se întindea-până în ținuturile din nordul Carpaților.

Leul de caverne a trăit în părțile orientale ale Europei până târziu în timpurile istorice. Herodot, părintele istoriei grecesc! (VII. c. 125. 126) ne relatează curioasa întâmplare, cum pe la a. 482 a. Chr. când Xerxe, fiul lui Dariu Hystaspe, trecea prin Tracia și Macedonia cu formidabila sa oștire, ca se supună Grecia, mai multe cârduri de lei, coborându-se din munți, se aruncară noaptea asupra cămilelor, ce transportau bagajele trupei, lăsând însă neatinși pe omeni și pe celelalte animale de transport. Zona fTpm-afirS r, ipunr Hfn n^niirSnl RiVanirS era în timpul acesta, după cum ne spune

pentru stăpânirea cavernelor; când el, pentru îmbunătățirea sorții sale materiale, era silit se persecute calul cel sclbatic, se prindă boul cel

tamos din Acarnania, adică în munții Rodopului și ai P i n d u î, și Herodot a- daoge tot-o-dată, că numai în aceste ținuturi se nasc lot în Europa.

Diferite tradiții despre leul european mai există și astăzi în vechia năsiță pocsiă populară eroică.

Ast-fel în colindele române, unul din genurile cele raei antice ale poeziei noastre poporale, se celebră și astăzi, în toamna ca în timpul lui Evandru, eroismul unuT june (Hercule) care se luptase cu leul.

Ducu-mă sus la parău,
Că s'arată un câne-reu,
Muscă, sfârtecă, omora

Luă Miler(= Ler Miler) se ducea
Minuni mari că ci făcea, După
munte a oilor El cu leul se'ntâlnia
. . . Și la luptă se prindea . . . Da
Miler din graiă grăia: O voi slugi
dragi încred uți, Aduceți voi
lancea mea,

Ca 'n mijlocul codrului ::
Este un leu de câne-reu,

Ori pe cine de sub sôre . . .
Nu e câne, ce a aflat Ci un
leu bătrân culcat.

Marienscu, Colinde, p. 136.

De lungă de nouă coți Și de
lată câtă poți, Și slugii că i-
o aducea Și în leu că o
împroptea Așa răgnia de cu
jale Érba 'i mare totă pere
Apa stă 'n Ioc și nu mere.

D a u l, ColindT, pag. 42.

De mi-a ajuta Dumnedcu,
Duce-m'oi, aduce-l'oi.
Comunicată de Gr. Crăciunaș în Ciubancu.

Tradițiunea leului antic ni s'a păstrat și în descântecel populare:

Pe miez de cale L'a întâmpinat
De cărare Leu cu L e ó i c a . . .

M a r i a n. Descântece, pag. 201, 207.

Si când o fost Leu cu l e ó i c a , Samca cu samcôica, Samca 'n brațe
La mijloc de cale prinsu-l'o De pãmCnt iabitu-l'o Carnea morsocatu-i'o
De cărare Sîngele beutu-i'o
Tălnitu-l'o L u p a ș c u, Medicina Balelor, p. r6.

Opritu-l'o In vechia limbă indică simhá este leul La poporul roman
Lupu cu lúpôica, samca este numele dat in timpurile preistorice leopardului.
Ursu cu ursôica,

De asemenea se face amintire în cântecel noastre eroice despre ieii, ce au existat o-dată în ținuturile Nistrului, cu deosebire în pustietatea Basarabiei do jos, care în epoca romană se numia desertul Geților. Așa în balada «Român Gruie

furios *) și se se mesure eu mamutul și cu atâtea alte animale puternice și feroce, fără alte arme de cât acelea, pe cari le-a putut afla în inteligența sa.

<p>Sus pe c am pul N i s t r u l u i , Sub pólele ceriului La coda lalpêului,</p> <p>Ér în «Blestemul mamei»: . «Sugî măicuță sugî, «Sugî să nu mai plângi «Sujete-ar câinii, «Câinii și șerpîi, «Și balaurii,</p> <p>In o colindă :</p> <p>Eșit'a la venfitóre La venat p e s t e B â r l a d . . Când fu sorcic 'n de-seră . .</p>	<p>Unde făt smeóicele Și s'adun zernoicele, Și s'adap l e ó i c e l e .</p> <p>Alexandri, Poesii pop. 77.</p> <p>«Câinii Nistrului «Ș'aî pustiului «Șerpîi Leșiei Ș'aî</p> <p>Sub cel mer mare înflorit Zări l e u l d'aromit.</p> <p>N. Simionăcu, com. Cióra-Rudii-Vod;!, juj. firitila.</p>
--	--

*) Acest bou primitiv, (bos primigenius) contemporan al omului quaternar avea o talie ic<i>antică aprópe de doué ori mai mare ca boul nostru domestic și făcea parte din rasa sură de vite, care trăesce astădî în Țerile românescî, Transilvania, Ungaria, Stiria și Rusia. Rasa b o i l o r s è l b a t i c Î a u t r a i t în părțile nostre până în timpurile istorice.

Herodot, ne relatează următoarele: Se află în părțile acestea ale Macedoniei (adeacă în Rhodop și în Find) forte mulți lei și boi sălbatici (Bdsșâypioi). Cornele acestor boi sunt de o mărime uriașă și ele se importează în Grecia ca un articol de comerciú (I. VII. 126).

Acest bou sèlbatic, despre care ne vorbesce Herodot, se vede reprezentât eu deosebită frumuseță și viyore naturală pe vasele de aur descoperite la Vaphio lângă Sparta și pe picturile murale din Tirynt din timpul dinastiilor pclasge ale l'eloponesului (Bulletin de Correspondance hellénique, An. XV (1892) pl. XV. — **llevue** encicloitédique, 1891, p. 250).

Genialul Cesar, care în interesul vastelor sale planuri pentru extensiunea dominațiuneî romane, studiase cel d'ântâiu, din punct de vedere militar, ținuturile din nordul Uunărei, ne comunică în Comentariile sale următoarele : «Mai există în Germania, dice dînsul, o alta specie de boi (sèlbaticî), cari se numesc Uri. Acești boi (urii), sunt cu puțin mai mici de cât elefanții, însă după formă, după colore și tip ei scmenă cu taurii. Puterea lor este mare și mare este și velocitatea lor. Eî nu cruță nici pe om, nici fe-rele sălbatices, pe cari le-aù vèdut odată. Omenii, ca se-i potă prinde sapă nisce gropi in pâment după un anumit sistem, și apoi tot în aceste gropi i și ucid >. (B. G. VI. 28).

De asemenea scrie I s i d o r, episcopul din Sevilla (f 636): «Urii sunt o specie de boi sèlbaticî (urî, agrestes boves) din Germania, avond nisce corne enorme și cari se întrebuintează spre a se face din ele pahare de beut pentru mesele regale, capacitatea lor internă fiind forte mare (Etym. XII. 1. 34.) — Gețiî, după cum seim, întrebuintău

Probele materiale în acesta privință ni le oferă resturile industriei primitive a omului din acesta epocă.

de asemenea cornele de bou ca pahare pentru beut vin. (Diodori Şicul i. lib. XXX. c. 12.)

Ér naturalistul F I i n i u (VIII. 15) ne transmite următorca notiță despre fauna Sc i t i c i și Germaniei: «Sciția, dice dñsul, produce forte puține animale și acesta din cauza, că aici lipsesc tufișurile. Tot asemenea, puține animale se află și în Germania, țcră, care este vecină cu Sciția. Inșă în Germania sunt importante speciile de b a t s f i l - b a t i c i (bourn ferorum genera), anume b i s o n i i (bisontcs) cu come, și u r i i (uri) dotați cu o forță și cu o vclocitate extra-ordinară și pe cari poporul ignorant i numesc b i v o l i s e l b a t i c i (bubali).

După cum seim Germania mare seu Germania «barbară» a autorilor latini era vecină cu Dacia. M ai mult, pădurea H c r c i n i c & a l u i Cesar si Germania etnografică a l u i Tacit, se estindcau și peste Carpați de nord ai Ungariei și Transilvaniei. Ast-fel, că aria geografică a urilor și bisonilor din epoca romană cuprindea regiunile muntose nu numai ale Germaniei, dar și ale Daciei,

O probă despre acesta avem în istoria resbelului Dacic.

Suidas (v. Kcbiov) scrie : Joe mai are și numele Casius (după muntele Casius) si dñsulu i dedică Trăia» niscc cupe de argint și un corn de bou, de o mărime extraordinară, poleit cu aur, drept dar (pârgă) a primelor sale învingeri asupra Geților. Pe aceste daruri se alia scrisă următorea epigramă compusă de Adrian : Lui Joe C a s i u dedică aceste daruri T'raian, din némul lui Enea, împăratul omnilor împăratului ceresc.»

Ér Seb as t. Munsterus (Cosmographiuc univ. Basiliac 1550 p. 920) scrie: In sylvis (Transsyluanite) i u b a t i boves et uri ac sylvestres ctiam e q u i, utrisque corum mira pernicitas: at equis iuba sunt ad terram usque dimissa.

Boul urus, al autorilor latini era, dupa părerile unanime ale naturalistilor de astădf, unul și același cu boul primitiv seu diluvial (bos primigeniis).

In monumentele cele mai vechi ale literaturc nóstre poporale, anume în colinde și balade, boul primitiv (boș primigenius, boș urus) apare sub numirea de boul sur.

Vine marea cât de mare,
Da de mare margini n'are . . .
Aduce-și bradî încetinați

Impungu-se Domne împung
Impungu-se doi b o i - s u r i

Cu molifți alăturați Notă-și
notă și b o ú sur.

M â n d r e s c u Liter, pop. 212.

Pan' cununa sorelui.

D a u l, ColiuJi p. 41.

Aci epitetul de «sur» este un archaism românesc din aceeași trupină cu urus al Celților și cu înțelesul de s ë l b a t i c s e u de munte.

însemnele vechi ale Moldovei conțin figura unui cap de urus (bo-ur), dar nici de cum a bisonului cu comă. (A se vede si **Boliac**, Buciumul, An. I, 1862, p. 132.)

Cervus negaccros în tradițiunile române. — Intre diferitele specii ale faunei quemare. <-ir-r ír,,,"TM,,K.-, ,,_____ :

Pe teritoriul oraşului Mi se o l ți, situat la pólele Carpaților de nord, în părțile de sus ale Tisei, în comitatul Borsod, de asemenea și pe teritoriul României de astă-dî în județul Vlașca, s'aü descoperit arme séú instrumente tăiate de silex (cremene) reprezentând doue tipuri paleolitice —

numitul cervus megaceros. Acest cerb ante-duuvian, cel mâi magnific animal al faunei lisoărute a trăit în Europa și cu deosebire în Irlanda până în secuul al XII-lea al erei nóstre Cornele arcuate și falnice, ce-i decorau capul, erau gigantice și-î da un aspect imponent.

El este amintit în I l i a d a și în O d y s e a luî Homer. Ulise veneză în insula cea lată a nimfei Circe, un cerb mare cu corne înalte, un monstru gigantic u; jnxtpu>v "Xa-iou !«•(«"; ^'^^ KsAiup&v; №/''• 8-f]pîov (Odys. X. 158 seqq. — Cf. Iliad XVI 158).

Diferite tradițiuni despre cervus megaceros, s'aü conservat până astădî, în vechile monumente ale literaturii nóstre populare. Ast-fel, în colindele semi-religiose ale poporului român, se face adese-ori amintire de un cerb nobil și falnic numit cerbul sur, cerbul runcului, foră câmpului și a pământului, care, după frumuseța, mărimea și calitățile, ce i-se atribue, nu poté să fie altul, de cât cerbul cel mai maiestos, ce a esistat vre-o-dată pe fața pământului, cervus megaceros.

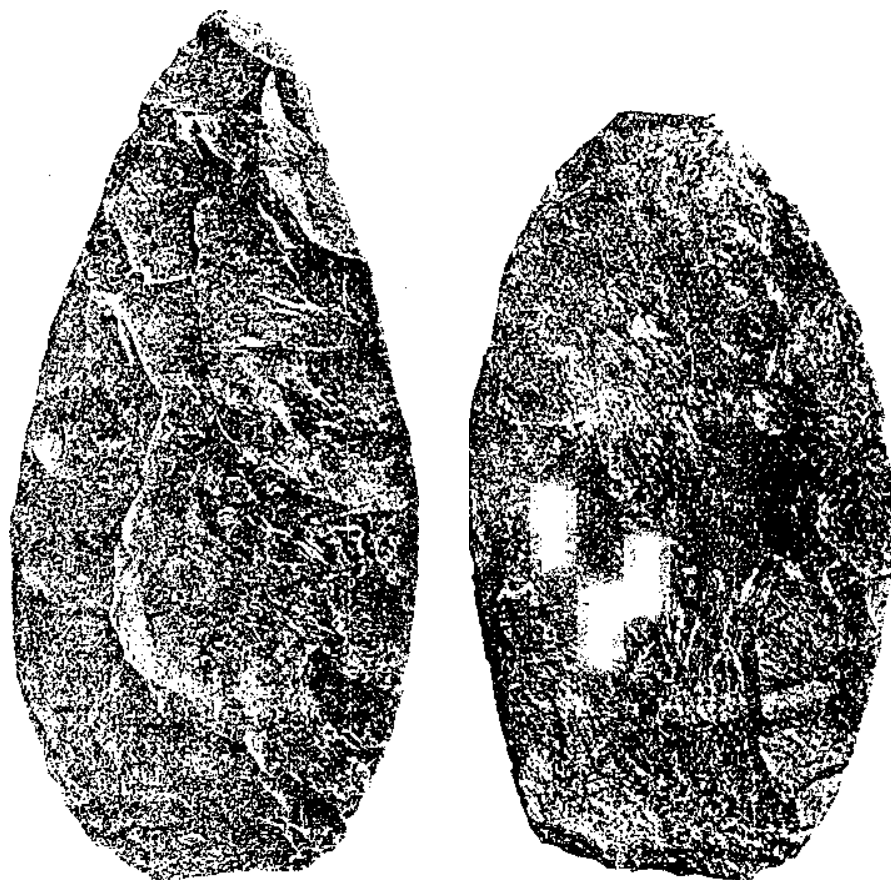
Ler oi Leo,	Fala bradului	Și cu fuga lui Sborul
Cerbul codrului . . .	șoimului	Și cu mersul lui Fuga calului.
Cerbu mi se 'ngâmfa,	Teodorescu, Poesil pop. pag. 65.	
Cerbu se lăuda,	Velocitatea acestui cerb uriaș fiind foarte mare, venătorii	
Că el 'și în t r e c e	din colindele române se rogă lui Dumnedeu, ca se dea o	
Cu c o r n e l e I u l	ploie, pământul se se moic, și cerbul se se înămolească, ca	
	se-l potă prinde :	

Domne minunate!	Pământul se muia.
Dă un nor de plóie,	Cerb se 'nămolia,
Cerbul se se 'nmóie,	Ș'atuncî mi-l vena
Și eü se-l venez . . .	Și-a casă-l ducea . . .
El cum se ruga	Si 'n corne că-i puse
Plóie că dedea,	Legăn de mătase.

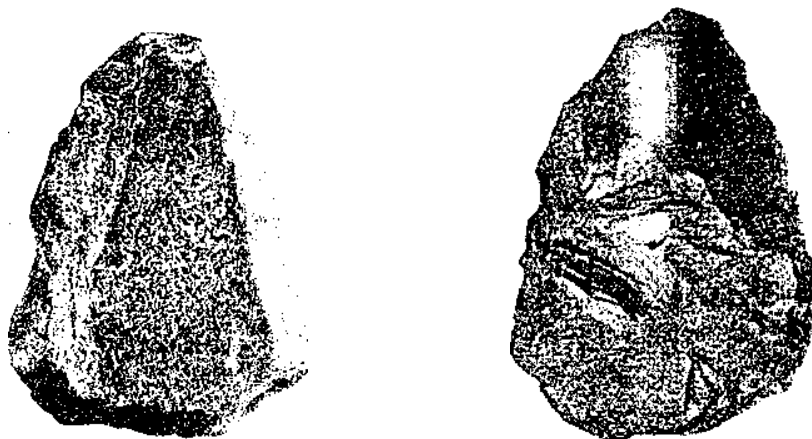
Ibid. p. 66.

Acesta tradițiune română despre modul cum se vena cerbul cel gigantic ne servese spre a lămuri o împrejurare foarte curiosă, pe care paleontologii până astădî nu și-au putut'o esplica. În Ungaria, cele mai multe schelete de cervus megaceros, s'aü aflat în straturile cele lutóse de lângă malurile Tisei. Ér în I r l a n d i a , după cum ne spune tiguier (La terre avant le déluge. 1863 pag. 321), scheletele acestui animal antic se gă-sesc în depozitele mlăștinose din apropiere de Curragh, și este de remarcă, dice dînsul, că aprópe tóte aceste schelete se gă-sesc în aceeași atitudine, cu capul ridicat în sus, gâtul întins, cornele aruncate pe spate, ca și când animalul s'ar fi în a m o l i t într'un teren mlăș-tinos și ar fi cercat până în ultimul moment al morții séle se potă găsi aer de respirat.

Epitetul de «sur» care se aplică adese-orî la acest cerb antic, se întrebuițează de re-

6. Instrumente de silex (tipul Chelles),
 Miscolți, comit. Bodrog. Ungaria. V. mărime lineară. — *Archaeologiai* li
 r t c R i t 6. Uj foly. XIII. pa». 11 și

8. — Instrument triangular de silex
 (tipul Chelles). Miscolți, com. Bodrog,
 Ungaria. V. mărime lineară. *Archaeo-*

9. — Instrument de silex (tipul Chelles)
 România, Crivedia marc. distr. Vlaşca
 Mărimea reală 7 cm. lung., 5 cm. lăi

Chelles séu Saint-Acheul din Francia, — și caii instrumente sunt caracteristice ale epocēi quaternare interglaciare¹⁾).

Insă afară de aceste vestigii pozitive ale existenței și locuinței omului quaternar în țerile Daciei²⁾ mal există și motive puternice etnologice, motive basate pe estensiunea geografică a omului european din acesta epocă, și cari se résuma prin cuvintele, că omul în timpurile quaternail, periodul interglaciar, era aclimatizat în totă Europa.

tice și nădrăvane, așa d. e. boul sur, taurul sur, vulturul sur sóu sur-vultur (T e o d o r e s c u P o e s i ũ , p. 68. — M a r i e n e s c u , C o l i n d e , p. 26. — M a r i a n , Î n m o r m e n t a r c i l a r o m â n i , p. 217. — S ă i n e a n u , l ă s m e , p. 375, 388). Acest calificativ aparține Hmbeî romane arhaice și este nu numai sinonim, dar identic cu celticul u rus, adăugându-i-se la început aspirațiunea pelasgă s. Așa. Servius (în Virg. Georg. II. 374) uri «no toi v a f u v s. e. a montibus. Din punct de vedere al înțelesului, așa dar, c e r b u l s u r nu exprimă alt-ceva de cât : cerbul codrului, runculuî, muscelului.

) Studiând colecțiunile preistorice ale M u s e u l u T d e a n t i c i t ă ț î d i n l i u c u r e s c ũ am observat sub Nr. 66 un instrument de silex tăiat cu tipul caracteristic Chelles, depus la un loc cu mal multe așchii de cremene, indicate în dulap, sub numirea generală: Periodul de petră, județul Vlașca. Am fotografiat acest prețios specimen pentru arheologia quaternară, și-l reproducem aci pentru prima oră. In ce privesc proveniența acestui instrument quaternar de cremene, adresându-ne d-luî Director al Museuluî, G r. G. T o c i l e s c u , am primit de la D-sa următura informațiunc: «Silexul fotografiat, a fost găsit într'o localitate din jud. Vlașca, în malul NejllovuluI lângă Crivedia mare, în punctul numit Cetatea Fetei.»

Mărimea instrumentelor de silex, tipul Chelles, este în general forte varială. Ast-fcl Mortillet în Musée préhistorique sub fig. 35, 44 și 56 ne înlățișeză uncie specimene de silexe tăiate din acesta epocă cu dimensiuni numai de câte 4 cm. 8 mm., 5 cm., 6 cm. 1 mm. în lungime, adecă mult mal mici de cum e silexul tăiat (fig. 9) din România. — É r C a r t a i l h a c (La France préhistorique pag. 50), scrie, că a vedut silexc tăiate, tipul Chelles, unele atât de voluminosc și altele din contră, atât de minime, în cât a trei mit se se întrebe, dacă mâna omului Ic putea întrebuința cu succes.

Aceste silexe quaternare, caracterisate ca tipul Chelles, se găsec nu numai în aluviuni, dar și pe suprafața pământului și anume pe pozițiuni mal ridicate, mestecate cu diferite alte resturi ale tuturor c pocelor. (nborowsky, L'homme préhistorique, p. 49 Mais ce n'est pas seulement dans les alluvions anciennes . . . mais encore à ciel ouvert sur les plateaux, dans les endroits mêmes où l'homme s'en est servi, qu'on a découvert des haches du type du Saint-Acheul.)

²⁾ Alte diferite elemente arheologice și paleontogice cu privire la cocsistența omului în țerile Daciei, cu marile mamifere din epoca quaternară, sunt amintite și apreciate în : A r c l i i ? d. V c r e i n e s f. siebenbürg Landeskunde N. 1¹". XIII. 411 —414. — (iooss, Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens. pag. 10—55. I C r t e k c / c s e k a t ö r t . t u d . k ö r é b ö l . XII. nr. 8, p. 52—53. — O r t r a . v , A P o z s o n y v á r o s t ö r t é n e t e . I . 18. — O r t y a y , T e m e s m e g y e é s T e m e s v á r v á r o s t ö r t é n e t e . Ö s k o r . p. 44 c ^ i i M — P i i l Q v V v . T n h h n r k A t ö r t . e l l o t i i d ö k . I T . n a f * . X V . — I l r . V v . i i . i - Á t A . . . , i ^ i ^ i . :

Nu putem, așa dar, din nici un punct de vedere, nici paleontologic, nici chiar archéologie, ca se limităm zona geografică a omului din epoca quaternară la pólele de nord-vest ale Carpaților, și se separăm din punct de vedere antropologic țerile Daciei de Europa centrală și apusană *).

barlang, pag. 86. 138. 140. — Areliaeologii Értésítő. Uj foly. XIII. 19. ••- Mucii, AU teste Besiedlung der Lander d. osterr. Monarchie, p. 44—45.—Erdélyi Mnzueumgylet liVkönjTCl, T. (1874) p. 117. 158.—IV. p. 131. 135. -V. p. 125. 154. 158.-VI, 8. 198.-VII. 150-160.

«Fără îndoială, — dice distinsul archcolog al Transilvaniei Dr. Ant. Koch — omul preistoric, a trăit în epoca mamutului pe pământul Transilvaniei.» Erdélyi Mu/eum-cgylet évkönyvei, Uj foly. I. 1884. p. 146.

Ér decedatul C. G o o s s, un alt erudit archeolog și istoric din Transilvania se exprimă astfel: «Es unterliegt Ueinem Zweifel mehr dass bereits zurZeit desDiluviums dcr West- und Nordrand der mittleren Donaugegenden, ja wohl auch Siebenburgen vomMenschen bewohnt war.r» (Gooss, Skizzen zer vorrömischen Culturgeschichte dcr mittleren Donaugegenden. Arcliiv d. Vereines f. siebenb. Ldkde, N. F. XIII p. 409.) În ce privește România, Cesar Boliac, pe basa cercetărilor sale archeologice preistorice, se exprimă astfel: au fost și în Dacia epoca petrei lustruite și epoca petrei numai cioplită, că s'a atins pe ici coala epoca bronzului și că ceea ce n'ar pute dice poté altă țară, după cunoștințele preistorice, ce le avem pună astăzi «o epocă de aramă roșie nativă». Autorul constată, tot odată, că între obiectele găsite de dânsul numai de vre-o patru cinci ani încoace sunt 250 silexuri și obiecte de alte petre, între cari un topor de petro-silex cu totul primitiv, din epoca petrei brut e. (Tromp. Carpaț. An. 1872 No. 1010. Cf. ibid. An. 1870. No. 846.) Cu privire la țerile Austriei a st: vedé: Szombathy, Bemerkungen über den gcge-wiirtigen Stand der prahistorischen Forschung in Oesterreich. (Correspondenz-Filatt d. deutschen Gesellschaft fur Anthropologie XXV (1894) Jahrgg p. 97. Cf. M. Krii Ubr die Glcichzeitigkeit das Menschen mit dem Mamuthe in Miihren. Ibid. p. 139—144. — Idem in «L'Anthropologie». T. X (1889) p. 257—280.

¹⁾ Mnrea internii iu țprllo Dacici în ultimele timpuri geologice. Când noi constatăm aici din punct de vedere paleontologic și archéologie csistența genului uman în țerile Dacici încă în epoca quaternară, prin acesta, nu voim se susținem, că într'adever toți; regiunile acestei țeri, ast-fel după cum ni se presintă astăzi, aii putut fi locuite de om în aceasta epocă depărtată.

Fisionomia terilor Daciei nu a fost tot-de-una aceeași, după cum ni se presintă în epoca istorică.

Cu deosebire, o parte însemnată din sosurile cele întinse și aședate ale Ungariei, se aflau chiar până la începutul epocii neolitice acoperite cu mase mari de apă dulce, cari apoi încet încet, în curs de mai multe mii de ani, s'aü retras pe la cataractele Dunărei și poté chiar prin comunicațiuni suterane. Chiar și astăc)un district însemnat din partea de nord-ost a Ungariei portă numele de Maramureș, adecă marc m ó r t ă. (M o r i - m a r u s a m, hoc est mortuum mare numiaü Cimbrii oceanul septentrional. Plinii, H. N. IV. 27. 4). De altă parte, documentele istorice ale Ungariei din evul de mijloc, fac

PERIODUL PALEOLITIC.

Însă, care era pozițiunea în natura, moravurile și condițiunile de viață ale raselor umane paleolitice din Europa ?

Aici ni se prezintă una din cele mai importante și tot odată mai complicate chestiuni ale etnologiei primitive europene.

adese-orî amintire de diferite mlaștini, lacuri și bălți în basinul Tiso-danubian și cari în aceste timpuri purtau numele de Mortua, Mortva și Mortua magna, adică. apa mortă.

Chiar și numele de Mureș, ce-l poartă riul principal al Transilvaniei, și care apare în documentele istorice medievale sub forma de M o r i s i u s (Cod. Arpadianus, XVIII 62. 1291) M a r u s i u s (Kemény, Nititia, II. 41), M o r u s i u s (Schuller, Archiv. I. p. 680), ne pune în evidență., ci într'o vechime foarte depărtată, basinul acestui râu constituia numai o apă mortă (Marusa).

De altă parte, mai există chiar și astăzi o tradițiune veche și foarte răspândită, că șesurile Țerei-românești, ale Ungariei și văile Transilvaniei, au fost odată acoperite de o mare internă.

Ast-fel, Cronica lui George Brancovic, scrisă pe la anii 1688 — 1690, conține următoarea tradițiune despre marea din țările Daciei.

«Acest Pombie (Pompeii cel mare) a tăiat boazul la Bizantia de a intrat marea neagră în marea albă, și din ea se făcea uscat, țera Moldovei, țera Muntenescă și țera Ardeului» (Ar. Densușianu, Revista critică-literară 1893 p. 367).

Această tradițiune, că marea neagră într'o epocă depărtată nu ar fi avut ieșire o aflăm exprimată și la peripateticul Strato din Lampsac (f. c. 270 a. Chr.), Marea neagră, susține densul, ar fi fost odată cu totul închisă, iar strîmtóra de la Bizanțiu s'ar fi deschis în urma presiunei enorme a maselor de apă, ce le versau rîurile cele mari în Pontul euxin. Tot asemenea, s'a întâmplat, d. ^{cc} Strato, și cu marea mediteraneană, care în urma unei mari acumulări a apelor de rîuri, ar fi frânt bariera de la apus, și apoi reversându-se în marea esternă, s'au scurs și desecat locurile lacustre de mai înainte ale Europei, (Strabo, Geogr. I. 3. 4.)

O altă tradițiune, în fond identică cu cea din cronica lui Brancovic, ni se comunică din județul Prahova, comuna Habud:

Pămîntul acestei țeri, ne spune această tradițiune, mai de mult era acoperit cu apă și nici odată nu se putea scurge, fiind-că la Marea neagră era un munte de petre. Turcii (Tracii, Troenii?) s'au apucat, ca se taie acel munte, au săpat 24 de ani și tot n'au putut isprăvi, dar a venit un cutremur mare și a rupt acel munte în două și îndată apa s'a scurs în mare.

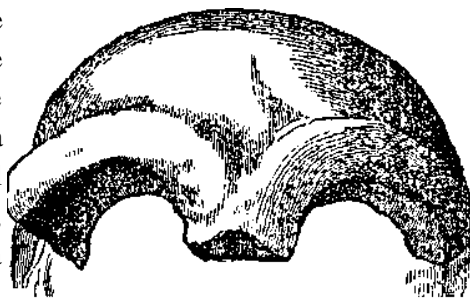
În fine, o tradițiune analogă ni se transmite din Canat, de către Păr. Sofr. Luiba și Aur. Iana (corn. Maidan):

Am auzit din bătrîni, că pămîntul, care-l locuim noi, ar fi fost o mare de apă și numai la munți au locuit nise oameni s'elbatici, pre cari i-au bătut strămoșii noștri și ne-au așezat pre noi aicea. Imperatul nostru Traian au slobocjit apa de aici la Babacai. (Notăm, că în tradițiunile române și Hercule apare adese-orî sub numele de Troian D.). Când a fost aici apă, oamenii umblau cu vranițe (luntrite) și corăbii. Se cize,

Resultatele științifice, ce ni le ofer numeroasele cercetări paleontologice, făcute pînă astăzi în terenele geologice ale epocii quaternare ne prezintă, în Europa, două rase umane principale, însă ambele aceste rase pe grade diferite ale dezvoltării fizice și intelectuale.

Una din aceste două rase fosile este reprezentată prin o porțiune de craniu exhumat la Cannstadt lângă Stuttgart, în a. 1700, studiat în a-1835; —de asemenea și prin un alt specimen important, prin craniul aflat în pescarea de la Neanderthal lângă Düsseldorf în a. 1856.

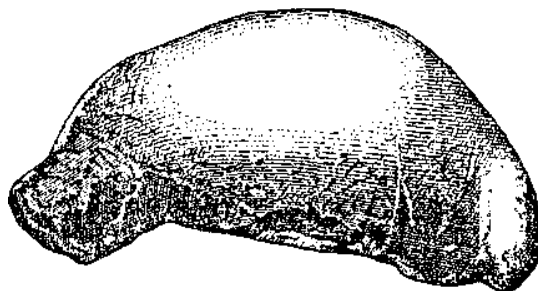
Ambele aceste fosile umane ne înfățișează, din punct de vedere antropologic, aceleași caractere etnice, și ele figurează în știința de astăzi, sub numele în general adoptat de rasa de Neanderthal, și care este considerată ca rasa umană euro-

peana din epoca mamutului. Aceasta rasă primitivă, umană, ni se prezintă, în general, cu caractere dolicho-platy-cephale séu cu capul lungăreț și deprimat, fruntea îngustă și oblică (aruncată înapoi), și cu arcurile sprâncenelor e norm de dezvoltate. Oameni de Neanderthal séu Cannstadt aveau o statură mai mică de cât înaltă; ei erau robuști și îndesați, cu membre scurte și musculose însă în urma constituțiunii lor osteologice, după păreri

10. — Craniul de Neanderthal, vădut din față, după Bertrand, La Gaule, p. 72.

antropologilor de astăzi, ei nu erau în stare de a se ține în pozițiunea verticală, ci erau de jumătate plecați spre genunchi întoși ca antropoidii ').

U. — Craniul de Neanderthal, profil, după Bertrand, La Gaule, pag. 70.

culă de peste Dunăre și la alta de peste Mureș; când venia vre-o luntre dușmană, și se așezau în vârful culei o lumină mare, ca să se vadă cel-l'altii frați, că au venit dușmanii în țară.

Măi notăm aici, că în Ungaria, încă există o tradițiune populară, că șesurile acelei țări au fost odată acoperite de apă, care mai târziu s'a scurs prin pasul de la Porțile-de-feri Értekezések a tört. tudom. köréből. XII. VIII. sz. p. 59.

¹J Cartailiac, La France préhistorique, pag. 328. — Fraipont, Les cavernes et leur

«Din ori-ce punct de vedere, vom examina craniul acesta de Neanderthal — dice naturalistul engles prof, Huxley — el ne presintă întru tóte caracterele maimuței, si este întru adevăr craniul uman cel mai pitecoid, ce s'a descoperit până astăzi» ¹⁾).

Tot la acesta specia primitivă umană din epoca mamutului mai aparțin si osemintele fosile descoperite în a. 1866 în pescerea de la Spy în Belgia.

Scheletele exhumate la Spy sunt incontestabil din epoca mamutului si ele ne pvesintă aceleași particularități anatomice si osteologice întocmai ca si craniile de la Cannstadt si Neanderthal, Mai mult, craniul de la Spy exagreză încă unele caractere fizice ale omului fosil de Neanderthal ⁴⁾).

Peste tot, tipul de la Spy, din punctul de vedere al desvoltării organice, ne înfățișează pe omul european din epoca mamutului, în cele mai infime condițiunl fizice și intelectuale.

La acești locuitori primitivi ai Europei, se raportă următoarele cuvinte ale lui Lucrețiu:

Atunci (în primele timpuri ale istoriei omenimei) genul uman era mult mai dur, de cum trebuia se fie. In cursul mai multor mii de ani ale revoluțiunii sorelui pe cer, ei duseră peste tot locul o vieță ca animalele sëlbatice. Ei nu sciaü se facä us de foc, nici se se folosésca de pei, ori se-și acopere corpul cu blänî de fiere sëlbatice, ci locuiau prin pădurî, prin găurile munților și prin codrii ceï mari, ascundendu-st pe sub mărăcinî si tufe, membrele lor cele murdare, atunci când erau siliți se se apere și scutescă de intemperiiile vântului si ale ploii. Ei nu erau capabili să cugete la lucrările de interes comun, și nu sciaü, nici sö stabilósca între ei ore-carî moravuri, nici să se folosésca de legi, ci fie-care punea mâna pe prada, pe care i-o scotea înainte norocul, și apoi fugea cu ea, conduși de instinctul propriu, că fiecare se îngrijescă de sine si se trăiescă pentru sine *).

Aceeași tradițiune preistorică păstrată la vechiul popor latin, ne o comunică Virgil i).

O-dată, dice densul, locuiau în pădurile acestea, o rasă de omeni născuți

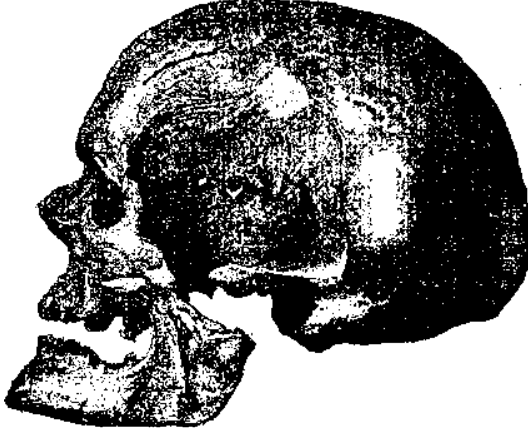
habitants (1896), pag. 69.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 70. — De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XXX.

¹⁾ Huxley, Man's place in nature, pag. 156, apud Lnbbock, L'homme préhistorique. Paris, 1876. pag. 308.

²⁾ Cavtaihac, La France préhistorique, pag. 87. 329. — Fralpont, Les cavernes, P'g- 70.

») T.iiifit-fitii De rer. nat. lib. V. 923 seqq.

A doua rasă umană fosilă, din epoca quaternară, este reprezentată prin craniile și osemintele descoperite mai întâi în stațiunea Cro-Magnon din valea Vezेरului în Franța.

12. Craniul de Cro-Magnon, după Fraipont, Les cavernes, p. 133.

Această rasă umană, careia în știința antropologică i s'a aplicat numele de Cro-Magnon, după stațiunea paleolitică, în care a fost exhumată, dominează cu siguranță în părțile de apus ale Europei pe la finele epocii quaternare, și ea ni se prezintă din punct de vedere fizic și intelectual, cu mult mai superioară decât Neanderthal.

Oamenii de Cro-Magnon, ... constituiau, după studiile paleontologice, o rasă frumoasă dolichocefală, puternică și inteligentă. În particular, ei se deosebesc de rasa de Neanderthal-Cannstadt-Spy, prin o frunte

africă, lângă etiopii occidentali, între alte triburi barbare și nomade se află și satyri, cari nu au nici acoperire, nici locuințe stabile, cari de abia seamănă cu oamenii, și sunt de jumătate fere sălbatică, (vix jam homines — prater effigiem nihil humani).

Pliniu, după cum am vedut, amintesc în Asia, afară de genul Satyrilor, și o specie umană perosă cu dinți canini colțaiți.

Omul în mare parte peros pe corpul său, ne apare și în Europa, reprezentat pe unele specimene de gravuri de la finele epocii quaternare (I) în Musée préhistorique. Pl. XXVII, fig. 202. 203.)

Despre oamenii perosi (pilosii), ne vorbesc mai departe tradițiile epocii romane (Isidor Etym. VIII. 11. 103. - Profetul Isaia în textul Vulgății XIII. 21: et pilosi sal-sabunt ibi).

În fine, despre oamenii sălbatici și perosi ne relatează Hannon, ducele Cartageninilor, care, în epoca de înflorire a patriei sale, întreprinsese o expediție navală dincolo de Columna lui Hercule, și după ce se întorse la Cartagena densul depuse în templul lui Saturn, oră al Junonei, peile a două femei sălbatică și perosă, ce le prinsese. (**Hannoids** Carthaginensium régis Periplus, în Geographi graeci minores. I. Ed. Didot. p. 13.)

Această împrejurare, o confirmă și Pliniu, în Istoria sa naturală (VI. 36.) spunând, că Hannon a spus că o dovadă și că o minune în templul Junonei din Cartagena peile perose a două femei, ce le-a prins în expediția sa și că și-a putut vedea în acest templu până la căderea Cartaginei.

La poporul roman, mai există și astăzi o scriere de tradiție despre o rasă primitivă

lată și puțin oblică, prin dimensiunile craniului său, prin lipsa arcadelor la sprâncene, prin o față de asemenea lată și prin o statură înaltă de 178—185 cm. la bărbați ').

Peste tot, rasa fosilă de Cro-Magnon, judecând-o după tipul său inteligent, după resturile industriei sale și după condițiunile sale de viață, posedă un însemnat grad de semi-civilizațiune.

umana perosă și colțată. Ast-fel în Descânteccele române, cari conțin prufige elemente pentru timpurile preistorice, se face adese-orî amintire de o ființă necunoscută epocelor posteriore, de un om sălbatic, de regulă marc, pârós, și înimic constant al omului de ad.',

O venit omu mare,	Cu obrazu mare,
De la pădurea mare,	Cu căutătura în fi o r a t o r e.
Om p e r o s	Și-o venit asupra noptii
Și spcrios,	Și-o venit prin nevoie
Cu manile p e r ó s e	Pe N. se-1 înspăimânte,
Și cu picioarele p e r ó s e,	.Dilele se-î scurte,
Cu o c h i i î n h o l b a ț î ,	Vieța s e - î c i u n t e .
Cu d i n ț i i m a r i c o l ț a ț î ,	Marian, Descântece, pag". 242.

Acest om pârós, cu dinții mari colțai, și căutătura înfiorătoare, și care locuia în păduri, mai porta în tradituniile române și numele de «moș».

Ese m o ș u dintr'o casă	Cu unghii p e r ó s e,
Cu mânuri p ă r ó s e,	Cu degete p & r ó s e, etc.
Cu picióre p e r ó s e,	SezStóra. An. III (1894) p. 119-

Și este de notat, că în ritualul acestor descântece se întrecuiește de regulă instrumente de piatră. Probă evidentă, că acest om pârós aparținea epocii ante-metalice (Șcătorea, An. 1892 p. 83.)

În părțile de sud-est ale Germaniei există de asemenea diferite tradițiuni despre «w i l d e L e u t e » numiți și «W a I d I e u t e », I l o l z l e u t e și Moosleute (GrImm, Deutsche Mythologie, I 451). Tradițiunea germană însă este împrumutată de la triburile vechi pelasge (neolitice), cari locuie odată în ținuturile acestea. Holzleute nu sunt decât : gens virum truncis et duro robore riata, de care amintesc Virgil, Aen. VIII, 315. Tot ast-fel Homer în Odisea, XIX. 160. É r «M o o s l e u t e » sunt «moșii» cu mânuri peróse, din descântecul românesc de mai sus.

În tot cașul, genul Satyrilor și al p i l o s i -lor, ale căror reminiscențe s'au păstrat până în timpurile istorice, constituiau aceeași familia primitivă cu rasa quaternară de Neanderthal, de Cannstadt și de Spy.

») Cartailiac, La France préhistorique, pag. 105. 330. — De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XXX.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 69. 267. — Frnpoiit, Les cavernes et leurs habitants, pag. 131.

Pe lângă tăierea petrei, industria, care ne presintă o serie de forme variate, civilizațiunea primitivă a rasei de Cro-Magnon, se mai caracterizează prin o dezvoltare întinsă a fabricatelor din ose și corne de animale. Mai mult, unele triburi ale acestei rase posedau un sentiment foarte dezvoltat de gravură și sculptură.

În fine, omenii de Cro-Magnon, cunosceai într'un mod rudimentar arta de a fabrica vase de lut ¹⁾, și există chiar unele indicii, ca ei începuse a cunoște și importanța unor cereale, cum este a orzului și a grâului.

Însă, una din trăsurile cele mai caracteristice ale acestor rase quaternare era aplicațiunea și tendința sa manifestată sub diferite forme, de a pune sub imperiul omului, ore-cară specii de animale.

În stațiunile paleolitice ale acestor populațiuni ni se presintă cele de întâi urme de semi-domesticire a unor animale, anume a calului, a boului și a cerbului târând ²⁾.

Acesta rasă fosilă de Cro-Magnon, care ne apare încă în epoca quaternară într'o dezvoltare fizică remarcabilă, nu pôte în nici un caz se fie considerată ca o ameliorare a tipului pithecoïd european de Neanderthal.

Din contră, totă calitățile fizice și morale ne înfățișează pe omenii Cro-Magnon, mai mult ca o rasă invasiionară.

În tot cașul însă, aparițiunea acestor rase preistorice în Europa — ni se presintă mult mai veche de cum a fost considerată până acum.

Grupele fosile de Cro-Magnon, ne apar încă în epoca quaternară răspândite în diferite părți ale Galiei vechi, de asemenea în peninsula iberică, în o parte a Africei de nord-vest și până în insulele Canarii.

Chiar și primele instrumente de silex, și pe cară archeologia preistorică le constată a fi de la începutul epocii quaternare (tipul Chelles), și cari ne presintă o formă destul regulată și adese-oră elegantă, nu par a fi fabricatele rasei indocile de Neanderthal, ci opera unui gen de omenii mult mai superiori.

¹⁾ Fraipont, Les cavernes et leurs habitants, p. 102, — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 112.

²⁾ Calul apare domesticit încă în epoca Solutrée. Pe diferite gravuri quaternare el este reprezentat cu frul în gură. Pe un fragment de corn descoperit în Franca la Tursac (Dordogne) se vede gravată figura unui om cu băta pe umăr ca păditor de cal. De asemenea ni se presintă pe la finele epocii quaternare cerbul târând și boul în condițiunile de semidomesticire. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 262 seqq — De Morullet, Musée préhistorique, pi. XXVII. — Zaborowsky, L'homme préhistorique, Pag- 74.

Peste tot tipul, și gradul de maturitate al rasei de Cro-Magnon, aplicațiile sale pentru domesticirea animalelor, coincidența locuințelor acestor triburi cu stațiunile populațiunii neolitice, în fine, ornamentica industrială a acestei rase *), — toate acestea ne înfățișează omenii de Cro Magnón mai mult ca un ram desfăcut încă în timpurile cele misterioase ale erei terțiare din trupina cea mare paleochtonă, a cărei invasiune în mase se operează în Europa pe la începutul epocii neolitice.

Stabilim așa dar :

Periodul uman în Dacia, întocmai ca și în celelalte părți ale Europei, se întinde înapoi eu mai multe decii de mii de ani, cel puțin până în prima jumătate a epocii quaternare.

Ori cu alte cuvinte, înainte de Abil și Agavtf, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbește Hesiod, au trăit în țările Europei și în particular în Dacia, două rase de oameni, cu tipuri și moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al dezvoltării fizice și intelectuale, acesta este rasa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri și fără legi, și a cărei origine noi nu o cunoștem; — și altă rasă umană invasiionară, cu totul distinctă de cea precedentă, având o constituțiune organică superioară și ajunsă pe un grad însemnat de semi-civilizațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiuni și începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

Ambele aceste rase umane quaternare, au fost apoi copleșite, învinse și distruse, și pot în mică parte asimilate, de noi învasori ai epocii neolitice.

Istoria lor morală și putem dice naturală se încheia cu era quaternară. Ei nu mai auură nici o influență asupra epocelor următoare.

<titlu> PERIODUL PETREI NOUE SEU POLEITE

II. INVASIUNEA. NEOLITICA. CURENTUL PALEOCHTON SÉÜ YECHIÚ PELASG.

Timpurile diluviane aũ trecut, ŝi noi intrãm în al doilea period preistoric, numit al petrei nóue séü al petrei poleite.

Acesta epocã, constituie o nouã erã de transformaþiune fundamentalã moralã si socialã a lumei vechi. O civilisaþiune nouã ŝi neaŝteptatã, se revarsã asupra Europei.

În particular, epoca neoliticã se caracterizezã prin introducerea animalelor domestice, prin cultura cerealelor ŝi a plantelor textile, prin arta de navigaþiune, prin o abilitate mult mãi mare în fabricarea instrumentelor de petrã; în fine, prin cele de ântãiu dogme religioase, prin tumulele funerarii, prin monumentele megalitice, ŝi prin o organizaþiune socialã puternicã.

Însã, întrega acesta civilisaþiune materialã si moralã a epocêi neolitice aparþine în Europa unuî nou popor imigrat în aceste pãrþi din alt continent ŝi nici de cum raselor primitive indigene.

Acesta nouã imigraþiune etnicã în Europa, constituie aŝa numita i n vasi un e neoliticã, cea mãi expansivã din câte le cunósce istoria.

Încã pe la începutul epocêi neolitice, apar în Europa noue tipuri etnice, doue rase de omenî, dintre cari una mãi ales, dolichocefalã, dotatã cu o inteligenþã mãi superiorã, cu ideî mari, cu acþiuni puternice, si cu instincte sociale mãi desvoltate.

Aceŝti omenî, dupã patrimoniul moral, ce-l aduceau cu denŝiî, ŝi dupã constatãrile sciinþei archeologice, veniaũ în Europa din þinuturile centrale ale Asiei.

Primele mase neolitice, compuse din triburi imense pastorale ŝi agricole, dupã ce plecarã din Asia centralã, de lângã munfil Altai, probabil încã in

epoca paleolitică, și după ce făcură o stațiune de mai multe sute de ani lângă marea Gaspicăși Uraliidejos, ele î-și continuară încet drumul lor de migrațiune către apus, pe lângă termuri de nord ai mării negre, apoi a-trase în partea meridională de o climă mai dulce și de o vegetațiune mai abundentă, aceste populațiuni belicóse și în mare parte pastorale, se reversară cu turmele lor nesfârșite peste câmpiile și văile cele fertile ale Moldovei și Terei-românesci.

Aici la Dunărea de jos și în special în țerile Daciei — faptul este cert — s'a format și închiegat centrul cel mare și puternic al populațiunei neolitice în Europa; — centrul unei rase noue de omenî, de o statură înaltă și vigurosă, cu o vechia organizațiune patriarhală, cu idei severe religioase și cu o pasiune, adusă probabil din Asia, de a sculpa în stâncă via statuete enorme ale divinităților sale.

Acești noi cuceritori ai lutnei vechi, aduseră și răspândiră în Europa nóuele elemente de civilizațiune, fundară aid cele de atâtâu state organizate, și dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenimei.

În curs apoi de mai multe sute de ani, acesta rasă activă și laboriosă, dotată cu o putere miraculosă de creștere și expansiune, î-și continuă de la Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile și de pe câmpiile Carpaților, neconținute roiuiri nóue de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumiei vechi, și se reversară în grupe compacte și organizate peste întréga peninsulă balcanica.

Acesta este curentul cel mare meridional, seu Carpato-Mycenic, curent, care venind din Asia centrală î-si formă la Carpați prima sa patria europeană și puse cele de atâtâu base morale aie nouiei civilizațiunii, care se desvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia și pe țermuri ai Asiei mici¹⁾;

¹⁾ Memorabila imigrațiune, care se estinse și revărsă asupra Greciei și continentale și insulare, noi o numim curent Carpato-Mycenic. Acesta este singura numire, care corespunde acestei mișcări din punct de vedere geografic și cultural, și această numire este cu atât raai mult justificată, cu cât Mycena, legendară metropolă a culturii ante-elene, avea drept emblemă sântă un monument preistoric din țerile Daciei. (A se vedé capitulele următore). Mycena î-și reducea așa dar vechile sale origini la o populațiune descălecată în Argos de pe văile și comele Carpaților.

Ținuturile Greciei ne apar cucerite de noul curent încă în timpurile neolitice. Industria paleolitică pe pământul vechii Elade nu se află reprezentată. Din contră, se găsesc urmele civilizațiunii neolitice în cele mai antice centre pelasge ale Greciei, la Tyrint, la Mycena, la Orhomenon, de și nu în mesura așa mare ca la Hissarlik, (de lângă Troia) în Asia mică. În acesta privință. Perron scrie: en Asie Mineure dans les îles et dans l'Helade, sur l'emplacement des cités les plus anciennes des

• exprimându-ne cu alte cuvinte, acesta este curentul vechii pelasg séu leochton, al vechilor pământeni, seu al ómenilor născuți de-a-eptul din pământ (ΤΥΥΣΥΣΙC), după cum se numiaú dânșii >).

icles que l'on a poussées jusqu'à la terre vierge ou à la roche vive, on a trouvé si us restes de constructions qui témoignent d'une industrie déjà fort avancée et de puis-its moyens d'action, les vestiges d'une âge beaucoup plus grossier, les traces hommes dont tous les outils étaient d'os ou pierre et dont les teries, mal cuites, n'étaient pas préparées au tour. (Perrot, La Grèce primitive, p-115).

\cesta popubțiune neolitică a Greciei însă era pel a sg â. (La population primitive la Grèce, eorame celle d'Italie était pélasgique. Keinach, Les origines des Aryens. *. 113). D'après les traditions et les probabilités historiques ... on peut dire que les

P é l a s g e s helléniques descendirent des régions du Nord dans la èce. Après avoir traversé la Thrace et la Macédoine, ils occupèrent l'Épire la T h e s s a l i e ; de là ils gagnèrent, de proche en proche, la Grèce centrale le Péloponnèse. (Dnruy, Histoire des Grecs, Tome I. 1S87, p. 44). \cest puternic curent etnic al epoei neolitice se reversa din peninsula balcanică nu nai asupra Greciei și a Asiei mici dar și asupra Siriei și EgiptuluT. [n Africa de nord, și în particular în Egiptul de sus, scrie eruditul ar-îolog Morgan, civilizațiunea neolitică ne presintă un caracter european. A-eași tipuri ale industriei neSue de petrá, sunt comune Egiptuluú, Europei centrale și iice și Siriei.

Chiar și forma vírfurilor de săgeți este identica în Egipt și în Europa.

când de altă parte există o completă diferență între săgețile neolitice și faraonice Egiptuluú. (Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte. L'âge de la pierre les métaux. Paris. 1896—1897).

') P e l a s g i i, aveau o vechia tradițiune, ca genul lor era născut de a dreptul n pământ (T^eveít). Ast-fel Eschyl ne înfățișeză pe Pelasg, patriarchul nana al acestei" ginți, rostind către Danau următoarele cuvinte: «Eu sunt Pelasg, fiul 'ch i u l u l Pământean, a c e l u i născut din pământ». (Тоú •(•VJYEVOÚC f «p •'ffà IlaXafy»ovoî Ivtç IMao-jit. Aeschyli Supplices, v. 250.)

Er A s i u scrie : cp_e Pelasg, cel asemenea d. eilor, l'a născut Pământul cel 'gr.u pe comele munților celor înalți, ca se fie în cepătorul și muritorilor. (Pausaniae Descriptio Graeciae. VIII. 1. 4. — Cf. Dionysii Llicarn. Antiq. Rom. I. 36. - Quintilliani Inst. III. 77.)

Acesta arhaică tradițiune s'a păstrat în fond până astăzi la poporul român. Legen-⁶ romane - ne spun, că locuitorii acestei țeri sunt un gen nou de omeni «e și t» pe ^m "t, după nimicirea prin potop a primei rase de omeni. Êr într'un descântec româ-sc, bolnavului i se da numele de «pământean», cuvent, care din punct de vedere înțelesului, este identic cu P"*?.

Maică prea-curată,
pământea
n

Mi-l dăruiesce
De boia mi-l curătesce.

("L u p a f c u, Medicina babelor, p. 13).

Însă, acesta imigrațiune puternică neolitică forma numai o parte din marea invasiune etnică, care caracterizează această epocă.

Alte triburi pastorale, alte grupe sociale, care de asemenea veniau din Asia, spre Europa pe urmele primului curent neolitic, ne mai putând străbate spre Dunărea de jos, înaintară peste Basarabia și Moldova de sus și luând direcțiunea arcului nordic al Carpaților se reversară peste Bucovina, Galiția, Silesia și Moravia^{*)}. O parte însemnată din aceste nouă mase neolitice, făcând o diversiune spre ținuturile de mediu. Unele triburi trecară peste Carpați de nord și se stabiliră în părțile de sus ale Tisei, iar altele coborând pe valea Marchului în jos se răspândiră peste Panonia, Noric, peste Dalmația de sus și înaintară către Alpi și Italia; — în fine restul maselor, împins de nouă colane, ce veniau în urmă, s'întinuă mai departe migrațiunea sa spre apus pe lângă malul nordic al Dunării, și trecând peste Boemia și Germania, înainta către Galia, Pirenei, Belgia și Britania, lăsând peste tot locul în drumul său rămășițe de triburi și urme ale industriei și culturii sale primitive. Acesta este curentul al doilea neolitic sau central, care ne prezintă în Europa două ramuri bine constatate, unul Carpato-Panonic-Alpin și altul Carpato-Galic.

^{*)} În Austria, linia principală a resturilor industriei neolitice se întinde peste Bucovina, Moravia, Bohemia și Austria de jos. (Szombathely : Bemerkungen über den gegenwärtigen Stand der prähistorischen Forschung in Oesterreich, în Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie. XXV. Jahrg. 1894, pag. 98-99. — Cf. Much, Aelteste Besiedlung der Länder der österr. Monarchie.)

«) Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 256: Si le monde septentrional ou hyperboréen, inconnu des historiens anciens avant l'époque romaine, et révélé de nos jours par l'archéologie . . . nous cachait des tribus d'une grande vitalité, le monde thraco-danubien et danubien-alpestre se montre à nous plus de mille ans avant notre ère comme un foyer de civilisation bien autrement rayonnant. — Ibid. p. 206: A l'âge de la pierre polie deux courants puissants avaient concouru au peuplement de la Gaule, un courant hyperboréen, et un courant danubien. De ces deux courants, le second ne s'est jamais ralenti. Derrière les néolithiques et de très bonne heure . . . de nouvelles tribus s'étaient avancées peu à peu, se poussant les unes les autres. Elles avaient pris possession de la Thrace, de l'Illyrie, de la Germanie méridionale, pénétrant jusqu'en Italie . . . laissant des essaims, chemin faisant, au sein de montagnes (Carpathes, Balkans, Alpes noriques), sur les hauts plateaux de la Bohême et dans les vallées adjacentes.

În Transilvania, invasiunea curentului neolitic s'a operat pe două căi diferite, de o parte prin văsurile naturale ale Carpaților de răsărit, de altă parte prin diferite triburi neolitice, cari, după ce trecară peste Carpați de nord, și descălecară în

Acest curent introduse în Europa centrală și apusană, — în Panonia, Noric, Dalmația superioară, Reția, de altă parte în Bohemia, Germania, Galia, Pirenele, Belgia și Britania, — aceeași cultură uniformă neolitică ca și în Carpații Daciei, același progres industrial, aceeași viață pastorală, aceeași practică a agriculturii, aceleași doctrine religioase, aceeași organizație a cultului și a societății, și în fine, aceeași idiomă și limbă comună primelor curente neolitice.

Însă mișcarea etnică în mase pornită din Asia spre Europa se continuă în tot cursul acestei epoci.

Afară de primele două curente mari neolitice, cari aduseră și revărsară asupra Europei o imensă populație ¹⁾, alte cete noi, însă mai puțin considerabile, cari de asemenea din împrejurări necunoscute părăsise ținuturile vechii Asii, se ivesc la porțile de răsărit ale Europei.

părțile de sus ale Tisei, se cîntăresc încet pe valea Someșului și a Grăului repede și în regiunile de apus ale Transilvaniei. A se vedea și charta preistorică a Ungariei și Transilvaniei la Kouicr, *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie*, pag. 42, reproducă de Pulszky, în *Magyarország Archaeológiája*, I. 1897, p. 242.

Aceste drumuri de invaziune neolitică în Transilvania sunt indicate într'un mod foarte clar, prin tipul și prin natura materialului diferitelor fabricate neolitice din aceste regiuni.

¹⁾ Despre acesta extra-ordinară mulțime de oameni a timpurilor preistorice, scrie scholiastul lui Homer :

«Se spune, că pământul apăsător de mulțimea cea imensă a oamenilor lipsiți de pietate, s'a adresat către Iov cu rugăciunea, ca se o ușureze de acesta sarcină. Pentru acest scop Iov așteaptă mai întâi războiul Tebaic și în care mulți au perit. În urma însă, cu totul că Iov ar fi putut se nimiciască pe toți oamenii aceștia cu fulgerile și cu diluviile, dar fiindcă la acest expedient se opuse Momus (fiu al nopții), Iov, după sfaturile lui Momus, puse la cale războiul dintre Greci și Barbari (Troieni), și prin care război pământul se ușură, de orice mulți au fost uciși.» Acesta tradiție, ne spune scholiastul lui Homer, era cuprinsă în *Cântările ciprice* ale poetului Stasin. (*Homeri Carmina*, Ed. Didot, pag. 591—592).

Er poetul Valeriu Flac în Argonauticele sale (VI. 33 seqq.), vorbind despre ținuturile de lângă munții Riphei (Dacia și Scythia) se exprimă astfel: Aceste țări, cari se întind sub constelațiile celor clouă urse și a balaurului celui gigantic, sunt cele mai avute de populație, de cât ori-care altă regiune.

^{ne}, Herodot, (V. 3.) vorbind despre populațiile din nordul Greciei scrie: r a c i l o r formează după Indieni națiunea cea mai numeroasă de pe suprafața " ¹ " ^{ac} e i ar fi guvernați de un singur om, și dacă se ar putea uni între dîn-, a unei ar fi neînvinși și cel mai puternici dintre toate popoarele.

Acești noi invasori, ne mat putând străbate pe drumul cel vechiu de migrațiune, fură siliți să apuce o direcțiune cu totul anormală pentru triburile, cari-și caută o patrie nouă și mai fericită. Ei înaintară pe țărmuri Niprului în sus către marea Baltică, ocupară ținuturile Litvaniei, și de aci o parte se estinse spre apus pe lângă cóstele Germaniei de nord, ér alte triburi trecură în Suedia și Norvegia.

Acesta este curentul neolitic nordic, numit de unii archeologi francesi hyperborean *).

Primele doué curenți seu migrațiuni neolitice ne prezintă întrú tóte același fond comun de civilizațiune, același mod de viață și același cult, și ele aparțineau după tipul lor etnic (dolichocefal) și după resturile idiomei lor la una și aceeași rasă de oameni, rasă, care într'o epocă preistorică depărtată trăise în ținuturile Asiei într'o comunitate socială și religioasă.

Pe când de altă parte, curentul nordic séu hyperborean ni se prezintă în istoria acestor timpuri primitive mai mult ca o serie de diferite migrațiuni etnice și carânicul plecase în unul și același timp din interiorul Asiei; un curent compus în mare parte din doué rase distincte de oameni, una dolichocefală pastorală și agricolă, din aceeași trupină cu cele doué curenți

La poporul român, s'a păstrat până astăzi amintirea despre acesta nenumărată mulțime de oameni, ce a existat odată în ținuturile Daciei.

Maî *de* mult, ne spune o tradițiune din com. Zelisteanca, jud. Buzău, au fost pe locurile astea lumea desă și pentru aceea se chema «Puc d i a»; oamenii aceia au fost prăpădiți din voia lui Dumneđu. (inv. I. Voiculescu).

Er din comuna riășesc, jud. Fălciú ni se relatează: «Prin cuvântul Poediă înțeleg bătrânii lume multă, în cât nu mai încăpea se mai stea la un K>c, și spun, că în timpul Poediiei au fost multe sate pe teritoriul comunei Schiopeni. Ce s'iffi făcut cu oamenii din acele locuri? Bătrânii die, că i-o fi prăpădit Dumneđu din cauza, ea era prea mulți inv. I. Ghibănescu). Așa dar, în fond aceeași tradițiune ca și la poetul ciclic Stasin : intervenirea divinității pentru ușurarea pământului de acesta sarcină de oameni.

În fine, «arăturile părăsite de prin munți» ne spune o altă tradițiune din comuna Călinesc, jud. Vâlcea, sunt făcute de când erau oameni prea mulți pe pământ și nu le mai ajungeau locurile de ia câmp.

Numirea de curent hyperborean aplicată la triburile neolitice de lângă Marea baltică nu corespunde nici esactității geografice nici istorice. Hyperboreii (popor pelasg), cart au avut în timpurile preistorice un rol cultural atât de însemnat, ne apar în epoca lor de mărire cu locuințele la nordul Dunărei de jos și la Carpați, (Riphaei). Maî tânjiu numele de Hyperborel din cauza omogenității etnice fu aplicat de autorii grecesci și alte diferite triburi pelasge, ale căror regiuni însă nici o dată nu au fost bine definite.

au

precedente *), și alta brachycefală, cu capul rotund și statura mal mult mică, omeni, cari nu cunoscău nicî păstoria, nici agricultura, simpli venători și pescari, fără nicî o importanță în istoria civilizațiunei acestei epoce.

Din tóte aceste migrațiunl neolitice însă, rolul cel mal important în istoria civilizațiunei europene l'a avut curentul meridional séu paleochton (Carpato-Mycenic).

Prima stațiune, pe care a ocupat'o în mod durabil acest curent neolitic, au fost țerile vechii Dacie, înzestrate de la natura cu câmpii întinse și roditoare, cu văl și pădurî magnifice traversate de nenumărate cursurî de ape. Aicî se formă centrul cel mare de aglomerațiune al populațiunîi neolitice, prima patrie adoptivă pentru masele cele mari de păstori, cari veniaü cu căpeteniile, cu triburile, cu deil și cu turmele lor din Asia către Dunăre.

Noi am espus în aceste pagini originea, progresul și caracterul cucerire! neolitice, care supuse, împopulă și civilisa vastele ținuturi ale Europei.

Epoca neolitică, ni se presintă ast-fel în Europa, cu escepțiune de litoralul mării baltice, omogenă și unitară din punctul de vedere etnic, omogenă, și unitară din punctul de vedere cultural.

Însă, când noi vorbim aici despre acesta întinsă și puternică invasiune neolitica în Europa, nu înțelegem nici de cum migrațiunea anachronistă a așa numiților «Arii»⁸), decari se ocupă filologia modernă, și ale cărei conclusiunî ipotetice nu se unesc nici cu rezultatele investigațiunilor archeolo-

*) În gorganele (tumulele) preistorice ale G a l i ț i e i ostice, în cele din ținutul Moscovei, din Minsk și din L i t v á n i a se găsesc craniile dolichocefale (pe când populațiunea rutenă și polonă de astădî c brachycefală). Aceste craniile dolichocefale preistorice se găsesc și în Germania de sud și în Lațiu. (**Correspondenzblatt d. deutschen Gesellschaft f. Anthropologie Jahrgang 1876**, p. 63). Tipul neolitic dolichocefal ni se presintă și în palafitele din Elveția (Fraipont, *Les cavernes*, p. 275. 176).—De asemenea și craniile descoperite în stațiunea neolitică de la Lengyel, comitatul Tolna în Ungaria, sunt dolichocefale. (Pulszky, *Magyarország archaeológiája*, I. pag. 41.

) Așa numiții «Arii» (Indo-Iranii, Armenii, Latini, Grecii, Celții, Germanii, Slavii și Albanesi), de carî se ocupă reprezentanțiî linguistici!, nu au c o n s t i t u i t nici o dată o f a m i l i a e t n i c ă , pe cât ajung luminile istorice.

Anume se scie despre Greci, că el sunt o imigrațiune posterioră Pelasgilor, și ca au împrumutat de la aceștia elementele civilizațiunil preistorice. De altă parte, înșiși Grecii considerau pe Pelasgi de cel mal vechi omeni pe pământ.

Tot asemenea și Celții, ér după el Germanii, se au stabilit cu câte-va miî de ani în urmă peste substratul cel vast și arhaic pelasg din Europa centrală, nordică și apusă. Din punct de vedere istoric nuesistă nici un criteriu suficient, c i așa numitele limbi

gice, nici cu constatările științei antropologice; ci din contră, noi avem în vedere o mișcare mult mai veche de cât epoca metalelor (său a preinșilor Arieni), mișcare întemplată cu mult înainte de migrațiunea în Europa a Grecilor, a Celților și Germanilor, și care a lăsat urme reale despre cultura sa ante-elenică și ante-celtică prin tóte țerile, pe cari le-a ocupat ori le-a atins.

arianc ar deriva din o singură limbă primitivă. Atât materialul lexic, și aici înțelegem clementele cu forme identice orî analoge, cât și particularitățile comune ale organismului gramatical, nu se reduc la o m o s c e n i r e p r i n d e s c e n d e n ț ă g e n e t i c ă , ci la o simplă împrumutare din o limbă mult mai arhaică, mai estinsă și mai perfectă. Este incontestabil, că limba, ca un mod de expresiune a gândirilor, se schimbă mult mai ușor și mai repede, de cât tipul și facultățile spiritului, și aceste două particularități din urmă, cari separează într'un mod atât de fundamental, populațiunile numite indo-europene, restornă tóte ipotesesele lingvistice despre omogenitatea lor etnică. Faptul este cert, că din epoca neolitică și până astăzi nu s'a produs nici o diierențiere nouă de tipuri. Ele sunt și astăzi tot ast-fel ca și în timpurile preistorice. Ast-fcl, că teoria Atrilor, așa după cum ni-o înfățișează lingvistica, nu se poté susține nici cu argumente istorice, nici antropologice. Peste tot, nu se poté admite !a aceste populațiunî, o omogenitate, nici somatica, nici lingvistica.

NOTE ADIȚIONALE.

I. Industrie neolitică în Dauln. **Fabricatele** de petrii și os. O mulțime considerabilă de arme și instrumente de patra, precum și obiecte fabricate din ose și corne de animale, se găsesc răspândite prin tóte regiunile vechil Dacie.

În unele din stațiunile neolitice de peste Carpați, ne spune archeologul R o m e r, se găsesc miș de bucăți de așchii (de silix, obsidian, etc.), numai pe o estensiune de câțiva metri pătrați, — și tot de asemenea sute și miș de bucăți de diferite fabricate din corne de cerb și din ose de animale. (Mouvement archéologique, p. 9. — Discours, Congrès international d'anthropologie à Budapest, 1876. p. 10).

Cu deosebire industria neolitică a instrumentelor de petră, ne apare în marc dezvoltare în Transilvania și în părțile de nord ale Ungariei.

La congresul preistoric de la Paris, scrie tot archeologul Romer, am fost cel de Sntaiû, care am prezentat un nucleu de obsidian de proveniență din Transilvania. Până atunci totă lumea credea, că obsidianul a fost importat în Europa din Mexic, fiind-că nu se cunoscea de cât câte-va specimene aduse de acolo și unele din Italia.

Întreg comitatul Soinoc-Dobâca, scrie un alt archeolog de peste Carpați, este semănat și încă în mod de s cu anticități preistorice din epoca neolitică și a bronzului. (Archaeologiai Értesítő. Uj fol y. XVII. 97). Tot aceeași, se poté spune și despre cele-1'alte comitate ale Transilvaniei și Ungariei de nord. (A se vedé Gooss, Chronik der archaologischen Funde Siebenbürgens. — Idem, Skizzen zur vorromischen Culturgeschichte dermittleren Donaugegenden, in «Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde». N. f. XIII. 407 seqq. — **Haiipel**, Catalogue de l'exposition préhistorique de la Hongrie. Budapest, 1376).

Ér cu privire la Roma n i a, Cesar Boliac scrie: «La noi se găsesc mai multe o b i e c t e de p e t r ă de cât de bronz prin localitățile dace (înțelege ante-romane); seu pot dice mal mult, că bronzul se găsește forte rar, in comparațiune cu obiectelo de petră (Trompeta Carpaților, Nr. 846, a. 1870, pag. 3).

In fine, cu privire la stațiunea preistorică Vădastra din jud. Romanați, Cesar Boliac scrie: «Ce ar cjiice Lubbock . . când ar afla, că în doue due cu câți-va omeni, dintr'un ocol, pe suprafața căruia nu era nimic care se trade depositele ascunse, s'au scos din adâncime de la un metru până la unu și jumătate p e s t e t r e i m i i de s i l e x u r i săgeți, cuțițe, rădctori (haches celtiques), topóre, ciocane găurite, petre de praștie de silex rotunjite, petrii de afundat plasa, bolduri, etc.; mai multe petrii de frecat semînța, mai multe gresii de ascuțit petra . . . matei (adecă nucleii. D.) din cari s'au scos așchii de sîgeți, cuțițe, etc. . . mai bine de trei sute obiecte de lut frămeutat Apoi ca la vre-o trei sute obiecte l u c r a t e de os, dintre cari vre-o șapte deci scose întregi . . bolduri, sule, undrcle cu gaură . . un ac cu gămălie . . și diferite corne ascuțite, găurite . . Am făcut o mică colecțiune de fălci și dinți de diferite animale, corne mai ales de cerbi. Corne și osc de un animal cu mult mai mare de cât bivolul actual, abundă în tóte părțile insulei. Cred, precum am s'au, că este de boș urus . . . Nimic de metal . . . Fcestrac de silex cu colți bine pronunțați, de cari am găsit anu, vre-o șese-deci la un loc. Me hasardez se fac o coniectură: nu cum-va în acei timpi, atât de adâncăți în vechime, erau specialități ? . . . cu meșteri speciali ? . . . Vădastra și până astădî rămâne pentru mine localitatea care conține obiectele preistorice cele mai primitive, adecă din epoca petrei lustruite. (Analele Soc. acad. X. Sect. 2. p. 270 seqq.)

Acesta industria a omului neolitic în Dacia ni se presintă în mare parte i n d i g e n ă

Aprópe întreg materialul din care sunt fabricate armele și instrumentele de petră, ce s'au aflat pe teritoriul Dacici, ne presintă un caracter autochton. Acest material, (de silex, serpentin, amfibol, obsidian, tuf de trachit, marnă calcarosă, gresie, șist de quart, șist argilos, iaspis, porfirit, spat fosibil, heliotrop, marmoră roșie, gabro, etc.), este extras din stâncile cele mai apropiate ale Carpaților. Am put dice așa dar, că ne aflăm în fața unui prim început de lucrări de mine în Dacia.

Chiar fără se mal avem în vedere descoperirile ce se vor face în viitoriú, noi putem, pe basa documentelor archeologice, ce le posedăm până astădî, se stabilim aici urmă, tórele fapte positive, anume :

I ă e r e a p e t r e i i n D a c i a , și acesta judecând'o după colecțiunile archeologice ale museelor de peste Carpați, a fost în epoca neolitică în deosebită floare. In particular tăierea petrei a avut în regiunile Daciei o dezvoltare mult mai întinsă și mai progresată de cum acesta ni se presintă în părțile Austriei, Germanici, Franciei și Italiei.

In special, găsim în țerile Daciei reprezentate amëndoue j u m ă t ă ț i l e epochei neolitice, începutul acestei ere, care se caracterisera prin daltele cele cu ascuțit 'at, prin arme și instrumente încă n e p o l e i t e și nepcrforate, și partea a doua a acestei epoche, seu cea din urmă, care se manifestă prin arme și instrumente lustruite, sfredelite, cu forme variate și perfecționate.

De asemenea, judecând după mulțimea enormă, și după distribuțiunea geografică a acestor obiecte, résulă cu deplină certitudine, că în e p o c a n e o l i t i c ă t r ă i a i n P ă r ț i l e Daciei o p o p u l a ț i u n e dés ă și laboriosă, rospândită pe tc5tc câmpiile,

În fine, diferitele centre de fabricațiune neolitică, ce s'au descoperit în anumite puncte ale Daciei, începând de la Dunăre și până la izvoarele Tisei, ne probează, că prelucrarea armelor și instrumentelor de piatră și de os în această epocă nu era individuală, că se începuse în țările noastre o confecționare industrială și un trafic material cu aceste fabricate, care se întinse departe peste frontierele acestei țări.

În Bucovina, cea mai însemnată stațiune neolitică este Șiretul. De asemenea s'au descoperit diferite obiecte ale industriei neolitice în localitățile Bucovinei, numite: Zămcesci, Suceava, Oituz, Cernăuți, Lujani, Iordănești, Iași, Coșman, Onuț, Dubaut, Sipiței, Dimca (la Halbaca), Cuciur-mare, Gotica, Chirlibaba, Sviniațe și Babin. (Kainál, Geschichte der Bukowina, I (1896), pag. 6—10.

Noi reproducem aici diferite tipuri caracteristice ale industriei de piatră din această epocă în Dacia, precum și unele specimene similare din Europa de apus și din ținuturile Troici.

Proveniența acestor artefacte: Fig. 13. Toporaș de silex (cremene). România. Revista științifică. An. III. 1872—1873.

Stampa X. » 14. Topor neperforat de serpentină verde. România, Zidina Dacilor, lângă schitul

Topolnița. Colecțiunea C. Boliac. Trompeta Carpaților, Nr. 1010 din 1872. »

15. 16. Târnăcope neperforate, unul de granit, altul de serpentină. România, jud. Vlașca, găsite la un loc cu fragmente de olărie primitivă. Col. Boliac. Ibid. »

17. 18. Topor neperforat de granit (față și profil). România, Vădastra. Col. C. Boliac, Ibid.

» 19. Săgeta de silex cu dinți. România. S'a găsit în năsipuri, între Craiova și Calafat. Col. C. Boliac. Ibid.

» 20. Topor de granit. România, Hunia mare. Col. C. Boliac. Ibid. » 21. Topor de piatră găurit. România, Cetatea Latinilor, lângă satul Oreavița, jud.

Mehedinți. Col. C. Boliac. Ibid.

» 22. 23. Ciocan-topor de diorit (față, profil). România. Col. C. Boliac. Ibid. »

24. 25. Topor perforat lucrat în cutecă (față, profil). România. Colecțiunea Cesar

Boliac, Ibid. » 26. 27. Topor elegant (față, profil). România. Găsit la pelerina muntelui Pescarea

cu olărie, jud. Dâmbovița. Col. C. Boliac. Ibid.

» 28. Ciocan-topor elegant lucrat. România, Cetatea Dacilor. Col. C. Boliac. Ibid.

» 29. Topor de serpentină cu două ascuțituri. Transilvania, Bistrița. Gooss, in Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde. N. F. XIII. Tab. I. »

30—33. România. Muzeul Tergu-Jiului. » 34. Secure de serpentină. Transilvania, com. Netuș. Colecțiunea gimnaziului din

Sighisora. Gooss, Archiv N. F. XIII. Tab. I. » 35. Instrument de serpentină pentru lustruit. Transilvania, Turnul-roșu. Col. gimnaziului din Sighisora, Gooss, Ibid. »

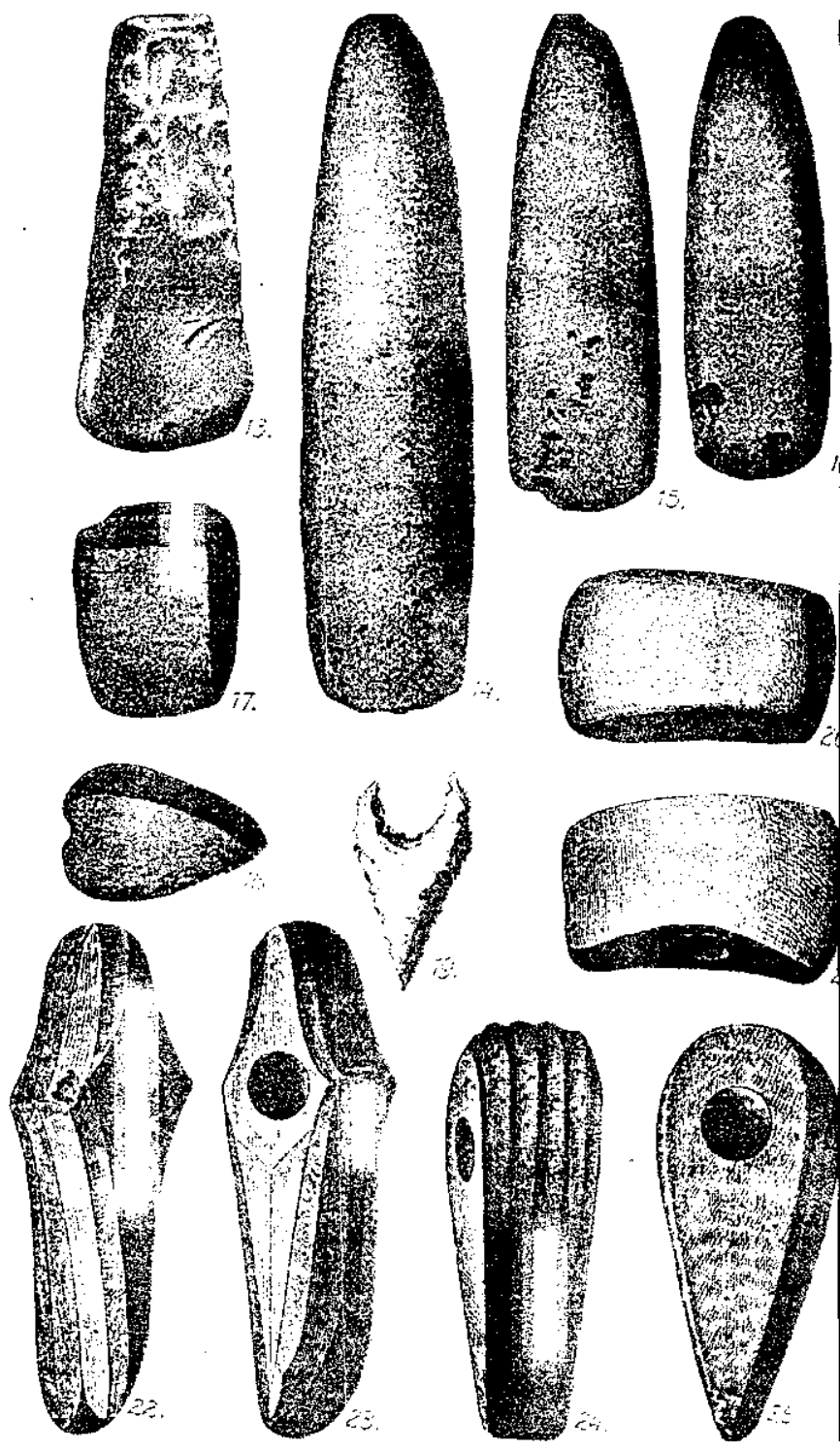
36. Târnăcop de serpentină. Transilvania. Colecțiunea gimnaziului din Sighisora. Gooss, Ibid.

» 37. Ciocan-secure de serpentină. Transilvania. Col. gimnaziului din Sighisora. Gooss, Ibid.

Fig. 38. Topor de tuf de trachyt cu vîrf ascuțit, neterminat. Col. gimnasiului din Sighisóra, Gooss, Ibid.

- « 39. 40. Fragment de topor perforat (față și profil). Transilvania, comitatul Hínedôreï, comuna CrăciunescT, pesccea Bârlog. Téglás, Ujabb barlangok, p. 62.
- « 4t. Ciocan do amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciuncscî, pesccea Bârlog. Ttíg-Iás, Ibid. p. 62.
- « 42. Ciocan de amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciunescî, pesccea Bârlog. Téglás, Ibid. p. 63.
- « 43. Topor dû péira. Transilvania, comuna Geoagiül-de-jos, pesccea Sub-pétra. Tíglás, Ibid. p. 118.
- « 44. Topor de petrá. Ungaria, comitatul Taurin. Ipoly, Györ megye, p. 1)63.
- « 45. Secure mare de petrá de pe vîrfului muntelui Muncel, comuna Ardeu, Transilvania. Tóglás, Ibid. p. 152.
- « 46. Topor de petrá. Ungaria, comitatul laurin. Ipoly, Györ megye. p. 118.
- « 47. Täbliță triangulară de ipsos (amulet). Pesccea de la Godinescî, Transilvania. Téglás, Ibid. p. 19.
- « 48. Bulă de cremene pentru prasciă. România, Vádastra. Col. C. Boliac. Trompeta Cărpacilor, Nr. 1010 din a. 1872.
- « 49. Topor (hache) de silex. Francia. **De Mortillet**, Musée préhistorique. Pl. XLVI.
- « 50. Ciocan de amfibol cu început de perforațiune. Francia. **De Morlillet**, Ibid. Pl. LIII.
- « 51. Ciocan de petrá. Francia (Morbihan). **Bortrud**, La Gaule, p. 165.
- « 52. Tărnăcop de silex. Francia. **Do Jfortillet**, Ibid. pl. LIII.
- « 53. Tărnăcop naviform. Francia. **Do Morlillet**, Ibid. pl. LIV.
- « 54. Topor de silex din ruinele primcê celați de la Hissarlik (Troia). **Scililiouianii**, Ilios. p. 300.
- « 55. Topor de diorit negru din ruinele primei cetăți de ia Hissarlik (Troia). **Scilic-inann**, Ibid. p. 299.
- « 56. Topor clin ruinele primei cetăți de la Hissarlik (Troia). **SchiU'inimn**, Ibid. pag. 306.
- « 57. Ciocan de gabbro verde cu început de perforațiune din ruinele cetății a doua de Ia Hissarlik. **Sciliemniin**, Ibid. p. 554.
- « 58 Topor pentru luptă de diorit întunecat din prima cetate de la Hissarlik. **Scilic-mani**, Ibid. p. 307.
- « 59. Ciocan din Grecia de nord. **Per rot**, La Grèce primitive, p. 124.

Tóté aceste obiecte figurate reprcsintă diferite mărimi naturale.

INDUSTRIA NEOLITICĂ IN DACIA.

DIK.F.R
SFECIMINE, INSTRUMENTE DE PETRĂ. (P.OMA

II. Ceramica preistorică a Daciei. Ceramica epocii neolitice se caracterizează prin două clase bine-distincte.

Prima clasă o formează olăria neolitică mai veche. În aceste timpuri inițiale neolitice, ceramica în general este grosolană, argila impură, mestecată cu grăunțe de quart și nisip, vasele reu arse. De regulă, ele sunt numai la suprafață roșite de foc, unele sunt negre, unele gălbui-sur. Forma vaselor din aceste prime timpuri ale epocii neolitice, este mai mult sferică sau semi-sferică. Ele nu au baza seacă fund lat, ci partea de deasupra este curbă, unele în forma oului. De asemenea vasele acestei clase sunt fără tulpini și ele au numai un fel de urechi găurite pentru a fi acățate. În această clasă a ceramicii neolitice se prezintă și unele începuturi de ornamentică. Decorurile sunt formate din linii drepte ori șiruri punctate, esecutate, în mod mai puțin regulat și peste tot numai cu unghiile ori cu degetele.

A doua clasă a ceramicii neolitice se caracterizează în general prin un material mai fin și mai bine frământat. Fabricatele de olăria, ne prezintă mai multă simetria în forme, o tehnică mai progresată și peste tot o diversitate de tipuri.

În fine, ornamentica acestei clase este cu mult mai regulată. Decorurile sunt compuse mai mult din figuri; geometrice formate din linii drepte — mai târziu din linii curbate — și esecutate cu stilul, unele cu alte instrumente speciale. Peste tot însă, întreaga olăria epocii neolitice este lucrată cu mâna, fără ajutorul unei roți, unele al unei proceduri mecanice.

Cu privire la ceramica preistorică a României, Cesar Iliăscu scrie următoarele :

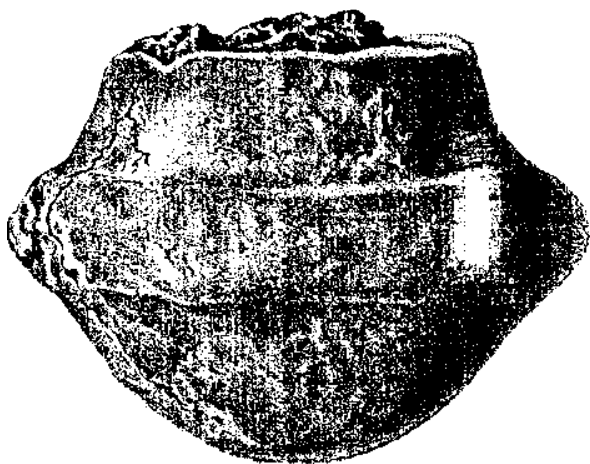
« În ceea ce sunt avute epocile antice este olăria și la noi . . . Pe unde nu se găsesc nici un metal, olăria este grosolană, reu frământată, făcută numai cu mâna și reu coaptă, dacă nu și numai uscată la soare, toate ornamentele pe olăria primitivă . . . sunt făcute cu degetul seacă unghia . . . Dacă aș lua diferite olării, ce am adunat numai din marginea Șiretului până la Hațeg în Grădiștea (Sarmizegetusa) . . . negreșit că ar face o colecție foarte variată și eterogenă cu imprimate și diferite genuri și gradul de cultură, începând de la cea mai primitivă (neolitică. D.) din Vădăstrea până la cea mai perfectă dacică (ante-romană) din Zimnicea, și apoi până la cea mai perfectă dacico-romană din Săveș și Reclca unde abundă olăria samică ornată cu figuri și obiecte în reliefuri și gravate.» (Analele Societății academice. Tom. X. Sect. II. pag. 271. 286).

Încă în primele timpuri ale epocii de bronz, ceramica Daciei în părțile de peste Carpați ajunsese la un anumit grad de perfecțiune. Fabricatele olăriei din aceste timpuri se disting prin o eleganță remarcabilă de forme, prin o diversitate de tipuri originale și fine, prin un gen simplu, frumos, însă tradițional, de ornamentațiune.

• Este tot noi ne aflăm în un period de bună stare materială și de o civilizațiune înaintată. Olăria acestei epocii în Dacia (Fig. 66 — 79) începe a avea caracterele luxului. Ea depășise limitele cele simple ale unei simple meserii, și ne reveleză începuturile unei arte pline de avent, o artă însă, care fără de a putea ajunge la apogeul său, o vedem de odată și când o mare perturbățiune economică și socială se ar fi declanșat pe pământul Daciei, și ar fi pus de odată capăt dezvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunării de jos.

¹¹ studiile sale arheologice asupra ceramicii preistorice din Dacia, Boliac ne pune evidență asupra dezvoltării, ori mai bine spus înrudirea cea mare, dintre olăria dacică (seacă ante-

romană) și cea apusană séú galică. «Precum există. o afinitate mare între istoria Gallo-Romană și istoria Daco-Romană, elice densul, tot ast-tel afinitate marc este între olivă, eallică și olăria dacă, p r e i s t o r i c ă m a i a l e s . » (Analele Societății academice, tom. X. Sect. II. P- 280).

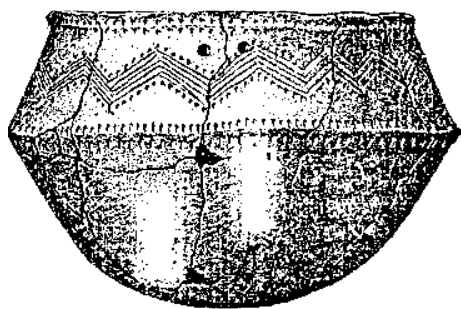

60. — Vas neolitic cu fund rotundit.
România. După Revista științifică. An. III.
(1872-1373).

61. — Vas neolitic de la
Vădastra în România. După
Analele Societății academice,
Tom. X. S. H. p. 282.

Insă zona geografică a ceramiceii, caro portă caracterul Dacici, este mult m ai întinsă. Ceramica Daciei, atât din epoca neolitică cât și din epoca bronzului, ne presintă din punct de vedere al genului seu artistic și al caracterului sou etnic, aceleași forme tipice

62. — Vas neolitic cu lund rotundit
din Pircnct. După Cartai Ih ac, La France
p ré h i s t o r i q u e , pag. 260.

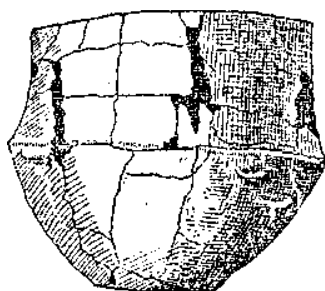
63. — Vas neolitic. Dop. Uelfoi-t
Francia. După C a r t a i l h a c,
La France p ré h i s t o r i q u e , p. 132.

și același sistem de ornamentațiune ca și vasele de lut ale peninsulei balcanice și din insulele archipelagului, ca și ceramica din Austria, Germania centrală și meridională, din Hannovera Francia, Belgia, Britania, Alpă, Pireneii, Apenină, Portugalia și Sicilia. (Curtnilhac, La France préhistorique, pag. 263. — Archaeologiai Értesítő. Új foly. XIX. p. 117 — 119.)

De asemenea există o omogenitate de tipuri și de ornamentică între fabricatele ceramice ale Daciei și ale Troiei. (Virchow et Schliemann ont découvert des analogies nombreuses entre les antiquités hongroises et celles de Troie : mystère qui s'expliquerait peut-être naturellement, par le fait d'anciennes tribus thraces ayant habité autrefois les bords de la Theiss comme ceux du Scamandre.

Ilios. p. 15')-

Orî exprimându-ne cu alte cuvinte, intrigă ceramica epocî neolitice și de bronz, este conocncră. Ea poartă caracterele unei unități, ale aceleasî culturi și aceluiași geniu etnic.

64. —• Urnă de lut din cimiteriul de la Novac, comitatul Nitra, Ungaria. După Hampel, A bronzkor. H. Tab. cxxxvi.

65. — Vas de lut din o criptă a Alpilor. După Cartailhac, La France pré-historique, pag. 261.

O deosebită importanță pentru caracterul etnic al civilizațiunoi primitive europene î-l are studiul comparativ al ornamentice industriale pe obiectele de ceramică, de bronz, și chiar pe monumentele vechii arhitecturii mycenice.

Diferitele motive ale acestei ornamentice, începând de la țărmuri de apas ale Asiei mici și pînă în insulele britanice, ne prezintă aceeași unitate de spirit, aceeași origine comună.

Întreg sistemul acestei ornamentice este pelasg, și acest gen de decorațiune noi î-J găsim și astăzi reprezentat aproape în toate formele sale, în industria casnică, pe țesăturile și cusăturile usitate în particular la poporul român. (Originea ornamenticii Slavilor de sud este de asemenea romanică. A se vede Prof. Dr. I. Krstijavi, Über den Ursprung der sudslavischen Ornamentmotive, in Kroatische Revue. 1886. pag. 102 seqq.) Adesea orî sub forme de ornamentică ni se prezintă pe obiectele de ceramică și de bronz anumite semne simbolice, ce au de basă oarecând reprezentări religioase preantice, cum este cercul său discul soarelui, semnul crucei, figura unui X, triumfurile ?' somnul misterios însă favorabil al svasticii IU, simbolul divinității supreme a Pelasgilor, al lui Jupiter Tonans, reprezentând fulgerul, sau peste tot lumina, viața, sănătatea și averea, semn, care s'a păstrat pînă astăzi în cusăturile femeilor române din Transilvania.

Acest semn din urmă (svastica) este cu totul necunoscut Asiriei, Feniciei și Egiptului. El a trecut astfel din Europa în Asia mică. (Schliemann, Ilios. p. 526.)

Ca o concluziune și tot-o dată drept documente la aceste reflecțiuni, noi reproducem aici: diferite specimene din ceramica preistorică a Daciei, precum și unele tipuri similare din ceramica britanică și micenă.

Am adăugat în fine și unele probe din sistemul ornamentic preistoric, așa după! Cum ni se prezintă pe obiectele de ceramică, de bronz, de aur și pe diferite fragmente ale arhitecturii micene. Proveniența:

Fig. 66. 67. Transilvania, Geoagiul-de-jos, pescăria Sub-petră. Téglis, Ujabb barlangok, p. 115. 117.

» 68. Comitatul Solnoc. Fulszky, Magyarország archaeológiája. I. p. 30. »

69. Comitatul Bêches. Hampel, A bronzkor. Tab. CXXXII. » 70.

Transilvania. Moigrad. Hampel, Ibid. Tab. LXXXI.

» 71. 73. 74. 75. 76, Comitatul Bihor. Hampel, Ibid. Tab. LXXXII. CXXXVIII. »

72. Ținutul Dobrișinului. Hanipel, Ibid. Tab. LXXXIII. » 77. 78. Comitatul Zabold.

Hampel, Ibid. Tab. LXXXIV. » 79. Urnă înaltă de 67 cm. România. Trompeta

Carpaților, Nr. 1137. » 80. 81. Vase din tumule engleze. Berthelot, Grande

Encyclopédie. IX. p. 1179.

Dc Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XCIX. » 82. Din ruinele

de la Troia. l'orrot, Grèce primitive, p. 901. » 83. Din necropola de la

Jalysos în insula Rhodus. l'orrot, Ibid. p. 91.4. » 84. Din insula Cypru.

Perrot, Ibid. p. 917.

» 85 — 119. 122. 123. Diferite specimene de ornamentică de pe anticitățile preistorice

ale Daciei, Greciei și Troiei. (După publicațiunile citate mai sus: Fulszky,

Hampel, Nyáry, Téglás, Archaeologiai Értesítő, SchKemann, Perrot etc.) » 120.

121. 126. 127. 129. 132, Sigile de argil, probabil pentru ornamentică pe vase.

Ungaria. Hampel, Catalogue de l'exposition préhistorique p. 120. 121. »

124, Ornament pe o fibulă de aur din Muscul Vatican. Proveniența probii din Dacia.

De Mortillet, Le signe de la croix avant le christianisme, p. 146. » 125.

Ornamente cu svastică și alte figuri lineare pe un vas de lut. Ungaria, Hain-

pel, Catalogue, p. 17.

» 128. Disc de pământ rău ars. Ungaria, pescăria de la Baráthegy. Haimpc. I, Ibid. 17.

» 130. Bulă de terracotă. Troia. l'lios, p. 521. » 131. Fragment de ceramică din

serie de tumule, ce conțin și obiecte preistorice.

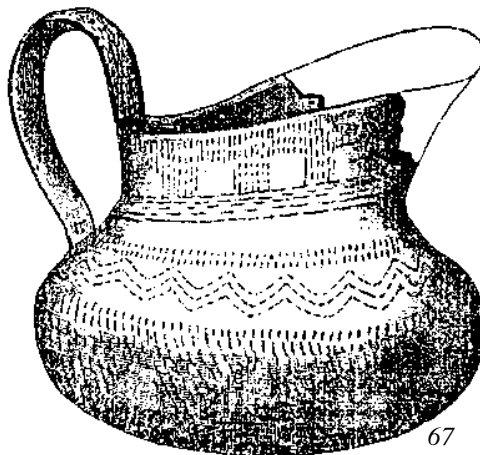
Ungaria. Romer, Mouvement archéologique, p. 119. 120. .

» 133. Semnul svasticei pe cusăturile țcranelor române din muntii apusenți în Tran-

silvania. Revista «Tinerimea Română» N. S, Voi. I. p. 418.

66.

67

68.

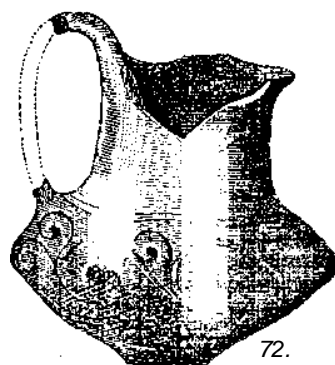
70.

69.

71.

72.

SPÉCIMINE DE CERAMICA PREISTORICĂ A DACIEI.
(TRANSILVANIA ŞI ȚINUTURILE DE LÂNGĂ TISA).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIEI

iii. T U M U L E L E E U O I C E P E L A S G E ').

Populațiunile neolitice, cu deosebire curentul paleochton, umcni a căror vieță publică și privată era întemeiată pe religiune, mai aveau tot o-dată și un deosebit cult pentru ceî decedați.

În credință că ei nu au murit cu totul, și vor continua a trăi în o lume eternă, mai fericită și mai superioară de cât lumea vizibilă, ei depuneau în sînul pământului corpurile celor decedați, adese-orî în caverne naturale orî artificiale (crypte).

*) Movilele funerare portă la poporul român diferite numiri de: *HWHIÍHÍC, movile, gorgane, culmi, liolumpiirî, sililre, popiae, grúe (gnuic} si gniiele.*

Cuvântul *gorgan* î-1 aflăm întrebuițat încă într'o adâncă anticitate, nu numai în Europa, dar și în diierite părți ale Asiei, ca o numire generică pentru anumite coline orî munți.

În Iliada lui Homer, vârful cel mai înalt al muntelui Ida, de lângă Troia, se numia Gargaron (Iliad. VIII. 48; XIV. 292. 332; XV. 152.), și după cum résuma din textul acestei poeme, tóte virfurile muntelui Ida dimpreună cu Gargaron erau neacoperite de pădure.

Un alt munte din părțile meridionale ale Italiei (Apulia) purta încă în anticitatea romana numele de Garganus. (**Vii-gilii** Aeneid. XI. 247. — Horatli Od. II. 987. — Hist. nat. III. 11. 11).

Pe lângă acest înalt sentiment religios pentru cei decedați, ei mai aveau tot o-dată și o inspirațiune morală pentru posteritatea lor pe acest pământ.

În dorință, ca memoria eroilor să se fie transmisă și la generațiunile viitoare ei ridicau pe mormintele acestora, tumule enorme de pământ, ér pe aceste tumule înălțau drept semn sfânt o columnă de petřă brută.

Tumulcle funerare constitue ast-fel cel mat antic gen de monumente preistorice, înhumarea în tumule, seu ridicarea de movile gigantice pe mormintele

Tot asemenea, aflăm numirea de *gorgan* aplicată în România și în Transilvania la o infinită mulțime de măguri, délurți și munți.

În documentele medievale ale Ungariei, cuvântul *gorgan* no apare adese-orî sub forma de *Kurchan* și *Korhan*. (Cod. Andegav. II. 636. 1332. — **Pest**), Krassó. III. 428 1471).

Sensul fundamental al acestui cuvânt, atât după indicațiunile, ce ni le dă Iliada lui Homer, cât și după modul cum acesta numire este întrebuințată la poporul român, se pare a fi : o înălțime de pământ în forma unei cupole, ori în formă conică, însă de dimensiuni mari și necoperită de pădure.

Cu înțelesul de movilă funerară zona geografică a cuvântului *gorgan* este de asemenea foarte extinsă.

În Franța, unele tumule sepulchrale din epoca neolitică portă și astăzi numele de *Kerougant*, *Kergon* fals, ér un dolmen se numește *Korگون*, (*Iertrnd*, *La Gaule*, pag. 124 —142). În *Irlanda* anticul cimitriu regal se numea *Cruachan* (*Vergusson*, *Les Monuments megalitiques*, p. 198—212). Chiar și astăzi în limba franceză cuvântul *galgal*, însemnează o movilă de petřă și de pământ, și aceste *gâlgâie* se cred a fi morminte antice ridicate în memoria luptătorilor gali și romani căduți în rest. (Lilré, v. *galgal*. — *Bertrau*, *La Gaule*, p. 135).

Originea cuvântului *gorgan* aparține ast-fel timpurilor preistorice seu epocii pelasge.

În *Trinsilvania*, și cu deosebire în Bănat, movilele funerare se mai numesc *gr/M*, séu *grunic* (sing. *gruia*, *gruniu*), numire, care de asemenea se reduce la timpurile arhaice. Pe teritoriul Eolic de pe țărmurile Asiei mici și unde se află odată o mulțime nenumărată de movile funerare pelasge, noi aflăm orașul numit *Grynium* (*Ppiviov*, citește *Orunion*. *Strabo*, XIII. 3. 5; 1, 59. VII, 7. 2). — Același oraș apare la *Herodot* (I. 149) cu forma plurală pelasgă de *l'púve*; «*Ér Corneliu Nepos* (Alcib. 9.) amintesc castrum *Grunium* din *Frigia* probabil identic cu localitatea amintită mai sus.

o formă corespunzătoare pentru *gruia* séu *grunii*, cu înțelesul de tumul funerar, noi nfiăm în limba veche latină cuvântul *griemiis*.

Hospes. résiste, et. hoc. ad. grvmvm. ad. laevam. aspice. vbei:
continentur. ossa. hominis. boni. misericordis. amantis. pavpcris.

(Inscripțiune din Roma. C. I. L. I. 1027).

*ⁿ *Basarabia*, movilele funerare se numesc și *culmi* (sing. *cul/n*); ér în părțile Bihorului de nord-est *J,,7,,,-r,,,-J /síncr l,nhtmf>*.

eroilor și ale persoanelor celebre, începe, ce e drept, în epoca neolitică, și ea se continuă și în epoca bronzului până târziu în timpurile istorice.

Înainte de cetatea Troia, ne spune poetul Homer, se afla o munte înaltă izolată, pe care o putea încunaja cine-va din toate părțile, munte, pe care oamenii o numeau Batea, era deii nemuritori, muntele eroinei Murina³⁾.

Acesta grandioasă munte, ce forma pe câmpul Troici pe lângă un deal întreg, era după cum vedem, atât de străvechiă, în cât ajunsese să fie mitică chiar în timpurile lui Homer.

La mijlocul acestui vast și frumos șes al Troici, ne spune tot Homer, se afla muntele cel grandios al lui Iliu, fiul lui Dardan, un bătrân ilustru din timpurile străvechi, și pe care muntele era ridicată o coloană de piatră^{a)}.

Tot pe acesta memorabilă câmpie a Troici, se afla muntele sau muntele unuia din frunzașii vechi Troiani, al bătrânului Aesete, și pe care muntele în timpul războiului luase poziție Polite, fiul lui Priam, cu trupa sa, ca să observe, când Grecii de la corăbii vor încerca să facă o mișcare ofensivă asupra Troici³⁾. Acesta munte funerară era așa dar atât de gigantică în cât constituia între Porta Scaea și între mare, cel mai înalt punct de observație al Troianilor.

În cursul războiului, ce-l avură Troiani cu Grecii, bătrânul rege Priam, după cum ne spune Homer, depuse în o urnă de aur cenușa fiului său Hector, a celui de întâiu între eroii Troiani, apoi acoperi urna cu un covor de purpură, o depuse în muntele săpat în stâncă pământului, aședă peste gropă lespede mari de piatră, era de asupra Troiani ridicară un munte înalt de pământ «).

De asemenea, ne spune Odissea lui Homer, că Grecii, oricât mai bine din Mirmidonii, după ce arseră corpul eroului Achile, pe care-l ucisese în războiul Troian, Paris fiul lui Priam, i depuseră osemintele în o amforă de aur la un loc cu urna amicului său Patroclu, era peste ele ridicară un munte enorm pe termurile Helespontului, ca acest munte să se-l pută vedea departe de pe mare, atât oamenii, cari trăiau atunci, cât și aceia, cari vor trăi în viitoriu⁵⁾.

Andromache, admirabila soția a lui Hector^{c)}, presimțind și plângând

) Homeri Ilias. II. 811 seqq.

3) Iliad. XXIV. 349; XI. 166. 371; X. 415.

) Iliad. II. 793.

<) Iliad. XXIV. 798.

•) Odyss. XXIV. 80. - Iliad. XXIII. 126.

«) Iliad. VI. 418.

tot o-clată sortea, ce are s'o aștepte, dacă soțul seu va cade pe câmpul de resboiu, se exprimă ast-fel despre părintele seu pelasg, Etion din Teba cea sfântă, care a fost ucis de Achile.

Achile, dice densa, nu a despoiat pe tatăl micii de armele sale, ci Ic.-a ars d'împreună cu corpul seu, și peste cenușa lui a ridicat o movilă, ér nimfele munților au plantat ulmi în jurul acestui mormont ¹⁾.

În Arcadia, cel mai antic teritoriu pelasg din Pelopones, se aflau lângă orașul Orchomen, după cum ne spune Pausania, mai multe movile de petrii acumulate, tumulc, ce au fost ridicate m onórea ómenilor căduți în resboiu, însă nu există nicî o inscripțiune, dice densul, si nicî locuitorii din Orchomen nu mai au nici o tradițiune, cu cine s'a purtat acest resboiu ²⁾.

Lângă vechiul oraș Delphi în apropiere de Parnas, după cum ne relatează tot Pausania, se mai vedeau încă în epoca sa movilele de petrii, în car! aii fost înmormentați Lai ii, legendarul rege al Tebeî, si servitoriul șeii, uciși améndoî de Oedip ³⁾.

Același rit religios de a ridica tumule urieșe pe mormintele regilor și eroilor seî, î-1 continuară triburile pelasge și după ce trecură în Italia.

La strămoșii noștri, scrie Ser viu, era obiceiul, ca nobilii se fie înmormentați sub munți înalți (movile grandiose), ori în sînul munților ⁴⁾.

¹⁾ Usul de a planta ulmi pe lângă movilele funerare, a existat o-dată și în părțile Paciei. Ast-fel, după o baladă română eroul Torna Alim os simțind că morc, se adresează către murgul seu cu următoarele cuvinte:

Te grăbesce, alergă, fugi, Și ca
gândul se me ducî Colo 'n
zarea celor culmi La
gropana cu cincî ulmi, Că
cu murgule oi muri

Pe tine n'oi mai sări . . . Din
copită sÊ-ml faci sapă Lângă ul
mi se-mî facT o gropă Și cu
dinții se m'apuci În tainiță se
m'aruncî.

Alcesandri, Tocsil pop. p. 74.

O movilă de pe teritoriul comunei Doicescî, jud. Brăila, poartă de asemenea numele de Ulm. (Cf. Frunzescu, Diet. top. VIII. «Ulm», movilă pe teritoriul jud. BuzCă).

²⁾ Pausaniac Graeciae Descriptio, lib. VIII. 13. 3. — Homcr, în Iliada (II. 604) mă face amintire și de mormantul regelui Epyt din Arcadia. Ér Pausania, scrie despre acesta movilă: am mers de am contemplat cu totă atențiunea mormantul lui Epyt, despre care face amintire Homcr în cântecele sale. Este o movilă de pământ nu de tot mare, încunjurată jur împrejur cu un parapet de petrii. (Descriptio Graeciae, VIII. 16. 3.)

³⁾ Pausaniac Descriptio Graeciae, Kb. X. 5. 4.

⁴⁾ Servius, ad. Aen. X. 849: apud maiores nobiles aut sub montibus sepeliebantur. — Cf. Isidorus Hisp. Originum lib. XV. li. 4.

Mormântul cel grandios de pământ al vechiului rege Dercén din Laurent, forma, după cum ne spune Virgil, un munte înalt acoperit cu stejari umbroși >).

Pe șesul dintre Alba și Roma, ne spune istoricul Liviu *, se vedeau încă în epoca sa, movilele, în care au fost înmormântați frații Curia și Horațiu.

În partea de sud a Romei, lângă Porta Ostiensis, călătorul vede și așădă Piramida cea grandioasă a lui Cestiu, unul din cele mai importante monumente ale Romei, și care s'a conservat întreg până în ziua de astăzi. Acesta piramidă consistă dintr'un enorm, tumul ascuțit, înalt de 155 de picioare, și având patru fețe învelite pe deasupra cu lespedi quadratate de marmură albă.

Însă cea mai magnifică movilă funerară din Roma era Mausoleul împăratului August, care se considera cu deosebire ca descendent din familiile vechi troiane.

Acest mormont impunător construit în al doilea an al erei creștine, era după cum ne spune Strabo ³), un tumul enorm de pământ ridicat pe câmpul lui Marte de lângă țărmurile Tibrului. De deasupra se afla o boltă de piatră albă, iar pe deasupra acest tumul era acoperit până sus cu arbori verzi;

Pe vârful acestei movile funerare se înălța statuă de bronz a împăratului August, și de deasupra ei se aflau depuse osemintele sale, ale rudelor și ómenilor săi de casă.

Caracteristica particulară a tumulilor eroice pelasgici era, ca ele să aibă dimensiuni enorme *).

Pelasgii ne apar în tradițiunile și în monumentele ca oameni având de glorie ⁵). Ambițiunea lor era să aibă morminte colosale memoria lor se fie celebrată în cântări la generațiunile viitoare °). Așa că după moarte omului cel celebru gloria sa, era cea mai mare fericire pentru un erou din epoca pelasgică ¹).

¹) Virgilius Aeneid. XF. v. 819. -)

²) Livii Hist. Rom. lib. I. 25. ')

³) Strabonii Geographica, V. 3. 8. <)

⁴) Virgilius Aen. lib. III. 62 :

..... et ingens

Adgoritur tumulo tellus . . . »)

Iliad. VII. 86-91. «) Iliad. VI. 358.

i) Odyss. V. 311.

În tumulele pelasge corpurile eroilor celebrii se depuneau în urne de aur și lângă urne armele și o mulțime de alte daruri prețioase, adevărate tesaure.

Pelasgiî sunt omenii cei avuți ai lumii vechi (*). Ei dispun de -antitățî enorme de aur și de aramă ²⁾, și tot o-dată de turme nenumărate de oi ⁸⁾ > de ciredi de boi urieși *) și de herghelii mari de cai minunați °)- Pelasgiî sunt în stare se răscumpere pe un prizonier de războiu cu prețuri infinite de mari ⁶⁾.

Orașul Mycena al Pelasgilor din Peloponcs este orașul cel avut de aur ⁷⁾.

Înainte tuturor omenilor, Troia pelasgă trecea ca avută de aur și de aramă ⁸⁾, și Grecii trăgeau speranță, că după ce vor cuceri Troia, să se întorcă acasă cu toate corăbiile lor pline de aur și de aramă °). Dárdán, patriarchul Troianilor și al Romanilor, era după legende, cel mai avut om din toată muritorii lumii sale ¹⁰⁾.

În ruinele cetăților și ale mormintelor pelasge, arheologia găsește astăzi cele mai prețioase vase și ornamente de aur și de argint, și cari ne deșteaptă tot-o-dată o adevărată uimire de opulența acestui popor.

O altă caracteristică particulară a vechilor tumule pelasge, era ca ele se fie de pământ ⁿ⁾, un rit, care după cum vedem sta în strînsă legătură cu vechia lor credință religioasă, că autorii genului pelasg erau născuți de-a dreptul din pământ.

Pe vârful movilelor funerare pelasge se așează de regulă o columnă de piatră (atTjXr;). Acesta, dice Homer, este onórea morților '-).

Același us de a onora memoria eroilor decedați prin tumule enorme de pământ, vedem, că a existat într-o epocă depărtată și în țerile vechii Dacie.

Aprópe în fie-carc județ al României se află una ori mai multe movile

¹⁾ Iliad. V. 710.

²⁾ Iliad. H. 230.

³⁾ Iliad. H. 605. 705; IV. 476; VI. 25; IX. 296. 479; XI. 106. 678; XII. 319.

⁴⁾ Iliad. I. 154. y. 313. XX. 91.

^{*}) Iliad. I. 230. III. 130; IV. 332; V. 102. 551. 641; XX. 221.

⁶⁾ Iliad. I. 372.

⁷⁾ Iliad. VII. 180.

⁸⁾ Iliad. XVIII. 289; X. 315.

⁹⁾ Iliad. IX. 137. ¹⁰⁾ Iliad. XX. 220. ' ") Iliad. VI. 464. Cf. și nota 4

p. 61. ") Iliad. XI. 371; XVI. 457. 674; XVII. 374. - Odys. XII.

funerare, de dimensiuni colosale, și care porta numele de «Movilă mare» orî «Măgură mare» *).

Dacă aceste monumente sepulchrale ale terilor noastre, ne apar și astăzi în forme atât de urieșe, ne putem face o idee despre aspectul lor înainte cu câte-va mii de ani, când ele nu erau micșorate orî aplanate nici de dintele timpului, nici de acțiunea economică a țeranului român, și nici de căutătorii de comorci.

Aceste movile aședate după ritul pelasg pe câmpuri, de-a lungul drumurilor, orî pe vârful colinelor, se pot vedea, în general, delă distanțe mari, întocmai după cum era idea timpurilor troiane, ca ele se potă fi vedute

*) Una din movilele funerare cele mai urieșe, și putem dice tot-o-dată și cele mai vechi ale țării noastre, este colina artificială numită. « R a b i a » de pe teritoriul comunei Răscaci, în județul Fălciu, situată pe malul drept al Prutului.

Despre acesta movilă, scrie Principele Dimitrie Cantemir : *Ilud longe ab eo loco (Husz) conspicitur collis in gens manu factus, Tartaris Chan t c p e s i i. e. Chani tumulus, incolis Mogila Rabuy dictus. De huius origine variae feruntur sententiae. Aliqui Tartorum quendam Chanum cum toto exercitu a Moldavia ibi delictum tradunt, ac ipsius monumento hunc tumulum impositum, alii reginam quandem Scytharum, R a b i e dictam, cum contra habitantes eo tempore in Moldavia Scythas, hucusque exercitum duxisset, ibi cecidisse et a suis sepultam narrant. (Descriptio Moldaviae, P. I. c. 4.)*

După alte tradiții, acesta movilă, înaltă de 18—23 metri, după cum ni se comunică, ar fi făcută din timpul «P o e d i e î» sau al lumii multe, și că în ea ar fi înmormântată o fată de împărat, orî o eroină căcută în bătaia pe câmpul acela.

Nu seim dacă la acesta movilă, orî la alta, de pe lângă Nistru, se refer următoarele versiuni dintr'o balada română:

Cine-mă stă și tăbărcse,
Cine-mă stă și poposesce

La movila așa mare
Ce se 'nalță la hotare?

A r b o r e , Basarabia în tec. XIX. Eucurescl, 18⁹⁹, p. 179.

Despre o movilă arhaică lângă Nistru vorbesc și Herodot (IV. c. 11.)

Vornicul Grigorie Urechii, face de asemenea amintire de o movilă mare de lângă Șiret: «Și acolo de asupra Șiretului, la movila cea mare a Tecucului (lângă comuna Ionășesci) au odihnit trei zile» Ștefan cel Mare. (K o g ă l n i c e a n u, Cronice, I. 161).

Decedatul Odobescu, membru al Academiei Române, publicase două dări de seama despre movilele funerare din județele Dorohoiu și Romanați. (Mon. Oficiul Kr. 152 din 1871 și Analele Soc. acad. rom. X. Sect. II p. 173—339).

Însă datele sale cu privire la înălțimea și perimetrul acestor movile, adunate de la învățătorii sătesci, sunt în mare parte eronate și din acesta cauza nu am putut face nici o întrebuințare de acest material.

, Departe, atât de omenii, cât trăiau atunci, cât și de cei, cât vor trăi [n viitorii.

Cele mai multe din aceste movile grandioase ale terilor noastre aii con-. , jupă tradițiunile poporului român tesaure prețioase. Unele mai portă . astiîi numele de «Movila comorei», brî de «Movila săpată».

Însă astadi, acesta nenumetată mulțime de monticule funerare ale terilor noastre sunt numai nisce monumente mute ale unor timpurî depărtate ¹⁾.

i) România este una din țările cele mai avute de tumule funerare. La noi, scrie Cesar Boliac, țera este plină de aceste movile și movilite din malurile Dunărei și până în culmile Carpaților, și că aceste movile și movilite la noi se numeră cu decimile și cu mile, și cari tóte conțin oseminte de un schelet, dacă nu de mai multe. (Trompeta Carpaților Nr. 846 din. 1870 și Nr. 939 din 1871.)

De asemenea, sa exprimă archeologul Romer din Ungaria : Dacă este o țară avută de monumente în genul acesta (tumule), atunci de sigur este Ungaria. (Mouvement archéologique, p. 104).

Este incontestabil, că nu tóte tumulele din țerile noastre se raportă la una și aceeași epocă. Ca în tóte țerile Europei, așa și la noi, unele din movilele funerare aparțin fără îndoială la etatea petrei, ér altele timpurilor posterioare, preistorice ori istorice.

Ast-fel C. Boliac ne spune, ca în doue movile ce le-a spintecat, a aflat cadavrul aședat ședend, cu șira spinărei în liniă verticală, caracter al epocii neolitice. (Trompeta Carpaților Nr. 939 p. 3). De asemenea s'a constatat esistența tumulelor neolitice și în Bucovina la comuna Horodnicul-de-jos. (Kainál, Geschichte der Bukowina. I. 1896 p. 5 - 6).

În general, putem dice, că aparțin timpurilor preistorice acele movile funerare, cari se caracteriscză prin dimensiunile lor considerabile, prin figura lor conica, prin dispozițiunea lor în linii mai mult ori mai puțin drepte de a lungul drumurilor.

În aceste tumule preistorice, adese ori osemintele, ori urna cu cenușă a celui decedat, se află depuse într'un sicriu format din lepedi brute (de regulă 4), peste cari este pusă o altă lepede ca acoperemént séu capac. Pe lângă vasul cu cenușa se mai găesc în aceste ciste și bucșii de cremene séu marmoră prelucrate în forma dălții și chfirburf de olană grosolană. Despre ast-fel de morminte ni se relatează din corn. Borlcsci, în județul Nemții, și dm com. Sotânga în județul Dâmbovița. (Pentru Transilvania și Ungaria conforesee: Archiv der Vereincs fur siebenbürgische Landeskunde, N. K. XIV p. 156seqq. — Romcr, Mouvement archéologique, p. 113.)

În Transilvania tumule funerare se ailă în diferite părți, însă în mimer considerabil ele ni se presintă în comitatele de lângă Tisa, Ung, Zabolți, Bereg, Bihor, Bechcs,

longrad, Cénacle, Heveș, Arad și Timisóra, (Homer, Mouvement archéologique, p. 150). -a aceste movile de lângă Tisa se raportă următorii fragment dintr'un cântec eroic popular din Transilvania:

Murgule, comă rotată, Maî
scote-me 'n clei o-dată și
mo scote pan' la Tisa,
C'acolo-î tabcră 'ntinsii

Ș'acolo sub fagii mici
Sunt morminte de voinicî,
Care s'au' dus de p'aicî.

lurnllt-IUi-keun, Dohie, p. 314.

Noi nu cunoaştem nici numele eroilor a căror cenuşă, ori oseminte, au fost depuse în aceste morminte arhaice, nici evenimentele la cari ei au participat. Aceste tumule ne spun numai atât, că, în mare parte, ele aparţin la ceremoniile şi onorile funerare pelasge, şi că aceste ținuturi au format

În Bucovina numărul mormintelor funerare este de asemenea foarte considerabil, şi o amintire de sigur foarte veche despre aceste tumule o aflăm în poezia noastră eroică:

Pe câmpul Tinechiei (s. Tighineşti)
Pe zărele câmpiei. . . S'au dus
Costea oile

De au aşezat stânila
Pe totă movilele.

Alexandri, Poesii populare p. 54.
Cf. Năgulescu, Balade, p. 103.

Sus pe malul Nistrului Pe
pământul Turcului

Colo'n zărea celor culmi (movile)
La grópa cu cincî ulmî.

Alexandri, Poesii populare p. 72.

Într-o «Conăcariă» de la Români de peste Nistru :

Noi am purces pe crângul ceriului,
Pe semnele pământului,

Pe zărea movilelor...

Burdă, O călătorie în satele moldoveneşti
din gubernia Cluj, p. 34.

Cu privire la tumulele din Rusia meridională cornişele Ouvaroff scrie următoarele : Dans les contrées méridionales sur les côtes de la mer Noire, les tumuli eurent . . . beaucoup à souffrir de la cupidité des étrangers. Les Génois et les Vénitiens fouillèrent en Crimée une foule de tumulus, et s'approprièrent les trésors qu'ils y découvrirent. On sait que la plus part des tumulus de la Russie remontent aux Scythes et aux Grecs. . . . Les tumulus se trouvent en abondances dans le voisinage des principales villes de l'ancienne Russie . . . Us (les tumulus) renferment presque tous un tombeau de pierres de forme carrée, formé de grandes dalles calcaires. (Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale. Paris, 1855— 65 pag. 6. 7 şi 37).

În Bulgaria ne spune Kanitz (Donau-Bulgarien. I. p. 62. 149) tumule se află pe ambele laturi ale Balcanului, şi mai cu seamă în văile râurilor Osmă, Iantra şi Tundza. Cu deosebire sunt memorabile tumulele aşezate la distanţe regulate pe ţărmurile Dunării dinre Şiştov şi Nicopol. De la Rusciuc până la Samovoda în pasul Iancrici, Kanitz a numerat ca la 40 de tumule pe ambele laturi ale drumului. În despre tumulele din Macedonia şi Tesalia aflăm următoarele notiţe la Bouffé (La Turquie d'Europe, Tome II, p. 352): Dans la Macédoine méridionale, il y en a (des tertres) surtout près de l'ancienne Pella et de Salonique . . . On dirait que ces tertres ont été alignés le long d'une route, et non pas placés sans symétrie, comme ceux de Sophie et de Philippopolis. Ces tertres macédoniens sont de la plus grande dimension et sont tout-à-fait semblables à ceux de la Troade et à la butte conique artificielle qui existe en Basse - Autriche entre le petit plateau au-dessus de Deutsch-Altenbourg entre Vienne et Presbourg . . . Près de Larisse en Thessalie, il y a un bon nombre de Tepe (= tumuli) . . . dont l'un est le plus grand des environs. . . . Il y en a aussi près d'Armysos et de

De asemenea și Hesiod, în poezia sa epică *Epyllion*¹⁾ îi mai face o amintire, ca un ultim resunet de gen erațiunea cea divină a eroilor din timpurile străvechi, respândiți pe totă suprafața cea imensă a globului, eroi, din care unii au perit în războiul Theban, iar alții ducându-se departe peste mare au căzut la Troia din cauza Elenei. Aceștia, după densul, Job, fiul lui Saturn, le-a destinat locuințe în insulele cele fericite de la marginile pământului, unde ei duc o viață fără griji, și unde pământul de trei ori înfloresce și de trei ori produce fructe dulci¹⁾.

Cei vechi nu s-au îndoit nici odată de existența reală terestră a câmpului numit Elysiu.

Hesiod, întocma ca Homer, cunoștea și densul acest ținut fericit și locuit de oameni, dar pe care densul îl reduce numai la insulele numite ale «Feriților» — Makaron, — situate la Dunărea de jos³⁾.

Însă cari erau marginile pământului, de cari ne vorbesc aici Homer și Hesiod?

Ele erau marginile orizontului geografic grecesc, după cum vom avea ocaziune de a ne convinge de atâtea ori în cursul acestei istorii.

Încă în epoca Homerică și Hesiodică, zona cunoștințelor teritoriale ale autorilor grecesci încetează la nordul Traciei.

Homer nu cunoștea în nordul Mysiei și în țările noastre, de cât numai două grupe etnice, însă cu moravuri foarte pure, pe Agavi și Percepii, oamenii cei mai buni dintre toți muritorii, după cum dice densul⁸⁾.

Chiar și în timpurile lui Herodot în ținutul geografic începe imediat în nordul Dunărei de jos.

«Ce fel de oameni locuiesc la nordul Traciei, dice acest autor, nimeni nu poate spune cu siguranță. Atât însă se știe, că dincolo de Istru este o țară părăsită și infinită . . . Locuitorii din Tracia, mă aș spun, că ținuturile dincolo de Istru sunt ocupate de albine și din cauza acestora oamenii nu pot merge mai departe»⁴⁾. O țară ocupată de albine în fond

¹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 159 — 173.

²⁾ **Ariani** Descriptio orbis terrarum, v. 723.

Leuce cana jugum, Leuce sedes animarum.

Plinii IV. 27. i; Achilla est supra dicta (insula), eadem Leuce et Macaron appellata.

³⁾ Iliad. XIII. 5. 6.

⁴⁾ Herodoti lib. V. c. 9-10. — Acastă tradițiune istorică a lui Herodot are un fond real. Încă până acum două sute de ani unul din articulele cele mai importante de export al țării române, pentru Egipteni, Venețieni și Ragusani, era cerea (**Canteinirii** Moldaviei Descriptio. Ed. 1872 p. 22). — Tot-odată Principele Cantemir vorbind de apicultura cea întinsă a Moldovei mă adaugi, că locuitorii acestei țări ar fi putut, în timpul

consună pe deplin cu tradițiunea Hesiodică: unde pământul de trei ori înflăcărește pe an și de trei ori produce fructe dulci⁷⁾.

Aici erau marginile pământului, ori m-ai bine din lume cunoscute de Homer, aici erau ținuturile cele fericite, și oamenii cei juși ai legendelor grecesci. Aici era locul sfânt de înmormântare al eroilor plasăți ante-homerici

Aici, în fine, după tradițiunile vechi pelasgo-grecesci, a fost adusă și înmormântată cenușa lui Achille, a lui Patroclus, a celor doi Aiaci și ai lui Antiloch⁸⁾, pentru ca sufletele acestor eroi să se bucure aici de o fericire eternă

seu se aibă un folos mult mai însemnat din acest ram de economie, de orice cămășurică sunt pline de cele mai alege flori, și de altă parte pădurile încă oferă un material abundent pentru ceră și miere, însă prin legile țării s-a oprit, ca nimic să nu se aducă mai mult de cât să sufere locul nostru, ca nu cumva prin mulțimea stupilor să aducă supărare vecinilor și, oșebit de fagurii obișnuiți de miere, ne spune autorul, albinele moldovenesc! măi produc și un fol de ceră cam neagră, însă cu un miros foarte plăcut, și pe care ele o întrebuițoază numai spre a împiedica pătunderea lumincă sorelui în cosnițoile lor. (Ibid, p. 33.). De asemenea scria Ragusanul Raicovich în secolul trecut, că una din producțiunile cele mai prețioase și mai întinse ale provinciilor române era cultura albinelor (Osservazioni. 1788 p. 87.)

Pentru completarea acestor date mai adăugăm, că mai multe insule din Dunăre precum și diferite sate, cătune, locuri isolate, deluri, piscuri, vîrfuri de munți și văi, de pe teritoriul României, mai poartă și astăzi numirea de Albină, Albinari, Prisăci, Prisăcani, Prisăceni, Stupi, Stupăria, Stupină, Stupine, Stiubeiu și Stiubeieni, drept reminiscențe ale unei estinse apiculturi a terilor noastre în timpurile vechi. (A se vedea: Marele Dicționar geografic al României. ~ **FruDESCU**, Dicționar topografic și statistic al României). De asemenea se face amintire în Itinerarium Antonini Augusti (Ed. Parthey et Pinder p. 104) de o stațiune numită Appiaria (seu Stupini) situată spre răsărit de Transilvania pe țărmurile drept al Dunărei.

În fine mai notăm aici, că două din județele României, anume Mehedinții și Vaslui poartă și astăzi imaginea albinei în marca lor districtuală.

⁷⁾ Fertilitatea cea adevărată prodigiu a terilor române a fost legendară până în zilele noastre. În acesta privință Cantemir scrie: *campi Moldaviae celebrați sua fertilitate apud antiquos recentioresque scriptores . . . Arborum frugiferorum non potest reperiri, sed sylvas. Fructus sua sponte crescunt in montibus. . . . Tanta praeterea illorum ubertas, ut pristinis temporibus in Moldavia moturi Poloni nullo comitatu se indigere putarent, arbitrați sufficere sibi et exercitui fructus quos abunde suppediatarégio. (Descriptio Moldaviae p. 27—28). În George de Reicherstorff, în «Moldaviae Chorographia», (Viermae, 1541) scrie:*

Terra armis opibusque potens, belloque superba
Faecundo semper gramine tecta vrct, Sponte sua multos
geminata messe racemos Lactaque non cultus
munera reddit ager.

⁸⁾ Pansaulnc, lib. III. 19. 13.

**It. TUMULUL SÊU MORMÊNTUL LUÍ ACHILE
DIN ÎXSULA ALHĂ (LEUCE').**

Unul din cele maî ilustre tumule preistorice, pe care Arctinos, cel mai însemnat poet ciclic, precum si geografii romani, M atribue terilor nôstre este mormântul lui Achile, primul erou al Iliadei.

După Homer, cântăreţul resboiului troian, Achile era fiul lui Peleu si al dciţei marine Thetis, a ficei lui Nereu. Peleu, tatăl lui Achile, ne apare ca Domn peste poporul pelasg al Mirmidonilor, ér Achile este ducele curagioşilor ostasi Mirmidoni si al altor triburi pelasge învecinate, carî iau parte ca aliaţi ai Grecilor la rêsboiul eroic în contra Troianilor ^{a)}).

Despre împrejurările morţii lui Achile Iliada nu amintesc nimic. In Odiseea însă se spune numai atât, că el a cădut la Troia ^{a)}), că corpul seu a fost îmbrăcat în haine divine, şi ars pe rog, apoi osemintele sale asedate în o urnă de aur la un loc cu osemintele hu Patroclu, ér peste ele Grecii au ridicat un tumul mare şi înalt pe ţermurele Helespontului, ca să potă fi vedut departe de pe mare, atât de cei ce trăiau atunci, cât şi de cei, cari vor trăi în viitorii.

După Homer așa dar Achile ar fi fost înmormântat pe câmpul de la Troia nu departe de ţermurele Helespontului.

Insă în poema Aetiopida scrisă de Arctinos, poet epic din Milet, care a continuat si întregit Iliada, ni se spune, că Achile a fost ucis la Troia de Paris, fiul lui Priam, ajutat de deul Apollo, că, în fine, după multe lupte înverşunate a succes lui Ajax si lui Ulise, ca să-î răpescă corpul din mainile inamicilor troiani si să-1 aducă la corăbiile grecesci. Aci apoi veni mama lui Achile, Thetis, cu surorile sale şi cu muselé (cântăreţele seu bocitoarele bêtrâne), î-1 plânsură si-1 bociră, apoi în urmă Thetis ridică cenuşa fiului seu de pe rog si-o aduse în insula Leucc (Albă), seu insula Şerpilor, de la gurile Dunărei. Ér Acheii i ridicară un tumul şi-î celebrară jocuri funebre ⁴⁾).

Esistaü așa dar încă în anticitatea clasică doue versiuni despre locul, unde se aflau depuse osemintele marelui erou preistoric : una reprezentată

^{a)} Astădi numită « *Insula Şerpilor* » în marea negră, lângă gurile Dunărei, în faţă cu braţul *Chiliei* şi la o depărtare de 41 km. 60 m. de acest canal. ^{b)} Hiad. U. 681; XVI. 168. ^{c)} Odys. XXIV. 36 seqq. ⁴⁾ Homerl carmina et cycli epici reliquiae. Ed. Didót, p. 583.

prin Odisea lui Homer, că Achilo este înmormântat pe câmpul Troiei, și altă tradițiune, rectificată, reprezentată prin cel mai vechiu poet ciclic, că Achile a căzut, ce e drept, la Troia, însă cenușa sa a fost adusă și înmormântată în insula Leuce.

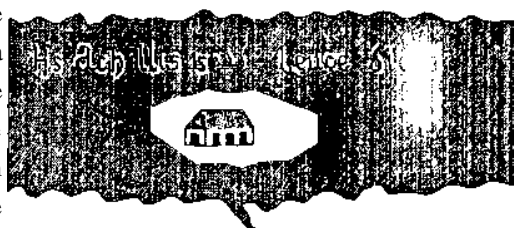
Acesta părere din urmă a fost adoptată și susținută de cei mai competenți autori romani.

Pliniu cel bătrân, pe care Varro îl numește cel mai erudit bărbat, pe care l'ăți avut vre-o dată Romanii, ne spune în mod foarte clar, că tumulul său mormântul lui Achile se află în insula, ce este consacrată densului, numită «insula Achillis» sau Achillea» departe 50 mile romane de la Delta Dunărei (Peuce), și că tot acolo se află construit și un templu consacrat acestui eroi ¹⁾.

De asemenea, ne spune geograful roman Melae, care s'a folosit de cele mai bune izvoare ale anticității, că Achile este înmormântat în insula numită Achillaea dintre Boristene și Istru ²⁾.

În geograful grecesc Dionisie Periegetul din Bithinia, care a trăit în timpul împăratului Domițian, scrie următoarele :

«De asupra părții din stânga Pontului euxin în drept cu Borystene (înțelege aici brațul Dunărei numit Boreostoma) se ane în mare o insulă foarte renumită consacrată eroilor, și care insulă este numită Leuce, fiind-că ferele sălbătice, ce se află acolo sunt albe. După cum se spune, continuă Periegetul, acolo în insula Leuce se află sufletele lui Achile și ale altor eroi, cari retăcesc prin văile lipsite de omeni ale acesteia

134. — Insula și templul lui Achile. După Tabula Peutingeriană. Segm. IX. 3. (La Miller, Weltkarte des Castorius)

¹⁾ Plinii Hist. Nat. IV. 27. 1. Ante Borysthenem (înțelege: Boreostomum), Achillea (insula) est supra dicta, eadem Leuce et Macaron appellata. Hanc temporum horum demonstratio . . . ponit . . . a Peuce insula quinquaginta M. — Ibid. IV. 20. Insula Achillis tumulo eius viri clara. — Ibid. X. 41.3: nee ulla avis in Ponto insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei aedem (transvolat).

²⁾ Melae De situ orbis, II. 7. Leuce (insula) Borysthenis ostio (înțelege Doreosloma, sau Boreum ostium) obiecta, parva admodum, et quod ibi Achilles situs est, Achillea cognomine. — De asemenea și Marcellinus ('apelln, care a trăit pe la an. 470 d. Chr., scrie: Achillis insulam eius sepe per o consecratam. (Apud Kiihler, Mémoire sur les ties et la course consacrées à Achille, in Mémoires de l'Accadémie de

le' acesta binefacere a acordat'o Joe bărbaților, cari s'au ilustrat prin 'tutile lor, fiind-că prin virtute ei au câștigat o onoare neperitorie» »). p Arrian din Nicomedia, cel mai distins dintre istoricii expedițiilor Y Alesandru cel Mare, ne dă următoarele amănunte despre insula lui i-i_e

• «In apropiere de gura Istrului numită Psilum, dacă vet naviga vântul despre nord în apele cele deschise ale mării, se află o insulă, pe care unii o numesc insula lui Achile ('Ax^Xéuç vfjaoç), alții drumul lui Achille (Apojioç 'Ax'XXéwç), cr alții după colore Aeuxig = insula Albă Acesta insulă, după cum se vorbește, a scos'o din marc deita Thetis pentru fiul seu Achile, care locuesce acolo. Aci se află si templul lui Achile si statua sa, o lucrare arhaică. Insula acesta c lipsită de omenî si prin ea pasc capre nu de tot multe, pe cari le ofere lui Achile acei cari se abat cu corăbiile acolo. In acest templu se mal află depuse și o mulțime de alte daruri sfinte, cupe, inele și petrii prețioase, consacrate lui Achile în semn de mulțămire. Se maî pot ceti și inscripțiunî în limba «recescă și latină compuse în diferite metre, și prin cari se celebreză laudele lui Achile. Unele din aceste inscripțiunî sunt redactate în onórea lui Patroclu, fiind-că aceia, cart dolesc, ca Achile să le fie favorabil, onoreză tot-o-dată și pe Patroclu. De asemenea se mai află în acesta insulă o mulțime nenumerată de pasări, porumbei de mare, fulice și ciorc de mare, cari îngrijesc singure de templul lui Achile. In fie-carc dimineță ele sboră la mare, î-și udă aripele cu apă și apoi întorcundu-se repede la templu î-l stropesc. Ér după ce au terminat de ajuns cu stropirea, ele curăță vatra templului cu aripele lor. Alții mai spun încă următoarele, anume, că între omenii, cari se abat la insula acesta sunt unii, cari vin aci cu intențiune anumită. Aceștia aduc tot-o-dată cu denșii în corăbii și victime (șei animale destinate) pentru sacrificiu. Pe unele din acestea le tain, ér pe altele le dimit libere prin insulă în onórea lui Achile. Sunt însă uniî, cari din cauza furtunelor de pe mare sunt siliți a se abate în acesta insulă. Aceștia ne avënd victime, ca să le taie și dorind să le ceră de la însuși deul insulei, ei consultă pe oraculul lui Achile, că orc nu ar fi bine, ca în onórea deului, ei se taie victimele, ce vor alege dintre acele, cari pasc prin insulă,

S, Pétersbourg. Tome X din a. 1825, p. 550. 734). — Ér P a u s a n i a (III. 19. 11), contemporanul lui Adrian, ne transmite următorca notiță: «Se alia în Pontul cuxin Ungă gurile I s t r u l u î , o insulă consacrată lui A c h i ! e , acoperită peste tot cu păduri și P'ină de animale, parte sêlbaticce, parte blânde. In acesta insulă se află și templul lui Achile și s t a t u a sa.»

*) **D**Ionysll Orbis. descriptio, v. 541 seqq. .i.n.i;><:••• ?•••;•• <:••: < n. l? ;M' .• . ,

er pentru aceste victime se depună prețul, ce denșii vor crede, că se cuvine. In caș însă când oraculul le denegă acesta permisiune, fiind-că csistă si un oracul aci, atunci ci mal adăugă ceva la prețul, pe care-l oferise, și dacă oraculul refusa de nou, mai dau ceva pe de asupra, până când în fine oraculul se învoesce, cunoscend, că prețul este suficient. Atunci apoî victima nu mai fuge, ci stă de bună voia, ca să fie prinsă. Ast-fel se află acolo o cantitate mare de argint, ce e consecrată crouluî, ca preț pentru victim le de sacrificiu. La unii din cei, can se abat în insula acesta, Achile le apare în vis, alora chiar în timpul navigațiuneî, dacă nu sunt prea mult depărtatî si le face cunoscut, în ce parte anume a insulei e mai bine se tragă și se ancoreze, corăbiile»¹⁾).

Cultul eroic al lui Achile din insula Luce a avut o marc estensiunc în totă anticitatca grcco-romană nu numai în centrele cele mari comerciale ale mărci negre, dar si în diferite porturi și orașe maritime ale Archiplaguluî și Adriaticei, ale căror interes-e economice erau strîns legate de avuțiile mărci negre.

Cu deosebire Achile din insula Leuce a fost venerat până târziu, în epoca romană, ca Domnul si stăpânitoriul mării negre (IlovTapXTjî¹⁾) și protectorul special al navigațiuneî din aceste părți, — epitet al căruî sens din punct de vedere istoric, ni se pare la prima examinare misterios, dar a căruî origine se reduce la timpurile, când Achile purta încă în viață titlul de rege al Scyției²⁾).

In insula Leuce se abăteau corăbierii mării negre, unii ca să depună obolul lor benevol orî silit, drept vamă, pe altariul aceluia, care purta titlul de Pont-arch séu suveran al Pontului euxin, alțiî ca se scape de furtunile cele grósnice și de cetele cele negre ale acestuî vast si adânc pelag, și, în fine, uniî, ca se adreseze rugăciuni deuluî Achile, pentru întorcerea lor fericită din apele acesteî mării inhospitale.

De asemenea luî Achile din insula Leuce i se dedicară mai multe centre principale comerciale din apele grecesci, cum au fost porturile numite Achilleion din Mesenia <), Achilios din Laconia³⁾ și un alt emporiu înBeoția⁴⁾).

¹⁾ Arrlani Periplus Ponți euxini, § 32 și 33.

²⁾ Pe treî inscripțiunl din O l b i a Achile arc epitetul de IlovTápy.v^ (Köhler, Mémoire, p. 578, 634—643. — Cf. Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, II. p. 46).

³⁾ Lykophron apud Köhler, Ibid. p. 552.

<) Stephanus Byz., v. 'A/iU«iot Spo^oç.

⁴⁾ Fausaniac lib. III. 25. 4.

⁵⁾ Pauly, Real-Encyclopädie, v. Achilleus portus. Era și un 'A-/0-/f.'>í niújj/f), sat lângă gurile lacului Meotie.avend și un sanctuarium al lui Achile. (S t r a b o, XI. 2. 6; VII. 4. 5).

Tot ast-ici un centru important comercial, pus sub protecțiunea particulară a lui Achile, se vede a fi fost în antichitatea preistorică și orașul ChiHa-vechiă de lângă brațul nordic al deltei Dunărei, și care poartă până astăzi numele de brațul Chilieii (său Achilei). Chiar și numirea de WtXov crceja (în forma feminină WUY;) dată acestui braț încă în epoca lui Alexandru cel Mare¹⁾, se vede a fi numai alterațiune fonetică grecescă a formei populare antice Chilleion stoma adecă gura (A)Chilieii. În fine chiar și numele de Lykostomum sub care ne apare Chilia în evul de mijloc, are o origine mult mai veche. Din punct de vedere istoric și geografic Lykostomum nu este alt-ceva de cât Aev.ôv ciojta, adecă gura de lângă insula albă sau Leuce.

Chilia forma încă acum două sute de ani cel mai important punct comercial de la gurile Dunărei. Principele Dimitrie Cantemir scrie în acesta privință : Chilia, orașul principal al districtului Chilieii, este un emporiu foarte renumit, cercetat nu numai de corăbiile orașelor maritime din vecinătate, dar și de vasele altor ținuturi mai depărtate, din Egipt, din Veneția și Ragusa, cari se ocupă cu esportarea de aici a cerii și a peilor crude de boi²⁾.

Acesta este prima epocă preistorică a comerțului tot-de-una viu de pe Marea neagră, epocă, în care insula Leuce apare cu drepturi suverane asupra Pontului, dominează întregă navigațiunea și traficul pro-

¹⁾ Arriani Periplus Ponti euxini, c. 31. 3.5. — Anonymi Periplus Ponti euxini c. 67.

³⁾ Cantemirii Descripție Moldáviáé p. 21. Ager C i l i c n s i s. Huius urbs praecipua K i l i a, olim Lycostomon . . . emporium celeberrimum, frequentatum ab omnibus non circumjacentiura solum maritimarum civitatum navibus sed et remotioribus, Aegyptiis, V c n e t i i s et Ragusaeis, qui inde ceram et cruda boum coria soient abducere — În timpurile mai vechi depozitele de nămol și nisip de la gurile Dunărei nefiind așa întinse, C h i l i a - v c c h i á forma apropo un port de mare. A se vedea charta «Moldavia et Valachia» a lui V i g n o l a din a. 1686, și charta «Danubii pars infima» a lui H o m a u n u s (f 1724) reproduse în Analele Acad. rom. S î l. T. II, Memorii; de asemenea și «Tabula geographica Moldáviáé» a Principelui Cantemir, din Descriptio Moldáviáé.

În vechea geografie grecescă ne mai apare la gurile Dunărei încă o numire topică sub forma de 'AylXX^oc r.Xá; Hesychiu crede, că se înțelege insula lui Achile, Leuce. (Köhler, Ibid. p. 543. 729). Însă sensul cuvântului în a; (= șes, suprafață) neputându-se aplica la o insulă mică și convexă, cum este Leuce, e probabil, că acesta denumire se referă la brațul Chilieii.

Un alt port pe Dunăre dedicat lui Achile, se pare a fi fost C é l é i u l din județul Romani, odată un centru important comercial, unde se găsesc astăzi ruine și o mulțime de anticități romane, unde se afla un pod de piatră peste Dunăre (construit de Constantin cel Mare), pod, ale cărui picioare ruinate se mai văd în timpul scăderii apelor, și de unde pornia spre Transilvania un drum roman așternut cu piatră. Chiar și

duetelor pe acesta mare și tot odată î-.și estinde influența sa asupra principalelor emporii din Archipelag ⁵⁾.

Pe lângă nimbul seu cel sfânt, insula Leuce de la gurile Dunărei, mai era tot o-dată renumită în antichitate și ca o insulă salutară.

Aici, după o veche tradiție a oraculelor, î-și căutau sănătatea lor aceia, cari în războie fusese greu răniți. Astfel Leonym, ducele Crotonienilor din Brușiu, care într-o luptă, ce-o avuse cu Locrienn, capelase o rană în piept, de care suferia foarte mult, consulta mai întâi în privința sănătății sale pe oraculul din Delphi, însă profetesa de aici (Pythia), după cum ne spune Pausania, îi trimise se-și caute vindecare în insula Leuce de la gurile Dunărei, de unde el s'a întors apoi sănătos ²⁾.

De asemenea, ne spune și Ammian Marcelii n, că în insula Leuce se aflau și ape salutare (aquae ⁸⁾).

Din cele espuse până aici și în particular din relatarea lui Arctinos, din datele precise, ce ni le-au transmis Pliniu și Mela, și în fine, din cultul atât de sacru al lui Achile din insula Leuce, rezulta în mod deplin convingătorii, că cenușa acestui mare erou al timpurilor troiane a fost adusă și depusă în insula Leuce. Aci se cunoștea încă până târziu tumulul său mormântul seu. Insula Achillis tumulo eius viri clara, dice Pliniu; ibi Achilles situs est, repetă Mela.

În ce privește însă mormântul lui Achile de pe termurele Helespontului, de care ne vorbește Homer, acesta se pare, că a fost numai un simplu cenotaf său monument comemorativ.

Un astfel de mormânt simbolic al lui Achile se afla, după cum ne spune Pausania, și în orașul Elis din Pelopones, și care a fost construit și dedicat din ordinul oraculului ⁴⁾.

În această privință sunt semnificative cuvintele geografului Strabo, care

o insulă din Dunăre situată din jos de această localitate și în față cu satul Dasova poartă numele de C e l c i u. — O insulă numită Achillea se află și lângă litoralul Asiei mici. (Plinii Hist. nat. V. 37. 1).

¹⁾ Chiar și Aquileia ('AxuVrjta), port important al Adriaticei, se pare după numirea sa, că o-dată a fost consacrat lui Achile. Acesta ar fi o probă, că relațiile comerciale între Adriatică și Marea neagră se reduc până în epoca preistorică, că încă mai înainte de stabilimentele Genovesilor, Venețienilor și Ragusanilor pe țărmurile Mării negre, au fost comercianții din Aquileia protegiații Pontarchului din Leuce.

²⁾ Pausaniae lib. III. 19. 13.

») **Aminlani** lib. XXII. c. 8 : insula Leuce sine habitatoribus ullis AchilH est dedicata . . . Ibi et aquae sunt.

⁴⁾ **Pausaniac** lib. VI. 23 3.

amintesc pe teritoriul Troiei — la Achilleion — numai monumentul lui Achile (τό 'Αχιλλεύς; fuvv^a), dar densul se feresce, ca se afirme, că Achile ar fi fost înmormântat acolo ¹⁾.

Schliemann, activul exploratorii! al anticităților homerice, a cercat pe tărnișii Helespontului se afle resturile mormântului lui Achile.

La o depărtare de 250 de pași de Helespont, scrie densul, la piciorul promontoriului Sigeu, pe locul unde era vechiul Achilleum, se află un tumul

135. — Cenotaful presupus al lui Achile de lângă Helcspont. (Schlicmanr, Ilios p. 855.)

de pământ înalt de 4 metri spre sud și 12 metri spre nord, și care a fost considerat din cea mai adâncă vechime ca mormântul lui Achile. În a. 1882 am explorat acest tumul, însă n'am aflat în el nici o urmă de oseminte, nici cenușă, nici cărbuni '-). Ast-fel Schliemann este de părere, că acest tumul presupus al lui Achile, întogma ca și tumulul lui Patroclu și alte șese movile funerare, pe cart le explorase mai înainte, aii fost numaî simple cenotafe, un gen de monumente, cari în anticitatea ante-homerică erau într'un us general ³⁾.

¹⁾ Strabo, XIII. 1. 32. 39. 46.

²⁾ Solillemann, Ilios, p. 862: je n'ai trouvé dans le tumulus d' Achille (de la Troade) aucune trace d'os, de cendres, ou de charbon de bois — en somme aucune trace d'ensevelissement . . . Nous ajouterons donc les tumuli d'Achille et de Patrocle aux six autres tumuli, que mon exploration antérieure a prouvés n'être que de simples cénotaphes .

³⁾ La poporul român mai există până astăzi un ciclu întreg de balade populare, în cari se cântă faptele distinsului erou al Iliadei. Despre tradițiunile lui Achile la poporul român, și în particular, despre patria și naționalitatea sa, vom vorbi la ultimul act din istoria Peleșilor, la evenimentul memorabil cunoscut sub numele de «Răsboiul troian».

V. TEMPLUL HYPERBOREILOR ÎN INSULA LKUCE (ALBA).

1. *Hecateu Abdrita despre insula și templul lui Apollo*

din ținutul Hyperboreilor.

Templul lui Achile din insula Luce seu Albă, ne face să ne ocupăm aici și cu antichitatea templului său.

Într-o epocă preistorică foarte depărtată, exista în părțile de răsărit ale Daciei un templu magnific, al cărui renume și influență se estinsese departe peste ținuturile sud-estice ale Europei, și a cărui memorie și sfințenia este celebrată și astăzi în colindele religioase române.

Despre acest templu, care ni se prezintă ca una din minunile cele mari și sfinte ale lumii preistorice, au scris mai mulți autori ai vechimii și între aceștia istoricul Hecateu Abdrita, care a trăit în timpul lui Alexandru cel Mare.

Noi vom reproduce aici aceste prețioase relatări ale lui Hecateu după puținele fragmente, ce ni s-au păstrat în scrierile lui Diodor Sicilic și Claudii Aelian.

Anume Diodor Sicilic *) scrie :

«Acum după ce am descris părțile de nord-est ale Asiei, credem că este de interes să menționăm aici și cele ce se povestesc despre Hyperborei. Anume între scriitorii anticității Hecateu (Abdrita) și alții reia-teză, că în fața de ținutul Celților în părțile Oceanului se află o insulă, care nu e mai mică decât Sicilia, situată în regiunea nordică și e locuită de Hyperborei, numiți astfel, fiindcă sunt mai depărtați decât de Borca. Aici pământul este foarte bun și roditoriu, clima excelentă, temperată, și din această cauză fructele se produc aici de două ori pe an. Se povestesc, că Latona (gr. ΛΑΤΩΝ), mama lui Apollo, a fost născută aici, și din această cauză Apollo este venerat aici mai mult decât alți zei; și fiindcă Hyperboreii din această insulă celebrează pe acest zeu în fete-căntări, cântând în continuu laudele sale și făcându-I cele mai mari onoruri, astfel se dice, că oamenii aceștia sunt ca un fel de preoți ai lui Apollo. Se mai află în părțile acestei insule ³⁾ o pădure sfântă mag

*) **Diodor-1 Sicilic** lib. U, 47. — Fragmenta Hist, græc. Ed. Didot. II, p. 386. ²⁾ Cf. p. 68-69.

> " ce a t eu întrebuințezi aici prepozițiunea v.aTct cu acuzativ (v./tà tùv 'Qnsa

a lui Apollo de o întindere considerabilă și un templu renumit, cărui figură esteridă este în formă sferică, și care templu e decorat cu uitate daruri¹⁾). Acest deü, Apollo, măi are și un oraș sfânt al seu, ér v ce locuesc în acest oraș sunt în mare parte cobzarî²⁾, și aceștia în t'impul serviciului divin bat cobzele în chor și cântă imne în onórea deui T lăudând faptele sale. Hyperborei³⁾ au un mod al lor propriu de vorbit /S'aeyTOC) și sunt cu o prietenie forte familiară (ocV.étOT«Ta Staxcfccac) față de Greci, cu deosebire față de Atcnienî și de locuitorii din Delos³⁾; acesta bunăvoință a lor fiind stabilită și confirmată încă din timpurile cele mai vechi. Se spune chiar, că unii din Greci au trecut la Hyperborei și at lăsat la ei daruri forte prețioase scrise cu litere grecesci; tot ast-fel și Abariî a plecat de aici în Grecia și-a reînnoit prietenia și înrudirea cea vechia (airreviav) cu Deleniî. Se măi spune de asemenea, că din acesta insulă se poté vedé Selina (ZeÀrjvrj) întréga, fiind puțin depărtată de parvient și se ved în ea ore-can înălțimi de pământ. Mai departe se relatează, că deul Apollo vine în acesta insulă tot la 19 ani, în care timp constelațiunile de pe ceriu î-si îndeplinesc circuitul lor periodic. In tot timpul acestei aparițiunî a deului în insula lor, eî cântă nóptea cu cobzele și fac într'una la jocuri seu hore (xoplustv) începénd de la equinocțiul de primăvară și până la răsărirea Pleiadelor (Găinușe!) în prima jumetate a lui Maiu⁷⁾, bucurându-se omenii de aceste due frumóse. Domnia asupra orașului și administrațiunea supremă a templului, o au așa numiții Boreadi, cari sunt descendenții lui Boreas, și eî succed la domnia după neam.»

Până aici, fragmentul lui Hecateu Abderita, pe care ni-l comunică Diodor Șicul.

De altă parte, sofistul CI audiu Aelian, care a trăit sub împăratul Hadrian, ne comunică un alt fragment din scrierile lui Hecateu, cu privire la acest important templu al preistoriei: «Nu numai poeții, dice Aelian, dar și alți scriitori celebrează pe poporul Hyperboreilor și onorile, cele fac denșif lui Apollo. Intre alții, Hecateu Abderita, însă nu cel din Milet, re-

¹⁾ J.T.U. TY;v vrpov), forme, prin cari densul voesc se exprime o indicațiune locală nprecisă, adecă în părțile O c e a n u l u i, î n p ă r ț i l e i n s u l e î, ori în apropierea de ea.

²⁾ Cf. pag. 72—73.

t «'.otouî îivae xî&apiataș. Cithara (Ki&apoi), instrument cu córde din cea mai a-n "a^a «icitate. După un vechia baso relief conservat în spitalul St. Ioan din Lateran >i u^u13, 8Ura acestu, instrument semăna întru tóte cu cobza română de astadî. (Vcdi a) V[^]19nnaire des antiquités romaines et grecques, pag. loi).^{CC 1, locu}torî ai A t e n e T și ai insulei Delos erau pelasgr.

lateză, că preoții lui Apollo sunt i i i luî Boreas și ai Chionei, trei frați la număr, omeni înalți de câte 6 coți. Când aceștia la timpul în-datinat fac serviciul divin solemn, șii ruga (kpoup7fa), atunci sboră acolo stoluri nenumerate de lebede ¹⁾ din munții, pe care denșii i numesc Ripae (TtTtaî); și aceste lebede, după ce încunjură mal ântâiu templul cu sborul lor, ca și când ar voi se-1 lustreze (purifice), se lasă apoi jos în curtea templului, ai cărei spațiu e forte larg și de cea mai mare frumuseță. In timpul serviciului divin, pe când cântăreții templului intonează laude deului Apollo cu un fel de melodii ale lor proprii, și pe când cobzarii acompaniază cu cobzele lor în cor melodia cea forte armoniosă a cântăreților, tot atunci și lebedele (din curte) se asociază și ele la cântările lor guguind împreună; și este de notat, că aceste lebede nu fac nici o greșelă, ca se cânte cu sunete dissonante ori neplăcute, ci întogma ca și cum ele ar urma tonul și începutul dat de dascălul corului, ast-fel cântii și ele împreună cu cântăreții cei mai deprinși în melodiile sfinte. Terminându-se apoi imnul, acest cor al paserilor se retrage, ca și cum ele și-ar fi îndeplinit datoria lor obi-cinuită pentru sărbătorirea deului, ar fi ascultat și ele totă ziua onorile, ce s'aū făcut deilor, au cântat împreună și au desfētat și pe alții.»

Acestea sunt prețioasele fragmente, ce ne-aū remas din scrierea lui Hecateu, despre magnificul templu al lui Apollo din țera Hyperboreilor.

Cultul lui Apollo la Hyperborei reprezenta epoca de aur a civilizațiunii pelasge ante-elene. De o-dată cu migrațiunile pelasge de la Carpați spre sud, acest cult se estinde peste Grecia veche, peste insulele Archipelagului și pe țămuril Asiei mici.

Noi vom examina aici din punct de vedere istoric și geografic, datele, ce ne-aū rămas din scrierea lui Hecateu asupra Hyperboreilor.

Un nou capitol important din istoria lumet vechi pelasge se deschide înaintea noastră.

¹⁾ Kuxvoc, c y gnu s, lebdă, consacrată lui Apollo mai mult pentru frumuseță și colorea sa cea albă de cât pentru cântecul seu. care în general, i se atribue numai în momeutul morții. O anumită specia (Cygnus musicus) arc un vers sonor și plăcut.

In tradițiunile române rolul mitic al lebedei se pare a-1 ave g r u i a seu coc or a (mase. cocorj. Inr'o baladă populară română, aflăm următoarele versuri despre eroul Corbac, care zăcea în închisore:

Și prin gratii tot privesce
Când la nori purtați de vent,
Care plouă pe pământ,

Când Ia căduri de cucóre
Ce mereu sbor c ă t r e sore.

, Atecsanclri, Toesil populare p. 141.

2. Latona și Apollo. Profetil Ölen „r/ Abaris
din țera Hyp érbor cilor.

În anticitatca grecescă, patria adevărată a dcuui Apollo, era considerată la Hyperborei.

Chiar si la locuitorii dm Croton, (Italia de jos), celebru oraș pentru puritatea moravurilor sale, Apollo, după cum scrie Aristotele, avea epitetul de Hyperboreu ¹⁾.

136.—Apoi l o Hyper b o r e u i , încălecat peuii grifon, ținnd într'o mâna lira și în sita „n ram ele palmier, călătoreșoc de la Hyperborel către părțile meridionale (la Delos și Delphi). Pictură pe un vas. După Lenormant et de Wittc. Etudes des monuments cùramographiques. II. fil. V.

¹⁾ TT-L 4 r- i „
(Duruy, Hist, des Grecs. I. 41).

De altă parte Latona, deitza cea amabilă, cu un caracter dulce și blând, mama lui Apollo si a Diancî, atât după Heca-tcu, cât și după alți autori ai anticității, a-fost născută în ț é r a Ily pcrbor e i l o r ²⁾.

Anume, Latona, după cum ne spune legenda grecescă, fiind însărcinată de Joc, ea fu persecutată pe totă fața pământului, de Junona, cea gelosă, în cât nici o țeră nu voia se o primescă, ca se potă nasc. Res-pinsă din totC părțile, după

muUc rătăcirii încoace „: incol

Latona ajunge, în fine, la De-Jos, o insulă mică, nreproduc-tiva din Arclupelag, si stânci e

cele solitare ale acestei insule,

dederă deitzi persecutate un asii. Nouă dile și nouă nopti ținură durerile nasccrii, și aici pe érba verde, sub un palmier mirositoriü, deitza Hyperbo-i'că (de la Dunărea de jos) născu pe cleul cel mare al l u m inei an ti c e ³⁾.

¹⁾ Aeli.lit. V. H. II. 26. 'Aπi3-ot|}.r.î 't.t.;sî>itb lújv Kpijttuy'.atuJv TÍV Il»8-W('íř«v AnóX/.uiva 'l-íp,3of,r.&v TtpoGa-fopíuřa'a:. (Frag. Hist, grace. If. p. 175. frag. 233 b.). — Cicero, De nat. Deqr. III. 23: tertius (Apollo) Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyperfa orei s Delphos ferunt advcnisse.

²⁾ **Diodori** Sicull IL c. 47. — Pailianlao Descriptio Graeciae. I 18. 5. — Aristotelis Hist. Anim. VI. 35. — D i a n a, fica Latonei, încă era considerată do Hyperboreă. (IHo- <lori Siculi iv. 51).

³⁾ Apoiluiloru Uibliotheca, I. 4. 1.

Din acest timp insula Delos rămase un pământ sfânt pentru noul zeu Hyperboreu, și relațiunile strânse religioase între Hyperborei și templul lui Apollo din Delos se întemeiază și continuă în tota antichitatea preistorică.

Anume Hero și Plutarco, ne amintesc de un vechi obicei solemn al Hyperboreilor, de a trimite în fiecare an la templul lui Apollo din Delos, pârgă și prinose din cea de întâiu recoltă a lor. Aceste daruri dense le legau în paie de grâu și apoi le trimiteau la Delos cu o delegațiune, care călătoria până la locul cel sfânt al destinațiunii în sunetul fluierelor, cimpoclor și cobzelor. Misiunea hyperboreă mergea mai întâiu la Dodona din Epir (spre sud-vest de lanina de astăzi), centrul cel vechi religios al Pelasgilor din peninsula balcanică, și de la Dodona trecea apoi peste Tesalia în insula Eubea și de aici își continuă călătoria pe mare până la Delos.

Mai întâiu, scrie Herodot²⁾, Hyperboreii trimiseră la Delos cu aceste daruri două virgine, ale căror nume, după cum spuneau Delciii, au fost Hyperoche și Laodicea. Pentru siguranța acestor fete, Hyperboreii trimiseră cu dusele, ca se le însoțescă, și cinci bărbați cetățeni, omenii, pe care după cum ne spune tot Herodot, Delciii îi nutneau Perpheres (adecă aducători de daruri), și pe cari dense îi țineau în mare onoare. Și fiindcă se întâmplase, că delegațiunea aceasta trimisă la Delos nu se mai întorse înapoi, Hyperboreilor le cădu acesta foarte greu, și temându-se ca aceasta întâmplare se nu se mai repete și în viitorii, dense introduseră usul, că aduceau darurile legate în paie de grâu până la frontiera ținutului lor, apoi de aci rugau pe vecinii lor, ca se transmită darurile aceste sfinte din popor în popor până vor ajunge la Delos.

Încă înainte de Hyperoche și de Laodicea, continuă Herodot, Hyperboreii trimisese la Delos pe alte două virgine, pe una cu numele Arge și pe alta Opis³⁾, fete, cari călătorise acolo împreună cu Ilithia, care

¹⁾ riutarfjue, Oeuvres. Tome XIV (De la musique) p. 518.

²⁾ Herodote lib. IV. c. 33-35.

³⁾ Virginele trimise de Hyperborei la Delos erau așa dar după Herodot Arge și Opis (IV. 35), și cele trimise a doua oră Hyperoche și Laodicea (IV. 33). Pausania numește pe cele de întâiu H e r o c h e și Opis (V. 7. 8.) și pe una A c h a e a trimisă mai târziu. Rezulta așa dar din aceste date, că Arge era identică cu Hecaege și Hyperoche cu Achaea. Este însă afară de orice îndoială, că numele acestor virgine hyperboree au fost grăcizate. A r g (os) în limba pelasgă înseamnă leră și câmp (Strabo VIII. 6. 9). Homer numește țera Pelasgilor Ἰσθμίου Ἄρου;» (Iliad. II. 681). Peloponnesul întreg se numea odată A r g o s (S t r a l) o, VIII. 6. 9). Ast-fel, că A r g e în cazul de față nu poate avea alt înțeles de cât de Ἰσθμίου Ἄρου;» ; cuvent identic în

apoi dat ajutorii Latonei la născarea deului Apollo. Pe aceste doue

137. — Statuă de marmoră descoperită la Delos, prezentând tipul arhaic al femeilorenerate în acesta insulă (sec. VII a. Chr.). Costumul identic cu cel pelasg din Acropola Atenei Fig. 138 (Brunn, Denkmäler griech. und rom. Sculptur. Pl. LVII).

138. — Statuă de femeie din Acropola Atenei prezentând costumul femeilor pelasge, γ' < XΑί (uvoi yuvái/et, ^{cu} peptcraş de piele, cu vélmie, şi încinse peste mijloc cu bete, ale căror capete cu ciucuri erau lăsate dinainte în jos. (Brunn, Denkmäler, Pl. LVII).

virgine şi pe Ilithya, femeile din Delos şi din insulele ionice le adorau ca

fond cu Opis, numele virginei a doua, care în limba vechea, pelasgo-latină, însemna Terra (V a r r o, L. L. V. 57. 64). La Pausania, după *cam* am vădut, numele de Argene apare în forma de Ilcaerge, adecă cu adverbial grecesc év.ác de d eparte. Ηcacerge așa dar ni se înfățișează ca o numire cu caracter t o p i c având înțelesul: Din țeră depărtată.

Tot asemenea numai o simplă traducțiune grecesc?, este și numele virginei Hyperoche. In limba pelasgă Oche însemncă apă mare stagnantă, cuvent identic cu latinul aqua, cu rădăcina grccescă *-j.-fi* și cu germanul vechea Oche, Ache séu Achc. Tot la forma primitivă de aqua se reduce și etimologia cuvântului Achaei cu înțelesul de locuitori riverani, germ. Uferbewohner (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopadie ad. v. Achaei). Înotărni tot-o-dată aici, că spre nord de gurile Istrului se afla într'adevăr o populațiune numită Achaei. Pliniu (IV. 26. 2.) amintesce aci Por t u s Achaeorum. Numirea de Hycroche ni se presintă ast-fel ca un cuvent compus din Oche cu prepozițiunea grecescă *6*;up, de peste, de d i n c o l o, si având înțelesul: K c p e s t e apa mar e.

pe divinități și Ic invocau în imnule, ce le compusese poetul hieratic Olen >).

Însă nu numai templul cel renumit al lui Apolló de la Delos (și unde mai târziu era depus tezaurul confederațiunei grecesc¹⁾), î-și reducea istoria înființare! sale la poporul Hyperboreilor, dar Hyperboreii ne apar tot-o-dată și ca întemeietorii oraculului lui Apollo din Delphi lângă Parnas, unul din cele mai importante puncte centrale ale vieții grecesc.

După cum ne relatează Pausania, o séma de păstori, cari venise cu turmele lor până la locul, unde mai târziu se afla oraculul din Delphi, aii fost cei de ântâiu, cari aũ început a se ocupa acolo cu divinațiunea.

De altă parte Bœo o poetisa din provincia Phocis, ne spune într'un imn al seu, că oraculul lui Apollo din Delphi a fost întemeiat de nisce omeni veniți din țera Hyperboreilor³⁾, și între aceștia densa amintesc pe cel mai învățat om al Hyperboreilor din aceste epocă, pe Olen, un profet al lui Apollo.

Acest Olen trăise, după cum susțin unii, înainte de Hesiod, ér după cum afirmă alții, încă înainte de Orfeu.

El este cel mai vechio poet hieratic, pe care-l cunosce literatura gre-

Constatăm așa dar, că numele virginelor hyperboree de Arge, Hecarge, Achaca, Hyperoche (probabil și Laodice) sunt numai simple designări topico-etnice, și nu aũ de a face nimic cu adiectivul grecesc *κτ-ωτ^*, alb, strălucitoriu, luminos, nici cu verbul *κτ-ωτ^*, aescela, etc.

») Herodoti lib. IV. 35.—Pansaiiia lib. I. 18. 5. — Strabo (V. 2. 8.) ne spune, că Pelasgiî din Etruria înființase la portul de lungă orașul Caere un templu Iithyiei. Ea era așa dar o divinitate pelasgă.

¹⁾ Thucydidis lib. I. 36.

³⁾ Pansanhic lib. X. 5. 7. —Geograful Mnaseas din Patrae, discipul al lui Eratosthene, ne spune, că locuitorii din Delphi erau de naționalitate Hyperbon-i (Fragmenta Hist, grace. III. p. 153. frag. 24). — Clearch din Soli, discipul al lui Aristotele, scrie de asemenea, că Latona, după ce a născut pe Apollo și pe Diana, a venit la Delphi (Fragmenta Hist, grace. Ed. Didót. If p. 318, frag. 46).— Cele mai celebre ora cul e ale lumii antice aũ fost cele de la Delphi și de la Dodona, ambele întemeiate de Pelasgi. — Pliniu (IV. 4. 1): liberum oppidum Delphi, sub monte Parnasso clarissimum in terris oraculo Apollinis. — Éra Ovid aflăm următoriu vers:

Haec mihi si Delphi, Dodonaque diceret ipsa. (Trist. IV. ci. 8. v. 43).

Delphi en i i adresau în fie-care an rugăciuni lui Apollo prin cântări festive, ca deul se vină în timpul vere! de la Hyperborei la dânșii. (Preller, Griech. Myth. I. 1854. p. 157-158). — Pelasgiî din orașul Spineturn, situat lângă gura râului Pad, trimeteau la Delphi, după cum ne spune Dionysiu din Halicarnas (I. ÎS), daruri din veniturile lor maritime.

ccscă. Densul compusese mai multe imne sacre, în cari celebra peregrina-tiunile Hyperboreilor la insula Delos, și în cartel amintea de unele femei pioase, cările luase parte la călătoriile acestea. Lui Olen i-se atribuie în special și aflarea hexametrelui *).

Un alt propagator! devotat al cultului lui Apollo în ținuturile grecesci, a fost Abaris, de origine de asemenea din ținutul Hyperboreilor, un bărbat, care prin sentimentele sale cele mari ale dreptății și prin viața sa extrem de frugală, deosebită o adevărată senzație în ținuturile grecesci.

Acest Abaris călătorește prin Grecia ca profet și propagator al cultului Apollo. El arată oamenilor o săgeată, care spunea, că e simbolul lui Apollo. El compunea și distribuia diferite sentințe profetice ale zeului și vindeca prin descântece pe cei bolnavi (-).

Aceste legende și imne religioase ne pun în evidență nu numai cultul cel puternic al lui Apollo la Hyperborei, dar ele ne mai spun tot-o-dată, că înființarea renumitelor temple ale zeului Apollo din Delos și Delphi, două centre de cultură, care au luminat mult timp peste Grecia Orientului, se datoresc de asemenea unui popor foarte religios, agricol și pastoral, numit de autorii grecesci Hyperborei.

Dar cine sunt acești Hyperborei admirabili prin sentimentele lor de dreptate, prin religiozitatea și civilizația lor înaintată ?

Gestiune importantă pentru explicarea mai multor probleme dificile din istoria lumii vechi.

Este ast-fel de lipsă a ne da aici seama despre caracterul etnic și de locuințele acestui popor, reprezentant al etniei de aur din timpurile preistorice.

*) Autoi-ii vechi grecesci! au încercat să naționalizeze și pe poetul epic Olen, după cum au făcut cu o mulțime de alți eroi din epoca mitică. Așa pe când unii susțin, că Olen era de origine Hyperboreu, și după cum rezulta chiar din imnele și apostolatul său pentru cultul lui Apollo Hyperboreu, alții din contră, i atribuie ca patriă orașul Dyme din Achaia, ori orașul Xanthus din Lycia. (Vezi Suidas ad v. 'L'Wjv).

Însă, numele de Olen are un caracter cu totul special. Acest nume ne apare la Etruscii și la Romani. (Etruscae celeberrimus vates Olcnus Calenus. (Plinius Hist. nat. XXVIII. 4. 1.). — La Tacit aflăm numele gentilicului de Olcnus (Ann. IV. 72).

Parasani scrie, că Olen compusese un imn despre Hyperborei, în care densul celebra venirea la Delos a virginei Achea (V. 6. 8), și un alt imn despre venirea la Delos al lui Lucine (i. 18. 5.), și că el a fost cel mai vechi poet, care a compus imnele pentru Grecii (IX. 27. 2) și primul care a introdus hexametrelul (X. 5. 7).

1) Timpul în care a trăit Abaris este incert. Hyppostrat îl pune în Olimpiada a 53-a, adică pe la a. 708 a. Chr. Suidas ia Olimpiada a 53-a, adică pe la a. 568 a. Chr.

3. Hyperboreii din legendele Apolinice.

În relatările lui Hecateu Abderita ni se prezintă diferite cestiuni din geografia și etnografia preistorică a Europei.

Dintre aceste cele mai principale sunt cu privire la individualitatea etnică și la locuințele Hyperboreilor în aceste timpuri, și în fine la noțiunea geografică că ce se înțelegea în timpurile primitive ale istoriei, sub numirea de "Qy.eavo;.

Geografia vechei teologii egiptene și grecesci, nu mai corespunde geografiei din epoca post-troiană.

O lungă serie de triburi și populațiuni preistorice, mai află încă un slab resnet în poemele lui Homer și ale lui Hesiod, apoi numele lor dispăre din analele lumii.

De asemenea, se întâmplă și cu vechile numiri geografice. O mare parte din localitățile preistorice se confundă mai târziu cu cele istorice, unele rămân cu totul obscure și un vel mitic se întinde asupra lor, iar altele migreză de la Dunăre și de la Pontul euxin, spre nord până sub polul arctic, în vest până la Oceanul atlantic, iar la sud până dincolo de izvoarele Nilului, cu atât că acestea erau necunoscute în epoca greco-romană.

În această confuziune geografică, produsă încă din timpurile lui Homer, apoi moștenită și transmisă din autori în autori, sarcina noastră de a preciza și restabili adevărul geografic, cu privire la aceste timpuri atât de departate, nu este de loc ușoară.

Patria Hyperboreilor, și anume în epoca aceea, când religiunea lor începea să aibă o influență decisivă asupra vieții grecesci, era, după cum ne spun cei mai însemnați autori, în părțile de nord ale Dunărei de jos și ale Mării negre.

După Pindar, (sec. VI a. Chr.), cel mai erudit poet al anticității gre-

Acest nume nu este de asemenea transmis în forma mai mult ori mai puțin alterată. În ținuturile Moldovei și în particular în județele Fălciu, Roman și Neamțu, noi întâlnim 12 numiri topografice de Avereș. Conumele Avereș este de asemenea foarte usitat în părțile Moldovei.

În armata lui Turnus, Virgil ne prezintă pe un ostaș cu numele de Abaris (Virg. Aen. IX. 344.). Abaris nu apare ca Hyperboreu la Herodot (IV. 36) și la Plato (Charmides, c. 6). Însă Suidas, ne spune, că Pythagora (ad vocem) a fost discipulul Hyper-

cesci, Hyperboreii erau locuitorii de pe t ermurii Istrului sau a Dun arei de jos.

Apollo, dcu cel mare  i popular al anticit a ii, ai carui preoți, profe i, desc nt atori si peregrini cutrierau t ot  drumurile, ce duceau de la Hyperborei si p an . la Delos, ale c aru  imne resunaü in t ot  templele, la t ot  sacrificiile  i pe t ot  căile cele sfinte; acest de  iubit  i puternic ¹⁾ al lunei vechi, după ce construesce împreună cu Neptun  i cu muritoriul Aeac zidurile cet a ii Troia, se întorce, după cum ne spune poetul Pindar, in patria sa de la Istru, adecă la Hyperborei ³⁾. De altă parte Strabo:

«Cei de  nt aiu, dice densul, cari au descris diferitele p r i ale lunei, ne spun, că Hyperboreii locuiau de asupra Pontului euxin, a Istrului si a Adriei ³⁾».

 n fine, Clemente Alexandrinul, (dec. a. 211—218), care posedă cunoscin e vaste din filosofia  i teologia greco-p g n , numesce pe Zamolxe filosoful Dacilor, Hyperboreu, adecă originar din  era Hyperboreilor *). Amintirea despre locuin ele Hyperboreilor in nordul Dun arei de jos, se conservase in nomenclatura geografică a Daciei, p n  târziu in epoca istorică.

Unul din orașele cele mai importante ale Daciei orientale, situat in partea de jos a r ului Hierasus (ad   iret), purta in timpurile romane numele de Piriboridava ⁵⁾, numire, ce ne indică, că acest ora  a format o-dată un centru principal al poporului, pe care autorii grecesci  -  numesc Hyperborei.

Primele locuințe ale Hyperboreilor in timpurile preistorice ni se presint  ast-fel, după cei mai importan i scriitori ai anticit a i, in p r ile de nord ale Dun arei de jos ⁶⁾.

*) Homer ne spune, că de  se tem de Apollo. Când el merge in palatul lui Iov toți de  se ridică de pe scaune înainte sa. (Hymn, in Apoll. v. 1-3). ') **Pindari** Olymp. VIII, 46:

 cuc  f.  f.  vzoc. . . .

 avft v  TtE'.-f'' Tva 'Aij.a ov«5 cu'.Tirtou  x et! st "Icipov t/auviuv.

Ibiil. Olymp. III. 14—17.

³⁾ Strabonis Geogr. XI. 6. 2.

⁴⁾ Clemens Alex., Strom. IV. 213 (Apud Pauly, Real-Encyclopiidie. IV p. 1394).

⁵⁾ Ptolemael Geogr. lib. III. io.

) După Be ss el I (De rebus Geticis, p. 39—40) Hyperboreu locuiau la început in re. gmnea Ge   i l o r . După Papadopol-Calimach in Dacia (Columna lu  Traian. A«. V. 1874 p. 172).

însă, care era originea etnică și caracterul civilizației acestui memorabil popor din antichitatea preistorică ?

După tradițiile și datele istorice, ce le avem, Hyperboreii, cari figurează în legendele cele sfinte ale lui Apollon, ni se prezintă ca un ram al națiunii celei mari și puternice pelasge.

Ocupațiile lor pastorale! agricole, instituțiile lor sociale și religioase, sunt identice cu ale celor alte triburi pelasge din ținuturile Eladei, ale Asiei mici și peninsulei italiene.

Păștorii Hyperborei, ne spune Pausania, —• adevărată, cart străbătută cu turmele lor până în partea de sud a Pindului, — aceștia au întemeiat oracul din Delphi¹⁾; de sigur la început cu un caracter destul de modest, amăsurat necesităților vieții pastorale.

Pe lângă păștoria, la Hyperborei înflorește tot-o dată și agricultura. Ei trimit în tot anul daruri la Delos din fructele și prima lor recoltă de grâu²⁾. Hyperboreii au un organism de stat, politic și religios. Constituțiunea lor este teocratică. Boreadii, sau descendenții lui Boreas, sunt capii guvernului politic și tot-o dată marii preoți ai lui Apollo.

Hyperboreii sunt considerați de autorii greci ca un popor cu moravuri foarte pure, și cu sentimente de justiție superioară tuturor omenilor acestei epoci. Méla numește pe Hyperborei «cultores justissimi»³⁾, ér Hellanic «popor care practică justiția»⁴⁾.

Hyperboreii ne prezintă într-o totă caracterul moravurilor și credințelor vechi latine.

Ei sunt blândi și ospitali, religioși, superstițioși, iubitori de profeții (ora-

¹⁾ Pausaniae lib. X. 5. 7.

²⁾ Ritul religios al Hyperboreilor do a face sacrificii deului Apollo din prima lor recoltă (frugum primitiae) avea un caracter latin. Ast-fel aflăm următoarele notițe la Festus: Praemetium de spicis, quas primum messuissent sacrificabant Caereri (Ad v. Sacrima). — Ibid.: Florifertum, quod eo die spicae feruntur ad sacrarium. De asemenea scrie Ovidiu (Metam. X. 433): Primitias frugum dant spicem et sortem. — Ér Tibullus (I. Elég. V. 24):

Illa "deo sciet agricolae provitibus uvam

Prosete spicas, pro græce ferre dapem.

(Cf. Dionysus Halk. II. c. 23).

³⁾ Méla caractériser! ast-fel tîra și poporul Hyperboreilor : Terra angusta (angusta?) a prica, per se fertilis. Cultores justissimi, et diutius quam ulli mortalium, et beatius vivunt. Quippe festo semper otio laeti, non bella movere, non jurgia; sacrificia operati, maxime Apolloinis (III. c. 5).

⁴⁾ Iout 'mnpjJopeout àjy.siv . . . Siv.ocoávfjv. (Fragmenta Hist. graec. I. 58. fragm. 96).

„j) și de descântece. La ceremoniile religioase în onoarea deilor, ei cântă
și fluere, din cimpoi și din cobze ¹⁾. Melodiile lor sunt dulci și armonioase.
Trecătoarele scurte prasnicele, ce le dau în onoarea lui Apollo, ei cântă în
continuu laudele deului cu o voce plăcută ³⁾.

În timpul sărbătorilor celor mari ale acestor deși, (începând de la
înnoțitul de primăvară și până la jumătatea lunci lui Maii), ei joacă la hore
fără noaptea târziu ⁸⁾. Peste tot ei sunt omeni avuți și duc o viață fericită.

Hyperboreii cultivă tot-o-dată și științele, cu deosebire teologia, filosofia
și poezia. Ei trimit în Grecia pe cei de întâiu literați

în teologia popoarelor preistorice, Hyperboreii sunt de asemenea înfă-
țișați ca un ram pelasg. Protopărintele lor este Hyperboreu (Trep^opeo;),
fiul lui Pelasg *), al puternicului rege și patriarh al întregii ginte pelasge.

Însă nu numai caracterul lor național este latin, dar și deitățile lor poartă
nume arhaice latine: Aplu (Alb ⁶⁾), Latona (său Leta). Tot nume latine

i) La Hyperboreii mai aflăm tot-o-dată și un *collegium* al cântăreților cu cobza
pentru ceremoniile religioase, și care corespunde la *collegium tibicinum* al Ro-
manilor. Despre acești din urmă se exprimă astfel Mommsen (Rom. Gesch. I. 203):
Auch sie (die Flötenbläser) fehlten bei keinem Opfer, bei keiner Hochzeit, und bei
keinem Begräbniss.

¹⁾ Pindari Pyth. X. 30.

³⁾ Despre caracterul festivităților religioase latine, Mommsen scrie: Die *lati-
nische* Gottesverehrung beruht wesentlich auf dem Behagen des Menschen am
Irdischen . . . sie bewegt sich darum auch vorwiegend in Aeusserungen der Freude, in
Liedern und Gesängen, in *Spiclen* und *Tinzeln*, vor allem aber in
Schmäusen . . . Aber die Verwendungsart wie alle Überschwänglichkeit des Jubels
ist dem gehaltenen römischen Wesen zuwider (Rom. Gesch. I. (1856) p. 159).

⁴⁾ *Scholias* tui Iui Pindar la Olymp. III. 28. (Fragmenta Hist. graec. II. p. 387).

*) Apollo o vechea divinitate a *Legiilor* (trib pelasg) era numit de ei *Aplun-
De* asemenea și la *Tsali*. (Tomaschek, Die alten Thraker, II. 48). - La Etrusci *Aplu*
și *Aplu* (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopädie .id. v. Apollo). Cu privire la etimo-
logia acestei numiri sunt importante cuvintele *Im Festus* : *Album* quod nos dici-
mus . . . Sabini tamen alibi dixerunt. — Românii numesc timpul de *Ia Pasci* până
la *Duminea* *Tomei* săptămâna albă sau *Albiilor* (Conv. lit. XXI p. 355) și
este de notat, că tot în acest timp începeau și sărbătorile lui Apollo la Hyperborei.

O legendă arhaică română din ciclul Apolinic. — Ni se comunică următoarea
legendă populară din comuna Floresci, județul Dolj: Un împărat a avut o fată fru-
mosă ca «lumea albă». La soare te uitai, dar la ea nu. Un șmeu răpesc pe fata pe
an ea se plimba prin pădure, o pune pe cal, sboară cu ea și se scufundă departe în-
tr-o mare adâncă și lată, unde erau niște prunduri (insule) frumoase acopente
cu erbă meruntă și desă. Fata furată a fost însărcinată de șmeu, care-și avea

^{SCO} în mare. Când era să apară să nască, șmeul a fost ucis de Fet-frumos, er

aŭ profetii Ölen și Ab ari s, la cari putem adăuga și pe Orfeu. În fine, resturile de limbă, ce ne-auxemas de la ei, pe rpe res (ducători de daruri), Nereu (Negru), Heiixœa séü insula fericitilor, sunt de asemenea latine.

Religiunea Hyperboreilor era prin eselență Apolinică. Apollo, ca divinitate a sdreluî era mult mai aprópe de necesitățile vieței pelasge, de cât toți cei alaltî deî.

Pe Apollo, ne spune Hecateu Abderita, ei î-l venereză mai mult de cât pe orî-care alt de u.

De altă parte întreg caracterul religiunei apolinice, după cum se manifestă ea în ținuturiie Greciei, ne înfășează imaginea *vietc!* și credințelor pelasge.

fata s'a pomenit cu palat cu tot în prundul cel frumos al mării. Aicî pe prund ea a născut doi copii atât de frumoși, în cât se părea că e aur pe cî. Copiî crescnd ceva mai mari, aŭ plecat o-dată tărîș de lângă mama lor, pe care o furase somnul. O slugă a împcratului (tatăl fetei) pasuninci vitele în apropiere do mare, a vëdut pe cei doi copilași jucându-se în năsipul mării cu nisce mere de aur. «S o r e l e a stătut în l o c si se u i t a l a e î și l u n a t o t asemenea a». Sluga spunând împăratului despre vederea acestor copii, a venit și însu-șî împăratul, ca se-l vadă, și a rămas uimit de frumusețea lor. Apoi apropiindu-se și punënd mâna pe acești copii, unul a a l b i t , dr ccl-alt a înegrit de frică. Celui alb i-au dis A ! b u I, și celui" negru, Negru. Cel alb pe când î-l ținea împăratul în brațe a săltat de o-dată în sus și a plesnit. (Acesta legendă, comunicată de învățătorul G. Scântcă, după spusele unui bërân tãran, se continuă apoi numai cu privire la al doilea fiu numit Negru).

Esaminând fondul mitic al acestei legende, ea ne prcșintă întru tóté caracterul legendelor apolinice. In tradițiunea română, Albul, copilul cei frumos și aurit (Apolio), apare ca fiu al unei divinități marine (Neptun). Tot ast-fel, ni se presi'.ită și legenda cea mai arhaică pdașă, Aristotele scrie, că anticitata grecescă cunoscea patru deî cu numele de Apollo, orî cu alte cuvinte, esistaü patru legende despre genealogia deului solar. Cel de. an t ai ü Apollo, cjiice Aristotele, a f o s t f i u l l u î Ne p tun și al Minervei, al doilea, fiul luî Corybas din Creta, al treieia fiul îuî Joc, și *al patruea* seu Apollo din Arcadia, era fiul lui Silen, și pe care Arcadienil î-l numiau «deul păstorii». (Fragjn. Hist, graec. II. p. 190). După Apollód o r (Bibi. I. 7. 4.), cei de ântâiu doi fii ai luî Neptun, aveau numele, unul Oplcus și altul Nercus. Este afară de ori-ce îndoială, că forma mai vechia a acestor doue numiri a fost A p l u s și Nie-r u s, adecă Albul și Negrul, întocma ca in legenda română. *Mai* adăugăm aici în ce pnvesce variațiunea dialectală, că în limba română m e r i u séü m n e r i u are înțc-Jesul de vânăt, venăt-sur și azur, și că o fică a bătrânului marin N c r e u s, purta numele de Mă era (Homeri Ilias, XVIII. 48).

Ast-fel, legenda română, după care Albul ne apare ca fiul unei divinități marine, aparțuie la cel mai vechiü ciclu al legendelor apolinice. In legenda română, fntocma ca m genealogia comunicată de Apollodor, dominează p r i n c i p i u l d u a l i s t i c , cu doue caractere opuse; una din cele doue figuri legendare reprezentait lumina (Albul) și alta întunerccul (Negru).

Apollo din Delos, din Delphi, din Atena și din ținuturile Troiei, nu este nici deu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme, și cu rituri naționale pelasge; în fine cu o patrie pelasgă. Apollón este deose-

bire venerat în ținuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, în Creta și în ținuturile Troiei.

El este deul apărătoriu al turmelor, și al pastorilor VGJICOC.

Pe șesurile Tesaliei, Apollo păzește cireștile de vite ale regelui Admet din Pherae *), ér în munții Troiei el servește ca păstoriu la regele Laomedon, tatăl lui Priam ²⁾. El ajută împreună cu Neptun la construirea murilor Troiei pelasge ³⁾, și pe regele Alcatou la zidirea cetății pelasge Me-gara *}. El se luptă împreună cu Pelasgii în contra inamicilor lor. îndemnă pe Troieni la luptă în

139.—A p o 11 o (tip arhaic), încoronat cu dafin și așezat pe tripodul său profetic, ține în o mână arcul său, ér în alta o pateră. Pictură pe un vas. (După Elite des Monuments céra - tno g r a p h i q u e s, II. p. 46, la D u r u y, Hist, des Grecs. I, p. 741).

contra Grecilor, și dorește, ca victoria se fie pe partea lor ⁵⁾. El ajută adeseori în luptă pe Enea și pe Hector ⁶⁾. Ér a-cest erou din urmă când pleacă pe câmpul de luptă în contra Grecilor, face următorul vot solemn înaintea

Troienilor și a taberei inimice: că dacă deul Apollo i va da gloria, ca se uiclé pe cel ce va eși se se lupte cu densul, atunci va aduce armele aceluia în Iliul cel sfânt, și le va suspenda ca trofee în templul lui Apollo departe-săgetătorii ⁷⁾.

*) Apollodori Bibi. I. 9. 15; III, 10. 4.

²⁾ Iliad. XXI. 441—44.

³⁾ Iliad. VII, 452 ; XXI, 515.

⁴⁾ Pansaiiac lib. I. 42. 2.

⁵⁾ Iliad. IV, 507; VI [21. — O vid i u (Trist. II. el. 2. 5) : Pro Trója stabat Apollón.

⁶⁾ Iliad. V. 344; XV. 249.

⁷⁾ Iliad. VII. 51. seqq.

Tot în cursul acestui resbel Apollo îndreptează săgeta lui Paris asupra lui Achile și-l ucide !).

Apollo apare ca deul protector al Pelasgilor și atunci, când sortea pare a-i persecuta peste tot locul, și o parte din ei sunt siliți se părăsescă vechile lor locuințe din peninsula balcanică.

Pelastni, scrie, Mă crobiu, alungați din locuințele lor din tóte părțile, se adunară cu toții la Dodona și consultară oracul de acolo, în ce parte a lumii se stabilescă; ér oraculul, le spuse se mergă în țera consacrată lui Saturn și acolo se ofere dijme lui Apollo, etc. ²⁾

Apollo, la Pelasgi este deul luminei fizice și al luminci spirituale; deul păstoriei, al agriculturii, al sănătății, al resboielor, al cetățitor și al divinațiunii ³⁾.

Ca tip, Apollo este de o frumseță și tinereță eternă.

Pe vechile monumente de sculptură și pictură ale Greciei, Apollo cel arhaic ne apare cu bucle și cu pletele cele frumoase pelasge, întocma precum portă și astădi păstorii și țerani români de lângă muntele Retezatului. Din acesta cauza, el are la Homer și epitetul de áxspasxójwjc (intonsus ⁴⁾.

Tot asemenea, ne spun cântările noastre poporale, că sórele are plete strălucite ⁶⁾.

4. 'Í2y.savóg (Oceanul) în tradițiunile antice.

Lângă Hyperboreii cei cuvioșri ne apare în legendele apolinice și Oceanul cel arhaic din nordul zonei grecesci, și care joacă un rol atât de important în teogonia urano-saturnică.

Insula lui Apollo din regiunea Hyperboreilor, ne spune Hecateu Abderita, se află în părțile Oceanului (xaià TGV 'Qxescvov).

¹⁾ Arctius in Aethiopida (H o r n c r i, Carmina, Ed. Didót, p. 583.)

²⁾ Macrobie Saturn. I. 7.

³⁾ Calchas, Cassandra, Helenus și Sibylele aveau darul profeției de la Apollo.

⁴⁾ **Homer** Hymn, in Apoll. v. 134.

⁵⁾ In o baladă română apolinică S ó r e l e dice către Lună:

C'amendoî ne potrivim

Și la plete și la fețe

Și la d a l b e tinerețe.

Eu amplete strălucite,

Tu al plete aurite.

Eu am fața a r d S t ó r i ă,

Tu față mângăetoriă.

(Din Corn. Rêsvad, jud. Dfirobovija.)

Cuvântul Oceanos la început nu avea înțelesul, pe care i l'au dat mai târziu autorii grecesci, séu cu alte cuvinte, Oceanul primitiv séu al vechilor legende, nu este Oceanul istoricilor și al geografilor, începând de la bătrânul Herodot în cóce.

Grecii din timpurile lui Homer nu cunosceaü marea esternă, pe care noi o numim astădi Ocean. Ei nu străbătuse în aceste timpuri către apus nicî chiar întréga Marea mediterană. Ér în ce privesce părțile de nord ale Europei, noțiunile lor geografice nu se estinseră în acesta epocă mai departe de Marea neagră și de Dunărea de jos.

Lumea n'a fost tot-de-una cunoscută, după cum este astădi, și chiar în timpul lui Herodot, o epocă de altminterlea destul de târdiă, orizontul geografic grecesc se încheia la Dunărea de jos. «La nord de Tracia, scrie Herodot, ce fel de omeni locuiesc, nimeni nu pote se scie; atât însă se pare, că dincolo de Istm există pământ nelocuit și infinit»¹).

De altă parte cuvântul *Qxeavfc*; nicî nu este grecesc²). El aparține lexiconului arhaic pelasg, atât după forma sa originară (aqua), cât și după terminațiunea sa în *av-o-*; După sensul seu primitiv, cuvântul Oceanos însemna o apă mare stagnantă³).

La început, autorii anticității întrebuițară cuvântul Oceanos, așa după cum î-l împrumutase de la Pelasgi, aplicându-l exclusiv la Marea neagră, care într'o epocă preistorică forte depărtată, forma numai un imens lac, neavând nicî o eșire în Marea mediterană *).

Ast-fel geograful Strabo vorbind de navigațiunea Argonauților către ținutul cel avut de aur (Colchis), ne spune, că în acesta epocă, Marea neagră era considerată ca un alt Ocean⁵), și cine naviga în Marea neagră se considera, că a călătorit tot așa departe de lumea locuită, ca și când s'ar fi dus dincolo de columnele lui Hercule, și peste tot se credea, că acesta mare este cea mai vastă din mările nostre, din care cauza i s'a și dat prin esceleță numele de ΕΟΥΤΟÇ.

¹) Herodoli lib. V. c. 9.

; entru noțiunea de mare, Grecii aveau numai terminul general de *S-aAc/o-i*. J In limba română cuvântul *o c h i ü* (mai corect *o c i ü*) are înțelesul de *locus p a-uster* (Lexicon ui de Buda), și de «*l a c*» «*étang*» (*C i h a c*, Dictionnaire •tymologie Daco-romane. I. 184). Forma de *O c e a n* ni se presintă ast-fel numai ca augmentațiune din *o c h i ü séü o c i ü*, cu înțelesul de *l a c m a r e*. — După *D i o d o r*^c ^u (I. 12. 5) cei vechi înțelegeau sub cuvântul *Oceane* umiditatea (*-b 5-rpov*). *) Strabonis Geogr. I. 3. 4. ⁵) Strabonis Geogr. I. 2. 10.

Chiar si numirea arhaică de "Ἄξενος (Axenus ¹⁾), ce s'a dat la început Mării negre, era numai o simplă formă de pronunțare grecescă a vechiului cuvânt pelasg Ocean (Oceanos).

În Galia de altă parte noi aflăm încă în secolul al IV-lea d. Chr. forma de *A c c i o n* (= Ocean), întrebuițată ca o numire pentru lacurile cele vaste ²⁾.

Acest Ocean (séeu lac imens) al geografiei preistorice,, cuprindea în sine nu numai basinul hidrografic al Mării negre, dar tot-o-dată și cursul cel lat difuz, adânc și lin al Istrului, séeu DunăreÎ de jos.

Ast-fcl în Argonauticele lui Apolloniu Rhodiu, o operă ele însemnată erudițiune alexandrină, partea de jos a DunăreÎ séeu Istrul cel «lat și adânc» figurează sub numele de Golful seu Cornul Oceanului (Καρὰ 'Q'/.savoîo ³⁾).

Cu deosebire însă în legendele teogonice ale lui Homer și Hesiod numirea de Oceanos fu aplicată exclusiv numai la Dunărea de jos ('Qy.eavo; ~ota|.ic; ⁴⁾), și acesta probabil din cauza, că acest mare fluviu al lumei vechi se considera ca ultimul rest al maselor man de apă, ce acoperise în epocile geologice basinul Terei-românesce și al Ungariei. Acesta ne esplică tot-o-dată cauza, pentru care locuințele Hyperboreilor ne apar la Hecateu lângă Ocean, ér la Pindar lângă Istru ⁶⁾, séeu Dunărea de jos.

Constatăm așa dar din punct de vedere geografic, că Oceanul Hyperboreilor, de care ne vorbește Hecateu Abderita, nu este nicî Oceanul arctic, nicî Oceanul de apus, nicî altă mare necunoscută, ori fictivă, ci exclusiv marca de la nordul lumei grecesce, aceea pe care și Herodot o numesce «cea mai admirabilă din tóté mările»⁶⁾, pe care Porphoniu

¹⁾ Strabon Geogr. V. 3. 6. — Molae lib. I. c. 19: *i n g e n s P o n t u s*..... olim *A x e n u s c l i c t u s*. — Etymologiile antice, că termenul de 'fi/.savo; ar deriva de la adiectivul «"•/.u-, repede, și Axenus ar fi cuvântul grecesc «îvoi, i n h o s p i t a l, nu au nicî înțeles, nicî fundament istoric.

²⁾ Rufus Avienus (sec. IV. d. Chr.) în poezia sa geografică «Ora maritima» amintesce în părțile Galiei un vast lac șut) numele popular de *A c c i o n* (adecă. Ocean) :

inscrit semeț dchinc

v a s t a m i n p a l u d e m, q u a m v e t u s m o s G r a c c i a e
v o c i t a v i t A c c i o n (a t) q u e p r a e c i p i t e s a q u a s s t a g n i p e r
a e q u o r e g e r i t.

După Müllerus in Cl. Ptolemaei Geographia (Ed. Didot) p. 235.

³⁾ Apollonii Rhodii Argon. IV, 282.

⁴⁾ Homeri Odys. XII. 1. — Hesiodi Theogoniu, v. 242. 959.

⁵⁾ Pindari Olymp. III. 17.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. 85.

Mela și Dionisiu Periegetul o numesc «mare imensă» *), ér tradițiunile populare române «Marea mărilor» ^{s)}, și care, în fine, pe chartele geografice medievale figurează sub numele de «Mare maj us.»

în acest Ocean așa dar, de la marginile lumei cunoscute Grecilor, se afla insula cea sfântă a lui Apollo, și care, după cum vom vede din capitulele următoare, ni se presintă într-o tóté ca insula L eue e séu Albă, care mai târziu a fost consacrată memoriei și mormântului M Achile.

5. Celții de lângă insula HyperborUor.

în crenesa apolinică ni se presintă încă doué cestiuni importante din geografia preistorică.

Insula cea sfântă a lui Apolló, ne spune Hecateu, se află în părțile de nord (înțelege ale zonei grecesci), și anume în față cu ținutul Celților ^{s)}.

După tóté datele istorice și geografice, Celții imigrase din Asia în Europa numai târziu, în urma celor doué curenți marți neolitice.

La început, acest popor belicos ocupase o parte însemnată din ținuturile cele vaste de la nordul Mării negre, împinsi apoi de noulé curenți etnice (germane), carți se reversai! din Asia spre Europa, ei se respândiră prin diterite părți ale Daciei, ale Panoniei și Germaniei, ér unele cete ale acestor noi învasorți petrunseră încă în timpurile pelasge spre medă-di, și se stabiliră în mod sporadic până în Beoția.

Diferite fântâni istorice și geografice ale vechimei, amintesc de Celții de lângă Marea neagră,

Ast-fel, renumitul sofist Asclepiade din Tracia, care a trăit în sec. IV a. Chr., ne înfățișează pe legendarul Boreas (din munții Rhipae, Carpați) ca un rege al Celților ⁴⁾. La alți autori, acest Boreas apare ca rege al Sci-

¹⁾ Melae lib. I. c. 19. — **Dionysii** Orbis Descriptio, v. 165.

²⁾ Ast-fel într'un descântec de «Dênselo se dice: «cu mâna Ic va lua și in Marea neagră le va arunca în Mărea Mărilor». (C o d r e s c u, Bucium, rom., III 139.)

³⁾ **Inodori** Sicull lib. II. 47: ἴν τοί; ἀντιιτπav rrjc κI/.TIXYIÇ TO^OIC xatù tiv 'Qxáviy eiva; vv]oov etc.

⁴⁾ **Probus** ad Virgil. Georg. II, 84. Quidam putant, ut Asclepiades ait, Boreas fuisse Cél darum regem (Fragmenta Hist, graec. Ed. Didót. III 306; fragm. 28).

ților, ér la Hecateu Abderita Boreadii, séü descendenții regelui Boreas, sunt domnii și preoții cei mari ai Hyperboreilor din insula cea sfântă a lui Apollo.

Agatyrșii cei renumiți pentru averile lor de aur,— o populație Tur-senă (pelasgă), — cari în timpurile lui Herodot locuiau în Transilvania de astăzi,— sunt considerați la unii autori greci ca Celți¹⁾.

În fine, renumitul gramatic și poet Lycophron din Euboea, care a trăit în sec. III. a. Chr. ne spune, că insula Leuce se află situată în față de gurile râului numit Keltoș²⁾, și sub acesta nume densul înțelege Istrul, care după cum scrie și Herodot venia din ținuturile Celților. Despre Celți, ca locuitori în apropiere de Marea neagră, ne mai amintesc și Diodor Sicul. «Celții, dice densul, cari locuiesc în regiunea nordică și în ținuturile de lângă Ocean și de lângă munții Ercinici, precum și toți aceia, cari sunt răspândiți până lângă Scythia, se numesc Gali. Dintre aceștia, aceia cari locuiesc sub polul nordic și cel cari se mărginesc cu Scythia sunt cei mai sălbatici . . . Puterea și sălbăcia lor ajunsese atât de cunoscută în lume, în cât se dice, că în timpurile vechi ei cutieraseră și predaseră totă Asia, numindu-se de pe atunci Cimerii»³⁾.

Când Hecateu ne spune așa dar, că insula cea sfântă a lui Apollo, se află în regiunea septentrională (său din nordul zonei grecești!) și în față de ținutul Celților, el are aici în vedere aceleasă fântâni istorice ca și Asclepiade, la care Boreas de la munții Rhipae apare ca un rege al Celților, ca și Diodor Sicul, care ne prezintă pe Cimerii de lângă țărmurile Niprului ca Celți, și în fine, ca și Ștefan Bizantinul, care consideră de Celți pe Agatyrșii săi Tur-senii pelasgi de lângă râul Mureșului.

Vom examina acum ultima cestiune geografică din legendele apolinice. Geografia este una din luminile principale ale istoriei

Din insula cea sfântă a lui Apollo, scrie Hecateu Abderita, se vedeau unele înălțimi de pământ de la Selina, și care nu era mult depărtată.

Acesta Selina de lângă insula lui Apollo a avut darul să complice și mai mult cestiunea geografică a Hyperboreilor celor piși și virtuoși, de cari ne vorbește Hecateu. Anume comentarii fragmentelor lui Hecateu Abderita?

¹⁾ Stephanus Byz. Tpaosol, itóV. KsXTuiv. "EO-voț o3t ui "E/X-^e; 'Afa&opsouț ovoixa-i. - Cf. Taciti Germania c. XXVIII. XLIII. - Dicfenbncli, Origines Europaeae. p. 139 seqq.

²⁾ Licophron Cassandr. v. 189 (Köhler, Mémoire, p. 544. 730).

³⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 32.-De asemenea scrie Strabo (XI. 7. 2): Vechil auton grecesc! numiau totă populațiile nordice Scythii și Celtoscythii. (Cf. Ibid. VII. 1.

uniu din lipsă de cunoștințe precise geografice, alții în fine seduși de textul puțin alterat, după cum ni l'a transmis Diodor Sicul, au crezut că sub această enigmatică SsA^vrj de lângă insula lui Apollo Hyperboreul, este de se înțelege luna de pe ceriu, interpretând astfel pasajul lui Hecateu, nu în spiritul curat geografic al autorului, ci dându-i un înțeles ca totu' fabulos.

Însă Scila din țara Hyperboreilor era o realitate geografică. Insula Leuce sau Albă, care după războiul troian fu consacrată mormântului lui Achille, se află situată, după cum știm, în față cu cele două guri de sus ale Dunării una Chilia și alta Sulina. Acest braț din urmă al Dunării, care în secolul al X-lea al erei noastre se vede a fi fost cel mai navigabil, poartă la Constantin Porfirogenitul numele de Salina¹⁾, și tot sub numele de Selina ne apare acest braț în periplul catalan de la a. 1375²⁾. În fine, sub numele de Scila ni se înfruntă această parte din delta Dunării în toate cântările noastre eroice³⁾.

Când Hecateu Abderita scrie astfel, că din insula cea stantă a lui Apollo se vedeau ore-cum înălțimi terestre de la Selina, el nu avea în vedere aspectul ceriului, ori depărtarea mai mică sau mai mare a lunii! de acest colț de pământ, ci exclusiv numai acea parte continentală din delta Dunării, care și în evul de mijloc era cunoscută navigatorilor din Marea Neagră sub numele de Selina⁴⁾.

Am examinat aici principalele părți ale geografiei pozitive din fragmentele lui Hecateu Abderita. Aceste date r. e. vor permite de a fixa cu deplină siguranță situațiunea geografică a insulei, în care se află memorabilul templu al lui Apollo Hyperboreul.

¹⁾ Constantini Porphyrogeniti De administr. Imp. c. 9: τὴν νοτιοβόρειον ἰσθμὸν, ἢ τὴν ἰσθμὸν τῆς ἑσπερίας, ἢ τὴν ἰσθμὸν τῆς ἑσπερίας, ἢ τὴν ἰσθμὸν τῆς ἑσπερίας. Diferențele brațelor ale deltei Dunării se mai numeau de geografii vechi și râuri, fiind în Plinius Hist. nat. IV. 22.)

²⁾ Notices et Extraits de manuscrits de la Bibliothèque du roi et autres bibliothèques publics par l'Institut royal de France. T. XIV. 2-me Partie. Paris, 1843. (Charta a 2-a)

³⁾ Turcii în dreapta se plimba

Pe podmolul Dunării . . . Cu trei-patru Brăilence, Cu cinci-șesă
Vedea fete se lănece, Gălățence și cu deca Selinence.
Găsiu fete brăilence cu ie și cu zelvece.

⁴⁾ Vezi or. eseul, Poesii pop. p. 562.

u. id. p. r. 43.

impiejurare geografică analogă ni se prezintă cu Scila din Italia. Luna, scrie l

• ²⁾ 5), este un oraș și port al Etruriei, și Grecii numesc orașul și portul

6. *Insula Ἄεβvxr] (Leuce) consecrată tfeiifitl Apollo.*

Insula cea sfântă a lui Apollo, după cum am vădut din datele geografice expuse până aici, era una și aceeași cu insula, care a fost consecrată umbrei lui Achile după războiul troian, atunci, când cultul lui Apollo suferise o mare înfrângere,

însă renumele și venerațiunea, de care se bucura acesta insulă, pe când era consecrată lui Achile, și anume autoritatea oraculului de acolo, puterea cea salutară a insulei, tesaurul continuu, ce se vărsau la altarele acestui templu, erau numai o simplă moscenire din tradițiunile și institutele cele vechi ale religiunii lui Apollo.

Asupra insulei lui Achile mai rămase chiar și aureola divină, ce o avusese odată acesta mică bucată de pământ, când puternicul deft Apollo inspira de aici într-o viață antică.

Pindar, în una din odele sale numește insula lui Apollo <paevvāv vāoov *), adică insula luminosă, lucitoare, epitet, care convenia nurnăi reședinței lui Apollo, deul sorelui.

Ér poetul Quintus din Smyrna, care a trăit pe la a. 470 d. Chr., o numește insula divină*), încă mai înainte de ce acest pământ ilustrat ar fi ajuns în posesiunea Pontarchului Achile.

1- Portul este înconjurat cu munți înalți, de unde se póté vedd marea și Sardinia și o mare parte a țărmurelui atât de dincóce (din Italia) cât și de dincolo (din Sardinia). Esistaă așa dar în timpurile vecin, orașe și porturi dedicate Lunei sēu Selenē, și cari purtau numele acestei divinități. Se póté, ca astăzi din Insula Șerpilor (Leuce) să nu se mai vadă punctele mai înalte din delta Dunărei, însă acesta nu este o probă, că în vechime relațiunile geologice ar fi fost tot ast-fel. Mai notăm aici, că după tradițiunile române, pe cari le publicăm mai la vale, templul din Leuce se distinge prin o înălțime considerabilă. ') **Pindari** Nemea IV. v. 48—50:

Ev 8'Euētlu> TcÉXafst -fatvvāv
vū3ov . . .

') **Qnlntl Smyrnaci** Posthomicorum III. v. 775: *toofí* vjsov. — Chiar și legenda despre paserile albe, cari îngrijiau de templul lui Achile (pag. 72) este în fond una și aceeași cu legenda, pe care ne-o comunică Hecateu despre lebedele, ce veniaă în stoluri nenumărate din munții Ripae și cari mai înainte încunjurau cu sborul lor templul lui Apollo, ca și când ar fi voit se-l lustreze.

Ta fine, chiar si numele acestei insule de Leuce séu Albă, ne pune în idență sub o formă destul de transparentă, că ea a stat o-dată în strânse raporturi cu cultul lui Apollo, a deului celui alb, numit Aplun de Tsalii și A piu de Etrusci ¹⁾).

În apropierea acestei insule, noi găsim în antichitatea greco-romană un cult puternic și estins al lui Apollo și al Dianeî.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau dintre toți deții lor mai mult Apollo ²⁾, cu excepții de supremele (și vechile) lor divinități, numite Istia (Vesta, focul), Papaeos (Moșul) și Apia (Pământul).

La gurile râului Borystene séu Nipru era situat vechiul oraș numit Olbia sau Olbiopolis ³⁾, cel mai important centru comercial al Scitici în timpul lui Herodot; era partea cea mai mare din monetele vechi ale acestui emporiu poartă efigia deului Apollo ⁴⁾. Probabil că acest oraș, după cum scrie cornițele Ouvaroff, a fost consacrat deului Apollo, era numele de Olbia (cetatea Albă) încă pare a confirma acesta. Din o insulă a Mării negre, numită Apollonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luau una din cele mai venerate imagini ale deului Apollo, o statuă colosală înaltă de 30 de coți, și o adăru în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Chelțiile acestei antice și magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți séu 2.460.000 lei ⁶⁾, adică mai mult de cât adunase Grecii (300 talenți) pentru reconstruirea templului din Delphi, incendiat în a. 548.

În fine, diferite alte orașe și centre comerciale din apropierea acestei insule au purtat, unele în vechime, era altele până în ziua de astăzi, numele de Alba. Ast-fel ni se prezintă Olbia, Cetatea-albă séu Tyras ⁵⁾, Bol-

¹⁾ Insula Dclos încă avea epitetul de «albă» (candida Dclos. Ovid. Herodot. XXI. 82.)

²⁾ Herodot. lib. IV. 59.

³⁾ Scythicae v. 804. — Plinius Hist. nat. IV. 26.

⁴⁾ Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, p. 44—45: Dans les inscriptions d'Olbia, il est souvent question des sacrifices que l'on offrait à Apollon La plus part des monnaies d'Olbia sont frappées à l'effigie d'Apollon Il est probable qu'Olbia était consacrée à Apollon.

⁶⁾ Plinius IV. 27. 1. Circa Istrum, Apolloniatarura una, LXXX M. a Dosporo Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem advexit.— Ibid. XXXIV. 18. 1. Talis (colossea statua) est in Capitolio Apollo, translatus a M. Lucullo ex Apollonia, Ponti urbe, XXX cubitorum, quingentis talentis factus.

• **Cuntemirii** Moldáviáié Descriptio, Ed. 1872, p. 20: Akierman, incolis Cze-tate alba Polonis Bielograd. — Importantul oraș Apulum (C. I. L. nr. 986) din Dacia încă se vede după numele său arhaic, și după numirea populară de astăzi,

gradul de Ia gurile rului lal pug în Besarabia si B el g a rod, una din gu-
rile Dunărei; numirT, ce ne atestă, că o-dată aceste ținuturi aū stat sub
patronagiul deului celui alb, a luî Aplu séíí Apolló.

însă un document foarte prețios despre identitatea insulei Leuce cu insula
cea sfântă a Hyperboreilor, î-1 aflăm la Hecateu și la Pliniu. Insula Hyper-
boreilor după cum ne spune Hecateu, într'un fragment al său, mai avea
si numele de Helixœa ¹⁾, cuvent de origine incontestabilă pelasgă. Este Fe-
licia seu insula Fericiților, si tot cu acesta numire, însă în traducțiune gre-
cescă — de Macaron (a Fericiților) — ne apare insula Leuce la Pliniu:
eadem Leuce et Macaron appellata²⁾.

Belgrad (Cetate-albă), că într'o epocă depărtată ante-romană, a fost dedicat deului
Apollo. A p u i u m devenise cunoscut în lumea romană încă înainte de cucerirea Daciei.
In C o n s o l a t i o ad L i v i a m (O v i d e, Oeuvres complètes. Ed. Didot, 1881, p 841)
cetim următoarele versuri:

Danubiusque rapax et Dacius orbe remoto

Apulus; huic hosti perbreve Pontus iter.

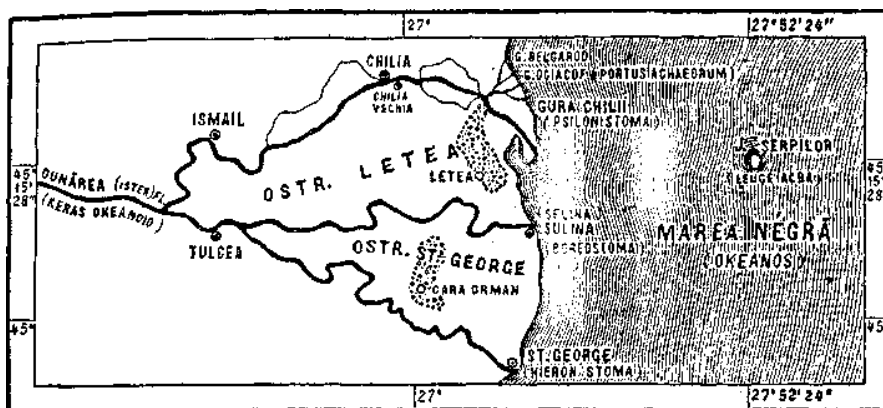
¹⁾ **Stephanus Byz.** : 'Elitoia, vīcot 'ittspJi&pÉa>v, oī>x tXacsov îliy-eXtaç, uitô roțajīb K«
pa(j."j5uxa, at 'Er.ataiōç i> 'Afiô-ijpirfj;. — In acest fragment Hecateu ne spune, că insula
Helixœa se afla în fața râului numit Caramucas (forte probabil un braț al Dunărei).
Terminul geografic de Bucu s, Buceș și Buca s, este unul și același cu latinul
bucea (ostium), In limba italiană b o c e a mai are înțelesul și aplicațiunea de «gură
de râu», ostium, *eiopa*. (Vocabolario della Crusca, I. Ed. 1741. p. 325). — De ase-
menea constatăm aici, că gurile Dunărei mai apar și astăzi sub numele B u h a z.

In ce priveste mărimea geografică a i n s u l e i l u î A p o l l o în anticitatea
greco-romană, datele pozitive ne lipsesc. H c c a t e u ne spune, că acesta insulă nu era
mai mică de cat Sicilia, însă densul adaugă îndată cuvintele «după cum se vorbește».
După cum seim dimensiunile geografice ale autorilor din acesta epocă nu au nicî o preci-
siune științifică. Ele sunt numai simple indicațiuni vage. Chiar și Herodot, se uimesce
prin neesactitățile sale geografice. Ast-fcl densul scrie despre lacul Meotic, că nu era cu
mult mai mic de cât Marca neagră (IV. 86.) De altă parte P l i n i u (IV. 27. 1), ne spune
că circuitul insulei Leuce era a p r o x i m a t i v de 10.000 pași, adecă de 10 milurî ro-
mane, seu de 14 km. 792 m. După Pausania (111. 19. 11.) insula avea o circumferință
de 20 stadii, seu de 3 km. 680 m. Ér Mêla se apropia și mai mult de adevér, când
ne spune, că insula Leuce era forte mică — parva admodum (lib. III. 7.) In fine după
planul ridicat de ofițerii ruși în a. 1823 circumferința acestei insule era în acest timp de
925 sacne, seu 1 km. 973 m. (Kochler, Mémoire p. 600).

Pe charta geografică a luî Fredutius de Ancona din a. 1497, acesta insulă mal apare
și sub numirea de F i d o n i x i, evident numire coruptă din Dufttuv și vījooc, cu înțe-
lesul de insula Balaaurului, astăzi a Șerpilor. (Cf. Comte Potocki, «Mémoire
sur un nouveau périple du Pont euxin». Vienne, 1796 p. 7. — K o e h l e r, Mémoire, p. 611
613). Mai notăm, că Apollo mal avea și epitetul de Pythios ca putere triumfătoare asupra
balaaurului Python.

²⁾ **Plinii H. N. IV. 27. 1—2.**

Reminșcențe prețioșe despre raporturile religioșe ale lui Apollo și Latonei cu insula Luce ne-au rămas chiar în epitetele acestor două man divinități, încă în anticitatca Homerică, Apollo, deul pelasg, mat era adorat și sub numele de AUXECOȘ, Xú/tios, XUXTJVEVTIȘ, epitete mistrioșe pentru gramaticii vechi, însă al căror caracter era curat geografic. Originea lor se reducea la o localitate ôre-care numită AEUXTJ (Albă³). Latona, «Maica cea

140.— Delta Dunărei. Scara 1: 1.500,000 a lungime! naturale.

sfântă» a anticității preistorice, numită de Greci Leto (Αἰγυό), ér în dialectul poporal pelasg Lete, Letea (Arjtrj²), era născută, după cum ne spune Hecateu, î ti insula cea sfântă aHyperboreilor³). în legendele vechi apolinice Latona mai apare cu epitetul de Xúxatva*), formă alterată din î.c-jxatva, adecă originară din insula Leuce. Chiar și astăđi o parte din delta Dunăveii, anume insula dintre brațul Chiliei și al Sulinei mai portă numele de Ostrovul Lctei, ér

) Maci-ólai Saturnaliorum I. 17. Antipater stoicus Lycium A p o l l i n e m nuncupatum scribit, à™™ TOO).tov.«ίvsoS'ai návta cumíovrot -SiXtoo. — În ținuturile Troici (la Colonac, Chrysa și la Cilla) Apollo mal era venerat și cu predicatul de xíXX'/ioí (Strabo, XIII. 1. 62; XIII. 2. 5. — Frag. Hist, grace. IV. 376). Epitetul este geografic, însă cestiunea istorică, ce ni se presinlă este, dacă acest conume al lui Apollo este luat de la micul și neînsemnatul sat (tiiro); Cilla, ori din contră Cilla s'a numit ast-fel după sanctuariul de acolo al lui Apollo xíX).a:oi, numire, a cărei origine se reduce pote la Achillea de la gurile Dunărei.

) Cf. Lete (A-fjr'r,) un oraș al Macedoniei, care după cum ne spune Stephanus Byz. i-Și avea numele seu de Iu t e m p l u l L atonei, ce era în apropiere.

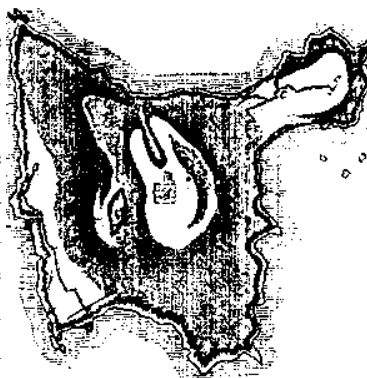
) IModori SicuU II. 47. MuftoXofouš-. g'èv a5-:ț ty A-rjtc'u fifovsva'..

*) Aristotelles (Hist. Anira. VI. 35) si l'hilostephanus Cyrenaeus (Fragm. Hist, grace. III p. 33) amintesc de o vechia tradițiune, că Latona, persecutată de Juna, a venit de la Hyperboreii la Delos în 32 zile sub formă de lupoiică (XtWva).

pădurea cea frumoasă de stejari din acel ostrov, Pădurea Letci '); tot aci se maiaflă și un sat cu numele Letca; urme geografice despre un cult antic al deitei Latona sau Letei în aceste părți.

Cercetările arheologice făcute în insula Leuce confirmă în fond aceste date istorice și geografice. „v.

În mijlocul platoului acestei insule se au găsit la a. 1823 ruinele unul templu de o întindere extraordinar de mare. În unele locuri zidurile acestei clădiri mai aveau încă o înălțime de o arhină și jumătate (1 m. 66/2 c.m.). Construirea acestui templu, după cum ne spune Köhler, se reduce la epoca arhitecturii primitive, sėu ciclopice. Murii erau formați din blocuri foarte mari de piatră albă calcară, prea puțin cioplite, și aședate unele peste altele, fără nici un ciment. Acest templu, din insula Leuce, ne

apare chiar în puținele sale resturi de la anul 1823 ca o operă monumentală de artă. El era bogat împodobit cu marmură albă, după cum se constata din numeroasele fragmente de sculptură aflate aci *). Astădî însă, din tóte aceste ruine risipite la anul 1823 pe suprafața insulei, aproape nu mai subsista nimic. Proporțiunile cele grandioase ale acestui edificiu sacru,

de câte 14 sagene fie-care lățure (29 m. 76 c.m.), ne atestă în mod forte

*) Pădurea Letca are o suprafață de 2.000 hectare.

•) **Koeliler**, Mémoire, p. 604: Le temple d'Achille ainsi que les restes des anciens edifices, que l'on voit à Leucé sont construits avec de très-grands blocs d'une pierre calcaire ordinaire de couleur blanche, rudement taillés et placés les uns sur les autres sans mortierle temple d'Achille de l'île de Leucé et les edifices que je viens de citer, sont d'une antiquité très reulée et d'une genre que l'on comprend sous la dénomination d'architecture cyclopéenne. Lorsqu'on examine les restes du temple d'Achille, on est frappé de la grandeur de cet édifice, d'autant plus que les temples des divinités et des héros étoient ordinairement d'une assez petite dimension.....Dans l'antiquité le temple d'Achille étoit richement orné en marbre blanc. Ce fait est attesté par les nombreux fragmens d'une corniche bien travaillée dont quelques uns avaient plus de trois pieds; d'autres fragmens paroissent avoir fait partie du piédestal d'une statue. Les morceaux

141.—Insula Leuce (Albă, Șerpilor) de lângă gurile Dunărei. Reducțiune după charta din Mémoires de l'Académie imp. de St.-Pétersbourg. Tome X, tab. XXIV, la Toc-Icscu, Revista p. ist. Vol. VII.

evident, că destinațiunea primitivă a acestui maiestos templu de construcțiune ciclopică, nu a fost. pentru cultul unuî simplu erou, ci pentru o divinitate de primul rang. Aci era templul uneî religiunî séu al unei marî puteri divine.

Forma esterióra architectonică a acestei constructiunî corespunde pe deplin la templele archaice ale deului Apollo.

Poetul Homer, într'un imn al seu, amintesce de templul acestui deu de sub pólele Parnasuluî, séu de la Crissa, si ale cărui fundamente, erau late si forte lungi ¹⁾).

Afară de murele templului se aü mai descoperit în partea de resărit si de apus a acestei insule și resturile altor trei constructiunî de asemenea vaste, din același material si de aceeași origine cu vechiul templu. Probabil că destinațiunea lor primitivă a fost de a servi, unele ca sanctuare și locuințe, ér altele ca portice. pentru scutirea peregrinilor. Lângă murele templului în partea de nord-vest se mai vedeau pe la a. 1823, săpată în stâncă o fântână adâncă de 15 picioare cu deschiderea circulară, și alte doue în partea de apus cu deschiderea rectangulară, fântâni, cari după ritul archaic aveau de a servi, atât pentru trebuințele templului, cum și pentru lustrarea pe cap si pe mâni a credincioșilor ²⁾).

les plus considérables et un chapiteau de colonne aussi en marbre Wane, ont été enlevés en 1814 par le capitaine d'un navire italien.—Ibid. pag. 607: celle dernière (île) portóit dans l'antiquité le nom de Leucé ou île blanche, non pas à cause de la blancheur de ses bords escarpés, puisque ces bords sont plutôt d'une couleur brune et rougeâtre, mais à cause de la blancheur de ses grandes constructions. După ritul vechiü tóte templele lui Apollo erau construite din p e t r ă a l b ă (Cf. Pausania, I. 42, 5).

¹⁾ Homari Hymn, in Apoi!, v. 295.

După Hecateu templul lui Apollo din insula Hyperborcilor avea o formă rotundă, însă este afară de orî-ce îndoielă, că dispozițiunea primitivă a acestui templu a fost modificată în cursul timpurilor. Forma sferică aparține în general templelor primitive ale lui Apollo Ast-fel Pausania (X. 5. 9.) ne spune, că cel mai vechiu templu al lui Apollo de la Delphi avea forma unei c o l i b e (xaX'ij3r,ț S'av o^Yjjxa). Dar mai târziu însă se introduse și la templele lui Apollo sistemul architecturei rectangulară, după cum a fost construit si celebrul templu al lui Apollo de la Crissa, despre care ne vorbește Homer.

²⁾ În planul insulei Leuce de sub Fig. 141, urmele de fundamente ale vechiului templu sunt indicate prin litera A. Interiorul acestui templu, după constatările făcute la a. 1823

o icerî rusescî, era divisât prin un mur tras de la nord spre sud, ér partea despre

^m <u era divisată încă în alte trei apartamente. Lângă latura de nord a templului

[^] alipită o mică ateneță, ce conținea o cisternă. Resturile celor alalte construc-

¹ an se mai vedeau în a. 1823 sunt notate pe planii! insulei prin literele a — a,

Blom er lace de asemenea amintire de un isvor frumos curgătoriu lângă templul lui Apollo de la Crissa»), ér Pausania ne spune, că lângă ruinele templului lui Apollo de la Hysiae în Bcoția se vedea încă în timpul seu puțel cel sacru, despre care spuneau locuitorii din Beoția, că în vechime cine bea de acolo căpetia darul profeției ²⁾).

Insula Leuce de la gurile Dunărei, avuse așa dar dóue epoce de cult și renume. Cea de întâiu a fost înainte de căderea Troici, când acesta insulă a fost léganul religiunei primitive a lui Apollo, din care epocă derivă și numele seu de Leuce seu Albă. Ér a doua epocă începe după resboiul troian, când insula Leuce a fost consecrată umbrei eroului Achile, păstrând însă și mai departe vechia organisafiune a cultului lui Apollo, anume institutunea oracului, privilegiu exclusiv al preoților apolinici, precum si dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi si sacrificii si peste tot tradițiunea unei insule sfinte si salutare.

b— i—și c— c. Fântâna cu deschidere circulară, și care se pare a fi cea mai veche, este marcată în partea de răsărit a templului. Ér cu litera *e* este notată unu din fântâncle (posterióre) cu apertura pătrată. Ceea laltă *d* se află în partea de nord-vest a templului.

*) **Homerl** Hymn, in Apoll. v. 300.

²⁾ **Pansaiino** lib. **IX.** c. **2.** **1.**

**VI. MĂNĂSTIREA ALBĂ CU NOUĂ ALTARE.
TRADIȚIUNEA ROMÂNĂ DESPRE TEMPLUL PRIMITIV AL LUI APOLLO
DIN INSULA LEUCE (ALBĂ).**

1. Vastitatea și magnificența Mănăstirei albe.

Am spus în capitolele precedente legende antice grecești cu privire la insula și templul Im Apollo din ținutul Hyperboreilor.

Pășim acum pe un nou câmp de cercetări, ce se deschide înaintea noastră, la tradițiile și legende păstrate la poporul român despre acest templu primitiv al lui Apollo de lângă gurile Dunărei.

În colindele române, imne religioase populare, a căror origine se reduce la cele mai obscure timpuri ante-creștine, se celebrează și astăzi sfântă și magnificența miraculoasă a unui templu preistoric numit «Biserica cea mare cu 9 altare» sau «Mănăstirea albă sfântă».

După colindele române, acesta ilustrează Mănăstirea albă, mare și sfântă, se afla în părțile de răsărit ale terilor române: în prundul Mărci negre ¹⁾,

) Intr'al Mărei negre prund
La dalbele mănăstiri, Ler,
Domne, Ler,

Ecă Domne 'n prundul mare î,
Hoî Leronda Lerului Domne,
La mănăstirea cu nouă altare
Mî-ard noua luminări, Sus 'mî ard
și jos 'mî pică, Picătura ce pică

Slujescu-mî nouă preoți
Și cu nouă logofeți . . .

T cod or e s c u, Toesil popuUic, p. 43.

Lac de mir, parau de vin,
Se scaldă Bun Dumnedeu,
Se scaldă se iordania,
Cu bun mir se miruia,
In alt vestment se îmbrăca. . .

Aid sub cuvintele prund de mare se înțelege o insulă mică în marea. Diferite insule din albia Dunărei încă poartă numele de «[-]rund». (Fruncescu, Dicționar topografic, p. 383).

După alte colinde române «Mănăstirea albă» se află situată într'un ostrov din Marea albă și Marea neagră:

Ostrovul de mare, Cam
din Marea albă Și din
Marea neagră. . .

(Comunii Băbeni-nomânt, jud. Dăoibovița).

(Comuna Bălțați, jud. Râmnicul-Sărat).
Prundul e țul Mărei dalbe
La dalbele mănăstiri
Sunt nouă preoți bătrâni . . .

, (Comuna lanca, jud. Br3ila).

în ostrovul mărilor, — în ostrovul mării,—seu într'un o s t r o vel de mare lină.

Părețf acestei mănăstiri suntfăcuțr din lemn de tāmâia, ușile de a l ă m ăie, ér pragurile sunt de alāmâie orî de marmură¹⁾. Ea arc 9 statue și 9 altare >), e cu 9 ușî, cu 9 ușițe, cu 9 ferestre, cu 9 ferestruțe, cu 9 pragurî, cu 9 prăgurele, cu 9 scaune, cu 9 scāunele, si în ea ard 9 luminări.

Acesta legendară Mănăstire, după un text de pes:e CarpațT, maî are 9 stâlpi de ceră, 9 de tāmâia și 9 de făclia³⁾. Ea este forte vechia, pe din

Marea a l b ă din aceste texte populare este o numire antică aplicată la partea de nord-vest a Mării negre. R e i c h e r s t o r f f , fost tesaurariul al l'ransilvaniciî în secuiul al XVJ-lea, numesc acest sin al Mării negre «Marc a l b u m" : qui quidem fluvius (Nester) trajicetur aditu, atque in Mare a l b u m propc arcem Nester Feijerwar munitissmam continuo suo cursu inHuit (Moldáviáé Chorographia, la Ilarianu, Tcsauru de monumente. III. p. 134). — Din punct de vedere istoric originea numire! de Marc a l b ă se vede a se reduce la I n s u l a a l b ă (Luce), unde se afla Mănăstirea albă a cleului cclui alb.

) Colo'n sus și maî în sus, Domneî
bune Domne! Unde s f i n ț i i
t o ț î s ' a ü dus, E o d a l b a
m ă n ă s t i r e Și-I g ă t i t ă de
s f i n ț i r e , C u p ă r e ț i f de
t ă m ă i a , U ș i l e de a l ă m ă i e , P e l a
praguri tot de marmuri Si'n

Ruga o fa c de septāmânî;

Si pe-atâția patriarcî
Cu o mulțime de di aci . . .
Dar ruga cine-o ascultă ?
Măicuța lui Dmnedeu
Pe brațe cu fiul seu . . .
Fiul țipă-un mér în l u n ă ,
Face l u n a tocmai p l i n ă ,
Cum e pjină pe ia cină,
Aitu-l țipă sus pe s d r e ,
Sus pe sc5re când rōsare
Ș; când e la prâmiul marc . . .

M a r i e n e s c u , Colinde p. 28.

S i d c mare încă-î mare,
Nouă s i ó pré, nouă altare, Cu
ferești d e c ă t r c s o r e . . .

Șopru (pi. șoprc) este cuvântul unguresc szobor, statuă

lăuntru-î plin de prapuri.

(Comunicată d« Gr. CiSciunaș, Ciubanca, Transilvania).

Dar în ea ore cine sunt ? La
altar e Ion cel sfânt Cu vrc-o
nouă popî bēfrânî;

*) Face D o m n u ce-șî mai face,

L i l i o r și a nost Domn!

Face-și Domnu mănăstire,

Pe fețele munților,
Sus în țeția zorilor,
Nu e țelia zorilor,
C M de-o d a l b ă m ă n ă s t i r e ,
M a r e - i mare pe picióre,
Pe nouă stalpurî de ceră
Și pe-aîția de t ă m ă i a

Și pe-a cincea (atâția) de făclia.
Da-i purcesă de demult,
Din afară-î m u s c i u prins,
Pe din lontru-î zugrăvită,
Zugrăvită a u r i t ă ,
Da cu ce-î d'acoperită ?

Tot cu țiglă mohorită

.....

Alexici, Texte din literatura populară
română. I. 159-

fără e acoperită cu muschiu, ér pe din lăuntru aurită. Ferestrele sunt Îi partea despre re'sărit către «sfântul sore». Ușile spre marc, ușorii sunt de făclia, cr în partea de asupra biserica este «cu zebrele sus . steie»¹⁾ Altariul, în care șede Maica Domnului este de margarint. leturile sunt de aur. Scaunul cel maî mare are 9 «picături de sore»²⁾. Totă Mănăstirea și jețurile sunt scrise³⁾, si în lăuntru e plină de pră-

i) Face b i s e r i c ă marc
nouă altare Către sfântul
sore, Cu nouă zebrele Spre
s f i n t e l e s t e l e . In>
zebreua mică

In ostrovul, mure î,
Florî dalbe de'li de mer!
Scrisu-î tare, lucru-t mare,
Mănăstiri cu noue altare, Cu
ferești spre r o s ă r i t,

Cu 9 ușî cu 9 altare, Cu
ferestrele spre sore,

") Și s'a făcut o biserică marc, Cu
9 altare, Cu 9 altarele, Cu 9 ușî,
Cu 9 ușîțe Cu 9 ferestri,
Cu 9 ferestrele, Cu 9 praguri,
Cu 9 prăgurele, Cu 9 scaune,

') Sus în dalba mănăstire,
Mănăstiri și versuri scrise,

Ce-mî e 'n. cer și pré pâment ?
S c r i s e î n a l t e m ă n ă s t i r i .

Sus mi-e luna, s ó r e l e , Tos
mi-e dalbe mănăstiri

Și mai frumoșică
Cine că-mi ședea,
La ce se gândia f
— Șede Maica Domnului
Ea tot cetesce și adeveresce . . .

«Familia» (Oradea-Mare) N'o. 14 din 1889 p- «W.

Cu zebrele sus la stele.
Slujba sfântă cine-o cântă ?
Cânt'o nouă popi bCtâtu Și cu
noue dieceî . . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr. aSa din tSgi.

Cu ușa în jos spre mare

(Comunicată de Titu Budu, Vicar al Maramureșului).

Cu 9 scăunele,
Și în scaunul cel mare,
Cu 9 p i c ă t u r i de sóre,
Maica Prea-curată ședea
Și din o carte cctia,
Cetia carte mare,
Carte mică,
Carte cu slove de aur,
Cu slove de argint

(Comunicată de G. C i t a n ă , Valcadicnil, Bănat).

Este nisce mese 'nunse
Mese 'ntinse făclii aprinse

(Comuna Plevna, jud. Ialomița),

Dar în ele cine șede? Șede
Bunul Dumnedeu

(Comuna Bora, jud. Ialomița).

Iar în dalbe mănăstiri Jețuri de
aur s c r i s e

Marian, Sarbatorile la Romanț, I. p. 49.

pori. întregă Mănăstirea e ca un «mândru sore». Lângă Mănăstire se află un lac de mir și un pârâu de vin, în care se scaldă și se iordănesce «Bunul Dumnedeu» și «betrânul Crăciun», ér după scaldă și după miruire ei se îmbracă în alte vestminte. Calea de la malul ostrovului și până la mănăstire se numesce «Cărăruica raiului»¹⁾).

«Ruga sfântă» e «multă» și «lungă tare²⁾», (sera, nóptea și în zori de diuă³⁾), și ea «se face de septămânî» de către 9 popi betrâni, de 9 patriarch! și de 9 logofeți (cântăreți). Când este slujba cea mare de la această Mănăstire albă, atunci vin aci toți sfinții, sosesc corăbii încărcate de ângerî, și vine în corabia și însuși Dumnedcú⁴⁾).

Scaunele, pe cari șed în Mănăstire «Bunul Dumnedcú» și cei lalți «sfinți» se numesc «ver ì d e a u r»⁵⁾).

Sus în dalbe mănăstiri
La cel set de aur s c r i s . . .

Mănăstiri și jețuri scrise,
Dar în jețuri cine sade ?

¹⁾ Teodorescu, Pocsî pop. p. 43.

²⁾ Marienescn, C o l i n d e , p. 29.

³⁾ De cu seră vecernie, De cu nóptc litrosie,

H c c a t c u amintescc de r i t u l nocturn al

Hyperboreilor la sărbătorile cele mari ale lui Apollo de la începutul primăverei. Romanii aveau de asemenea priveghiî, p e r - v i g i l i a și nocturna sacra (Cf. Livii Hist. Rom. lib. XXIII c. 38. — C i c e r o, De Icgibus II, 9. — Ovid. Fast. V. 421.)

⁴⁾ l'e sub nourî, pe sub mare
Risărit'a mândru sore. Da nu-
î sôre resărit, Că-Î o
s f â n t â mănăstire;
Mănăstirea slujba ține. Iac â
v i n e - o c o r â b i o r â

Cf. Sevastos, PovescI p. 81: «Dumnedeu la noi sosesc».

⁵⁾ Sunt în dalbe mănăstiri Mai in rond cu Dumnedeu Șede Maica Precesta,
Sunt verî aurite, Dar în Mai în rend eu Dumniilor Șede betrânul
veri aurite Șede Bunul C r â c i u n
Dumnedeu; (Din județul Constanța).

Cu privire la a v e r i l e de aur» scrie P r e l i e r
(Gr. Myth. I. 1854 p. 158): Wenn

Șcde Moș Crăciun betrân .Și
cu bunul Dumnedcú

(Comuna Găvăușcî, jud. BuzăQ).

Sade Bunul Dumnedcú

(Comuna Pân"aiiii, jud. Bu/Cfî).

Er in zori mai fac o slujbă

D a u l, Colindi, p. 12.

încărcată d'ângerî,
In mijlocu ângerilor
Sade bunul Dumnedeu
Cu vestment
Până 'n pământ

Bârstanu, CincI-decl de colinde, p.

Acest locaş sfânt, apare maiestros nu numai prin splendórea sa incom-
) dar si prin dimensiunile colosale ale construcţiunii sale. Mă-
 ăstirea albă este atât de vastă în cât «cuprinde o lume întregă» şi-î cu
 «turnul pan' la nori». Ea mai portă tot-o-dată şi numele de «Mănăstirea
 Domnilor» ^{J)}, ce^{ea} ce în fond consună pe deplin cu relatarea lui He-
 ateu că preoţii de la templul Hyperboreilor sunt fiîi şi descendenţii re-
 gelui Boreas.

Aceste sunt preţioase date, ce ni le prcsintă colindele religioase române
 despre miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Mărcî negre. Este afară de
 orî-ce îndoielă, că acesta mănăstire sumptuosă si sfântă, «mândră ca un sorc»,
 dintr'un ostrovel al Măreî negre, cu 9 altare şi cu ferestrele spre sfântul
 Sore, decorată într'un mod atât de uimitor şi de o arhitectură şi sculp-
 tură atât de incomparabilă, în care ruga sfântă se făcea di si nóptc, de
 saptămânî întregî, la care venia cu corabia pe marc si însuşî Dumuedeu,
 si care şedea aici în «vară de aur», şi unde tot-o-dată preotul cel mare
 observa resărirea sórelui²⁾, dicem acesta monumentală si principală ba-
 silica este incontestabil templul cel faimos al anticităţii preistorice, al luî
 Apollo séu al Soreluî de la Hyperborel, din insula Mareî negre, numită în
 anticitatea grecescă Leuce, adecă Albă.

După aceste importante tradiţiuni arhaice, ce s'aü păstrat în mod hieratic
 în colindele séu imnele nóstre religioase populare, Mănăstirea albă din os-
 trovul Măreî negre, aparţinea doctrinelor teologice ante-olimpicc seu siste-
 mului de 9 deî principali ³⁾. Ea avea 9 altare pentru 9 divinităţi puternice

Apoll von den Hyperborccrn komrnt bringt er den goldnen Sommer,
 •3-ĩooç) d. h. die Erntc, derén Erstlingc also ihra gcbührcn.

) In ostrovu mărilor
 Mănăstirea Domnilor,
 Mănăstire dalbă sfântă.
 Bărieanu, Ibid. p. 7,

In ostrovul mărilor Mănăstirea
 Domnilor.,
 (Comuna Tămşanl, jud. Prahova).

¹⁾ Venitu-ne-au nouă scire,
 Florile dalbe,
 Că la dalba mănăstire
 Nouă preuţi preuţesc, Nouă
 diaconi citesc In locaş
 Dumneesc;

Ér când popa cel maî mare
 Zări eşind sfântu sore
 Se bucură forte tare
 Şi la el case uita
 Şi din gură aşa grăia

Burada, O căletorie în Dobrogea, p. 47.

³⁾ In anticitatea greco-romană templele cele mari şi celebre, cu tóté că erau dedi-
 cate unuí anumit deü, ele însă mai aveau altare şi pentru cèle-laite divinităţi principale.

ceresc! séu de prima ordine, și ruga sfântă se făcea de 9 preoți și de 9 patriarch! (preoți superiori) ai fic-cărei divinități¹⁾.

Acesta credință religioasă în 9 deși principali, era dogma fundamentală a religiunei vechi pelasge*).

Însă cui erau consacrate în vechimea preistorică aceste 9 altare, și pe cine reprezentai! cele 9 statue din interiorul acestui grandios și admirabil locaș sfânt.

După colindele noastre religioase, influențate în cât-va de spiritul religiunei creștine, în acesta ilustră Mănăstire siântă albă ședeau:

Bunul Dumnedcū (Apollo ³⁾).	Maica Preccsta, séu Maica sfântă, Maica Domnului (Latona- ⁴⁾).
«Bêtrânu!» orî «Moș» «Crăciun» (Saturnus senex) ¹ .	Sânta-M a r i a c e a Mare (Gaca, Rhea *).

¹⁾ După vechile dogme religioase fie-care divinitate î-și avea sacerdoți! și particulari, Divisque aliis alii sacerdotibus, omnibus pontificibus, singulis flaminibus sunt. (Cicero, De legibus II. c. 8.)

²⁾ Vechiul cult Alban, religiunea Etruscilor și a Sabinilor, erau întemeiate pe sistemul de 9 del principali. «Novensiles Du» era numele unei clase de divinități arhaice latine, pe cari învețații din Roma nu le mai puteau preciza. Arnob. III. 38: Novensiles, Pisonem deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos.— Ériphile in iu (Hist. nat. II. 53): Tu scorum litterarum novem deos emittere fulmina existimant. — Doctrina de 12 deși olimpici fu introdusă la Romani numai prin literatura grecescă.

³⁾ Sus în dalbe mănăstiri
(Șede) Bunul Dumnedeu,
Lângă Dunul Dumnedeu Șede
Maica Precesta, Lângă
Maica Preccsta, Șede
bêtrânu Crăciun,

Lângă bêtrânu Crăciun Șede
Ion Sânt-Ion, Lângă Ion
Sânt-Ion Șede toți sfinții de-a
rându Si-mi judecă pe Si v o
-11 i o Vasileo-Ilio. . . .

(Comuna Oltina, jud. Constanța).

În templul lui Apollo din Amyclae (Laconia), statua deului era asediată pe tronul, séu scaunul său (Dury, Hist. d. Grecs, I. 331). Tot astfel sunt de a se înțelege textele colindelor române despre divinitățile, cari șed în «dalba mănăstire» pe scaunele lor.

⁴⁾ În templele lui Apollo erau de regulă asediate și statuele Latonei și Diane I. (Pausaniae lib. IX. 22. 1; IX. 24. 4). După Herodot (II c. 156.) Latona era una din cele opt divinități, pe cari le adorau la început Egiptenii (adecă vechile triburi pelasge stabilite lângă termuri Nilului în primele timpuri ale istoriei egiptene).

⁵⁾ Sânta Măria mare corespunde la Magna Dea séu [is-f*]-< ^'''í (Catull. 63 v. 91. ~ Pausan. I. 31. 4), numire, sub care cel vechi înțelegeau pe Gaea (sau Pământul),

Ion Sânt-Ion (lanus¹⁾).

Sfânt Sfântul-Vasile (Tro-
phonius, divinitate chtonică, și pro-
fetițore și care avea epitetul de

Sânta-Măria cea mică,
(lâna, Diana, Luna).

Siva Vasileuța (Consiva séu
Ops-Consivia, divinitatea semănă-
turilor⁵⁾).

Ér a noua divinitate ne-a născută necunoscută^{*}).

În textul acestor colinde «Bunul Dumnedeu» se amintesc adese-orî
ca fiu «fiu mic» séu «fiu mic» în brațele Matcei Prea-curate, ér locul
«Maicei Prea-curate^{*}», este de regulă imediat lângă «Bunul Dumnedeu».

Din punct de vedere istoric al credințelor religioase, acesta divinitate po-
porală numită «Bunul Dumnedeu fiu» este una și aceeași cu «Bonus deus
puer» séu Bonus deus puer p(h)osphorus (aducătorul de lumină), epi-
tete date deului Apollo, al cărui cult îl aflăm răspândit în țerile Daciei și
în epoca română cu deosebire la Apulum, marele oraș, ce poartă numele
lui Apollo⁵⁾.

identificată mai târziu cu Rhca séu Cybelc. După una din legendele române Sânta
Măria mare ședea în altariul cel mare, Sânta Măria mică în altarul cel mic, ér
Maica Domnului în altariul de mărgăritariu (Șezătoarea, Fălticeni, An. I. 177;
II. 143).

¹⁾ În imnele cele vechi latine lanus, după cum ne spune Macrobiu, măi era numit
și lunonius (In sacris quoque invocamus lanum I u n o n i u m. Sat. I. I. 9). O
formă evident coruptă de spiritul literar. lunonius nu se pôte reduce de cat la un pro-
totip de I o n u s.

²⁾ În alte variante (din jud. Dâmbovița și Buzëii), în rond după Sfântul Crăciun, se
amintesc Sfântul Vasile, identic cu Trop honi us al anticității.

³⁾ S i v a din colindele române, este atât după nume, cât și după simbolisarea. ce i
se dă, identică cu Ops Consiva a Latinilor, protectória agriculturii! (Varró, L. L.
VI. 21,— Macrobius Saturn. 111. 9).

^{*}) Este de notat, că în seria acestor divinități ale cultului apolinic nu figurează nici
Joc, nici Juna.

⁵⁾ C. I. L. IU. nr. 1133.

DEO BONO
PVERO POS
PHOROPOL
LINI PYTHIO
T-FL-TITVS ET
T-FL-PHILETVS
P-S-S-S-

Cf. Ibid. nr. 1132 : Bono Deo Puero Posphoro. — Despre «fiul» Maicii-Domnului

Atât în tradițiunile vechi pelage, cât și în tradițiunile latine, Apolló era identificat cu Sórele ').

În una din colindele noastre, ce se refer la Mănăstirea albă, acesta divinitate preistorică este invocată sub numele de «II io n» ²⁾, cuvent identic cu "HXiOî al Grecilor, adecă Sórele.

Întocma ca în legendele vechi pelage, acesta divinitate a Soreluî maî apare în colindele nóstre populare tot-o-dată ca «Dumneudu păstoriți» și

colindele române maî spun:

În față-î luce s ó r e l c
Cu radele,

Căpe fața fiuluî
Scrisă-î rada soreluî

În dos Juna
Cu lumina.....

»Familia» (Oradea-mare An. 1889. p. 163.)

Și pe fruntea lui plină
Luna plină cu lumină

Colec(tun<ra Reteganu), Partea I. (Academia Românu).

') **Macrobi** Saturn. I. c. 17: l. a t i n i t a s e u m (Apollinem) . . . s o l e m vocavit.— Sunt importante aceste cuvinte ale lui Macrobiu, că L a t i n i i numiaü pe Apollo, Sore. Tot < u acesta numire ne apare acesta arhaică divinitate pelagă și in colindele române.

Identificarea Soreluî și a Luneî cu Apollo și Diana o vedem escripta si pe o inscripțiune din Roma:

SOLI • LVNAE

APOLLINI • DIANÁE

T I - CLAVDIVS • • •

(Ephemeris Epigr. IV. p. 269.)

Colo 'n jos maî în jos
I l i o n și-a nost D o m n ! Fac o
dalbă mănăstire Cu păreți de-
alămâie, Cu praguri de marmurî mari,
Cu poduri de sfântă cdră;
Nici de largă nu-î prea larg-ă, Far
cuprinde lumea 'ntrégă; Nicî de
naltă nu-î prea naltă, Far cu turnul
s u s la norî; Sus la turnu-î
î n t r a u r i t ă ,

Jos Ia polă-f zugrăvită Tot cu
s picul grâului Și cu
ra^a soreiuî, De cu sera-I
vcerneia, Med de napte itros
sfânt, Pori de diuă slujbă
sfântă. Slujba sfântă, cine-o
cântă? — Nouă popi, nouă
diecî Și pe-atâția patricrchi.
Patriarchul cel maî mare
Clopot sfânt că clătina

«Gazeta Transilvan'cT» Nr. 28t din 1899,

Cu numele de I e i f o n ne apare numit S ó r e l e séu A p o l l ó în timpurile primitive ale istoriei. Macrobi Saturn I. c. 17: Apollodorum in libro quarto Jecimo itefî fl-siv 't-rj'iov solem scribit appellari Apollinem.

cântăreț «cu flue ru l î n veri gat»¹⁾). Ér în altele este înfățișat cu plete s trălu c it e¹⁾), ort ca un «dalb călăreț cu perul galbin» vorvorând» după cum ni se presintă tipul seu in picturile anticității⁵⁾). Apollo, scrie Plato are epitetul «Cu perul de aur», xpuooxojirjc, după strălucirea radelor sale, cari se numesc pletele soreluî «).

De o-dată cu tradițiunile preistorice despre magnificența mănăstire! albe ni s'au transmis prin colindele române si o parte din legendele despre ră-tăcirile și suferințele Latonei.

Deița hyperboreă Latona, persecutată de Junona, spuneau legendele pe-lasgo-grecesci, rătăci timp îndelungat prin lume, și nici o țeră nu voia se o primescă ca se potă nasce, temându-se de răsburarea junonei, a puternicei deițe-regine.

Si memoria acestei legende despre pribegirea Maicei Domnului, carc-și caută un adăpost, pentru nascreea deului luminei, este cântată si astăzi în colindele noastre apolinice⁶⁾).

1) Colo'n jos mai în jos Nu
sciu ceță-î o verdeță, Ba
4eu ceea că nu-î cetă,

Ci-î turma lui Dumne4eu
Pecurariu i Sfântu Sore
Cu soru-sa cea mai mare . . .

(Comunicata <le Gr. Crăciunaț din corn. Ciubanca, Transilvania.)

Pe cel rit cu flori frumds,
Florile dalbe,
Mândra turmă de oi pasce. Da
la turma cine umblă ? — Umblă,
umblă S f â n t u l Sorc Cu soru-
sa cea mai marc,

Cu flueru 'nverigat, Cu
toporu 'ncolțurat. (n) Fluer
dice, turma 'ntorce, Turma
'ntorce pe ogore, Ca se pască
tămăio'ra . . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr. 287 n. 1890.

1) A se vedé pag. 91, nota 5.

*) Caută 'n sus, caută 'n jos,
Caută 'n sus la rcsătit,

**Vede-un dalb de călăreț Cu
per galbin vorvorând . ,**

D a u l, Colind!, p. 68.

4) MncroMi Saturn. I.e. 17: Plato solem 'AicóXW/a cognominatum scibit. . . Apollo Chrysocomes cognominatur a fulgore radiorum quas vocant comas a u rea s solis. De asemenea e numit Chrysocomes la Pindar (Olymp. VI. 41; VII. 32).

Coborît'a, coborît, Maica sfântă
pe pământ, I-a v e n i t
vremea se n a s c ă Și umbla
d i n c a s ă 'n casă, Nime 'n
lume n ' o lăsa.

Până fu Joi de cu seră S'aședă
într'o poicioră Și-și așternu fên
uscat Și născu mândru
'm p ă r a t . . .

• Gazeta Transilvaniei. Nr. 387 a. 1890.— Cf. Ibid. Nr.
377 a. 1897.

2. Legenda română, despre originea divină a Mănăstirei albe.

Despre întemeierea Mănăstirei albe există la poporul român un însemnat ciclu de legende, și al căror fond arhaic ne este cunoscut.

După conținutul acestor legende, miraculoasa Mănăstire albă din ostrovul Mării negre, nu era construită de mână omenescă. Ea avea o origine divină, era făcută de Sfântul Sore.

Anume legenda română spune, că «P u-ternicul Sore» voind să se căsătorească «a colindat cerul și pământul», a umblat «prin lume și prin stele», 9 ani pe 9 cai¹⁾, dar n'a putut găsi nicăieri o dină de potrivă sa, care să-i fie «dalbă soția», de cât numai pe soru-sa lăna Sândiana, șefi Iléna Cosindiana³⁾, Terminându-și acesta lungă călătoria de 9 ani, Sórele

142.—S o r e l c , deul luminei, încălecat, eșind pe Porta dilei și întindond cu energia mâna dreaptă înainte, face semn cailor solari se percurgă universul²⁾. Mctopă din templul Atenei de la noul Ilion. (După Duruy, Hist. d. Grecs, I. 27).

¹⁾ După alte variante S o r c l e a umblat 18 ani (9X2) pe 18 cai, ca se-și afle soția. (A Hunyadmegyci tört. és régész. társ. évkönyve. HL köt. p. 74. — Alcxici, Texte, I. p. 51). — Despre ciclul apolinic de 19 ani vedî p. 78.

²⁾ La H e s i o d, Luna (EsX-fjvv) încă apare ca sora Sorclui ('ItX-oț). (Thcog. v. 371).

³⁾ Ceî patru cai, al căror nume după O v i d (Métám. II. 153) era Pyroeis, Eous, Acthon și Phlegon. reprezentad cele patru anutimpuri (I s i d o r i Orig. lib. XVIII. 36).

se întorce în urmă la lâna Sandiana, «Dómna florilor», care locuia pe ținurii Mărei negre, — în prundul mării, — într'o verde pocnită ¹⁾, și unde se aflau 9 argele. În una din aceste argele, care era de marmură *) și învelită cu alamă ³⁾, ér pe jos pardosită, ședea lâna, sora Sorcluî ⁴⁾. Ea teșea și chindisia. Răsboiul și vetalale ei erau de argint, cu aur poleit, ér suveica de aur ⁶⁾X Apoi Sorlc adresându-se surorcî sale i dice, so termine o-dată cu

i) La Buhazul mării
La gura argelelor, La cea
verde pocnită

Este o mică argeluță,
Care țese lâna 'n ea ...
(Comuna Glărubocals, jud. Darnbovița).

Acesta «verde pocnită» corespunde de la Delta Dunărei. — Talerii Flnccl Argonauticon, lib. VIII. 292: v i r i d c m q u e - v i d e n t ante ostia P e u c e n.

¹⁾ Ostrovel verde în mare,
Pruntu Măriei Sale, Esc
nouă argele, La mijloc de argelușe
E argea mare de marmur S,
In ca cine țese ? —
Iana Ghiuzu Iéna, Sorlóra
Sóreluî..

Dar sora sa ce mi-șî grăia?
Alcú! Söre luminate,
Trup fără păcate,
Tu mări sē-mi facT,
Peste mare că se-mi facî
Pod sē-mi facî peste mare
La capétul podului
Dalbă mănăstire...
(Comuna Colica, jiiH. Brăila).

^{a)} Comuna Pctari jud. Dâmbovița (Colcțiunea noastră «Răspunsuri la Cestionariul istoric»).

f'âl buh a z de mare
Sorele-mi răsave, Colea
'n rchîțele Sunt nouă
argele, Este o argea
mică, Mică și
măruntă,

Cu ferești de sticlii, Cu uși de sipică, Pe jos
pardosită, Țese lâna 'n ca, Sora Soreluî

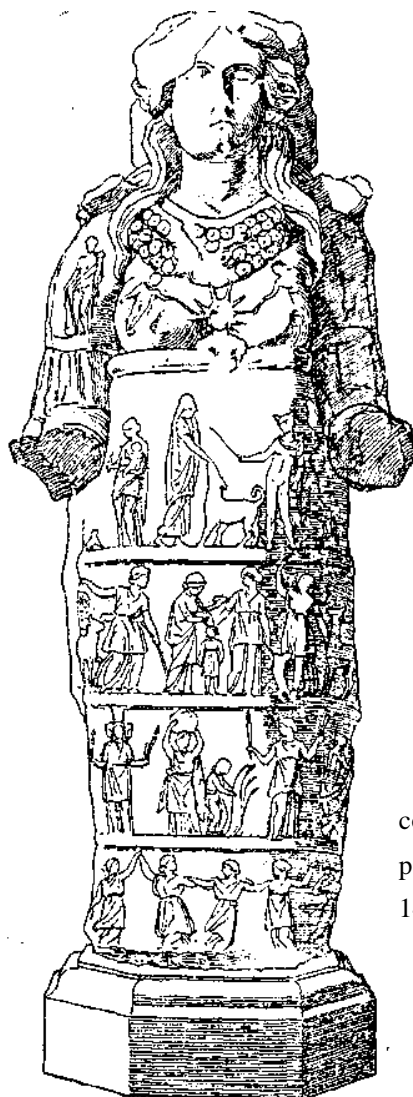
...
(Coiuna Tatarcaci, jud. Tel:onn n).

Argea în limba română însemncză o cămară
rectangulară săpată de jumătate în pământ, în care
femeile țeranc țes pânză. Cuvântul este arhaic. Ephor, ne spune, că Ci m m cri i
(din peninsula taurică) aveau un fel de locuințe suteranc, pe cari ei le nii-miaü äp(-.)>-
i, și comunicau între donșii printr'un fel de gârliciuri, of/u-fl"-1* (Strabo V. 4. 5), —
Acest înțeles de cămară semi-sutcrană cu gârliciuri î-l are cuvântul argea din textele
poporale române. Într'o variantă din județul Constanța se mai dice:

La nouă argele,
La nouă vâlcele

*) Comuna Parachioi, jud Constanța (Colcțiunea noslrà).

țesutul și sô se gătescă de nuntă, ca să-î fie mirsă. Inșă lâna sfiiciosă și

trei fețe ale Hecatei din muzeul Bruckenthal în Sibiu (Transilvania >). După Archacol.-Epigr. Mitth. V. pi. 1.

144. — Sorcele, deul luminei, încunjurat de un cerc radiat. Pictură pe un vas. Cele 36 rade măi marî și 36 măi micî, ce încunjură discul solar, par a corespunde la 360 zile, ciclul anual al soarelui după calculul celor vechi. (Din Monumenti dell' Instit. archeolog. II, tav LV.).

piă i răspunde, că unde s'a vădut și s'a pomenit, ca se ieie în căsătoria soră pe frate și frate pe soră ? In fine, lâna vădënd, că nu poté scăpa de multele insistențe ale Sorelui, i pune condițiunea, ca el să-î facă măi ântâiu un pod de metal, orî un pod de ceră

143. — lâna sêu Luna, una din cele

peste mare²), orî de la țermurcle mă-

reî până la Ostrovul de unde ese sorde ^ & f la capul podului, să-î facă

o «mănăstire albă» cu popă de ceră, sêu o «biserică de ceră cu

¹) Hecate, ca divinitate lunară reprezenta în forma sa. triplă pe Diana, pe Luna și Proserpina (Hecate, Diana putabatur et Luna et Proserpina. Festus, p. 10). Tipul laneisêu al Lunei, ce-l reproducem aici, formiza figura principală a Hecatei cu trei fețe, una din rele măi originale statue, descoperită la Apulum, orî la Salinae, în

popă de ceră și cu tóté de cérà⁴)» și acolo só se cunune,— ort
së-î facă doue mănăstiri, la amêdouë capetele podului. «Puternicul și lumi-

Transilvania. Aicî lâna seu Luna are o f a ț ă calmă « m a n g ă i e t ó r i ă » și «plete»
lăsate pe umeri, după cum o descriu și cântecele mistre populare (Ve<}î pag. 91) Costumul
Jancî ne apare ca o lucrare remarcabilă în arta de țesut, orî de cusut Din sus de brâu
vestmântul ne înfățișază la mijlocul pieptului bustul S o r c l u î , și alte doue figuri, ce
întind câte o făclia către radele Sorcluî (Phosphorus și Hesperus), în partea de sus a
pieptului costumul lănci se pare ornat cu o s a l b ă de monete, orî cu patru șiruri de
flori cusute, ce simboliscză ceriul cu stelele, orî câmpul cu florile. Er partea vestmântului
din jos de brâu ne înfățișeză în patru zone diferite scene din mistericlc Luncî și o horă
de cline. Scmi-luna, ca simbol al divinității, e reprezentată de asemenea pe statua origi-
nală, fiind pusă în spate după ccTa figurei, ce-o reproducem aici (Arch.-Kpigr. Mitth.
V. 68). Tot ast-fel e descris costumul lanêi în unul din cântecele nó.stre populare. lâna
dorescc ca înainte de cununia, Sórele së-î facă haine de miresă, și acest costum se

Ér în u m c r c Î Doi
luceferel. Sore nu
șede, Hainele făcea
Pe cum Ie cerea. . .

fComuna Colțea, j.id. BiSila).

Figura lănci, după cum ne-o înfățișiază statua cea triplă a Hccatei clin Sibiu, are un
caracter original. Tót c ne arată aici, că sculptorul a cercat se représente imaginea divi-
nității venerate în Dacia numai după tipul, după costumul și tradițiunile indigene, dar
nu după modele exotice.

) Du-te, clu-te și-mi fă mie
De plimbare ca sc-mî fie

reprezintă:

Cumpul cu fi orile,
Ceriul cu stelele;
în piept sc-mî pui sórele
Și 'n spate së-mî pui luna,

Un pod mândru peste marc, Cum nimene
nu mai arc . . .

Bura d a, Călătorie în l^brogea, p. 171.

Fă-mi un pod de ceră,
Cu stâlpîi de c i r ă , Cu
urșii de ceră, Cu
blănilc de ceră;

(
Comuna TătărăscT, jud. Teleorman.)

• F o d d e c e r ă p c s t e m a r e » cerc lâna Surelui
și în alt cântec popular din comuna Dracșaneî, jud. Teleorman.

³) Fóia de cicóre,
" prundul de mare
Iute că-mi r es arc

Puternicul Sorc,
Dar cl nu-mi rêsare Ci va
se se 'nsóre . . .

Teodorrescu, Toesil pop. p. <

) Daca tu vcî face Un
pod peste mări,

Și popa de cérà,
Biserici de ceră . . .

A 1 e x î c I, Texle, f. p. 53.

* legenda din comuna Socet, județul Teleorman, lăna Sâdjana puse condițiune

natul Sore» indeplinesc tóte cererile lanei. Podul de ceră și Mănăstirea albă sunt construite și popa de ceră încă este gata. Apoi amândoi pleacă pe podul de ceră către mănăstirea albă din ostrov, ca să se cunune ¹ Înșă, pe când treceau, podul de ceră se topesce de puterea radelor sorelui ²) și amândoi cad și se înecă în mare ³). Dumneii însă i scóse îndată din apă, și-î puse pe

Sorelui să-î faci pod peste mare, biserică de ceră, cu popă de ceră.
cu tóte de ceră.—

) Sórele pleca Cu
gândul gândia Pre
loc se făcea Ce luna
poftia;

io că te-oî lua,
Cum dicî dumne-ta,
Vitéz dacă-î fi
Și te-î bizui
De mi-î isprăvi
Pod pe marea neagră..
De fier, de oțel;

A pot se 'ntorcea
A se cununa
La Mănăstirea albă
Cu popă de ceră

Comunicată de S. Liuba, Maidan, fiS

Er la cap de pod
Cam d'o mănăstire
Chip de pomenire,
Chip de cununie,
Să-mi placă și mie.
Cu scară de fer
Pan la naltul cer
Tcodorcsu, Poc.ii pop. p. 411.

²) Cântecul lanei din comunele Drăcșăneș și Tătăresc jud. Teleorman. (Colecțiunea nostvă).

Dar amedî venia în colecțiunea Reteganul «Cântecul bătrânesc!» (Academia
română):
Sórele pripia Géra Rău se necăjesce
se topi a. Și de-aturicia ernă
Sórele pe Ana El nu mai pripesce.....

ceriu, pe unul la răsărit și pe altul la sfințit: cu ochii se se zărescă, dar vecinic se fie despărțiți, arși de foc nestîngătoriu ei vecinic se se alunge, însă nici o-dată se nu se întîlnescă, când unul va fi la răsărit, cel alt se fie la apus.

Legenda română atribue așa dar Mănăstirei albe o origine divină. Ea a fost construită de însuși deul sórelui (séu de Apollo), ca ea so fie «chip de pomenire», séu monument pentru căsătoria sa cu soru-sa lâna.

Acesta prețioasă legendă preistorică despre întemeierea bisericei apolinice a Hyperboreilor de către însuși deul Soreku seu de Apollo, era cunoscută și respîncită în ținuturile grecescî până târziu în epoca romană. Locuitorii de la Delphi, după cum ne spune Pa ușa n i a, povestiau, că Apol l o a trimis la Hyp e rb orei o biserică, pe care o făcuse albinele din ceră și din planta numită mac, TC-ápíc, lat. fili x *).

Acest templu al Hyperboreilor, era așa dar atît de vecliu încât începuturile sale ajunsese se fie mitice în timpurile grecescî, cr de altă parte, magnificența și sfințenia sa rămăsese legendară, chiar și la locuitorii din Delphi.

Acesta legendă română stabilește ast-fcl cu deplină certitudine, că renumitul templu al deului Apollo seu al Sorelui de lu Hyperborei, care a strălucit cu atîta gloria în lumea preistorică, se afla situat într'o insulă a Mărei negre de lângă gurile Dunărei.

lâna Sândiana, după cum spun legendele române, î-sî avea locuința sa într'o verde pocnită de la țermurele orî din ostrovul mării, și aci se afla argéua ei cea frumoasă de marmoră, în care teșea și chindisia ^s).

XV. 11); A r a r u s, afluent al Dunărei (H e r o d. IV. 48.); A r a u r i s, fluviu al Galiei Narbonense (Mêla, II 5.)

) Pausanias lib. X. 5. 9. -D i a n c i i erau consecrate a l b i n e. Simbolul Dianei din Efes era o a l b i n ă (Faulx, Real-Encyclopädic. ad v. Diana p. 994.) — într'o inscripțiune delà Apulum, Diana póttá epitetul de «mellifica» (C I. L. III. nr. 1002).

*) lâna, acostă divinitate arhaică danubiană, ne mai apare în legendele populare române și sub numele de H é l é n a (Heléna.) De asemenea esista în anticitatea greco-romană o tradițiune, că Elena (Troiană) se afla măritată în insula Leuce după Achile eroul, care ducea aci o vieță eternă semidivină (Pausan. III. 19. 11). Kr după alte legende grecescî, soția lui Achile din insula Leuce era I p h i g e n i a seu Diana taurică (Anton i n. Liberal. Mctam. c. 37. — Colcbatur ibi [in Leuce insula] cum Achille I p h i g e n i a quae . . . dea Luna fuisse vtdcatur etc. D o e c k h i u s, Pindari Opera, Tomus II. 2. p. 385.) Simple confusiuni cu legenda forte veche de la Dunărea de jos despre căsătoria lanei séu Ilénei Cosincjicnei cu Sórcle, și cultul lor comun în insula de la gurile Dunărei.

încă în antichitatea romană «lâna» era considerată de identică cu Diana și cu Luna.

Macrobiu, unul din cei mai distinși scrutați ai credințelor arhaice latine, ne spune, că lâna în sacrele vechi era una și aceeași cu Diana ¹⁾; ér Varró mai adaugă, că lâna ca divinitate reprezintă «Luna» ²⁾.

Delta Dunăreii în nemijlocită apropiere de insula Leuce a avut în timpurile preistorice și până în epoca lui Alexandru cel Mare, caracterul unui pământ sfânt.

Aci se afla reședința și imperiul Dianeii, chiar și după vechile legende grecești.

Eruditul poet Pindar în una din frumoasele sale ode, ne spune, că Hercule fiind trimis de regele Eurystheu, ca să prindă și să-i aducă via cerbolică cu cornele de aur, pe care nimfa Taygote o dedicase Dianeii, densul a persecutat pe acest sprinten animal din Arcadia și până în ținuturile Hyperboreilor în țara numită «Istria». Aici densul a venit la reședința Dianeii, fida Latoneii, care l'a primit cu bună-voință ³⁾.

O deosebită importanță istorică ne prezintă acest pasagiul al lui Pindar, care pe baza vechilor tradițiuni religioase ale vechimei, ne spune, că reședința Dianeii era în țara Hyperboreilor, în ținutul numit Istria, sub care Istria în particular este de a se înțelege regiunea de la gurile Dunăreii, care

¹⁾ **Macrobi** Saturn. I. c. 9: Pronunciavit Nigidius Apollinicum lanam esse Dianamque lanam, apposita littera t f quae saepe 2 litterae decoris causa apponitur. Ér Varró (R.R.I, c. 37) scrie: Numquam rursus audisti.....octavo l a n a m (l una m) et crescitum, et contra senscentem, et quae crescent luna fieri oportet.

²⁾ În unce cântece populare române, cari se refer la acest ciclu, lâna mai este numită Ana și Dana. Despre Ana, considerată ca divinitate a lunii, amintesc în Fast. HI. v. 657.) Ér Dana ne apare în următorul text

Colo 'n jos mai în jos,	poporal:
Sede Dana, fată dalbă,	Nici mi frate nice ver,
Cu junelui lângă ea, Jos pe	Da mi mire tinerel,
mare se uita . . . Dană,	Mi l'a trimis Durnneclău
Dană, fată dalbă Ce ți	Se facem o m a n a s t i r e
ție acest junei . . .	S'o cheme Dumneclău . . .

Comuniile de Gr. Crăciun și Ciubani în Transilvania.

³⁾ **Pindar** Olymp. III. 26-28:

ἴνι ἴνι' sc y-uocv Koicos'v 0-oj.o; (up.jj.aiv'
Istf/.civ v.v. iv&v. Aacoi tinnoaá o'uyat
ov-t' 'Apv./.'i; . . .

si alt-cum era mai mult cunoscută comercianților greci si unde mai târziu noi aflăm un oraș însemnat numit Istria si Istros ¹⁾.

Tot în delta Dunărei era adorată fîca Latoncî în epoca romană sub numele de «Diana regina» ³⁾. In fine, aici mai aflăm și ostrovul numit Le tea după numele Latonei (Leto, ATJTCO) și portul numit S el ina (sett Luna), de care aminteste si Hecateu ³⁾.

¹⁾ La Hcrodot (II. 33) orașul "la-:oo; de lângă gurile Dunărei ne apare în forma femc-taină de 'Ictpiv], ér la Arrian (§ 35) 'Jotf,:*.

²⁾ O inscripțiune din a. 223 ci. Gir. aflată în ruinele castelului roman de la mănăstirea Taița între Isaccea și Tulcea (C. L L. III. nr. 7497):

DIANÁÉ R E G I N (a f)
S A C R V M • P R O
S A L V T • I M P. (M)
(A u) R . S (e V) E R (i) A
(Iextindri)

³⁾ **Orig-inea nmlroî IJovtoț yentru Marea nigră** Tradițiunea despre podul Sorelui pe Marea neagră, orî pe Dunăre, după cum ne spun alte legende române, ascunde în sine, incontestabil, ore-carl importante elemente istorice. Vechile legende greccscl amintiaü de asemenea, că Sórele avea o barcă de aur, y_truooOv Ssnaț (Pherecydis Fragm. 33; A p o l l ó d o r i lib. I. 5. 10. 5) cu care densul se întorcea în timpul nopții pe Ocean (Dunăre și Marca neagră) orășî la reședința sa din insulă. Aceeași tradițiune o aveau și Egiptenii. După credințele acestora, barca Soreliii se afla pe riul divin numit Nun, Dunăre, după cum vom vedé în capitule despre divinitățile primitive ale Egiptenilor. La Romani cel mai înalt ministru al cultului religios se numia pontifex, adecă făcătóriu de poduri, și întru adevér, după cum no spune Varro și Plutarch (Numa, c. 9) în atribuțiunile vechilor Pontifici romani măi era construirea și restaurarea podurilor. (P o n t i f i c e s . . . e g o a p o n t e a r b i t r o r , n a m a b h i s s u b l i c i u s e s t f a c t u s p r i m u m , e t r e s t i t u t u s s a c p e . V a r r o , L . L . V . 83). JNumirea de pontifex se basa așa dar pe ore-can tradițiunî și usurî antice ale preoțimeî latine. De fapt vechia religiune a Latinilor era apolinică. I a n u s ca divinitate reprezenta cultul Sorelui. Tot asemenea și sărbătorile numite L a t i n á é í c r i a c , carî se țineau ia fie-care an la Alba longa, ne presintă intru tótc același caracter al rituluî și instituțiunîor apolinice, ca și hecatombele seu prasnicele Hyperbureilor (Pelasgilor) de ^a

Istru, ca și festivitățile cele mari comune ale Pelasgilor insulari la Delos. în particular tradițiunea română despre podul construit de Sore pe Marea neagră, orî pe Dunăre, presintă o lumină neașteptată cu privire la originea numireî Pontos dată Mărci negre timpurile ante-helene. Grecii numiaü cu deosebire Marea nt-gră Pontos, însă ^{tu} ce, și care era sensul fundamental al acestui cuvent, nici un autor nu nc-a putut . ^PUne-

^{Dc} faPt "să acesta numire de Pontos dată Mărei negre devenise învechită "i timpurile lui Homer și Hesiod. în literatura istorică modernă s'a esprimat de

Peste tot cultul și religiunea cea severă a Dianeî sau Luneî, ca o virgină piă și nemăritată, *î-si* avea originea sa, după cum recunoște și Herodot la poporul Hyperboreilor, de lângă Marea neagră. Peste tot locul, pe unde era adorat Apollo, Diana ca divinitate a luneî *î-și* avea templele și sacrificiile sale. De asemenea și Latona.

unii scriitori părerea, că probabil numirea de Pontos se reduce la un cuvânt arhaic de *n s* (punte seî pod), ce ar fi existat în timpurile preistorice la strîmtorile dintre Asia mică și Europa. Din punct de vedere istoric însă nu la *p o n s*, ci la *ponto* (onis) se reduce originea acestei numiri arhaice. În limba cea veche a populațiilor de oriunde pelasgă, cari se estudeau de la Marea neagră până la Oceanul atlantic, cuvântul *n onto* o mai avea încă în epoca romană însemnarea de luntre *sîu pod umblătoriu pe rîu*. (Caesar B. civ. iu. 29: *p o n t o n c s*, quod est genus navium. — Apulejus: et si vacio non poterunt, *p o n t o n i* (3 u s transibunt.— Papinianus: flumen, in quo pontonibus trajiciatur. *îrt grtca media: ttovtoY^fUf>c<*, pod de luntrii. Cf. Diefenbach, Origines, p. 402). Podul Sdrului de pe Marea neagră, ori de pe Dunăre, de care ne fac amintire legendele *române, și care ne* apare în tradițiunile grecesc! ca o barcă pe Oceanul din nordul Traciei, *ér* în legendele egiptene ca o barcă pe rîul Nun, se numea așa dar *ponto* încă în primul period al dominațiunei pelasge la Dunăre și Marea neagră. În această epocă depărtată preistorică, comunicațiunea pe Marea neagră, ori pe Isrlul de jos, ni se înfățișează ast-fel ca un privilegiu particular al templului lui Apollo Hyperboreul din insula de la gurile Dunărei, Hercule, după cum ne spun legendele grecesc!, voind se vină din ținuturile sud-vestice ale Asiei la Hyperborcl, a trecut peste mare cu barca Sorciul (Apollodori lib. II. 5. 11. 11). Partea de jos a Dunărei de lungă deltă (*sou* a Eri-danului, vedi nota 2 pag. 117), mai purta încă, în epoca română, numele geografic de *Pod-os* (Diodori lib. V. 23. 3) adică *Pod*. *Ér* *íornandcs*, care probabil a fost născut în Mesia de jos, ne spune, că regina Geților, Thamiris, după o luptă, ce o avuse cu regele Cyr, a trecut în Scythia mică și aci în locul numit * *podul Mesiei* (> (pons Mocsiae) a întemeiat orașul numit Thamiris, unde era și adorată (De reb. Get. c. 10. Ed. Didót p. 431). Împrejurarea, că numirea de Pontos s'a dat nu numai Mării negre, dar și la o parte din ținutul de nord-est al Asiei mici, pe unde se făcea comunicarea peste mare între părțile de sus ale Eufratului și între Scythia, confirmă pe deplin, că originea acestui termen geografic de Pontos se reduce la numele, ce s'a dat în vechimea preistorică stațiunilor, de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite *p o n t o* (rom pod).

3. Tradițiunile române despre templul lui Apollo din insula Deios.

Afară de sfințenia Mănăstire! albe ele la gurile Dunărei, colindele și cântecele populare române mai celebră și astăzi memoria strălucitului templu al lui Apollo din insula Delos (Afxo, astăzi Dili), situată în mijlocul Cicladelor din Arhipelag.

Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

Într-o epocă depărtată istorică insula Delos a fost numită Pelasgia, adică pământ locuit de Pelasgi. Acesta insulă a mai fost numită și Scythias¹⁾, spre caracterizare, că după origine, acei Pelasgi erau o migrație din nordul Dunărei de jos. Chiar și numele de Delos, care nu se poate explica din limba greacă³⁾, este de origine pelasgă. El înseamnă doi săi colină (fără pădure).

În centrul acestei insule se ridică muntele său delul numit Cynthos, ne acoperit de pădure după cum ne spune Strabo⁸⁾, și pe care Latona redimată a născut pe «Domnul Apollo» (A-fxxwva avaxra⁴⁾. În jurul sa se află orașul Delos și templele cele magnifice dedicate lui Apollo și Latonei. La picioarele acestui del se arată în antichitatea greco-romană palmierul (palmier), sub care Latona, virgina pribegită de la Hyperborei, săi de la Dunărea de jos, a născut pe marele deus Apollo.

Aici, în Delos, Apollo avea o statuă de o mărime colosală, care exista încă pe la anul 1420 cădută jos, și după cum ne spune Bondelmonte, care vizitase insula Delos în această epocă, au fost acolo o mie de oameni și n-au putut se o ridica în picioare '•>}. În jurul templu, după cum scrie Herodot, se afla un lac decorat frumos cu margini de piatră, numit «lacul rotund»⁶⁾.

¹⁾ 8t«p]ianiis liiz.,

²⁾ O amintire despre etimologia rudimentară greacă a cuvântului Delos o aflăm la I n i u (II. N. IV. 22): Hanc (De I o s) Aristoteles ița appellatam prodidit, quoniam a r e p c n t e a p p a r u e r i t e n a t a. — Cf. I s i d o r i l i s p. Orig. XIV. 6. 21.

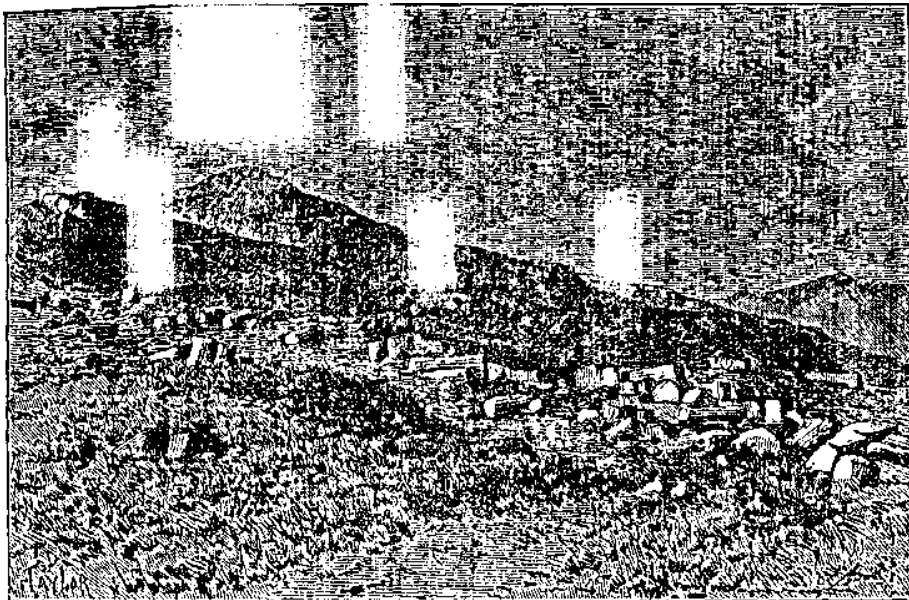
³⁾ Stnvnbnis Geogr. lib. X. c. 5. 2.

⁴⁾ Homerl Hymn, în Apoll. v. 17.

⁵⁾ Balletin de Correspondanco liellC'iiwiue, XVII. (1893) p. 134.

⁶⁾ Hei-odoli Jib. II. c. 170.

Apollo, marea divinitate a rasei pelasge din insulele Archipelagului, era celebrat aici prin o lungă serie de serbători, de petreceri, jocuri, cântări și spectacule¹⁾. La festivitățile ceie mari, cari se celebrau aici, tóte orașele din Cyclade trimeteau delegațiunî cu daruri și coruri de virgine²⁾. Țer fetele Delenilor, după ce serbătoriau mai întâiu pe Apollo, apoi cântau laudele

142 — Vederea insulei Delos de la o mică distanță din port. În față se ved ruinele templului lui Apollo, în fund la stânga acropola sau muntele Cyntli, la dreapta ruinele teatrului. (După *Expédition scientifique de Morée*. T. III. pl. 2, la Duruy, *Hist. d. Grecs*, II. 159).

Latonei și Dianeii, și în fine imne despre bărbații și femeile străvechi³⁾.

Aci se făceau adunările solemne ale confederațiunii Pelasgilor maritimi (Ioanilor), cari veniau la aceste serbători, cu femeile lor cele caste și frumos încinse⁴⁾. Aici, după cum spune Pliniu, era trgul ce! mare al întregii lumii⁶⁾.

¹⁾ Cultul lui Apollo și al Dianeii în insula Delos, avea un caracter arhaic pe la s g. Aceste divinități erau adorate aici întocmai ca în nordul Dunării de jos și în Lațiu, ca personificarea celor două astre mari și birie-făcătoare. a Sorelui și Lunii. (Strabonis Geogr. XIV. i. 6.)

²⁾ Strabonis Geogr. lib. X. 5. 2.

³⁾ *Homeri Hymn*, in *Apoll.* v. 157. 160.

⁴⁾ *Homeri Hymn* in *Apoll.* v. 147. 154.

⁶⁾ *Phnii* II. N. XXXIV. 4. 1: mercatus in Delo concélébrante toto orbe.

Orașul Delos avut și magnific, de și era deschis și ne întărit cu murî, .
să nime n'a cutezat se-l atace în vechime, nicî chiar Perș'îu din timpul lui Darie *)• Acest oraș, după cum ne spune Pausania, și-a aporat pe locuitorii ei în
 contra tuturor injuriilor numaî prin religiune ²⁾).

Ia tradițiunile cele vechi ale poesicii populare române, insula Delos ne
 nare sub numele de «Dél» séü «Délül mare din marea mare».

Aici după cum ne spun legendele române, Maica Domnului avea o «B i-
 serică de aur» întocma după cum era faima și în epoca greccască ³⁾, — aci
 se afla o «mănăstire înaltă», în care se făceau rugăciuni de 9 popî, 9 died
 și 9 patriarchî, și acesta rugă multă o asculta Maica Domnului cu fiul seu
 în brațe *)•

) Hcrodoii lib. VI. c. 97. ²⁾
 Pausanlae lib. III. 23. 3. ») în
 délül (D é l ü l) mare, în
 Mări mare,

(Maica Domnului)
 Avea biserică de aur .,
 Marian, Descântece, p. 176— Cf. Ibid. p. «88.

<) După délül (Délül) cel mare
 Resărit'au sfântul sore Totă
 lumea luminând Și mană 'n ea
 reversând; Er pe del într'o
 lărgire Este o naltă
 mănăstire; Da într'nsa cine șede ?
 — Nouă popî, nouă diecî

Si pe-atâția patriarșt,
 Cariî sta și se ruga
 Si lui D-cleu cânta.
 Dar aceslă rugă multă
 Orc cine o ascultă?
 — Măicuța lui D-deü
 în brațe cu fiul seu. . . .

S b i e r a, Colinde, p. 9.

După délül (Délül) cela marc,
 Resărit'au sfântul sore, Acela
 nu-î sfântul söre Ci-î û s f â n t â
 mănăstire,

Cu părçîi de tãmâia,
 Cu ușorii de făclie
 ȘL cu praguîi d'alămâie. . . .

Martán, Serbaiimle la Români, I. p. 15.

Pe délül (Délül) mare marc
 Este-o mănăstire tare,

în mănăstire cine șede?
 — Maică-sa cu fiul seu. . . .

Spre sorc-resare
 Este un dél (Dél) mare.
 După delul mare
 Este-un mer de aur. . . .
 Sub mărul de aur

Templul arhaic al lui Apollo din insula Delos, a fost pe muntele Cynth după cum
 résulța din Homer (Hymn, in Apollo v. 141 scqq) și din Aencida lui V i r g i l
 (111. 85 seqq)., ér tomplul posterior dé marmoră pe șes, la o mică depărtare de munte —
ⁱⁿ colindele române mal aflăm și o reminiscentă despre lacul cel frumos de lângă

S b i e r a, Colinde, p. 11.
 Este un scaun de aur. . . .
 Acolo cin' se vede?
 —Sédé și se vede
 Sântă Măria-mare . . .

M a r i a n, «Desciimece, p. 18

Hyperboreii, după cum ne spune Herodot, trimisese la început două virgine însoțite de cincî cetățenî, ca se ducă la templul lui Apollo din Delos darurile din prima lor recoltă. Dar s'a întemplat, că aceste fete nu s'au mai întors înapoi, din care cauza Hyperboreii supărându-se, introduseră usul, că aduceau darurile numaî până la frontiera lor, și de aci rugau pe vecinii lor se le transmită din popor în popor, până vor sosi la destinațiunea lor în Delos >)*

Reminiscenta despre trimiterea acestor fete la Delos, cum și despre întristarea, de care erau ele cuprinse, că nu se vor mai întorce înapoi, au ramas până astăzi în tradițiunile noastre.

Reproducem aici următoarele versuri elegiace dintr'un cântec popular din Transilvania:

Cum soruță io n'oi plânge,
Că maica s'a lăudat,
Ca pe noi să ne despartă,
Una 'n dél (Dél) spre resărit,
Că acolo-î loc sfințit,
Una 'n jos către apus, Că acolo-î
loc ascuns⁵). . .

Pretioase amintiri despre două locuri celebre ale anticității preistorice. Una despre «Délul cel depărtat de la răsărit și unde era loc sfințit» sau despre insula cea sfântă Delos, atât de cunoscută în lumea antică, și care întotdeauna ca insula M. Apollo de la gurile Dunărei a dat un lustru atât de mare poporului Uyperboreu, și o altă amintire istorică, despre un loc depărtat de la apus numit «locul ascuns», — Italia sau Lațiu,—

templu, de care face amintire și Herodot:

După délul (Délul) cel mai mare,	!	Colo 'n dél (Dél),
unde s'oreie răsar c	i	După dél,
		, , , , ,
		Florile dalbe
Este un mândru fere de u	j	Este-un te u
Și se scaldă Dumndeu . . .		Ș' ^U fercdeu
		Și se scaldă Dumndcu. . .
Marian, Sfrbătorile U Români, I. p. 17.	j	
	j	Ibid. p. 19.

*) Herodoti lib. IV. c. 33.

5) Publicat mai întâiu în «Összehasonlító iradalomtörténelmi lapok» Nr. din 31 Oct 1881 (Vol. VI nr. V—VI), revistă literară-istorică, ce apărea în Cluș sub n. dațiunea lui Dr. Meltzl Hugó și Brassai Samuel. De aici acest cântec a fost reprodus în «A Hunyadmegyei tört. és régész. társ. Évkönyve», lit (1886) pag. 78.

de retragere a triburilor pelasge în cursul mai multor secole de calamități politice)•

Onoarea cea mare a insulei Delos, a fost în timpurile eroice sau antehomerice.

Ta această epocă depărtată se reduc tradițiunile istorice române despre insula Delos, când religiunea lui Apollo devenise religiune universală în lumea antecesară, când magnificul templu din Delos avea relațiuni strânse

limoșe cu Hyperboreit de la nordul Dunării de jos, și când acesta insula purta numele de Pelasgia și Scythias.

4. Concluziune despre templul lui Apollo Hyperboreul din insula Leuce sive Alba.

Am examinat aici vechile relatări ale autorilor grecesici cu privire la templul lui Apollon din părțile Hyperboreilor.

Cunoscem de asemenea și legendele române despre sfințenia, magnificența și originea miraculoasă a Mănăstirei albe din ostrovul Mării negre. Ca rezultate pozitive pentru știința preistorică, putem rezuma aici următoarele:

Pe o insulă a Mării Negre, situată în nemijlocită apropiere de gurile Dunării, insulă, careia în literatura grecescă s'a dat numele de Leuce, adică Albă, a existat într-o epocă depărtată antetroiană, cel mai important monument religios al lumii vechi, templul lui Apollo Hyperboreul sive al Sorclui.

Originea acestui templu este pelasgă.

Hyperboreii din nordul Dunării de jos și din partea de nord-vest a Mării negre, constituiau în această epocă, cel mai religios, cel mai avansat și cel mai progresat popor al lumii vechi.

•) Virgili Aen. VIII. 322—323:

(Saturnus) Latiumque vocari

Maluit, liis quoniam Latius scitatus in oris.

Ovidiu Fast. I, 238:

Dicta quoque est Latium terra, latente Deo (Saturno).

Ér la I si ci o rus, Orig. XIV. 4. 18: Italia olim. . . . Latium dicta, eo quod **idem** Saturnus, a Iove sedibus suis pulsus ibi Latuerit.

Epoca de înflorire a acestui templu cade în timpurile ante-troiane și a-nurne în era primitivă a religiunii apolinice.

Acest ilustru templu al lui Apollo de la gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizației Europei orientale. El a fost templul-mamă al celebrelor locuri de adorație al lui Apollo (ca deus al Sorelui) din Delos și din Delphi. Influența sa culturală s'a estins peste tota Grecia continentală și insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipt, și la nord

și la apus ¹⁴⁶ — Monedă de argint (tetrachină)

peste Scythia, Dacia și ținuturile Germaniei numite în antichitate pre-istorică Celtica.

De la acest templu pereginau în continuu spre țările de mediu și a-postoli și profeti de al lui Apollo.

La el vnaia din orașele meridionale căpeteniile cultului apolinic și alte cete de credincioși inspirați de acesta religiune, ceea ce se exprimă în mod simbolic prin legendele vechi de căle-

bătută în Dacia, reprezentând pe revers imaginea deului Apollo (figură de jumătate) încălecat pe calul solar. În jur legenda ΑΪΑΥC. Pe avers tipul unui rege, mare-preot al M. Apollo. (După Archív d. Vereines f. siebenb. Landeskunde. N. F. XIII. Taf. XIV).

*) O mare parte din monetele de argint ante-romane, ce s'a găsit pe teritoriul Daciei, ne înfățișează pe revers imaginea deului Apollo pe calul său solar. Prețioase documente contemporane istorice pentru imperiul religiunii apolinice în nordul și la sudul Dunărei de jos. O specie din aceste monete descoperite în Bănat la an. 1840 ne prezintă pe revers legenda cu litere arhaice ΑΟΑΥC (Aplus), și în partea de jos figura unui altar. Forma de Αιτ&uacron; era cunoscută și lui Plato (Cratyl. Ed. Didót, p. 299). Este aceeași numire arhaică a deului Apollo, pe care o aflăm și la Etruscii sub forma de Aplu și Apulu (Wissowa, Paulys Real-Encyclopädie, v. Apolló), și la Tesali ca A pi un și Aplon (Plato, Cratyl. p. 299.) Legenda Aplus de pe acesta monedă, ce o reproducem mai sus, a rămas până astăzi «necetăia». Suntem cei de atunci, cari o descifrăm. Modul de scriere este așa numitul Boustrophedon, de la dreapta spre stânga și de la stânga spre dreapta, formă, care era considerată în timpul lui Pausania ca aparținând unei anticități depărtate. Inscricțiunea nu este în limba grecescă, ci într'un dialect elen. Din punct de vedere geografic și istoric acesta importantă monedă aparține incontestabil Daciei și probabil, că ea a fost bătută în A p u i u m seu A p i u m. Pe alte monede dacice, capul călărețului, său al lui (Apolló), este radiat, și pe unele în locul figurii lui Apollo ni se înfățișează de asupra calului, numai simbolul Sorelui, o iotă cu 8 spițe. (Cf. Archív des Vereines für siebenb. Landeskunde, N. F. Band XIII, Taf. IV, și Band XIV, p. 76 seqq.) — Tipul de pe avers nu reprezenta capul lui Ioc, după cum din crede s'a crezut de unii, ci figura unui rege, mare-preot al lui Apollo, având pe cap o mică căciulă flaminică, semi-sferică (apex, tiara), egală jur împrejur cu o baieră de lână (sacra vitta). În jurul templelor o cunună de

toria lui Apollo la Hyperborei,  r prin colindele sau imnele populare române, că Dumne u împreună cu îngerii  i sfin ii, venia  cu corabia pe mare la serbătorile cele mari ale acestei Mănăstiri.

Acesta metropolă religioasă de la gurile Dunărei, a fost tot-odată  i un centru de cultură teologică  i literară.

De aci au fost profeții si poezii Olen si Abaris, can pe lângă propagarea religiunii apolinice, au introdus tot-o-dată în Grecia, cele de  nt ii începuturi ale poeziei literare, senten ele oraculelor  i forma hexametric  a versurilor.

Tot din aceste ținuturi, se pare a fi fost  i c nt re ul divin cu flucrul, Lin (Linos¹), fiul lui Apollo²), care a descris faptele lui Bach în limba pelasg ⁸),  i ai carui discipuli au fost Hercule, Thamyris  i Orfeu *).

La radele de lumină ale templului lui Apollo Hyperboreul se pare, că a fost inspirat si preotul, profetul  i c nt re ul peregrinatoriu Musaeu (Moua bc) din timpurile ante-homerice. El ne apare ca un fiu al lui Linos, ori al Selenei (Lunei),  i în particular ca un favorit al regelui Boreas de la Hyperborei^c). Patria sa, după cum scrie Aristoxen, a fost Tracia³),

foi de dafin,  r partea din apoi a capului acoperită cu un vel (velato c pi e), ornament pontifical. Confresc următoarele versuri ale lui Virgil (Aen. III. 80—82) despre Anius, regele preistoric  i marle-preot al lui Apollo din insula Delos :

Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos
Vittis et sacra redimitus tempora lauro Occurrit;
veterem Anliis en adgnoscat amicum.

¹) Virgilii Eclog. VI. 67. Linus. . . di vino carmine pastor etc. ») Pausanine lib. II. 19. 8. ²) Diodori Siculi lib. III. c. 67. 4: Τiv Σ'οΙv Αivov  a-l tot; ΙUXac-fixo: ? Υp fijiaa! suv-

⁴) Diodori Siculi lib. III. 67. 2. — Pausania (IX. 29. 8.) scrie, ca Pamphos, cel mai vechiu poet imnic al Ateniienilor  i poetisa Sapho au c ntat în imnele lor pe tiin sub numele de Oixivov. La Eschyl (Agamemnon, v. 121) aceste cuvinte sacramentale ne apar sub forma de a X-vov, de asemenea la Sophocle (Ajax, 2. 627).  n colindele române, ce ni se prezintă ca imne antice religioase, se mai repe i  i astădi invoc riunea «Haid  Lin, er  Lin» (după comunicarea d-lui T. Budu, vicariul Marure ului). O TOX v-o;  i cHaid  Lin» este una  i aceeași rugare adresată geniului Jui Lin.

³) Pausaniae lib. I. 22. 7.

^c) Aristoxenii fragm. 51, in Frag. Hist, grace. II p. 284.—  n ținuturile Atenei, Musaeu se pare a fi fost numai un simplu peregrin, după cum au fost Olen, Abaris, Lin  i Anacharsis.

séu ținuturile dintre Macedonia și Istru ; însă, după cum rezultă din numele său, acest celebru reprezentant al literaturii preistorice se vede a fi fost originar din Mesia (Moaiaoc, lat. Moesia).

Probabil că un discipul al acestor școli apolinice a fost și Anacharsis, contemporanul lui Solon, unul din cei 7 înțelepți ai lumii vechi, și care, după cum ne spun autorii vechi, era după origine din Sciții păstori ¹⁾, însă nu din cei de la nordul Mării negre ²⁾. În fine, chiar și teologia lui Orfeu se bazează pe dogmele lui Apollo Hyperboreul.

Aici începe primul period al literaturii europene, deși produsele acestor literaturi unele au perit, iar altele au căpătat mai târziu forme grecesc, după cum s'a întâmplat cu imnurile cele vechi ale zeilor și cu cântările eroice, care mai conțin și astăzi o mare mulțime de elemente din limba pelasgă.

Templul lui Apollo Hyperboreul sau Mănăstirea albă de la gurile Dunării a avut destine mari în lume. Cu atât că în realitate sora nu răsară din această mică insulă a Mării negre, — după cum afirmă poezii epice ale Greciei, și după cum ne spun colindele române, — însă aici a fost cu drept cuvânt locul cel sfânt al primelor zori de civilizație morală în Europa.

Imaginea sfântă a acestui templu a rămas până astăzi în memoria și admirația religioasă a poporului român ³⁾,

Mănăstirea albă de la gurile Dunării nu are rivală în tradițiile altor popoare europene.

¹⁾ Strabon Geogr. VII. 3. 9.

²⁾ Herodotus lib. IV. c. 76.

³⁾ Cuvântul « Mănăstire » (monasterium), a cărui etimologie după Isidor (Orig. XV. 4. 5) ar fi de la monos și stericium, id est habitatio solitaria, aparține unei epoci ante-creștine. În Lățiu, la marginile Campaniei, aproape de gurile râului Liris, se afla un vechiu oraș al Ausonilor numit în limba oficială romană Minturna, localitate celebră pentru templul și pădurea sfântă a nimfei Marica, una din vechile divinități latine. După formă, putem dice și după sens, numirea de Minturna ni se prezintă numai ca o transformare din monasterium, rom. mănăstire, în care silaba a doua neaccentuată a fost contrasă, ca și în franc, moustier, moûtier = monasterium.

**VII. MOVILELE COMEMORATIVE ALE LUÏ OSIRIS.
LUÏ OSIRIS LA ISTRU.- TRADIȚIUNILE ȘI LEGENDELE
DEPRE LUȚTA SA CU TYPHON DIN TĚHA AIUMILOR.**

Într'o epocă preistorică foarte depărtată, cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creștină, un important eveniment s'a petrecut în țările Daciei, eveniment, care a avut o mare influență asupra civilizațiunii născându-se a Europei, și care a sdruncinat tot odată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

Acesta mare transformare politică și culturală în istoria Europei a produs-o expedițiunea lui Osiris în părțile Istrului și luptele sale cu Typhon în Oltenia de astăzi, este drept consecință a acestui război a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

Osiris, regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate și identificat cu Sorocle din religiunea pelasgo-grecă, a fost unul din cei mai mari eroi ai anticității preistorice, și a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în țările noastre.

Tradițiunile egiptene, grecesc și române despre Osiris sunt însă acoperite de veștele credințelor religioase antice.

Noi vom cercșa a extrage din aceste tradițiuni și povestiri figurate adevăratul înțeles pentru știință, și a restabili caracterul real istoric al unor importante evenimente petrecute în țările Daciei în născătoare timpuri atât de obscure.

În județul Teleorman din România, pe dealul de lângă comuna Lița, se înalță o mănăstire mare, care poartă și astăzi numele de Ostrea.

Despre acesta mănăstire legendele populare române ne spun următoarele :

La răsărit de comuna Vișora din județul Olt se află un deal ascuțit numit Piscul lui Șerpe. Aici se vede o cavernă, în care, după cum se spune, se ascundea în vechime un șerpe uriaș (balaur). Pe acest șerpe l'a ucis un vitez cu numele Ostrea, care a făcut o mănăstire mare pe dealul comunei Lița din județul Teleorman, lângă Turnul Măgurele, de unde a tras cu săgeata asupra acestui balaur. Șerpele rănit se întorce asupra lui Ostrea. Dar acesta trece Dunărea, ceea ce voind s'o facă și șerpele, i se reci rana și se înecă. Din acest loc ese și astăzi un fel de grăsime din care se formează țânțari).

în altă variantă a acestei vechi legende vitézul Ostrea ne apare sub numele de Stroe Novac.

În timpurile vechi, ne spune acesta tradițiune, era un balaur mare, care locuia într-o pesceră aproape de comuna Almas din județul Dolj. Acest șerpe înspăimentase prin grozăviile sale pe toți locuitorii din ținuturile aceste, și ororile sale au mișcat chiar și pe un mare vitéz din timpul acela pe Stroe Novac. Acest vitéz a hotărât, că se ucidă el, sau să ucidă balaurul. Astfel Stroe Novac vine la Craiova, în apropierea căreia se afla o mare pădure și unde se arăta adese ori acel balaur. Novac vădând șerpele încolăcit de asupra pădurii, trage cu săgeta asupra lui; balaurul se repede atunci spre Craiova; Stroe Novac însă trage a doua săgeta și-l lovește în frunte. Atunci acest șerpe se aruncă cu șuerături înfiorătoare prin județul Romanați, îndreptându-se spre Olt, și când ajunge în malul Oltului, Novac trage de nouă cu săgeta și-l reteză coda. Balaurul trece Oltul și apucă spre Ialomița, și Novac îl gonesce mereu tot retezându-l câte o parte din corp, până când i rămase numai capul, care a intrat în Marea neagră, de unde apoi ies multe mușce veninoase, care mușcă vitele la nări și la țete și le cauzează răni. Mai există în fine încă o altă variantă a acestei legende. După această tradițiune a timpurilor eroice, «balaurul cel mare», care a îngrozit întregă lumea antică, locuia în munții de apus ai României. El a fost ucis de Iovan Iorgovan «Braț-de-buzdugan» (Herculele al vechi mei), care împreună cu Stroe Novac au fost întreprinși această expedițiune, și capul șerpelui fugind pe Cerna în jos s-a ascuns în «Pesceră cea rea» de la Porțile-de-fer²⁾.

Slobodia-Mândra (jud. Teleorman) Măgura Ostrei se afla în partea de răsărit a acestei comune pe muchea dealului, ce poartă acest nume. — De pe această măgură de la Slobodia-Mândra, vitézul Ostrea ar fi tras cu săgeta asupra șerpelui (Legenda din corn. Vispești, jud. Olt). Culcușul acestui balaur se afla în o cavernă de la comuna Șopârlița (jud. Romanați).

¹⁾ Legenda din comuna Prisaca, jud. Olt.

²⁾ Legenda din comuna Florcscă, jud. Dolj.—De asemenea după o altă tradițiune, din corn. Costescă, jud. Vâlcea, acest balaur locuia în munți. Voinicul numit Novac, călare pe un cal negru, s-a dus în munți, ca să-l urmărească, și aici s-a început o luptă groznică între ei. Novac a persecutat balaurul până la Porțile-de-fer, retezându-l capul, care a intrat într-o vezuină din munții, ce sugrumă Dunărea. — Acest balaur, după o legendă din comuna Plenița, jud. Dolj, ar fi avut 9 capete, din care 8 i s-au tăiat, și al 9-lea a scăpat într-o crepătură de la Porțile-de-fer. — Pe unde fugea acest balaur găseam, și lăsa urmă prin pământ, numită dăra șerpelui (Legendă din corn. Scăieșd, jud. Dnișt).

Preoții îndepliniră întocmai, ce li se ordonase; de o parte fiind-că ei î-și aduceau aminte de binefacerile lui Osiris, ér de altă parte, ca se îndeplinescă mandatul reginei, si în fine, fiind-că așa cereau și interesele lor proprii.

Din aceste cauze — scrie Diodor Șicul — fic-care preot egiptean mai susține si astădî, că la reședința sa se află înmormfintat corpul lui Osiris. Tot o-dată Egiptenii maî consideră de sfinți și pe taurii dedicați lui Osiris, cu numele de Apis și Mnevis, de ore ce cu ajutoriul acestor animale, Isis si Osiris, descoperitorii cerealelor, au introdus beneficiile agriculturii^J).

După ce ast-fel divinitatea și cultul lui Osiris au fost stabilite, vechea teologia egipteană înfățișă pe Typhon, puternicul inamic al lui Osiris, ca principiul cel răii, ca un spirit demonic, ca un balaur²), din care s'au născut

) Ibid. I. c. 21.

^a) în vechile papire manuscrise depuse lângă mumiele din mormintele egiptene, Typhon, adversariul lui Osiris, poartă diferite numiri, de Apap, de Satis. a. El este înfățișat ca un balaur de la marginea pământului, seu din hemisferul nordic, lung de 70 de coști, și care î-și avea culcușul seu pe un munte înalt, ér șanțul, în care zăcea acest șerpe, «fiul al pământului» era săpat în petra dură, larg de 10 coști și înalt de 3 coști la suprafață. — Reproducem aici următoarele texte din aceste monumente ale teologiei egiptene după traducțiunea francesă publicată de Pierret sub titlul de: «Le Livre des morts des anciens Égyptiens» (Paris, Edit. Leroux, 1882):

Ch. LXXXVII. 1. 2 : Je suis le serpent, fils de la terre, aux confins de la terre

Ch. CXLIX. 13. 14: O cette montagne très haute ... Sur elle un serpent nommé Satis qui a soixante-dix coudées d'étendue

Ch. CVIII. 2. 3. Sebek est le seigneur de cette montagne..... Il y a un serpent au front de cette montagne, il a 30 coudées de long et 10 de large et 3 coudées a sa partie antérieure qui est en pierre dure. Je connaisse nom de ce serpent qui est sur sa montagne: «Celui qui est dans sa flamme» est son nom.

Ch. AAXIX. 5 — 9: Apap est renversé, lié, enchaîné, garroté par les dieux du Sud, du Nord, de l'Ouest et de l'Est . . . Apap, l'ennemi de Satis (al Sorclui) est à terre, renversé, le grand Apap est tombé . . . O (Apap), détesté de Ra, toi qui regardes derrière toi, on tranche ta tête, on la coupe en la divisant en deux parties . . . Osiris brise tes os, coupe tes chairs sous le contrôle d'Aker.

-ot ast-fel ne spun si legendele romane, că acest balaur încunjurasc cu lungimea corpului seu muntele Oslca, séu vre-o șese vârful de munți (anume Pestișanul, Stâna Șerbului, Stâna Ursului, Oslea, Oslita și Gropclc din jud. Mehedinți și Górij), ér urmau dara șerpelui se cuncJsce prin pământ și prin petra pe coma munților, cu eosebire la muntele Oslea, unde se numesce Troianul Șerpelui, că însuși riul^{erna ar curge} pe șanțul, ce a fost tăiat prin pământ de acest uricș balaur când g«-

(Legendele din com. Busesci, Hirisesci Tismana și Isvernea.)

tóte relele fisice și morale pe lume, în particular totc animalele și plantele veninoase și tóte vânturile periculoase ¹⁾).

De asemenea în monumentele istorice egiptene, Typhon poartă și numele Sjiu, adică Smeu ²⁾), cuvânt de origine pelasg, având în cașul de fa f â același înțeles cu termenul de balaur ³⁾).

În mitologia antică grecescă care adoptase tute divinitățile și credințele religioase parte de la Egipteni, parte de la Pelasgi, Osiris, puternicul regedeu al vechimeii, este identificat cu Joe, ér regina Isis cu Juna. Chiar și genealogia acestor doi monarhi! divinizați! este una și aceeași. La Egipteni Osiris și Isis, ér la Greci Joe și Juna sunt fiii bătrânului și legendarului rege Saturn ⁴⁾), care domnise în aceste timpuri primitive ale istoriei peste partea cea mai mare a Europei, peste Asia de apus și Africa de nord.

Cu tóte că legendele grecesci, ca monumente scrise, sunt mult mai posterioare decât cele egiptene, însă noi aflăm în versiunea grecescă destul de multe detalii foarte prețioase despre decursul acestui memorabil război preistoric întemplat între Osiris și Typhon.

«După ce Joe alungă din ceruri pe Titanii, ne spune Hesiod în Teogonia sa, Pământul cel gigantic (Gaea, Terra, Tera) naște pe fiul său cel mai mic, pe Typhon. El avea mâini robuste, capabile de lucru, întocmai ca și omul, și picioare întocmai ca un câine puternic și neobosit, însă din umerii săi ridicau în sus o sută de capete înfrigorătoare de balaur, cu limbi negre licăritoare, și focul strălucia din toți ochii acestor capete de balaur. Tóte aceste capete înfrigorătoare aveau voci și produceau fel de fel de sunete, ce nu se pot de-

¹⁾ Plutarchus, Oeuvres. Tome XI (1784) p. 346. — **Diodori**, L'origine de tous les cultes. Tome I. p. 477; II. p. 300. 351. — întocmai ca în legendele românești și în anticitate credința, că din Typhon s'aú născut tóte animalele, cari rănesc prin mușcăturile lor (Acusilaei frag. 4, in Fragmenta Hist. gr. I. p. 100).

²⁾ Manethonis Sebennytac, frag. 77 in Fragm. Hist. gr. II. p. 613.

») *Lexiconul de Budapeșta*, și *Cihac, Dictionnaire*, v. s. m. e. Epitetul de s. m. e. u. si de balaur, îl aflăm și în poezia noastră populară ca un predicat simbolic dat eroilor distinși pentru curajul lor întrepid.

Radul din Calomniresci,

Zmeul terii Românești). . . .

A. Uscandri, Poesii pop. 196.

Ér despre Iorgovan:

Este el balaurul. . . .

Este Iorgovan copilul. . . .

Ibid. p. 5.

³⁾ **Diodori** Siculi lib. I. c. 13.

A înviaț ghiaurul (eroul Vâlcân)

Este el balaurul. . . .

Teodorescu, Poesii pop. p. 557-

... o-dată vocile sale sunau ast-fel, ca si le potă înțelege dcil^J), altă dată ele semenau cu mugetul unui taur puternic si neîmblânzit, ori cu urletul nu¹ leu teribil, ori cu lătratul cânilor -), ér altă dată se audiaü ca un şuer 'fiorătoriu, încât resunaü munții ceî înalți³). Si întru adevör s'ar fi întomplat lucru fatal în diua, când el ar fi ajuns se domnescă peste muritori și este deî, dacă nu cum-va părintele ómenilor și al dcilor (Joe) ar fi în-telese forte bine gravitatea acestei situațiunî. Ast-fel Joe adunându-și tóte puterile sale. luă armele, tunetele și fulgerele cele roșii, și dând năvală din Olimp lovi și arse tóte capetele cele gigantice ale acestui monstru înfiorătoriu! ér după ce-l învinse și-I aplică în continu la lovituri, el cădu mutilat. Apoi Joe întristat în sufletul sóü î-1 aruncă în Tartarul cel vast. Din Typhon s'aü născut furtunile cele penculoase, fiind-că există unele vânturi, cari suflă pe marc fără nici un folos si cari deslănțuindu-se asupra mării întunecate, cauzează ómenilor man calamități, produc volburc înfiorătoare, risipesc corăbiile și prăpădesc pe navigatori. De asemenea există unele vânturi rele, cari suflă pe suprafața pămentului celui vast acoperit de flori, și aceste vânturi ruinéza munca ómenilor celor născuți din păment *).

*) Homer amintesc la diferite ocasiunî de limba dcilor, care era limba antică religioși (pelasgă).

“) Alusiune la o limbă poporală negrecască (barbară).

“) Legenda Hesiodică pare a ne indica prin aceste cuvinte, că Typhon era și un mare cântăreț. Era o nobilă mândria pentru eroii vechime!, ca ei se csceleze tot-o-dată și prin cântecele lor voinescî. Achile, supcrat de nedreptatea, ce i-o făcuse Grecii, î-și petrece timpul pe țermuriî Helespontclm lângă trupele sale, cântând faptele bărbaților iluștri. Acest nobil și înălțătoriu sentiment î-1 au și eroii din cântecele nóstre bêtrânosci.

La délül Bărbat Pe
drumul săpat Merge h
ă u I i n d Merge
chiuind Mihu
copilaș, Mândru
Păunaș. Merge el
cântând Din cobuz
sunând Codrii
desmierdând. . . .

Un cântec duios, Atât de
frumos, Munții că răsun,
Șoimii se adun, Codrii se
trezesc, Frundele
șoptesc, Stelele sclipesc
Și 'n calc s'opresc. . . .

A l e g s a n d r t, PoesH pop. p. 62—66.

*) **Hesiod** Theog. v. 890-880. — După **Hesiod**, Typhon, balaurul cel mare -,¹ puternic, era tot-o-dată și p ă r i n t e l e f u r t u n e l o r . Acesta tradițiunc mâi există și la poporul român. ^OmeniT, cari au trăit înaintea noastră pe aici (ni so comun corn. Orbie, jud. Nemțu) descântau șerprii și mergeau cu ei la bătălia. Pu aceia erau puiî «voinicului», un balaur mare, care merge

Alte date caracteristice despre acest puternic regc-bălaur al preistorici, le aflăm la Apollodor.

După ce deii învinseseră pe Giganți, — ne spune acest autor,— Pământul (Gaea) indignându-se și mai mult, avu relațiunî de dragoste cu Tartarul, și născu în Cilicia pe Typhon, care avea o natură mixtă de ființă ome-ncscă și de monstru, și care întrecea cu mărimea și cu puterea corpului seu pe toți pe câți i născuse până aci Pământul. Anume corpul soți avea o formă umană până la picioare, însă era de o mărime imensă și mai înalt de cât orl-care munte. El atingea adese orî cu capul seu stelele, cu o mână el ajungea la apus, și cu alta la résarit, ér din umeri i se ridicau în sus o sută de capete de balaur. Corpul seu de la mâni și până la picioare avea spirale de viperă (curele), și aceste spirale întindendu-i-se până la capete produceau șuierături înfiorătoare. Peste tot corpul el era acoperit cu pene, cr ple-tele sale cele aspre și sbârlite, și barba, ce-o avea pe fălci, fâlfâiau în aer la suflarea vântului. Din ochii săi stralucia focul, ér din gură el versa o vă-paia mare de foc. Când dcil vedură, că el dă asalt asupra ceriului, se gră-biră cu toții se fugă în Egipt, și ca se potă române acolo ascunși din-aintea furiei acestui balaur, care i urmăria, el se transformă în diferite forme de animale ¹⁾. Inșă Joe când vécnu că Typhon e încă departe, î-1 lovi cu fulgerele sale, ér când Typhon se apropia, Joc î-1 înspăimântă cu toporul seu de oțel și-1 persecută până la muntele Casiu din Siria de dincolo. Aci Joe ajungënd pe Typhon și vëndendu-1 ostenit puse manile pe el, însă Typhon prinse pe Joe, și-1 legă cu spiralele (curelele) sale, apoî luându-1 pe umeri trecu cu el peste marc în Cilicia, aci unde-1 închise în

șuierând î n a i n t e a puhoiului. Omenii se temeau de furtună side puii o i e , cari ascultau de «voinicul», și de aceea descântau eî șerpîi și-î luau cu denșî la bătaia ca se nu dea puhoiú peste denșî (apă mare turbure torențială, ce vine în urmă ploilor).

Conferesc: Alccsandri, Poesîi pop. 196.

Doi Căplecși și trei Buzesci

Zmeii țeriî Românesc!

Purtătorii oștilor. ...

O deosebită importanță ne presintă legenda din Orbie cu privire la numele de Typhon și Typhoon s, dat acestui erou-bălaur al anticității preistorice. În limba veche grecescă T-jșW înscmncză o f u r t u n ă d i s t r u g S t o r i ă , un p u h o î ü (sétu povoiú) de ploe, și de ore-ce în dialectul colic și doric - se schimba, adese-orî cu T, cuventu! românesc puhoiú ni se înfățișeză, atât după înțeles, cât și după etimologia sa, ca identic cu grecescul Tușwv și TUȘIUSUÍ.

peșcra numită Coryciu și puse pe fața sălbatică, de jumătate șerpiceă, cu numele Delphina, ca să-l pădască. Înă Joe scapă din pscere cu ajutorul lui Mercuriu și dede de nou asalt asupra lui Typhon, pe care-l persecută cu fulgerile sale până la muntele Nysa. Atunci Typhon vedând, că Joe vine de nou asupra sa, se retrase în Tracia și lupta se întâmplă la muntele Hem, de unde el arunca cu munți întregi asupra lui Joe, și Joe îl isbia cu fulgerele sale și întorcea asupra lui munții, pe cari i asvârli. Mult sânge (așia) s'a versat la muntele acesta, ele unde, după cum se spune, acest munte și-a capelat numele seu de Haemos. De la Hem apoi Typhon fugi peste marea Siciliei, și Joe aruncă asupra lui muntele cel mare Etna, de unde și adă es flacări de foc, acesta după cum se spune, din cauza multelor fulgere, ce s'au aruncat aci ¹⁾.

Aceste sunt reminiscențele antice, ce ni s'au păstrat sub vëlul religiunei osirice despre marele resboiu al preistoriei, întâmplat între Osiris din Egipt și Typhon de la Istru, doi regi tradiționali, ambii fiii lui Saturn, unul divinisât, și altul condamnat de teologia egipteană și grecescă.

Aceleași elemente istorice ni le prezintă tradițiunile române. Eroul învingătoriu este Ostrea sau Osiris (în forma grecescă Ostris ²⁾), orî Iovan Iorgovan (Hercule), comandantul militar al lui Osiris peste Egipt în timpul expedițiunii sale.

Și eroul învins este puternicul rege-bălaur al anticității preistorice.

Amândoi adversari se luptă pentru dominațiunea lumii vechi, și în particular pentru succesiunea în imperiul cel vast al lui Saturn, însă în fine regele-titan de la Istru e silit să se retrage spre munți, unde el este învins, mutilat și închis într-o pscere adâncă și întunecată.

În legendele române, eroul Ostrea-Novac, care s'a luptat cu balaurul, este înfățișat ca un «împărat al Jidovilor», seu al rasei semitice. El avea, după tradițiunile romane, curți foarte multe în părțile despre Țarigrad, sau de mîndă-di, în cari curți se aflau sfeșnice de petre, luminări de petre și câni încolăciți de petre (sfînxi egipteni); că peste tot el a fost un mare craiu, «t toți se închinau lui ca la Dumnezeu» și se supuneau la poruncile lui ³⁾.

Legenda lui Osiris despre lupta sa cu Typhon, este o legendă cu multă

¹⁾ Apollodori Ulb. I. 5. 3.

²⁾ Pnyly, Real-Encyclopädie, V. Bänd. (1848) p. 1011.

³⁾ Tradițiunile din comunele: Maldăr (Olt), Ciocănesc (Ialomița) și Vertop (Dolj), în colecțiunea noastră.

autoritate. Ea a format cea mai glorioasă tradiție a lumii egiptene și ebraice, un fel de istoria religioasă populară, care a aprins miile de ani spiritele și care a întemeiat pe șesurile Nilului autoritatea imperiului lumesc și divinitatea Im Osiris, er în ținuturile grecescilor puterea autocrației a lui Ios, fie că acesta a fost una și aceeași persona cu Osiris, fie că i-a dat numai ajutorii.

Gestiunea, ce ni se prezintă acum din punct de vedere al științei este de a cunoaște fondul pozitiv al acestei legende, de a restabili adevărul istoric în această sinteză teologică, și în particular a ne da seama, că unde s'a întâmplat acest grandios război, care a decis soarta lumii vechi, și a căruia memoria, o repetăm încă odată, ni s'a transmis numai sub forma unor descrieri figurate, redactate și propagate de preoții egipteni¹⁾.

Iliada lui Homer, cel mai antic monument al literaturii grecești ne spune, că patria lui Typhon s'eu Typhoeu, după cum M numește densul, se afla în țara Arimilor, și anume lângă muntele Typhoeu, unde era și patul s'eu culcușul acestuia vitez și legendar balaur¹⁾.

Acești Arimi, după cum ne spune Hesiod, locuiau la marginea de medianoapte a pământului cunoscut de Greci³⁾, acolo, unde se afla și sutcrana cea vastă, în care a fost înfundat acest vechiu și puternic monarh al Istrului *)•

Însă de odată cu războiul cel mare dintre Osiris și Typhon încetează și rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică. Ei aparțineau unei lumi străvechi și amintirea lor chiar și în poemele lui Homer și Hesiod ni se prezintă numai ca un răsunet depărtat.

¹⁾ Lepsius, Ober den ersten aegyptischen Götterkreis (Berlin, 1851 p. 55): Es scheint mir daher fast unabwieslich, dass wir diese Erzählung für den symbolischen Ausdruck der grossen geschichtlichen Ereignisse zu halten haben, welche das Reich . . . durch die endliche wiederholte Besiegung der nordlichen Erbfeinde auf dem Gipfelpunkt seines Ruhmes erhoben und die nationalen Gefühle der Aegyptier im Innersten aufregen mussten.

^{a)} **Hoincri** Ilias, II. v. 782—783:

ὄτῳ τ'ἀντι Τυφίου Ἰλίου ἰβλάσθη

e'.v 'ApiljiG'.i, 88". spatl Tucpcuáoi Sjtjisva: Eivóc.

Forma de Ariri corespunde Ia Rimi. Grecii (Jiceaú "Apareș în loc de 'Pure', Ia o populație din Achaia (Phercydis frag. 114 in I'Vagm. Hist. grace. I. P- 98).

*) Ifesiodi Theog. v. 304—306; 731.

¹⁾ Localizarea Arimilor în Asia mică (Cf. Strabo, XII. 8. 19; XIII. 4. 6) este cu totul nesciunțifică și stă în cea mai evidentă contradicere cu geografia homerică, hesiodică și cu legendele egiptene.

Accești Arimî, după importanța, ce li-o da încă Homer și Iliad, conținea prima epocă eroică cea mai întinsă populație pelasgă din ținuturile Tracice, de la Dunărea de jos și din Scythia, și spre apus urmele de tabilimente etnice ale Arimilor noi le aflăm până lângă Alpii Cotică și până dincolo de valea Renului.

Typhon este de naționalitate un Arim și Ariman, și clementul dominant în imperiul său erau Ari și mi.

Sub numele de Ariman, Typhon este înfățișat ca părintele și principiiul și în religia națională a vechiului Iran.

Marele eveniment petrecut la Lstru avuse un adânc răsunet în tot ce era lumea preistorică până lângă țărmurile râului Gange. Se ruinase un imperiu mare și unitar, cel mai vast, ce a existat vreodată pe lume, întemeiat de Saturn, tatăl lui Typhon și Osiris, — imperiu, în a cărui orbită cădea o mare parte a Europei, a Africii de nord și a Asiei de apus, ceea ce ni-o indică Apollodor prin cuvintele, că Typhon ajungea cu capul său până la stele, și cu o mână la apus și cu alta la răsărit.

Acest Ariman, ne spun doctrinele lui Zoroastru, cercă sub formă de balaur, să se meargă cu cerul. Nouăzeci de zile și nouăzeci de nopți, toți zeii se bătură în contra lui, în fine el fu alungat de Ormazd, zeul luminei, și precipitat în infern.

În fond și în formă, teologia lui Zoroastru nu conținea nimic nou.

Personalitatea lui Ariman din Zendavesta este una și aceeași cu personalitatea lui Typhon din teologia egipteană și grecescă¹⁾.

Zoroastru, întemeietorul vechii religii a Perșilor, trăise cu o lungă serie de secole, putem dice mii de ani, în urma memorabilului eveniment petrecut la Dunărea de jos, și el resumase numai vechile tradiții, credințe și legende ale apusului, transmise în Media și în Parthia prin migrațiile și peregrinațiile Scythilor *).

¹⁾ Dupuis, Origine de tous les cultes. Tome II, 285: Osiris et Typhon, qui comme a très bien observé Plutarque répondent à l'Ormusd et à l'Ahriman des Perses.— Ibid. IV. 410: Typhon est incontestablement l'Ahriman des Perses.

*) Isidori Origines XIV. 3. 0: Parthiam Parthia Scythia vicerunt occupaverunt. — ibid. IX, 2. 43: Bactriani Scythiae fuerunt, qui suorum factione a se sedibus pulsi iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt. . . . Huius gentis rex fuit Orastes, inventor magicarum artis. — Ibid. IX. 2. 44: Parthi quoque et ipsi ex Ynisi originem trahunt. Fuerunt enim exules eorum. . . . Nam Scythico sermone et Parthi vocantur. Hi similiter ut Bactriani domesticis seditionibus pulsi in solitudine in Iraniam occupaverunt etc.

însă numele etnic al Arimilor ne dispăru cu ruina lor politică.

Diferite urme omonime și geografice despre locuințele lor la Dunăre și în nordul Pontului euxin le găsim încă amintite în aceste regiuni până-târziu în timpurile istorice.

În lista diferitelor seminții etnice stabilite lângă țărmurile Mării Negre, Pliniu cel Bătrân face amintire de populațiunea numită Ari m(ph)aei, o naționalitate cu aceleași moravuri și pe același grad de civilizațiune ca și Hyperborcii, și ale căror locuințe, după cum ne spune acest autor, erau lângă munții Riphaci, legănaul cel vechiu al oamenilor celor justi¹⁾, și cari munți, din punct de vedere geografic, formau frontiera de apus a țășurilor numite Scythia, erau ast-fel idntici cu Carpații²⁾.

Tot Pliniu, acest ilustru bărbat al Romei, care cu spiritul și cu știința sa cea vastă, a voit se îmbrățișeze în-tregă lumea, ne mai spune, că într-o vechime depărtată, diferitele triburi etnice ale Sciților purtau numele națiunii de Áramáei³⁾.

Aceste nume etnice ele Arim(ph)aei și de Áramáei, pe cari din fericire ni le-au păstrat isvórcle geografice ale lui Pliniu, ne presintă una și aceeași

147.— Typhon din țara Arimilor, fiul lui Saturn, înfățișat după doctrinele teologice egiptene în figură de jumătate om, de jumătate balaur, în mâna dreaptă ci ține cârja pastorală, emblema autorității imperiale la Pelasgii de nord, în mâna stângă un toiag, simbolul puterii monarchice peste țările de sud¹⁾. După Planisferul egiptean descoperit de Bianchini în Roma și trimis Academiei de științe din Paris, la D u p u i s, Origine de tous les cultes. Atlas, pl. 5.

¹⁾ Plinius Hist. Nat. VI. 7.1. Arimphaei, qui ad Ripaeos pertinent montes.— Ibid. c. 14. 2: fluvius Carambucis, ubi lassata cum siderum vi Ripaeorum montium deficient juga. Ibi quoque Arimphaeos quosdam accepimus, haud dissimilem Hyperboricis gentem.

²⁾ Plinius Historiarum Philippicarum lib. II, c. 2: Scythia autem includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Rhipaeis, a tergo Asia et Phasi flumine.

³⁾ Plinius Hist. nat. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi antiqui (illos) Aramaeos (appellavere).

⁴⁾ Costumul lui Typhon, după cum rezulta din acesta figurare simbolică, se compunea din o cămeșă cu mâneci largi și țășar lungi cusuți cu flori, nviid în partea de jos forma

formă grecisată a numelui de Arimî séü Arimanî, după cum Grecii au trebuintat tot-de-una expresiunile de Tcojiafoc și Tu^alc:, drept corespondente pentru terminiî de Romanus și Romani.

O prețioasă revelațiune etnică cu privire la Arimî, o aflăm la învețatul geograf alexandrin Ptolemeu, care trăise în timpul lui Adrian și al lui Marc Aurel. Singur dintre toți geografii acestei epoci, densul ne aminteste de un vechi oraș ante-roman în Dacia, numit Ramidava ¹⁾, adică cetatea Rânilor, localitate, care cădea în zona meridională a acestei provincii și anume în apropiere de noul numit astăzi Buzeu.

O altă CTVupă însemnată de Rami seu Râmi preistorici se afla în timpurile aceste cu locuințele lângă lacul Meotic *), ér dincolo de Ren expedițiunea lui Cesar ne-a făcut cunoscuți pe Remi séü Rhemi (P^tot), una din cele mai mari, cele mai nobile și mai puternice populațiuni ale Galiei Belgice, amici și aliați ai poporului roman ⁸⁾.

De asemenea și Iliada lui Homer ni-a păstrat memoria unui duce pelasg cu numele de Rigmôn, fiul lui Pirou din Thracia «cea cu pământul gras», erou, care luase parte ca aliat al Troianilor la războiul cu Grecii *).

Între Drava și Sava ne apare în epoca romană o localitate cu numele de Ramista ⁶⁾ séü Remista ⁶⁾, în Mesia de sus Remisiana ¹¹⁾ séü Romanian ⁸⁾; spre resărit de Filipopole Ramlum ⁹⁾ și Rhamis ¹⁰⁾ ér la piciorul Alpilor Coticî în Galia Narbonensă orașul Ramae ¹¹⁾, — numiri geografice

de două aripi la fie-care picior, cum sunt șalvării oltenesci; or peste mijloc Typhon era încins cu o curea, i— Preoții egipteni au mai atribuit lui Typhon și un caracter sideral. Pe Planisferul egiptean, întreg emisferul nordic poartă numele de «Statio Typhonia» sau «Statio Typhonis». Ér Plutarh (Oeuvres, XI, p. 308), ne spune, că preoții egipteni considerau constelațiunea Ursei ca simbolul astronomic al lui Typhon. Sub «Ursa cea mare», după ideile geografice ale celor vechi, locuiau Sarmatiși Geții (Ovid., Trist. III. 11. 8; V. 3. 7 — 8).

¹⁾ Ptolemaei Geogr. III. c. 8.

*) Plinii H. N. VI. 7. 2; Sunt qui circa Maeotin ad Ceraunios montes has tradant gentes: . . . Rhyraozolos . . . Ramos.

¹⁾ Cacsaris B. G. II, 3; III, 5; VII, 90. — Plinii lib. IV. 31: Remi foederati.

*) Homeri Ilias, XX. v. 484-5.

⁵⁾ Itinerarium Hierosolymitanum, Ed. Parthey, p. 266.

⁶⁾ Die Peutinger'sche Tafel, Segm. V. 3 (EU. Miller, 1888).

¹⁾ Itiner. Antonini (Ed. Parthey) p. 63.

• ⁸⁾ Die Peutinger. Tafel, Segm. VII. 5.

⁸⁾ Ibid. Segm. VIII. 2.

¹⁰⁾ Itin. Hierosol. p. 269.

¹¹⁾ Ibid. D. 2fi3.

a căror origine se reduce la populațiunea cea vechia, întinsă și omogenă a Rîmilor séu Arimilor, care devenise atât de celebră în timpurile preistorice.

Noue elemente geografice cu privire la patria lui Typhon și la centrul de putere al vechilor Arimî, le aflăm în importanta descriere, ce ne-a conservar'o Apollódon

Prima luptă cu Typhon, după cum ne spune acest autor, s'a întâmplat la muntele numit Casiu, Κάατοβ ὄρος, și de astă-dată succesul armelor a fost pe partea lui Typhon. Titanul rege de la Istru, prinse pe adversariul seu Joe și-l închise în pescceea numită Coryciu.

Acest munte Casiu, care devenise atât de celebru în răsboiul lui Osiris (Jõe) cu Typhon, a avut un rol istoric și în primul răsboiu al lui Traian cu Daciă.

Traian, ne spune Suida, a dedicat lui Joe din muntele Casiu (adecă unui sanctuariu de acolo) niscc cratere de argint și un corn enorm aurit de bou, drept pângă séu daruri pentru învingerea sa asupra Geților *).

Incontestabil că acest «Casion oros» a căruî amintire ni se presintă în două resbóie mari întâmplare lângă Istru, nu putea să fie în Siria Antiochenă, unde autorii grecesc! aii cercat so localizeze și. primele lupte ale lui Joe cu Typhon și sacrificiile solemne făcute de Traian pentru învingerile sale asupra Dacilor²).

După vechile dogrne și rituri religioase ale Romanilor sacrificiile de mulțămire pentru succesul fericit al armelor nu se puteau face de cât numai deilor principali ai religiunei statului român, și în casuri extra-ordinare, seu de resboi, deilor străini, sub a căror protecțiune se afla cetatea, țera și poporul inamic.

Istoria acestui răsboiu legendar dintre Joe și Typhon se petrece la Dunărea-de-jos, unde de altmintrelea memoria acestui important eveniment o aflăm atât de adânc imprimată în tradițiunile poporale.

*) Suidas v. Kaaió. ἰίποç.

2) Muntele Casiu se afla după Apollodor (i. 6. 3) în «Siria de dincolo» (xcti síú-fúvtci. \$y_p: ~r,i> K<3'/> c?o|> ;uvfOú>É= TOUTO î î ú ^lp-<it'!*! E'jv>ic). — Care era însă acesta Siria de dincolo? Terminul de 5-sp ... pe care-l întrebuinteză în cașul de față isvorcle lui Apollodor, ne indică în mod destul de precis, că aici nu e vorba de o Siria asiatică, ci de o Siria din nordul ținuturilor grecesc! (Cf. oi uitEpxsijiavoi rjř MotxsS&vîař °"přctpcn. Polyb. IV. 29. 1.) Stephan Byzantinul amintesc în Tracia un oraș ori un ținut (si.::) cu numele Síppá, a căruî situațiune geografică însă ne-a rămas necunoscută. Ér sub Tracia în timpurile vechi se înțelegea în t r e g nordul Europei d i n sus de Grecia (Steph. Byz. v. Sv.ufl-at).

O parte însemnata, din culmea Carpaţilor, ce se întinde de la Porţile-de-fer în sus către Retezatul a purtat într-o vechime depărtată *si* ca mai portă si astăzi numele de Coşiu, numire în fond şi în formă identică cu Kácriev Scoc, de care ne face amintire Apollodor.

În sînul acestuî vast semi-cerc al Carpaţilor, care închide şesurile de apus al României, şi anume la punctul de origine al văii numite Topolniţa, ni se prezintă una din cele mai importante poziţiuni naturale ale apărării acestei regiuni, anume muntele numit Grădci, cr la baza acestuî munte o altă culme abruptă numită. Coşuri, termen, ce aparţine la acelaşi cen de numiri ca şi Kaa'.ov si Coşiu¹).

Pe vârful acestuî pisc înalt al Grădeţuluî se mai ved şi astăzi ruinele unei întinse zidării uricse numite «Zidina Dachilo.r».

Resturile acestei puternice şi colosale fortificaţiuni aparţin unuî sistem arhaic de apărare. Este o vastă incinta fortificată a cărei destinaţiune primitivă a fost de a protegia pe locuitorii de apus ai Olteniei în contra invasiunilor inimice din părţile de jos seu ale Dunăreî.

«Nu am întâmpinat până astăzi, scrie Cesar Boliac, nici o altă cetate. Dacă cu aşa întindere si tărie si pe o aşa înălţime. Aici ne spune acest distins arhcolog, petra este ruptă din munţii vecini si aruncată pe acest pisc cu o forţă de titan, apoi asedată prin grămădire şi încleştată prin un ciment ca şi petra»²).

În împrejuririle acestuî puternic centru de apărare întărit de natură şi de mâna omuluî se mai găsesc şi astăzi diferite instrumente de petra si de olăria neolitică. Aici ne mai spun tradiţiunile a fost în vechime teatrul unei mari actiuni de războiu cu un popor din părţile de medă-di³). Aici se mai vedeau până în zilele noastre, între comuna Balotesci si Scân-teicsci, bolovani enormi ai unei întinse necropole numite de popor «mormintele Jidovilor» séu urieşilor⁴).

Dar ceea ce ne prezintă o deosebită importanţă în studiul acestor cvc-

¹) Numit «Coşiu» pe charta institutului geografic militar din Viena. scara 1:75.000, şi «Coşeu» în «Expunerea do motive» la convenţiunea de delimitare (1887 p. 121), avetuî ramificaţiuniie «Petra luî Cosei» şi «Poiana Cosei».

²) Trompeta Carpaţilor Nr. 785 din 1869.

³) Spineanu, Diet, googr. jud. Mehedinţi, p. 166. —Despre «războiul cu jidovii», sub care numire aici se înţeleg vechii Egipteni, mai amintesc şi o tradiţiune populară din comuna Gârla-mare în colecţiunea noastră.

⁴) Conferesc: Spineanu, ibid. p. 166; şi Fi l i p, Studiu de geografic militară asupra

nimente istorice, este, că tot în acesta regiune, între comuna Balotesci și Isvorul Bârzei, nu departe de muntele Grădeț, se află satul și plaiul numit Curecea, în fața acestui plaiu o pescere cu o tradițiune poporală particulară, analogă cu cea de la Kwpl'jxcv avtpov, anume că în acesta pescere de la Curecea a fost un jidov seuriș;—închis, orî nu, tra-difiunea, cât o cunoscem noi, nu spune mult ¹⁾).

Putem ast-fel se afirmăm, că după tradițiunî și legende, cum și după identitatea numirilor topografice, primul episod al acestui mare răsboiu dintre Joc și Typhon, seî așa numita luptă de la muntele Casiu, s'a petrecut în Oltenia de apus, în sînul munților, ce purta în vechime numele de C o ș i u, în apropiere între comunele Balotesci și Isvorul-Bârzei (jud. Mehedinți, România), considerată, de identică cu Kojpixiov av-fjv, în care după legendele Curecea, unde basa de apărare a antice Typhon din țdra Arimilor a închis pe J o e (Osiris). Vederea de pe ștermorele lui Typhon a format'o muntele stîng al rîului Topolnița. Desemn după o fotografie din a. 1900.

văii Topolnița, care domină întreg șesul Severinului.

Însă Joe, după cum ne spune Apollodor, scapă repede din pescerea de la Corycius, și răsboiul gigantic dintre cele două coalițiuni de rase, ale

¹⁾ Acesta pescere se află în fața de « plaiul Curecea » în delul numit « Pótra cu ciorle » și care este situat, în partea dreptă a rîului Topolnița, între comunele Balotesci și Isvorul Bârzei, în apropiere de Severin. — Etimologia pozitivă a numire! de KwBimov avtpov pare a se reduce la cuvîntul -i-'i', lat. cor a x, corb, cioră. O formă analogă o aflăm la geograful Mica (lib. I. 19; Hf. 5), care amintesc într'un mod vagele o lungă catena numită « m o n s C o r n x i c u s », ce se unia cu munții Rhipaci. — De asemene? mai aflăm la Mica (i. 13) o importantă nutită topografică cu privire la acesta pescere (specus Corycius). Lîngă acesta cavernă, ne spune densul, se mai află și un rîu mare, ce isvorea din o gură vastă și care, după ce percurge o mică distanță, se scufundă și se pierde în pămînt. Apropos același fenomen ni-l prezintă astăzi rîul Topolnița, care curge pe lîngă pólcul dclului, în care se află pescerea de lîngă Curecea. Acest rîu intră în pămînt la cleiul numit Prosec, și iese la suprafața la gura l'escerei despre mănăstirea Topolnița.

sudului și nordului, se începe de nou. De astă dată luptele se dau cu o extremă înverșunare lângă muntele Hem.

Ne aflăm în nisce timpuri, carî trec departe de limitele istoriei, și o constatare geografică este de lipsă se facem aici.

Muntele Hem din legendele cele sfinte ale vechimei, nu este muntele Hem al timpurilor istorice, seu catena Balcanilor de la sudul Dunăreî-de-jos.

La Suida și la Stephan Byzantinul, corona cea puternică de munți a Carpaților ne apare sub numele de Hem ¹⁾. Chiar si fântânile geografice, de cari s'a folosit în parte Herodot, mai spuneau, că râul Atlas séu Oltul isvorăia din vârful muntelui Hem ²⁾.

La acest munte Hem din nordul Dunăreî-de-jos se încheia ultimul act din drama cea mare preistorică, a cărei amintire s'a éternisât în o formă simbolică în istoria cea sacră a luméi vechi ³⁾.

Lăsând acum la o parte învelișul mitic, în care a fost îmbrăcat acest important eveniment al timpurilor ante-troiane, noi putem résuma în următoarele fondul istoric al acestor tradițiuni.

într'o anticitate preistorică forte depărtată, epocă, care coincide cu începutul dismeinbrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuți din doué marne diferite, după patria, după naționalitate și educațiune, unul domnind la sud, cu reședința în Egipt, și altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea luméi vechi. Imperiul lui Typhon era de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, de la apus până la răsărit, și acest legendar monarch al preistoriei, voia să domnescă nu numai peste oameni dar si peste ceriu. El aspira la onori divine întocmai după cum le avuse Uran moșul, și Saturn tatăl seu. Războiul este lung si de o extremă violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia, și până în părțile cele cstreme

¹⁾ Agathyrșiî, după. cum ne spune Herodot (IV. 38), locuiau lângă râul Maris, adecă în părțile centrale ale Transilvaniei de astădj. Ér după Stephan Byzantinul și Suida, el locuiau în părțile interioare ale munților Iera. 'AYafl-upsoi ?9-vo; Èv5otÉj>o> teu A;p.ou. (S t e p h a n u s și Suidas, v. 'A-faS-upso-).

²⁾ Herodoli, lib. IV. c. 49. — Cf. T o m a s e h e k, Die altén Thraker, I. p. 10.

³⁾ După P h e r c y d e, un vechii istoric grecesc (sec. V.), Typhon persecutat de Joe s'a retras în. munții C a u c a s, aici însă aprindendu-se munții, el a fost silit se fugă în I t a l i a (Fragmenta Histor. Grace. I. 72. Fragmentum 14). — In geografia antică Carpațiî figurează adsc-orî sub numele de C a u c a s. O probă în acesta privința este inscripțiunea din epoca lui Traian: Ad Alvtvm flvmen secus mont(is) Caucasi. (Froehner, La Colonne Trajane. Append, nr. 16. (Cf. Jornandes, De reb. get. c. VII).

ale Indici, apoi întorcerea lui peste platoul iranic și trecerea lui peste Helespont în Tracia avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indici și alți barbărt asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor de la nord, a Arimilor, și cucerirea munților Rhipaei. Acțiunea cea mare de războiu a lui Osiris are în vedere Istrul, ȋr teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechii Dacie în apropiere de Porțile-de-fer. Cumpăna victoriei alternează. În primul războiu Typhon este învins; el prinde pe Joe și îl pe Osiris și-l închide în pescerea de la Coryciu (Curecea). În al doilea războiu, Typhon se rădime și se apără cu o extremă energie pe pozițiunile cele tărî de lângă culmile Cernei (Hem), în fine el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor și Indienilor, și silit a se retrage spre Italia, ultima țară, unde-și cĂută refugiul triburile pelasge de lângă Marea neagră și Marea egeă, cĂnd destinele sorții începu a-l persecuta.

Cu înfrângerea lui Typhon se stabilește supremația și influența religioasă egiptenă la Dunărea-de-jos, în Scitia și în părțile centrale ale Europei, ȋr legendele osirice formate de teologia egiptenă ne înfățișează pe eroul învins, ca părintele întunecului, ca tipul și încorporațiunea tuturor relelor morale și fise, ca un bălaur-demon, inamic al deilor și al omenilor.

În acesta formă simbolică, s'a stabilit și s'a propagat apoteosa lui Osiris nu numai în Egipt și în Asia, dar și în Europa, și ast-fel s'a păstrat până astăzi în legendele române.

La acesta căpedițiune a lui Osiris în părțile Daciei, se raportă un important pasagiu din Argonauticele lui Valeriu Flaccu, care pe baza unor fântăni vechi istorice, amintesc de torențele cele mari de popore, ce năvăliau din Egipt, din Arabia și din India, că se cucerescă munții Rhipaei¹⁾.

«Profetul cel sfânt Varus (Abarisf), scrie dănsul, aduce roiuri de popore din pădurile cele sfinte ale Hyrcaniei (spre a se lupta în contra Argonautilor). De trei ani el profetește Scitic. că vor veni vitezil Argo-

¹⁾ **Valorii** Flacci Argonauticon, VI. 114-119:

Ducit ab Hyrcanis vates sacer agmina lucis Varus;
eum Scythiae jam tertia viderat aetas
Magnanimes Myriadae Argoaque vela canentem. Illius
et dices monitis spondentibus Indi Et
cunctum geminae Lagco novalia Thebes, Totaque Rhipaeo
Panchaia raptatrumpho.

nauți cu corabia numită Argo (ca se răpescă lâna de aur), încredințați în oraculele sale, națiunile cele avute ale Indiei și câmpurile cele cultivate ale Tebeî cu o sută de porți din Egiptet și întréga Arabia, năvălesc, ca se cucerescă munții (ccî avuți de aur) Rhipaei.

Locul, undea fost înmormântat Osiris a rămas celor vechî necunoscut ^{a)}. Acesta a fost și dorința reginei Isis, care luase dispozițiunî, ca în fie-care s se se înmormenteze câte un simulacru de ceră al decedatului sôu soț. Din care cauza, scrie Diodor Șicul, fie-care preot egiptean susținea, ca la reședința sa se află înmormântat corpul lui Osiris ²⁾.

Pe teritoriul Țerei-românesci există însă doue monumente primitive, drept mărturii ale acestor evenimente, doue movile mari, forte vechî, ce portă numele lui Ostrea seu Osiris. Una din aceste movile se află pe teritoriul județului Teleorman, lângă comuna Slobodia-Mâncra ³⁾, cr alta în județul Dolj, la comuna Comosceî ^{*)}.

După tradițiunî, aceste tumule arhaice ale terilor nôstre, ni se presintă numai ca simple movile comemorative.

Osiris, ne spune Diodor Șicul, după ce cutreieră India până în ținuturile cele nelocuite de omeni, lăsă acolo mâi multe semne monumentale în memoria acestei marî espedițiuni ⁵⁾.

Probabil, că o parte din aceste monumente despre «sosirea» lui Osiris în India, au fost numai simple movile comemorative, după cum făcuse și regele Darie al Perșilor, care ajungând la râul Artiscus din ținutul Odrysilor în Tracia, puse pe ostașii șei se ridice acolo mai multe movile de petrii, ^{o)}, drept semne posterității, că vastul imperiu al Perșilor se întinsese și în Europa.

¹⁾ IHoQori Siciili I. c. 21.

^{a)} Există la poporul român încă uncié tradițiunî cu privire la mórtea și mommentul acestui distins erou. Ostrea-Novac, ri3 spune o legendă din comuna Șoperlita, a fost înmormântat de viu într'un mante, ér după alte legende din comunele Bursucanî, jud. vurluî, și Topal, jud. Constanța, Novac și Iorgovan erau mari meșteri în aruncarea cu arcul, și ci s'au înmormântat de viu, când înlocui armelor eroice att eșit armele cele înșelătore cu foc, diccnd, că se duc «acu sub pâmenU. Tradițiune în fond identică cu legenda antică despre descinderea lui Hercule și Dionysus (Osiris) în infern (Plato, Axiochus).

³⁾ Vedî pag. își.

^{*)} Raportul înveț. Stânculscu din comuna Comosceî, jud. Dolj.

⁵⁾ **Dîodori** Siculi lib. I c 19: IVj/.Xa Zi ä),./a o-r)j.i.sia t^ț éttUTOü napoosía;

^{o)} t-áííVθV T'íIV -/UJπtV.

^{o)} **Hcrodotl** lib. **IV. c. 92.**

Însă nu numai în ferile Daciei, dar și dincolo de Dunăre au existat astfel de monumente comemorative ale expediției lui Osiris.

În partea de sud-vest a orașului Filipopole se înalță și astăzi un sat, ce poartă numele de «Ostra Mogila», adică Movila lui Ostrea sau Osiris.

O altă movilă cu numele acestui legendar monarch se afla la Porta cea veche a muntelui Hem. De la Filipopole spre Dunăre drumul cel mai scurt și mai practicabil era în antichitate prin pasul dintre Karlovo și Trojan ¹⁾, și acesta strămoșul a catenelor balcanice moi poartă și astăzi numirea de «Ostra Mogila» ²⁾, o reminiscență importantă despre trecerea pe la acest punct a marelui cuceritor egiptean, care venia asupra Nordului cu colonelii săi infinite de africani și asiatici ³⁾.

Un promontoriu de la strâmtoarea Bosforului de pe teritoriul Bithyniei au purtat în antichitate numele de 'Oluppouç àpa *), probabil, că pe acesta înălțime a fost ridicată o movilă, ori o coloană, în memoria sosirii lui Osiris la cel mai important punct al lumii vechi, unde drumurile apusului și răsăritului se întâlneau cu ale nordului și ale sudului.

Tot asemenea și regele Darius al Perșilor, după cum ne relatează Herodot, sosind la Bosfor se duce cu corabia la insulele numite Cyaneae, de unde privea frumoasa cea admirabilă a Mării Negre, apoi întorcându-se înapoi la podul, ce-l construise arhitectul Mandrocle, ridică pe țărmurile Bosforului două coloane de piatră albă cu numele tuturor popoarelor, pe care le ducea la război în contra Scitilor ⁵⁾.

Movilele de pe teritoriul Temei-românești și din peninsula balcanică, care mai poartă și astăzi numele de Ostrea, ni se prezintă astfel ca niște monumente primitive, însă solemne, destinate de a perpetua memoria expedițiilor și a gloriei acestui faimos monarch.

Ele corespund pe deplin la întințarea acestui celebru cuceritor al lumii vechi, care din Asia a trecut peste Helespont în Tracia și a înaintat către izvoarele Istrului, carei atunci erau considerate la cataracte.

¹⁾ Jireuclí, Die Heersfrasse von Belgrad nach Constantinopel, p. 156-157. -Kiinitz, Donau-Bulgarien, II. 97.

^{*)} Kanitz, Donau-Bulgarien. III. 171.

¹⁾ La capatul de nord al acestui pas se afla în epoca romană orașul numit S o s t r a (Tab. Peut.). O simplă variantă oficială a formei populare Ostrea, Osiris fiind identic cu Sesostris.

⁴⁾ Dionysii Byzantii Anaplus Bospori, in Fragm. Hist. græc. V. p. 188. ⁵⁾ Herodoti lib. IV. c. 85-87.

**TIU. BIUSDA CEA URIAȘA DE PLUG A LUÎ NOVAC (OSIRIS)
MONUMENT COMEMORATIV PENTRU INTRODUCEREA AGRICULTURE!**

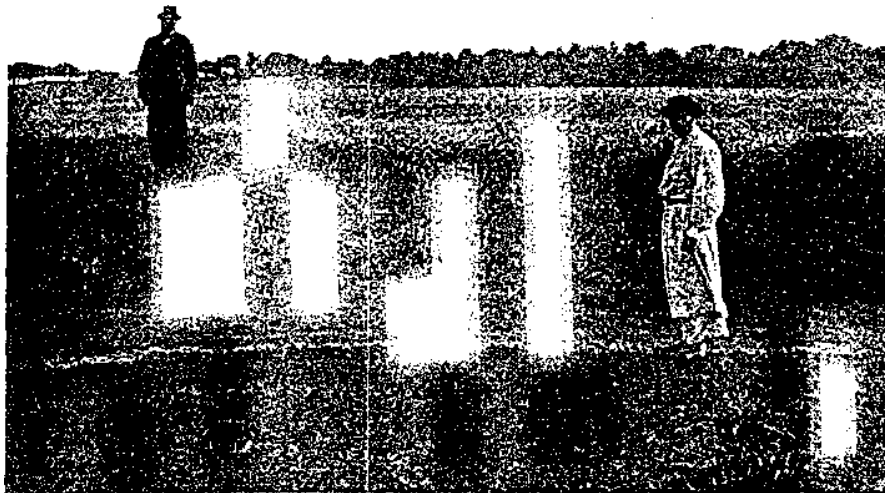
Maî există în țerile Daciei un important monument preistoric, a căruî o-
. jne după tradițiunile poporale, este strîns legată de faptele, pe carî an-
ticitatea le atribuia luî Osiris.

Anume de a lungul Tërei-romănescî și peste partea de jos a Moldovei,
se maî cunosc și astădî urmele unuî șanț adânc si de o lungime estreaor-
dinară, care tăia în douë șesul dintre Carpați și Dunăre.

Acest șanț urieș apare în județul Mehedinți, lângă cotitura cea mare a
Dunărei, trece peste județele Dolj, Romanați, Olt și Argeș, de unde, după
cum ne spun tradițiunile poporale, se prelungește pe lângă Tergoviște,
Ploiesci și Buzëu până la Măxineni. Acest șanț apare de nou în partea de
apus a Galaților, lângă cătunul Traian, unde ia numele de «Troian», apoi
apucând direcțiunea spre nord-ost trece peste Prut, se prelungește peste
Besarabia în douë linii paralele, ér din Besarabia se întinde mal departe
cătore Rusia meridională *).

*) După relatările ce le avem, urmele acestei «Brasde» se maî cunosc în următorele
localități: în județul Mehedinți pe teritoriul comunelor Hinova, Broscarî, Poroinița,
Orevița, Padina mare și mică, Corlățel, Dobra, Gvardinița, Bălăciță, Clénov și Terpedița,
unde se spune, că se află și masa și scaunul de pământ al lui Novac. în județul D o l j :
la comuna Brésta, în suburbia Craiovei numită Belivaca (L a u r i a n u, Magazinul, II. 102),
și la satele Gârlescî (c. Ghercescî). în județul Romanați: la Popânclescî, Viișora,
Dobrun, Pârscoveni, Șoperlița, Osica-de-sus, Vlădueni, Brâncoveni și Greci. în jud. Olt:
pe la comunele Coteana, Bărcănescî, Moscenî, Tâmpeni și Ursóia. în județul A r g e ș :
la comunele Urlueni, Bârlog și Neagrași. în județul D â m b o v i ț a : pe teritoriul comu-
nelor Brosceni, Mortem și Puntea-de-Greci. De la Puntea-de-Greci acest șanț nu se maî
póte urmări cu siguranță sub numele de «Brasdă». Pe «Charta Daciei Romane» a d-luî
T o c i l e seu însă continuitatea acestei brasde este notată «ca explorată» și pela co-
munele Finta și Mănescî (jud. Dâmbovița), cum și spre apus și spre resărit de Ploiesci.
în partea de apus a Galaților acest șanț începe lângă satul numit «Traian» de unde a-
pucând direcțiunea spre N. apoi spre NO. trece pe la Fântănele, prin Odaia luî Ma-
nolachi și se prelungește până în partea de medă-di a satului Tulucescî. în Besara-
¹ a ni se presintă douë șanțuri seu troiane vechi de pământ cu direcțiunea de la a-
spre resărit. Unul din aceste șanțuri séu t r o i a n u l de jos, începe lângă Prut
^a au-luî-Isac, de unde urmându-șl cursul spre resărit trece rîul Cahul pe la nord
^e "ulcănescî, ér rîul lalpug pe la Tabac (spre nord de Bolgrad) și de aci prelugin-

Tradițiunile populare române numesc acest șanț «Brasda lui Novac» și spun despre ea următoarele:

149. — Brasda lui Ostrea-Novac (Osiris), de pe teritoriul comunei Șopuri (jud. Romanați, România) vedută din partea de la nord spre sud. Figura din dreapta având poziționat pe șanțul, or cea din stânga pe înălțimea Brascii. În fundul câmpului sunt arăturile și grădinile satului. După o fotografie din anul 1899.

«Acesta brasdă este trasă peste mijlocul pământului. Ea vine tocmai

de la satul Catlabug, trece pe lângă salul Troianul-vechiu de lângă lacul Chitai, tăia teritoriul comunei Spascaia și se întinde până la lacul Cunduc spre sud de comuna Borizovka. La Troianul vechiu din plasa Ismail se cunoștea, că pământul este aruncat spre miazănoapte. Un ai doilea șanț, numit și troianul de sus, începe în partea de nord-est a tergiului Leova, și urmându-și cursul pe teritoriul comunelor Sărăcina, lăpușci, Blagodati-Grădică și Baimaclia trece peste râul Botna pe din sus de Sălcuța, apoi prelungindu-se pe la nord de Căușian: și pe teritoriul comunei Ursoia, și se pierde urma lângă satul Chircăică spre sud de Bender, în apropiere de Nistru. Această linie din urmă ne apare la Cantemir ca o prelungire a șanțului, care vine din Tera-românească și se întinde până la Don. Într-adevăr, acest troian din partea de sus a Besarabiei, se pare, că a format odată una și aceeași linie cu troianul de lângă Galați, fiindcă de la tergișorul Leova (de-a lungul Prutului în jos) până la Yadul-iuHsac din fostul județ Cahul, se vede de asemenea rămășițele de urme ale unui val (Arbore, Basarabia, p. 379). Este de notat, că în apropiere nemijlocită de această brasdă, ce se întinde de la Mehedinți către Nistru, ni se prezintă două localități cu numele de «Ursuia», una în județul Olt și alta în Bessarabia. La preoții egipteni, după cum ne spune Helanic, Osiris mai avea și numele "i-s.f." (Frag. 154).

de unde apune sórele și se stîrșesce la resăritul scSrelui '). Acesta brasdă e trasă de Novac, împăratul Jidovilor, care a eșit la arat cu un plug mare, forte mare, pe care l'a tarât cu manile sale, on avend înjugați doî bivoli negri, orî doî-boî mari negri, séu doi bivoli albi uri-esî, orî doî boT prii (cu o varga albă naturală peste mijloc); că acesta brasdă este trasă chiar prin albi a rîluî Olt, și că apa acestuî rîu face si acum talazuri în locul unde se împedecă de acest val de păment; că brasdă acesta mare este făcută ca probă pentru arat și mijloc de hrană; — că e trasă pentru pomenelă, séu ca se remână de pomenire până va fi lumea și pământul; că Românii au învețat plugăria de când Novac a tras brasdă acesta mare; si că pămentul acestei brasde este aruncat spre mcdă-di, în semn că spre ine d ă-di se ne închinăm» ²⁾).

) Annalile Societate! Academice. Tom. X. 2. p. 187. Famentul scos din acest șanț, fiind aruncat în partea despre mcdă-di, dă acestei linii săpate forma unei brasde late trase de la apus spre resărit. — Tot asemenea si la Romani, după un vechia rit agrar, linia de demarcare numită documanus limes se trăgea de la apus spre resărit, Nam d e c u - manum l i m i t e m traxeruiit, sicut Hyginus describit, ab o c c i d e n t e in oriente m (Lachmanni Gromatici veteres, pag. 108).

!) Aceste tradiții unî populare avend o deosebită importanță în ce privesc originea și destinațiunea primitivă a acestei brasde, noi le publicăm aici in extens, după cum ni s'au comunicat de către mvețatoriî sătescî. Ast-fel ni se rclatează din comuna Maldăr, județul Olt: «Novac a tras acesta brasdă pe lângă comuna Urluicnîdin jud. Argeș și pe la comuna Tâmpelai din jud. Olt. Acesta brasdă a tras'o Novac cu un plug, pe care l'a tcrât cu manile sale. Novac și Iorgovan aî fost tovarăși. Novac, se dice, că a fost împăratul J i d o v i l o r , (uriașilor), ómenilor mari» (înv. Pr. C. Pâr-vulcsu). — Din comuna Vișina, județul V la șea: «La comuna Broscenî din județul Dâmbovița, în délul rîluî Néjlov. se véd urmele unei brasde maridé plug, lungi și late. Betrâniî satului spun despre acesta brasdă : A çit Novac la arătură, cu un plug marc forte mare, tras de 12 bol cu corne mari, cu picidre înalte și cu putere de urieș . . . A arat în lung și lat, în cruciș și curmediș. El avea o fată forte frumosă cu numele Sorin a» (înv. G. Vasilescu). — Din comuna Vêrtop, județul Dolj: «B r a s d a Tro- i a n u l u i , trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră și un nepot de frate. Acesta brasdă e trasă pe mijlocul pămentuluî de la apus la resărit. Șanțul făcut de acest plug e ca probă p e n t r u arat, m i j l o c de hrană, ér brasdă aruncată la drépta, în- semnă, că la drépta se ne închinăm» (înv. Paul Popescu). — Din comuna S l o b o z i a - M a n d r a județul Teleorman: «Se află brasdă lui Novac. Betrâniî spun, că acesta brasdă a tras'o un vítéz, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomeneală. Despre Novac se mai povestesc, că s'a luptat cu un șorpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'a resbit» (înv. M. Mihăilescu). — Din comuna Odobesci, județul

Lărgimea și profundimea acestei brasde seu șanț, varicză astăzi după diferitele localități, pe unde se mai cunosc urmele sale.

INI

r

150. — Profilul Brasdcî) u în vac, de pe teritoriul comunei Tulucești, Jandriș, nord de orașul Galați. După Archaol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 216.

151. — Profilul Troianului, seu Brasdcî lui Novac de la punctul unde se încrucișează cu drumul roman, ce merge pe țărmurile Oltului către Turul-roșu (s. V Iad u-Icni, județul Romanați). După Archacol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 212.

În unele locuri, după cum ne spun rapoartele învățătorilor sătești, ea era

Dâmbovița: «Se povestesc, că ar fi fost o hrasdă trasă de Novac cu un plug cu 2 bol, de la resărit spre apus, ca se remăie pentru pomenire cât va fi lumea și p smc n t u l» (înv. M. Al. Mândricl). — Din comuna Galiciuica, județul Dolj: «Românii, se dice, că au învețat plugăria de când a tras Novac brasda cea maro. Într'un descântec din județul Dolj publicat în revista «Tinerimea română» Voi. II. p. 218:

Se sculă un om mare negru . . Făcu un plug (Prinse) Doi boi mari negri, mare negru, A pi și M nc v i s, cel doi tauri Trase o brasda mare ncgră . . consacrați lut Osiris și cari după tradițiunile egiptene l'au ajutat la aratul pământului, încă erau de color negră (Herodot, III. 29. — Plutarch, Is. c. 34). — Din comuna Cléno v jud. Mehedinți: «Acest uriaș (Novac) s'a apucat se tragă o brasda prin buricul pământului. A înjugat doi bivoli la plug, o fală i-a mânat, ăr el ținea cornele plugului. A început se tragă brasda de la apus la resărit. Pe când sorele era la prâncl el ajunsese cu plugul aproape de Târpezița, acolo a oprit so mănânce, locul acesta se numesc până azi «mesele» (gr. T&ansC'A masă). Acolo a pus Novac lăutari se-I cânte în delul lui Cinghir (așa se numia lăutantul) și care dăleste spre resărit de Târpezița». ăr D i o d o r S i c u l (I. 18) scrie: »Osins era iubitor de petreceri, lui i plăcea m u si c a și horele. Ast-fel, el a dus cu sine în expedițiune o cetă de m u si c a n ț i, între cari se aflau și 9 fete maestre în arta de cântat». — În colecțiunea lui Odobescu (Dosare arheologice, jud. Olt. p. 487), încă aflăm următorea tradițiune: «Șanțul, brasda lui Novac, este făcut cu doi bol pe vremile când cu Jidovii». — ăr A. Treb. Laurianu scrie cu privire la acesta brasda legendară: «Unul (dintre țeranî) 'ml response: Ler împèrat, când a t r e c u t de la apus către resărit a tras cu plugul ac e s t a b r a s d ă; alții d. ic, că o ar , tras cu s u l i ț a, și ca se întinde către resărit până la Ierusalim» (Magazinu is-''*» H, p. 102). Despre acest «L c r împerat» ni se comunică următorea tradițiune din importantă

comuna Avrămesci, jud. Tutova: «Leruî Domne» era un mare im-

pe la anul 1871 largă de $1\frac{1}{2}$ stînjinî, éř înălțimea pământul scos afară din șanț aprópe de 1 stinjin¹⁾).

Pe teritoriul comunei Șoperlița din județul Romanațî, unde noi am examinat în persona la a. 1899 și forma și dimensiunile acestei brasde, fundul șanțului are o lărgime de 4.25 m., adâncimea sa este de 60 cm., éř înălțimea pământului scos afară din șanț de 48 cm. Puțin mai departe spre resărit, la cătunul Vlădulcnî de lângă comuna Greci, acesta brasdă a fost măsuratn în a. 1885 de arhcologul german Schuhhardt. Aicî adâncimea șanțului era de un metru, éř înălțimea pământului aruncat pe suprafață de 80 cm.⁵⁾.

Principele Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, sedus mai mult prin numirea de «Troian», ce o portă tóte șanțurile și valurile vechi ale Moldovei, numescc acesta brasdă «fossa Trajan i m p eratoris». Acest șanț, dice densul, după cum m'am convins însu-mi eu ochii miei, se începe în Țera-ungurescă la Pctrovaradin în formă- de doue valuri, apoi descinde și trece în Țera-româncscă pe la Porțile-de-fer și de aci se prelungesce sub formă de un singur val peste totă Țera-româncscă, trece peste Șiret la satul numit Traian și peste Botna la satul numit Căusiani (Besarabia), apoi percurge întréga Tartaria și încetexă la rîul Tanais (Don); în fine, că în timpul seu (pe la anul 1716), acest șanț era adânc de 12 coțî, de unde dice densul, putem presupune, că spațiul acestui șanț, când s'a construit, va fi fost încă o-dată pe atât de lat și adânc⁵⁾.

Spre a ne pute însă da séma de vechimea cât și de caracterul ori-

perat de la Resărit, care trecuse multe țetî și mări până aici cu oștî nenumărate de multe, dar rele și ncascultătore, așa că pe unde au trecut n'au lăsat de cât isvore de lacrimi, atâta erau de rei cu Români, dar și Dumncdeu le-a luat mințile de au fugit pe unde au putut, până când s'au strîns unul câte unul, tocmai hăt departe la țera lui Relian» (înv. C. Solomon). La Greci, în misterii și în riturile religioase, Osiris figura sub numele de Dionysos (Herodot, II. 144). Éř la Romani, acest Dionysos avea numele de Liber pater (Solem et Liberum patrem ejusdem numinis habendum; Dionysus qui est Liber pater. Macrob. Saturn. I. 18). Ast-fel că «Ler împăratul», cunoscut la Romani sub numele de «Liber pater», era una și aceeași figură legendară cu Osiris al Egiptenilor.

¹⁾ Annalele Societatei academice, Tom. X. Sect. II p. 336. —După Laurianu (Magazinu, H. 102) acest șanț avea în unele părți ale Olteniei o lățime de 8 pași. — În județul Olt, «în multe locuri brasdă lui Novac are o lărgime de peste 2 metri și o înălțime de 1.50 m.» (Mesandrescu și Sfințescu, Diet, geogr. jud. Olt, p. 157).

²⁾ Schuhhardt, Wällc und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, in Archaeol.-epigr. Mi 11 h. Jahrg. IX p. 212.

⁵⁾ Cuutemrlri Descriptio Moldáviáé, p. 23: F o s s a Trajan i m p. o r a t o r i s . . .

ginal al acestei brasde, o deosebită importanță ne prezintă tradițiunile populare române. După aceste reminiscențe istorice păstrate în țerile vechil Dacie, acest șanț reprezintă în dimensiunile sale, <o brasdă uriași de plu<r, trasă de un mare împărat al jidovilor (vechilor Egipteni) ca probă pentru arat și mijloc de hrană, și ca se fie de pomenire până va fi lumea și pământul».

Originea accestei brasde se reduce ast-fel la timpurile primitive ale civilizațiunei omenesci, când pentru prima oră, pe șesurile cele întinse, ocupate de triburile pastorale, se introduse agricultura în o formă oficială și solemnă, cu tóte că începuturile activității agricole la poporul pelasg erau mult mai vechi.

În fond acesta tradițiune poporală este în deplin acord cu relatările vechilor scriitori despre viața și faptele lui Osiris, care dorind să faciliteze modul de subsistență al genului omenesc, a cutricat Asia și Europa însoțit de o armată puternică, învțând peste tot locul pe omeii să cultive grâul, orzul și să planteze vița de via.

Lui Osiris i se atribuia în anticitate aflarea celei de întâiu forme de plug. Despre el se spunea, că a tras cele de întâiu brasde, și că el a fost cel de întâiu, care a aruncat semința cerealelor în sinul încă virgin al pământului ^a).

Despre șanțul seu brasda lui Osiris ne fac amintire chiar și vechile papire depuse în sînul mumiilor egiptene.

Osiris, ne spun aceste manuscrise hieroglifice, este acela, care «a deschis șanțul din regiunea nordului și din regiunea sudului»²), cuvinte, sub cari în teologia egipteană se înțelegeau teritoriile cele vaste din părțile de nord și de sud ale Mediteranei.

Haec, ut ipse a&tontYiș testis sum, duplici aggcre a P e t r i v a r a d i n o in Hungária incipit, ad montes Demarkapu, fccrcam portám, descendit, inde simpüci valló per totam Valachiam ét Moldáviám transit, Hicrasum ad pagum Trajan dictum, Botanam ad oppidum Causzen secat, transactaque tola T a r t a r i a ad Tanaim fiúmén de s i n i t. Ipsa ultra 12 cubitos hódie adhuc profunda est. ') **Tibulli** Elég. lib. I. 7 v. 29.

Primus a r a t r a manu solerti fecit Osiris, Et
teneram ferro s o l l i c i t a v i t humum. Primus
inexpertae commisit scmina terrae . .

7 Pierrot, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII: Osiris, ouvrant la t r a n c h é e de la double t e r r e . . . Osiris, résidant dans les g r a i n s . . . Osiris dans la r é g i o n d u S u d . . . Osiris dans la r é g i o n du Nord . . . Osiris en sa demeure de la terre du midi. Osiris en sa demeure de la terre du nord.

Din punct de vedere istoric, faptul este pozitiv, că acesta construcțiune uriașă de pământ a existat pe teritoriul Daciei și la nordul Mării Negre încă cu mult mai înainte de ce dominațiunea romană se ar fi întins în aceste părți.

Unul din drumurile principale romane, care lega centrul Daciei de Mesia de jos, anume linia Celeiu-Turnul-roșu-Apul, trece pe la cătunul Vlăduleni din județul Romanați de-a curmezișul peste corpul acestei brașde. Acest important drum militar construit incontestabil încă în timpul împăratului Traian ne apare astăzi posterior brașdeii, pe care o calcă *).

O tradițiune ante-romană despre brașda lui Osiris din nordul Mării Negre o aflăm în vechea literatură greacă.

Încă în timpurile lui Herodot există în peninsula Crimeii un șanț vechi, lung și lat, care se întindea de la munții Taurici până la lacul Meotic ²⁾.

La acest șanț preistoric al Crimeii se reduce tradițiunea populară, pe care ne-o comunică Steplian Bizantinul (sec. VI. d. Chr.), anume, că Osiris a prins în jug, unul sau doi boi, și a arat pământul acestei peninsule ³⁾.

În fine, de brașda veche a Scythiei, mai fac amintire și oraculele sibiline.

În Sibila cea veche și corythreică, scrisă de un evreu din Egipt pe la a. 160 a. Chr., noi aflăm următoarele versuri:

«Și se vor arăta eras! omilor semne forte mari și înfiorătoare, fiindcă adâncul râului Tanais (Don) va părăsi lacul Meotic și în albia sa cea adâncă se va vedea urma brașdei fructifere» ⁴⁾.

Aici Sibila corythreică amintesc sub forma de profeție o credință veche

¹⁾ Annali Societatei academice. Tom. X. 2. 135. 187.

²⁾ **Horodoti** lib. IV. c. 3. — Herodotus (IV. c. 12), mai amintesc tot-odată de nispe valuri vechi din Scythia numite ale «Cimeriiilor»: ΚΟΛΙΒΑΝΕΙΤΙ ΣΥΤΤΙΧΙΝΟΝ ΚΑΙ ΛΙΒΑΝΕΙΤΙ. — Într-un document de la a. 1305 cctim: laccsilur (L'olonia) continue a sex atrocissimis hostibus . . . uno Caffie propinquo ad latus Borysthenis trans fossam residente (Denșișianu, Documente priv. la ist. Românilor. Vol. II. 2. 536).

³⁾ **Stephianus Uyz. v. Taurici**; — **Eustathii** Commentarii in Dionysii periegesin, 306: Οἱ ἰσθμῶν τὸ σιρόν: ἰσθμῶν τῶν Τάυροις ΤΟῦ Τάου, φαί, x/./oâvTai, ἰ. v. <> ΕΥ.ΕΙΤΙΝ Ὀ-ἰῖν ἰσθμῶν Τάου ἰσθμῶν. ••?••; (Muller u. s., Geographi graeci minores, II. p. 271) ⁴⁾

friellieb, Oracula Sibyllina, lib. III, v. 337 — 340:

Ἰτιγγ.γ.τ.ν. ἰσθμῶν. «uht, εἰς ἀνορθοῦς. jii-f. aia
ΚΟΛΙΒΑΝΕΙΤΙ ΣΥΤΤΙΧΙΝΟΝ. [i. v/ v Táva'it ^afVuSívft As'tis'.
i./δ5s fiov paiVbv ayXaxo; Êa'stai iXxot

poporală, că o brasdă miraculosă trecea prin albia cea adâncă a râului Tanais, tradițiune, ce ne presintă aceeași formă analogă CU Iegen.CH română, că acesta brasdă gigantică a lumcî vechî trece chiar prin albia râului Olt care face și astăzi unde marî în locul unde se isbcscc de acest val de pământ.

Când Principele Cantemir ne spune ast-fel în Descrierea MoldoveT, că șanțul cel vechi și lung, care percurge Țera-românească, Moldova și Besarabia, se întindea până la râul Tanais, densul ne comunică exact o tradițiune poporală, ce esista în timpurile sale.

Domnia lui Osiris și a primilor săi succesori peste regiunile de nord ale Dunărei și Mărcî-negre, ni se presintă, atât după vechile monumente ale teologiei egiptene, cât și după urmele religiunii osirice din aceste părți, ca un fapt pozitiv istoric. Nu era numai o simplă ficțiune a preoților egipteni.

Cultul lui Osiris ne apare estins peste o mare parte a Europei orientale și centrale încă în niscă timpuri ante-istorice foarte depărtate.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau pe Apollo, și pe deul soréiului, sub numele de Octosyros'). Atât după nume, cât și după caracterele sale divine, acest Oetosyr-os nu era altul de cât Osiris, «domnul luminei», Osiris, «cel cu coronă albă pe cap, care regulează circuitul sorelui», «Osiris, deul sorelui».

De asemenea, ni se presintă urme arhaice și adânci ale religiunii osirice și în ținuturile Germanici vechi.

Tacit, marele maestru al istoriei romane, descriind moravurile semințiilor germane, ne relatează următorul fapt important:

«O parte din Svevi (seu din Germanii, cari locuiau între Elba și Vistula), scrie densul, mai sacrifică și astăzi deitei Isis. Inșă, cari sunt evenimentele și care este originea acestui cult străin, cu nu am putut afla, de cât numai atât, că statua acestei deite este figurată în forma unei corăbiore ceea ce ne arată, că această religiune a fost adusă de peste mare» *).

Tacit ne spune numai atât. In tot cașul înșă densul ar fi putut se mai adăuga, că acolo unde există urme evidente de adorațiunea deitei Isis, trebuie să existe și un cult al lui Osiris, aceste două divinități fiind nedcsj Partite una de alta.

¹⁾ **Hiu-odoli lib. IV c. 59.**

^{a)} Tacitl Germania, c. 9 : pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo Peregrino sacro, parura comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnac figuratum docet advectam religionem.

Intru adevör, cercetările laborioase și adânci, ce le-a făcut în secolul nostru renumitul filolog și scriitoriu german Iacob Grimm asupra divinităților și credințelor germane ante-creștine, au constatat, că într-o vechime foarte bscură popóarele germane adorau o divinitate a soreluî, séü a luminei, sub numele de Ostarâ seu Ostar, cuvent, care în ce privesce originea sa, numaî german nu este.

Serbătorea principală a acestei divinități Germanii o celebrau primăvara, - ea ajunsese atât de populară la tóte semințiile germane, In cât părinții Bisericii creștine catolice, pe lângă tot zelul lor apostolic, nu putură se suprima din lista seîbătorilor germane numele págânescului Ostarâ séü Ostar ')•

Pascile creștine, cari cad în luna lui Aprilc seu la finele lui Marte, Germaniî le mai numesc și astăclî Oster și Ostern. Și este de notat, că tot pe la începutul primăverei se celebrau în anticitate serbătorile cele marî ale lui Osiris, căsătoria sa cu Isis, și aflarea corpului acestui rege divinizat al lumei vechi, «Domn al Domnilor», «deü al soreluî».

In Grecia, cultul lui Osiris de asemenea ne apare ca o moscenire rămasă acolo din timpuri foarte obscure.

Afară de Apollo, dcu pelag al luminei, și afară de Uran, de Saturn și de Gaea, una din figurile cele marî ale religiunei grecescî antic-olimpic a fost Dionysos, și acest Dionysos al Grecilor, după cum recunósce însu-și Herodot, era una și aceeași divinitate cu Osiris ¹).

In insula Creta religiunea dominantă în timpurile anterioare istoriei era a lui Zeót áatÉpicc, care reprezenta pe Domnul ceriului cu surele și stelele, ér simbolul acestei divinități cretne era un taur ³), întogma precum la Egipteni Apis era consacrat lui Osiris și venerat ca imaginea divinității soreluî. Originea acestei religiuni cretene, ce era caracterisată prin numele cel sacru de Zsos cfotap:o;, se reducea ast-fel la cultul lui Osiris, personificațiunea luminei după doctrinele egiptene.

*) **Grimm**, Dou'sche Mythologie, 267: das heilige fest der Christen, elessen tag gewöhnlich in den april oder den schluss des merz fillt, trägt in den frühesten ahd. sprachdenkmalern den namen o s t a r â. Dieses O s t a r â, muss gleich dem ags. Eastre c i n h ö h e r e s w c s e n des heidenthums bezeichnet haben, dessen dicnst so feste wurzel geschlagen hatte, dass die bekchrer den namen duldeten Ostarâ . . . mag also g o l l h e i t des s t r a h l e n d e n morgens, des aufsteigenden l i c h t s gewesen s e i n .

*) **Herodoti** lib. II. c. 144.

") **Preller**, Griech. Mylli. II (1854) p. 80.

În Dacia memoria expedițiilor și a faptelor lui Osiris s'au păstrat în tradiții și legende. Însă un cult particular la populația pelasgă a Daciei, Osiris, regele Egiptenilor, n'a avut. În reminiscențele istorice ale acestor fărî el nu are nici rolul lui Oetosyros din nordul Mării Negre, nici al lui Ostară séu Ostar din religia ante-creștină a Germanilor. El este numai un simplu «împărat al Jidovilor» (séu Egipto-semiților), un erou străin, venit din țările meridionale, fără atribuții divine și fără adorație¹⁾.

Unul din evenimentele cele mai glorioase ale epocii preistorice a fost introducerea agriculturii.

La acest mare eveniment în viața omenirii, după cum ne spun tradițiile populare române, se raportează brasa cea lată, și de o lungime extraordinară, ale cărei urme se mai cunosc și astăzi pe șesurile României, ale Rusiei meridionale și ale Ungariei, o brasa, care după caracterul, ce i se atribuie, a fost trasă de Ostrea-Novac ca probă pentru a arăta, ca mijloc de hrană și ca se fie de pomenire pentru toate generațiile viitoare²⁾.

¹⁾ Novac sau Ostrca-Novac, împăratul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu balaurul și a tras brasa cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel bătrân» sau «moș Novac» celebrat așa de mult în cântecele noastre eroice și care era de origine din «Lătânidecei bătrân I» (Corcea, Balade populare, p. 81. 90). Despre «bătrânul Novac», vom vorbi în capitolele relative la primul imperiu pelasg. În unele părți ale României, cu deosebire în Oltenia, cuvântul Novac mai are și înțelesul de «urias», séu «viteză din timpurile străvechi». În limbile slavice însă «novac» însemnă «tiner» (Cf. II as d cu, Marele Dicționar, II. 2262). Însă originea cuvântului nu este slavă. În limba modernă italiană «novac» însemnă «născut de curând» (B a n fi, Vocabolario Milanese-Italiano, v. noveli, giovine. — Peri, Vocabolario Cremonese, v. novac, recentemente nato). În legendele vechi grecesc S a t u r n mai avea și epitetul de «viteză», cel mai tiner (A p o l l o d o r i lib. I. l. 8. — H e s i o d i Theog. v. 132). Tot asemenea ca vîi³⁾ erau considerați la Greci Hercule, Dionysos (Osiris) și Pan (H e r o d o t, II. 145). Epitetul grecesc de «viteză»; se pare astfel a fi numai o traducere a unei forme arhaice populare de novac. În onomastica română numele de Novac ne apare în o formă literară de Novatus (Svctonii Augustus c. 51). De asemenea și în inscripții (C. I. L. III. nr. 569. 2431. — Ibid. II. nr. 134. 777). Constatăm tot-o-dată aici, că Novac din legendele române nu are de a face absolut nimic cu Noe, Deucalionii jidovesc, cu atât că tradiția ebraică a împrumutat pentru Noe al său unele atribute din legenda lui Osiris, cum este plantarea viței de vie.

²⁾ În Ungaria ni se prezintă de asemenea numeroase urme de valuri și de șanțuri vechi, a căror origine până astăzi a rămas necunoscută. O parte din aceste construcții de pământ ne apar în documentele Ungariei sub numele de «Hras dă». Ast-fel într'un document de la a. 1086 se amintește de un «m o n u r n e n t u m l o n g u mqui

Însă, esaminând condițiunile primitive ale societății omenescî din aceste timpuri, brasda, ce se atribuie lui Ostrea-Novac și lui Osiris, se pare că rîna avea tot-o-dată și o destinațiune socială-economică.

d) vulfo dicitur Buheubrazda (Cod. dipl. Arpadianus cont. I. p. 32). În același timp de la a. 1036 acesta «Brasdă a lui Buh e u», care trecea pe la marginile țătelor laurin, Vecsprim, și Castrul-de-fer, ne mai apare și sub numele latin de *ui eus*. (Cf. Ibid. XII. pag. 552, a. 1294: a possessione Barázda vocala, que *'de licet* Barázda separat possessiones Kas et Azynagh). — Alte două șanțuri preistorice ale Ungariei, pe cari tradițiunile populare le consideră de asemenea ca o brasda *uriasă* de plug, ne apar pe câmpurile cele fertile și întinse dintre Dunăre și Tisa. Una din aceste construcțiuni primitive începe lângă Gödöllő spre NO de Pesta, de unde luând direcțiunea spre resărit trece pe lângă comunele Sz. László, Fencsani, Tarna-Sz.-Miklós și se prelungește până la K. Köre de lângă Tisa. O a doua liniă paralelă cu cea precedentă s'a constatat pe teritoriul comitatului Heves (Arok-Szállás — Dormind). Ambele aceste șanțuri poartă la poporul unguresc numele de Csörsz-seu Csörsz-árka. După tradițiunile populare din Ungaria șanțul numit Csörsz-árka, care trece prin comitatele Borsod și Heves formează o brasda de arat, ce a fost trasă cu un plug uriaș (Gyárfás, A lász-Kunok története, I. p. 564). Numele de Csörsz-árka, ce-l poartă aceste două șanțuri din urmă, a rămas până astăzi neexplicat în literatura istorică. Tradițiunile ungurescî atribuie originea acestor șanțuri unui erou (național) numit Csörsz, Curz séú Curzan (Romer, Mouvement archéologique, p. 39 seqq.). Acesta nume însă aparține incontestabil timpurilor preistorice. Unul din orașele cele vechi ale Panoniei, situat cam în locul, unde se află astăzi Alba-regală, purta în epoca romană numele de *Herculia*, probabil că a existat și aici unele resturi vechi de șanțuri, brasde, canale ori drumuri, pe cari tradițiunea le atribuia lui Hercule. Același oraș, Herculia, ne apare în *Itinerarium Antonini* (Ed. Parthey, p. 124), cu numele de *Gorsio* și *Herculia*, și cu variantele *Gorsio*, *Gorsio*, *Corsio* și *Corsio*.

Brasda din peninsula *Bretania*. În colțul de nord-vest al Franciei, sau în așa numita peninsula Bretagne (Arenica în timpul Romanilor), se întinde de la SO spre NV o lungă comă de dcluri, ce poartă numele enigmatic de *Sillon* de Bretagne, adică brasda Bretauiei. Probabil, că o-dată a existat și aici și poate că mai există și astăzi¹ o tradițiune populară analogă cu cea din România și Ungaria, despre o brasda *uriasă*. În județul Komanați pe teritoriul comunei Dobrun, brasda, ce se atribuie lui Novac, este trasă pe coma unui del (Annal. Soc. acad. X. 2. 187). Este în colțul estem de apus, acestei peninsule Bretagne se află orașul și portul numit Brest. De asemenea, și *Dolj* (jud. Dolj), un sat, pe lângă care trece brasda lui Novac, poartă numele de *Dolj*.

^a Este probabil, că originea numelui localității Brest din peninsula Bretagne se datorează la un cuvânt arhaic pentru brasda sau *Brest* (în Transilvania *Bresdă*).

• nota: În tot-o-dată aici, că un golf de lângă orașul Brest poartă numele de Canal *Isis*. Probabil în vechime un port dedicat deifei Isis, după cum află *Itinerarium Antonini* (Anonymi Periplus, § 61), *Isidis portus* la

De fapt începuturile agriculturii erau mult mai vechi de cât timpurile lui Osiris, încă pe la finele epocii quaternare importanța cerealelor, și în particular a grâului și a orzului, devenise cunoscută genului omenesc. Însă progresul acestui nou ram de activitate a omenirii a rămas, în tot cursul epocii neolitice, încă foarte restrâns.

În aceste timpuri primitive ale istoriei, clasa cea mare și puternică a populațiunii, cu deosebire în Europa, o formau triburile pastorale.

La această hierarchia socială a timpurilor vechi, se mai adăugea încă o nouă circumstanță.

Întregă epoca neolitică se caracterizează prin o înmulțire estra-ordinară a populațiunii, și exista în aceste timpuri o mare neegalitate în averi.

Încă Saturn, tatăl lui Osiris, începuse opera cea mare de reformă a vieții sociale umane. Sub domnia acestui înțelept monarch cestiunea agriculturii pentru prima oară a fost considerată ca o afacere de stat.

Saturn ne apare ca introducătorul și protectorul politic al întregii activități agricole, și el poartă la populațiunile pelasge titlul de înțeleptul unu mod de viață mai bun¹⁾.

Însă, sub Osiris se prezintă pentru prima oară în istoria omenirii cestiunea cea mare agrară a țării vechi, necesitatea statului pentru ameliorarea situațiunii cetățenilor săraci, a proletarilor săraci, și lipsiți de posesiune.

Pe lângă această luptă economică, se mai apare tot-o-dată sub domnia

țării Etiopiei (Plinii lib. V. 34. 5.), comuna numită în Italia, situată lângă brasda lui Novac din România, și Val d'Alpi în Italia. De asemenea a existat și în Italia o tradițiune antică despre o brasda gigantică trasă pe sosurile cele fertile ale râului Pad. Aici însă această brasda se atribuia lui Hercule, întotdeauna după cum în unele părți ale Olteniei brasda lui Novac mai poartă și numele de «brasda lui Iorgovan» (S. Pineanu, Diet, geogr. al jud. Mehedinți p. 46. 112). Fabulantur Herculem Geryonis boves ex Hispania in Graeciam agente hoc loco (iuxta Patavium ad Geryonis oraculum) arasse et ita ducto sicuti calidas illas (Aponae) aquas emersisse (Cluver. Ital. pag. 148 seqq. după Corpus Inscr. lat. I. p. 267).

1) **Jaerobii** Saturn. I. 7: Janus, cum Saturnum classe pervectum excepisset hostium, et ab eo eductus peritiam ruris, ferum illum et rudem ante fruges cognitum victum melius redegisset, regni cum societate muneravit . . . Observari igitur eum si . . . quae vitae melioris auctorem . . . Illic deo (Saturno) inseruntur surculum, pomorumque educationes et omnium cujusmodi fertillum tribuuntur in ipsa . . . —Ibid. I. 10: quod Saturnus ejusque uxor (Ops) tantum frugum, quam ructuum, repertores credantur.

lui Osiris și lupta de putere, séu pentru dominațiunea etnică, între cele două grupe de populațiunî inimice, între rasele meridionale și Pelasgii de la nord, anume cei din ținuturile Europei.

Posesiunea pământului în aceste timpuri depărtate preistorice era concentrată mai cu seînă în mâna rasei pelasge.

Încă de la începutul epocii neolitice triburile pastorale pelasge trecând peste ape și munți se răspândiră cu turmele lor infinite peste tóte ținuturile Eladei, ale Asiei de apus, ér în Egipt până în părțile de sus ale Nilului, și cu posesiunea pământului crescú tot-o-dată și puterea lor națională.

Osiris, ne apare în istoria lumii vechi ca cel de întâiu rege egiptean, care deschise luptă în contra situațiunei teritoriale a triburilor pastorale pelasge, cari ocupase munții și câmpiile până în deserturile Africei.

După resboiul fericit cu Typhon, Osiris în puterea dreptului de cucerire, smulse din domeniul cel vast al triburilor pastorale teritorii întinse rămase necultivate și le distribuie agricultorilor. Putem conchide ast-fel, că destinațiunea primitivă a brasdei atribuite lui Osiris a avut tot-o-dată și un caracter de utilitate publică; ca a servit de a marca într'un mod vizibil și durabil terenele distribuite clasei agricultorilor ¹⁾). Acesta ne esplică, pentru ce acesta brasdă este trasă în diferite regiuni agricole și uneori chiar pe comele delurilor ²⁾).

Aceste sunt principalele evenimente politice și economice ale epocii lui Osiris.

Și resumând, not constatăm aici, că această brasdă, careia, tóte tradițiunile vechi și noue, i atribuie un caracter agricol, constituie, atât după vechimea, cât și după importanța sa particulară, unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei.

*) Esecutarea materială a acestei uriașe brasde, ca tóte lucrările cele mari și grele din timpurile preistorice, s'a făcut incontestabil prin o mulțime enormă de sclavi publici. În România, pe unele locuri acest șanț mal poartă numele de «Brasdă jidovescă», adecă, esecutată de jidovi (L o c u s t c a n u, Diet, geogr. al jud. Romanați, p. 137). Tot ca opera unor sclavi era considerat în anticitate șanțul cel lat din peninsula Taurică, și care după unci tradițiunii istorice se atribuia lui Osiris (H e r o d o t, IV. 3.— Steph. B y ?., v. Taupw-ri. — Tab. Peut.: fossa facta per servos Scutarum).

²⁾ Acesta lucrare de pământ numită «Brasdă Uu Novac» nu are decât caracterul unui val roman, construit în mod regulat și fortificat cu castre. De aha parte, după natura terenului, pe unde trece această brasdă, ea nu are absolut nici o importanță defensivă.

MONUMENTELE MEGALITICE ALE DACIEL.

IX. MENIUUELE, CARACTERUL ȘI DESTINAȚIUNEA LOR.

O altă clasă importantă de monumente preistorice, și care ni se prezintă în diferite părți ale Asiei, Europei și Africii, o formează așa numitele monumente megalitice ¹⁾.

Aceste monumente consistă din petre mari, brute, tăiate ori sculptate într-un mod cu totul primitiv, și care ne deceptă uimirea, nu prin forma lor estetică, ci prin grandiositatea lor.

Genul cel mai arhaic al acestor monumente megalitice consistă din un singur bolovan enorm de petură, înălțat vertical în pământ.

Aceste monolite brute, așezate astfel de mâinile omului preistoric, se numesc în știința arheologică de astăzi menhire ⁴⁾ sēu peulvane ⁵⁾.

Formele menhirelor sunt piramidale, cilindrice, adeseori cu vârful conic. Ori cu alte cuvinte, menhirele sunt numai simple colonne de petură brută sēu obeliscuri primitive.

Despre destinațiunea, ce au avut-o la început aceste colonne groșiere de petură, părerile până astăzi sunt încă divizate.

¹⁾ De la pref. m e g a . . . , mare, și l i t h o s, petură.

²⁾ Etimologia cuvântului menhir după L i t t r é (Dictionnaire de la langue française), bas-bret. men, pierre, h i r, long. — În vechea limbă bretonă, după cum ne spune L e - g r a n d d ' A u s s y, cel de astăzi, care a stabilit o clasificare a monumentelor megalitice, obeliscurile brute se numeau a r m c n i r (C a r t a i l h a c, La France préhistorique, p. 169. — R e i n a c h, Terminologie des monuments mégalithiques, p. 6). La Germani, Ermen-sul, Irmen-sul, Ormen-sul se numea idolul Saxonilor, un sul sēu columnă de lemn, nu de tot înaltă (Grimm, Deutsche Mythologie, p. 106).

³⁾ De Mortillet, Musée préhistorique, pl. LIX: Les menhirs, qu'on nomme aussi peulvans ou pierres-fiches, sont des pierres brutes dressés et fichées dans le sol de manière à former des espèces d'obélisques. Ces monuments des plus s i m - p l e s et des plus p r i m i t i f s, varient beaucoup de grandeur . . . depuis 1 mètre jusqu'à 10 ou 12 mètres et au-delà. — În Franța, după cum scrie Cartailhac, cel mai considerabil menhir se află la Locmariaker în departamentul Morbihan, numit «la Pierre des fees» sau «la grande pierre.» Astăzi acest menhir e resturnat și frânt în trei bucăți. Lungimea sa este de 21 metri, și grosimea de 4 metri (La

Anume unii sunt de părere, că așa numitele menhire sunt numai un fel , monumente funerare, ce au fost ridicate pe mormintele, orî pe cenotafele celor decedați.

AHî d^m contră, întemeiați pe împrejurarea, că la piciórele acestor molite nu s'a descoperit nicî o urmă de inhumațiune, susțin, că menhirele onstítue numai simple monumente comemorative, ce aii fost destinate într'o vechime depărtată, ca se perpetueze aducerea aminte de un mare eveniment.

În fine, o parte clin archcologîde astădî le consideră în general, numai ca un simbol transparent al unuî cult religios din epocle preistorice.

Noi vom precisa aici destinațiunea primitivă, ce au avut'o aceste monumente preistorice, nu pe basa fântânilor medievale, după cum s'a urmat în mare parte până astădî, ci exclusiv numai după caracterul religios, ce l'ao avut aceste monolite în timpurile cele mai depărtate ale anticitațiî grecescî și romane.

Pe câmpul cel întins al Troieî, după cum ne spune Homer, se afla o movilă mare din timpurile străvechi, unde era înmormântat divinul bătrân 11 u, fiul lui Dárdán, c r pe acesta movilă era ridicată o stelă seu columnă funerară de petră ^{a)}.

În răsboiul Troianilor cu Greciî, după cum ne spune tot Homer, vitezúil principe Sarpedon, domn peste populațiunea cea avută pelasgă din Lycia, cade în luptă ucis de Patroclu, ér corpul seu din ordinul lui Joe a fost dus în Lycia, ca acolo so-î celebreze funeralele frațiî și rudele sale, se-î ridice o movilă si pe ea o columnă (crcrjArj), fiind-că acesta este onórea morțiilor ²⁾.

Încă în timpurile vcsboiuluî troian, așa dar, columnele de pótra ni se presintă ca monumente de onóre eternă ridicate pe tumulele celor decedați ³⁾.

Pe drumul de Ja Sparta către Arcadia, ne spune Pausania (sec. H. d. Chr.), se maî vedeau încă în timpurile sale ridicate 7 columne seu stâlpi (•/.-.ove;) după stilul cel arhaic, séu din petră brută, și că aceste columne înfățișau simulacrele celor 7 planete ⁴⁾, ale Soreluî, Luneî, ale lui Saturn, Joe, Marte, Mercur si Venus.

¹⁾ **Homer** Ilias, XL v. 371.

²⁾ Ibid. XVI v. 457. 674.

³⁾ U! i s c, după cum ne spune Odysea (lib. XII. v. 13-14), ridică în insula Acaca Urt mul peste cenușa și armele decedatului Elpcnor, cr de asupra tumulului înaltă o c o-¹ « m n ă (at-^Xvj).

⁴⁾ **Pansauine** Dscriptio Gracciae, lib. III. 20. 9.

În fine, columnele primitive s'au de p'elra brută ne mai apar în anticitate preistorică și ca simple monumente comemorative.

Hercule, eroul cel mare al lumii p'clasice, ridică, după cum ne spun tradițiile, lângă Oceanul Gaditan două columne uriașe de p'etră, drept semne pentru memoria eternă a expediției și a faptelor sale celor mari ¹⁾.

În Italia, la vechile triburi latine, a existat de asemenea până târziu uzul de a înălța piramide ori columne enorme de p'etră pe mormintele celor decedați.

«La strămoșii noștri, scrie Serviu, nobilii se înmormântau sub muntele înalt ori în sânul munților, de unde a luat naștere uzul, ca peste corpul celui decedat se se ridice piramide, ori columne enorme de p'etră ²⁾»

Ast-fel după usurile morale ale anticității, menhirele s'au columnele de p'etră brută aveau diferite destinații.

Unele ne apar ca monumente primitive onorifice pe tumulele, ori la mormintele celor decedați. Altele aveau o destinație religioasă mai înaltă. Ele reprezentau, în o formă rudimentară, imaginile unor divinități arhaice și formau ast-tel obiectul unui cult religios. Altele, în fine, ni se prezintă numai ca simple monumente comemorative cu privire la expediții, la fapte ilustre de război, ori la evenimentele mari politice și religioase. De asemenea aceste columne de p'etră au mai avut tot-o-dată și o destinație economică-religioasă. Ele serviau ca «termeni» sau petre sfinte, spre a marca limitele teritoriilor ³⁾, proprietăților și a indica direcția drumurilor.

Peste tot menhirele au avut în anticitatea preistorică aceeași destinație

152 _xj_e_n_hirul S a i n t -
Urnei din Plomcur (dep. Finistère, Franchi). După Cartea lui L h a c, La Franco préhistorique, p. 323.

¹⁾ Diudori Sicul! Jib. I 24 I; IV. 18. 2.

²⁾ S e r v i u s i u A e n. XI: Apud m a i o r c s , nobiles aut sub mont-i bus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur, unde natura est, ut super cadavera, aut pyramides fierent, aut in gen tes c o l l o c a r e n t u r c o l u m n a e. — Cf. I s i d o r i H i s p a l Originum lib. XV. 11. 4.

³⁾ Strabouis Geogr. lib. IX. 1. 6,

sacra, pe care a avut-o și o are crucea în era creștină, ca semn de adorațiune, ca monument s pulcral și ca obiect sfânt de comemorațiune.

Usul rnenhirclor ca monumente funerare a esistat și în  terile Daciei p n  t rdu în timpurile istorice >).

Tradițiunile populare române ne amintesc si ast dl de bolovanii s u stenii de petr , ce se puneau lângă morminte drept semne eterne pentru memoria celor decedați ⁷⁾.

 n unele părți ale României a  mai esistat chiar p n  în timpurile n stre cimiten'  întregi preistorice numite de popor mormintele Uriașilor³⁾, ale

⁷⁾ în documentele istorice medievale ale Ungariei columnele de petr  bruta din timpurile vechi portă numele de balvan (Cod. dipl. Arpadianus c o n t i n u a t u s, VIII. 174. a. 1267 : vădit ad s t a t u a m lapideam, que dicitur b a l w a n k e w).—  n limba vechia slavonă KC.UIUHX (oT-i[/f), columna), cuvent, a cărui origine se reduce la românescul bolovan, identic dupl formă și sens cu terminal arhaic din Franca, p e u l - van (Comparez  lat. b o l u s, gr. fkuXo;). -• Despre o columnă enormă funerar a r a în stilul arhaic, sou menhir, scrie K o v a r y în «Sz z t rt nelmi regek» p. 105:  n pădurea numită Rica din Secuime (Transilvania), se vede lângă drumul, ce trece prin acesta pădure un b o l o v a n enorm de petr , înalt de 3 stânjeni, care se numesce « P   t r a Ricci.» Aic , spune poporul, că se află  nmormontat  o regină, a c rci cetate era pe d lul, ce se  n lț  de asupra acestei v l.

*)  ntr'un bocet de peste Carpați, «bradul», care era considerat și în anticitatca romană ca un simbol funerar, se tunguiesce ast-fcl:

După mine or vint Până m'or tăiat,
lot patru voinicT, Că pe min' m'or pune
Cu patru haiduci, La un cap de fal ,
Și m'or înșelat L a u n s t a n d e p e t r   . . .

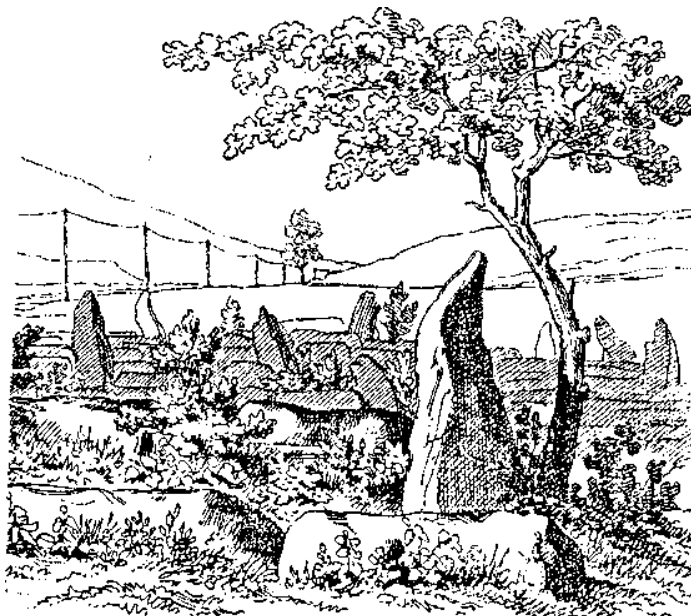
F r   n c u, Românii din nu:nții apuicni, p. 175.

«Petra, ce se pune la capul mortului», se numesce în uncie părți ale Transilvaniei «zlem n» (R e t e g a n u l, Colecțiune manuscriptŭ, Partea III. 2. 265, în biblioteca Academiei Române).

*) Spineauu, Dicționar gcogr. al jucl. Mehedinți, p. 166. — Filip, Studiu de geografie militară asupra Olteniei p. 76. — La «m o r m i n t e l e U r i e ș i l o r s e u J i d o v i l o r», dintre comuna Balotesci și satul Schinteiesci din jud Mehedinți, au esistat, după informațiunile, ce le avem, până în dilcle n stre, bolovani seu Icspedi enorme împlântate în p ment, ca semne funerare.—Profesorul Teohari Antonescu din Iași, într'un raport publicat în B u l e t i n u l O f i c i a l al Ministeriului instrucțiune! publice, nr. 99 din anul 97, scrie, că la comuna S c h e l a din jud. Gorj, pe dclul numit Harabor, se ar afla un monument dolmnic și o aliniarc megalitică, întocma ca cele din peninsula Bretanief.

^m visit t acesta comună în vara anului 1900, însă nu am aflat acolo nici o urmă de vre o construcțiunc megalitică. Cimiteriul vechia delallarabor este din contra micro-

Jidovilor, ale Dacilor ori Lăzilor, morminte, ce erau indicate prin h
lovani mari și nescriși ').

153. — Mormintele « Latinilor » și ale « Jidovilor » de lângă satul Balwan
(Bovan) spre nord de Alexinafi în Serbia. După Kanitz, Reise in Sud-Serbien,
pag. 33 și Taf. III. fig. 3.

In Serbia cimiteriele, cari se caracterizează prin vechimea lor cea dcpă
tată și prin bolovaniu seu Icspedile enorme de petră, se numesc mormi
tele Latinilor ori ale Jidovilor ²⁾, sub care denumire tradițiunile pop<

ale ale slavilor meridionali înțeleg două generațiuni uriașe de omni, cari e distingeau prin mărimea și puterea lor fizică și prin construcțiunile lor iele marî și grele ¹⁾.

Monumentele megalitice numite inehire sunt de regulă isolate. Câte , - dată însă ele sunt aședate în grupe.

Când grupele acestea au formă de cercuri, ele se numesc cromlech-uri²⁾, •>r când sunt asedate maî mult, ori mal puțin, în linii drepte, portă numele Je alini ar i, fr. alignements ³⁾.

La ce rasă anume aparțin în general monumentele numite megalitice a •emas până astădi o ccstiune deschisa în sciința preistorică.

Mult timp aceste monumente enorme de petră brută, și în particular dolmenele, aū fost considerate, fără nici o rațiune, ca opere ale C elfilor BOU Druidilor *).

De fapt însă originea monumentelor megalitice se reduce la primele timpuri ale epocel neolitice. Cu deosebire în dolmené se au găsit la diferite

de Alexinați, în Serbia, scrie Kanitz (Reise in Sud-Serbien p. 33) : Auf dem Wege nach Kraljevo karnen wir.....an cinem w e i t e n Grabfelde mit rohbehauenen Grabsteinen aus Glimmerschiefer voruber . . . Nach diesen Schilderungen der Anwohner enthielten die Graber «l a t i n s k i» und «i d o v s k i groblje». . . Die Umfassung dieser Grabstätte (des zuerst eröffnungtea Grabes) bestand wie die der meisten der ubrigen, aus rohen unbehauenen Felsblocken, von welchen je zwei der Lange nach als Schutzmauern zu beiden Seiten das Grab umrandeten, ciner ain Fussende und ein hochaufgerichteter am Kopfe die Grabesform im langlichen Virecte abschlossen. *) Kanitz, Do'iau-Bulgarien I. 51; IU. 75.

) Etimologia după L i l l r é, Dictionnaire: v. cromlech: Bas-breton, kroumlech', de k r o u m m, courbe, et l e c h', pierre sacrée.

⁵⁾ In Francia cele maî remarcabile a l i n i ă r î se află la comuna C a r n a c din departamentul Morbihan in provincia Bretania. Aceste aliniați consista din trei grupe separate unele de altele prin un anumit spațiu liber, însă făcând parte din unul și același sistem megalitic. Aceste grupe sunt: alinierea delà Menée, compusă din 11 linii, cart conțin 878 menhire, înalte de 3—4 metri; cea de la K e r m a r i o de 10 linii conținnd 853 menhire, și in fine, cea de la K e r l e s c a n t de 13 linii conținend 262 menhire. Direcțiunea acestor linii este de la răsarit spre apus. Bolovani sunt aședați în mod regulat la micî intervale unî de alții, cr dimensiunile acestor menhire descresc în mod gradat către extremitățile linielor. Aceste monumente sunt anteriore primelor invasiunî ale Colților, ér destinațiunea lor preistorică a renias până astădi un mister pentru sciința. ') Bertrand, Archéologie celtique et gauloise: On ne peut plus hésiter à déclarer que les dolmens ne sont pas celtiques, et qu'ils recouvrent les restes d'une population dont l'histoire ne nous parle pas. (După F e r g u s s o n, Les monuments méga-Htiques, p. XXVIII).

ocasiuni o cantitate însemnată de obiecte de p tr poleit , probe incontestabile, c  introducerea acestui gen de monumente funerare este  ntcior  imigra iunii Cel ilor  n Europa *).

154. — Vederea unei p r i din alinierea de menhire d'la Carnac (dcp. Morbihan  n Fran ia). Dup  Revue encyclopédique, 3895, p. 187.

Tradi iunile irlandeze  ns  reduc originea monumentelor megalitice la dóue popóre invasiunare preistorice. Una din aceste rase,  i anume cea

) Dolmenele. O altă grupă de monumente megalitice poartă în arheologia preistorică numele de dolmen  (Etimologia după L i l l r  , ga l, t o i , t a b l e , m e n , p i e r r e). Dolmenele sunt monumente funerare  i ele consistă din o lespede s u tablă enormă, de p tr   şdal  orizontal pe d i, ori pe mai mulți bolovani mari,  mpl na i vertical în p ment. Dimensiunile lespedilor  i ale bolovanilor, ce compun aceste dolmen , sunt de regulă at t de enorme,  r transportarea  i ridicarea lor presint  dificult i  şa de mari, m c t adl stăm uimi i, când le contemplăm,  i ne întrebăm, cum acele popóre primitive au putut dispune de mijl cc mecanice at t de eficiente, ca se misce aceste mase gigantice de p tr , să le aducă adese-ori din depărtare  i le urce pe coline ori pe dtSluri, ca se le pună la locul, ce li s'a destinat.  n interiorul lor, aceste dolmen  conțin una ori mai multe camere de p tr , în cari se depuneau corpurile, ori urnele cu cenu   ale celor decedați, în numer mai considerabil dolmenele ni se presint  în Fran ia, m Britania,  n Danemarca,  n Svedia  i în Germania de nord. De asemenea s'a mal constatat asistența acestu  gen de monumente  i în Italia, în p r ile de NO ale Caucasulu , m Persia, India, Arabia, în regiunile de nord ale Africeî si în America centrală.

 n România singurul dolmen, despre care avem ore-can noti e arheologice este construc iunea de bolovani enormi seu pescerea artificială din muntele Lespedea, de a izvorele lalomitel, despre care ne vorbesc Cesar Boliac. Reproducem aici în estras propria sa descriere: «Ca se dau o idee arheologilor despre primul aspect al a-
stei numite pescere, le recomand desenul «d o l m a n u l d a n e s»  i cercul de petrii s pulcrale, fig. gg  i fi ^ ^ dir] a d m i r a) i] u i u v r a g i u «Omul înainte de istoria» al lui  ir

ă vechia, portă în traclăuunile irlandesc numele de Fri-Bolgl, cari sunt 'nfatisați ca omeni de o statură nu de tot înaltă, și cu porul brun séu închis.

Peste acest popor numit Fri-Bolgl, cari au ținut cât-va timp domnia et-'că și politică peste Irlanda, a năvălit mai târziu o altă rasă de omenî, numiții Dănianî, și cari se caracterisau prin o statură în general înaltă, avcnd perul blond și ochiî albaștrii ^J).

Tohn Lubbock..... Intru adevCr că aici se vede cine-va în fata unei clădiri de uriaș; în adevăr, că omul a trebuit se fie tare în brațele și spatele lui, ca se apuce, ca se așede, ca se construiască asemenea locuință pe asemenea locuri . . . Preste petre marî un lespede petroiū formeză un acoperemēt ppxjste doue încăperi, una de 15 picióre lungime și 8 picióre largul, cu o întrăre și cu o eșire în potriua intrare! de 7 palme, înalte și largede trei palme; bolovani marî drept praguri și câte un bolovan ca trc p t ă de coborit într'una. Intrând înăuntrul acesteia, pe deschidetură de către apus, la clepta este un bloc de petră în formă p ă t r a t ă , a l t a r negreșit, înălțime de patru palme și tot atâtea de câte 4 laturile. Prc acest altar numai cenușă și cioburi amestecate cu un fel de nisip . . . D'aci numele acestei capiște, Pescerea cu ó l e l e . . . Am luat cât-va din aceste hârburi, tóte vine te și alb ite pe din afară (caracteristică d a c ă în olăria, disă cel t ă de anticari) . . . Albuiul de pe accste ólé este negreșit exliarcarca leșie! cernise! dintr'insele. Acesta am observat'o în mal multe ocașuni. Tradițiunca spune, că sunt bStrânî cari au apucat multe ole întregi, eraū unele pe t r e I p i c i ó r e și în mărimi deosebite . . . Ole . . cari au servit drept urneAlături cu acesta sală și despărțită printr'un zid format dintr'un singur bloc de petră, este o altă sală mal mică.....fără altar într'insa și fără nici o ingrădiro (Trompeta Carpaților nr. 846 clin a. 1870). Intr'un alt articol C. Boliac confirmă de nou caracterul dolmenic al acestei pescrî artificiale: «Dolman u l, dice densul, care l'am găsit acum un an sub denumirea de Peșterea cu ólele . . . nu póté fi îndoielă pentru nime, că nu este o capiște d r u i d o - c e l l ă» (Trompeta Carpaților, nr. 939 din 1871).

Despre un alt monument megalitic cu aparență de dolmen ni se comunică următoarele clin comuna C h i ș c a n î, județul Brăila: In munții Măcinulul se alia trei petre, din cari doue în f i p t e în pământ, ér a treia între ele fără a atinge pământul (în. I. Nicolescu).

) **Henri** Martin, De l'origine des monuments mégalithiques, p. 14—15: En Irlande a tradition attribue les grands tumulus à dolmens, partie à un ancien peuple de haute ^{ta}ille, aux cheveux blonds et aux yeux bleus . . appelé la r a c e de d i e u x de D a n a n n (Tuatha-de-Danann), et partie à un population plus a n c i e n n e encore, de momdre taille et à cheveux b r u n s . . . celui de F i r s - B o l g s, et qu'il faut bien garder d'identifier, comme on le fait trop souvent, avec nos Delges de la Gaule, incomparablement plus récents et de type très-différent . . . Le p e u p l e de d i e u x de - anann, qui ^{ava}j(. conquit l'Irlande sur les Fir-Bolgs, fut à son tour dépouillé de son "Pire par les tribus héroïques des S c o l l s . . qui seraient, dit-on, venus d'Espagne,

Dănieniî, după tradițiunile irlandese, continuară de asemenea a face usca și Fri-Bolgiî, de monumentele megalitice, până când dominațiunea lor peste Irlanda fu înfrântă de un alt popor invasionar numit Scoti.

Din punct de vedere al etnologiei preistorice, Fri-Bolgiî, cart după tradițiunile irlandese, aii introdus cel de întâiu monumentele funerare megalitice în țerile de apus ale Europei, se par a fi numai un ram emigrat spre apus din poporul cel mare pelasg al Hyperboreilor, stabiliți în timpurile preistorice la Dunărea-de-jos, și cari în monumentele geografiei antice ne apar sub numele de Piroboridava (*). Țcra Hyperboreilor din nordul Dunărei-de-jos era renumită și în epoca lui Pindar pentru monumentele sale cele colosale de petă brută.

Éra două rasă preistorică așa numiți Dănieniî, de cari ne fac amintire tradițiunile irlandese, se par a fi fost în mișcarea cea mare etnică a lumii! vechi numai nisce triburi de Danai (Aavaot). cum numesce Homer pe Greci²⁾, și cari înaintase spre apus pe căile de migrațiune ale altor triburi pelasge neolitice.

Acești Danai, séu Greci, ne apar în timpurile cele primitive ale istoriei europene ca poporul, ce calcă imediat pe urmele Pelasgilor.

Despre imigrațiunea Danailor în ținuturile pelasge se păstrase până târdiă o tradițiune în Elada, și pe care Eschyl ne-o înfățișezi în poema sa Supplices sub forma, cum Danaos (reprezentantul Danailor) persecutat de frațele seu Aegyptos emigreză din Lybia și vine în imperiul cel vast al lui Pelasg, ca se ceră protecțiune și loc pentru descălecare.

Chiar și tipul etnic al Fri-Bolgiilor și Dănienilor din tradițiunile irlandese corespunde pe deplin la aspectul fizic și moral al vechilor Pelasgi și Danai.

Pelasgiî ne apar în vechile monumente ale literaturii grecesc! ca o rasă de oameni cu un colorit negricios, séu arși de soare, robust! și cu un caracter dominatorii!. Pelasg, primul fondatorul al imperiului acestei rase, a fost, după cum ne spune vechiul poet Asiou (c. 700 a. Chr.), născut din părinte și cel negru.

De altă parte Grecii cei vechi, seu Danai, sunt înfățișat! în tradițiunile epocelor homerice ca oameni! cu o statură înaltă, cu perul blond și ochi! albaștri.

^{et} qui étaient des Celtes plus ou moins mêlés d'Iréens. — Vechile tradițiuni ale Irlandei mai amintesc tot-o-dată și de regii din o rasă numită Hérémón, ale căror morminte se aflau la Cruachan (Fergusson, Les monuments mégalithiques, p. 203).

¹⁾ Piroboridava lângă Hicrasus.

²⁾ Homeri Ilias, III. 33. 464; IV. 232; VII. 382; XIII. 680.

În fine, semnele și figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale anusului și cari consistă din spirale, din linie serpentine, linie arcuate sėu semisferice, discuri, rote ale soarelui și puncte diseminate, ce imiteză ceriul cu stelele, ne prezintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamentațiune și cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

Aceste caractere mistice, de pe monumentele funerare megalitice ale apusului, ne întârșescă urmele inspirațiunilor religioase pclasgc, cultul ceriului, al soarelui și al stelelor, și peste tot o credință firmă în o vieță dincolo de mormont, în regiunile luminei seu ale lumii superiőr (').

Mat observăm tot-o-dată aici, că formele cele colosale ale acestor monumente, ne spun, că ele aparțin unui popor eroic și cu o ambițiune enormă de a transmite posterității memoria și gloria celui decedat.

') Diferite spccimine de g c n u l o r n a m e n t i c e și de semnele s i n i b o l i c e, înfățișate pe monumentele megalitice ale Franciei, Irlandiei și Angliei se pot vedea la Fergusson, Monuments mégalitiques, pag. 218 scqq., și la Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 153 seqq.

X. T E R M I N I L I B E R I P A T B I S.

1. 'YVrec/fooi'o»' '•d-av^iaT-f} Mag- Calea cea admirabilă a Hyf>erboreilor.

În istoria monumentelor megalitice ale Daciei, un loc important î-1 o. cupă o lungă seria neîntreruptă de maî multe mii de bolovani, séu lespedi enorme, ce se întindea până în sec. al XVIII-lea din Besarabia prin Rusia meridională către Crimea, și din care astădî maî csistă încă unele puține resturi în apropiere de Chișineu.

Invețatul Domn al Moldovei Dimitrie Cantcmir, scria pe la a. 1716 în acesta privință următoarele:

«Nu departe de Chișineu, orășel lângă râul Bacul, se vede o serie de lespedi forte marî, dispuse în liniă dreptă în așa mod, ca și când ele ar fi fost aședate acolo prin activitatea omului. Inșă ceea ce ne împedică de a crede acesta, este de o parte mărimea acestor lespedi, cr de altă parte lungimea spațiului, pe care se întind, întru adeveY, unii din bolovani a-ceștia acoper un spațiu de 3-4 coți în lat si în lung, cr seria lor trece peste Nistru și se întinde până la Crimea. In limba poporului acest șir de petróie portă numele de Clicile BâculuT, și țeranil în simplitatea lor spun, că acesta construcțiune e făcută de șinei, carî se conjurase, ca se închidă cursul râluî Bacul¹).»

Poetul Constantin Stamati, care locuia în Chișineu, într'o notiță scrisă rusesce despre anticitațiile Besarabiei si publicată pe la a. 1850, ne mal comunică încă următoarele date importante cu privire la acesta construcțiune megalitică: «Ca la trei verste maî în jos de Chișineu, scrie densul, se vede un șir în liniă dreptă de lespedi forte mari îngropate până la j u m ö ta te în p am en t, pe cari locuitorii le numesc Cheile râluî

¹) **Cauteniirli** Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 15: Kissnou, ad flumcn Bicul non tnagni moment! urbecula. Haud procul ab ça conspicitur scries maximorum lapidum, ita in recta linia dispositorum, ac si humana industria ill u c e s s e n t c o l l o c a t i . At hoc credere impcdit et ipsorum lapidum magnitudó, et s p a t i i per quod extenduntur, l o n g i t u d e . Continent enim atfqui trium^{aut} quatuor ulnarum spatium in tetragono, eorumque series trans Tyratem^{Us} que ad Crimeam pergit. Vernacula lingua kieile Bycului vocant, diabolorum^{urn} opus esse, rustica refert simplicitas, obstruerc amnem IJycul conjuratorum.

Bac. Acest șir de petre se începe de la Prut, construit în chip de părete, trece prin codrii Căprianiei și taie în lat întregă Besarabia. Locuitorii însă din timp în timp desgropă acele petre, astfel că vechiul zid se distruge»¹⁾).

În căpitanul Zasouk, în cea mai bună descriere statistică-geografică a Besarabiei, pe care o compusese din însărcinarea guvernului rusesc ca oficer de stat-major, ne spune următoarele: «De la actualul Chisineu în direcțiune către Prut prin codrii Căprianiei se întindea odată un șir de lespedî pe jumătate îngropate în pământ. Acele lespedî s'au mai conservat încă în unele locuri, în despre altele mai povestesc țerani, că le-au luat rënduri rënduri pentru trebuințele lor. Nu cred, că cineva se va apuca a dovedi, că acele petre formau odată un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apărat în contra invasiunii răpitorilor vecini. Acele petre mergeau fără întrerupere prin păduri, prin bălți și prin rîpe. După totă probabilitatea, de serviau, ca și șanțurile de pământ, drept semne de hotar». Căpitanul Zasouk mai adaugă totodată în notă: «In delimitările posterioare ale unor moși mănăstiresci din Besarabia, mai ales ale celor din zona păduroasă a districtelor Chisineu, Orhei și Iași, se menționează în acte șiruri de petre de lespedî, împlântate în pământ și rămase din timpuri vechi»²⁾).

În fine, într-o notiță manuscrisă, patriotul român Alesandru Hașdeu din Besarabia, constată și densul, că a vădit acele «blocuri de petre înfipte în pământ» aproape de Chisineu pe moșiile Petricani și Ghidighiș³⁾. Din aceste date pozitive, ce ne au fost transmise de diferiți autori, martori oculari, rezultă, că acest monumental șir de lespedî împlântate vertical în pământ, nu era alt-ceva de cât ceea ce în știința arheologică preistorică se numește o aliniere (alignement), însă de o lungime estra-or-dinară și care se întindea din Moldova pe lângă valea Bacului până departe spre răsărit. . . către Crimeea, cum dice Cantemir.

Însă o constatare este de lipsă se facem aici în ce privește aspectul și sistemul tehnic a acestei construcțiuni megalitice. Acesta gigantică serie de mai multe decii de mi de bolovani nu a avut nici odată caracterul unui mur său construcțiuni de apărare. Nici Principele Cantemir, nici alții, cari au vădit, cari au examinat și au descris acest uimitoriu monument al ve-

¹⁾ **Hasdcu**, Dicționarul limbii istorice și poporane, Tom. III. v. Bac, p. 2795. ²⁾

Ibid. III. p. 2795-6.

chimei, nu afirmă, că lespedile séu monolitele, ce compuneau acesta liniă megalitică, ar fi fost ast-fel dispuse și atât de alipite unele de altele, în cât se formeze un mur compact și impenetrabil. Principele Cantemir le numesce simplu numai «series maximorum lapidum». Constantin Stamati, «un șir în linie dreaptă de lespedi forte mari», ér căpitanul Zascuk, destul de competent spre a cunosce caracterul fortificațiunilor de apărare, declară forte precis: «nu cred ca cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formau ore când un zid compact; după tóte probabilitățile ele serviaü. . . drept semne de hotar.»

Atât după natura locurilor pe unde trecea, cât și după direcțiunea sa de la apus spre resărit, acesta lungă înșirare de lespedi brute împlântate în pământ prin pustietățile cele sălbatice ale Sciției vcchî, nu era făcută ca se împedece o invnsiune.

Ni se presintă acum cestiunea cea importantă în istoria evenimentelor și a civilizațiunii preistorice europene, care a fost originea și care a fost destinațiunea acestei miraculoșe lucrări megalitice ?

O amintire forte prețioșă despre acest incomparabil monument al vechimei preistorice o aflăm la Quint Curțiu Ruf, unul din istoricii romani, care trăise, probabil, sub împăratul Vespasian.

Pe basa fântânelor greccscî, din can o mare parte noi astădl nu Ic mat avem, Quint Curțiu Ruf, compuse o lucrare în dce cărți «De gestis Alexandri Magni», și în care densul ne spune, că regele Alesandru, încurajat de succesele sale în Asia, după ce supuse pe Perși, pe Bactrianî și alte populațiunî barbare de lângă Marea Caspică, se hotărî a-și estinde especlițiunca și asupra Sciților din Europa; anume regele Alesandru era de parare, că până când Macedonenii nu vor supune pe Sciții din Europa, considerați în aceste timpuri ca neînvinși, până atunci imperiul macedonian în Asia va ave o csistentă numai efemeră. Populațiunile subjugate ale Asiei, din cari unele începuse a se revolta, vor desprețul pe Macedoneni; ér dacă vor supune si pe Sciții din Europa, Macedonenii se vor arăta cu mândria peste tot locul ca neînvinși. Ast-fcl regele Alesandru sosesse cu trupele sale la Tanais (Don), râul cel mare, care despărția în aceste timpuri pe Bactrianî de Sciții Europei și Europa de Asia. După ce regele Alesandru puse aici fundamentele unui nou oraș, numit «Alexandria» și făcu totc pregătirile necesare pentru un rósboiü cu Sciții, dede ordin trupelor sale să trecă în Europa. Sciții cercară a i se opune pe cel alalt țermure al râulu Tanais. Inșă regele Alesandru si trupele sale, pe lângă totă plóia de săgeți a Sciților și pe lângă totă impetuositatea cea mare a râulu Tanais, trecură

în luntrele la țărmurile europene. Scutașii Macedonenii părăsind luntrele înce-
 îndată lupta cu lăncile în contra cetelor călărețe ale Sciților, ce ocupau
 murele, ér cavaleria macedonenă vedând, că Sciții încep a-și întorce caii,
 runcă asupra lor și le rupse șirurile. Sciții ne măi putând susține atacul
 ciferările de răsboiu ale Macedonenilor, lăsară cailor frâncle libere și în-ră a
 fugi, ér cavaleria macedonenă din ordinul lui Alesandru i persecută tot
 restul dilcî și trecu chiar dincolo de Stâlpii lui Liber Pater.
 Acesti Stâlpi ai lui Liber Pater, ne spune Quint Curțiu, «erau nisce mo-
 numente, ce consistau din bolovani seu lespedi marî aședate
 în șir regulat la micî intervale unele de altele» *).
 Avem așa dar aici un text pozitiv și precis din istoria lui Alesandru cel
 Mare¹ text, care se raportă direct la acesta aliniarc megalitică din Scitia
 europeană.

Din acest important document istoric, résuma așa dar, că acesta monu-
 mentală însirare de pctroie, al carei capet de rosărit ajungea până în apro-
 piere de Don, forma numai una și aceeași construcțiune megalitică cu se-
 ries maximorum lapidum, care după Cantemir se întindea din Bcsa-
 rabia prin Rusia meridională către Crimea.

În vechia literatură istorică așa dar acest grandios monument de la nordul
 Măreî negre, compus din un șir estra-ordinar de lung de monolite brute,
 împlântate în pământ, purta numele de Termini Liberi Patris.

*) **Q. Curții Ilufi** lib. VII. cap. 7: Bactrianos Tanais ab Scythis, quos Europa
 c o s vocant, dividit : idem A s i a m ct Europa m f i n i s i n t e r f l u i t. — Ibid. c.
 9: I p s c rex cum delectis primus ratem solvit, ct in ripam (Tanais) dirigi jussit: cui
 S c y t h a e admotos ordines equitum in primo ripae margine opponunt . . . Barbari . . .
 ingéniera vim sagittarum infüdere ratibus . . . Jamque terrac rales applica-banlur . . .
 acies clypcata consurgit . . . equilum dcinde turmac . . . pcrfrgcre Barbaro-rum aciem .
 . . Tüm veró non óra, non arma, non clamorc m hostium Barbari tolerare potuerunt;
 omnesque effusis habenis capessunt fugam: quos rex quamquam vexationem mvalidi
 corporis pâti non poterat, per L XXX tamen stadia in se qui persevera v i t.
 Jamque linquente animo suis pracepit, ut, donec lucis aliquid superessct, fugientium
 tergis inhaerent . . . Transierantjam Liberi patris terminos; quorum mon u
 menta lapides erant crebris intervallis dispositi, arborcsque
 procrae, quarum stipites hedera contexerat. Sed Macedonas ira longius pro-vexit; quippe
 media fere nocte in castra redierunt, multis interfectis, pluribus captis equosque
 MDÇCC abgere. — În anticitatea grecescă, unii autori erau de părere, că stolele
 (columnele) seu Termini legendari ai lui Liber Pater se aflau în părțile estreme •de
 I n d i e i (Apollodori Bibi. [II. 5. 2.) Acestora le răspunde S t r a b o (III. 5. 6), că "i
 India nime nu a vedut, nici columnele lui Hercule, nici ale lui Dionysiu (Liber Pater).

Ér acest Liber Pater al Romanilor, dup! cum am v!dut și în capitulul precedent, era una și aceeași personalitate legendară cu Dionysos al Grecilor și cu Osiris al Egiptenilor ¹⁾).

Aceeași perfectă identitate între Liber Pater și Osiris o aflăm în tradițiunile preistorice ale poporului român. După unele din aceste legende brasda cea uriașă de plug, care tăia de la apus spre răsărit câmpiile României, ale Besarabiei și Rusiei meridionale până la Don, ar fi tras'o împeratul Jidovilor, Ostrea-Novac (Osiris), ér după alte tradițiuni acesta brasda se atribue lui Ler împeratui (Liber Pater), care venise cu oști nenum!rat de multe și rele asupra locuitorilor acestei țeri ¹⁾).

Însă care a fost destinațiunea primitivă a acestor faimosc monolite așezate în șir, ce se întindeau de la Prut peste Besarabia și Rusia meridională către Don, până în apropiere de punctul, unde din Asia se trecea în Europa ?

În anticitalca preistorică columnele de petră brută au mai avut tot-o-dată și o destinațiune de utilitate publică. Ele serviaii în aceste timpuri depărtate spre a indica căletoților direcțiunea drumurilor prin ținuturile mai puțin populate și pe unde alte semne de orientare lipsiau ³⁾).

!) **Herodoti** lib. II. c. 144. — Într'o inscripțiune romană din Dalmația, Isis și Serapis (Osiris), divinitățile universale egiptene, ne apar interpretate în limba latină sub forma de *Libera* și *Liber* (C. I. L. III. nr. 2903).

*) În descântecele noastre populare *Ler împeratul* apare ca un erou jăfuitoriu și detestat (Marian, *Descântece*, p. 134). Ér în alt descântec:

Ér voi <i>Strigóie</i> ,	[Ja al v o s t r u palat,
Voi <i>Moroie</i> , (Se)	Acolo se mergeți,
v! duceți La Ler	Acolo se sedet!i,
împărat,	Acolo se periți !.....

Ibid. p. 141.

«Ler împeratul (Osiris) din tradițiunile populare române este o simplă figură resboinică, care cutrieră lumea, însă cu totul distinctă de «Ler Domnul», fiul Maicii sfinte, séu Apollo, din colindele noastre religioase. Despre originea și semnificațiunea arhaică a cuvântului «ler» a se vedé capitulele relative la primul imperiu pelasg. — De asemenea mai notăm aici, că Liber Pater al Romanilor într'o inscripțiune descoperita la Narona în Dalmația, ne apare și sub forma de *Liber Patrus* (C. I. L. III. nr. 1784), numire foarte apropiată de cea româncască, *Ler împăratul*.

») Cartailhac, *La France préhistorique*, p. 315.—Lângă Tanais se mai aflau până în epoca romană și Altarele consacrate lui Alesandru cel Mare, drept monumente ale expedițiunii sale în aceste părți. Aceste altare, 'ΑΧΤΑΪΪΠΟΥ ΠΙΥΟΪ, erau, după Ptolemeu (III. 5. 12) din jos de cotiturile râului Tanais. Tot lângă Tanais amintesc și Orosiu, altarele și stâlpii lui Alesandru cel Mare: Europa incipit ut

întinderea cea vastă a Scitici meridionale a format până târziu purile istorice, o regiune pastorală, nise pustietăți de pășuni, fără orașe, fără sate¹⁾ și fără păduri²⁾, pe care retăciau neconținut erate triburi de păstori, transportându-și pe care dintr'un loc în altul casele și familiile lor.

Nu avem nici orașe, nici câmpuri cultivate, ca se ne temem, să nu fi cuprinse și devastate de inimi», răspunde Idanthysus, regele Scitilor, către Darie, regele Persilor, când acesta i cerea, ca să se priesească lupta, ori să-l aducă daruri, pământ și apă, drept semne de supunere.

Grecii, după cum ne spune Curtius, numiau întregă regiunea geografică a Sarmatiei europene, «solitudinile Scitilor»⁴⁾, era partea dintre gurile Dunărei, Nistru și Pont, sevă ținuturile Besarabiei de jos, au purtat în particular numele de «deșertul Geților»⁵⁾.

Prin aceste solitudini de la nordul Mării negre se rătăcise Darie, regele Persilor, cu întregă sa armată⁶⁾; se rătăcise chiar și cetele militante ale Scitilor, cari urmăreau pe Darie⁷⁾.

În aceste timpuri depărtate istorice, singurul drum, care prezenta mai puțin dificultăți pentru comunicațiunea dintre Carpați și ținuturile de lângă lacul Meotic, era pe valea Bacului din Besarabia de astăzi, și care apoi de la

dixi sub plaga septentrionis a flumine Tanai . . . qui (fluvius) praeteriens a r a s ac terminos Alexandri Maeni . . . Maeotidas auget paudes (Historiarum adversus paganos, 1. 2).

¹⁾ Herodotus lib. IV. 47.

²⁾ Herodotus lib. IV. 61.

³⁾ Ibid. lib. IV. 327.

⁴⁾ Quintus Curtius ne înfațișează pe unul din Scitii europeni rostind următoarele cuvinte către Alexandru cel Mare: Scytharum solitudines Graecis etiam proverbii audio eludi; at nos deserta et hura a n o cui t u vacua, magis quam urbes et opulentos agros sequimur. — Ammianus Marcellinus (l. XXII c. 8), încă numește ținuturile Scitici: solitudines vastas nec stivam aliquando nec sementem expertes. Era în «Divisiō orbis terrarum» anterioară sec. IV. d. Chr., cetirn: Dacia. Invenitur ab oriente deserto Sarmatiae (Riese, Geographi latini minores, Paf- 17).

⁵⁾ Strabon Geogr. lib. VII. 3. 14: Μι-αί. 5È tr.r. Πορτιχ-ί),; »a.άττΥ.; ^ ixl "loip-îu"- lupav xcil 4j τu,v ["stîiv tp-^idn. «pov.sitai. — Pe Tabula Peutingeriana regimnea cuprins! între fl. Agalinus (Cogâlnic din Besarabia) și Hypanis (Bug), este însemnată prin cuvintele: sors desertus.

⁶⁾ Herodotus lib. IV. c. 136.

⁷⁾ Ibid. lib. iv. c. 140.

Nistru se prelungia către Don. însă și acesta liniă rămasă numai o simplă cale «per deșerta».

Pe aici se operase în timpurile preistorice invasiunea cea puternică a triburile neolitice în Europa. Pe aici a fost până târziu liniă cea mare de comunicațiune între răsărit și apus, între Asia tot-de-una lipsită și între Europa cea opulentă.

«Termini Liberi Patris», aceste monumente ale vechime!, ce se întindeau în liniă dreaptă de la Prut pe lângă Valea Bacului către Tanais, ni se prezintă ast-fel din punct de vedere al intereselor publice, ca simple colonne itinerare prin deserturile cele sălbatice ale Sciției, spre a indica căletoarelor și comercianților liniă drumului celui mare dintre Asia și Europa »).

Osiris, regele Egiptenilor, sau Liber Pater după cum-l numeau Romanii, cucerise de odată cu înfrângerea lui Typhon și ținuturile din nordul Mării negre. Lui Osiris i atribuiau tradițiunile și legendele vechi înființarea acestui uimitoriu șir de bolovani împlântați în pământ între Asia și Carpații Daciei.

În vechile litanii ale Egiptenilor, redactate de preoții din Teba și din Memphis pentru divinizarea lui Osiris, se amintesc ca o bine-cuvântare eternă, ca una din gloriile cele mari ale acestui monarch, că el a deschis drumurile din regiunea nordului, și sub «regiunea nordului», geografia timpurilor antice înțelegea prin eselență țara Sciților ²⁾.

Chiar și Herodot ne spune, că stâlpii sau colonnele lui Sesostris (același cu Osiris) mai existau și în timpurile sale în ținuturile Scitici ⁸⁾.

¹⁾ O importantă notiță aflăm la Plinius, care ne spune, că Macedonienii în această expedițiune au umblat pe urmele lui Liber Pater și ale lui Hercule, ori cu alte cuvinte, pe drumurile și călăuziți de resturile monumentelor acestor eroi. Haec est Macedonia, terrarum imperio potita quondam, haec Asiam, Armeniam, Iberiam, Albaniam . . . Caucasum transgressa . . . per vestigia Liberi Patris atque Herculis vagata (Hist. Nat. IV. 17. 6). — Romanii încă aveau tradițiunilor vechi despre faptele cele mari de război ale lui Liber Pater. Acesta rezultă din un pasagiul lui Plinius (Hist. Nat. lib. VII. 1.) relativ la Pompeiul cel Mare. Verum ad decus imperii rom., non solum ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos omnes triumphosque hoc in loco nuncupari: aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore. sed etiam Herculis prope ac Liberi Patris.

²⁾ Pierret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII:

A, 12 — 13: Osiris dans la région du Sud.

Osiris dans la région du Nord . . .

D. 24—25 : Osiris . . . Ouvreur des chemins du sud, maître de la double terre,

Ouvreure des chemins du nord, maître du ciel.

³⁾ Herodoti lib. II. 103.

Ér poetul Ovid, în cartea a III-a a Fastelor sale, face de asemenea amintire de căile triumfale ale Iut Bach séü Liber Pater prin Sciția ^J).

Acesta monumentală cale de gloria a lui Liber Pater ajunsese a fi le-
rrendară în ținuturile grecesci încă cu mult mai înainte de timpurile lui
^{fet} Herodot.

Poetul Pindar amintesce în doué ode ale sale de acest admirabil mo-
nument din țera Hyperboreilor, stabiliți încă din timpul migrațiunii neolitice
la nordul Dunărei de jos și al Mărei negre.

În una din aceste ode textul relativ la acesta lungă serie de colonne
itinerare sună ast-fel:

«Atât dincolo de isvórele Nilului, cât și îți tóra Hyperboreilor, există
o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, din petră tăiată,
înălți de câte .100 de picioare și aședați în șir, drept monumente
ale unor fapte gloriose» ²).

¹) Ovidii Fast. 111.714. seqq.

Bacche, fave vati, dum tua fosta cano . . . Sithonas, et
S c y t h i c o s longum enumerare triumphos.

Ridicarea columnelor séü stâlpiilor triumfali a fost în us la Români pana în
seculul al XIV-lea. Cronicariul polon Strykowski scrie următoarele: Regele ungar
Carol (Robert) ridicând un războiu năprasnic asupra Domnului muntenesc Basaraha,
fu bătut cu desevirire prin stratagemă de către Munteni și Moldoveni, ast-fcl în cât cu
puțini ai séi abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. Pe locul bătăliei Domnii
muntenesc! zidiră o biserică și ridicară trei stâlpi de petră,
precum v C d u i e u î n s u - m î n l 5 7 4 , întorcându-mé din Turci a, din
c o l o d é t e r g u ș o r u l G h e r g h i ț a , doué d î l e de d rum de la orașul
t r a n s i l v a n S i b i u , în munți. (La II a ș d e u , Archiva istorică, tom. II. p. 7). ²)
Pimlari Isthmia, V. 20 :

jjLUpiui 8*tpY(uv y a), u v

xal ~εpav NsiXofo ita'fuv v.cti № 'Inip^pEou^.

Aici cuvontul y.élsufl-oi (sing. xO,su8-ot), nu este sinonim cu ó3oi, ci are înțelesul de
stâlpi itinerari. Din punct de vedere al origine! și al formei, xiXsofl-ot este identic
cu romanescul «călăuz» seu «călăuză» (Iut. dux itineris), cuvent, care în limba ro-
mană se aplică atât la persónc cât și la lucruri, în particular, pentru stâlpii , ce i n -
d i c â d r u m u r i l c . În acest text Pindar ne măi spune, că stâlpii itinerari din țera Hy-
perboreilor erau înalți de cate 100 picioare. Luând de basă pentru acesta mesura piciorul
vechiu grecesc sdu olimpic de 0,3082 m. noi vom ave înălțimea acestor colonne cu 30,82
metri În Francia, menbirul de la Locmariaker din Morbihan, este lung de 21 metrii.
Ca o parte lespedile-petroic, ce formau șirul megalitic de lângă râul Bac, aveau dimen-
siuni colosale, résuma din comunicările călftoriului rusesc S v i n i n , care visitase Besa-

Acești nenumărată mulțime de stâlpi itinerari, așeznți în șir prin țera Hyperboreilor, de cari ne vorbesce Pindar, ni se presintă ast-fel ca una și aceeași aliniare megalitică cu «series maximorum lapidum», de cari ne vorbesce Cantemir, și cu «lapides crebris intervallis dispositi», séu cu «Termini Liberi Patris» de la Quint Curfiu.

În altă odă a sa, poetul Pindar mat glorifică încă o-dată acest extraordinar monument din țera Hyperboreilor. Cuvintele sale sunt următoarele:

«Nici dacă veți căletori pe mare, nici pe uscat, nu veți afla calea cea demnă, de admirațiune, care duce la locul principal de adunare al Hyperboreilor» *).

Din aceste cuvinte ale lui Pindar résuma așa dar, că în țera Hyperboreilor de la nordul Dunării și al Mării negre, esista încă în timpurile sale o cale monumentală, însă miraculosă prin mulțimea și prin mărimea cea colosală a stâlpilor săi itinerari asedați în șir.

Originea acestei căi, dice Pindar, se reducea la nisce fapte gloriose. Era ast-fel, o cale triumfală identică cu «Scythici triumphii» ai lui Liber Pater, de cari amintesce Ovid. Ambii poeții Pindar și Ovid, aveau în vedere aceleași evenimente de război, aceleași monumente legendare.

Acesta admirabilă cale simtă de la nordul Dunării de jos și al Mării negre, conducea, după cum ne spune Pindar, la locul comun de adunare al Hyperboreilor. Ea traversa, așa dar, o mare parte din teritoriul cel vast al acestuî popor.

După cum seim, magnificul templu al lui Apollo Hyperboreul, se afla în insula numită Leuce séu Albă de lângă gurile Dunării.

Er în părțile de jos ale Prutului, și în apropiere de acesta metropolă religioasă a Hyperboreilor, mal esista încă în epoca romană un oraș numit

rabia cam pe la a. 1822. După densul, aceste petre aveau o înălțime extraordinară, ele formau pe unele locuri un cresct de munți (Hasdeu, Diet. III. pag. 2796.) ')

Pindari Pythia, X. 29:

..... . vcñúí 3%UT; it*IOC 'IOV «V EOPÓ.C

Pindar aplică aici un fapt real, seu calea cea triumfală a Hyperboreilor, în sens moral. În aceste versuri el voesce a dice : calea gloriei eterne și a fericire! adevărate nu va găsi cine-va, nici căletorind pe mare, nici pe uscat. Hyperboreii ne apar în legende e vechi ca poporul cel mal just, cel mai fericit, și cu o putere de vieță, ce trecea Peste limitele betrânețelor *Pone eos montes* (i. e. Ripaeos) . . . *gens felix* (și cre^{us}) *quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo* (Plinii lib^{IV}-26. 11.).

Piroboridava ¹⁾, incontestabil aceeași capitală, același centru politic, pe care Pindar î-1 numește Hyperboreon agon.

Tot în părțile de răsărit ale Daciei, între fluviile Agalingus (acum Cogâlnic) și Hypanis (Bug), ne apare stabilită, în epoca romană, o populație întinsă numită «Dac(i) Peto poriani» ²⁾, numire evident alterată în loc de Daci piroboriani, adică Hyperborei.

Restim am:

«Calea cea miraculosă a Hyperboreilor», de care ne vorbește Pindar, și pe lângă care erau înșirate o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, ni se prezintă atât pe baza situației geografice a Hyperboreilor, cât și după caracterul și destinația acestor monumente ca una și aceeași construcție megalitică cu linia cea lungă de petrițe implantate în pământ, de care face amintire Cantemir și Ovid Curțiu.

2. "EçauriKios, /çcà èdoi. Căile sacre ale Sciților.

Herodot, în descrierea Scitiei, face amintire de un ținut (Căpota), de la nordul Mării Negre, pe care Sciții în limba lor î-1 numeau Exampaeos, cuvânt, care în traducere grecescă însemna 'Pa! oZd, adică Căile sacre.

Asceste locuri, numite Exampae, erau, după Herodot, situate la o depărtare de 4 zile navigație pe râul Hypanis (Bug) în sus, și formau frontiera dintre Sciții și Agriții ascați mai la nord, și între Alazoni cu locuințele spre sud ³⁾.

Această cale sfântă, din nordul Mării Negre, se afla așa dar aproape pe aceeași paralelă cu Chișineul de astăzi, având direcția de la apus spre răsărit, și de la răsărit spre apus.

Despre originea și destinația acestor căi sfinte ale Sciților, Herodot nu ne mai spune nimic.

¹⁾ Situația geografică a orașului P i r o b o r i d a v a după Ptolemeu (Uf. 10. 6. 8), e următorii: Noviodunum (Isaccea) 54° 40' 46" 30'
Piraboridava 54° 47'

²⁾ Tab. Peut. (Ed. Miller) Scgm. VIII. 3. 4.

³⁾ Herodotus lib. IV. c. 52: "Eor. 5e -ij xs-ijvY] aiTY] sv oifiosst 'I^-^ fgc ts apotY,pcuV —xotfiojv t.'t.'. 'AXaJiúvívuv oúvojia Se rí] xp-r|vij, xa; íO-sv fee'. Ti)> ^íúpiu, ^xuS'tau (xsv 'Eíajj-ttatoç, xatà Se t-ljv 'EXX-íjytuv ^Xüiasav °l[>ai óooí. — Ibid. IV. C. 81: "Kai: fiem^u

În antichitatea greacă se numeau «căi sfinte» drumurile de comunicație, ce erau stabilite între centrele principale și între locurile religioase mai importante.

Pe lângă aceste drumuri sfinte se aflau înșirate în vechime diferite sanctuare și temple ale divinităților, colonne, statue, mormintele eroilor și ale persoanelor de distincție, și alte monumente comemorative.

Pe aceste căi se făceau procesiunile solemne ale clerului și ale popoului, pe ele se cântau imnele funebre, peanele de rugăciune, de învingere, de laude și de mulțămire deilor. În fine, pe aceste drumuri de siguranță publică se transportau darurile particularilor, ale orașelor și populațiilor la sanctuarele deilor.

O astfel de cale sfântă (0805 tepa), exista în antichitate între Atena și orașul Eleusis, loc celebru pentru misterele Eleusine și unde se credea, că era reședința marilor divinități Ceres și Proserpina ¹⁾.

O altă cale sfântă era stabilită între Elis, capitala provinciei cu acest nume, și între Olympia, câmpul cel renumit pentru jocurile Olimpice ale Greciei vechi ²⁾.

Unele din aceste căi sfinte traversau provinciile întregi.

Cu deosebire la sanctuarele cele celebre din Delphi, care a avut un rol atât de imens în istoria religioasă și politică a Greciei, conduceau trei căi sfinte. Una din acestea începea în partea de nord, la valea Tempe, trecea peste totă Tesalia, peste Doris și Locris și era destinată pentru peregrinii din părțile nordului și ale Traciei. Altă cale sfântă venia din partea de sud-est, din Atica. Ea era construită; după cum spun tradițiile, de Tescu, și servia pentru trimiterea darurilor la Delphi din partea Atenienilor, a Peloponesilor și Beoțienilor. În fine, o a treia cale sfântă către Delphi începea de la portul Crissa al Mării Egee, avea o lungime de 80 de stadii, și era destinată pentru pionișii călători, ce veniau pe mare ³⁾.

Aceeași instituție a căilor sfinte o aflăm și la vechil Egipteni.

Strabo, vorbind de construcția memorabilelor temple de la Teba, cea cu o sută de porți, din Egipt, ne face următoarea descriere a căilor sfinte de aici:

Înainte de templele, ne spune densul, se află un spațiu în lățime de un jucer ori mai puțin, însă lung de 3—4 ori pe atâta, și chiar mai mult. Acest

¹⁾ Pausanius Descripție Graeciae, I. 36. 37. 38.

²⁾ Ibid. V. c. 25. 7.

³⁾ Pauly, Real-Encyclopädie, II Bd. (1842) p. 915.

spațiu se numește drumul sfânt (Spojioc Espdc), ér de-a-lungul acestei căi sfinte, pe ambele sale laturii, se află înșirate statue de sfinxî, aședate la o distanță de câte 10 coți una de alta, ast-fel, că un șir de aceste statue se flă în partea drcptă, ér altul în partea stângă a drumuluT, că numărul acestor sfinxî nu c limitat, ci depinde de la lungimea fie-căreî căi, ér la capotul acestor doue linii de statue se afla vestibulul templului ').

Ac'elasî aspect monumental a trebuit se-1 aibă si Exampeelc seu căile cele sfinte ale Sciților.

Însă ce fel de monumente religioase puteau ca se orneze aceste căi sfinte din pustietățile cele întinse de la nordul Mării negre ?

Sciții, după cum ne spune tot Herodot, nu ridicau divinităților sale nici statue, nici altare, nici temple ²⁾.

Monumentele principale, ce decorau căile cele sfinte ale Sciților, nu puteau fi, așa dar, de cât o serie lungă de tu muie enorme, precum și stâlpii cel faimoși al lui Liber Pater, considerați de sacri ³⁾,

Mal există însă o importantă probă geografică, că acesta serie de lepedl enorme împlântate în păment, ce se întindea de la Prut către Crimeea și Tanais, constituia unul din Exampeele seu din drumurile cele sfinte ale Scitici meridionale.

Apa Bacului, pe lângă care trecea, până în secuiul al XVIII-lea, acesta faimosă liniă de monumente monolite, se varsă în vechiul Tyras, séu în Nistru, în apropiere de satul românesc numit astădf Gura-BăculuI.

La o mică distanță, spre nord de acest punct, noi aflăm situate astădl doue sate; unul pe malul drept și altul pe malul stâng al Nistrului, purtând amcndouó una și aceeași numire caracteristică de «Speia» ⁴⁾.

Din punct de vedere istoric și filologic, aceste doue numiri topografice de « Speia» ni se presintă întru tóte ca identice cu terminul scitic de Exampae-os, ultima silabă formând aici numai un simplu sufis grecesc.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. XVIII. p. 28.

²⁾ Herodoti lib. IV c. 59.

³⁾ Herodot (lib. IV. c. 81) face amintire numaî de un sigur obiect sacral, ce se ana depus în E x a m p c e. Acest monument antic era un crater de aramă cu dimensiuni enorme, avcnd o capacitate cam de 600 amfore, ér grosimea laturilor sale era de 6 degete. Originea acestui vas sacru se reducea după. Herodot, la timpurile regelui scit A r i a n t a n, care voind se cunoscă numcrul Sciților din imperiul seu, dase ordin ca să-î aducă fie-care câte un vîrf de săgeta. Adunându-se ast-fel o mulțime enormă de ast-fel e virfuri de săgeți, regele Ariantan a dispus a se face din ele un vas de aramă, care fu consecrat ca monument în E x a m p e u.

⁴⁾ Charta Besarabiei publicată de Secțiunea topografică militară rusescă în a.

Aceste numiri de «Speia.» ne mat probezător o-dată, că vechiul Exampaeos al lui Herodot, care forma frontiera dintre Sciții Agricoli și Alazoni se întindea spre apus până dincóce de Nistru, in valea Bacului ¹⁾).

Restabilim, așa dar, următorul fapt pozitiv pentru istoria timpurilor arhaice ale Daciei.

Șirul cel lung de lespedî enorme împlântate în păment, ce se întindea din Besarabia către Crimeea și Don, represinta într'o vechime depărtată tot atâtea monolite sacre seu stâlpî itinerari, numifi în literatura istorică romană «Termini Liberi Patris», înșirați pe lângă drumul cel mare, lipsit de sate și orașe, ce trecea prin pustietățile Sciției vechi și care legă Asia de Europa. Acesta cale sfântă, care începea în Dacia orientală, présenta un aspect grandios, ea ne apare Ia Pindar ca una din minunile lume! preistorice (T-epŞopawv fra'ju.a'c^ 68oc).

Originea ei se reducea la fapte memorabile de răsboiu. Era o cale triumfală, identică cu «Scythici triumphi» al Im Bach séú Liber Pater.

Numirea acesteî căi în limba triburilor scite era Exampae-os, după Herodot, cuvent de origine pelasg, a cărui formă națională se vede a fi fost «sâm-bia», adecă sanctae viae ²⁾).

¹⁾ Numele râului Bac nu este de la germanul Bach. Originea acestei numiri se reduce la legenda cea vechia despre drumurile lui Liber Pater prin Tracii și Sciția. In cântecele eroice populare ale Românilor se mat face încă și astăclî amintire despre «Bacul vitezül», «Bacul haiducul" care instituisse un serviciu de străji pe lângă drumul cel lung dintre Odriu (Adrianopol) și Diu (Vidin).

(înălțatul împèrat) Că Bacului vitezului,
el, mare, mi-a aliat, De Ce a pus s t r c j â drumului
numele Bacului, Din délül Odriulu
Bacului haiducului. Până 'n prejma Uiuhiî . . .

Teoclorescu, Poesii pop. p. 605*

²⁾ Liber P a t e r seu Osiris avea în tradițiunile și legendele antice diferite supra-numiri, dintre cari una dia cele mai cunoscute era Jiax^ot. In limba vechia slavonă, КМКТС insemnează taur (rom. bică, taur tènër). In papirele egiptene Osiris portă de asemenea epitetul de «taur» (P i e r r e t, Le livre des morts, eh. I. 1.). După doctrinele preoților egipteni O s i r i s și A p i s, taurul cel sacru, formau numaî una și aceeași idea. Apis era numaî imaginea cea via a lui Osiris, ori cu alte cuvinte Osiris era (J c u ' ' t a u r C " c u n d a t o r i u î). Atât de o cam dată în ce privesc istoria și sensul primitiv al numelui Bacchus. Mai aclăugem aici următoria părere germană: «Es i s t u n s i c h e r o b d e r N a m e g r i e c h i s c h e r H e r k u n f t i s t» (W i s s o w a, Pauly's Real-Encyclopädic, III. v. Dakchos).

³⁾ In limba română «sânt» capelă forma de «sâm» în cuvintele compuse, când prima silabă a părții a doua se începe cu o îabială, precum în Sâm-Petru, S â m-Medru, S â m - Micori.

XII. SIMULACRELE MEGALITICE ALE DIVINITĂȚILOR PRIMITIVE TELASGHE.

Un alt gen de monumente megalitice ale Daciei, și care ne deschid o vastă perspectivă asupra vieții morale preistorice de la nordul Dunării de jos sunt simulacrele arhaice ale divinităților primitive, săpate de regulă în stâncă via pe vîrfurile munților, ori pe culmile și pe cîstele delurilor.

Unele din aceste sculpturi preistorice sunt atît de rudimentare, atît de bătute de aer, de lumină și de ploie, în cîte le ne apar astăzi mîi mult ca niște simple colonne brute, ér altele vedute mai ales din depărtare ne presintă, mai mult, ori mai puțin, o asemenare cu figura omului.

Principele Cantemir în «Descrierea Moldovei», compusă pe la a. 1716, ne-a lăsat următoarele notițe arheologice despre una din cele mai importante și mai colosale statue megalitice ale Daciei.

«Cel mai înalt munte al Moldovei», scrie densul, «este Căhlul și dacă acest munte ar fi fost cunoscut poezilor vechi, el ar fi fost tot atît de celebru ca și Olimpul, Pindul și Pelia. Din vîrfurile sale, care se ridică la o înălțime enormă în forma unui turn, curge un rîușor cu apa foarte limpede . . . în mijlocul acestui vîrf se vede o statuă foarte veche, înaltă de 5 stînjani, reprezentând o femeie bătrână, încunjurată, dacă nu me înșel, de 20 oi, ér din partea naturală a acestor figure femeiesci curge un izvor nesecat de apă. Întru adevăr, este greu de a decide, dacă în acest monument și-a arătat cum-va natura jocurile sale, ori dacă este format astfel de mîna cea abilă a vre-unui maestru. Statua aceasta nu este înfiptă în nici o basă, ci ea formează una și aceeași masă concretă cu restul stîncei, însă de la pînțele și de la spate în sus ea este liberă . . . Probabil, că aceasta statuă a servit odată ca idol pentru cultul păgînesc. . . De altă parte, cît de înalt este muntele acesta, se poate conchide din împrejurarea, că în timpul cînd cerul este senin și soarele se înclină spre apus, acest munte se poate vedea întreg și așa de curat de la orașul Acherman (Ty-ras, Cetatea-albă), departe de 60 de ore, ca și cînd el ar fi în apropiere. Er pe delurile din jur, se ved urine de cai, de cîni și de paseri, imprimate ¹¹¹ stînci, în numere așa de multe, ca și cînd ar fi trecut pe acolo o oște imensă de călăreți» i).

¹¹¹) Cantemirii Descriptio Moldaviae (Edit. 1872) p. 24—25: Montium (Moldaviae) al-

Tot despre acest munte sfânt *al* vechime! preistorice, scria pe la anul 1859 distinsul literat al Moldovei G. Asaky:

«Corăbierul de pe Marea neagră», dice densul, «vede piscul cel înalt al acestui munte de la Capul Mangaliei și până la Cetatea-Al bă. Lo-

tissimus est Czahlow, si antiquorum fabulis notus fuisset, non minus celebrer futurus, quam Olympus, Pindus aut Pelias . . . Ex cius cacumine, quod turn's in formam akissime erigitur, rivulus aquae limpidissimae dclabitur. . . In medio ipsius statua conspicitur antiquissima qui nque ulnis alta, vetulam ovibus nifallo rXXcinctam referens, e cujus naturali parte, perrenis aquae fons profluit. Difficile certe iudicatu, monstravitne lioc in monumento natura suos lusos, an solers artificis manus ita efformavciit. Nulii enim basi itnposita est ea statua, sed cum reliqua rupe concreta cohaeret, a ventre tamen et dorso libera . . . Probabile est, inservisse cam idolorum gentilium cultui . . . Ceterum ipsius montis altitudo inde colligi potest, quod sereno coelo . . . Akkermanni, quae urbs LX bōrārū spatio ab eo distat, totus et tam distincte, ac si in propinquo esset positus, queat conspici . . . [n circumjacentibus collibus subinde conspiciuntur equorum, canum alarumque rupibus impressa vestigia, haud aliter ac si ingens equestris exercitus ibi aliquando transiisset.

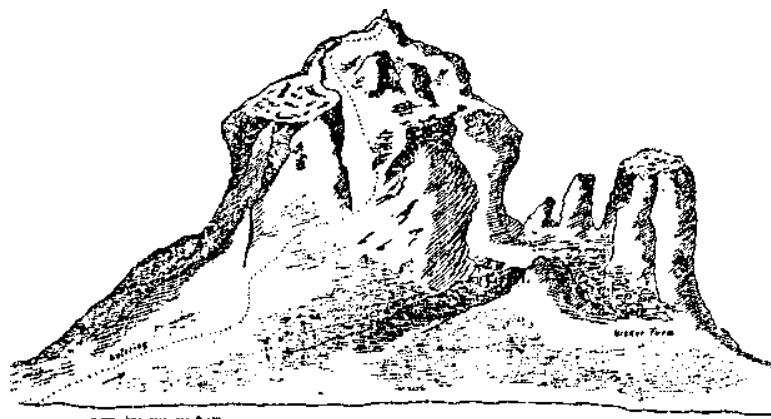
Legendele populare române spun, că acest simulacru reprezenta pe Baba Dochia (Mama cea mare cu epitetul geografic de Aaxia) care urcându-se în ziua de 1 Marte cu oile la munte, a fost apucată de un ger forte mare pe vârful Ceahlului, unde a înghețat cu oile cu tot, și din ghieță s'a prefăcut în piatră. (în v. A. Nițescu, din comuna Coptura, jud. Prahova. — Asaky, *Nouvelles historiques* I. pag. 48—50). — Cu privire la aceasta statuă mai aflăm încă următoarele notițe la Asaky: La célébrité dont jouissait ce lieu, y fit bâtir un couvent qui exista jusqu'à l'an 1704; mais le jour de Pâques . . . une avalanche, descendue du haut du Pion (s. Céhleu), et entraînant avec elle des masses de rochers ensevelit le couvent avec tous ses moines, et donna une nouvelle forme à cet endroit . . . A cette époque le simulacre de Doquie, malgré sa solidité souffrit également une altération sensible: la partie supérieure qui représentait la tête et le buste, s'est écroulée et on la voit gisante à quelque distance; cette masse, composée de petites agglomérations pouvait figurer le visage et les cheveux. Le tronc et les jambes sont d'un rocher massif de basalte, de graviers accumulés entre les jambes y laissent à peine un passage à l'homme, le ruisseau Albony prend naissance, ainsi que le dit aussi Canemir. D'autres pierres agglomérées, représentant des brebis, entourent ça et là le simulacre, et à côté se trouve un autre rocher assez grand, qu'on appelle l'Aigle. — După cum scrie Frundescu (Dietlop. pag. 356), partea despre resărit a Pionului său Ceahlului, și care este cea mai înaltă, se numește Panaghia sau Fciora, și partea despre apus Turnul Butului (sau Turnurile Budei sau Bughei. în v. G. Căderea, corn. Buhalnița). Cuvântul itavă •fia în limba grecescă are înțelesul de «sfântă», și aceasta numire ne' revelează, că simulacrul de pe vârful Ceahlului a avut odată un cult public. Intocma ca și Panaghia, este de origine grecescă și numirea de Pion, sinonimă cu xuuv, columnă, stâlp.

cuitoriul de pe țărmurile Nistrului vede sórele apunând, după masele acestut munte, cr păstoriul nomad, după ce si-a iernat turmele sale pe câmpii Bugcaculuî, se întorce către casă, având în vedere vârful Pionului séu Céhleului, întogma precum o corabia se orienteza după lumina farului, ca se între în port»¹).

O Asaky, Nouvelles historiques, I. lassy, 1859 p. 36. — Alte simulacre argoliti ce despre cari avem informațiuni sunt următoarele: La obfirșia séu isvórcle rí u l u i D ó m n e î, în locul numit Valca-rea din județul Muscelului, se mal véd și astâdji nisc f i e u r i d e petru în formă de femei, ér legenda spune, că 9 babe au plecat în luna lui Marte cu caprele la munte, însă. din cauza frigului s'aă prefăcut acolo în chipuri de petri (în v. P. Diaconescu. corn. Bcrivoiescii-ungureni). — In pașiștea de la i s v o r u l Argeșului se află o stâncă cu o figura de femeia purtând numele de «C ă p r ă r é s a», care a fost î m p e t r i t 5. din cauza asprimei vèutului (Marțian, Analele statistice, 1868, p. 120). — La o b t r ș i a Gilortuluî din jud. Gorjiu se afla o altă stâncă, ce represintă pe o «Babă» împetrită din cauza gerului (Traditiuni din Oltenia. D.) — Din jos de M ă n ă s t i r e a Tismanaî pe costa orientală a vâleî se alia o figură arhaiică sculptată în stâncă pe marginea unei prăpăstii. Ea portă la popor numele de «Mamă» (Traditiuni din jud. Gorjiu, D.). — Pe teritoriul comunelor B a l t a și Gornovița din jud. Mehedinți, au esistat până în timpurile din urma figurî săpate în stânci, ce représentai! pe Baba D o e h i a și pe fiul séu D r a g o m i r. Comuna Gornovița c situată pe «D ciul Babelor* (Cf. S p i n e a n u, Diet, jud. Mehedinți p. 10 și 138). — In apropiere de V a m a Buzeuluî în valea numită Urlătore, se află c h i p u l d e p e t r ă al unei femei numite Baba D o c h i a, și de acolo isvoresce o apă forte limpede (în v. D. Bas ii e s e u, comuna Drajna-de-sus, jud. Prahova). — La comuna Caragelcle, jud. Buzău, o petră cu forma de om, și care a fost asverlită din munte de o fută de uricș (în v. Ionescu, corn. Fundeni). Pe muntele Serba din jud. S u c é v a, la locul numit Petrele roșii; se află stânci și petre, ce aū asemenare cu t i p u r i l e de om și de animale (în v. V. C h i r i ț e s c u, corn. Négra Sarului). — In Bucovina, lângă apa Humorului, o stâncă portă numele de «D o e h i a, Fcciora muntelui», care a fost împetrită (S ă i n e a n u, Studii folklorice, pag. 12). Pe munții de lângă Pétra-Craiului de lângă Z e r n c s c î în Transilvania, o stâncă cu chipul de femeia (K ö v ă r y, Száz tört. rege. p. 84—85 — Kandra. Magyar Mythologia, p. 257). — Pe teritoriul comunei Vaida-Recea din țera Făgărașului, o stâncă, ce semăna cu c h i p u l unei babe (în v. E. Cri șan, corn. Ș'mca-vechiă). Probabil este aceeași ligură, despre care relateză Kövály, — Pe muntele de lângă comuna Cetea m Transilvania, se ridică doue piscuri înalte, cari din depărtare scmenă a fi doi călugări, și din cari unul se parc a ține in mână un vas cu apă (în v. I. Bota, corn. Letca). — Despre un alt simulacru de același gen scrie M i i 11 e r, în Siebenbürgische Sagen, p. 168: In den wilden Gebirgen unserer südlichen Greiue befindet sich . . . das walachische Dorf Kápolna am Mühlbach (satul Copâlna lângă riul Sebeș). Die Felsen thürmen sich dort am Ufer des Baches . . . e i n u n f ö r m l i c h e r F e l s (r a g t) a u s d e m s c h a u m e n d e n G e w ä s s e r, w e l c h e r s e l t s a m g e n u g e i n e m G ö t z e n b i l d

Acesta statuă primitivă de pe vârful cel mai înalt al muntelui Céhleu nu este singurul monument de sculptură megalitică din țările Daciei.

Întregă catena Carpaților începem! din plaiurile Moldovei și până în părțile de nord-vest ale Ungariei, ne prezintă o mulțime nenumărată de colonne brute, ce se înalță imponente pe vîrfurile maselor de stîncă, și cărî

155.—Vîrful cel mai înalt sau cupola muntelui Céhleu. Vederea de pe terasa de răsărit¹⁾. În partea de nord «Turnurile». După Jahrbuch d. siebenb. Karpathenvercines. XVÍ Jahrg. p. 10.

ne înfățișează din depărtare formele și atitudinea unor figure omenesci, despre cari poporul în legendele sale ne spune, că reprezintă chipurile împetrite ale unor personalități mitice.

Pe drumul de la Trebică către Mezeric, scrie literatul Morav Schuller, se vede un bolovan de stîncă cu o formă particulară, ce pare a senina cu o femeia acoperită cu o cârpă pe cap. Locuitorii de acolo numesc această figură de piatră «Mama betrână» și «Bunica de la Trebică» (die Altmutter von Trebics), și legenda ne spune, că această statuă megalitică

mitangeschlossen Arm und gebückten Nacken ähnhlich sieht.— În comitatul Uihor din Ungaria există legenda despre «Baba Dochia», care s'a împetrit pe muntele «Găina» din cauza unui ger cu viscol (înv. V. Sala din Vașcău).— În 13 ani, pe muntele de lângă Almaș, se află doi slăpi de piatră, cari după legenda populară reprezintă pe o babă și pe fiul său împetriți de ger (Scho 11, Walach Marcher, nr. 6. p. 112 — 115 și 330).

¹⁾ Acest puternic masiv, care prin înălțimea sa dominoză toți munții din prejur, prezintă o figură destul de curiosă. El singur apare ca un idol colosal. A se vedea figurile ceramice de la Troia (Schliemann, Ilios, p. 385-394) și idolul de la Turdiș (Hunyadm. Évk. I. Tab. IV. 1).

représenta pe o mătușă botrână, forte înțeleptă, cu numele de «Alruna»¹⁾, care locuia în apropiere de acesta stâncă. Ea cunoscea puterea vindecătorii a plantelor și însănătoșia cu bună-voință pe toți bolnavii, cari se adresau densei. Mai târziu însă, ea a devenit o femeia rea și din cauza lăcomiei sale pentru bani, a fost împetrită pe vârful acelei stânci *).

Caracterul general al tuturor acestor monumente de sculptură megalitică este că tipurile sunt tăiate în stil gigantic și în forme neregulate, că aceste simulacre au mai ales numai din depărtare aparența unor figuri umane, că peste tot, aceste imagini primitive ni se prezintă numai pe vârful muntelui ale delurilor, pe cîstele văilor, pe la isvóre, pe la păsuri și în apropiere de drumuri, de unde se deschide o vastă perspectivă.

În cele mai vechi timpuri, pe cari le cunoșc istoria, nu există nici în Grecia, nici în Asia mica, statue, care să reprezinte în o formă artistică chipurile divinităților.

Pentru sentimentul cel piu, însă dur, din timpurile acele, era de ajuns o simplă figură înformă de lemn, ori de piatră, care să simbolizeze divinitatea.

Autoii anticității ne-au transmis numeroase și prețioase date despre acest gen de monumente primitive, cari în lumea cea arhaică serviau de obiecte ale cultului religios reprezentând anumite divinități

Ast-fel o figură femciescă, sculptată în stâncă într'un mod primitiv, ajunsese să fie legendară încă în timpurile ante-homcrice³⁾.

Acesta statuă enormă, tăiată în stâncă pe vârful muntelui Sipyl din Asia mică, reprezintă pe Niobe, fca lui Tantál, soția regelui Amphion din Teba Beoției, nepóta lui Ios și a titanului Atlas, care susținea cu capul seu polul cerului.

Niobe, mândră, că densa era mama fericită a doi-spre-dece copii, și pe lângă aceea o femeia irumosă, de origine divină, soția unui rege avut, și cu teritorii întinse, avuse vanitatea să se considere mai pre sus de cât Latona, deita cea puternică și populară, despre care dicea densa cu dispreț, că avuse numai doi copii, pe Apollo și Diana. Aspirând la onori divine în locul Latonei, Niobe invită pe poporul său să părăsescă altarele acestei deite și să nu-I mai adreseze rugăciuni. Latona indignată de acesta insolență a Niobei, care i-a interzis în regatul său onorile și sacrificiile, și contestă divinitatea, ceru ajutorul fiilor săi, al lui Apollo și Dianei. Aceștia,

¹⁾ Divinitate pelasga Larunda, Mama Larilor, în legendele germane Alraun. *)

Schmlev, Sagen aus Mähren (Brünn, 1888) p. 164.— O alta stâncă cu figura de femeia numită. «Fata împetrită.», se afla în pădurea de la Rakwitz în Moravia (Ibid. p. 167).

³⁾ **Hoiuei-I** Ilias. XXIV. C02 aeqq.

ca se răsune ofensa adusă mamei lor, uciseră cu săgețile sale pe toți copiii Niobei, iar Niobe fu prefăcută în stâncă și dusă de venturi pe vârful muntelui Sipyl din Lidia în Asia mică, unde acesta figură de petra versa lacrimi în continuu ziua și noaptea¹⁾.

Despre acest monument legendar al vechii preistorice scrie Pausania:

«Eu am vădut și am examinat acesta statuă a Niobei, după ce ine am suit pe muntele Sipyl. Ea este o stâncă dură cu o margine prăpăstioasă. Când cine-va se află în apropiere de acesta stâncă, ea nu se vede a avea o formă de femeie, orî de ființă omenească, ce plânge, însă dacă cine-va o privește din depărtare, atunci i se pare, că vede o femeie întristată și care plânge»²⁾.

Acesta statuă colosală a Niobei de pe muntele Sipyl era așa dar atât de veche, în cât cultul ei dispăruse încă pe la începutul epocii istorice, și tot ce mai rămăsese în timpurile lui Homer, era numai o simplă legendă, despre petrificarea unei femei arogante și impie.

Pot pe muntele Sipyl din Lidia și anume pe stâncă, ce se numea Corin, se afla în epoca greco-romană o statuă primitivă a «Mamei-marii», sîi a «Mamei deilor», care, după cum ne spune Pausania, era «cea mai arhaică din toate simulacrele acestei divinități»³⁾, aparținînd la aceeași epocă cu chipul cel vetust al Niobei de pe un alt vîrf al muntelui Sipyl.

Pe muntele Liban din Siria, după cum scrie Macrobiu, se afla o statuă antică acoperită pe cap, avînd o atitudine tristă și susținîndu-și fața cu mîna învelită de haină; iar cînd cine-va o privia din față, ea se părea, că varsă lacrimi din ochi. La Asirieni și la Fenicieni, dice Macrobiu, partea de asupra a pămîntului, pe care o locuim noi, este personificată prin cleifa Venus, și că acesta statuă de pe muntele Libanului era un simulacru al Vinerei Feniciene și tot-o-dată un simulacru al pămîntului, simbolisînd globul nostru terestru în timpul de ieri și azi, cînd el este

1) Apollodori Iubi. II. 5. 6. — Ovidii Metam. VI. 146 scqq.

2) Pausaniae lib. I. c. 21. 3. Ibid. lib. VIII. c. 2. 7. ~ Se pare în vechime «versa lacrimi» și statuă primitivă de pe Cehleu:

De jalea puiului micu

Plîng petrele la Ceahlău.

Toiciescu, Materialul-folkloric. I. i. 1106.

3) Pausaniae lib. m. c. 22 4; V. 13. 4. — Frigienii credeau, că divinitatea Mamei-marii este în Sidorme, iar vara se deșteptă (? luterque, Oeuvres, Tom. XI. 1794- P- 367). Același fond comun cu legenda romană desore înahetarea «Babelor».

acoperit de nori și lipsit de soare, când isvóarele, ce înfățișezi ochii pământului, dimit apă mai multă, și câmpurile lipsite de cultură ne prezintă o față tristă »).

În orașul Paphos din insula Cipru se afla un templu arhaic și renumit consacrat zeiței Venus, era statuia acestei divinități, după cum scrie Tacit, nu avea formă umană, ci era numai o simplă figură conică, mai lăsată la bază și ascuțită la vârf, în forma unui stâlp de hotar. Însă ce rațiune avea această formă, nu se poate ști ²⁾.

Locuitorii din orașul Thespiac în Beoția, după cum ne spune tot Pausania, adorau încă de la începutul religiunii lor între toate divinitățile mai mult pe Erós (Cupido), cel mai frumos dintre toți zeii, era statuia acestei personificări divine era mimat o piatră brută (ἀπέροστος ἄσπετος); însă foarte veche ³⁾.

Mesiod în Theogonia sa ne spune, că piatra, pe care Rhea o prezentase lui Saturn, ca să o înghită, când densa născuse pe Ios, acest nou monarh al lumii vechi a înplântat-o mai târziu în pământ lângă orașul Pytho, ca să fie în viitor un monument de admirație pentru oamenii muritori ⁴⁾.

Pe teritoriul orașului Sicyon din nordul Peloponezului, după cum scrie Pausania, se afla un simulacru al lui Ios cu epitetul de Milichios și al Dianei Patroa. Milichios era în forma unei piramide, era Patroa avea forma unei coloane > }.

În orașul Orchomen din Beoția cel mai vechi templu era al Grațiilor, era statuele lor erau numai niște simple pietre brute *).

De asemenea lângă orașul Gytheon din Peloponez, ne spune același autor, că se mai afla încă în timpul său un simulacru în formă de bol-

¹⁾ Macrobius Saturnaliorum lib. I. 21: Simulacrum huius Deae (Veneris) in monte Liliario fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu laeva intra amictum sustinens, lacrimae visione conspicientium manare creduntur. Quae imago, praeterquam quod lugens est, ut diximus, Dea est, terrae quoque hinc malis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata stupet, fontesque vultu terrae oculi uberius manant, agrisque interim suo cultu vidui moestam faciem sui monstrant.

²⁾ Tacitus Hist. lib. 3: Simulacrum deae non effigie humanae; continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exurgens.

³⁾ Pausanias lib. IX. 27. 1.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 497.

⁵⁾ Pausanias lib. II. 9. 6.

⁶⁾ Pausanias lib. IX. 38. 1.

van brut, si acesta petră se numia în limba Doriienilor Zeus Cappotas, adecă «Joe, care odihnia» ¹⁾).

Tot Pausania scrie următoarele:

La orașul Pharae din Achaia, lângă statua lui Mercur, sunt cam la vre-o 30 petre împlântate în pământ, avcnd o formă tetragonală, pe cari locuitorii din Pharae le adorează dând fie-căreî petre numele unui deü, si «că o-dată to fi Grecii aveau ca simulacre numaînisce petre brute, și căroro le da onor! divine» -).

La satul numit Hyett din Beoția, după cum ne spune tot Pausania, se mai afla în epoca sa un tem Iu vecliüü, dedicat lui Hercule, si o statuă a acestui deü, care nu era o lucrare artistică, ci o simplă petră brută după ritul cel archaic ³⁾).

Alte petre sfinte dedicate lui Hercule se aflau în I spân i a, despre cart Strabo scrie următoarele:

În Promontoriul cel sfânt al Ispaniel, nu există nicî un sanctuariü, ori vre-un altar, consecrat lui Hercule, și nicî altor divinități. Tot ce se află acolo sunt numai nisce petre brute ridicate în sus, aședatc pe unele locuri în grupe de trei, orî patru la un loc, ér omenii fac procesiuni religioase la aceste petre și după obiceiul rōmas de la strămoși, depun corone pe ele și fac libațtunî acolo ⁴⁾).

Pe la anul 549 al Romeî (204 a. Chr.) statul roman se afla în una din cele mai grele situațiunl. Hanibal, inimicul cel înverșunat al numelui roman, cu trupele sale de mercenari nedisciplinați, se afla de 16 ani pe pământul Italiei de jos, de altă parte o epidemia acută se respândi în întregă armata de operațiune a consulului P. Liciniu Crassu.

Din ordinul senatului, preoții consultară cărțile sibylne, în cari• aflnră unnătoria sentențn: «Când un inamic străin va fi intrat cu rōsboiü pe pământul Italie)", el va pute fi învins și alungat din Italia, dacă se va aduce de la Pessinus în Roma deița Mama cea mare» ⁵⁾).

Același acrostich al cărților sibylne ni-l presintă poetul Ovid în următória formă:

¹⁾ Ibid. III. 22. i. ^{a)}

Ibid. VII. 22. 4.

⁸⁾ Ibid. IX. 24. 3.

^{*} } Strabonis Geogr. lib. III. l. 4.

^{§)} Wvll lib. XXIX. c. io.

«Marna lipsește, Romane, mergi de caută pe Marna, și când ea va veni primesce-o cu mâne curate»¹⁾).

Legeții apărură la țermuriî Asiei mici cu cinci corăbii mari, având câte cinci rânduiri de vesle, ca prin acesta se esprime tot-o-dată și demnitatea poporului roman. Ei se prescintă la regnle Atal din Pergam, care-I conduse cu bună-voință la Pessinus, și Ic dede «petra cea sfântă, care diceău locuitorii de acolo, că era Mama dcilor»^{*)}). Legeții o transportară la Roma.

Acesta petră, ne spune Arnobiu, nu era de tot mare, avea o formă colțuroasă pe la margini, era dură, nepoleită și reprezenta un simulacru cu o față mal puțin esprimată.

Despre alte simulacre brute considerate ca imagini antice ale divinităților scrie Lampridiu : că Heliogabal a voit se ridice din templul Diane! de la Laodicea petrele, ce se numiaü «sfinte» și se le aducă la Roma³⁾).

Fără îndoială, aici e vorba de Laodicea Siriei, séu «de lângă mare», numită în vechime Ramitha⁴⁾), după numele unul păstoria Ramanthas (Raman athas), o localitate vechia pelasgă, căreia Romanii i-au acordat prerogativele unei colonii cu drept italic.

Esista așa dar, în religiunea romană, chiar și în timpul imperiului, o tendință puternică de archaism în ce privesce chipul divinităților.

O deosebită importanță pentru istoria simulacrelor m egalitice din Dacia o are legenda Ariadnei petrificate.

În insula numită Naxos, situată în apropiere de Delos, se afla în anticitatea greco-romană o stâncă, care în partea ei superioară reprezenta figura unei femeie, în aceeași formă tristă, ca și statua Niobei de pe muntele Sipyl.

După vechile tradițiuni, acesta figură de petră, reprezenta pe frumoasa Ariadna, fica regelui Minos din Creta, plângend după eroul Tescu, care o răpise de la casa păințescă și în urmă o părăsise pe acesta insulă solitară, după cum mai târziu eroul Enea părăsise pe Dido pe țermurile Africeii.

i) Ovidii Fast. lib. IV. 239.

*) Ltvii. XXIX c. 11. (Legeți Romani) Pergamum ad regem veniunt. îs legates comiter acceptos l'essinuntem in Phrygiens deduxit : sacrum que i l s la p i d e m, quam matrem deum esse i n c o l a e dicebant, traditit, ac deportare Romam iussit. — Arnobiu, VII. 49: lapis quidam non magnus ... angellis prominentibus inaequalis, et quern omnes hodie . . . videmus in signo (se. M a t r i s M a g n a e) . . . positum, i n d o l a t u m et asperumet simulacro faciem minus expressam simulatione praebentem.

³⁾ Lampridii, Heliogabalus. c. 7: Lapidem qui di vi dicuntur ex proprio templo Dianae Laodiceae . . . affere voluit.

⁴⁾ Stephanos Ryz. v. Aaofix:ta.

Ariadna, după cum ne spune tradițiunea greco-romană, se prefăcu aci în petură și stâncă, mai mult din cauza asprimei ventului celui rece și a frigului, de cât sub influența întristării sale sufletesc!, ceea ce ne arată, că fondul legendelor române despre petrificarea Babelor în munți, din cauza frigului, este o tradiție din primele timpuri ale umanității.

Poetul Ovid ne prezintă aceasta veche legendă în următorul mod: «Era un munte», dice Ariadna, «pe vârful căruia se aflau numai puține tufe de arbori, și pe acest munte se ridică o stâncă poleită de valurile cele murmurătoare ale mării. Eu me urc pe acesta stâncă și măsur cu privirile mele întinderea cea vastă a mării. De aici, de unde vântul forte mă batea, eu vedeai pânzele corăbiei tale umflate de vântul cel periculos (Boreas), îndată ce le-am văclut, ori poteu am creclut, că le vedeai, mă au cuprins fiori mult mai reci de cât ghețea și am amorsit . . . Cu vederile îndreptate spre mare și înghețată, eu me așezai pe stâncă, și întocmai ca și scaunul acela de petură, eu me am prefăcut în petură. Privesc-mă chiar și acum, nu cu ochii tăi, dar în ideea, dacă poți, cum stai eu pe vârful acestei stince, de care se bat valurile cele neliniștite ale mării»¹⁾. Originea acestui antic simulacru din insula Naxos se reducea la o rasă de oameni din părțile Dunării de jos.

După cum ne spune Diodor Sicilul, insula Naxos a fost locuită la început de niște oameni, pe cari cel vechi și numiau Traci, imigrați acolo din imperiul lui Boreas²⁾. În Tracia preantică cuprindea nu numai părțile orientale ale peninsulei Hemică, dar și teritoriile cele vaste ale Daciei și Scitici³⁾. În particular imperiul lui Boreas se afla la nordul Dunării de jos⁴⁾, cu centrul în munții Ripaei și Carpați⁵⁾. Drept concluziune, rezumăm aici:

Încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părțile de răsărit ale Europei și ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, niște simulacre arhitecturale, unele sculptate în stâncă și pe vârfurile, ori pe costele munților și ale delurilor, și altele implantate în pământ ca menhire, sau colonne brute, pe lângă temple și alte locuri sfinte, monumente, caii

¹⁾ Ovidii Heroid. X. • ") Diodorl Siculi lib.

V. 50. *) Stepli. Byz. v. Sv. uftat, r>voț opaxtov.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. II. 47. — Cf. mai sus pag. 79.

⁵⁾ Homer! Ilias, XV. v. 171. — Isidori Orig. XIII. 11. 13; Boreas, qui ab Hyperboreis montibus flat. — Steph. Iij-z. v. Tuiaia Epō; Tiw^opéüw. — Insula Naxos avuse așa daria început aceeași populațiune, ca și insula Delos, lângă care se afla. Veclă mai sus p. 122.

după credința religioasă a poporului din acele timpuri, reprezintă anumite divinități¹⁾).

Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, în cât se perduse memoria originel și a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecesc, ér de altă parte timpul ștersese de pe aceste petre aprópe tóte formele maestriei ómenesc!, cum erau de csemplu statuele Niobel și Ariadnel, și tot ce se mai păstrase în tradițiunile ómenilor era numai o reminiscență confusă, o simplă legendă mitică.

¹⁾ Urme de statue primitive ale Mamei-marí prîn munți le aflăm și în părțile de apus ale Europei. In Itinerarium Hierosolymitanum (Ed. Parthey, 263) se amintesc o stațiune numită «Matrona» în Alpii Gotici, cari astăzi separă Italia de Francia. Acest munte numit Matrona, după cum ne spune Ammian Marcellin (XV. 10), forma piscul cel mai înalt și cel mai greu de suit din Alpii Gotici. O altă numire geografică de «Matrona» ni se prezintă în Galia ante-romană. Cesar (B. G. I. 1) ne spune, că râurile Matrona și Sequana despărțiau pe Belgia de Galia. Fără îndoială, că râul Matrona a fost numit ast-fel după un simulacru al Mamei-marí, cea esistat la isvórele sale, precum ast-fel de statue primitive (Babe) se amintesc în România la isvórele riurilor Ialomița, Domnei, Argeșului și Gilortului, și probabil că a esistat o-dată una și la isvórele râului Hypanis séu Dug din Sciția (Cf. Herodot, IV. 52: ji-ijTvjp Tniviot)

PRINCIPALELE DIVINITĂȚI PREISTORICE ALE DACIEI.

1. *Keríts, Cents manus, duonus Cents. Ceriul, Caraiman, Ceriul domnul,*

Monumentele megalitice ale Daciei, cari ne înfățișcă în forme atât de primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria positiva a acestei teri.

Caracterul acestor imagini este sacral de la origine și până la disparițiunea acestuî cult ante-elenic.

Cea maî arhaică religiune, ale cărei urme morale ni se presintă la tóté popórele europene, este adorațiunea primitivă a Ceriuluî ") și a Pământuluî ²⁾, ca elemente generátoré.

Ceriul, pe care Greciî într'o epocă preistorică, alt-cum destul de târdiă, î-1 personificară sub numele de Uranos — si Pământul *séù* Gaea (F[^], Fafa), — formează începuturile cele maî arhaice ale religiunei europene.

Ceriul si Pământul ne apar ca «Principii divinităților» ante-olympice ³⁾. Eisunt «Deiî cei mari» al lumel dispărute ⁴⁾, «Părinții» celor de ântâiu omeni pe pământ ⁶⁾, si el sunt invocați în locul prim de către cel mal vechi eroi al ginții pelasge ⁶⁾.

Pe «Ceriu» și pe «Pământ» se făceau în anticitatea preistorică jurămintele cele maî severe și maî religiose ⁷⁾.

O Platouis Cratylus (Ed. Didót) I. 293. -- **Pliiii** H. N. II. 1: mundum et hoc quod nomine alio C a e l u m appellare libuit, numen esse credi par est.

¹⁾ **Platonis** Timaeus, p. 211. — **Cicei'Oiis** De nat. deor. III. 20: Terra ipsa dea est et ita habetur.

²⁾ **Varro**, De lingua latina, lib. V. 57: **P r i n c i p e s** dei Caelum et Terra.

<) Ibid V. 58: Terra enim et Caelum, ut Samothracum iniitia docent, sunt Dei Magni.

³⁾ **Plinii** H. N. lib. XVIII. 21: **T e l l u r e** quae pars appellatur colique dicitur. — **Varro R.** r. I. c. I : Primum, qui omnes fructus agriculturae caelo et terra continent, **I o v e m** (Caelum), et **T e l l u r e m**. Itaque quod ii **p a r e n t e s** magni dicuntur.

⁴⁾ **Aeschylis** Prometheus, v. 88—90:

..... Jta(i|lfjTÓp tt ftj

•/al TOVnavÓTfwYjV xóXov Y[X:ou v.'Aui.') La **V i r g i l** (Aen.

XII. 174 scqq.) En e a invocâ in juramântul séu **Sorele**

Homer ne înfațisează pe Latona facend următorul jurământ insulei Delos: <Să scie Fământul și Ceriul cel lat și apa râului Styx, ce curge pe sub pământ, eu fac acest jurământ, care este cel mai mare și cel mai greu înaintea deilor fericiți, că aici (în insula Delos) va fi tot-de-una altariul cel adorat și pădurea cea sfântă a lui Phoeb»¹⁾.

Când Romanii pe la anul 253 (499), reînnoiră pactul lor de alianță cu toți Latini, acest legământ al lor cuprindea următoarea formulă: «între Romani și toate popoarele latine se fie pace, până ceriul și pământul vor sta în locul, în care sunt»^{a)}.

Religiunea creștină consideră acesta invocare solemnă a «Ceriului» și a «Pământului», ca o manifestare a credințelor păgânești, și ea cercă prin subtilități teologice se delătura usul atât de înrădecinat la popor, de a jura pe «Ceriu» și pe «Pământ».

«Nu trebuie, dice evangelistul Matheiu, să jurați pe ceriu, fiind-că e tronul lui Dumnezeu, nici pe pământ, fiind-că e scaunul picioarelor sale»³⁾.

«Ceriul» și «Pământul» erau cei de întâiu Deii consacrați ai liimei vechi. Lor, pentru prima oară, li s'att dedicat vârfulurile cele înalte ale munților, delurilor și promonturilor, cu deosebire înălțimile, unde se adunau norii și se formau tempestațiile*). În munți se aflau templele și altarele lor, aici li se aduceau sacrificii, după un rit arhaic misterios, aici se celebrau festivitățile religioase, adunările pentru înțelegerile comune ale diferitelor triburi, și târgurile lor.

Originea acestei vechi religii cosmogenice a Ceriului și a Pământului era considerată în epoca clasică a Greciei ca barbară (pelagă).

«După cum vedem», dice Socrate la Plato, «cei de întâiu omeni în Grecia (Pelagii), considerau de deii numai pe aceia, pe can în timpurile acele i adorați cei mai mulți dintre barbari, adecă sdrile, luna, pământul, stelele și ceriul»⁶⁾.

Er sub numirea de «Barbari», Grecii cei vechi înțelegeau în prima linie populațiunile din nordul Greciei, și numai în a doua linie pe Asiatici și pe Africani.

(adecă Ceriul) și Pământul, ér regele Latin ridicând manele către Ceriu jură pe Pământ și pe stele. — De asemanea la Siliu Italic (VIII. 105) Enea către Anna: *Tellurcmhancjuro*.

¹⁾ Homeri Hymn, in Apoll. v. 84 seqq.

²⁾ Dio Cassii Halicarn. lib. 6 c. 95.

³⁾ Evang. Matheiu, c. 5—7 v. 34-37.

i) Cf. Hesiodi Theog. 129.

s) Platoniis Cratylus (Ed. Didot) I. p. 293.

«De unde-si trage originea sa fie-care deii», dice Herodot, «si dacã ei aũ esistat tot-de-una și ce formã aũ, Grecii nu sciũ pãnã astãdĩ, cãnd scriu eu aceste »)*

Èr în alt capitol, Herodot exprimã aceeași pãrere cu contemporanul seu Socrate, ca numele divinitãților, pe cari Egiptenii spun, cã nu le cunosc, Grecii le-aũ primit de la Pelasgî ²⁾.

La Romani, atãt în inscripțiunile cele mai vechi, cãt și în monumentele literaturê religioase, Ceriul ne apare sub numirea de Kerus ³⁾, Cerus manus ⁴⁾ si duonus Cerus ⁶⁾, avênd tot-o-datã predicatul de «deus magnus».

In cele mai vechi Carmine Saliari, Cerus manus este o expresiune identica cu [il-faç Oôpavo; al lui Hesiod ⁶⁾.

i) Herodoti lib. II. 53.

») Ibid. lib. II. c. 50 și 53.

») în mormintele din Etruria și din Lațiu se aũ aflat adese-orĩ depuse pahare cu inscripțiuni, dedicate deilor. Un ast-fel de pahar se aũ descoperit pe teritoriul Volscilor cu inscripțiunea KERI POCOLOM, si alte doue în alte localități cu dedicațiunea Saeturnipocolom și Volcanipocolom (C. I. L. I. nr. 46. 48. 50).

⁴⁾ La Romani, în vechile Carmine Saliari, Ceriul era adorat sub numele de Cerus manus (Festus s. v. Matrem matutam).— Cã în vechia limbã latinã popularã mãi esista pentru numirea de Ceriu și forma de Caer-us se constată cu deplinã siguranță din adiectivul caeruleus (de colore azurã șei vineția), cuvânt, pe care poeții M da drept epitet ceriului. De asemenea aflãm cocoli caerula templa la Enniu (Cicero, Div. I. 20) sêu numai caerula coeli la Ovid (Met. XIV, 814).

⁵⁾ Intr'un fragment din Carminele Saliari (Ia Varro, L. L. VII. 26). O mulțime de cuvinte din vechile Carmine Saliari ajunsese obscure pentru autorii romani, și Varro se plãnge, cã semnificatiunea lor primitivã nu se mai cunõsce (Ibid, VII. 2). Aceste cuvinte învechite de duonus Cerus din Carminele Saliari le mãi gãsım și astãdĩ conservate în cântecele populare române sub forma de «Ceriului și Domnului».

Pãserica Ceriului

î Ceriului și Domnului.

Tcodorescu, Poesit pop. 90.

Cãt de arhaicã este acesta amintire a «Ceriului și Domnului» rêsulta din împrejurarea, cã noi astãdĩ nu mãi putem sci, ce rol avea în vechia religiune pelasgo-latinã «Pãserica Ceriului», într'un alt important text al literaturêi nõstre populare duonus Cerus ne apare sub forma urmãtoriã:

Nu cãnt împãratului

Dorului și fiului,

Ci cãnt numai dorului,

Ceriului pãmentului...

Marienescu, Colinde, p. 46.

e «dorul» și «fiul» sunt numai simple personificãri identice cu Ceriul și

⁶⁾ Hesiodi Theog. 176. 208.

Din punct *de vedere* istoric și etimologic epitetul de *manus* este același cuent cu *manus*¹⁾.

Urme numeroase și importante de imperiul religiunii Ceriului în înțelesul ante-creștin mai există și astăzi la poporul roman din țările vechii Dacie.

«Ceriul» ca divinitate mai este și astăzi adorat și invocat în colinde, în cântecele bătrânesce și în orațiile solemne ale Românilor, sub numele de «Ceri», «Ceriul sfânt», «Ceriul cu stelele», «Ceriul Domnul», «Naltul Ceriu» și «Părinte bun⁸⁾», întocma precum la Latinii veci aceeași putere cerească era venerată ca *Kerus*, *Caelus*, *Cerus manus*, *duonus Cerus* și *Parens*.

i) Interpretarea cuvintelor obscure de *Cerus manus*, pe care ne-o dă *Festus*, sub forma de creator bonus nu corespunde epitetelor, ce se dau cjei'or, ^{nic} în adevăratul înțeles. Autorii romani, neavând cunoștințe temeinice de limba rustică și desprețind din principiu orice investigațiuni pe terenul acesta, au (ost cel mai rel etimologiști. într'inscripțiune romană din Africa se amintesc *Deus Manus*, (C. I. L. VIII. nr. 9326), titlu al lui Saturn ca deus *manus*. — în limba română s'a mai păstrat încă în unele cuvinte sulisul arhaic de «man» având sensul de «marc». Așa d. e. hoțoman, lotroman, cotoșman, goloman. Comparează *limanus*, enorm de mare.

^{a)} Cruce că-și făcea
La ceru se ruga ,

T<odo...eu. Poesilpop. p.36.

S'apuca de a ceti
Și la c e r a s'umili . . .

Ibid. pag. 29.

«Dacă mai doresci,
Ca și mai trăesci,

^{Cerul} «ă slăvCSCĭ . . .

Ibid. p. 37.

Că e fiul ceriului
Și e domn pămentuluî..

Marieneșcu, Colinde, p. 13.

Er într'o colindă din comuna Dăieni, jud. Constanța:

Numele i-a pus Fiul Cerului și al
pămentuluî . . .

Cu glas mare din păment
Fân'la sfîntu ceriu strigând . . .

Marian, Descânțece, p. ni.

Cu glas mare până 'n ceriu Cu
lacrimi până 'n păment . . .

Ibid. Descânțece, p. 2.

la-ți copilă
iertăciune

De la mamă, de la nene,
De la ceriul cel cu stele . . .

Marian, Nunta la Români, p. 393,

La Hesiod (Theog. v. 106 seqq.) Oioaviț *foittisit*. Si
mi-l ridicau Sus la naltul
ceriu La părinte bun . . .

Teodorescu, Poesii pop. p. iS.

«Este obiceiul, ca omenii în rugăciunile, ce le fac se (}ică: Dă-mi Domne ajutoriul Ceriului și al Pămentuluî» (Corn. Grumăzesci, jud. Ncmț).

De asemenea s'a mal conservat până astădt în tracia și unii e populare române numirea arhaică de Cerus mânu s.

Diferiți munți și deluri de pe teritoriul vechil Dacie, cari o-dată au fost consacrați acestei supreme divinități a lui Cerus manus mai portă și astădi numirile de «Caraiman» ¹⁾ și «Căliman» ²⁾.

Ér în monumentele literare populare române, Caraiman ne apare ca Domn al «trăsnetului și al fulgerului», ca judecătorul cel mare și puternic al lutnei³⁾. Prețioase mărturii istorice, că o-dată pe teritoriul Daciei a domnit imperiul unei puternice religiuni uranice.

¹⁾ Lângă «virful O. ivjuî» clin Bucegiu, juci. Prahova, se ridică un alt pisc înalt de 2496 m. numit Caraiman în față cu mantele Babele, uide nuî există și astădi resturile unor vechi altare preistorice. Numirea de Caraiman o mai aflăm și în alte părți ale țerei, reducându-se la o vechime depărtată: Caraiman, movilă (j. Buzău); Caraiman, movilă și pădure (j. IașT). — Ceta Moșnenilor numiți Muscelenji din corn. Colți jud. Buzeu, aude prim moș pe «Caraiman» (Iorgulescu, Diet. geogr. jud. Buzeu p. 189). Numele vechio popular însă este Caraiman și nu Caraiman. Pe teritoriul Germaniei, munții, ce odinioară au fost dedicați ceriului, portă numirea Himmelberg (Grimm, D. M. 213. 662). Un Caius mons se amintesc în epoca romană în Rhaetia (Itin. Antonini Aug. Ed. Parthey p. 116).

²⁾ La nord-vest de Căliman, pe teritoriul Transilvaniei, se ridică un alt munte înalt numit Căliman. Sub acest munte, un virf mai puțin înalt portă la poporul român numele de «Scaunul Domnului», în limba Secuilor «Istcnszeka», adecă «scaunul lui Dumnezu». Chiar și numele de Căliman se pare, din punct de vedere al etimologiei, a se reduce la o formă arhaică. însă coruptă, de Caius (mons).— Cu aceeași numire: Căliman, del, jud. Prahova; Piscul Călimanel, jud. Muscel; Călimanésa, del, jud. Tecuci; Călimanel, munte, jud. Suceva; Călimănesci, doue deluri jud. Vâlcea (Marele Diet, geogr. II. 261—262); Călimanel, munte, în Biharia (Schmidl, Das Bihargebirge, p. 277.)

Ca divinitate preistorică, Căliman se vede și în descântecel populare:

Du-te Ia fetele lui Căliman,
Că aude noue cuțite ascuțite Și
nouă topore colțurate . . .

Tocilescu, Revista VII, i. 137.

Jir Maica precistă a dis:
Ducți-ve înapoi
La fetele lui Căliman . . .

Sezifórea (FăUicent), I p. 57-

³⁾ Dar slujba nu mi-i face

Eu trăsnetului și fulgerului tc-oi da
In Caraiman al mare pe Divan . . .

Tocilescu, Materialuri folkloristice, I. p. 65,

Carmen Sylva în remarcabilele sale «Povești ale Pel și uif» (Pleschen, p. 83 seqq.) publică o legendă despre muntele Caraiman din Prahova, în Pe^{Str5} vechi, scrie densa, când ceriul era mai aprópe de pământ și mai mult apă.

încă în epoca neolitică credința în o divinitate supremă abstractă începe a primi forme reale umane.

Diferiți monarhi ai acestei lături depărtate, admirați pentru bine-facerile lor și temuți pentru puterea lor estra-ordinară, începură se fie considerați ca dci, li se institui un cult public, ér după morte ei fură adorați ca o providență.

Prima apoteosă în Europa a fost a lui Uran. Poporul grecesc, încă de la începutul rcligiunii sale, a identificat divinitatea Ceriului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea și prin bine-facerile sale prodigióse, numită de eî Uranos ¹⁾, adecă Munteanul ^{a)}.

Tóté legendele si tradițiunile vechi ne înfățișeză pe acest Uranos ca unul din monarhií cei mari ai lumii preistorice. El este întemeietorii!! marelui imperiu pelasg în Europa și Africa, cel de ântâiu care a guvernat lumea, și căruia pentru meritele sale cele rnari față de genul omenesc, preoții instituiți de densul i atribuiră calități și onori divine. După Hesiod, Uranos era fiul Gaei, cr după alte tradițiunifilul lui 'Qxeavó? ³⁾, séü al Is t r ului, al rîului «celui mai mare» si «sfânt» (Cf. Herod. IV. 50; Dionys. Per. v. 298).

La vechii Latini însă divinitatea cea mare a universului fu personificată mai ântâiu sub propria numire de Caelus ⁴⁾.

Acest Caelus, probabil unul și același cu Uranos (séü Munteanul) al Grecilor, apare ca părintele lui Dokius, unul din primii ctvilisatori ai lumii vechi, care a învețat pe omeni so construiască edificii de lut ⁶⁾.

în ceprivesce reprsentareasa iconică, Ceriul era înfățișat ca un om cu barbă, figurat numai până la jumătatea corpului; ér pe alte monumente ale artei romane el este représentât cu o pânză întinsă în formă de arc de asupra

de cât uscat, trăia în Carpați un uriaș enorm numit C a r a i m a n. El avea putere si creeze ființe vii, se învrdescă munții și câmpurile, se producă, cutremur și furtuni. El a făcut, ca marea se se retragă de pe câmpiile acestei teri, și vocea sa resuna ca tunetul. Cei de ântâiu omeni creați de Caraiman, aü fost la început buni și fericiți, în urmă ei deveniră reí, și se resculară în contra creatoriului lor. însă Caraiman cutremură pământul, care-í înghiți cu tóté animalele și casele lor. Legenda se parc a fi poporală. «Dies ist d in Geschichte, die man sich davon erzählt» sunt cuvintele, ce le permite Carmen S y l v a la începutul acestei narațiuni.

¹⁾ Diodori Siculi lib. III. 56.

^{a)} Etimologia de la Spo.; ion. oupoț, munte. — Cf. H e s i o d, Theog. 129: oupîa (tanpa ; Ș" Grimm, D. M. I. 319.

³⁾ Mythogr. V a t. I. 204 la Pauly-Wissowa, Rcal-Encycl. v. Caelus, p. 1276.

⁴⁾ Clccronis de natura Deorum, lib. Iu. 17: Qui (Saturnus) si est Deus, patrem quoque ejus, Caeluro esse Deum confitendum.

⁶⁾ **Plinii** H. N. lib, VII. 57. 4: Dokius Caeli filius, Iutei aedificii inventor.

capului'), simbolisând ast-fel spațiul infinit și necunoscut al lumii superioare, atribuit, care mai târziu a trecut la Saturn, ca părinte și domn al universului, și în urmă la fae.

2. *I'ala. I'ri, Tellus, Terra. Pământul.*

Pe lângă puterea supremă a Ceriului, ca forță luminosă și creatoare, cultul primitiv mai adoră și puterea productivă telurică la Pământului sub numele de Fate, Ff), Tellus și mai târziu Terra.

Gaea reprezenta, după concepțiunile teologice antice, divinitatea naturii în forma feminină, ca mamă născătoare și educatoare.

Ca divinitate Gaea avea în cultul public diferite numiri după diferitele dialecte ale triburilor primitive, pastorale și agricole²⁾.

Însă titlul său principal de onoare era Ma, ΜΑΤΗΡ³⁾; Mater⁴⁾ și P a r e n s⁶⁾, și predicătele sale cele mai vechi crăii Τησ|υ|ι|ς.Α|ε|ρ|α *) , 7α|ι|ρ|ι|ς.Μ|α|τ|η|ρ⁷⁾, sēu Mama tuturor, Α|ρ|ι|ς.Μ|α|τ|η|ρ⁸⁾, prima profetorie, atribute de altminteale simple literare, cari în forma lor silită ne prăcsintă încercările autorilor vechi de a asimila limba grecescă unită terminii arhaice pēlasgl. Precum divinitatea Gaei era de origine barbară, tot ast-fel erau și epitetele ei. Supra-numirile de P a m m i t e r a, P a m m i t o r și p r o t o m a n t i s, aplicate exclusiv la divinitatea Gaei, sunt numai simple imitațiuni ale cuvântului Pământ (în forma lat. p a v i m e n t u m), ce aparține idiomei pēlasge.

Originea acestei divinități, ca principiu și ca personificațiune, se reducea nordul Dunării de jos, acolo unde Homer și Hesiod pun geneza dărilor, la vechiul riu numit 'Qxsaβoϕ - Ἰστρὸς; °) seu Istru, unde se afla insula cea sfântă a Gaei cu merele de aur⁹⁾.

La punctul, unde munții Bănățului se scparează de ar Serbiei, și Dunărea intră în strâmtoarele cele periculoase ale Carpaților, din jos de orașul numit

¹⁾ Preller. Jordan, Rom. Myth. 3^e Aufl. II. 372.

²⁾ Aeschylus Prometheus v. 210: Φαι, ἰκοῦν ἐβόατορ / [ἰοψύχῃ | ξι- /.

³⁾ Aeschylus Supplices, v. 890: ἰλὰ Φᾶ, | ἰκοῦν Φα (Mater Terra, mater Terra).

⁴⁾ Varron L. L. V. 64.

⁵⁾ Cf. pag. 197) nota 5

⁶⁾ Homeri Hymn, in Terrain Matrem, v. 1: Φᾶ ἰκοῦν νᾶχι, ὑρ(ῖ;φ;αβ ἰκοῦνι'//..

⁷⁾ Aeschylus Prometheus, v. 90: ἰραῖχῃ ξίτῳπ τῖ ὑ-ἰχ.

⁸⁾ Aeschylus Eumenides, v. 777 ἰπῖοῖχῖα τῖν Φαῖαβ. - Cf. Ibid. Supplices, v. 117.

⁹⁾ Hesiodus Ilias, XIV. v. 201. - Hesiodus Theog. v. 119.

^{°)} Hesiodus Frag. 33.

astădî Moldova, se înalță din mijlocul acestui rîu o stîncă cu o formă particulară, ér lângă ea se întinde o insulă de o mărime considerabilă. Acesta stîncă și insula au avut un rol forte însemnat în religiunea preistorică, și ele •mai portă și astădî numirea de «Baba Caia», adecă Mama betrînă Gaia ¹⁾).

O-dată acesta stîncă din Dunăre â représentât un simulacru primitiv al divinității Gaea, căreia i-a fost consacrată și insula din apropiere ²⁾).

în cultul roman din Dacia, Famentul, Gaea séu Tellus, ca divinitate națională, mai avea și numirea particulară de «Dacia» ³⁾ și «Terra Dacia» *).

Urme numeroase de cultul Pămentuluî, ca divinitate, le maî aflăm și astădt în credințele și obiceiurile religioase ale poporului român.

în cele maî grele situațiunî ale viefei omenesci ajutoriul se cere de la Ceriu și de Ia Păment ⁶⁾. Blestemele cele mai înfricoșate se fac invocându-se Pămentul ⁶⁾. El este mama protectória ale ființei omenesci din primele momente ale viefei sale ⁷⁾ și până dincolo de mormont ⁸⁾).

¹⁾ La Romani C a i u s și Caia era același nume cu Gaius și Gaia. —Varro (L. L. c. 64) : A n t i q u i s e n i m C quod nune G. — în Spania se aminteste în epoca romană un munte cu numele: Caia iuxta Pyrenaeum (R i e s e, Geographi latini minores, p. 36). împăratul August, după cum ne spune Liber c o l o n i a r u m (Grom. vet. 239) consecră tóté vârfurile munților, summa montium, divinității Mamei-mari, ce reprezenta pe Gaea.

²⁾ Vom reproduce în părțile ultime ale acestui volum figura acestei stînci și legendele antice ale Gaei de Ia Dunăre.

») C. I. L. III. nr. 1063.

⁴⁾ Ibid. III. nr. 1351. 996.

⁶⁾ Vedî pag. 200, nota 2.

•) Dragul mamei mei copile! . . . Pămentul nu l'a p r i m i t Țerna-
Pămentul nu te primiiscă, afară l'a svérlit.
Țorna-afară te sverlescă !

Gazeta Transilvaniei, Nr. 151 din 1886.

Cf. Iarnic-Bărsean, Doine, p. 258:

Cine calcă jurământul Nu-I
primcsce nici p ă m â n t u l . . .

⁷⁾ «De regulă, când vine óra născerei, culcă pe fiitoria mamă jos, ca pămóntul, ca mamă a tuturor, se primcscă mal ântâiu pe noul născut (Rcteganul, Colecțiune manuscrisă. Partea III. p. 9, la Academia română).

⁸⁾ Intr'un bocet din Bănat, Pămentuluî i se dă titlul de părinte, precum avea și în teologia romană epitetul de p a r e n s.

Păminte, păminte, Se nu te grăbesc!

De acjî înainte Se me putredesci

En sè-ml fil părinte, Mangiuca, Călindaritt pe a 1882, p. i3ț.

Rogă-te la cel pământ

Când te-î duce în mormânt . . .

Burada, Daunele pop. rom. Ia. iumormîntărl, P. 95*

Imaginea Gacei, séu a Pamântului, după cum ne spune Suida (v. Ffjç <x-•/•aXj-ia) era înfățișată prin o femeia ținând în mână un bucium (TU|ji-avov).

Tot asemenea în descântecele române. Pământul personificat ca divinitate ne apare aici sub numele de «Maica Domnului», având în mână un bucium de aur, care când resonă în cele patru coifuri ale lutnei se adună tóté dinele și pământul se legănă ').

3. *Saturn ca Princeps Deorum, Manes, Deus Manus, fi TUQTaoc (Tatăl).*

După încetarea din vieță a lui Uran, fondatoriul marelui imperiu pelas^{1*} din Europa, domnia lume! trecu la Saturn, fiul seu.

Întogma ca și Uran, Saturn este unul din regii cel mari ai ginții pelasge.

După ideile teocratice ale acestor timpuri, lui Saturn i se atribuieră aceleași title și onorî divine, pe cari m ai înainte le avuse Urán, ér înainte de Uran, Ceriul în înțelesul cosmogenic.

Dogmele remaseră, ce e drept, acleasT, însă în cultul public numele lui Uran fu înlocuit cu al lui Saturn.

Era numai succesiunea unui nou monarch în imperiul lumci, o simplă schimbare de cap politic și de preot suprem al cultului, însă nicî de cum o transformaciune a dogmelor religiunii.

Ast-fel, după doctrinele teologice ale acestor timpuri, Saturn era considerat la rândul sôu ca «Princeps dcorum» ²⁾ ca «începutul tuturor

')} Maica Domnului către cel bolnav :

Că eij- te-oî învrednici în mâna	Cu bucium i buciuma
dreptă	în patru colțuri de lume s' a resuna
Cu bu c i u m întraurit,	Tóté clinele s'or aduna . . .

Marian, Descântece, p- 102.

Maica Precistă cu bu c i n bu c i n a

Pămentu se leg ă n a . . .

To ci l eseu, Matrialurl follltoristice, I. i. p. 1558.

^{c(} Marianii, Vrăji, p. 108, 126-137 : bucium de aur, trâmbiță de aur.)

Macrobli Saturn. I. c. 7: quem (Saturnum) deorum principem dicitis.

deilor și al în tregei p osterit ăfî '), séu după cum se exprimă Dionysiu din Halicarnas, divinitatea lui Saturn cuprindea acum întregă natura universul u²).

Sub domnia lui Saturn omenimea face un progres enorm pe calea civilizațiunei.

Saturn este acela, care, după cum spun tradițiunile veclii, făcuse pe omenî se părăsescă vieța sălbatică, i adună în societate, le dede legî³) și i-a învețat agricultura⁴). în general, el este încpătoriul si propagatoriul fericirei omen esci.

Sub imperiul lumesc al lui Saturn a esistat etatea de aur,— paradisul terestru al biblici, — acei secuii plinî de abundență și de mulțainire, când dotniau pe acest părnent justifiă și buna-credință, condițiunî esențiale pentru fericirea morală și materială a omenime⁶).

Cu deosebire cultul lui Saturn era răspândit în părțile de nord ale Istrului și în Italia.

Vechia rcligiune a Daciei, a fost de la început celestă séu uranică, ér mai târziu aceeași religiune ne apare aici în forme saturnice.

Gețiî, după cum ne spune istoricul Mnaseas din Patrae, adorau pe Saturn, pe care î-l numiau Zamolxis⁸).

Marea nordică ne apare atât în literatura grecescă, cât si în cea romană, numită «Marea lui Saturn»⁷).

¹) Isldori Ilispiil. Originum VIII. 11.30: Saturnus origo deorum et totius posteritatis a paganis designatur. — Platonis Cratylus (Ed. Didót) I. p. 296:

²) Dioiysli Halle, lib. I. c. 38.

³; Virgil» Acn. VIII. 320:

Is (Saturnus) genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composait, legesque dedit....

⁴) Jfacrobil Saturn I, 7: Hie igitur I a n u s, cum Saturnuin classe percuctum excepisset hospitio, ét ab eo cdoctus peritiam ruris ferum ilium et rudem ante fruges cognitavictum in melius rede gisset, regni eum societate muncravit... Observări igitur eum (Saturnum) jussit maiestate religion! s, quasi vitae melioris auctorem. (Cf. Diodori Siculi lib. V. 66. 4).

⁶) Hesioi Opera ét Dics. v. 109 seqq. — Ovid» Metam. I. 89. seqq. — Virgillii Eclog. IV. 6: rdeunt S a t u r n i a régna.

^b) Piloting Lex: Zalıo/ı'ç . . • Mvot-sla; 8s itapa Few.t t&v Kpovov t'.lj.ac;9-a.; v.at y.aXsi-o»«t/annXtiv (Frag. Hist, grace. III p. 103, frag. 23).

⁷) Dionysu Orbis Descriptio v. 32: itóvtov Kpóviou. Plinii H. N. IV. 27. 3: S e p e n t r i o n a l i s oceanus . . . eum Philemon Marimarusam a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare usque ad promontorium Rubeas; ultra deinde C r o u i u m.

Peste tot în antichitate, întregii regiunea nord-vestică era considerată c; imperiul religiunii lui Saturn ¹⁾.

în vechia teologia cosmogonică, numele de ondre al lui Saturn era ratT^p ¹⁾ deus parens ³⁾, adică tată al deilor, al omenilor, și al tuturor forțelor na turei ⁴⁾, întocmai după cum aceleași predicate le avuse mai înainte Ceriu (Cerus manus).

Pe iângă aceste supra-numiri, Saturn mai avea și epitetul de TtfsojB'jTrj; ⁵⁾ la Romani senex, vetus deus ⁶⁾, adică «betrânul», «moșul», cdcul ce! vchiu». în unele părți ale Seif i ei și ale Daciei Saturn mai era numii Papae-os ¹⁾, cuvent al căruî înțeles originar era tot «moș.»

Tóté aceste predicate ale lui Saturn, teologia antică le interpretă în sensu de deu al maturității si al perfecțiunii.

După doctrinele teologiei pelasgc, Saturn reprezenta în epoca preistoricî nu numaî personificarea puterci divine a Ceriului, dar era adorat tot-o-data și ca o divinitate chtonică, ca domnul lumii sutcrane.

în acesta calitate Saturn avea la Romani titlul de onóre Deus Manus ⁸⁾,

¹⁾ IHodori Slculi V. 66.5. — Ciceroni» De nat. Deor III. 17 — Tliioinpompi Fragm. 293. — Cf. E p h o r i Fragm. 38.

¹⁾ PliuJurl Olymp. II v. 84: ira-cîjp Kjiovoŭ. — Acáeliytl Eumcnides, v. 641: mT.' itpeapÚTYjy Kpávúv. — **Macrobii** Satum. I. c. 7.

⁵⁾ Cornelia, mama Orachilor, scrie fiului seu: Ubi mortua oro, parentabis mihi et invocabis Deum parentem (Corn. N epos, c. 12).

⁴⁾ În o colindă saturnică românescă, «betrânul» seu «moș» Crăciun apare cu nurale de «Tatăl»:

Tot se ispitiaă Și se	Tatăl către fiu:
întrebau Carelc-î mal	Eu am f o s t mai marc
m a r e :	în vremî de d e m u l t . .
Tată] i grăia,	13 au l, Colind, p. 3°.

⁵⁾ Cf. nota 2. — Lucian Saturn. V: *ttot.toŭ* xal TT^îS^UIT; ; ft;oc.

⁶⁾ **Ovidii** Fast. v. 627: Falciferus s e n e x. — Virgilii Aen. VII. 204.

'; « S c i ț i î » scrie H erödöt (IV. 59) «numesc T a p a c o s, după cum cred eu, pe

si Manes ') > ér sub numele de Mania se înțelegea divinitatea feminină a lutniî celei-alalte *).

Mânes, în fine, erau spiritele celor decedați, ale căror locuințe erau sub pământ în imperiul lui Saturn ³).

La început epitetul de Manus, ce se da divinității pelasge a lui Saturn, nu avea alt înțeles de cât de «mare», drept atribut al demnității și al puterii sale particulare, ca *acu* suveran.

La Hesiod, Kronos séu Saturn, este numit [j.ayac ⁴]. În inscripțiunile latine magnus. «Me-fat» și «magnus» erau singurele title maiestaticе ale vechime! preistorice.

Pe când Saturn, ca divinitate a lumii inferioare, purta la Romanî numele de «Manus», la Greci el ne apare în acesta calitate cu epitetul Taptapoç ⁶).

Terminul de Taptapoç ni se presintă în literatura grecescă ca o numire exotică, barbară, întocma precum și reședința lui Saturn, Kpóvou TUpoc, se afla în afară de orizontul lumii grecesc! ⁶).

După înțelesul său primitiv, cuvântul TapTapcc era identic cu latinul arhaic «tata» ⁷), gr. Ttarrjp. Labiala TT în dialectul eolic se schimba adesese-orî cu t. Tartaros era ast-fel numaî o simplă formă dialectală nordică a cuvântului TraiTjp, pater séu tata, titlu de onóre și de respect, ce se da în vechime părintelui creatoriu al deilor și al ómenilor ⁸).

) Appulcius, De deo Socr.: titrum (incerlum est) Lar sit an Lara, Mânem deum nuncupant. — La Pelasgii din Asia mică, (Lydieni) se păstrase de asemenea memoria despre un rege străvechiu al lor, numit M a n e s, fio al lui Joe (înțelege pe Urán) și al Gaei (Dionysii Halicarn. I. 27). Acest Mane însă era unul și același cu Saturn, care domnise nu numai în Europa, dar și peste o parte a Asiei de apus, cum și tn ținuturile de nord ale Africeî.

J) Macrobie Saturn I. 7: pueri mactarentur Maniac dea e, matri Larum. — Yarvo, L. L. IX. 61.

) Cicero, De Legibus II. 9. O dispozițiune din cele XII Tabule: Deorum m a n ium jura, sancto sunlo. Hos leto datos, d i vos habento. — C. I. L. X. nr. 2565: dii inferi Mă n e s.

⁴) Hesiodi Theog. 459: }ié-faç Kpivoç. — C. I. L. VIII. nr. 4468: deus magnus Saturnus.

) Pindari Olymp. II. 77.

) **Hornért** Ilias, VIII. v. 479.

) în limba latină populară (Varr o in Non. 81. 5. — Inscript. Orell. nr. 2513). Pe teritoriul Eladei exista de asemenea cuvântul iată, însă de sigur pelasg.

⁸) Intercalarea lui r la mijloc se datoresce tendinței de asimilare a silabei de ântâiu cu cea din urmă, spre a da acestui titlu de onóre un caracter mai energic și tot-o-(lală

De asemenea la Galii, Saturn ca divinitate telurică era venerat sub numirea de Teutates *), același cuvent cu latinul tata, grecescul *tata*, tarta și litvánul tetis, tetatis.

La Homer și la *He si o à* numirile de Taptapoc ²⁾ și Kpovoc ³⁾, sunt identice. Kr la Valeriu Flacc, supremul domn al lumii celei alalte ne apare sub numele de Pater Tartarus⁴⁾, cu tóté că-ambele aceste cuvinte diu punct de vedere istoric și filologic aveau la început una și aceeași origine, una și aceeași semnificațiune.

În fine, după cum ne spune Suetoniu, în o parte óre-care a Romei Apollo era adorat sub numele de Tortor ^{B)}, o formă evident alterată din arhaicul Tartar-us.

Am examinat aici pe baza vechilor doctrine religioase, originea și înțelesul primitiv al cuvântului Tartar-os, fiind-că acesta numire face parte din domeniul preistoric al Dacici.

Diferite vârfuri de munți din țerile române, începând de la Șiret până în Biharia, și clin Biharia până în ținuturile Moravici, mai portă și astădî numirile de Tatăl, Tătar, Tatra ^{o)}. Originea acestor numiri orografice nu

mai misterios. În limba Oscilor deul Marmar, sėu Martc, încă era numit Marmar și Marmar, Marmor și Marmor (C. I. L. I. p. 9—10). ¹⁾ Lucian Phars. I. 444. — Cf. Dionysii Halic. J. c. 38. ⁸⁾ Homer Hymn, in Apoll. v. 335:

Titijvet TS fl-Eoi, to\ urci ^3-avi va'.s-aovteç

Taptapov a|J.'fl jiffiv ^{a)} Hesiod Theog.

v. 851 :

Jitfjvte ^6^oT/ptápioi, Kpóvov à|Lt'.ç EOVTSI.

Mai este de notat, că Typhon, a! cSruî părinte a fost Saturn, apare la Hesiod (Theog. v. 822) ca fiu al lui Tartaros. «) Valerius Flaccus Argonaut. IV. 258-260:

Et pater orantcs caesorutn Tartarus umbras

Nube cava tandem ad meritaē spcctacula pugnae

Emittit.

⁵⁾ Suetonius Oct. Augustus, c. 70: Tortorem: quo cognomine is deus (Apollo) quacumque in parte Urbis colabatur. — Acest Apollo Tortor se pare a fi identic cu Aitiuv it«pș,oi al Atenicilor.

¹⁾ Ast-foi de numiri ni se presintă urtătorcle pe culmile principale ale Carpaților :

Uru] marc și Tătarul mic la isvorcle râului Buzeu, ér rîulețul, ce isvorisce acest masiv și curge în Transilvania pe la Săcele se numesce în limba ungară

^{ran} g (cuvent, care presupune o formă arhaică de TălaranT); Tătarul, munte

^{^A dc Por} cescî în distr. FflgSrasulu; T, 1 l ă r c u munte spre S. de Paring și un alt munte înalt spre NO de Iaring; Tatăl, vrful muntelui Olanul din jud. Mehedinț

este nici familiară, nici etnică. Nu avem de a face aici cu numele personale ale unor vechi proprietari de munți. Ele sunt numai remășițele obscure ale unui cult primitiv, când vârfurile cele înalte ale Carpaților au fost consacrate supreme! divinități a universului, numite «Tatăl».

În întregii Italia, după cum ne spune Dionisiu din Halicarnas, înălțimile munților și ale promontoriilor au fost dedicate lui Saturn ¹⁾.

Tot asemenea și în ținuturile Germaniei diferite vârfuri de munți mai portă și astăzi numirile de Altvater și Grossvater ²⁾.

La început termenul de Tartar-os ni se prezintă astfel în părțile de nord ale teritoriului pldas, cu deosebire în Dacia, ca un titlu cosmogenic a supremei divinități.

Mai târziu însă, după ce Saturn a fost alungat din domnia și Joc recunoscut de domn absolut al lumii grecesc și de cap al religiunii, autoritatea cuvântului, Tartaros a decăzut. Teologia grecescă aplică acesta numire arhaică a Pelasojilor nordici exclusiv numai la divinitatea lumii inferioare, pentru munți ³⁾

(Convențiunea de delimitare, p. 256); Tătoia, munte în Bănat lângă frontieră, spre N. de Dobrivir; Cracu Tătar în Bănat spre apus de Cracu Tutîla; Tărtăroiu séü Tărtăroia în comitatul Bihorului (Tartaroca, ein auffallend zugespitzter grottesker Berg. Sc lidl, Das Bihargeb. p. 18); Tataruka, Tatulski groși Tatuiska, munți în distr. Maramureșului spre SO. de corn. Brustura; Tartarka și altul Tatarka în Bucovina spre N. de Chirli-Baba, érun alt vcrf spre S. de acesta comună se numesc. Omul; Tatir-havas spre NO. pe Gyrgyó-Ditró în Transilvania; Tots (ung. Tatros), râu ce curge din Transilvania în Moldova pe la pasul Ghimeș. De sigur, că o-dută și muntele de unde isvoresc acest râu a purtat aceeași numire. Intru adevăr în partea de sud a pasului Ghimeș se află verful numit ung. Apa-havas, adică muntele Tatălui; Pliniu (III. 20. 7) și Tacit (Hist. III. 9) amintesc un Tartarus fluvius, care curgea din Alp și se versa în Pad. în comit. Zips din Ungaria vériul cel mai înalt al Carpaților portă numele de Tatra. Același munte se numea în evul de mijloc Tatur (Anonymus Belae régis notarius, c. XVIII). Alte două vîrfuri înalte din comit. Turocz și Lyplau portă numirile de Fatra (de la germ. Vater).

¹⁾ Diouysii Halicar. J. 34. — Un Kpáviou Spot era la Olympia din Pelopones (Paus. VI. 20. 1.-Ptol. III. 14. 15. - Pinc l a r i Olymp. VIII. 17).

²⁾ Jriiuu, Deutsche Mythologie, I. 153. — în Silesia cel mai înalt munte din catena Sudcilor încă se numesc Altvater (Wanek, Mahren und Schlsien. 1895 p. 6. 61). Intru o vechime mai depărtată termenul de tater, se vede, că a fost aplicat și la unii munți consacrați ai Germaniei, în mitologia germană tatermann însemnează idol, spirit demonic, érun glosator vechiu ne esplică acest cuvânt prin alpinus (Grimm, D. M. I. 470).

³⁾ Tartaros, cu sensul de înălțime, ori munte, ni se prezintă și la autorii vechi. Platon numesc Tartaros locul de lângă nori (Suidas, v. Túrtapóí). La Homer (II. XIV. 279) și la Hesiod (Théo?. 851) Titanii sunt numiți TnoTapirap'.ot. cuvânt.

si suterane ¹⁾ unde, după legende, Joe închisese pe Saturn și pe Titani: susfinătorii s el ⁵⁾).

4 Saturn adorat în Dacia sue numele de Zâk(ioș-tc seu Zeul-tnoș Simulacrul s Su de la Porțile-de-fer.

Pe lângă titlul onorific de «tatăl», ce-l avea Saturn în religiunea tim purilor ante-elenc, ca personificarea divinității supreme a ceriului si pămăntuluî, unvil din epitetele sale cele mai poporale la tdtte triburile pelasge din sudul și din nordul Istruluî, a fost acela de «moș».

Numit de Latinî Saturnus senex ³⁾, deus vetus ⁴⁾, Deus Majus ^{D)}, (în limba Oscilor cu formă de Maesius și Moesius ^{o)}, el ne apare la Pelasgi Greciei cu epitetul de TcpcsoŞUTTj; '), TtoXtoç, la Troianî ça Jupiter avus ⁸⁾

care în forma acosta arc înşelesul de Titaniî, ce locuesc sub muntele Tartaros, precum tot la Homer, oraşul Theba de sub muntele Piacos se numcscc Tire/irXaxÎYj (I). VI. 397).

¹⁾ Homcri Ilias, VIII. 13. — Ibid. Hymn, in Mere. v. 256. — Hcsiodi Tbeog. v. 740.— Platónig Phaedo, I. p. 88.

²⁾ Homcri II. VIII. 479; XIV. 203. 275. — Hcsioili Theog. v. 851. — Stepllinus Bjz.,

>) Virgilll Aen. VII. v. 180: Saturn u s q u e scnex. — O v i d i i Fast. V. v. 629: I'alcifcro seni. — Lut Saturn i atribuiau tradiţiunile vechî o etate patriarchali: Saturnus autcm est appellatus, quod s a t u r e t u r a n n i s (Cicero, N. D, II. 25).

³⁾ Virgilll Aen. VII. v. 204.

⁸⁾ Macrobl Saturn. I. 12: Sunt qui hunc mensem (Májúm) ad nostros fastos ;a Tusculanis transiissc commémorent: apud quos nunc quoque vocatur Deus Május, qui est J u p i t e r. — É r după Ovid (Fast. V. 72-75) numele lunef Majus însemna «moşî»:

Hinc sua majores posuisse vocabula M a j o . . . Et
Numitor dixissc potest : Da Romulc. mensem Hunc s
e n i b u s , nec a v u m sustinuissc ncpos.

Aceaşi etimologia la V a r r o , L. L. VI. 33 : a m a j o r i b u s Mains.) restus (De verb. signif.): Maesius lingua Osca mensis M a i u s . Cuvent și mal apropiat de românescul moș.

⁴⁾ Acscliyli Eumenides, v. 63S : natíjp np ⁸⁾

Virgilll Aen. VII. v. 219-220:

"" J ő v e p r i n c í p i u m generis; Jove Dardana pubes Gauclet avo
..... Eschyl (Frag. 169) ŧ)eul cel mare, ale cSruî altare se aflau pe muntele
Ida

Frigienii în-1 numiaii Zeu (s. -O-soç) 'Auç '), Scitiî îiairaroç "), ér pe teritoriul Germanici Altvater și Grossvater ³); dcnumiri, cari tóte aveau unul și același înțeles, de «Moș».

Acest epitet desemna pe Saturn ca- un om muritoriu, ca autorul 'deal al vicțî lor naționale, morale și politice, ca trupina genealogică — incipium generis — a vechilor dinastii si familii nobilitare pclasge ⁴).

Rebele Latin, primind pe ambasadorii lui Enca, Ic adrească următorele cuvinte :

«Nu fugiți de ospitalitatea noastră, nu ignorați pe Latini, gin t ea lui Saturn, omeni drepti, nu prin pedepse, nici prin legî, cart ele bună-voiă, prin inclinațiunca lor, m ai păstrează și astăclî cu sfințenia instituțiile strămoșesc! rom ase de la Du m n c d c ui cel bê t r â n (s. moș)»¹¹).

Același titlu de «Dcul-moș» (dens vetus seu avus) în-1 avea Saturn și la Dac î.

Istoricul Mnascas din Patrac, care trăise în secuiul al 111-lca a. Chr. ne spune, că Geții adorează pe Saturn, pe care eî în-1 numesc Zamolxis ⁶).

Tot asemenea scrie Diogene Lacrțiu, că Geții numesc pe Saturn Zamolxis ⁷). Ér la Hesychiu aflăm: SaX^o^e ó Kpóvoc.

Forma de ZáXji.oE'.:, ce ni se presintă la Herodot, la Porfiriu, la Hesychiu, precum și în diferite manuscrite ale lui Plato și Suidas, este recunos-

purta numele de 7^oc nat^cç, sinonim cu Jupiter avus.

¹) **Psellos** (p. 109. lioiss.) la Tomaschck, Dió altén Thraker, II. 42.

²) **Herodot'l. IV. c. 59.**

³) Gri m m, Deutsche Mythologie, p. 153.

⁴) Troian ii în-și reduceau originea lor la Deul-moș (Ab Jöve princípium generis; J o v e Dardana pubcs Gaudet avo. Virg. Aen. VII. 219-220). — Va r r o (R. R. III. 1.) numesce pe a g r i c u l t o r i i I t a l i c i singurele remășițe din nemul lui Saturn : qui earn (terram) colcrent . . . cos solos reliquos csse ex s t r i p e Saturn i. — La Virgil(Acn. VII. 203) Latini sunt g e n s Sat urni, adecă descendenți ai Deului bêtrân. — Ér H o r a t i u (Od. I. 12. 50) numesce pe August : Orte Sat u r n o.

⁶) **Virgilil** Acn. VII. v. 202-205:

Ne fugite hospitium, neve ignorete L a t i n o s ,
S a t u r n i gentem, haud vinclo nce legibus acquam,
Sponte sua v ê t e r i s q u e dei se more tencntem.

Er în alt loc (Acn. VII. 177-188): Saturnus s e n e x «ex ordine a v o r u m». — Este semnificativă întrebuintarea, ce o face Virgil în versurile de m ai sus de cuvintele «vetens dei m o s». După Festus: Moș est institutum patrium, id est memoria vetcrum, pertinens maxime ad religioncs cacrimoniasque antiquas.

^{*)} Piloting Lex.: XajioXyç . . . Mva^c ii capi tíwí tiv KpovovTi(iâsftai xotí xaXeiaS-as Zá<.oXfiv (Fragm. Hist. Grace. III. p. 153).

⁷) Diogenis Laertii, VIII: ZuinoXiiț, <L FtTat a-úouas, Kpívov vom.ícovtíf.

cută în știință, ca cea mai corectă '). Cuvântul însă a rămas până astăzi fără o explicație întemeiată pe fapte pozitive, istorice și etimologice.

După vechile surse ale religiunii saturnice, numirea de Zalmoxis nu putea fi altceva, decât un simplu epitet hieratic al lui Saturn, un atribut cu același înțeles de senex, deus vetus, deus avus, *TlocKxtcc*, *Ἰφθαῖος*, Május (său Maesius), pe care îl avea Saturn și la alte triburi pelasge.

Din punct de vedere al etimologiei și al sensului, cuvântul Zal-mox-is în limba Dacilor nu însemna altceva decât Zeul-moș. Finalul *is* reprezenta aici, ca și în alte cazuri analoge numai un simplu sufix grecesc.

De fapt limba Geților și a Dacilor avea un caracter proto-latin; ea forma numai ramură a unui dialect particular rustic al limbii pelasge, după cum vom avea ocaziune să ne convingem din cercetările istorice în cursul acestei opere.

Autorii grecesci ne-au transmis diferite explicații ale cuvântului Zalmoxis.

Unii din aceștia, deși aveau deplină cunoștință de sensul adecvat al cuvântului Zalmoxis, după cum rezultă din scrierile lor, s'au mărginit însă să ne dea numai oarecare interpretări generale.

Lucian, unul din cei mai interesați scriitori ai vechimii, distins prin spiritul și erudiția sa, numește pe Zalmoxis *Ἰφθαῖος*, adică «d e u părintesc» sau «strămoșesc»²⁾. La Herodot³⁾ Zalmoxis este *Σαίγιωβ Ἰμῶπιος* (deus indigena), iar la Plato un *Ἰφθαῖος*. Această interpretare a lui Plato își avea însă un fundament pozitiv. În antichitatea preistorică înzestrării statelor erau obiectul unui cult particular respectuos. Regele întemeietorul al statului, și colonizatorul al ținuturilor nelocuite, era considerat ca un proto-părinte comun, ca un Moș⁶⁾ sau Lar⁶⁾ public, pentru toate generațiile următoare.

Constatăm așa dar, că anumiți autori ai vechimii au interpretat o parte a numelui de Zal-mox-is prin cuvântul *Ἰφθαῖος*, iar restul prin epitetul de *Ἰμῶπιος* și *Ἰφθαῖος*, mai puțin corespunzător adevăratului înțeles, în limba Dacilor, după sens și formă, ni se prezintă astfel ca identic cu termenul de «d e u sau «cleul» în limba română, iar *Ἰφθαῖος* este cuvântul

¹⁾ Herodotus lib. IV. c. 96: *Ἰφθαῖος* ἀπὸ τοῦ Ἰφθαῖοιο. — **Purpuriy**» De vita Pythagorae. c. 14. — *Real-Encyclopädie*, v. Zamolxis.

²⁾ Luciani *Symposium* lib. XXIV. c. 4.

³⁾ Herodotus lib. IV. c. 94 și 96.

⁴⁾ *Platon Charmides* (Ed. Didot, Tom. I. p. 505). — «*Ἰφθαῖος* Ἰμῶπιος (*ILU*, *Ἰφθαῖος*, *Ἰμῶπιος*).

⁵⁾ După Manetho dinastia Moșilor (*Moyses*, Manes) a domnit în Egipt 5813 ani.

⁶⁾ Cuvântul Lar (La re) exprimă la început aceeași noțiune cu Manes. În Etruria

⁷⁾ *Real-Encyclopädie*: titlu de onoare și de demnitate al regilor, în colindele române

nostru «moș», în limba priscă latină május, ér la Oscî macsius și moesius. în fine mai csistă la triburile pelasge din Italia și o formă poporală (ante-romană) de «moss., cu înțelesul de memoria veterum.

Cuvântul arhaic de «d e u» seu «deul» î-1 aflăm întrebuițat, ca un termen național, în ținuturile pelasge ale Tracici și Mcsieï, și in timpurile imperiului roman.

Pe o inscripțiune descoperită în Mesia de sus, în apropiere de Scopia, ni se presintă o dedicare adresată lui : DEO ZBELTHIURDO ¹⁾, orî măi corect ZBELTHEURGO, adecă «Deulul Deu-făcătoriu-de-minunl».

în munții Rhodopolul un veteran ridică la a 76 d. Gir. un altariü lui DEO MHDYZEI (MHDVZEI Desj., MHDIZEI Ren.), unde ultimul cuvent ne presintă numai o formă alterată din Dotnudzci séú Domnidzei, rom. Dumneclü, pi. — dei ²⁾.

Numele de Zal-mox-is atât de misterios în literatura istorică modernă, aparține ast-l'cl dialectului primitiv pelasg din Dacia. Era nuinaï un simplu titlu de onore și de respect al supremei divinități, aceeași espresiunc combinată, ca și D e ui-in os (Deus avus) în limba română, numai forma, sub care ni s'a transmis de autorii grecesc! este alterată.

Zal-mox-is seu Zeul-moș în cultul Dacilor si al Tracilor ³⁾, reprezenta ast-fel aceeași divinitate mare a preistoriei, pe care o adorau și Sciïi sub numele de Zsoç llaruaroc, Troianiî ca Jupiter avus, și care pe țermuril Tibrului ne apare sub numele de Saturnus senex, deus vetus, Deus Majus *.

«Lari ü pcurariu» este sinonim cu «B ac i ü picurării!» (Gaz. Trans. Nr. 286 a. 1898).

¹⁾ C. I. L. Iu. nr. 8191 la T o m a s c h c k, Die altén Thrakor, U. p. 60. ²⁾ C, I. L. III. nr. 6120:

D E O • M H D Y Z E I • M E N S A M
C • M I N V T I V S • L A E T V S • V E T E R A N
L E G - V I I - C - P - F - P R O - S E - E T - S V I S
V • S • L • M I M P • V E S I ' A S I A N O
• V I I • C O S

Forma combinată de Deu-Dumneclü o măi aflam
l'apt'o Domnu mesc-întinsc și astărjî în colindele române:
Pângă mese și scaune . . . In scaune cine-mi sede
Ședc Zeü-Dumnezeü . . .

Alex i ci, Texte din Lit. pop. rom. I. p. 141.

³⁾ La Lucian Zamolxis e considerat de deii al S c i ț i l o r (lib. XXIV. 1. și 4), și al T h r a c i l o r tot-o-dată (lib. XXIV. 42).

) Aceleași tradițiunî istorice au esistat în anticitate despre Zal-mox-is ca și despre Saturn în Grecia și în Italia. Saturn, spuneau tradițiunile religioase latine, dispăruse de o-dati din fața omenilor (Macro b i i Sat. I. 7: Cum subito Sa-

Ca deși al ceriului și al înălțimilor Saturn sau Zeul-moș al Daciei, își avea aici altarele, simulacrele și sacrificiile sale anuale prin munți.

La punctul cel mai important din catena sudică a Carpaților, lângă Porțile-Clucilor, pe coasta ce se numește „Sfântul-Petru”, călătorul mai observă și astăzi bustul unei figuri umane, de o mărime uriașă, tăiat în stâncă, de mâna omului preistoric.

Am văzut și am examinat însuși din apropiere în vara anului 1899 acest reprezentativ umană de pe acest frumos și important promontoriu al Dunării. Din orice parte privită acesta figură, ea ne înfățișează chipul unui om misterios cu coșul în spate și având o atitudine ca și când se ar urca pe deal în sus.

Legende populare numesc această figură megalitică «Moș», și ne spun tot-odată, că mai de mult a existat aici o grupă de 9 chipuri umane, sculptate în stâncă, numite cu un termen general «Babe», din care s-au fost distruse în timpurile mai în urmă, pe când s-a deschis lucrările pentru calea națională, ce trece pe sub poartă acestui deal către Văcăreț (Văcăreț).

156. — Simulacru al lui Zeul-moș (Zeul-moș) din stâncă pe dealul numit „Sfântul-Petru” lângă Porțile-Clucilor (Comuna Gura-Văii, județul Mehedinți, s. Gura-Văii). După o fotografie din anul 1899.

turnus non comparasset, excojtitavit. lanus honorum eius augmenta). Saturn este un deus în stătuabscundilo, un latens deus (Virg. Aen. VIII. 321. — Ovidii Fast. I. 236). În particular leogoniile grecescilor ne spun, că Zeu, după ce a alungat pe Saturn din vechiul Olympus, l-a închis într-o vâstă sutără, numită «Tartaros», la un loc cu Titani, reprezentant al celor vechi ai rasei pelasge. Tot astfel audise Herodot despre Zalmoxis, că acest om-două (ăvOjnuno^ooi'.jMuv) ar fi dispărut de odată din fața Tracilor (Geților) și că petrecuse cât-va timp într-o locuință suterană U¹³-IV c. 95). Zalmoxis călătorește prin Egipt, iar Saturn nu apare în toate tradițiile istorice domnind tot-odată și peste Egipt și peste o mare parte a Libiei și odă numesc pe Saturn un „astut”. Același caracter îl atribuie autorii grecescilor și lui Zalmoxis. În timpurile arhaice Saturn era onorat cu sacrificii umane, vi-rorum victimis (Macrobii Sat. I. 7), iar Geții, după cum scrie Herodot, trimeteau la ie-care cinci ani pe unul dintre deșii în solia la Zalmoxis în ceriu, pentru lucrurile, de care aveau mai mare trebuință.

; J-radițiune culcă din satul numit Gura-Văii, pe al cărui teritoriu se află acest simulacru.

Acesta figură sculptată în stâncă de lângă Cataractele Dunărei", după numele ce-l poartă, după ideile și după usurile religioase ale vechimii, ne înfățișează unul din cele mai importante monumente preistorice ale țerei, simulacru lui Saturn, numit în timpurile dace Zalmox-is séú Zeul-mos.

Prin pozițiunea sa la punctul cel mai important al Carpaților și al Dunărei acest simulacru se pare, că a avut în anticitate o însemnătate cu totul particulară.

El reprezenta divinitatea cea mare a țerei, sub a cărei tutelă specială se afla pasul Porților-de-fer, de unde, în epoca creștină, s'a și dat apoi numele de Sfantul-Petru deluluî, pe care se ridică acest simulacru.

A fost una din instituțiunile religioase ale timpurilor pelasge, ca sanctuarele și simulacrele lui Saturn se domineze la strimtorile munților, cari serviaii de porți naturale ale ținuturilor.

«După cum ne spun autorii», dice Varró, «pe locul, unde se află muntele Capitol a fost în vechime orașul numit Saturnia, din care mai există trei resturi vechi, un templu al lui Saturn în strimtorile munților, tot acolo o poartă numită mai înainte Saturnia, ér astădi Pandana, și în fine o poartă din dosul templului lui Saturn»¹⁾.

Lângă Porțile-de-fer ale Carpaților au existat în vechime și mai există și astădi Cataractele cele periculoase ale Dunărei, acea barieră de stânci, ce se ridică din adâncimile albiei și produc o precipitare formidabilă a curentului și vertejuri violente.

Chipul cel arhaic de pe coasta deluluî, numit astădi Sfantul-Petru, înfățișa tot-o-dată în vechime divinitatea protectoră a corăbierilor prin acesta strîmtore, atât de periculoasă navigațiunii cu vâsle și cu pânze²⁾.

Înainte de deii Olympuluî grecesc, Saturn singur a fost acela, care a domnit peste ceriu, peste pământ și peste ape. El liniscia furtunile, el calma valurile, el apăra pe corăbierii de naufragii și de orî-ce alte accidente pe ape.

Etatea acestuî monument, o-dată atât de religios, de la Porțile-de-fer și

¹⁾ **Varro L. L. V. 42:** Hunc (Capitolinum) antea montera Saturniurn appellatione prodidcrunt . . . Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturnia scribitur. Ejus vestigia etiam nunc manentia: quod Saturnia fenum in faucibus, quod Saturnia porta, . . . quam nunc vocant Pandana, quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus privatis parietes postici muri sunt scripti.

²⁾ Un templu consacrat lui Saturn și altul lui Hercule, după cum scrie Strabo (111. 5. 3 seqq) se aflau în insula Erythia delastri mtoarea Gaditană. Vom reveni asupra acestei insule, când vom vorbi de monumentele preistorice atribuite lui Hercule.

de la Cataractele Dunării, se reduce, după legende, de cari vom vorbi mai târziu, la timpurile anterioare Argonauților.

Fără îndoicla, că au existat și în alte părți ale Carpaților astfel de simulacre primitive, ce reprezentau pe Zeul-moș, marele protector al Daciei.

Diferite deluri și vârfuri de înunț de pe teritoriul terilor noastre, mă potă și astăzi numirile semnificative de «Moș», «Vîrfu Moșulu», «Piscu Moșulu», reminiscențe obscure, că odată aceste înălțimi au fost consacrate cultului lui Saturn, acestui mare reprezentant al religiunii și civilizațiunii preistorice.

5. Saturn ca Zetiç Āaxitj fi Dokius Caeli filius.

Saturn ca divinitate supremă a Daciei ne mă apare în anticitatea greco-romană adorat și ca Zîoc Aaxoj.

Pclasgî, după cum ne spune Herodot, nu avusese la început nume particulare pentru divinitățile lor, ci eî le numiau numai simplu rko'jt, deî¹⁾.

Aceste numiri de freoî și cleus, cari la început se atribuisse lui Uran și lui Saturn, ca personificări ale divinității cerului și pământului, au fost înlocuite mă târziu în cultul public prin expresiunile de Zsu? și Jupiter³⁾.

De fapt însă, atât ZEUS; cu formele sale de Aiç, AEUÇ (colic) și wSeuț (beotic) la Greci³⁾, cât și Jupiter (diu'piter, divus pater, deus pater) la Latini^{*}, erau numai simple apelative⁶⁾.

¹⁾ Herodotus lib. II. c. 52.

³⁾ Mncrobil Saturn. I. 10: Philochorus, Saturno et Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem, dicit, eosque deos pro Jove terraque coluisse. De asemenea aflăm și în Italia numele de Jupiter aplicat lui Saturn. O inscripțiune de pe un vas de lut descoperit pe muntele Esquilin conține dedicarea: Iovei Sat(urno) deivos. (Preller-Jordan, R. M. II. 10).

¹⁾ Jacobitz u. Seiler Hdwb. d. gr. Sprache, v. Zeus.

^{*} Varro, L. L. lib. V. 66.

⁵⁾ Stephani Thesaurus 1. graecae, v. Zeus: nihil aliud esse Zeus quam Zeus; et Jupiter quam deus. — Cu numele de Zeus a fost onorat și Aya me in non (Lykophron. Alex. v. 1124) și Hercule (Aeliani H. A. XVII. 40), ér Enea ca Jupiter (Preller-Jordan, R. M. I. 94; n. 321; Pauly, Real-Encyclopadie, v. Jupiter, p. 594), — Acest us, de a atribui eroilor numele de Jupiter, î-l relieveză Tertullian (adv. Nat. I. 10) prin următoarele Uvinte; Varro trigentos Joves (seu Juppiteres dicendum est) sine capitibus inducit.

Atât din punctul de vedere istoric al credințelor, cât și al ritului, Zsu; Awowwafoț neXaTfixoc din Epir ¹⁾, Zsoç IléXwpoç ¹⁾ seu 'O|-ioXa>coi din Tesalia și Beoția ³⁾, Zeoc Ilarrxioc al Sciților ⁴⁾, Jupiter a v us al Troianilor ⁵⁾, Jupiter Latiaris adorat pe muntele Alban, nu reprezintă! pe dcu de a treia formațiune, pe Joe Hellenicul séu al theomachiei, care usurpase tronul lui Saturn, ci pe Deul cel mare al ginții pelasge, pe divinitatea lumincă și a fenomenelor atmosferice, care reversa bine-facerile sale asupra agriculturii pelasge, și căreia a fost asimilat Saturn, reprezentantul istoric al culturii pamântului, al prosperității și al abundenței.

Cutul cel mai celebru al marelui «Dea pelasg» după cât îl cunosc istoria până astăzi a fost la D o dona din Epir.

Însă mult mai celebru și mai străvechii! a fost cultul «Dcu celui prea bun și prea mare» al Abilor și Agavilor din nordul Tracici, a, celor mai drepti dintre toți oamenii, către care își întorcea Joc privirile sale de la Troia ⁰⁾.

Acești Abi și Agavi, după moravurile lor cele dulci și după locuințele lor din nordul Istrului, făceau parte din familia cea mare a Hyperboreicilor evlavioși, la ale căror hecatombe séu prasnice venia toți deii ⁷⁾.

Urme autentice despre cultul cel estins al mării divinități din Dacia le aflăm până târziu în epoca istorică.

Încă din cele mai obscure timpuri ale preistoriei, diferite triburi pastorale pelasge emigrând de la Dunărea de jos, după ce trecură peste Tracia, peste Helespont și Frigia, se stabiliră în ținuturile Cappadociei din Asia mică, pe lângă munții numiți Taurus, Anti-Taurus, Amanus, și în apropiere de izvoarele Eufratului. Aceste colonii de păstori munteni, coborâți de pe înălțimile Carpaților, mai duseră tot-o-dată cu ei și memoria cea sfântă a divinității supreme venerată în patria lor. Încă pe la începutul erei creștine, ei adorau în Cappadocia pe Deul cel mare din nordul Istrului, numit de el ΖΕΥΣ ΔΑΚΙΩΝ (genetiv dialectal corespunzător latinului Daciáé) și acest Zeus Dacie își avea la denșii un pontificat al său particular ⁸⁾.

¹⁾ Hoineri Ilias, XVI. v. 233. — Macrobius Saturn. I. c. 7.

⁰⁾ Itátonis Siiiopensis Fraym. 4 (Fragm. Hist. Grace. IV. 349). — Puyilly, Real-Encyclopédie, v. Jupiter, p. 592.

³⁾ Suidas, v. Ζου(ι:τj; 7^oç.

⁴⁾ Herodoti lib. IV. c. 59.

⁵⁾ Virg-iliu Aen. VII. v. 219-220.

⁶⁾ Hoineri Ilias, XIII. v. 6.

⁷⁾ Hoineri Ilias, I. v. 423; XIII. v. 106. - Iliu Pyth. X. v. 33. - Cf. P a u l y, Real-Encyclopédie, v. Aethiopia.

⁸⁾ Strabon Geographica (Ed. Didot) libr. XII. 2, 5: Τυ.-i/ Σ'Εοτlv ispm^uv») Αιὰç Ααχίf] αÚΤΤi; at-óXovoc ΣΤmin!.

Era una din credințele caracteristice ale tuturor triburilor pelasge, că Deul lor național ascultă și înțelege mai bine rugăciunile și necesitățile vieții lor.

Afară de cultul arhaic al lui Zeus Dacie mai aflăm la Pelasgi din Cappadocia încă o reminiscență religioasă din patria lor europeană.

Ei mai spuneau, după cum ne relatează Pausania (sec. II. d. Chr.);, că . . .;nea cea sfântă a Dianei, venerată așa de mult în Taurica (Crimea), se afla în posesiunea lor)•

În fine, ei mai adorau pe divinitatea cea mare a Pământului, pe «Mama mare» sub numele de M^{* 2}).

Pe lângă credințele și tradițiunile religioase, idioma lor mai avea de asemenea un caracter forte pronunțat pelasg.

O parte din localitățile ocupate de acești Pelasgi în Cappadocia, pe cât ne sunt cunoscute din scrierile anticității, purtau numele de: Cerasus, Morthula, Gauraena, Campae, Corna, Corne, Domana, Orsa, Dascusa, Dagusă³), Dacora⁴), Rimnena și Romnena⁵). Un fluviu este numit Apsorrhus⁶), și un munte Scordicus⁷).

Românii i declarară de amici și aliați (soți), și le acordară toate libertățile, pe care le ceruse, până chiar și dreptul de a avea un rege al lor propriu⁸), era împăratul Claudiu întemeia în Cappadocia o colonie romană în orașul numit Archelais⁸).

Probe foarte eloquente despre caracterul lor pelasgo-latin.

Însă nu numai pe teritoriul Cappadociei ni se prezintă urmele primitive ale religiei, al cărei centru puternic a fost odată Carpații Dacici.

Cultul lui Zeus Dacie a mai fost dominant încă din timpurile cele mai obscure și în Creta, insula cea mare și fertilă a Mediteranei.

Locuitorii cei mai vechi ai acestei insule, după cum ne atestă tradițiunile, credințele, cultul și înslituțiunile lor, erau de origine Pelasgi.

După cum ne spune Diodor Sicilic, ei se numeau Dactylii, adică Dactulii,

¹) Pausanius lib. III. 16. 8.

²) Strabon Geogr. lib. XII. 2. 3. — Mă desemna în cult pe Magna Mater Deum, pe Gaea sau Rhea (Cybele). — Cf. Stephanus Byz., v. ftf^taop*.

³) Ptolemei lib. V c. 6.

⁴) Sozomenus Hist. eccles. VII 17.

⁵) Strabon Geographica, (Ed. Didot), lib. XII. 1. 4.

⁶) Strabon lib. V. 6. — Așa și în județul Mehedinți. — Cf. Toiciulescu, Materialul folkloric, I. 85: La pasoră ca să-și ia.

⁷) Strabon Geogr. lib. XII. 2. 11. — Scordici, popor din Pannonia superioară. Scardus, munte al cărui nume se găsește în Macedonia. Diodor Sicilic lib. XXXI. 19. — Strabon Geogr. lib. XII. 2. 11.

triburi mnlene identice cu Corybantii ¹⁾, fii lui Saturn ^{*}), ale cror arme particulare oraii arcul și sgețile ³⁾, cei de antaiu, cari se ocupase n pârțile acele cu estragerea metalelor din snul pământului și cu lucrarea lor.

Până târziu n epoca istorică locuitorii insulei Creta nfățiau pe marele lor Zeo, încunjurat de cele șapte stele ale Ursei mari⁴⁾, o espresiune simbolică hieratică, că e adorau sub acest nume pe divinitatea supremă a Pelasgilor din nordul Istrului.

Sub «Ursacea mare» autorii anticități considerau că locuesc Geții și Sciții.

Poetul Ovid n tristele sale elegii de la Torni scrie, că densul locuesce ntr'un ținut barbar, pe fêrmurii Mării negre, sub constelațiunea Ursei, unci sunt Geții și Sciții ⁵⁾.

Ér la Sfântul Paulin Dacii, sunt aceia, cari locuesc sub constelațiunea Ursei mari ⁶⁾).

Este una și aceeași tradițiune religioasă, ce dominează n Cappadocia și n Creta.

Aceste triburi de păstori și lucrători de mine, depărtate de la Carpați n timpurile de putere și cspaniune ale rasei pelasge, mal păstrase drept moștenire cultul și instituțiunile religiunii lui Zeus Dacie, întocma după cum De len ii și Del phi e nil venerau cu deosebită sfințenia pe Apollo Hyperboreul numit și Apollo Dicaeus⁷⁾. Dicia era numai o variantă geografică a numelui Dacia ⁸⁾.

¹⁾ Stmbunîs Geogr. lib. X. 3. 7. seqq.

²⁾ La S t c s i m b r o t u s, contemporan al lui Pericle, D a c t y l i i apar ca (iii lui Zeus, Corybantii ca descendenți ai Im Saturn (Frag. Hist. Grace. II p. 57), întocmai precum și L a t i n i i se numiaă Saturai gens (Virg. Aen. VII. 203).

³⁾ **Platoiiis** Voi. II (Ed. Didót) p. 263. — **Pansanlae lib. I. 23. 4.**

⁴⁾ **Dnrny**, Mist, de Grecs. I. p. 187.

⁵⁾ **Ovidii** Trist. lib. V. 3 v. 7-8:

Ouem nunc subpositum stellis Cynosuridos Ursae
Juncta tenet crudis Sarmatis ora G e t i s.

•) n poema dedicată Sfântului Ni c c ta, episcop al Daciei: Ibis Arctos procul usque Dacos (Colcti, Illyricum sacrum. Tom. VIII. p. 81.)

⁷⁾ **Plinii** H. N. lib. XXXIV. c. 19. 10: A p o l i i n e m c i t h a r o e d u m qui Dicaeus appellatus est. — Dicaeus era un simplu epitet geografic al lui Apollo, n calitate de cântfireț cu c o b z a (cithara, xiâ-apa), instrument național al Hyperboreilor, cu care acompaniaă imnele dcului la festivități și cântau la horele lor de petrecere (Vedi H c c a t a e i A b d c r i t a e fra». 2 și 4).— Dicaeus are n limba latina o formă grce'scă, ca și Amyclaeus, Thymbraeus; Idacus, Dodonaeus etc., n tot cașul însă nu are de a face nimic cu adiectivul grecesc ίξ'/i&c (just), ce nu-l aflăm ca epitet al lui Apollo, nici la Homer, nici la Hesiod. De altă parte cithara seu cobza, simbolul lui Apollo Dicaeus, nu putea se figureze ca atribut al justiției.

⁸⁾ C. I. L. III, p. 169.

Acest ZeúC Aaxírj ne mai apare în vechile tradițiuni ale Pelasgilor și sub numele de Dokius filius Caeli, care, după cum ne spune Gelliu, a fost cel de întâiu, care a învețat pe omeni sã construescã edificii de lut ¹⁾.

Dupã genealogia si dupã rolul seTi ca civilisatoriu, acest Dokius filius Caeli era identic cu Saturn fiul Ceriului din teogoniile greccscî. Dokius este un simplu eponim, un genial reprezentant al rasei pelasge din Dacia, întocma dupã cum Scytlies, fiul lui Joc, care a inventat arcul și săgețile ²⁾, ne indicã prin numele șefi, cã patria sa originarã a fost Scythia.

6. Saturn onorat în cultul arhaic cti numele de "Ofioiog (Omul).

Saturn în cultul public si în tradițiunile populare ale vechimii mai avea tot o-datã și epitetul de "Op.oXoc, o numire, ce ne prcsintã o deosebitã importanțã pentru istoria timpurilor primitive ale Daciei.

în pãrțile de nord-ost ale Tcsaliei, lângã valea Tempe, un munte înalt, cel mai fertil și mai avut de isvórc, se numia încã din timpuri imemorabile "OfioXoc, dupã scriitorii greccscî ³⁾. De sigur, cã pe unul din punctele sale cele mai înalte se aflase o-datã un simulacru al acestui Homol-os.

Insã nu numai în Tesalia, ce forma un teritoriu prin escelențã pelasg, dar și în Beoția, o provincia locuitã la început de barbari, dupã cum se exprimã Strabo, divinitatea cea înaltã a lumei fisice și morale era numitã Zsuț 'OuoXwco? ⁴⁾, o reminiscențã, cã odatã acesta divinitate supremã a triburilor pelasge din Tesalia și Beoția a fost adoratã pe muntele "O|J.o).oc.

Aceeași numire o aflãm în pãrțile de nord ale Europei. Dcul suprem al semințiilor germane, Wodnn séu Guôdan, este numit «O m i» în cele mai vechi poeme germane ⁶⁾.

¹⁾ riinii H. N. VII. 57. 4: Gellio Dokius Caeli filius, Iutei aedificii inventor, placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis. *) Ibid. lib. VII. 57. 9.

³⁾ Epliorl Fragmentum 71: "Ojj.o).o; 3s QittaXiaç Spot, iii "E-fopoț xal 'Ap:aT03-fj(xo;

⁶⁾ @'n£'i'oi, ev oit ístopzi «sol tii; éopTTJ? tmv 'Ojj.oX'.(uv (Frag. Hist, grace. I. 256). —

Steplinnus By>!, v. '0,1.0)^.

⁴⁾ Suidas v. '0|io/.u'>!6i Ziiç. — Epitetul de Homoloios al lui Joe a rămas neînțeles pentru autorii anticității. Singur Pausania i-l aduce în legăturã cu muntele Homolos din Tesalia.

⁵⁾ Grlnini, Deutsche Mythologie, I. 131.—Divinitatea Om i se mai numia în limba germana și Mann. Tacit (Germ c. 2) scrie: Celebrant carminibus antiquis ... T u i s-tonem dcum, Terra editum, ct filium M a n n u m. La G r i m m (D. M. I. 319) acest

Pe la finele seculului al V-lea, regina Francilor Clotilda, voind să înduplece pe soțul său, pe regele Clovis I., ca să se primească religia creștină, îi adresează, după cum ne relatează Grigorie de Tours, următoarele cuvinte: «Dumnezeii, pe care îi adorați voi, sunt chipuri sculptate în piatră, în lemn, ori în metale, iar numele, ce le dați voi acestor zei, au fost «omeni», iar nu zei»¹⁾.

Este un fapt pozitiv, că sub această numire misterioasă de "OpLoJ.o", și care reprezenta o divinitate ante-homerică, literatura veche greacă și romană înțelegea pe Saturn.

Tertulian, cunosătorul adânc al credințelor populare păgâne²⁾ și Mirtul și Felix, contemporanul său³⁾, ne spun, că toți scriitorii anticițării, atât grecii, cât și cei romani, numesc pe Saturn, «homo».

Aceleași probe ni oferă și monumentele epigrafice. Pe o inscripție din Numidia se amintește un *Homvllivs Satvrnivs miles legionis 111 Aug.*), pe altă inscripție din Provincia proconsularis găsim pe o femeie numită *Ho m v l ia Satvrnina*⁴⁾, adică și aici numele barbare ale *Homvllivs* și *Homvllia* sunt interpretate în limba latină prin *Satvrnivs* și *Satvrnina*.

Mănuș înseamnă «homo» și dănsul aduce: *Mannus . . . ist der erste held, des gottes sohn, und aller menschen vater.* Mythografi și istoricii germani nu au putut afla până astăzi o explicație justificată, etimologică și istorică, a cuvântului *Tuis*. Este afară de orice îndoială, că acest cuvânt nu putea avea altă însemnare decât de «Tatăl», în limba populară română, care a conservat până astăzi un adevărat tezaur de cuvinte arhaice pe clase, *Tutu* (la *Tacit T u i s t o*) înseamnă *Tată*. Clasii au format în timpurile ante-istorice un strat etnic foarte întins al Germaniei. Aceleași divinități, «*Tuis*» și «*ianus*», («*Omi*»), sau «*Tatăl*» și «*Om*», împrumutate de la Pelasgi și adorate

de Germani, le mai aflăm și astăzi amintite într-o
 De la *Tatăl* de sus, poezie arhaică populară română :
 în *ceriu* de sus. S'a Un nor mare,
 înălțat în sus Din norul mare

S'a făcut un *Om* mare . . .

C. Cat. in 3, în v. Vulea Dieci, Df. "at.

¹⁾ *du quos colitis . . . sunt enim aut ex lapide aut ex metallo aliquo sculpi, nomina vero, quae eis indidistis, homines fuerunt, non dii* (Greg. Tur. 11. 29—31 apud Grimm, D. M. I. 96.)

²⁾ Tertulianus Apolog. 10: Saturnum itaque, quantum literarum docent, neque Diodorus Graecus, aut Thallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator ejusmodi antiquitatum, aliud quam hominem promulgarunt.

³⁾ Minuting Felix in Octavio p. 26: Saturnum . . . omnes scripturas vetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt. — Lactantius, I. 13 : Omnes ergo non tantum poetae sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores hominem fuisse (Saturnum) consentiunt.

⁴⁾ C. I. L. VIII. nr. 1875.

⁵⁾ C. I. L. VIII. nr. 1643.

De asemenea se mai păstrase în tradițiunile vechi ale Tesaliei o deosebită amintire despre un «Om gigantic» (avSpa <̂> 5voj.a ^v IláAaipoí), a cărui serbătorc principală erau Saturnalele¹⁾. Acesta numire arhaică de "Oiaoxoi a fost înlocuită mai târziu prin termenul avSpoc, în unele părți ale Greciei și Asiei mici²⁾. Înțelesul este același, însă cu siguranță nu putem ști, dacă originea cuvântului oEvSpo, este grecoască ori pelasgă³⁾. Grecii cei vechi mai numiau icóna unui om avopiaç, cu deosebire statuele și columnele. În fine, luna lui Decembrie, care la Romani era întregă consecrată lui Saturn, mai poartă și astăzi la poporul român numele de Andrea séu Indre a⁴⁾, ori cu alte cuvinte, ea este «luna Omului» séu a «serbătorii Omului». Pe baza acestor date pozitive noi putem face aici următoarea concluziune: - Cuvântul «"Oj-icùoç;» în antichitatea pelasgă ne apare ca o numire generală, ce se da primelor simulacre sculptate în stâncile munților, ce reprezentau în formă umane divinitatea supremă a religiunii.

Aceste figuri ale cultului public, precum și numirea de «Omul», ce li se atribuia, ne mai pun în evidență faptul, că religiunea pelasgă a fost cea de antăi, care a introdus în Europa imaginile rudimentare ale deilor cu tipuri umane, în antichitatea greco-romană, Saturn era înfățișat cu o figură pelasgă rustică, ca un bătrân cu barbă albă, cu plețele lăsate pe umeri (intonaus avus) acoperit pe cap cu un fel de ștraiu, uneori cu sandale în picidre⁵⁾, și gârbovit de greutatea bătrânețelor, în mâna dreaptă el avea ca atribut un instrument de tăiat, numit de autorii grecești Sps-avcv⁶⁾ sau aprctj⁷⁾, și pe care Hesiod o numește «cotțurată» și «gigantică». La Romani acesta emblemă caracteristică a vechiului dcu a fost numită falx și asimilată cu secerea, ca simbol al agriculturii⁸⁾.

¹⁾ Bntonls Sinopensis Fragm. 4.

²⁾ Antandros, insula spre SO. de Eubea, numită o-dată Ant-andros. Acesta insulă mai avea și un port numit Gaureleon. — Antandros, oraș pelasg sub muntele Ida, pe teritoriul vechii Troie. Sensul acestei numiri este: «în fața Omului». Tot acesta este și Mela (I. IS): Antandrum, quasi pro Andro, illi quasi pro viro accipi volunt, adică: cine voiește să înțeleagă sub numirea de Antandrus «înaintea Andruului» séu «înaintea Omului.»

³⁾ Antandru în limba română ni se prezintă astăzi numai ca sufis, d. o. băiatandru, copilandru.

⁴⁾ Marian, Serbătorile la Români, I. p. 97.

⁵⁾ După o figurină de bronz din muzeul de la Louvre. Simulacrea lui Saturn din templele cele vechi ale Romei aveau legătură la picioare, de unde, după cum scrie M. I. 8.), s'a născut proverbiul: «deos laneos pedes habere».

⁶⁾ Hesiodi Theog. I. 162: jie-fa Bps'navov.

⁷⁾ Ibid. I. 179; <̂>iOpiov áyxtp.

⁸⁾ i 3fnr-rAl.li Q,f i . . i. c.; mi,tn>>i-iim >>H,C inHirír, ^<tt• i-ni fnlrpm. insipne messis,

Originea acestei reprezentări iconice a lui Saturn se reduce însă la timpurile preistorice.

Unul din monumentele megalitice, cele mai importante ale Galiei, ne înfățișează pe Saturn în forma unui menhir sau stâlp conic, acoperit pe cap și pe frunte cu o haină, cu care învelesc tot corpul. Pe față și sunt reprezentate două astre, soarele și luna¹⁾, fiindcă

Saturn, ca divinitate a universului, era venerat tot-odată și ca deus al luminei²⁾. Este drept atribut distinctiv al culturii lumesci, această figură din Galia ne înfățișează la brâu un topar arhaic, sau un ciocan mare. În tradițiile populare române s-a mai conservat încă până astăzi amintirea despre numele de «Omul», cu care avea Saturn în religia veche, cum și despre emblema sa rustică.

Numele ni s-a păstrat sub forma unei legende scurte în versurile din o

mergătorie cea mare», și căreia i se atribuie o deosebită putere sfântă, când se recită.

după Gard). După Fraipont,
Les cavernes, p. 221.

După cuprinsul său, această poemă genealogică era un fel de «Enumerație

de nume». Ea conținea în ordine succesivă și în trăsuri morale numele, originea și faptele diferitelor generații divine.

La începutul său, această poemă populară ne înfățișează pe Saturn sub numele de Omul mare, întocmai după cum odată a fost venerat și la

157. — Simulacru al divinității sau vechii teogonii populare, numită «Numele reprezentant al lui Saturn sau Omul mare», descoperit în sepultura neolitică de la Col-Jorgues (Franța meridională,

adjuca. — La Ovid (Fast. V. 627) Saturn este numit falionis. De asemenea și la Martial (XL G).

¹⁾ Caracterul pelasg sau protolatin al acestei reprezentări umane este constatat de o colindă populară română. Mama Domnului spune despre fiul său :

Că pe fața fiului	Și pe fruntea lui plină
Scris-nă rada sorclui,	Luna plină cu lumină...

Recopilare în Colechiuic ms-t, T. I, p. 214 (Acad. rom.)

Reprezentări analoge și în Italia: Den romischer Darstellung, vorin cr (Saturnus) . . . auch mit bestirntem Haupt erschint, liegen astronomische Ideen zu Grunde (Pauly, R. E. v. Saturnus p. 334).

• **J Mernbii** Sat. I. 22: Saturnus ipse. . . quid aliud, nisi sol intelligendus est

Tesalieni ca "0|o.oXoî séú ca «VTjp TcéXwpoç. Er ca atribute simbolice ale puterii și domniei sale lumesci, «Omul mare» numit și «Dumnezeu» are în tradițiunile române o «secure mare»¹⁾, ort un «ciocan» la brâu.

Acest «Omul mare» al tradițiunilor române este coborât de la «Tatăl din Ceriu»²⁾. El ne apare ca primul fondatorii! al religiunii. El

i) Securea este o armă primitivă, ca reprezenta însemnele puterii, sceptrul acestui timp. Fascele romane, emblemă a imperiului și a puterii, ce se purtau înaintea vechilor regî, ér în timpul republicei înaintea consulilor, dictatorilor, pretorilor etc. încă aveau la mijloc o secure. De asemenea aveau și pontificii romani ca insemne istorice o secure. (P r e l l e r, R. M. II. p. 135).--Dcul Ram mă n al Asirienilor, o divinitate de origine pelasgă, identic cu J u p i t e r Rum i n u s al Latinilor, părintele ploilor și al schimbărilor atmosferice, încă era înfățișat stând pe un munte, susținnd cu capul seu ceriul și având în mână un topor (M a s p e r o, Egypte et Chaldée, p. 662).

J) De Ia Tatăl de sus în ceriu sus	S'a facut o pădure mare
S'a înălțat în sus Un n o r marc,	Cu un lemn mare,
Din norul mare S'a făcut un O m	Și din lemnul mare
mare Cu o s e c u r e mare, Si din	S'a tăiat o așchia marc
Omul mare	Și s'a făcut o b i s e r i c ă marc
	Cu 9 altare, cu 9 altarele

Pe la noi, scrie G. Catană, acesta rugăciune poporala se mal dice și «Numerate r i a mare» și se rostesc la patul unui bolnav de morte, dacă recitătorul se împedcă ori greșescce, atunci se crede că bolnavul móré, ér dacă o rcciteză fluent, se însănătoșeză.

O. CatanJ, înv. Valea Dienet, (Ba M).

Era un Om marc,	Ca să taie lemn mare
S'a dus la pădurea mare	Să facă mănăstire mare
Cu un topor mare,	Cu 9 uși cu 9 altare . . .

(Coin, ir.'ivermi, jud. Dorohoiil.)

Cf. Se va s t o s, Povesti, p. 81. — Ș e d ă t ó r c a, (Fălticeni) An. I. 177; II. 143. în alte colinde române, acest Om mare este identificat cu D u m n e c l e ú :

Da D u m n e d e ú s'a lăsat
Cu c i o c a n u l pus în brâu . . .

(Corn. Salcea, j. BotoșanT. Coicțiiinea no.strii.)

Aceste teogonii arhaice pclasgc, se vede, că aũ servit ca model si ca isvorc principale pentru poema lui H e s i o d. Mă: esistă încă o remarcabilă asemenare. Pe când scopul principal al Teogonici lui Hesiod este învingerea lui Joe asupra lui Saturn și a Titanilor, în «Numărătoarea cea mare» se glorifică la început O i n u l mare, apoi partea a doua a acestei poeme, sub influențele cultului creștin, celebreză triumful divin al lui Isus asupra Evreilor.

Cuventul «Om» reprezenta în anticitate o înaltă putere divină. Profetul D a n i e l (c. I. 13) spune, că a vedut în visiunile sale pe «fiul de Om», că venia pe n o r i i c e r i u l u i și a luat domnia, mărirea și regatul de la «cel mal vechiu de dile». Chiar și

NIC. DENSUȘIANU.

construesce cel de întâi o biserică mare de lemn, cu 3, ori cu 9 altare, cel mai sacru templu al tradițiilor pelasge, a cărui istoria a perit, însă care ne apare mult mai primitiv de cât Mănăstirea-Albă din ostrovul Măreî-negre¹⁾).

7. Saturn ca Zsvç U q i a r o q u i y t a r o c e v s v o n a , a i y l o y , o ç .

Simulacrul sfu cel colosal de pe muntele Omul în Carpați.

Cel mai însemnat munte din catena meridională a Carpaților este Bú cégiül.

Acest munte, care se distinge prin înălțimea sa cea maiestosă și prin estensiunea orizontului său, a avut o-dată o mare celebritate.

El a fost în antichitatea preistorică muntele cel sfânt al triburilor pastorale pelasge, pentru cari șesurile cele întinse de la nordul Istrului erau tot atât de importante ca și văile și culmile Carpaților "-).

Vârfurile cele mai înalte ale acestui munte poartă adă numele, unul de Caraiman și altul de Omul, și amândouă au fost o-dată consacrate divinităților supreme ale rasei pelasge, unul lui Cerus manus, ui?â OOpavoț²⁾, și altul lui Saturn numit și «Omul».

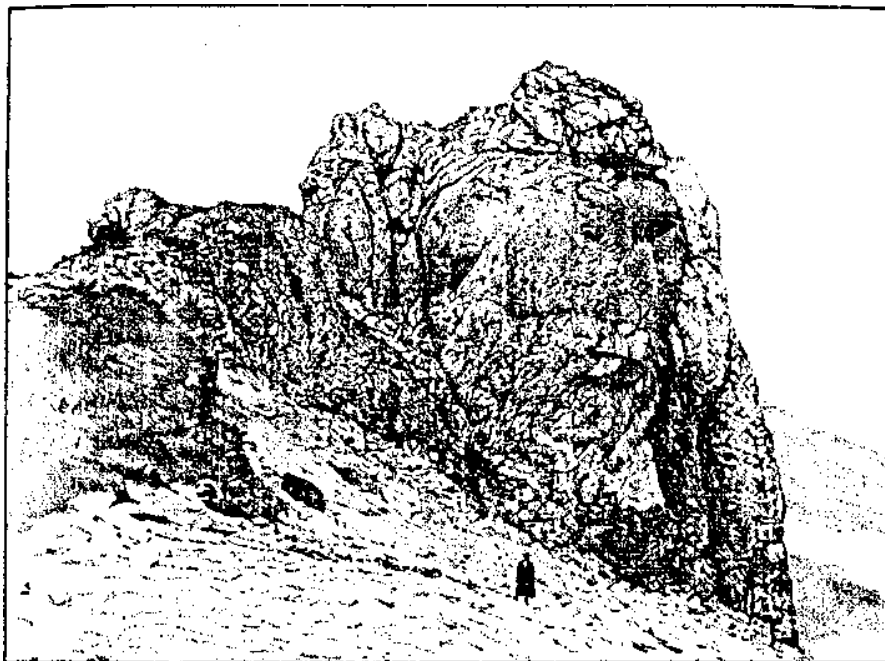
lui Isus i se da atributul de «fiul Omului» (Matciú, c. 1C, 27—28; 19,28), precum și Joc avea epitetul de «Horn ol oi o s» sau fiul Omului. — PC teritoriul veche! Dacie, diferite vârful de munți au fost consacrate o-dată divinității Omului. Ast-fel de numiri mai aflăm urmat orele : Vârful Omului, punctul cel mai înalt al muntelui Kucegiú; Omul de petrá, munte în jud. Argeș, spre SO. de comuna rurală Căneni; Délül Omului spre NV. de corn. Bala-de-sus, jud. Mehedinți; Vârful Omului în Bucovina spre SV. de Chirli-baba, ér în părțile de N. și de NV. ale acestei comune se află munții Tartarka și Capul; Vârful Omului, munte pe teritoriul com. Brosceni, jud. Suceva. Simulacre arhaice cu numele de «Omul» se par a fi existat o dată și în părțile de sus ale Italiei. Anonimul din Ravenna și geograful Guido amintesc lângă Alpi în Galia Transpadană localitatea numită «Omul» (Ed. Finder, p. 251. 458).

¹⁾ Am vorbit aici despre Saturn ca divinitate, în cât este de lipsă spre a cunoaște caracterul vechilor simulacre ale Daciei. Despre cele-lalte numiri și legende ale acestui puternic monarch al timpurilor preistorice, despre patria și faptele sale politice vom vorbi mai la vale, în istoria imperiului pelasg.

²⁾ Este același munte, pe care Dacii, după cum scrie Strabo (VII. 3. 5), îl considerau de sfânt: Spot íspov . . . Svojj.a S'a&TU Kcu-faiiovov. Despre înțelesul numirii, pe care Strabo ne-o di sub forma de Cogaeonon vom vorbi mai târziu, în acest volum.

³⁾ Vedi mai sus pag. 201.

Pe punctul cel mai culminant al muntelui Omul se înalță o coloană uriașă, învelită de regulă în nori **, ér pe un alt pisc din apropiere mai există și astăzi cel mai important simulacru al lumii preistorice, o reprezentare umană sculptată în stâncă, de o mărime într-adevăr formidabilă.

158.— Marele simulacru al lui Saturn ca Zsuț ap:âo<; jis-fiCToț eufooita, *al-țio-^oc*, sculptat în o stâncă de pe vârful muntelui «Omul», punctul cel mai înalt de pe arcul sud-estic al Carpaților. După o fotografie de Prof. Em. le Marton din Rennes, din a. 1900.

Acesta figură într-adevăr titanică din munții Daciei vechi, numiți odată ai Hyperborcilor, ne înfățișează, după toate caracterele sale, imaginea supremei divinități a timpurilor pelasge ²⁾.

¹⁾ A se vedea capitulele următoare.

²⁾ Despre pozițiunea și constituțiunea geologică a acestor stânci, scrie d-l E. le Marton: Elle représente une forme d'escarpements sur le flanc S. du sommet dénommé Omul, qui est le point culminant du massif du Bucgiu. On peut voir que le rocher . . . est de taille formidable, d'après la figure humaine qui est à une vingtaine de mètres en avant . . . Le roc . . . se compose de 3 parties, la partie supérieure (partea stâncosă de-asupra frunții) est le rest d'un énorme bloc calcaire, aussi que la partie inférieure (partea de la gură în jos). Entre les 2 on voit le grès conglomératique, qui forme une bande (fruntea și obrații); et si l'on étudie de plus près le pied même de l'escarpement on y trouve le même grès enveloppant le bloc inférieur de calcaire.

După concepțiunile religioase ale Pelasgilor, Deul cel mare al acestei rase era înfățișat în forme gigantice, cu intențiune, ca prin dimensiunile cele enorme ale simulacrelor, să se exprime tot o-dată puterea și maiestatea acestei divinității.

Din acesta cauza divinitatea supremă a religiunii pelasge, deul tunetelor, al fulgerilor și ploilor, acela, care cutremura pământul, care fecunda câmpiile, văile și munții, mai avea și epitetul de Ἰακχωπέος Gigantul său Omul mare *), și acest Peloros era considerat de Tesalieni ca identic cu Saturn. Serbătorile cele mari ale Saturnalelor la ei purtau numele de «Pel or i a», adică ale «Omului gigant», sau ale «Omului mare».

Marele Deu din Iliada lui Homer, voind a da celor alții Olympieni! o idee despre imensitatea puterii sale fizice le adresează următoarele cuvinte:

«Ascultați-me cu toți, deși și deite, ca se vă spun ceea ce-mă dăce înima. Peste cuvântul meu nimcne să nu trecă, nici deită nici deii, ci cu toți se mo ascultați, fiind-că dacă voi aflu, că vre unul din deși, a mers pe sub ascuns, ca să dea ajutorii Troianilor, ori Danailor, acela se va întorche bătut și cu rușine în Olymp, ori îl voi prinde și-l voi arunca în Tartarul cel întunecos și forte depărtat, unde este sub pământ o prăpastia forte adâncă, acolo unde-su Porțile de fer și Pragul de aramă, și atunci el va cunoșce, că eu sunt cel mai puternic dintre toți deși. Dacă voiți însă, dciilor, încercați-ve norocul, ca să vă convingeți cu toți. Aduceți o catena de aur și legați-o de Uran (cu înțelesul de munte), apoi prindeți toți dci și deitele de ea, și ori cât veți cerca, voi nu veți fi în stare, ca se trageți din Uran pe câmpia pe Deul dregătoriul vostru cel mai înalt; însă când me voi hotărî eu, ca se prind de catena, atunci de o-dată cu voi voi trage în sus și pământul și marea, și catena o voi lega de verful Olympului și toté vor rămâne suspendate în aer, atât sunt eu de superior peste deși și omeni»²⁾.

Aceste cuvinte, pe cari Homer de sigur le-a estras din cântecele cele vechi ale rapsodilor migratori, se refer de fapt la munții cei sfinți de cart vorbim aici.

Olympul Iliadei nu este Olympul Tesaliei, ci este Olimpul cel vechiu de lângă Ἰκxavoc Ἰxoiαῖo; sau Istru, unde era «Originea deilor»³⁾,

¹⁾ Uatonis Sinopensi-s De Thessalia, frag. 4., in Fragm. Hist, grace. IV. p. 349. — Pauly, Real-Encyclopädie, v. Jupiter, p. 592.

²⁾ Hoiuori Ilias, VI !I. v. 19-27. Că Uran este aici un munte rezulta în mod pozitiv din cuvintele: Ἰ οopt/vof)ev jisSiov??.

³⁾ Homeri Ilias, XIV. v. 199-205.

«la marginile pământului, ce nutria multă lume». Olympul și Uránul lui Homer sunt munții cei sfinți ai teogoniei, Oopsa [xaxpà ¹⁾], acolo unde se afla reședința lui Uran, a Gaeel și a lui Saturn ²⁾, unde omenii erau asemenea deilor și unde acești Titani purtau resbele unii cu alții pentru domnia lumii.

De o-dată cu migrațiunile triburilor pelasge de la Carpați către părțile meridionale se au estins renumele și legendele acestui munte sfânt peste toté ținuturile Elaclel, ale Asiei mici și până în Egipt.

După cum civilizațiunea și moravurile cele dulci ale Pclasgilor au avut o influență enormă asupra poporului grecesc, tot ast-fel și credințele lor. De la Carpați au emigrat spre sud, de-o-dată cu triburile pelasge, religiunea lui Uran și a Gaeel, a lui Saturn și a Rheel, a Soréiul și a Lunel, ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea deilor și cu formele cultului, așa după cum se dezvoltase în centrul principal și puternic de la Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinți.

Figura cea enorm de colosală din Carpați Daciei și care ne înfățișează o expresiune suverană de demnitate și o imensitate de putere, nu putea se reprezenta de cât pe deul cel mare național al triburilor pelasge, căruia i-au fost consacrate peste tot locul înălțimile cele mai impunătoare ale munților.

Despre o figură uriașă analogă, sculptată în o stâncă de lângă Antiochia, ne relatează scriitorul grecesc Ion Malala în Cronografia sa următoarele:

«Sub domnia lui Antioch Epiphanul, regele Siriei (decedat la anul 164 a. Chr.), domnind o epidemia în Antiochia, și din acesta cauza murind o mulțime de oameni, un anumit Lcios, un om, care avea cunoștințe de misterele religioase, le-a ordonat, ca se sculpeze o stâncă în muntele, ce domină de asupra orașului. El a îngrijit apoi, se sculpeze în acest munte un cap gigantic încins cu o coronă, întors cu fața către oraș și spre valea de acolo. Apoi a scris ceva pe cap și ast-fel a pus capul epidemiei, Antiochenil numesc până astăzi acest cap Charonion» ³⁾.

Acest Charonios reprezenta în realitate pe Zeóc xa,oa;ó? *), adică «Capul lui Dumneđu» (àrà TOO xápx, Hesych.), după cum era înfățișată și adorată la Beoțien divinitatea cea înaltă a ceriului și a pământului.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 129. — Ibid. v. 113.

²⁾ Hornuri Ilias, VIII. v. 479 scqq.

³⁾ Ioannis Mftlala Chronographia (Bonnae, 1831) p. 205. — Herodot (II. 106.) încă amintesc de două figuri umane sculptate în stâncile de lângă Ephes și Smyrna, în mări de câte 6 coți și 1 palmă. După cum crede densul, aceste figuri reprezintă pe Sesostris (Osiris).

⁴⁾ Preller, Gr. Myth. I. 77.

considerat până aici acest colos din Carpații Daciei exclusiv numai din punctul de vedere al ideilor religioase ale timpurilor preistorice.

Remânc acum se esaminăm acest simulacru din punctul de vedere al caracterelor sale simbolice și al istoriei sale speciale.

Acesta maiestosă figură — a religiunii energice pelasge — ce dominează și astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaților, se distinge prin două particularități remarcabile., particularități, ce ne pun în evidență, că acest simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cea mai sacră și cea mai veche a divinității supreme.

Una din aceste particularități distinctive ale colosului de pe Omul este expresiunea cea lată a feței.

Homer, în unul din imnele sale, numește pe Deul suprem al lumii fizice și morale din timpurile sale : Ζῆνς «picJiov ΖῆνςOV sùpoorca, adică «Deul cel prea bun, prea mare și cu fața lată». Aceste sunt epitetele cele mai vechi, și mai rituale, sub cari era invocată puternica divinitate a lumii pelasge¹⁾.

Achile pe câmpul de la Troia adresând o rugăciune către Zeu; (AiuSu-vaîtoc) Ἰσῆαυφ/ος, î-l numește tot-o-dată εὐποῖτρα, -ρῆξενῆν vaouv, adică Deul pelasg cu fața lată și care locuiește departe²⁾.

Acest «peu cu fața lată» a dăruit, după cum ne spune Homer, regelui Troas de la Troia, nisce caii de cea mai escelentă rasă³⁾, riumiți «cai nemuritori» de către unii autori.

!) Autorii antichității au fost la indoiele, despre sensul adevărat al epitetului și atribuit marelui peu ante-homeric, și în literatura modernă încă nu aflăm o explicațiune satisfăcătoare. Anume unii autori derivă acest epitet de la οἶσι (iitoși) -- τριούβη, voce, sunet, traducând pe Ζεύς εὐπόου-α cu late - sonans. Alții din contră recunosc, că radicalul lui οἶσι se reduce la Ζῆνς (Jmct și εἰςΤεῖς) οἶσι, fața, însă denșil au interpretat în mod cu totul necoresct acest epitet, unii cu latoculus, latum habens oculum (Stephanus, Thes. 1. gr.) și alții cu late-videns, late-cernens. După ideile teologiei antice însă, sub expresiunea de εὐποου-α se înțelegea forma figurei divine, fața cea lată, extrem de imponentă a lui Zeus. Ast-fel la Homeros Junona adresându-se către Apollo și^{1ns} (II..XV. 146) le dice: «Zeus vă ordonă, se veniți cât mai în grabă pe muntele Ida, și după ce veți veni se priviți fața lui Zeus» (Α-οῦ τ'σί; ἰῆσα ἰάφια&ς). La Eschyl. (Suppl. v. 1059) Zeus arc ἰε ἀσμενοα οἶσα imensă (c'v. v ἰ^US-JQV). în fine mai este de notat, C3-Homer întrebuințează adiectivul εὐπόου, aproape peste tot locul, numai în sans strict material, așa d. e.: εὐποάφο.οἶ, εὐποασσιος, cu strade late; ΕἰουῖσιΤυῖτο;, cu fruntea lată; «fopEes-poș, cu albia lată; εἰποπο?, cu spațiu lat, etc.

^{a)} Homeri Ilias, XVI. v. 233-241.

³⁾ Homeri Ilias, V. v. 265-267.

În timpurile primitive ale istoriei căii ceii înăi renumiți pentru forma, simetria și viteza lor, erau din nordul Traciei. Pegasus, calul cel divin cu aripi, a fost după legende născut lângă izvoarele (înțelege cataractele) râului Oceanos sau Istru¹).

Cu deosebire în ce privește pe Zeu eopóna sunt memorabile următoarele cuvinte ale lui Homer.

«Thetis (mama lui Achile) plecând des-de-dimineață se sui pe Uranul mare (Οὐρανός) și pe Olymp și aci află pe fiul lui Saturn cel cu fața lată (εὐπυθία Κρονός) ședend la o parte de cel alăți deș pe punctul cel mai culminant al Olympului, care are multe verfură²».

Important text pentru istoria acestor timpuri atât de obscure. Și aici în Hesiod «Οὐρανός», care se afla în nemijlocită apropiere de Olymp, exprimă simplu noțiunea de munte³), ér nid de cum spațiul cel infinit, ce se înalță de asupra pământului. Acest înălțat Οὐρανός, pe care se suiă măi întâiu Thetis, ca să mergă în Olymp⁴), este din punct de vedere al geografiei rapsodice identic cu Caraiman, muntele cel imosant al Daciei consacrat divinității lui Cerus manus (Ceruleum mare) și care ne apare în legendele romane personificat sub numele de Caraiman, creatorul «celor de întâiu omeni», cr în descântecele populare române, ca Domn al fulgerelor și al trăsnetelor și guvernătorul cel mare al lumii⁵).

¹) Hesiod Theog. v. 293. — Tot în emisferul nordic au pus ceii vechi și constelațiunea Pegasului.— După cum se știe, Sciții au fost în anticitate cei măi celebri călărași. — Calul de venat al lui Adrian se numea Borysthenes (Dio Cass. lib. LXIX. 10). Ér rasa cailor din Moldova a fost renumită până în sec. al XVIII-lea pentru făptura, agerimea și rezistența lor la oboseli (Cantemiri, Descriptio Moldaviae, p. 32).

²) Homeri Ilias, I. v. 497-499:

•ijcpif] f'ayéjjY) \ií-(í'v oúpavôv OüX'jjiKÓv ts'
 ÎUNSV S'BÛpuOitr* KpOviíYJV ÓTEp TjJltVOV ÍAXcuV
 axpOTctfj xop'rfjj jioXuSítpaíoť ObXúji.Ko'o.

Este de notat, că Homer numește aici vârful cel mai înalt al muntelui Olymp, pe care ședea Joe, xopu-f-f), adică crescet, cap. Kópu-fv] se numește la Homer și vârful muntelui Ida, de unde privia Joc la răsboiul troian (II. XIV. 157). Tot acasăși numire o întrebuințeze Hesiod pentru punctul cel mai înalt al Olympului (Theog. v. 62).

³) Aristotel (De mundo, c. 6) încă derivă cuvântul oip'xvo; de la o'poç.

⁴) Atât la Homer (II. I. 197; V. 750) cât și la Hesiod Oupavoť și "OXujJino': ne apar ca doue înălțimi din una și aceeași catena de munți, în lupta cu Titanii, Joe fulgeră în același timp de pe Uran și de pe Olymp. Din cauza acestor fulgere, scrie Hesiod, s'a aprins jur împrejur pădurea cea estrem de imensă (Theog. v. 689-694).— În fine atât la Homer, cât și la Hesiod, Olympul este un munte din regiunea nordului, acoperit de regulă cu neaă (vufoteť, ayuvvitfoť).

⁵) Vedă mai sus pag. 201.

Pe o monetă din timpul lui Antonin Piui, DACIA ca divinitate este înfățișată ținând în mâna dreaptă o grupă de munți i), cart fără îndoielă aveau o însemnătate istorică-religiosă, erau munții cel sfinți ai D a c i e I, csfyiv Spoc a luî Strabo. Ér poetul P. Papiniu Statiu, oare a trăit mult timp la curtea lui Domițian, numesce adese orî Dacia simplu ver ti cern și m on tem ²⁾).

în Iliada lui Homer, locuințele marelui peu sunt pe o înălțime fizică te-restră. Numai palatul ha Zs6; se află pe maiestrosul *Oly m p*, ér cei alalți del locuesc pe văile Olympulul ³⁾ și pe Uran ⁴⁾).

Tot asemenea în teogonia lui H es i o d, Zsoç eùpuoros este cleul al cărui reședință se află pe Olimpul cel sacru al timpurilor Uranice⁵⁾ clin «colțul» cel mal depărtat al păm en tulul⁸⁾, séú din «fera négra» '), de lângă Oceanul (séú Istrul) cel cu vuitori adânci ⁸⁾. Zeuç eùpuorae este deul dreptății⁹⁾, el împărfesce bunătățile sale celor onești și drepți, dă prosperitate orașelor, abundență pământului, ghindă stejarilor, sporesc al-binele, binc-cuventeză turmele de ol, face ca femeile se nască copil ase-menea părinților sol și omenii se se bucare în petreceri de lucrurile câștigate prin munca lor, el resbună nedreptățile și arde cu fulgerile sale pe cei insolenți și făcători de rele ¹⁰⁾).

O altă particularitate cu totul expresivă, ce ne-o presintă tipul cel ar-chaic al marelui Deu din Dacia, aparține simbolismului antic.

Pe fruntea cea calmă și plină de inteligență a acestui deu se ved ur-

¹⁾ Eckhol, Doctrina numerum, Voi. VII. 5.

²⁾ P. P. Stații Opera quae extant (I.ipsiac, 1857). In Equus maximus Domitiani

..... tu tardum in focclera Montera

Longo Mărie domas

Cf. Ibid. p. 247 : Dicit M o n t e m D a c o r u m, eo vocabulo t o t a m g c n t e m tle-signans. — Eckhd, Doctrina numerum. VI. 428: Statius Daciám saepe vocat v e r t i c c m vel m o n t c m. ') Homed Ilias, XI. 77.

⁴⁾ Homerl Ilias, I. 195; VIII. 365; XX. 299; XXI. 267. — Odyss. IV. 378. 439.— Adu nările deilor însă se fac pe Olymp, când Joe i convocă anume pentru acest scop. (Hiad. VIII. 3; XX. 4. — Odyss. I. 27. — Hcsiodi Theog. v. 391).

⁵⁾ Hcsioul Scut. Here. v. 203: à-j-vàç "CU^itoț. — Ibid. Theog. v. 514. 884.

⁶⁾ Hcsiodi Theog. v. 119.

⁷⁾ Ibid., v. 69.

⁸⁾ Homerl Ilias, XIV, v. 201. — Hesiouli Theog. v. 133. 695 și 841.

⁹⁾ Hesiouli Opera et Dies, v. 229 seqri., 281. "> Ibid. Theog. v. 514.

...nnturale ori artificiale, ce reprezenta o spargere a capului în partea
...ă a craniului.

Semne simbolice analoge erau înfățișate și pe imaginea cea sacră a divi-
nității supreme din teogoniile ante-homerice. După vechile legende pelasgo-
elene Minerva (de la rădăcina men, mens, minte) a fost născută din capul
luî Toe. Poetul Pindar ne-a transmis acesta legenda sub formă, ca Vulcan
a spart cu securea de aramă capul luî Joe (Zeut), din care apoi a esit Mi-
ner va cu vociferări atât de enorme, în cât s'a înspăimentat ceriul si pă-
mântul '), seu după cum se csprimă Homer, părnentul a răsunit si pontul
s'a turburat de undele cele purpurii*).

în cele de ântâiu timpuri ale istoriei, credințele religioase erau confundate
în simbolism, st tóté imaginile sacre ale anticității se caracterizaă prin o
varietate infinită de atribute simbolice.

Ne întrebăm acum. Se reduce ore originea acestei legende alegorice
despre nascerea Minervei din capul luî Zeuj la acesta figură atât de arhaică,
atât de adorată și atât de unică în genul seu?

Noi credem, că da! Homer pune în părțile de nord ale Traciei, la Istru,
la 'QxEctvoț TOTOJioc, originea tuturor deilor cunoscuți și adorați în ținuturile
grecesci.

Simulacrul lui Zsoç sOpooTra de la Porta cea mare a Carpaților ne prezintă
încă un important simbol caracteristic.

Lângă umerul drept al Deului ni se înfățișează în forme forte regulate si
bine conservate figura unui scut gigantic.

Acest scut este unul din atributele cele m ai principale si mai arhaice
ale divinității supreme din timpurile eroice.

In cele mai vechi monumente ale literaturii grecesci, Deul cel mare al lumii
pelasge are epitetul de afyV/oc, adecă «cel ce ține egida», seu scutul³).

Iliada lui Homer ne descrie acest scut ca forte prețios, pe care timpurile
nu-I pot îmbetrâni, și care nu va peri nici o-dată. De el erau suspendați
o sută de ciucuri de aur împlețiți forte frumos, având fie-care ciucur o

*) **Piudurl** OJymp. VII. v. 35-38:

ávijf⁵ 'Aipaíatou te/va'.O'.v

/o.),XiXaT(i> **ni**),ev.tt itaTēpo; 'Aftavtuía v.ofrfäv xttt' tiupav

ivopouáaia' àXaXatev 6itf[>]jiáTiífi fioâ.

Ouj><vit S'E"fp',tE V1V V.ai **IVrjl** (lalYjp.

^{a)} HomcrI Hymn, in Minervám.

^{a)} HoiuerI Ilias, II. v. 375; V. v. 714, 733. — *ilesiodi Theog.* v. 11, 13, 25, 735, 920;
Opéra et Dics, v. 483.-Ibid. *Fragm.* 124.

valore de câte 100 de bol '). Jur împrejur, acest scut al puternicului (eu era încunjurat cu o frică religioși. Pe el erau reprezentate «Certa», «Bravura», «Tumulul cel îngroclitoriu de resboiu», și capul Gorgonei, a monstrului celuî sinistru și teribil ²⁾).

Acest scut a fost fabricat și dăruit lui Joe de Vulcan ³⁾. însă după cum rezulta din alt loc al Iliadei, scutul marelui Zeu era de petra séu de stâncă ⁴⁾, st la acesta particularitate se pare, că se refer cuvintele lui Homer, că timpurile nu-1 pot îmbetrâni, și că el nu va peri nicî o-dată.

Acesta era scutul cel miraculos, care inspira, de o parte curagiul de luptă, de altă parte o teróre marțială, si da învingere tuturor acelor, în a căror tabăra se afla.

După vechile tradițiuni, Joe a apărut mai întâiu cu acest scut în luptele, ce le avuse cu Titani și cu Giganții.

în memorabilul răsboi ce-1 purtară Acheii (Grecii) cu Troianii, Joe trimise pe Apollo în ajutoriul Troianilor, i împrumută acest scut, spunându-i să-1 scuture pe teatrul de resboiu și va face pe Achei se se retragă înspăimântați la corăbii ⁵⁾).

Minerva, în înțelegere cu Juna, încă luă acest scut, însă fără scirea lui Joe, si alergând cu el în tabăra Grecilor i îndemnă la resboiu în contra Troianilor ⁶⁾).

Egida lui Joe, după cum rezulta din Homer, se purta pe umert ⁷⁾, și tot ast-fel ne apare figurată ca atribut al marelui simulacru din Carpații Daciei.

Până târdiu în timpurile istorice, credințele religioase erau strîns legate de anumite simulacre legendare, căroro poporul în imaginațiunea sa le atribuia o putere supra-naturală.

Când Homer și Hesiod ne descriu figura cea maiestosă a lui Zeú e tjpúoTra, a T'OX⁰⁵ etc-> denșii nu aveau în vedere o putere divină abstractă, ci o imagine sensibilă, un simulacru consecrat prin o vechia religiune ; întocma după cum și Achile adresa rugăciunile sale lui Joe de la Dodona.

Minerva, ne spune Homer, s'a născut din capul lui Zsoț afyio^oc ⁸⁾, si aceste

¹⁾ Homeri Ilias, II. v. 446 seqq.

^{*)} Ibid. V. 738 scqq.

¹⁾ Ibid. XV. v. 308,

) Ibid. XVII. v. 593-594: at-fiîa |i</p>|j.af.E-rjv. Ca substantiv |iaf)|j.apțic la Homer n'are de cât simplul înțeles petra, stâncă, or mai târdiu sub acest cuvent se înțelegea numaî specia cea călcărosă, dură și lucitoriă, marmorul.

⁵⁾ Homeri Ilias, XV. v. 229.

•) Ibid. II. v. 447.

¹⁾ Ibid. V. v. 738.

⁸⁾ Homeri Hymn, in Minerv. — Ibid. Iliad. I. 202. — Hosiodi Theog. v. 930. 924,

cuvinte ale sale se refer incontestabil la principalul simulacru al religiunii ante-elene, la figura cea sacră atât de expresivă, din toate punctele de vedere, a lui *Zsuc*, *cd'iioyix*; de pe Olympul cel vechiu al teogoniei, acoperit de regulă de nouă, de la nordul Istrului de jos.

Această tradiție o aflăm și în teologia romană.

După importanțele cstrase, ce ni le-a transmis Cicero din biblia cea sacră a păgânătății romane, Minerva, deită, pe care o adora lumea pelasgo-grecescă, a fost născută din Iov și din Coryphe, fca Oceanului ¹⁾.

'ōxeavóí TiOTafiç, părintele tuturor divinităților ante-elene în teogoniile antice, este Istrul «cel sfânt», pe care cei vechi i-l considerau tot-o-dată de «cel mai mare râu* al lumii; ér Coryphe, la Homer este vârful cel mai înalt al Olympului vechiu ²⁾, sau după Pindar însuși capul lui Iov, din care a eșit Minerva ³⁾.

Constatăm așa dar, că atât după legende, cum și după caracterele, ce ni le prezintă importantul simulacru, ce-l reproducem în sus, deită Minerva s'a născut pe teritoriul cel sfânt al religiunii vechi, din nordul Traciei, în regiunea Istrului, din capul lui ZSDÇ alyio/oc.

Sciința era atributul Minervei, și tradițiile pun născerea acestei deite în Carpații Dacici, o împrejurare, pe care o confirmă și legenda lui Prometheus, despre care vom vorbi mai târziu.

Egida marelui Zs6? de la nordul Istrului a avut tot-o-dată un rol extrem de important în viața de stat a Pelasgilor. Ea ne apare ca paladiul existenței și independenței politice a acestei națiuni, în memorabilul război întemplat pe țărmurile Helespontului acest scut ne apare, acum în rândurile Troianilor, acum în tabăra Acheilor, după cum unele divinități protegiau imperiul lui Priam, ér altele coalițiunea Acheilor.

Memoria unuia scut sfânt al marelui Deu se păstrase până în timpurile lui Nurn și la triburile pelasge, ce emigrase în Italia.

Regele Nurna, cel de întâiu organizatoriu al cultului public la Romani, dona din motive tradiționale, pe care astăzi nu le mai putem de ajuns cunoaște, ca noul stat întemeiat pe țărmurile Tibrului se aibă un scut protector al marelui Deu.

¹⁾ Cicero, De nat. Deor. lib. III. 23: quarta Minerva Jove nata et Coryphe Óceáni fi];_a

²⁾ Homeri Iliad, l. v. 499. ')

Pindari Olymp. VI. 36.

Densul, după cum ne spun legende, urmând consiliile soției sale Egria, rugă pe Deul cel a tot puternic, pe sae vus Jupiter *), pe Domnul tunetelor și al fulgerelor, se descindă din înalta sa locuință la Roma, și aci se-I descopere, prin ce fel de rituri și ceremonii, Romanii vor pute în viitorii se împace mânia divină.

Marele Deu național ascultă rugăciunea și se coborî din înălțimea sa la Roma, în pădurea cea sfântă de lângă Aventin. Vîrfurile acestui munte se cutremură și pământul se scufundă sub greutatea Deului.

Aici marea divinitate a Pelasgilor făcu cunoscut lui Numa sacrificiile rituale, prin cari poporul seu va pute, în cașuri de trebuință, se abată ori se împace mania divină, și tot-o-dată i promise, că în ziua următorii i va da un semn evident pentru siguranța statului roman. Ér a doua zi, când sorelc apăru pe orizont în totă splendoarea sa, și pe când Numa stând în fruntea poporului seu ridicase manile în sus adresând rugăciuni divinității supreme, ca se-I trimită darul promis, se vèdu de o-dată, cum ceriul se deschide și un scut legănat ușor de aer cade în jos. Numa ridică scutul și aduse sacrificii de mulțămire Deului. Apoi aducându-și aminte, că sortea imperiului roman este legată de acest scut, pe care î-1 numi an cil e, el dispuse a se face mai multe scuturi asemenea, pentru ca omenii rēi și inimi se nu potă răpi scutul cel divin, ér pada acestor lucruri sfinte o încredința colegiului de preoți, numiți Sălii ²⁾.

După cum résulă din acesta tradițiune religioasă noul stat pelasg simțise o ncaperată trebuință de a se pune sub scutur protector al mării divinități naționale, și Numa, un bărbat erudit în tóté sciințele divine și umane ³⁾, știu se procure pentru poporul seu o ast-fel de garanția sfântă, dată de însuși deul cel puternic al ginții pelasge.

Din punct de vedere istoric originea acestei credințe se reduce la ținuturile de lângă Istrul de jos *).

În Latini cele mai antice tradițiuni religioase păstrase la locuitorii din Aricia.

Acest trib pelasg al Aricinilor, celebru prin religiositatea sa ^{D)}, înainte de a

¹⁾ La V. Maxim (I. 3. 2) : S a b a z i u s J u p i t e r ; Macrobiu (Sat. I. 18) S e b a z i u s ; alte forme S a b a d i u s , S e b a d i u s , grec. Sałáı:(>ı. La Siliu Italic (VIII. 424) S a b u s . în Pannónia: Sa vus august us (C. I. L. III. 3896. 4009).

²⁾ Ovidii Fast. III. v. 275 scqq. - Dionysii Halic. lib. II. c. 71.

³⁾ Livii lib. I. c. 18.

⁴⁾ Ancilcle romane, aveau după Varro (L. L. VII. 43), forma scuturilor trace, ér pe o monetă. de bronz a împăratului Antoniu Puii, figura unu disc oval.

⁵⁾ După cum ne spune Strabo (V. 3. 12) originea templului Dianei din Aricia se reducea la Diana Taurica, și că întru adevăr csistaă acolo, instituțiuni religioase

trece în Italia î-și avuse locuințele sale lângă lacul Meotic ») și în urmă pe teritoriul Daciei în apropiere de gurile Dunării, unde rămășițele sale etnice ne mai apar în timpurile istorice sub numele de Arrechi ²⁾),

Nimfa Egeria, care după cum ne spun tradițiunile, a fost soția și inspiratoarea lui Nu ma în tdtă opera sa de organizare religioasă, era de origine din Aricia. în particular legendele i atribue densei idea pentru invitarea marelui Deu pelasg la Roma și misteriat cu scutul cel protector.

O reminiscență religioasă din patria cea veche a triburilor pelasge de la Dunărea de jos.

După Herodot, Zalmoxis, Deul cel mare al Geților, mai era numit de unii și Gebelcizis ³⁾).

Forma, sub care ni se prezintă acesta numire, este afară de ori-ce îndoielă alterată. Herodot nu cunoscuse bine dialectul nordic al Pelasgilor, după cum acesta se constată din diferite cuvinte scite, pe care ni le-a transmis în mod eronat.

Imaginile cele mai vechi ale divinității supreme reprezentai! de regulă numai figura capului.

în unele ținuturi ale Greciei marele Zeos era adorat și sub numele de xEfaXij, cap ⁴⁾). La Beotici el mai avea epitetul de xapató? de la xápa, cap ⁶⁾). În Italia Jupiter Latiaris mai era numit și Latiale caput ⁶⁾). În Roma când se făceau lectisternele, seu prasnicele cele man, se aședau pe pulvina și pe lectos imaginile deilor numite capita deorum ⁷⁾), adică chipurile sfinte, ce reprezentait numai capetele seú busturile deilor.

De asemenea și la Troianii, imaginea lui Jupiter fulgurator seu Jupiter

¹⁾ între populațiunile de lângă lacul Meotic S t r a b o (XI. 2. 11) amintesc pe 'Ap (codd. 'Apptx*); — La P i n i u (VI. 7. 1): Arrechi.

O Brațul seú gura de nord a Dunării ne apare la Apolloni Rhodiu sub numele de Ap-^xoç, în unele codice ale lui Ptolemeu sub forma de Tvapiámov (Ed. Didót, I. P-460) întocmai după cum teritoriul Arimilor portă la Virgiliu (Aen. IX. 716) numele de I n a r i m e. în amândouă cașurile inițialul <Jn> este numai o simplă prepoziție a dialectului pelasgo-getic de la Dunărea de jos.

³⁾ Herodoti hb. XCIV: oi te «ITO.v -riv aî>iiv Toúrov (ZaX|x05;v) VO^ÍFOUGI Tiflitiv.

⁴⁾ I'auly, Real-Encyclopädie, v. J u p i t e r, p. 596. — Preller, Gr. Myth. I. 99.

⁵⁾ Preller Gr. Myth. I. p. 77.

⁷⁾ Lucani Phars. I. 535-536 :

..... etArctois rapiens de partibus ignem,
Percussit I, a ț i a l e caput.....

⁷⁾ Preller-Jordau R. M. I. 149.

avus, era înfățișat;! num ai prin figura capului, după cum ne atestă specimenul de terra-cottă descoperit de Schliemann în săpăturile de la Troia *).

Gebeleizis este numai o numire secundară a lut Zalmoxis, și incontestabil un cuvent compus. Partea din urmă corespunde la ZTJ; , ZI? — Zsuț și foarte probabil, că Gebeleizis exprimă numai una și aceeași idee cu $y.e-f\langle Xrj-Z!.\ddot{t} = x!cp\langle Xrj-A;$; seu $x\epsilon\tau\chi\chi A^{\wedge}-Aioc$, adică «Cap ul-luî-Deu» după cum era înfățișat prin simulacru cel enorm de pe arcul sud-estic al Carpaților.

Figura cea titanică a lui Zcoc sipiatoc {laftaroç söpöona, at7Íox°C, de pe muntele Omul nu era o personificare abstractă a divinității. Acest simulacru reprezenta de fapt chipul unei celebre personalități preistorice, a lui Saturn, Deul și Domnul ideal, al populațiilor de rasă pelasgă.

După Caclus séu Uran, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul, când armele romane introduseră aici religiunea oficială a imperiului.

Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dezvoltare etnică și politică a Pelasgilor, atunci când destinele încă nu începuse să se persecute pe Pelasgiî orientali, și când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.

Prin mărimea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot-o-dată, cât de fericite, cât de gloriose erau timpurile acelea, și cât de vastă era puterea lumescă a aceluia, a cărui figură s'a éternisât prin stânca de pe muntele Omul.

8. Figura În Zsvg Aav.ii] (ișiuvoc {isyiaroç, fi a lui Jupiter din Otricoli.

Există o asemenare surprinzătoare între simulacru lui Zsôç uay.t'rj (Fig. 158) și între bustul lui Joe din Vatican descoperit la Otricoli (Fig. 159).

încă din timpurile republice!, Romanii începură să imiteze formele arhaice pelasge în reprezentarea iconică a divinităților sale.

Cele mai frumoase statue ale lui Saturn, Hercule, Apollo și Dianeî (lănci), ce ornau templele cele mari ale Italici și ale provinciilor cucerite, ne înfățișează într-o tóté, caracterele stilului arhaic pelasg.

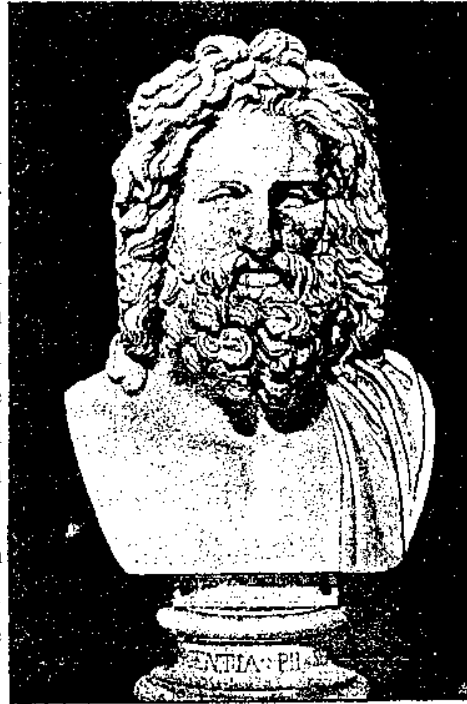
În general exista la Romani principiul, de a considera și adora ca sfinte numai chipurile consacrate prin tradițiunî și legende vechi naționale. Probă în acestă privință ne sunt figurile Larilor și ale Penaților și simulacru cel brut al .Mamei mari de la Pessinus.

*) Schillemann, Ilios p. 806.

Care era însă tipul primitiv al lui Joe Romanul, numit în teologia latină Jupiter Optimus Maximus, și care era originea imaginilor sale, nici un autor nu ne poate spune ').

Cel mai vechi simulacru al lui Joe la Romam se numea Jupiter Lapis ²⁾. Pe acest Joe-de-petră se făceau jurămintele cele mai înfricoșate, și se consecrau tractatele internaționale de pace și de alianță, însă, ce formă și ce mărime a avut acest simulacru al timpurilor prisce-latine, noi cu siguranță nu putem ști.

Un fapt însă este pe deplin stabilit, că Joe Grecanicul (Ζεὺς Ἐξάκλιος s. Ἰασηύτης), se distingea prin caractere cu

totul speciale de Joc al Pe-

ter (>). — Jupiter, lin Otricoli. Bust de

lascrilor.

Momcr vorbind de mnrele

marmure aflat la Otricoli "). astădi conservat în Sala rotonda din Vatican. După Duruy, Hist. d. Grecs. U. p. 383.

Défi al timpurilor Troianc se

exprimă ast-fel: «Fiul lui Saturn (Joe) dise și făcu un semn de aprobare cu ') PI iniu ne spune numai atât, că imaginea lui Joe din Capitol consacrată de Tarquiniu cel bătrân a fost de argilă, făcută de un așa numit Vulcan sēu Vulcan Vcii (H. N. lib. XXXV. 157: et Vulcanus Veii accitum. cui locaret Tarquinius Priscus Iovis effigiem in Capitolio dicendam; fetilem eum fuisse. Textul după Preiler. R. M. I. 1881. p. 218. — La Ni sard: Turianumque a Fre-geliis accitum etc.)

M deliii is¹. A. I. 21: Iove m lapidem, quod sanctissimum iusiurandum est harparatus ego iurare sum (Cf. Cicero, Fam. VII. 12). Acel care depunea juramentul in •mana o petră si dupa ce pronunță; formula sacramentală o arunca: Si ^{ens} ^{ano}>

v. Lapidem). Aceiași rit se mai observa și astăzi în unele părți române. «Țeraniî când fac vre-un jurământ sēu îegământ ia în mână o petră etc. (înv. A. Marinescu, eoni. Gălășesci, jud. A)-?eș. — înv. C. Popescu, corn. jud. Romanați). ^ iste vechiul oraș Otricolum din Umbria lângă Tibru, unde se mai veci și

turn me Di es piter, salva urbe arceque bonis ejiciat. uti ego hunc l a-^o rn (Festus s. porul "n bat,

sprâncenele sale cele negre, ér pletele sale arginți î, ce cădeau în jos de pe capul nemuritorii! se mișcară și Olympul cel mare se cutremură> *). Acesta era figura divinității supreme adorate de Pelasgi. Grecii din contra până în timpurile lui Phidias înfățișau pe Joe din Olympia, cu un tip mnî mult oriental, tuns pe cap, „cu perul inelat pe frunte, cu barba tăiată pe fălcî și ascuțită înainte *). Romanii însă urmară tradițiunile arhaice latine. Ei adoptară pentru suprema lor divinitate o figură pelasgă barbară, reprezentând pe Joe cu perul abundent, mâi mult neîngrijit, cu pletele lăsate pe umeri, cu barba stufosă, cu o îmbrăcăminte simplă, st cu pieptul de jumătate desvelit ⁸).

Esaminând cu totă atențiunea caracterul general al formelor și espreciunea diferitelor detalieri, ce ni le presintă aceste doué monumente, se pare, că figura cea barbară rustică a lui Joc din Otricoli a fost reprezentată după tipul cel colosal al lui Zeuș «tatoç |-uyi<noç sîpuona din Carpațiî Daciei, séu din țera Hyperboreilor celor sfinți și fericiți, încă din timpul lui Numa, tradițiunile romane erau strîns legate de Dcul pelasg de lângă Istru ⁴).

’) **Homert** Ilias I. v. 528-530.

*) A se vedé reproducéerile de la Duruy, Hist. d. Grecs. I, p. 358. 794. — Cf. Pausania, lib. V. 22. 1; 24. 6 : Ζτιç οί>x fytv fívssa.

*) Fig. 159. — Același tip ni-1 presintă J u p i t e r t o n i t r u a l i s de pe columna lui Traian (F r o h n e r, I. pi. 49) și o statuétă de bronz descoperită în Ungaria și conservată în Museul britanic (Duruy, Hist. des Grecs, If. 637. Cf. A r n o b i u s, VI. 25.—La J u v e n a l (Sat. XII. 86—87) încă se accentuează individualitatea națională a lui J u p i t e r Romanul :

Hie n o s t r u m placabo Jovem, Laribusque p a t e r n i s
Thura dabo . . .

*) încă în anticatca preistorică imaginile și obiectele cele mâi sacre se considerau a fi cele din regiunile Dunării de jos și ale Mării negre. Oreste și Pyladç răpesc din Crimeea chipul cel sfânt cădut din ceriu al Dianeî Taurice și-I duc la Atena (Eur. Iph. T. 79), orî după cum spune Pausania (III. 16. 7) la Sparta. — Ér după altă tradițiune Oreste duse mâi antâiu imaginea cea sfântă a Diancî Taurice la A r i c i a în Italia (P a u l y, Real-Encyclopădie, V. Bând p. 972) — H e r c u l e, trimis de Eurysthcu, regele Myceneî, vine la H y p e r b o r e î, ca se răpescă merele c e l e s f i n t e de a u r (Apoll. Bibi. II. 5. 11. 13). — Tot Hercule, din însărcinarea Iu) Eurysthcu, vine în țera Istriei, ca se ceră de la Diana c c r b ó i c a c u c o r n e l e de aur, pe care î-o consecrase nimfa Taygeta, fica lui Atlas (Pindar, Olymp. III. 27). — A r g o n a u ŷ i i se asociază, ca se răpescă l â n a cea s f â n t ă de aur consecrată cjeului Marte.— Consulul M. L i c i n i u Lucull ridică la anul Romei 682 din o insulă a Mărei negre una din cele mâi arhaice figuri ale lui Apollo, o statuă colosală de 30 coțî (13 m. 86 cm.), care apoi fu asdată în Capitoliu, de unde s'a și numit A p o l l o C a p i t o l i n u s.

Jupiter Opt i mus Maximus era deul național al Daciei. Acesta o constată chiar monumentele epigrafice ale administrațiilor romane.

Încă în timpul M Hadrian, curând după cucerirea Daciei, o parte însemnată din populațiunea provinciei a fost ridicată și transferată departe în Britannia lângă v a l l u m Hadriani, unde se formă din ea o trupă auxiliară sub numele de Co h o r s I A e l i a D a c o r u m și care este amintită aici până în secolul al V-lea. Din cele 23 de inscripții votive ale acestor ostași Daci ¹⁾, 21 sunt adresate lui Jupiter Optimus Maximus, una lui Marte și alte două lui Marte asociat cu Cocidius (cascus deus.—vêtus deus). Jupiter Optimus Maximus era așa dar o divinitate părintească foarte populară a Dacilor.

Ca tip și ca ideal al maiestății divine figura cea consacrată a lui ZE-'J? s'jpuoTta, după cum ni-o înfățișează stânca de pe vârful muntelui Omul, se caracterisera prin un per abundent, ce descinde pe umeri în formă de plete lungi autoritare, ce de-asupra frunții, perul se ridică în sus întocmai ca și coma unui leu.

Aceeași dispozițiune particulară a perului ne-o presintă și bustul din Otricoli.

Maî există încă o analogia foarte caracteristică între aceste două simulacre.

Bustul lui Joc din Otricoli ne înfățișează în toté trăsurile fisionomiei sale, nu tipul italo-latin, ci o figură nordică barbară, un tip etnic, nobil, însă sever, din părțile Dunării de jos, după cum i-l vedem exprimat și pe monetele cele vechi ale Dacici ²⁾.

În cult, Jupiter Optimus Maximus al Latinilor, era una și aceeași divinitate cu Zs'it' așicTo: JISYICTOÇ sùpôorca, Deul cel mare al rasei pclasgc ³⁾, căruia i adrează Homer imnul său ⁴⁾, ér Achilc rugăciunile sale de pe cumpul Troiei⁵⁾,

Clnar și epitetul de Latis.ris, cu formele sale de Latius, Latioris ⁶⁾, ce-l avea Jupiter Optimus Maximus, se pare a corespunde mai mult la sufo

¹⁾ C. I. L. Voi. VII, n r. 806-827. 886. 975.

²⁾ A se vedé lipul regelui Dac de pe moneda reprodusă la pag. 127; cr kt G o o s s in Archlv des Vereines f. siebcnb. Ldkde. N. F. XII r. Ta f. XIV. fig. 1. 2.

³⁾ Cicero De nat. deor. lib. II. 25 : Sed ipse J u p i t e r . . . a m á j o r i b u s n o s t r i s ¹ m u s , m a x i m u s ; c t q u i d e m a n t e o p t i m u s , i d e s t b e n e f i c e n t i s s i m u s (ap-Pdlatu est).

⁴⁾ Homerl Hymn. i., jovem.

⁶⁾ ura antică modul de scriere a variat și foarte probabil și pronunțarea.

Și dacă peste tot acest epitet de Latiaris, Latius sôu Latioris are un caracter etnografic, el desemna nu pe Jupiter al Latinilor din limitele cele înguste de la Tibrul de jos, ci pe Jupiter al Proto-Latinilor, stabiliți în regiunile orientale ale Europei înainte de emigrarea lor parțială în Italia.

Din punct de vedere arheologic, Joe din Otricoli ni se prezintă ast-fcl, numai ca o simplă imitațiune a figurei celei arhaice a lui Zeuș sùpoofia, ori cu alte cuvinte Jupiter din Otricoli este d cui cel topic al Daciei i).

Un caș analog ne prcsiniă statua titanului Atlas din rnuseul de la Neapoc, care a fost modelată după columna cea colosală, ce se înalță pe muntele Buccgiu, în apropiere de simulacru cel impozant al lui Zso? sipuoita. Despre acesta columnă- atât de celebră în lumea preistorică vom vorbi în capitulele unătoare.

9. *Rhea*, °Psa, 'Psi], 'Pite.

Pe când Saturn, în religiunea ajite-homerică, era considerat ca personificarea ființei supreme a cerului, Rhca, soția sa, reprezenta în o formă maî nouă, divinitatea părintelui, care a născut totc, pe Gaca, Te 11 us séu Terra.

Titlc sale de o n ó re pe teritoriul vcchcî Elade erai: McyáXr] M7;irjp TWV eóc⁴), Mă⁵) si fl-ea

La t i a r i s la Liviu (XXI. 63); L a t i a l i s la Suctoniu (Calig. 22) ; La t i u s pe o inscripțiune la Hcnzen nr. 7415 (Pisaurum) și Latioris într'un manuscript (Lact. Epit. 23; la l'reller-Jordan, R. M. I. 210).

) Archeologul franco E. David, care a studiat și descris bustul lui Joc din Vatican, a constatat la acesta figură o neregularitate artistică remarcabilă. O liniă profundă orizontală, dice dCnsuI, scpareză. în două părți fruntea, ceea ce produce o eminentă cspresivă a păiți superioare a craniului, învețatul archeolog este do părere, că artistul a voit se represinte în partea superioară a frunții g e s t a ț i u n e a Minervei (Larousse, Gr. Diet. univ. v. Jupiter). Bustul lui Joe din Otricoli se pare ast-fcl modelat după un simulacru-tip, ce înfățișa tot-o-dată pe fruntea Deului urmele concepțiunii Minervei.

²) **Diodor** Siculi lib. III. 55. 9.

) Ibid. lib. V. 49. 2. — GoRliCr, De Matris magnae apud Romanos cultu. Misniac, 1886 p. 69.

<) Cf. Pau s a n i a, lib. I. 31. 4.

⁵) Steplianng Ilyz. v.

⁸) C. I. G. 6012c.

În la Romani Rhea, în cultul public, era numită: Magna deum Mater ¹⁾, Deum Mater ²⁾, Terra Mater ³⁾, Ops (seu Opis) și Maja ^{*}), acesta numire din urmă (întocmai ca și [tE-fá^Yj i-iVJTTjp, magna deum mater) având sensul de m o s ă seu bunică.

Numele de Rhea în vechia limbă pclasgă era numai un simplu apelativ, având înțelesul de ^regină⁶⁾. în forma masculină, cuvântul «Kaiu» cu înțelesul de «împerat», s'a m ai păstrat în unele cântece eroice române ^{o)}. Același cuvânt sub forma clc Ra (rege) i-1 aflăm în terminologia hieratică a Egiptenilor, moștenită de la vechii Pelasgi, cari se stabilise în epoca neolitică pe șesurile Nilului ¹⁾.

în legendele grecesc! numele de Rhea este une ori înlocuit, ori măi bine dis interpretat, cu tcrminul de Basilea ⁸⁾, ér în cultul oficial roman prin apelativul de «regina» ^{o)}.

Rhea, numită la Romani și Opis, ér la Scițit-pelasgÎ Apia ¹⁰⁾, era în

¹⁾ Lucretii R. N. II. v. 591. — Sub acesta, numire ca ne apare adorată și în D a c i a la A p u i u m (C. I. L. 111. nr. 1100, 1101, 1102); ér pe locul, unde se înălța astăcîj turnul de la S e v e r i n se afla o-dată un p o r t i c dedicat divinității Mater deum mag n a (C. I. L. III. nr. 1582).

²⁾ Ovidii Metam. X. 103-104; 686. — Livll lib. XXIX. c. 10.

³⁾ Macrobie Sat. I. c. 12: Affirmant quidam . . . hanc Majám cui mensc Majo res divina celebratur, t e r r a m esse . . . sicut et Mater magna in sacris vocatur.

⁴⁾ MacroMi Sat. I. 10: deam Opem Saturni conjugem credtderunt. — P a u l i p. 187: Opis dicta est conjux Saturni per quam voluerunt t e r r a m significarc.— Ovidii Fast. VI. v. 285. — C. I. L. VIII, nr. 2670.

⁶⁾ Ops Regina. C. I. L. VIII. nr. 2670. •)

într'un Descântec:

Se ve luați se ve duceți

La fata lut Rai ü împerat . . .

Teo d o r e s c ti, Pocsil pop., p. 362.

¹⁾ R a, regele (leilor și al omcnilor, domnul ceriului și al pământului, adorat în Theba Egiptului.

⁸⁾ Diodori Sicnll lib. 111. c. 57: rivés^/i SVnvw (luî Urán și Gaea) Y.Oí ô-u-'a-lpaç, <1>/ eiv'tu 4uO T>_i ItpSÍ^UáTClu ~rj') "MV CtxXcuV ÈTÍ:raVS3TC:TaÇ, TTjv TÍ v.%)OUJAÉVVjv Ilao'Xp.av sav . . . TOIÍÍUV os TT,v JXEV Iía-i'Xs:av, r.titfu'MVrp r>U3'/.v . . . \iç-íj.i.i\i ii.-r^Ípv. -fioz-'lOpîUiTYjva:— După numirea grixescă de Bas i l e a și numirea pelasgii de Rea, tradlîmnca culesă de Diodor a format doue personalități. Basilea și Rea, aũ fost considerate de Suroⁿ, dintre cari cea de ântâiu fiind măi bătrână a primit numele de Muma mare.

⁹⁾ C. I. L. vin. nr. 2670: Saturno domino et Opi r e " i n a e. — Macrolni Sat. I. 12:

" UI ' ^ Jicunt hanc Deam (Opem) potentiam liabere Junonis, ideoque see p t r u m

r e S a l e in sinistra mânu ci additura. "") Hei-odoli lib. JV. 59: WM^W. K iv.uí'.sù . . .

P-îj . . . \\r.i«.

general considerată ca deîta agriculturii¹⁾, a viticulturii. ca întemeietoria oraşelor şi a cetăţilor -).

Cu deosebire însă Rhea era venerată ca «Mama munţilor», ca domnind peste codrii, peste văi şi peste isvórc, ca divinitatea protectoră a păstorilor, a turmelor, Mrfrjrp ápet'o, Mater montium⁵⁾, şi stăpână peste animalele sălbatică, Mater fcrarum¹⁾.

În această calitate, Mamet mari seu RliceT i era ii cu deosebire consacrate înălţimile munţilor⁵⁾, isvórele, râurile⁶⁾ şi pescerile⁷⁾.

Simulacrele ei primitive csistau pe piscurile munţilor încă dm timpurile, ce trec peste totă memoria.

Figura cea legendară a Niobcî de pe muntele Sipyl, chipul împetrit al AriadncI din insula Naxos, imaginea cea tristă şi acoperită pe cap de pe muntele Libanului, reprezentai! în realitate numai simulacrele străvechi ale divinităţii! Mamei mari⁸⁾.

Cultul Mamei mari seü al Rheeî a fost în antichitatea preistorică cu deosebire în mare onore pe muntele Ida de lângă Troia, de unde ea se şi numia Mater Iclaea⁹⁾ seü Mrjirjp íSaca¹⁰⁾. Tóte extremităţile acestui munte aii fost în antichitate consacrate divinităţii Mamei mari.

Frigicniî şi Troianii, cari locuiau lângă muntele Ida, venerau, după cum ne

») **Mncrobil Sat. I. c. 10:** quod Saturnus cjusquo u x or (Ops) tam frugutn. quam fructuuin, repertores esse credantur, itaque omni jam foctu agrorum coacto, ab hominibus hos deos coif, quasi vitae cultioris auctores, quos etiam nonnullis c o el u m ac t e r r a m esse persuasum est.

1-) În această calitate Rhea avea numele de Mater t u r r i t a (Virgil i i *Aen.* VI. v. 785.— O vi d ii *Fast.* IV. v. 219). — É r Varró (la Augustin, *Civ. D.* VI, 24) interprétera acest atribut al Rhcci ast-fcl: quod tympanum habcat siynificari orbem terrac. quod t u r r c m in c ă p i ę e o p p i d a; quod s e d e n s fmgalur, circa earn cum omnia moventur, ipsarn non movcri. — Cf. I. u c r e 11 i R. N. li. v. 607.

1) **modori Siculi lib. III. 58.**

4) T.iKTolii R. N. lib. II. v. 590 seqq.

Principio, tellus habet in se corpora prima

Quare magna Deum Mater, materque fcrarum

Kt no ş t r i g c n e t r i x haec dicta est corporis una.

6) *Liber C o l o n i a r u m I*, (Lachmanni *Grom. vet.*), p. 239 : summa montium iure templi I d e a e ab Augusto sunt concessa.

7) *Pansaniae lib. VIII. 44 3.*

8) *Ibid. lib. X. 32. 4.* — Preller, *Gr. Myth. I.* (1854) p. 404.

9) Preller, *Gr. Myth. I.* 409. 423; II, 269.

*) Cicero, *De legibus lib. II. c. 9.* — Livii *lib. XXIX c. 20.* — *LncreI. II lib. II. v. 612.*

10) *Sti-abonla Geogr. lib. X. 3 12.* -- *IMonyxil Huile. lib. U. 19.*

spune Strabo, cu deosebire pe Rhea, căreia i făceau orgii, și pe care o numi; Mama marc, ér după diferitele localități, unde se aflau sanctuarele sale, purta numele de Idaea, Dindymene, Pessinuntica și Cybele *).

Ca divinitate a munților și a agriculturii!, Rhea sėu Mama mare, a fc una din cele mai adorate și populare figuri în religiunea triburilor pelasj imigrate în Italia. În particular Rhea era considerată ca «-Mama» S(«Născătoria poporului latin».

Cărțile sibylne, a căror origine se reducea la cele mai vechi timpuri a statului roman, conțineau o tradițiune arhaică cu privire la simulacrul c sfânt și făcătoriu de minuni al Rheeli sėu al Mamei marı, care ajunsese d cea mai obscură anticitate în proprietatea Frigienilor, întocmai după cu, imaginea Dianei din peninsula Taurică se afla în posesiunea Pelasgilor dj Cappadocia, după cum spuneau denșii.

«Mama», scrie Ovid în Fastele sale, a iubit muntele Dindym, munte, Cybele, frumosul munte Ida cu isvorele sale și cetatea cea avută Troici. Când Enca a strămutat Troia pe câmpia Italiei, puțin a lipsit, < deita se nu urmeze și densa corăbiile, ce transportau de acolo lucrurile ce sfinte. Mai târziu însă, când Roma ajunsese la putere, și-și ridică capul pe lumea subjugată, preoții consultând oraculcle cărților sibylne, el ceti acolo, după cum se spune, acest vers: «Mama lipsesce, te invit Romane i cauți pe Mama, și când va veni se o primesci cu mâni curate». Înă părin consens! ai Romei nu sciură cum se interpreteze acest oracul misterio Ce fel de mamă le lipsesce, și unde so o caute, ei nu sciau. Tradițiune se perduse. Spre acest scop senatul decise a se consulta oraculul lui Apoi din Delphi și de acolo li se respunse se aducă pe Mama, care se afla f muntele Ida. Romanii trimit o legațiune în Asia mică, ca se le aducă sim' lacrul cel celebru al Marnei mari de pe muntele Ida, și când regele Atal predă chipul cel vetust al deifei, densul i adresă următoarele cuvinte: «Pleci tu vei fi și de aci înainte a noastră. Frigia este legănul eroilor Romani»²⁾.

În părțile din nordul Istrului și ale Mării negre, cultul divinității telurice sėu al Mamei mari, a fost preponderant încă din cele mai depărtate timpuri ante-istorice³⁾.

¹⁾ **Strabonis** Geogr. lib. X. 3. 12.

²⁾ **Ovidii** Fast. IV. v. 259. — Tot-o-dată, după cum ne spune Macrobiu (Sat. I. Rhea sėu Ops mai avea la poporul roman și numele de Maja adecă M os â sėu n i c a. — CC. L u c r e t i i R. N. lib. II. v. 598-9.

³⁾ La S c i ț i ca Apia, la S v e v î ca H e r t h a, și la A c s t y i de lângă. Marc svecică (baltica) ca M a t c r d c u m (Taciți Germ. c. 40. 45). — în părțile de norc

Cu deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea sau Cybele asimilată cu Gaea a fost o divinitate de prima ordine.

Sanctuarele și templele acestei deite purtau în antichitatea greco-romană ieroglicile de Μῆτρῶν, lat. Mater matrona), adică loc sfânt, dedicat cultului religios al mării divinități, numită Mama deilor.

Această numire de Μητέρα sau Matroum, ce era considerată de arhaică încă în timpurile lui Pausania ²⁾, ni se prezintă pe teritoriul de odinioară al Daciei sub o formă populară foarte veche de Motru, și originea acestuia ermin în țările noastre, este incontestabil anteriorii dominații romane.

Motru este și astăzi numele unui însemnat râu din părțile de nord ale României.

Motru este numele unei mănăstiri situate lângă acest râu în jud. Gôrj.

O altă mănăstire așezată ca o cetățuie pe colină de la confluența râului Motru cu Jiul, și care s-a bucurat în timpurile istoriei române de o anumită celebritate, se numește și astăzi Motru sau Gura-Motrului ³⁾.

În fine un munte din regiunea superioară a acestui râu și alte două dealuri în părțile sale inferioare poartă de asemenea numele de Motru.

Urme istorice prețioase, care odată în această vale frumoasă și fertilă a lotrului au existat diferite Matrouri, un cult religios înfloritor al divinității bine-făcătoare pelasge, Mama deilor, personificarea pământului *).

Acolo unde astăzi se înalță pe nisca ruine vechi turnul de la Scverin a construit în timpul dominației romane un portic pentru comercianți

calători, dedicat Mamei mari ⁶⁾, o probă, că lângă acesta colonadă a existat în timpurile romane o piață comercială și un templu renumit, consacrate mării divinități a păstoriei și agriculturii!

Aceleași urme de temple și sanctuare vechi dedicate Mamei deilor, ni se

pot găsi și în se prezintă de asemenea importante urme arheologice despre cultul acestei divinități încă din o epocă foarte depărtată, în cavernele sâmbulcrare de lângă râul Arne (în epoca romană Matrona) din Franca, se au descoperit diferite basoreliefuri reprezentând o divinitate feminină (Cartailhac, France préhist.

12-243). Aceste tipuri, sculptate în același gen ca figura 157 de mai sus, ne înfățișează contestabil simulacrul Mamei mari, după cum ne indică și numele râului. ⁷⁾ Ilinski H. N. lib. XVI. 50. 2. *) Pausaniae lib. V. 20. 9. *) Frunzele Dicționarului top. al României, v. Motru.

Ungariană în această regiune este însemnată stațiunea Amutria - Mutria, formă plurală de la Mutrium - Matrium, ca Dianium și ⁸⁾ C. U. M. P. 3 aceeași stațiune din Rhactia poartă numele de Matrcum. • • • L. III. nr. 1582.

presintă și în regiunea cea admirabilă a Oltului, atât în pădurile sale de brad, cât și pe luncile sale cele nesfârșite. Aici aceste sanctuare purtau la populațiunea pastorală și rustică numele, unele de Motru și altele de Mamu¹⁾.

Dintre toate aceste locuri sfinte însă templul cel mai important al Mamei deilor se vede a fi fost acela clc la Gura-Motrului²⁾. Istoria veche a acestei mănăstiri a perit, însă resturile palatelor de aici și construirea acestei, mănăstiri după usurile arhaice, pe vârful unei coline ca o fortăreață³⁾, ne spun, că odată sanctuariul de la Gura-Motrului, a avut un mare renume și un cult expansiv, întocma ca și magnificul templu al lui Apollo de la gurile Dunării.

Pe teritoriul vechii Elade, cultul divinității Pământului a avut tot de un caracterul unei religii străine importate acolo din ținuturile barbare⁴⁾.

Sida ne-a conservat o prețioasă notiță istorică despre începutul cultului Mamei mîn în Atica și în particular la Atena.

«Un om ore care», scrie densul, «numit Metragurtes (MrjTpayùpr/jî), călătorind în Atica nu inițiat acolo femeile în cultul Mamei deilor, după cum spun acești locuitori. Pe acesta Atcnicniî î-l precipitară într-o adâncime și-l ucisră. Dar curînd după aceea urmă o epidemia și oraculul i dojeni, ca se reconcilieze sufletul celui decedat. Atunci ei construi pe locul, unde au ucis pe Metragurtes o casă de svat (seu curia) și împrejurind-o, o consecră Mamei deilor, ér lui Metragurtes i ridicară o statuă și adâncimea o umplură cu pământ. Acest M a trou a fost întrebuințat apoi pentru depunerea și conservarea legilor⁶⁾.

¹⁾ truiKjescu, Dicționariu top. al României: Pici ori - Motru în județ. Vâlcea; Mămu mănăstire cu 40 călugărițe în județ. Vâlcea, Mamu schit în județ. Romanaț.

²⁾ PC teritoriul comunei Filia și, din vecinătate cu mănăstirea Gura-Motrului aflăm de asemenea vestigiile importante despre cultul antic al Rhcei. Motru este aici numele unui del, cr alte doue locuri sunt numite Siliștea de la Mănesc și Siliștea de la Manóica. (M. Diet, geogr). Mane era titlul de onoare al lui Saturn, ér Manésa nise presintă ca o numire populară a divinității Mamei mari. Diferite înălțimi din Carpați portă acest nume.

³⁾ Marele Dicționar Geogr. al României, Voi. III. p. 668: Gura-Motrului, mănăstire frumoasă în județ. Mehedinți . . . situată la póladelului la împreunarea nului Motru cu râul Jiul, într-o poziție pitorescă. împrejurul acestei mănăstiri se află ruinele unor vochi și frumóse palate . . . în această mănăstire, care este mcunjurată de un zid ca o cetate și cu porți de fer, se închiseseră boerî k'reci la 1821 de frica lui Tudor Vladimirescu. — Columna lui Traian (Froener P- 130) ne înfățișez pe teritoriul Dacici, m părțile Olteniei de astăzi, un templu circular al Mamci mari, unde se m ai observași doi preoți ai deicci, sacerdos tunicis muliebribus (Ct. poema lui Cyprian la Goehler, p. 21).

⁴⁾ Plutoni» Cratylus (Kd. Did^T o 293. - Ibid. Timaeus II 211

⁵⁾ SuMas, v. M-a-;:r~ 'V i* ;

Acesta era după tradițiunile grecesc!, originea Matroului și a cultului Mamei deilor la Atenienl.

Numele de Metragurtes nu este personal, ci o numire etnică, după localitatea, de unde era originar acest propagatoriū sēu preot al Mamei mari ').

Acesta formă de Metragurtes presupune o localitate cu numele de Mr̄t̄pa-yupa, după cum Grecii cel vechi formau numirile etnice de Gabalites de la Gabala și Abderites de la Abdera ²).

Însă o localitate cu numele de Mr̄j̄pa-yupsc nici pe teritoriul Greciei, nici al Asiei mici nu a existat. Ea aparține unei regiuni barbare și în particular pelasge-, după cum ne-o atestă prima parte a cuvântului.

Întocma după cum cultul lui Apollo se a estins către Delphi, către Delos și Troia prin păstorii din nordul Istrului, prin profeții și descântătorii acestui deū solar, tot ast-fel și religiunea Mamei mari a fost importată în Grecia prin, preoții ambulanti din ținuturile barbare, în particular de la Hiperboreiū cel evlavios!, ce trimiteau darurile lor în spice de grâu către părțile meridionale.

Diferite amintiri, ce ni s'au păstrat în tradițiunile populare (în legende, colinde, descântece) din religiunea Mamei deilor, precum și numeroase urme de cultul și de simulacrele aceste! divinități prin Carpații Dacic!, ne spun, că religiunea Mamei mar!, a Gael, RheeI, sēu a Pămentuluū personificat, a fost o-dată religiunea principală a acestei teri.

Pe monumentele antice divinitatea Pămentuluū sēu Mama deilor era de regulă reprezentată ședend, ori pe tron, ca o matronă sēu dornnitoriă (regină, Rhea); ér une oii ea era înfățișată ședend pe un car tras de lei.

Pe cap ea portă un *T,ĪAO*- seu modius, de pe care descinde un vel sēu o propodă, ale cărei capete acopere amendoī umeri!. În general deifa ne apare în același costum caracteristic, ce-l portă și astădî femeile române din județul Romanașl. Vestmintele ei ai ornate cu petre scumpe și cu diferite metale ³), și acesta ne revocă în memoria, luxul și costumul Aga-thyrșilor celor avuți, numiți și *-^uzo-fīpo'*.

') Unul din *D a c t y l i*, vechiū preoți ai Mamcī mari, purta numele de Scythes (Paul y, Real-Encyclopădie, v. *Idaei Dactyli*. p. 55). — *C e c r o p s*, cel de ântăiu rege al Aticef, despre care spune Macrobiu (*Sat. I. 10J*, ca a consecrat acolo un altariū lui Saturn și Rheeī. a fost după cum vom vedé mal târdiū, unul din eroiū rasei pelasge de la Istru.

') *Stephanus Byz. v. Afapv.*

³) *Albfricus de deorum imagine c. 12: cui (Cybelae) antiqui philosophi t̄aiem ima- [> m c m d e p i n x c r u n t . e r a t e n i t n v i r g o f e m i n a i n c u r r u s e d c n s l a p i d i b u s p r e ț i o s i s c t m e t a l l o r u m d i v e r s o r u m v a r i e t a t e v e s t i t a G o c h l e r , p . 3 5) .*

Celebra statuă, pe care Phidias, cel mai ilustru sculptor al Greciei, o lucrase pentru Matroul din Atena, reprezenta pe Mama deilor ședend pe tron, ținând în mână un timpan (bucium seu surlă) ér în partea de jos a tronului erau fisurați nisce lei ¹⁾, ca emblemă a forțil și a nuter'iî, și în particular ca un atribut, ce i se cuvenia ca domnă peste tóte animalele pământului.

Rheei seu Mamei mart i era consecrat si bradul (pinus), un arbore, pe care noi M maî vedem si astăđi figurând ca un ornament viii pe lângă intrările și altarele bisericilor din România, simbol primitiv sfânt al unei religiunî dispărute pastorale-montane ⁵⁾.

Simulacrele primitive ale Mamei marî, ce aü esistat o-dată și în parte mai esistă si astăđi în Carpațiî terilor nóstre, portă, în general, numele de Babe (sing. Babă).

Originea acestei numiri este forte vechia.

Sensul primitiv al cuvântului «babă» în limba română este «bunică» séü «mamă mare» ³⁾.

Acest termin esistă si in limba poporală latină întocina ca și t a t ă și papă (moș).

¹⁾ I'ausaiiiae lib. I. 3. 5. — ArriauL Periplus, IX. 1.

²⁾ Scaunul (tronul), c a r u l și b u c i u m u l, do aur, ale Rhccî sunt amintite și astăđi în descântecele poporale române.

... Muica Domnului	Nu te tângui,
Din porta ceriului	Că eu te-oiu învrednici.
Pe scară de argint	În mâna dreaptă
S'a scoborît	Cu bucium într'aurit,
în scaun de aur o șecjut, Mândru	în patru cormirî de lume s'a răsuna
a cuvântat:	Tóte dinele s'or aduna . . .

Marianu, Descântece, p. io. 100-102.

Și Maica Domnului . . .

Bucium de aur curat în mâna dreaptă că mi-a pus,	Trâmbița de aur înmâna stângă m i-a pus . . .
--	---

Mariinu YrăjT, p. 120-137.

Maica Domnului le a întâlnit

Și din c a r u l cî de aur ast-fel Ic-a grăit . . .

Teodorescu, Poes'i pop., p. 391.

³⁾ **Hasdeii**, Marele Dicționar, v. Babă.) Statuetă de marmure descoperită la l'i r e ü în n. 1855, chiar în ruinele templului

160.—Rhea (Cybele), Mama deilor⁴⁾. După Duruy.Hist. d. Grecs. II. 653.

"La Flaut găsim tóte aceste expresiuni sub forma de B ah a e, Tata e, P ap a e '), un vocativ, în care dittongul final reprcsintă incontestabil pe românescul ă.

Același cuvent ni *se* presintă și în nomenclatura geografică antică.

în Frigia șeii în Pisidia o localitate purta numele de Baba, după cuvéntul etnic Ba[^]Yjvoî, ce ni s'a transmis prin inscripțium; un Baba-nom on se afla în Pont spre apus de Amasia; Baba séíí Babáé era numele unui oraș.din Mauritania Tingitană, care în timpul împăratului August căpetă drepturile de colonia romană; si în fine Baby l e (Ba[^]oXrj) o localitate de pe teritoriul Odrysilor în Tracia ²).

în limba italiană acest cuvent ne apare în forma masculină de «babbo», în dialectul sardines «bábu», cu înțelesul de «tată» ³); în limba grecă modernă paŞa ⁴), cr la Slavii clin peninsula balcanică «baba» însemneză «bunică» ⁵).

Acesta numire, sinonimă de altmintrelea cu ție[^]a/.?) [i[^]Tr/p. avea un caracter religios național.

întocma după cum Saturn, venerat ca părintele clcilor și trupina genealogică a triburilor pelasge, era numit «Moşul» (avus, sencx, ițpea[î')Trjc) tot ast-fel și Rliea, divinitatea supremă femcnină, era considerată ca Mama marc comună a (leilor și a genului uman °).

Mamei (leilor și aslăđi conservată in museul de la Louvre. Deița c înfățișată ședend pe un t r o n cu s p a t e în a l t , purtând pe cap drept scufa un p o l o s séú m o d i u s , ér un capot al propúdeí adus peste umir descinde până jos.

¹) Stichus, V. 7. 3.

³) Pauly-Wlssowa Real-Encyclopădie, v. Baba. — P l i n i u (XIV. 8. 9) mai amintesc o localitate B a b i a în Italia de jos.

⁴) Laurliim și Massimu, Glosariü, v. Babă. — în județul Vâlcea, corn. Băbenî, babu este un titlu de respect, pe care nepoții i-1 dau u n c h i u l u i .

«) Cihac, Diet, d'étym. daco-roum.

⁵) Krauss, Sitté und Brauch d. Sud-Slaven, p. 5.

*) După cum înălțimile cele mai maiestose ale Carpaților au fost o-dată consecrate divinității supreme a c e r i u l u i , lui Saturn, sub numele de Tatăl, Tatra, Tartar (Tartaros), M a n e a, Moşul, P o p ă u (Papaeus), tot ast-fel un număr forte considerabil de culmi, pescerî și piramide naturale ale Carpaților au fost dedicate o-dată cultului Mamei marî ca Terra Mater și Dea montium, sub numele de T a t ó i ă , Matra, Mamă, T artă r ó ia, M a n e s ă și Păpușă, formă femcnină de la Papaeus, mac. r. pap și pap a u ș . Compareză numele personale de Olympos și Olympusa (Apollód. II. 7. 8), Thoon și T h o o s a (Iliad. V. 152. — Odys. I. 71).— Mama mare ca divinitate a pămentulut a mai fost adotată în țerile nóstre și sub numirea arhaică de P o p i n a . In jud. Brăilei și al Buzăului o parte din movilele funerare, situate pe văi

În legende grecesc!, ce ni le comunică Diodor, Rhea măi era numită si T:p3a(3!>W"*J¹).

Ca titlu de respect numirea de «babe» se atribuisse în anticitate si altor divinități naționale pelasge.

La Homer Juna măi are si epitetul de Tîpéa^a (= bătrâna), însă cu înțelesul de «venerată»²).

Sfântul Augustin³) amintesce de «baba Vinerea» a păgânilor (aviam Venerem). Ér pe o inscripțiune din Croația cetim o dedicare adresată DIBVS MAIORIBVS, unde epitetul de «majores», este numai o interpretare oficială a numirii populare de «babe» séu «m ose» *).

10. Rhea séü Mama mare adorată sub numele de Dacia, *Terra Dacia si Dacia Augusta.*

Pe monumentele istorice ale cpoceî romane Rhea séü Mama mare ne apare în formă oficială ca o vechia divinitate etnică a Daciei.

La început ea a fost adorată aici întocma ca si în alte ținuturi pelasge sub numele de Rhea.

și pe locuri șese, portă la poporul român numele generic de p o p i n ă. În dialectul modern grecesc din insula Thasos rcumva însemneză «bunică» seu «.babă» după sensul anticat. Acesta numire a fost aplicată apoi la tumulele funerare după statuile divinității Pămenluluî seu ale Mamcî mari, ce se ridicau ca un semn religios pe mormintele persónelor de distincțiune (H o m e r i Epigr. III) Originea numirii este arhaică. În cultul vechia al triburilor latine și etrusce măi aflăm încă urme de adorarea unei divinități babe (vidua) numită J u n a Populonia, după caracterul seu primitiv identică cu Mama mare (M a c r o b i i Sat. III. 11. — Preller-Jordan, R. M. I. 279). La Virgil (Aen. X. 1'2) ea ne apare sub numele de Populonia mate r, ér pe o inscripțiune din Dacia este amintită ca o deită națională suverană cu numele de Juno Regina P o p u l o n i a Dea patria.

¹) **Diodor**l Siculi lib. III, c. 57. — Epitetul de it«Xa;« (antiqua) î-1 ueva și I s i s, fica Rheel (Ibid. I. U. 4).

²) Homed Ilias, V. v. 721; VII. v. 383.

*) Augustiini De Civ. Dei. III. 2.

*) C. I. L. III. nr. 3939. — în B r i t a n i a unde î-șî aveau castrele sale stative dife-rite trupe compuse din Daci, Sarmațî, Traci, Pannonién! și Dai maț T, aflăm o inscripțiune dedicată DIBVS VITIRIBVS, adecă Babelor, (C. I. L. VII. nr. 767), ivimățî identice cu Dcae Majores din inscripțiunea Pannoniési supcrióre. —Cf. Ara m(atribus) v e t e r i b u s (C. I. L. II. Hispânia, nr. 2128).

Chiar și astăzi mnî există în părțile muntóse ale Daciei vechi unele sate numite Rêa¹⁾ și Rêieni²⁾, numiri ce ne atestă, că o-dată înălțimile din apropierea acestor sntc au fost consacrate Rheeï, divinității supreme telurice a lumii pelasge. Mai târziu însă, Rliea ne apare venerată în nordul Dunării de jos sub numele de Aax:'a, Dacia și Terra Dacia, ca o divinitate națională, ca personificarea pământului acestei teri.

După concepțiunile primitive pelasge, Rhea séu Mama mare, considerată ca o divinitate națională bine-făcătoare și protectoră, a avut la diferitele triburi pelasge diferite epitețe geografice, după orașele, după ținuturile și munfii, pe unde se aflau sanctuarele oii simulacrele sale mai renumite.

în Frigia ca era adorată sub numele de ö-că í'pufc'a seu Phrygia Mater³⁾, er pe teritoriul Troiei era venerată Mater Iliaca⁴⁾.

De asemenea ea mai avea epitetul de HXax'.avij |J.^ir;p după orașul pelasg IM ac i a de lângă Helespont în Mysia^{B)}, și Ilsaatvouvtia după orașul cel mare Pessinus din Frigia^{o)}.

Sub numele de «Dacia», Rhea șei Mama mare ne apare adorată la nordul Istrului de jos în timpurile dominațiunii romane. Pe una din inscripțiunile romane descoperită la Deva, ea este amintită ca divinitate sub numele de TERRA DACIA, ér locul ei de onóre este imediat după Jupiter O p t i m u s M a x i m u s și înainte de Genius P o p u l i Romani¹⁾,

Despre cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» mai există încă o importantă inscripțiune din timpul lui M. Antonin Piui.

În ziua de 4 Aprilie tribunul legiunii a XIII-a géminé, ir.augurcză la Apulum (Alba-Julia) un altariu orî sanctuarii dedicat religiunii naționale a Daciei.

¹⁾ Rea, sat în valea Hașegului, pe teritoriul vechii Sarmizgetuse romane.

²⁾ Cu numele de R ê i e n i cuioscem t r e i sate, tóte situate în părțile muntóse, u n u l în jud. Mehedinți, cătun al comunii Ponorele, a l t u l în Bănat spre SO. dc Caransebeș și a l t r e i l e a în Biharia lângă Crișul-ncgru spre apus de muntele Tărtaróia.

³⁾ Arnobii lib. II. 73. — C. I. L. II. nr. 179. — S t r a b o n i s lib. X. 3. 12: «lyjyiv rñiv jla',a)>Yjv.

⁴⁾ Prudent, c. Symm. I. 629, la G o e h l e r, De Matris magnac cultu, p. 31. ⁵⁾

l'iuisanlac lib. V. 13. 4. ¹⁾ Strabouis lib. X. 3. 13. ²⁾ C. I. L. III. nr. 1351:

I • O • M
T E R R A E - D A C
E T • G E N I O • P • R
E T • C O M M E R C I

.. ,

Aici, în fruntea divinităților apare Jupiter Optimus Maximus, apoi se amintesc în comun Dii et deae immortales și în fine DACIA ¹⁾.

Întrebă inscripțiunea acesta se referă la cultul particular al divinităților adorate în Dacia.

Jupiter Optimus Maximus din acesta inscripțiune este Ζσοϕ Σπταιοϕ [ú-victoî al Daciei. Ér epitetul de «immortales» este un titlu caracteristic al divinităților homerice séü pelasgc orientale.

Că acesta divinitate numită «Dacia» și «Terra Dacia» reprezenta în cultul public pe Rhea sau pe Magna Mater, se mai constată din împrc-j jurarea, că sanctuariul din Alba, dedicat lui Jupiter Optimus Maximus și deitei Dacia, a fost consacrat de tribunul legiunii a XIII-a géminé în ziua de 4 Aprilie, care după Fastele Juliáné³⁾ corespunde cu prima zi a sărbătorilor celor mari ale Mamei dcilor, re țineau șapte zile cu rugăciuni, cu procesiuni și jocuri.

^

În ce privește reprezentarea iconică a Mamei mari numită «Dacia» séü «Terra Dacia», ea ne apare pe o monetă a împăratului Traian din consulatul al VI-lea, (a. 112 d. Chr.) figurată cu căciula națională Dacă pe cap. Scaunul său este pe o stâncă, în mâna dreaptă ea ține spice de grâu ³⁾, ér în stânga un sceptru imperial decorat în vârful cu figura uncî aquile ⁴⁾. Lângă ea stau doi copii, din cari unul îi oferă spice de grâu, altul un strugure,

¹⁾ C. I. L. III. nr. 1063:

	I	O	M
ÉT CETERIS DUS			
T) E A B V S Q _ V E	I	M	
MORTALIBVS ET DA			
:	“	CIAE	
		PRO SA I V T E D O M I	
		N I N M AVR ANTONI	
„ y , - ,		N i P I! FELICIS AVG N	
>, .		C AVR SIGILLIVS TRIB	
		LEG • X ^{III} • G • ANTONINI	
		AN/EPRIDNONAPRIL	
• i.		L'ÁITO II ET CERIAL/E	p. C. 215-

c o s

atribute ale Mamei mari, ca deitã a agriculturii și viticulturii!, și carã tot-o-datã ne indicã și fertilitatea pãmântului Daciei ¹⁾.

Este foarte importantã acesta monetã. Încã în timpul împãratului Traian noi vedem divinitatea DACIA reprezentatã în forma oficialã cu onorã politice și cu atribute telurice, tronând pe Carpați cu sceptrul imperial în mână ca Terra Mater ²⁾, ca o divinitate protectoriã a acestei terii și ca «Mamã» a locuitorilor, carã sub forma de doi pruncii (Dacia superior et inferior) i aduc primum fructum din recoltele lor. Este foarte probabil, cã în ultimul mare rãzboi dintre Romani și Daci, la asaltul Sarmizegetusci, divinitatea DACIA a fost evocatã.

Diferite consecrãri de monumente publice, în onorã acestei divinitãți, înfãțișãriile ei pe monetele imperiului într-o atitudine impunã și cu atribute suverane telurice, ni se prezintã numai ca o confirmare oficialã despre împlinirea unui vot solemn, când acesta divinitate a fost evocatã.

Dupã un rit vechiu religios, Romanii în rãzboaiele, ce le purtau cu popoarele inimice, înainte de a face asaltul principal asupra capitalelor și cetãților acestora, evocau prin o anumitã ceremonie religioasã pe divinitãțile protectoare ale cetãții și poporului inamic cu urmãdria formulã consacratã: «Dacã c deus, dacã e deitã, sub a cãruia tutelã se aflã cetatea și poporul (urmeazã numele gentil dupã localitatea respectivã), cu deosebire însã pe tine, care al primit sub a ta tutelã cetatea și poporul acesta, vobis rog, vobis ador et vobis certare, cã vobis se pãrãsiți poporul și cetatea acesta (numirea topicã), se lãsați locurile, templele, ceremoniile religioase și cetatea lor și se plecați de la el, se escitafți în spiritele lor fricã, terore și uitare (oblivionem), er dupã ce i veți fi pãrãsit și lãsat fãrã ajutoriti, se veniți la Roma, la mine și la al iniei; locurile, templele, ceremoniile religioase și cetatea noastrã se vo fie mal plãcute și se ve mulțãmoscã mal mult, ca se seim și sc ințelegem, cã vobis sunteți conducãtorii mei, al poporului roman și al ostașilor mei ³⁾, și dacã veți face ast-fel, eu fac vot, cã vobis ridica temple și vobis decreta jocuri publice în onorã vobis».

Dupã acesta rugãciune, se imolau victimele, apoi dictatorul sau împãratul recita o nouã formulã, prin care blestema totã orașele și oștirile inimice închiând

dupã cum din erorc a presupus Eckhel (VI. 428). Însemnele legiunilor aveau alla formã și altã dispozițiune a emblemelor. O probã în acesã privințã ne sunt chiar speciimenele de pe Columna lui Traian.

¹⁾ Eckhel, Doctrina numerorum. Voi. VI. p. 428. — Uolinc, Buciumul. An. I.(1862-3),p 112.113.

²⁾ M.icrobii Sat. I. 12: Sunt, qui dicunt, hanc Daciam (O p e m) potentiam habere Junonis; ideoque sceptrum regale in sinistra manu ei adlitum. Cf. Proller-Jordan, R.M.I. 399.

³⁾ JnacrobH Sat. Uf. 9: mihi . que . populo . que . romano . militibus . que . mois . praesitus.

cu următoarele cuvinte: «Ast-fel te rog pe tine Tellus Mater» și atunci atinge apământul cu mâna, și pe tine «Jupiter» ridicând manile către ceriu».

După cum ne spune Macrobiu, în Analele cele vechi ale Romei se făcea amintire despre mai multe orașe și oștiri inimice ale Galilor, Hispanilor, Africanilor, Maurilor și ale altor ginți, în contra cărora s'au întrebuițat aceste formule de evocare și de blestem ¹⁾.

Legenda pe acesta monetă este în jurul figurei!: DACIA AVGVST. De deșupt : PROVINCIA S. C. Pe alte esemplare: DACIA AVGVSTA ori AVGVSTI ²⁾. Forma și lecțiunea corectă însă este AVGVSTA ³⁾. Nu numai Saturn și Rhea ca Mater deum *), dar și alte divinități de o ordine inferioară și peregrine, cum erau Bedaius, Bolestis, Belinus, *Iria, Norcia, Savus etc. ⁴⁾, aveau epitetul de Augustus și Augusta, termen sinonim în limba religioasă cu optimus maximus, optima maxima, sanctissimus, — a ⁵⁾.

Pe reversul unei monete bătute în Dacia în timpul împăratului Filip Arabul divinitatea DACIA, protectoră provinciei, (Fig. 161) este reprezentată acoperită pe cap cu o căciulă națională Dacă. În mâna dreaptă deține sabia curbată Dacă, ca simbol al puterii sale de război ⁷⁾. De aceeași parte a figurei se observă un vexil militar înălțat în pământ cu numărul V al legiunii macedonice, jos o aștuilă cu o verigă (coronă?) în plisc privind către figura deitei, probabil un atribut al seii caracteristic ca divinitate supremă montană și ca Mater fera-

161.—Divinitatea
Dacia»).

*) Macrobius Sat. III. 9.

²⁾ Koclesci, Aurăria Romano-Dacica, p. 13. — (irlselinl, Geschichte d. Tmesw. Banals, II. Tab. VI.

³⁾ De acesta părere se vede a fi și M o m m sen. C. I. L. III. p. 160.

⁴⁾ C. I. L. III. nr. 1796.— Ibid. Vol. VIII. nr. 2230. 1776.

⁵⁾ C. I. L. III. nr. 5551. 5572. 4773. 4774. 3032. 4806. 3896.

⁶⁾ Faptul, că divinitatea peregrină a «Daciei» ne apare recunoscută în mod oficial de abia în a. 112, se, esplică prin împrejurarea, că organizarea particulară, civilă, religioasă și militară a provinciei s'a putut începe de abia la a. 110 (C. I. L. III. nr. 1443), *ér* de aită parte, după cum scrie Tertulian (Apolog. 5): *vetus erat decretum ne quis d eu s ab imperatore consccraretur nisi a s e n a t u probatus.*

*) Ca divinitate războinică era considerată Mama mare și la Pelasgii din Cap-Pad o c i a (Strabo, XII. 2. 3). De asemenea la Troian!. Enea în lupta sa cu Turnus (Virgil, Aen. X. 252) adresează Mamei mari următoarea rugăciune : *Alma parens Idaea doom, cui Dindyma cordi, Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones; Tu mihi nune pugnae princeps...*

rum *); în mâna stângă un alt vexil militar cu nr. XIII al legiunii géminé, jos un leu pășind, atributul clasic indispensabil al Mamet deilor. De desupt anul II, al erei Dace, care corespunde la a. Romcî 1001 séü 248 al erei creștine ²⁾).

Acesta monctă este și *măi* espresivă. Ea ne înfățișezi" pe divinitatea națională a Dacici ca protectóra celor doue legiuni romane, ast-fel după cum se făceau voturile solemne prin formula de evocare.

Cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» în nordul Istruluî de jos nu era o creafiune a administrațiunii romane. El era mult mat vechio.

Nu aflam în epigráfia romană nici un esemplu pentru personificarea ca divinitate și cultul religios al provinciilor, d. e. al Panonieî, Dalmației, Mcsieî, Tracieî, Greciei si nici chiar a Italiei.

în fine mal adaugcm, că pe reversul unei moncte, probabil din timpul lui Domițian, divinitatea este reprezentată cu tipul unei femeî întristate, sedênd lângă un trofeu, si cu inscripțiunea AAKIA ³⁾).

După cum Saturn în legendele vechi era numit D o k i u s C a e l i f i l i u s ⁴⁾, tot ast-fel sora si soția sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de áaxía, Dacia, Terra D a c i a și Daci a Augusta. Ea era una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale.

11. *Rhea séü Mama mare cu. numele de Dochia. și Dochiaia î ii legendele române.*

Rhea séü Mama mare adorată de triburile pelasge din nordul Dunării de jos sub numele de A?./ta și «Dacia», ne apare în legendele și în cântecele populare române numită «Dochia» și «D o e h i a n a».

În particular în legendele române ca este considerată ca o femeia bătrână, numită «Baba D o e h i a», care eșind pe la începutul primăvcrei prea de timpuriu cu oile la munte, a fost înghețată și apoî prefăcută în sten de

¹⁾ Cf, Lucretii II. v. 605: Adjuncere feras etc. — Eckhel crede, că aquila și leul de pe monetele Daciei reprezenta! emblemele legiunilor V m. și XIII g. O eroare-Aicî aquila și leul sunt figurate jos, pe pământ la picioarele deitel, dar nu pe însemnele militare ale legiunilor.

²⁾ Eckhel, Doctrina numerum veterum, If. p. 5.

³⁾ Ibid. II. p. 4. — M i l l h e i l u n g e n d e r k. k. C e n t r a l - C o m m i s s i o n, f. Erforschung d. Baudenkmuler, VII. p. 165.

⁴⁾ A se vedé m ai sus p. 217.

petră pe vîrfuurile orî pe cîstc munților, pe unde se aflau, orî se mai află si astădi simulacrele sale vetuste.

Apróc tóté aceste imagini primitive femcine, sculptate prin stâncile p-n- paților sunt considerate de popor, că reprezenta pe «-B a b a D o c h i a»¹⁾.

O deosebită celebritate a avut până în secuiul al XYIII-lca figura cea colosală a Babei Dochia din Carpațit Moldovei²⁾.

Acest simulacru, după cum rêsulta din descrierea Principelui Cantemir, se afla pe turnul cel înalt de lîngă vîrful cel maicstos al muntelui Céhlí ü.

Chiar și astădi munții, ce despărțesc țcra Moldovei de tóra Ardeului sunt numiți de popor Munții Céhlëului orî Munții D ochi el, fiind-că după cum spune o tradițiune «D o c h i a ș é d e în Cehie u»³⁾.

Cele de întăiu dile ale lune! lui Marte (de l—12) sunt numite la poporul român «d i l e l c B a b c I D o c h i e» ori «d i l e l c Babelor»⁴⁾. O probă evidentă, că în vechia religiune a triburilor pclasge de la Istru, serbătorile cele mari ale divinității pământuluî, se celebrau în primele dilc ale luneî lui Marté, ér nu pe la începutul lunci lui Aprile, întocma după cum la Romani Matronalele séü Saturnalele femcine erau sărbătorite în calendele lui Marte⁵⁾.

Legendele române despre înghețarea și petrificarca în munți a Babei Dochie sunt în fond identice, și se reduc la aceeași epocă, cu legendele despre statuetele Niobel, Ariadne!⁶⁾, și a Vinerii din muntele Libanului, cari tóté reprezentait de fapt, numai niscc simulacre arhaice ale Mamei mari.

Sub o formă diferită și avend un caracter mal puțin mitic, ni se presintfl figura Dochiel seu a Mamei mari din Dacia în colindele române.

În aceste cîntece populare semi-religiose, ea este celebrată și astădi sub numele ele «D o c h i a n a», și înfățișată ca o virgină forte frumosă, ce nu îmbetrânesc⁷⁾. Averea el părintescă consistă din turme de ol, circdî de bol,

¹⁾ Rêsunsurî l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c . Colecțiunea noastră. — Hasdeu, Dicționarul l. ist. și pop. HI. 2279. - M a r i a n u , Serbătorile la Români, II, p. 94 scqq. "•)

Caiitemirii Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 24-25.

²⁾ Rêsunsurî l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c din com. Călu^ăreni, jud. Ni'mțu.

⁴⁾ **Marlanu**, Ornitologia, I. p. 2796. — **Albina Carpaților**, IV. 11.)

TcsIns, 242: Mart i as calcndas matronac celebrabant. ⁵⁾ **Preller**, Gr. Myth.

I (1854) p. 269, 423. ⁶⁾ Coconita Dochiana către părinții sCi:

Până 'n dalba primăvară Când fiorile-s mai în pară .

Că de ioc nu îmbătrânesc .

Și mi drag st mai fetesc ^{Sbierrx. Colinde, p. il-la.}

^{In coru} «na Dăieni, jud. Constanța, nise comunică:

« D o c h i e n I se dice la nisce

„... ---- 7- —a.....~ ^~, 4.,*,^, ^v-jiLun *vin* se o cera, in sa ca reiusa a se mărita «până în dalba primăvară, când florile sunt mai in para.»

Aceleași reminiscențe se păstrase despre Rhea seu Cybele și ia populațiunile pelasge din Asia mică.

După tradițiunile neo-frigiene Rhea seú Cybele, a fost o virgină de o frumuseță estra-ordinară, și care dintr'un exces de virtute morală nu a voit se se mărite ¹⁾. în picturile vechi ea era reprezentară ședend în car, îmbrăcată în haine frumose, pe cari străluciaii petrele scumpe și metalele ²⁾.

în aceste colinde române ea ne apare sub numele de «N i n a D o c l i i a n ă». Ea are vii cu struguri și este fiica lui «B ă d i ț a Migdale» ³⁾.

în religiunea poporului roman Magna Mater mai era adorată și sub numele de «Dea Migale», un cuvent, pe care autorii i-1 deriva de la *jxsyaXv*], epitet al Mamei mari ⁴⁾.

în fine, în colindele numite «Urările cu plugul», prin cari se celebrezi cu atâta frumuseță bunătățile agriculturii!, Rhea, deita fertilității pământului, ne apare sub numele de «Dochiana cea frumoasă», ca o «mândră jupânesă» cu brațe dalbe», aven d tot-o-dată si titlul onorific de «Mamă» ⁵⁾,

Mocani, numiți M o r o i e n i, cari vin cu oile de crneză în bălțile din prejma comunei Dăienî. (inv. Gr. I o n ă ș e s c u).

i) Diodori Sîculi lib. III. 58.

) Alberclus, De deorum imagine, c. 12. A se vede nota 3 du Ia pag. 248.

”) Bădița Migdale Trei	în zidar fetară . . . Pe a
fetițe are Pe una o chiemă	treia o chiemă Nina
Iléna Brăilen ă, Dar	Dochiana, Dar
holdele ei în 2edar se	strugurile ei In
coc . . . Pe a doua o	zedar se coc, Că vin
chiémü Gréca	pășarele De iau
Dunguréna, Dar oile	strugurele Și se duc cu
cî	ele ! . . .

În o altă variantă (Bârseanu, Cincî-decî de colinde, p. 31) Ardeiu apare personificat prin o «dalbă Brașovene ă», al cărei simbol sunt spicele de grâu. «Românca de țară» are turme de oi fetate, ir «Nalta M o l d o v é n c ă.» vii cu struguri. La aceste treî Dacie surori din legende, *ir* nu la Daciele administrative (Malvensis, Apulensis și Porolissensis) se refere inscripțiunea votivă din Alba Julia: DACIIS TRIBVS ET GESIO LEG X»i G. (C. I. L. III. nr. 995).

⁴⁾ Ea dea (Mater deum magna) M i g a l e appellatur (Fast. Praenest. C I. L. I. p. 316).

Etă mândra jupânesă	Sbiera, Colinde, p.
Dochiana cea frumoasă . . .	Ninsorea se așternea . . .
Sufleca ea mânci albe Și-	Apoi mama plămădia Și
arata brațele dalbe Și	lăsa până dospia, Apoi

În acesta colindă agricolă română cspresiunea de b r a t e - d a l b e este o caracterizare cernia, mări cernea,

colaci îrwertia . . .

Aleceandri, Poesii pop., p. 390.

Nu există nict un contrast în aceste două genuri de tradițiuni populare, cu privire la Baba Dochia cea împetrită și la Dochiana cea frumoasă.

În colindele române se celebră tinerețea, frumusețea și castitatea Mamei mari, iar legendele se referă la ambele părți ale vietei sale, în particular la doamna sa ').

12. *Deciana și Caloian, Cybele și Attis.*

Sibylla Erythraea seu Dacica.

Dochia și Dochiana ne mai apare în tradițiunile poporului român și ca Mama cea întristată, care-și caută în toate părțile pe fiul său iubit, numit «Caloian» (Scăloian, Călian), care se rătăcise prin o pădure și ne mai putându-se înforța, a perit acolo.

Anume mai există și astăzi la poporul român o importantă datină religioasă din cultul Mamei mari.

Când primăvara este caldă mare, fetele române fac o păpușă mare de lut galben în formă de om, pe care o împodobesc cu panglici, cu cârpe colorate și cu flori, iar pe cap îi pun drept căciulă o coajă de ou roșu. Pe alte locuri își îmbracă în straie țărănești, cu opincă și cu căciulă ²⁾. Acesta păpușă, spun dăsele, reprezintă pe tânărul Caloian; iar Marți, în săptămâna a treia după Paști, fetele așază această figură de lut într'un cosciug, o fată reprezentată pe popa, alta pe dascălul, o bocesc, o plâng, unele chiar cu lacrimi, invocându-o în bocetele lor cu cuvintele: «Caloiane, trup de Deciană» ³⁾, adică copil al Dăcianei, sau «Săca Ioan Scăloian, trușor de

distinctivă a Mamei mari. care cerne, plămădesce etc. Homer în compunerea Iliadei a aplicat acest epitet fără nici un sens la Juna, numind-o),sov,ii>/.svof,

) Dochia sau Dochiana din legendele și din colindele populare române nu are de a face absolut nimic cu așa numita martiră creștină, Eudocia, care nu a avut nimic din aceste nici cult, nici legende. Părinții bisericii, spre a da un caracter creștin sărbătorii populare păgâne din 1-a Martie, numită Dochia la Istru, și potă chiar în unele părți ale Asiei mici, au consacrat aceasta di unei martră presupuse din Liban, cu numele de Eudocia. Este interesantă chiar și istoria legendară a acestei Eudocia. Compuitorul Martyrologiului înfățișează pe împăratul Traian, cuceritorul Daciei, ca un persecutor al Eudociei. — **Martyrologium român** Gregorii XIII: Ka-¹e ndis Martii. Heliopali (Fenicia Libanului) sanctae Eudociae Martyris, quae in

lone Trajan i . . . percussa gladio martyrii coronam accepit.

-) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 94.

comunicările din comunele Ciora-Doicesc (Brăila), și Seimenii mari (Constanța).

Di ci an» '). Apoi acest cortegiul de tenere vestale duce și înmormentează păpușa (*on papuseK;*) într'un loc aproape de apă, ér după înmormântare i fac pomană. A treia di după acesta ceremonia, fetele se duc erășT la monnentul hu Caloian, i-1 dcsgrupă, i-1 bocesc de noii, i-1 pun într'un cosciug de papură, i aprind luminării și-Î dau drumul pe Dunăre, ori pe altă apă ^a).

In unele locuri iau parte la procesiunea acesta numaî fetele. In alte părți, băieți și fete împărțiți în grupe, după numeral mahalalelor (triburilor) din sat.

ApoT, după ce se termină și acesta ceremonia, se face o masă mare, o

- în

>) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 95.— Marian, Serbătorile, III. p. 302, corn. Grind (Ialomița): «C a l o i e n e, I a n, t r u p d e D i c i a n ». ¹) Din aceste bocete reproducem aici următoarele:

S c a l o i e n e l e n e, T r u p d e D e c i e n e,
Te cată mă-l a Prin pădurea rară Cu inima
amară; Te cată mă-ia Prin pădurea desă Cu
inima friptă arsă.

[Alte variante mai conțin și aceste versuri: Și ea te
plânge Cu lacremî de sânge.

C a ! o i e n e, I c n c,
du-tc 'n cer si cere
st deschidă porțile,
se slobodă ploile,
se curgă ca gârlele
dilelc și noptile,

Te odor es cu, PcesiT pop., p. air. le, verde ț i l e, Se croscă fén aței c . . .

Cărăruia de pe dél Bătută
de Caloian; Cărăruia de
pe vale Bătută de fată
mare. J Descuie porțițele
Se curgă ploiteľ,
Deschide ușițele Se curgă
grăunțele. Caloieni lene,
Undc-î da cu sapa SC
curgă ca apa . . .

(Din colecțiunea nostrS).

M a r i a n, Descântece, p. 399.

In alte localități se fac doue păpuși, una de sex bărbătesc, ce reprezenta pe «Tatăl soréiul» și aha de sex femeiesc înfățișând pe «Mama ploei». Ambele sunt numite Scaloieni (comunele Gârla-mare și Dâlma, jud. Mehedinți, și corn. Bârzeiu, jud. Gorj). Er in comuna Selmeniî-mari din jud. Constanța se fac trei păpuși numite ScaloienT, Și cari reprezenta pe un bărbat, o femeia și un copil. — Păpușa de sex femeiesc este numită în bocete: « S c a l o i a n a l â n a, t r u p d e D c c i a n ă » (corn. Parachioî,

nouă pomană, numită «pomana Caloianului»¹⁾). Tinerii tocmeșc lăutari și după pomană se începe o horă mare, care ține până sera '•').

După tradițiunile populare, acesta este diua, în care a murit micul copil Caloian. Ea se serbeză de regulă în Joia a treia după Pascî. În acea zi, numită «Caloian» sau «S caloian» nime nu lucrează. Originea acestei credințe și datine religioase de la Dunărea de jos se reduce la vechile timpuri pelasge. Era o mare serbătoare populară de la începutul primăverei pentru prosperarea vegetațiunii și a culturilor agricole.

Ea Romani acesta festivitate purta numele de Caianus³⁾). Ea începea la 28 Martie (INITIVM CAIANI) și se termina în idele lui Maiu, când Vestalele în prezența preoților și a magistraților aruncau de pe Pons Sublicius în Tibru 24 păpuși sêu simulacre de trestia⁴⁾, pe cari însă le nurniau Argaci, adică figuri de lut.

Aceleași legende și aceeași datină religioasă mai există în anticitatea romana și la populațiunile de origine pelasgă ale Asiei mici.

PC când în nordul Dunării de jos, Caloian este fiul resfătat al «Deicianei» sêu al Mamei mari, în legendele Frigiene, el ne apare ca un tenor păstoriu estra-ordinar de frumos, numit Attis, de a cărui iubire se înflăcărare Mama mare, numită la denșii Cybele.

Acest Attis a fost, după legendele din Asia mică, fiul unuia Frigian cu numele Calaus⁶⁾, ér pe mama sa o chemase Nana^{o)}). Attis fiul lui Calaus, la Frigienî, este identic cu tînêrul Caloian din legendele și usurile religioase

j. Constanța), orî «Caloiană lâna, cap de țuțuiană» (corn. Cartai, j. Constanța). Tutulati, ne spune Varro (VII. 44) se nurniau în Roma aceia, cari în timpul sacrificielor se acoperiau pe cap cu o căciulă ori scufă țuguiață. Tutulati . . . qui in sacris

	in capitibus habere soient ut mctam; id tutulus
1) Iene Scaloiene,	appellatur).
Tinerel te-am îngropat, De	Se dea Domnul ca un sfânt
pomană, ca ți-am dat	Apă multă se ne ude
Apă multă și vin mult,	Se se facă pome multe . . .

Teodorescu, Pocsit pop., p. aia.

*) După datele primite la Cestionariul nostru istoric.

³⁾ C. I. L. I. p. 390.

⁴⁾ Festus p. 17. — Varro, L. L. VII. 48. — **Ovrltil** Fast. III. 791 ; V. 625. — Festus le numește «scirpeas effigies». La Varro: Argaei fiunt e scirpeis. Cu «trup de trestia» este numită figura Caloianului într'un bocet din corn. Ciora-Doicesci. (Colecțiunea noastră).

⁵⁾ I'ausauiae lib. VII. 17. 9. "Ainje te oct;; -r, v, oiSev oii-; TS T, v ù-.i^titov et àùwv
AXXà 'EfjiYjaiavaxti |i*v T<|> ia sXî-fsîa fpa-Jayn r.fKo:t|i.iva iztiv tuC uîof tî 'V

) Nana, fica regelui Sangarius din Frigia la Arnobiu adv. G. IX. 5. 4,

ale poporului român, ér numele mamei sale de Nana ne apare în colindele române sub forma de Nina Do eh i a n a *)).

După cum Attis este fiul Im Calaus în legendele neo-frigiene tot ast-fel și Mama mare séu Cybele ne apare în inscripțiunile grecescî cu epitetul de KoiXavr; •'), adecă Caloiana.

Tradițiunea este aceeași. Deosebirea e numai, că pe când legenda română și-a păstrat caracterul seu primitiv, religios-moral, în tradițiunile Asiei mici, influențate de spiritul erotic grecesc, ténèrul Attis, fiul lui Calaus, ne apare ca favoritul Cybelei seu al Mamei mari.

De asemenea a sîstat și în Asia mică, până în epoca română, usul de a celebra înmormântarea lui Attis, fiul lui Calaus, când pămentul suferia de secetă. în acesta privință Diodor Șicul scrie :

•în Frigia întimplându-se o-dată se cadă o epidemia asupra omenilor, ér de altă parte suferind și pămentul de secetă, omenii consultară oraculul asupra mijlócelor cum so depărteze de la densîi aceste calamități, ér oraculul le respunse, că se în m o r m é n t e z c corpul l u i A t t i s și se venereze pe Cybele ca divinitate. De ore-cc însă din cauza vechimii, din corpul lui Attis nu mai mnăsese nimic, Frigienii aii făcut imaginea tenorului, pe care apoi plângènd'o o înmormentară îndeplinind și onorile funebre potrivite cu sortea sa, și acesta datină densîi o practică cu constanță până în zilele nóstre»³⁾.

Important document pentru originea cultului Cybelei séu al Mamei mari în Asia mică.

După cum scrie Diodor, oraculul ordonase Frigienilor și înmormânteze corpul lui Attis și se adoreze pe Mama mare, séu pe Cybele, ca se fie ηρCrafi de epidemii și secetă. Orî cu alte cuvinte, cultul Cybeleii, a fost importat pe teritoriul Asiei mici din alte ținuturi pclasge, în particular din regiunea Dunării de jos, legată cu Asia mică prin o mulțime de relațiunî etnice, economice și religioase.

în fine mai esista în anticitatea greco-romnană, încă o altă tradițiune, care punea patria Cybeleii la Hyperborci, séu în nordul Istrului de jos.

După acesta tradițiune, a cărei origine se reduce tot la populațiunile pelasge ale Asiei mici, Apollo, aprins de iubire către frumósni Cybele, vagabundase cu densa rle la Nysa până la Hyperborei⁴⁾.

*) A se vedé pag. 258.

¹⁾ C. I. G. 3886. D. 270 (G o e h l e r, p. 69).

³⁾ IHodori Sicili, III. 59. 7.

⁴⁾ Ibid. III 59. 6.

Care era însă originea numelui de Cybele, a rămas până astăzi o enigmă istorică.

Strabo în Geografia sa ne spune, că Mama deilor a fost numită ast-fel după muntele Cybele din Frigia, pe care era adorată »).

însă cu totul alta este originea acestei numiri¹⁾.

Încă din cele mai depărtate timpuri G a ea, s'eu Mama deilor, considerată ca o deită bine-făcătoare, a fost venerată și ca divinitate profetică⁸⁾.

La umbra pădurilor și sub acoperământul stâncilor, preoții și preotesele Mamei mari practica în aceste timpuri extrem de religioase, arta divinației și științele primitive medicale *).

În descântecele populare române Mama deilor ne mai apare și astăzi sub numele de «-Maica Domnului», ca protectora vieții și sănătății, care aduce ajutor și mângâiere bolnavilor

Numele de Cyb e Te, atât după formă, cât și după sens, este identic cu termenul de Sibylla, un cuvânt arhaic pelasg, ce înseamnă «profetorie»⁵⁾.

Acest termen s'a mai păstrat încă până astăzi ca o numire obscură topografică în unele regiuni muntoase ale Carpaților. O veche reminiscență despre sanctuarele Mamei deilor, unde se consultau odată oraculele sale.

În părțile de nord ale Transilvaniei între vechiul district al Maramureșului și al Năsăudului, cel mai înalt munte poartă și astăzi numele de Țibleș⁶⁾.

O altă înălțime din apropiere este numită Călimani (Kerus manus) și tot în această regiune, unde ni se prezintă diferite urme de mănăstiri vechi dispărute, se află și «Vârful Sibilei» și «Valea Sibila»⁷⁾. Un alt munte

¹⁾ Strabonis Geogr XII. 5. 3.

²⁾ Dnrcmbergr, Dictionnaire des antiquités. I. p. 1679: Mais ces monts Cybele . . . n ont peut-être jamais existé que dans l'imagination de ceux, qui les premiers ont voulu expliquer le nom de Cybele.

³⁾ Heslofl Theog. v. 463. — Un oracol al Gaeii a existat din cele mai depărtate timpuri la Delphi (Paus. V. 14. 10). — Cicero, Divin. I. 36. 79 : Terrae vis Pythiarum Delphis incitabat, naturae Sibyllam. Aeschyl (Eum. 2.) numesc pe Gaea ru)tólicívti; cu înțelesul de prima profetorie

⁴⁾ Heim, Incantamenta magica. Lipsiae, 1892, p. 504: Carmen sic dicas:

Dea sancta Teles, rerum naturae parens, Quae cuncta gēneras et régénēras sub diu . . . Teles quascunque generat maiestas tua Salutis causa tribuis cunctis gentibus . . .⁵⁾ Acesta rezulta și din epitetul Mamei mânăstirii de Sibila

⁶⁾ °e asemenea alte două verfururi de munți dintre comitatul Bistrița-Năsăud și județul Emt se numesc Țibleșul mare și Țibleșul mic. ⁷⁾ Specialkarte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1 : 75.000, f. 15. XXX. XXXI.

de pe teritoriul României, în județul Gorj, poartă de asemenea numele de «Sibille»¹⁾ în fine o comună de pe valea Oltului în apropiere de mănăstirea Cozia este numită «Jiblea» (= Șiblea) și unde se mai văd și astăzi romănițele unei vechi cetăți și mai multe movile²⁾.

Numele de Sibylla, după cum constată și Suida este latin³⁾. De fapt însă proto-latin.

În antichitatea preistorică, când arta divinației a avut în viața publică și privată, un rol atât de însemnat, au existat mai multe Sibylle celebre și ele au rămas cunoscute timpurilor clasice după numele diferitelor ținuturi, de unde-și trăgeau originea lor.

Însă nici una din aceste femei profetice nu a fost originară din ținuturile grecesci. Sibyllele erau inspirate de un sentiment adânc religios mistic, și acest caracter i lipsia spiritului grecesc.

După cum ne spune Pausania, cele de întâiu Sibylle au fost la Delphi⁴⁾, la templul și la oraculul cel renumit, întemeiate acolo în sinul stâncilor de păstorii Hyperborei⁵⁾ din nordul Istrului de jos.

Aici î-și practicase arta sa divinatorie Sibylla numită Erythraea (Roșia). Ea trăise, după cum spun unii, înainte de războiul cel mare între Europa și Asia și profetise căderea Troiei⁶⁾, era după alții a fost posterioară acestei epoci. Tradițiunile mai spuneau despre aceasta Sibylla, că ea avuse o victorie legendară, trăise de zece ani de omeni, nu mai puțin ca o mie de ani, era după alții 120 ani⁷⁾.

După cum ne spune Suida, aceasta Sibylla a fost născută în satul Marmarissos de lângă orașul Gergithion (la Strabo Gergitha), localitate, ce se află pe teritoriul odată supus dominației Troiene⁸⁾.

Despre Sibylla Erythraea, după cum scrie Pausania, mai făceau amintire și unele imne în onoarea lui Apollo⁹⁾.

În unele din aceste imne ea se numește acum sora, acum nevasta, acum fiica, adică preotesea lui Apollo, al marelui zeu al luminii pelasge.

¹⁾ Fruixlescu, Dictionarul topografic, p. 436. -')

²⁾ Lnhovari, Diet, gsogr. jud. Argeș, p. 98. ")

³⁾ Suidas, v. Sibylla),). <) Pausaniae lib. X. 12. 1. ")

⁴⁾ Ibid. lib. X. 5. 7.

⁵⁾ Apollodorus Erythraeus in Lactantius, Instit. I. 6.— Suidas, v. Sibylla).— **Friedrich**, Oracula Sibyllina, p. 69.

⁶⁾ Phlegon Hecataei frag. 29, în Fragm. Hist. gr. III. p. 610.

⁷⁾ Suidas v. Sibylla).

⁸⁾ Pausaniae lib. X. 12. 2.

I alt imn însă densa ne face cunoscută originea sa prin următoarele versuri:

<i>Tetiul dufâ P au s aii i a :</i>	<i>Traducerea după Dindorfius:</i>
Inter utrumque sequor & VYJTOÛ tí fl-eăţ ts, E; f.; ' .	medium divasque
	hominesque,
/ „-n- a()-aváT7]í, B«tf«íí î x'ijto-fáyoio,	Nympha immortalis sata, cetophago ge- nitore. Ida
	meae matri patria est, mihi patria
	ru br a Marpeſſus, matri
ii ísp-íj. !toTa xít T' quae sacra, ain-	nisque A idoncus.

Sibyllele, cari da oraculele sale în momentele unor inspiraŕiuni se costase divine, nu scriau nici o-dată sentinŕele lor. Erau anumiŕi scriitori din cole mil preoŕilor de la sanctuarele respective, cari făceau însemnări de cuvintele, ce le rostia Sibylla în timpul furiei sale profetice, ŕi despre cari densa după aceea nu-ŕi mai aducea aminte.

Fragmentul, ce ni-1 prezintă Pausania din imnul Sibyllei Erythraee, este, din punct de vedere al sensului alterat, în mod evident, în primele sale versuri, numai o simplă traducere grecescă din vechia limbă pelasgă. Sibyllele preistorice de la Delphi nu au pronunŕiat nici o-dată oraculele lor în limba grecescă. Acest fragment însă ne prezintă un deosebit interes istoric în ce privesc patria si naŕionalitatea Sibyllei Erythraee.

Diferiŕi autori al vechimii au considerat pe Sibylla Erythraea ca originară de la muntele Ida lângă Troia. În tocă literatura geografică a vechimii nu aflăm un singur document autentic, care să confirme, că satele Erythrae, Marmessos ŕi râul Áidoneus au existat pe teritoriul vechiului Ilion.

Cu totul alta era patria acestei gloriose Sibylle.

Intręga catena Carpaŕilor a fost o-dată, după cum am vedut, un domeniu sacru al marilor divinităŕi pelasge.

Cu deosebire în regiunea Carpaŕilor dintre Transilvania ŕi Ungaria, în munŕii cei avuŕi de aur al Arimaspilei ŕi Agathyrsilor, noi aflăm urmele unei prosperitate materiale ŕi ale unei civilizaŕiuni morale forte înaintate în timpurile antistorice.

ni se prezintă patria Sibyllei Erythraee, după tóte datele geografice, pe cari ni le-au transmis autorii vechimii.

ⁿ partea de nord a oraşului Hălmaŕiu, ce constituie punctul central al districtului Zarand, se mai află ŕi astăzi satul numit Marmessos. (Marmessos)

^a Suida, Marmessos la Ştefan Byzantinul, ŕi Marmessos la Pausania)-

ⁿ a propiere nemijlocită de acest sat începe si se întinde pe lângă Crişul-
tăgău o imensă catena de munŕi, numită «Mama», seu Marmessos pe charta

^a u ŕi major austriac, înfcijp teprj la Pausania.

Tot în aceeași regiune, în partea dreaptă a Crisului-negru, se află închis între deluri și munți un însemnat sat românesc numit Roșia¹⁾, ér în partea de răsărit a acestei comune curge spre nord și se varsă în Crișul repede râul numit Iad sau al ladului, Ai do ne us la Pausania²⁾.

Avem ast-fel în fragmentul de la Pausania patru date principale geografice cu privire la patria Sibyllei Erythrée, și tóte aceste ni se presintă pe teritoriul Pelasgilor de nord, în ținuturile renumite o-dată pentru minele sale de aur, și unde trei râuri însemnate portă și astădî numele de Criș (Xpυοειοτ).

Originea Sibyllei Erythrée din ținuturile de la nordul Istrului se mai confirmă și prin o altă serie importantă de date geografice.

Din fericire Suida în lexiconul său istoric-literar a extras din diferiți autori ai vechimii câte-va prețioase notițe despre individualitatea istorică și patria acestei ilustre Sibylle.

După cum ne spune densul, acesta genială femeia, care ocupă un loc atât de însemnat în istoria lumii vecin, a fost născută pe teritoriul Roșienilor numit Batti³⁾, mai târziu însă s'a întemeiat acolo un oraș, care s'a numit Erythrae (Roșia).

Este forte importantă acesta notiță. Chiar și astădî un dél, ce se află imediat lângă acesta comună mai portă numele de «Botiascu», ér alte două înălțimi din partea superioară a râului Iad portă numele de Boțea și Bodea *).

Sibylla Erythreică, ne mai spune Suida, a fost numită de uniî Sardana, Gergithia, Libussa, Lcucana, Samia, Rhodia și Sicelana, numiri date după ținuturi și localități din aceeași regiune, unde ni se presintă și numirile de Mărmescî, Mama, Roșia, Iad și Boți.

Sardana corespunde la Zarandana după numele districtului Zarand, în care se află satul Mărmescî. Gergithia corespunde la Gurguiata, un vîrf de déi în partea de sud-vest a comunei Râienii. Libyssa se reduce la satul Lăpușa⁵⁾, Leucana la valea Leuca dintre munții Curcubeta

¹⁾ Spezialkarte, foia 18. 20. XXVII. — În a. 1858 comuna Roșia avea 990 locuitori.

²⁾ Rîul Iad izvoresce din muntele Vîrful Poienei, și se întrebuiștezi pentru transportarea plutelor, când apa sa e mare. Forma grecescă de 'A'iiuueu; derivă de la 'AioYjτ sau 'Ac5r,t, lumea inferioară, iad. 'A'iiuivsuț era și un epitet al lui Pluto.

³⁾ Suidas v. icJ'j'i.Xv., 'AzoXXtuVoτ x al Aτijjiaτ xaTà IE T'.va- 'Ap'.sTOvtpatoU'; xal TSáXijτ' ('i Se âXXcit Kf.vo.foi/ou . . . 'Kfiüa'pa'.a, rc/.pa ti isyiHjVa'. èv y^iuoiu TCUV 'Kf-uS-fiiu 5 nposfj-•,Of,tusio Ba-to:, (var. -Baf/c) vuv os auto ti y^üjpítjv Ko).ia3'ev irpoaaY⁰f«úov:a'. 'Epuftpai' T;VEÇ or aEiTtjv itxiXrjV fiW.ot iapSavYjV «).,o; I'ssYiS-iav ä>,Xot î; 'Pooiav difXXt/i os AifuooaV âM.ot As'JXavfV aXXoi Sajxiav looțaaav.

⁴⁾ D. Boți (Spezialkarte, f. 18. XXVII). Petra Boghi (19. XXVII).

⁵⁾ Vechea Sibylla de la Mermessos (Mărmescî) era cunoscută și în ținuturile pe-

și Zânooa, Samia lăsatetele Șoim ori Șoimuș; Rhodia la minele de aur din Zarand numite Ruda, Sicelana la localitatea Sicula.

Tot în această regiune, spre răsărit de izvoarele râului Iad, pe coasta muntelui Britea, se află locul păduros numit Sibylla¹⁾, o numire, pe care n-o mai întămpinăm în alte părți, și care corespunde în mod evident la forma greco-latină de Sibylla și Sibulla.

Întreg ținutul acesta, în care noi aflăm grupate la un loc toate datele geo-

Scara 1 : 1.600.000.

162. — Patria Sibyllae Erythrae (s. Roșiene).

grafice ale vechimii cu privire la patria Sibylle Erythrae, a avut o dată relații importante comerciale și religioase cu țările de la sud.

Sibylla Rosiană și Erythraea a primit diferite numiri geografice după lașje ale Asiei mici sub numele de Larapousa, Sarbis și Taraxandra (Suida, v. -iu/Au). Există o asemănare surprinzătoare între numele Sibylle de Sarbis și numele satului Sârbesc, situat în apropiere de muntele Moma. O altă comună spre sud-est de Mărmesci este numită Sârbi. Butcanu, Stana de vale (Gherla, 1887), p. 61.

diferite locuri, unde petrecuse mai mult timp în lunga și neliniscită sa viață de femeia inspirată.

Când Suida ne spune cu ore cari precauțiuni, că satul Marmis-os și Gerittion se află între limitele teritoriului, peste care domnise odată Troianii, în fond aceste date ale sale se refer la timpul marelui imperiu troian, despre care amintesc și Herodot : că odată Troianii trecând peste Bosphor în Europa au supus pe toți Tracii întinzându-și dominațiunea lor până la Marea Ionică¹⁾.

Mai române acum se csaminăm aici și datele, ce se refer la genealogia Sibyllei Erythrée.

După cum ne spune traducerea grecescă, pe care ne-o comunică Pausania, tatăl Sibyllei Erythrée a fost *YjiocfaYOî. adică mâncătorul de chiți, séu de monștrii marini.

Incontestabil, că aici sensul primitiv al acestor cuvinte a fost alterat.

Singură acesta imperfecțiune, justifică pe deplin, că imnul Sibyllei Erythrée a fost tradus de un scriitorii ignorant din o limbă populară proto-latină.

De sigur că textul original exprimă cu totul altă idee, și anume, că tatăl Sibyllei a fost un om, care se hrănea cu «pane», cu «chită- în dialectul popular al Românilor din Transilvania și Ungaria. Prin aceste cuvinte Sibylla î-l desemna ca un agricultor, după cum în antichitate clasele cele măn sociale se compuneau din cultivatori de pământ și din păstori.

Un alt autor grecesc -, care după cum se vede avuse înaintea sa același text arhaic al imnului, numesc pe tatăl Sibyllei Aristo-crates (un mare mâncătorii, de la áptoráü) și xpatoj). Sunt aceleași cuvinte, însă o altă interpretare.

După cum spun alții, continuă Suida, tatăl Sibyllei Erythrée s'a numit Cri n a g o r a s. Avem érasî o numire personală topică. Un munte înalt de lângă râul Iad portă și astăzi numele de Cernagura³⁾.

La Pausania mama Sibyllei Erythrée este numită Idoger.es, la Suida Hydale și Hydole. Este același cuvent în forme grecesci diferite. În partea de apus a comunei Roșia, pe valea cea frumoasă a Holodului se află satul numit astăzi Ho diș (Hoghi.ș), ér un dél însemnat de lângă Roșia portă numele de «Dâmpu Hodișanului»⁴⁾. Când fragmentul comunicat de Pausania ne spune, că mama Sibyllei Erythrée a fost Ido genă, este cert, că noi avem aici o formă coruptă din Hodisiană, seu Hodigenă.

Originea geografică a Sibyllei Erythrée este ast-fcl pe deplin stabilită.

Pe baza acestor date geografice și genealogice, cum și pe baza marii

») **Herodoti** lib. VIII. 20.

") **Suidas**, V. §, 3uX>./.

') Specialkarte, f. 18. XXVII.

miscări etnice și religioase pornite de la nord spre sud în aceste timpuri pelasge, noi putem constata aici că un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythră, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna Roșia, a petrecut mai mult timp în satul Marmesci, de lângă muntele Mama sau Moma¹⁾, și prin cătunele de pe valea Iadului, localități situate în comitatele Zarand-Bihar. Ea a fost fiica unui cultivator de pământ, iar mama sa era de origine Hodisiană.

Revenim acum la fragmentul grecesc din imnul Sibyllic, pe care-l putem traduce astfel :

Ko mi-su născută între omeni și între deități,
Sunt o femeie nemuritoare »), tata! mică se hrănea cu pâine (era agricultor),
 După mamă cu sunt Hodisian și patria mea este Roșia, Marmesci,
 loc sfânt al Mamei (mari), și riul Iadului.

Aceste versuri mai conțin încă o particularitate cu totul caracteristică.

Sibylla se numește aici cu toată convingerea religioasă o «femeie nemuritoare». Acesta nu era numai o simplă credință individuală în Sibylle. Densă exprimă aici unul din principiile fundamentale ale religiunii pelasge de la Dunărea de jos.

Geții erau aceia, cărți, după cum ne spune Herodot, se considerau de nemuritori³⁾.

Sibylle Erythraei se atribuia în antichitate o colecțiune celebră de predicții, cunoscută în toată Grecia, și a căror redacțiune primitivă se reducea la timpurile antehomerică.

Afară de oracule, după cum ne spune Suida, că a mai scris despre palpități (tremurări) și diferite cântece⁴⁾.

În alt loc același autor ne spune, pe baza altor fântâni biografice, că Sibylla Erythră a scris în versuri eroice trei cărți despre Divinațiune și pe acelea le-a dus în Roma în timpul consulilor, seiu după cum spun unii în timpurile lui Tarquiniu, în speranță, că va putea avea un mare câștig cu ele. Când însă a vădit, că e desprețuită, a ars două din cărțile, ce i aduseseră, și a rămas una mai reținută, pe care Romanii au cumpărat-o cu un marc preț⁵⁾.

¹⁾ Probabil că la Marmesci a existat un sanctuariu renumit al Mamei mari. > -³ 1
 a u s a n i a forma de v>j>rfr; âfl-avăți)?, ca genitiv, nu are înțeles, și este în evi-¹ a
 contradicție cu versul al treilea. — La Hyperborci femeile, după cum ne spune
 Diodor Sicul (III. 60) erau numite vujifw.. — Cf. Apollod. Bibl. U. 5. 11

²⁾ Herodoti lib. IV. 93.

³⁾ Guidas, v. îi.ț.,),,,.

⁴⁾ Snidn» ,, -u .- _ _ _ . . _ _ _ _ . .

Ér Dionysiu din Halicarnas mai adauge ¹⁾, că regele Tarquiniu, uimit de rezoluțiunea acestei femeii, a consultat pe augurî asupra cărților rămase ne-arse, (după densul Sibylla adusese la Roma 9 cărți din cari 6 le arse). Augurî esaminând restul cărților declarară lut Tarquiniu, că din anumite semne clenși au ajuns la convingerea, că acele cărți au fost trimise de divinitate, și s'a făcut forte reu, că nu s'au cumperat tóte. Ei sfâtuiră pe Tarquiniu so plătescă femeiei întreg prețul, cc-1 cere. Acesta femeia apoi, după ce a predat cărțile rimase nearse, i-a sfătuit se le păstreze cu sfințenia, a plecat și nu s'a mai vedut ²⁾.

Aceste cărți ale Sibylleî, după cum résuma din tradițiunl și din respectul, ce le-aú arătat tot-de-una Romanii, se caractérisai! prin o mare religiositate. Ele erau conforme cu principiile tradiționale ale teologiei vechî pelasge și au avut o influență imensă asupra vieței de stat a poporulul roman ⁸⁾.

Sibylla Erythreă a fost ast-fel-considerată de identică cu Sibylla numită Cumană *).

Un fapt însă î-1 confirmă tóte isvórele istorice, că Sibylla, care a dus la Roma cărțile revelațiunii divine ale Pelasgiior, nu era din Italia ⁸⁾.

a fost 'IfoșiXoi. O formă grecisată. Sibylla Erythreă nu a fost originară din ținuturile Eladei. Unul din numele personale feminine cele mai usitate la țeranii români din Transilvania și Ungaria este și astăzi Ráfira ¹⁾ Dion.vsu Ilalic. lib. IV. 62.

²⁾ În ce limbă erau scrise aceste cărți nici un autor nu ne spune. Faptul, că Romanii instituiseră un colegiu de preoți pentru conservarea și consultarea acestor cărți, denotă, că se cereau cunoștințe speciale pentru interpretarea lor. (Livii lib. X. 8: Decemvros sacris faciendis, carminum Sibyllae ac fatorum populi hujus interpretēs) — Cf. Plaut. Pseud. 1. 1. 23: Has (litcras) . . . nisi Sibylla legcrit, Interpretari alium potesse ncmnera.

³⁾ După cum scrie Pliniu (XIII. 27) cartea a treia a SibylleT, cumpărată de regele Tarquiniu Superb, a ars împreună cu Capitoliul în timpurile lut Salla. — După acest desastru, Romanii căutară în tóte părțile imperiului patria Sibylleî Erythreé, în speranță, că vor mai găsi un esemplariu din oraculele ei. Însă tóte cercetările au ramas fără rezultat. Cărțile sibylline postcrióre erau numai o simplă compilațiune din diferite oracule, mare parte neautentice, scrise în limba grecescă. Ele nu mai reprezentaú doctrinele vechî pelasge. — Taciti Ann. VI. 12: Quod a majoribus quoque decretum erai, post c.xustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo, Iliis, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et italicas colonias, carminibus Sibyllae (una seu plures fuere), datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere.

⁴⁾ Cf. Marc. Cap. II. 8 7: (Sibylla) quae Erythris progenita etiam Cumis est vaticinata.

⁸⁾ Livii lib. T. 7: ante Sibyllae in Italiam adventum. — Dionysiu (IV. 62) o numesce

în vechile tradițiuni, Sibylla Erythraea era numită Amalthea și Albunea.

Ambele aceste numiri au un caracter evident geografic. Ele se raportează la patria, *seu* cu alte cuvinte la ținuturile, de unde era originară aceasta legendară Sibylla.

Amalthea ¹⁾ este numai o simplă formă etnică grecescă, după numele orașului Ilămagiu ¹⁾, punctul central al comitatului Zarand, lângă care se află satul Mărmesci. Amalthea Marpesia, cum o numește Tibull ⁸⁾, desemna ast-fel pe Sibylla Erythraea de la Mărmesci de lângă Hălmagii.

O a doua numire, sub care era cunoscută Sibylla Erythraea în ținuturile de lângă Roma era Albunea ^{*}).

Pe teritoriul Italiei însă nu a existat nicăieri o localitate (oraș și sat), la care am putea reduce cu siguranță originea acestei numiri ⁵⁾. Sibylla cunoscută în istoria romană era numai o peregrină în Italia.

Numele de Albunea, ce i s'a dat acestei femeii sfinte, ce venise în Italia din alte ținuturi, derivă incontestabil de la localitatea avută în mine de aur a Daciei, numită în epoca romană Alburnus major ⁶⁾, și din care făcea parte comuna «Roșia» de astăzi, vicus Pirustarum în limba oficială romană.

Se făcuse și în Italia o confuziune cu patria Sibylle Erythraea scîi Roșiene.

¹⁾ După scholiastul lui Plato în Phaed. p. 315, la Stephanus, Thesaurus l. gr. v. 'Altheia'. — Lactantius De falsa religione, c. 6: Siptimam Cumanam nomine Amaltheam . . . quae ab aliis Herophile nominatur.

²⁾ Litera O- corespundea în dialectul doric și eolic la sunetul i și vî. ^{a)}

Tihni i Eleg. II. 5. 6T-68:

Quidquid Amalthea, quidquid Marpesia dixit,
Herophile Phoebogratae quod monuit . . .

⁴⁾ Lactantius De falsa religione c. 6: Decimam Amaltheam Tiburtim nomine Albuncam, quae Tiburi colitur, ut dea, juxta ripas amnis Anienis, cujus in gurgite simulacrum ejus inventum esse dicitur, tenens in manu librum. — Cf. Virgilius Aen. VII. v. 34. — Diferite numiri geografice, ce s'au atribuit unei și aceleiași Sibylle, au avut de consecință, că autorii posteriori greci și romani au multiplicat în mod arbitrar numărul lor. Actista s'a întâmplat cu deosebire cu tipul Sibylle Erythraea; care a fost numită Frigiană și de la Ida, Cumană, Libycă, Delphică, Siculă, Amalthea, Marpesia, Albunea etc.

⁵⁾ Unii au voit a deriva numele de Albunea de la A quae Albulae de pe Șesul Latium, însă sanctuarul dedicat Sibylle Albunea se afla în munții cei mai înalți de la Tibur. (Cf. Paulus-Wissowa, R. E. v. Aquae Albulae: Die Beziehung Cr Alburna auf die Aquae Albulae ist sehr unwarscheinlich etc.) ¹⁾

C. I. !. In. p. 213—

Unele fântâni istorice o numesc *Amalthea Marpesia*, adică clin Mărmesci de la Hălmagiu, cum se numește și densa de la «Mărmesci» în fragmentul, ce ni-l comunică Pausania. Kr în alte tradiții ca este numită Albunea (Alburnea), adică de la Alburnus sau Roșia de lângă Abrud.

Numele acestei nobile și măiestre Sibylle a strălucit în timpurile preistorice nu numai la Delphi și în Lațiu, dar și în ținuturile pclasge ale Germaniei vclii.

Tacit ne spune, că în Germania într'o vechime depărtată (olim) a fost venerată, ca o divinitate, o femeie profetorie numită Aurinia¹⁾. Wackernagel rectifică Albruna²⁾. Aurinia ori Albruna (= Alburna) este una și aceeași Sibylla sfântă din ținuturile avute de aur ale Daciei, ce a fost adorată ca divinitate și la Tibur sub numele de Albunea³⁾.

În fine mai există despre Sibylla Erythreă încă o veche tradiție romană. Enea plecând de la Troia spre a-si căuta o nouă patrie în lumea cea mare pelasgă, a consultat, după obiceiurile religioase ale acestor timpuri, oracolul pelasg de la Dodona, de asemenea densul a consultat și pe Sibylla Erythreă, că în ce parte a lumii se stabilescă cu Troianii emigrați, și că Sibylla Erythreă a fost aceea, care i-a sfătuit se mergă în țările de apus*).

Er după o altă tradiție Enea plecând de la Troia a venit mai întâi în Tracia, la un popor «barbar» numit Crusaei⁵⁾, sau în formă romană Crușeni. Aceștia l-au primit cu toată ospitalitatea. Enea a rămas la densii o vreme și apoi a plecat spre Italia.

¹⁾ Tacit Germania, c. 8 : Sed et olim Aurinia et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.

²⁾ Panly-Wissown, R. E. v. Albruna.

³⁾ O leminiscență despre acesta renumită «maică bctrană» cum și despre încredințările ei, o aflăm în următoarele versuri populare, ce ni se comunică chiar din ținuturile Crișului.

Nu lucra Dumineca, Cu carte albă subsoară; Ea călugă
Vinerea și Mercurca, ăriciură și se tot ru»a din carte Pentru a
Că te bale (sfânta) lună; omului peccat.

Se căutam mamică bctrană v. Sula, inv., Vișciții în Bihor.

Cu tîmnița în mână

Simulacru descoperit în albia riului Anio, înfățișată, după cum scrie Iactantiu, pe Sibylla Albunea cu o carte în mână. Este important, că și în versurile recitative de mai sus, unul din atributele «maiei bctrone» este o «carte albă subsoară». — La Virgil (Aen. VI. 321) Sibylla este numită: longaeva sacerdos; la Siliu (XIII. 404): gravis arcanis anus.

⁴⁾ Dlonysii Httlic. lib. I. c. 55.

⁵⁾ 'bid. lib. i. c. 47. 49.

întâmpinăm în aceste tradițiuni despre emigrațiunea Troianilor spre apus coincidență curioasă, și numele Sibyllei Erythrée, care era originară în ținuturile Cricurilor și numele unui popor din Tracia barbară, forte ospital, numit Crușeni.

Acesta Sibylla de la Roșia ni se presintă în istoria acestor timpuri de-nărtate ca o profetoriă ambulantă în serviciul Mamei mari^J) și a puternicului Deu pelasg^Z) Inspirată de un mare entusiasm religios, ca căletoresce din o teră în alta, î-și schimbă locuința de la un sanctuariu la altul, punendu-și talentul, arta și vederile spiritului său în serviciul preoților de la oraculele respective. Ea a fost o peregrină la Delphi, la Delos și la Dodona, o peregrina pe țărmurile Asiei mici și în Lațiu, admirată și respectată peste tot locul pentru înțelepciunea, știința sa universală și vieța sa cea sfântă⁸).

Sibylla Erythreă nu a fost singura reprezentantă a oraculelor nordice în ținuturile meridionale.

În vechime era cunoscută o grupă întregă de profeți septentrionali, după cum au fost păstorii Hyperborei, cari au întemeiat oraculul din Delphi⁴), după cum a fost Abaris Hyperboreul, care a scris un volum întreg de oracule, cunoscute sub numele de «Scythice», *^prjqio! Sxuihx.oc*⁶), după cum au fost întemciătorii anonimi ai oraculului lui Ápoló din Delos. În fine la aceeași categoria de femei sfinte din ținuturile- hyperboree aparține Latona și Ilithya, adorate ca divinități, și virginile Arge și Opis, celebrate în cântările religioase ale Delienilor și Ionienilor⁶).

Sibylla Erythreă atât după datele sale biografice, cum și după principiile sale cele severe religioase, neînfluențate de spiritul grecesc, este o reprezentantă ilustră a înțelepciunii și religiunii Hyperboreilor și Pelasgilor din nordul Istrului⁷).

^J) Cf. Ovidii Fast. IV. v. 239-240.

^Z) Cărțile Sibyllei se conservau cu mare grijă pe Capitoliu, în o ladă de piatră, depusă în o boltă suterană de sub templul lui Jupiter optimus maximus.

») Plinius (H. N. VII. 33) vorbind de acesta Sibylla spune, că în ea a fost ceva divin și un fel de comuniune sfântă cu puterile cerești: *D i v i n i t a s, et quaedam caelium societas nobilissima, ex feminis in Sibylla fuit. — Lactantius De ira Dei, cap 22: Sibyllas multas fuisse, plurimi et maximi auctores tradiderunt..... Hi omnes praeceperunt, et nobilem praeter caeteras Erythracam fuisse commemorant.*

⁴) **I'ausanlac lib. X. 5. 7.**

⁵) Sultas, v. -^vA,Wi.

⁶) **Hurodoti lib. IV. 35.**

⁷) în diferite manuscrise românești din secolul al XVII-lea și XVIII-lea. cari și ele sunt numai simple copii sau traduceri de pe alte manuscrise mai vechi, se face amintire

NIC. n>M<,,

«Omenii din Elada me numesc o femeia din altă fera» dice densa în oraculele sale. •

cu acesta Sibylla sub numele de «Savila». Ea este femeia cea mai înțeleptă a
.. vccjî Pentru generositatea, noblețã și calitățile spiritului seu ea ajunge împerăesă.
i) tantiu încă o numesce cea mai distinsă și cea mai nobilă din tóté Sibyllelc). Cu
bire însă ea ne apare ca o femeia avută în aur și în petrii scumpe. Ea călă-si în
Palestina, și încredințată în superioritatea spiritului seu, ea pune la rcare
înțelepciunea lui Solomon. Patria ei este după unul din aceste manuscrise t é r a
«Ugorescu», adecă u n g u r c s c ă. Ast-fcl într'un manuscript de la a. 1760 se
spune despre acesta Sibylla: «cã era do la marginea pământuluî, unde este aurul
cel scump, ce se chieamă sufir», că «S a v i l a e r a înțelept ă, atâta, cât și a l ț Î m n e r a ț i
de pre marginea pământuluî t r i m e t e a de l u a s f a t și învotătură de
la densa . . . și dăruî bisericii S i o n u l u î multe odore scumpe si vesminte și
aur și p i e t r i î scumpe, și se duse în tóra ei iarăși cu cinste mare». (G a s t e r,
Literatura, p. 326; Chrestomatie, II. p. 71-72). — în acest manuscript patria Sibyllei se
caracterizează ca -forte avută de metale și petre prețioze. în acesta privință sunt
importante cuvintele lui A m m i a n O C X I I. S) : Agathyrsi, apud quos a d a m a n
t i s e s t copia lapidis. — Agathyrsiî, la H e r o d o t (IV. 104), mal sunt numiți și
xpucoc<poft>t. — Ér Fridvalszky în Mineralogia M. Principatus Transilvaniae, p. 174
scrie: Ad fines Transilvaniae cumprimis in Martnat ia vulgatissimi sunt ada-
mantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino.—
în tradițiunile ebreie acesta divină «Savilă» este numită cregina de Saba» (Cart. reg. I. 10).
Tot despre acesta Sibylla se vorbesce într'o Biblia românescă manuscrisă. din sec. al
XVII-lea. Reproducem din acest manuscript estrasul publicat de G a s t e r în Literatura pop.
rom., p. 338: «Ea ajunge împerăesă, într'o nôpte vėdboiarii ei dinte r a «U g o r e s c u»
nouă sorî, ce se ridică pe cer, fie care avend o formă și o lumină deosebită. Savila le tãl-
măcesce acest vis, dicând că acei nouă sori însemneză nouă popóre, ce vor stăpâni lumea».—
Cărțile vechi Sibylline ale Romanilor, după cum rėsulta din Tit Liviu, conțineau csplicări
și profeții pentru întâmplări estra-ordinare, pentru prodigii, cașuri de pestilentă, schimbări
violente în atmosferă, pentru ierni grele, secetă, fulgere, tunete, cutremure, etc., (lib. III.
10; IV. 21; V. 13; VII. 6, 27; XXI. 62; XXIV. 10. 44; XXV. 7; XXVI. 23; XXVII. 4;
XXXVI. 37). Cu deosebire fulgerele și tunetele, după vechile ideî pelasge, erau con-
siderate ca o manifestare a voinței divine, încă din cele mai depărtate timpuri esista
la populațiunile pelasge o doctrină forte desvollată despre fulgere și tunete, doctrină
întemeiată pe o lungă observațiunc a fenomenelor și evenimentelor, întreg sistemul
acestei sciințe, cu privire la evenimentele viitoare, era espus în anumite cărți sfinte numite
i b r i f u l g u. r a l e s s e u t o n i t r u a l e s, și pe cari Romanii le împrumutase de la
Pelasgiî nordici seu Turseni (Etrusc!). Ast-fel de cărți, manuscrise și tipărite, au esistat^a
poporul român până în secolele trecute sub numele de cărți pentru cutremure, și r
o m o v n i c, seú cărți pentru tunete. Ele sunt redactate în același stil ca și cărțile yllme
și întemeiate pe principii astronomice, întocma ca și vechile cărți ale Roma-
(imprumutate după cum se spune de la Etruscî) cărțile românesc! fac deosebire
mre fu¹g^{cr}ele de di și cele de nopte. Originea acestor cărți se reduce la o epocă forte

IEPOI BQMOI ALTARELE CYCLOPICE DE PE MUNTELE CABAIMAK.

Consecrăm acest capitol unor antiuissime altare de pe muntele Caraiman.

Între valea Prahovei și valea Ialomiței, în dosul muntelui Caraiman, pe culmea ce duce către vârful «Omului», se vede către figura lui Zeu; «17:0x05 se întinde o frumoasă pajiște, cr în mijlocul acestei poicnî se ridică o grupă însemnată de stânci isolate cu forme neobiceuite, și cari ne presintă un aspect misterios.

depărtată. Ele derivă de sub imperiul rcligiunii antic-crestine, când divinațiunea era încorporată la cultul public. Vom cita aici câte-va csemples din aceste cărți romfuisccî relative la fulgere și cutremure. După Shorn i cui Academiei române din 1799: Zodia Leului: De va t u n a în numărul leului, în omeni va fi morte și în grâne stricăciune . . . Și în l a t u r a despre apus va fi durere între omeni . . . Iar de va tuna seu va fulgera într'amiedă-di va fi p l ó i c multă și va fi fomcte ; v ă i l e și p ă r ă i l e se vor umplea de p ă . . . La Râm va fi bine și rod pământului va fi într'aceea l ă t u r e . . . Iar de va fi cutremur, atunci mulți împărați se vor turbura, și boo.rif vor peri în resbdic . . . și va fi frică mare în l a t u r e a despre apus, Și rod va fi peste tot pământul, și într'acel loc unde se va cutremura pământul, iarna va fi grea; și se va scula un om mare ore cine, forte puternic . . . Iar de va f u l g e r a seu tuna n ó p t e a . . . isvórelc și părăiele se vor usca». Este de notat că în acest fragment se vorbesce de Râm, nu ca de capitala cea ilustră a unui marc imperiu de la apus până la resărit, ci numai simplu ca de un oraș național mai însemnat din părțile de apus, ér L a t i u l parc a fi numit aici l ă t u r e . Sub domnia piosului N u m a, după cum spuneau vechile Anale ale pontificilor romani, se întcmplase fulgerele cele prodigiöse, cari înspăimântase pe poporul Romei, în cât regele se vedu silit după instrucțiunile, ce i Ic dase soția sa Egcria, se se adreseze divinității, cum ar pute se evite urmările de-saströse ale acestor prodigii. Ovidiu, care s'a folosit în descrierea Fastelor romane de vechile cărți religiose ale pontificilor, de călindarele și tractatele lor astronomice, ne mfațișeză (Fast. III. 285 seqq) acest prodigiü prin următoarele cuvinte:

Ecce Dcüm genitor rutilas per nubila f I am ni as

Spargit et c f f u s i s aethera siccat a q u i s . . .

Rcx pa vet, et vulgi pectora t e r r o r habét.

Esistă o marc asemonare între cuvintele lui Ovidiu și între textul din Gromovnicu! romanesc: «ploie multă», «văile și părăiele se vor umple de apă» . . . -ifnca mare în urea despre apus». As.t-fel redactarea primitivă a cărților romanescî (grccscî și slave) Despre tunete, fulgere și cutremure, se reduce incontestabil la niscc timpuri forte dc-F¹ țate. în particular trebuie se amintim aici, că așa numitele cărți etrusce, Lib ri Et ruse i, erau de origine hyperboreă. Caracterul dominant al H y p c r b o r c i I o r era ^{de} a cunosce viitoriul. Ei erau poporul cel sfânt al lumii vechi, la prasnicle lor ve-

Aici se mai văd  i ast dl resturile gigantice ale unui loc sfânt preistoric, unde sanctuarele  i altarele, unde statuetele divinităţilor, atributele lor  i scaunele destinate poporului craii formate din masele naturale ale stâncilor. Aici fic-care bucată de st nc  se pare, că a reprezentât o-dată o anumit  figură, fiind-că natura nu putea s-o clce acestor petre forme at t de ne-obicĭnuite legilor sale.

Timpul însă a distrus aprópe t t  formele primitive ale acestor misteriose figuri, însă cu t t  aceste, resturile lor par a ne spune, că m na omulu  a contribuit necondi ionat la formele aceste at t de curioase, că o-dată aici a fost un loc sfânt (ts ievoc) consacrat religiunii preistorice, un loc de adunare comună pentru vechile tribur  pastorale si agricole.

La poporul român, aceste steniur  enigmatice portă numele de «Babe»¹⁾, o numire tradi ional , ce ne atestă, că o parte  re-care din aceste monumente primitive ast d  desfigurate, au reprezentât o-dată simulacrela unor divinităţi montane numite în teologia romană din timpul imperiului Deae majores, Dcae veteres.  i întru adev r una din aceste figuri informe, contemplată cu tot  atențiunea, se pare a ne spune, că ea a  nf   at o-dată simulacrul gigantic al unei divinităţi feminine.

Singurele figuri, ce ne au rămas p n  ast dl în formele l i aprópe primitive din acest templu miraculos al vechimii, sunt tre  altare de dimensiuni gigantice, grupate t t  la un loc în forma unui triunghi  -).

Fie-care altari  c format din o singură bucată de st nc  si t t  trec  ne presint  aceeași formă caracteristica a altarelor din epoca mycenă.

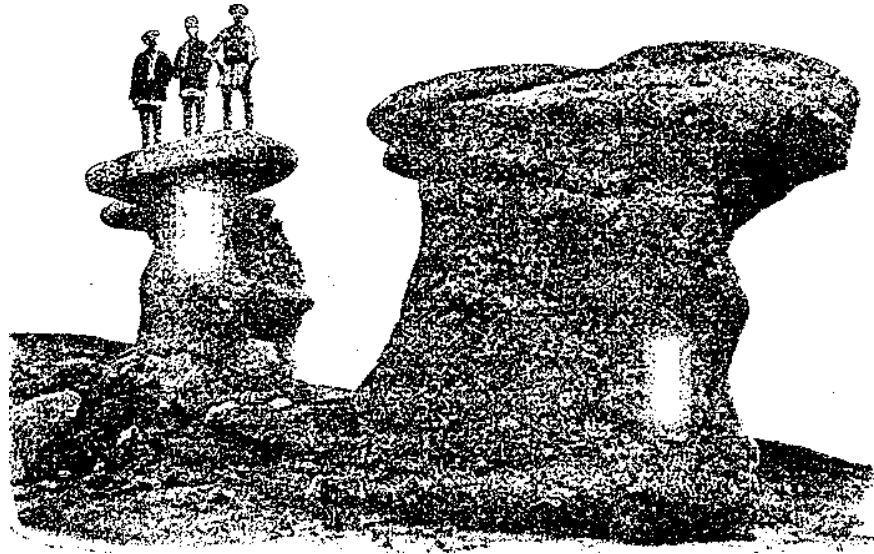
Aceste altare nu au nici inscrip iunl, nici baso-reliefulr, si chiar dacă vor fi avut vre-o-dată ceva semne hieratice, timpul cel depărtat le-a nimicit.

nia  toți deii, că fundară cele de  nt iu oracule în Elada,  n Asia mică  i în Libya, ei reprezentai! vocea divină în anticitate. C t de vechia a fost la poporul român usul acestor cărți de fulgere, de tunete  i cutremure, se constată din fragmentul unui Gramovnic publicat de Cipariu  n «Organulu Luminare  » de la 1847, p. 130,  i care manuscript, după formele vorbirii  i după forma sa din afară, cum ne spune acest ilustru  nve at, apar ine la cele de  nt iu timpuri ale literatur  române, cosve cu Cazania din 13ra ov  i cu Biblia de la Orestia (1568-1582).

¹⁾  n l imea acestui punct de asupra nivelului mării este de 2148 m.

^{s)} Aceste altare nu pot fi considerate din nic  un punct de vedere ca o consecin a a unei simple e r o s i u n  . Formele lor, mai mult ori m i puțin r e g u l a t e , cu deosebire însă asemnarea lor unele cu altele, ne indică într'un mod destul de clar, ca aceste figuri nu sunt opera unei ac iuni disolvante a apei  i cu al t m i puțin a ghe arilor din epoca pliocenă s u quaternară. Ast-fel de altare tăiate în st nc  a aflat Pausania în timpul Antoninilor  n Atica  i în Pelopones (Descrip ie Graeciae, I. 32. 1 > H. 31. 3;32. 7).— Cf. Altarsteine und Felsaltare la Pauly-Wissowa, R. E. I. p. 1669.

Spațiu', ce-l ocupă aceste trei altare, are o lungime de 11 m. înălțimea Itariului celui mare (ara maxima) este de 3,50 m., a altariului despre DUS de 3,50 m., a celui de răsărit de 3,10 m. Diametrul pedestalului la altariul mare este de 3,80 m., al altariului al doilea, despre apus, de 2,30 m. și al altariului despre răsărit de 2,20 m. Partea superioară și masa de sacrificii la două din aceste altare, la cel de întâiu și al treilea, arc formă pătrată, și la altariul al doilea rotundă, mai mult eliptică.

163. — Altarele cyclopicе de pe muntele Caraiman (România).
Vederea din partea de NO. După o fotografie din a. 1899.

În antichitatea preistorică altarele destinate divinităților se aflau pe aceleași înălțimi, ce le erau consacrate.

Lângă aceste altare, acoperite numai de bolta cea înaltă a cerului, se celebra actul fundamental al cultului, rugăciunile și sacrificiile. La picioarele acestor altare se făceau jurămintele ^ACo o mai solemne, aici își căutau refugiul cei persecutați, aici era locul de t unire pentru afacerile comune ale triburilor, aici se celebrau festivitățile lor cele mai.

verful cel mai înalt al muntelui Ida, numit Gargaron, după cum ne ^{Unc Horn}er, se afla un loc sfânt și un altariu (TEJEYO; ^04165 te) consacrat ^m Cruțați a timpurilor troianc) lui Zsú; natpwoe și Jupiter avus ^l).

«meri IiaSi

Fragm. nr. 169.

Pe teritoriul Atticeï, după cum scrie Philochor, Cecrops a fost cel de întâiu, care a dedicat un altariu lui Saturn și Rheef ¹).

Locuitorii din Arcadia, emigrați acolo încă în timpurile neolitice din părțile de nord ale Dunării de jos, adorau divinitatea lor supremă pe vârful muntelui Lycaeu, unde se afla ridicat un tumul de pământ, drept altariu lui Zsuç A'jzacoç, ér înaintea altariului în partea despre resărit se înălțau doue columne, pe cari erau asedate doue aquile aurite ²).

Însă cel mai celebru altariu consecrat marelui Zeoț se afla la Olympia din Pelopones, ridicat după cum spuneau tradițiunile de Hercule, ori de alți eroi m ai posteriori cu 2 vecri. Acest altariu, după cum î-1 descrie Pausania, era format din cenușă și din resturile arse ale victimelor, în timpul seu acest altariu avea Ja basă o periferia de 125 picióre (38,53 m.) și era înalt de 22 picióre (6,78 m.). Hostiele se aduceau până la piciorul altariului și aci se tăiau, ér șoldurile se ardeau pe verful altariului. De lângă piciorul altariului se ridicau de amëndouë laturile până la partea superioară doue rënduri de trepte formate din cenușa victimelor ³). Femeiele și fetele se puteau apropia numai până la piciorul altariului, însă numai bărbaților le era permis a se urca până în vârful ⁴).

În Italia cel mai vechi altariu a fost dedicat lui Saturn. Regele Ianus, scrie, Macrobiu, voind se înalțe și mai mult numele și onorile lui Saturn, care dispăruse, a dispus se i se ridice un altariu, se i se aducă sacrificii și se fie venerat ca un deü ⁵).

Mai esista în Latiu încă un alt altariu preistoric renumit, consecrat lui Hercule, în mijlocul unei păduri și care purta numele de Ara maxima, de sigur pentru dimensiunile sale cele enorme °j.

Tóté aceste altare preistorice, de cari amintesc autorii anticității, ni se prcsintă în ținuturile ocupate o-dată de Pelasgi. Și întru adevăr originea lor era pelasgă.

*) Miicrobii Sat. I. 10. Philochorus, Saturno et Opi priraum in Attica stauisse ara in Cecropem dicit, eosque deos pro Jove Terraque coluisse.

²) Piiisanhic lib. VIII. 38. 6.

»J Ibid. lib. V. 13. 8.

•") Aceleași idei religioase le mat aflăm și astăzi la poporul român: < l' " e in e i a n'arc voia se între în a l t a r i u » . (Șezătoarea, Fălticeni, 111. 32).

⁵) Miicrobii Sat. I. 7: (Ianus) aram deinde cum sacris tanquam deo (Saturno), condidit. — Ér D i o n y s i u din Halicarnas (I. 34. 38; Vi. 1) scrie, că alfariul lui Saturn a fost consecrat de Hercule și se afla pe coasta muntelui Capitoliu.

«) **Virgili** Acn. VIII. 271:

Flanc aram luco statuit, quae m a x u m a semper

Flirp.fir nllis

Ni se presintă acum importanta cestiune istorică, cari erați divinitățile, "rora Ic au fost consacrate altarele cele grandioase de pe muntele Caraiman.

Reuniunea preistorică a Daciei, înțelegem aceea din timpurile urano-turnice, era formată pentru necesitățile triburilor pastorale si agricole.

Varro, unul din cei maî erudiți și mai activi scriitorT romani, ne face cunoscut numele divinităților, pe carî le adorau agricultorii latinî.

În tractatul seu de Re rustica, densul face următorea invocațiune: fiind-că D-cleiî ajută pe cel ce lucrează, eü voiü invoca maî ântâiu pe cei 12 clei «consentes», însă nu pe cei din orașe, ci me voiü adresa la aceia, cart conduc maî cu seină pe agricultori, ast-fel voiü invoca în locul ântâiu Ceriul și Famentül, pe Jupiter (Saturn) si Tellus, de Ia carî provin tóté fructele agriculture! și carî se și numesc Părinți mari (Parentes magni), ér în locul al doilea voiü invoca Sórele și Luna, al căror curs î-1 observeză agricultorii și când semenă și când culeg ¹).

Același autor în tractatul seu despre Limba latină ne mal spune, că altarele, ce le consecraseîn Roma regele Tatiu, de origine Sabin, au fost dedicate divinităților Ops, Flora, lui Veditus, Jupiter, Saturn, Sorclui, Lunei, etc. ²).

În vechia religiune pelasgă Ops, ca deita fertilității pământului și Flora, deita fecundității, erau apropro identice, precum erau identici Veditus, Jupiter si Saturn. Sub diferite numiri sacre aceste divinități reprezentai! Famentül si Ceriul.

Sciții, după cum scrie Herodot, onorau dintre toți dciî mai mult pe Vesta, apoi pe Zeu; (Saturn) și pe Gaea, eredetid, că Famentül este soția lui Zs'jç, cr după aceștia eî adorau pe Apollo si Vinerea cerescă, pe Hercule și pe Marte ³). În teologia antică Vesta (Myrój, ^cEciTÍa) era considerată ca una și aceeași divinitate cu Gaea seu Rhea. Ea reprezentă pământul ca tron al deilor Olympic!, ca vatră comună și stabilă a universului.

În fine, maî amintim aici, că regele Filip Iii, al Macedoniei (decedat 178 a. Chr.) în espedițiunca, ce o întreprinse asupra Denthclçilor ⁴), ridică,

) * -irro, R. R. J. †; prius invocabo . . . Deos, qui maximo agricolarum duccs bunt Pr»»mm qui omnes fructus a"riculturac c o e l o et t e r r a continent, lovem et T i l c urem. Itaque quod ii parentes magni dicuntur . . . Secundo S o l e m et ^{11 a} ni, quorum tempóra observantur, cum quaedam seruntur et conduntur. i ^{arr} o, !.. L. V. 74: Et arae . . . quae Tati régis voto sunt Romae cledicatae, ^{nam ut An}wles dicunt, vovit O p i, F l o r a e, V e d i o, J o v i S a t u r n o q u e, S o l i, ^{a c} etc. — Din punct de vedere istoric și etimologic V e d i o v i s séü V c j o v i s Présenta pe v e t u s d e u s. «V î j» în Transilvania înscmează bêtân, mos. ') Hoi-odoti lib. IV. 59.

^oP°r lângă frontiera M e s i e l (Ptol. 111. 11).

după cum scrie Liviu, pe vârful muntelui Hem doue altare, unul consacrat lui Zeu; și altul Soreluî «).

Pe baza acestor documente istorice noi putem presupune cu toată probabilitatea, că altariul cel mare de pe muntele Caraiman a fost consacrat supremelor divinități ale timpurilor pelasge, Ceriului și Pământului, sēu lui Saturn, ca Zsoj apiatoc [tēftatoç, domn al universului, și Rheeî, ce reprezenta pe Mama mare a deilor, pe Gaea sēu Famentul.

Pe aceeași culme a muntelui Bucegiu se află și simulacrul cel fără rival în lumea pelasgă, al lui Saturn, și care a trebuit incontestabil să aibă și un altariu în apropierea sa.

Al doilea altariu de pe muntele Caraiman, a cărui parte superioară este rotundă, a fost fără îndoială consacrat Soreluî și Lună (lui Apollo și Dianci), celor mai adorate divinități în religiunea pelasgă, după Pământ și Ceriu.

Locul de onoare al lui Apollo după ideile antice religioase era la dreapta lui Zeoc²⁾, și acesta pozițiune o are altariul al doilea față de Ara maxima a lui Saturn.

În ce privește destinațiunea altariului al treilea, explicațiunea o aflăm în istoria religioasă a poporului Dac.

Martē sēu Gradivus pater era una din divinitățile naționale cele maienerate la Geți și la Scythi³⁾. Tot astfel și la triburile italice Marte era adorat ca deus al războiului și al agriculturii (tot-o-dată *). Era ca divinitate feminină, cea mai apropiată de Marte a fost în tradițiunile latine Anna⁶⁾. Acestei divinități, numite Anna, i erau consacrate ideile lui Marte, și ea reprezenta începutul primăverii, identică cu Flora a Romanilor și cu Vinerea crescă a Scythilor.

Pe aceeași culme a muntelui Bucegiu, în partea sa meridională, mai există încă o altă grupă de trei altare preistorice, formate de asemenea din stâncile naturale ale pământului⁶⁾.

») L'rvSi lib. XL. 22 : Tertio demum die ad v e r t i c c m (Hcmi montis) perventum . . . Duabus aris ibi J o v i c t S o l i sacratis. >) Preller Gr. Myth. I. (1854) p. 172.

³⁾ Yivglili Aen. III. 35 : G r a d i v u m q u e p a t r e m, G e t t i c i s qui praesidet arvis.— Valorii Flacci Argon. V. 619 : Ecce autem G e t t i c i s vniens Gradivus ab antris.— Herodoti lib. IV. c. 59. 62.

⁴⁾ Catonis De re rustica, c. 141.

⁵⁾ Feriac A n n a e P e r e n n a e. C. I. L. I, p. 388.— Cf. O v i d i i, Fast. lib. lit. v. 653.

«) Numeral de t r e i altare, după cum rezultă din diferite date istorice, se baza pe un anumit principiu religios, însă pe care astăzi nu-l mai putem preciza. Trei altare

Chiar dacă simulacrul cel grandios al lui ZEUC èupuorojc, nu ar m ai esista astadi pe muntele Bucegiu, totusi aceste altare ar pute singure se ne spunã cã o-datã aceste înãlțimi ale Carpaților au fost consacrate ca reședință unor divinitați principale pelasge.

Caracterul general al acestor altare este teogonic. Ele aparțin unor principii religioase mult mai severe, mult mai arhaice, de cum ni le prezintă epoca lui Homer.

Întocma după cum simulacrul lui Zîuc eupiorca, este tăiat din stâncă via pe vârful muntelui Omul, tot ast-fel și altarele divinităților adorate pe muntele Caraiman sunt formate din stâncile naturale eșitc din sînul pământului. Gaca, seu pământul, era, după vechile doctrine pelasge, mama comună a dcilor și a ómenilor.

Fără îndoieli, cã pe Olympul cel vechiu al teogonicu au existat și altarele divinităților, caru i-șu aveau aci reședința lor principală terestrã ¹⁾.

Unul din aceste altare divine i-si avuse în timpurile antc-elene o deosebitã celebritate religioșii și istoricã.

El era altariul cel sfânt, lângã care însuși deii îndeplineau anumite acte religioase și unde în cașuri estra-ordinare ei depuneau jurãmântul de fidelitate unu fașã de alții.

Acesta era altariul principal, consacrat divinitații Pământului și a Ceriului, fiind-cã după cum ne spune Iliada, Odyssea și imnul lui Apollo, jurãmântul cel mare pentru deii era «pe Pământ, pe Ceriu și pe apa rîului Styx» ²⁾.

Dupã rësboiul cel mare cu Titanii, figura acestui altariu a fost eternisatã prin o constelațiune pe ceriu, numitã la Thco il'Uirjpcov, la Proclus \k>-|uaT-/j£(.ov, la Eratostliene vi/ciap (cuvent de sigur corupt), er în literatura latinã Ara și Altare.

Despre acest memorabil altariu al cleilor, scrie gramaticul Hygin :

«Dupã cum se spune, pe acest altariu au făcut mai întaiu deii c ere-in o ni ele lor religioase și conjurați una lor, când se hotãrîrã se începã rësboiul cel greu cu Titani. Acest altariu i-l făcuse Cyclop i i. Apoi omenii urmând eseinplul dcilor au introdus și ei obiceiul, când voiau se întreprindã ceva, ca se facã sacrificii mai înainte de a se apuca de lucru» ³⁾.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 117. 124.

²⁾ Homeri Ilias, XV. v. 36. — Odys. V. v. 184. — Hymn, in Apoll. v. 84.

³⁾ Hyginl Poeticon Astronomicum, lib. II. v. Ara : In hac primum existiraantur dii sacra et conjurationem fecisse cum Titanas oppugnare conarentur : ea

n asemenea scrie Eratosthenc cel mai distins între învețații alexandrini'.
 <Lâncii acest altariu se au legat dcii cu jurăm ont unii iată de alții,
 d loe a plecat la răsboiu în contra luî Saturn, ér după ce câștigară
 .« r- creerea, conform votuluî, cc-1 făcuse, puseră acest altariu pe ceriu
 v xaî «üli ev tÇ> oüpxvcT) etc jivr^iocuvov). De acest altariu se folosesc
 . -j ja óspetele (séú băuturile lor comune, a'j(j,7toaoa) și lângă acest altariu,
 sacrifică când fac societăți si festivități; atunci eî ating altariul cu mâna
 credënd, că acesta este un semn de bună credință. Acest altariu are doue
 stele în partea sa de asupra și alte doue la basă. Peste tot are patru stele»¹⁾.

La poetul Marc Mân ii i u acesta constelațiune portă numele de tempi u m
 mundi, ara v i c t r i x și ara maxima.

«După Centaur, scrie densul, este «Templul lumii» și aici se vede
 strălucind «Altariul», ce a fost victorios, după îndeplinirea ceremo-
 nielor religioase, atunci când Famentul înfuriat ridică asupra Ceriului
 cu armele pe Giganții cei enormi, creați din crepăturile mamei lor, gene-
 rațiuni cu fețe diferite și cu corpuri de diferite naturi. Atunci chiar și deii
 căutară alți deî mai superiori. Se îndoia chiar Joe și se temea, dacă este
 în stare se facă, ceea ce putea se facă. El vëdu Pămentul ridicându-se și
 credu, că întregă natura s'a răsturnat cu fundul în sus, munți grămădiți
 ridicându-sc mereu peste alți munți, în cât si stelele fugiau de aceste mase
 enorme, ce se apropiau de ele, Joe nu mai vëduse ast-fel de asaltări ostile,
 si nici nu scia dacă mai csistă ore cari puteri divine mai superiøre de cât
 ale sale. Atunci Joe formă acest altariu din stele, care si acuma strălucesc
 ca altariul cel mai mare . . . La picioarele acestui altariu cădură sacri-
 ficați Giganții, și Joc luă fulgerul cel violent ca armă în mâna dreaptă numai
 după ce se constitui însuși ca preot înaintea deilor»²⁾.

Altariul cel sfânt al deilor, de care ne vorbesce Hygin și Eratosthenc,
 °i era făcut de Cyclopi, că deii depusese lângă acel altariu jurământul lor
 °e i mare, și °ar se afla ast-fel pe Olympul cel vechiu seu uranic, este
 Și acelaș cu altariul cel mare de pe muntele Caraiman, consecrat după
 °u m am vëdut, divinității Ceriului și a Pământului³⁾.

°ctul roman Papiniu S t a t i n amintesce adese-ori de muntele cel sfânt
 aci ei și lăudă pe împëratul Domițian, că alungase pe Daci de pe

a u t c m P

ut y ° P a s f c i s s e. Ab ca consvetudinc homines dicuntur instituissio sibi,
 j, -, m rera efficcre cogitent, prius sacrificarent, quam agere coccipissent.

²⁾ Ma? - ^16" ^ Catasterismi, Ed - Schaubach, 1795 c. 39. ⁵⁾ In* TI

Astr0n0mic0n > lib. I. v. 413 seqq.; V. v. 340 seqq.

accest m *ar chaicãromãns'aimî păstrat până astãdî amintirea despre
 orabil altariu sff, „m n c n ,>-, „ „, ,1 „ n, ^r3. în finn «s m.-rf nSsfrat si tradi-

crescutul acestui munte, unde ei se juraseră împreună, și că în fine Domițian prin indulgența sa le-a dăruit crăși acest munte >).

Un alt poet contemporan, renumitul Marțial²⁾ numesce triumful lui Domițian asupra Dacilor «triumf asupra Hyperboreilor» (Hyperboreus triumphus), ér în alt loc «triumf asupra Giganților» (Gigantcus triumphus).

în fine același Marțial în altă epigramă a sa celebrează ast-fel învingerile hă Domițian:

«De trei ori a trecut peste cornele cele perfide (brațele legendare) ale Istrului sarmatic; de trei ori și-a scădat calul său asudat în neua Geților; și tot-de-una modest el a refuzat triumfurile, ce le-a meritat, și nu aduse cu sine de cât numele, că a învins lumea Hyperboreilor»³⁾.

După aceste învingeri ale sale asupra Dacilor, Domițian dede în Roma un festin magnific tuturor claselor sociale, patricienilor, cavalerilor, și poporului. Cu acesta ocaziune, după cum scrie Marțial, Roma întregă a gustat din ambrosia divină⁴⁾. Domițian, care numai după lupte lungi și grele cucerise muntele cel sfânt al Dacici⁶⁾, luase, după cum se vede, de la triburile pastorale ale acestui munte și adusese la Roma și mâncarea națională a vechilor divinități Olympice, numită în tradițiunile greccscî «âji^poia».

Ast-fel muntele cel sfânt, pe care Dncii se jurase împreună înainte de a începe războiul lor cu Romaniî, ne apare atât la Stațiu cât și la Marțial ca muntele cel faimos din țera Hyperboreilor⁶⁾, unde cleiî se legase cu jurământ

țiuca despre ospetele seu beuturile comune, cum Ic numesce Eratosthenc, ce Ic făceau urieșii lângă acest altariu, și care se utla pe

muntele numit «Ccriu» de lângă Brașov :
Sus la munți la c e r i u gurca (urca) La Beau Novaci T, nu se 'nbală . .
mijloc de fagi ședea

F r â" c u, Moții, p. 19'j.

în alte balade publicate de Tocilescu (Materialuri folklorice. I.107. 108. 1238) aceeași munț, identici cu C a r a j m a n-O m u l de astăzi, ne apar sub numirea de C e r i d (SI, C c r d é l și munții S t e r i i D é l u l u î (gr. s-c-fjVr, columnă, cu deosebire de pótra). Vom reveni asupra acestor balade, când vom vorbi despre tradițiunile române cu privire la Saturn. Homer încă amintesc de ospetele și beuturile comune, ce Ic făceau cleiî pe Oly m p și pe Uran (Iliad. I. 601; IV. 3; XXIV. 97 scqq.)

¹⁾ Stații Thebaid. I v. 19-20: bis adactum legibus Istrum Et conjurato d e i c c t o s v c r t i c c Dacos. — Ibid. Sylvae III. 3. v. 169: suum D a c i s donat dementia mon t em.

²⁾ Martialis Epigr. lib. VIII. 78. — Ibid. Epigr. VIU. 50.

³⁾ Ibid. Epigr. Hb. IX. 102: Victor Hyperboreo nómén ab orbe tulit.

⁴⁾ Ibid. Epigr. VIII. 50:

Vescitur omnis eques tecum populusque patresque, Et
capit ambrosias cum duce Roma d a p e s.

⁵⁾ Stații Sylvae, I. v. 80—81: tu tardum in foedera m o n t e m Longo Marte domas.—
A T M ,,,,H,I,i,,,,,,,î... ,,,,u.,* H^ V A T Trehil desne lupta lui Troian împăratul cu

" altariul cel mare, se lupte uniți în contra Titanilor, și, unde vechil Giganfi asaltară pe deii Olympici.

O aintire obscură despre altarele cele sfinte, *Ispol* pwjiot, ale marilor divinități olympic, o aflăm în scrierile lui Hesiod ').

Același autor ne mai spune, cape Olympul — cel acoperit cu neacă — delà mare • 'le pământului, se afla și un loc de adunare, ayopr] ²⁾, a deilor și a omnilor. Aceste altare ale vechilor timpuri pelasge erau de regulă decorate cu stâlpi și cu altarele divinităților, cu scaune de piatră și portice pentru popor, încuninate adese ori cu blocuri enorme de piatră, ele serviau cu locuri de întrunire pentru deliberările comune ale triburilor, pentru festivitățile lor mai importante, pentru festine, jocuri publice și târguri.

Același aspect al unei agore preistorice, însă în o formă primitivă, gigantică, ni-l prezintă și locul de pe terasa cea frumoasă a muntelui Caraiman, decorat și astăzi cu resturile unor statue desfigurate, numite Babe, și cu altare de sacrificii³⁾.

încheiam :

După însemnătatea geografică, ce a avut-o în istoria migrațiunii pelasge, colțul sud-estic al Carpaților, cu deosebire însă după cultul cel estins al lui Zs'jic al'ioxoc, al cărui monument principal se află aici, aceste mese enorme de piatră de pe muntele Caraiman, ni se prezintă într-o totă ca altarele cele sfinte ale vechii teogonie ⁴⁾.

>) **Ifesiodi** Opera et Dies, v. 136. — Ibid. Theog. v. 557.

²⁾ **Hesiodi** Scut. Here. v. 204. — Lângă altariul lui Saturn din Roma, încă se afla, după cum scrie Macrobius (Sat. I. 8), un loc de sfătuire al bătrânilor. Habet (aedes Saturnii) aram, et ante senaculum... Illic... capite aperto orcs divina fit: quia primo a Pclusgus, post ab Hercule ita earn a principio factitatum putant.

³⁾ Tot cu privire la aceste altare scrie Cesar Boliac: «De două ori am venit aici de la Sinaia peste muntele Furnica către Ialomița, pe unde am întâmpinat trei mese mari de piatră în diferite distanțe, cărora n'am putut ghici altă destinație, de cât că. au servit ca altare de sacrificii» (Trompeta Carpaților, nr. 846). De și cuvintele sale «trei mese mari de piatră la diferite distanțe» nu sunt destul de clare, ele însă se refer sau la altarele de lângă Vorful Dorului, sau la acele din dosul muntelui Caraiman.

⁴⁾ Un alt altariu preistoric tăiat în stâncă se pare a fi fost «Masa» așa numită ^U Traian» (Troian) pe malul stâng al Oltului la strâmtoarea Carpaților din sus de Unabia. Despre care scrie Boliac: «în sus de Cozia, la petra, ce se dice masa raian, și care este neconstatată a țării dac; de care se întâmpini foarte des păși — numai de la Sinaia peste munte până la Păsceră se pot număra trei asemenea. It mure» (Trompeta Carpaților, nr. 939 din 1871, p. 2). Noi am vădut în două *y r j stf, ^urnita «Masa lui Traian», însă forma primitivă a vechiului altariu astăzi » Pôté ^{disting.}

XIV. ΚΙΩΝ ΟΥΠΑΝΟΥ. COLUMNĂ CERITJLŪ DE VK MUNTELE ATLAS IUN ȚEIIA HYI'KRBOKEILOR.

1. *Posiținnea geografică- a muntelui Atlas după legendele eroice.*

Lângă simulacrul lui ZEUC ar/icy_GC clc pe vârful cel mai înalt al muntelui Buccgiu (2508 m.), între județul Prahova și comitatul Brașovului, se ridică o columnă gigantică de stâncă, ce dominoză întreg colțul de sud-ost al Carpaților, cr lângă acesta columnă, alte doue vârful de stânci, eșite din sînul pământului în formă de monolite puternice, î-și înalță în aer capetele lor.

întocma ca și figura luî ZEÚÍ aqccr/o?, acesta columnă a avut în anticitatea preistorică o celebritate particulară religioasă la tóté triburile pelasgc, ce emigrase de la Carpați către Elada, către Asia mică și Egiptet.

Ea a fost considerată în legendele meridionale ca columnă cea miraculosă "óntuluî), care susține bolta cea înstelată a ceriuluT, seu polul nordic al universului.

Noi vom esamina mai întâiii aici vechile tradițiunî elene cu privire la posiținnea geografică a acestei columne, vom cspunc apoî legendele și rolul însemnat, ce l'a avut acesta columnă în credințele religioase antc-homericc *).

După vechile tradițiunî geografice grcccscî, acesta columnă legendară a ceriului se afla în părțile extreme, seu de nord, ale lumii cunoscute, pe muntele cel înalt și vast din țera Hyperboreilor numit Atlas.

Acest Atlas este una din figurile cele marî ale timpurilor saturnice.

După cum spuneau vechile fântâni istorice, de cari s'a folosit Diodor Șicul, Atlas a fost frate cu Saturn și ambii fiii luî Uran și aî Gaei. In particular titanul Atlas a fost un rege puternic si avut, care a domnit peste poporul A lianților -), ce făceau parte din familia cea mare a Hyperboreilor.

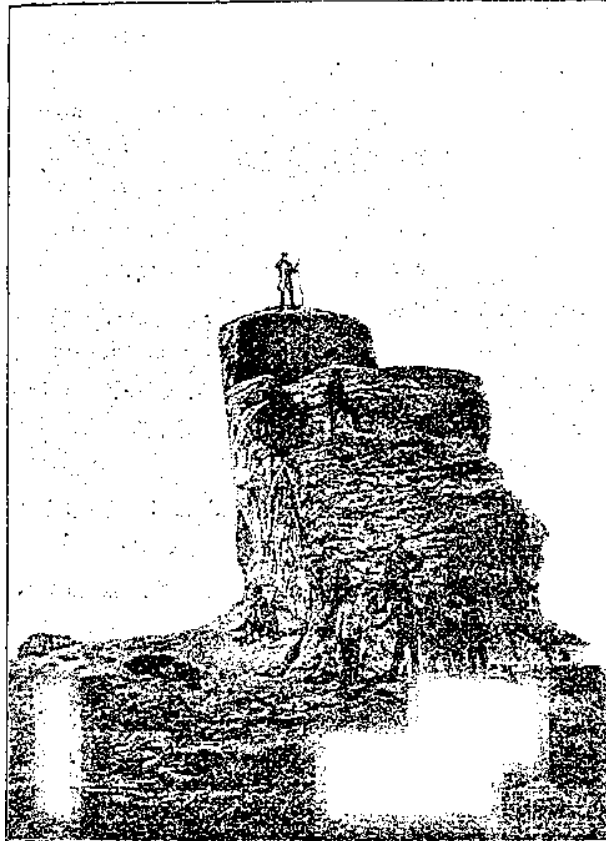
Despre acest Atlas se mai spunea, că el avuse turme de oî admirabil de elegante, de o colore roșietică-auriă ³⁾. Er poetul Ovicliu ne înfățișeză pe acest rege-păstoriu din timpurile tcogoniēi cu următorcle cuvinte : «Mîi de turme

¹⁾ Din punct do vedere geologic, celc trecî columne do pe verful muntelui <-Omul> sunt formate dintr'un conglomerat f i n c u u r ț o s, care trece într'o veritabili g r c s i A. Elementele acestui conglomerat sunt legate printr'un ciment de cilcar. După etatea sa, acest conglomerat aparține epocēi ccnomane.

²⁾ Diodori Sic.ili lib. Iii. 57. 60.

³⁾ Ibid. lib. IV. 27.

de vite retăcesc pe câmpiile sale. Țara sa nu e strimtorată din nici narte de hotarele vecinilor. Pe arborii săi frunzele cresc strălucind în aur, murile arborilor sunt de nur și tût de aur sunf și pόμεle, ce le acopers- '). Ace«t Atlas, ' ca frate al luî Saturn, luase parte la resboiul Titanilor în ontra HiT Joc, din care cauza, după învingerea desevôrsită a acestui nou

165. — Columna Ceriului (v.imv c'/Jv/.y>u} de pe vechiul Atlas din țera I lycerboreilor, astâdî Vcrful Omului pe colțul sud-ostic al Carpatilor. Vederea diri partea de ONO. Dupâ o futografiă din a. 1899.

monarch, el n fost condamnat la una din cele mnî grele munci, pe cari le cunósce istoria legendară a vechimii, se susțină ceriul cu capul si cu manile sale neobosite ²⁾.

Gramatical Apollodor din Ateun, care trăise pe la n. 145 a. Gir., re-^ractase o importantă scriere despre tradifiunile și legendele timpurilor eroice, ' Pe can densul le estrăsese din poeții cyclicT, din vechii logografî și istorici.

¹⁾ Ovidiu

Met. lib. IV. v. 634 seqq.

Hpsio]]

În această lucrare a sa, *de mare valoare* pentru istoria timpurilor ante-homerice, noi aflăm următoarele date geografice cu privire la regiunea, peste care domnise odată titanul Atlas.

Eurys teu, regele Mycenei, ne spune Apollodor, ceruse de la Hercule, ca so-î îndeplinescă și a un-spre-decea lucrare, anume so-i aducă merele de aur de la Hesperide. Aceste mere însă, scrie Apollodor, nu erau în Libya (seu în ținuturile Africeii) după cum spun unii, ci la muntele Atlas din țera Hyperboreilor¹⁾. Joe, cu ocaziunea nunții sale, dăruise aceste mere Junonei, și ele erau pădite aci de un balaur nemuritoriu, cu una sută de capete, pe care-l născuse Echidna cu Typhon, și acest balaur se folosea de multe și diferite felii de voci. Hercule călătorind peste Libya ajunsese până la Marea esternă, și de acolo trecu cu corabia pe continentul din față, se duse la muntele Caucas, unde ucise cu săgețile sale pe vulturul, ce-l născuse Echidna cu Typhon și care răpise ficatul lui Prometheus. Ast-fel densul liberă pe Prometheus din catenele sale, care acum în loc de catene luă corona de olivă. Când veni însă Hercule în țera Hyperboreilor la Atlas, Prometheus îi sfătui, se nu mergă densul în persona după mere, ci se trimită pe Atlas²⁾, ca se i le aducă, și el (Hercule) se susțină în locul lui Atlas cu umerii săi pe cerul ceriului³⁾. Hercule ascultă luă cerul pe umerii săi în locul lui Atlas, și Atlas se duse la grădinele Hesperidelor, luă de acolo trei mere și se întorsese la Hercule⁴⁾. Însă acum Atlas nu mai voia să se ție pe umerii săi pe cerul ceriului, dicend, că va merge singur la Eurystheu, ca să-î ducă merele, și Hercule se rămână aci

¹⁾ Apollodor Bibl. lib. II. 5. 11: Tauta (y.puaia (x^Xa) Zk YJV, oî>y, ut ttvEț stnov, tv AiSú-jj, àXV Ént toù "AO.avtoț ív "TisEppopÉcKç. — Despre grădina Hesperidelor vom vorbi mai târziu în acest volum.

²⁾ Scriitorii grecesci perduse încă de timpuriu cunoștința exactă despre pozițiunea geografică a muntelui Atlas. Din aceasta cauza unii îl localisă în Mauritania din Africa, alții în Italia și în fine unii în Arcadia din Pelopones. Însă nu a existat în nici o parte a lumii vechi vre un alt munte cu numele Atlas, de cât numai cel din țera Hyperboreilor. La populațiunile indigene ale Africeii de nord-vest, numele de Atlas a fost cu desăvârșire necunoscut. Acastă numire s'a dat catenei muntoase de acolo numai în scrierile literare grecesci. Cf. Plinius (V. 1. 13) și Strabo (XVI. 3.2).

³⁾ La Apollodor (II. 5. 11): tiv itolov. — Cicero, De nat. deor. II. 41: Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse pos.

⁴⁾ Acesta scenă e reprezentată pe o metopă de la templul lui Ioc din Olympia. Atlas vine la Hercule, care ține cerul în locul său, și-i prezintă merele luate de la Hesperide (Duruy, Hist. d. Gr. I. 85) Atlas e înfățișat aici cu perul buclat, după obiceiul pastoral al Hyperboreilor (vezi Fig. 139), și pe cap el are un arc și săpca în același gen ca și regele Dac de pe moneda Fig. 146.

si se susțină și mai departe ceriul în locul său. Hercule la început promise că va face așa după cum i duse Atlas, însă în urmă folosindu-se de o viclenia, ce-l învătășe Prometheu, el puse erăși ceriul pe umerii lui Atlas Anume Hercule rugă după sfatul lui Prometheu, pe Atlas, ca se susțină ceriul numai pentru câte-va momente, până-șt va pune o perină pe cap. Atlas, în urma acesteî rugărî, puse merele jos și luă erăși ceriul asupra sa. însă Hercule ridică merele de jos și plecă mai departe.

Acesta este tradițiunea cea mai vechia și tot-o-dată cea mai acreditată despre patria gigantului Atlas, un rege din țera Hyperboreilor celor evlaviosî.

Hyperboreiî, locuitorii unei țorî forte fertile și fericite, un popor pastoral și agricol, omeni pînî de virtuți, religioși și dreptî, contemporani cu deî Olympuluî, și cari se considerau născuți din rasa cea gloriosă a titanilor ¹⁾, constituiau o întinsă populațiune pelasgă din nordul Istruluî și al mării negre ²⁾.

Maî târziu însă Atlas, acest puternic domnitoriî peste poporul Atlanților, a fost străformat în un munte imens, susținând și mai departe cu crescutul său polul nordic sau osia ceriului.

Legenda este următoria :

Perseu, eroul mitic din Argos, fiul lui Ios și al nimfei Danae, este trimis de regele Polydecte din insula Seriphos, ca să-î aducă capul Gorgone! Medusa, care avea putere magică se împetrescă pe muritori. Perseu sosese la isvórele rîuluî Oceanos (cateractele Istruluî), unde se aflau cele trei Gorgone legendare ³⁾, tăia capul Medusel, și-l pune în traistă și plecă înapoi, în drumul său, Perseu se abate pe la regele Atlas din țera Hyperboreilor, căruia i cere ospitalitate pentru o nópte. Atlas însă aducându-șî aminte de un vechiî oracul, că o-dată un fiu al lui Ios i va răpi pómele sale de aur, i respunde brusc : se plece îndată mai departe, fiind-că alt-cum nu-l va scăpa de mânia sa nicî vitejiele sale mincinoșe, nicî tatăl șeii Ios. Atunci Perseu scdse din traistă capul cel urît al Méduse! și o-dată Atlas — pe cât era de mare — fu prefăcut în un munte, capul său deveni crescutul unu pisc înalt ⁴⁾, și corpul său o catena imensă ⁵⁾.

¹⁾ Scholiastul lui Pindar la Olymp. III. 28: tout Titeppopsouç tou Titavixou fÉvouc 'ispÉvexóc ipjiciv eivai (B o e c k h i u s, Pindari opera, II. 96).

²⁾ A se vedé mai sus pag. 85. După Pindar (Olymp. III. 14-17) Hyperboreiî locuiau lângă isvórele (séu cateractele) Istruluî.

³⁾ **Apollodori** Bibi. II. 4. 2. 8. — **Hesiodi** Theog. v. 274. 281. - **Preller**, Gr. Myth. II. (1854) p. 44

⁴⁾ **Ovidii** Métám. lib. IV. 627 seqq. - **Pindar** (Pyth. X. 50) încă amintesce de cã l'ê-¹⁰₅ ^{ria} lui Perseu la Hyperboreiî.

⁵⁾ O legendă analogă esistă și la poporul român: că figura de pe muntele «Omul»

Idea fundamentală în legendele lui Atlas este, că acest rege-păstoriu al lutnii vechi susținea cu capul și cu manele sale polul, sîu extremitatea nordică a osiei, în jurul căreia se învîrtesce sfera cerescă.

Tot în regiunile de nord ale Europei ne apare muntele Atlas în Teogonia lui Hesiod !), și în Eneida lui Virgil, amîndouă aceste opere fiind scrise pe baza datelor geografice ale literaturii sacre.

Mercuriul, ne spune acest autor din urmă, trimis de Iov în Africa cu ordin către Enea, ca se plece fără întîrziere în Italia, el sboară peste tîri și mări cu ajutorul aripelor de la călțuniile săi. «în aceasta călătoria a sa prin aer, Mercuriul vede căciula și cîstele cele prăpăstioase ale lui Atlas cel dur, care susține ceriul cu creștetul său. Capul său e încoronat de bradi, și încins tot-de-una de nori negri și, bătut de vînturi și de ploaie. Umerii săi sunt acoperiți cu troiane de nea, și din fața bătrînului se precipiteză rîuri de apă, și barba sa cea înfiorătoare e plină de ghieță» *).

Am vorbit pînă aici despre Atlas ca una din personalitățile cele mari ale timpurilor preistorice, ca despre un rege puternic, avut de turme și avut de aur, din țera Hyperboreilor; am vorbit în fine despre Atlas, ca un munte însemnat din aceeași regiune, și care reprezenta după nume și după legende pe vechiul titan.

represintă pe un păstoriu, pe care Iov pedepsindu-l pentru impietatea sa, l'a prefăcut în o stîncă puternică (Müller, Siebenbürgische Sagen, p. 174), » Hesiod Theog. v. 518. 736. — Ovidiu Met. IV. 130-131 ultima tellus Rege sub hoc, et pontus erat ») **Virgiliu** Aen. IV. v. 246 seqq.:

. . . . Jamque (Mercurius) volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fūleat;
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix humoros infusa tegit; turn flumina mēto
Praecipitant senis, et glacie rigeat horrida barba.

în altă poezie a sa (Georg. III. 349 seqq.) Virgiliu mai amintesc lîngă Istru de catena cea prelungită a muntelui Rhodope, (Carpați), care se întorce înapoi în jurul osiei centrale a ceriului.

. . . . qua Scythiae gentes, Maeotique unda,
Turbidus et torquens flaventis Histore arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axera,
Illic clausa tenent stabulis armenta.....

Sf. Paulin în poezia sa, dedicată episcopului Niceta din Dacia la a. 398 d. Chr., consideră de asemenea pe Daci, că locuiau sub polul nordic: Ibis Arctos procul usque Dacos.

în antichitatea grecescă însă, numirea de Atlas a mai avut încă un deosebit sens geografic.

La Herodot Atlas este numele unul râu însemnat, care curge din înălțimile Hemuluî vechiū (Carpați) și se varsă în Istrul de jos !), identic cu Alutus fluvius al Romanilor²), și cu râul Olt de astădî (germ. Alt).

Acelas înțeles arhaic, ca munte și ca râu tot-o-dată, l'a avut în secolele trecute și-l are încă astădî numele Olt la poporul român.

Importanta catena a Carpaților meridional!, can o-dată aū servit de asii și de putere pentru triburile pastorale pelasge, — începând din țera Bârseî (Burzenland) și până la isvórele Motruluî, — mai portă și astăclî numele de munții Oltului³) și munții Oltenilor⁴).

*) **Herodoti** lib. IV. 49: 'Ex oi To5 AIII.OU tüiv xopufiiuv -cosit äXXoi [xs-faXoi . . . eapaX-Xouoi EÇ a&Tov (tov "IcTrov), "Atletç xal A3pa; x al TijJiatc.— G o o s s, Studien zur Geographie d. Trajanischen Daciens, p. 10: In Atlas erkennen wir die griechische Form dér Aluta. — La Dio Cassiu, Carpațiî sud-osticî sunt de asemenea numiți Hem (lib. LXVII. 6).

*) Numele de Àlutus (gr. ^vAt/>aç) ni se présenta ca un vechiū cuvönt pelasg, al căruî sens primitiv a fost fără îndoielă «aur spelat» și locul, unde se spală aurul (lat. all u o, a spēla, vorbind în particular despre ape). De aici și legenda, că în regatul Iul Atlas și frunzele de pe arbori erau de aur. în timpurile lui P l i n i u maî esista la spēlătorii de aur din Dalmația, terminul de a l u t a t i u m, cu înțelesul de aurul, ce se găscse pe suprafața pămentuluî: Cum ița inventum est (aurum) in summo cespice a l u t a t i u m vocant, si et aurosa tellus subest (H. N. XXXIII. 21. 2.) — Spēlarca aurului din nisipurile Oltului a fost în us în Țera-românescă până cu puțin înainte de a. 1848 — Tu n uși, Ist. politică și geografică a Țereî românescî. Trad. Sión, p. 37: «Aurul se exploatează din nisipurile 011, Topolog, Argeșul și Dâmbovița, de către țiganii domncscî numiți R u darî». — S u l z e r, Geschichte d. transalp. Daciens I. 152-153 : Zur Zeit dér österreichischen Regicrung im Krajowaer Banale licferte die von Steinvillc erriichte Goldwaschergesellschaft aus dem Alt f l u s se gefischtes Gold, welches viei höher, r e i n e r und schöner ais das siebenbürgische war.

³) In poesiele populare din Bănat «Vér ful O l t u l u i » este muntele cel mal înalt despre Transilvania:

Peste vér f u i O l t u l u i
Suflă vântul codrului . . . Ilodoș,
Pocsîî pop. din BSnat, p. 127.

La M a r i e n e s c u, Colinde, p. 133 : Sus la m u n ț i i O l l u l u i . . . In Transilvania m u n ț i i Făgărașului sunt numiți și munții O l t u l u i . — ^{In R}o mânia mal întâmpinăm pe lângă râul Oltului încă următorele numirt: O l t, dél ^sPre NV. de Drăgăsanî. Olt, dél spre apus de com. Fiscàlia (jud. Vâlcea). Olt, dél [^]teritoriul corn. Gemena (jud. Dolj).

⁴) ^{aT}e o dorescu, Poesil pop., p. 557:

Prin șesul Motrenilor Sub
munții O l t e n i l o r . . .

în fine istoria legendară a lui Atlas, ne mai prezintă și un caracter arheologic.

După vechile tradiții elene, vârful cel mai înalt al muntelui Atlas înfățișează figura împetrită a acestuia puternic reprezentant al rasei titanice.

«Pe cât a fost Atlas de mare», scrie Ovidiu, «el a fost prefăcut într'un munte. Barba și pletele sale deveniră acum păduri, umerii și manele sale nise culmii întinse; ceea ce mai înainte a fost capul acum este creștetul muntelui celui mai înalt; oșele sale se prefăcură în stânci; și apoi crescând în toată părțile el a căpetat o estensiune imensă»⁷⁾.

Tot asemenea amintesc și Virgil de capul cel încoronat cu brad și încins de norii lui Atlas, de umerii și el acoperiți cu troiane de nea, de fața cea mare a betrânului, din care se precipiteză râuri de apă și de barba sa înfiorătoare și plină de ghieță.

Acesta figură colosală împetrită, pe care ne-o descriu cu atâta realitate legende de Atlas, mai există și astăzi lângă columna, ce se înalță pe vârful muntelui Omul. Este simulacru cel grandios al lui Zsac aty¹⁰X⁰¹M format din un pisc întreg de munte.

La aceeași figură se raporta cuvintele poetului roman Statius, când vorbește de Jupiter nubilus de pe osiele Hyperboreilor *).

Ne aflăm cu legende de Atlas în perioada a doua a preistoriei, când vechile tradiții despre locurile cele sfinte din nordul Istrului se pierd în ținuturile meridionale, când simulacru cel miraculos al lui Saturn, ca Zeu? euhporoc, aphy'oxoc, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împetrită a titanului Atlas. Este același monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume și cu legende diferite⁸⁾.

Ni se prezintă acum ultima cestiune geografică din istoria legendelor gigantului Atlas anume: care este originea numelui de «Columna Ccriului», ce l'a avut piramida cea colosală de pe vârful muntelui «Omul».

⁷⁾ Ovidius Metam. IV. v. 656 seqq.

Quantus erat, mons factus Atlas: Jam barba comaeque In
silvas abeunt; juga sunt humerique, manusque; Quod caput
ante fuit, summocst in monte cacumen; Ossa lapis finit:
tūm partes auctus in omnes
Crevit in immensum

⁸⁾ Statius Thebaid. lib. XII. v. 650: Qualis Hyperboreos ubi nubilus inlittit
axes Jupiter. — Martial încă numește triumful lui Doriașian asupra Dacilor
Hyperboreus triumphus.

⁹⁾ Acesta lipsă de cunoștințe geografice cu privire la ținuturile din nordul Istrului, o constată Herodot (V. 9) prin următoarele cuvinte: «Spre nord de Thracia, cefei de omenii locuiesc nimene nu pot spune cu siguranță. Atâta însă se pare, că.

dfi iQt-rn fct* un nXmEnf Hfçprf «i infini!».

La Aeschyl acest măiestros monument al lumii pelasge, poartă numele de οὐρανοῦ Τῆς ἄνω γῆς (Terra caelum), adică «columna cerului și a pământului».

În Homer în *Odyssea* se face numai amintire despre «columnnele cele lungi», χιόνας (xaxpac, de pe muntele Atlas, cărî despărțesc cerul de pământ²⁾), însă fără de a ne spune numărul acestor columnne.

La Hesiod însă Atlas susține cerul cu capul și cu mâinile sale neobosite, și acest autor mai adaugă tot-o-dată, că pe columna din mijloc a fost ferecat în lanțuri astutul Prometheus³⁾.

Existau așa dar, după vechile legende ale teogoniei, trei columnne de piatră sau stâncă, pe muntele Atlas, dintre cărî una, cea mai înaltă și mai puternică, era considerată de columnă principală.

Trei columnne cu forme particulare, ce au reprezentat o-dată anumite simboluri sfinte, se mai văd și astăzi pe vârful cel mai înalt al muntelui Omul, dominând de asupra figurii lui ZEÚΣ (Zeus)⁴⁾.

Fără îndoială că la început numele de «Columna Cerului» a fost numai o simplă expresiune a geografiei sacre.

Ea desemna nu o columnă imaginară, miraculoasă, care susținea bolta cea înstelată a cerului, ci o columnă reală, însă grandioasă, de pe muntele cel mai sfânt al vechimii, numit în literatura grecescă οὐρανός, (Jiéfac οὐρανός, astăzi Caraiman (Cerus manus) o columnă, ce a fost consacrată divinității supreme a cerului.

După tradițiunile și după datele pozitive arheologice, pe cărî le avem, primele monumente religioase, pe cărî omenirea le ridicase în onoarea divinităților cerescă! au fost numai simple columnne de lemn ori de piatră.

Ast-fel columnnele cele gigantice ale lui Hercule o-dată atât de faimoase în lumea veche, au fost, după cum ne spune scholiastul lui Dionysius Periegetus, consacrate mai întâi lui Saturn, adică zeul, care reprezenta pe marea divinitate a cerului celui imens⁶⁾.

¹⁾ Aeschyli Prometheus v. 349. — Cf. Heroicóti lib. IV. c. 184 : ΤΟΥΤΟΝ (Atlantem) χιόνας οὐρανοῦ Χέτονοι . . . σλβαί. — Virgili Aen. VI. 797: c o c l i f e r A t l a s A x e r a humero torquet stellis ardentibus aptum.

²⁾ Odyss. I. v. 53-54.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 521-522 :

Στὰ Χιόνονεσβίρ.

J Din punct de vedere al formațiunii orografice piscul numit Omul a fost și mai
^{es} » Și astăzi considerat numai ca unul din vârfulurile muntelui Caraiman. Cf. F r u n -
^{(de}₅ Sc u, Diet, top., p. VI.

⁶⁾ Fr agm. Hist. gr> (Edi Did Q Q m 640— 16—

Ér Pausania în Descrierea Greciei amintesc, că pe drumul de la Sparta către Arcadia se aflău sêpte colonne (w'oveç lircà) ridicate după ritul cel vechiü (xaaa Tpórcov TÖV ap/afov) și despre carî se spunea, că reprezintă simulacrele celor 7 planete ¹⁾.

Încă în secuiul al doilea înainte de era creștină, gramaticul Apollodor din Athena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că măiestosul munte Atlas, care susținea polul nordic al ceriului, se afla, nu în Libya séü în Africa de nord-vest, ci în țera Hyperboreilor, o populațiune întinsă pelasgă din nordul Traciei séü al Istrului de jos.

Același adevăr M confirmă astăzi numirile și descrierile geografice, precum și monumentele, de cari ne fac amintire legendele lui Atlas.

După toté aceste diferite indicațiuni geografice ale vechimii, muntele cel imens Atlas, muntele pastoral al Hyperboreilor, corespunde la catena meridională a Carpaților, cunoscută în istoria română sub numele de munții Oltului ²⁾. În particular punctul culminant al vechiului Atlas (vertex, summo in monte cacumen) ni se prezintă întru toté ca identic cu vârful cel măiestos, numit Omul, din masivul Bucegiu ³⁾, acel masiv pe care se află și simulacru lui Zsuc alytV/oc, unde sunt altarele cyclopice, și unde se înalță cele trei colonne de piatră, despre ale căror legende vom vorbi în capitulele următoare.

¹⁾ Pausaniae lib. III. 20. 9.

²⁾ După cum în antichitate devenise legendare turmele cele nenumărate ale titanului Atlas cu lâna lor cea aurie, tot ast-fel au fost renumită până în zilele noastre rasa oilor cu lâna fină, scurtă și cretă din munții Făgărașului și ai Bârsei. Despre oile din munții Făgărașului scrie Fridvalszky (Mineralogia M. Pr. Transilvaniae, 1767 p. 6): Lâna his densa et crispa, et quo crispa magis, tanto carior, chariorque . . . — Tot cu privire la turmele și cirezile cele man, ce împoprau o-dală acesta grupă de munți, scrie Babeș, «Din plaiul Peșului» p. 58-63. «Din timpurile preistorice, pe piscurile munților și în vârfurile cele mai înalte ale Carpaților, se aduceau la pășune nenumărate turme de oi, herghelii de cai și cirezile de vite Erau mocani, cari posedau herghelii de sute și chiar de mii de cai, alții aveau turme de câte 10-20.000 oi . . . Rasele de oi predominante la noi sunt țurcana și bârsana și tîgaia . . . Oia tîgaia se ține de grupul oilor cu lâna cretă și meruntă; ér după colore tîgaia este albă, neagră, roșcată sau fumurie și seină». Colindele din Dobrogea încă fac amintire de oile mocănesdf : mióre cu lânița galbioră; cu lânița poleită; cu lânița de mătăsa (Colecțiunea noastră).

³⁾ Piscurile Omului sunt și astăzi de regulă acoperite de nori și de ne-gurfi, întocmai după cum se spunea despre vechiul Atlas; ér sub adăpostul stâncelor sale néua stă vecinie ascunsă (Turcu, Escursiuni, p. 20. — Marele Dicționar geogr. IV. p. 585). În legendele vechi, Atlas a fost considerat de cel mai înalt munte al lumii cunoscute. Ast-fel la Ovidiu (Met. VI. 115) este numit: Maximus Atlas . . . aetherium qui fertur cervicibus axem. La Virgil (Aen. IV. 482): maximus Atlas Axem

2. Prometheus încatenat pe Columna. Ceriului din Dacia.

Pe columna principală de pe muntele Atlas, același munte și aceeași columnă, ce dominează întreg colțul sud-estic al Carpaților, a fost, după vechile legende ale teogoniei, încatenat Prometheus, geniul cel mai superior al lumii pelasge.

Legenda lui Prometheus ne înfățișează una din cele mai sublime imagini ale civilizației născândă a poporului pelasg.

După ce Joe învinse pe bătrânul Saturn și luă densul în locul său tot onorile divine și politice, o gravă neînțelegere, după cum ne spun aceste legende, se produse între omenii muritori și între noul autocrat.

Reprezentantul lumii nemulțămite era înțeleptul titan Prometheus.

În una din tragediile cele mai frumoase ale lui Aeschyl, Prometheus, părintele civilizației și amicul omenimii, inculpă pe Joe astfel: că densul îndată, ce s'a urcat pe tronul părintesc, ca se domnescă peste deii și omenii, a împărțit tot bunătățile numai deilor, iar de miserii muritorii nu a ținut nici o socotelă, mai mult Joe a voit se stingă întreg genul și se creeze un alt gen, și la acest plan al lui Joe s'a opus numai singurul el, Prometheus')

Joe era puternic prin domnia sa de fapt peste deii și peste omenii, însă Prometheus era puternic prin înțelepciunea sa, superior prin forța cugetărilor sale, iar elementul pe care se întemeia densul, era omenimea. De aici o jaloșiă enormă și certă în consiliul deilor între Prometheus și Joe.

Prima cauză a discordiei între acești doi deii, a fost, după cum ne spune Hesiod, următoarea:

Pe când deii și omenii ținuse o adunare comună la Mecone («) spre a se înțelege despre onorile și detorințele fie-cărei părți, Prometheus aduse un bou mare pentru sacrificiu și propuse, ca se-l împărțescă. Apoi densul

humero torquet. Tot astfel se credea în secolul al XVIII-lea, că munții Clăbucet, Petra Craiului și Bucegiu, constituie înălțimile principale ale Carpaților Daciei (Fridvalszyk) Mineralogia M. Principatus Transilvaniae. 1767, p. 11).

*) **Aosliyli** Prometheus vincetus, v. 228 seqq.

') Мѣмов») s. Моксиив), localitate obscură. Ea a fost considerată de unii autori greci ca identică cu Sycon. Sicyon din Pelopones (Strabo, VII. 6. 25). De orice «nsă evenimentele teogoniei și în particular scena cea tragică a lui Prometheus, se petrec în nordul Istrului, sau în Scythia, astfel tot în aceste părți este de a se căuta și vechea localitate Mecone. Notăm aici, că două sate din Transilvania, situate în apropiere de muntele «Omul», mai poartă și astăzi numele de Moeci.

tăiând victima făcu două părți. În o parte el puse totă carnea cu intestinele cele bune și grăsimea, pe cari le acoperi cu burduful bouului. Ér în altă parte el puse numai ósele, pe cari le acoperi cu multă șiretenia cu o grăsimă alba lucitoare. Prin acesta Prometheu voia se înșele pe Joe, șa se alegă pentru de! partea cea măi slabă. Cu tóte, că Joe observase îndată înșelăciunea, însă fiind-că și așa nu avea planuri bune față cu omenii de atunci, el alese cu intențiune partea cea măi rea, ca ast-fel se aibă motiv de resbunare asupra muritorilor. Din acest timp, dice Hesiod, se introduse usul, ca omenii se ardă pe altarele deilor numai ósele. Acum Joe adânc supărat, că deil au fost scurtați în onorile lor, denegă ómenilor usul focului *). Inșă Prometheu având porniri titanice, fură din focul cel nestins al lui Joe câte-va scânteii, pe cari le aduse și le dăru muritorilor ^s). Acum pasul cel mare pentru civilizațiunea genului uman era făcut. Omenii începură a se bucura de beneficiile focului, ale acestui element divin. Cele întâmplare nu se mal puteau face nefăcute.

Ér Joe vėdėnd acum din depărtare, cum flăcările focului ard pe vetrele muritorilor se aprinse de mânia, și fiind-că nu voia, ca prin acest dar, rivalul seu Prometheu se căștice înaintea muritorilor o considerațiune mal înaltă de cum o aveau însuși deii, se hotărî se-1 pedepsescă pentru acesta faptă îndrăsneță a sa.

Ast-fel dede ordin lui Vulcan se-1 ferece pe stâncile cele înalte și solitare ale muntelui Atlas de la marginea pământului seu din țera Scythilor.

«Atl as», scrie Hesiod, «susține la marginile pământului cu capul și

⁾ Ibid. Theog. 535 seqq. — Cf. Opera et Dies v. 47 seqq.

^a) O completare a acestei legende o aflăm la Hygin (Poeticon astronomicon. II. 6). După cum ne spune densul, cei vechi avėnd obiceiul se facă sacrificii deilor cu ceremonii forte mari, ardeau în flăcările focului hostiele întregi, și fiind-că din cauza cheltuelilor preamări cei seraci nu puteau face sacrificii, Prometheu, care se distingea prin o escelență miraculosă a geniului seu, obținu de la Joe favórea, ca se fie permis muritorilor se ardă numai o parte din carnea victimelor, ér restul se-1 întrebuinteze pentru usul lor personal. Joe învoindu-se, Prometheu imolă doi tauri, depuse intestinele pe altariu, apoi adunând la un loc resturile cărnii de la amėndouă victimele, le acoperi cu pielea unui taur, ér la mijloc puse la un loc tóte ósele, pe cari le acoperi cu cea-1-altă piele de bou. Apoi propuse lui Joe se alegă una ori cea-1-altă parte, care se fie arsă. Joe, care de și era cleu, nu prevedea tóte, crccjėnd, că fie-care parte reprezenta resturile unui taur, alese ósele în partea sa. În urmă însă deul vėdėnd, că a fost înșelat, luă focul de la muritori (mortalibus eripuit ignem), ast-fel ca ei se nu aibă nicı un folos de carnea victimelor neputend-o ferbe. Inșă Prometheu tot-de-una jventios cugetă, ca se restituie ómenilor focul, ce li s'a răpit din cauza sa, și ast-fel se apropia de locul, unde era depus focul lui Joe, luă câte-va scânteii, le puse în lăuntru

cu manile sale neobosite, ceriul cel vast, fiind constrâns la acesta din o dură necesitate. Acesta sorte i-a destinat'o înțeleptul Joe, care a legat și a ferecat pe columna din mijloc cu catene gróse, indisolubile, pe astutul Prometheus. Ér asupra luî a trimis un vultur cu aripe marî, care i ciupîa în continuu ficatul, ce nu se gata nici o-dată, fiind-că peste nópte, ficatul seu crescea erăși la loc, în tóté părțile, pe unde-l ciupise în timpul dilel paserea cu aripele cele late. Pe acesta pasere a ucis'o Hercule, vítézül fiu al Alcmenéi, al deîtel cu piciorușele frumóse, și ast-fel eliberă pe Prometheus din suferințele sale» ¹⁾).

Din punct de vedere istoric legendele luî Prometheus ne presintă un deosebit interes pentru originile civilizațiunii europene în nordul Istrului și pentru progresele acesteicivilizațiunii spre țerile meridionale.

După Hesiod, Prometheus a fost frate cu Atlas și ambii fil ai titanului Iapetus, care dimpreună cu Saturn se aflau la marginile lumii cunoscute ").

Ér după cum ne spune istoricul Herodot, care a trăit înainte de Herodot, Prometheus a fost un rege din Scythia ³⁾). Sub acesta numire geografică, — de Scythia, — la autorii vechi al Grecilor, când e vorba de evenimentele mari istorice, religioase ori politice, de regulă se înțelegeau ținuturile din partea de nord a Istrului și de la colțul de nord-vest al mării negre.

Chiar și la Herodot, Scythia vechia se întindea pe lângă Istrul de jos, până în regiunile Oltului de astădî.

După legende, Prometheus, figura cea mal genială a lumii preistorice, a dăruit ómenilor nu numai beneficiul focului, dar și o mulțime de alte bunătați, pe cari Aeschyl le enumera ast-fel :

«Ómenii», dice Prometheus, «erau la început cu mintea de copil, și eu i-am făcut înțelepți și cu putere de judecată. La început, lucrurile, pe cari ei le vedeau, le vedeau în zădar, și cele ce le audiaü nu le audiaü. Timp îndelungat el confundau tóté lucrurile uncie cu altele, întocma precum se confundă fantomele unor visuri. Ómenii aceștia, urmeză Prometheus, nu cunoseaü nici modul, cum se construescă case de cărămidă, espuse la lumina soréiul; el

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 517 scqq.

²⁾ Ibid. Theog. v. 509-510. — Cf. Horn éri Ilias, VIII, v. 479. — După Hesiod (Theog. v. 507) mama lui Atlas și a luî Prometheus a fost o fică a Oceanului (a vechiului Istru) numită Ceymene.

³⁾ Herodori fragm. 23: Ἡρόδοτος λέγει τὸν Πρωμηθεὺν ὡς τὸν πρώτον βασιλέα τῆς Σκυθίας.

⁴⁾ TMV EXU&UV f3aa-Ua «p-qoi. (în Fragm. Hist. gr. II. p. 34). — Pe trei basoreliefuri antice, OUe din Palatul Mattéi, și unul din villa Medicis, Prometheus apare îmbrăcat ca un

^{re}ge barbar, și cu o mantia largă pe densul.

nu sciaü nicî *se* lucreze lemnul, ci locuiau în suterane, ca furnicile cele agile, ascunşi în sînul cel întunecos al pescerilor ; eî nu aveau nicî un semn sigur nicî pentru începutul ernei, nicî al primaverii, nicî pentru vară, când se coc fructele, ci trăiau, fără nicî un fel de cunoşcinţe, până când eü i-am înveţat se cunoscă resăritul stelelor si apunerea lor, lucru ce e maî greu de ţinut în minte; eü am inventat sciinţele cele maî folositoare, sistemul numerilor, eü am aflat modul de a combina literele, şi cum se pot ţine în memoria lucrurile, acesta este mama sciinţelor. Eu cel de ântaiu am prins vitele în jug, ca se fie întrebuiţate la transporturi . . . si tot eü, ér nu altul, am aflat corăbiile cu pâanza spre a pute naviga pe mare Maî mult, când cine-va cădea morbos, el nu maî avea nicî un léc, şi nicî un mijloc de traiü, şi omenii muriaü din lipsa remediilor, până când *eu* cel de ântaiu i-am înveţat modul de a compune medicamentele folositoare sănătăţii, prin carî se se apere în contra tuturor morburilor; eü i-am înveţat diferite modurî de profeţia In fine cine ar pute dice ore, că a aflat maî înainte de mine lucrurile folositoare ómenilor, ce sunt ascunse sub păment, arama, ferul, argintul şi aurul, si resumând tóte aceste în puţine cuvinte : se şei, că tóte artele, omeniî muritori le-au înveţat de la Prometheü» ').

In legendele antice Protneheu ne maî apare tot-o-dată şi ca creatoriul unuî nou gen uman. Prometþieu, ne spune Apollodor, formă din apă şi din păment pe omeni şi le dăruí focul, ce-l furase de la Joe, şi pe care-l aduse ascuns în planta numită ferula ⁸⁾.

O versiune maî completă a acesteí legende o aflăm la poetul CI au dia n : După cum spun legendele, dice densul, doî fraţi gemeni, fii luî lapetî formară din una si aceeaşi materia pe ceî de ântaiu strămoşî ai genulu, nostru uman, dar cu succese diferite. La omeniü, pe carî i crease Prometheü cu multă grijă, densul le puse în lut maî mult spirit divin, şi aceştia, fiind formaţi de un meşter maî bun, cunosceaü cu mult maî înainte lucrurile, ce aveau se se întâmpile, si ast-fel ei întâmpinau pregătiţi evenimente, ce puteau se le aducă vre un reü. Al doilea autor însă al genuluî uman, pe care poeþiî grecescî î-l numesc cu tot dreptul Epimetheü (s. cu mintea din urmă) fiind un meşter mai rău, alesese un lut de o calitate mai inferioră, şi nu inspiră ómenilor formaţi de densul nicî o esenţă

O Aescliyli Prometheus vinctus, v. 443 seqq.

*) Apollodori Bibi. I. 7. 1. — Cf. Ovidii Met. I. 81 — Stephan Byzantinul (v. "Jy.ov.ov) scrie: că în timpul luî Deucalion, când a fost diluviul, perind toţi omenii, şi pămentul devenind erăşf. uscat, Joe a dat ordin lui Prometheu şi Minerve î, ca se formeze idoli din lut, şi apoT chiemând tóte vânturile le-a dat suflet şi i-a făcut vil.

divină. Aceștia întocma ca și dobitocele nu știu să evite pericolele, ei nu prevăd lucrurile, ce au să se întâmple, ă după ce sufer vre-o nefericire, atunci încep să se tângui și deplâng lucrurile, cart s'au întâmplat» ').

Care este adevăratul sens istoric al acesteî legende despre creațiunea omului din apă și din pământ, este astădî imposibil de a măi afla.

Originea acesteî credințe se reduce la timpuri forte vechi.

Este aceeași legendă, care a emigrat de la nord spre sud, care a trecut de la Carpați în Elada și din Elada în Egipt, și care mai târziu a fost introduse de profetul Moise în cărțile cele sfinte ale Ebricilor.

Timpurile lui Prometheu sunt cu mult mai vechi de cât eliberarea poporului Judaic din sclavia Egiptenilor ; în particular legenda nordică despre creațiunea omului din apă și pământ este mult mai arhaică de cât redacțiunea definitivă a cărților lui Moise.

În fine, mai avem încă un monument de o extremă importanța arheologică, care ne atestă, că încatenarea lui Prometheu pe columna principală a muntelui Atlas se referă la stîlpul cel gigantic, ce dominează întreg colțul de sud-est al Carpaților.

Lângă acesta maiestosă columnă de pe vârful muntelui Omul își ridică în aer capetele lor, după cum am amintit mai sus, alte două bucăți de stînci, în formă de două monolite arhaice, și care au avut odată anumite destinațiuni religioase.

Una din aceste petre misterioase ne înfățișează o sculptură megalitică, ce reprezenta capul, gâtul, pieptul și o parte din aripele unui vultur gigantic întors cu fața spre columna principală.

Acesta monumentală figură este vulturul acel mitologic, căruia legendele anticității i atribuise rolul de torturătoriu al lui Prometheu.

Acestui vultur divin, pe care puternicul Joe M trimise asupra lui Prometheu, i se consacrase încă din cea mai obscură anticitate o constelațiune în emisfera nordică, numită la autorii greci áétoc, ă în literatura romană aquila Promethei, tortor Promethei⁸).

Posițiunea acesteî constelațiuni este lângă altă grupă de stele, ce poartă numele lui Prometheu sévi Ingeniculus «)•

8) **Cludlaiins** in Eutropium. II. v. 470 scqq. ') Cicero, De nat. deor. II.

44. — Coluiiella, R. R. II. 43. ' «**puls**, Origine de tous les cultes.

Tome VI, 467-8 și Atlas, pl 9. 13.

"g* constelațiunea vulturului se află și grupa de stele numită Serpentariu. După autori ai vechimii Serpentariul reprezenta pe Carnubutas, regele Geților.

Pe muntele Lycaeu din Arcadia, de unde se vedea întreg Peloponesul, se afla, după cum ne spune Pausania, un grandios altariu de pământ în forma unui tumul, dedicat lui Ζσός Αύxατοί, ér în partea de răsărit a acestui altariu se înălțau doué colonne (xtovc), pe can se aflau doué aquilc, însă forte vechi.

Dintre tóte speciéle de vulturí, ce domineză astădî pe piscurile cele mai înalte ale Carpaților, specia cea maî frumosă și tot-o-dată maî remarcabilă prin caracterul seu violent este vulturul dis auriii, numit altmintrelea si céh le u (caelius), adecă vulturul ceriului¹⁾.

Este același vultur, care în religiunea vechia era consecrat divinității supreme a lui Zsuç, este aquila Olympuluî celut vechio (Olympus aetherius) numită în literatura poetica a anticitații y_puoateTOç (âé-roç), aquila fulva, fulvus Jovis ales ²⁾, Jovis ales de plaga aetheria ³⁾, ér la Cicero : Nuntia fulva Jovis, miranda visa figura ⁴⁾.

Despre acest vultur, numit céhlëu, mai esistă și astădî la poporul român o credință forte înrudită cu legenda lui Promethcu, că acesta pasere violentă vine nóptea la păstoria vitelor de prin munți și de pe câmpii, le înfige clonțul seu de fer în piele și prin acesta le causéza marî dureri ^{D)}.

După teogonia lui Hesiod, Prometheu suferé încatenat pe columna cea fairndsă a muntelui Atlas.

La Apollodor, muntele Atlas este în țera Hyperboreilor.

Er Pindar ne spune, că Hyperboreiî erau poporul, ce locuia lângă is-vórele (cateractele) Istruluî ^{ñ)}.

In fine în Dacia sunt stâncile lui Prometheu, și muntele cel fabulos (al Atlasului) ne spune și maî clar poetul latin Marțial.

In una din cele mal frumóse epigrame ale sale, dedicată unui ostaș roman, ce pleca în Dacia, densul se exprimă ast-fel :

«Marceline, ostașiule, tu plecî acum, ca se ici pe umerii tēi ceriul de nord al Hyperboreilor și astrele poluluî Getic, carî de abia se

*) In formă femenină c i l i h ó i e și c i l i ó i e (M a r i a n u, Ornitologia, I. p. 176). Acest vultur este numit, în Transilvania sori i ț ä. O deosebită scmnificațiiine are și acesta numire. Eratosthene (Catasterismi, c. 30) spune, că acest vultur este singurul dintre paseri, care sborà către sore, fără se-l îi rpedece radele. — V u l t u r i i d i n Buce g i ü sunt renumiți pentru măriméa și audacia lor (B a b e ș, Din plaiul Pelesuluî, p. 72).

¹⁾ V l r g i l i i A e n . X I I . v . 2 4 7 .

²⁾ I b i d . A e n . L v . 3 9 4 .

³⁾ C i c e r o n i s D e L e g . I . 1 . 2 .

⁴⁾ M a r i a n u , Ornitologia, I. p. 193.

⁵⁾ P i n d a r i O l y m p . I I I . v . 1 4 . 1 7 .

mișcă. Etă și stâncele lui Prometheus. Etă și muntele acela faimos în legende, în curând tu le vei vedea toate aceste din apropiere cu ochii tăi proprii. Când tu vei contempla aceste stânci, în care resună durerile imense ale bătrânului, vei dice: Da, el a fost încă mai dur decât aceste pietre dure, și la aceste cuvinte tu vei putea încă să mai adaugi: că acela, care a fost în stare să sufere astfel de chinuri a putut într-o adevărată formă să formeze și genul uman^{a)}.

3. *Prometheu pironit pe muntele Caucas din Dacia.*

Încătenarea și chinuirea lui Prometheus a format în antichitate obiectul unui număr însemnat de poeme, descrieri și cșplicări.

Împrejurarea, că aceasta memorabilă scenă din istoria civilizației antice elene s'a petrecut pe teritoriul Daciei, ne impune aici tot-o-dată sarcina, ca să analizăm din punct de vedere geografic și a două legendă despre suferințele lui Prometheus.

La diferiți autori grecești, însă posteriori epocii lui Hesiod, Prometheus a fost ținut cu cuie pe muntele Caucas din Scythia.

Astfel gramaticul Apollodor scrie:

«Prometheu formând oameni din apă și din pământ, a furat foc, pe sub ascuns, de la Zeus și l'a adus în planta numită ferula. Dar Zeus simțind aceasta a dat ordin lui Vulcan, ca să-l bată corpul cu cuie pe muntele Caucas. Acest munte este în Scythia, unde Prometheus a rămas pironit timp de mai mulți ani»^{b)}.

Avem așa dar aici o nouă cestiune din geografia antică, și anume : care este Caucasul, de care ne vorbește legenda a doua a lui Prometheus?

Acest Caucas al Scythiei, pe care a fost încatenat, ori a fost pironit

^{a)} Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperboreos tñodo, Marcelline, Triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli;
Ecce Proraetheae rupe s, et fabula m on t i s,
Quam prope sunt oculis nune adeunda tuis.
Videris immensis quum conclamata querellis
S a x a seni s, dices: Durior iile fuit.
Et licet hoc addas : Potuit qui talia ferre,
Humánum merito fínxerat ille genus

^{b)} Apollodori Bibl. lib. I. 7. 1.

Prometheu, reprezentantul civilizațiunii preistorice, a rămas un misteriu geografic chiar și pentru cei mai distinși autori ai vechimii.

Caucasul din legendele lui Prometheu, nu era de loc identic cu Caucasul albano-iberic, séu cu catena, ce se întinde între marea neagră și marea caspică.

Unul din cei mai distinși învețați ai secolului al XII-lea, episcopul Eustathiu din Thessalonica, în Comentariile, ce le scrisese asupra Periegezei M. Dionysiu ne spune următoarele :

«însă Caucasul acela, pe care după legende a fost crucificat Prometheu, nu figurează pe tabelele geografice, așa afirmă autorii cei vechi»¹⁾.

Avem așa dar aici o constatare foarte prețioasă, făcută pe baza vechilor legende și fântâni geografice, că Caucasul lui Prometheu, nu era Caucasul din Asia, séu din partea de răsărit a mării negre.

În acesta privință epoca dominațiunii romane în părțile de răsărit ale Europei ne aduce o deplină lumină.

Îndată ce suveranitatea lumii trecu în manele Romanilor, cunoștințele geografice începură a face un progres imens. Fiecare expedițiune romană era tot-o-dată și o recunoștere geografică.

Cu deosebire, îndată ce legiunile romane ajunseră la Istru, regiunea de sud-est a Carpaților ne apare în diferite monumente istorice și geografice sub numele de «Caucas».

Cel de întâiu general roman, care ajunse la Dunăre, a fost Marc Liviu Drus în anii 642 și 643 R.²⁾

În scurt timp după aceea, fostul consul Piso, urmând aceeași politică fermă, de a pedepsi, de a sdruncina pe barbari și de a face recunoșterea militară în ținuturile lor, străbătu, după cum ne spune istoricul Florus, munții¹⁾ Rhodopului și munții Caucasului³⁾.

În resumatul istoric al lui Florus, sub numele de Rhodope este a se înțelege întreg sistemul cel complicat de munți ai Traciei vechi, dimpreună cu Hemul sau Balcanul de astăzi, după cum cu 70—80 ani mai târziu poetul Virgil numea Rhodope nu numai munții Traciei dar și munții Scythiei din nordul Istrului⁴⁾.

Er sub numele de Caucas la Florus figurează, fără îndoială, un munte de pe teritoriul Scythiei vecin, séu catena meridională a Carpaților Daciei.

*) **Eustathii** Comentarii in Dionysium, v. 663 : Τὸν Σε τοιούτων Κουκασίων, Τρσπλ ον ναι & τοο Ἰππολ. v] Bi<u; TtXawcaı ftvaoxoXomojıot, ol itaXa'.ol (xvj èTxsiaftat «past Ty rrç it6piT]fi]asuii itivaxi.

*) Florus lib. III. c. 5. — Mommsen, Röro. Gesch. II. 173.

) **Florus lib. III. 5: Piso Rhodopen Caucasumque penelravıt.

4) **Virgili** Georg. III. v. 351.

Acesta o confirmă o remarcabilă inscripțiune romană din timpul împăratului Traian, unde grupa Carpaților de lângă Olt poartă numele de Caucas.

Matronis | Aufanib(us) j C(aius) | Jul(ius) Mansuejtus M(iles) l(egionis) I. M(inerviae) | p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(it) | a d Alutum flumen secus | mont(em) Caucasi ').

este textul acestei inscripțiunii de mare valoare pentru geografia Daciei în timpurile ante-romane.

Sub numele de Caucas ne mai apar Carpații Daciei și în diferite alte descrieri istorice și geografice.

În secuiul al V-lea d. Chr., geograful roman Iuliu Honoriu compusese, pe baza unor fântâne mai vechi, un mic tractat de cosmografia, și în care densul face amintire de două catene de munți cu numele de Caucas, una pe teritoriul Europei în apropiere de muntele Hem, și care corespunde la Carpații de sud-est ai Daciei, și alta pe teritoriul Asiei în partea de răsărit a mării negre ²⁾.

O altă prețioasă constatare geografică o aflăm la Jornande, istoricul Geților, care probabil a fost născut în Mesia.

Caucasul, scrie densul, începe de la Marea Indică, el trece apoi în Syria, unde formând un unghi rotund se întorțe spre nord, se prelungește peste ținuturile Scythiei, se scoboră până în Pont, apoi adunându-și înălțimile sale atinge și cursurile Istrului, acolo unde râul se desparte și curge în două direcțiuni *).

În fine sub numele de Caucas ne apar Carpații și în cea mai veche cronică rusească. atribuită călugărului Nestor, născut pe la a. 1056 d. Chr.

¹⁾ în muzeul de la Köln. Henzon. nr. 5939. — Froehner, La Colonne Trajane, I. p. 28, nr. 16.

²⁾ Iulii Hoirorii *Cosmographia* (Excerpta) 28: Montes quos habet oceanus septentrionali s. Hyperborei Ripaei mons | Hypanis mons | Caucasus ex alia parte mons | Ha e m us mons | Taurus mons [item Caucasus mons | Amanus mons (Riese, Geogr. lat. min. p. 41).— Honoriu amintesc aici lângă Caucasul din Europa și muntele Hypanis. Notăm, că un munte de lângă Olt spre sud-est de comuna Sâmboten, poartă astăzi numele de «Vér f ui Up ana ș». (Charta României meridionale, 1864. Scara 1 : 57.600, f. 35.— General-Karte von Central-Europa, 1 : 300.000, f. N. 10).

³⁾ Jornandis *De reb. Get. c. VII*: Caucasus ab Indico mari surgens . . . Mox in Syriam curvato angulo reflexus . . . in Boream revertens, Scythias terras . . . pervagatur: atque ibidem opinatissima flumina in Caspium mare profundens . . . ad Pontum usque descendit: consortisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

«în partea de nord a Pontului», scrie densul, «se află Dunărea, Nistru și munții Caucas și munții unguresci»¹⁾).

Caucasul lui Prometheus, și Caucasul cel legendar al Scythiei, este astfel punct de vedere al geografiei preistorice, unul și același cu catena meridională a Carpaților numită la Apollodor Atlas din țara Hyperboreilor, Ț în inscripțiunea de la Köln *Caucasus ad Alutum flumen*⁸⁾).

4. *Prometheu încatenat pe stâncile muntelui Pharanx* (*Parâng*) *din Dacia.*

După Eschyl, renumitul poet tragic al Greciei, născut în secolul al VI-lea a. Chr., Prometheus, geniul cel mal puternic al timpurilor pelasge, a fost încatenat în Scythia, în ț Ț Ț Ț a ferului⁸⁾, pe teritoriul cel depărtat al lumii vechi *), într-o regiune muntoasă nestrăbătută, pe niște stânci, cari în poema sa poartă numele de *κράπαια*, *κράπαια* și *κράπαια*⁶⁾, forme flexionare de la nominativul *κράπαια*, munte și stâncă cu derivate și prăpăstii adânci.

Din întrebuintarea constantă, ce o face Eschyl în tragedia sa de ter-
minul Pharanx-, spre a desemna stâncile și muntele, pe cari a fost cruci-
ficat Prometheus, rezulta, că avem în cașul de față nu un cuvent generic,
ci o numire particulară topică,

Ț în apropiere de acest munte, numit Pharanx-, pe care după legenda
lui Eschyl se executase supliciu lui Prometheus, curgea după cum ne spune
același autor, rȚ ul cel mare și divin al lumii vechi numit Oceanos po-
tamos și Istrul din timpurile istorice⁶⁾).

Ț în ce privece însă în particular situaȚ iunea geografică a acestui Pharanx-,
o deosebită importanȚ Ț ne prezintă itinerariul, ce-l prescrie Prometheus
nimfei Io.

1) Schloxor, *HetiTopt, Russische Annalen. II.* (Göttingen, 1802) c. II, pag. 22: *Do Pont'skago moria na polunoscznyia strany, Dunaj, Dniestr, i Kaukasijskyja gory rekse Ugor'skyja.*

*) Hasdeu, *Istoria critică*, p. 285. «Este dar un fapt înregistrat în șapte fântȚ ne irecu-
sabibile, pe lângă cari Ovidiu e a opta și Strabone o se fie a noua, cura-că CarpaȚ iȚ,
Ț începȚ nd din timpii cei mai depărtȚ ai și pȚ nă în evul mediu se chiămau Caucas».

3) *Aeschyli Prometheus vincetus*, v. 2 : *Σχυσ-ριv εȚ oljtoy*. — Cf. *ibid.* v. 301.

4) Cf. *Herodot lib. V. 9.*

5) *Aeschylus Prometheus*, v. 15. 142. 618. 1015.

*) *Ibid.* v. 284-285.

Tânăra preotăsa Io, fiica regelui Inach din Argos, persecutată de Juna, fiind-că era iubită de Joe, vine pe Phrang- la Prometheu eel restignit, care tot-o-data era și primul profet al timpurilor sale, ca să-și descopere, câte suferințe și câte rătăcirii va mai avea din cauza persecutării puternicei deite-regine.

Prometheu indică feciorul persecutate următorul itinerariu :

«Mai înainte», dice densul către Io, «apucând de aici drumul spre r e s a r i t veți trece peste câmpii nearate și veți ajunge la Scythii păstorii (nomad), oameni superbi, armați cu săgeți, ce bat departe, și cari în-și petrec viața lor în care bine ferecate acoperite cu cobere. Eu însă te consiliese nu te apropii de ei, ci se te abateți către stâncile cele bătute de valuri ale mării și se-ți continuă drumul pe uscat, în partea stângă locuiesc C h a l y b i l , faurii de fer, de cari se te păzesc, sunt oameni violenți și nu primesc bucuros pe străini; de aci veți ajunge apoi la râul cel violent ($\alpha(3\pi\omega T)\}v \ 7\text{rotau.ov}$) numit ast-fel cu drept cuvânt, pe care însă se nu-l treci, fiind-că e periculos, până nu veți ajunge la C a u c a s , muntele cel mai înalt, unde se adună torenții, ce se scurg de pe vârfurile acestui munte, și de unde apoi râul duce violența lor în jos. De aci apoi trecând peste vârfurile muntelui, ce se apropia de stele, 'AaT\pofEÍtovaí xopuc\p\c, se apuci drumul spre mediă-și și veți ajunge la mulțimea A m a zonelor, ce urăsc pe bărbați . . . Ele în-și vor arăta calea cu toată buna-voință, apoi veți ajunge la istmul Cimmeric, de lângă gurile cele strimte ale l a c u l u î M e o t i c . După ce veți părăsi acest istm, luându-ți curajii în suflet, va trebui se treci peste gurile lacului Meotic, și-ți va rămâne o faimă neperitorie în lume pentru trecerea acesta, în urma acestui eveniment strimtorile lacului Meotic se vor numi B o s p o r , apoi lăsând în urma ta pământul Europei veți trece în continentul Asia¹⁾»).

Résulta din acesta nouă legendă, ce ne-o comunică Eschyl, că stâncile, pe cari a fost ferecat marele erou al civilizațiunii ante-homerice, se aflau în partea de apus a mării negre, pe teritoriul Scythiei muntoase, lângă vechiul Oceanos potamos.

De asemenea résulta din acesta legendă a lui Eschyl, că tragica scenă a lui Prometheu se petrecuse pe una și aceeași catena de munți, care la Hesiod e numită Atlas și la Apollodor C a u c a s .

O singură deosebire există numai, că la Eschyl Golgotha preistorică este o altă grupă de munți, Parângul, masivul cel grandios din partea de apus^a Oltului, celebru prin selbăticia stâncilor sale și prin văile sale cele solitare.

¹⁾ Aeschyl Prometheus, v. 707 seqq.

în legendele lui Eschyl Scythii păstorii, omeni superbii și bine armați, sunt faimoșii păstorii Hyperborei, cari cutricrase o-dată lumea întregă și cari dominau munții și câmpiile cele nearate din părțile de nord ale Istrului.

În apropiere de muntele Pharang- sunt renumiții Chalybii¹⁾, faurii de fer, din timpurile preistorice. După formă și după înțeles, acest cuvânt este de oricine pelasgă, sinonim cu germanul Hüttenarbeiter, lucrători în usinelor de metale. Semnificarea originală însă a cuvântului ΧαΧυSσç a fost fără îndoială una și aceeași cu românescul C o l i b a ș i, locuitori în colibe²⁾. Până astăzi o localitate de sub poalele muntelui Parâng mai poartă numele de Baia-de-fer, însă fără se cunoscem timpul când începuse, când înflorise și încetase industria siderurgică de aci. Tot ce mai cunoscem astăzi, sunt, după cum spun descrierile noastre geografice, urmele aproape dispărute ale unei fabrici vechi³⁾.

Munții Parângului au fost o-dată renumiți pentru avutiile lor metalice.

Regiunea Carpaților a fost în timpurile preistorice, țara cea clasică a minelor, și este un fapt foarte remarcabil din punct de vedere istoric, că la Eschyl, partea de apus a mării negre, adică aceea pe lângă care curgea râul Oceanos potamos, purta numele de «Mama ferului»⁴⁾.

Între muntele Pharang- și marea neagră, legenda lui Eschyl mai face amintire de un râu însemnat, ce curge din munți însă celebru pentru violența cursului său⁵⁾.

Dintre toate râurile Carpaților, ce se varsă în Dunărea de jos, râul cel mai periculos în tradițiunile române este Oltul. El este râul cel «turbat», râu «blestemat», cu vârtejuri violente. Când ploia la munte, el vine umflat, turburat, mâniat, cu sânge amestecat, aducând plăghii și butuci, trupuri de haiduci și căpestre de cal murgi⁶⁾, i. în Olt, spun legendele populare, trebuie pe fie-care zi, să se înecă cel puțin un om, și când trece vre-o zi fără ca

¹⁾ Aeschylus Prometheus v. 715. — în altă tragedia a sa (Septem ad versus Thebas, v. 729) Eschyl spune, că Chalybii erau emigrați din Scythia în părțile meridionale: ΧαΧυποτ, Sxυfl-iiv αΤΤΟτxoc. — Étr Suidas: ΧαΧυSσç. σδvoç SxuS-iaç, sv#jv ó alakot ΤÍΧΤSta'.

²⁾ Diferite sate de pe teritoriul României din județele Mehedinți. Gorj, Muscel, Dâmbovița și Râmnicul-sărat, poartă numele de Colibasl.

³⁾ Marele Diet. Geogr. Rom., v. Baia-de-fer.

⁴⁾ Aeschylus Prometheus v. 301-302: τ4)v oi\$Y]pofj.-ijTopct . . . atav.

⁵⁾ Aeschylus Prometheus v. 717.

⁶⁾ **Alecsandri**, Poesii^{pop.}, p. 159 și Doinele XLIX. LIV. — **Teodorescu**, Poesii^{pop.} P- 0. 323. — **Mândreac**, Literatura, p. 119. — Șezătoarea (Fălticeni) An. V. 93.

rîul să-si priméscă jertfa sa, atunci el începe se urle și trebuie se se pădescă cine-va, ca se între în el, fiind-că cere cap de om ¹⁾).

Până în timpurile domniei principelui Bibescu, după cum scrie Margot, se credea cu neputință de a se stabili un pod peste acest rîu chiar și la Slatina *).

Lângă rîul cel violent ne mai apare în geografia lui Eschyl și muntele numit C a u c a s *), însă nu Caucasul din Asia, ci Caucasul din partea de apus a mării negre. Este același munte, despre care ne vorbește și inscripțiunea romană din Brambach: Ad Alutum flumen secus montem Caucasi *).

După Caucas, punctul cel mai însemnat din partea de apus a mării negre este în geografia lui Eschyl, muntele ale cărui vîrfuri se apropia de stele ⁶⁾. Este vechiul Atlas al Hyperboreilor, despre care ne spune Virgil, că poartă pe umerii șei osia anume făcută, ca se susțină stelele cele înflăcărare ⁶⁾.

«Ér după ce vel trece peste vîrfurile muntelui, ce se apropia de stele, dice Prometheu către nimfa Io, se apuci drumul spre medă-di si vel ajunge la mulțimea Amazonelor».

Aceste Amazone aparțineau ținuturilor barbare. Homer amintesce despre ele numai ca de o vechia tradițiune.

Patria lor originară a fost S e y t h i a, și în particular Scythia de lângă Dunărea de jos.

După tradițiunile, ce le culesese istoricul roman Trog Pompeiü, Amazónele se lăudau, că erau «ficelé deului Marte» (după cum tot la Marte, deul pelasg, î-șl reduceau originea lor și Romani:), si în fine, că ele «erau din nemul Scythilor» ⁷⁾).

La Virgil Amazónele poartă de asemenea epitetul geografic de Threiciae ⁸⁾, ér după Hecateu ⁹⁾), ele vorbiau limba tracă, adecă getică ¹⁰⁾).

¹⁾ Șezătoarea, An. III. p. 101. ⁷⁾ Margot,

O viatorie. Bucurescî, 1859, p. 56. *)

Aeschyli Prometheus, v. 719. ⁶⁾ A se vedé
mai sus p. 305. ») Aeschyli Prometheus, p.

721. ⁷⁾ Virgilit Aen. IV. v. 482.

⁸⁾ Justin! lib. II. c. 4: genitas se Marte praedicabant,.. Genus se Scytharum esse.

⁹⁾ Virgilit Aen. XI. v. 659-660. ¹⁰⁾ Hecatuel Fragm. 352.

¹⁰⁾ După Valeriu Flacc (Argon. IV. 602) strămoșul Amazónelor era Gradivus pater (Marte) cjeu! național al Geșilor: Inclyta Amazonidum, magnoque exorta Gradivo .. (Cf. ibid. V. 619. — Virg. Aen. III. 35).

Afară de Marte, divinitatea geto-thracă, Amazónele adorau în particular pe deița Diana, a cărei reședința principală după Pindar se afla în Istria ^{a)}, lângă gurile Dunării.

Pe vechile monumente ale artei grecesci, reliefuri, statue și picturi de vase, ele sunt armate cu scuturi, cu arcuri și cu securea de război (bipennis). Pe cap ele poartă coif sau o căciulă în genul dac ^{a)}.

În fine fizionomia lor încă ne prezintă un caracter național pelasg.

Pharang-ul lui Prometheus, ne apare astfel ca un munte din părțile de apus ale Oltului. După nume, după situație și descrierile sale, îi corespunde într-o măsură la muntele Parâng de astăzi ³⁾.

5. Columna Ceriului din Carpați ca emblemă sacră a acropolei din Mycena.

Columna Ceriului de pe colțul sud-estic al Carpaților, care-și ascunde și astăzi vârful său în noian, a avut în cele mai depărtate timpuri ale preistoriei, și în parte mai are și astăzi, forma unei piramide trunchiate în patru unghiuri.

Fie-care față a acestei colonne reprezintă astfel forma unui trapez, și fie-care față a fost odată decorată cu anumite figuri, din cari unele se mai cunosc și astăzi de abia, și despre cari vom vorbi în capitolele acestea.

Dimensiunile acestei colonne, după cum le-am măsurat noi înși-ne în anul 1900, când am urcat vârful Bucegiului spre a studia din punct de vedere istoric acest important monument al lumii vechi, sunt:

înălțimea 9.99 m.

lățimea la bază a laturilor mai lungi 10.72 m. *).

Această coloană a fost considerată în timpurile ante-homerice ca cel mai sacru simbol religios al întregii lumi pelasge. Ea era reprezentată în aceeași

¹⁾ Pindari Olymp. III, v. 27.

^{*}) Jahn, Über die Ephesischen Amazonenstatuen (în Berichte d. sächs. Gesellschaft d. Wissenschaften. Phil.-Hist. Cl. 1.1850. Taf. I-VI.)

³⁾ Muntele Parâng se caracterizează cu deosebire prin prăpăstii enorme, derîmături de stane și valuri formate din bolovani gigantici. Sub vârful numit Cârja (2520 m.) se văd din aceste ruine de stânci două spicuri, ca niște colonne înalte de câte 10 m. 'schyl (Prom. v. 142) încă amintesc de niște colțuri de stânci (oxoues) de pe muntele Pharax.

⁴⁾ Laturile de SO. și de NV. fiind mai late, sînt cele de SV. și de NO. mai înguste.

formă pe monumentele religioase ale Eladei și ale Egiptului, în arta statuară a Romanilor, cum și pe diferite specimene de pictură ceramică din epoca grecescă și etruscă.

Cea mai veche reproducere a acestor colonne o aflăm pe zidurile cyclopică, ce înconjurau odată acropola atât de celebră a Mycenelor din Pelopones.

Partea meridională a Eladei, numită Pelopones, a fost odată o țară prin excelență pelasgă. Numele său cel mai vechi a fost Pelasgia¹⁾.

Una din provinciile cele mai însemnate ale Peloponesului a fost în vechime Argos, un șes vast, ce se întindea în partea de răsărit a acestei peninsule, între munții Arcadiei și marea egeă.

După legende și după tradițiune, locuitorii cel mai vechi ai Argosului au fost Pelasgii¹⁾.

Și fiindcă șesurile acestei provincii erau în timpurile vechi mlăștinoase și aduceau puțin folos economiei de ol, Pelasgii stabiliți aici se ocupau în deosebi cu ținerea și crescerea ergheliilor de cal.

Homer numește Argosul, ținutul «unde se cresc cal»³⁾.

La început existau în Argos două state, și două orașe principale, ca reședințe regale, Argos și Mycena⁴⁾. Mai târziu însă Mycena, sub domnia Pelopidilor, ridicându-se la o putere și dezvoltare mai mare, egemonia peste Argos și întreg Peloponesul ajunsese în manele sale. Era în timpurile războiului Troian, în Mycena era rege Agamemnon și puterea sa se întindea peste toată Grecia⁶⁾.

Homer numește Mycena «oraș frumos edificat > *), «oraș cu străde late»⁷⁾,

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. V. 2. 4 : Kai ríjv HeXonivvtjiov ífc IfiXaoYÍav tpfjalv 'Etpopoc

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. V. 2. 4 : Alax-fiXot í' ix too tttpl Muvrvjvnt 'Apfouj tp-qolv ev 'Ixinoiv 9j Aavatai ti fivoí af>tuy (TÍÍV IfsXasTíuiv).

³⁾ Homeri Iliad. II. 287: arc' "Αρτσοc ítno^ótoio. — Ibid. III. v. 75 și XV. v. 30: "Αρφοτ k ímrópotov. — Odys. III. v. 263. — Pelasgii, a căror avuția consta de regulă în turme și cirezi întinse, erau tot-odată renumiți pentru ergheliile lor cele mari de cal frumoși. Homer numește pe Troiani «înlănditori de cai» (U. III. v. 131 et pass.) Era în evul de mijloc Românii din peninsula balcanică sunt amintiți adese ori ca păstori de iepe». (Hasdeu, Archiva, III. 119. 121). în fine despre mocani de lângă Brașov scrie Bab e ș (Din plaiul Pcleșului p. 60): «Erau mocani cari Pose dau herghelii de sute și chiar de mii de cai».

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. II. c. 6. 10.

⁷⁾ Pausanlae lib. VIII. 33. 2. — Homer numește pe Agamemnon nótvá Xaív, P^toriul popórelor (Odys. IV. 532.)

⁶⁾ ; ttomerl Ilias, II. v. 569: Morava; . . . eóttíjievov')

"ias, IV. y. 52: s&puafixa MUX-ÍJVYJ.

«Mycena avută de aur»¹⁾, și același epitet de «avută în aur» se atribuie și locuitorilor săi.

Acropola Mycenei se afla situată pe o stâncă înaltă, ce avea forma unui triunghi neregulat²⁾.

Această citadelă era încunjurată cu ziduri cyclopice³⁾, din care astăzi mai subsistă încă unele resturi înalte de 10.50 m., groase 4.80 m. *)

În partea de sud-vest a citadelei se afla orașul de jos al Mycenei, încunjurat de asemenea cu ziduri de mai puțină însemnătate, însă pe vatra acestui oraș se mai află și astăzi un număr de edificii construite în stil cyclopic⁶⁾.

Puterea construcțiilor de aici ne arată, că odată Mycena s'a bucurat de o populație imensă, disciplinată și opulentă.

La Euripide, Mycena este numită «opera Cyclopicilor»⁶⁾, «cetatea Cyclopicilor»⁷⁾, «Mycena cyclopică»⁸⁾, «ziduri cyclopice de piatră»⁹⁾.

El numește Peloponesul: «Pelagia patria mea»¹⁰⁾, și amintește «de femeile iubite din Mycena, care ocupă locul cel de întâiu pe scaunele Pelasgilor din Argos»¹¹⁾.

Primele stabilimente ale Pelasgilor în Mycena se reduc la epoca neolitică.

Cultura materială și morală a acestor Pelasgi, în epoca neolitică, ne prezintă din toate punctele de vedere același caracter etnic, aceeași evoluție pe calea cea mare a industriei și a artelor, ca și civilizația Pelasgilor din nordul Traciei, cu deosebire din Dacia.

Instrumentele lor de piatră¹²⁾, daltele și săgețile de luptă¹³⁾, descoperite sub

*) Ilias, VII. v. 180 și XI. v. 46 : παλαιά κούρη Μυκηνών — Odyss. III. v. 305.

1) Schliemann, Mycènes, p. 80. 2) Pausaniae lib. II. 16. 5. seqq. *) Schliemann, Mycènes, p. 81.

6) Schliemann, Mycènes, p. 92. 94. Dintre aceste cea mai monumentală construcție cyclopică suterană este așa numitul «Tesaur al lui Atreia». •) Euripidis Iphigenia in Aul., v. 1500-1501: Κούρη Μυκηνών ἰσόνομον ἔργον. Euripidis Here. Fur. v. 15: Κούρη Μυκηνῶν ἰσόνομον. •) Euripidis Iphig. Aul. v. 265: Μυκηνῶν ἰσόνομον ἔργον.

9) Euripidis Electra, v. 1159: Κούρη Μυκηνῶν ἰσόνομον ἔργον — Ibid. Troades, p. 1088: τῆς Μυκηνῶν ἰσόνομου ἑστῆς.

12) Iliad (Iliad ut

Μυκηνῶν ἰσόνομον ἔργον

13) Euripidis Orestes v. 1246-1247.

14) Schliemann, Mycènes, p. 144. 181.— Perrot, Grèce primitive, p. 119. 127.

15) Ibid. Mycènes, p. 144. 354, — Perrot, Grèce primitive, p. 116.

de lut³⁾, ne prezintă aceleași tipuri, și aceeași concepțiune nordică a industriei și a artei, ca și fabricatele aflate pe teritoriul Daciei⁴⁾.

O singură deosebire există numai: tehnica vaselor de lut din Mycena și din Tirynth, ne apare inferioară celei din Dacia.

Peste tot, Pelasgiî timpurilor cyclopice din Mycena aparțin după industria și după arta lor la aceeași familie, la aceeași civilizațiune ca și Pelasgiî din regiunile Carpaților⁵⁾.

În timpurile războiului Troian, orî cu alte cuvinte în epoca preistorică a metalelor, o civilizațiune cu totul particulară începe și înfloresce în ținuturile, ce constituie basinul oriental al Mediteranei, o stare de cultură, care, după originea și dezvoltarea sa, e cu totul deosebită de civilizațiunea Asyricî, Egiptului și chiar a Greciei post-homerice.

Monumentele acestei civilizațiuni! le găsim cu deosebire reprezentate în ruinele Mycenei, a orașului celui avut de aur; și acesta nouă față în istoria progresului omenimii, ce rămăsese necunoscută până în timpurile noastre, a primit numele de civilizațiunea mycenică.

Statul, scrie Perrot, al cărui capitală a fost Mycena, se pare a fi fost cel mai puternic, ce s'a constituit în Grecia continentală în cele de întâiu 4—5 secole anterioare invasiunii dorice. Acesta o atestă epopeea prin rangul, ce se dă lui Agamemnon, regelui din Mycena, acelui Agamemnon, pe care-l pune în fruntea alianței principilor, ce se înarmează în contra Troicii. Ruinele incintei și ale edificiilor din Mycena sunt cele mai importante din câte se atribuie epocilor eroice în Elada. În nici un loc se păturile făcute în ruine nu au scos la lumină atâtea avuții din această epocă depărtată, și nu ne-a dat o idee atât de frumoasă despre dezvoltarea artei și industriei ca la Mycena. Din toate descoperirile, câte se au făcut de 30 de ani încolo, descoperiri, ce ne pun în vedere o lume de mult uitată și mult mai veche de cât Grecia lui Homer, nu au fost nici unele, care să aibă atâtea resurse ca descoperirile făcute la acropola Mycenei. Aceste descoperiri ne au oferit mijloacele spre a pute defini această civilizațiune, spre a o distinge de civilizațiunea Egiptului și a Asiei, din care nu derivă, și de civilizațiunea propriu-zisă grecescă, pentru care formează numai o prefață . . . Fără se uităm

³⁾ Ibid. Mycènes, p. 107. 243.

⁴⁾ Ibid. Mycènes, p. 127. 130. 167. 191. 192.

⁵⁾ Ibid. Mycènes, p. 61. 137. - Tocilescu, Dacia, p. 877.

^{*}) A se vedea mai sus pag. 47-49.

¹⁾ Divinitățile cele mari ale locuitorilor din Argos erau ca și ale Dacilor: Jupiter Optimus Maximus (Livii l. XXXIV. 24) și Zsút nat-íj și Apollo (Iliad. II. 371. iv. 288). — în ce privește tipul fizic al aristocrației din Mycena, judecând după

rezervele, de cari trebuc se ne încunjurăm, noi ne vom putea determina cu mai multă precizie, de cum s'a făcut până astăzi, caracterele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuăm să o numim: «civilizație mycenică»¹⁾.

Originea națională a Pelasgilor din Pelopones și în particular a celor din Mycena, se reduce la ținuturile din nordul Istrului, nu numai după ocupațiile și caracterul civilizației lor, dar și după tradițiile lor istorice și credințele lor religioase.

Între Argos, între Mycena și între țările din nordul Istrului, au existat din cele mai vechi timpuri raporturi continue familiare și religioase.

Pe lângă regele cel legendar din Argos, a fost născut, după cum scrie poetul Asi, care a trăit pe la a. 700 a. Chr., «pe muntii cei cu comele înalte din Famentul negru»²⁾.

Pe lângă întemeietorul dinastiei Mycenei, este un nepot al lui Atlas, al titanului din țara Hyperboreilor³⁾.

Eurysteu, regele Mycenei, trimite pe Hercule, marele erou al timpurilor vechi, să-și aducă merele cele sfinte de aur din țara Hyperboreilor*).

Tot din însărcinarea lui Eurysteu, a regelui Mycenei, Hercule vine în Istria după cerbóica cea sfântă cu cornele de aur⁶⁾.

Putem presupune, că tot în părțile aceste trimise Eurysteu pe Hercule, ca să-și aducă de la Hipolyta, regina Amazonelor, brâuul «ântăietății», ce i-l dase Marte.

Acest puternic rege al Mycenei, se considera astfel, probabil pe baza unei vechi genealogie, că avea ore-cărî drepturi la anumite lucruri sfinte din nordul Dunării de jos.

Orestes, fiul lui Agamemnon, persecutat de Furii, fiindcă ucisese pe mama sa Clytemnestra, vine să se purifice, ca să-și recâștige sănătatea, lângă altariul cel sfânt din Scythia⁶⁾.

mascele de aur, ce au fost descoperite în mormintele acropolei (Schliemann, Mycènes p. 300. 301. 371 și 418), ea ne apare ca o rasă puternică, și serioasă, dotată cu o mare inteligență, cu un spirit întreprinzător și dominant; este un tip, care în trăsăturile sale caracteristice se deosebește cu totul de figurele grecice din timpurile istorice.

¹⁾ Perrot, Grèce primitive, p. 133-134. — Reinach, L'origine des Aryens, p. 113: La population primitive de la Grèce, comme celle d'Italie, était pélasgique.

²⁾ Pausaniae lib. VIII. 1. 4.

³⁾ H) gini fab. 83.

*) A se vedea mai sus pag. 288.

⁵⁾ IMuclart Olymp. III. v. 27.

«) Lucani Phars. VU. v. 776:

Haud alias nondum Scythia purgatus in ara

Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes.

..... «) A) TTrnrii a fusit în Mace-

Tînăra preotésă Io, persecutată de casta preoților din Argos, se refugiază în munții din nordul Istrului, de aici trece la Amazone, apoi la Pelasgi din Scythia, apoi la cei din Asia și de aci la conaționali săi din Egipt ¹⁾.

Menelau, fostul rege din Sparta, frate mai mic al lui Agamemnon, se retrage la betrânețele sale în locurile cele sfinte părintesc! din nordul Istrului.

«Sortea ta», dice Proteu către Menelau, «nu este ca se mori în Argos, unde se pasc caii, ci deii nemuritori te vor trimite în câmpul Elysiului la marginile pământului..... unde omenii duc o vieță foarte ușoră, unde nu e nici nea, nici eră, nici ploie multă, și unde Oceanul (Istrul) trimite totdeauna zefirii săi cei blândi, șa se reînsufleșcă pe omeni» ²⁾.

În fine Elena, frumoasa eroină a timpurilor troiane, după mórtea lui Menelau, ne apare retrasă lângă templul din insula Leuce de la gurile Dunării, măritată după Achile, cum spun legendele ³⁾.

O gravură de pe o oglindă etruscă din Cabinetul Franciei (Cătai, nr. 3124) ne înfațșează pe Elena (Elinai) îmbrăcată într'un costum avut pelasg, sedând pe tron și întindând mâna lui Agamemnon (Achmenrum), pe care-l primesce în regatul seu din insula Leuce. Între aceste două persoane este figurat Menelau (Menle) ca un om tînăr, ținend în mâna dreaptă o fială, ér în stânga o lance *).

Locurile din partea de nord a Istrului, din țera Hyperboreilor celor pii și fericiți, erau considerate în tradițiunile Pelasgilor din Pelopones ca primele locuri ale istoriei lor sfinte, ca țera de reședința a divinităților sale protectóre, admirată tot-o-dată pentru bunătățile sale.

Un interes deosebit însă pentru originea Pelasgilor din Argos și pentru originea civilizațiunii mycene, ne présente emblema religioasă, ce decorează murii cyclopicii ai Mycenei.

donia și a murit în Arcadia, în localitatea numită după dânsul Orésion, séu în formă feminină OrestisșiOrestias (Frag. Hist, grace. IV. 510.10.— Strabo, XIII. 1. 3). Este de notat, că sub numele de «Arcadia» figuréză adese-oră la autorii antici un teritoriu din nordul Dunării de jos. Acesta confusiune geografică o aflăm și în legendele lui Atlas, care după unii era un munte din Arcadia (Apollód. Jlí. 10. 1; Dionys. Hal. I. 61). Probabil, că legenda despre mórtea lui Oreste în Orestion din Arcadia, se referia la început la orașul Orestia din Ardei (Transilvania). Enea plecând de la Troia vine din Tracia în Arcadia (Dionys. I. 49), de sigur că nu în Arcadia din Pelopones, aliată cu cei alalți principii ai Eladei în contra Troianilor.

i) A se vedé mai sus p. 307.

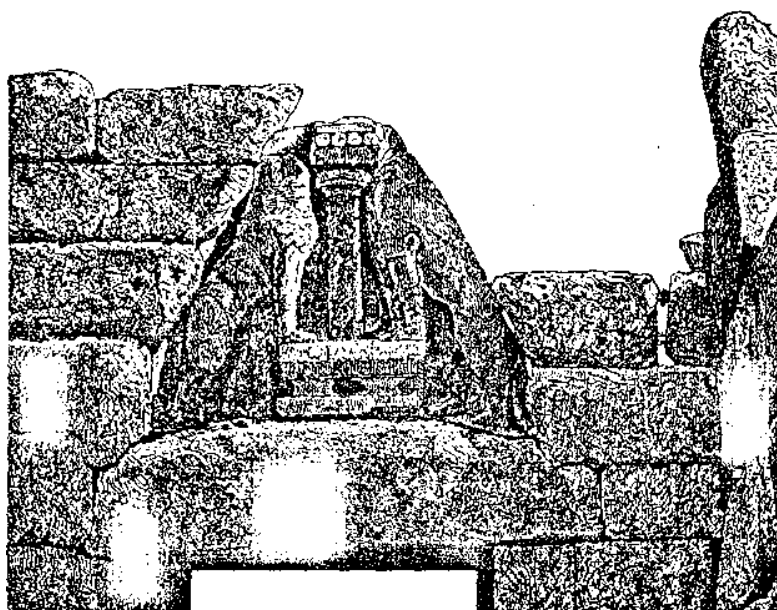
i) tíomeri Od_{yss.} IV. 561 seqq

») Tausauiae üt., Jll. 1g 12 13

') R^eP^{rodu}cere la Duruy, Hist. d. Gr. I. p. 152.

De asupra porții principale a acropolei din Mycena se află încadrată în murele săi cyclopici o lespede enormă de basalt, în forma unui trapez, înaltă de 3 m., lată de 3.60 m. și având o grosime de 0.60 m. ¹⁾.

Este un fel de baso-relief, ce reprezintă la mijloc, în partea inferioară, trei altare, două în față și unul în fund, însă de la acest din urmă numai o parte a pedestalului e vizibilă ²⁾. De pe altarul cel mare din fund se ridică în sus o coloană în stil doric. În ambele părți este figurat câte un leu cu fața în afară, redându-se cu picioarele dinainte pe icoanele, ce sunt așezate pe mesele altarelor ³⁾.

167. — Emblema Myceni. Baso-relieful, ce decora porta principală a acropolei. După Duruy, Hist. d. Grecs. I. p. 59.

Ne aflăm ast-fel în fața unui monument de sculptură religioasă anterior epocii lui Homer,

încă din timpurile eruditului Creuzer, diferiți archeologi au încercat să interpreteze sensul obscur al acestei monumentale opere de sculptură, însă,

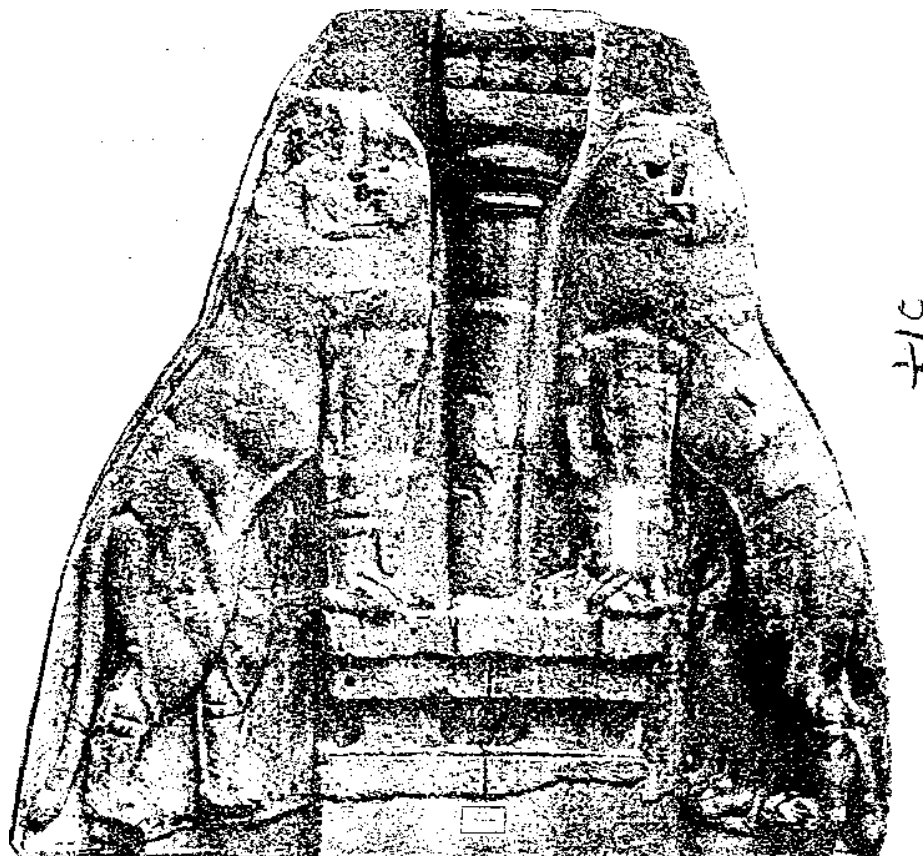
¹⁾ Schliemann, Mycènes, p. 87.

²⁾ Schliemann ocupat mai mult cu cercetările de câmp cu studiile arheologice a crezut, că pe baso-relieful Myceni e reprezentat numai un singur altar (Mycènes, p. 87).

³⁾ Prin aceste trei lespede artistul a voit tot-o-dată să indice și numărul altarelor, care și aici se văd dispuse în forma unui triunghiului l, după c
si altarele cyclopice (p. 277).

1 un rezultat satisfăcătoriu, întemeiat pe date positive, și care se corespundă cel puțin în parte ideii originale, până astăzi nu s'a putut ajunge.

«Se consideră în general», scrie Schliemann, «că acesta figură are un sens simbolic. Dar care este acest sens ? Asupra acestui punct se au lăcut diferite conjecturi. Unii cred, că columna face aluziune la cultul, cu care

168. — Emblema Mycenae. După forma versată din muzeul de la Berlin.
După Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XIV.

Perșii adorau soarele. Alții văd în acesta columnă un simbol al focului sacru, și în fine unii sunt de părere, că ea reprezenta pe Apollo Agyieus, pădătorul Porților. Eu împărtășesc opiniunea acesta din urmă» i).

Perrot, un alt distins archeolog modern, mărturisește, că dificultățile încep^e vorba se interpreteze anumite detaliuri ale acestei embleme, în fine

densul este de părere, că acesta columnă este numaî o figurare în miniatură a palatului regilor Mycenei, ale căruî mase le suportă, a aceluî palat, care odată încorona vârful stâncei, pe care era clădită acropola Mycenei¹⁾.

Simple suposițiunî, în favorul cărora nu se pot aduce nicî texte, nicî vre-un specimen óre-care analog de archeológia.

Emblema cea sacră de pe murii cyclopici ai Mycenei, reprezenta ceva exotic pe pământul Eladei, acesta o recunosc în general tofi archeologii, cari s'aú ocupat studiul civilizațiunî ante-homerice.

, y- -y. t, ,
<S>.

&". t"H*** , *%J -\ _V,*" VSKISiWj!! >»*C ^w
iuNej«

169.— Columna principală de pe Vârful Omului (Carpați).
Vederea din partea de SO. După o fotografie din a. 1900,

Primul punct, ce ni se presintă, când voim se interpretăm sensul narativ al acestui relief monumental, este : pentru ce artistul din Mycena a figurat acesta lespede în forma unuî trapez, si acest punct a scăpat din vedere tuturor archeologilor critici.

Artistul din Mycena a dat acestei lespede aspectul unei piramide trunchiate, séu figura unuî trapez, nu pentru că i-ar *fi* lipsit petra, dar fiind-că era o necesitate hieratică imperiosă.

Intențiunea sa nu era de a esecuta o operă originală séu de imaginațiune, ci de a reproduce în mod pe cât se pote măi fidel formele unei figurî sacre reale.

Chiar și proporțiunile relativ enorme, ce le-a dat artistul lespedii și figurilor reprezentate pe ea, arată, că el imita un model.

Cine a contemplat din apropiere, séu a vedut chiar și număi din depărtare, figura cea grandidsă a columnei, ce se înalță pe vârful muntelui

¹⁾ Terrot, Grèce primitive, p. 800-801. 875.

170.— Columna Ceriului de pe Vârful Omului în Carpați. Fața de SSV., pe care se mai pot cunoaște încă urmele aproape dispărute ale unui baso-relief, ce reprezintă o coloană dorică, de asupra profilul unui
----- rar\ uman m r.ipto. Tn ^tSnrr_ajjiiila lui Promctheu. După o fotografia din a. 1899.

Omul, rămâne surprins de asemănarea cea mare, ce există între formele esteriore ale acestei colonne și între lespedeza-trapez, ce decorează zidurile cyclopice ale Mycenei.

Chiar și proporțiunea dimensiunilor este aproape aceeași : baza mai lungă de cât înălțimea.

Pe reliefurile cel gigantic al Mycenei, principalele figuri sacre sunt columna și altarele.

Esaminând cu toată atențiunea partea meridională a colonnei de pe muntele Omul, vom ajunge, fără multă greutate, la convingerea, că odată mâna omului a exprimat pe această coloană anumite cugetări ale sale, că această față a coloanei a fost odată decorată cu anumite figuri simbolice ale vechii religii.

Ochii noștri mai întâiu sunt atrași de două linii aproape paralele, care începând de la baza, din fața pământului, se prelungesc în sus, și de asupra acestor paralele se observă două linii orizontale în forma unei table (abacus), astfel că putem presupune, că acest baso-relief aproape dispărut de pe columna Carpaților, a reprezentat odată forma unei colonne gigante dorice.

Alte urme vetuste se prezintă în partea stângă a coloanei.

Jos figura unui altariu în același stil ca și altarele de pe lespedeza mycenă, și de asupra câte-va puncte negre, și sub aceste puncte niște linii curbe, ce se ridică în sus, având aparența unei figuri, ce a reprezentat odată un cap de om sau de animal, cu privirea în afară.

Am vorbit până aici de asemănarea, ce există între aceste două monumente, atât din punct de vedere al liniilor, ce formează conturul exterior, cât și din punct de vedere al figurilor.

Rămâne acum să cunoștem, cum interpretăm cele vechi ale acestei embleme, cyclopice ale Mycenei.

Euripide, care s'a ocupat în special cu legendele și cu etnografia preistorică a Argosului, numește acropola Mycenei: Τείρια Χαίρα Κυκλιόβρα' οὐράνια, adică: zidurile de piatră cyclopice cerescă ^j și în alt loc Κυκλιόβρα - τ' οὐρανία (t'x^{fa}) zidurile cyclopice și cerescă ^2).

Tot acest autor mai numește Mycenă și Κυκλιόβρα • τ' οὐρανία, altarele Cyclopice or ^3).

Aceste expresii figurate de zidurile cerescă și altarele cyclopice, ce le întrebuințează Euripide spre a desemna Mycenă, sunt incontestabil

>) Euripidis Troades, v. 1038. ^1)

Ibid. Electra, v. 1138. *) Ibid.

Iphig. Aul. v. 152.

urnăi o alusiunc la emblema, ce caractérisa murii pelasgici ai acropole! ¹⁾.

Avem ast-fel un text pozitiv de la unul din cel mai competenți autori cu vire la tradițiunile Mycenei, text prin care se constată, că lespede-trapez, e făcea parte din murii săi gigantici, nu reprezenta pe Apollo Agyieus, în focul sacru al Perșilor, nici palatul Atridilor, nici columna uranică sau columna Ceriului, de pe vechiul Atlas din țera Hyperboreilor, că ea mai resintă tot-o-dată și altarele cyclopice ale deilor olympici, cari de fapt se aflau pe același munte nu departe de figura lui ZEUC

Ori cu alte cuvinte, aceia, cari au construit murii cyclopici ai Mycenei au voit prin acesta emblemă se reprezente tot-o-dată lucrurile cele mai sfinte strămoșesc! din patria vechia a dinastiei și a locuitorilor Mycenei, columna ceriului și altarele cyclopice.

În prima liniă relieful Mycenei reprezenta un simbol religios. Muriu orașelor și ai citadelor pelasge au fost tot-de-una considerați de sacri.

Caracterul religios al aceste embleme în confirmă diferite specimene glyptice din epoca mycenă.

Una din aceste petre gravate, descoperită în unul din cele mai vechi morminte ale Mycenei, ne înfățișează la mijloc o columnă, ér

dinaintea sa doue altare, unul mai mare și altul mai mic, însă cu o variantă forte caracteristică.

În locul celor doi lei, aici sunt figurați doi grifoni, legați cu fire de aur de columna consecrată ceriului și redimați cu picioarele dinainte pe altariul cel mare din fund.

Patria grifonilor era după legendele vechi în țera Hyperboreilor. Ei pădăiau aurul Arimaspilor, și Apollo Hyperboreul căletoria în țerile de sud, la sërătorile sale cele marî, încălecat pe un grifon, ceea-ce desemna, că patria mamă trimitea și daruri în aur sanctualelor din Elada.

supra columnei representate pe relieful Mycenei se mai observă un specimen uru citadelor preistoric e, format din doue lespedi și patru trunchiuri ersae (Cf. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 479. — Froehner, La

¹⁾ rajane, Pl. 147.149). Artistul a voit prin acesta compozițiune se esprime, că susțin, « în or acropolei din Mycena este încredințată columnei celei sacre a ceriului. Se vede mai sus p. 80.

Not. OHM,...

171. — Intaliu reprezentând columna ceriului, altarele cyclopice și grifonii hyperborei. Mărime îndoită. Mycena. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 801.

Dupa Euripide stanca.ee se înălța pe vechiul Olymp întrecerii! și între pământ, era legată jur împrejur cu catene de aur. O expresiune alegorică. Ea desemna munții cei avuți de aur, ce încunjurau acesta columnă.

Pe alte doue petre gravate, ce aii fost descoperite, una în Creta și alta în Mycena, columna de la mijloc a dispărut.

Unul din aceste specimine ne înfățișează doue altare, unul mai mare și altul mai mic, ér de asupra acestor altare o stea cu 12 rade, simbol al consecrării, prin care artistul a voit se exprime, că aici sunt reprezentate altarele cyclopice ale deilor olympici, altare, ce au fost puse între constelațiunî.

Pe acesta petră gravată capetele leilor, întocma ca

172. — Petră gravată și ale grifonilor, sunt întorse înapoi. Este o înfățișare în stil mycenic reprezentând altarele forțată, esecutată ast-fel de sigur numai spre a pune cyclopice.Creta¹⁾, și mai mult în evidență forma mistică de trapez, con-

secrată prin o vechia tradițiune și care reprezenta columna ceriului²⁾.

Pe cea-1-altă petră gravată artistul a reprezentat numai un singur altariu mare. Este ara maxima a teo-gonieî, aceea, lângă care deî olympici făcuse conju-

170 _ petră gravată rațiunea lor în răsboiul cel greu cu Titanii. Ér de Mycena"). ambele laturi ale acestui altariu e figurat câte un leu, amândoi însă avënd un singur cap.

Studiul archéologie al acestui important monument din Carpați ne impune sarcina se deschidem aici o parentesă.

De asupra celor doue linii aprópe paralele, ce le vedem marcate atât de expresiv pe acesta columnă, se mal pot distinge și astădî urmele aprópe dispărute, ce reprezenta un enorm cap uman în profil. Figura privesce spre stânga, ér de lângă cap descind trei șuvițe lungi de per sucit după usul arhaic. Este o fisionomiă forte curiosă. Partea superioră a profilului are o proeminență remarcabilă asupra părții inferióre.

Este același tip caracteristic, ce ni se presintă și pe unele picturi de vase descoperite în casele cyclopice ale Mycenei⁴⁾.

¹⁾ Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XVI. il.

²⁾ Columnele funerare din Mycena aveau de asemenea forma de trapez. Pe una din aceste stele funerare este figurată la mijloc o columnă, și de ambele sale laturi catenele de aur ale stâncel de pe Olimp în forma unor funii gróse, îndoite în zigzaguri undulante. (A se vedé figura de la Schliemann, Mycènes, p. 160).

³⁾ Ferrot et Chipiez, Ibid. Pl. XVI. 20.

⁴⁾ Schliemann, Mycènes, p. 211. 217. — Perrot, Grèce primitive, p. 935. — Duruy,

Acesta figură umană, care mai decorează și astăzi columna de pe Carpați, era cunoscută și antici tăjiți grecesci.

Diferite specimene de pictură ceramică ne înfățișează stâlpul cel legendariu al cerului în forma unei colonne ionice sau dorice, lângă aceasta coloană o figură umană în profil, având întru tot același tip caracteristic ca și cel de pe monumentul Daciei.

Una din aceste picturi reprezenta supliciul lui Prometheus pe muntele

174. — Supliciul Atlas și al lui Prometheus. Scena susținută de columna cea gigantică a universului. Pictură de vas după Gerhard, Auserles. Vasenbilder. Taf. LXXXVI.

31

Atlas. Aici eroul înțelepciunii omenești este legat cu mâinile și picioarele de o coloană dorică. Vulturul cel torturător îl sfâșie cu aviditate pieptul, înaintea lui Prometheus stă Atlas, susținând cu umerii săi și cu genunchii îndoiți greutatea cea imensă a cerului sub forma unui bolovan enorm, în stânga este întărit un serpe mare, ce se ridică, iritat, în vârful codii, ca să muște pe Atlas. De sigur artistul a voit să reprezinte pe balaurul din grădina Hesperidelor, care, după legende, păzea merele de aur, ce le luase Atlas¹⁾. Fisionomia^u Prometheus și plețele sale cele lungi ne prezintă aici o curiosă asemănare cu P^u uman, ale cărui urme se mai observă și astăzi pe columna din Bucegiu.

vârful acestei colonne, de care este legat Prometheus, amicul omenimii, se vede mai sus p. 288.

vedem figurată o pasere de natură blândă, mai mică de cât vulturul. Este phoenix-ul celor vechi, ori altă pasere simbolică a ceriului, ce o vedem reprezentată adese-orî în picturale antice, atât pe vârful unei colonne, cât și pe alte scene ale deilor olympici¹⁾. În colindele romane se mai face și astăzi amintire de o pasere, ce locuiește în raiu, admirată de Dumnezeu și îngerî pentru cântecele sale cele dulci melodioase¹⁾. În tot cașul acesta pasere mitică, superioră tuturor speciilor sale, figurată în atitudine, ca și când ar cânta, ne indică, că Prometheus este legat de columna ceriuM.

Întrega scenă acesta, ce ne înfățișează supliciul cel doi titani celebri, este susținută la baza de o altă columnă mai puternică. Prin acest nou motiv artistul a voit să exprime, că figura lui Atlas, ce susține pe umerii săi greutatea ceriului și figura lui Prometheus încatenat, erau reprezentate pe columna cea gigantică a lumii.

O altă interpretare a figurei umane de pe columna din Dacia o aflăm pe un calice descoperit în Etruria în săpăturile de la Camposcala⁸⁾.

Decorațiunea de pe acest calice antic ne înfățișează născerea Minervei din capul lui Ios, executată de un artist din Italia după un model grecesc. Aici marele Zeu e înfățișat în profil sedând pe un tron (scaun cu spate), în dosul său e reprezentată o columnă ionică. Deul e încins pe cap cu o coronă de lauri și patru plete sucite descind pe umerii săi. Fisionomia sa ne prezintă același tip, ca și profilul arhaic de pe monumentul Carpaților.

Această columnă figurată de pe vârful Omului, a fost așa dar foarte bine cunoscută artiștilor din anticitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradițional al picturii hieratice.

Un simbol însă rămăsese enigmatic. Figura cea titanică, ale cărei urme slabe mai cunosc și astăzi pe columna din Carpați, ne apare încă în timpurile istorice ale Greciei atât de ștersă, în cât unii o considerau, că înfățișează pe Prometheus încatenat, alții pe Zeus, suveranul Olympului.

Revenim acum la emblema sa înscripțiunea cea figurată de pe murii cyclopicî ai Mycenei.

Pe lângă simbolismul său religios, această emblemă mai avea tot-o-dată și caracterul unei tradițiuni naționale. Ea atestă originea dinastiei și a triburilor, ce întemeiasă o-dată puternica capitală a Argosului.

¹⁾ Lenormant, *Élite d. mon. céramograph. I. pi. XXIX A., XXIX B; LXV A; LXXI.*

¹⁾ Teodorescu, *Poesii pop. p. 89.*

¹⁾ Lenormant, *Élite des monuments céramographique I. pl. LXIII.*

Orașul Mycenei, după acest monument al timpurilor cyclopice, ne apare o colonia întemeiată de locuitorii din nordul Istrului, de păstorii pelasgi, ce trecuse de la Carpați către țările meridionale ¹⁾.

În ce privește condițiile, sub care se formau și se guvernau vechile colonii ale Eladei, scrie Curtius:

Aceste colonii duceau peste tot locul patria cu densele. Ele luau focul din vatra orașului părintesc. De aci luau și imaginile deilor rasei sale. Aceste colonii erau însoțite de preoți și de profeți descendenți din vechile familii. Divinitățile protectoare ale metropolei erau invitate să iee parte la această nouă stabilire, și acest! coloniștii erau tot-de-una inspirați de dorința să se reprezinte în noua lor patrie tot după modelul orașului natal, acropolă, templu, piețe și străde. Adese ori colonia lua numele orașului-mame, ori numele unuia din ei, ce-I aparținea ¹⁾.

Astfel orașul Mycenei, după cum ne exprimă într-un mod figurat această emblemă, ne apare, în timpul întemeierii murilor sale cyclopice, ca subordonat din punct de vedere religios cultului din Dacia.

Administrațiunea religioasă și politică însă, în aceste timpuri, era concentrată în aceleași mâne. Marii preoți erau tot-o-dată și regii popoarelor. Putem astfel presupune, că Mycena în timpurile ante-homerice nu numai că era supusă hiérarchiei religioase din nordul Dunării, dar că era tot-o-dată subordonată în anumite chestiuni politice la deciziunea patriei-mame.

În războiul cel mare cu Troianii, Mycena a avut rolul principal și decisiv.

Pelasgi din Elada și din Tracia, aliați cu Pelasgi din nordul Istrului ⁵⁾, se luptase cu Pelasgi din Asia mică pentru imperiul mărilor, ce despărțeau Europa de Asia. Troia a fost distrusă. Cetățenii săi parte duși în captivitate și parte mare siliți se emigreze.

Însă istoria, această divinitate răzbunătoare a nedreptăților pe lume, a rezervat Mycenei aceeași tristă sorte.

«În Olimpiada a 78-a» (468 a. Chr.), după cum scrie Diodor Sicilul, «un război erupse între locuitorii din Argos și între Mycena. Causa era urmărirea. Locuitorii din Mycena, mândri pentru gloria cea veche a patriei lor,

¹⁾ Atlas ne apare în vechile tradițiuni ca strămoșul mai multor dinastii și familii celebre din ținuturile pelasge meridionale, nu numai din Pelopones (Mycena, Corinth, Parta, Elis, Arcadia) dar și în alte ținuturi ale Eladei, Asiei mici, Italiei și Africii. Electra,

^{Una din} ficele sale, este mama lui Dárdán, patriarhul Troianilor. O altă fică a lui

^{as:} Calypso, este mama lui Ason și a lui Latus; și în fine fica sa Pasiphae

^{Se mam}a lui Ammon, a regelui păstorii din Libia și Egipt. (Cf. Pauly-Wissowa,

^{R. E.} - v. Atlas, p. 2122.

Curtius, Histoire grecque, trad. par Bouché-Leclercq. I. 575. ^A

^{se vede} mai la vale capitulele relative la războiul troian.

nu voia să se recunosc! egemonia Argienilor, după cum făcuse celelalte orașe din provincia Argolidei, ci ei se guvernau după legile și instituțiile lor proprii, ne având nimic comun cu obștea Argienilor. Mycenienii mai erau în certă cu Argienii și pentru templul Junonei, cum și pentru ceremoniele religioase de la acel templu, și mai pretindeau tot-odată, că lor le aparține direcțiunea și administrațiunea jocurilor Nemeice. Afară de aceea, Argienii mai aveau și un alt resentiment asupra Mycenei, din cauza, că Argienii luase hotărârea, să nu trimetă nici un ajutoriu Spartanilor la Thermopyle, de cât numai sub condițiune, ca se le cedeze o parte din comandamentul suprem, însă Mycenienii singuri din toți locuitorii Argolidei trimiseră trupe în ajutoriu Spartanilor, în fine Argienii se temeau, ca nu cum-va crescând puterea Mycenienilor și încurajați de gloria lor cea veche, se le contesteze egemonia. Din aceste cauze Argienii având invidia asupra Mycenei, și fiind-că de mult doriau să distrugă acest oraș, ei credură, că acum e timpul bine-venit, mai ales vedând, că Spartanii, din cauza situațiunii lor grele, nu le puteau da nici un ajutoriu. Ast-fel adunară o oște numerosă, din Argos, cât și din alte orașe aliate, și o trimiseră asupra Mycenei. Locuitorii Mycenei fiind învinși se retraseră în lăuntrul murilor săi, unde fură asediați. Cât-va timp el susținură asediul cu energia, dar în urmă fiind slăbiți, și fiind-că Spartanii nu le puteau trimite nici un ajutoriu din cauza războaielor ce le aveau, și a calamităților, de cari suferise în urma unor cutremure de pământ, ast-fel Mycena, ne putând căpeta ajutoriu din nici o parte, din lipsa ostașilor, fu luată cu asalt. Cetățenii fură duși în captivitate și Mycena asemănată cu pământul. Acest oraș, care în timpurile vechi se bucurase de o mare prosperitate, care a născut omeni iluștrii și a îndeplinit fapte glorioase, a fost ast-fel distrus și lipsit de locuitori până în zilele noastre¹⁾.

Ér Pausania²⁾ scrie :

După ce Persii au fost alungați din Grecia, Mycena și Tirynthul³⁾ fură distruse de Argienii, și fiind-că Argienii nu puteau să cucerească Mycena, din cauza murilor săi, cari erau foarte puternici, construiți, după cum se spune, de Cyclops, ca și murii Tirynthului, locuitorii Mycenei fură învinși prin foc și săliți să părăsescă orașul și cetatea. Unii se retraseră la Cleonae (între

¹⁾ Diodori Siculi lib. XI. 65.

²⁾ Pausaniae lib. V. 23. 3; VII. 25. 6.

•) Tirynthul (Τίρυνθ), un vechiu oraș pelasg nu departe de Argos în Argolida. «Argienii», scrie Pausania (II. 25. 8), «isgoniră și pe locuitorii din Tirynth Din toate ruinele sale mai subsista numai singur murii cetății, cari sunt opera Cyclops și sunt construiți din petre netăiate, fie-care piatră fiind așa de mare, în cât nu se poate mișca —* —*•-.* "inHANri i-Viîn done animale în jug.

Corinth și Argos), alții fugiră la Cerynia în Arcadia și aproape jumătate se retraseră în Macedonia.

Căderea și distrugerea Mycenăi se întâmplase în timpul pe când trăia poetul Euripide. La acesta sorte a Mycenăi face densul aluziune în una din frumoasele sale tragedii ¹⁾).

Electra, fiica regelui Agamemnon, care după întorcerea sa de la Troia fu ucis de soția sa Clytemnestra și de adulterul ei Egisth, se lamentează ast-fel:

«O țară a Pelasgilor (u> IMotayía), eu încep se te lamentez, și cu unghiile mele cele albe î-mi sgârii fața sângerândă, și-mi bat capul, care ți se cuvine ție, frumoasă regină a lumii celei alalte. Se lamenteze împreună cu mine țera Cyclopilor (?<2 KuxXtlmta), se-și despletescă cosițele sale și se deplângă nefericirea casei Atreilor. Acesta lamentare li se cuvine pentru stingerea familiei, care a comandat o-dată armatele Greciei. A perit, a perit întreg genul descendenților M Pelops, s'a stins gloria, ce a încoronat capul acestei case a fericirii. Ea a succumbat din cauza invidiei deilor, și din cauza sentinței ostile și ucigătoare, ce a cuprins comunitatea Argosului. O ! rasă deplorabilă a muritorilor, condamnată la suferințe, poți vedé cum sortea aduce pe neasceptate asupra noastră, nefericiri peste nefericiri O! dacă a-și putea se me duc la stânca aceea, ce se înalță între ceriu și între pământ, la bucata aceea de pământ din Olympul cel legat jur împrejur cu catene de aur și plângând se strig de acolo pe bătrânul părinte Tantál, care a născut pe strămoșii némului meu» ²⁾).

¹⁾ Euripidis Orestes, v. 947 seqq. *)

Ibid. Orestes, v. 969-977:

Οτ τὰν οὐπᾶν

α' u>pr,j,aoi Tceípav

) (puaéa'ç cpEpojxsvav

îv sv &p-i|Voto'.v avafioaoojiai

YÉpovti jtaTpl TcmaXu)' ôt'

êttxsv íTEXS

Oly m pul lui Euripide este Olympul de lângă Oceanos potamos, părintele deilor (Horn. 11. XIV. v. 201. 246. Hes. Theog. v. 119), Olympul Atlantiacus al lui Calpurniu (IV. 83) sau din țera Hyperboreilor de la Istru, unde după Ovidiu, după Pliniu și Mela se afla cardines mundi, stâlpii sau țîțînile universului. — (Mdi Pont. II. 10. 45: W quidem extremi quum șira sub cardine mundi. — Plinii H. N. IV. 26. 11: ^{one eos} (Ripeos) montes . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appella-^{vere,} ^{an} noso degit aevo . . . Ibi creduntur esse c a r d i n e s mundi (Cf. Me I a. III. 5.) H o-

Acesta stâncă de pe vechiul Olymp, de la marginile lumiî, identică cu columna din Carpați, a avut așa dar un rol imens în tradițiunile și în credințele Pelasgilor din Argos. Ea a fost simbolul cel sfânt al patriei, de unde î-și trăgea originea sa dinastia Mycenei, și acest simbol era figurat pe mării săi cyclopicî, era reprezentat pe stelele funerare ale aristocrației mycene și pe petrele gravate, ce serviau de sigile și de amulete ¹).

mer încă face amintire de πῖον O&XújArcoto seu de stânca, ce forma vârful Olympului (II. VIII. 25).

¹) Originea dinastiei mycene de lângă munții Bucegiului se mai confirmă și prin vechia filiațiune a familiilor. Esistă o identitate de nume familiare între vechiul Argos și între regiunea Carpaților de sud-est. Ca reprezentant! ai familiilor vechi pelasge din Argos ne apar: Perseu (Ihf/siuț, éuiç) întemeietorul Mycenei (Paus. II. 15. 4), ér un fiu al seu purta numele de Sthenelos; Pelops (ΠῆXotjj) cel mai mare erou al Eladei, adorat și de Hercule ca un semi-deu (Paus. V. 13. 1. 2); domnia sa se întinse peste întreg Peloponessus, de unde s'a dat acestei peninsule numele de ρhAorcóvvfjaoc; Atreu ('Atpsut), un fiu al lui Pelops, rege al Mycenei; Tantál (TavcaXoc) amic și comensan al deilor din Olymp, tatăl lui Pelops; fost rege în Sipylos (Apoll. II. 5. 6), însă de sigur nu în Sipylos din Frigia; căsătorit cu una din ficelé lui Atlas (Dione seu Tagyete); un fiu al lui Tantál portă numele de Dasculos (Aaoxo),oț; Inachus ('Iva^o;) un fiu al râului Oceanos (al Istrului preistoric), rege mitic în Argos; Proetus (πῖpoîtot), rege în Argos, sub a cărei domnie Tirynthul a fost încins cu murî cyclopicî (Paus. II. 16. 5). în comunele române de sub pôlele muntelui Bucegiu în Transilvania, mai esista după actele oficiale de la începutul secolului trecut, și poté mai esista și astăzi, următoarele vechi familii: Perșoiu, Piesa, Andreiü, Inescu, Preotésa, Turia, Stanciu, Stăniloiu și Tătar. Numele de Tătar ne apare forte vechiu în părțile din nordul Istrului. Istoricul Herodot, care a trăit înainte de Herodot, amintesce de un Scyth cu numele de Teutaros, care învețase pe Hercule arta de a trage cu arcul (Frag. 5.) După cum vedem, esistă o asemenare remarcabilă între numele vechilor persoane princiare din Argos și între numele unor familii române de lângă Bucegiu, și acesta asemenare capetă o valoare istorică, când avem în vedere, Că originea Pelasgilor din Argos se reduce, după monumente și după tradițiuni, în nordul Istrului la aceeași grupă de munți. Numele de Pelops se pare însă a corespunde mai mult la forma de Pelescu ori de P el e ș. în fine în ce privesce numele de Atreu, forma sa originară a fost de sigur Andrei u, după cum același nume ne apare la poporul român și în forma de Andreiü și în forma de U d r e a (în județele Prahova, Dâmbovița și Argeș esista trei sate numite U d r e s c i). Andreiü a fost una din familiile celebre pelasge, cari se stabilise în Elada. Ast-fel Pausania ne spune (IX. 34. 6), că un anumit Andreiü ('AvSpeyc) a fost întemeietorul Orchomenului, oraș pelasg din Beoția, care în timpurile preistorice ajunsese la aceeași stare de prosperitate ca și Mycena. — în ce privesce numele de M y c e n a seă M u c e n a (gr. Muxfjvcu și sing. Mux-^vr] Pausania scrie (II. 16. 41, că orașul s'a numit ast-fel după M y c e n e, fca regelui Inach, ér după poeții cyclici Mycena, fca lui Inach, era o nepotă a Oceanului seü Istrului (H o m e r i Carmina. Ed. Firmin-Didot p. 601. 3). în comitatul Făgărașului, care se întinde până sub pôlele muntelui Bucegiö, esista numele familiar dfi

6. *Columna Ceriului din Carpați ca simbol al trinității egiptene.*

Colonizarea și domnia Pelasgilor în Africa de nord, începe în timpuri extrem de depărtate.

Cu deosebire Egiptul se caracterizează prin o civilizație neolitică europeană, civilizație, al cărei caracter este pelasg *).

Despre coloniile pelasge din Africa amintesc și Herodot.

În părțile de apus ale râului Triton, se în provincia numită «Africa» în timpul Romanilor, exista o populație agricolă, numită Maxyes, cari, după cum spuneau denșii, se trăgeau din nemul Troianilor *).

Carthagenă însăși a fost la început pelasgă, mai târziu însă acest oraș ajunsese în stăpânirea unei colonii comerciale Tyriane ³⁾. Însă populația de pe teritoriul supus Carthagenel nu era feniciană. Ea rămase pelasgă, după cum acesta se cunoștea din progresul cel mare, ce-l făcu civilizația romană în această parte, precum și din particularitățile limbii latine populare, ce se dezvoltă aici.

Alte triburi africane aveau moravuri și tradiții europene.

Getulii, cel mai numeros popor din Libya ⁴⁾, care începea de la țărmurile oceanului atlantic și se întindea spre sud de Mauritania, de Numidia și Cyrenaica, ne apar atât după nume, cât și după tradițiile și caracterul lor etnic, ca o populație emigrată acolo din părțile de sud-est ale Europei.

Despre denșii scrie episcopul Isidor din Sevilla: «Getulii, se spune, că au fost Geții, cari plecând din locurile lor în năvăliri pe mare cu corăbiile, au ocupat Syrtele din Libya, și fiindcă venise din teritoriul Geților, ei au fost numiți G e t u l i » ⁵⁾).

Mucia, în j. Prahova un sat poartă numele de M o c e s c i, în Râmnicul-Sărat alte două sate Mucesci și unul M u c h e n i în j. Brăilei.

¹⁾ Morgan, Recherches sur les origines de l'Égypte. L'âge de la pierre et les métaux. Paris, 1896-1897. ²⁾ Herodotus lib. IV. c. 191. ³⁾ Sili Italici Punica (Ed. Nisard), lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,
Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

⁴⁾ Mela lib. I. c. 4: națio frequens multiplexque G a e t u l i. — Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 215: Τάττωτος Ἰβηρῶν; νεφτότων Ἀιγυπτίων.

⁵⁾ Isidorus Origines, lib. IX. 1. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti numero a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, unde vocantur «•••»

* Vj-etis venerunt, derivato nomine Getuii cognominati sunt.

Alte triburi pastorale, care plecase de la Carpați și Dunărea de jos, se stabilise în Etiopia încă în timpuri foarte depărtate.

Plinius cel bătrân amintesc în părțile de sus ale Nilului, în Etiopia, de un trib cu numele de Dochi, lângă aceștia se afla o altă populație cu moravuri și credințe pelasge, numită la autorii greci! Măcrobii¹⁾, adică cel ce aveau o viață îndelungată, în Europa sub acesta numire erau cunoscuți Hyperboreii, cari, după cum se spunea, trăiau mai mult și mai fericiți de cât ori care alt popor din lume⁸⁾.

Între regii etiopieni unii poartă până târziu numele de Ramhâi, Lem, Rém și Armah³⁾, numiri, a căror origine se reduce la timpurile anteromane.

Un deosebit rol însă l-au avut în civilizațiunea Africii Pelasgii din Egipt.

Ammon, a fost unul din cel mai vechi regi al Libiei și Egiptului.

Acest Ammon a fost, după cum ne spun tradițiunile, un mare păstoriu, un «om avut de om»⁴⁾, nepot al lui Atlas din țara Hyperboreilor⁶⁾, a celui Atlas, care ne apare tot-odată ca strămoșul mai multor dinastii și familii celebre din Elada, de la Troia și din Lațiu.

În textele cele sacre ale Egiptenilor, Ammon mai poartă numele de Altaika⁶⁾, o formă derivată de la Alutus, gr. "Aixac, și care corespunde la numirea etnică românească de «Oltean», adică originar de la Olt.

El mai este numit Remrem⁷⁾, adică Râmlén, Arim séu Ariman, și Harmakhis séu Armakhis⁸⁾, ce ne prezintă numai o formă egiptenă a cuvântului etnic grec «Apia-oroios și Apifiaoroș», care la rândul său era numai o simplă variantă a numirii de Apeliaroc și Apifiafoç. Suida încă amintesc, că Apijavtoc era deul Egiptenilor⁹⁾.

O Plinii lib. VI. 35. 12: Ex adverso in Africae parte Macrobiani . . . Ultra eos Dochi.

¹⁾ Melae lib. III. 5: Hyperborei . . . diutius quam ulii mortalium . . . vivunt.

³⁾ **Drouin**, Les listes royales Éthiopiennes (Paris, 1882) p. 50-53.

^{*} **Tertulliani** De pallio. 3: Ammon . . . ovium dives.

⁵⁾ După unele tradițiuni vechi, mama lui Ammon a fost Pasiphae, fiica lui Atlas (Plutarchi Agis, c. 9.)

^{*} Pierret, Le livre d. morts, Ch. CLXV 1-3: O Ammon! O Ammon! . . . Al-taika-Sataika est ton nom.

¹⁾ Ibid. Ch. LXXV. 1. 2: j'arrive aux confins de la terre . . . je prends route vers les pylônes sacrés . . . je foule la demeure du dieu Remrem.

^{*} **Pierret**, Le Panthéon égyptien, p. 95: Ammon-Ra-Harmakhis dieu grand (Lepsius, Denkm. III. 125 d.).

⁹⁾ **Stidas**, v. 'Ap'ix: Apijav.o

Teba cel mai vechiu și cel mai mare oraș al Egiptului și peste tot al lumii întregi, centrul unei prosperități fără părechiă în istoria, scaunul străvechiu al dinastiei egiptene și metropola cultului lui Ammon, poartă un nume pelasg.

Acesti Thebanii după cum scrie Diodor, spuneau, că ei sunt cei mai vechi dintre toți oamenii muritori³); era unul din simbolurile lor religioase era pasarea prin excelență a munților în albia, vulturul (aquila, arctic).

Cei mai vechi regi ai Egiptului, de cari aminteau archivele cele sacre ale templelor, au fost Vulcan, fiul lui Vulcan, Saturn, (Osiris și Isis, fiii lui Saturn), Typhon, Marte, Hercule și Apollo²), personalitățile cele mari ale istoriei pelasge din Europa și al căror nume nu era nici grecesc, nici egiptean.

Saturn, după cum scrie Polemon, domnise peste Libya și Sicilia și colonisase și ținuturile acestea⁵). Era Diodor Sicul ne spune, că Saturn, fratele lui Atlas, domnise peste Sicilia, peste Libya, peste Italia și întinse imperiul său peste toate ținuturile din occident, stabilind peste tot locul garnisonelor prin cetăți și prin locurile întărite^{*}).

Încă în epoca neolitică numeroase triburi de Pelasgi plecând cu turmele lor cele mari de la Carpați către Elada și Asia mică, erau din Asia mică întinzându-se încet pe lângă coastele Libanului în jos, trecuă dimpreună cu alte triburi din Elada și din insule pe șesurile cele întinse ale Nilului.

Popor disciplinat, religios, laborios și războinic tot-o-dată, Pelasgii păstori și agricoli ori unde se stabiau în aceste timpuri depărtate, ei erau stăpâni. De odată cu ei duceau și instituțiile lor naționale, o religie strămoșesca formată, divinitățile și preoții rasei lor. Acolo își formau și centrele lor politice.

Însă țera cea sfântă în religieona pelasgă egiptenă rernase cea de la marginile pământului, de la Oceanos potamos său Istru.

În acesta parte a lumii era pentru vechii Pelasgi din Egipt «regiunea divină», monumentele lor cele vechi religioase, imaginile deilor săi protectori, fera strămoșilor adorați ca del.

Aici erau munții lor cei sfinți.

Aici erau columnele cerului.

Aici după credințele vechi egiptene era regiunea divină a grâului⁶),

¹) Diodori Siculi lib. I. 50. 1. - Ibid. I. 87. 9.

³) Manethonis Sebennytæ Fragmenta in M ü l l e r u s Fragmenta Hist, grace. Tom. II. P-526-531.

⁵) Polemonis Uiensis Fragm. 102 in Fragm. Hist. gr. III. 148. ⁶)

poduri Siculi lib. III. 61.

^{ierret}. Le livre d. morts. Ch. CXI. 5: la r é g i o n r l i u i r, p A •> h i < s ;•», "-''ne

locul abundenței, unde grâul creștea înalt de 7 coști, paiul de 4 și spicul de 3 coști.

Aici era locul renașterii, țera eternității sêu a vieții eterne, pe care *Hyperboren*, ér mai târziu Geții și Daciî, o predicau cu atâta convingere religioasă.

Aid emigrau sufletele celor decedați în Egipt spre a continua o viață nouă și fericită *), întocma după cum tot aici veniau după morte sufletele eroilor Pelasgi din Etada.

Aici era râul cel mare divin, numit Nun, «părintele deilor»²⁾, care curgea de la apus spre răsărit, identic cu Oceanos potamos sêu Istrul preistoric.

Întocma ca și în legendele pelasge ale Greciei sôrele răsăria din râul cel mare divin Nun (Oceanos) și apunea tot în el ³⁾.

În cursul zilei discul soarelui circula pe râul Nun în barca sa divină *), ér noaptea el dispărea în strimtoriile munților numite Da i t, în umbrele cele sumbre ale nopții ⁶⁾.

Cu barca soarelui treceau peste râul Nun în acesta țară divină ⁶⁾, sufletele credincioșilor osirici, după cum ne spun papirele, ca se lucreze pământul, se are, se semene și se secere ⁷⁾.

Trecând peste râul Nun, sufletele egiptene se prezentau! mai întâiu înaintea judecării deilor⁸⁾, în locul numit «regiunea adevărului» ⁹⁾, unde se afla și o incintă de fer, numită Rosta și Rostau ¹⁰⁾.

») Pierret, Le livre d. morts. Ch. LV. 1. Je suis Shou. J'attire les souffles devant les mânes des confins du ciel aux c o n f i n s de la terre. — Ch. LXXV 1. 2 : J'apparais à la porte, j'arrive aux confins de la terre.

¹⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. XVII. 3-4: le Noun, père des dieux. — în Nun a fost înecat balaurul cel legendariu, Apap (Typhon), inamicul lui Osiris. Ibid. Ch. XXXIX. 1: Apap. Tu es submergé dans le bassin du Noun.

²⁾ Tierret, Le livre. Ch. XV. 18: Adoration à toi qui t'es le v é dans le Noun, qui as illuminé la double terre. — Ibid. 19: Grand i l l u m i n a t e u r s o r t i du Noun.

³⁾ Muspéro, Egypte et Chaldée, p. 18.

*) Ibid. p. 19: Du soir au matin, il disparaît dans les gorges du Dait.

⁶⁾ Pierret, Le livre. Ch. I. 18.19: Je traverse le Noun . . . j'avance dans la barque; mon âme n'est pas éloignée de son seigneur. — Ch. LXVII. 2: et j'arrive au naos de la barque du soleil.

⁷⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. LXXV. 1: j'arrive aux confins de la terre. — Ch. I. 10: je reçois l'office de labourer la t e r r e . — Ch. XII. 1. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre. — Ch. CIX. 13: J'y suis fort, j'y suis muni d'incantations favorables pour y peiner, pour y labourer, pour y moissonner, pour y ensemer. — Ch. CXX. 2: Je me présente pour labourer la terre.

⁹⁾ Pierret, Le livre. Ch. VI; XII; XVII. 95; LXIX. 5; LXXII; CXXV.

⁸⁾ Ibid. Ch. CXXV 12-13, 31: t e r r e d e v é r i t é . . . r é g i o n d e l a v é r i t é .

») Pierret, Le livre d. morts. Ch. LXXV. 1: Ta TOUC CSt VCtS RO-St3. — Ch.

Ér după ce decedații egipteni erau cercetați, purificați și inima lor ținea echilibrul cumpenei, ei treceau în regiunea divină inferioară (sub-montană), pe care papirele egiptene o numesc locul renașterii⁸), țera eternității⁸).

Această regiune era locuită de spiritele și de omenii numiți Manî (strămoși) înalți de câte 8 coți *), ér în partea de resărit se aflau spiritele și omenii numiți Harmakhis⁶).

Aceste credințe egiptene se basau pe o vechea doctrină pelasgă. Era instituțiunea misterielor celor mari, ale Hyperboreilor, pentru purificarea și espierea crimelor făcute în viață, misterii, al căror scop era propagarea credinței în viața după moarte și necesitatea de a ispăși păcatele prin penitență.

Pelasgii au fost creatorii și organizatorii celor de întâiu misterie, cunoscute în antichitate.

Lor le aparține înființarea misterielor din Samothracia, din Creta și Eleusis. Aceste misterii se basau pe cultul divinităților sub-pământene (chtonice, inferioare), și în numele acestor divinități se făcea purificarea. Ele se celebrau de regulă noaptea și prin suterane spre a mișca și mai mult imaginațiunea celor inițiați.

Despre instituțiunea misterielor celor mari Hyperboree din nordul Istrului amintesc și Plato.

Virginile Opis și Hecarge, trimise de Hyperborei cu daruri la Delos, duseseră acolo și două table de aramă, cari conțineau o descriere amănunțită a acestei instituțiuni, în cari table se spunea, că sufletele celor decedați se duc mai întâiu într-o locuință suterană, unde se află palatul lui Pluto. Intrarea, care conducea la acest palat este închisă cu un rosteiu de fer. Deschidându-se porta, sufletele merg mai întâiu înaintea judecătorilor Minos și Rhadamanth în «Câmpul Adevărului». Aici judecătorii cercetează cu de amănuntul viața fie-cărui decedat, și aflând că el în viață a fost condus de un geniu bun, atunci i conferesc locuință în regiunea

CXIX. 2: Je constitue mon nom dans Ro-sta. — Ch. CXXVI. 4-5: Entre et sors dans Ko-sta . . . nous dissions toutes les impuretés que tu a conservées. — Ch. CXXX. 9: H . . . traverse l'enceinte de fer. — Rosteiul în limba română însemnează gratii, sau vergele de fer ori de lemn, îngrădite la ferești, uși, etc.

¹) Ibid. Ch. VI. XV. 15. 21.

²) Ibid. Ch. LVIII. 2: lieu de renaissance. — Ibid. Ch. XVII. 79; și p. 332.

³) Ibid. Ch. XV. 7: Je parviens à la terre d'éternité.

⁴) Ibid. Ch. XV. 15; LV. 1. CIX. 4-6; CXLIX. 4-5. 18 și p. 332.

⁵) Ibid. Ch. CIX. 4-6; CXLIX 4-5; CXLI. 2.

papirele egiptene Khar, Kér, Kherau, Cher, și acest ținut era locuit de spiritele și de omenii numiți Harrrrakhis ¹⁾.

Columnnele ceriului după cele mai vechi dogme egiptene erau susținute de marele deu Ammon-Ra.

Acest Ammon-Ra avea după tradițiunile și doctrinele egiptene două împărății, el domnia peste două regiuni sferice lumii. În Egipt reședința sa principală era la Theba, însă reședința sa divină, unde era adorat de deși, se afla în partea de nord a râului Nun în Paur. El este suveranul ceriului și domn al pământului, părintele deilor și autor al omenilor, stăpân al apelor și al munților. El este producătorul animalelor, autorul pășunelor, ce nutresc animalele și al plantelor nutritive pentru oameni ²⁾. El susține cu brațele sale ceriul. El a ridicat ceriul în sus și a împins pământul în jos ³⁾.

Numele de Ammon sferic Hammon cu aspirațiune, din limba egipteană nu se poate explica ⁴⁾. Cuvântul aparține fără îndoială limbii pelasge. El corespunde la numele divinității arhaice numite în limba grecescă "OjioXoc ^{B)}, și amendouă aceste variante de Ammon și de "OjioAot se reduc la formele originare pelasge de Homo și Omul ^{C)}.

¹⁾ Pierrot, Le livre. Ch. 1,18; XVII, 89; CXXXVÍ, 1.—Grebaut, Hymne à Ammon-Ra. p. 8.

») Grebaut, Hymne à Ammon-Ra (Paris, 1873) p. 4; I. — Adoration d'Ammon-Ra . . . chef de tous les dieux . . . Ammon-Ra! seigneur du trône de deux régions, résidant dans Thèbes . . . souverain du ciel et prince de la terre . . . père des dieux. Auteur des hommes... producteur des plantes nutritives, auteur des herbes qui nourrissent les bestiaux. . . Les dieux sont en extase devant ses beautés, lui faisant des adorations dans Paour . . . (Ils lui disent:) Maître . . . qui fait croître les produits de la terre . . . ô père des dieux, qui soulèves le ciel et refoules la terre! . . . III. — Auteur des pâturages . . . seigneur des trônes des deux mondes. — în ce privește sensul geografic al cuvintelor de «două regiuni» sferice «regiunea de sud și regiunea de nord» din papirele egiptene vom reproduce aici următoarele cuvinte ale lui Varron (R. r. I. 2): Eratosthene a făcut două părți din globul pământului, având în vedere mai mult caracterul lor natural, una, care se întinde spre medă-dia și alta spre medă-noapte. Fără îndoială, că regiunea de nord este mai sănătoasă și fiind mai sănătoasă este tot-o-dată și mai fertilă.

²⁾ Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 96. (Pap. magique Harris. IV): Dieu . . . levant le bras et portant haut Atef (ceriul).

⁴⁾ Pauly-Wissowa, R. E. v. Ammon, p. 1854: Die Etymologie des Namens Ammon (Ammon) ist unbekannt.

⁵⁾ A se vedea mai sus pag. 221.—După legendele române, îngerul-titan Andrei, sinonim cu Omul (a se vedea pag. 223), susține pământul cu capul său. De asemenea: Der Omphorus ist unten und er ist oben, der die Erde auf den Schultern trägt (Flügel, Mani, Leipzig. 1862, p. 8. 89. 221, la Hasdeu, Diet. 1. rom. II. p. 1185).

^{C)} Ammon, după cum scrie Pausania (IV. 23. 10), a fost un păstor, care construie

Acelasi rol ca susținătorul al columnelor ceriului, s'a atribuit mal târziu deului numit Ș u, un fiu al lui Ammon.

Duoă genealogia și după sens, deul Ș u, care simbolisa sórele ce răsare, una si aceeași divinitate cu ZeiȘ al Grecilor, cu D eus al Latinilor și cu Deu al Românilor.

Su ne spun papirele egiptene, susține stâlpul ceriului. El a des-ărtit cerul de pământ, a ridicat cerul de asupra pământului si l'a stabilit cu cele doue mâni ale sale ¹⁾.

Pământul personificat prin Seb, Si b u (seu Saturn), si cerul prin Nut, Nuît (séú Rhea), au fost, după cum ne spune teogonia egiptenă, numai o perechiă de amanți perduți în Nun, apa cea întunecosă, și cari se țineau îmbrățișați, deita de asupra deului. însă diua creațiunii sosi. Noul deū Șu se furișă între cei doi de! si prindend pe Nut cu amendoue manile sale o ridică de asupra capului seu. Pe când corpul înstelat al deitei se lungia în spațiu, capul la apus, cóspele la răsărit, picioarele și manile ei cădeau de o parte și de alta pe pământ. Erau cei patru stâlpi ai firmamentului, însă sub altă formă. Conservarea fie-cărui stâlp era încredințată la anumite divinități populare egiptene. Osiris seu Horus simbolizat la stâlpul meridional. Set la cel de nord, Toth la cel de apus, ér Sapdi, autorul luminii zodiacale, la cel de răsărit. Sibiu cercă se se lupte în contra lui Șu și picturile egiptene ni-l arată în pozițiunea unui om, ce se desceptă, și care se întorce de jumătate spre patul seu spre a se scula, însă în momentul acesta creatorul î-l lovi cu imobilitatea și Sibiu rernase ca petrificat în pozițiunea, în care se afla ¹⁾. (A se vedé figurele de la pag. 338).

Imaginea, sub care vechia teologia egiptenă simboliza stâlpul principal, séú de răsărit al ceriului, era numai o copia fidelă de pe fața de nord a columnei, ce există și astădî pe vârful Omului.

După cum regiunea divină seu a deilor în tradițiunile și credințele egiptene era în părțile de nord ale lumii, dincóce de râul Nun séú de Istru, tot ast-fel de aici adoptase teologia egiptenă si simbolul religios al creațiunii, repre-

un templu. Este aceeași tradițiune, pe care o aflăm și în «Numerătorul cea mare» a poporului român despre «Omul mare», care a făcut o biserică mare. (A se vedé mal sus p. 225).

*) Pierrot, Le Panthéon égyptien, p. 20-21: Shou a «séparé le ciel de la terre, il a élevé le ciel pour des millions d'années au dessus du sol, il a soulevé le ciel et l'a établi de ses deux mains» (Denlkm. III. 234). — Idem, Livre d. morts. Ch. CIX. !• 3. Je connais cette montagne de l'Est du ciel dont le sud est vers le bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

) Maspero, Egypte et Chaldée, p. 128-129.

sentat prin columna cea gigantică a ceriului de pe Carpați, întocma după cum făcuse și Pelasgiî din Mycena.

Aceleași forme esteriore le are fața de nord-vest a columnei din Carpați și aceleași contururi ni le presintă simbolul trinității egiptene. Mai mult încă. Esistă o identitate absolută între simbolul egiptean și între columna din Carpați, când esaminăm figurile, ce le vedem înfățișate pe aceste doué monumente arhaice.

În partea de asupra a columnei de pe vârful Omului se mal cunosc si astădi conturile unui corp de femeia, în formă nudă, cu spatele în sus, cu fața în jos, cu capul la apus și cu cóscele la rosărit, o figură în același stil, după cum ne înfățișeză simbolul egiptean pe Nut, dómna ceriului.

Mal aflăm aici aceleași particularități în linia, ce formează conturul superior, ér linia inferioră marchează si formele pieptului de femeia.

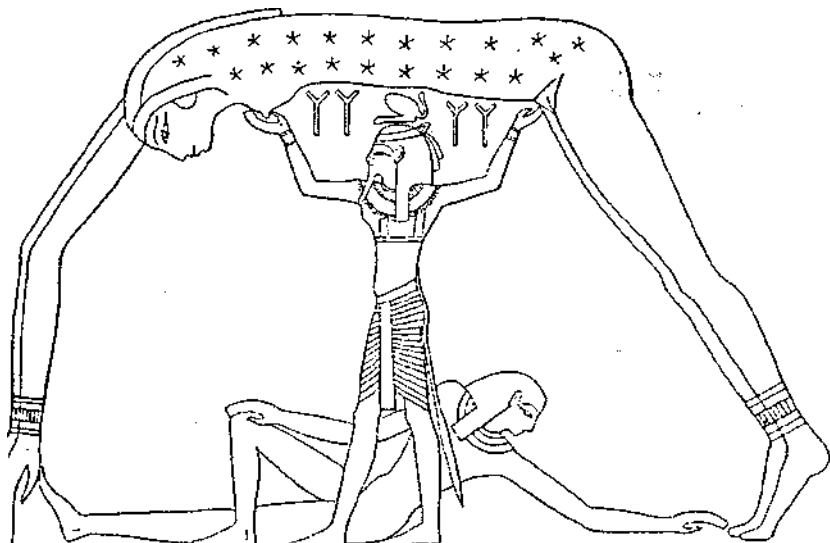
În fine pe aceeași față a columnei, la mijloc în partea stângă, se mal pot cunósce si astădl, însă cu mare greutate, urmele aprópe dispărute din bustul divinității Ch n u m, cu atributul capului de berbecé.

Ce figuri vor fi fost încă reprezentate pe acesta față a columnei din Carpați nu putem sci.

Acesta lătura a columnei de pe vârful Omului, pe care teologia egiptenă o adoptase ca simbol al regiunii divine si al viețel eterne, a suferit în partea sa inferioră o regretabilă deteriorare.

Societatea din Transilvania numită «Karthenverein» a construit aici în anii din urmă o căsuță de adăpostire pentru turiști, întrebuițând ca părete partea inferioră a acestei columne. Dacă societatea din Transilvania ar fi lăsat cel puțin stânca neatăcată. însă acești omeni, mare parte diletanți, nesciind, ori uitând, că vârful munților aü fost o-dată locurile cele mal sfinte ale omenimn, că în munți se află și astădi nenumărate resturi de monumente importante preistorice, ci au ras cu ciocanele întregă partea inferioră a acestei lătura începând de la coperiș în jos. Ast-fel s'aü distrus pentru tot-de-una puținele urme de baso-reliefuri, ce vor mal fi esistat pe acesta parte a columnei, urme, pe cari le cruțase până în zilele nostre, în timp de atâtea mii de ani, și vânturile și ploile și ghețurile și păstorii munților. Pare că esistă un spirit reü, care persecută tóte monumentele mari istorice ale omenimn.

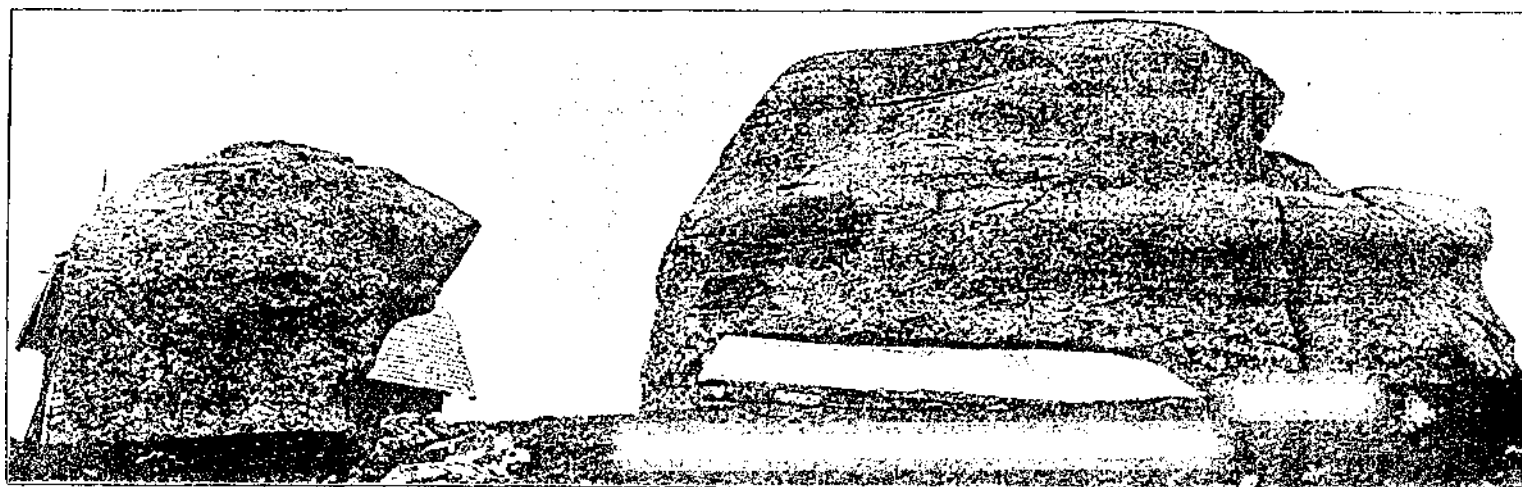
Simbolul trinității egiptene, ne spune așa dar, că o ernigrațiune puternică se operase în timpuri forte depărtate de la Carpați peste Elada, peste insulele mării egec și peste Asia occidentală către șesurile Nilului.

— Columna Ceriului ca simbol religios pe c u t i e i e raumielor i p t e n e. în partea de asupra, divinitatea feminină a ceriului N u t (Rhea), ale ei mini și piciore ating de o parte și de alta suprafața pământului. Jos, S i b u t u r n) simbolisând pământul. La mijloc, deul Ș u separând ceriul de pământ. De bele sale laturi se v e d figurați cei patru stâlpi ai universului. După Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 22.

176.—Columna Ceriului figurată în stilul hieratic egij. De ambele laturi se v e d simbolisate divinitățile, ce îngrijesc pentru eoni columnei. La mijloc, deul Ș u susține cu manile sale pe Nut, divinitatea și este adorat de doue suflete egiptene transformate în figura deului C h t capul de berbec, mai târziu identificat cu A m m o n. Picturi pe un din Boutehamon, în museul de la Turin. M a s p e r o, Egypte et Chaldée

177.— Columna Ceriului de pe vârful Omului (Carpați). Fața de NV. adoptată în teologia egiptenă ca simbol al regiunii divine.— în partea superioară se mai pot distinge conturile, ce reprezentau pe Nut, divinitatea feminină a ceriului, din simbolul egipten (A se vedé figurile de la p. 338). Jos, partea superioară a camerei de adăpost, ce a fost construită de Societatea carpatină din Transilvania, în dreapta, columna a doua de pe Vârful Omului, séu stânca sculptată, ce reprezenta Aquila ceriului séu Aquila lui Prometheu, în dosul căreia se vede o parte din casa de adăpost construită de Eforia spitalelor române. După o fotografia din a. 1900.

Același fapt istoric ni-l pun în vedere și papirele din cuticle mumiilor. Pelasgiî domnise peste Egiptet în timpurile primitive ale istoriei ¹⁾, precum . " domnise peste Elada și peste părțile de apus ale Asiei.

Se întemplantase însă cu Pelasgiî din Egiptet aceeași fatalitate, ca și cu Pelasgiî din Elada.

Peste vechiul strat pelasg, care făcuse din sesurile palustre ale Egiptetului o teră agricolă, care a pus acolo cele de întâiu fundamente ale civilizațiunii, se ridică mai târziu la domnia un nou element, o altă rasă de omeni, aduși acolo probabil din regiunile superioare ale Nilului. Era populațiunea faraonică, care în timpul, pe când ea se stabilise în Egiptet, nu a fost nici pastorală, și putem dice, nici agricolă.

Forte probabil, că acești Semiî ante-istorici, au fost aduși în Egiptet de Pelasgi ca sclavi, pentru lucrările lor cele mari de irigațiunii, desecări, pentru canalele, ce brășdeză întreg Egiptetul, pentru munca câmpului, pentru deschideri de drumuri și clădirile lor cyclopice.

Aceste semne de sclavia se vîd exprimate chiar și în rugăciunile, ce le adresază sufletele mumiilor egiptene către divinitățile lor supreme, ce rezidă în nordul Istrului.

Acești Egipteni faraonici considerau, că cei de întâiu locuitori de pe sesurile Nilului au fost de ei, cari în timpurile preistorice domnise peste Egiptet ¹⁾, că patria și reședința principală a acestor deî era în nordul Istrului (Nun).

Către acești <5menî-deî, cari o-dată domnise peste regiunile de sud și de nord (Africa și Europa) adresază mumiile egiptene rugăciunile lor, ca se le permită și pe ceea-laltă lume se lucreze pământul, se are, se semene, so secere, se inundeze râurile peste locurile lipsite de apă, so transporte năsip de la apus spre răsărit³⁾, și ei sunt numiți în rugăciunile lor osirice Ro-bi, adecă sclavi <).

¹⁾ Mascro, Egypte et Chaldée, p. 47: L'Égyptien du type le plus noble était grand, élancé, avec quelque chose de fier et d'impérial dans le port de la tête et dans le maintien. Il avait les épaules larges et pleines, les pectoraux saillants et vigoureux.

*) Ilomcr încă numesce pe Pelasgi «divini», adecă can î-sî trăgeau originea din deî. Ilias, X. v. 429: Ati^eț *•« Kauxwvîț Sióî ^ ueUrfot. — Odyss. XIX. v. 177.

') **Pierrot**, Le livre d. morts. Ch. VI. 1: Osiris N. est jugé digne de faire dans la divine région inférieure tous les travaux qui s'y font.—Ch. VI. 3: Jugez-moi digne, pour chaque journée qui s'accomplit ici, de fertiliser les champs, d'inonder les ruisseaux, de transporter le sable de l'ouest à l'est. — Ch. XII. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre.—Ch. CXX. 2: je me présente pour labourer la terre. J l ierret, Ibid. Ch. C1V. 2. 3 : pour approvisionner l'essence des dieux grands qu'a-«nène(nt) R_o-bi.

Acești Egipteni, descendenți ai lui Sem și Cham, se considerau fericiți se lucreze ca sclavi pentru deii lor, chiar și în viața destinată repausului etern.

Era o religie severă, cu un caracter politic și social, formată de casta preoțască a Pelasgilor stăpânitori, spre a ține în supunere o rasă de oameni destinată unei servituti perpetue.

Cu ajungerea la domnia a rasei africane, istoria veche a Egiptului se transformă.

Noua familie adoptase sub imperiul pelasg elementele unei vechi civilizații înaintate, adoptase instituțiile politice, sociale și principiile religioase ale stăpânilor săi, pe cari însă le modificase în mare parte și le îmbrăcase în forme potrivite cu caracterul său african.

Pentru acest nou clement în istoria Egiptului, regiunea geografică a nordului, domeniul cel vechi al rasei pelasge, rămase o regiune mitologică. *Ér Columna de pe Carpați*, simboliza pentru acești Egipteni osiric, teritoriul paradisului terestru¹⁾.

¹⁾ Mulțimea cea mare de sclavi a fost o proprietate periculoasă pentru Pelasgi și în alte ținuturi. După cum scrie Herodot (lib. VI. 83) orașul Argos, în urma războiului, ce-l avuse cu Cleomene regele Spartei (519-490), rămânând lipsit de oameni capabili de arme, sclavii lor le conduceau și administrau toate afacerile private și publice. Crescând însă mari copii celor periți în război, sclavii fură alungați din Argos. Isgoniți de aci, ei se retraseră la Tirynth, pe care-l ocupară cu război. Mai târziu însă veni la sclavi un profet cu numele Cleander, care i sfătui să se ridice de nou cu armele asupra domnilor săi. Se începu apoi războiul, care a ținut mai mult timp până în urmă războiul cu mare greutate i învinseră. — Sclavii din Scythia cercară de asemenea să iie locul stăpânilor săi pelasgi. După cum scrie Herodot (IV. 1-3) Scythii din Europa persecutând pe Cimmerii, făcură o irupțiune în Asia și ocupară imperiul Mediei, pe care-l ținură 28 de ani. După acest lung interval Scythii întorcându-se erăși în patria lor le eși înainte o armată a sclavilor săi, care li se opuse. După mai multe lupte fără succes, Scythii aruncară lăncile și arcurile și luând în mână sibilele, de cari aveau respect sclavii lor, i aduseră astfel crâșl la supunere și ascultare.

*7. Titanul Atlas strămoș al Ausonilor.
Columna Ceriului din Carpați ca simbol al vieții eterne
în religiunea etruscă.*

În tradițiunile italice, titanul Atlas, regele Hyperboreilor, ne mai apare și ca strămoș al Ausonilor, în particular al Latinilor și al Romanilor.

Eustathiu, arhiepiscopul Thessaloniceî, scria, în secolul al XII-lea, pe baza unor fântâni mai vechi:

«După cum spun uniî, Auson, de la care își trag numele lor Ausonii, a fost cel de întâiu, care a domnit în Roma, și acest Auson a fost fiul lui Atlas și al Calypseî, după cum ne spune autorul scrierii despre numele ginților», adică Stephan Byzantinul¹⁾.

La Hesiod Auson (Nauaiivoç) este de asemenea un fiu al Calypseî²⁾, care însă după Homer a fost fiica, și nu soția, titanului Atlas³⁾.

Ausonii î formase în antichitatea preistorică populațiunea preponderantă a Italiiei. Ei sunt caracterizați de autorii vechi, ca o rasă puternică și războinică. Cu deosebire în literatura poetică numele de Ausones se aplica la toți locuitorii Italiei, «Ausonia» desemna Italia întregă⁴⁾ și cuvântul «Auson» era sinonim cu latin, italian, roman⁵⁾.

O parte din populațiunea Daciei ne apare sub numele de Ausoni până în secolul al V-lea al erei creștine.

Istoricul bizantin Priscu, trimis de împăratul Teodosiu cel tînăr în legătuire la reședința lui Atila, care se afla pe șesurile Ungariei de astăzi dincoace de Tisa, numesce «Ausoni» pe supușii acestui rege barbar, cari locuiau în regiunea, unde se afla palatul seu, cari vorbeau o limbă romană rustică și trăiau aci mestecați cu Hunii și cu Goții⁶⁾.

O parte din Românii de la Sat-mar se mai numesc și astăzi Oșeni⁷⁾. Un

¹⁾ Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 78. — Este de notat, că Romul, regele legendar al Romanilor, mai avea și numele de Altilus (Festus, p. 7), și familia Iulii conumele de Altilius (Pauly-Wissowa, R. E. v. Altinus).

²⁾ Hesiodi Theog. v. 1017.

³⁾ Honieri Odys. I. v. 50. — După Hesiod însă (Theog. 359) Calypso, este o fiică a zeului divin Oceanos. În realitate aceeași patria.

⁴⁾ Virgilii Aen. IV. 349: Ausonia Teucros considere terra.

⁵⁾ (Marii Pontica, lib. II. 2. 72: Promovet Ausonium filius imperii.—Virgilii Aen. XII. 834: sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt.

⁶⁾ Priscii Excerpta de legationibus (Ed. Bonnae, 1829) p. 190. 206.

⁷⁾ Ambasadorii lui Teodosiu, după ce trecură dincoace de Dunăre, au trebuit să călito-

chineziat românesc din Maramureș portă încă în secolul al XIV-lea numele de Ozon¹⁾; în fine o comună importantă din téra Bârsei este numită și astăzi Uz o n; tóte trei numiri etnice, a căror formă originală a fost de sigur Oson î, Ozon î, Uzonî.

O tradițiune analogă măi esista în anticitate și despre originea Latinilor.

După cum scrie Dionysiu din Halicarna.^{1?)}, Lat in u s, regele eponim al Latinilor, a fost un fiu al lui Hercule și al unei fecióre hyperboree²⁾. Ér după altă tradițiune regele Latinus a fost frate cu Auson și ambii fiii Calypseî³⁾, ai ficeî lui Atlas⁴⁾.

în fine mai esista în Italia și o altă tradițiune, care aducea în legătură începuturile Romei cu descălecarea acolo a unui trib pelasg venit de la muntele Atlas.

Evandru, care întemeiase lângă Tibru un oraș numit Pallantium, din care s'a desvoltat măi târziu Roma, ne apare după vechile genealogii, ca un strănepot al lui Atlas⁵⁾; ér patria lui Evandru a fost după aceeași tradițiune, Arcadia, în care locuise și domnise Atlas; prin urmare nu Arcadia din Pelopones⁶⁾.

reșcă măi mult de opt d i l c spre nord, trecând peste câmpii întinse, peste măi multe rîuri și locuri mlăștinoase, spre a ajunge la reședința lui Ații a, care se afla într'o localitate, pe care Priscu o numesce s a t f o r t e mare, II.ÉY'-G") XУJИIT], ér Jornande v i c u m, ad in star civitatis amplissimae (De Get. orig. c. 34). Dupa cum résuma din descrierea ce ne-o présenta Priscu, acesta reședință, nu era în Banat, în apropiere de trupele romane, ce apărau linia Dunării, ci în părțile superióre ale Ungariei de astăzi, la S a t - m a r. în acesta regiune ai trebuit se se afle așa dar locuitorii, ce vorbiau o limbă romană rustică și pe cari Priscu i numesce A u s o n i. întru adevér o parte din comitatul Sat-marului se măi numesce și astăzi ț e r a Oașului, ér locuitorii români de aici se numesc O ș e n î (Comunicarea d. T i t u B u d u, vicariu în Maramureș). Tacit în Descrierea Germaniei (cap. 43) încă amintesce de un trib însemnat, ce locuia în dosul Marcornanilor și al Quadilor, unii pe câmpii, alții prin păduri, pe văi și pe vîrfuri de munți și cari purtau numele de O s i. Ei erau tributari ai Quadilor și ai Sarmaților și vorbiau limba p a n n o n i c ă séu dialetul vechiü pelasg de la Dunărea de mijloc. A u s o n i i lui Priscu, Osenii de astăzi, sunt ast-fel numaî o parte din vechiul trib pelasg de lângă Carpați de nord, numit la Tacit O s i. Un alt ram din acesta populațiune se afla după Tacit (cap. 28) în Pannónia superióra, de dincolo Dunăre; și întru adevér Itimerariul împ. Antonin (Ed. Parthey, 263) amintesce între Acinuum (Buda) și între Sabana (Stein am Anger) o localitate numită O s o n i b u s (nóm. pl. Osones).

1) Knrz, Magazin. II. 30. 6. 1361: Keneziatum possessionis Olachalis Ozon vocatae.

2) Dionysii Halicarn. lib. I. c. 43: Aaiívov 8'Ex wot oitspf^igoc -./l^ff.

3) Apollód. Epit. VII. 24.

4) Calypso (KaXo'j-i'n) este forma grecescă a unui nume barbar, în comunele române situate lângă muntele Bucegiu în Transilvania, măi esista și astăzi familicle C o l e ș séu Șa. ErColeșanî este numele vechiu al satului Corbu din j. Râmnicul-sărat.

5) "Viranii Aen. VIII. 134-140.

Hallc. 1. c. 31-33. 61. - Cf. măi sus pae. 315 nota.

Acest Evandru, după cum spuneau tradițiunile istorice, transportase în Italia mai multe divinități pastorale ¹⁾, întemeiase acolo temple, introduseseră sărbătorii, legi și diferite industrii utile ²⁾.

Evandru și soții săi descălecase așa dar în Italia din o țară, care se bucura de o veche organizațiune religioasă și politică, peste tot de o civilizațiune înaintată.

După vechile genealogii etnice teritoriul titanului Atlas din țara Hyperboreilor ne apare ca patria originară a mai multor triburi și a multor familii princiare însemnate din Elada, din Asia mică, din Africa și Italia.

Atlas, scrie Diodor Șicul, a avut mai multe fice, can căsătorindu-se cu cei mai distinși eroi și chiar cu deși, au avut fu, cari pentru virtuțile lor s'au numit eroi și deși, și au fost tot-o-dată autorii mai multor ginți ⁸⁾.

Pe un fragment de vas descoperit în Apulia, Atlas, domnul țerei fericite a Hyperboreilor, întemeiătorul mai multor dinastii pelasge meridionale, acel Atlas, în al cărui regat nu numai fructele, dar și ramurile arborilor, erau de aur, este înfățișat sedând pe tron în deplin ornat regal *).

Fără îndoială, acesta imagine avea un caracter genealogic. Artistul a voit se reprezente aici pe unul din strămoșii cei mai gloioși ai vre-unei familie ausonice din Apulia.

În ce privesce reprezentarea mitologică a titanului Atlas, el este înfățișat pe un vas din Apulia susținând ceriul figurat în forma unui glob ⁵⁾. Tot asemenea ne apare Atlas și pe o oglindă etruscă de la Vulci ⁶⁾.

Idea de a reprezenta ceriul sau universul în forma unui glob este foarte veche.

După Plato, Hyperboreii au fost cei de întâiu, cari au considerat universul ca o sferă, în centrul căreia se afla pământul ⁷⁾.

În după Diodor Șicul, regele Atlas, al cărui imperiu se afla lângă Oceanos (potamos), avuse cunoștințe foarte esacte de astrologia, și el a fost cel de întâiu, care a privit universul ca un glob, din care cauza se dicea, că întreg firmamentul se radimă pe Atlas ⁸⁾.

¹⁾ Ovidii Fast. II. v. 279: Transtulit Evander silvestria numina secum.

²⁾ UYÜ Hist. lib. I. c. 5.

³⁾ Miodori Siculi lib. III, c. 60.

«) Boscher, Lexikon der gr. u. rom. Mythologie. I. p. 710.

^{B)} Ibid. I. p. 710.

^{e)} Dareniberg, Diet. d. ant. v. Atlas.

^{f)} rintonis Axiochus (Ed. Didót. tom. II. p. 561).

^{g)} Diodori Siculi lib. IV. 27. 5. — Plinit Hist. Nat. lib. II. 2: Formam eius (mundi) in specie orbis absoluti globatam esse. — Id. lib. II. 6. 3: Sphaeram ipsam ante multo Atlas. — Id. VII. 57. 12: Astrologiam Atlas (invenit).

Cea mai celebră statuă a artei romane, ce înfățișa pe titanul Atlas cu globul în spate, este aceea din muzeul de la Neapole, desemnată în comun sub numele de Farnese.

Aici Atlas ne apare zdrobit de greutatea sarcinii sale. El se radimă cu genunchiul drept pe un colț de stâncă. Capul său e apăsător și torturat sub glob, de sub care cu fața obosită el privesce încă cursul constelațiilor¹⁾.

Statua titanului Atlas din muzeul de la Neapole nu era o operă originală, sedit de imaginație, a artistului italian.

Sub aceeași formă era simbolizat în arta egipteană și zeul S u, care susținea pe cap cerul în forma unei semisfere concave, redimându-se cu genunchiul drept pe pământ²⁾.

O altă figură analogă a lui Atlas este reprodusă în magnifică ediție a Eneidei, publicată de ducesa Devonshire. Aici puternicul titan susține în spate cu amândouă mâinile coloana cerului în forma unei piramide trunchiate, redimându-se cu genunchiul stâng pe pământ³⁾.

Ceea ce-i dă însă statuei din Neapole o deosebită valoare istorică, ceea ce o distinge de alte reprezentări analoge, este, că acesta operă de sculptură e modelată după un tip original, după piramida de lângă Istrul de jos, ce a fost considerată din cea mai depărtată vechime, ca stânca titanului Atlas, pe care se radimă cerul, ca polul nordic al cerului, ca osia Hyperboreilor, cardines mundi⁴⁾.

Columna din Carpați era un simbol sacru, era cel mai celebru monument religios al lumii pelasge.

¹⁾ La vechile imagini religioase, ce reprezentau o divinitate cu cerul pe cap, par a se reduce următoarele versuri dintr'un cântec român:

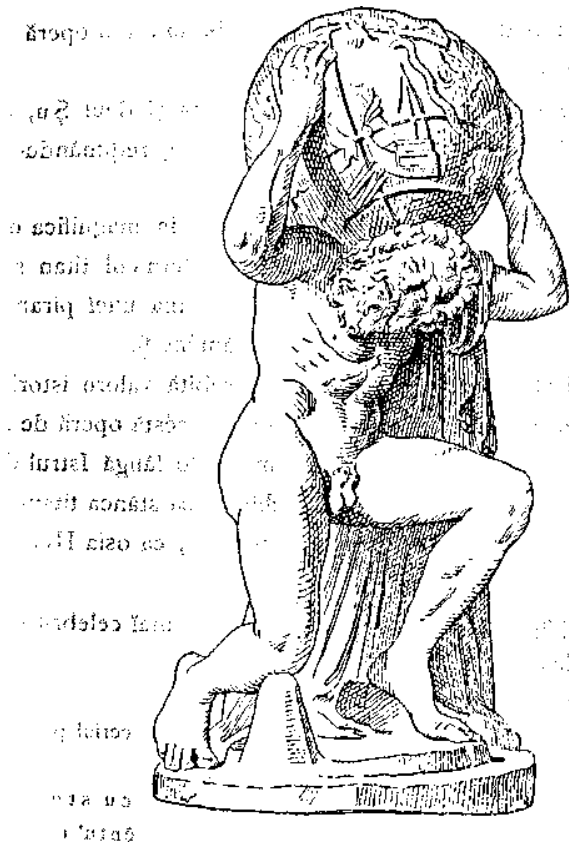
Și-î puse (Maica Domnului)	î n c i p e r u ' c u s t e l i l i ,
în uraerei doi luceferei,	La picere pământu' cu florili . .
	Tocilescu, Materialuri folklorice. I. a. H35-

La O v i d i u (Met. IV. 661): et omne Cum tot s i d e r i b u s coelum requiescit in illo (h. e. Atlante).²⁾ Maspero, Egypte et Chaldée, p. 127.

³⁾ Durny, Hist. d. Rom. II. p. 264. — Este însă, greșită ideea, că acesta figura ar reprezenta pe Sisyph.

⁴⁾ P l i i i i i H. N. IV. 26. 11. Pone eos montes (Ripaeos) . . . g e n s f e l i x (si credimus) quos Hyperborcos appella vere, a n n o s o degit a e v o, fabulosis celebrata m i - raculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extrinseque siderum ambitus Regio aprica feliae temperie, omni afflatu noxio carens . . . discordia ignota et aegritudo omnis. — Id. lib. II. c. 64: et (caelum) c a r d i n i s u o, hoc est terrae, undique incumbit. — Macrobius Somnium Scipionis, II. 7 : regiones, quas praeterfluunt T a n a i s et Ister, omniaque super Scythiam loca, quorum incolae vetustas Hyperboreos vocavit.

Pe când fețele de sud și de sud-vest ale columnei din Carpați au servit mai
 uit de subiecte pentru picturele ceramografice, pe când teologia egiptenă
 doptase ca simbol al trinității fața de nord-vest a acestuî stâlp al lumii,
 artistul roman a figurat pe titanul Atlas susținend sfera universului după
 fața de resărit a acestei piramide legendare.

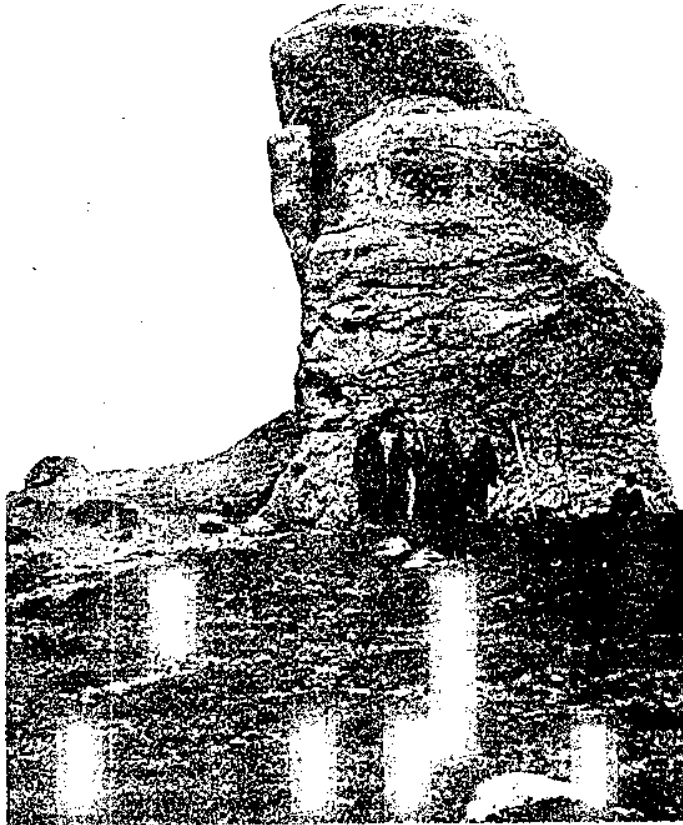
178. — Titanul Atlas susținând sfera universului. Statuă antică de marmure în
 museul de la Neapole. După Berthelot,
 La Grande Encyclopédie, Tome IV. p. 459.

Esistă o identitate, putem dice absolută, între conturile estcrióre ale acestor
 doue monumente, până la cel mic detaiu. Se m ai cunosc pe columna din -
 arpați chiar si urmele, ce par, că au figurat o-dată brațele ridicate în sus
 spre a susține în spate forma globului, ce reprezenta bolta ceriului.

Probabil, că acesta statuă atât de memorabilă a fost lucrată în timpul
 împăratului Domițian, atunci când armatele romane avură se susțină o luptă
 ună și grea pentru a cuceri muntele cel sfânt al Dacilor, numiți Gi-
 ganți și Hyperborei, când legendele lui Atlas deveniră érasă populare

în Italia, când cei mai distinși poeți ai acestei epoci, Statii și Marțial, se ocupară cu osia ceriului din țara Hyperboreicilor și cu suferințele lui Prometheus pe acesta stâncă¹⁾.

«Tu pleacă acum Marcelline ostașule», dice Marțial, «ca se iei pe umerii tei ceriul de nord al Hyperboreilor și astrele polului getic, cari de abia se mișcă. Etă! și stâncă lui Prometheus, etă! și muntele cel faimos în legende» etc.²⁾.

179. — Columna Ceriului de pe Vorful Omului (Carpați). Fața de NO. reprezentând în conturile sale esteriore tipul originală! statuei titanului Atlas din muzeul de la Neapole. A se vedea Fig. 178. După o fotografie din a. 1900.

Afară de tradițiunile istorice și afară de legendele mitologice cu privire la titanul Atlas, mai exista în Italia și o credință religioasă arhaică cu privire la columna ceriului din Carpați.

Et rusci $\bar{\Gamma}$ erau considerați în epoca romană ca reprezentanții vechilor

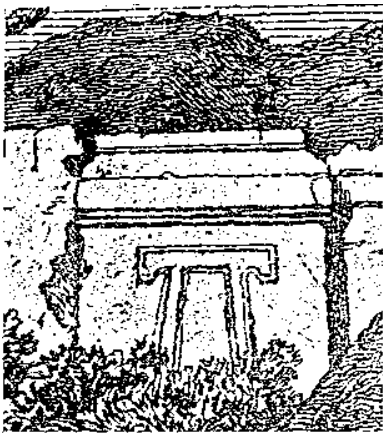
¹⁾ A se vedea mai sus pag. 283.

²⁾ Cf. mai sus pag. 302.

doctrină teologică pelasgă. Ei aveau o preoție instruită și o literatură avută
 • rituale, pentru care poporul roman arăta un deosebit respect.

Una din cele mai vechi necropole ale Etruriei se afla în munții de la Axia (astăzi Castel d'Asso) de pe teritoriul vechiului oraș Tarquinii, locul natal al lui Tarquinius cel bătrân, și metropola celor 12 orașe confederate ale Etruriei. Locuitorii din Tarquinii au fost, după cum ne spune Hierocle originari din ținuturile Hyperboreilor¹⁾, de la acei Hyperborei, unde grifonii le pădăiau tesaurile cele mari de aur.

Camerele sepulchrale în necropola de la Axia sunt săpate în stâncă via, iar pe frontalul, ce decorează aceste sepulturi se află figurat de mai multe ori următorul simbol religios (Fig. 180).

Acest semn mystic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu l-a putut explica, reprezenta în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei colonne se află figurat cerul în aceeași formă ca și pe monumentele hieroglifice ale Egiptului, prin o linie orizontală cu două torte la margini, în forma

Acest simbol religios al vieții viitoare și al regiunii divine, ne spune Fig. 180.— Columna Cerului, figurată

cașadar, că vechea religie etruscă,

ca simbol religios pe mormintele din necropola de la Axia (astăzi Castel d'Asso) în vechea Etruria. După Dureau de la Ruy, *Revue Archéologique* (1879), p. LXXVH. Egipt⁸⁾; în particular acest simbol

exprima aceeași credință religioasă, că sufletele celor decedați se duc la reședința deilor (de la Oceanos potamos), unde era Olimpul Atlantic, în țara Hyperboreilor celor jus și lung trăitori, unde cerul se redima pe pământ, unde era județul suprem, unde era locul fericirii, regiunea celor piî.

¹⁾ Stepliamis Byz., v. Topxuvia: Tapxualoi, e*voç 'IKsppopÉuw, etc.

*) Disciplina etruscă i-și luase începuturile sale în nisele ținuturi muntoase afară de Italia. Astfel Pliniu vorbind de paserile, ce serviau de augurii ne spune (lib. X. c. 17): că în disciplina etruscă se aflau depinse mai multe genuri de paseri, Pe care nimeni nu le a vădit. — în ce privește vechile locuințe ale Etruriei, este importantă tradițiunea, ce ne-o comunică Pliniu (III. 81.), că orașul Pisa^m Etruriana a fost întemeiat de Pelops sœur de Teutani. După cum vom vedea "iași la vale locuințele vechilor Teutanî, seu Titani, erau lângă Istru.

8. Columna Ceriului din Carpați ca simbol al nemuririi la Pelasgi din Sicilia.

Columna Ceriului din Carpați o aflăm reprezentată pe două monumente antice ale Siciliei. Unul este o pictură ceramică și altul o stelă funerară.

Vom vorbi aici despre amendouă aceste reliquie de mare importanță pentru istoria columnei ceriului din vechia țară a Hyperboreilor.

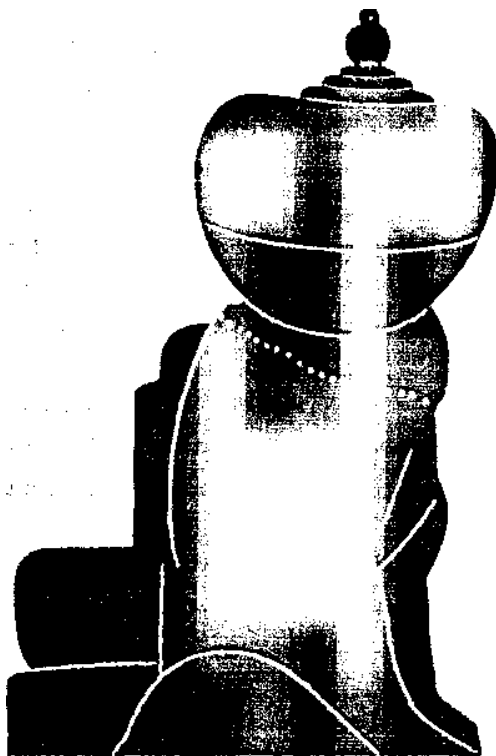
Decoratiunea de pe vasul din Sicilia are un caracter mitologic. Ea ne înfățișezi la mijloc un stâlp enorm de stâncă, ale căruî forme sunt întru tôte identice cu fața de VNV. a columnei de pe Verful Omului. De asupra acestei stând, ce o vedem figurată pe vasul sicilian, este aședat un crater enorm acoperit, avénd o formă aprópe sferică ¹⁾. în partea dreaptă a acestei stânci e figurat un bătrân eu barbă albă, îmbrăcat cu o mantia și ținend în mâna stângă măciuca de mesager. Este deul Hermes (Mercuriü), care duce pe Prometheu, ca se fie încatenat pe columna ceriului. Lângă Hermes se vede titanul Prometheu, ostenit si sdrobit sufletesce, ședend pe o petră. El ține în mâna stângă un obiect, ce semëna cu tuloul unei plante (ferula) de jumătate despicat. Hermes întinde mâna dreaptă peste capul lui Prometheu și pronunță o formulă sacră, în semn de protestare Proinetheu î-și acopere capul cu mâna dreaptă. în partea stângă a acestei stânci se vede o femeia îmbrăcată cu o tunică talară și cu un hemi-diploidion. Este deița Themis, personificarea ordinii legale. Cu mâna dreaptă densa face un semn imperativ către faurul Vulcan arătându-Î stânca, ér cu mâna stângă atinge curelele, can pun în mișcare foii faurăriel. Prin acesta deița Themis comunică lui Vulcan ordinul lui Joe, ça se ferece și se pironescă pe acesta stâncă pe astutul Prometheu ²⁾. Faurul Vulcan înțelegând ordinul se întorce spre a pleca la faurăria sa, făcend cu mâna stângă un semn de supunere si imediată esecutare ³⁾.

¹⁾ Despre acest c r a t e r vom vorbi mai la vale într'un capitol special relativ la monumentele metalurgiei și aurăriei preistorice.

²⁾ După Es eh y l (From. v. 12) gigantul Cratos (Puterea) însoțit de sora sa B ia (Violența), personalități simbolice ale teogoniei, conduc pe Prometheu la locul de supliciu, și Cratos comunică lui Vulcan ordinul lui Joe.

³⁾ Unii au credut, că acesta scenă reprezenta un subiect din misteriele Icmnice. L e n o r mă n t vede în acesta pictura pe Vulcan în mijlocul Cyclopilor lângă muntele Etna. Explicațiunî neadmisibile lipsite de un sens mitologic ori religios. Nu există nici un

Artistul a mai voit tot-o-dată sǎ esprime, cǎ acesta scenǎ se petrece pe vĕrfu l unuĭ munte inalt din regiunea nordului. Spre acest scop el a tras o linie undulantǎ cu puncte albe pĕnǎ la jumǎtatea figurilor si care desemneazǎ ĩnǎlĭimea troianilor de nĕua, ce acoperiaĭ culmea acestui munte.

j-fi.i • 181.— Stānca, pe care a fost crucificat t i t a n u l P r o m e t h e u , identicǎ dupǎ conturele sale cu stānca, ce formeazǎ columna principalǎ de pe Vĕrfu l Omuluĭ (Fig. 182).
 • : De asupra pe vĕrfu l acestei stānci se vede asedat un crater enorm acoperit. — Picturǎ cu
 '•'••• figuri negre pe un vas sicilian. Dupǎ Lenormant, *Élite d. monuments céramographiques*. Tome I. Pl. LI.

Din punct de vedere istoric ĩmportaņa, ce o are decoraĭiunea de pe vasul sicilian este, cǎ stanca figuratǎ aici ne presintǎ ĩntru tǔte aspectul feĭei de VNV. al columnei ceriului din Carpaĭ.

Acesta picturǎ ĩnsǎ ne mai pune tot-o-datǎ ĩn luminǎ ĩncǎ una din cestiunile cele marĭ, dar obscure, ale geografici sacre din epoca pelasgǎ.

cyclop ĩn acesta compoziĭiune, nicĭ stāncǎ figuratǎ nu presintǎ forma conicǎ a vulcanului Etna. — O stāncǎ analogǎ, pe care șede Joe, se vede reprezentatǎ ĩn o picturǎ de vas din Apulia (Lenormant, *Élite des monuments céramographiques*, I. pi. XXIII).

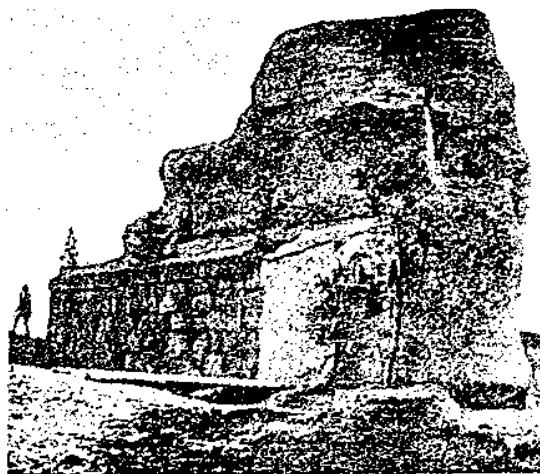
După Homer faurăria lui Vulcan se afla pe vechiul Olymp ¹⁾.

Thetis, mama lui Achile, se adresează cu următoarele cuvinte către surorile sale:

«Eu me duc pe Olympul cel mare, la Vulcan, artistul ilustru, ca să facă fiului mieii arme frumoase lucitoare» ¹⁾.

Pe vasul din Sicilia faurăria lui Vulcan este indicată în apropiere de stâncă, la care este dus Prometheus, și acesta stâncă, o repetăm aici încă o dată, ne înfățișează întru tot profilul de VNV. al columnei din Carpați.

Avem așa dar aici un important document din anticitatea italo-grecă, un document, prin care se constată cu certitudine absolută, că Olympul p r e i s t o r i c s e u al teogoniei, Olympul de la marginile pământului

182.—Columna Cerberului din Carpați, fața de VNV., identică după conturile sale cu stâncă lui Prometheus, reprezentată în pictura de pe vasul sicilian (Fig. 181). Jos: camera de adăpost construită de Societatea carpatină din Transilvania »J.

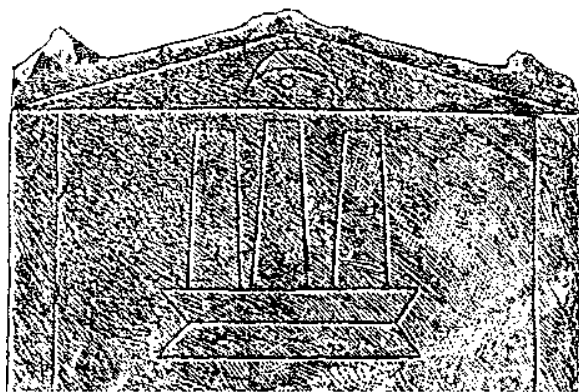
după Hesiod, era muntele acela, pe care se aflau columnele cele legendare ale cerului, Atlas din țara Hyperboreilor, Olympus atlanticus la Calpurniu ²⁾, astăzi verful Omuluidc pe muntele Bucegiu lângă Istrul de jos, unde, afară de columne, ni se mai prezintă încă o altă clasă de monumente celebre în istoria teogoniei, figura lui Zsuț aty'oxoç și altarele cyclopice. Pe acest vârf măiestros al Carpaților, după cum am amintit mai sus, se

¹⁾ Homeri Ilias, XVIII. v. 140 seqq. ⁵⁾

Calpurnii IV. v. 83.

³⁾ După Dr. Ed. Myss, Wegweiser für Ausflüge in die Berge und Gebirge der Umgebung von Kronstadt. Kronstadt, Gabony, 1898.

A .v g j astădi trei colonne gigantice. Fie-care din aceste colonne are pre-t în anticitată o deosebită figură, fie-care a avut un anumit sens simbolic. A este trei colonne, monumente importante consacrate divinității prin-- - le a Ceriului încă în timpurile anterioare Troiei, Mycenei, Tirintului și Thebei din Egipt, au avut un rol însemnat și în credințele religioase ale Pelasgilor din Si c i i i a.

183. — Cele trei colonne ale Ceriului ca simbol religios pe o stelă funerară din Lilybeu în Sicilia. După Perrot et Chipiez, Phénicie — Cypre, p. 309.

Pe o stelă funerară descoperită nu de mult pe teritoriul vechiului oraș Lilybeu din Sicilia vedem reprezentate în partea superioară trei colonne, cea din mijloc mai înaltă, cele de margini mai mici, iar de asupra acestor colonne un triunghi și un simbol sideral.

Orașul Lilybeu, după cum ne spune Diodor Șicul, a fost întemeiat de Carthagenenii, cari după războiul cu Dionysiu, tiranul Siracusel, strămutase aici resturile locuitorilor din Motya, un oraș, care se bucurase de o mare prosperitate!).

Aceste trei colonne figurate în partea superioară a stelei din Lilybeu, reprezintă cele trei colonne ale cerului din teogonia lui Hesiod²⁾, numite, de autorii romani cardines mundi, pe cari se redima cerul din țara Hyperboreilor³⁾, sunt cele trei colonne de pe «Vârful Omului», al căror aspect în grupă, ni-l prezintă Fig. 184.

²⁾ Motlori Sculi lib. XXII. 10. 4. - Pe ruinele Lilybeului se află astăzi orașul Marsala.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 522.

⁴⁾ Plinii H. N. lib. IV. 26. 11: Ibi (apud Hyperboreos) creduntur esse cardines mundi.— Id. lib. II. c. 64: Namque in illo (caelo) cava in se convexitas vergit, et cardines in eo, hoc est, terrae, undique incumbit.

Pelasgii din Sicilia aveau, după cum vedem, întotdeauna ca și Pelasgii din Grecia și din Italia, o credință în o supravețuire în altă regiune terestră deosebită, însă fericită.

Este doctrina Hyperboreilor.

Este aceeași credință, pe care o exprimau tabulele trimise de dânsii la Delos, că sufletele celor decedați se duc la judecata supremă într'un loc

184. — Cele trei Columne ale Ceriului de pe Vârful Omului (Carpații) vedute în grupă. După o fotografie de L. Adler (Brașov).

anumit din țara lor, de unde apoi aceia, cari au fost conduși în viață de un geniu bun, trec în regiunea celor piși).

) Platonis Opera (Ed. Didót) Tom. II. p. 561.

Această credință ne-o exprimă și Hesiod sub forma, că sufletele eroilor căduți în războaiele de la Teba și de la Troia au fost duse în insulele cele fericite de la marginile pământului, de lângă Oceanul cel cu vultori adânci¹⁾). Una din aceste insule fericite, după cum se știe, era Leuce de la gurile Dunării *). Aici ne întâlnim și legendele și picturile vechi pe Achile, pe Ajax, pe Telamon, Patroclu, Antiloch, pe Menelaii, Helena și Agamemnon, ducând o viață fericită și eternă⁸⁾).

Pelasgii din Sicilia, numiți Sicani și Siculi, ne apar în tradițiile grecescă și romane ca cei mai vechi locuitori ai Italiei. Ei locuiau mai întâi în Umbria și în jurul Ariminului⁴⁾). Însă în urma invaziunii Umbrilor ei fură siliți să-și schimbe locuințele lor și trăiră mai mult timp în Latium⁶⁾. De aici împinși de alte triburi pelasge, ei se strămutară cu locuințele lor în Italia de jos, în Brutium și în Lucania⁵⁾), de unde în urma noilor curente, ce veniau din părțile de sus ale Italiei, ei trecară peste mare în Sicilia⁷⁾), care se numi astăzi după numele lor (mai întâi Sicania, apoi Sicilia).

Imigrațiunea acestor Pelasgi în Sicilia se operase așa dar pe drumul continental al Italiei, de la Alpi spre sud. Ei veniau însă de la centrul cel mare al lumii pelasge, de la Carpați, de unde în urma unei imense aglomerări de triburi, și potă în urma unor evenimente politice, ei se separară și plecară cu turmele lor înainte.

Aceasta o probă simbolul lor național și religios, coloanele cerului din Carpați. Pelasgii din toate părțile au avut un deosebit cult pentru patria lor originară de lângă Istru.

Un vechiu oraș de pe țărmurile de nord al Siciliei purta în epoca romană numele de Agathyrson⁸⁾), care desemna, că locuitorii de acolo erau din nemul, siliți din țara, Agathyrilor. Ei păstrară până târziu un spirit de independență. Nu recunoscău nici legile nici autoritatea altora. Liviu îi numește străini și aventurari, adunați din toate părțile lumii, oameni demni de moarte, cari trăiau din răpire și tâlhării, în cât consulul M. Valeriu Laevin se vedu silit la a. 210 a. Chr. să ridice 4000 locuitori din Agathyrson și să-i transporte în

⁴⁾ Hesiod Opera et Dies, v. 161 seqq.

⁵⁾ Plinii lib. IV. 27. 1: eadem Leuce et Macaron (a Fericitorilor) appellata.

^{*}) Pausaniæ lib. III. 19. 11-13.

⁴⁾ Plinii H. N. lib. III. 19. 1.

⁵⁾ Ibid. lib. III. 9. 4.

^{*}) Ibid. lib. III. 10. 1.

⁷⁾ Dionysii Halic. lib. I. 22.

⁸⁾ La Stephan Byzantinul și la Suida: Agathyrson.— La Strabo (Ed. Didot, lib. VI. 2. 10) Agathyrson. — în epoca romană mai purta și numele de Agathyrnum.

Italia *). Un orașel întărit cu numele de Aegithar sus esista și lângă Lilybeu *).

Lângă faimosul Agathyrson de pe țărmurile de nord al Siciliei se mai afla un oraș pelasg înfloritorii! numit pe monetele sale AXovuvoy *), o numire ce ne presintă o curiosă asemănare cu forma de Alutani, rom. Olteni.

Țăr pe țărmurile de sud ale Siciliei se întemeiasă încă din timpuri depărtate preistorice un oraș numit Cauconia⁴⁾, probabil, că primii săi locuitori au fost numai un fragment din tribul Dac, ce portă la Ptolemeiū numele de Caucoenses.

În fine mai esista o tradițiune preistorică despre o emigrațiune de la Istrul de jos în acesta insulă a mediteranei.

Titanul Typhon, învins de Joe, fuge după cum ne spun autorii grecescl, în Sicilia ").

9. *Colutna Ceriului din Carpoș pe monumentele funerare ale Carthagenei.*

Aceeași doctrină religioasă despre nemurirea și migrațiunea sufletelor în o altă regiune terestră mai fericită o aveau și vechil locuitori al Carthagenei.

Orașul Carthagenei înainte de a ajunge în manele Fenicienilor a fost o colonia pelasgă⁷⁾.

Numele cel vechi al citadelei era Byrsa, mai corect însă Byrsan⁸⁾.

¹⁾ LfYU Rer. Rom. lib. XXVI. c. 40.

²⁾ Ptolemaei lib. III. 4. 3.

³⁾ British Mus. Sicily, 30. — De asemenea si pe inscripȚiuni: tūiv 'AXoyriviv, in tit. nr. 5608. Boeckh.

⁴⁾ Ptolomael (Ed. Didot) lib. III. 4. 5. — Tot în partea meridională a Siciliei, mai în apropiere de Lilybeu, un rîuleț portă la Ptolemeiū numele de Isbur(os). Este unul și același cuvent cu românescul i s v o r.

⁵⁾ Ibid. lib. IU. g. 3.

⁶⁾ ApollodorI Bibi. lib. I. 6. 3.

⁷⁾ Sillii Italici Punica (Ed. Nisard) lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetust o,
Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

⁸⁾ În forma de Búpaav, ca acusativ, ne apare acesta numire la Strabo, și în o formă analogă de B y r s a m ni se presintă acest nume la Virgiliū și la Liviu. încă începând din timpurile lui Eschyl, cel vechi cercau să reproducă în scrierile lor numirile personale și geografice ale Barbarilor ast-fel, ca să corespundă de o parte formei originale, Țăr

Acesta numire aparține idiomei pelasge de la Istrul de jos.

B ars a séu Bîrsa este numele unui râu însemnat în istoria poporului român. El isviresce din munții de lângă Bucegiu, traversează o mare parte din șesul cel întins al Brașovului, care după acest râu poartă numele de țera Bârsei; cr locuitorii acestu ținut sunt numiți Bârsanî.

Chiar și numele Carthagenei aparține după forma sa grupei etnice pelasge de lângă Dunărea de jos.

Trei sate de pe teritoriul României poartă și astăzi numele de Cârtojeni sau Car tog ia n î (în j. Vlasca); ér un oraș de pe șesurile Ungariei, din părțile dincoace de Tisa, este numit Kard szag.

Nici una din aceste localități nu este situată lângă un râu necare navigabil, și astfel nu avem nici un motiv de a presupune, că ele ar fi fost vre odată colonii comerciale fondate de Carthaginci.

Carthagena însă, Byrsa sau Byrsan, nu era numai un punct pelasg izolat pe continentul Africii de nord.

Populațiunea cea întinsă a Libiei o formau dintr'o vechime parte de pârtață Gtului, ale căror locuințe, după vechii geografi, erau între Mauritania, Numidia, Cyrenaica și între marginile de nord ale deșertului cel mare. Ei erau și imigrați acolo din ținuturile Getilor. Așa spuneau despre dânșii tradițiunile i).

Columna cerului ca simbol al victoriei viitoare o aflăm reprezentată și pe monumentele funerare ale Carthagenei din timpul dominației punice.

Unul din aceste vechi monumente este o stea funerară descoperită în ruinele orașului distrus de Romani. Ea ne înfățișează în partea superioară o columnă în forma unei piramide trunchiate²⁾. La mijloc este figurat Prometheu ținând lângă picot figura de lut a omului creat de densul³⁾; ér de

ele altă parte legilor gramaticale ale limbii, în care scriau.— Strabon lib. XVII. 3. 14: v. aià [AS3T]V îs r'i]v ~o);,v •!] ícv.f/mo),';, v|v cxá/.ouv l'i'jiiav, — Yrglîi Acn. I. v. 366-367: novae C a r t h a g i n i s arce m, Mercatique solum, facti de nomine lîrsam.— Livii lib. XXXIV. c. 62: Quicquid B y r s a m sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.

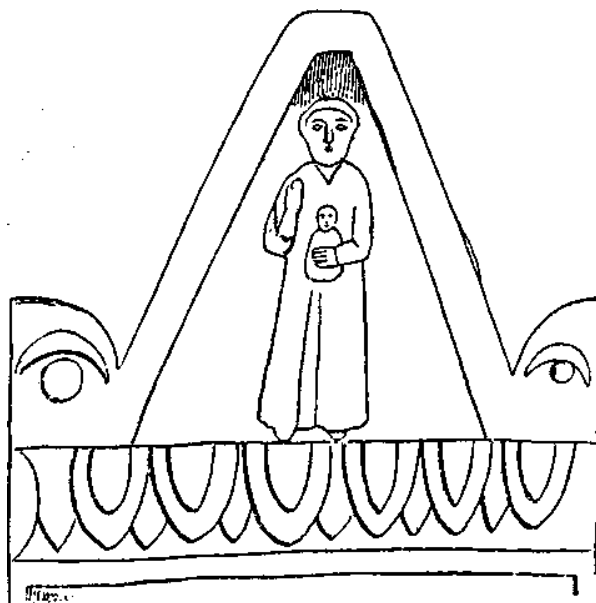
¹⁾ Isidori Hispalensis Originum lib. IX. 2. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

²⁾ Alte stele asemenea a se vedé la Perrot et Chipiez, Phénicie—Cypre, p. 458. 460.

³⁾ Pe trei basorelieve antice, doue din palatul Mattéi și unul din villa Medicis, Prometheu apare îmbrăcat ca regii barbari cu o manta largă. Kr pe un sarcofag antic din muzeul de pe Capitol, ce ne înfățișează legenda creațiunii omului prin Prometheu, acesta ține în brațele sale pe omul, ce-l formeză.

rnele laturi ale coamnei, ia arepta și ia stânga, e reprezentât m smui pc-
ia s<r de la Carpați sórele, ce răsare, și sórele, ce apune ¹⁾).

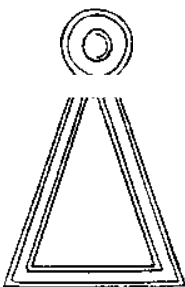
Acest simbol religios de pe stelele funerare ale Carthagenêi înfățișă
ceva real.

185. — Stelă funerară din Carthagenă reprezentând
în partea superioară Columna Căriului în forma
unei piramide trunchiate. — După Perrot et Chipiez,
Histoire de l'art. Tome III. p. 53.

Cu deosebire, acesta piramidă trunchiată ne prezintă în formele sale o
asemănare foarte caracteristică cu figura columnei principale din Carpați
și cu emblema MycenăT.

O altă stelă funerară din Carthagenă ne înfățișează emblema regiunii

divine sub forma următoare:

186. — Stelă funerară din Carthagenă >).

Țem aici înaintea noastră un vechi simbol religios și nici de cum o
gură umană sculptată în mod rudimentar.

° ngura unei columne pelasge, a unei piramide trunchiate, pe care

> **Hampel**, A bronzkor emlékei Magyarhonban. I (1886) p. LXXIV. LXXXVIII. '

^{Perrot} et **Chipiez**, Histoire de l'art, Tome III. p. 79. — Conf. ibid. p. 52.

se radimă ceriul, simbolisat prin o liniă orizontală **cu** torte la marginî, in-togma ca și pe monumentele funerare ale Egiptului și pe cele de la Axia. Deosebirea este numai, că pe simbolul Carthagenei tortele ceriului sunt ridicate în sus, înfățișând ast-fel bolta universului ca o barcă divină *), și pe care e figurat discul soarelui ca dux et moderator luminum ^{B)}).

Principiul imortalității dominează în religiunea Hyperboreilor de la Istru, în religiunea Pelasgilor din Grecia, din Egipt, din Etruria, Sicilia, Carthage ^{s)}), și putem dice și a triburilor pelasge din Asia mică *).

Regiunea divină, unde migreză sufletele celor decedați spre a se purifica și transforma de nou, este regiunea cea misterioasă a Hyperboreilor de la Carpați, ăr ca simbol al imortalității tuturor Pelasgilor este una și aceeași columnă a ceriului de lângă Istru, de pe înălțimile, ce purtau în teologia romană numele de: Cardines mundi.

Două colonne grandioase marcheză originile poporului român. Una este Columna Ceriului de pe arcul sud-estic al Carpaților și altă Columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoială columna, ce dominează și astăzi pe Carpați, simbol maiestros al unității naționale și religioase a tuturor Pelasgilor.

¹⁾ A se vedea barca soarelui figurată în picturile și desemele egiptene la Maspero, *Egypte et Chaldée*, p. 161.196. 197; 139 (Khopri), ăr barca lui n ei la p. 93. Variante analoge ale simbolisării ceriului se ved reprezentate pe stâncile de la Iasili-Kaia (Cappadocia) și pe monumentul de la Eflatunbunar (Lycaonia) (Perrot et Chipiez, *Hist. de l'art*. T. IV. 639, 645, 731).

²⁾ Globul ca simbol al universului ăr aflăm figurat și pe columnele funerare ale Etruriei. După cum scria Varro (la *Plinius* lib. XXXVI. 19. 7) pe Mausoleul lui Porsenna din jos de orașul Clusium erau aședate cinci piramide, 4 la colțuri și una în mijloc fie-care având de asupra câte un glob de aramă. Columna ceriului, după cum am vedut mai sus, era reprezentată și pe mormintele etrusce de la Axia, ceea-ce ne indică, că aceste triburi înainte de imigrarea lor în Italia, locuise în regiunea Carpaților de lângă Dunărea de jos. Chiar și numele de Porsenna se vede a fi numai o formă coruptă, la autorii vechi, în loc de Borsan, Bursa sau Borsán, adecă originar din țera Bârsei, un teritoriu, care în regestele Ponticilor romani din a. 1211 și 1222 poartă numele de terra Bursa, Bursa, Bursza (Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*. Voi. I. pag. 57. 74. 76.)

³⁾ Vechii Cartageneni, după cum ne spune Diodor Sicil (IV. 66. 5; XIV. 77. 5.) adora pe Saturn, și făceau sacrificii divinităților sale după ritul grecesc, adecă al Pelasgilor din părțile orientale ale Europei. Mai notăm aici, că Hannibal, după cum ni-l înfățișeză Siliu Italic (I. 118) jora pe Marte, ca pe un deș național (hanc mentem juro nostri per numina Marti s.)

⁴⁾ Columna ceriului în forma unui stâlpu puțin conic, de asupra cu un căpătâiu

10. *Legenda. Iul Prometheu in cântecele eroice române.*

Prima variantă.

Dacă Prometheu rivalul prin înțelepciune al Iul Joe, a fost un erou din părțile Daciei, dacă scena cea tragică, care a mișcat așa de mult antichitatea, s'a petrecut într-adevăr în țerile aceste, atunci a trebuit fără îndoială, ca acest esemplu de chinuire și de răbdare supra-omenescă, ăr în urmă de învingere, se aibă un răsnet viu în părțile aceste, a trebuit ca tradițiunile despre suferințele acestui amic nevinovat al omenimii să se păstreze mult timp în memoria generațiunilor de lângă Carp a {î și Istru.

Legenda Iul Prometheu era cunoscută în antichitatea grecescă în mai multe variante, cari totă conțineau diferite episoade consacrate istoriei acestui mare geniu al timpurilor pelasge.

Una din aceste variante este reprezentată prin poemele lui Hesiod.

Titanul Prometheu, după cum ne spune acest autor, scurtase pe de! în drepturile și în onorile, ce ei credeau, că li se cuvin la sacrificiile omenilor.

La adunarea comună delà Mecone, unde se întruniră dei și omenii, ca se discute și stabilească drepturile și datorințele fie-cărei părți, Prometheu ne apare ca un rex sacrificulus, ca marele preot al ceremoniilor religioase. El alege, el aduce și tăia taurii de sacrificiu. El împărțesce carnea victimelor între del și între omeni, însă el știu se facă părțile așa de bine, în cât dei se aleseră cu oșele, ăr omenii cu carnea și cu intestinele cele bune de mâncat^J).

Dei se credură înșelați prin acesta împărțire nepotrivită a victimelor.

În mânia sa Joe retrase omenilor usul focului, ca el se nu potă face mâncările lor. însă Prometheu, tot-de-una înșelător, înșelă pe Joe a două ori, răpind căte-va scânteii din focul ceresc. Acum întregă mânia lui Joe se deslănțui asupra lui Prometheu și a creaturilor sale. Titanul, amic al

quasi-doric, susținută de câte un leu la arabele laturi, o vedem figurată și pe un moment să pat în stâncă, ce face parte din necropola preistorică de la Ayazinn în vechia regiune. (Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome V. p. 111. — O sculptură re-^{re} S'osa de pe stâncile de la Isili-Kaia ne înfățișează cele trei colonne ale ceriului în forma unei edicule, ăr din columna de la mijloc se vede ridicându-se deul Mithra (Perrot^{Ct} et Chipiez, Hist. de l'arts. IV. p. 639).

^J) Hesiod I Theog. v. 521 seqq. — Id. Dies et Opera, v. 50 seqq.

ornenimii, fu legat pe columna din mijloc a ceriului, ér asupra ómenilor Joe trimise tóte relele și miseriele lumescî (ascunse în cutia Pandorei).

A doua legendă despre încatenarea lui Prometheus ne este transmisă de istoricul grecesc Herodor din Heraclea, care trăise înainte de Herodot.

Acest Herodor compusese doue opere însemnate, una despre faptele lui Hercule și a doua despre expedițiunea Argonauților.

Ca fântâni, afară de scrierile logografilor, Herodor maî folosise și cântecele epice vechi, cart însă s'au perdat.

După tradițiunea, ce o aflăm la Herodor, Prometheus fusese un rege din Scythia ¹⁾. În timpul domniei sale se întemplantase, că râul numit Aetos ²⁾ se revărsase și acoperise cu apă câmpurile. Fiind însă că Prometheus nu putea se dea supușilor săi cele trebuincioase pentru traiu, aceștia î-l puseră în catene, însă venind Hercule, abătu râul în mare și liberă pe Prometheus din catenele sale.

Améndoué aceste legende vechi, una a lui Hesiod și alta a lui Herodor, le maî aflăm și astădî représentate într'un anumit cyclu de cântece eroice române.

În varianta română Prometheus, eroul preistoric al suferințelor, portă numele de Bad i u, Badea și Badu. Ba5K>c avr]p în vechia limbă grcccscă avea doue înțelesuri: de om înțelept și de om avut.

Curțile eroului român eraii peste Prut lângă drumul cel lung, — calea vechia, care trecea prin pustiurile cele întinse ale Scythiei către Asia ³⁾.

¹⁾ Herodori Heraclensis Fragm. 23 in Frag. Hist. Graec. (Ed. Didót) II. p. 34: siva; -j-âp aótav (üpofrífl-éa) Sxu9-ü>v jJar.Xéa æYjol. — A t l a s și Promet h cu au fost după Hesiod (Theog. v. 507 seqq.) fiu ai lui I a p e t și ai Clymenei, ficeii Oceanului (s. Istrului). Tót la Hesiod (Theog. v. 543) Prometheus este numit «cel mal i-l u s t r u d i n t r e régi».

²⁾ Sub numele de 'A.TÓ: am pute presupune, că este a se înțelege râul numit astă-dî Oituz din Moldova, care isvoresce în Transilvania și se versa în Trotuș. Însă șesul Moldovei, pe unde trece râul Oituz este prea mic, pentru ca esundările sale se potă ave de consecință o calamitate publică atât de însemnată. Maî mult e de credut, că numele acestui râu din Scythia a fost alterat spre a i se da o semnificațiune grecescă cu raport la legenda lui Prometheus ('ast&ț, aquilă), și că forma originală a numelui, ce l'a avut acest râu în vechile legende grecesc! a fost "AXio:, adecă Oltul, în colindele și în cântecele populare române Oltul este riul, care când se revărsă acopere câmpurile cu apă pe un spațiu întins; el este râul, ale căruî isvóre, după ideile poetice ale poporului, ar trebui secate. (T o c i l e s c u, Materialuri folkloristice. I. 387. — F r â n c u, Moșii p. 231. — B i b i c e s c u, Poesii pop. din Transilvania, p. 237. — Alexicî, Texte, I. 136).

³⁾ După alte fragmente curțile domnesci aie lui Badea se aflau în Bucures (T o c i l e s e u, Materialuri, I. 511. 512).

După cum în legenda lui Hesiod, Prometheus ne apare ca un mare preot crificatoriu, care aduce și tăia victimele, tot ast-fel se spune despre eroul mân că el era măcelariu al Turcilor ^J), și haham al Ovreilor (care tăia carnea după ritul Judaic), și că el avea lângă sine cinci-deci de măcelari, tot agale (boier!) și Turci mari. Asupra sa se ridică șapte sute Brăileni, opt mii Carabineni din Bugeac, cari ne apar tot-o-dată și ca tovarăși ai eroului.

Causa nemulțămirii lor nu o cunoscem.

Acest! locuitori din părțile de jos ale Dunării prind pe erou și-l legă cot la cot, nu pe vârful unuia munte, ci de stâlpul hornului ²), la dugórea focului, unde-î greu voinicului ³), până când în fine vine Marcul Vitézül, frățiorul Bădiului, și-l liberează. Marcul Vitézül reprezenta în cântecele eroice române pe Marte, vechiul deus pelasg al resbóielor și al luptelor*), despre care spuneau Getii, că se născuse la donșil⁶).

Plecarea lui Marcul Vitézül, ca se libereze pe eroul și pe fratele său Badiu cel legat, are în cântecele populare române un caracter foarte arhaic și într-un adevăr epic.

Bădulesă cere ajutorul lui Marcul Vitézül în contra Turcilor.

Ér Marcul după ce-I răspunde:

Fă, 'nainte că te-ajung. —
Puse séua pe-un cal murg Și
când s'a încălecat
Pământul s'a cutremurat,

²) în cântecele betrânesci (eroice) ale poporului român, cari după conținutul lor se refer la epoce, la evenimente și personalități obscure, se face adese-ori amintire de luptele cu Turcii și cu Frânei). Acești Turci din vechile cântece eroice române nu sunt Osmani, ale căror invasiuni la Dunăre încep numai în secolul al XIV-lea, ci sunt, după cum vom vedea mai târziu Turcii preistorici, Troiani, numiți la autorii greci și romani Teuxpol, Teuceri, fie după vechiul lor rege Teucer, fie după numele unui trib emigrat acolo din Tracia. Ér sub numele de Frânei (sing. și Frâng la Tocilescu, Mater. I. 80) sunt a se înțelege Frigienii (Opu-feș, Phryges).

³) Athenienii numiți Promethees (icpojifitsec) pe fabricanții de olé, de cuptóre și de orice obiecte lucrate din argilă.

^J) Bădea în cântecele române este tot-o-dată și un om avut de aur. Însa Turcii desprețesc aurul și-I chinuesc tot mai mult. Este foarte importantă această circumstanță. Horațiu încă amintesc (Odae, lib. II. 18. 35), că Prometheus aruncat de Jupiter în infern, nu a putut pe lângă tot aurul său, se înduplece pe Charon, ca să-l readucă cu barca pe țărmurile lumii.

*) A se vedea mai la vale capitulele relative la Marcul Vitézül.

⁶) **Joi-nandls** De reb. Get. c. 5 : Adeo ergo fúiere lăudați G e t a e, ut dudum M a r-
m - - . apud eos f u i s s e d i c a n t e x o r t u m .

Norii s'aü împrăsciat,
 Apa în Prut s'a turburat,
 Și Turcii cându-1 vedea
 Din gură așa dicea:
 Cine-mi este acel nebun f
 Séu i nebun, seu turbat,
 Séu i de femeï stricat.
 — Nicî nu-î nebun,
 Nicî nu-î turbat,
 Nicî nu-î de femeï stricat;
 Ci-î un negustorii! bogat,
 Și-a vëndut ciredile
 Și-sî cam bea dobëndile ... *).

Tot ast-iel ne apare figura lui Marte și în poema lui Valeriu Flacc, când plecă în contra Argonauților :

«Etă, că vine din munții Geților grozavul Marte, ridicând în urma sa un nor imens de pulvere peste câmpurile Scythieî» *).

După cum spuneau legendele grecesci, Hercule liberase pe Prometheus, după ce luase ciredile cele numeroase de la faimosul Geryon și le predase lui Eurystheu, regelui din Mycena ³).

Tot ast-fel Bădulesă, spre a nu descoperi Turcilor numele cel îngrozitoriu al lui Marcu Vitézül, le spune numaî, că e un negustoria bogat, care si-a vëndut ciredile si acum bea dobëndile ⁴).

) Comunicat de înv. V. Alexă din com. Vutcani, j. Fălciu, în colecțiunea noastră. ²) Valeriu Flacc. Argon. V. 619-620:

Ecce autem G e t i c i s venions Gradivus ab a n t r i s

Ingentemque trahens Arctoa per aequora nubem. Cf. Homeri Ilias, V, v. 864 seqq. ») Apollodori Bibl. lib. II. 5. 12. ⁴) Reproducem aici părțile mai esențiale din ciclul eroic despre Badiu:

I. Departe, vere departe,
 Departe, nu prea departe,
 Peste Prut, la drumul lung,
 Aprópe de miî de mil (?)
 De curțile Badiului,
 Turcii că mi se ducea,
 Mari la număr că era Șapte
 sute B r ä i l e n î, Opt miî
 de Carabinenî,
 Carabinenî din Bugeac,

II. — ei de cine-mî întreba ? tot de
 Badiul cârciumarul, tot de
 Badiul măcelarul:
 cârciumarul Francilor
 măcelarul Turcilor, s p a t i u l
 (var. chisagiul, hahamul)
 [Ovriilor . . . el 4iua
 cârciumăresce . . . ér nóptea
 măcelăresce, cu cincî-c}eci de
 măcelari, t i / t n n . i l p si Turci mari.

Eroul Badiu din cântecele populare române, măcelariul Turcilor, spatiul
Ovreilor, pe care Brăilenii și Carabinenii Mergă lângă foc, de stâlpul co-

Dadiul tot măcelăresce, găbenet
că dobendesce, cu bănet se
'mbogățesce mulți dușmani
agonisesce..

—Turcii, mire, că umbla . . .

până etă se 'ntempla,
că la casă-î nimeria . . . pe
Bădulesă găsia . . . și la
densa se ducea, și la densa
înainta, temențele că-î făcea .
. . și din gură și-o întreba:

Bădulesă, mult frumosă . . . cu
stătu de jupănesă . . . cu ochi
mari de puică-alesă, unde este
Badiul teu, de e 'n târg, la
carne grasă, di-î se via iute
acasă, de e dus Badiul la vie,
trimete ca-'n pas se vie, c'avem
sfat de sfătuit, ș'avem vorbe de
vorbit ! . . . că ni-î Badiul ca un
frate : la negoț negustorim și cu
el măcelărim, gălbenet
agonisim, cu bănet i-l bogățim
. . .

— Turcilor, agalelor,
cinstiți caimacanilor . . .

de-l cățați cu răutate

nu v'ar face sfântul parte . . . de-
l cățați pentru vr'un bine, aflați
lucrul de la mine: nu e 'n târg la
carne grasă, ca se vie Badiu
acasă, nu e dus Badiu la vie ca
de-acolo 'n pas se vie . . . - Dar
Badu mi s'a culcat Și el când mi
s'a culcat,

Pe sabie s'a jurât, Că pe el
cin' l'osculea Frumos capul i-o
tăia Și el, mare, s'a
culcat Cu paloșu pus pe piept
Și-mî e frică se-l descept!

V. — Așa Turcii c'audia . . . Peste
Badu că intra . . . Frumușel că
mi-l lega Sfârc cu manile
'ndèrèt, Cu frânghie de metasă,
Care e 'npletită 'n șesă . . . Și
bine mi-l priponia, Tot de
stâlpul coșului

(var. Tot de lemnul coșului) în
bătaia fumului, în dogorea
focului, Unde-i păs voinicului
! . . .

V. — Și Badiu așa 4'cea : Surioră
Bădulesă . . . Ia covilița ca
crăiță, Cofele ca florile, Și
ia lungul uliții La scursurile
gârleî, La curțile
Marcului, Marcului
Vitez ului, Frățiorul
Badiulul.

— Bădulesă așa făcea
Și la Marcu c'ajungea . . .

— Marcule Vitezule,
Tu bei' și te veselesci
Și de Badiu nu gândesci,
Că Turcii mi-l chinuesc
La piciorul hornului, în
duhorea focului, Unde-i
grea vornicului.

— Ér Marcu așa-î djcea:

(Urmeză versurile de mai sus, p. 361-362).

III.-

groentele, ce le reproducem aici, sunt estrase: I și V din balada, ce ni s'a comu-
mcat de înv. - V. A lexă, corn. Vulcani, j. Fălciu, în colecțiunea noastră; — II de la Te o-

sului, este una și aceeași personalitate preistorică cu Prometheus, care la adunarea din Mecone, figurează ca un măcelariu ritual al deilor și al ómenilor, este una și aceeași personalitate cu Prometheus, regele din Scythia, asupra căruia se ridicară și-l puseră în catene supușii săi.

11. *Legenda Iul Prometheus în cântecele eroice române.*

A doua variantă.

Titanul Prometheus voind se ușureze soarta nefericiților omenî, înșelase, după cum ne spune Hesiod, a doua oră înțelepciunea lui Joe, răpind câte-va scânteî din focul ceresc, pe carî le ascunse în tubul plantei numite ferula, le aduse pe pământ și ast-fel aprinse de nou focul pe vetrele muritorilor.

Acesta a fost a doua cauza, pentru care Prometheus î-sî atrase asupra sa ura și mânia lui Joe, a noului monarch al lumii, care dede ordin lui Vulcan, să-l ferece pe columna din mijloc a ceriului, și apoî trimise asupra lui pe vulturul cel gigantic născut din Typhon și Echidna, care să-î distrugă ficștul, sediul patimelor rele *), séu, după alte variante, să-î devoreze inima, originea înțelepciunii și a energiei ¹⁾).

Despre suferințele lui Prometheus măî esista în anticitate încă o a doua legendă forte respândită în popor, după care acest bine-lăcătoriu al umanității a fost mai ântâiu închis într'o pescere de pe vârful muntelui Caucas ¹⁾, orî de pe Pharang, de unde după un timp îndelungat el a fost scos erășî la lumină, ferecat pe columna ceriului, seu pe un alt colț de stâncă, când apoî Joe trimise asupra lui aquila cea flămândă, ca să-î sfâșie corpul și să-î devoreze ficatul, «în mijlocul Caucasului», scrie Diodor Șicul, ceste o stâncă, ort mal

dorescu, Poesil pop., p. 538-540; — III și IV de la Tocilescu, MaterialurI folkloristice, Partea I. p. 1245-1246 și 72. — Alte variante a se vedé Ia Alecsandri, Poesil pop., p. 125. — Negoescu, Balade, p. 63.— Șezătoarea (Fălticeni) An. V. p. 61.— AlexicÎ, Texte, I. 28.

¹⁾ **Hesiodi** Theog. v. 520 seqq.

¹⁾ **Hygini** Fabularum lib. CXLIV; Ob hanc rem Mercurius Jovis iussu . . . aquillam apposuit. quae cor eius exesset, quantum die ederat tantum nocte crescebat, hanc aquillam post triginta annos Hercules interfecit, eumque liberavit. — **Fulgentii** Mythol. II. 9: Jecur vero Prometheum vulturi praebentem quod nos cor dicimus, quia in corde aliquanti philosophorum dixerunt **esse** sapientiam.

¹⁾ **Diodori Siculi** lib. XVII. 83. 1. — **Strabons** lib. XV. 1. 8. - **Cf.** ibid. lib. XI. 5. 5.

bine dis o bucată de stâncă (TOTpot), cu o circumferință de 10 stadii și înaltă de 4 stadii *), și aici locuitorii din vecinătate arată spelunca (ainfjXaiov) lui Prometheu, cuibul vulturului și urmele lanțurilor și ale cătușelor, cu care a fost ferecat.

Ér în poema lui Eschyl, Mercuriu adresează lui Prometheu următoarele cuvinte :

«Mal ântâiu părintele deilor va sfârîma cu tunetele și cu focul fulgerelor sale acest colț al Pharangulul și corpul tui î-1 va ascunde într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vel eși eras! la lumină și atunci cânele cel cu aripi al lui Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâșia cu aviditate bucăți din corpul tîu și se va nutri cu ficatul teu cel negru»²⁾.

Acesta a doua variantă despre suferințele lui Prometheu, care mal ântâiu a fost aruncat într'o pescere, ori într'un sîn adânc de petră, și în urmă torturat de vulturul cel crâncen al lui Joe, o aflăm de asemenea reprezentată în poesia eroică română.

În acesta seria de cântece epice, eroul român poartă numele de Corbea vitézül, Corbea nevinovatul, de Badea, Mârza etc.³⁾

El a fost, după cum ne spun textele populare, «fecioraș de Domn», unul din boeril cel mari, un bărbat «istetș», un om cu o voce titanică, care «când vorbia, munții se cutremurau».

Eroul român este închis și ferecat într'o «pescere afurisită, umedă și otrăvită, adâncă de- 9 stânjinî în pământ», seu într'o «temniță de petră în pământ adânc săpată». Aici el zace «restignit cu fața în sus, cu manile în cătuși și cu piciorle în butuci», séu după alte variante «în cătușî de oțel și în lanțuri de fer, pecetluit la pept cu 5 litre de argint».

Căușele închisorii sale sunt doue. De o parte aspirațiunile sale la domnia, «fiind-că el a poftit și a purtat sabia împărătescă, cuca împăratului și caf-tanul Domnului», seu fiind-că «poftesce caftan de împărățiă».

¹⁾ Mesura de lungime. Un stadiu 180 metri.

²⁾ Aesehyli, Prometheus vincus, v. 1016 seqq.

³⁾ Variantele consultate: Teodorescu, Poesii pop., p. 517-536. — Toclescu, Materialul folkloristic. Voi. I. 147. 149. 179. 1225. — Toclescu, Revista pentru istoria, An. II, Voi. III. 399; vil. 2. 423. — Densșlanu **Ar.**, Revistă critică literară, An. III., p. 60.— Blbtcescu, Poesii pop. din Transilvania, p. 329. — Cătana, Balade populare, p. 17. — Negoescu, Poesii pop., Balade, p. 201. — **Pompliu**, Balade, p. 36. — Bugnariu, Musa Someșiană, Balade, p. 82. 87. — **Bnrada**, O căletorie in Dobrogea, p. 151. — **Mariann**, Balade române (1869) p. 38-43. — Idem, Poesii pop. I. (1873), p. 116. - **Daul**, Colinul, P- 30. — Corcea, Balade pop., 87. — Colecțiunea noastră inedită.

Tot ca un rival al lui Joe pentru domnia lumii ne apare titanul Prometheus și în legenda lui Hesiod ^{a)}).

A doua cauza, pentru care eroul român suferă în pesceria sa, este o simbolizare foarte caracteristică a răpirii focului.

Ștefan Vodă, Domnul țerei, inculpă pe eroul român, că-î furase un cal nebun, roșu sglobiu, roșu ca focul, și atât de roșu, în cât sôrele se închidea, un cal care se hrănea numai cu jăratec aprins, care scotea scânteii pe nări, care când bătea vântul de vară, și adia vântul de seră, el se înviora, în urma sa petrele scăpărau și brasă roșia reversăi; era un cal năsdăvan, un cal cu aripi ; care când fugea, cu norii se amesteca, ér când necheza munții se cutremurau, copaci mari se resturnau.

Pe acest cal, care se nutria numai cu jăratec aprins, eroul român î-1 ascunsesse într'un grajdii de petă adânc de 7 stânjină sub păment.

Este aceeași idea, pe care o aflăm și la autorii antici, că Prometheus răpind focul ceresc de la Joe, î-1 ascunsesse în tubul plantei numită ferula, însă o altă figură.

Asupra lui Prometheus, Joe, părintele deilor și al ómenilor, trimise vulturul cel sinistru, ca se-1 tortureze, în tradițiunile române însă eroul este chinuit la început, nu de un vultur, ci de o șerpoică infernală, care cu coda î-1 încolăcia, ér când se întindea inima-î cuprindea, o năpărcă urăciosă, care i-a pulat în sînu-1, acolo puii și-1 creșce, care din carne, ori din coste, î-1 ciupesce și puii și-1 adapă cu sângele eroului.

După legendele antice, Prometheus susține torturile sale în timp de 30 ani, și tot aceeași lungă durată de ani o aflăm și în legenda română.

Eroul român este chinuit în pesceria sa cea otrăvită, séú în temnița cea de petă de sub păment, în timp de 27 ani și jumătate ²⁾, ér după alte variante el suferă 32 de ani »).

După acest lung interval de timp, de când eroul român stă închis, chinuit, uitat de totă lumea, și în care timp, după cum ne spune densul, numai corbi i aduceau hrana, se presintă la Domnul țerei mama eroului, o veduvă betrână, o «babă slabă și înfocată, dar la minte înțeleptă», și-1 rogă <cu foc>, ca se-1 libereze din închisore pe fiul seu. însă nemilosul Domn i respunde cu figuri ironice, că va erta pe fiul densei «sus pe malul

») He&iodl Theog. v. 534.

') Teodorescu, Poesii pop., p. 532:
de nouă ani (și) jumătate, de
trei ori tot câte nouă

') Biblcescu, Poesii pop., p. 330.

'mî fac doue <Jecî și ș ép t e
de când în temniță zace . . .

Oltului cu trei lemne a codrului, că pe fiul ei l'a logodit cu o iată din Slatina, cu jupânesa Carpina din pădurea Cocala ort Cocana '), numaî clin topor cioplită și din bardă bărduită, că i-a găsit si nănași doi cloncani suri (urieși) de sus, cart din carne-i se vor sătura si din sângele lui se vor adapă, seu că va trimite asupra lui un vultur sur, ca se-l chinuescă ⁸⁾.

Patria eroului român este țera Moldovei, ér după alte variante el este un Muntean, on un voinic de peste Olt.

Pescerea orî temnița de petă, în care densul este închis, e sus pe apa Nistrului, ér după alte variante pe malul Dunării, în câmpul Bărăganului pe drumul Rusalimului, seu el este închis în temnița lui Opriș, în temnița lui Sanfius, orî în temnița din Zărlat de peste Carpați.

în textele populare române ca și în legendele grecesci, eroul ne apare ca omul cel maî chinuit pe lume, aruncat de Ștefan Vodă, orî de împăratul din Tarigrad, într'o pescere otrăvită de 9 stânjeni sub pământ, unde șerpilor cei veninoși i-l strîng cu códele lor și-i sug sângele, unde ci zace ca un mare pecătos, nevinovat, nejudecat, si de totă lumea uitat ⁵⁾.

Chinurile sale sunt atât de gróznice, în cât «el strigă așa de tare, de se aude peste mare, însă nime nu-l aude, numaî dulce maica sa» *).

Aceleași versuri caracteristice ale suferințelor lui Prometheu, deși astă-dî alterate în formă, aü esistat și în vechile cântece epice de la Dunăre. Noile aflăm reproduse și în poema lui Apolloniu Rhodiu despre Argonauți, care ne spune, că vaetele lui Prometheu, ferecat și torturat pe Caucas, resunaü si cutrieraü aerul așa departe, în cât le audiră și Argonauții de pe marea negră ⁶⁾.

*) Pădurile seü munții numiți Slatina și Cocana, ne apar aici ca reminiscențe din vechile legende, după cari Prometheu a fost încatenat pe Atlas, orî pe Caucas.
•) în alt loc:

Vulturii ce sboră 'n vént. cu
penele zugrăvite, cu boturi de

cu picioré gălbioare . . . el
pe mine s'or lăsa, cu

cu sânge s'or adapă . . .

Teodor esc ti, p. 520.-

Ér la Bugnariü, Musa Someșiană, Balade, p. 82:

p i e t r e scumpe f(grifonii)
De o parte ventu-'l bate,
De una sorele-'l arde,

carnea-mî s'or sătura,
Ér de-asupra prin prejur
Sb(5ră-un puiü de vultur sur.

⁵⁾ In alte texte populare eroul ne mal apare și sub numele de Badea ca în prima variantă română:

Totă lumea slobodă,
Numaî Badea la închisore

Cu șapte perechi de fere,
Ferele s'aü ruginit . . .

(tnv. D. Ștefănescu, corn. Grind, j. Ialomița).

⁴⁾ Cătană, Balade pop., p. 17.

Păditoriul temniței eroului român este un așa numit ceuș Vâlcea ¹⁾).

O prețioasă reminiscență din nise timpuri foarte depărtate.

Vâlcea din textele populare române este celebrul faur Vulcan, căruia tradițiunile vechi i atribuiseră tristul rol se ferece și se pironescă pe geniul cel mai profund al vechimii, pe cel mai mare bine-făcătoriu al omenimii.

În fine după lungi și grele suferințe eroul român triumfează peste puterea și mânia severului Domn. El scapă din închisore, se scutură din pescerea cea adâncă, prin istețimea sa, și ajunge în urmă Domnului în țară ²⁾, ori Domnului mare pe tronul Țărigradului ³⁾.

După cum vedem tradițiunea română ne prezintă același episod din luptele vechilor titani, aceeași acțiune eroică, aceeași dezvoltare a evenimentelor ca și legenda lui Eschyl și a lui Diodor.

Cu deosebire elementul focului, ca o putere misterioasă și bine-făcătoare, este amintit și simbolizat adeseori în acest ciclu de cântece române.

Calul eroului, un cal nesdrăvan, este roșu ca focul, atât de roșu, în cât se întunecă și soarele; el se hrănește numai cu jăratic aprins, pe urmele sale petrele scapără și o brasă roșie de foc se întinde. Mama sa este o babă slabă și înfocată, dar la minte înțeleaptă. Ea roagă cu «cu foc» pe Domnul tărâșii, să-i libereze din închisore pe fiul său, «ca la vreme de slăbiciune se-l aducă d'un tăciune, să-i ațîțe un foc în vatră» ⁴⁾.

Încă un resunet neperdut despre nise fapte, pe cari adă nu le mai înțelegem, dar cari au lăsat urme adânci în spiritul poporului: că Prometheu adusesse nefericiților oameni scânteile focului ceresc, ascunse în tulpina plantei numite ferula.

În fine unele cântece române mai celebrează triumful eroului și prin următoarele cuvinte: ca sub polele codrului se vede o zare de foc, unde Corbea se încălzește ⁶⁾.

Prometheu a fost una din cele mai populare figuri din timpurile eroice ale omenimii. Tot astfel ne apare el și în cântecele române. Ele ne es-

¹⁾ Tocilescu Materialul folkloric. I. p. 152. — După Homer (II. XVIII. 397; Hymn, in Apoll. 317). Vulcan a fost schiop din naștere. Lui ceuș Vâlcea i tocă picioarele, se scutură și-l lasă numai cu un picior, eroul român.

²⁾ Tocilescu, Revista, An. II. voi. III. p. 400.

³⁾ Idem, Revista, Voi. VII. 2. 424. ⁴⁾

Tocilescu, Materialul folkloric. I. 192.

⁶⁾ Marianii, Poesii populare, Tom. I. (1873), p. 116. — La Teodorescu, p. 535:

de pe cal descăleca un foc mare c'a prindea . .

înmă sentimentele de durere ale poporului pentru nefericirea nemeritată a unui erou și bucuria pentru învingerea lui.

Sunt nise accente vechi, ce resună din aceste cântece tradiționale.

Însă legenda română despre Prometheu a ajuns la noi numai fragmentară.

Din marele tesaur de cântece epice, ce a resunat o-dată la nordul Istrului, în ținuturile așa numite ale Hyperboreilor, a ajuns la noi numai o mică parte.

Un erou cu numele de Corbea era cunoscut și anticității homerice.

Vechiul poet cyclic Lesclies amintesc în «Iliada cea mică» despre un erou legendar pelasg numit Coroeb(os), care luase parte la resboiul troian, ca aliat al lui Priam.

Aceeași legendă o aflăm și la Virgil.

Când Enea povestesc reginei Dido luptele desperate, întâmpalte în noptea cea fatală, când Troia a cădut în manile Grecilor, densul se exprimă ast-fe) :

«Inspirat de del, eu me arunc în mijlocul armelor și al flăcărilor, peste tot locul unde me chiamă trista Erinnys, furia luptelor și strigătele, ce se înălțau la ceriu, în același timp sosiră și aliații noștri Rhipeus și Epytus, omul cel mal bătrân în arme. La lumina lunei se string lângă mine Hypanis, Dymas și tînărul Coroebus, fiul lui Mygdon. EI venise la Troia tocmai în dilele aceste fatale, aprins de o iubire nebună pentru Cassandra, și ca ginere el aducea acum ajutoriul lui Priam și Frigienilor, nefericitul, care nu audise profetiele miresei sale inspirate de divinitate»).

O vechia pictură de pe murele de la Delphi înfățișea, după cum ne spune Pausania, distrugerea Troiei și plecarea flotei grecesc! către casă. între cel căduțul în luptă se vedea aci și tînărul Corob(os), ér peste el Priam, Axion și Agenor²).

Numele eroilor Rhipeus și Hypanis, cari alergase, după cum ne spune Virgil, ca aliați al lui Priam la Troia, ne apar numai ca simple numiri personale geografice. Rhipaei erau munții Hyperboreilor séu Carpații de astâdl. Virgil mai numesc pe Rhipeus, j ustissimus unus⁸), un epitet caracteristic al Hyperboreilor și al Geților (<). Ér Hypanis este după Strabo numele râului Nistru.

De aceeași origine hyperboreă se vede a fi și eroul Coroebos.

Esista așa dar în anticitatea homerică o seria de cântece epice despre

¹) Virgilil Aen. II. v. 341.

²) Pansaniae lib. X. 27. 1: Κορφο; ó Μυρσοβος.

³) Virgilii Aen. II. 426.

⁴) Melae lib. in. 5. _ Herodoti lib. IV. 93.

un erou faimos pelasg, numit Coroebos, fără însă ca inythografii grecesci să potă presupune, că acest erou de lângă munții Rhipaei era una și aceeași personalitate legendară cu figura cea marc a lui Prometheus din Scythia ').

12. *Prometheu ca \$eà\$ nvQyôqoç, Mithras genitor luminii,
Deus Arimanius.*

Prometheu a fost adorat ca deii încă din timpuri preistorice forte depărtate ²).

Vechia teologia pelasgă sciuse se eternizeze, prin dogme și prin misterii, meritele și suferințele cele legendare ale acestui Christ al lumii vechi.

Urme despre cultul lui Prometheus, ca deii, le aflăm și pe teritoriul vechii Elade.

La Sophocle, titanul Prometheus ne apare sub numele de fîoi supçofioç, deul aducătoriu al focului ³).

Ér Pausania scrie :

«În Academia din Athena se află un altariu consacrat lui Prometheus.

i) Prometheus și diluviul lui Deucalion, în vechile tradiții grecesci Prometheus mai era adus în legătură și cu diluviul, ce acoperise într'o epocă depărtată întreg pământul Greciei. Este așa numitul diluviu al lui Deucalion. Joe, după cum scrie Apollodor, (I. 7. 2.) hotărînd se stingă, întreg genul de aramă al omenilor, Prometheus înveță pe fiul său Deucalion (care părăsind Caucasul ajunsese rege în Thesalia), ca se construiescă o arcă, în care se-și pună tóte lucrurile necesare pentru traiu. Îndată după aceea Joe slobođind din ceriu torcni de ploie, acoperi cu apă partea cea mai mare a Greciei, în cât au perit tot! omenii, afară de aceia, cari fugise pe munții cei mai înalți din apropiere. Urmele acestei legende Promelheice le mai aflăm și astăzi la poporul român. «Despre un jidov (urieș, titan), se povesteste, că dând Dumnedeu potop, ca se-î prăpădescă, el a pus un picior pe un munte, și alt picior pe un alt munte, de o parte și de alta a Oltului, dar punendu-se pasările ceriului pe el, a cădut în apa Oltului. Acolo Oltul face și acum un talaz mare, formând o brasdă de a curmediușul apel, ca și cum ar trece peste un gard. Omenii numesc locul acesta «unde a cădut urieșul» și care se afla în județul Vâlcea din sus de Râmnic» (înv. V. Marienescu, corn. IbănescI, j. Olt). După o altă variantă în fond identică cu cea precedentă: «Urieșii au périt de când cu potopul. Atunci ei de frica înecului s'au suit pe verfurile munților, ér paserile ceriului, cari umpluse vesduhul cu mulțimea lor, ne avênd unde a se odihni, se au pus pe uriesi, și cum ele erau flămânde i-au tot ciugulit de carne, până ce i-au isprăvit» (înv. D. Ba s il es c u, corn. Drajna de sus, jud. Prahova).

^a) La Eschyl (Prom. v. 92) Prometheus se numeste însuși «un deii» persecutat de cjei.

^{*}) Soplloclls Oed. Col. v. 55-56: 6 nup'fopoț \$siț Tuàv

Pe acest altăriu (la serbătoria deului) omenii aprind făcliele lor și apoi cu ele aprinse cutrieră orașul. Dacă în acesta cursă de emulațiune se stinge cui-va făclia, el cedeză victoria următorului său»¹⁾.

Însă forte răspândit ne apare cultul lui Prometheus sub numele de Mithras, Mithras genitor luminiș, deus invictus Mithras, în ținuturile vechi pclasge de lângă Istru, cari în timpurile dominațiunii romane ne sunt cunoscute sub numele de Dacia, Pannónia și Noric²⁾.

Originea și istoria cultului lui Mithra în părțile aceste a rămas însă o enigmă până în zilele noastre.

Pe monumentele figurate din epoca romană, deul Mithra este înfățișat ca un lăner de o frumusețe estra-ordinară sacrificând un taur într-o pescere. Pe aceste table de sacrificiu, deul ne apare îmbrăcat în costumul național dac, cu o cămeșă cevaș cam lungă, încins peste mijloc și având pe umeri o mantia fușturândă, ce-l ajunge până din jos de genunchi. Pe cap deul portă căciula națională dacă, cu vârful țuguiat, rotund și plecat înainte, ăr pe umeri i descind niște plete lungi după datina pelasgă, orî un per frumos buclat³⁾. Cu mâna stângă el prinde viguros taurul de un corn, orî de bot, ridicându-l capul în sus; cu genunchele stâng i apasă spatele, i-l încovoia și supune la pământ, ăr eu mâna dreaptă i înfige pumnalul în gât, îndreptându-și în același timp ochii către ceriu⁴⁾.

¹⁾ Pausaniae lib. I. 30. 2.

²⁾ Corpus Inscriptionum întinarăm, Voi. III. Illyricura.— Cf. ibid. p. 1164, v. Mithras.— Arcliacologisch-epigraphisch Mittheilung, II. 33; VI. 98.101; *Vil.* 200-225: Mithraean und andero Denkmäler aus Dacien. — Fabri, De Mithrae Dei Sous invicti apud Romanes cultu. Elberfeldae, 1883. — Lajard, Introduction à l'étude du culte public et des mystères de Mithra. Paris, 1847. — Lajard, Recherches sur le culte public . . . de Mithra. Paris, 1867. — Tocilescu, Monumente epigrafice și sculpturale ale museului național din Bucurșd, I. p. 83-88. — Kuzslusky, Az Aquincumi Mithracum, in *Arch. Értésítő.* V. F. VIII (1888) p. 385-392. — Bojiilic, Denkmäler des Mithras-Cultus in Kroatien (in *Kroatische Revue*, I. p. 139-152). — Királyi, Dacia Provincia Augusti. II. 134-151.

³⁾ În diferite descrieri archeologice publicate asupra monumentelor mithriace din Dacia, Pannónia, Noric, Italia și Gallia, se amintesc adese orî în mod cu totul superficial de pilcul frigian (phrygia tiara, die phrygische Mütze) a deului și despre costumul său semi-asiatic (asiatische Tracht in ihrer griechischen Stilisierung). Însă pilcul său căciula dacă, cum ne apare pe monumentele figurate din epoca lui Traian, se deosebește prin o formă cu totul caracteristică de pileul frigian și de tiara Perșilor.

⁴⁾ Tot ast-fel ne înfățișeză cântecele eroice române
ochii la cer îndrepta, 'a pe Corb ea în temniță:
Dumnezeu se gândia, la Dumnezeu că se 'ndura, Dumnezeu l'învrednicia
Dumnezeu se uita, și putere că i da

Teodorele u, *Facșil pop.*, p. 519*

Lângă deii sunt figurați de o parte și de alta două tineri adolescenți îmbrăcați în același costum național dac; unul ținând în mână o făclie cu capătul aprins în sus, ă cel altal cu capătul aprins în jos. Probabil acești Cautopați reprezintă sora, ce răsare, și sorc, ce apune, ori pe Phosphoros și Hesperos.

Atât deul cât și tinerii figurați pe aceste baso-reliefuli ne prezintă nise tipuri eroice, nobile și dulci pelasge. Nimic asiatic, nici în expresiunea figurilor, nici în costumele lor.

Pe lângă figurele deului și ale Cautopaților mai vedem reprezentate pe aceste monumente mithriace diferite alte scene caracteristice din viața deului, diferite imagini topografice, atribute și semne simbolice, dintre cari unele sunt amintite în legendele vechi ale lui Prometheus, altele în legendele române.

Din aceste accesorii și ornamente simbolice noi vom aminti aici pe cele mai remarcabile pentru originea și istoria cultului lui Mithra.

Pe un baso-relief din Roma, deul Mithra este înfățișat suflând din gură, ca să aprindă focul pe un altariu, ă de amondule părțile densul este încunjurat de șerpi, dintre cari unul se ridică în sus, ca să-l mușce de coste *).

Pe un alt baso-relief din Ostia se ved figureate de asupra pescerilor, în care sacrifică Mithra, șesă altare, situate pe o culme întinsă și pădurosă ²). Avem aici o indicațiune topografică, că scena sacrificiului se petrece lângă altarele cyclopice sau lângă altarele teogonice ³).

O deosebită importanță însă ne prezintă un alt baso-relief, ce a fost descoperit în ruinele mithricului de la Sarmizegetusa. Aici sunt figurate două grupe de altare lângă capul deului, una în dreapta și alta în stânga. Fiecare grupă este compusă din câte trei altare ⁴). Primul altariu fiind mai mare, celelalte gradat mai mici. Sunt cele două grupe de altare cyclopice, despre cari am vorbit mai sus.

O altă sculptură analogă se află în muzeul Bătyani din Alba-Iulia. Aici de asupra pescerilor se ved figureate șep te altare, și lângă fie-care altariu câte un stâlp de lemn acoperit cu o căciulă dacă ⁶). Avem eras! o figurare simbolică, ca cele șapte altare se aflau pe culmea unui munte dac ⁶).

¹) Lajard, pi. LXXI.

²) Lajard, pi. LXXIX. 2. Lângă capul deului constelațiunea boreală allrsei marî.

³) A se ved mai sus p. 277.

⁴) Arch.-epigr. Mitth. VII. p. 207. — Șesă altare au fost descoperite și în sanctuariul deului Mithra de la Deutsch-Altenburg (C. I. L. III. 4414). ⁵) Lajard, pl. LXXIX. 1.) În Transilvania tablele, ce reprezintă sacrificiul lui Mithra, au adese ori forma unul

O altă indicațiune geografică despre locul unde se petrec scenele cele memorabile din viața lui Mithra se vede exprimată prin figura mitologică a unei importante divinități fluviale. Aici deul râului ne apare întins pe pământ *), cu o barbă lungă și fluidă, care la mijloc se despică în două părți¹⁾.

Este, fără îndoială, reprezentarea Istrului, a râului celui mare și divin, despre care spuneau vechile tradițiuni geografice, că lângă munții Daciei el se despărțese în două ramuri³⁾.

Tablele cele sacre ale deului Mithra, aveau, după cum vedem, și un caracter topografic. Pe lângă pescerea de sacrificiu ele mai reprezentau, prin figuri și prin monumente, pământul cel sfânt, pe care se petrecuse acțiunile lui Mithra.

Pe monumentele figurate din epoca romană deul Mithra este înfățișat cu diferite atribute.

Unele din aceste atribute aminteau de diferite episoade din viața deului, iar altele simbolizau virtuțile ori calitățile sale particulare.

Din toate aceste embleme, corbul este unul din simbolurile cele mai caracteristice și mai tradiționale, ce ni le prezintă monumentele mithriace.

Pe una din aceste sculpturi se vede figurat un corb, ce intră în pescere prin o gaură său spărtură a stâncei •).

Același corb este înfățișat pe un alt monument mithriac într-o atitudine cu totul domestică. Intrând în pescere prin gaura sau spărtura stâncei, el pleacă capul și strigă pe Mithra, ce sacrifică taurul⁶⁾. Este o solia, pe care o îndeplinește acest corb.

Pe un alt monument mithriac din villa Torlonia se vede lângă bustul sorelui un cal cu aripi⁶⁾, despre care fac amintire și cântecele populare române '). Patria cailor cu aripi era după legendele vechi Scythia, în particular ținuturile de lângă Istru⁸⁾.

stâlp conic obtus (Arch.-epigr. Mitth. VII. Taf. VII). Este o simbolizare a Columnei principale a cerului, pe care a fost încatenat Prometheus.

1) Lajard, pi. LXXVIII.

2) Arch.-epigr. Mitth. II. p. 119.

3) Jornandis De Get. orig. c. 7: Caucasus . . . Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

4) Lajard, pi. LXXXV.

5) Lajard, pi. LXXXVII.

6) Lajard, pi. LXXXII.

7) Densiesianu Ar., Revista critică-literară, III. 63.

8) Plinii I. X. 70. 1: Pegas os equino capite volucres . . . in Scythia. — Cf. Hesiodi Theog. v. 282-283.

Alte figurine înfățișează pe deul Mithra cu câte o cheia în fic-care mână ¹⁾. Sunt «cheile raiului», despre cari amintesc și colindele mithriace române. Mithra ne apare pe aceste monumente ca deul claviger, el are rolul lui Ianus, care deschide și închide ceriul, norii, pământul și marea ⁸⁾.

O statuă de marmure descoperită la Ostia ne înfățișează pe deul Mithra ca fhö; Tiupcopci?) ținend în mâna stângă tuleul unei plante, ce fumegă ⁸⁾. Este váf/fhjc, séu ferula, în care Prometheu a adus ómenilor scânteile focului ceresc ⁴⁾.

în epoca romană, mistriele lui Mithra aveau șapte grade de inițiere, numite: Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perses, Heliodromus și în fine Pater patratus, care constituia capul hiérarchie! mithriace ⁵⁾.

Se pare însă, că la început aceste numiri formase numai simple epitete populare ale deului Mithra.

Corax, seu corbul, ne apare figurat nprópe pe tóte basoreliefurile mithriace. în cântecele populare române, eroul, ce reprezenta pe Prometheu în pescere ori în temniță, portă de regulă numele Corax. Corbi după legendele române aduc, în temniță orî în pescere, hrană acestui martir popular ⁶⁾, ér după alte variante un corb vine la feréstra eroului închis (numit Gruia), trimis de tatăl acestuia, ca să-l caute în totă lumea ¹⁾.

i) Lajaril, pi. LXXXf.

») **Ovidiu** Fast. I. v. 116 scqq.

3) Lajard, pi. LXX.

*) Pe unele basoreliefurile, cu deosebire pe cele din Dacia, pescerea deului Mithra este încunjurată cu o coronă de lauri, ori de olivă. Este simbolul învingerii, séu liberării lui din catene, despre care amintesc și Apollodor (II. 5. 11. 12).— între accesoriile figurate lângă pescerea lui Mithra se mai vede și o barcă cu un om eșind din undele apelor (Lajard, pi. XCIV). Se pare a fi arca lui Deucalion, ce a fost construită după consiliul lui Prometheu.

⁵⁾ în epistola 107 către Laeta, Hieronym face amintire cu următorile cuvinte despre sanctuariul lui Mithra din Roma, ce a fost distrus în anul 376 orî 377: ante paucos annos propinquus vester Gracchus . . . quum praefecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Léo, Perses, Helios Dromo (Heliodromus), Pater initiantur, subvertit, fregit, excussit? — Aici enigmaticul Heliios Dromo grccisat (Heliodromus) este numai o simplă formă coruptă din invocațiunea «Ilion și-a nost Domn» (A se vedé mai sus p. 111, n. 2).

⁶⁾ Iuraúá, O călătorie în Dobrogea, p. 153.

¹⁾ I'râncu, Românii din munții apuseni, p. 209:

Porni córba croncânind

Și din aripi fâlfâind

Pan'la temnița de petră,

Este corbul cel legendar al lui Novac

bêtrânul, «de când era Gruia mic, scia se

Tot în pente ferecată; în

feros t ă că se puse și

începu a croncâni . . .

Al doilea grad de inițiere în misterele lui Mithra poartă numele de Gryphus, adică grifon.

Vulturii mitologice, numite grifoni, simbolisau, după cum seim, țera Hyperboreilor. pe s(oi.e) ce le îmbrăcați cei inițiați în misterele lui Mithra, după cum ne spune Apuleiu, mai erau figurați și grifonii, fiind numiți espres: gryphes hyperborei)•

Se pare însă că numirea de Gryphus este numai o formă alterată latină, și că ideea originală a fost la început cu totul alta.

În diferite cântece române eroul, ce reprezenta pe Prometheu cel încatenat, mai poartă numele de Gruia, lat. grus 2).

Este o probabilitate istorică, că Gryphus întocmai ca și Co r a x, era numai o simpiă formă latinisată a unei numiri, sub care figura eroul Mithra în tradițiunile populare.

Al cincilea grad din misterele lui Mithra, după cum scrie Hieronym, era numit Perses.

Sub numele de Perses, Mithra ne apare și la Porphyriu ³). Țr poetul Statiu, aminteste de pescerea lui Mithra sub formăde «Persei antri» *).

Originea acestei numiri a rămas până astădi obscură.

Cuvântul «Perses», după forma, în care ni se presintă, nu are de loc caracterul unei numiri etnice.

În legendele populare române eroul suferă «în temnița lui Op ris» ⁵). Este aceeași suterană, pe care poetul Statiu o numesce «Persci antri». Este același cuvent, identic din punct de vedere al legendelor cu forma literară latină de «Pers es».

vorbescă un pic». La Alexicî (Texte, I. p. 19) aceleași versuri despre solia corbului sunt de o frumuscă întru aclever clasică:

Corb din aripi fâlfăia

Și din gură foc țipa;

Șcptic teri ci o sburat

Și de Gruia nu o dat,) Appneji Metam.

XI. Ed. Gamier, I. p. 394.) Corcea, Balade

popolare, p. 88:

La cea petră muschiată

Unde bate gârla 'n petră.

Multă țcră-î adunată,

Ca pe Gruia se i-1 védd Unde, Domne, i-1

lega?

^{cf} C ă t a n ă, Balade populare, p. 133.

^{or} **Ilyrius**, De antro Nympharum, 16; la Fabri, De Mithrae dei cultu, p. 32.)

Stat» Thebaid. I. 719-720.

Când era a șeptea teri

Ostenit era se moră, Se

puse se croncănescă,

Gruia când (!) o audit . . .

La **ț4p&** lui Corbea,

Tot era dosul către mar® Si

cu fața către sdre . . . La

Gruia ce-ml tot venia ?

Vre-o doî treî vultur e î . .

în teologia Pelasgilor *de* la Dunăre, Prometheus cel divinizat poartă numele de Mithra (Miftpac). Este erăși o simplă numire epică din regiunile Istrului.

În diferite cântece tradiționale române eroul cel chinuit, însă nevinovat, Prometheus al anticității, este celebrat sub numele de Mar z a¹⁾, seu Mîrza *). Este una și aceeași numire cu forma grecescă de Míftyac, cele două consoanante de la mijloc fiind dislocate. MHtyac în loc de Mip&a? == Míjiaac. În dialectul doric litera i> avea și sunetul de a³⁾.

Prometheus, ca zeul Mithra, mai avea în antichitate diferite epitete. El mai era numit «deus invictus», zeul vitéz. Avuse așa dar după legende ore-carî lupte grele, din carî reușise învingătoriu.

În inscripțiunile romane din Pannónia el mai are epitetul de «p a tri u s» «), adecă era un zeu vechiu național, al triburilor pelasge de la Dunăre.

O deosebită însemnătate istorică însă o are epitetul său de Arimanius.

Pe două inscripțiuni din Aquincum (Buda) Mithra este numit DEVS ARIMANIVS⁶⁾ adecă zeu din națiunea Ari m ii o r (Arimanilor) său Râmlelenilor celor vechi⁶⁾.

Tot ca DEVS ARIMANIVS ne apare Mithra pe o inscripțiune din Roma⁷⁾, și este important, că acesta numire i se dă aici de către însuși Pater patrum, de către marele cap al religiunii mithriace din tot imperiul. Fără îndoială că acesta gloriificare a lui Mithra ca Arimanius mai avea și caracterul unei propagande religioase. Inscripțiunile cu Deus Arimanius din Roma și din Aquincum puneau în vedere poporului roman și colonicilor din Pannónia, că acesta este zeul strămoșesc al Arimilor sau al vechilor Râmleleni.

Și într-o adevăr zeul Mithra avea tradițiuni puternice naționale în Pannónia, în Dalmația și în Dacia.

Împărații romani din casele numite «Jovii* și «Herculii» considerau pe

¹⁾ Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 329:

Strigă, Domne, cine strigă, Strigă Mar z a din temniță *) Cătina, Balade populare, p. 17-18:

Strigă, Domne, cine-mî strigă, Mîrza 'n temniță că-mî strigă,

Și-așa strigă de cu jale,

Când s ó rele nu-î răsare

Și-așa strigă el de tare,

De s'aude peste mare . . .

•) în documentele istorice Mursa (Marsa) este numele unei familii nobile române din țera Făgărașului. An. 1518: honestae Dominae Stanka, filiae Mursac, Relictae quondam Theodori Popae. (Densușianu, Monumente pentru istoria Țerei Făgărașului, p. 74).

⁴⁾ C. I. L. III, nr. 4802.

⁵⁾ C. I. L. III, nr. 3414, 3415.

⁶⁾ A se vede mai sus p. 139.

⁷⁾ C. I. L. VI, nr. 47.

307 d. Chr. pe Mithra ca un deū strămoșesc, ca patron al domniei sēu al imperiului lor, f au t or imperii sui ')

Din familia «Jovii» făceau parte în timpul acesta: Diocletian, născut • Dalmația; Galeriu, născut la Sardica în Dacia Aurcliană și a cărui mamă era emigrată din Dacia vechia ²⁾; Maximin Daia sēu Daza, originar din Dacia vechia ³⁾, Liciniu, tatăl, născut în Dacia Aureliană *) și Liciniu, fiul.

Ér la familia «Herculii» aparțineau Maximian, betrânul, născut la Sirimiu și fiul sou adoptiv Constanțiu Chior, al cărui tată era din Dacia de peste Dunăre ⁶⁾, în fine Constantin (cel Mare), fiul lui Constanțiu Chior.

Ca un deū național, ca protector al imperiului și al poporului roman, ne apare Mithra pe o inscripțiune din Apulum, unde i se face o dedicațiune : pro salute imperii populique Romani et ordinis coloniae Apuli⁶⁾.

Despre originea, caracterul și estensiunea cultului lui Mithra în provinciile romane, cel vechi aveau idei cu totul confuze. EI nu aveau nici o cunoștință, că regiunile așa numite barbare de lângă Istru formase dintr'o vechime forte depărtată, pământul cel sfânt al religiunii lui Mithra.

După Lactantiu Placid din secolul al VI-lea d. Chr., ca se nu mai amintim aici de Plutarch, religiunea lui Mithra era originară din Persia, de unde ea trecuse în Frigia, ér din Frigia la Romani ⁷⁾.

În Frigia însă, și peste tot pe teritoriul Asiei mici, noi aflăm numai forte puține monumente consacrate dcului Mithra, dar și aceste numai în spiritul tradițiilor hyperboree ⁸⁾.

«) C. I. L. III, nr. 4413.

») Lactantius De mort. pers. c. 9: mater eius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciám novam transjecto amne confugerat. — Entropii lib. IX. c. 22: Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus.

“) Lactantius, De mort. pers. c. 18: Daia adolescentem, quendam semibarbarum, quera recens jusserat (Maximianus) Maximum vocari de suo nomine. — Zosimus, II. c. 8. — Honoras, c. XII.

⁴⁾ Entropii lib. X. c. 4: Licinius imperator est factus, Dacia oriundus.

⁵⁾ Trobelius Pollionis Divus Claudius, c. 13.

⁶⁾ C. I. L. III, nr. 1114.

⁷⁾ Lactantius l'licidius in Operele lui P. Paolini u S t at iu (v. 717-720, I. Thebaid.) Ed. Parisii, 1618.

) Cultul deului Mithra a fost introdus în Persia împreună cu alte credințe Pulasge încă din timpul, când Scythii ocupase Media. La Perși însă religiunea lui Mithra apare cu totul heterodoxă. Ea se deosebea prin o mulțime de precepte, teoretice și practice de religiunea ortodoxă a lui Mithra de pe teritoriile pclasge. După cărțile to-gice ale Perșilor, Mithra era o divinitate, subordinată, cu totul distinctă de Ahriman. am urmă fiind considerat ca principiul reului, ca demon al tenebrelor. Ér după

Numărul cel mare de inscripțiuni mithriace, în afară de Italia, ni se prezintă în Dacia, în Pannonia, în Noric și în Britannia lângă valul lui Hadrian, unde au fost espatriat o mare mulțime de Daci, sub numele de Cohors I Aelia Dacorum¹⁾).

Istoria cu Herculul lui Mithra aparține de la originea sa răsărit și teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai rezună și astăzi cântecele tradiționale despre suferințele lui Prometheu ca erou, și imnele religioase ale lui Mithra ca deus²⁾).

13. *Prometheu (Mithra) ca în v. răsărit, invictus de petra natus, în colindele roinane.*

În antichitatea greco-romană mai există o legendă formată de teologia pelasgă de la Dunăre, care se ocupa cu nascerea deului Mithra (Prometheu) din stâncă, numit în sens dogmatic Ö-EÖC în înțeles³⁾ invictus de petra natus⁴⁾).

Herodot (I. 131) la Perși Mitra era o divinitate feminină. Peste tot ideile zoroastriice despre natura și pozițiunea deului Mithra în hierarchia divină erau cu totul confuze.

1) Sanctuarele consacrate deului Mithra se aflau în suferane. Un astfel de templu suleran al lui Mithra a fost descoperit în a. 1837 la comuna Slăveni, pe malul drept al Oltului, în j. Romanăș (Annalile Soc. acad. T. XI. Sect. 2. p. 210-215. 250-256). Un alt sanctuarul al deului Mithra construit de asemenea sub pământ s'au descoperit în a. 1881 în partea de sud a comunei Gradiste (în ruinele Sarmizgetusei romane) cu o mulțime de monumente mithriace, inscripțiuni, reliefuri, altare, statue și colonne (Arch.-epigr. Mitth. VI. 99. 101; VII. 202-225). Probabil că un Mithreus a existat și la Apulum, unde s'au aflat mai multe basorelieful și inscripțiuni dedicate deului Mithra (C. I. L. III. n-rii 1114 scqq.). Tot la regiunea Carpaților aparține Mithreul descoperit la Aquincum, Budavehia (Kuzsinszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. U. F. VIII. 385-392) și un altul la Deutsch-Altenburg pe teritoriul vechiului Carnuntum.

*) Lui Mithra ca deus al focului, i era consacrată în vechime sărbătorea, pe care poporul român o mai numesce și astăzi Săm-Medru, Săm-Miedru (în calendarul creștinesc Sf. Dumitru, 26 Oct.). În sera ajunului de Săm-Miedru se mai fac și astăzi pe unele locuri focuri, la cari se adună băieții și strigă: Hai! la focul lui Săm-Miedru». (Ionceanu, Superstiții, p. 56). La poporul latin încă se celebra în ziua de V Id. Oct. (11 Oct.) o vechia serbătorie națională rustică numită «Meditrinalia». Varo și Festus fără de a mai cerceta caracterul istoric al serbătorii, deriva acesta numire de Ia mederi, a vindeca. De fapt înseră Meditrinalia, după nume și după luna în care se celebrau, ne apare ca una și aceeași festivitate religioasă cu serbătoria numită la poporul român Săm-Medru.

³⁾ Firmicus, De err. prof. rel. c. 20: de idolo et arum lapide, de quo dicunt o-si? Ev. jET/at.

⁴⁾ Commodianus, Ed. Migne, Patr. curs. ser. prim. lat. V. 210-211.

Diferite statue și baso-reliefuluri din epoca romană ne înfățișezi pe Mithra ca un tînăr cu plete lungi, ort cu un per buclat, gol orî îmbrăcat într'un fel de costum daco-frigian, ridicându-se séu eșind la lumină dintr'un stâlp de petră, ér în jurul stâlpului se vede figurat un șerpe încolăcit >).

în fond eșirea la lumină a lui Prometheu, seu Milhra, dintr'un stâlp de petră, se refere la aceeași legendă antică, pe care ne-o comunica Eschyl.

Mercuriu trimis de Joe la Prometheu cel încatenat pe Phnrang, i adresează următoarele cuvinte :

«Mai ântâiu părintele deilor va sfârîma cu tunetele și cu focul fulgerelor sale acest colț al Pharangului si va ascunde corpul teu într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vei eși erăși la lumină si atunci cănele cel cu aripî, al lui Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâșia cu aviditate bucăți din corpul teu și se va nutri cu ficatul teu cel negru»²⁾.

După ce doctrina despre nascerea deului Mithra dintr'un stâlp de petră a fost stabilită ca o veritate religioasă absolută, teologia pelasgă atribui un caracter divin și stâlpului (puterii creatore) din care s'a născut deul. «Petra genetrix»³⁾ și «Petra genetrix domini»⁴⁾, sunt amintite ca divinități pe doue inscripțiuni din Pannónia superióra⁶⁾.

Acest cult al lui Prometheu, seu Mithra, eșit orî născut dintr'un stâlp de petră, se maî celebrcă și astă-dî în colindele române.

In unul din aceste imne religioase se spune, că Dumncdeí a fost închis într'un stâlp de petră, ce se afla pe o înălțime, în partea de jos a cheiei raiului, orî esprimându-ne cu alte cuvinte, într'un stâlp de petră din regiunea, pe care vechia teologia romană o numia Cardin es mundi.

¹⁾ O statuă, ce reprezenta nascerea deului Mithra din petră, a fost descoperită la Sarmizege, tusa, și este reprodușă în Arch.-cpigr. Mitth. VU. p. 224. și la Királyi, Dacia, II. p. 343. — Alte doue monumente, ce înfățișau pe foot *if-nitp-tt*, aú fost descoperite la Apulum. Unul din aceste mutilat este reproduș la Henc. Beitráge z. dacischen Gcschichte, Fig. 13.

²⁾ J **Aeschyli** Prometheus vinctus, v. 1016 scqq.

³⁾ C. I. L. III, nr. 4424: Petrée Genetrici | P(ublius) Ae(lius) Nigri|nus Sarced(os) | v(otum) s(olvit).

⁴⁾ C. I. L. III, nr. 4543.

⁵⁾ La divinitatea Petra genetrix se refer următorlc versuri din o colinda română de peste Carpați:

La o petră neslovată,	Ca se nască fi u din petră, Fiu din petră și-o
Leru-î Domne, Șede	născut . . .
Maica 'ngenunchiată,	

Reteganul, Colect. raanuscr. P. I, 337 (Acad. rom.)

Aceste versuri maî au și un caracter iconografic. Titanul Atlas încă susține îngelunchiat sfera universului (p. 346).

Textul acestei colinde române, care după conținutul seu ne apare forte arhaică, este următorul :

Sus la cheia raiuluî
Bună cetă mi-e adunată
Tot de Sfințî de aceia sfințî
Și-mî citiaû, proorociaû ¹⁾,
Și-mî citiaû de Dumnedeu
Si pe Dumnedeu nu-1 sciü.
— Ér Ion Sânt-Ion . . .
Din gură așa grăia . . .
Voi citiți, proorociți,
Și-mî citiți de Dumnedeu
Și pe Dumnedeu nu-1 sciți,
Ér eü viu și bine-1 sciü
Jos la cheia raiuluî
In stâlp-chetră mi-e 'ncheiat.
i — D'unde Sființîi c'audia,
EI săltară și sburară,
Sus maï sus se ridicară,
Cu norî s'amestecară,
Jos maï jos că se lăsa,
Pe stâlp de chetră cădea;
Când acolo c'ajungea
Cărți pe brațe că-și lua,
Și citia, proorocia,
i - De trei dile și trei noptî,
Stâlp de chetră în patru crepă
Eta Dumnedeu că scapă⁸⁾).

După cum vedem, textul acesteî colinde, se ocupă cu închiderea deuluî Mithra într'un stâlp de petră și cu eliberarea luî prin puterea misterioasă a vechilor rugăciuni séu formule sacre ⁸⁾).

O altă varianta ne înfățișează pe \teèç è% Ttépaç în sensul legendelor posterioare, ca un Dumnedeu născut din petră.

O cetă de Sfinți merunțî
Leruluî Domne, Domn din ceriu,
întreba de Dumnedeu întrebară, nu-1
aflară,

*) Adecă consultau cărțile de oracule. După cum résuma din acesta colindă, al cărei fond este epic-teogonic, triburile pelasge de lângă Dunărea de jos încă-și aveau cărțile lor cele sfinte de profeții. Maï notăm, că Abaris, renumitul preot și profet al luî Apollo, încă scrisese, după cum ne spune Suida, o carte de oracule în limba Scythă.

¹⁾ Comunicată de învețătorul T. Popescu din comuna Rașova, j. Constanța.

⁸⁾ Rasa latină a avut tot-dfi-una o mare credință în puterea miraculoasă a rugăciunilor și a formulelor vechi (Cf. Pliniu, II. 54; XXVIII. 3). Ér Virgil se exprimă ast-fel: Car-

Dar Ilié¹⁾ bine-1 scie . . . Și-mî grăiră
și mi-1 spuse . . . Vedeți voi cea
stană de petră, De departe sē-mî
cădeți Dc-aprope să vē rugați, Petra
în patru s'o faceți, Dumnedeu
de-acolo nasc e, Dac'o nasce-1 veți
cunósce, în aripióre se-I luați, Sus mal
sus se-1 ridicați, Sus mal sus la
lighion Că-acolo-I sfântu Ion . . . *)

14. *Legenda Iul Prometheu în istoria.*

Numele de Ilfiopjfte'ic, sub care ne apare în legendele grecesc! acest vechiú reprezentant al civilisatiunii pelasge, era numai un simplu epitet caracteristic al calităților sufletului seu²⁾.

Cuvântul «Prometheu» în forma sa originară nu avea alt înțeles de cât de: cel ântâiu la minte, om mintos, înțelept, cu sufletul adânc *).

întocma după cum patria lui Prometeu era în regiunile din nordul Thraciei, în Scythia de apus, tot ast-fel și epitetul de Prometheu, ce s'a dat acestui eroi al înțelepciunii, nu era o creațiune grecescă.

Originea cuvântului este pelasgă nordică, în tradițiunile române s'a mal păstrat până astădî acest termin sub formádé <Preminte>, însă aplicat la o personalitate biblică: «Preminte Solomon», adecă Solomon cel prea înțelept⁶⁾.

Ast-fel forma grecescă de *Ilpoprfauc* (lat, Providus) ne apare nu numai ca o modificare a cuvântului primitiv pelasg de «Preminte», având însă, ca tóté împrumutările făcute din altă limbă, un sens cevasi mai depărtat de cât cel primordial⁶⁾.

¹⁾ Este deul Helios (Sol), al cărui ochiu etern le vede tóté. Videt hic Deus (Sol) omnia primus (Ovid. Met. IV. 170. Cf. Hornén Hymn, in Cer. v. 62). Sub numele de «Ilion» este invocată divinitatea Soréiul în o colindă română din Transilvania (Gaz. Trafts. nr. 281. 1899).

²⁾ Comunicată de înv. Băiculescu, corn. Bălțați, j. Râmnicul-sărat.

³⁾ La Eschyl (Prom. vinct. v. 85) divinitatea Kpáto? adresează lui Prometheu urmă-Wrele cuvinte: «Cu nume fals te numesc deî Prometheu».

⁴⁾ **Teodorescu și Gorovel**, O samă de cuvinte din munții Sucevei (Șezătoarea, III- 86): Priminti, cel ântâiu la minte, mintos, înțelept.

⁵⁾ Șezătoarea (Fălticeni) **An. III. 84. 110; V. 4. 49.**

Legendele lui Prometheus, aceste tradițiuni religioase, istorice și poetice, ne prezintă un deosebit interes pentru țările de la Carpați și Dunăre. Ele ne aduc o rază de lumină asupra unei epoci pline de fapte și de evenimente mari, însă lipsită de istoria.

După tradițiunile anticității, Prometheus este reprezentantul întregii start de cultură din epoca de piatră și de la începutul epocii metalelor.

El este omul de cea mai adâncă gândire și fericită combinație.

Prometheus învețe pe oameni să se construiască locuințe la lumina soarelui. El pune forța animalelor în serviciul omului. El face din elementul divin al focului agentul cel mai puternic al civilizațiunii omenești. El află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pânză pe suprafața cea întinsă a mărilor. El introduce cunoștința și uzul metalelor. El pune mâna pe o mulțime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele, ce atacă organismul omului¹⁾. El a cercat prin arta divinațiunii să poată cunoaște tainele viitorului și hotărârile destinului. Mai mult. Prometheus a căutat să pună mâna chiar și pe spiritul omului. El a creat tipuri noi de oameni din pământ și din apă, și a cercat să le dea chiar viață, ceea ce, după cum spuneau cărțile cele sfinte ale teologiei pelasge, i-a și succed²⁾. Astfel că legenda ebraică, după care Iehova, a format pe om din pământ, că i-a dat suflet și înțelepciune, ne apare numai ca o copie de pe o legendă mult mai veche a creațiunii omului prin Prometheus.

Ceea-ce prezintă însă o valoare pozitivă pentru știință este, că după toate aceste legende sacre, ce formează ciclul Prometeic, începuturile deșteptării genului uman, întregă starea de cultură, anterioară timpurilor troiene și timpurilor faraonice, se atribuie unui ilustru reprezentant din țările de nord ale Thraciei.

Aici la Carpați și la Dunărea de jos ne apare patria acestui geniu titanic, martir tot-odată al științei și al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, din Biblia cea mare a păgânătății antice, se prezintă legăna străvechiu al civilizațiunii omenești înainte de timpurile asiriene și egiptene.

vedătoriu» (providus) și numai în a doua linie ele mai aveau și noțiunea de «om înțelept». — **Fulgentius**, Myth. II. 9: Enimvero Prometheus, quasi infotjitihsav, quod nos latine providentiam dicimus, ex de: providentia et Minerva, quasi coclesti sapientia hominem factura (Frag. Hist, graec. 2. 292. fr. 92).

¹⁾ Aeschylus Prometheus vincetus, v. 447 seqq.

²⁾ Apollodorus Bibl. I. 7. 1.

15. Titanul Atlas în cântecele eroice române.

În antichitatea ante-homerică exista o legendă eroică, în care titanul Atlas, acest nepot al lui Oceanos potamos (Istruluî), și rege din țera Hyperboreilor¹⁾, era înfățișat ca un urieș al apelor, și în particular al mărilor.

Din acesta legendă pelasgă s'a păstrat la Homer numai un mic fragment, în care se spune, că titanul Atlas cunoscea tóte adâncimile mărilor²⁾.

La următorii lui Homer însă nu aflăm nimic mai mult în acesta privință. O probă, că legenda despre Atlas, ca un urieș al apelor, nu era originară din ținuturile meridionale.

Din fericire însă pentru studiul tradițiilor ante-homerice s'a păstrat până astăzi la poporul român o mulțime de cântece eroice, al căror fond se reduce la o antichitate foarte depărtată.

O parte din aceste cântece tradiționale române ne presintă în mai multe variante legenda homerică despre Atlas, ca urieș al Dunării și al marii³⁾. În acest cyclus de cântece betrâncscî faimosul titan Atlas poartă numele de Tanislav ori Stanislav.

După origine, eroul este din părțile Moldovei, ori ale Oltului, ăr scena se petrece pe podmolul Dunării de jos, în ținuturile Ialomiței și ale Brăilei.

După textele populare, ce le cunoștem până astăzi, conținutul acstei legende este următorul:

Turcii Dârstoreni, Giurgiuveni și Brăileni, Turcii păgâni și zurbagii, plecâ pe Dunâre se prindâ pe Stanislav vitézul, «om, ce cicâ e vâtav», care-I «mare la staturâ și grozav la căutăturâ», pe care «Dunârea l'a crescut și lat în spate l'a făcut». Sosind la întorsăturile gârlei, la podmolul Dunării, eî întâlnesc nisce «fete Craiovese, mândre ca nisce crâiese», ori eî vâd nisce fete selinence, brâilence și neveste ialomițence înâlbînd pânde la apă, întindendu-le și încrușîndu-le pe câmpuri la sore, întrebate dacâ au vâdut pe Tanislav vitézul, feciorul Mătușe i, puiul de șcrpe al Dunării, ele răspund, că mama lui Tanislav se aflâ mai în jos pe podmolul

¹⁾ După Hesiod (Theog. v. 507) Clymenea (adecâ «Vestita de frumosă») fîca Oceanului, a fost mama lui Atlas și a lui Prometheus.

²⁾ Hoinerl, Odyss. I. v. 52—53.

³⁾ Colecțiuni consultate: **Teodorescu**, Poesii pop. pag. 558-577. — **Toclescu**, Materialuri folkl. I. 80. 84. — Ciltana, Balade, p. 22. — Kegoescu, Balade, p. 74. — Șezătoarea, An. V. p, 85. — Colecțiunea noastră inedită. — În alte variante eroul ne apare sub numele de Volcan sêu Vulcan (Teodorescu, p. 550; Alecsaridri, Poesii pop. p. 134).

Dunării, unde se adună gârlele de î-șî varsă apele. Ea spală armele și hainele lui Tanislav de sângele turcesc. Acești Turci plecând apoi pe Dunăre în 'os prind pe Mătușa, mama lui Tanislav, o legă, și o chinuesc, ca să le soună unde este fiul densei, înspăimântată bătrâna le răspunde, că mai în jos Dunăre, la o salcie plecată cu ramurile până în apă și pe maluri respirată se află caicul lui Tanislav, priponit cu lăntușul de argint, ér în caic dórme Tanislav cu paloșul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Plecând mai la vale Turciî găsesc pe Tanislav culcat în caicul *seu*, scris cu slove de argint, și cu paloșul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Când eî vöd însă porul lui Tanislav flusturând în vént, o groză și fiorî reci i cuprind. Eî nu mai cuteză a se apropia de Tanislav, ci fug și se terese ca bróscele prin tóté li-vedile. Atunci se presintă înaintea Turcilor sluga lui Tanislav, un fecior de grec pripășit, și le propune, ca să le vîndă legat pe stăpânul seu. Plătít de Turci, el legă pe Tanislav, care încă dormia, cu 12 stréngurî de metasă, ca parii de fen de gróse. Ér după ce Tanislav este legat, un turc mai mic, orb de un ochiü și șchiop de un picior, svătuesce pe tovarășii sêi, ca so mai lége de gâtul lui Tanislav pétra morei din. fera Moldovei și apoi só-l arunce în Dunăre, fiind-că «Dunărea l'a crescut și lat în spate l'a făcut, Dunărea so-l prăpădescă și vieța sê-i sfârșescă» ¹⁾. Turciî aduc îndată pétra morei din țera Moldovei, pe care o legă lui Tanislav după cap, ort între spete, și apoi restornă caicul în Dunăre, «unde-î apa mai afundă, de nu se mai vede undă, ci cât ochiul î-mî zăria tot mare lată vedea, mare lată și pustia și nicî o făptură via, nici luntre, nici corabia». Tanislav încă dórme când ajunge pe fundul Dunării și treî dile el stă în apă cu gura în năsip. După treî dile eroul se desceptă și simțindu-se legat cu petră după cap, «la Dumnedeu se gândia, la Dumnedeu se ruga și Dumnedeu l'împuteria» ; el pune manile pe petră, petra pe pept o aședă, în picióre se proptesce, petra în sus ci o ridică *), apa în lături se retrage și de maluri se isbesce, apoi la fața apê ese și voinicesce el înotă, că-cî «Dunărea î-l cufiósce, ea pe el și el pe ea». Când etă se întemplă, că «o fetiță rumeioră, cu cofița gălbioră» sosind cu cofele la Dunăre vede pe Tanislav înotând și greu suflând de ostenelă. Inspăi-

¹⁾ La Romani esista și în timpul imperiului pedépsa tradițională, de a precipita pe cei culpabili în rîu, legați cu petre de gât (Suetonius Octavius Augustus, c. 67).

²⁾ Aceeași imagine și apropo cu aceleași cuvinte o aflăm și în *Odyssea* lui Homer (XI, 595). «Și am veijut», dice Ulysse, «pe Sisyphus trudindu-sc cu muncile sale cele grele, prindénd și ridicând cu amêndoué manele petra cea gigantică; el adecă, se proptia cu manele și cu piciórele, și împingea bolovanul cel enorm în sus către vorful înălțimii». Avem așa dar aici încă o probă, că Iliada și Odyssea lui Homer represintă de fapt numai o compilațiune de diferite episoade estrase din vechile cântece poporale.

nnântată ea trântesce cofele de pământ și alergând repede acasă spune tatălui său, că Tanislav se îneacă și să-l lase să se înece. Ér tatăl său i răspunde : cum poți să se înece, când înotă ca un pește, Dunărea în picioare o trece și se luptă în ea cât dece. Apoi acest bătrân eu suflet bun, luând în mână vâsla de argint alergă la Dunăre, alege un caic de aramă și vedând pe Tanislav, cum se opintea și petra de trei stânjini în sus de asupra sa o ridică, el intră numai de cât în Dunăre, tăia sforile, petra se scufundă, apa în două se desface, valurile se clătesc și trei césuri borborelesc. Acum Tanislav, liberat de greutate, apuca singur în mână vâsla caicului și când o înfige în undele Dunării, caicul saltă peste mal, restornă pe Tanislav, și-l întinde lung pe erbă.

Ér după altă variantă, Tanislav, după ce se desceaptă în fundul apei, simțindu-se legat, ferecat și cu petra după cap, de o dată se opintea, în fața apei eșia, voinicesce înota, și la țermure esia, de trei stânjini pe uscat, tot cu petra după cap.

Aceste sunt părțile principale din legenda română despre Tanislav vitezul, fiul Mătusei, figura cea mai titanică din câte ni-le prezintă cântecele eroice române, gigantul, care dorme trei zile pe fundul Dunării, pe care Dunărea l'a crescut, lat în spate l'a făcut, pe care Dunărea-l cunosce, ea pe el și el pe ea ¹⁾).

Admirabilă rapsodia superioară în elocvență și în imagini orî-căruî alt episod epic din Homer.

După cum vedem, personalitatea croulului român Tanislav său Stanislav este identică cu figura titanului Atlas, care după Odyseeă cunosce tóte adâncimile mărilor.

O imagine forte caracteristică ne prezintă legenda română, când ea ne spune, că Turcii i legase lui Tanislav vitezul o petra după cap, și tot cu petra după cap el ese pe uscat. Avem aici o importantă reminiscență antehistorică despre simulacrele titanului Atlas, figurat cu un glob de petra, său cu sfera universului, după cap *).

Numele de Tanislav seu Stanislav ³⁾, sub care ne apare faimosul titan

El cunosce Dunărea Până) Seu după altă varianta publicată la Teodorescu.
'n vale la Slina (Sulina) Și	(Poesii pop. 552):
malurile turcesc! Și	El înotă ca un pește și ca plutele plutesc
schelele bogdănesci. de stă omul și-l privește șede 'n loc
	și se crucește . .

) A se vedea mai sus fig. 178, p. 346.) Stanislav este numele unei vechi familii hoeresci din țera Făgărașului (Densu-^{2)anu} monumente pentru ist. țerel Făgărașului, p. 151). Ér dincóce de Carpatí aflăm

Atlas în cântecele epice române, aparține de asemenea timpurilor anterioare. Unul din eroii Dardanii, care se luptă la Troia în contra Grecilor și care poartă în Iliada lui Homer numele de Sthenelaos >). În tradițiile grecești ale Romanilor eroul Tanislav era cunoscut sub numele de Tanus, și despre densul se spunea, că a fost un rege al Scythilor de lângă munții Rhiphaei, adică tot de lângă Carpați ¹⁾.

16, *Cyclul epic despre Adas, Medusa și Perseu în tradițiunea română.*

În cântecele eroice române despre titanul Atlas mai aflăm și elementele principale ale vechilor legende despre Perseu, Medusa și Atlas.

După cum ne spun tradițiile grecești, Perseu renumitul erou din Argos, un fiu al lui Ios și al nimfei Danaé, a fost trimis de regele Polydectes din insula Seriphos, ca să-și aducă capul Medusei, a unei din Gorgonele, care locuiau în părțile de nord ale faimosului râu Oceanos ³⁾.

Perseu, după ce tăia capul Medusei, pe care o aflase dormind, se abate și pe la Atlas, regele din țara Hyperboreilor ⁴⁾, și spune că densul este un fiu al lui Ios, și vorbește de vitejiile sale miraculoase și-și cere ospitalitate pentru o noapte. Însă Atlas aducându-și aminte de sentința unui vechiului orala a. 1247 pe un Szeneslaus, ca Woiauoda-Olatorum (Densușianu, Documente privitoare la Istoria Românilor, I, 251).

¹⁾ Homeri II. XVI. v. 586.

• Isidori Hispal. Originum lib. XIII. 20. 24: Tanus rex fuit Scytharum, primus a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Rhiphaeis veniens silvis dirimit Europam ab Asia . . . atque in Pontum fluens. Avem în acest pasagiu al lui Isidor o simplă confuziune între numele cel vechi al Dunării, Danubius la Stephan Byzantinul (v. Aavtoji'.c) și râul cel mare numit de autorii grecești Tanais, care se varsă în lacul Meotic. Însă Tanais. sau Donul de astăzi, este un râu de stepe și izvoarele sale nu se află în munți. După Eschyl (Frag. 73) Istrul este râul, care curge din ținuturile Hyperboreilor și din munții Rhiphaei. Tot asemenea și la Apolloniu Rhodiu (IV. 287) izvoarele Istrului se află în munții Rhiphaei. În fine mai notăm aici, că Dunărea figura sub numele de Istru numai de la cataracte în jos (Strabo, VII. 3. 13). Numele de Tanais a fost aplicat la Istru chiar și în legenda Argonauților. După cum ne spune scholiastul lui Apolloniu Rhodiu (IV. 282) Argonauții din Pontul euxin au intrat în râul Tanais, și în urmă transportând corabia pe uscat au eșit în marea cea mare.

²⁾ Hosioidi, Theog. v. 274 seqq.

³⁾ Poetul Pindar (Pyth. X. 50) încă amintesc de călătoria lui Perseu la Hyperborei.

cul clin Parnas, carc-î dicca: Atlas! va veni o-dată timpul, când arboriî tOÎ vor fi despoiați de aurul lor și acesta gloria e rcservată pentru un fiu al Toe denegă lui Perseu ospitalitatea, pe care o cerea. Perseu însă insistând asupra cererii sale, Atlas î-1 invită se plece imediat mal departe, fiind-că alt-cum nu-1 va scăpa din manele sale nici gloria faptelor sale mincinoșe, nicî chiar însuși Joe. La aceste cuvinte, Perseu, care nu se putea mesura în puteri cu titanul Atlas, scóse din traistă capul Medusei, ce avea proprietatea magică se împetrescă pe cel, cari i vedeau fața, și ast-fcl prefăcu de-o-dată pe Atlas într'un munte imens, capul titanului deveni vârful unul pisc înalt, ér óselc sale se transformară în petre. Acesta a fost voința deilor, scrie Ovidiu, și acum ceriul cu tóté stelele sale se radimă pe Atlas¹⁾.

Numele celor trei Gorgone, ce locuiau pe ținurelc de nord al rîului celebru, Oceanos, era după Hesiodj Stheno, Euryale și Medusa²⁾.

Despre Medusa mal spunea o variantă, că ea a fost fca unui așa numit Sthenelos, considerat ca rege al Mycenei³⁾.

87. — Medusa. În tradițiunile române Mătușă, mama eroului Stanislav. Sculptura antică în museul Ludovisi din Roma. După B r u n n, Denkmäler griech. u. rom. Sculptur. Ta f. 238 ").

în tradițiunea română însă Mătușă este mama lui Stanislav⁶⁾. Turciî, cari vin asupra lui Stanislav, prind mal ântâiu pe Mătușă, o legă, o chinuesc, și unul dintre el, ceușul, séu căpitanul, acestei glóte de Turci, voesce să-î taie capul⁶⁾. Ér lui Stanislav ori Tanislav, ce reprezenta aici pe titanul Atlas, Turciî i legă o petră după cap.

Tradițiunea este aceeași. Inșă o deosebire există in formă. Elada fiind mai depărtată de teatrul evenimentelor, legenda grecescă s'a alterat; ea a luat caracterul uncî simple povestiri fabulósc, pe când varianta română a păstrat caracterul seu fundamental istoric și prin urmare o formă mai originală.

¹⁾ Ovidii. Metam. IV. 637 seqq. ")

Hesiodi Theog. v. 276.

²⁾ După cea mai mare parte mitologilor, Medusa a fost o fată de o frumuseță extraordinară (Ovidii Metam. IV. v. 791; Procles Carthaginiensis, Frag. 1 in Frag. ist. grace. IV. 483). Ea avea un per magnific, ce strălucia ca aurul, însă Minerva iri-a de frumusețea e?, i schimbă perul în vipere, cari se impleteciău în jurul capului. ⁴⁾ Apollódon Bibi. lib. II. 4. 5.

Ngoescu, Balade (1896) p. 75. De asemenea in cântecul bătrânesc, ce ni-s'a code înv. G. Teodorescu din corn. Mănesci, j. Dâmbovița.

Traditiunea română despre Tanislav vitezul, Tanislav vatavul și vestitul, «cel mare la statură și grozav la căutătură» și despre mama sa Mătușa, contribuie astfel să stabilească, că titanul Atlas al mitologiei grecești, acest reprezentant al vechei generații pelasge, a fost unul din eroii legendari de la Carpați și Dunăre ¹⁾.

¹⁾ Medusa (Mătușa), una și aceeași cu Clyraena («Vestita» de frumoasă), a fost la început o personalitate cu totul distinctă de Gorgona cea legendară. După cum scrie Plinius (VI. 36. 3. 4) Gorganele erau niște femei sălbatice perose. După Diodor Sicil (III. 54. 55) Gorgonele erau un popor de femei, ce se aflau în război continuu cu Amazonele. Legenda vechei Gorgone, sora Gorgonei celei teribile, o aflăm și în cântecul eroic românesc. Ea este o «fată solbatică», ce locuiește în «câmpia Nistrului» la «marginea mărilor». Ea are o figură cu totul sinistru, când cineva o vede, fiori de moarte îi cuprind. Eroul cel mai războinic al tradițiilor române, Novac cel bătrân pleacă, ca să taie capul acestei fete sălbatice, pe care o află adormită, cum aflase Perseu pe Medusa. Novac o deșeptă, se luptă cu dăruire, și taie capul, pe care-l pune în sulică și-l duce acasă, ca semn de învingere (Catană, Balade, p. 108).

XV. ZTHAH BOPEIOI. - COLUMNNA BOREALĂ LÂNGĂ ISTRUL DE JOS.

În poema geografică, ce în comun se atribue lui Scymnus din Chio, se face amintire despre o columnă colosală, ce se înălța pe culmea unui munte de lângă Istrul de jos, și care purta numele de ΣίηXrj Σαπίορ, Columnna boreală.

Textul acestui important pasagiu pentru geografia preistorică a Daciei vechi, este următoriu:

«În părțile cele mai extreme ale Celtilor există o Columnă, ce se numește boreală. Ea este foarte înaltă și culmea munților, pe care se află, se întinde către marea cea plină de valuri. În apropiere de acesta columnă locuiesc cel mai depărtați dintre Celți, și cari se estind numai până aci. Mai locuiesc în vecinătatea acestei Columnne și Eneții, precum și Istrieni de jos, cari de aici se întind în lăuntru spre Adrian» *).

În timpurile din urmă diferiți autori au cercat să stabilească pozițiunea geografică a acestei columnne, unii lângă strimțoarea de la Gibraltar, alții în Alpi, în Pirenei, ori pe colțul extrem al peninsulei numite Bretagne ").

Însă toate aceste localisări prezintă dificultăți enorme, geografice și etnografice, pentru părțile de apus ale Europei.

Ori cât de misterioase ne apar astăzi monumentele cele primitive și colosale din timpurile ante-homerice, ele însă sunt vestigii importante ale civilizațiunii unei lumi dispărute, și noi nu vom pute evita nicădată sarcina, ce ne-o impune istoria, de a studia pe cele ce mai subsistă astăzi, de a

*) Anonymi vulgo Scymni Chil Orbis Descriptio, in Geographi graeci minores. Ed. Didot. Vol. I. v. 188-195:

ΤΟΥΤΙΟΥ (ΤΙΟΥ **KeXtcüv**) 2= **xsítat** Xs-fojiévv] Tít
GTÍ]),Y| fióps'.oc' fjTi 5' ú'jirjXvj r.ávu

o'.y.ooo: t-ñç OTYjXñç ñ TOUÇ ε^UÇ TÍIO
KeXtwv 3fo'. X'fjYQuotv OVTIÇ *íaya'.o'*.

ÉV5to: T5 v.al TŪV EVTOÇ e:: TC/v 'ASíav (Cod. Paris. ' "loTpcuv xaí)"íxóvTcoV Xéyouci '? 'y.
tiv "Istpov ócf/yrvj XajjL^áve'.y TOO Cuvintele "JoTpijuv v.a3-v)xóvT(uv însemnezi textual:
«Istrieni, cari se întind în jos», er forma genitivului este condiționată de eo^ato:.

*) A se vedé: Müllerus, Geographi graeci minores, I. p. 202-203. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 299-300.

fixa pozițiunea celor enigmatice și de a pune în lumină caracterul și în-
seninătatea lor primitivă.

În vechea literatură geografică, faimosul monument al lumii preistorice
despre care ne vorbește Scymnus, purta numele de «Columna boreală»
Ea se afla așa dar situată în acele părți ale continentului european, pe cari
vechia geografia le considera ca regiune a nordului.

Ephor, unul din istoricii grecesci, care cercase se aducă o lumină asupra
timpurilor ante-homerice, résuma ast-fel ideile celor vechi, despre divisiunile
geografice și etnografice ale pământului.

«Regiunea orientală o locuiesc Indienii, cea meridională Ethiopii, cea
occidentală o țin Celții, ér regiunea boreală o ocupă Scythii. De alt-
mintagea, nu tóte părțile aceste sunt egale în mărime unele cu altele, fiind-că
regiunile, ce le ocupă Scythii și Ethiopii, sunt mai întinse, ér ale Indienilor
și ale Celților mai micî»¹⁾).

Columna boreală se afla așa dar în regiunea geografică a Scythiilor, în-
să în părțile de apus ale acestora, în apropiere de Celți, după cum scrie
Scymnus.

Despre situațiunea acestei gigantice Columne a lumii vecin mai aflăm
încă o indicațiune importantă geografică la Scymnus.

După cum ne spune acest autor, culmea de munți (#xpa), pe care se
înălța Columna boreală se întindea înainte spre marea cea plină de valuri,
seu către marea cea furtunosă. O singură mare furtunosă prin eselență, era
cunoscută de Grecii cei vechi și acesta era Iovtoç a^ecvoç, marea inhospitală
său marea neagră de astădi. Același Iovtoç; figurează la Hesiod sub numele
de marea cea furtunosă său mâniosă²⁾, ér la Herodot sub numele de
Iovtoç a^ecvoç (adecă marea boreală³⁾). Réulta așa dar, că așa numita
Columnă boreală se afla pe una din înălțimile munților, ce se întindeau în
partea de apus a Pontului cuxin, numit de altmintagea și marea boreală.

Române se esaminăm acum datele etnografice, ce ni le presintă Scymnus
cu privire la pozițiunea geografică a acestui important monument preistoric.

După Scymnus, trei popóre cunoscute în istoria etnografică a lumii vechi,
se aflau stabilite în vecinătatea Columnei boreale.

Cei de întâiu, pe cari i amintesce autorul acestei geografie, erau Celții

¹⁾ Ephori Fragm. 38, in Fragmenta Hist, grace. I. p. 243. —De asemenea și la Scymnus
regiunea geografică a nordului aparține Scythilor, v. 174: Ievtoç? [kopâv Sxu8-'/:."])
Hesiodi Thcog. v. 131-137. ³⁾ Herodoti lib. IV. c. 37.

estremi, seú Celtii cei mai depărtați de trupina lor, și cari, dice densul, se estindeau numai până aci.

După Diodor Șicul, Celții erau respândiți în vechime, în grupe rrratâ mult, orî mai puțin, considerabile, până lângă Scythia '); ér după Stephan Byzantinul, Agathyrsiif, seu Turseniî cei avuți de aur, ce locuiau lângă râul Maris (Mureș din Transilvania), erau considerați ca un popor c e l t ²⁾

O a doua grupă etnică, ce locuia în apropiere de Columna boreală, portă la Scymnus numele de °Kvstot.

Despre acești Eneți mai aflăm la Scymnus încă o importantă notiță geografică: cî erau vecini cu Thracii numiți Istrieni ³⁾.

De asemenea ne spune Scylax, că Enefiî erau stabiliți lângă Istru și lângă îs t r i e n i ⁴⁾. După Herodot Enefiî locuiau dincóce de Istru, în nordul Thraciei și erau vecini cu Sigynniî ⁵⁾, ér la Eustathiu, Enefiî erau vecini cu Tribalii ⁶⁾, ce locuiau lângă râul Oescus (Isker) din Mesia de jos.

Avem așa dar aici o certitudine absolută istorică, că Enefiî, de cari ne vorbesce Scymnus în textul de mai sus, erau un popor de lângă Istrul de jos ⁷⁾.

Numele etnic al Eneților preistorici, ('Evetoi, 'Evstoi, Veneti), au lăsat încă până astădî amintiri neșterse în topografia română, în părțile de apus ale României de astădî, unele sate mai portă și acum numele de «Vineți» ⁸⁾.

¹⁾ Diouori Siculi lib. V. c. 32.

²⁾ Stephanas Byz., v. Tpaυjol, niX's KsXtuiv, sfKo;, rj'Aḡ oi "EXXfjvs; 'AfaO-opaoo; ðvo-p.áfoua'.

³⁾ Scymni Orbis Descriptio, v. 391: 'Evsrouv fyovw. Opôtxsç 'i-Tfo: XEYÓJJ.SVOI.

⁴⁾ Scylacis Periplus, c. 20.

⁵⁾ H'erodoli lib. V. 9. — Cf. Apollonii Rhodii lib. IV. 320.

⁶⁾ Eustathii ad Horn. II. v. 852: EO-VOÇ Kapa Tp'.páXXoCc 'EvsToí.

⁷⁾ Homer (II. U. 852) face amintire de Enefiî .din Paphlagonia, ca aliați ai Troianilor. De origine troiană erau considerați și Veneții din Italia,.o mică grupă separată din tribul cel mare al Eneților (Venetos Trojana stirpe ortos, auctor est Cato. Plinii 1. III. 23. 3). Aceleași ideî le aflăm și la Strabo (XII. 3. 8). Enefiî din Paphlagonia, scrie densul, după distrugerea Troici se respândiră prin Tracia și retăcind aii ajuns până la Veneția (Cf. Scymnus, v. 889 seqq.). însă cu totul altmintrelea ni se presintă în istoria, curentul migrațiunilor dintre Europa și Asia mică. Este un fapt pozitiv, că tute triburile pelasge, ce le aflăm stabilite în Asia mică, cum erau Brygiî, Bithynii, Mysiî, Troianii, Lelegii, Cauconiî etc. imigrase acolo din peninsula Hemului și din părțile Dunării de jos. Se pare ast-fel, că și Enefiî din Paphlagonia, ce locuiau lângă țermuriî mării negre în strînsă vecinătate cu așa numiții Caucones, erau numai un fragment din grupa cea mare a Eneților de lângă Istru.

⁸⁾ Venăta sat, Tismana, jud. Górgj; Vonata cătun, Roșiuța, jud. Mehedinți; Vineți sat, Ceptura-de-jos, jud. Olt; Vineți sat, Mirccsd, jud. Olt; Vineții-de-jos și de-sus, sate, Spineniî de sus, jud. Olt; Vinețesci sat, Oltenesci, jud. Fălci'u, după cum se

în fine un al treilea popor, ce locuia în apropiere de Columna boreală erau așa numiții "Iurpoi.

Sub numele de "Iatból ne apar aici amintiți locuitorii din părțile de jos ale Istrului, și nu sunt de a se confunda cu "Iarptavo! >), locuitorii orașului celui avut și puternic numit "Iatpoc, 'Ia-tyía, 'Iasf/Eîj, situat lângă gura cea veche a Istrului²⁾.

Acesti «istri», după cum ne spune Scymnus, făceau parte din familia cea mare și importantă în istoria a Thracilor³⁾, și ei se întindeau «în lăintru» (evfroi) spre Adrian⁴⁾. Formau așa dar o grupă etnică considerabilă, omogenă și omoglotă cu locuitorii din regiunea, pe care Scymnus o numește Adrian.

Expresiunea geografică de «în lăuntru», ce o aflăm la Scymnus, desemna după sensul natural al cuvintelor un teritoriu mai depărtat de regiunea cea deschisă a apelor mari, un teritoriu închis de toate părțile cu munți înalți, în forma unei incinte.

Jornând e, istoricul Geților și al Goților, aplică de asemenea același vede emigrați din Oltenia; Vonata, sar, Mărginesc!, jud. Ialomița; Venala, moșia, Mălăiesc!, jud. Prahova; Vineția, două sate, țera Făgărașului.

>) Ἰάττωνος Fragm. 21, in Fragmenta Historicorum graecorum (Ed. Didót), Vol. III, p. 537. — **Herodoti lib. IV. c. 78.**

1) Herodoti lib. II. 33. -- Arriani Periplus Ponti euxini, c. 35: 'Iatpi/ no).-.;— Anonymi Periplus Ponti euxini, c. 69 : ito/it; "Iaipoç. — La Pliniu (IV. 18. 5) și Mela (II. 2) Istropolis.

2) Scymul Cilii v. 391 'Ev=t<uv s^ovtai oj/âv.o; "IaTpoi î.eYOjievoi.—La Mela sub numele de Istriei se înțelege întreaga populațiunea de la Dunărea de jos începând de lângă fluviul Tyras sau Nistru. (Axiaces proximus intra Callipidas Axiacasque descendit. Hôs ab Istrictis Tyra separat, surgit in Neuris. Melae. De situ Orbis, lib. II. c. 1).—Aceiași "Impôt séu Istriei figurează la Trog Pompeiū și sub numele general de îs tri an i (Justini lib. X. 2: Erat eo tempore rex Scytharum Athcas, qui, cum bello Istriarum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. Quam interim Istriarum rex decedens, et metu belii, et auxiliorum necessitate Scythas solvit.

4) în Periegcsa lui Scymnus ni se presintă de trei ori numirea geografică de 'A5fic/v (ca acusativ\ Tot ast-fel și la Theopomp (Frag. 143). Esista așa dar o rațiune științifică, ce ne pune în evidență, că adevărata numire a teritoriului din cestiunc nu era nicî de cum 'Aop'.aț, ci o formă ôre-care apropiată de modul de exprimare grecesc ' Adrian, ori Andrian după cum spune o variantă. Autorii greci și romani au cercat adese-ori, și exemple avem numeroase, ca se asimileze diferite numiri personale și geografice ale barbarilor cu formele gramaticale ale limbei, în care scriau, în nici un caz însă, sub terminul geografic de Adrian séu Andrian, pe care Scymnus i-l aduce în legătură cu Istru și cu Columna boreală, nu se pot înțelege ținuturile din părțile de nord-ost ale mării adriatice, precum nicî orașul Adria de pe șesurile râului Padus (Po) în Italia.

termin de «intorsus» (în lăuntru) pentru regiunea interioră a Daciei, pentru Ardeul de astădî ¹⁾).

Gestiunea geografică devine ast-fel și mai clară. Regiunea, pe care Scymnus o numesce «în îăuntru» ¹⁾, Adrian orif Andrian, și care se afla într'o continuitate etnică cu Istrieniî de jos, nu putea se fie alta de cât regiunea centrala a Daciei Traiane, ad coronae speciem arduis Alpibus munita, seu Ardeul de astădî ³⁾).

Scymnus însă nu -este singurul autor al anticității, la care zona cea muntosă din nordul Istrului de jos figurează sub numele de Adrian.

Sub aceeași numire geografică, de 'ASf/tav și de 'ASpc'aç, ne apare acest complex de munfi, de văi, de déluri, la Theopomp ⁴⁾, la Eratosthenc ⁵⁾, în istoria lui Alesandru cel Mare ⁶⁾ și chiar la Herodot ⁷⁾).

Se presintă acum cestiunea principală istorică, anume se seim, ce însemnătate a avut în credințele celor vechi așa numita Columnă boreală.

După ideile cosmografice ale Hyperboreilor, universul (xoajioc, mundus) era considerat ca o sferă concavă în centrul căreia se afla pământul ⁸⁾. Firmamentul cu tóté stelele sale se învêrtia neconținut în jurul pământului.

¹⁾ Jornandis De Getarum origine, c. 5: Iritorsus iui (Danubio) Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus munita.

²⁾ Acesta espresiune mai este și asta-dí în us la poporul român. Cei cari călitoresc din România ca se mergă în Ardei, spun că se duc «în lăuntru».

³⁾ Hyperboreiî, după cum seim, locuiau în părțile de nord ale Istrului de jos, ale Pontului euxin și dincolo de munții Ripaei și de Carpații meridionali, în cele mai vechi fântâne geografice însă în loc de Ripaei figura numele de Adria (Aîpioç). «Cei de ântâiu, cari au descris regiunile pământului, ne spune Strabo (XI. 6. 2), numiau Sauromati și Arimaspi pe Hyperboreiî, ce locuiau de asupra Pontului euxin, a Istrului și a Adriei». Este evident, că și aici, sub numele de Adrias nu se înțelege teritoriul de lângă marea Adriatică. Nime nu amintesc de Arimaspi și Sauromati în părțile acele. — Un suburbii al Filipopolei era numit pe la a. 227 d. Chr. vicus Ardilenus (C. I. L. VI. nr. 2799). Forte probabil, că locuitorii acestui vicus au fost emigrați ori strămutați acolo din părțile de nord ale Istrului, din Ardei.

⁴⁾ în pasajul lui Scymnus relativ la Columna boreală se mai spune în ultimul vers: ⁴⁾ «De aici (din ținuturile Istrienilor) se începe, după cum se dice, cursul Istrului». Însă sub aceste cuvinte nu sunt nici de cum de a se înțelege isvórele (îr-r^i). ci cataractele Istrului. După Strabo (VII. 3. 13) Dunărea se numia Istru numai de la cataracte în jos.

⁵⁾ Theopompi Fragm. 143 in Fragm. Hist, grace. I. p. 303.

⁶⁾ Strabonis lib. VII. 5. 9.

⁷⁾ Strabonis lib. VII. 3. 8.

⁸⁾ Herodoti lib. V. 9.

⁹⁾ Matons Axiochus, Ed. Didot. Vol. II. p. 561.

Osia (axis) în jurul căreia se învârtia ceriul, seu universul, se considera, că trece prin centrul pământului. Aveau așa dar aceeași osia comună, ceriul și pământul ¹⁾).

Părțile extreme ale osiei dintre pământ și ceriul se numiau Cardines mundi (țîțînele lumii), cele de nord Septentrio seu axis boreus, cele de sud Meridies ⁸⁾. Ele atingeau de o parte și de alta suprafața globului terestru, și reprezentau astfel anumite puncte ale geografiei celeste și terestre.

După ideile astronomice și geografice ale anticității clasice, polul nordic, numit și axis boreus seu cardines mundi, în jurul căruia se învârtia sfera universului, atingea pământul lângă Istrul de jos pe teritoriul Hyperboreilor ³⁾, seu al Geților, în particular pe munții Rhipaei.

Poetul Ovidiu exilat la Tomi, se plânge în una din elegiile sale, că densul treburilor se-și petrece viața sub axis boreus, pe pământul din stînga Pontului euxin ⁴⁾,  r în altă scrisoare, adresată amicului s u Macer din Roma, Ovidiu ne spune, că densul se află chiar sub Cardinele lumii, și că adeseori în idea vorbește cu amicul seu sub osia boreală (axis gelidus)  n țera Geților ⁵⁾.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. II. c. 5. 2.

²⁾ **YHruvii** De architectura, lib. IX. 1 (4): Id (coelum) volvitur continenter circum terram atque mare per axis cardines extremos. Namque in his locis naturalis potestas ita architectata est collocavitque cardines tanquam centra, unum a terra et a meridiano in summo mundo ac post ipsas Stellae septentrionum, alterum ... sub terra in meridianis partibus. — **Isidori** Originum, III. 32. 1. 2: Sphaerae motus duobus axibus involvitur, quorum unus est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui nunquam videtur et Austronotius dicitur. His duobus polis motus sphaeram coeli dicunt. — Ibid. III. 36: Poli ... Horum alter est septentrionalis ... appellaturque Boreus; alter Australis. — Ibid. III. 37. Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vertitur coelum.— Ibid. XIII. 1.8: Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies, in ipsis enim volvitur coelum.

^{*} **Plinii** H. N. IV. 26. 11: Pone eos montes (Ripaeos) ... gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extremique siderum ambitus.

⁴⁾ Ovidii Trist. lib. IV. 8. 41-42.:

Vita procul patria peragenda sub axe Boreo,
Qua maris Euxini terra sinistra jacet.

⁵⁾ **Ovidii** Pontica, lib. II. 10. 45-50:

Ipsc quidem extremi quum sim sub cardine mundi ...
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum, Et tecum
gelido saepe sub axe loquor ... Inque G e t a s media
visus ab urbe venis.

La Marțial același punct geografic și astronomic este numit *Geticus* (la Statii *Hyperborei axes* ²⁾, la Virgiliu *Hyperboreus septentrio* ³⁾). Același Virgiliu ne mai spune, că polul nordic se află în *Scythia*, pe munții *Rhipaei*, de unde se ridică în sus în forma unui pisc de stâncă *).

După cum vedem din textele, ce le-am reprodus aici, terminii astronomici și geografici de *axis boreus*, *Geticus polus*, *Hyperborei axes*, *cardines muridi* (apud *Hyperboreos*), erau expresiuni identice, și ele indicați, că în regiunea Istrului de jos se află acel punct însemnat geografic, în jurul căruia cei vechi credeau, că se învârtesc sfera cerească.

Această idee geografică ni se prezintă și sub altă formă la autorii antici.

După gramaticul Apollodor din Athena, titanul Atlas din țara *Hyperboreorum* susține polul universului ⁵⁾). La Virgiliu: Gigantul Atlas învârtesc pe umerii săi osia cea înstelată a cerului ⁶⁾). Er la Ovidiu: Atlas încă se muncesc, el de abia susține pe umerii săi osia cea albă și strălucitoare a cerului ⁷⁾).

Această osia septentrională a universului, numită și *polus Geticus*, ce o susținea titanul Atlas pe umerii săi, era astfel identică cu *Columna caeli* de pe muntele Atlas, cunoscută la Eschyl ⁸⁾, sau după cum se exprimă Homer, cu «columnnele cele lungi, ce le suportă Atlas și cari țin cerul în jurul pământului» ⁹⁾).

¹⁾ Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperborcos modo, Marcelline, Triones,
Et Getici tuleris sidera pigra poli. ²⁾

Statii Thebaid. lib. XII. v. 650-651:

Qualis Hyperboreos ubi nubilus institit axes
Jupiter . . .

³⁾ Virgiliu Georg. III. v. 381. ⁷⁾

Virgiliu Georg. I. v. 240-241:

Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcus
Consurgit
Hic vertex nobis semper sublimis.

Sub numele de «vertex», este amintită osia sau polul cerească și la Pliniu (II. 13.15; 64. 1).

⁵⁾ Apollodoru Bibliu, lib. II. 5. 11. 13: "Αἰὺς τοῦ τὸν ἰσόλυον.

⁶⁾ Virgiliu Aen. IV. v. 482: *maximus Atlas axem humero torquet stellis ardentibus aptum.*

⁷⁾ Ovidiu Metam. lib. II. v. 297: *Atlas en ipse laborat; Vixque suis humeris can-*
sustinet axem

Aeschyl Prom. vinct. v. 349.

Odys. I. v. 53-54.

Am reprodus și am examinat aici principalele texte cu privire la caracterul geografic al Columnei boreale.

Din toate aceste date, fragmentare și risipite la autorii antici, un aspect important istoric ne apare în lumină, că după ideile geografice ale timpurilor ante-homerice Columna numiții SfîjXrj pif/eco- de lângă Istrul de jos era unul și același monument sacru tradițional cu Columna cea mare a teogoniei, séü v.íwv oipavoo, de pe arcul sud-estic al Carpaților.

XVI. ΗΠΑΚΑΕΟΣ ΣΤΗΑΙ. — COLUMNELE LUI HERCULE.

1. *Vechile tradițiuni despre Columnele la î Hercule.*

În anticitatea greco-romană se păstrase o reminiscență despre doue monumente celebre ale lumii preistorice numite 'HpaXsoc ar^Xat séu Columnele lui Hercule, și cari se aflau lângă o strimtoare de munți în părțile de apus ale Oceanului homeric.

Despre originea și destinațiunea acestor colonne circulau în anticitate doue versiuni.

Dupa unele din aceste tradițiuni, faimósele colonne ale lui Hercule erau simple monumente comemorative, «laborum Herculis metae».

Hercule, după cum ne spune Pliniu, ajunsese până în locurile aceste, și fiind-că aici munții din amândouă părțile erau împreunați, dânsul a tăiat catena, a deschis strimtoarea și a lăsat se curgă în lăuntru marea, care era eschisă. În memoria acestei expedițiuni și a faptelor sale neperitoare, indigenii au dat numele de Columnele lui Hercule la cel doi munți, ce forméza strimtoarea de aci ¹⁾.

După o altă tradițiune, tot asemenea de vechia, reprezentată prin poetul Pindar, Columnele lui Hercule erau numai simplii termini, seu metc ale navigațiunii pe Ocean și ale căletoriei pe uscat.

Hercule, scrie Pindar, a pus aceste colonne ca nisce mărturii celebre pentru terminul estrem al navigațiunii, fiind-că el a supus monștrii marini (spre a face marea navigabilă), el a scrutat vadurile apelor curgătoare până la capătul drumului și a însemnat tot-o-dată (prin mete) și pământul; ér dincolo de aceste colonne nici cei înțelepți, nici cel imprudenti, nu mal pot străbate ²⁾.

) **Plinii** H. N. III. Proem. : Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coer-cent claustra: Abila Africac, Európaé Calpe, laborum Herculis metae. Quam ab eausam indigenae columnas ejus clei vocant, creduntque perfossas exclusa antea ad-misse maria, et rerum naturae mutasse faciem. — **Mclio** lib. I. c. 5: Deinde est mons Pfacaltus, ei quem ex adverso Hispánia attollit, objectus: hune Abylam, illum Calpen ocant, Columnas Herculis utrumque. Addit fáma nomini fabulám, Herculem ipsum

^{C Os oim} perpetuo jugo diremisse colles, atque ita exclusum antea mole montium ceanum, ad quae nune inundat, admissum.-Cf. **Diodorl Sic. 1. IV. 18. 4.-Strnl>ouis L 111. 5.**

¹⁾ **PiudaH** Nem. III. v. 19-20; IV. v. 69-70. - Olymp. III. v. 46-48.—Pyth. III. v. 22.-^{1Sthm} HI. v. 30.

Aici era așa dar terminul extrem al navigațiunii pe vechiul Ocean, fiind-că după cum scrie Scylax, lângă columnele lui Hercule se întindea de la un termure la altul o fășiă de stâncî, dintre carî unele erau isbite de valurî, ér altele ascunse sub suprafața apêi ¹⁾.

Situațiunea geografică a acestor columne, după cum résuma din scnten--
țiile oraculilor și din unele descrieri topografice mai autentice, a fost în primele timpurî ale istoriei forte bine cunoscută.

Mai târziu însă, când navigațiunea pe apele cele mari a trecut din ma-
nele Pelasgilor sub imperiul Fenicienilor, când Oceanul homeric a fost con-
fundat cu marea estcună séu cu Oceanul iberic, adevărata pozițiune a Co-
lumnelor lui Hercule a devenit enigmatică pentru lumea greccscă din păr-
țile meridionale. Acesta obscuritate geografică a făcut apoi pe o mare parte
din autorii greccscî se presupună, că Columnele lui Hercule se aflau, nu
lângă Oceanul pelasgic, séu al teogonieî, ci lângă Oceanul iberic, care de
altmintrelea numai forte târziu a început se fie cunoscut lumii comerciale
din părțile de resărit ale Mediteraneî.

Ast-fel se introduse în literatura greccscă credința generală, că Columnele
cele miraculoase ale lui Hercule trebuiau se se afle la strimtorca Mediteraneî
dintre Spania și Mauritania, și fiind-că în aceste părți nu esistaü, nici tra-
dițiunî, nici monumente privitoare la Hercule, numele de Columne a fost
aplicat (în contra tuturor usurilor vechi) la cele două promontóre ale Eu-
ropei și Africeî, cel din partea de nord fiind numit Calpe, ér cel de sud
Abila.

Acesta transpozițiune a Columnelor lui Hercule de la Oceanul homeric
la Oceanul iberic aduse apoi o confusiune enormă în geografia, în etno-
grafia și istoria timpurilor antc-herodoticc.

Munți și rîurî, insule și lacurî, popóre și orașe, legende și evenimente
istorice, fură dislocate din părțile de resărit ale Europeî, și aruncate pe tablele
geografice ale estremului occident ²⁾.

Din secole în secole erorile se multiplicară, și ficțiunea unor compilatori
și poeți, despre; Columnele lui Hercule la strimtorile Mediteraneî, capetă un
caracter geografic.

⁴⁾ Scylaxis Periplus, §. 112.

⁵⁾ O probă cuciosă în acesta privință ne ofere Cosmographia lui Iuliu Honoriu.
Dapă acest tractat de geografia scolastică, compilat în sec. V-VI, fără ordine, fără critică,
dar care résuma în mare parte teoriile unor autori mai vechi, munții Hem și Rhodope,
provincia Moesia, Sarmatiï, Bastarnii și Carpi î erau considerați ca făcând parte
din regiunea Oceanului occidental. Montes quos habeat oceanus occidentalis
mons Pyrenaeus mns Haemus. mons Rhodoe Provincias quas

2 *Tyríenil caută Columnele lui Hercule lângă, strimțórea Mediteraneî,*
Romanii lângă Marea de nord.

TyrieniT, celebrii reprezentant[^] ai comerțului fenician, căutară, după cum ne spune Strabo, în trei rânduri Columnele lui Hercule lângă strimțótorile de apus ale Mediteraneî, tot-de-una însă fără un rezultat pozitiv.

Locuitorii din Gades, după cum ne spune acest autor, povestiau, că Tyrieniî voind se întemeieze o colonia, au consultat mai întâi oraculul, după cum erau usurile religioase ale vechimii, ér oraculul le răspunse ca densii se fundeze colonia lor lângă Columnele lui Hercule. Omenit, pe cari i trimise Tyrieniî, ca se viziteze locurile aceste, sosiră la Calpe, séu la strimțórea de apus a Mediteraneî. În credință, că în aceste părți extreme este capătul pământului și al expedițiilor lui Hercule, ei cugetară, că tot acolo vor trebui se fie și columnele, de cari le vorbia oraculul. Făcură ast-fel un serviciu religios, însă rezultatul sacrificiului fiindu-le nefavorabil, ei se întorseră înapoi acasă. După un timp óre-care, Tyrieniî trimiseră de nou pe alți omeni, la locul, ce le indicase oraculul. Aceștia trecură dincolo de strimțórea până la depărtare de 1500 ele stadii și ajunseră la o insulă, ce era consecrată lui Hercule, în credință, că aici trebuie se fie Columnele lui Hercule, ei făcură un sacrificiu deului, însă victimele nu le au fost favorabile nici de astă dată și ast-fel se întorseră acasă, în fine Tyrieniî mă trimiseră și a treia <5ră o altă grupă de omeni. Aceștia se stabiliră în insula numită Gadēira (Gades), unde întemeiară un templu în partea de răsărit, ér orașul în partea de apus a insulei. Din acesta cauza, dice Strabo, unii cred, că părțile extreme ale strimțórii ar fi așa numitele Columne ale lui Hercule, alții din contră consideră, drept Columne ale lui Hercule, muntii Calpe și Abila, orî nisce insule mai mici din apropierea acestor munți.

Insă Artemidor din Ephes, un investigatorii! renumit geografic, care navigase pe lângă țermuriî mării mediterane și în o parte a Oceanului estera,

eat oceanus occidentalis. Hispánia provincia, Baetica provincia . . . Moesia
ovmnia Noricura provincia . . . Quae oppida in provinciis suis habcat oceanus
entalis. Calpis oppidum, Corduba oppidum . . . Naissos oppidum, Vimin-
°Ppidum, Peuce oppidum, Singidunum oppidum, Sirmium oppidum. . . Gentes
' entall's occani. Tolosates gens, Novempopuli gens, Narbonenses gens . . .
1 gens, Sarmatae gens, Basternae gens, Carpi gens (Iulii Honorii Cos-
2^{ra}Phia, Ia Riese, Geographi latini minores, p. 34-41).

ne spune, că nu există la strimțorea Mediteranel r.icT un munte cu numele Abila. Ér Strabo mă adauge din partea sa, că nicî insulele, nici munții de aici nu aü aspectul unor colonne, și că ast-fel aü motive raționale aceia, cart susțin, că așa numitele Columne ale lui Hercule sunt de a se căuta în altă parte *).

Romanii cucerise părțile meridionale ale Iberiei încă înainte de distrugerea Carthagenei (146 a. Chr.), însă nicî unul din generalii romani, cari străbătuse cu legiunile Italiei până lângă Oceanul de apus, nicî unul din comandanții flotelor, cari trecuse prin strimțorile Mediteranei¹⁾, nu sî-au atribuit gloria, că ar fi descoperit Columnele cele sacre ale lui Hercule și că ar fi trecut cu aquila imperiului roman dincolo de termini! estremi ai lumii vechi.

Din contră la poporul roman era o tradițiune generală, că legendarele colonne ale lui Hercule se afla lângă un alt Ocean, ér laurii pentru aflarea lor si pentru estensiunea imperiului roman până la aceste margini ale pământului a voit să-i câștige Drus Germanicul.

«Noi», scrie Tacit, «am cercat se străbatem si Oceanul din partea de nord, fiind după cum se vorbesce mă există și astădi acolo columnele lui Hercule, fie că Hercule a fost si pe acolo, fie că noi suntem obicînuiti se atribuim gloriei lui tóte lucrurile miraculoase, ori unde se află ele pe suprafața pământului. În acesta privință nicî nu a lipsit curagiul lui Drus Germanicul, însă Oceanul i s'a opus, ca se-l potă cunoște și se afle columnele lui Hercule. De atunci nime nu a mă cercat se caute aceste colonne. De altmintrelea este mult mă religios și mă respectuos se credem în actele deilor, de cât se le cunoșcem»⁸⁾.

Ast-fel miraculoasele Columne ale lui Hercule, căutate de Tyrien și de Artemidor la strimțorea Mediteranei, c r la Drus Germanicul în Oceanul de nord, au rămas o enigmă geografică în tot decursul anticității greco-romane și până în dilc nostrc.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib..III. 5. 5.

⁷⁾ Cf. Plini u (V. 1. 8), Fior (II. 7), si Orosiu VI. 21.

⁸⁾ Taciti Germania, c. 34. Ipsum quin ctiam Oceanum illa tentavimus : et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adii Hercules, seu quidquid ubique magnificum est in claritatem eius referre consuevimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit oceanus in se simul atque in Herculem inquiri.

3 *Columnele lui Hercule lângă Oceanos potamos se'ü Istru.*

Columnele lui Hercule au fost în antichitatea preistorică o realitate geografică. Acesta era părerea generală a vechilor geografi și istorici.

Însă un fapt pozitiv rezultă din toate aceste tradiții, că așa numitele Columne ale lui Hercule nu se aflau lângă Oceanul iberic, care până în secolul al VIII-lea era necunoscut Fenicienilor și Grecilor, nici lângă marea de nord sau baltică, care abia numai din epoca lui M. Cesar începuse să fie cunoscută lumii vechi, — ci ele se aflau lângă Oceanul arhaic din nordul Thraciei, râul cel mare al teogoniei *), acolo unde se petrec cele mai remarcabile acțiuni ale eroului pelasg Hercule, în țara cea fericită a Hyperboreilor, avuți de aur, avuți de turme, de cireți miraculoși și de recolte fabuloase, — țară, către care era îndreptată încă din cele mai vechi timpuri navigațiunea comercială a Pelasgilor meridionali, a Egiptenilor, a Fenicienilor și a Grecilor.

Vom rezuma aici principalele fântâne geografice cu privire la Columnele lui Hercule de lângă Oceanos potamos se'ü Istru.

După Pindar, unul din cei mai iluștrii poeți ai Greciei, Columnele lui Hercule se aflau în regiunea cea depărtată și legendară a Hyperboreilor celor pi și fericiți.

În una din cele mai frumoase ode ale sale, Pindar ne vorbește de călătoria lui Hercule la izvoarele (seu la cataractele) Istrului din țara Hyperboreilor, de la care densul ceruse un oleastru (oliv sălbatic), ca să-l planteze lângă templul lui Ios din Olympia, și care oleastru se acopere cu umbră altarele cele sfinte ale divinităților și să fie de încoronare pentru bărbații virtuosi¹).

În aceeași odă, Pindar mai amintesc și de călătoria lui Hercule în țara Isteriană, la Diana, călărețul cea măiestră, și de Columnele lui Hercule, ^un termin extrem al faptelor virtuose⁵).

În fine în alte ode ale sale, Pindar ne mai spune, că Hercule pusese aceste columne ca niște mărturii celebre pentru părțile extreme ale navigațiunii; și că ultimele puncte ale călătoriilor pe apă și pe uscat erau în regiunea Hyperboreilor <).

¹ A se vedea mai sus pag. 91 seqq., Pindar Olymp.

III. v. 11-19. Pindar Olymp. m. v. 26. 45. - Isthm.

III. 30. «Iari Nem. m. v. 19-25. - Pyth. X. v. 29-30.

¹ «NSu»_{AKU}

După noțiunile geografice, ce le vedem așa dar exprimate la Pindar, Columnele lui Hercule, aceste mete extreme ale navigațiunii și ale faptelor virtuose, se aflau pe teritoriul Hyperboreilor ¹⁾, la poporul cel just, sfânt *), înțelept ²⁾ și îndelung trăitoriu, de lângă Istru séu Dunărea de jos.

La Herodot aflăm de asemenea două indicațiuni importante despre situațiunea geografică a Columnelor lui Hercule.

După cum ne spune acest autor, Grecii de lângă Pontul euxin aveau cunoștințe pozitive despre Columnele lui Hercule, cari se aflau, după densii, în afară de Pontul euxin, lângă râul cel maré numit Oceanos *).

Ér în alt loc, Herodot ne vorbeste despre Columnele lui Hercule ca fiind situate în regiunea geografică a Istru lui.

«Istrul», scrie densul, «î-sî începe cursul seu din ținuturile Celților și curge prin mijlocul Europei, pe care o tăia în două părți. Celții însă locuesc dincolo de Columnele lui Hercule, și se mărginesc cu Cynesiî, cari sunt cel mai extrem popor în părțile de apus ale Europei. Ér Istrul se varsă în mare lângă Istria, oraș, ce este locuit de o colonia milesiană *)».

Dacă așa dar Columnele lui Hercule se ar fi aflat în părțile meridionale ale Iberiei, între Africa și Europa, atunci nici Grecii de lângă Pontul euxin nu puteau se aibă în aceste timpuri cunoștințe autentice despre ele, nici Herodot nu putea scrie, că dincolo de Columnele lui Hercule locuesc Celții, și în fine, că dincolo de Celți se află Cynesiî, poporul cel mai extrem al Europei în părțile de apus.

După fântânele geografice ale lui Herodot, Columnele lui Hercule se află așa dar, nu lângă marea iberică, ci în o regiune continentală a Europei, lângă Istru, în părțile de răsărit ale Celților, séu între Celți și între Scythi, fiind-că după cum scrie Diodor Sicul, Celții erau respândiți în grupe, mai mult orî mai puțin considerabile, până lângă Scythia ⁶⁾.

¹⁾ Cf. Boeckh, Pindari Opera, II. 2.140: qui (Hyperborei) ab illis columnis prope absunt.

²⁾ Pindari Pyth. X. v. 42.

³⁾ Origenes c. Cels. I. 16.

⁴⁾ Herodoti lib. IV. 8: 'RXX-rjvtuv ÎV o; Tiv Ilóvtov o'XíovTsc úiSs (XÉY°>3°)' ' EXaúvovT/. xâç rYjpuóveu) pouç àitxlçfl-at ét YYJV Ta'Stjv èouoav ÊpY|[iY|V, vjvTiva vûv véji.ovt<<. IVipUúvia Se olxéatv ECU» too tlóviou, v.atóixYjji-Évov T 4] v 'EXXrjVEÇ XÉfotm " vfjGov rrjv nptjç Trfítipot.-*. TOÍai s4<u 'HpaxXéuw atfjXéiuv sr.i tû> iixeavû).

⁵⁾ Herodoti lib. II. c. 33: "fctfio;: ts fâp notajj.it ccp^á^jvot ex KeXTâiv xal Ilup-í)vT|t itó-X;ot fest j).Éaf)v a)riC(uv T»]v E5p(únY]v. Óí Se KsXtoi e'oi itu> 'IlpaxXÉO)V aiYjXéiov, &(ioupsouot 6i KuvTjO'.oiat, oi ía/_c/.Tot Kpôt SucjÉtuv oíxrooG'. tiúv èv fj E&piÚTfj xaTotxT||iévtuv. ó "Ictpoç èç 3-aXaoaav iTjV toú Eiiisivou novtO'J etc.

M Diodori Siculi lib. III. 32. 1.

Un alt autor remarcabil din secolul al IV-lea d. Chr., poetul roman Avien, născut la Volsinii în Etruria, fost proconsul al Africii și al Achaiei, rezumă astfel ideile geografice și astronomice ale celor vechi cu privire la Cămințele lui Hercule:

«în părțile extreme ale pământului (cunoscut) se înalță până la ceruri Cămințele (lui Hercule) cu o formă lungăreț. Aici este locul numit Gadir, aici se ridică superbul Atlas cel stăncos, aici se rotește cerul în jurul unei cardini dure, aici osia pământului și a universului este încinsă jur împrejur cu nori¹⁾».

Cardinele lumii de pe muntele Atlas, numite și axis boreus, axis hyperboreus, polus Geticus, se aflau, după cum am vădit în capitulul precedent, în părțile de apus ale mării negre, pe teritoriul Daciei romane²⁾. Cămințele lui Hercule aparțineau așa dar după vechile teorii astronomice și geografice regiunii boreale.

Acesta era și tradițiunea Romanilor, însă o tradițiune dificilă de înțeles pentru timpurile lui Drus Germanic. El cercă să afle Cămințele lui Hercule lângă marea de nord³⁾.

În fine, la triburile pelasge din Asia mică se păstrase până în timpurile lui Pausania o reminiscență istorică despre Geryon, regele cel avut de ciredi admirabile, care locuia lângă Oceanos potamos, sori lângă Cămințele lui Hercule.

«Lydienii», scrie Pausania, «povestesc, că Geryon, fiul lui Chrysaor, locuia lângă torentul numit Oceanos potamos, și acolo într-o ruptură de munte se află și scaunul lui⁴⁾».

Este așa dar un fapt pozitiv, confirmat prin legende, prin tradițiune și descrieri geografice, că faimoasele Cămine ale lui Hercule se aflau lângă râul cel mare din nordul Thraciei, numit Oceanos potamos, sau Istru în epocile posteriore.

¹⁾ **Rnft Avleni** Descriptio orbis terrae. v. 98-104:

..... oraque terrae

Ultima proceras subducit in astra columnas. Hic modus est orbis,

Gadir locus, hic tūmet Atlas arduus, hic duro torquetur cardine

ne coelum, hic circumfusus vestitur nubibus axis. ¹⁾ A se vede

mai sus pag. 395. ²⁾ A se vede mai sus p. 400.

³⁾ Pausanias lib. I. 35. 7: Α&tixa fε xōY°f ijXftev it TOY noXXoiτ r^puovou TOO Xpo-,
etvc" V-iv tiv vexpov, elvat Se xal TOV *p6voV xal fap ^puvo; avSpó; iottv ívtip r i>1 /.ctfúíSei
npopoXij'nal)(sílj.appov TS itoia|xiv ÍJiteavov IxáXouv.

4. *Insula Erythia seü Rutává lângă Columnele Iul Hercule.*

În apropiere de Columnele lui Hercule se afla situată, după cum spun vechii geografi, insula, pe care Grecii o numiau Erythia (Roşia s. Ruşava), şi în care regele urieş, numit în legendele grecesci Ger y o n, îşi ţinea la păşune ciredile cele minunate de boi şi vaci, cu frunţile late şi cu piciorile flexibile ¹).

Între cele 12 lucrări, pe care regele Eurystheu din Mycena le impusese lui Hercule, se amintesc şi aceea, ca să-i aducă ciredile cele faimosc ale lui Geryon din insula Erythia.

Hercule, ne spune Apollodor, după ce sosesc lângă Oceanos, unde se afla insula Erythia, pune în munţi două colonne, una în faţa alteia, drept monumente ale călătoriei sale, apoi ucide pe boariul Eurythion şi pe câinele acestuia numit Orthros, ia ciredile lui Geryon şi pleacă. Geryon însă aflând despre acesta răpire, alerge după Hercule şi-l ajunge la râul numit Anthemonta. Se începe lupta. Hercule trage cu săgeata asupra lui Geryon şi-l aşterne la pământ, apoi trece cu ciredile în Abderia şi de aci în ţinutul Lygiae în Ionia. Aci iesiră înainte eroii Alebion şi Dercunos (Dercynos), cari voiau să-îi ia ciredile. Însă Hercule îi ucide şi pe aceştia, apoi îşi continuă drumul peste Tyrrenia ²).

Acesta insulă, numită Erythia, în care regele Geryon îşi ţinea ciredile sale cele magnifice, nu se afla în Oceanul estern, după cum presupuneau din erorile geografiei grecesci din timpurile din urmă ale anticităţii, ci ea se afla situată în apropiere de Pontul euxin în părţile de apus ale râului numit Oceanos potamos sau Istru.

«Grecii, cari locuiesc lângă Pontul euxin», scrie Herodot, «povestesc, că Hercule aducând ciredile de vite, ce le luase de la Geryon, a venit în ţara acesta, care atunci era pustie şi pe care acum o stăpânesc Scythii. Era Geryon locuia în afară de Pontul euxin, în insula, pe care Grecii o numesc Erythia (Roşia, Ruşava), situată lângă Gadiră (Gedeira) în afară de Columnele lui Hercule, în Ocean» ³).

După cum rezulta din acesta povestire, Grecii de lângă marea neagră aveau tradiţiuni istorice despre luarea ciredilor lui Geryon, ei aveau cunoştinţe

¹ *J. I. I. lib. I. c. 7: boves mira specie. — Hesiodi Theog. v. 290-291. ';*

*Apollodori Dibl. lib. II. 5. 10. *) Herodoti lib. IV. c. 8.*

ograiŃce poŃtĳve despre locul, unde se aflau Columnele lui Hercule, despre •nsula numitã Erythia, situatã ĩn afarã de Pontul euxin, lãngã aceleaŃi Columne.

Numele de «Erythia» sub care ne apare ĩn vechia literaturã geograficã insula lui Geryon, ni se presintã numai ca o simplã traducere grecescã a unei numirĳ indigene. Acesta constatare o face ĩnsuŃi Herodot prin cuvintele: «Grecii o numesc Erythia».

Un alt autor al vechimii, celebrul H e c a t e u d i n Milet, care trãise ĩn timpurile lui Dariu Hystaspe, si navigase pe lãngã Ńermurul Spaniei Ńi aĳ Italiei, declarã de asemenea pe baza cunoŃinŃelor sale, cã insula numitã Erythia nu se afla la strimŃoarea ibericã. «Geryon acela», scrie densul, «asupra cãruia regele Eurystheu a fost trimis pe Hercule, ca se-I iee ciredile si se le #ducã la Mycena, nu are de a face nimic cu regiunea Iberilor, nici nu a fost, trimis Hercule la vre o insulã ore-care, Erythia, ĩn afarã de marea cea mare (Mediteranã), ci la Geryon de pe continent, care era rege peste regiunea de lãngã Ambracia si Amphiloch» ¹⁾.

ĩn fine poema orphicã despre ArgonauŃi ne spune, cã insula Erythia se afla la strimŃoarea munŃilor Caucas ²⁾. Ēr sub numele de «CaucãŃ», figurezã, dupã cum seim, CarpaŃĳ Daciei, nu huma! ĩn legendele lui Typhon, ale lui Prometheus Ńi ale ArgonauŃilor, dar Ńi pe o inscripŃiune latinã din timpul ĩmpãratului Traian, ĩn istoria GeŃilor a lui Jornande si ĩn fine chiar si la cronicariul rusesc Nestor.

Insula Erythia aŃa dar, care era numai o simplã ficŃiune geograficã la strimŃoarea de apus a Mediteranel, despre care aveau ĩnsã cunoŃinŃe pozitive Grecii comercianŃi stabiliŃi lãngã Pontul euxin, si care era situatã la strimŃorile munŃilor Caucas, ĩn rĳul cel mare de la nordul Thraciel (Oceanos potamos), nu putea se fie alta, de cãt insula de asupra cataractelor Istrulul, de lãngã oraŃul, numit ĩn limba romãnã popularã R u Ń a v a, ĩr ĩn formã oficialã OrŃova.

¹⁾ **Hccataci** Fragm. 349 in Fragm. Hist, grace. (Ed. Didot) I. p. 27 : oĳ>?ĳv t: icpoo4jxs:v T" S TŪ TŪĳv T"pTjpiuv, 'Exatafoc ó Xo'foicowŃ Xĳ-fei, o55ĳ int v-rjaóv tiva 'Epoftetav ££iu ĳr.; [liŃaX-rj; \$a).áa3Y)<; otaXtjvai 'HpaxXĳa' àXXà tvtj Yjite'.poo TYjt «pl 'Afifipaxĳav TS xai 'Alĳf.- •X^{OU} psĳa'.Xsa YSvEoS-al r-rjpuoyfjv, xctl ex rĳjt -ĳTųtpou TaŪTTit axE\áscŃt 'HpaxXc'a læç poŃ. — Artemidor ĩncã denĳgã esistenŃa insuleĳ Erythia la strimŃoarea Mediterarfų. Strabo ^{de asem}enea nu o cunoŃce (Geogr. III. 2. 11; 5. 4). — ĩn fine aceeaŃi constatare au fãcut/ o oncii Ńi geografĳT timpurilor mai noue: Les annotateurs de Mĳla ont ĳtĳ fort ernbar- ^{ass} s pour trouver l'emplacement de cette ĳle (d'Erythic): aussi Mariana, dans son ^ore d Espagne, s'est-il cru autorisĳ à avancer, sans preuves suffisantes, qu'elle avait ⁿgloutie par la mer, et qu'il n'en reste plus aucun vestige (Pomponius Mĳla, ^{*uvr}es complĳtes. Ed. Didot, p. 652).

P&el Argonautica, v. 1048: Kauxaoiov rcaoà TCOŪv*. 8tã OTSCVYIC 'Epuĳĳat.

O indicațiune forte prețioasă despre numele, sub care figura insula Erythia la indigenii de lângă Istru, o aflăm în genealogia lui Geryon.

în legende grecescî, tatăl lui Geryon este numit Xpoaawp, adică cel cu sabia de aur'). Lăsând afară aspirațiunea aspră X, acest cuvânt ni se prezintă sub forma de R u s a o r. Avem așa dar aici un nume personal topografic după localitatea numită și astă-dî R u ș a v a.

Încă din cele mai depărtate timpuri ale istoriei pelasge părțile de jos ale Istrului erau renumite pentru turmele, ciredile și ergheliele cele estra-ordinar de frumoase ale locuitorilor șei.

Mai de turme și tot atâtea mii de ciredi, spuneau vechile legende, că retăciau prin pășunile cele întinse ale titanului Atlas, rege din țera Hyperboreilor²⁾.

De asemenea scrie Theopomp, că în regiunea Peonilor, ce constituiau un popor estins prin Macedonia și Tracia, se aflau boii cei admirați de Greci⁸⁾, ale căror corne de o mărime estra-ordinară se -ferecau cu aur și cu argint spre a se întrebuința la banchetele solemne și spre a servi ca ornamente prețioase.

În fine Daciî de pe țărmurii Dunării erau renumiți în secolul al IV-lea d. Chr., până în Italia, pentru avuțiile lor cele imense de boi⁴⁾.

În timpurile cele vechi (seu în epoca pelasgă), scrie Pausania, ambițiunea principală a omenilor, în ce privește averea, era, ca se aibă ciredi magnifice de boi și herghelii de cai, și faima mersese departe despre rasa cea nobilă de boi, a lui Geryon⁵⁾.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 281-283.

²⁾ Orldil Metam. lib. IV. v. 633-634.

³⁾ Theopompi Fragm. 43 in Frag. Hist. grace. I. 285.

⁴⁾ Pau I in u s episcopul din Nola (a. 353-431 d. Chr.) în poezia către Ni ce t a episcopul Daciei:

Et G e t h a e currunt, et uterque Dacus
Qui cōit terrae medio vel iile
D i v i t i s multo bove pilleatus
Accola ripa e.

Avuțiile de turme, de ciredi și erghelii, se mai celebreze, și astă-Jî în colindele și în cântecele bctrânescî ale poporului român:

MI cer turma cea de oi
Și ciobanii amendoi, Ci red a
cu vaci cu boi Și vâcarii
amendoi, Herghelia cea
de cai Și cu densa doi
local . . .

Ce am vet}ut la Opișanul,
N'am vâc}ut nici la Sultanul, Mii și sute de
miore Es în vară fetătoare . . . Doue, trei,
cinci mii de epe Tot alese și sirepe . . .

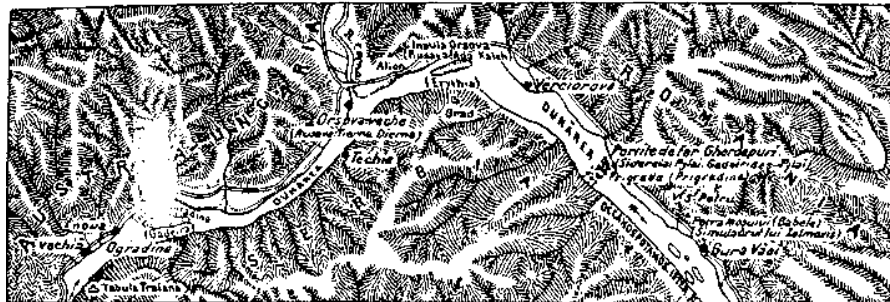
Sbiera, Colinde, p. ii. Alecsandri, Poesil pop., p. 201*202,

⁵⁾ Pansanlae lib. IV. 3§. 3.

Legenda despre expedițiunea lui Hercule asupra lui Geryon avea un fundament istoric.

În cântecele eroice române mai resună și astăzi amintirea despre Grecii, ce trecuse dincolo de Dunăre și răpise cireți de boi magnifici (surfi, gigantici) din munții, ce despart România de Transilvania¹⁾.

În fine un alt cântec tradițional român amintesc despre un vechiu erou, luptătorii cu busduganul (Hercule), care luase din ținuturile de lângă Dunăre cinci mii de boi și-i duse la un rege (cadiu, khediv) din părțile meridionale²⁾.

188. — Strimt órea Dunării de la Porțile-de-fer. Fretum Herculeum. Cu insulele Rușava (Erythia) și Ogradena (Gadeira). Scara 1 : 200.000.

Legenda lui Geryon avuse în anticitatea greco-romană o estensiune mult mai mare, de cum ne-o prezintă episodul din acțiunile lui Hercule.

Geryon este unul din eroii cei mari ai epopeii pelasge de la Dunăre.

În cântecele epice romane el figurează sub numele de Gruia, Gruian și Iorguță⁸⁾. El mai este numit Pană Rusiana, Român Grue Grozovanul⁴⁾ și Roscovan^{B)}, epitete topografice după numele insulei și al orașului «Rușava».

¹⁾ Daul, Colindi, p. 59:

Că, dio, veste le-o venit Și din țera Oltului, C'o intrat Grecii la munți Și-o
 Mai din jos din resărit, strâns boi de cei mai surfi . . .¹⁾; Tocilescu, Revista
 Din crăcii Arșișului pentru istorie. Voi. VII. p. 419: Acela-î rudă cu noi
 Ne-a adus cinci mii de boi . . . Hercule și Eurystheu încă erau înrudiți,
 ambii strănepoți ai lui Perseu.

²⁾ La Teodorescu (Poesii Pop. 615): Gruia Pazavan Gruian; ³⁾ *Ἰφίτιος*; la Apollonius (II. 5. 10. 1); ⁴⁾ *Ῥοσκόβανος* la Hesiod (Theog. v. 287. 982); Geryon, Geryoneus, ⁵⁾ *Γερύωνες* la Varro (L. L. IX. 90). ⁶⁾ Alccsandri, Poesii pop. p. 77. ⁷⁾ Colețiunea noastră — Șezătoarea (Fălticeni) An. II. p. 34.

Gruia este «fecior de Domn», un t voinic ardelenesc» *), orî «din munțî «de Ardei» ²⁾. El vine adese-orî la Dunăre, unde se plimbă pe luciul apei în caic mândru gătit cu postav verde înflorit» *).

în ce privesce figura eroului, el este de o frumuseță epică, «de trei palme lat în frunte, lat în spate, nice nalt și nice gros, cum e omul mâi frumos, și lumea de el se teme» ⁴⁾.

Insă autorii grecesc! au esagerat într'un mod fantastic calitățile sale fizice, înfațîșându-l ca un tip monstruos, cu trei capete ⁵⁾, cu trei pepturî ⁶⁾, ort cu trei corpurî ⁷⁾.

Ast-fel din o frumoșă poemă eroică a timpurilor pelasge, denșî ai creat numaî o confusiune din cele mâi bizare imaginațiunî, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentât pe Gigantî, pe Cyclopî, pe Centimanî, pe Typhon și pe alți eroi nordici.

După tradițiunile române, eroul Gruia mâi avea și o soră cu numele de R u s a n d a ⁸⁾. Originea acesteî numirî se reduce incontestabil la insula Erythia séü Rușava.

Rusanda este de asemenea o vechia figură epică. Ea era cunoscută și legendelor grecescî sub numirea corespondentă de Erythia⁹⁾. Deosebirea este numai, că în tradițiunile grecescî Erythia (séü Rusanda) este fîca, ér nu sora, lui Geryon.

¹⁾ Frâncu, Români din Munțî apuseni, p. 207.

²⁾ Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106. — După poetul grecesc Stesichor din Sicilia (a. 630-550 a. Chr.), care compuse o poemă epică sub titlul de «G e r y o n i s», erou. Geryon a fost născut pe continentul din partea opusă a insulei Erythia (Strabo, III. 2. 11).

³⁾ Corcea, Balade, p. 86-87. — Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106.

⁴⁾ Cătană, Balade populare, p. 129-130. — Marienescu, Balade, I. 80. — în Theogonia lui Hesiod epitetul de «lat în frunte» este aplicat la boiî lui Geryon. încă o probă, cât de alterată este compilațiunea Theogoniei față de rapsodiile vechî populare.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 287.

⁶⁾ Lucretii R. N., V. v. 28i tripectora tergeminî vis Geryonai.

⁷⁾ Apollodori Bibl. II. 5. 10. 1. — Pausanias lib. V. 19. 1. — Cu privire la fabula despre Geryon cel cu trei corpuri, scrie Trog Pompeiu (Justini lib. XLIV. 4): Porro Geryonem ipsum non triplicis naturae ut fabulis proditur, fuisse fertur; sed tres fratres tantae concordiae extitisse, ut uno animo omnes regi viderentur. — Tot ast-fel ne spune și tradițiunea română, că Gruia mâi avea doi frați (Negoescu, Balade, p. 208).

⁸⁾ Biblcescu, Poesii pop. din Transilvania, p. 290. 310. — Marienescu, Balade, I. p. 69.

⁹⁾ Pansauiae lib. X. 17. 5. — Stobaeus Byzantius, v. 'Epy&s-a. — De la insula Erythia (Rușava) derivă și numele boarului Eurytion. în o formă alterată ne apare și numele cânelui Orthros, care pădia ciredile lui Geryon, spre a i se da ast-fel o semnificațiune grecescă (*opd-foc*, ortul dilei, revărsatul diorilor). Câniî cei mari ai păstorilor români portă adese ort numele de «Ursu».

Tendele grecesci despre lupta lui Hercule cu Geryon mai făceau încă mintire despre doi eroi distinși ai vechimii, unul cu numele de Alebion • altul Dercunos, din ținuturile Ligyenilor, ambii fiii lui Neptun. n na genealogia, Alebion și Dercunos erau ast-fel de lângă apele mari, peste rl domnia Neptun, ce avea epitetele particulare de •ftaXdwr.os și 7rovto|îiSb)v. EÎ întâmpinase cu resboiu pe Hercule, ca să-î iee ciredilc, probabil ca aliaf naturali ai lui Geryon ').

Despre eroul Dercunos ni s'au păstrat până astă-dî în tradițiunile române mai multe reminiscențe, în vechilele cântece populare el figurează sub numele de Drăgan, séu Drăgan d i n Bărăgan¹), nepotul lui moș Stan ³).

î) Ligyenîi (AÎYufî) din legenda lui Geryon nu sunt de a se confunda cu Liguriî, numiți de autorii grecesci! tot AI-TUIÇ, pe cari i aflăm mal târdju stabiliți lângă termurele meridional al Galiei și în ținuturile vecine ale Italiei. Fără îndoielă, că din punct de vedere etnografic aceste grupe formau una și aceeași seminția. Aristotele în una din scrierile sale (Theologumena) vorbia despre Ligyrei din Thracia (Macrobiu, Sat. I. 18). Ér Hesiod în Fragm. 132 amintesc de Ligyi (Aîfust) ca un popor stabilit lângă Scythii ippomolgî. Teritoriul Ligyenilor (la Apollodor A-.yú-rj) din legendele despre Hercule și Dercunos se pare a fi fost în partea de jos a Istrului. După tradițiunile, ce le aveau Grecii de lângă Pontul euxin (Herodot, IV. 8), Hercule întorcându-se cu ciredile lui Geryon la Mycena a trecut prin Scythia, adecă prin părțile de apus ale mării negre, în fine după cum ne spune Eschyl (fragm. 76), locul, unde a avut Hercule se se lupte cu oștea «cea întrepidă» a Ligyenilor, era plin de smârcuri și lipsit de petre. Un episod analog ni se presintă în cântecele tradiționale române despre Drăgan, și aici locul cel mlăștinos ne apare lângă Dâmboviță (Tocilescu, Materialurî folkl. I. 65-66).

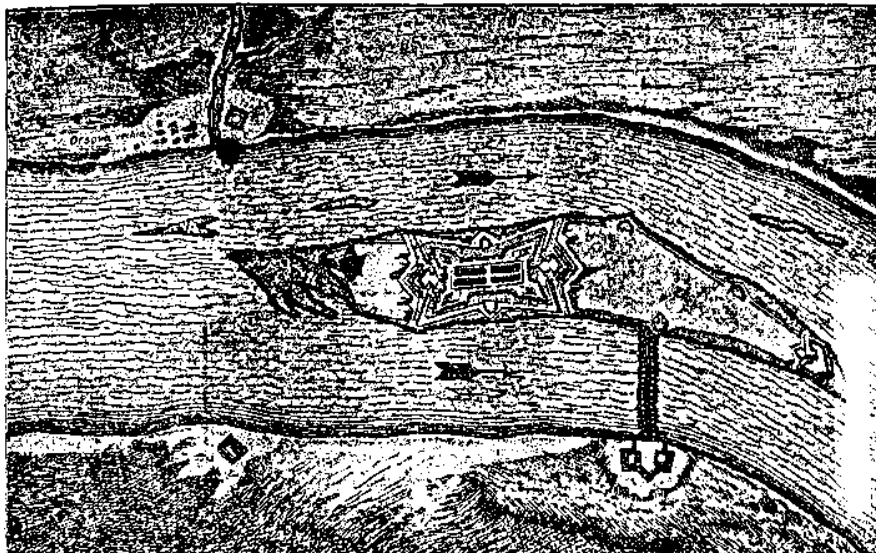
*) Teodorescu, Poesil pop., p. 688. — Tocilcsca, Materialurî folkl. I. 65. — Ncgocscu, Balade, p. 176. Un cântec vechio despre eroul «Drăgan din Bărăgan» a fost aplicat la postelnicul Drăgan, ce gonesce și face se pribegescă din țeră pe Radu-Vodă de la Afumați (Mari en eseu, Balade II. 98; Tocile s cu, Materialurî I. 1234; Alexici, Texte I. 23).

*) Acest «moș Stan» este unul din eroii cel mai vechî al cântecelor populare române. El ne apare identic cu Stanislav, «cel mare la statură și grozav la căutătură, pe care Dunărea l'a crescut, pe care Dunărea-l cunosce, ea pe el și el pe ea» (p. 384-385). în fine el mai este celebrat și ca un mare măiestru în prinderea și domesticirea cailor (Teodorescu Poesii pop. 688; Negoescu, Balade 176; Tocilescu, Materialurî folkl. I. 125). Tipul epic al lui «moș Stan» ne presintă întru tóté caracterele speciale ale lui °seidon (Neplun), deul meridional al apelor, care mai avea și epitetul de tăpoa&tv}}; ;de la oși sve>i, putere fizică) și de utir.oc, fiind-că era considerat ca cel de ântâiu, care o usese usul cailor. Despre Poseidon mai spuneau tradițiunile grecesci! intogma ca ecele române despre Stanislav, «dass er fesste Massen aus dem Schoossc des eeres hervorsteigen liess (Preller, G. M. I. 1854. 364). în reminiscențele populare ro-¹ el este numaî un simplu «moș-erou», o personalitate cu un caracter pur

ter' C> _P<i oând m le_2endele Eladel el este o figură mitologică (împrumutată ast-fel din m , deP^fate), o divinitate, ce dominează Pontul (KovtojisSiuv) și fluviile, căile cele

OMerrilla" c! Ho mVr r/>cr/>i-f.,I ci nnnrJh Ho rarî c/, liirna în ținuturile

Maî avem chiar un fragment, în care sunt amintifi la un loc Iorgovan (Hercule), Drăgan și Iorguță Roșcovan (Geryon), acești ilustrii re-
 présentant! ai vechilor resbóie, ale căror nume resunase o-dată departe în
 lumea pelasgă *).

189. —Insula Rusa va (vechia Erythiã) din albia Dunării din sus de Porțile-de-fer.
 După o gravură din sec. XVIII. Uree h i ă, 1st. Rom. Tom. III.

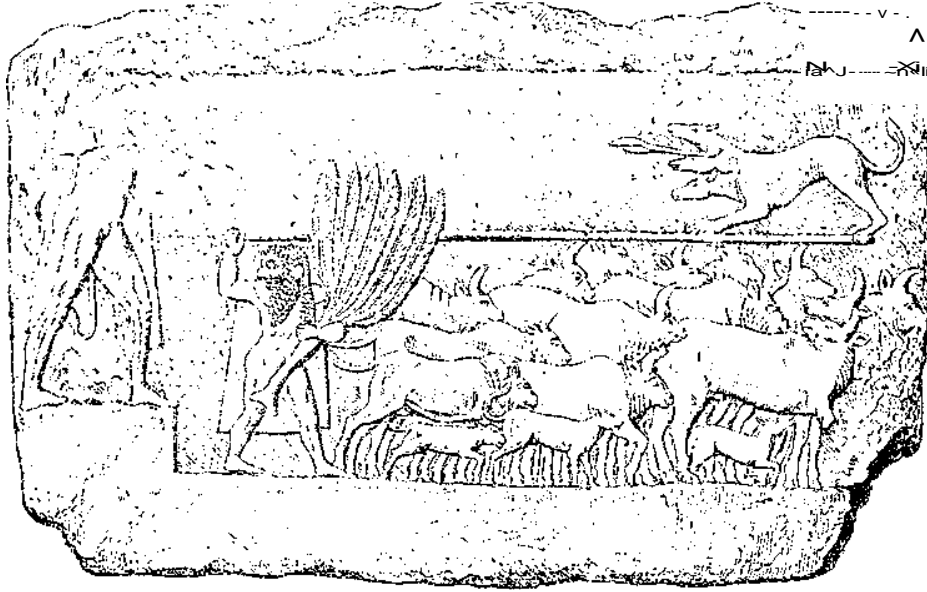
Despre Dercunos séu Drăgan esistaü tradițiunî istorice și la Pelasgiî din
 părțile de apus ale Europei.

grecescî acest puternic regent al apelor mari. în Italia Poseidon era onorat sub numele
 de Neptunus. Care era însã originea acestei numiri, deși forma este vechia latinã,
 autorii romani nu ne pot spune. Varro (L. L. V. 12) cercã se derive acesta numire la
 nuptus, în v e l i r e , de unde n u p t i a e (nuntã). O etimologia greșitã, fiind-cã literații
 romani negliasiã în general studiul tradițiunilor populare, în ce privesce însã originea
 numelui de Neptunus, și istoria vechia a acestei divinitãți a apelor, așa de mult a-
 doratã în Grecia și în insulele ionice, ne presintã o deosebitã importanță împrejurarea,
 că în cântecele tradiționale române despre «Dragan» si «mos-Stan» ne apare
 mtr'un mod constant epitetul de «Nepotul», ce constituie ast-fel o parte a nu-
 melor. Acum «Drágán din Bărăgan» este «nepotul lui moș Stan», acum «nea Stan
 din Bărăgan» este «nepotul lui moș Drăgan». Avem așa dar înaintea nostrã elementele
 unei vechi tradițiunî istorice, anteriore migrațiunii triburilor latine spre Italia.

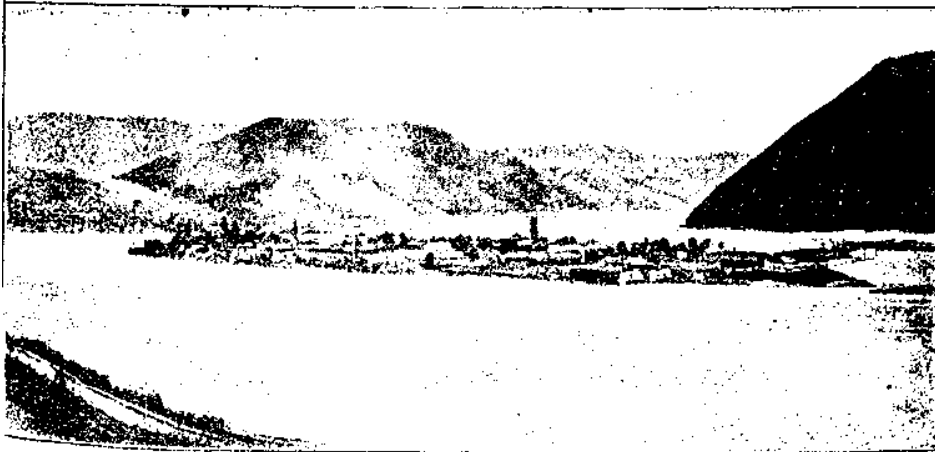
') Cântecul lui Iorgovan, ce ni s'a comunicat de înv. N. Corciova, corn. Docani,
 jiul. Tutova:

Frundă verde odolean
 Ici în vale, colo 'n dél,
 La rateșul de sub mal

Bea Iorgovan cu Drăgan
 Și Iorguță Roșcovan . . ,

190.—Baso-relief descoperit la Athienau în Cypru reprezentând a deca lucrare a lui Hercule, se u răpirea cireduor lut Geryon din insula Erythia, astă-di Rușava (După Cecal di, Monuments antiques de Cypru, pl. V.) în stânga e înfățișat Hercule în momentul descinderii sale la capătul din jos al insulei, purtând pe spate pielea leului nemeic, a cărui codă i depinde între picioare. Partea superioară a corpului și capul sunt șterse. Brațul drept, care în parte se mai vede, este îndoit. Eroul trage cu arcul asupra cânelui vigilanț Orthros, cu trei capete, ce-l amenință. Eurytion, boariul lui Geryon, se grăbește se mâne circdile de boi, vaci și vițel către capătul de sus al insulei, ca se trecă cu ele în not pe partea din apropiere a continentului. Cu mâna stângă el stringe lângă piept o l east r ui (xóttvot), arborele cel sfânt al insulei, pe care-l smulse și luase cu sine, ca se nu-l răpescă Hercule, ér cu mâna dreaptă el face un semn de amenințare către Hercule, părend a-i exprima, că răsplata pentru acesta fără-de-lege are se-i urmeze. Dincolo și dincóce de fâșia acestei insule, artistul ne înfățișează dou e c ț i u n i aprópe lucii, ce reprezintă apele cele calme ale Dunării, în fund la marginea albiei se ved figurați în contururi munții din apropiere, ce ne prezintă aceleași forme, ca și înălțimile de pe termurele meridional al Dunării din dreptul insulr Rușava (A se vedé Fig. 191).

Vederea actuală a insulei Rușava. Vechia Erythia. în fund aceeași grupă de munți, ÇÇ o vedem reprezentată și pe baso-relieful din Cypru (Fig. 190).

La Virgiliu, Dercennus este unul din regiî cel vechi ai Latiului, anterior lui Latinus. Mivila sub care era inmortat densul forma o colinã enormã acoperitã cu stejari umbroși^J).

La autoriî grecesci numele eroului Drãgan (Dercunos) se alterase. O formã mal corectã însã o aflãm la poetul Avien. Densul amintesce de Ligii și de urmașiî Drãganilor (Draganes pi.), ale cãror locuințe se aflau în regiunea cea abundentã de neapã, seú în pãrțile Scythiei *). Aceste reminiscențe, ce le aflãm în poemele lui Virgiliu și Avien despre un vechiú rege seu erou cu numele de Dercennus seu Draganes, ne atestã, cã evenimentele legendare, ce formãza ciclul lui Hercule-Geryon-Dercunos, se reduc la o epocã, când migrațiunea triburilor pelasge de la Carpați spre ținuturile de apus încă nu se încheiase.

Am espus aici legendele și tradițiunile geografice ale celor vechi eu privire la insula Erythia de lângã Columnele lui Hercule.

Despre identitatea acestei insule, Erythia, cu insula Rușava de la strimtorile Dunãrii, dincolo de Porțile-de-fer, mãi avem încă un prețios document archéologie.

Pe un baso-relief, descoperit în insula Cypru, și care decorase o-datã pedestalul unei statue colosale a lui Hercule, se vede reprezentatã scena rãpirii ciredilor lui Geryon din insula Erythia.

Acest monument, pe care-l reproducem mal sus (Fig. 190), presintã o importanță excepționalã pentru identitatea insulei Erythia cu insula de astã-dî a Rușavei.

Artistul din Cypru ne înfãșeazã în acesta sculpturã nu numai forma cea lungãrețã a insulei, dupã cum o descriau cel vechi^I), dar el mal pune tot-o-datã sub ochii spectatorului și imaginea terenului din partea opusã a insulei.

În fund se vede reprezentatã prin contururi întregã grupa de munți ce completezã aspectul natural al insulei Erythia. Esistã o asemenare surprin-detoriã cu perspectiva realã, ce ne-o presintã și astã-dî colinele și munții din apropierea acestei insule (Fig. 191).

^I) Virgilii Aen. XI. 849-851.

^J) Avieni Ora maritima, v. 196-198:

.....pernix Ligus

Draganumque proles sub nivoso maxime

Soptentrione collocaverant larem.

Aici «nivusus Septentrio» coresponde la «Scythia nivosa» (Ovid. Her. XII. 29).

^{II}) Plinü H. N. IV. s. 36: altera insula est longa . . . Vocatur ab Ephoro (fr. 40) et Philistide Erythia, a Tiraeo et Sileno Aphrodisias. — Aici Aphrodisias se pare a fi

Ast-fel problema geografică a faimosei insule Erythia, o problemă atât de dificilă pentru cei vechi, ni se prezintă astăzi în o deplină lumină.

Insula Erythia, situată în vechiul Oceanos potamos de la nordul Thraciei, ne apare, după tradițiune, după descrierile geografice cele mai demne de credință, cum și după imaginea chorografică, ce ne-o prezintă baso-relieful din Cypru, ca una și aceeași cu insula Rusa v a seu a Rusavei de la strimtorile cele faimoase ale Dunării, din sus de Porțile-de-fer.

5. Insula Erythia sėu Rușava de lângă Columnele lui Hercule numita ΚΚΩV'II și Cerne.

Insula Erythia sėu Rușava de lângă Columnele lui Hercule ne mai apare în anticitate și sub numele de Kapu] si Cerne.

Mult timp geografii grecesci! au fost de părere, că acesta insulă, Kepvirj sėu KėpVTjç, situată în vechiul Ocean, ev t« (oxsayS'), se ar afla la strimtorile de apus ale Mediteranei, acolo unde denșii credeau, că au trebuit se existe o-dată și Columnele lui Hercule¹⁾.

Însă după cum în părțile de apus ale Mediteranei, la strimtoarea numită astăzi Gibraltar, nu s'au aflat nici Columnele lui Hercule, nici insula Erythia, tot ast-fel se constatase, că n'a existat acolo nici o insulă cu numele de Cerne. În acesta privință Strabo scrie următoarele: insula Cerne, pe care Erathosthene o amintesc lângă Columnele lui Hercule, nu există nicăiri³⁾.

Er Pliniu cel bătrân credea ce e drept în existența acestei insule, însă pozițiunea ei i era enigmatică. Densul cercă mai întâiu se o localizeze în fața sînuului perșic, dar se vedu silit se declare, că nu se cunoșce nici mărimea, nici depărtarea ei de continent. Apoi întemeiându-sc pe

numai o transformațiune grecescă a numirii indigene de «Grădisce». Este forte probabil, ca insula Rușavei, care dominează strimtoarea Dunării a avut și în timpurile vechi un fel de «grădisce» seu fortificațiune primitivă. Ca simple forme grecesate ne apar și numele localităților Ambracia și Amphilochos, ce sunt amintite la Hecateu, ca supuse dominațiunii lui Geryon. Amphilochos pare a corespunde la numirea de Câmpul-Itfng, astăzi numai un simplu loc în munții în partea de nord-ost al Rușavei.

¹⁾ **Eustathii** Commentarii in Dionysium, ad. v. 218: Ταυι-^v ή τυJV Kspvfjv oi JJ.EV vjjaov <p/ctv ev ή uixEavio.

³⁾ **Hanunio Carthaginiensis** Periplus, c. 8. — Scj-lacis Periplus, 5. 112. — **Diouysii** Orbis Descriptio, v. 219. — **Palaephatus** încred, c. 33. — Cf. Geographi graeci minores, v^o1- L Ed. Didót, pag. 6-7.

²⁾ **Straltonis** Geogr. lib. I. 3. 2.

mărturia lui Ephor, densul amintesce de nisce colonne, ce se aflau lângă acesta insulă ¹). Erau Columnele cele legendare ale lui Hercule.

») **Plinii** H. N. lib. VI. c. 36. 1: Contra sinum Persicura Cerne norainatur insula adversa A e t h i o p i a e, cujus neque magnitúdo, neque intervallum a continente constat, Aethiopes tantum populos habere p r o d i t u r. Ephorus auctor est, a Rubro mari navigantes in earn non posse propter ardores ultra quasdam columnas (ita appellantur parvae insulae) provehi. — După Pliniu, cum și după alți autori ai anticității, insula Cerne era locuită de Ethiopî. Însă ce fel de Ethiopî? O cestiune geografică, asupra căreia s'a scris forte mult. Încă Homer amintesce de doue grupe etnice de Ethiopî. Unii din aceștia locuiau la resărit, ér alții lângă Oceanos potamos, acolo, unde apunea sórel după credințele celor vechi. Ethiopîi acești din urmă mai sunt numiți și éonepiót, occidentali, séú din ținuturile hesperice (Strabo, II. 5. 15), ea^axoi ápSptuv, cei mai extremi din lumea cunoscută Grecilor, afiújiiovoi séú virtuóși, și íspoí seu sfinți. Ethiopîi occidentali, séú de lângă Oceanos potamos, sunt omenii favoriți ai 4eilor. După Stephan Byzantinul (v. AtS-io^), ei au fost cei de ântâiu, cari au adorat pe deî, cei de ântâiu, cari s'au folosit de legî ; ér începătorii civilizațiunii lor au fost Mithra și Phlegyas. Joe cu toți d_ " i^au parte la banchetele lor solemne, când ei aduc sacrificii de sute (hecatombe) de tauri și de miei (Odys. I. 23. — Iliad. I. 428; XXIII. 205). La poetul Pindar, Ethiopîi acești din urmă figurează sub numele de Hyperborei (Pyth. X. 30 seqq.), ér la Dionysiu Periegetul sub numele de Mă c r o b i i, adecă omenii cei îndelung trăitori. Hesiod (Fragm. 132) pune pe Ethiopî în ordine geografică cu Ligyii și cu Scythii ippomolgi (Aifróitac, Atfuat ts i8è Snuftac initivjAoXfoú). După Eschyl (Prom. vinct. 808. 809) ei locuiau lângă Arimaspii cei avuți de aur, ér după Dionysiu Periegetul în văile cele frumoșe ale Cernei, icapà téjutsa KepvYjt (v. 218 seqq.), séú lângă Erythia de lângă muntele Atlas (Ibid. v. 558-560. — Avienus, v. 738 seqq.). — După Scylax ei erau cei mai frumoși și cei mai înalți din toți omenii cunoscuți. Ei purtau haine cu diferite colori, barbă și per lung, iciufwvocopot nai nofxijta', erau călăreți deprinși, arcași și luptători cu pilul. Comercianții fenicieni le importau sticle și vase de pământ, cari se vindeau la sărbătorile libațiunilor (Moșilor). Ei se nutriaü cu carne și lapte, produceau vin mult, pe care-l esportaü de la denșii Fenicienii, însă textele autorilor vechi cu privire la Ethiopii de lângă Oceanos potamos, în urma confusiunii geografice, ce se făcuse cu Ethiopii din părțile Africeî, sunt pline de neesactități și interpolări. De unde derivă însă numele de Ethiopî, ce a fost aplicat la locuitorii de lângă insula Cerne, séú de lângă cataractele Istrului, în starea de astă-()î a cunoscintelor vechi geografice și etnografice, este greu a ne pronunța. Atât însă este cert, că Grecii sub numele de Ethiopî, înțelegeau în general pe omenii arși de sore, și denșii aplicară acesta numire nu numai la o parte din Pelasgiî, ce locuiau în nordul Istrului, dar și la Pelasgiî din insula Samothrace, și la cei din Lesbos (Pauly, R. E. I. [1839] v. Aethiopia). În vechile descrieri geografice Ethiopii de lângă Columnele lui Hercule erau înfățișați ca un popor avut de aur (Mela, III. 9. — Herodot, III*. 145. IV. 196). În acesta privință merită se amintim aici, că o parte din România de peste Carpați, anume aceia, cari se ocupă cu lucrarea minelor de aur, sunt numiți în mod satiric Topi. Se pare a fi numai un răsunset din vechia numire grecescă de AíîKorceț. Ca forme grecescî ne apar și numele de C r i ș (xpuoetoc, ^puooppoaf), ce-l portă trei râuri principale

în fine în alt loc al istoriei sale naturale, Pliniu consideră insula Cerne, ca situată în apropiere de Africa, însă într'un «Ocean» nedeterminat ¹⁾).

În acesta stare de confuziune a vechilor păreri geografice cu privire la situațiunea insulei Cerne, o lumină importantă ne aduce literatura orphică.

În poema epică intitulată «Argon au tic a», ce se atribue lui Orpheu, și al cărei fond geografic se reduce la timpuri foarte depărtate, se face amintire de insula numită Tepviç, situată în râul cel mare Oceanos ²⁾ de la strimtorile munților Rhiphaei, din sus de stâncile cele periculoase pentru navigațiune ³⁾).

După forma numelui și după pozițiunea sa geografică, insula Iernis din Argonauticele lui Orpheu, este una și aceeași cu KépvTj séu Cerne a lui Eratosthene, ér acesta ne apare într'u toté identică cu insula cea făimosă a lui Geryon, Erythia séu Rușava ⁴⁾).

După vechile descrieri geografice, Erythia, întogma ca și Cerne, este cea de întâiu insulă de lângă Columnele lui Hercule, situată în strimtorea munților, dincolo de fășia cea periculoasă de stânci, ce se întindea prin albia apelor de la un termure la altul.

Numele insulei Cerne derivă incontestabil de la orașul din apropiere. Pe teritoriul Rușavei séu al Orșovei-vechii, acolo unde faimosul râu Cerna își varsă apele sale cele furioase în Dunăre, se afla situat în epoca romană orașul numit Tierna, Tsierna, Afepvo, Zépvijç ⁵⁾).

¹⁾ PUnii H. N. X. 9. 2: In insula Africae Cerne in Oceano etc.

²⁾ Aceia, cari au considerat insula Iernis ca identică cu Hibernia (Irlandia) au avut în vedere numai simpla asemănare de nume, dar nici de cum situațiunea geografică, după cum ne-o înfățișează poema orphică.

³⁾ Orphel Argonautica, Ed. Schneider. Iena, 1803, v. 1166. 1181. Cf. Ibid. v. 1123: 'Ev piv fâp 'Pinaiov Spoc xal KaXntoc ab-f⁴⁾v

⁴⁾ După Diodor Sicul (III. 54. 4) insula Cerne se afla lângă muntele Atlas în apropiere de Amazone, prin urmare tot în regiunea nordică. Ér după Palaephat (încred. ⁵⁾ - 33) Phorcys, tatăl Gorgónilor, al Hesperidelor și al balaurului, ce pădă merele de aur de lângă muntele Atlas, era originar din insula Cerne.

⁵⁾ Pe tabula Peutingeriană Tierna. La Ulpian (lib. I. De censibus): In Dacia (cod. ⁶⁾ >a) Zernensium colonia a divo Traiano deducta. La Ptolemeu (III. 8. 10) Aίepva. ⁷⁾ e o mscrițiune de la Mihadie (C. I. L. III. 1568) statio Tsiernensis. în fine Stephan yzantinul amintesc, pe basa unui autor necunoscut, de ©epvr itoXiç ©p⁸⁾*^?, seu din ⁹⁾ racia cea vechia, etnografică, care se întindea și la nordul Dunării de jos. Este de ¹⁰⁾ at, că în dialectele grecescl litera ϑ represintă adese-ori o Z (ast-fel ©u¹¹⁾paioi și

La Herodot insula Cerne figurează sub numele de Kopauvcç (Cyraunis). Ea era situată lângă Columnele lui Hercule. Se afla în posesiunea comercianților Carthagenienl. Era lungă de 200 de stadii și îngustă, plină cu oliv! si vițe de via *). Avea așa dar aceeași formă, pe care o presintă și astă-dl insula Rușavei²).

În anticitate râul Cerna avuse o celebritate particulară, după cum o mai are și astă-dî în legendele române.

Culmea cea puternică a Carpaților, care se precipitează de la nord-ost spre Dunăre și scparează basinul României de al Ungariei, purta în vechia literatură geografică numele de Kspaiivw, Ceraunia³); fără îndoială numită ast-fel după Cerna, râul principal al acestei grupe de munți.

La acești munți Ceraunia, cari făceau navigațiunea atât de dificilă în părțile de sus ale Istrului, se raportă următoarele versuri scrise de poetul O vi di u in Tornî:

«Dacă ași mai pute se trec în liniă drept ă cu pânzele mele dincolo de munții Ceraunia, atunci ași pute fi dojenit, ca se evit stâncile cele sêlbatece. Însă astă-dî eă sunt un om, care a suferit naufragiu, șt ce-ml

Zu|î^poi.oi). Orașul ↗ al Thraciei vechi, despre care nu avem nici o notiță, că ar fi fost situat în părțile meridionale, corespunde ast-fel la Tierna seu AUpva, Zernensium colonia, Z e r n i s in Not. Orient. (1. 109.) Zernes al lui Procopiu (De aedif. IV. 6).

¹) Herodoti lib. IV. c. 195. 196. — Conferesce Comentarul din Geographi graeci minores (Ed. Didót) I. p. 7: Fâma quaedam de Cerne ins. et de Carthaginiensibus in hac regioné aurum mërce commutantibus jam in Herodoti notitiam pervenerat. — In ce privește valórea fonetică a literei K din formele grecesc! Kspvvj, Kúpauvic amintim aici următorul exemplu. După cum ne spune Herodot (IX. 20) Grecii nurniau Makistios pe un general al lui Xerxe, al cărui nume însă era Masistios.

²) După Corneliu Nepos (Pliniu, VI. 36) insula Cerne nu avea maî mult de 2000 de pași (2958.52 m.) în circuit. Ér după Draghicescu lungimea actuală a insulei Ada-Kaleh, séu a Rușavei, este cam de 1800 de pași, și lățimea cam de 400 pași (Dunărea de la gura Tisei până la mare, p. 53).

³) Eustathii Comm. în Dion. v. 389: Eio't 5£ xat itpii apv.tiv too gopsíou Kauxásoo OJ>YJ Kspáivia. — Despre Caucasul de lângă Istru a se vedé mal sus pag. 304.— Acești munți Ceraunia séú C e r a u n i i, pe cari vechii geografi i caracterizează prin un «cursus brevissimus undi s» și ca «montes opaci» (Virg. Aen. III. 506-508), aú maî fost localisât! lângă țermurii Epirului și la capul de sus al mării roșie, o confusiune între sînul vechiului Oceanos, séu al Istrului, de lângă insula Erythia și între marea e r y t h r e a. în fine o alusiune la cele doue colonne de lângă munții Ceraunia o aflăm la Eustathiu (Comment, in Dionys. v. 339): τί; D.).upix-îjt; y/tpa; jcfaț />! -S-jX^/w xoXûyai, ta Kspauv.a 8pf).

mai poté folosi mie, care înot în mijlocul valurilor, se mal cunosc acum drumul, pe unde ar fi trebuit se trec cu barca mea» *).

6. Insulele numite Faôsiça (Gadira) de lângă Columnele lui Hercule.

În apropiere de Columnele lui Hercule, vechii geografi mai făceau amintire de doue insule numite FaSetpa, Gadira *) , amendóue situate în interiorul acestei strimtorî *).

Una din aceste insule era considerată ca terminul extrem al navigațiunii pe vechiul Oceanos, de unde mai departe vasele comerciale nu puteau străbate «).

După informațiunile, ce le luase Herodot de la Grecii din Scythia, acesta insulă extremă numită Gadira se afla în rîul cel mare numit Oceanos, dincolo de Columnele lui Hercule, în apropiere de insula Erythia ⁶⁾ ; ori cu alte cuvinte, insula Gadira era cunoscută și comercianților de lângă Marea neagră. Ea se afla așa dar situată în părțile de nord-vest ale Thraciei.

Din punct de vedere al geografiei actuale, vechia insulă Gadira co-

*) Ovidii Pont. lib. II. 6. v. 9-12.

Quum poteram recto transire Ceraunia vel o,
Ut fera vitarem saxa, monendus eram. Nunc mihi
naufragio quid prodest discere facta, Quam mea debuerit
currere cymba viam f

Ci a u d i a n. în poema sa De bello Getico (v. 237 seqq.) încă atîntesce de Porțile-de-fer, ce se deschideau Geților (Ferrataeque Getis ultra se pandere portae), de stâncile cele inhospitale de Ja Cerna (inhospita Cynni saxa, și de strimtoarea clocotia în spume (freto spumante) séu «Cazane», cum le numesce poporul, însă situațiunea acestor locuri dificile pentru comunicațiunea europeană, devenind obscură în timpurile din urmă ale clasicității, numele de C y r n u s, séu C y r n o s, a fost aplicat la Corsica.

¹⁾ Scylacl's Periplus, §. 1: ΒΥΙΟΟΙ. . . . Σύο, ἀπὸ τῆς Τάσσιπα. — Ibid. § 111.

²⁾ Dionysii Orbis Descriptio, v. 450.

³⁾ Pindari Nem. IV. 69. — Solinus o numesce extremum noti orbis terminum (la Stephanus Byzantinus, Ed. 1688: v. Gadira). — Plinius (V. 17. 2): Gadibus extraribem conditis. — La Eustathius (Commentarii in Dionysium, v. 451):

⁶⁾ Herodoti lib. IV. C. 8: ἡ τῆς τοῦ Πλωτῶν . . . Ἐρυθρίας (v-jav, t-) v np toîtot tēu ἩπaxXiuiv OTYiXicuv ini tqi 'iixsovü.

respundea la insula numită adî Ogradina din clisura Dunării, și care este situată la o depărtare de $9\frac{1}{2}$ kilometri din sus de insula Rușavei.

Originea și forma numelui « Ogradina» aparține lexiconului proto-latin, seu vechil limbe pelasge ¹⁾. În apropiere de Syracuse, după cum ne spune Stephan Byzantinul, se afla insula numită 'A/paSivvj (Achratine). Este aceeași numire, pe care o are astă-dî insula Ogradina de lângă Porțile-de-fer.

Mai în sus de insula Gadira, spuneau vechile tradițiunile geografice, nu se putea naviga. Aici păreți! stâncilor erau atât de apropiați unii de alții, în cât după o notiță, ce ne-o transmite Pliniu, un singur arbore putea se împedece cu ramurile sale trecerea mal departe a vaselor de navigat ²⁾.

Tot ast-fel ni se presintă și astă-dî făimosa strimțore a Dunării din sus de insula Ogradina. Aici munții de o parte și de alta se înalță în forma unor păreți aprôpe verticali. Aici albia fluviului este extrem de îngustă (113 metri), ér partea navigabilă de abia are o lărgime de patru metri ³⁾. Era ast-fel o esactitate geografică notița, pe care ne-o comunică Pliniu, că din sus de insula Gadira, ramurile unul singur arbore puteau se împedice trecerea mal departe a vaselor plutitoare.

Mal târziu însă, când adevărata pozițiune a Columnelor lui Hercule devenise obscură, insula Gadira, întocma ca și insula Erythia séu Rușava, întocma ca și Columnele lui Hercule, a fost dislocată și transferată în părțile de sud-vest ale Europei. Și fiind-că în interiorul strimțorilor dintre Europa

¹⁾ în limba română: Ograda, septum, hortus, loc închis cu gard.

²⁾ Plinii H. N. lib. IX. 3. 1 : In Gaditano Oceano arbor in tantum vastis dispensa ramis, ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur. — Acesta tradițiune geografică nu se putea aplica la strimțorea Gibraltarului, care la punctul seu cel mai îngust după cum scrie Strabo (II. 5. 19) era lățime de circa 70 stadii, séu 12 chilom. 390 m., luând de basă stadiul attic de 177 m., ori de 14 chilom, 700 m., dacă vom presupune, că Strabo a avut în vedere stadiul ionic de 210 m.

³⁾ Kiox, Géographie militaire. IV. Autriche-Hongrie, p. 116: Le fleuve (Danube) sort du bassin hongrois et descend dans le bassin roumain par une étroite et longue brèche, qui commence à Bazias et se termine en aval d'Orsova. Ce sont les Portes de fer, que l'on distingue en Portes supérieures et Portes inférieures . . . Les Portes de fer supérieures commencent en aval de Goloubatz. Le fleuve, qui s'étalait sur une largeur de 2 à 3 kilomètres, se rétrécit jusqu'à 113 mètres, bordé par des murailles de 600 mètres de hauteur. La profondeur est 60 mètres en certains endroits; dans d'autres, au contraire, des rochers à fleur d'eau encombrant son lit, produisent des rapides dangereux et gênent la navigation; les canaux navigables n'ont pas plus de 4 mètres d'eau à l'étiage. Des bateaux à vapeur de construction spéciale peuvent seuls remonter le courant. — Keclns, Nouv. Géogr. univ., Tome XII, P- 316: les canaux navigables ont à peine 4 mètres de largeur dans cette

si Africa, nu exista nici o insulă similară, vechia Gadira a fost localizată în apele cele deschise ale Oceanului estern, lângă Hispânia Baetica, la o depărtare de 25.000 pași romanî (aproximativ 37 kilometri) în afară de strimțorea Gibraltarului¹⁾.

Situațiunea Gadirei însă în Oceanul estern era numai o simplă ficțiune. Ea nu corespundea din nici un punct de vedere cu vechile tradițiuni geografice.

A doua insulă, pe care geografii grecesci o numeau Gadira, era considerată ca identică cu Erythia, insula cea renumită pentru vegetațiunea sa exuberantă.

Erythia, scrie Apollodor, este o insulă, care astăzi se numește Gadira, în acesta insulă locuia Geryon, fiul lui Chrysaor²⁾.

Însă după poema geografică a M. Avien, nu insula Erythia, ci un loc din apropiere, și o fortăreță situată pe vârful unui munte, ce domina strimțorea, purta numele de Gadir³⁾.

¹⁾ **Plinius H.** N. lib. IV. 36: In ipso verò cãpițe Baeticae ab ostio freti passuum XXV mill. Gadis.— Èr după Strabo (III. 1. 8) acesta insulă era depărtată de promontoriul de la gura strimțorii cu 750—800 stadii, sãu 157 ¹/₂ — 168 kilometri. ") Apollodori Bibl. lib. II; 5. 10. 1. — Èr Priscian (v. 462-463) scrie: Est igitur ponto tellus circumflua prima Cui nomen Gadis. Statuas haec Herculis inter LaStephan Byzantinul Faieipa este o insulă îngustă și lungărețao fâșia, ast-fel identică cu Erythia sãu insula Rusa vei. Tot ast-fel la Eustathiu (in Dion. 64). Sub numele de Gadira (Gadis) apare Erythia și la alți autori ai anticității (Strabo, III. 2. 11; 5. 4). ²⁾ **Rufi** Festi Arieni Descripție orbis terrae, v. 98-102: In zephyrum tellus extenditur, oraque terae ultima proceras subducit in astra c o l u m n a s. Hie modus est orbis, Gadir locus, hie túmet Atlas arduus, hic dur o torquetur cardine caelum, hic circumfusus vestitur nubibus axis. Idem v. 610:

Gadir prima fretum solida supereminet arce
attollitque caput geminis inserta columnis.

Haec Cotinusa prius fuerat sub nomine p ri se o.

Cea de întâiu insulă de lângă Columnele lui Hercule (Erythia sãu ins. Rus a vel) a fost, după cum ne spune Avien în versurile de mai sus (Pliniu, Dionysiu Periegetul și Priscian) numită în timpurile mai vechi Cotinusa, adecã insula olivilor selbateci, de la xotvoc, oleastru. De asemenea scrie Pindar (Ol. III. 13-14), ^c Hercule călătorind la Hyperborei, a luat de là fântânela cele umbróse ale Istrului p u de la cataracte, de unde fluviul curgea sub acest nume) un oliv selba tec (Cf. «wsama, V. 7. 7.), pe care l'a adus și l'a plantat lângă templul lui Ios din Olympia, ca

Acest <locus> și «arx Gadir» corespunde din punct de vedere al geografiei actuale la promontoriul meridional din fața insulei Rușava, care poartă și astăzi numele de Grad, și unde se găsesc urmele unei vechi fortificațiuni¹).

Cuvântul «grad» cu sensul de fortificațiune (xetyot), nu este de origine slavonă. El aparține idiomei pelasge de la Dunăre *). în literatura clasică latină arhaicul grad us mai avea încă sensul militar de «pozițiune tare, ocupată de combatanți»^s).

se umbrescă cu ramurile sale altarele deilor și se fie pentru încoronarea ómenilor, ce se vor distinge prin faptele lor virtuose. Oleastrul era așa dar la Hyperborci un arbore sfânt. De aceea vedem pe boariul lui Geryon, că luase cu sine și strîngea lângă piept un oleastru, când Hercule venise se prădeze insula Erythia. Părerea generală este, că olivul a fost importat din Asia în Grecia, Africa, Italia și Ispania prin poporele, ce au emigrat din părțile Orientului în ținuturile acestea (Cf. Mommsen, Rom. Gesch. I. 187). însă, după cele mai vechi tradițiuni, olivul se afla în stare selbatecă pe țărmurile de nord al Istrului încă pe la începutul istoriei omenesc!, după cum se mai află și astăzi (Ji în mare abundență vița de via selbatecă. Reminiscenta măslinilor (olivilor, olea), smochinilor (ficus) și a arborilor de lămâie (citrus), plante, ce au stat odată în strinsă legătură cu instituțiunile religioase, mai resună și astăzi în poezia populară a tuturor Românilor, din Transilvania,

Ungaria, Tera-românească și Moldova. Sufală vântul și-o clătină
Peste dél, peste colină Este-o crengă de Din vârful până la tulpină .
măslină

Iainik și Bârsanu, Doine din Ardei, p. 253.

Ct. Marian, Descânțete p. 301-302. — Același autor, Nunta la Români, p. 60.

în particular despre clima de la Mihadie, din regiunea Porților-de-fer, se exprimă ast-fel D-rul Popovicî: Că clima de aici este mal moderată, dovedesce întregul tip al vegetațiunii; aici în jurul acestor băi se a fi ă plante Tauru-Caucasice, precum și multe de Istria și câte unele dintre florile, ce cresc în partea de apus a Franciei și în partea de resărit a Apeninilor și a Pireneilor. Aerul de aicea este mal mole și mal lin de cât în alte părți ale Bănatului și ale României. . . . Aici via stă liber espusă tuturor furtunelor de iernă și totuși pe la jumătatea lui August produce struguri frumoși și copti. Smochinul stă aici totă ierna desvelit, espus frigului, fără să aibă cea mal puțină scădere în vegetațiunea sa (Băile lui Hercule, Pesta, 1872. p. 65-68).

¹.) Usul de aintemeia fortificațiunii pentru apărarea căilor de navigațiune pe anumite puncte mal importante a esistat și în anticatca preistorică. După cum ne spune Strabon în Geograficele sale (XVII. 1. 18) Milesienii ocupând gura Nilului numită Bolbitinon, au construit acolo o fortificațiune cu valuri și șanțuri, τὸ Μῆτι-Ἰοίου Τείχος; adecă Grădiscea Milesienilor.

²) în nomenclatura topică română s'a păstrat mal mult forma de «Grădisce», adecă locul unde a fost construită o vechia fortificațiune. Dar mal aflăm și grad (Bel-grad séu Alba Iulia), de asemenea Grădeț, ruinele unei importante cetăți preistorice din jud. Mehedinți.

*) Livii lib. VI. 32: hostes gradu demoti. — Clceionls Off. lib. I. c. 23: tumul-

7. Columnele lui Hercule numite livrai (Gherdapurl).

Columnele lui Hercule poartă la poetul Pindar numele de IlóXai FaSetpíSec ¹⁾, adecă «Porțile Gadira».

Încă din cele mai depărtate timpuri, făimosa strimțore, pe unde Dunărea, râul cel urieș al lumii vechi, străbate din basinul Ungariei în basinul României, a avut o deosebită importanță comercială, politică și militară.

În Iliada lui Homer, acesta vestită poartă a Europei este cunoscută sub numele de $\text{atS}^{\wedge}\text{pecat TioXat}$, adecă Porțile-de-f e r, și cari se aflau în țera Ar im ii o r , acolo unde a fost aruncat într'o pescere adâncă Typhon, legendarul balaur al theogoniei²⁾; ér la poetul Claudian ele figurează sub numele de $\text{Ferratae portáe ale Geților}$ ³⁾.

De aici înainte comunicațiunea pe vechiul Oceanos potamos, séu Istru, ne apare extrem de dificilă pentru vasele de comerț ale ținuturilor meridionale.

Lângă Columnele lui Hercule, spuneau cei vechi, se afla o fâșia lungă și lată de stânci colțurate ($\text{?p(i.a, epjiata jisyaXa)}$), unele vizibile, ér altele ascunse sub suprafața apei, și cari se întindeau de-a curmezișul prin vechiul Oceanos de la un țărmure la altul ⁴⁾).

Aceste stânci atât de periculoase navigațiunii până în zilele noastre, și pe cari poetul Ovidiu le numesce $\text{fera s axa de lângă munții Ce r a uni a}$ (séu ai Cernei⁵⁾) mai purtau în anticitate și numele de $\text{Kara}^{\wedge}\text{a/Toa}$.

Suida⁶⁾), pe baza unui autor necunoscut, le descrie ast-fel: «Cataractele sunt stânci (ne-tpai) în fluviul Istrului, ce se ridică ca un munte sub suprafața apei. Aici Istrul, precipitându-se cu repede asupra acestor stânci,

tuantem de grad u dejici. — Coruelli Nepotts Themistocles, c. 5: Interim (Xerxes) ab eodem (Themistocle) gradu depulsus est. -- La vechiul termin de grad seu gradua este a se reduce și epitetul de $\text{Gradi vus allui Marte}$, ca de al castrelor, citadelor și al tuturor fortificațiilor. Conferesce la $\text{Si li us 11 al i eus}$ (IV. 222): $\text{Gradivicolam celso de colle Tudertem}$.

¹⁾ Pindari Frag. 155 după Strabo, lib. III. 5. 5-6.

²⁾ Homcri Ilias, VIII v. 15. — Cf. Ibid. II. v. 783. — Heslodi Theog. v. 820 seqq.

³⁾ În poema despre resbelul în contra Geților, v. 237.

⁴⁾ Scylacis Periplus, §. 112.

⁵⁾ OYidli Pont. II. 6. 10.

⁶⁾ Snilias, v. $\text{Kata}^{\wedge}\text{iantat}$. — Cf. Strabonis Geogr. VII, 3. 13.

este isbit înapoi eu un sgomot enorm, apoi valurile trecând peste ele cu un vuiet asurditoriu formeză vârtejuri repede, fluxuri și refluxuri, întocma ca niște carybde, ast-fel că fluviul în locurile aceste nu se deosibesce mult de strimțórea Sicilieî».

Lângă acesta barieră înfricoșată de stânci, ce forma locul cel mai periculos al Istrului, se afla pe fârmurele de nord așa numita Portă-de-fer, aiSrpetat TroXai la Homer, uXoa FaSecpiSeț la Pindar, o strimță potecă pentru căletoriî pe uscat, de sigur închisă o-dată cu o Portă de fer.

Care era însă originea numirii de IlóXai

După usul limbei române obstaculele naturale, de stânci și petre mai mari, ce se întind de-a curmezișul prin albia unui râu de la un mal la altul, și unde apa în cursul său isbindu-se de ele formează o liniă de talazuri, poartă numele de «gard»¹⁾.

Tot ast-fel interpretau și vechii geografi numele locului Gadir, séü ráSeíp^{a)} de lângă Columnele lui Hercule.

După autorii romani, Gadir în limba punică însemna «s epe s», adecă «gard»³⁾. Acesta numire însă, care la autorii grecesci ne apare sub forma de FaSeipo; (la Eratosthene xa TaSeipa, la Steph. Byz. ilj FaSsipo) nu aparține idiomei feniciene din Libia⁵⁾. Vechia populațiune a Africeî de nord, supusă în mare parte Carthagenel, era de origine pelasgă. Geții, locuitorii cei mai numeroși ai Libye!, emigrase acolo, după cum spuneau tradițiunile, din regiunea Geților europeni*).

Cuvântul Gadir după forma și după sensul său de «sepes», ce i-l dau textele latine, nu este de cât o reproducere alterată a termenului popular pelasg de gard, pi. garduri. De aici numirea grecescă (în formă plurală) •ta FaSeipa, de aici numele de IlúXat FaSeipíSec, seu Porta de lângă gardul de stânci, ce tăia de-a curmezișul albia vechiului Oceanos.

Aceeași interpretare a numelui Taoetpa, însă sub o altă formă, o aflăm și la vechii autori grecesci!

¹⁾ Conferesce mai sus. pag. 370, nota 1.

^{a)} Plinii H. N. lib. IV. 36: Poeni Gadir (appellant), ița Punica lingua se p em significante. — Arieni Descripției orbis, v. 614-615:

Poenus quippe locum Gadir vocat undique septum
aggere praeducto.

³⁾ Claudius Iulius séü Iolaus, care scrisese o istorie a Fenicienilor (<I>oiviiu*a) cercase a deriva din limba feniciană cuvântul TaSsipa, însă densul nu a aflat pentru etimologia acesta nici un cuvânt mai apropiat de cât faSov, care însemna «mic» (Etyim.^M- P- 219, 32 v. raî«pa).

⁴⁾ Isidori ni, iv

Hercule, ne spune Suida după un autor necunoscut, a aruncat petre enorme în gura Oceanului, ca se împedece intrarea bestiilor sau monștrilor *). El făcuse așa dar după legende un gard de petre de-a curmezișul prin albia fluviului Oceanos. Țr Apollodor scrie, că deită Junona trimfend o strechiă asupra ciredilor luate de la Geryon, ele se împrăsciară prin munții Tbraciei. Hercule însă atribuind acesta" calamitate râului Strymon (Istrului), i umplu albia sa cu petre, si-l prefăcu ast-fel dintr'un râu navigabil în un râu nenavigabil²⁾.

- 192. — Cataractele Dunării din jos de Rusava (Orșova) lângă Porțile-de-fer, între Gura-Văicî și Vêrciorova (România). Desemn după o fotografie, publicat de Reel us, în Nouvelle Géographie universelle, III. p. 319.

Numele de raSetptâscj róXai al comercianților și navigatorilor grccscl de-, venise o-dată forte poporal în regiunea Porților-de-fer. Locuitorii din Serbia mai numesc și as-tă-dî cataractele séu gardul de stânci de lângă Porțile-de-fer Gherdapuri, o simplă formă alterată din vechia numire comercială iaSsipiSec itúXat.

*) Suidas, v. "Epj.a.

²⁾ Apollodori Bibi. lib. II. 5. 10. 12. — La E s e h y l (Supplices v. 254-255) Strymon (Istrul) și Algos (probabil Oltul) ne apar ca doue râuri celebre ale marelui imperiu Pelasg. — Mal este de notat, că strechea, de care face aici amintire Apollodor în ^{lc}gătură cu insula Erythia și cu riul Strymon, este numai o reminiscență a tradi-tunilor greccsî despre muscele Columbace de lângă I s t r u.

8. Columna lui Hercule numită Calpe lângă Porțile-de-fer.

Tyrieni, ne spune Strabo, au fost cei de întâiu, cari căutase Columnele lui Hercule spre a întemeia acolo o colonia comercială.

Întru adevăr celebra metropolă a Feniciei, avea în mare parte a-și mulțami opulența și prosperitatea sa, comerțului celui viu cu regiunea Columnelor lui Hercule, avută de aur și de alte metale, avută de turme, de cirești magnifice, de cereale și vin.

În templul cel mare al lui Hercule din Tyr erau reprezentate cele două Columne ale faimosului erou pelag.

Una din aceste columne, după cum ne spune Herodot, era de smaragd (seu de o culoare frumoasă diafană, verde ori albastră). Ea reprezenta ast-fel

navigațiunea comercială pe apele cele mari, în particular pe divinus Oceanos potamos, părintele tuturor apelor. Era a doua columnă din metropola Tyrului (era de aur *). Ea înfățișa așa dar ceea-1-altă Columnă a lui Hercule de lângă bătrânul Oceanos,

193. — O monetă romană a Me-unde, după cum ne spune Herodot, toté tropolei Tyrului reprezentant! mărfurile feniciene se plăteau în aur²).

cele două Columne ale lui Hercule, cu inscripțiunea Col- Cele două Columne ale lui Hercule mai (onia) Tyro Metr(opolis). De de-formau tot o-dată și emblema politică și co-supt o conchilă, în care suna magistrul corăbiei spre a anunța merțială a Tyrienilor.

sosirea sa în port. După Rich, Pe o monetă din. epoca romană figurează ca Diet. d. ant. rom. 1861, p. 181. însemne ale metropolei Tyrului cele două

Columne ale lui Hercule.

Pe acesta monetă, una din Columnele lui Hercule este înfățișată lângă un vas cu o materia inflamată, seu lângă un far, ceea ce ne indică, că prima Columnă a lui Hercule era situată pe malul unei ape navigabile, lângă Oceanos potamos. Acesta era columna, pe care Tyrieni o reproduceau în smaragd, seu în colore azuria.

După vechii geografi, una din Columnele lui Hercule și în particular aceea, care se afla pe țărmurile de nord al strimtori, purta numele de KaXîn], Calpe³). În vechia limbă grecescă cuvântul KaXîr] și xdxucc însemna vas de

¹; Herodoti lib. II. c. 44.

²) Herodoti lib. IV. c. 196.

³) Strabonls Geogr. lib. 11. 1.8. — Plinii lib. III. Proem. Avlcnus v. 478. —

apă, urceor și urnă, după cum tot lângă un vas este indicată Columna Calpe și pe moneda Tyrului.

Καΰϋ, după poezia epică, ce se atribuie lui Orfeu, era una din înălțimile de la strimtoarea munților Rhipaei¹⁾, vechea numire a Carpaților, pe lângă care curgea râul Oceanos.

După vechile descrieri geografice acesta Columnă numită Calpe se afla pe culmea unui munte, din jos de insula Erythia (Cerne seiu Rușava), lângă fâșia de stânci, ce se întindeau prin vechiul Oceanos, și lângă un promontoriu, ce fusese consacrat într-o vechime depărtată lui Saturn^{a)}. Ea se afla așa dar în apropiere de cataractele Dunării, seiu lângă Porțile-de-fer. Aici mai există și astăzi o comună românească, ce poartă numele de Vêrciorova; aici există în evul de mijloc o fortăreață importantă strategică numită în documentele Ungariei Vrchov (= Urciov⁸⁾), numiri, cartă ne prezintă o formă foarte apropiată de semnificațiunea originală a cuvântului grecesc καΰϋ și καΰϋ, lat. urceus, rom. urceor⁴⁾. Aici în fine pe malul stâng al Dunării se înalță un frumos promontoriu pe vârful căruia religia creștină a așezat «Crucea Sfântului Petru», unde se mai cunoște încă forma unui scaun tăiat în piatră (este scaunul lui Geryon, cum îl numește Pausania⁵⁾), și unde mai există și astăzi simulacru cel arhaic al lui Saturn (Zalmoxis) tăiat în stâncă via⁸⁾. Acesta

Priscianus v. 335. — Charax Perganienus fragm. 16 in Frag. Hist. graec. III. p. 649).

>) Orphei Argonautica (Ed. Schneider. Jenă, 1803) v. 1123-1124: 'Ev [ièv Y"i "Pítamv Spot xal KaXncoc aè^-îjv

ávtoXía; eTpTOuaiv.....

După Trog Pompei (Justini, lib. II. c. 2) Rhipaei erau munții de apus ai Scythiei. La Avien (Descr. Orbis v. 455-6) Rhipaei sunt în partea de nord a Istrului, tot acolo și Agathyrși. În la Valeriu Flacă (Argon. v. 603-4) lângă Rhipaei sunt amintiri Geții.

) Orphei Argonautica, v. 1167. — Scylacis Periplus, §. 112. — Dionysii Orbis Descriptio, v. 451. — Bufi Avien Descriptio orbis. v. 111. 739—740. — Priscianus Periegesis, v. 334. 462. — Promontoriu consacrat lui Saturn după Avien, Ora maritima, v. 215. Cf. Strabo, III. 5. 3.

) Fejér, Cod. dipl. V. 3. 157. 1283.— Ibid. X. 2. 444. 1396. — De asupra Vêrciorovei se mai cunosc și astăzi ruinele unei vechi fortificații, numite Cetatea Oreva», situată pe vârful unui munte de formă piramidală, foarte greu de suit, și care predomină valea Dunării (Spina a nu, Diet, geogr., v. Oreava. — Tocii eseu, Revista P-istoria, I. 1. 165).

) Ariani Ora maritima, 348: Calpe . . . in Graecia species cavi teretisque usu nuncupatur urcei. — Schol. in Juvenal Sat. XIV. 279: Calpe urnae similis mons.

) Descriptio Graeciae, lib. I. 8S. 5.

) A se vedea mai sus p. 403.

este promontoriul cel sfânt (ἱερόν ἀρπώνιον), de care amintesc Scylax în Periplusul mărilor și Orpheu în poema Argonauților.

În antichitatea grecescă se atribuiau lui Hercule mari merite pentru facilitarea navigațiunii pe diferite ape curgătoare.

Cu deosebire Hercule ne apare ca una din divinitățile, ce veghea asupra navigațiunii pe Istru.

După cum scrie Trog Pompei : Filip II, regele Macedoniei, trimise o legățiune la Athea, regele Scythilor, din nordul Dunării de jos, prin care i făcea cunoscut, că pe când se afla densul ocupat cu asediarea Byzanțului, făcuse vot, ca se ridice la gurile Istrului o statuă de aramă lui Hercule, probabil pentru succesul favorabil al transporturilor de victuale de la Dunăre, însă Athea temându-se, că sub acest pretext de religie, regele Filip poate se ascunde ore-car! planuri ostile, ceru, ca se-I trimetă densului statua, promițendu-I, că va îngriji nu numai, ca acest monument se fie asediat, dar se remână și în viitoriu neviolat¹).

Ér istoricul grecesc Arrian din Nicodemia ne spune următoarele: Alesandru cel Mare trecând peste Istrul de jos, după ce bătuse pe Geți și distruse orașul lor cel mare din apropiere, făcu un sacrificiu pe fărmele Istrului lui Joe Soter (mătușorul), lui Hercule și chiar Istrului, «fiind-că i se arătase favorabili în trecerea acesta»²).

În fine împăratul Traian plecând cu reșel asupra Dacilor, Frații Arvali făcură în ziua de 25 Martie a. 101 un vot solemn de sacrificii și lui Hercules Victor, pentru ca împăratul se întorcă, sănatos, fericit și victorios din locurile și provinciile, la cari se va duce pe uscat și pe mare³).

Posițiunea Columnelor lui Hercule în apropiere de cataractele Dunării seu de Porțile-de-fer o mai confirmă și o vechia tradițiune populară.

După cum ne spune Pliniu, indigenii de lângă Columnele lui Hercule povestiau, că o-dată în aceste locuri munții din amândouă părțile erau împreunați prin o catena neîntreruptă, și că Hercule tăiând apoi jugul acestor înălțimi a lăsat se curgă oceanul, sêu marea, care era eschisă și în modul acesta el a schimbat fața naturei<).

¹) Justin! Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio, lib. IX. c. 2.

²) Arriani De expeditione Alexandri, lib. I. c. 4.

³) Henzen, Acta fratrum arvalium, p. CXLII. — în fine mai notăm aici, ca tipul lui Hercule ne apare adese ori figurând pe tnonetele orașelor comerciale din apropierea Dunării, Tyras, Calatls și Torni.

*) Plinii H. N. III. Proem.: Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africae, Europae Calpe, laborum Herculis metae. Quam ob causam

Întru adevăr strîmtorea numita Oisură a Dunării ne presintă și astă-dî în diferite părți ale sale aspectul, nu al unei eroziuni naturale, ci al unei tăieri de munți sau opere grandioase a omului preistoric *).

În nici un caz însă, vechea tradițiune despre tăierea munților de lângă Columnele lui Hercule nu se póté aplica la strîmtórea Gibraltarului, dintre Europa și Africa. Aici lărgimea canalului chiar și la punctul său cel mai îngust este de 13 kilometri, astfel că acest mare bosfor dintre Europa și Africa, nu póté fi considerat ca o lucrare de demolare a geniului și a manilor omenesc!

9. A doua Columnă a lui Hercule numită Abyla (s. Abila) în munții de apus al României.

Pe moneda romană a metropolei Tyrului se mai vede reprezentată și a doua Columnă a lui Hercule (Fig. 193).

Pe când prima Columnă e înfățișată pe acesta moneda lângă un far, adică lângă o apă navigabilă, pozițiunea Columnei a doua e indicată în mod foarte clar prin un frumos arbore de munte; este un stejariu, specia caracteristică a Europei centrale. Astfel Columna a doua a lui Hercule se afla cevași mai depărtată de Oceanos potamos, în interiorul unei păduri seculare.

După Herodot Columna a doua a lui Hercule din templul cel magnific de la Tyr era de aur²⁾. Prin această reprezentare simbolică Tyrienii voiau să exprime, că una din Columnele lui Hercule, se afla de la emporiul cel mare al prosperității lor comerciale, se afla situată în ore cari munți celebri pentru averile lor de aur.

¹⁾ Tradițiunile populare române, cu deosebire cele din Oltenia, mai amintesc de diferite tăieri de munți făcute de Jidovii preistorici, confundați adese ori cu urieșii, pentru derivarea râurilor și scurgerea lacurilor mai mari. Urme de acest gen de lucrări se află în jud. Mehedinți de asupra comunei Isvernea, pentru derivarea Cernel pe valea Coșustel, după cum se spune; la comuna Valea-Boerescă pentru împreunarea Topolniței cu Cosuștea; în județul Gorj pe muntele Piesa la Petra-scobită pentru aducerea Jiului din Transilvania; la comuna Timișani pentru derivarea râului Tismana în Dunăre (în Jilțul mare?). O altă tradițiune din comuna Vrctop (j. Dolj) ne spune, că aceiași Jidovi cercase să taie un munte, ca să abată apa Oltului și să o reverse asupra Românilor, ca să-i prăpădescă.

²⁾ Herodot lib. II. c. 44.

După vechile tradițiuni geografice Columna a doua a lui Hercule purta numele de Abylâ, Abila, Abyle séü Abile¹⁾.

Este un cuvent de rădăcină pelasgă, séü proto-latină, ce nu avea alt înțeles de cât Albula ²⁾ seu Alba ³⁾ în limba latină, românesce Alba, pi. Albe și Albele; ér în dialectul româno-istriian aba, pi. abe și abele⁴⁾. O espresiune forte usitată în nomenclatura topografică română sub forma de Petra-albă, Petrele-albe, séü Albele⁶⁾.

După ce vechile noțiuni geografice despre adevărata situațiune a Columnelor lui Hercule se perduse și amintire despre ele se păstrase numai în cărțile cele sfinte ale unor timpuri depărtate; după ce vechiul Oceanos potamos a fost confundat cu Oceanul estern, ér Libya de la Istru cu Libya din Africa ⁶⁾ autorii grecesc! transferară pe términoii Mauritanie! și Columna lui Hercule numită Abyla și muntele, pe care se afla acesta columnă, numit de unii Abylix, ér de Pliniu promontorium Album.

Însă celebrul geograf Artemidor din Ephes (pe la a. 104 a. Chr.), care visitase términoii Africeii, Spaniei și Italiei, ne spune, că nu a esistat pe teritoriul Libyei în apropiere de strimțórea Mediteranei nici un munte cu numele de Abilyx ⁷⁾, séü promontorium Album, cum î-1 numesce Pliniu ⁸⁾.

De altă parte Charax Pergamenul și Dionysiu Periegetul ne

») Abyla (Melae lib. I. 5. — Avieni Descr. Orb. v. 111. — Plinii lib. III. Proem, în edițiunile mai vechi). — Abila, variante la Pliniu și la Mela. — 'A[3ú].Y) ot-ijXf] la Ptolemeiu (IV. 1) și în Comentariile lui Eustathiu la Dionysiu Periegetul (Geogr. gr. min. II. p. 228). — 'ApiXf] în codicil cel mal bunî ai lui Strabo. — 'AXú^vj Ia Charax Pergamenus, fragm. 16. — 'AX^Y| cu u scris de asupra la Dionysiu Periegetul.

') Albula era numele vechiú a rîuluî Tibru, a cărui apă. tot-de-una turbure are o coloare albă-gălbuiă (Livii lib. I. 3. — Plinii lib. III. 5. — Virgilii Aen. VIII. 330).

*) După cum ne spune Pliniu (III. Proem.) înălțimea, pe care se afla columna numită Abyla se numia promontorium Album.

*) Malorcsu, Itinerar în Istria, p. 83.

*) Petra-albă, cătun în jud. Mehedinți. — Petra-albă, dél în plaiul Cloșanî. — Petrele-albe, o parte din culmea Olanului, de sub vérful Tatălu. — Petrele-albe, munte în j. BuzÖü. — Albele, munte în j. Nemțu. Diferite alte înălțimi cu aceste numiri a se vedé în Marele Dicționariu geogr. al României și în Convențiunea de delimitare. Ed. Bucurescî, 1887, p. 99. 107. 119 și 253.

°) La Apollodor (Bibi. II. 5. 11. 11; 5. 10. 9) ΑΙΪΥΥ) și ΑΙΤΥΥ). — Despre Ligyi de lângă Istru a se vedé mai sus pag. 409. — Liber generationis (la R i e s e, Geogr. lat. ^min. p. 162) încă presintă o variantă dei l i b i e s în loc de li gyes. — De asemenea amintesce L i v i u (V. 35) de un trib pelasg (liguric) din Italia de sus sub numele de Libui.

' ; Strnbonig Geogr. III. 5. 5.

⁸⁾ Plinii H. N. III. Proem.

spun cevași mai mult. După denșî columna numită Abyla nu se afla în Africa, ci pe teritoriul Europei¹⁾.

Acesta Columnă a lui Hercule, Abyla seu Abula trebuia să se afle așa dar în aceeași regiune a vechiului Oceanos potamos, în apropiere de strimtorile cele legendare ale acestuî fluviu, de unde mai departe călătoria pe apă și pe uscat era împreunată cu dificultăți atât de enorme.

Una din liniile principale de comunicațiune, care în epoca preistorică unia regiunea Porților-de-fer cu părțile interioare ale Daciei (Transilvania), trecea din valea Jiului pe valea Timaniș, de unde urmându-si cursul seu pe plaiuri, se urca pe culmea dealurilor și a munților, ajungea la Vârful Oslea și Dealul-negru, de aici scoboria la Câmpul-lui-Nég în valea Jiului din Transilvania.

Acest drum public, comercial și militar, care lega cele mai importante teritorii ale Daciei, cu direcțiunea către centrele cele mai politice și industriale, Sarmizegetusa, Apulum și Alburnum, este astăzi cu totul distrus și în mare parte acoperit cu arbori seculari. El mai servește numai de comunicațiune păstorilor și turmelor sale, a căror patrie, dintr-o vechime depărtată a fost Oslea și Retezatul.

Un alt ram al acestei linii preistorice de comunicațiune trecea de la Tismana peste Baia-de-aramă, de aci la Isvernea, la Cireș și descindea la Verciorova seacă Porțile-de-fer.

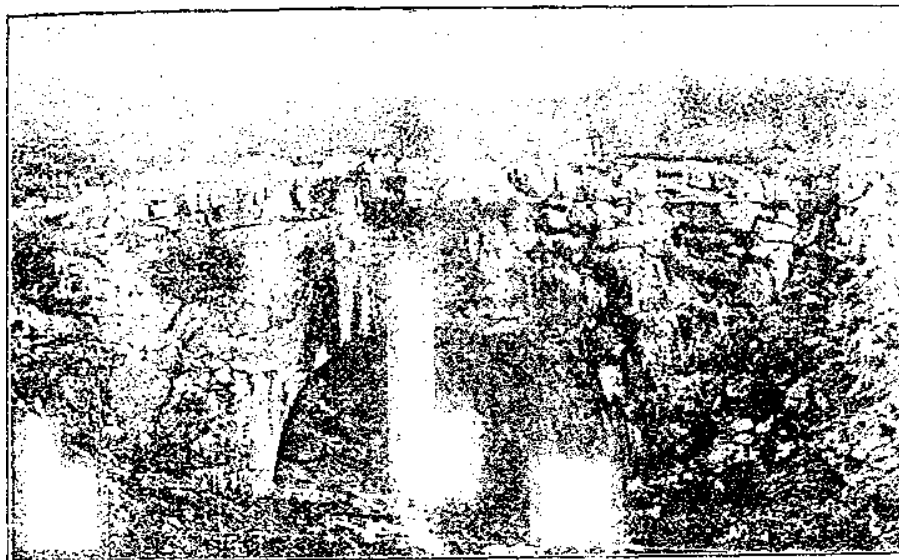
În tradițiunile populare române acest vechiu drum de munte, deschis în unele locuri prin mijlocul stâncilor, poartă numele de «drumul lui Iorgovan»²⁾, sau al lui Hercule, și una din cele mai importante urme ale acestuî drum este maiestrosul Pod tăiat în stâncă via de la comuna Ponor, între Baia-de-aramă și Isvernea, vechiul monument al lucrărilor și al timpurilor, pe cari tradițiunile le atribuie lui Hercule⁸⁾.

¹⁾ Schol. ad Dionys. Periegr. p. 641, de columnis Herculis : "Ovajia bkrj i&v EipWTaia xarà jU, gâgâpouç KaXity], y.aTa Se "EXXf)vac 'AXu^Y] . . . iuc Xóp*£ íatopsc (in Frag. Hist. græc. III. p. 640). — Dionysius in Orb. Descr. v. 334-336. Pemoneta romană a metropolei Tyrului, Columnele lui Hercule sunt reprezentate având aceeași basă comună fără a fi separate prin albia, orî cursul vre unei ape, ceea ce ne arată, că arîndouă aceste colonne principale ale lui Hercule se aflau pe aceeași parte a continentului.

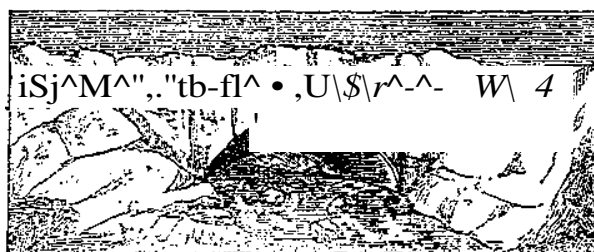
²⁾ Splneunu, Dicționar geogr. al județului Mehedinți, p. 159: «Iorgovan: drum roman, cunoscut sub acest nume în județul Mehedinți, în plaiul Cloșani și plasa Dumbrava». — Autorul acestuî Dicționar geografic consideră așa numitul drum al lui Iorgovan, ca roman, o eror, de altmîntrelea foarte scusabilă în starea actuală a cunoscînțelor preistorice.

⁸⁾ Acest pod se caracterizează prin același arc frumos circular, ce-l aflăm și la

Lângă linia principală a acestui drum Herculan, la o distanță de 4 ore de asupra Tismanei (séu la o depărtare de 78 kilometri de la cataractele Dunării) se mai poté vedé și astă-dî o columnă gigantică de petřă tăiată (gresia calcară cu mică) și care la lumina soarelui présentea o albeță strălucitoare^J). Este

194.— Pod arhaic (pelagic) tăiat în stâncă via, calcară, lung de 30 m., larg de 3 m., înalt 12 m., la corn. Ponoré, jud. Mehedinți, pe drumul dintre Baia-de-aramă și Isvernea. După o fotografia din a. 1899.

195. — Același pod după schița publicată de Căpitanul N. Filip (Studiu de geografie militară asupra Olteniei, 1886 p. 116).

un monument obscur, cunoscut numai păstorilor și locuitorilor din apropiere, și pe care tradițiunile populare î-l aduc în legătură cu faptele lui Hercule.

vechile construcțiunî romane, cum sunt d. e. Cloaca maxima, Porta citadelei din Valeria și Porta de la Volaterra (Duruy, Hist. d. Rom. I (Ed. 1877) p. 127, 237 și XXXIX.

^J) Este remarcabil, că Hurodot (II. 44) încă spune despre columna de smaragd din templu lui Hercule de la Tvr. că strălucia nóntea într'un mrwl acimirahil.

Astă-dî acesta columnă monolită, ce a fost destinată o-dată se eternizeze memoria unei mari lucrări a imperiului pelasg, este cădută jos, după cum au cădut la pământ nenumărate menhire din țerile de apus ale Europei și obeliscuri ale orașelor egiptene.

Din cauza greutatăii sale enorme, acesta columnă arhaică s'a rupt în treî bucăți, însă fragmentele eî cele masive au rămas până astă-dî ne-dislocate.

Am visitat în doué rëndurî acesta monumentală petră, în aniî 1899 și 1900.

Este o măiestosă columnă de petră tăiată în formă conică, de o grosime considerabilă, cu fețele recurbate către basa, întocma ca și columnele din Malta, ce aü fost consecrate lui Hercule de către Abdosir si Osirsamar pe la începutul secuiului al doilea înainte de era creștină ¹⁾.

Lungimea séu înălțimea acestei colonne este 4.90 m., ér diametrul de la basa de 2.3.1 m.

Nid un ornament, nici o figură, nici o inscripțiune pe părțile columnei, ce sunt la lumina dilei, dacă nu cum-va timpul le-a făcut se dispară. Ér laturea, pe care acesta columnă este cădută la pământ, a rămas necsaminată, neavënd la dispozițiune mijlócele, spre a pute mișca din loc acest colos de petră. Tóté aceste cercetări și studiî trebuind se le facem numaî nostro Marte. Acesta columnă misteriosă din munții Tismanei, nici în ce privesce figura sa, nici în ce privesce arta cu care este tăiată, séu lucrată, nu presintă caracterele epocelor istorice. Din contra ea ne înfățișeză în tóte formele și în tóté dimensiunile sale tipul columnelor feniciene ale lui Hercule. Cu deosebire acesta columnă se caracterizează prin dimensiunile cele enorme ale grosimii sale.

Aceleași proporțiuni de înălțime și grosime le aveau și vechile imitațiuni ale Columnelor lui Hercule.

Pliniu cel bătrân ne comunică o importantă notiță estrasă din scrierile filosofului grecesc Theophrast (sec. IV a. Chr.), după care columna cea de smaragd a lui Hercule din templul de la Tyr se distingea prin amplitudinea, séu circumferența sa considerabilă ^{a)}.

¹⁾ Aceste colonne avënd partea de jos arondată în formă ovală, erau așcdete pe o o basă circulară concavă, după cum se vede din csemplarul, ce a fost reprodus de Perrot și Chipiez (Phénicie-Cypre, p. 79).

^{a)} Plinii lib. XXXVII. 19. 2. Se (Theophrasto) autem scribente, esse in Tyro Hercuns templo stelen ám pl ám e smaragdo, nisi potius pseudosmaragdus sit. — în templul Vinerii din Paphus în Cypru încă se afla o columnă conică, lată la basă și subțnndu-se către vêrf (Taciți Hist II. 3: continuas orbis latiore in i t i o tenuem in ambitum, metae modo, exurgens).

196.— Columna comemorativă, numită «Petra-tăiată a lui Iorgovan» (Hercule), lângă drumul de munte, ce trece de la Tismana pes Carpați în Transilvania. Astă-dî că4uti și frântă în trei buc&ți. După o fotografia din a. 1900.

Același tip ni-l prezintă și Columnele lui Hercule, de pe maneta romană a Tyrului. Aici înălțimea ambelor colonne este numai cu puțin mai mare de cât diametrul îndoit al bazei.

În fine vom mai aminti aici de pseudo-columnele lui Hercule, ce se află în templul de la Gades (Cadix) în Hispânia, simple imitațiuni ale columnelor originale. După cum ne spune Strabo, aceste colonne erau înalte numai de 8 coți¹⁾, adică cam de 5.09 m.²⁾. Aveau așa dar aceeași înălțime, pe care o are și columna din munții Tismanei, a cărei lungime după măsurarea noastră este de 4.90 m.

Poporul român numește columnă cea arhaică din plaiul Tismanei «Petra tăiată», și reduce istoria ei la timpurile eroice ale lui Hercule.

Tradițiunea este urmatória : Iovan Iorgovan (Hercule al vechimii) plecând se se lupte cu balaurul cel gigantic, care se afla încolăcit pe lângă vârful muntelui Oslea, și-a cercat mai întâiu paloșul în petra acesta. Legenda română consideră ast-fel rupturile naturale ale acestei colonne ca tăieri făcute de paloșul lui Iorgovan.

Fără îndoială, că numirea de Petra-tăiată avuse la început cu totul altă semnificațiune. Era o petra, pe care mâna omului o tăiașe, spre a i se da o formă anumită.

Ni se prezintă acum a doua cestiune de interes istoric : care a fost în vechime destinațiunea acestei colonne monumentale din munții de apus ai României f

După vechile tradițiuni păstrate de autorii grecesci, Columnele lui Hercule erau mete séu terminii, nu numai pentru navigațiunea pe rîul Oceanos, dar și pentru călătoria pe uscat³⁾, — laborum Herculis metae.

Încă în epoca pelasgă se începuse marea operă de dezvoltare a activității economice; un sistem întins de drumuri, care se lege Europa cu Asia apusană. Una din liniile principale ale acestor căi publice continentale trecea pe la nordul Mării-negre prin pustiurile cele pastorale ale Scythiei, un alt ram prin Thracia către Helespont, și în fine al treilea drum se întindea de la Carpați către apus pe lângă valea Dunării, având probabil o linie laterală peste Alpi în Italia.

¹⁾ Strabonis Geogr. III. lib. 5 și 6.

²⁾ Lungimea cotului grecesc (coți) a fost forte variată (Cf. Herodot, II. 149; I. 178). Luând însă de basă cotul moldovenesc, séu al comercianților de lângă Marea-negră, cu 0.637 m., înălțimea pseudocolumnelor lui Hercule de la Gades era aproximativ de 5.096 m.

³⁾ N. T. V. a TV^trr, ...

Aceste linii preistorice de comunicațiune purtau în tradițiunile populare numele de drumurile lui Hercule ¹⁾.

Tit Li vi u ne spune în istoria sa romană, că după legendele mitologice ésisia prin «Alpî» un vechiu drum, a căruî coristrucțiune se atribuia lui Hercule.

O altă tradițiune o aflăm la Diodor Şicul. Hercule, scrie densul, după ce luase ciredile lui Geryon, voind se trecă din ținuturile celtice peste Alpî în Italia, a deschis și așternut cu petre drumurile cele rele și grele, ca se potă trece pe acolo cu trupele și cu tde bagajiele, ce se aflau pe carele sale de transport; și fiind-că barbariî din ținuturile aceste i atacase și'jă-fuise trupele în strimtorile munților, Hercule a pedepsit cu morte pe căpeteniile acestor făcători de rele, și a făcut ca drumul acesta se fie sigur pentru posteritate ²⁾. Aceași tradițiune o repetă Siliu Italic cu următoarele cuvinte: Cel de ântâiu a fost HercMle din Tirynt, care a trecut peste aceste colțuri neaccesibile (ale Alpilor). Deiî de sus l'au vëdut urmându-șÎ calea sa prin norî, frângând prăpăstiele munților și cu puterî estra-ordinare deschidënd prin stâncile neatinse, un drum necunoscut seculor anterióre ⁸⁾.

în fine Ammian Marcellin ne spune, că cea de ântâiu cale prin Alpî a fost construită de Hercule, când acest erou a mers, ca se nimicescă pe Geryon ⁴⁾.

După cum vedem, tradițiunile preistorice, pe carî ni le-aũ păstrat autoriî grecesci, vorbiaũ în particular despre un drum prin Alpî și pe care H aduceau în legătură cu espedițiunea lui Hercule asupra lui Geryon. Sub numele de Alpes, gr. ³⁾AX^sit, de la albuș (albî, séü acoperiți cu neuă), cei vechi înțelegeau orî-ce sistem de munți înalți și întinși.

Este posibil, că Hercule se fi deschis un drum *si* prin Alpî centrali aĩ

*) Livii lib. V. c. 34: Alpes inde oppositae erant nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule, fabulis credere libet).

¹⁾ Diodorl Siculi lib. IV. 19. 3. — în scrierea, pe care unîi o atribue lui Aristotele, sub titlul de ITepl &aoj.*3Îov ámousjxátiuv, §, 85, se amintesce de asemenea, că din Italia conducea în Celtica, în Liguria și Iberia un drum, care se numia al lui Hercule (Gen t h e, Ober den etruskischen Handel nach dem Norden, p. 8). ²⁾ Silii Italici lib. III. v. 513 seqq:

Primus inexpertas adiit Tiryntius arces (Alpium):
Scindentem nubes, frangentemque ardua montis
Spectarunt Superi, longisque ab origine seclis Intemerata
grad u magna vi saxa domantem.

⁴⁾ Ammiani lib. XV. 1. 10: Primam (viam) Thebaeus Hercules ad Gerynem ^{ex}stinquendum ut relatum est . . . prope maritimas composuit alpes.

Europei, deși Liviū ne spune forte precis, că în acesta privință nu există nici o tradițiune poporală; că despre drumul lui Hercule prin Alpi vorbiau numai legendele mitologice — nulla dum via, quod quidein continens memoria sit, nisi . . . fabulis credere libet.

Însă faimosul drum al lui Hercule, construit când luase ciredile lui Geryon din insula Erythia, este acel din Alpi Transilvaniei, cari pe Tabula Peutingeriană figurcă sub numele de Alpes Bastarnice, ér în documentele medievale ale Ungariei Alpes Ultrasilvanæ ¹⁾).

De asemenea mă vorbiau tradițiunile anticității și despre un drum construit de Hercule lângă lacul Avem, în același timp când prădase insula Erythia ²⁾. Este aceeași liniă de comunicațiune, ce duce de la Tismana peste Baia-de-aramă la Isvernea, o localitate forte celebră în tradițiunile vechimii, după cum vom avea ocaziune a ne convinge mai târziu, și pe care drum se află podul cel monumental pelasgic săpat cu multă artă în stânca nativă ³⁾.

Despre drumurile construite o-dată de Iorgovan, séu Hercule, în țerile aceste mă amintesc și astă-dî cântecele năstre poporale *).

¹⁾ Densușlanu, Documente, Voi. I. p. 250-251 a. 1247: terratn de Zeurino cum al-pibus ad ipsam pertinentibus.— Ibid. p. 251: a fluvio Olth etAlpibus ultrasilvanis totam Cumaniam. — în aceleași documente de peste Carpați, Tera-românescă ne apare sub numele de Terra transalpina, ér Domnii romani sunt numiți Wayvodae Transalpini (Densușianu, Documente, I. 2. p. 92-93. a. 1365. — Ibid. p. 359 a. 1395; p.472. 476, a. 1411).

²⁾ Diodori Siculi lib. IV. 22.

³⁾ Acest pod susține comunicațiunea peste canalul, ce se vede deschis acolo, și care după cum spun tradițiunile poporale, servia pentru scurgerea lacului, ce acoperia într'o epocă depărtată suprafața basinului din apropiere. Tot pentru scopul acesta a fost perforat și délul, ce se află la capul canalului. Diodor Sicul (IV. 18. 6) încă amintesc o tradițiune, după care câmpurile numite Tempe din Tesalia (ia •KaXoujj.eva Tejiitf] τίς ιςσιιάSo; X^e?"⁰":) fiind acoperite cu apă stagnantă, Hercule perforând délul a derivat și scurs acest lac în râul Peneu. Se pare a fi numai una și aceeași tradițiune, pe care autorii grecesci au localizat'o în Tesalia. Téj.itfa și Telj.itf] ca apelativ în limba gre-cescă însemna ori-ce vale frumoasă.

*). Ast-fcl un cântec eroic românesc despre Iovan Iorgovan conține următoarele versuri:

Câ-ci un procler ser pe
Chiar în drum î-mi șede,
Drumul î n c h i d e a !
I o r g a ce făcea
(El) așa grăia:

Procler se gășesc, Procler
se ucid, Drumul se
deschid, Lumea m'a
vorbi Și m'a pomeni

EU Se me pornesc,

j

Burada, O călStorie tu Dobrogea, p. i4s.

O amintire despre aceste drumuri vechi ale lui Iorgovan, o aflăm și în Doinele

în fine mai adăugăm aici câte-va cuvinte cu privire la Columna Abyla. După cum ne spune Herodot columna a doua din templul lui Hercule de la era din aurul cel mai curat³). O simplă simbolizare a regiunii, unde se afla de fapt a doua columnă a lui Hercule. Acesta columnă nu avea așa dar nici un raport cu navigațiunea, ci numai cu munții, sevă căile continentale, după cum tot ast-fel era reprezentată și pe moneda romană a Tyrului.

După tradițiunile populare române regiunea Carpaților din partea de nord a Porților-de-fer purta o-dată numele de Munții-de-aur⁸). Chiar și astă-dî vârful de sud-vest al Retezatului este cunoscut sub numele de S l a t a, adecă Muntele-de-aur³).

Ast-fel acesta columnă monumentală de lângă drumul lui Iorgovan, ce trece peste culmea Carpaților în Transilvania, ne apare, atât după tradițiune, cât și după tipul seu, ca una și aceeași cu Columna a doua a lui Hercule, numită Abyla seu Petra-albă (<).

române:

Taie lunca de din vale
Și răchita din cărare,
Ca se se deschidă, c a l e
Se trecă I o r g u cĂlare.

Șezatorea, (Fălticeni) I. p. 13.

Tu sè-mî tai aşchia mare S'o
puî punte peste mare, Se
trecă I o r g u cĂlare.

Tocilescu, Materialurt folk. I. p. 375.

Aceste versuri din urmă sunt satirice. Înșă ele se esplică prin notița lui Diodor Șicul (IV. 19. 4), că Barbarii din ținuturile alpiilor, pe unde î-și construiseră Hercule drumul seu, i atacase și jăfuiseră trupele în strimtorile munților; Hercule însă prinse și pedepsi cu moarte pe căpeteniile acestora. Un alt fragment ironic, însă în formă alterată, ni se comunică de la Vașcau (comitatul Bihor):

Constantine Iorgovan, Busdugan, săgeți ne dă . . . Se-
ți păzim armadia . . . ') **Herodoti lib. II. c. 44.**

'} «Că Iovan a venit din partea de la răsărit, ca se caute o față din Munții de aur» (în v. D. Petrescu, corn. Sâmburesci, j. Olt.) — A se vedé și capitulul următoriu despre legenda Hercule și Echidna.

') Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1 : 75.000, Zone 24, Col. XXVII.

) Columna lui Hercule numită Cynegetice. Despre numărul Columnelor lui Hercule existau în anticitate diferite păreri. După cum scrie Hesychiu, unii voriau de doue, alții de trei, de una, ori de patru colonne ale lui Hercule. S c y l a x în erjplul marilor (§ 1) încă se exprimă ast-fel: «Voiu începe de la Columnele lui

rcule în Europa și voiu continua până la Columnele lui Hercule, ce sunt în y a». Résulta așa dar din aceste cuvinte, că în literatura geografică mai veche se

* "tru adevêr de mai multe colonne ale lui Hercule. Unul din istoricii grecesci,

* "gamenu, care truse în timpurile lui Hadrian și ale Antoninilor, consi-

**10. Argonauții întorcându-se în Elada pe Oceanos potamos (s. Istru)
trec pe lângă Columnele lui Hercule.**

După Odyssea lui Homer, expedițiunea eroilor Argonauți se întorce în Thesalia pe râul cel mare, Oceanos potamos, și renumita lor corabia, Argo, trece pentru prima oară cu deplin succes pe lângă stâncile cele periculoase din albia acestui râu.

«De primejdia acestor stânci», scrie Homer, «nu a scăpat nici o corabia omenescă din câte se au încercat se trecă pe aici. Tablele lor s'au sfărâmat și valurile apeii cu vârtejurile lor cele violente le au înghițit dimpreună cu corpurile oamenilor. Numai o singură corabia de mare s'a străcurat pe aici, Argo, cea mai ilustră dintre tóte, când s'a întors de la Aeta, și ea de sigur ar fi fost isbită de petrele cele mari (jirfaXac rcofl rcéTpaç), însă deita Junona a ajutat'o ca să trecă, fiind-că iubia pe Iason» *).

Aceste stânci atât funeste navigațiunii din așa numitul Oceanos potamos erau cataractele Istrului.

deră columna numită. Calpe ca identică cu Alybe (s. Abyle), ér despre columna a doua densul ne spune, că Grecii o numiaü Kov'írttix'í) și Barbarii "Ajîsvva (xata [Uv "EXVr]-vaç KovfjY⁶"*) x*-a 8e pappapouc "Afitvva. Frag. Hist. grace. III. 640). în vechia limbă grecescă cuventul xuvriY⁶ însemna a vena; xuvTj-föc, venătoriu și xuvefetix-) venătoare. Avem așa dar aici erăși o numire geografică alterată, spre a i se da o semnificațiune grecescă. Posițiunea acestei colonne, numită Cynegetice era după Charax în Libya. Însă de sigur, că vechile isvóre vorbiaü nu de Libya africană, ci de Libya de lângă Istru (Conf. pag. 409 nota 1), ale cărci frontiere astă-di nu le mal putem cunósce. Este însă de lipsă să amintim aici un fapt important, cala comuna numită Câmpul-luî-Neg din valea Jiului în Transilvania, unde cobora drumul cel de munte al lui Iorgovan, o parte de hotar portă și astădi numele de <Petra luî Iorgovan>. Se pare așa dar, că Kovvj-fetwf), ce desemna una din cele trei, ori patru, Columne ale lui Hercule este numai o formă coruptă din numirea topografică Câmpul-luî-Neg. în fine în ce privesce numirea de ^vAfewa, séü după o variantă "AjSivva, acesta este numai o simplă traducere posterioră a cuventuluî grecesc Kovfrietix-i). însă Charax a întrebuițat pentru substantivul grecesc Kov⁶eti*-)], venătoare, infinitivul poporal: a vena, ("A pEwa séü ^XA fitvva). Locuitorii barbari de lângă Columnele lui Hercule, din a căror limbă a luat Charax, ori predecesorii sei, cuventul "A pevva, cu înțelesul de xovsf EUJ, erau așa dar un popor de origine proto-latină séü pelasgă. Se vorbea așa dar încă în timpurile lui Hadrian lângă Istru cu aceleași forme gramaticale, cu cari se mal vorbesce astă-dl. însă forte probabil, că acesta notiță a lui Charax derivă din timpuri anterioare cuceririi Daciei. ^{a)} **Homeri** Odys. v. 66-72.

însă eroii Argonauți continuându-și navigațiunea pe râul Oceanos în sus, ajung cu corabia lor cea sfântă și la Columnele lui Hercule de la strîmtorea munților Rhipaei.

După poema epică, ce se atribue lui Orpheu, Argonauții întorcându-se cu lâna de aur în Elada, trec mai întâiu cu corabia lor pe lângă Scythîi ar ca și pe lângă pastorii Hypeborei, apoi ei intră în valea cea lată a munților Rhipaei, ajung la strîmtorea acestor munți, unde se afla înălțimea numită Calpis, de aci cuprinși de frică și de fiori extreme, ei trec pe lângă vulturile și stâncile, ce se aflau în apropiere de insula Iernis (Cerne), apoi ajung la gura râului Ternesos și se abat în port lângă țărmurile, pe care se aflau Columnele lui Hercule ^a).

Ternesos de lângă Columnele lui Hercule, de care ne face aici amintire poema orphică, este în fond una și aceeași numire geografică, ce ne apare și în epoca romană, sub forma de Tierna, statio Tsiernensis, Dierna, Zernes, Zernensium colonia, un oraș important odată pe teritoriul Orșovei de astăzi ^aj. Esistă însă o singură deosebire, în ce privește

^a) **Orphei** Argon. v. 1242—1243 :

Σ'.airp-fjaaovtst àv à tojia Tepvrçooio ot-

fjXaioi 8' èxsXoaçXsv **HpaxXvjOC.**

După poetul Pindar (Pyth. IV v. 251) Argonauții trec din apele Oceanului în pontul roșu (iv t' iLxsavou ittXaftaat (iifev *OVTU> T' spoâ-p<j)). Sub acești numire însă, de pontul r04;u, este a se înțelege cotul său sinul cel al Dunării de lângă insula Rușavel (Erythia), ér nu Marea-roșă dintre Arabia și Egipt. Pindar luase cuvintele de itov-co; epuS-poț din o vechia colecțiune de cântece eroice populare, în carî «vadul Rușavei» (Popoviciu, Băile lui Hercule, p. 41) se numia «podul Rusavei», după cum sub acesta

numire ne mai apare și astăzi într'un cântec tradițional

lován Iorgovan, românesc :

Braț de busdugan, Și se prepurta

Și se preumbla La vadul Dunării,

La podul Rușavei...

Citană, Balade pop. p. 49.

Herodot încă amintese de o vechia tradițiune, ce i-o comunicase preoții egipteni, că regele Sesostris plecând cu o flotă compusă din corăbii lungi, a supus pe locuitorii de lângă 'Epuftpa S-aXaaaa, de unde mai departe nu a putut naviga din cauza strîmtorilor (&7ti Ppayeuçj). Acest Sesostris este unul și același cu Osiris, marele rege al Egiptenilor, care străbătuse cu oștirile sale până la isvórele (cateractele) Istnilul (Diodor I. 27. 5), Poema orphică încă amintese de strîmtórea Erythia (v. 1048) de lângă munții Caucas, său Cârpați. — Pe când la Homer și în poema orphică, Istrul, pe care se întorc

rgonauțu în Elada, figurează sub numele de ixsavóc itatásét și àxaVxpooc UIXB«VOÇ, același Istru

^a P^Qiodor (I. 9. 24. 4) ne apare sub numele de Eridan, ér la Diodor Șicul de Tanaisis anuvius al Romanilor (A se vedé mal sus pag. 117 nota 3, și pag. 386 nota 2). J

A se vedé mal sus pag. 416, nota 5.

aplicațiunea acestei numiri. Sub numele de *oto^a Tepv/jaoto* aici sunt a se înțelege numai gurile râului Cerna, care se versa în Dunăre lângă Orșova.

Cu legenda despre cucerirea lânii de aur se ocupase în timpurile din urma ale anticității încă doi poeți celebri, Apolloniu Rhodiu (sec. III a. Chr.) și Valeriu Flacc.

Amândoi acești autori se distingeau prin erudițiunea lor mitică și geografică și amândoi recunoscneau, că râul cel mare al geografiei ante-home-rică, Oceanos potamos, și care se versa în Pontul euxin, nu era altul de cât Istru.

Eroii Argonauți, după Apolloniu Rhodiu, se întorc în Elada cu lâna de aur pe apele Istrului, numit *^Iarpoto* (iéyaç 'pooç și *xépaç* 'Qxsavofo ¹⁾). Ei trec malântâiu pe lângă păstorii cei sălbateci (*rcot[javec oE^pauXot*), pe lângă Thracii mestecați cu Scythi, și pe lângă Sigynii ⁸⁾, cari locuiau după Herodot în părțile de nord ale Istrului de jos.

Tot prin gurile cele vaste ale Istrului se întorc Argonauții în patria lor și după poema epică a lui Valeriu Flacc ³⁾.

Ast-fel Columnele lui Hercule, pe cari poema orphică le pune la strîm-torea munților Rhipaei și lângă râul numit Ternesos, se aflau în apropiere de cataractele Istrului, lângă Cerna.

O importantă notiță despre Columnele lui Hercule o mal aflăm și la gramaticul roman Servius Maurus Honoratus din secuiul al IV d. Chr., un literat cu cunoscințe extraordinare antiçare, istorice și mitologice.

În comentariile, ce le scrisese Serviu asupra Enéidei lui Virgil, densul ne spune următoarele : «După cum cetim, Columnele lui Hercule se află și în regiunea Pontului și în Hispânia» *).

Serviu, după cum vedem, mal adause aici cuvintele «și în Hispânia», fiind-că acesta ficțiune devenise consacrată în curs de mal multe secole pe tabulele geografice grecesc!, cu tóte că Romanii, cari cucerise Iberia și Africa de nord, nu aflase acolo nici o urmă, nici o tradițiune, despre Columnele lui Hercule.

¹⁾ **Apollonii Rhodii** Argon. lib. IV. v. 302. 282.

²⁾ **Apollonii Rhodii** Argon, lib IV. v. 316 seqq.

³⁾ **Valerius Flaccus** Argon. VIII. v. 189-191:

..... sequemur
Ipsius amnis (Istri) iter, donec nos flumine certo
Perferat, inque aliud reddat mare.

*) **Servius** în Virgilii Maronis opera (Ed. Venetiis, 1544 p. 455 verso): Nam Colum-nas Herculis Ieyimus et in Ponto et in Hispânia.

11. *Emforiele Tartessos (s. Tertessus) și Cempsii lângă Columnele lui Hercule.*

În apropiere de Columnele lui Hercule, vechii geografi și istorici mai aminteau pe baza unor tradiții anterioare, de două emporii, séu târguri, însetrate din punct de vedere industrial și comercial, unul cu numele Tartessos, seu Tertessus, și altul Cempsii *).

Aceste două emporii tradiționale întreg ca și Columnele lui Hercule, ca și insulele de lângă aceste Columne, au fost transportate în timpurile din urmă ale anticității pe teritoriul Hispaniei, în apropiere de strâmtoarea Gibraltarului. De fapt însă de la Pyrenei și până la țărmurile meridionale ale Iberiei nu a existat nici o localitate cu aceste numiri.

În lipsă de orice urme pozitive istorice și de orice tradiții locale, unii din autorii greci! presupuneau, că vechiul Tartessos se ar fi aflat în delta râului numit Baetis *). Alții însă din contră susțineau că Tartessus preistoric ar fi fost identic cu orașul numit în epoca romană Carteia (astăzi San-Roque) de lângă strâmtorile Mediteranei *).

Însă unii Tartessos pe teritoriul Cartei erau numai o simplă ficțiune a autorilor greci!, căreia administrațiunea publică romană și geograful roman nu-i atribuiau nici o credință. Ast-fel Pliniu cel bătrân ne spune, că numai Grecii! numeau Cartela Tartessos *). Érou geograful Mela, care era născut lângă Cartea, încă nu poté să ne spună nimic cu siguranță în acestă privință, ci se mulțumesc numai se reproducă părerile altora, însă cu un fel de îndoială din partea sa. «Cartea», dice dînsul, «care după cum socotesc unii, a fost Tartessos»).

Tartessos avuse un rol însemnat în istoria civilizațiunii. El fusese unul din emporiile cele mai celebre ale lumii vechi. Cu deosebire el ajunsese

) Rttfl Arieni Descr. orb. v. 478-480 :

..... tumet illic ardua Calpe

Tartessusque super sustollitur, indeque Cempsii
gens agit.

) Strabonlg Geogr. III. 2. 11.

*) Strabonis Geogr. III 2. 4.

4) PHnil H. N. III. 3. 2: Carteia Tartessos a Graecis dicta. . .) *^{ela}e Kb.

III. 6: Carteia, ut quidam putant, aliquando Tartessos. —Cicero ^o epistolă a sa către Atticus (VII. 3) numesce în mod ironic pe senatorul Cornelius i care era originar din Ispania delà Gades, Tartesium istum.

la o importanță imensă pentru comerțul Fenicienilor ¹⁾. Ținutul său era extrem de avut în mine de argint, de aur, de aramă, de cositoriu, și plumb ²⁾).

O interesantă notiță despre tesaurile sale cele mari metalice o aflăm la Herodot. «Nisce comercianți din insula Samos», scrie densul, «aruncați de vânturi în navigațiunea lor și retăcînd, ajunseră pînă la Tartessos dincolo de Columnele lui Hercule, ca și cînd i-ar fi dus în părțile acele sortea lor cea bună. În timpurile acele, acest emporiu era încă întreg. De acolo el se întorseră cu cel mai mare câștig, ce l'au făcut Grecii vre o-dată, după cum seim pînă astă-dî. Apoi Samienii separară a deca parte din câștigul lor, în valoare de 6 talenți, din care dispuseră a se face un crater de aramă, după modelul celui Argos, și în jurul căruia se ridicau în sus nisce capete de grifoni ³⁾. El apoi dedicară acest crater în templul Junonei, unde-1 aședară pe trei colose de aramă, înalte de cîte 7 coți și îngenunchiate» ⁴⁾).

După cum rezulta din tóte aceste notițe istorice și geografice, vechiul emporiu Tartessos, celebru pentru avuțiile sale metalice, a fost un oraș de proprietari și de lucrători de mine.

În Carpații Transilvaniei, cu deosebire în regiunea munților metaliferi, noi mai întîmpinăm și astă-dî o mulțime de înălțimi păduroase, ce poartă numele enigmatic de Certes. Este un cuvânt de origine pelasgă, fiind-că-1 aflăm în ținuturile cele mai vechi ale Pelasgilor europeni; un cuvânt însă, al cărui sens primitiv astă-dî cu siguranță nu-1 mai putem cunoște.

În timpurile dominațiunii romane, un oraș din Pannónia inferióra, situat în apropiere de Dunăre, purta numele de C e r t i s ⁵⁾, C e r t i s i a ⁶⁾, Kaptissa ⁷⁾. În Transilvania o localitate cu numele de Certes este pînă în zilele noastre renumită pentru minele sale de aur și de argint.

*) În istoria Fenicienilor numele Tartessos ne apare sub forma de Tarșiș.

¹⁾ Producțiunile metalifere ale Tartesului erau după profeții Ieremia (10. 9), și Ezechiel (27. 12) argint ciocănit, fer, cositoriu și plumb; după Scymnus (v. 165-166) staniu, aur și aramă foarte multă. După Stephan Byzantinul (v. TapMjoooc și "Jpuí-Xa) argint, staniu și aur. În ținuturile Eladei esportaui de aici aramă (Herodot, IV. 152. Pausania, VI 19. 2).

²⁾ Acești grifoni (fpójisc), simbol al țerei Hyperboreilor, indicau în mod foarte clar proveniența metalului. Isidorl Orig. XII. 2. 7: Gryphes . . . hoc genus ferarum in Hyperboreis nascitur m o n t i b u s.

³⁾ Herodotl lib. IV. 152.

⁴⁾ Tab. Peut. (Ed. Miller) Segm. VI. 2.

⁵⁾ Ravonnatis Cosmographia (Ed. Finder et Parthey; p. 216.

⁶⁾ Ptolemaei lib. II. 15. 4.

Faimosul Tartessos, ori mai corect Tertessus, după cum ne apare el în edițiunile cele mai vechi ale lui Priscian, aparținea așa dar după numele seu la regiunea Carpaților, unde civilizațiunea metalurgică luase o dezvoltare încă din cels mai depărtate timpuri. Numirea sa indigenă se vede a fi fost cu siguranță Certes.

În ce privește pozițiunea sa geografică, <prea fericitul> Tartessos, cum îl numește Scymnus, se afla situat din sus de promontoriul Calpe ^{a)}, însă mai depărtat de țărmurile râului Oceanos seu Istru ^{a)}.

Poetul epic Siliu Italic ne prezintă următoarea iconă a regiunii, în care se afla orașul Tartessos.

«Tot ast-fel părintele Oceanos cu apa sa cea mândrosă bate promontoriul Calpe ale lui Hercule, tot ast-fel vârtejurile sale cu undele lor ce urlă, se precipită cu violență în cavitățile, ce se deschid în sânul acestui munte, stâncile din albia râului gem, ér undele sale se bat și resfrâng de còstele cele stâncose cu un șgomot așa de enorm, în cât l'aude și Tartessus, separat de țărmuri prin ținuturi întinse ^{s)}).

După tóte fântânele istorice și geografice, Tartessos, orașul ómenilor celor avuți, se afla în apropiere de Cerna.

În părțile de sud-vest ale Mihadiel, în apropiere de linia cea mare de comunicațiune a Daciei, Dierna—Tibiscum, o grupă însemnată de munți poartă numele de Cer t e g ^{*}). În aceeași regiune, cam la jumătatea drumului între Mihadiă și Orșova, pe valea cea frumoasă a Cernel, noi întîmpinăm astăzi un sat însemnat românesc, al căruî nume este Topleși. Este o numire, ce ni se prezintă adese ori în ținuturile metalifere din Carpați. Doue sate din Transilvania, însemnate din punct de vedere al industriei metalurgice, ne apar sub numele de Toplița, unul cu mine de aur și de argint, altul

⁾ Prisciani v. 335 337 :

. . . Calpen quae summám sustinet un a m Herculis e statuis;
quam supra dives et alta Tartessus, Cempsique sedent . .

. CI. Avieni Descr. Orb. v. 478-481. ²⁾ Poetul Stesichor la
Strabo, lib. III. 2. 11. ^{*}) Siliu Italicu Pun. lib. V. v. 395 seqq. :

Ceu pater Oceanus quum saeva Tethye Calpen Herculeum ferit,
atque exesa in viscera mentis Contortum pelagus latrantibus ingerit
undis, Dantgemitum scopuli; fractasque in rupibus undas Audit
Tartessos latis disterna terris. ^{*}) ^{s)}pecial-Karte d. oesterr.-ung.
Monarchie. 1: 75.000. Z. 26. C. XXVI.

cu mine de fer ¹⁾). Tot în apropiere de Topleți mai aflăm încă alte două înălțimi numite «Rudina» și «Rudina-mare». Un al treilea deal cu numele de «Rudina» se află de asupra Orșovei. Sunt niște vechi numiri topografice, ce ne pun în evidență faptul, că odată în această regiune au existat lucrări întinse de mine ²⁾).

În părțile de jos ale Cernei tradițiile populare române despre Hercule sunt cu deosebire localizate pe teritoriul satului Topleți.

După cum ne spune gramaticul Apollodor din Athena, Hercule, răpind cireșii lui Geryon din insula Erythia, a trecut cu ele la Tartessos ³⁾). În aceste timpuri așa dar, localitatea cea mai importantă din apropiere de Erythia sau de insula Rușavei era Tartessos.

Încă din o vechime foarte depărtată a existat lângă satul Topleți un vad principal de trecere peste râul cel sălbatec și periculos Cerna.

Aici pe ambele maluri ale râului călătorul poate observa niște podișuri naturale din stânci, din cari unele se întind aproape până în mijlocul albiei, iar pe aceste stânci se mai pot cunoaște până astăzi diferite forme săpate, ce ne prezintă o asemănare uimitoare cu urmele de om, de cai, de boi, de vițel și de câni. Am examinat în două rânduri aceste vechi și curioase vestigii de la Topleți, și tot de una convicțiunea noastră a fost, că e foarte greu a decide, dacă ele sunt formate de natură, de mâna omului, ori dacă ele sunt într-o adevăr mărturie ale unor timpuri geologice depărtate. Tradițiile populare ne spun, că pe aici a trecut Iorgovan cu calul său ⁴⁾). Fără îndoială, că această tradiție despre urmele lui Hercule, ale calului său (și poate ale cireșilor lui Geryon) imprimată în stâncile de la Topleți își are sursa sa în cultul cel vechiu al acestui erou lângă Cerna. Hercule, ne spune istoricul lui Alesandru cel Mare, Arrian din Nicomedia, era adorat în Tartessos ⁵⁾).

Mai aflăm la satul Topleți de lângă Cerna încă o altă importantă tradi-

¹⁾ Fridwaldszky, *Minero-logia* (Cluj, 1767) p. 83. — **Bleilz**, *Handbuch d. Landeskunde Siebenbürgens* (1857) p. 274.

²⁾ Diferite localități metalifere din Transilvania și Ungaria poartă astăzi numele Ruda, Rudina și Rodna. În vechea limbă latină rudus, sau raudus și rodus, însemna o bucată de mineral de aramă și peste tot aramă nelucrată (Varron, *L. L. V. 34.* - *Festus*, v. Rodus). Probabil, că în limba lucrătorilor de mine rudus sau rodus se aplica pentru toate frustele de metal. De aici în limba română Rudari (Băiași), culegători de aur din năsipul râurilor.

³⁾ Apollodor *Biblii*. II 5. 10. 8.

⁴⁾ **Popoviciu**, *Băile lui Hercule* (Pesta, 1872) p. 40. ,

⁵⁾ **Arrian** *De expeditione Alexandri*, lib. II. 16. 4.

,g populară, ce se pare a fi numai un rest din legenda vechiului Tartessos.

În timpul, pe când luxul și tot genul de plăceri făcuse o violentă irupțiune în sînul societății romane, unul din termini! cel mai aleși, ce caracterisai! făimosele cine ale aristocrației de la Tibru, era «muraena Tartessia»¹⁾, seu mrena de Tartes. O expresiune mai mult legendară de cât geografică, în aceste timpuri de decadență a moravurilor vechi latine, însemnătatea industrială și comercială a Tartessului dispăruse de mult, ér pozițiunea sa geografică devenise obscură.

Un fapt însă destul de instructiv résuma din acesta tradițiune romană, că mrenele cele luxoase de Tartessus își avuse o-dată legendele lor particulare, că ele erau socotite ca cele mai superioare în genul lor.

Întru adevăr pe o medalie autonomă, ce portă numele de TARTES²⁾, însă a cărei proveniență nu o cunoșcem, ne apare, ca un fel de emblemă a acestui vestit oraș, un spic și un pește, de sigur o muraena Tartessia, simbol expresiv al unei vechi legende.

După tradițiunile poporului român, și cu deosebire după cele de Ia Topleți, mrenele cele legendare ale timpurilor eroice se aflau în râul Cerna, lován Iorgovan urmărind balaurul cel urieș, aude lângă Topleți glasul cel melodios al unei fete ce cânta. Răpit de frumusețea acestei cântări și uitându-și de balaurul, pe care-l persecuta, el se adresează Cernel cu rugarea, să-și înceteze urletul, promițendu-I, că-I va da o mrenă de aramă, o mrenă argintia, în fine o mrenă auria³⁾. Acesta mrenă de aur, după cum ne spune poporul, se mai găsește și astăzi în apele Cerneî. Pescarii adese-orî o prind, însă el o lasă erăși liberă în Cerna, temându-se de mânia acestei furioase ape *).

¹⁾ Anil **Gellii** N. A. lib. VII. c. 17. — De Tapvrçaia [j. upatva amintia și poetul comic Aristophane, născut pe la a. 444 a. Chr. (Suidas, v. Taprf]oooŧ).

²⁾ Mioanct, Description d. médailles antiques, I p. 26. — Tartesul avuse o însemnătate nu numai industrială dar și politică. Ast-fel Herodot (I. 163) ne amintesc despre un rege al Tartesienilor, de pe la mijlocul sec. VI a. Chr., al cărui nume era Arganthonius (Sate cu numele de Argintoia, Argintoienî și Argitoieni există în j. Dolj și Romanați, ér lângă Tartessos se afla Muntele-de-argint. Cf. p. 446). Acest rege, celebru pentru avuția sa cstra-ordinară, a stat pe tron 80 am. El trăise peste tot 120 am și se afla în relațiuni foarte amicale cu Phocienii din Elada, pe al căror teritoriu, după cum sc, se afla oracul și templul de la Delphi, întemeiate de Hyperboreii de la Istru.

³⁾ PopoYicln, Băile lui Hercule, p. 36-37. — Spineana, Diet, geogr. Mehedinți, p. 161. — «•ienescn, Balade, II p. 13. — Alexicl, Texte, I. p. 110.

⁴⁾ **Popoviciu**, Băile lui Hercule, p. 40. — Mrenele de aramă, de argint și de aur, ce Par în legendele Cerneî, simbolisau tot o-dată și avuțiile metalice ale acestei regiuni.

în fine lângă satul Topleți se mai ved și astă-dl resturile unui vechia apeduct, 11 arcuri magnifice, pe cari însă archeologii le consideră de romane.

Vechiul oraș Tartessos s'a aflat fără îndoială în apropiere de cataractele Dunării *). în timpurile M Hercule Iberia n'a avut nici o importanță industrială și comercială pentru civilizațiunea de la Pont și din părțile de resărit ale Mediteranei *).

) Se pare, că o-dată numele de Certes se mai auctia în cântecele populare române despre Iovan Iorgovan. Ast-fel într'o variantă, ce ni se comunică din jud. Teleorman, Iorgovan adresându-se Cernei i d.ice :

Certă-ți urletul,

ÉR Cerna :

Urletu-și certa . . . ,

Moie-ți talaziî, Arată-ți vadu.

Vadul și-arăta . . .

După cum vedem, întîmpinăm aici introduse într'un mod cu totul anormal cuvintele <Certă-ți> în loc de forma originală «încéta-ti». Un cas analog î-1 aflăm într'un cântec eroic despre Gruia, unde epitetul seu geografic de «Rusavanul», a devenit un calificativ al tipului seu fisic: «e cam negru roscoban», (Șezătoarea, II. 34).

⁸⁾ Alte date geografice cu privire la pozițiunea celebrului oraș Tartessos mai avem următoarele. După Stephan Byzantinul orașul (τόπος;) Tartessos se afla situat lângă râul, ce purta aceeași numire și care curgea din Muntele-de-argint (ἀιτὲ τοῦ Ἄπφουῦ ἰπουῦ). Același munte în Argonauticele lui Apolloniu Rhodiu (IV. 323-324) ne apare sub numele de Anguron ("Ἀφφουῦ ὄπος), și a căruî pozițiune era lângă strimtoarele Istrului. Tap-csooi itoTafieț după poetul Stesichor (a. 630—550 a Chr.), care se ocupa în special cu legendele lui Geryon, curgea cam în fața insulei Erythia (Rușava), și avea nisce isvóre imense, ce eșiau din o pescere, care se afla în Muntele numit Rădăcini-de-argint (ὄρεσὸν ἄβρ.ρέπαç xXetvâç 'Rpud'iaç Tctprpooû noTaj.ou napà *Ku.fat* aitsípovai; ἄppopíCouç év xeúö-lj.ii>vt népat. La Strabo, III. 2.. 11). Acest Tartessos potamos atât după gurile sale, ce erau cam în față de insula Rușavei (Erythia), cum și după isvórele sale, ce-l desemnează în mod așa de clar, era unul și același cu Cerna. Rîul «Cerna», ne spune Marele Dicționar geografic al României, «isvoresce în formă de bolboros dintr'o pescere din póla muntelui G ard oman». Acest Gárdoman se pare a fi una și aceeași numire cu "Ap-fupov Spot; er Rădăci ni l e, de cari aminteste Stesichor ne indică muntele numit astă-di Radoceaș (vecin cu Gárdomanul) și din care curge un alt isvor al Cernei. In nici un cas însă orașul Tartessos nu se află situat pe țCrmurile Istrului séa pe teritoriul Orșovei astă-di. Itinerariul la Tartessos, după cum ni-1 presintă Scymnus în Descrierea sa geografică (v. 145-166), era următorul: După promontoriul (cel sfânt), pe lângă care aveau să trecă vasele comerciale (astă-di Vf. St. Petru de lângă cataracte) urma insula Erythia (Rușava); în vecinătatea acestei insule se afla legendarul orașGa-dira (adî «Grad» de pe teritoriul serbesc, séu vechia «Grădisce» a Orșovei). Apoi la o depărtare de doué ori așa de mare, ca de la promontoriu până la Erythia, urma «prea fericitul târg» și oraș Tartessos. Acesta îndoită distanță corespunde pe deplin la locul de pe valea Cernei, unde se află astă-d.î satul Topleți. Este însă de lipsă se notăm aici, că lungimea acestor distanțe, pe care o aflăm la Scymnus calculată și în (jile de navi-

Dacă însă până astăzi noi nu cunoaştem încă adevăratele ruine ale acestui oraş, atât de fecund în industria sa metalurgică, este destul să amintim aici că nici din zidurile splendidului Tyr, a capitalei Fenicienilor, nu s'au descoperit nimic până în zilele noastre >), aşa că s'au împlinit cuvintele profetului : «Omenii te vor căuta şi tu nu vei fi mai mult» ²⁾.

A doua piaţă importantă de lângă Columnele lui Hercule pentru comerţul cu metale, era în timpurile preistorice Cernăsi.

După Dionysiu Periegetul, după Avien şi Priscian, tribul, ce purta numele de Cernăsi, îşi avea locuinţele sale din sus de Tartessos, pe nisecolime mai mici ³⁾, la pârşele munţilor celor arşi, pe cari Grecii în limbilor i numiau Iloprjvaca [p7], Pyrrhene ⁴⁾.

gaţiunc, este cu totul neesactă, probabil o interpolare posterioră. O altă importantă notiţă geografică, cu privire la Tartessos o aflăm la Avien (Or. mar. v. 462). După cum ne spune densul, hotarele Tartessului se întindeau până la oraşul Herna (Hic [ad Theodorum] terminus stetit Tartessorum. Hic Herna ci vitas). O numire, ce corespunde la Kevvfj. Tierna, Dierna, astăzi Orşova, în vechile descrieri geografice mai aflăm amintite şi câte-va triburi, ce locuiau în apropiere de Tartessos. Ast-fel erau după istoricul Herodor, care trăise înainte de Herodot, aşa numiţii Elbysinii (Şleph. Byz. v. "Jfiepiai), la Philist El b e s t i, forte probabil locuitorii de pe valea râului Apă-Albă (s. Bela-reca), care se varsă în Cerna, din sus de Topleţi. Un alt trib erau Măştieni (la Avien, Or. mar. 416: Massieni), fără îndoială Moşteni, o clasă pastorală şi agricolă cu tradiţiuni forte vechi, pe cari i mai găsim şi astăzi nu numai lângă Cerna, dar şi în alte părţi ale României, constituind diferite cete şi cătune, în fine un alt trib de lângă Tartessos portă la Herodor numele de Rhodanos, de sigur un sat de baie?!, de pe valea Ccrneî, orî a Apeî-Albe, unde diferite deluri şi vâi mai au şi astăzi clî numele de Rudină şi Rudariă.

¹⁾ Hengstenberg, De rebus Tyrionum, p. 92. — Perrot et Chipiez, Phénicie-Cypre, p. 323.

•) Ezechiel, c. 26. 21.

³⁾ Priscian Periegesis, v. 335-337:

. . . . quam (Cernăsi) supra dives et alta Tartessus,
Cernăsique sedent qui collibus irais Pyrrhencs,
caelum quae tangit vertice summo.

Cf. Dionysii Orb. Descr. v. 338. — Avien Descr. orb. v. 480-481.

*) Cu privire la originea numirii" de Pyrenei, Diodor Sicul (V. 35. 2) scrie: Şi fiind-că munţii aceştia erau acoperiţi cu păduri întinse şi întunecose din cauza mulţimii celei enorme a arborilor săi, se întâmplase în timpurile vechi, după cum se spune, că păstorii punând foc a ars întregă regiunea acesta muntosă. Focul continuând cu violenţă mai multe zile a ars tot, ce se afla pe suprafaţa pământului, din care cauza aceşti munţi au fost numiţi Hupfjvau», adică arşi. Tot odată începu atunci se apară la suprafaţă o mare cantitate de argint, care topindu-se forma în unele părţi râuri de argint curat, însă cuitorii de aici necunoscând usul acestui metal, Fenicienii îndată ce aflară, cumpărau

Acești Pyrenei ai timpurilor preistorice, a căror pozițiune se afla lângă Columnele lui Hercule, nu erau identici cu Pyreneii, ce despărțiau Galia de Iberia, și care ne apar sub acesta numire numai în timpurile mai târzie ale anticității.

Chiar și astăzi una din înălțimile principale, ce formează culmea cea muntoasă a Mihădiei, poartă numele de Arsana »).

Lângă acest munte, Arsana, care prin numirea sa mai păstrează încă memoria unei vechi arderi, exista la a. 1535 un însemnat sat românesc, Canicia-de-sus și Canicia-de-jos (astăzi simplu Canicia).

În apropiere de acest sat Canicia se afla odată stabilit tribul, pe care cei vechi îl numiau Cempsii *).

Cea de întâiu probă în acesta privință o aflăm la Strabo. După cum ne spune acest autor, una din grupele etnice, ce se aflau stabilite lângă Pyreneii din tradițiunile grecesci, se afla lângă Cempsii, purta numele de Conisci »). Acești Conisci ai geografiei preistorice erau locuitorii cel vechi ai satului de astăzi Canicia. În o formă grecisată, ei ne mai apar și sub numele de Cynetesi⁴⁾ și Cunetes⁶⁾.

Însă cea mai importantă mărturie despre locuințele tribului Cempsii în apropiere de strimtorile Dunării o aflăm la istoricul bizantin Procopiu (sec. VI).

În lista diferitelor cetăți și fortificațiuni, pe care le întemeiasă ori le reparase împăratul Justinian, Procopiu amintese lângă strimtorile Dunării următoarele castele: Cantabazates (var. Cantabaza), Smornes, Campes,

argintul de la densii în schimbul unor mărfuri de puțin preț, pe care apoi transportându-l în Grecia, în Asia și la toate popoarele, ei câștigă avuții imense.

*) Un alt munte cu numele de Arsana se află în sus de satul Toplești.

†) Pe teritoriul Caniciei mai aflăm încă o interesantă numire topografică, Délul Hamți (Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1 : 75.000, Z. 25. C. XXVII).

‡) Strabonis Geogr. lib. III. 12. 5. — Cu privire la acești Conisci se exprimă astfel Müllerus în Geographi graeci minores, II. p. 123: Ex Straboniana geographia Cempсорum vicinos dixeris Coniscos, nisi fortasse Conisci cum ipsis Cempsis componendi sunt. — De altmintelega în vechile izvoare geografice se făcea amintire și de un trib cu numele de Cămpesii. Pe aceștia Strabo (VII. 1. 3) neputându-i localiza în Iberia i-a aruncat pe țărmurile Oceanului septentrional.

§) A. Yeu. Or. mar. (200): inde Cempsis adjacent populi Cynetum.

¶) Justin! lib XLIV. c. 4. Saltus vero Tartesiorum . . . incolere Cunetes. — „^{ma} vechiul rege al acestor Cuneti (autonomi) se numea Gargoris, după cum ne spune Trog Pompeiu.

Tanatas (Tunată? Taliataí), Zernes (Tierna) și Ducepraton ^J). Avem așa dar aici un Campses nu départe de Zernes séu Orșova de astă-dî. Din punct de vedere geografic una și aceeași localitate cu vechiul Ce mp s i de lângă Columnele M Hercule.

Ce e drept, că la istoricul Procopiu castelul Campses este amintit în șirul fortificațiunilor de pe țărmurile meridional al Dunării, însă în epoca lui Justinian ambele maluri ai Dunării constituiau din punct de vedere militar și politic una și aceeași «Ripa > *); de altă parte Procopiu a confundat forte adese ori situațiunea geografică a castelelor, despre cari vorbesce, după cum el făcuse chiar și cu Zernes (s. Orșova) în textul, ce l'am citat mai sus *).

•) **Procopiu** De aed. 4. 6. p. 2881: MSTU Nifiat Si tpoúpiot KavripafátYic xal •cs xal Kajlát]? xal Tavátac *«• Zépvfjç xa; AooxsTtpatov, (probabil: Du pa -petră, vêrf de dé! de asupra Orșovei lângă «Rudin a»).

') în Novella a XI-a Justinian se exprimă ast-fel către Ca tell i an, arhiepiscopul prime] Justiniane: Cum igitur in praesenti, Deo auctore ița nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium, quam Re ci d u a, et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterura ditioni subiectae sunt, etc.

») Un al treilea oraș din regiunea Columnelor lui Hercule ne apare la Hecateu din Milet sub numele de Calathe, la Ephor Calathusa (Steph. Byz. v. KaXaS-r.). Era una și aceeași localitate cu C Iad o va de astă-dî, punct însemnat comercial de pe țărmurile meridional al Dunării, în față de satul românesc Schela C l a d o v e î, ce este spre apus de Turnul-Severinului. Avien (Or. mar. v. 421) face numai amintire de sinus Calacticus, adăugând tot o-dată, că până aci se întindeau hotarele (politice) ale Tartesienilor (divites Tartessios, qui porriguntur in Calacticum sinum).

ΗΡΑΚΛΗΣ ΕΙΡΑΩΝ. — UN SIMULACRU PREISTORIC AL LUÏ HERCULE ÎN ALBIA KIULUÏ CERNA.

Faima despre călătoriile și faptele lui Hercule în părțile de nord ale Istrului mal trăește și astăzi în legendele poporului român.

Poetul Pindar în odele sale face amintire despre călătoriile lui Hercule la Hyperborei ¹. despre persecutarea cerboiceii cu cornele de aur până în țara numită Istria de lângă Pontul euxin. Gramaticul Apollodor amintea de asemenea despre venirea lui Hercule la muntele Atlas din țara Hyperboreilor, unde el eliberează pe Prometheus din catenele sale. Hercule ia parte la expedițiunea Argonauților ²) pentru a duce în țările meridionale un vechi paladiu al păstorilor pelasgi, lâna de aur din pădurea cea sfântă a lui Marte. Herodot ne comunică expedițiunea, după care Hercule apare ca protopărintele Agathyrsilor, Scythilor și Gelonilor, și amintea de urmașii săi cea gigantică, lungă de doi coți, imprimată în o stâncă de pe țărmurile râului Tyras (Nistru).

În colindele populare române acest ilustru erou al timpurilor preistorice, este celebrat ca junele, care se luptă cu leul (Nemeic); în baladele române cântă învingerea și tăierea balaurului celui gigantic al lumii, luptele sale cu Marté (Marcociu = Mavors), relațiile sale de amor cu Echidna, (Șer-póica), călătoria sa în părțile meridionale ale Dunării de jos pentru căutarea hergheliei de cal a regelui Diomedea din Thracia (Dobrisanul ³), persecutarea cea strașnică a cerboiceii cu cornele de aur (a ciutei gălbii) prin munții Jiului și al Oltului. Peste tot în cântecele populare române, el este eroul călătoriu ⁴), după cum tot astfel îl înfățișează și tradițiunile grecesc.

Numele, sub care Hercule, acest nemuritoriu erou al lumii pelasge, figurează în cântecele și legendele poporului român este Iovan Iorgovan ⁵), braț de

¹) Pindari Olymp. III. 14. 27.

²) Orphei Argon. v. 118.

³) Cântec eroic din comuna Gârla-mare, j. Mehedinți. Colecțiunea noastră.

⁴) Tocilescu, Materialuri folklorice. I. 34. 274. 1298.

⁵) Hercule sub numele de Iovan era cunoscut și anticității clasice, însă. autorii greci și latini au preferat să întrebuințeze o simplă formă tradusă în locul unei forme populare tradiționale. După teogonia pelasgo-grecescă Hercule era fiul lui Iov. Astfel Homer (II. XIV. 250) și la Hesiod (Theog. v. 316) Hercule este numit numai simplu Ἰὼν, adică «fiul lui Iov», fără să se mai adauge și numele particular de Ἡρακλῆς, cu atât că Iov avea după legende o mulțime infinită de fii. Tot astfel și la Virgil

busdugan, mândru falnic căpitan, lován cel tare și mare ; el este eroul, care a cutrierat lumea în lung și în lat, și care a învins tóté halele *seu* monștrii din lume ¹⁾.

Cu deosebire memoria faptelor lui Hercule este localisată în Oltenia și în părțile vecine ale Bănatului, unde el ne apare în epoca romană ca deul tutelar al regiunii Cerneî, adorat ca Hercules invictus, Hercules sanctus, Hercules salutiferus ²⁾, și unde se au descoperit un număr însemnat de statue aie sale.

Aicî în mijlocul Cerneî, ne spun tradițiunile populare române, a existat odată un chip colosal al lui Hercule, un vechi monument, pe care cântecele noastre eroice î-1 aduc în legătură cu legenda unei frumoase feciore, ce locuia într-o pescere din munfi Cerneî.

Vom reproduce mai întâi tradițiunea antică despre relațiunile de amor ale lui Hercule cu nimfa Echidna, ce locuia în o regiune muntosă numită «Pădurósa» (Hylea) de lângă Scythia.

Grecii, care locuiesc lângă Pontul euxin, scrie Herodot, povestesc următoarele despre originea Scythilor. Hercule întorcându-se cu ciredele, ce le luase

(Aen. VIII. 301), Hercule este numit numai simplu *lovis* proles. O vechia inscripțiune din teritoriul Pelignilor (Abruzzo) este dedicată lui *Here lo I o vi o*, și alta în Roma, din timpul imperiului, lui *Herculi lovio* (Preller-Jordan, R. M. I. 1881 p. 187). Tóté aceste diferite date grecesc și romane ne arată, că în tradițiunile populare Hercule se numia *Io va n*. Al doilea nume popular al lui Hercule în legendele române este *Iorgu*, *I orga* și *Iorgovan*, o numire, ce corespunde la forma grecescă de *Pewpyic*, adică arătorul. Pe unele monete ale împăratului *Commod* din a. 192, Hercule e înfățișat trăgând brasa Romei cu un plug cu 2 boi (Eckhel, Doctr. num. VII. 131. — Tacit. Ann. I. XI. 24). De asemenea exista în Italia o tradițiune despre Hercule, că el cel de întâi, a împărțit agrii ostașilor, cari se luptase în expedițiunile sale (Dionys. I. 22). Er în legendele române «Brasda» cea mare a lui Novac mai este numită și «Brasda lui Iorgovan» (Spineanu, Diet, geogr. Mehedinți, 161). în ce privește însă numirea de *Iorgovan*, acesta nu este de cât o formă compusă din *Iorgu* și *Iova n*, o repetare finală a numelui precedent, forte usitată de altminterlea în colindele și cântecele eroice române, ca: *Novac Baba-Novac*, *Ion Sânt-Ion*, *Ilie Sânt-Ilie*, spre a se da ast-fel o strălucire mai eroică, mai religioasă persónelor, cărora vechimea le-a acordat o deosebită celebritate, în evul de mijloc părinții bisericii au cercat se mai creeze și un Hercule creștin; pe *Sf. George*, care se se lupte cu balaurul, însă hagiologii critici au pus la îndoială, nu numai patria Sfântului, dar și csistența sa. în Martirologiul roman nu se amintesc nimic despre acesta luptă. Peste tot lui *Sf. George* începe a se atribui luptă cu balaurul numai din secuiul al XIV-lea încoco (A se vede: *Acta Sanctorum Hungáriáié. Tyrnaviae*, 1743, U. 231. — *Farlati Illyricum sacrum*, I. 649. 681).

¹⁾ Densușianu Ar., Revista crit.-lit. An. V. p. 7.6.

²⁾ C. I. L. III, nr. 1566. 1569. 1570. 1571. 1573. 1573-a.

de la Geryon, a venit și în țara acesta, pe care acum o locuiesc Scythii, și care atunci era pustie, însă ajungându-l o vreme grea și un ger, el se acoperi cu pelea leului și adormi, în acest timp epele de la carul său, pe care le slobodise, ca se pască, dispărură, ca și când ar fi fost un destin divin ¹). Hercule desceptându-se începu se-si caute epele, și cutrierând toté ținuturile din giur, sosi în urmă în o regiune, al cărei nume era Păduroasă (Hylea). Aci locuia într-o pescere nimfa Echidna (Vipera, Șerpoica), care avea o natură mixtă. De la brâu în sus era femeia, ér de la brâu în jos serpoică, și ea domnia peste Scythia întreaga. Hercule vedând-o a rămas uimit, apoi a întreat-o dacă nu cum-va i-a vedut epele sale retăcite. Ea i răspunse, că epele sunt la densa și i le va restitui, dacă mai ântâiu se vor culca amândoi. Hercule petrecu apoi mai mult timp la Echidna și avu cu densa trei fii, pe Agathyrșos ²), pe Gelonos și pe Scythes ³). În urmă Echidna restituindu-i epele, Hercule plecă mai departe. Ceii trei fii ai lui Hercule și ai Echidnei, au fost, după tradițiunea, ce ne-o comunică Herodot, întemeiatorii dinastiei regale, a Agathyrșilor (din Transilvania de astăzi) a Gelonilor (din părțile Podoliei) și a Scythilor din nordul Mării-negre.

Herodot crede, că regiunea numită Hylea séu Păduroasă, patria nimfei Echidna, se afla în apropiere de râul Borysthene (Nipru) în Scythia.

Însă după tradițiunile anterioare epocii lui Herodot, reședința Echidnei, a acestei femei legendare, nu se afla în ținuturile Scythiei din nordul Mării-negre, ci în ținutul Arim și de la nordul Istrului.

«Echidna cea divină și cu inimă neînfrântă», scrie Hesiod, «era de jumătate nimfă cu ochi negri și gene frumoase, ér de jumătate un șerpe gigantic. Deii i destinaseră ca locuință o pescere celebră sub o stâncă din o vale încunjurată de munți, departe de deii nemuritorii și de omenii muritorii. Aici în ținutul Arim și l or se retrăsese sub pământ misera Echidna, nimfă nemuritoare, și nesupusă bătrănetii în totă viața sa» ⁴).

Vechia legendă despre întâlnirea lui Hercule cu Echidna s'a mai păstrat în parte până astăzi în cântecele eroice ale poporului român.

¹) Un rcsunet din vechia tradițiune, pe care o amintesc aid Herodot, î-l mai aflăm în următorul fragment din ținutul Sucevei:

Pe malul parcului

Pasce murgul lorgului

Murgul pasce și nechază

lorgu dorme și visează.

Șezătoarea (FȘIteciit) An. I. p. 12.

²) După alte tradițiuni vechi, Echidna a fost fca lui Agathyrșos I și mamă a lui Agathyrșos II (Roscher, Lexicon à. gr. u. rom. Myth. I. 1214). ³) Herodot lib. IV. 8. 9. «) **Hesiod** Theog. v. 295 seqq.

spunde : se mergă pe râu în sus până se va osteni, până la trei paltine — la delul rotat, la malul săpat — acolo trecând pe cel alalt Țermure, densul va se nimerescă la o stană de petăă cu mușchiul de o șchiopă, unde este dusă, și unde e ascunsă fata selbatecă, mândră și voinică. Iorgovan pornesce după cum l' înveță Cerna, și urcând pe vale în sus ajunge la trei paltine, apoi trecând vadul sosese în urmă la stana de petăă, cu mușchiul de o șchiopă, în sus ridicată ¹⁾). Aci sub acesta stâncă, la umbra adâncă, plânga ascunsă frumosa fecioră, cu fața ca luna, cu per aurit, pe umert leit, cu un grai frumos și glas mângaios ²⁾). Iorgovan îndată, ce o vede, i spune, că dragostea ei l'a pedepsit amar pe acest păment, că el a cutrierat lumea în lung și în lat, și n'a aflat pe alta, care se semene cu densa, și pe care s'o iee de soția. Ea însă i răspunde, că Iorgovan se-și aducă bine aminte, că odată au slujit amândoi în casă la o mândră crăiesă ³⁾), că el a sărutat'o și a însărcinat'o ; însă de fala lui, de reul mamei și de rușinea taicii, ea s'a pedepsit, s'a pustelnicit, s'a pribegit și aci a venit pe o vale adâncă sub lespeđi de petăă, de vent nebătută, de nimeni vedută ⁴⁾) și unde s'a selbătecit. Și fiind-că tēnēra fecioră nu voia se esă din pescere, Iorgovan, perdēndu-si mințile ⁵⁾), asmuță asupra acestei nefericite fete, soimii, ogarii și îndemnă pe Vija ⁶⁾), se sape sub petăă, ca s'o scotă la lumina dilei. La voința stăpânului, șoimi și câni se reped numaî de cât în pescere, încep se sgărie fața cea albă, nebătută de vent și nevedută de om, a feciorei pribegite.

¹⁾ Acesta este pescerea a sa numită Gaura Fetei situată pe linia frontierei dintre România și Bănat în partea de nord-vest a comunei Costesci din județul Mehedinți. Am vizitat acesta pescere în anul 1899 însoții de preotul și primarul comunei Costesci. Poiana paltinilor (în cantecele lui Iorgovan, La trei paltine) se află din jos de acesta pescere, în partea despre Cerna.

²⁾ În altă variantă română acesta fecioră apare ca o nimfă frumos cântătoare. Ast-fel cetim în Dicționarul geografic al județului Mehedinți, de Spineanu (p. 161) următoarele: «Aid (la Gaura Fetei) Iorgovan atras de cântecul unei dine s'a oprit puțin spre a o asculta. Dar fiind-că apa Cernei urla prea tare, Iorgovan a dis către apa Cernei următoarele cuvinte: încetă Cernă, încetă, s'aud glas de fată», etc.

³⁾ Legendele grecesci încă făceau amintire, că Hercule fusese în serviciul unei regine numite Omphale din Lydia (Apollodori Bibi. II. 6. 3).

⁴⁾ La He si o d (Theog. v. 302): «departe de deii nemuritori și de omenii muritori».

⁵⁾ După tradițiunile grecesci Hercule, persecutat de deita Junona, ajunsese de doue ori în stare de furia (Apollodori Bibi. II. 4. 12; 6. 2)

») O statuă antică, ce a fost descoperită în anul 1736 la Băile de la Mihadiă încă ne înfățișează pe Hercule având lângă sine un câne puternic, care-și îndrepteză cu atențiune privirile sale asupra eroului, gata în tot momentul se esecute ordinele sale. Se află reprodusă la Pop o vi c i u, Băile lui Hercule, Tab. III.

în zădar ea plânge și rogu-l pe Iorgovan se-și chieme șoimii și ogariî, caiT o pișcă, o sgâriă, și copilașul i plânge, însă Iorgovan înfuriându-se și mai mult

ci ..

198. —Pescerca numită «Gaura Fetei» situată în apropiere de riul Cerna, (spre N V. de com. Costesci, j. Mehedinți), identică, după vechile tradițiuni get grafice, și după legendele române, cuPescerea nimfei Echidna. După o fotografia din a. 1899.

voiesce acum se o repună cu totul. Atunci fata pribegită și pustelnicită în suferințele și disperarea ei blestemă ast-fel pe Iorgovan:

lovane, Io van e, Dare-ar
Dumnezeü, Tu că mi-î
pleca, Prin Cerna mi-î da,
Cerna-I apă rea. Dare-ar
Dumnezeü La mijloc de
Cerna

Cal se poticnéscă,
 Pe tin' te trântésca
 Și se mi te faci
 Steniuleț de piotără
 Cu muschiu de-o șchiopă,
 Călușelul tău
 Rendurică negră,
 Pe Cerna sē-mi umble,
 Și sera se tragă,
 Pe tine sē-mi dormă.
 Blăstemul de fată
 E ca și ăl de tată,
 Te ajunge îndată. El
 că mi-șî pleca
 Prin Cerna că da,
 Calul poticnia,
 Pe el mi-1 trântia,
 Precum ea dicea;
 Si el se făcea
 Steniuleț de petără
 Cu mușchiul de-o șchiopă, .
 Călușelul lui
 Rendurică negră,
 Pe Cerna umbla,
 Și sera trăgea,
 Pe el se culca,
 Precum ea dicea ¹⁾.

Acesta este tradițiunea română despre «misera si nefericita» Echidna, cum o numește Hesiod, și care în alte fragmente ale poeziei noastre populare ne mai apare și sub numele de «Serpoică», același cuvent eu grecescul Echidna ^{s)}.

*) Cântec eroic popular comunicat de înv. G. Vlădescu, din com. Vrata, j. Mehedinți. După ce Iorgovan s'a înecat, ne spune o altă variantă, tânăra fecioră a fost măritată «c'un ficior de craiü tot de peste plaiu» (Teodorescu, p. 419). Este tradițiunea de la Herodot, care face din Echidna pe mama lui Agathyrssos.

^{a)} La Alecsandri (Poesiî pop. p. 313) aflăm următorul fragment:
 C ă prior a codrului Du- următorul fragment:
 mă 'n valea Oltului, Pe șerpoica cea de fată,
 Dar, oiü mai zări o-dată Care amar m'a înșelat

Și în codri m'a băgat

Alte urme despre originea mitului grecesc, ce ne înfățișează pe acesta nimfă ca o semi-șerpoică, le aflăm în o baladă despre Iorgovan:

Cosicicira eî De guri încleștați Pe spate lăsați

Doî bălăureî Revista crit.-lit. 1897, p. 24.

Din punct de vedere istoric acesta figură împetrită a lui Hercule nu putea se fie de cât o statuă primitivă, săpată în stâncă via *), ce în epoca preistorică a fost dedicată acestuî mare erou, al căruî cult era o-dată atât de puternic în părțile Cerneî și unde astă-dî mai există atâtea legende despre densul.

În ținuturile pelasge, Hercule, ca erou național, avea simulacre încă din timpurile cele mai depărtate.

După cum ne spune Pliniu, cea mai vechia statuă în Italia, a fost a lui Hercule din Forum Boarium, consecrată de Evandru ¹⁾). Ér Pausania scrie, că în satul numit Hyett din Beoția, locuit de Pelasgî, există o statuă primitivă a lui Hercule și care de fapt nu era alt-ceva de cât un bolovan inform după obiceiurile bătrânesci, Xi&oc̄ apfdç xatà tô àpy_ôûbv ³⁾).

Legenda română despre statua cea colosală a lui Hercule din Valea Cerneî este tot o-dată și legenda apoteoseî acestuî erou.

Despre ultimele evenimente din viața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod, nu amintesc nimic. Însă, după narațiunile post-homerice culese de Apollodor, adevărata cauza a morții lui Hercule a fost trecerea peste un râu periculos de munte, în fond este aceeași tradițiune, pe care ne-o înfățișează și legendele române.

Hercule, scrie Apollodor, sosi cu frumoasa Deianira, fida lui Oeneu, la râul Even, o apă selbatecă. Hercule trecu de a dreptul prin râu fără frică, ér pe Deianira o încredința centaurului Nessus, care pentru sentimentele sale de dreptate obținuse de la deî privilegiul, se trecă pe căletorî peste acesta apă fugătoare, firesce pe lângă o remunerațiune órc-care. În timpul acestei trecerî, Nessus admirând frumsețele Deianireî, cercă se o silescă, însă când ajunse pe cel alalt mal, Hercule trase cu arcul asupra-î și-î străpunse pieptul cu săgeta, în ultimele sale momente Nessus, ca se-și resbune asupra lui Hercule, înveță pe Deianira se pregătescă cu sângele înveninat din rana sa o alifia de dragoste pentru Hercule. După un timp órc-care, Hercule avênd se facă un sacrificiu lui Joe pe promontoriul Ceneon din Eubea, Deianira, ca se-I câștice și mai mult iubirea, i trimise pentru acesta ceremonia o cămeșă solemnă unsă cu alifia, ce o învoțase Nessus *).

¹⁾ Tote variantele române localizează acesta metamorfosă a lui Hercule în mijlocul râului Cerna.

²⁾ Plinii H. N. lib. XXXIV c. 16.

³⁾ Pausaniae Descr. Gr. IX. 24. 3.

*) Numele centaurului N e s s o s este de asemenea o formă alterată grecesc. Într'un fragment, ce ni se comunică din corn. Parachiol, j. Constanța, despre mergerea lui Iorgovan pe valea Cerneî în sus, se amintesce de un «Niță, fêtul lui Mimiță».

Se întâmplă însă, că în timpul sacrificiului, Hercule apropiându-se de foc, cămeșa se încălzi și veninul de hydra, cu care a fost infectat sângele lui Nessus, pătrunse în corpul eroului ¹⁾. Hercule vddënd acum, că nu maî poté scăpa cu vieță, î-și construi singur, în mijlocul durerilor sale, un rog pe muntele Oeta, se aședă pe acest pat de lemne si începu se róge pe trecători se se îndure de densul și so-î pună foc. însă nimenî nu cuteză. Un singur păstoriu cu numele Poias, care-și căuta turmele sale retăcite ²⁾, cuprins de milă pentru suferințele eroului, i făcu acest ultim serviciu, ér Hercule drept mulțămită i dărui arcul șei ³⁾.

în fine maî aflăm la Herodot încă o altă tradițiune, după care rîul D y ras, din Thessalia, la vestea, că Hercule arde viu, cși din albia sa și alergă repede, către locul de suferință al eroului, ca sē-î salveze vieța cu apele sale, sē-î stingă rogul ⁴⁾.

Amôndoue aceste legende antice, aduc așa dar sfârșitul viețci lui Hercule în legătură cu un rîu ore óre-care repede curgetoriú.

Esaminând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunca română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc, anume că rîul Cerna este acela, care a causat inórtca marelui eroi pelasg.

Nimfa Deianira, cu care voiesce Hercule se trecă peste un rîu sël-batec, nu este alt-ceva de cât D ierna ⁵⁾, numele cel vechiú al Cern e i; ér numirea de Even (Küyjvof), pe care autorii grecesci o dau nulul, peste

¹⁾ Legendara cămeșă a lu î Hercule mai este și astă-di amintită în unele fragmente ale poesiei nóstre populare, însă sub o formă maî puțin mitică, ca o «cămișă mândră flore, spoiala de fată mare, și uscată cu foc de Ia inimioră» (Șezătoarea, Fălticeni, I. 13; III. 153).

³⁾ Ovidiu (Metam. IX. 233) numescc pe acest păstoriu «Poeante saturn», adecă născut din Pocas. Numele de Poias, este fără îndoioală un simplu epitet topic, în cântecele populare române ceî maî distinși ciobani sunt de la Poicnarî, seu Poiana din Transilvania (Pojana, eines der grossten rumänischen Dorfer mit 4030 Einwohnern, die bedeutende Viehwirtschaft treiben. B i el z, Handbuch der Landeskunde Siebenburgens. 1857 p. 405).

Vin nouă ciobani
De la Poienari,
Tot prima-primarî,
Cu căciuli de urs,

Că nu sunt supușT,
Nalte și moțate
Pornite pe spate, Cată
(a) strinătate . . .

Tocii s se u, Materialuri folk. I. p. 3.

³⁾ Apollodori Bibi. II. 7. 6. 5. — Ibid. II. 7. 7. 14. ,

⁴⁾ Herodoti lib. VII. 198.

⁵⁾ Ptolemaol Geogr. III. 8. 4: Aispva. — Pe Tabula Peutingeriană Tier na; ér pe o inscripțiune de la Mihadiă (C. I. L. III. nr. 1568) Static Tsiernensis.

trece eroul, este numele poporal al lui Hercule din nordul Istrului, Ivan¹⁾ sau Io van¹⁾).

Vieta sa ca păstoriu⁵⁾, agricultoriu și luptătoriu cu arcul seu săgeta^{*}), cu husduganul⁶⁾, măciuca⁶⁾, sabia seü paloșul, cu sulița, cu șoimi și câni; călătoriile sale prin lume, mal mult pe uscat de cât pe mare; un eroii care utrieră munții după lei, porci sêlbateci, cerbi, fete, bălauri; epitetetele sale de Râmlean⁷⁾, Român⁸⁾, Mocan⁹⁾ și Craiovean, ce i se dau în legendele române; tradițiunile, cari î-l pun ca protopărintele Agathyrșilor, Gelonilor, Scythilor, și Latinilor¹⁰⁾; forțele sale corporale, tipul seu fizic, cultul seu particular în ținutul Cerneț, — tóte aceste ne presintă pe un erou pelasg din nordul Istrului de josⁿ⁾).

¹⁾ Tocilescu, Materialuri folkl. I. 34. — De asemenea și în colecțiunea noastră, j. Telemann.

¹⁾ Maî există încă o tradițiune română, care pune de asemenea sfirșitul vieței lui Iorgovan, seü Hercule, în țerile aceste. «Iorgovan întorcându-se de la urmărirea balaurului ajunge la malul drept al O! te tului. De aci voind se sară cu calul pe cel alalt mal a cădut și a murit, fiind-că se sleise și puterile calului de atâta gonă» (înv. D. Dogariu, corn. Câncnî, j. Gorjj. După altă legendă din com. Drăgoesci, j. Gorj, Iorgovan a cădut la pescerea de la Polovragi lângă Olteț, când a voit se sară cu calul seu dintr'un dél în altul.

») După legendele grecescl, Hercule până la etatea de 18 am a fost păst or i ũ (Pauly, R. E. v. Hercules, p. 1159. 1160.— Apollodori Bibi. II. 4. 9).

⁴⁾ Hercule, după cum spuneau ceî vechi, a învețat arta de a trage cu arcul de la un păstoriu scyth, cu numele de Teutarus (Frag. Hist, graec. II, p. 29, frag. 5. 6).

⁵⁾ în cântecele eroice române, arma principală a lui Hercule este busduganul, de unde și epitetul seu de «Bra ț-de-busdugan». Eroul Achilc încă avea busdugan, pe care însă Homer î-l numesce «sceptru străpuns cu cu i e de aur» (αχιλῆος ἄρμα χρυσοῦν ἔπιπλεον ἔσπερον ἔκαστος ἔπεισε). Ilias, I. 245-246).

⁶⁾ Poetul epic Pi sân dru din Rhodos, care trăise, după unii înainte de Hesiod, după alții în Olimpiada a XXXIII-a (648—645 a. Chr.) și scrisese o poemă despre faptele lui Hercule, au fost cel de întâiu, ne spune Suida (v. Ηλίσαιος), care atribuisse lui Hercule măciuca, ποναχόν.

⁷⁾ «Ficior de Râmlean» (Alecsandri, p. 14. — Teodorescu, p. 420), adică din națiunea Rânilor seu Arânilor. Un Hercoles Romanillianus era adorat și în Roma (Fabretti Corpus Inscript. ital. p. 584).

⁸⁾ Ca «Român vitéz» la Alexicî (Texte, I. 105) și în Colecțiunea ndstră (Bălesci, J- Dolj). Ca «viță de Rumân» într'un fragment de Ia Vașcău (Bihor).

⁹⁾ În numeroase variante ale cântecelor noastre eroice, Iorgovan apare ca «Ficior de °focan, mocan nădrăvan» etc., ér după o tradițiune din corn. Găliciuiica, j. Dolj, °mal purta și chică înodată. ¹⁰⁾ Dionysii Halic. lib. I.e. 43. 'E'stă însă unele tradițiuni poporale, cari ne spun, că Iorgovan era «fiu de îraperat

Herodot în călătoriile sale prin Egipt și Fenicia, cercase cu deosebire a se informa despre originea tradițiilor și a cultului lui Hercule, însă, după cum ne spune densul, nu a putut se afla, nici de la Egipteni, nici de la Fenicieni, care a fost adevărata patria a lui Hercule, de cât numai atât, că cultul acestui erou era foarte vechiu ¹⁾.

Poetul Homer în *Odyssea* sa consacră memoriei lui Hercule câte-va cuvinte, cari sunt de o valoare neprețuită pentru însemnătatea, ce o avuse într-o vechime foarte depărtată monumentul cel legendar din valea Cernei.

Ast-fel densul amintesc de un curios simulacru a lui Hercule, de o figură reală, însă fără viață a eroului, pe care o numesc Șbjv HpakXTjeojv, σφCfύXov, idolul puterii lui Hercule ²⁾.

Acesta formă fără de suflet a lui Hercule, și care nu era o statuă cioplită de mână omenească, se afla după Homer în părțile extreme ale râului Oceanos potamos (s. Istru), acolo, unde la Plato ne apare patria Hyperboricilor celor pili ³⁾, și unde după cum ne spune Hesiod, Joe aruncase în o pescere adâncă pe balaurul cel gigantic al lumii vechi ⁴⁾.

Este așa dar fără îndoială, că idolul puterii lui Hercule, de care ne vorbește Homer, acesta statuă primitivă de lângă Oceanos potamos (s. Istru) era unul și același simulacru tradițional cu figura cea împetrită a eroului de pe valea Cernei, de care amintesc cântecele noastre eroice ⁵⁾.

de la scăpat» (Cătană, Balade, p. 56), se vede că «venise din părțile de răsărit» (Sâmburesc I. J. Olt), ori «de peste Dunăre» (corn. Ionesc, j. Dolj), însă toate aceste tradiții diferite române (precum și grecesc, feniciene, egiptene) î-și aveau sorgintea lor în împrejurarea, că Iorgovan se vede Hercule a fost un erou călătoriu.

>) Herodoti lib. II. 43. 44.

1) Ilonieri *Odys.* XI. 601. — Conf. Hesiodi *Theog.* 950.

2) Platonis *Axiochus* (Ed. Didot, Vol. II. p. 561).

3) Hesiodi *Theog.* v. 820-868.

4) Este de notat, că soldații romani, cari lucrau la spargeri de stânci, adora pe un Hercules Saxanus (Preller-Jordan, *Rom. Myth.* I. [1881] p. 1873), o numire, ce din punct de vedere religios și tradițional, nu putea se aibă alt înțeles decât de «Hercule cel prefăcut în stâncă».

XVIII. OBELISCU DE LA POLOVBAGI.

Între Jiu și Olt, în partea de nord-vest a României, sub pôlele Carpaților, se întinde șesul cel admirabil al comunelor Polovragi și Baia-de-fer.

Este o regiune, care în timpuri depărtate î-și avuse o istoria a sa particulară; unde noi întâmpinăm adî numeroase urme ale unei civilizațiuni preistorice, începînd de la cele de ântâiu silințe ale omului de a eși din starea de barbaria, de la olăria arhaică și fabricată cu mîna, pînă la instrumentele cele fru-móse de petrá poleitá și în fine pînă la estragerea ferului din sînul pămîntului și prelucrarea acestui metal.

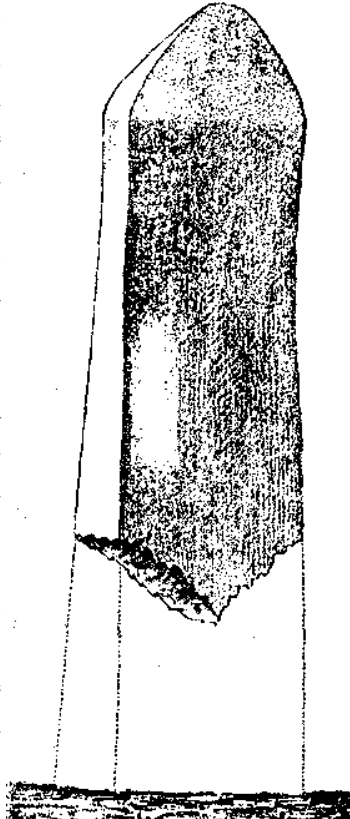
Însă, o importanță deosebită arheo-logică o prcsintă colina din stînga rîului Oltețu, ce domincză mănăstirea și comuna Polovragilor ¹⁾).

Pe culmea de resărit a acestei coline, pe o poenă aplanată de mîna omulu^ ni se înfățișeză o întinsă necropolă preistorică, de unde am adunat noi înși-ne numeroase fragmente de olăria neolitică, scóse la suprafață de căutătorii de comori, dimpreună cu diferite resturi de oseminte omenesci.

Er în partea de apus a acestei vechi necropole, se ridică punctul culminant al colinei, o pozițiune fortificată de o

Parte de natură, cu părăți prăpăstioși de stânci, ér de altă parte încinsă de mîna omului cu valuri vechi de pămînt.

Pe vîrful acestui pisc înalt, de unde se deschide un aspect magnific peste Șesul Polovragilor, se mai poté vedé și astă-di fragmentul unuî monument

199. _ Obeliscul de granit (colore albă-cenușă), ce a fost ridicat pe colina, ce dominează șesul Polovragilor. După un desen din a. 1902.

¹⁾ Conferesce Buletinul oficial al Ministeriuluî instrucțiunii publice. An. p. 1121.

archaic, unic în genul său între monumentele preistorice ale Europei, ce le cunoscem până astăzi.

Este o coloană monolită de granit, tăiată în patru fețe și terminată la vârf prin o mică piramidă; un obelisc în o formă puțin fallică, ce a fost înfipt în o basă de lespede tăiate și îngropate în pământ. Tote fețele acestui important monument sunt frumos poleite, însă fără nici o inscripție *).

După calitatea petrei din care este tăiat, după arta cu care este lucrat și după pozițiunea maiestosă, pe care a fost așezat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe timpul unuia vechi și avut domnișoria din acea regiune, se vede că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment.

Astăzi acest obelisc este rupt și scos din basă de către căutătorii de tesaur.

Înălțimea părții superioare, ce o reproducem aici este de 1.09 m., lățimea de jos a fețelor principale de 0.45 m., este fragmentul al doilea, se vede partea inferioară a acestui monolit, este pierdută.

Vechimea acestui monument, ce formează un specimen unic între monumentele de piatră tăiată și poleită ale Europei, se reduce la timpuri foarte depărtate.

Cu toate că granitul din care este tăiat acest obelisc, prezintă o mare duritate, însă dungile sale pe unele locuri sunt tocite, roșii de ploaie și de ghețuri.

În Egipt, cele mai vechi obeliscuri, ce s'au aflat așezate lângă camerele funerare ale regilor, încă n'au înălțime mai mare de cât de 1 până la 4 metri.

Obeliscul de la Polovragi însă aparține în tot cașul epocii preistorice a metalelor.

În apropiere de acest importantă stațiune preistorică a Polovragilor se află situată comuna numită Baia-de-fer, o localitate, care după cum ne spune însuși numele său avuse odată o însemnată industrie siderurgică.

În istoria țării române începând din secolul al XIII-lea încercăm să aflăm nici o amintire de fabricațiunea ferului și oțelului în părțile aceste '). Aș perit

') După Plinius (lib. XXXVI. 14. 1) obeliscurile egiptene erau consacrate Soarelui (Solis numini sacros); ele erau o imagine a soarelui și tot același sens în-1 avea numele lor în vechea limbă egipteană.

*) Sub numele Baia-de-fer, se apare această localitate și într'un document de la Constantin Brâncoveanu din a. 1693. (Hașdeu, Dicționarul limbii istorice și populare a Românilor, v. Baia, p. 2346).

chiar *si* tradițiunile, ér urmele vechilor stabilimente de abia se mal pot cunósce astă-dí pe unele locurí ¹⁾,

Însă, când a început înțerile de lângă Carpați epoca așa numită a ferului ? în Egipt acest metal ne apare cunoscut încă în timpurile dinastiilor V și VI, seu cu 4200—4650 anî înainte de era noastră. Însă pe șesurile Nilului ferul era importat. Cea mai vechia populațiune a Egiptului, după cum seim, era compusă din triburi pastorale și agricole, ce emigrase o-dată de la Carpați spre ținuturile meridionale.

De altă parte, după vechile tradițiuni grecescT, cei de atâtăiu lucrători de fer ne apar în ținuturile de apus ale Scythiei, orí cu alte cuvinte în părțile României și ale Transilvaniei de astă-dí.

Homer amintesce lângă Oceanos potamos séu Istru de așa numitele Porți-de-fer, aiS/jpeiai -oXat ²⁾, ca de un vechili și celebru monument al lumii ante-elene.

Ér Eschyl în poema sa dramatică despre încatenarea lui Prometheus ne spune, că între muntele așa numit Pharaax (Parâng) și între «Rîul cel turbat» (Oltul) locuiau «Chalybiî, fauriî de fer»³⁾, cel mal remarcabili metalurgi al lumii vechi ⁴⁾.

În aceeași poemă a sa, Eschyl ne mai repeteză vechia tradițiune grecescă, după care regiunea cea muntosă a Scythiei de apus, unde a fost crucificat Prometheus, era numită «țera mama-ferului», aiSyjpopittup *oda*. ⁵⁾

Vedem ast-fel, că ținuturile de lângă Marea egeă și cele de lângă Marea mediterană localisase originea industriei ferului în regiunea cea muntosă a Scythiei de apus, în Țera-românescă și în Transilvania de astă-dí.

La acesta epocă a renumiților Chalybi, séu a lucrătorilor de fer și de aramă din Scythia de apus, se reduce etatea obeliscului, pe care-l reproducem mal sus ⁶⁾.

¹⁾ Yaslllu-Msturel, Dicționarul geogr. Gorj, p. 28.

²⁾ Homeri Ilias, VIII. v. 15.

³⁾ Aeschylus Prometheus vincetus, v. 714-715: otS-íjpotéxióvec XaXupeť.

⁴⁾ Scholiastul lui Apolloniu Rhodiu (Arg. II. 375) ne spune, că Chalybiî își reduceau originea lor la Marte, adecă la deul național al Geților.

⁵⁾ Aeschylus Prora, vinct. v. 301.

⁶⁾ Carpați Daciei forraeză o regiune archeologică de o extremă importanță pentru timpurile antc-istoric. Afara de simulacrele și altarele primitive ale divinităților, sãpate în stãnci, afarã de columnele votive și comemorative de pe vârurile piscurilor, mãi esistã în Carpați încã o mulțime infinitã de alte sculpturi megalitice, reprezentãnd unele «Scaunele» divinitãților, unele urmele unor eroi seu urieși, altele figurí și urme de animale (cu deosebire chipul <Calului alb>, consecrat Sorelui), remãșitc de sub imperiul reũgiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea Carpaților se mãi caracterisera prin o mulțime estra-oidinára de pcscerí și caverne, ce ne prcsinã

XIX. CONSTRUCȚIUNILE PELASGE ÎN DACIA. ORIGINILE ARCHITECTUREI CYCLOPICE.

O altă clasă de monumente preistorice sunt construcțiunile cele gigantice, ce au fost întrebuințate pentru încunjurarea acropolelor și orașelor mai vechi și pe cart autorii grecesci le numesc cyclopice sau pelasge.

Cele mai vechi clădiri de acest gen sunt formate din bolovani poligonali de stâncă, mai mult ori mai puțin în stare brută, așezați unii peste alții, fără ciment, fără o ordine aparentă și fără nici o legătură.

Alte construcțiuni de acest gen ne apar în o formă mai regulată. Cu toate că murii sunt formați din bolovani colosali, însă petrele aceste prezintă oarecari urme de lucrare omenească. Aceste monumente însă aparțin unei epoci mai târzie.

Resturi din aceste construcțiuni particulare, ce au mai rezistat până astăzi timpurilor și omenilor, se mai află încă pe teritoriul Eladei la Mycena ^{*}), Tirynth ²⁾), Orchomen ³⁾), la acropola Athenei ⁴⁾), în diferite orașe ale Cretei, de asemenea în Asia mică la Troia ⁵⁾ și în număr considerabil în orașele cele mai vechi din Lațiu, din Etruria și de pe teritoriul Sabinilor ⁶⁾.

Ele sunt aceleași în Grecia, în Asia mică și în Italia. Toate ne arată aceeași destinațiune, aceleași influențe, și ori-unde ni se prezintă remășițele acestui gen de construcțiuni. Istoria ne arată, că locurile acele au fost din cea mai obscură vechime în posesiunea triburilor pelasge. Ele aparțin așa dar, fără îndoială civilizațiunii acestui popor.

În partea din afară nise admirabile portăi circulare ori colibate, lucrate de mâna omului, resturi ale epocii, când aceste pescești serviau de capele pentru ceremoniile cultului, ori ca reședințe ale oraculelor.

¹⁾ Enripidls Iphig. in Aul. v. 265: Μυκῆναι . . . τοῦ Κυκλῶν.— Schliemann, Mycènes, Paris, 1879. p. 81-82.

²⁾ Pansaniac lib. IT. 25. 8: Τῆς Ἰεθεΐδος (a Thiryntbului) Κυκλῶν πύλαις Ἐπιγῶν.— Schliemann, Tirynthe. Paris 1885. — Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 258 seqq.— Durny, Hist. d. Grecs. Nouv. Ed. Tome I. 1887, p. 66.

³⁾ Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 434 seqq.

⁴⁾ Pansaniae lib. I. 28. 3. - Strabonis lib. V. 2. 4; IX. 2. 3. — Boetticher, Die Akropolis von Athen. Berlin, 1888, p. 60.

⁵⁾ Schliemann, Ilios. Paris 1885, p. 237.

⁶⁾ Duroy, Hist. d. Romains. Nouv. Ed. Tome I (1879), p. XXXIX. — L'Anthropologie Tome X. 1899. Paris p. 342.

Pelasgii ne apar peste tot locul, la Mycena, la Tirynth, la Orchomen, la Athena, în Creta, în Samothracia *), la Troia și în Italia ca constructori de opere cyclopice.

În vechia literatură grecescă însă originea acestor construcțiuni gigantice se atribuia unei clase de omenî numiți Cyclopî.

Sub numele de Cyclopî în timpurile primitive ale Eladei se înțelegea un anumit popor istoric, cu obiceiuri particulare, barbare.

Cele mai vechi notițe cu privire la patria și caracterul etnic al Cyclopilor le aflăm la Homer.

Cyclopîi au fost după poetul ionic un popor prin eselență pastoral. Ei locuiau pe munții cei înalți din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numeroase de oi și de capre; țera lor era extraordinar de fertilă întru tóté, și ei nu făceau nici o întrebuintă de agricultură, nici de navigațiune.

Pentru clarificarea situațiunii vom estrage aici următoarele din descrierea, ce ne-o face Homer, în cartea IX a Odyssei, despre țera și modul de viață al Cyclopilor ²⁾.

După ce Troia, puternicul oraș al Pelasgilor de pe tărmișii Asiei mici a fost cucerit, jăfuit și distrus de Achei, Ulysse cu soșii săi plecă cu 12 corăbișii încărcate de o pradă enormă spre a se întorce în patria, în insulele Ithaca, Cephallenia, Zacynth, etc. însă vonturile i aruncă la cóstele meridionale ale Thraciei, lângă Ciconi. Eroii retăciși atacă capitala Ciconilor, numită Ismaros, o prădează, le mai răpesc câte-va femeii și în fine, după ce perdură mai mulți omenî, în lupta ce o avură cu Ciconii, ei calătoresc rmai departe. Acum însă i cuprinde vântul nordului Boreas, care i aruncă în marea, pe care Homer o numesce în continu ττοϋτοϋ. După ce densesii rătăcesc mai multe zile încoace și încolo, «ajung lângă fera superbilor Cyclopî» (Κύκλωπας ἐν τῷ ὄρει Ἰθάκῃ), carî, dice Ulysse, «încredințându-se în bună-natea deilor nemuritori, trăiesc fără nici o grijă, fiind-că ei nici nu sădesc cu manele lor vre-o plantă și nici nu ară, ci pământul le produce aci tóté de sine, fără semență și fără arătură, grâu, orz și vițe încărcate cu struguri mar î, pe cari singur numaî plóia ceriului ie face se crescă. Ei nu au nici legi, nici adunări populare, ci locuiesc prin spelunci (colibe) împrăsciași pe vârfulurile munșilor celor înalți,

¹⁾ O parte a murilor pelasgi din insula Samothracia (Σαμοθράκη). xiY] la Homer, Thracia Samus la Virgil) se póté vedé la C onze, Reise auf den Inseln des Thracischen Meeres. Taf. XIV și p. 57.

²⁾ **Homeri** Odys. IX. v. 39 seqq.

vaíouiat xáprjva. In față de portul, pe unde *se* poté întră despre mare în țera Cyclopilor, se află situată o insulă mică și păduros ă, care nu e nicî aproape, nicî departe, ér în insula acesta se află o mulțime mare de capre selbatece, pe cari nimic nu le turbură aci, nicî umbletul ómenilor, nicî venătoril, ce cutrieră cu atâtea greutăți codrii și vêrfurile cele înalte ale munților. Nici nu este cineva, care se îngrijescă aci de ele. Nimeni nu ară în acesta insulă, ci ea stă vecinie nearată, neșemenată și lipsită de omeni, singur numai caprele pasc și bălăesc pe aci. De altminte- trelea insula acesta, continuă Ulysse, nu e cu totul neproductivă. Pe lângă țermuril mării albe (άXöc noXiofo rcap' o'-/ftaț) se întind pășuni umede și mol și cresc vițe de via, cari nu per nicî o-dată. Acesta insulă mal are și un port natural forte favorabil, în care se poté abate cine-va fără se aibă trebuință se arunce ancorele, ori se prindă corăbiile cu otgóne de țermurî. Corăbieril rêmân aci atât, cât le place și până când încep se sufle erășî vânturile cele favorabile pentru navigațiune. La insula acesta am sosit noi cu corăbiile nóstre, și întru adevêr, că un deú óre-care ne-a condus aci într'o nópte întunecosă, când eram încunjurați de o ceță desă în cât nu puteam se mal vedem nimic înaintea noastră. A doua di, îndată ce s'a făcut dimineța, noi am eșit din corăbii, ne-am preumblat prin insulă, pe care am admirat'o, apoi împărțindu-ne în trei cete am venat maî multe capre selbatece... Aicî noi ne aflăm în față de țera Cyclopilor, cari eraú aprópe, de unde vedeam ridicându-se în sus fumul, audiam strigările lor, bălăitul oilor și al caprelor. Apoi a doua di, îndată ce s'a făcut dimineța, eu am chemat pe toți prietenii mei la adunare, și le-am dis, că o parte din eî se rêmână aci, ér eú cu corabia mea și cu soții mei me voiú duce, ca se vêd, ce fel de omeni locuesc în țera aceea, dacă eî sunt violenți și solbatecî, orî dacă sunt iubitori de străini și cu frică de del. Dicênd aceste, noi ne suirăm pe corabia, so.țiî mei desfăcură otgónele și plecarăm veslând prin marea oea albă. Când am sosit însă în ținutul acela, care era aprópe, am observat nu departe de țermurele mării o speluncă înaltă (arcéoc ótprjXtív) acoperită cu crengî de dafin (colibă). Aci era locul, unde odihniaú turme mari de oî și de capre, ér jur împrejur era construită pentru ol și pentru capre o târlă înaltă (auXv) D^XTJ) încunjurată cu petrii lungi împlântate în pământ, cu brad! și cu stejari. Aici locuia uriașul, care era cel mal puternic între toți Cyclopil și asemenea unul deú (Od. I. 70). El î-șî páscea singur turmele sale departe de cel alaltî. Era un monstru înfiorătorii! și nici nu scmona cu omniî, ce se nutresc cu pane. Se părea, că este -in pisc înalt de munte cu crescetul acoperit de păduri». Ulysse și cu soții seî intrară în stâna Cyclopuluî, P^e

când acesta se afia dus cu turmele sale la pășune, și ei remaseră încântați de escelenta economia pastorală a acestui cyclop. Aici tot se aflau în cea mai bună ordine, jur împrejur coșuri cu caș, staule pline cu miel și cu iedă, însă separau, cei mai mari la un loc, în altă parte cei mijlocii, și erăși deosebiți cel fetați mai în urmă. Tot vasele erau pline cu zer; gălețile și scafele, lucrate din lemn, gata pentru muls. Deși neinvitați, eroii se pregătiră se iee prândul în stâna Cyclopului. Ei aprinseră focul, sacrificară deilor, se înțelege din mieii cel mai grași al Cyclopului, apoi începură se iee și se mănânce din cașul, pe care-l admirase așa de mult. «Când se făcu seră, Cyclopul se întorse cu turmele sale de la pășune, aducând tot o-dată în spate, o sarcină mare de lemne uscate, ca să-și gătescă cina. Ajungând înaintea colibei, el trânti sarcina la pământ cu mare șgomot. Apoi el mână în târla sa cea largă (în strungă) tot oile și caprele cele grase, ca se le mulgă !), lăsând afară numaî berbecii și țapii; închise intrarea de la târlă cu un bolovan enorm, forte înalt, pe care nu l'ar fi putut mișca din loc nici 22 de care, cu câte 4 rote²); apoi ședend, el începu se mulgă oile și caprele așa după cum se cade, punend la fie-care se sugă mielul orî iedul. Terminând cu mulsul, Cyclopul închiegă laptele, ér după ce laptele se strînse, î-l scóse din vase și-l puse în străcurători țesute, în urmă, după ce făcu toté aceste, Cyclopul aprinse focul și vedend pe străinii îndesuiți în fundul târlei, i întrebă, dacă el sunt neguțatori, ori retăcesc încoce și încolo pe mare, ca nisce tâlhari criminali, cari fac reutăți ómenilor de alt nem». Audind glasul cel apesat al Cyclopului, cutremurul i cuprinse pe eroi. Inșă Ulysse luându-și inima în dinți i spuse Cyclopului, «că denșif sunt Achel retăciți de la Troia; căletoresc spre casă, dar vântul i-a aruncat în alte părți, că el sunt omeni

*) Homer întrebuițează cuvintele de ἀ&X-ij, οiceos și ἄνΤρov, fără o distincțiune clară, atât pentru târlă, cât și pentru strungă, colibă și comarnicul Cyclopului. Atât însă réșulta din descrierea Odysseei (IX. v. 237 seqq.), că spelunca cea largă (σ5pu οits'oc), în care Cyclopul î-și mulgea sóra oile sale, fără se aibă altă lumină de cât a ceriului, nu era o pescere.

") Târla Cyclopului de la gurile Dunării formată din bolovani' înalți, din brați și stejari, și pe care sera o închidea cu un alt bolovan enorm, încă este un fel de construcțiune cyclopică. Un staul întru adevăr cyclopic l'am vedut noi înși-ne pe colina de resărit, ce dominează comuna Polovragilor, în apropiere de obeliscul, pe care l'au descris mai sus la pag. 461. Acest staul este săpat de mâna omului în stânci naturale. Are aprópe forma unuiparalelogram. Este lung de 18.10 m. și lat de 12.10 m. Păreți și sunt destul de înalți, verticali și fracturați. Poporul î-l numesce «oborul j idovilor», adecă al urieșilor. Intrarea, care tot-o-dată servia și pentru eșire, fiind mai largă, s'a pus la mijloc un bolovan enorm spre a o separa în doué părți, ast-fel că staulul séu oborul cyclopic de la Polovragi era întrebuițat tot-o-dată și ca strungă.

din oștea cea făimosă a lui Agamemnon, a bărbatului celui măi glorios astă-dî pe pământ, care a distrus un oraș așa mare, și a nimicit atâtea popóre; că el aú venit la densul, ca se le facă daruri, după cum este obiceiul, când vin străini la cine-va, si în fine Ulysse amenință pe Cyclop cu mânia și cu rēsbunarea deilor», dacă el ar refusa cum-va se le facă daruri. Audind aceste, situatiunea deveni clară înaintea Cyclopului, care nu cunoscea de cât doue clase de străinî, neguțatori si tâlhari criminali, ce cutrieră mările și fac rōutate ómenilor de alt nem ; ast-fel el tracta pe acești ospeți pretențioși ca piraiți, ér nu ca eroi retăciți. Cunóscem în fine scenele fabuloase, ce se petrecură la stâna Ciclopului. Ulysse și căți-va din omenii șei nu putură se scape din târla cea încunjurată cu bolovani înalți a Cyclopului de cât ascunși sub lâna berbecilor mal mari.

Acesta este descrierea, ce o aflăm în *Odyssea* lui Hotner despre «poporul cel superb si fără de lege» al Cyclopilor, și despre țera lor cea fericită, care producea fructe fără arătură ¹⁾.

¹⁾ O altă tradițiune despre Ciclopi o aflăm la Hesiod (*Theog.* 139seqq.). La densul Cyclopî sunt titani, fiu lui Uran și al Gaei (acesta numire din urmă fiind numai o simplă personificare geografică despre care vom vorbi mai târziu). întocma ca și Homer, Hesiod numesce pe Cyclop! «cu inima superbă» și tot-o-dată ne mă: spune, că ei dederă lui Joe tunetul și-i fabricară fulgerele. Autorii posteriori desvoltară și ruai departe acesta tradițiune a lui Hesiod și făcură din Cyclopi pe lucrătorii lui Vulcan, cari fabricau arme pentru deî și pentru eroi. Cu acest înțeles, Cyclopiî lui Hesiod fură identificați cu Chalybiî. Acesta confusiune între primii lucrători de metale si între Cyclopiî păstori se pote esplica prin împrejurarea, că unii și alții erau din aceeași regiune, din țera numită Ku-nX'oijtuiv *fo.M*, că locuințele și ale unora și ale altora erau pe munți, și în fine că în timpurile vechi lucrătorii de metale erau măi mult în dependența triburilor pastorale pelasge, forte avute și rēsboinice. Etimologia cuventului Cyclops este până astă-dî necunoscută. După Hesiod (*Theog.* v. 144) Cyclopiî se numiau ast-fel, fiind-că aveau ochiî rotund în frunte, adecă de la *xoxXoç* și *&ty*. O simplă interpretare mitologică, însă cu totul alta a trebuit se fie originea acestui cuvent. Se-ar paré măi mult, că numirea grecescă de Cyclops este a se reduce la cuvântul barbar (pclasg) *cucullus*, rom. căciulă, ce caracterizează în particular pe păstoriî din Carpați și de la Dunăre. Ast-fel de exemplu scrie Reclus (*Nouv. Geographic univ.* I. 1875, p. 259): *et même le berger valaque, avec sa haute cachoula (căciula) ou bonnet de poil de mouton, la large ceinture de cuir qui lui sert de poche, la peau de mouton jetée sur une épaule, et ses caleçons qui rappellent la braie des Daces sculptés sur la colonne de Trajan, impose par la noblesse de son attitude, în limba latină rustică esista un vechiî cuvent cu o formă cam analogă, cocles, pe care-l aflăm în versurile lui Enniu (239—169 a. Chr.), unde densul amintesce de «d.ece Cocliti, cari sãpau în munții cei măi înalți Rhipaei» (Varro, L. L. Vil. 71: *Apud Ennium Decern Coclites, ques montibus summis Rhipaeis odere*). însă autorii posteriori, reprezentât! prin Varro, cari de altmintelega aveau cu-*

Din punct de vedere geografic, Ulysse învălmășit de vântul nordului, Boreas, retăcesce în apele Mării-negre, pe care Odyssea o numește în re-pețite rînduri Tróvtoc ¹⁾). Insula caprelor celor selbatece, unde furtuna aruncă pe Ulysse și pe sofii și într'o noapte plină de ceță, și care se afla în părțile Pontului, ce se nurniau Marea-albă ²⁾, este insula, care mai târziu *ne* apare sub numele de *Leuce*, sîu *insula* lui Achile, pe care tot ast-fel ne-o înfățișează și Arrian din Nicomedia, ca o insulă lipsită de omenii și locuită numai de capre selbatece ³⁾.

În fața acestei insule se afla, după descrierea Odysseei, țera păstorilor cyclopî. Este regiunea cea clasică a timpurilor vechi pelasge, de la Carpați și Dunăre, caracterizată prin văl fertile și plăcute, prin șesuri vaste și frumoase.

Cyclopîi lui Homer, oment de o constituțiune vigurosă, ale căror locuințe se aflau pe verfurile «munților celor înalți», sunt triburile pastorale de pe culmile cele măiestose ale Carpaților, cari până în zilele noastre și-au păstrat încă în mare parte caracterul lor primitiv pelasg. O jumătate de an o petrec cu turmele lor cele numeroase pe alpii Transilvaniei, é altă jumătate lângă bălțile Dunării și pe malurile Mării-negre ⁴⁾.

Delta Dunării a fost până în timpurile noastre o regiune căutată și locuită noscinte forte slabe de limba latină populară, asimilată acest cuvent eu grecescul Cyclops. Spre a opera acesta tranșiune, măiestrul etimologist Varro identifică mai întâiu pe cocles cu ocles (rom. oches), apoi încă un pas și ajuns la gigantii cu un ochi (Cocles ut ocles dictus, qui unum haberet oculum, Varro, L. L. VII. 71. Cf. Isidori Hisp. Orig. lib. X. 163). Însă în timpul lui Pliniu cel botrân (H. N. XI. 55. 3) cocles nu mai avea înțelesul, ce i-l atribue Varro, și este sigur, că nu-l avuse nici odată. Faptul pozitiv este, că la Enniu cuvântul Cocli t es are înțelesul de omenii (seu personificări mitologice) «cari săpau», și ast-fel vechiul latin cocles corespunde la românescul de astă-dî cioclu (fossor).

>) Strabo (Geogr. lib. I. 2. 10) constată de asemenea, că la Greci sub numele de itov-co; se înțelegea prin eselență Pontul euxin.

¹⁾ Sinul de nord-vest al Mării-negre s'a numit din cea mai depărtată vechime marea albă (Reicherstorff, Moldáviáé Chorographia, la Ilarianu, Tcsaur, III. 135: qui quidem fiuvius [Nester] in Mare album prope arcem Nester Fejérwar munitissimam continuo suo cursu influit).

³⁾ **Arriani** Periplus Ponți euxini, c. 21. 2: 'II Se vi] o o ç (AeuxYj) àv9-ptuítcov [ièv tp-í]xv] estív, vé^ETcr.'. Se ctíçiv où itoX).«!t. — Conferesce mai sus p. 70 seqq.

⁴⁾ Caracterul de mândri (superbi, venusti) și voinici (valentes, corpore magni) i-l au păstorii români și în vechile noastre colinde:

Turme multe și bărbate	Care nu sunt de aici,
Venite tot de departe	Ci veniți din lumea mare
Tocmai de la medă-noapte (de la Carpați);	Pe gorgane (délurî, munți) și pe vale...
Ciobani mândri și voinici,	Colinda, s. Ungurent, j. Tecucifl. Colecf. n. ined.

numai de păstorii ar del e n i. Apollónia Rhodiu în Argonauticele sale amintesc de asemenea lângă gurile Istrului de păstorii cei sălbateci, Totfiévsç afpauXot, *), cari sunt ast-fel identici eu Cyclopii de pe ținuturile Pontului, despre cari ne vorbeste Odyssea.

Tera Cyclopilor poseda, după Homer, o putere de rodire excepțională. Aici pământul, fără se mai aștepte grija lucrătorilor, producea de sine grâu, orz și vițe încărcate cu struguri, fecundat numai de ploile cele mânioase ale cerului. Este aceeași regiune, care devenise legendară și în antichitatea clasică pentru fertilitatea sa cea estra-ordinară; este pământul cel bine-cuvântat al Hyperboreilor din nordul Istrului, și pe care Hecateü Abderita î-1 descrie ast-fel:

«Fământul acestei țări este foarte bun, și fertil în t r u tóté, ér clima are o temperatură escelentă, din care cauza fructele se produc aici de doué orî pe an» ²⁾).

Ér geograful Mêla ne vorbeste despre regiunea Hyperboreilor, ca si Homer despre țera Cyclopilor. El o numesce un «p am en t, care produce recoltele de sine» ³⁾, fără se maî fie arat și seminat.

Pământul Terei-românesci și al Moldovei s'a bucurat până în zilele noastre de renumele unei regiuni protejate de ceriu, în ce privește puterea sa de producție și abundența recoltelor sale.

în a. 1599 Michaiü Vitézül, marele Domn al Tëni românesci, aflându-se pe câmpul de la Șelimbru, declară nunțiului apostolic Malaspina, «că densul n'a intrat în Transilvania pentru pofta de domnia, ori ça se verse sângele creștinilor, fiind-că densul putea se trăescă în deplină siguranță si fericit pe pământul seu, în Țera-românescă, unde dacă ară cine-va o singură dată și împrăscie semente, cresce grâul» *).

Ér cu cincî-deci de anî maî târziu (1648), călugărul minorit Marcus Bandinus, arhiepiscopul Marcianopolei, sub a cărui administrație se aflau și bisericile catolice din Moldova, descrie ast-fel calitățile cele escelente ale acestei țări: «Cât de mare este bunătatea pământului Moldovenesc

) Apollodori Argon. IV. 317.

^{a)} Hecatael Abderitae De Hyperboreis, fragm. 2 (ex Diodori Siculi lib. II. c. 47).

) Melae De situ Orbis, lib. III. c. 5: Hyperborei super Aquilonem Rhipaeosque montes sub ipso siderum cardine jacent... Terra angusta, aprica per ac fertilis.

•) Egli (Michèle) mi replicò, che non per libidine di dominare, ne per sete che avesse di sparger il sangue Christiano (avveniva in Transilvania) . . . e che a lui bastava di poter viver sicuro nella sua provincia di Valacchia, nella quale con una sola aratura spargendosi il semé, nasceva il formento (Scrisórea nunciului Malaspina către cardinalul Sân Georgio din 14 Nov. 1599. Hurmuzaki, Documente, III-P-511).

nu va pute se o créda ușor cine-va, până nu vede cu ochii. A i c î p ă-
mântul se ară numai o singură dată, chiar dacă n'a mal fost cultivat
nici când și chiar dacă e plin cu mărăcini, îndată ce agricultorul a spin-
tecat cu plugul fața pământuM și a semēnat grâu, ori alte sēmēnfe, el
culege vesel un seceriș îmbelșugat Ba încă se întemplă une-orf, că un pă-
inent arat o singură dată se sēmēna de doue ori și produce
rôde abundente Chiar și viile, dacă le sapă cine-va mimat o
singură dată într'un an întreg și legă vițele încărcate de struguri, este o
muncă prea de ajuns Turmele de oî sunt așa de numeroase,
în cât sunt câțî-va boieri, dintre carî unul singur are câte 24 mii proprii
ale sale, ér oile sunt așa de mari, încât străinii privindu-le din depărtare,
cred, că sunt boi séü vaci; singur numai coda unei oî moldovene are o
greutate cât o jumetate de <5ie nemțescă»¹⁾).

După cum vedem, fera cea fáimósa a Cyclopilor, aceea unde singur numai
ceriul făcea se germineze și crescă recoltele, ni se presintă ca una și aceeași
regiune cu pământul cel atât de fecund al Tereî-românescî și Moldovei..

Despre pozițiunea geografică a țerel Cyclopilor mal avem încă un im-
portant document ante-istoric.

După cum ne vorbesce Homer în alt loc al Odysseeî sale, în vecinătate
cu pământul Cyclopilor se afla fera numită Hyper ea (Tîrspsta) de la *bnép*,
și «?», adecă «Tera-de-dincolo»²⁾, o vechia espresiune geografică, pe
care o mal întrebunfeză și astă-dl poporul din Tera-românescă și Moldova,
când vorbesce despre Ardei seu Transilvania.

Din cele espuse până aici résuma așa dar, că construcțiunile, pe carî
autorii grecesc! le numiaü cyclopice, aparțin în ce privesce originea acestui

¹⁾ Marci **Bandiul** VJsitatio generális (Edițiunea Academiei române, Bucurescî 1895),
p. 135: quanta veró sit bonitas Moldavie! soli, nisi quis oculis conspiciat, non facile
sibi persvadebit. Hic semel aratur terra, etiam si nunquam culta, herbisque inutilibus
oppleta, modo findatur aratro, sive triticum, sive aliud quodcunque semen
terrae concredatur copiosam laetus agricola messem trahere solet. Quinimo
non semel accidit, ut semel arata telius bis semina recipiat, et fructus copiose
producat . . . Adeo numerosae oves, ut nonnulli sint *ex* Baronibus, quorum unus vi-
ginti quatuor millia suarum ovium recensét. O vos veró tam grandes, ut Advenae
remotius intuendo boves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis Moldavicae
medietatem ovis Germanicae ponderat. — Ér G. Reicherstorffer, care cunoscea fcirte
bine Moldova, caracterizeză acesta regiune în broșura sa Moldáviáé Chorogra-
phia publicată la a. 1541 (Ilarianu, Tesaur, III, 152) prin versurile următore:

Sponte sua multos geminata messe racemes,
Laetaque non cultus munera reddit ager.)

Homeri Odys. VI. v. 4.

sistem de fortificațiune, populațiunilor pastorale de la nordul Istrului de jos.

Întru adevăr cel mai arhaic gen de construcțiune cyclopică, atât din punct de vedere tehnic, cum și strategic, îl aflăm la triburile pastorale ale Carpaților.

În apropiere de Sarmizegetusa, capitala Dacilor, Columna lui Traian ne înfățișează pe o culme înaltă și prăpăstioasă, în sânul unor munți greu de străbătut, o construcțiune cyclopică de o enormă estensiune ¹⁾).

Murii acestei cetăți ne prezintă trei sisteme de construcțiune, fie-care sistem din o epocă diferită ²⁾).

Partea principală a acestei periferii murale este construită din petre poligonale, mai mult ori mai puțin brute și așezate unele lângă altele fără o linie orizontală aparentă. Aceștia sunt murii primitivi ai acestei mari acropole; incontestabil anteriori murilor cyclopicilor de la Mycena și de la Tirynth s).

O a doua parte din murii acropolei Dace este construită din petre tăiate în formă cubică și asedate în linii regulate. Aceste petre, având în vedere proporțiunile lor față de înălțimea Porții principale, ne apar de aceeași mărime ca și petrele cubice din murii Mycenei. Chiar și Porta acropolei Dace ne prezintă același stil ca și Porta de la Mycena.

În fine ultima parte a circumferenței murale este formată din petre tăiate în

¹⁾ Froelmer, La Colonne Trajane, Pl. 146-149.

²⁾ Murii acropolelor de la Mycena, Troia și Athena încă prezintă diferite sisteme de construcțiune.

³⁾ După cum vedem din specimenul, ce-l publicăm la pag. 475, murii vechii acropole Dace erau formați din câte două sau trei straturi de petre neregulate și câte un rând de trunchiuri groase de arbori asedate în linii transversale. Această combinațiune de petre și de lemne în construcțiunile cyclopice sau pelasge, era o procedură tehnică foarte veche, în acestă privință Perrot și Chipiez (Grèce primitive, p. 479) scriu următoarele: Enfin, et ceci est un des caractères originaux de la construction mycénienne, le bois n'y était pas seulement apposé ou superposé à la muraille . . . il y pénétrait, il s'y mêlait intimement. A Troie et à Tirynthe, lorsque l'on a examiné ce qui reste du mur . . . on y a remarqué des vides qui sont aujourd'hui remplis des cendres et des débris carbonisés; on a reconnu que ces vides représentaient des poutres horizontales. Însă murii primitivi ai Mycenei întocmai ca și cei de la acropola Dacilor erau formați din petre și trunchiuri transversale erau nu orizontale, după cum acesta se constată din petra cea monumentală de la porta Mycenei (Fig. 168 p. 317), care ne înfățișează un specimen din vechii muri ai acestei cetăți, susținuți în mod simbolic de Columna ceriului, în fine mai vedem lângă murii acropolei Dace și o galerie de lemn acoperită, cum a existat la Tirynth și la Athena, erau pe creșta murilor o serie de creneluri, a căror origine de altminterlea se reduce la primele începuturi ale fortificațiilor (Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 663-664).

formă paralelipedică, și acesta porfiune aparține fără îndoială unor timpuri preistorice mai târzie.

planul acestei cetăți preistorice, ai cărei muri ne înfățișează astăzi felul trei epoci de arhitectură, ocupa jumătate din spirala Columnei. Fără îndoială că intențiunea artistului Apollodor din Damasc a fost să înfățișeze lumii romane o iconă cât se poate mai fidelă a acestei puternice fortificații cyclopică. Din nefericire Comentariile lui Traian despre greutățile cele enorme ale războiului cu Dacia s-au pierdut, însă noi aflăm despre această formidabilă cetate a Daciei o notiță foarte importantă în epistolele, ce ne-au rămas din istoria lui Dió Cassiu. «Traian», ne spune acest autor, «îmi dăde totă silința, ca să ajungă pe înălțimile, de unde se apărau Dacia, el luă o colină după alta cu pierderi imense, . . . și ocupă munții lor cei încunjuțați cu ziduri, unde află armele, mașinile de război, captivii și însemnele, ce le luase ei de la Fuscus» *), în anul 86 d. Chr. ¹⁾). Acestea se petrec în timpul primului război cu Dacia.

Există așa dar în Dacia o grupă întinsă de fortificații particulare pe vârfurile unor munți stâncos!, și care constituiau punctul cel mai deficitar pentru cucerirea acesteia.

Cetatea cea uriașă de pe Columna lui Traian, reprezintă așa dar tipul caracteristic al munților fortificați ai Daciei, una din pozițiile sale strategice, cele mai puternice.

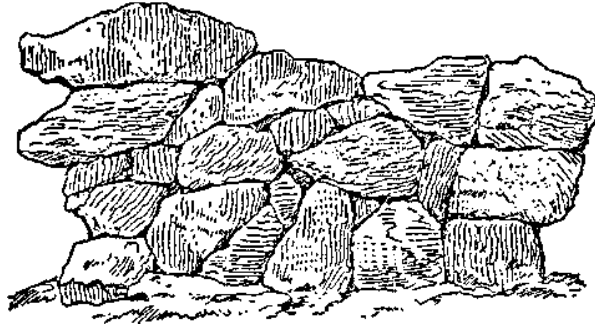
Această vastă fortificație a Dacilor, ne prezintă în partea sa mai arhaică (Fig. 203, p. 475) același sistem de construcție, din bolovani poligonali, pe care-l aflăm și la construcțiile cele mai vechi cyclopică ale Troicii, la o parte din zidurile Mycenae și la acropola Athene! ⁸⁾).

Prin pozițiunea sa enorm de dificilă, prin întinderea sa extraordinară de mare, cum și prin stilul său arhitectonic, ea este o adevărată construcție de giganți, după cum tot «Giganții» ⁴⁾ numește Martial pe Dacia, când vorbește despre războiul lui Domitian.

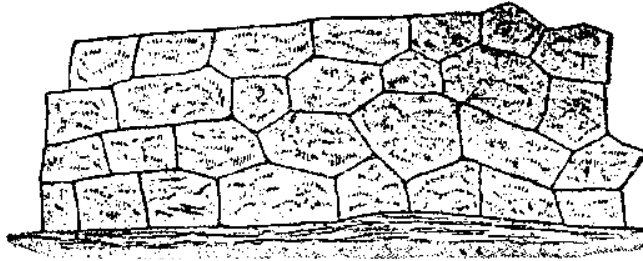
¹⁾ Dion Cassius, Histoire romaine, (Ed. Gros et Boissac), Tome IX, lib. LXVIII c. 8-9: ff) * , f u < * i paiavef ip-rj TE eyueteixiojeva ^<fc.

) Corneliu Fuscus, prefect al cohortelor pretoriana, fusese însărcinat de împ. Domitian cu comanda generală a trupelor în războiul al doilea cu Dacia (Suetonius • FI- Domitianus, c. 6. — Jornandis De Getarum origine, c. 13. — Eutropius "U. 23: a Dacis Oppius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus praetorius praetorio, cum majoribus exercitibus occisi sunt).

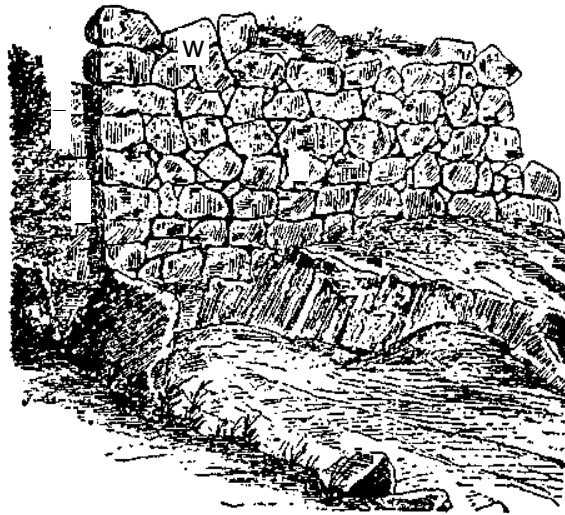
) Schliemann, Mycenae, p. 81. — Boetticher, Die Akropolis von Athen, 1888, p. 60. M Martialis Epigr. VIII. 50.

200. — Fragment din murii primitivi ai acropolei de la Bali-dag în Troada, presupusă de unii a fi Pergamul MPriam. După Schliemann, Ilios, p. 239. — Perronet Chipiez, La Grèce primitive, p. 236.

201. — O parte din muri acropolei de la Mycena, forma din petre poligonale de mărime neegală și ajustate cu deosebit artă, Alt-cum o simplă imitațiune a stilului primitiv. După Sellmann, Mycènes, fig. 18.

202. — O parte din murii așa numiți cyclopicî ai citadelei de la Tirynth în Argolis. După Schliemann, Tirynthe, fig. 135.

203 — O parte din murii poligonali, cyclopică, ai unei vaste acropole Dace, construită pe o culme înaltă, stâncosă și prăpăstiosă. Din jos pe o colină mai mică se vede figura împăratului Traian, încunjurat de statul seu major. Este momentul suprem al luptei, împăratul plin de îngrijire, ține pe mâna stângă gladiul și dirigează operațiunile de asalt, în fața sa un principe mai tînăr (Hadrian) pare a-î inspira curagiū. După Froehner, La Colonne Trajane, Pl. 147.

Ruinele acestei superbe cetăți preistorice mai există în parte și astăzi și ele formează una din cele mai curioase anticități ale Transilvaniei *).

În partea meridională a acestei țări, pe masivul cel înalt și vast al Carpaților, ce se întinde între Turnul-roșu, Sibiu, Miercurea, Sebeș, Orăștie, Hațeg și Vulcan, acolo unde pe chartele geografice noi nu vedem de cât păduri și munți nestrăbătuți, cutriați și astăzi numai de pastorii români, se află cea mai importantă ruină de cetate a Transilvaniei. Este o întinsă acropolă în mijlocul unei păduri urieșe de fagi, construită pe cresta unui deal înalt, numit Grădisce, a cărui lungime este de 3 ore, și a cărui lățime, unde poena se lărgesce mai mult, este de 1 oră. În partea de sud și de nord, acesta înălțime este apărată prin pârâzi de stânci prăpăstioși de o adâncime înfiorătoare. De ambele părți curg două ape de munte, Râul-alb la sud și Valea albă la nord. Eram în împrejur o altă serie de înălțimi fortificate, și văi strimte, extrem de dificile nu numai în timp de război dar și în timp de pace. Forma acestei cetăți, pe care poporul român o numește «Grădiscea de la Muncel», este circulară și ea are o periferie de 1.200 pași sau 560 stânci (1062.031 m.), era după alte date 1280-1290 pași (1141.68 m.).

După cum vedem, aria acropolei de la Muncel este cu mult mai vastă de cât a acropolelor de la Troia, de la Tirynth, de la Athena și chiar de cât a Mycenae, a cărei periferie este numai de 925 metri ⁵).

Masele zidurilor acestei cetăți formează astăzi numai grămezi enorme de ruine. Acești muri, după cum ne spun arheologii Ackner și Neigebaur, erau construiți din petre frumos tăiat în formă cubică sau paralelipipedă, și așezate unele peste altele fără nici un ciment⁶). În unele locuri mai subsistă încă aceste ziduri, pe la a. 1838, în înălțime de un stânc și mai bine în vechia lor poziție și construcție. Însă trebuie să constatăm aici, că nu

¹) Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde, I (1844) 2. p. 17—33. — Ibid. N. F. Band XIV, p. 108—112. — Neigebaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, p. 96-104. — Ackner, Die rom. Alterthümer und deutschen Burgen Siebenbürgens, 1857, p. 11-12. — Wooss, Chronik d. arch. Funde Siebenbürgens, 1876, p. 39-40.

²) Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 309: «De toutes les acropoles dont les enceintes datent de cet âge reculé, celle de Mycènes est donc la plus spacieuse.

³) Cel dot arheologii ai Transilvaniei, Ackner și Neigebaur, cari vizitase pe la a. 1838 și 1847 ruinele acestei Grădisce, au avut după cum vedem mai multă atenție ^a «ea parte din zidurile fortăreței?, ce era formată din petre tăiate cubice și paralelipedice. Lucrul este explicabil. În ochii dânilor acest mod de construcție înfățișa o stare mai înaintată de civilizație materială și morală, și credeau astfel, că aceasta parte a construcției prezintă un interes mai înalt istoric.

Întreaga fortificațiunea acesta era formată din petre tăiate. O parte din muri în acestei acropole a fost construită din bolovani bruti de stâncă, după cum acesta se constată din ruinele, ce s'au aflat în interiorul și esteriorul acestei cetăți *). Esistau așa dar la cetatea de la Grădisce trei genuri de construcțiune întocma ca și la murii acropolei Dace. Ele erau ast-fel identice nu numai după pozițiunea geografică, după tăria lor strategică dar și după modul lor de construcțiune *).

Porta principală a acropolei de la Grădisce se afla în partea de medă-di. Aici se mai vedea pe la a. 1838 o deschide'tură în zid, pe care poporul român o numia «La Portă», ér în apropiere de acesta intrare se aflau cădute jos doue colonne de porfir syenitic, având o formă cilindrică. Ele erau lungi de 4' (1.264 m.), ér grosimea lor avea un diametru de 2 *,' (0.79 m.). Alte doue porți par a fi fost, una în partea de resărit și alta în partea de apus. În afară de periferia cetății, însă în apropiere de ziduri, se mai vedea în partea de sud, resturile unui templu antic de o formă rotundă cu un diametru de 15 stânjani (28.447 m.). Mai subsistau aici și bazele de porfir, pe cari au fost aşdate columnele templului, însă aceste colonne pe la a. 1838 erau dispărute, ori poté acoperite de ruine. Ér la o depărtare de 100 pași de ruinele templului se mai vedea doue altare frumoase, însă forte simple, fără inscription!, unul de porfir syenitic și altul de marmoră albă. Se mai cunoscău aici resturile unul vechiü apeduct, format din tuburi de lut ars, îmbrăcate pe din afară cu petre tăiate și scobite; de asemenea și remășițele unul circ (agora?) în afară de muri, ce fusese încunjurat cu un zid gros de 2 V/ (0.79 m.) format din petre tăiate, avend o periferia de 115 pași (101.777 m.) și o lățime de 90' (28.447 m.). În fine s'au mai aflat aici urmele unul stabiliment balnear, ce o-dată fusese pavat cu mosaic; precum și basinul unul lac artificial, pe lângă ale căruia margini se vedea împrăsciate petre mari tăiate.

*) Archív d. Vereines für siebenbürgische Landeskundc, I. 2. (1844), p. 19: Dér Schutt inner der Burg und ausser derselben besteht aus einer mit Urfelsbruchstücken, Mortel, ganzen und zerbrochenen Backsteinen, Mauer- und Hohlziegeln, Fragmenten von Urnen, irdenen Geschirren und Wasserröhren vermischten Érdé.

*) Froehner (La Colonne Trajane, p. 21 nr. 90) face o confusiune între Grădiscea de la Muncel și Grădiscea de la Hațeg (Várhelyi și acesta este cauza, pentru care densul crede, că cetatea cea betrână de pe Columna lui Traian ar fi însuși Sarmizegetusa, capitala Dacilor, însă Sarmizegetusa romană era construită pe șes, și în Jurul satului numit astă-di Grădisce (între Hațeg și Porțile-de-fer ale Ardeului) nu se află nici o înălțime cu ruine dace ori romane. Acropola de pe Columna lui Traian este

Ca monumente de artă se-au descoperit în ruinele acestei acropole, un relief, ce reprezenta un cap cu barbă, acoperit cu coif, ér de asupra capului o roșă, o sabia Dacă, arc și săgeți. Un al doilea relief înfățișa un bărbat ținând în mâna stângă o lance și călcând pe un om mal mic, ambele aceste figurat neîmbrăcate. S'a mal descoperit aici un basîn oval de porfir forte frumos lucrat, lat de 3' (0.948 m.) și lung de 4¹/₂' (1.422 m.). Săpături sistematice însă aici nu s'au făcut, si ast-fel suntem încă departe de a cunosce întreg materialul sculptural al acestei civilizațiunî. Acești munți aü mal avut și o epocă neolitică. Se-au aflat la Grădiscea de la Muncel doue securi de serpentîn și un ciocan de amfibol. Au mai esistat în acesta regiune și o industria siderugică ante-romană. Lângă délul numit Sub-Cunî se-au descoperit urmele unei topitorî de fer, s'au mal aflat în ruinele cetății de la Muncel o nicovală de fer de formă cubică, cu o greutate de 88 pfundî (49.280 chilogr.) și avënd patru colțuri prelungite, ca se potă fi aședată pe ele. Ea avea așa dar același tip cum este figurată pe monumentele sculpturale antice și nicovala lui Vulcan. Ér un dél în apropiere de «Grădisce» maî portă și astă-dî numele de «Ruda», un cuvent, ce în vechia limbă poporală din Dacia desemna locul, de unde se estrăgeau metalele ¹).

Acest oraș dispărut avuse așa dar o vieță de prosperitate fecundă în curs de o lungă serie de secole, și probabil că acesta betrână și puternică cetate a fost mama mal multor fortărețe pastorale pelasge din ținuturile meridionale.

Vieța acropolei de la Grădisce înceteză de o-dată cu cucerirea Daciei. Columna din forul luî Traian ne înfățișează trista iconă, cum soldații romani după asaltul lor desperat, încep se demoleze, din ordinul și sub ochii împëratuluî, murii acestei superbe și glorióse cetăți, ce a fost stâlpul cel mal puternic de apărare al Daciei. Probă că ea n'a mal fost reconstruită, este, că în ruinele sale nu s'au descoperit nici un obiect de artă romană ^a).

Acropola de la Muncel nu era însă singurul munte fortificat din acest vast masiv al Carpașilor.

în partea de nord a acestei măiestose acropole se mal vënd și astă-dî

un munte fortificat și Dio (lib. LXVIII, c. 8. 9) face anume deosebire între <£*pa, 8fQ Iviem^icfilva și între paotXeia Dacilor.

*) La Grădiscea de la Muncel se-au maî descoperit pe la începutul secuiului trecut (1800—1806) cam la o mia monete de aur cu inscripțiunea KOSflN, ér în apropiere, lângă culmea Anicșuluî, un alt nurner însemnat de monete de aur cu inscripțiunea regelui Lysimach din Macedonia.

) Monetele romane, ce se-au aflat aici, încă nu trec maî departe de timpul luî Traian fără predicatul de D ac i cu s (Gooss, Chronik, p. 40).

'nele unei alte cetăți antice, ce poartă numele de Fețele-albe, amendoue narate una de alta numai prin o prăpastia adâncă. O a treia fortificațiune formată din bolovani bruți de stâncă (Bruchsteine) a fost, după cum ne relatează archeologul Ackner și Neigebaur, nu departe la Petra-roșiă, unde au Descoperit de asemenea resturile unui apeduct antic și petre tăiate risipite, în fine ruinele altor cetăți din aceeași regiune și înființate după celeași principii strategice se mai ved pe înălțimile de la Ciata, Luncani, Ocolisul-mic și cari toté poartă numele de Grădisce.

Vechimea acropolei de la Muncel și a fortificațiunilor dimprejur a inspirat un adevărat respect archeologilor de peste Carpafl.

În acesta privință scrie Ackner: «Eü am visitat regiunea acesta, cu deosebire masivul Carpaților dintre Valea Jiului, valea Mureșului, Sibiu și Hațeg, în repețite rënduri, dar mal în urmă însoțit de cavalerul Neigebaur, însă am trebuit se ne convingem îndată, că încep end de la Vêrtope (sëü din partea de nord-vest a Gradiscei Muncelului) și până la Maleia (lângă Petroșani), cu deosebire diferitele ruine de cetăți și de orașe, ce au fost construite aici pe piscuri înalte și ascunse prin păduri nestrăbătute, precum și cele mal multe obiecte antice descoperite aici ne presintă un caracter cu totul deosebit, de cum î-1 ai anticitățile romane de pe locurile plane ori din alte părți ale Transilvaniei. Aici se-ai aflat mal multe monete grecesc! cu deosebire de aur, mal multe fortărețe cu o formă circulară, construite pe culmi și pe piscuri înalte de munți greu de urcat, ér cărămidile, ce se află în aceste ruine, sunt seu mal mari de cât cele romane, ori sunt de altă formă, în fine resturile vechilor construcțiunî, ce mal subsista astă-dl ne presintă în orî-ce privință un tip cu totul deosebit» *).

Acestea sunt faimoșii «munți fortificați» sëü «încinși cu ziduri» al Dacilor (5p7] avrsteixiailva), a căror cucerire enorm de grea aduse o gloria imensă espedițiunii lui Traian.

) Ackner, Die römischen Alterthümer . . . in Siebenbürgen (Wien, 1857). p. 12: Da ic dicse Gegend . . . mit dem Ritter Neigebauer besucht habe, so mussten wir uns ad überzeugen, dass von Virtosz oder Vurtope bis Meleja, namentlich die inbitten auf den hohen Bergkuppen imUrwalde verborgenen Schloss- und rumé», und die meisten daselbst gefundenen Gegenstände aus dér altén Zeit men ganz anderen Charakter habenals die im Flachlande und auch sonst enbürgen vorkommenden römischen Alterthümer. Hier sind meh-gnechische und besonders Goldmünzen gefunden worden, mehrere Festungen en schwer ersteiglichen Bergücken und Bergkuppen von abge- auticitei^Rauart, die Ziegel entweder viel grosser oder von anderer Form; vorhandennen Übrreste dér altén Bauwerke haben in jeder Hinsicht einen

în acest vast complex de fortificațiuni muntose pozițiunea strategică cea mai importantă era Grădiscea de la Muticei. Pentru ca acest centru principal de apărare se potă fi espus unui asalt, inimicul avea se lupte cu o seria de alte înălțimi fortificate si tot cu atâtea pericole se străbată prin o mulțime nenumărată de văi strimte si înfundate.

Același sistem de apărare î-l aveau si triburile pastorale ale Thraciei, cari, după limbă, după obiceiuri și rasă, constituiau una și aceeași națiune cu Geții și cu Dacii din nordul Istrului.

în anul 26 d. Chr. «sub consulatul lui Lentul Getulic si al lui Calvisiu», scrie Tacit, «se acordară ornamente de triumf lui Poppaeu, care supusese triburile, ce locuiau munții cel înalți al Thraciei Anume se lășise faima între locuitorii aceștia, că Romanii voiesc să-î împrăscie prin teri depărtate și să-î amestece cu alte naționalități Eî însă declarară, că dacă Romanii voiesc se le impună jugul sclaviei ca la nisce învinși, atunci el aü fer și tinerime de ajuns, cu inimi gata, și pentru libertate și pentru morte. Tot o-dată el arătară fortărețele lor ridicate pe stânci, unde î-și retrăsese părinții si familiile lor, si ne amenințau cu un răsboiu de munte teribil și sângeros¹⁾. Căpeteniile acestor Thraci munteni, purtau după Tacit numele de Dinis, Turesis și Tarsa, numiri pelasge

După cum vedem caracterul munților fortificați al Daciei, și în particular al acropolei de la Muncel, era, că aceste incinte de apărare, prin înălțimea si pozițiunea lor cea tare, erau aprópe inespugnabile, dificile nu numai la asalt, dar dificultățile de apropiere erau mari chiar si în timp de pace. Ele ne apar ca fortificațiunile unei grupe sedentare de păstori, adăpostiți în dosul Parângului, departe de starea de barbaria, ajunși pe un grad înaintat de civilizațiune si constituiți aci în o vieță urbană plină de prosperitate. Nicăirî pe teritoriul Eladel și al Troiel nu ni se presintă un sistem de apărare în o formă atât de vastă si puternică ca în Dacia²⁾. Incintele murale ale

ganz anderen Typus. — Conf. Neigebaur, Dacien, p. 97 seqq. — Gooss, Chronik der archâologischen Funde Siebenburgens, p. 39.

<•) Taciti Annal. lib. IV. c. 46-50.

³⁾ Nu numai masivul cel puternic de la Parâng, dar întreg ă l i n i a Carpaților este plină de fortificațiuni ridicate pe vârfulurile stâncilor (apoi reparate și folosite în diferite epoce), și pe cari poporul român le numesce cetățile urieșilor. O vechia fortificațiune de lângă comuna numită Tălmaciú în Transilvania, unde Oltul începe se taie linia Carpaților, a fost construită, după cum ne spun tradițiunile locale, de către uriesi (Millier, Siebenb. Sagen, p. 7), ér gigantul, ce locuia în acesta cetate, se numia Tur sân (Torschöng). Cu privire la acesta numire notăm aici, că în petițiunea Scaunelor Sălisce și Tălmaciu înaintată în a. 1871 ministrului ung. de interne V. Thot, ne apare într'un act

Tiryntului, ale Troici și Athenei erau aședate pe înălțimi mediocre *) și ele ni se prezintă din punctul de vedere strategic defensiv numai ca o copie slabă a munților fortificați din Dacia.

Resumăm :

Originea construcțiilor de apărare, pe care autorii greci le numesc cyclopice, a acelor fortificații murale, ce încoronau cîstele stîncose ale dealurilor și munților ¹⁾, se reduce atît după nume, după principiile de apărare, cum și după sistemul de construcție la yaca KuxXwrauv, sîu la regiunea păstorilor pelasgi din nordul Istrului de jos »).

- de la I^{g23} (P^aS^r 29) un martore din comuna Cacova cu numele de Jacob T urs. Un caracter cyclopic se pare a-I ave și cetatea așa numită, Zidina Dachilor, construită pe vîrfu unui pisc înalt (Gradeț) din j. Mehedinți, despre care scrie Bol li ac: «Cu mari greutate am putut urca și nici o altă cetate Dacă până aci, cu așa întindere și tăria, pe o așa înălțime n'am întîmpinat . . . Aci petra este ruptă din munții vecini și aruncată pre acest pisc cu forță de titan, apoi așe dată prin gramă-dire și încleștată printr'un ciment ca și petra (Esc. arch, din 1869, p. 60-61). Epoca neolitică o aflăm reprezentată și la Zidina Dachilor. în împrejurimile acestei cetăți s'au aflat un topor sîu tîrnăcop de serpentin (Fig. 14, p. 35) și un ciocan-topor găurit forte elegant (Fig. 28, p. 37. A se vedé și Tromp. Carp., Nr. 1010 din 1872, p. 3).

*) Terrot et Chipiez, *La Grèce primitive*, p. 660: les acropoles de Troie, de Tirynthe et d'Athènes, n'ont au regard de la plaine, qu'une très faible élévation.— Singur numai acropola Mycenei avea o importanță strategică. Ea era strimtorată între munți și murii ei încoronau mal mult sau mal puțin cîstele abrupte (Perrot et Chipiez, *Grèce primitive*, p. 661).

¹⁾ Studiile făcute asupra murilor de la Mycena și Tirynt au constatat, că adevăratul caracter al construcțiilor numite cyclopice nu consistă în mărimea bolovanilor. Petrele poligonale din murii Mycenei nu au de loc proporțiuni colosale. Tot ast-fel și petrele din murii de la Tirynt încă nu erau așa de masive cum le descrie Pausania. Er Troiani la început construite cu materiale mici (A se vedé Schliemann, *Tirynthe*, p. 166 scqq.— Perrot et Chipiez, *Grèce primitive*, p. 474).

²⁾ După Aristotele, Cyclopii (adecă păstorii cel violenți homerici) au fost cel de ântâiu, cari au construit turnuri, sîu fortificații de apărare pe înălțimi. Plinii H. N. VII. S7: Turres, ut Aristoteles, Cyclopes (se. primi aedificaverunt).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE ARTEI TOREUTICE IN DACIA.

XX. ORIGINILE METALURGIEI.

În antichitatea grecescă existau două tradiții principale despre începutul industriei minelor și amândouă aceste tradiții reduceau originea metalurgiei la țările din nordul Istrului de jos.

După tradițiunea pelasgă, și care este cea mai veche, divinitatea Prometeu a fost cel de întâiu, care a cunoscut valoarea metalelor, a aurului, argintului, aramei, fierului, și el cel de întâiu a inventat arta de a pune aceste elemente în serviciul omului.

«Cine poate spune, că ar fi aflat mat înainte de mine, arama, fierul, argintul și aurul, aceste lucruri folosite ascunse în sînul pământului? Sciu bine, că nimeni nu va putea susține acesta, dacă nu cum-va ar voi să se laude într'un mod cutezătoriu»¹⁾. Astfel se exprimă Prometeu în tradițiunile, ce le culesese vechiul poet tragic Eschyl. Și acest Prometeu este reprezentantul primei civilizații europene, ȋr patria sa după toate legendele meridionale ne apare în nordul Istrului de jos, în țările vechii Dacie (A se vedea mai sus p. 295 seq.).

O a doua tradiție o aflăm la Hesiod. După cum ne spune acest autor în Theogonia sa, cel de întâiu lucrători de mine și de metale au fost Cyclopii, fiii lui Uran și ai Gaei. La început Cyclopii lui Hesiod locuiau în interiorul pământului, în rebelul cu Titanii el fabrica fulgerele lui Zeus și-i dădea tunetul²⁾; El avea așa dar ore-care cunoscințe înaintate de chimia pyrotehnică, cunoscințe, care mai târziu s-au pierdut. Cyclopii lui Hesiod erau maeștrii în diferite lucrări de artă³⁾. Orașele rezonau departe de sunetul ciocanelor sale «). Patria acestor Cyclopi, sîu titani de a doua ordine, se afla în nordul orizontului grec, dincolo de râul cel mare și celebru, numit Oceanos potamos (Istru), acolo unde era originea tuturor zeilor. Mai târziu Cyclopii lui Hesiod, acești săpători și lucrători de metale,

¹⁾ Aeschylus Prometheus vincetus, v. 500-504. ')

Hesiodi Theog. v. 141. 504.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 146.

⁴⁾ Talerii Placci Argon. IV. 286 seqq.

despre cari măi spuneau legendele, că aveaü un ochiü rotund în frunte ¹⁾, aü fost confundați cu Arimaspii (Arimascii), un popor istoric, ce forma un ram din națiunea cea mare a Hyperboreilor. Arimaspii locuiau lângă munți R hip a ei ²⁾, de lângă Istru ³⁾, ce formau în timpurile măi târdie frontiera de apus a Scythiei ⁴⁾ și pe can Stephan Byzantinul i numesce «munți Hyperboreilor» ⁸⁾. Poetul epic Aristeia, care trăise, după cum ne spun unii autori, înainte de Homer, caracterizează ast-fel pe poporul cel legendar și vitez al Arimaspiilor: «resboinicî nenumerați și voinicî, avuți de herghelii de caî, avuți de ol si vite, cu plete stuföse, cel mal puternici din toți omenii, avënd fîe-care în fruntea cea frumösă câte un ochiü» ⁶⁾. O alusiune mitologică la podöbele de aur și de petre scumpe, ce le purtau Arimaspii în pletele lor, cu deosebire de asupra frunții ⁷⁾.

Țera, în care se aflau locuințele Arimaspiilor avuse în anticitatea preistorică o celebritate estra-ordinară pentru avuțiile sale imense de aur. Aici, după cum spuneau legendele grecesc!, aurul î-l scoteau din cunicule (ocne) grifonii (YP'JITEC), ér Arimaspii se aflau în resboiü continuu cu aceste paseri mitologice, de la cari sciaü cum se fure aurul ⁸⁾.

¹⁾ Unii autori sunt de părere, că sub acest ochiü mitologic este de a se înțelege lampa, ce o aveau legată pe frunte aceia, cari lucrau în suteranele întunecose. Conf. Diodor Șicul, lib. III, 12.

• Dainastis Sigeusis fragm. I în Fragm. Hist, grace. II. 65.— După geograful Mela (lib. II, c. 1) munți Rhipaei aparțineau Europei, în apropiere se află o regiune forte fertilă (regio ditis admodum soli), apoi urmau Scythii si Arimaspii.

• După Apolloniu Rhodiu (Argon. IV. 287) isvörelle cele murmurătoare ale Istrului (cateractele) se aflau în munți Rhipaei. ⁴⁾ Justini Hist. Philipp. lib. II. c. 2. ⁷⁾ Stepliani Byz., v. TiicaEa, Spot Ticeppopéuw.

⁸⁾ Aceste sunt versurile, ce ni le aü conservat Tzetzes din poema lui Aristeia numită Ar i măi s p ea. Vorbesc Issedoni:

Yjjuv 5" avS'pcuitoi ñio'.v xaiKjüp&EV 2[ioupo'. rcpôç
ñiopÉu), itoXXoi TS xal ès&Xol xápta [la^fjiaí,
ÍL'fveiol ñititotoi, noXuppvjvec, noXu^ðutai — —
y_alfjo'. Xaa'.oi, KGCVTUW aii^apuitatoc àvSpùiv
ètfracXiiiv 8' sv' cxaato; ÿyei ^apitvit jietántü).

După Tomaschek, Sitzungsberichte d. kais. Acad. d. Wiss. CXVI BdT p, 758. ⁷⁾ A se vedé mal la vale capitulul despre tesaurul de Ia Petrósa. — Cf. Isidori O^rg. 1. XIX. 30. 3: Athenienses enim cyclades (xuxXoç, circulariü) aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronté.

⁹⁾ Plinii H. N. VII. 2. 1: Arimaspi, quos ut diximus uno oculo in fronté medio insignes: quibus assidue bcilum esse circum metalla cum grypis. — Grifonii erau ⁰ specie de animale fabulöse ale anticității. Ei au însă o istoria reală, fiind-că formau o

în antichitatea greacă se mai păstrase <5re-carî amintiri istorice despre nuturile, unde luase mai înainte naștere industria metalelor.

Ast-fel după cea mai veche tradiție aurul, aurum, xpu^oî a fost descoperit de S o l (Sore), fiul Oceanului »), séu al Istrului.

Ér arta de a topi și versa arama (aes, aeramen, x*^oc), o inventase, după cum ne spune o altă tradiție culesă de Aristotele, Lydus (Lud) din Scythia ^a), adică din regiunea cea muntoasă și fericită a Scythiei europene, séu din Carpați, fiind-că, după cum ne scrie Herodot, Scythii din nordul Mării-negre nu făceau întrebuințare de aramă ^s).

Lucrarea minelor de aramă în țerile Daciei se reduce la timpuri preistorice foarte depărtate. Aici se-au descoperit și se găsesc în continuu adevărate tesaure, de obiecte, de arme și instrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în orî-ce altă țeră a Europei *). Aici industria acestui metal era indigenă. Arama era unul din metalele prin eselență ale Daciei. Aici a existat o epocă preistorică, numită din punct de vedere

credință stabilă a lucrătorilor din minele de aur. După cum audise naturalistul A el i an (Hist. anim. IV. 27) grifonii aveau un corp ca de leu, ghiare puternice, pene negre pe spate, pe pept roșie, ér aripele albe. După Ctesias, ei aveau pe spate pene vinete, cap de vultur și ochi fulgerători. Grifonii î-și făceau cuiburile lor pe munți, de unde era imposibil de a le lua. Ei pădiau aurul, î-1 săpau singuri, și-și făceau din aur cuiburile lor (Seeburg, Die Sage von den Greifen bei den Alten, p. 20). După îs i d or -din Sevilla (Órig. XII. 2.17) grifonii se năceau în munții Hyperboreilor (adecă Rhipaei s. Carpați). În tradițiile de astă-cji ale poporului român, vechiul grifon apare sub numele de găină. «Vidrenii» din muntii de apus at Transilvaniei, scrie Frânge u șt C andrea (Moți, p. 67) «spun, că în timpul când și în munții Biharcî se lucrau băile, o găină de aur eșia din băi spre a se așe<Ja în vârful muntelui pe cuibul seu, în care erau ouăle sale de aur. Vidrenii atrași de frumseța ne mal pomenită a găinei s'au încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur de la Roșia (lângă Abrud). De atunci ne mai putându-se găsi aur în băile din acest ținut al Bihării, Moți au încetat de a le mal lucra, fiind-că găina din poveste era Vâlva băilor (ființa divină, care supraveghează și distribue aurul. Ibid. p. 40) și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat». De aici numele de «Găina», ce-1 are unul din muntii cei mai înalți ai Bihării. — O altă tradiție din Transilvania vorbeste de o comoră de la satul Volcan lângă Sighișora, și care e păcjită de o cloșcă (găină), ce șede pe puț (Müller, Siebenb. Sagen. p. 67).

⁴) Plinii lib. VII. 57. 6: Auri me t ail a et conflaturam . . . ut alii (putant) Sol Óceáni filius (invenit).

») Plinii lib. VII. 57. 6: Aes conflare et temperare, Aristoteles Lydum Scythen monstrase, . . . aerariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopas.

³) Herodot lib. IV. c. 71.

*) Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn (B. Pest, 1884, p. 10): Ingwald Unstedt

archéologie, de aramă, pe care n'au avut-o nici țările meridionale, nici cele *de nord*, nici cele din apusul Europei.

De altă parte, ferul (ferrum, atSijfWç) este unul din metalele căruia anticitatea grecescă i atribuisse o origine) scythică. Ceî de ântâiu lucrători, cunoscuți al ferului, au fost, după tradițiunile vechi grecesc!, Chalybi¹⁾ Unul din centrele lor cele mai însemnate de fabricațiune, se afla, după cum ne spune Eschyl, între muntele Pharanx (Parâng) din nordul Istrului și între «rîul cel violent și greu de trecut»²⁾, Oltul din tradițiunile populare române.

Acești Chalybi măiestrii renumiți în fabricarea ferului, erau considerați în părțile meridionale, în Grecia, în insulele Mării-egee și în Asia mică, ca emigrați și stabiliți acolo din ținuturile Scythiei^{*}). La poetul Eschyl, regiunea cea muntoasă a Scythiei, aceea unde a suferit divinitatea Prometheu, poartă numele de «Țera mama-ferului»^{*}). Ér după Stephan Byzantinul

spricht sich in seinem Werke über das Bronzealter in Ungarn über die Kupferfrage folgendermassen aus: «Was die allgemeine Aufmerksamkeit auf das Bronzealter in Ungarn richtete, war der merkwürdige Umstand, dass hier (înțelege Ungaria și Transilvania) Gegenstände aus reinem Kupfer in grösserer Menge gefunden werden, als in jedem anderen Lande Europa's. — Ibid. p. 92: Kupfergegenstände kommen sporadisch in ganz Europa vor, in Frankreich, Italien, Deutschland und dem skandinavischen Norden, ebenso wie in Irland und in den Pfahlbauten der Alpenseen; diese sind aber . . . in so geringer Zahl, dass in allen diesen Ländern von einer besonderen Kupferzeit kaum gesprochen werden kann. Hingegen kommen in Ungarn Kupfergegenstände in solcher Menge vor . . . von Pressburg und Kroatien bis nach Maros-Vasarhely (Transilvania) überall . . . dass wir daher vollberechtigt sind für Ungarn (înțelege: und Siebenbürgen) ein besonderes Kupferzeitalter aufzustellen, dessen Grenze nach Norden und Osten die Gebirgskette der Karpathen bestimmt. — «în Dacia», scrie Bolliac (Tromp. Carp, Nr. 1255 din 1876), «a existat această arămie . . . judecând de pre diferitele obiecte, pe cari le posedă din timpuri preistorice».

¹⁾ **Ammirii** I. XXII. 8: Chalybes, per quos erutum et domitum est primum ferrum.

²⁾ **Aeschyl** Prom. vinct. v. 714-715: ol «S-qpoTExiovet . . . XaXufct.

³⁾ **Aeschyl** Septem. adv. Thebas, v. 729: XaXugoț Ixuftiv ānoixoc. — Am arătat mai sus (p. 308) că numele de Chalybi, pe care Grecii i-l dau fabricanților de fer din părțile Scythiei, derivă de la cuvântul vechi pelasg «colibă» (cabane), unde se reduce și termenul metalurgic german de «Hütte» (Anlage zur Erzeugung oder Verarbeitung eines Metalls). Despre sensul, ce l-a avut în Țera-românească cuvântul «colibă», încă pe la mijlocul secolului trecut, reproducem aici următoarele cuvinte ale lui Moltke (Campagnes des Russes, I. [1854] p. 34): Aujourd'hui encore ces villages (din Țera românească) n'ont ni jardins, ni arbres . . . les habitations appelées colibă étant pour la plus part creusées dans le sol, et couvertes seulement de branchages.

⁴⁾ **Aeschyl** Prom. vinct. v. 301: rjv v ois^pofi-ijtopa . . . et alav. — Cf. Ibid. Prom. 2.

ferul avuse în antichitatea grecescă atributul calificativ de scythic¹⁾.

Primele începuturi ale istoriei argintului (argentum, ἀργύριον) se reduc de asemenea la ținuturile cele metalifere ale Scythiei.

După tradițiunile culese de Hyginus, cel de ântâiu, care aflase importanța metalică a argintului a fost Indus (Sindus), un rege din Scythia, ér Erichtoniú, fiul lui Vulcan, a fost cel de ântâiu, care a dus de aici argintul la Athena *).

Alte tradițiuni atribuiă descoperirea acestui prețios metal, unui incendiu extra-ordinar întemplat în munții cei clasici Rhipaei⁸⁾. Aici pădurile cele urieșe și betrâne aprindându-se și focul luând extensiuni imense, argintul din straturile superioare ale pământului se topise și eșind la suprafață începuse a curge în formă de adevărate râuri. Acesta tradițiune o aflăm reprodusă și la poetul didactic Lucrețiu, care reduce începutul cunoștinței tuturor metalelor la «Munții cei mari» (Montes magni, Oopsa [Iaxpa^a Hesiod), o numire, sub care în timpurile ante-herodotice se înțelegeau cu deosebire la Rhipaei séu Carpații.

«în résumât», dice Lucrețiu, «arama, aurul, ferul, masele de argint și plumbul cel greii, au fost descoperite în Munții cei mari, unde flăcările focului distruseseră pădurile cele imense, fie, că ele s'au aprins de fulgerele ceriului, fie, că omenii purtând resboiă prin păduri unii cu alții au pus foc la inamic ca se-i inspire teroare, fie, că ei atrași de bunătatea pământului voiau se-și deschidă poeni noue pentru cultivare și se prefacă locurile de pășune în câmpuri arate, în fine, ori-care va fi fost cauza, flăcările fo-

¹⁾ Stephanus Byz. v. Σχύθται: Σχύθ-τῆ, ὁ οὐρανός. — Eschyl (Septem c. Thebas v. 816 — 817) amintesc de fer scythic bătut cu maiul, ἀργύριον Σχόθ-τῆ; οὐρανός. — Alte tradițiuni atribue descoperirea și lucrarea ferului și peste tot a metalelor unor vechi colegii semi-religioșe, ce purtau numele de Dactyli, Cureți, Corybanți și Cabiri. Originea tuturor acestor societăți se reduce la părțile din nordul Istrului de jos. După scholiastul lui Apolloniu Rhodiu, Dactyli erau de origine barbară séu scythă. Unul din Dactyli și portă numele de Scythes (Pauly, R. E. Idaeii Dactyli, p. 55). Ca lucrători maeștrii de metale se mai amintesc și Telchini. Numele acestora însemna după. unii «topitor», ér alți autori M derivă de la *yaktoi* (Schrader, Sprachvergleichung, 236). Un resunet de numele metalurgilor Telchin în i-1 aflăm în Telki-bánya din com. Aba-uj și în localitatea numită Telci nu departe de Rodna-vechiă în Transilvania. O altă localitate din Zarand, unde există urme de lucrări vechi de mine, portă și astăzi numele de Cureți, incontestabil un cuvânt de aceeași origine cu vechia numire Kouphjjet.

²⁾ **Hygini** Fab. 274: Indus rex in Scythia argentum primus invenit, quod Erichtonius Athenas primum attulit.

³⁾ Ast-fel gramaticul grecesc Athenaeus (lib. VI) scrie: Kai ta -es náXai \iiv 'Piitaína •xaXoúji eva Zçii, sif Gatepov \oi. {3ia itpoafOpEuS-Ever, vuv Se "AÀTia a(noi.aTu)Ç 6Xr; èli.p-í-a-apropo SiEppu-n (Fraem. Hist. Grace. Ed. Didót. III. 273).

cului au consumat cu trosnituri înfiorătoare codrii cel înalți până în rădăcini, și focul a copt până în adâncime pământul, ér vinele sale topindu-se, aü început se curgă pe suprafață rîurî de argint, de aur, de plumb și de aramă, can adunându-se în cavitățile pământului se-aü închiegat. Ér mai târziu omenii vëdënd aceste mase sleite strălucind pe suprafața pământului, atras! de colórea lor cea frumosă și vëdënd, că aceste metale luase aceeași figură ca și cavitățile în carî se adunase, atunci lor le veni idea, că topind aceste metale în foc se potă forma din ele orl-ce vor voi¹⁾.

Aceste sunt principalele tradițiuni ale lumii grecescî despre regiunile, unde valórea economică a metalelor a început se fie mal ântâiu cunoscută.

Tot în părțile de nord ale Istrului de jos ne apar în timpurile preistorice și centrele cele marî de fabricațiune a metalelor, cum aü fost Alybe, Temesa, Tartesos, și Chalcis séü Baiă-de-aramă.

în Iliadă, poetul Homer face amintire de minele cele renumite însă depărtate de la Alybe, din ținutul Halizonilor, unde după cum dice densul s' a născut argintul²⁾.

Halizonil lui Homer, popor pelasg, aliații lui Priam, numiți la Herodot Alazoni³⁾, locuiau pe ambele țărmuri ale nului Hypanis (Bug în guvernământul de adî Cherson). Ei se întindeau însă până în regiunea Carpaților de sus ai Transilvaniei⁴⁾. Un centru însemnat al lor se pare a fi fost orașul, ce portă numele de H a l i t z, lângă Nistru, în aceste părți de resărit ale Carpaților, sunt a se căuta celebrele mine de argint, Alybe, ale lui Homer.

Cuvântul Alybe nu este grecesc, el aparține idiomcî pelasge vorbite în părțile de nord ale Istrului. Forma originală a acestei numiri a fost în tot cașul Albile séü Albiile.

In evul de mijloc cele mai productive mine de argint din zona Carpaților se aflau la Rodna-vechiă în părțile de nord-ost ale Transilvaniei⁵⁾.

Tot în acesta regiune a Carpaților de resărit, tradițiunile populare din secuial al XVIII-lea amintiau de un munte întreg de argint, de unde

¹⁾ Lucretii De rer. nat. V. v. 1240 seqq.

²⁾ Homeri Ilias, II. v. 857. ³⁾ Herodoti lib. IV. 17. 52.

⁴⁾ La Valeria Place (Argon. VI. v. 100—104) A l a z o n i i apar ca vecini cu Ba(s)ternii și portă scuturi alb-lucitoare (a l b e n t e s p a r m a s), alusiune la minele lor de argint, Alybe.

⁵⁾ La Magister Rogerius (Carm. mis. A. 1241): diuitem Rodanam inter magnós montes positam régis argent! fodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. — Ér în relațiunea oficială «De Proventibus regiis iu Transilvania».

• 1552 : Sunt Fodinae Argenti omnium testimonio excelentes apud Possessionem Rodna (En gel, Allg. Welthistorie, XLIX Th. 3. Bd., p. 7).

se puteau culege cantități enorme de cele mai avute stufe de aur și de argint; reminiscențe ale unei epoci depărtate. Acest miraculos munte de argint al Carpaților se afla, după istoricul Sulzer, în partea de apus a județului Nemțu, la frontiera dintre Moldova și Transilvania ¹⁾. În actele internaționale pentru delimitarea frontierei dintre Moldova și Transilvania din a. 1791, această importantă culme metaliferă a Carpaților ne apare sub numele de Alb ie l e ²⁾, é de către poporul român ese numesce astă-dl Albia, Albele ³⁾, mai corect Albiele (1597 m. ^{*}). În apropiere nemijlocită de acesta culme, ce poartă în general numele de Albiele, se află pe teritoriul Moldovei muntele numit «Piciorul Argintăriei» și «Păreul Argintăriei» ⁵⁾; é în partea de sud-vest, séu pe teritoriul Transilvaniei, o al ta înălțime cu numele de asemenea caracteristic «Petra Argintăriei», din care isvorea și curge spre medă-di un alt rîuleț de munte numit «Păreul Argintăriei» ⁶⁾. În fine la apus și la nord de acesta grupă întinsă formată din munții Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei și Păreiele Argintăriei, se află înălțimile, ce poartă numele de Arșița (dóue), Délül Arsurilor, «Petra arsă» în Transilvania, și Arșița Șiragului în Moldova, numiri ce ne indică, că odată nise flăcări vaste și puternice consumase codrii cel bătrân, ce acoperiau acești munți.

La acest important munte al Daciei vechi se rapoartă următorul text al înveștatului gramatic Athenaeu din sec. II d. Chr.: că în muntele ce purta în vechime numele de R h ipa e a, mal târziu Olbia, é acum Al p i a, pădurile aprindendu-se din întâmplare, aü curs rîurî de argint ⁷⁾.

Acesta făimosă regiune de argint, unică în tradițiunile populare, compusă din munții Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei și Păreiele Argintăriei,

¹⁾ Sulzer, Geschichte d. transalpinischen Daciens, I (1881) p. 143: Sobald mein Léser und ich Baja verlassen, und unsern Weg in den Gebirgen hinter dér Festung Niemts hinunter fortsetzen: sogleich werden ihm die dort herumwohnenden Bauern, sowohl W ala eh en aïs Un g ar n, vices von einctn ganz silbernen Berge in die Ohren zischen, den sie, wo mir recht, auf ungarisch Alscho-Felschö (rom. Arsu), das ist, das Obere-Untere ncnen; sie werden ihm ganz Icise crzählen, dass man dort die reichsten Gold- und Süberstufen auf dem Dache mit Metzen sammle.

²⁾ Espunere de motive la Con vențiunea de delimitare, Bucurcscî, 1887, p. 246. 267.

³⁾ Marele Dicționar geografic al României. Voi. I. p. 36.

⁴⁾ Acest masiv se compune din vârfulurile Albia și Albiuța.

⁵⁾ Charta Moldovei (Instit. geogr. al armatei) S. I : 50.000, și minuta orig. inedită.

⁶⁾ Specialkarc d. oesterr. ung. Monarchie. (1:75.000), ióia Z. 17., C. XXXIII.

^{*} Fragm. Hist. graec. III. (Ed. Didót) p. 273: Kai ta te r.áXca jiiiv Tinaîo xaXouí-

este incontestabil identică cu minele cele celebre de la Alybe, unde, după cum ne spune Homer, se născuse argintul, ort cu alte cuvinte, unde argintul esise din sînul pămîntului la suprafață. Cu privire la Alybe maî adăugem aici încă o circumstanță geografică, în partea meridională a acestuî vast masiv de munți argentiferî curge rîul numit Bi strici oră, ce se versa în Bistrița Moldovei, o numire, care de asemenea o vedem reflectată în numele, ce-l dă Homer eroului de la Alybe, Epistrophos.

Tërile Daciei se caracterizează pînă în epoca romană prin o mare abundență de argint, ér de altă parte Scythii din nordul Mării-negre, după cum ne spune Herodot, nu făceau nici o întrebuițare de argint, lucru natural fiind-că șesurile Sarmatiei europene aü fost tot-de-una lipsite de mine ¹⁾.

O a doua pieță însemnată pentru avuțiile sale metalice a fost în timpurile ante-helene la T e mesa (TefiáoTj).

în Odysea luî Homer, deîța Minerva se exprimă ast-fel către Telemach fiul lui Ulysse: «Am fost cu corabia peste Marea negră la Temesa după aramă, însă aduc fer lucitoriu» ⁸⁾, adecă oțel.

Avem aici o indicațiune geografică forte prețiosă. Drumul comercianților grecesc!, cari navigaü la Temesa, ca se cumpere aramă si fer, era peste Marea-negră seu Pontul euxin.

O a doua notiță importantă despre situațiunea Temesei o aflăm la poetul Ovidiu. După densul itinerariul celor ce navigaü la Temesa, trecea prin strimtórea cea abruptă și dificilă navigațiunii, numită o-dată Ceraunia (munții de la Cerna), și pe lângă un oraș barbar astă-dt necunoscut numit R o m e c h i u m ⁸⁾. Avem aici doue numiri topografice, pe cari poetul Ovidiü le estrăsese din vechile descrieri geografice, fără ca densul, în timpurile sale se-și potă da bine séma de adevărata situațiune a Temesei homerice. Fără îndoielă, că acesta făimosă picta de metale a timpurilor preistorice,

¹⁾ Bol l i ac, intemeiătoriul archéologie! preistorice române, încă rmâne surprins de cantitățile cele mari de argint, ce le posedau Dacii. «De unde», dice dfinsul, «scoteau Dacii atăta argint pentru atăta numerariu și cum de numerariul lor nu era nici aur, nici aramă . . . De unde vine acesta, că monetele cele mai vechie ale Daciei sunt de billon, argint, aramă și puțin aur, de multe ori și plumb? Cu cât înaintează remâne argintul forte lămurit și se găsesc mulțime de monete Dace, drachme, d'drachme și tetradrachme mai ales i mi t a ț i u ni, dară l o causât e» (Tromp. Carp. Nr. 846). — Despre minele de argint și de aur de la orașul Baia din Moldova a se vedé Cogălniceano, Album istoric, p. 54.

²⁾ **Homeri** Odyss. I. 187.

³⁾ **Ovidil** Met. XV. 520. —Despre pozițiunea geografică a munților și a strimtorii numită Ceraunia a se vedé mai sus p. 416.

de unde ținuturile meridionale cumpărau arama trebuinciosă pentru edificile și obiectele destinate cultului divin, se afla în regiunea cea abundentă de metale din nordul Istrului de jos, acolo unde erau concentrate cele mai principale și cele mai productive mine ale lumii vechi *). Diferite localități de lângă pofele Carpaților (în Ungaria și Transilvania) au purtat unele în timpurile trecute și altele mai târziu și astăzi numele de Timiș (Temes). Din acestea vom aminti aici singur două: Timiș óra, cetate veche și vestită, orașul cel mai principal și mai comercial al Bănățului, situat spre medii de râul Timiș, care în documentele mai vechi ale Ungariei figurează sub numele de castrum Temes ²⁾, și un sat românesc astăzi dispărut din districtul Mihalică, care pe la a. 1408 purta numele de Temes ³⁾.

Un al treilea emporiu al timpurilor preistorice renumit pentru avuțiile sale minerale a fost la Tartesos (Certes), lângă Columnele lui Hercule, în apropiere de Cerna, izvorul cel imens de prosperitate comercială a Tyrienilor ⁴⁾.

În fine Stephan Byzantinul mai amintesc în regiunile Scythiei de o localitate cu numele Chalcis (Χαλκίς), adică Baiă-de-aramă ⁵⁾.

Numele de Chalcis îl avuse în nise timpuri depărtate ale anticității diferite localități, în particular acest nume se atribue unul oraș important, unde după anumite tradiții se lucrase mai întâi arama. După toate probabilitățile, acest celebru oraș, numit în formă grecescă Chalcis, unde se începuse mai întâi industria minelor de aramă se afla în regiunea cea abundentă de metale a Scythiei, fiind-că după vechile tradiții Lydus (Lud, nume pelasg) din Scythia descoperise mai întâi arta de a topi și versa arama ⁶⁾. Originea arămiei era în tot cașul scythic, după cum acesta o constată și

¹⁾ Unii au crezut, că Temés a (Τεμ-Éovj) lui Homer ar fi fost identică cu orașul din Italia de jos numit în epoca romană Tempa și Temsa (Plinii lib. XIV. 8; III. 10- 2.— Livii lib. XXXIV. 44). Însă nici numele, nici pozițiunea geografică nu corespunde tradițiilor homerice, și nici nu s'au constatat până astăzi pe teritoriul acestui oraș din Brușu vre o urmă órc-care de lucrări arhaice de mine.

²⁾ Fejér Cod. dipl. III. 1. 124. 1212: castrum Temes. — Pesty, Várispánságok, P- 500-502: castrum Tymys, și castrum de T y m e s. — Obiecte preistorice de aramă pe teritoriul Bănățului, după cât cunoscem, se-au găsit în comitatul Timișorel și Ia S e g e d în (Pulszky, Kupferzeit, p. 19. 22); vase și mai multe table mari de aramă la Maidan lângă Oravița (Liuba și lâna, Topografia s. Maidan, p. 56).

³⁾ Pesty, A Szór. Bánság. II. 543.

⁴⁾ A se vedé mai sus pag. 441.

⁵⁾ Stephanas Byz., v. Χαλκίς.

⁶⁾ A se vedé mai sus pag. 484, nota 2.

epoca așa numită a aramii, ce caracterizează Carpații Daciei¹⁾. În particular orașul Chalcis din Scythia, de care face amintire Stephan Byzantinul, nu putea să fie altul, de cât așa numita Baiă-de-aramă din părțile de apus ale României, unde administrațiunea austriacă constatase încă pe la a. 1719, că aceste mine lucrate încă din timpurile cele vechi erau aprinde sleite²⁾, unde pe toate colinele și pe toate văile dimprejur se mai pot cunoaște și astăzi nenumărate urme de ocne său escavări după sistemul arhaic, unde am vădut noi înși-ne în anii 1892, 1899 și 1900 irugele unor vetuste apeducte săpate în stânci și depozite grandioase de sulfură topită, acoperite pe unele locuri cu un strat aluvial de pământ de un metru și mai bine.

Este un fapt pozitiv, că industria minelor, această creațiune a geniului și a culturii pelasge, avuse în timpurile ante-elene o imensă dezvoltare în țările Daciei. Este singura regiune de pe continentul Europei, unde după toate datele geografice și arheologice, după toate condițiunile geologice, a existat o puternică civilizațiune metalurgică, o civilizațiune, care prin produsele și fabricatele sale metalice a dominat în timpurile cele sacre pelasge, nu numai țările meridionale, dar și cele de apus, de nord și în parte de răsărit³⁾.

¹⁾ Unii autori, între aceștia Pliniu (IV. 21. 3) și Stephan Byzantinul au fost de părere, că bethranul oraș Chalcis, unde s'a descoperit mai întâiu arama, ar fi fost așa numitul Chalcis din insula Eubea în Marea egeă. Nu numai că nu avem nici o notiță pozitivă despre lucrarea aramii în Eubea, dar această insulă după părerile unora, nici nu conține straturi metalice (Schrad e r, Sprachvergleichung u. Urgeschichte, p. 284).

²⁾ Instrucțiunile date în timpul ocupațiunii austriace (1719) cu privire la Baia-de-aramă din jud. Mehedinți cuprind următoarele: Weillcn das zu Baia di aram e befindntc Bergwerkh von Alters hero zimlich ausgehaucn, vorhin aber, wie auch anjetzo, nicht von dem Landesfursten, sondern denen Inwohnern des Markts Baia di arame auch umbliegenden Dorffleuthen cultivirt worden . . . hat es bei diesen alien eben auch sein Verbleiben. (Wenzel, Magyarorsz, Bányászatának kritikai története, p. 243). - Archidiaconul Paul deAleppü, care a călătorit prin Moldova și Țara-românească între a. 1650-1660, scrie despre aceste mine următoarele: «înȚara-românească se afla o frumoasă baia de aramă, din care metalul se extrage din puțuri foarte adânci în forma unei petre negre și apoi se manufacturera eu multă artă» (Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. P. 2. p. 105).— Ér I. Ionescu, (Agricultura jud. Mehedinți, p. 49) scrie: «Multe minerale s'au scos din aceste hrube (cunicule) judecând după sigure, după resflătorile și frământăturile de pământ, ce se ved pe aici — Spurci e și irugele (săpate ni petre) ocnele și drumurile sunt semne pozitive, că aici s'au scos și topit mine multe. Minele însă sunt vechi» etc. Pe teritoriul județelor Mehedinți și Gorj găsim în număr considerabil diferite obiecte și instrumente de aramă, ceea ce pro-că în timpurile preistorice a existat în această regiune un centru, unde se extragea și fabrica acest metal.

³⁾ În a. 1580 un anumit Basilius Transalpensis în o petițiune adresată sul-

A'cî noi aflăm peste tot locul urme infinite de numeroase de lucrări arhaice de mine: spălari de aur, băi părăsite, topitorî de metale, câmpuri H seură, table de aramă, bucăți informe de plumb și de aur topit și diferite instrumente necesare industriei metalurgice ¹⁾.

În timpurile homerice teritoriul Elad el a fost cu totul lipsit de mine. Grecii cei vechi nu se ocupau cu estragerea metalelor din pământ. Avem numai exemple, că ei se ocupau cu schimbarea lor * }.

În Sarmăția europeană nu au existat mine nici de aramă nici de argint, precum nici de aur, orî de fer.

Tot ast-fel și în Germania. «Dacă deii cei buni», scrie Tacit, «orî deii cei nefavorabili le-au denegat Germanilor aurul și argintul nu pot. spune,

tanului descrie ast-fel avuțiile metalice ale Transilvaniei: *esseregnum quoddam sub imperio Seren⁸ V^{ral} Transyluaniam nuncupatum, regnum sane inaestimabile, in quo quotcunque genera metallorum in mundo sunt, omnium fodinae inueniuntur, fodina auri et argenti, ferri et cupri, stanni et plumbi, calybis et viui argenti, sulphuris et salis . . . et omnibus ad vitam humanam necessarys absurdantissimum, cuiusque vtilitatem et fertilitatem lingua humana et Tari et enumerare nequit* (Hurmuzaki, Documente 111, p. 57—58). — Trei râuri înseminate, ce isvorăsc din Carpații de apus ai Transilvaniei poartă numele de Criș (póoe'.o;), un altul Aries, corespunzătoriu cu latinul Aureus, ér Oltul (Alutus), care descinde din Carpații de resărit este după numele seu de asemenea un râu de aur. Numele râului Aries îl aflăm încă pe la a. 1075 tradus cu latinescul A urcuș (Fejér, Cod. dipl. I. 437). Căderea lui u după A nu este un fenomen izolat, în limba latină vulgară încă se dicea Arelius în loc de Aurelius și agustus în loc de augustus, ér rom. Agustin în loc de Augustin, în limba albanesă cuvântul aur încă s'a prefăcut în ar. Arie și ui parc a fi același râu, care la Herodot (IV. 49) figurăza sub numele de Auras. Cuvântul Alutum ca termin metalurgic însemna în timpurile vechi aur spelat, de Ia alluo. După Pliniu (XXXIV. 47) minele de aur din Lusitania și Gallaecia se nurniau, alutia vulg. al u t a; ér aurul ce »e afla în stratul superior al pământului alutatium (ibid. XXXIII. 21).

*) Cântecule tradiționale românesc! mă amintesc de epoca, când, pe lângă turme și ciredi de vite, oamenii au avut mă posedau și mori de aur și mori de argint:

și-și avea Tudor ș'avea nouă mori în	Că-mi dă taica mie (zestre)
rîurel de macină aurel nouă mori pa	Bunătați o mie, Noue mori
su pământ dă macină la argint. . .	în vent, Noue in

Șezătoarea (Fălticeni), An. III, p. 212.

pământ Macină 95.

¹⁾ în acesta privință învețatul italian E. Saglio încă se exprimă ast-fel (Diet, des antiquites gr. et rom.

v. Caelatura p. 784, nota 51): Nulle part il n'est question dans es poèmes d'Homère de l'exploitation des mines (pe teritoriul Eladci): les métaux les Grecs possèdent leur sont venus par le commerce ou par la rapine.

dar nici nu pot afirma, că nu ar fi în Germania vre-o venă de aur séu de argint, că-cî cine a esplorat pământul acesta. Fer încă este puțin la ei, după cum se póté judeca din armele lor»¹⁾.

În Galia obiectele de metal aú fost în general importate prin comerț, nu însă prin comerțul maritim, ci pe drumul cel mare continental al migrațiunilor etnice preistorice^{a)}. Ér Britaniî după cum ne spune Iuliu Cezar se folosiaú de aramă importată³⁾.

Din contră triburile pelasge de la Carpaț aú fost din cele mai depărtate timpuri ale civilizațiunii europene făimose nu numai pentru avuțiile lor în turme, ciredî, ergheliî, nu numai pentru câmpiele lor prodigios de mănoase, dar și pentru opulența lor metalică.

Aici erau Arimaspii cel legendari, de pe ale căror plete străluciau podóbele de aur și de petre scumpe⁴⁾.

De aid călețoria deul Apollo spre ținuturile meridionale încălecat pe un grifon, simbol al avuțiilor de aur⁵⁾.

Aici erau Agathyrsiî cel luxos! cu costumele lor încărcate de aur⁶⁾.

Chiar și în timpurile lui Domițian și Traian avuțiile metalice ale Daciei avuse un renume estra-ordinar.

¹⁾ Tacit! Germania c. 5: Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est. — în alt loc Tacit (Germ. 45) vorbind despre poporul Aestylor de lângă Marea baltică, dice despre dânșii: Rarus ferri, frequens fustiura usus.

²⁾ Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 6: La métallurgie n'a point pris naissance dans nos contrées. — Ibid. p. 195—196: une époque existe, où les métaux, le bronze et l'or (exceptionnellement l'argent et le fer) font leur apparition chez nous, apportés par le commerce. Ér în alt loc (p. 204): La grande civilisation n'a donc pénétré par mer ni en Gaule, ni en Espagne.....Le grand mouvement, qui a transformé le pays est venu par voie de terre, continuation du mouvement, auquel nous avons dû l'introduction dans le pays des monuments mégalitiques. — Mai adăugem în fine aici, că după Diodor Șicul (V. 27. i) în Galia nu au existat mine de argint.

³⁾ Oacsarls B. G. V. 12: (Britanni) acre utuntur importato.— Despre Africa, archeologul Morgan se exprimă ast-fel: que ce n'est pas en Afrique qu'il faut rechercher le foyer du fer (Congr. int. ant. et arch. préh. Paris, 1889, p. 286). Ér despre India scrie Pliniu: India neque aes neque plumbum habet (H. N. XXXIV. 48. 3).

⁴⁾ Lucául Phars. III. 278-279: auroque ligatas Substringens, Arimaspe, comas.

⁵⁾ A se vedé mal sus pag. 80.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. c. 104.—Până la finele seculului al XVI Boiaril român» erau încă adeverați chrysophorî. Veranțiu, fost locotenent regal al Ungariei (f 1573) scrie despre Moldova ast-fel: Boi ar ii . . . se împodobesc cu inele multe, cu haine de tase, aurite . . . apoi cu c a t e n e de gât și cu alte asemenea ornamente, cari tóté

împăratul Traian ridicase așa dar din Dacia, afară de sumele enorme în monete și în diferite mase de aur și de argint, încă și o mulțime prodigioasă de vase prețioase. Valoarea lor, dice Crito, era necalculabilă. Și fără îndoială, -că aceste obiecte de aur, de argint și de petre scumpe, lucrate în stilul Hyperboreilor séu Arimaspiilor, aveau în acesta epocă de opulență și de lux a Romanilor, un preț ne mai pomenit ¹⁾).

În fine, dacă pe lângă prada, ce *a.* fost ridicată pentru erariul statului, vom avea în vedere și jafurile imense comise de tribuni, de centurioni și soldați, cari toți devenise omeni avuți în urma acestui război, și dacă vom socoti, ca întregă națiunea Dacă a fost spoliată de averile sale, atunci vom putea dice, că prada de război ridicată din Dacia în metale prețioase s'a urcat la cel puțin la 10 miliarde (miliarde) de franci.

Ce valoare reprezintă aceste sume în epoca lui Traian, ne putem face o idee din cele ce ne spune Pliniu, că până în timpurile sale tezaurul public al statului roman, ce se conserva în templul lui Saturn, nicădată nu a fost mai mare de 1.620.829 livre de aur *), ori cu alte cuvinte, visteria metalică a imperiului roman, după atâtea războaie fericite și după atâtea impozite asupra terilor subjugate, nu făcea nici chiar a treia parte din prada de aur și de argint, ce se luase de la Daci.

Prada lui Traian din Dacia întrece prin avuția și magnificența tot ce veduse până aci poporul roman. Era triumful cel mai mare al Romei, nu numai asupra puterii și vitejiei unu popor temut^s), dar și asupra avuțiilor de aur și de argint ale unei țări «fericite», avuții acumulate aici în curs de atâtea secole și mii de ani.

Din aceste spolie prodigioase construie împăratul Traian aria sa Forul sa cel vast *), decorat cu diferite statue și figuri de Daci, for, pe care se afla arcul său de triumf, ce reprezenta diferite scene din războiul Dacic, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, cele două Biblioteci Ulpia, și un templu al împăratului, o construcție, pe care Marcellin o numește unică în

¹⁾ Homer (Iliad. XXIV, 234) încă amintește de un pahar magnific de aur al lui Priam, ce-l primise ca dar de la Thraci, când fusese în legătură la el. — La cei vechi sub numele de Thraci se înțelegea întreg poporul Geților din partea de sud și de nord a Dunării de jos, împreună cu Scythii (Steph. Byz. v. Ixúftat, ffl-voț Qpaxiov. — Cf. Herodot, IV. 93 ; VII. 20.)

²⁾ l'Unit H. N. lib. XXXIII, c. 17.

³⁾ Cf. Lucani Phars. II, 54: Hinc Dacus premat, inde Getes. — Ibid. VIII. 423.

*) După cum scrie Gelius (Noct. Attic. XIII. 24) pe lângă extremitățile Forului lui Traian mai erau aședate diferite simulacre și însemne militare aurite, având de desupt inscripțiunea: Ex manubiis, adică din sumele provenite din vânderea prădii.

univers și demnă chiar de admirațiunea deilor, care întrecea ort-ce descripțiune, și pe care nicî un muritoriu nu va mai fi în stare să o reproducă ¹⁾.

Dar ceea ce presintă o caracteristică particulară al avuției acesteia țării în obiecte prețioase de artă, este, că pe lângă tóte spoliările Romanilor și ale Barbarilor, pământul Daciei este și astăzi o fântână nesecată de aurarii și argintării preistorice, ast-fel că tesauerele lui Priam, ale dinastiilor din Mycena și din Orchomen, ne apar ce e drept ca visterii prețioase familiare, însă în tot cașul modeste față de comorile imense, ce s'au descoperit până astăzi pe teritoriul Transilvaniei, Ungariei și al terilor române, din cari însă nici a deca parte nu au fost colectate și conservate cu îngrijire.

Civilizațiunea metalurgică, care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenimii, începe, după cum vedem, în nordul Dunării de jos, pe teritoriul Daciei.

Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiune metalifere. Aici ne apare prima față a fabricațiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor și ornamentelor, o industria care face din ce în ce progrese tot mai însemnate ⁴⁾. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz și de fer iau o estensiune prodigiosă. Transportate cu migrațiunile preistorice, și răspândite prin comerț în tóte părțile Europei, în Asia și Africa de nord, ele ne presintă prin formele, prin semnele simbolice și uneori prin inscripțiunile lor, una și aceeași origine ⁸⁾, unul și același tip caracteristic al industriei metalice de la Carpați ⁴⁾.

>) Amminki lib. XVI. c. 10.

*) Pulszky, Magyarország Archaeológiája, I. p. 141: Unstedt Ingwald ily szép szavakban fejezi ki lelkesedését a magyarországi őskori emlékekről (Études sur l'âge de bronze de la Hongrie. Christiania, 1880, p. 40 scqq.): Az ország, mely a Kárpátoktól délre terjed, úgy jelentkezik előttem mint a régészeti csodák országa, oly nagy a formák gasdagsága, melyek itt megleptek, oly nyomatékos azon eredmények súlya, melyekkel itt találkoztam, midőn Európa prachistorikus civilizációjának történelmét tanulmányoztam.

³⁾ Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 222: Un fait important sur lequel on ne saurait trop insister, est l'air de parenté de tous ces bronzes en Europe, la certitude qu'à l'origine des rapports commerciaux reliaient entre eux les pays aussi éloignés . . . Les découvertes faites dans ces différents pays démontrent, sans doute possible, que les bronzes primitifs, danois, lacustres, gaulois, italiens, avaient une origine commune.

⁴⁾ Distinsul archeolog Mon telius din Svedia constată de asemenea, că obiectele preistorice de aramă pură aflate pe teritoriul Scandinavici au fost importate acolo din regiunea Austro-Ungariei (Correspondenzblatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie u. Urgeschichte, Jhg. 1894 p. 128-129). — Cf. Pulszky, Magyarország Archaeolo-

«:~» T /n,;

XXI. TABLELE E SC HATÓ L O G I CE ALE II Y P E RB O B EL L OR.

Între cele mai principale monumente ale metalurgiei preistorice din părțile de nord ale Dunării de jos se amintesc Tablele de aramă ale Hyperboreilor, trimise prin virginele Opis și Hecaerge ca dar la templul lui Apollo din insula Delos.

Despre aceste Table So crate vorbesce ast-fel la Plato: «Etă și o altă narațiune, pe care mi-a comunicat'o magul Gobryas. După cum î-mi spunea densul, în timpul când Xerxe trecuse cu armata sa în Europa (an. 480 a. Chr.), moșul seu, care purta același nume (de Gobryas) a fost însărcinat ca se apere insula Delps, unde se născuse cel doi del (Apollo și Diana). Aici densul a luat cunoștință de conținutul unor table de aramă, pe cari le adusesse (virginele) Opis și Hecaerge de la Hyperborei »: că sufletul omului, după ce părăsește corpul, se duce într'un loc necunoscut, în o locuință suferană, unde se află reședința regală a lui Pluto și care nu e mal mică de cât palatul lui Joe. Porta, care ser-vesce de intrare la drumul, ce duce la reședința lui Pluto, e închisă cu 200 lacăte și chiel ; ér după ce se deschide acesta portă, sufletul ajunge la râul Acheron, apoi la râul Cocyt, și după ce trece peste aceste râuri, el trebuie se fie dus la M in o s și la Rh a dam an t h. Aici judecătorii țin ședință și întrebă pe fie-care din cel cari vin, că ce vieță aü dus și cu ce fel de lucrări s'aü ocupat până era în corp. Înaintea acestor judecători este peste puțină se potă minți cine-va. Apoi aceia, cari aü fost conduși de un geniu bun până când aü trăit, capetă locuință în regiunea celor pil, unde anutimpurile produc cu abundență tot feliül de fructe, unde curg isvóre cu apă limpede, unde câmpurile sunt acoperite cu tot feliül de flori de primăveră, unde el asistă la conversant filosofice, la reprezentațiunî teatrale de ale poeților, concerte de musică, ospețe cu cântece și musică, unde sunt mese întinse cu bucate pregătite de sine, petreceri inocente și o vieță plăcută. Aici nu e nici iernă aspră, nici călduri mari, ci o climă temperată, îndulcită de radele cele blânde ale soréiul. Aceia cari aü fost inițiați (în aceste misterie) aü un loc mal de frunte și el îndeplinesc aici ceremoniele

*) Platonis Axiochus: IÉ2. K! Se xoi e-rspov pouXtt WTov, 5v l(J.oi %Ye:Xe Purpur);, ícvíjp úfá T-IV toü EípCou Stúfiaioiv tów itánitov aótu xal ofxtúvujiov, itejxtffrs'vta tlf v, ÓKOÍ (T)pYjoeíí TYJV víjoov, év "g ôt Súo a-sol Eyévovto, ex TIVÓÜV ^aXxéuv SéXiiov, &t v exóJUaav *£Jitc{ te xal 'ExaépYvj, txp.ejj.a9"f]xÉva'. etc.

religiose. Se spune, că aici au fost inițiați Hercule și Bach (Osiris *) înainte de ce el ar fi descins în infern. Ér aceia, carî aii petrecut vieța lor în faptele sunt duși de Furiî prin Tartar la Erebus și Chaos, în regiunea celor împiî, unde ficelê M D a na u s cercă neconținut se umple vasul cel fără de fund, unde se vede Tantál, ce suferă de sete, unde vulturii (sêú șerpîi) sfâșia ficatul lui Tit y u s, unde Sisyp se trudește în zedar se urce pe un munte un bolovan enorm de petră, ér după ce ajunge la capet, el trebuie să înceapă de nou munca sa cea grea; unde monștrii lingjur împrejur corpurile făcătorilor de rele; unde divinitățile pedepselor împard cu făclii aprinse și unde el suferă tot felul de suplicii eterne. Aceste mi le-a comunicat Gobryas».

După cum vedem, aceste table de aramă, a căror formă era triunghiulară, SeXtct *), conțineau doctrina teologică a Hyperboreilor despre destinele omului după moarte³⁾.

Această doctrină se întemeia, după cum vedem, pe principiul vieții eterne a sufletului, pe un județ suprem, pe o resplădă dincolo de morment, a faptelor bune și a faptelor rele; ideile anterioare vechiului și noului Testament, pe carî Hyperboreii, sêú Pelasgii din nordul Istrului, le răspândise departe în toată lumea antică, și carî ast-fel devenise baza fundamentală a religiunii populare din Elada, din Egipt, din părțile de apus ale Asiei și mai târziu din imperiul roman.

Aceste celebre table epigrafice ne prezintă tot-o-dată și o iconă despre forma, cum erau organizate mistericele cele mari ale Hyperboreilor, misterul, carî se celebrau într-o locuință suterană, unde erau înfățișate curțile lui Pluto, județul din urmă în frunte cu marii legislatori Minos și Rhadamanth *), regiunea celor împiî, sêú locurile fericirii eterne, și Tartarul cu tóte ororile sale.

Pelasgii și cu deosebire Hyperboreii, au fost singurul popor al vechimii,

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. 11. 3: Τὴν ἑὴν ἀποκαταστάσιν αὐτῶν (j-uS-oXó-ftuv r.vèç tiv "Oaipiv A'.&vusov nπο<:ovoji.á(GQoi.— Egiptenii, dice Herodot (11.42) spun, că. Osiris este Bach.

²⁾ Σιχιοῦ, ai, tablă de scris, fiind-că în vechime aceste table aveau forma unui A (?EVta).

³⁾ După poetul Ovidiu (Met. XV. 809-810) în palatul Parcelor încă se aflau nise table imense de aramă și de fier, pe carî erau scrise destinele neschimbăcios ale omului.

⁴⁾ Minos și Rhadamanth apar după legendele vechi ca fiii lui Ios. Despre Minos, se spunea, că a fost un rege just, remarcabil prin inteligența sa, un simbol al legislațiunii anterioare civilizațiunii grecesce. El domnise după. vechile tradițiuni peste Creta peste insulele din Marea cgeă și peste litoralul Asiei. Invidiând pe fratele seu Rhadamanth pentru gloria sentimentelor de dreptate, î-l Irimise în părțile est reme ale imperiului seu (el? tai; eayat;a; ΤΥΙC x.u*pac. Diodor, V. 84. 2). După moarte amândoi au fost constituiți ca judecători în imperiul celei alalte lumi.

cară au excelat prin știința de a organiza misterele și oraculele, mijloace foarte puternice pentru propagarea credinței în o viață viitoare și tot-o-dată o școală de filosofie morală și religioasă.

Cele mai vechi sunt misterele Hyperboreilor din nordul Istrului, care după cum ne spun Tablele trimise la Delos au existat încă în timpurile lui Hercule și Osiris, inițiați și denși în aceste mistere, și astfel transformați în fidei devotați ai acestei religii. Și într-un adevăr, că paradisul și infernul osiric, după cum vom vedea mai târziu, sunt localizate tot în această regiune a Hyperboreilor de la Istru.

Templul lui Apollo din Delos, întocmai ca și templul și oraculul de la Delphi au fost întemeiate de Hyperboreii din nordul Istrului¹). De aici pleacă Latona cea persecutată și naște în insula Delos pe Apollo și pe Diana.

Din aceste timpuri depărtate Hyperboreii se află în relații continue religioase cu sanctuarele din Delos, o insulă, locuită de triburi pelasge emigrate de la Carpați.

În fiecare an Hyperboreii, acest popor avut și pios, trimit la sanctuarele din Delos daruri înveluite în spice de grâu. La început Hyperboreii, după cum ne spune Herodot, trimiteau aceste daruri cu două virgine, însoțite pentru siguranță de cinci fruntași Hyperborei²). În cea de-a doua misiune sacră la Delos au fost virginele Opis și Hecater³), care au dus daruri prețioase Ilithiei, ce dăse ajutorul Latonei la nașterea celor doi de⁴).

După Socrate tot aceste două virgine, Opis și Hecater, au dus la Delos și tablele lege! despre județul din urmă. O notiță foarte importantă despre vechimea acestor table monumentale. Etatea lor se reducea astfel la timpurile Latonei, sau la cele de-a doua timpuri ale întemeierii sanctuarelor din Delos.

Aceste table eschatologice ale Hyperboreilor, care au avut o influență imensă asupra religiei din Delos și din insulele Mării-egree au fost astfel fabricate și scrise în ferile din nordul Istrului, în Dacia.

Textul lor, a fost de sigur redactat în limba cea sacră a Pelasgilor, după cum tot în această limbă au fost scrise la început toate cărțile cele sfinte de pe teritoriul Egei, după cum vom vedea mai târziu⁵).

¹) Despre întemeierea templului din Delos a se vedea mai sus p. 81 și 122.

²) Herodot lib. IV. c. 33.

³) Herodot lib. IV. c. 35.

⁴) Darul făcut Ilithiei pentru ajutorul, ce-l dăse Latonei, a fost după tradițiile vechi un lanț magnific împletit din fire de aur (Preller, Gr. Myth. I, p. 154).

⁵) Se pare, că locuitorii din părțile de nord ale Istrului, urmând obiceiul strămoșesc, continuau să trimită daruri la Delos cu două virgine până aproape în timpul, când orașul

**XXII. XAAKEIOS KIQN.—COLUMNNA CEA ÎNALTĂ DE ARAMĂ
DIN REGIUNEA MUNȚILOR ATLAS (OLT).**

Un al doilea monument important al metalurgiei din părțile de nord ale Istrului a fost în timpurile preistorice o columnă înaltă de aramă ridicată sub culmile munților Atlas.

Despre acesta columnă scrie Dionysiu Periegetul (sec. III —IV d. Chr.) pe baza unor fântâne geografice mai vechi.

«Lângă Oceanul esperic, în apropiere de Gadira cea din părțile extreme, sub culmea munților Atlas, ce se întind departe, stau ca termine columnele lui Hercule, un mare miracul. Tôt aici se ridică la ceriu o Columnă înaltă de aramă acoperită cu nori deși»¹⁾.

După cum seim, Atlas, muntele cel faimos din legendele vechimii, se afla în téra Hyperboreilor²⁾. El reprezenta eu deosebire catena meridională a Carpaților, pe care râul Olt, numit Atlas la Herodot³⁾, o tăia și separează în doué grupe însemnate. Ér Columnele lui Hercule *) și Gadira⁶⁾, punctele cele esterne, până unde se putea naviga pe lângă Atlas, în timpurilt; preistorice, se aflau în părțile de apus ale celebrului Occanos potamos, séu Istru, numit forte adese orî numai simplu Oceanos⁶⁾.

și templele de act aū fost jăfuite și distruse de Menophan, un general al lui Mithridate, în a. 87 a. Chr. A se vedé cele doué table de marmură din sec. II. a. Chr. reproduse la Tocilescu, Monumente epigrafice (I. 436 seqq.) cu privire la virginile Martina și Heraclia. Virgil (Aen, IV.146) încă amintesc pe picti Agathyrsi la sCrbătorile din Delos.
) Dionysli Orb. Descr. v. 63—68:

..... c/-t' eoiñ'poo 'Sixjavoto'
: , Evft'x ie x-jtt ofijXou icifil Tsp(ici3'.v ITpaxXijoc
ectão'y, \ii'f'i 9'aú|J.'i, Ttap' Eo^aiocuvTa Paîsipa,
jiaxpôv uita itpfjùJva núXuaitepÉiuv 'AtXávTiuv,
*tj. Te xal xaXxeioť *î oiipcuviv t8pa(ie xt(uv,
*fjXipaTOC, HUXIVQIGI X'AuitTíiSVOť VstfEEOOV.

) Apollodorl Bibl. II. 5. 11. 2: J ni TOÚ 'AtXavtot ív Titúppoptoiç. — După Diodor Şicul (V. 21. 32J lângă vechiul Oceanos, care nu este de cât Istru, se afla și munții Hercynici (Tí) 'Epxovtov opoť).

) Herodoti lib. IV. 49. — Cf. Gooss, Studien z. Géographie u. Geschichte d. Traj. Daciens, p. 10: Im Atlas erkennen wir die griechische Forrader Aluta.

⁴⁾ A se vedé mai sus pag. 397 seqq.

) A se vedé mai sus pag. 417 seqq.

*) A se vedé mai sus pag. 91 seqq.

Aceasta columnă de aramă se afla așa dar în regiunea de apus a României de astăzi în apropiere de Porțile-de-fer.

Despre aceasta columnă nu știm nimic mai mult. Nu știm la ce divinitate era consacrată, dacă ea a. fost versată din o singură masă de metal, ori compusă din mai multe table, dacă avea vre-o inscripție ¹⁾, ori era decorată cu figuri simbolice religioase.

În tot cașul acesta columnă ne apare ca un colos al metalurgiei Hyperboreilor, fiind-că munții Atlas, erau prin eselență munții Pclasgilor de nord, numiți Hyperborei.

Așezată în apropiere de cataractele Istrului, ca se pare a fi fost opera lucrătorilor metalurgici de la Baia-de-aramă ⁸⁾, un monument din epoca de înflorire a acestor mine, destinat să eternizeze memoria celor de întâiu începuturi ale fabricațiunii aramei în aceste părți.

Un exemplu analog ni-l oferă în istoria insulei Rhodos. În timpurile cele mai vechi aceasta insulă a fost locuită de faimoșii lucrători de metale numiți Telchines, cari după cum ne spun autorii greci fabricau aici fier și aramă ³⁾.

Numele de Rhodos, ce-l avea aceasta insulă pelasgă ⁴⁾, precum și numele grecesc al altei insule din apropiere, Chalcia ⁶⁾, ne spun de asemenea, că în timpurile vechi existase aici o industrie metalurgică înfloritoare. La a. 300—285 a. Chr., acești metalurgici ridică lângă portul insulei Rhodos un adevărat colos metalic, o statuă de aramă, ce reprezenta pe Helios (Solele), înaltă de 70 de coți și care cu tot dreptul a fost considerată ca una din cele șapte minuni ale lumii antice ⁵⁾.

Columna cea de aramă de lângă muntele Atlas avuse de asemenea dimensiuni considerabile, acesta o confirmă și împrejurarea, că ea devenise celebră în lumea antică și căpetase o însemnătate geografică ⁶⁾.

¹⁾ Istoria faptelor împăratului August încă a fost scrisă pe două colonne de aramă (in duobus ahenis pilis, quae sunt Romae positae). C. I. L. III. Monumentum Ancyranum, p. 774 și 788.

^{*)} A se vedea mai sus pag. 490.

²⁾ Strabon Geogr. lib. XIV. 2. 7.

³⁾ În limba latină raudus și rodus, bucată de metal, în particular de aramă, în jud. Mehedinți (România) petra din care s'a scos arama se dice rudă (Hasdeu, Dicționar, v. Aramă, p. 1451).

⁴⁾ Plinii H. N. lib. XVII. 3. 6.

⁵⁾ Rhetor. lib. XXXIV. 18.3: Ante omnes autem in admiratione fuit Solis colossus Rhodii, quern fecerat Chares Lindius . . . Septuaginta cubitorum altitudinis . . . Maiores sunt digiti, quam pleraeque statuae. — După epitetul caracteristic de

XXIII. CĂLĂȘUL CEL ENORM ÎN PE CĂLĂȘUL CERULUI ÎN CARPAȚI.

Un vas antic descoperit în Sicilia ne înfățișează ca decorațiune stâlpul cel faimos de stâncă de care avea să fie legat Prometeu. Este Columna cerului din Carpați, pe vârful căreia se vede figurat un crater enorm (Fig. 181, pag. 350).

Acest crater *) dedicat și asediat pe cea mai religioasă coloană a rasei pe-lage, a trebuit să aibă o deosebită însemnătate istorică.

O amintire despre un crater colosal de aramă din părțile Scythiei o aflăm la Herodot.

După cum ne spune densul, un rege al Scythilor, cu numele Ariantan *), voind să cunoscă numărul supușilor săi a dat ordin, ca fiecare Scyth să aducă câte un vârf de săgetă, amenințând cu moartea pe cei ce nu vor asculta. Adunându-se astfel o mulțime imensă de vârfuri de săgeți, și Ariantan voind să înalțe un monument pentru posteritate, a îngrijit să se facă din aceste vârfuri de săgeți un crater de aramă, pe care l-a dedicat în Exampaeu, sau în căile cele sfinte. Acest crater, după cum ne spune Herodot, avea o capacitate de 600 amfore (15,880 litri) și o grosime de 6 degete ⁵⁾.

Însă, în care epocă a trăit regele Ariantan și peste ce anume Scythii? Herodot nu ne spune. Tot ce ne comunică densul pare să aibă numai caracterul unei simple tradiții orale, culese de la Grecii din Olbia.

Despre originea acestui crater aflăm însă la Herodot următoarele cuvinte memorabile: *Touto (•/aXv.r/tby) wv £Xefov oi Ixr^&rjioi «r' apSiuv "/evéoftai, «acest crater, după cum spun indigenii a fost făcut arc' apSt'wv».* După ce preface aceste cuvinte, Herodot povestește apoi tradițiunea cu vârfurile de săgeți. În limba grecescă *apS:c* înseamnă, ce e drept, vârf de săgetă.

-i/\`fi'j.~,of, ce-l are, la Dionysiu, coloana de aramă din lângă muntele Atlas, se pare, că acest monument a fost de asemenea consacrat Sorclirî (Helios). Anume după un etimolog al cuvântului *-rjXipMToc*, s'ar reduce la *YjXioç* și înțelesul a trece peste, adică luminată de sorc.

*) La cei vechi vasele de o capacitate mai mare (de lut, ori de metal), ce erau destinate pentru temple, ori pentru locurile sfinte, de și aveau forme diferite, purtau însă de regulă numele de *y.parjip*, *y.paiYjpsç*.

⁵⁾ Herodot nu transmite acest nume numai în formă de acuzativ grecesc.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. c. 81.

Se pare însă, că la început cuvintele arc' apSiwv din tradițiunea lui Herodot avuse numai o semnificațiune topografică, anume, că acest crater era făcut de locuitorii din Ardia (Ardei), *ât?* 'ApSiaiwv, o numire pe care apoi Grecii din Olbia o confundase cu arc' αῖθίuv, séu vîrfuri de sageți. Chiar și numele regelui Ariantan se pare a fi numai o formă coruptă.

În tot cașul, faptul ne apare pozitiv: pe Columna ceriului din Carpați se afla aședat în timpurile ante-herodotice un crater enorm de metal, fie că acest crater este cel amintit de Herodot, fie că a fost un altul.

Craterele avuse la. poporul pelasg o deosebită însemnătate religioasă. Ele formau darurile cele mai prețioase ale regilor și ale principilor, pentru temple și pentru căile sfinte ²⁾. De regulă ele erau așdate pe colonne, orî pedestale, și conțineau apa sfântă lustrală.

Unul din sanctuarele cele mai vechi și mai însemnate ale Pelasgilor meridionali era la Dodona în Epir, unde se afla templul și oraculul cel renumit al lui Ios Pelasgicul. Aici se afla de asemenea un crater misterios aședat pe o columnă. După cum ne spune Polemon Periegetul, un literat din școla alesandrină, și care trăise în sec. II. a. Chr., la Dodona se aflau două colonne paralele și aproape una de alta. Pe una se afla aședat un crater de aramă asemenea unui lebes (vas de metal cu margini arondate). În partea dreaptă a acestui prunc se afla columnă cu vasul. Când sufla vîntul, sforile de aramă ale sbiciului, cari erau flexibile întotdeauna ca cele naturale, se mișcau și ele băteau fără întrerupere vasul până când înceta vîntul ³⁾.

¹⁾ St răb o amintcsce dup! fântănele vechi de o regiune geografică muntosă numită 'Ap5!a (lib. VII. 5. 2), pe care însă densul o confundă cu o parte a Dalmației. De asemenea după cum ne spune Strabo (XL 6. 2) vechii autori mai vorbeau de Sarmatiî, de Arimaspi și Hyperboreiî, ce locuiau de asupra Istrului și a Adriei, o regiune, care în tot cașul nu putea se fie lângă marea adriatică, unde nu se aflau nici Sarmati, nici Arimaspi.

²⁾ Herodoli lib. I. c. 14. 25. 51. 70.

³⁾ Steplianus Byz., v. ΑΥΙΩ.

XXIV. ZTHAH XPYSH ME r A ÁH. — COL UM N A ÇEA MARE DE AUII
CONSECBATĂ LUÏ URÁN, SATURN ŞI JOE.

1 *Evhemer despre Columna de aur dedicată Iul Uran^ etc.*

Un alt monument de o importanță capitală istorică, ce a existat în timpurile vechi pe teritoriul locuit de Daci, a fost Columna cea mare de aur, ridicată în onoarea lui Uran, Saturn și Joe, despre care ne vorbește istoricul Evhemer din Mesena, bărbat de o vastă erudiție, care după Pliniu a trăit în epoca după Herodot *), ér după alții pe la a. 316 a. Chr.

Acest Evhemer, un discipul al școlii filosofice Cyrenaice, scrisese o istoria sacră (εσπα avcqpapi) pe baza documentelor și inscripțiilor, ce le culesese în diferite călătorii ale sale.

În literatura antică cartea lui Evhemer se bucurase de o mare vedă, și după cum ne spune Varro, poetul Enniu făcuse o traducere de pe ea ¹⁾. Din nefericire însă din această importantă istorie sacră a lui Evhemer nu ne-a rămas decât puține extrase, dar și aceste transformate și interpolate de cei ce s'au folosit de ele, fie, că nu cunoșeau regiunile, de cari vorbea Evhemer, fie că nu erau de ajuns familiarizați cu numirile geografice obscure, ce le întrebuița acest filosof.

În această scriere a sa, Evhemer vorbea de o coloană de aur dedicată lui Uran, lui Saturn, Joe, Apollo și Diane, în o regiune numită de densul «Arabia de la Ocean», sau «Arabia fericită», și locuită de Doi, de Scythi, Oceani și Panchei (Peucini).

Vom reproduce mai întâi aici o parte din pasajele lui Evhemer, astfel după cum le aflăm extrase și intercalate în istoria lui Diodor Sicil⁸⁾. «În această regiune» — autorul ne vorbește de Arabia de la Ocean — «se află mai multe sate și orașe însemnate, din cari o parte sunt aședate pe valuri de pământ (spre a fi apărate de esundări), ér altele pe coline, orî pe câmpii. Orașele cele mai mari au palate magnifice, o mare mulțime de locuitori și abundență de averi, întreg ținutul acesta (Hâsa 7] x^P⁰¹) e Pⁱⁿ de

¹⁾ Plinii H. N. lib. XXXVI. 17. 2. ¹⁾

Varro, De agricultura, I. 43. ¹⁾

Diodori Siculi lib. V. c. 41—46.

turme numeroase de diferite genuri. El produce o recoltă copiosă, dar tot-o-dată este abundanț în locuri de pășune pentru turme de oi și ciredi de vite. Ținutul acesta este traversat de o mulțime de râuri, cari umedesc în un mod favorabil suprafața pământului și contribuie astfel la o deplină dezvoltare a fructelor. Acesta este cauza, pentru care această parte a Arabiei este, care prin bunătatea sa întrece celelalte părți, se numește Fericită (suSaij-iuv), o numire, ce îi corespunde într-un adevăr. La extremitățile acestui ținut, din partea de jos a Oceanului, se află mai multe insule, din cari trei anume merită o descriere istorică. Cea de întâi se numește insula sfântă C-tspa și în care nu este permis de a înmormânta pe cei decedați. Altă insulă (a doua) este depărtată de cea de întâi numai cu 7 stadii (1 kilom. 470 m.), și în aceasta se transportă și înmormentează cei decedați.....Afară de aceste (două insule) mai există încă o insulă mare (a treia) depărtată la 30 stadii (6 kilom. 300 m.) de cea precedentă . . . Ea este situată în partea de răsărit a Oceanului (εἰς τὸ ῥῆμα ἐκεῖ ἐστὶν ἡ πόλις τοῦ Ἰσχυροῦ) și are o lungime de mai multe stadii. De pe promontoriul, ce se întinde spre răsărit se vede regiunea Indică ('IvSixTJ) ca și cum ar fi învelită în ceață din cauza depărtării sale de la mare. În Panchea (acesta este numele insulei celei mari și al regiunii din apropiere) se află mai multe lucruri demne, ca să fie memorate în o descriere istorică. Locuitorii din Panchea sunt autoctomi (αὐτόχθονες) și aceștia se numesc Panchel, parte sunt veniți acolo, anume Oceaniți, Indieni, Cretenți și Scythi. În Panchea se afla un oraș celebru numit Panara și care în privința prosperității sale întrece pe toate celelalte orașe. Locuitorii de aici se numesc rugătorii lui Ioc Trifyliu (τοὶ Ἰοκῶν Τριφυλίου) și sunt singurii din toată populațiunea Pancheei, cari trăesc după legile lor («Ἰοκῶν-Ἰοκῶν») și fără să aibă vreun rege (ἀστυνόμος) Pe o câmpie deschisă, la o depărtare cam de 60 stadii (12 kilom. 600 m.) de acest oraș se află templul lui Ioc Trifyliu și care se bucură de o mare venerațiune pentru anticitatea și construcțiunea sa cea magnifică Acest sanctuariu este construit din piatră albă, are o lungime de două stadii (70 m.) și o lățime potrivită cu lungimea sa. El este așezat pe colonne înalte și masive decorate cu sculpturi executate de maeștrii celebri. Aci se află și statuile cele memorabile ale zeilor, sculptate cu cea mai mare artă și admirabile prin colosele lor..... De la templu se întinde un drum ^aȘternut cu piatră având o lungime de 4 stadii (840 m.) și o lățime de ^{un} stadiu (35 m.). Pe ambele margini ale acestui drum sunt așezate vase ^mari de aramă (χαλκῆς) pe baze pătrateDincolo de

âmpul acesta se afla un munte înalt consacrat deilor și care se numește Scaunul lui Uran și Olympul Trifyliu (Oùpavoo Si'fpoc v.tx.I Tp'.tfóXwí "OXi>u.7TOc). Anume se spune, că Uran cel boțrân, în timpul când ținuse densul imperiul lumii, petrecea cu plăcere în locurile aceste și că din vârful cel mai înalt al acestui munte densul observa ceriul și stelele. Mai târziu însă acest munte a primit numele de Olympul Trifyliu, fiindcă locuitorii erau compuși din trei ginți, anume din Panchei, Óceáni și D o i, cari mai târziu au fost espulsați de aici de Ammon. Anume se spune că acest Ammon, nu numai că a alungat de aici pe poporul acesta, dar ' a și distrus cu totul și asemănat cu pământul orașele lor D o ia și Aste- ' rusa. În fie-care an preoții fac pe muntele acesta o festivitate ore-care cu multă sfințenia Se mai află în acesta insulă trei orașe mari însemnate anume Hyracia, Dalis și Oceanis. întregă regiunea acesta (Tr,v ék y_úpav oXfjv) produce fructe în abundență. Cu deosebire se face aici vin mult de tóte felurile. Bărbații sunt resboinic și se folosesc în lupta de care, după obiceiul cel vechiu. Intregă organizarea lor socială se compune din trei părți. Clasa cea de întâiu este a preoților (iepef;) și tot de clasa acesta se țin și meseriașii. Clasa a doua e compusă din agricultori (-/ecopfol), ér în clasa a treia sunt ostașii (otpauwtat) ; de acesta clasă se țin și păstorii (vojistt). Conducătorii tuturor sunt preoții. Aceștia desbat judecățile asupra controverselor, ce se ivesc și au putere peste tóte lucrurile, ce se petrec în popor. Agricultorii lucrează pământul, însă fructele le adună și pun în comun. Er când se împărțesc recolta, acela care a lucrat pământul mai bine capetă partea cea mare (după judecata preoților) De asemenea și păstorii dau în comun cu tot devotamentul victimele și cele-1-alte lucruri destinate pentru usul public în general nu e permis nimerul se aibă ceva ca proprietate particulară, afară numai de casa și de grădină. Preoții primesc tot ce fată dobitocele, tóte produsele, și dânșii distribue apoi fie-cărul, ce i se cuvine după drept Ca îmbrăcăminte locuitorii întrebuintează vestminte mol, fiindcă oile lor se disting prin o lână de calitate fină. Atât bărbații, cât și femeile, portă ornamente de aur. Anume î-și pun lanțuri împletite în jurul gutuiului și brățare la mâni..... Ostașii primesc Icfă pentru serviciile ordinare, ce le fac; el sunt împărțiți în cete, apără patria, o întăresc cu castre și propugnacule . . . Preoții îndeplinesc serviciul religios pentru de! mal mult cu imne și encomil, lăudând prin versuri faptele sevârșite de el și binc-facerile lor pentru omeni. Nemul lor după cum povestesc ei, se trage din Creta, de unde au fost aduși de Joe în Panchca pe când acosta trăia între omeni și ținea domnia pământului. Ca o proba

despre acesta el aduc modul lor de vorbire, arătând, că în limba lor sunt multe cuvinte rămase de la Cretenî. Buna-voință și ospitalitatea, ce o au față de aceștia, spun că le-a rămas de la strămoși, și acesta tradițiune s'a propagat din generațiune în generațiune la urmași. Ei mai arată chiar și inscripțiuni (avayp^af ac), după cum spun redactate chiar de Joe, în timpul când acesta trăia cu muritorii și pusese fundamentul templului de acolo. Se mai află în ținutul acesta (x[^]pa) mine abundente de aur, de argint, de aramă, de stăiii și de fer, însă din aceste nu e permis de a se esporta nimic afară din insulă Se mai află în templul acela o mare mulțime de daruri sfinte de aur și de argint consacrate în onoarea deilor și cari se conservă adunate în grămede din o vechime depărtată Patul său Scaunul deuluî (^ xXt'vî; TOO deoö) este lung de 6 coți, lat de 4 coți; el este întreg de aur și fie-care parte a sa e lucrată cu multă artă. Lângă pat se află asedată masa deuluî, tot ast-fel de magnifică și sumptuoasă ca și cele-l-alte aparate. La mijlocul patului se află asedată o columnă enormă de aur, scrisă cu litere, pe care Egiptenii le numesc sacre. Cu aceste litere sunt descrise faptele lui Uran și ale lui Joe, și la acesta inscripțiune Mercur a adaus și descrierea faptelor Dianeî și ale lui Apolló¹⁾.

¹⁾ **Diodor** Siculi lib. V. c. 46. 7: K-/ta 5s JJ.ÉSTJV frjv xX!vr]v eorjiv.? crrjXfj Ypam/.aTa fjfoustr Ta T./,f' A!TÜH:TIÖ! Upà xctXoujuva, Si' <Lv yj-av oi itpo..|Eiñ Oðpavou TS xal Aloc àvaEfp!Xj|,J.Év<.i', v.ai UE-;à xautoit C.Í 'ApTjx'.8oc xal 'ArcóXXcüVOí úf' 'Epiioo itpoçava-
 •fSYpa|i|xlvas. — în alt loc D i od o r Șicul résuma de noii descrierea lui Evhemer despre Arabia fericită, despre insula Panchea și Columna lui Uran cu următoarele cuvinte: «Cei vechi», dice Diodor, «au lăsat urmașilor săi două concepțiuni diferite despre zei, anume, că unii sunt eterni, cari nu vor peri nici o-dată, cum sunt soarele, luna și cele-l-alte a s t r e ale cerului, de asemenea v e n t u r i l e și altele de natura acesta, de ore-ce fie-care din acestea are o origine și durată eternă. Ér alți del, ne spun denșii, sunt pămentenl, cari au câștigat cult și onorî divine pentru bine-facerile aduse oamenilor, cum sunt Hercule, Bach, Aristeu și alții asemenea acestora Anume Evhemer, amicul regelui Cassandru (din Macedonia), care avuse se îndeplinescă în interesul acestui rege, ore-cari legatiunii sărse facă călătorii depărtate, spune, că imbarcându-se din Arabia fericită a navigat mai multe zile pe Ocean, și în fine a sosit la nisele insule încunjurate de ape mari, din curî una este mai însemnată și care se numește Panchea. Acolo densul a vedut pe locuitorii numiți P a n c h î, cari esceloză prin pietatea lor și venerază pe de! cu pregătiri și sacrificii magnifice precum și cu cele mai alese daruri de aur și de argint. Acesta insulă esle sfântă (Upà) deilor și are mai multe lucruri demne de admirat, atât pentru vechimea lor cât și pentru esceleța artei, lucruri pe care noi le-am descris "" particular în cartea noastră precedentă. Anume se află în acesta insulă un d é l înalt, ⁶«" Pe vârful seu templul lui Joe T r if y li u, construit de el însuși pe când trăia între oameni și ținea imperiul lumii pământescl. în acel templu se vede o columnă de aur,

Aceste sunt datele principale geografice și etnografice, ce ne-au rămas j_{1a} Evhemer cu privire la «Arabia fericită» de lângă Oceanos și la regiunea orî insula numită Panchea.

Istoria sacră a lui Evhemer avuse în antichitate mulți adversari din cauza tendințelor, ce le urmăria acest filosof cyrenaic, care voia se esplice mitologia prin istoria și cu deosebire voia se probeze, că o parte din deil cei mari al religiunii vechi au fost simpli muritori, cari pentru meritele și puterea lor câștigase onor! divine.

Acest! antagonist! ai sistemului, ce-l introdusese Evhemer în istoria sfântă a vechimii, declarară de mincinosă întregă descrierea, ce o făcuse densul despre regiunea numită Panchea, despre poporul cel fericit și model de pietate, ce locuia în aceste extremități ale lumii vechi '). Motivele lor aveau ore cari aparențe convingătoare. Ca probă, acești adversari al doctrinelor cyrenaice aduceau împrejurarea, că în Oceanul arabic, acolo unde căutau densii acest pământ fericit al lui Evhemer, nu aü esistat nici poporele, nici orașele, nici instituțiunile, nici insulele, de cari vorbia acest filosof ateist, care în definitiv nu voia nici mal mult, nici mal puțin, de cât se răstorne vechia religiune grecescă.

Noi vom examina aici acesta importantă relatare a lui Evhemer, din punct de vedere istoric și geografic,- spre a ne pute da séma de asistența și situațiunea adcvrată a acestei memorabile regiuni.

care conține o descriere sumară cu litere Pancesci a faptelor ilustre severșite de Uran, de Saturn și de Joe ('Ev toutw tu ispi» 3TY|Vfjv eivat ^pusijv, èv 'J totç Ypáxjiaacv usapxítv Y^éY^éW[^]5^éÇ^T^»^{Té} O&pavou xal Kpovou xa'l A;cc îpař'î tüt). Densul (Evhemer) mai adauge, că Urán a domnit cel de ântâiu dintre toți, fiind un bărbat cu înalte sentimente de dreptate, cu o bună-voim! forte mare și forte instruit în ce privsce cursul stelelor. El cel de ântâiu a adorat divinitățile ce-rescî cu victime și din acesta cauza a fost numit Oopaviț, Ceriu» (D i o d. Sic. Ed. Didót, lib. VI. c U). — Punënd față în față aceste doue estrase făcute de Diodor unul în cartea a V și altul în cartea a VI a istoriei sale, avem înaintea noastră o mică imagine despre confusiunea, ce s'a introdus în textul original al lui Evhemer chiar și numai din partea lui Diodor Șicul, în primul estras insula Sfântă este diferită de Panchea, în al doilea ele sunt identice, în primul estras columna lui Uran era scrisă cu litere, pe cari Egiptenii le nurniau sacre, în al doilea cu litere naționale Pancesci. în cartea a V-a Diodor spune, că templul lui Joe Trifyliu se afla pe o câmpia, ér în cartea a VI-a pe un dé l, confundând ast-fel magnificul sanctuariu cu muntele dedicat deilor seu cu Olympul Trifyliu.

') Polybit lib. XXXIV. 5. 9. — Strabonis lib. II. 4. 2. — **Plutarque**, D'Isis et d'Osiris. Cităm traducțiunea francesă din 1784, Tome XI, p. 309: qui seroit ouvrir de grandes portes à la tourbe des mesrcants atheistes et donner manifeste ouverture et

2. Patria lui Uran în regiunea, munților Atlas. Arabia fericită a lui Evhemer lângă râul Oceanos (s. Isiru),

După cum ne spune Evhemer, bătrânul rege Uran, pe când densul ținea imperiul lumii, petrecea adese-ori în regiunea numită Pan eha, ce forma o parte din Arabia fericită.

Care era însă patria lui Uran? Este prima chestiune, ce ni se prezintă aici spre a ne putea orienta asupra situațiunii geografice a Arabiei fericite.

După cum ne spune Diodor, locuitorii de lângă muntele Atlas (Oltului), stăpânitorii «țării fericite» (/copia Ἰσῆρα), cari escelau prin pietatea lor deosebită și prin ospitalitatea lor față cu toți vecinii, se glorificau, ca deii lumii vechi să fi născut la denșii.

Anume ei spuneau, că cel de întâiu rege al lor a fost Uran¹), adică Ceriul în înțelesul posterior al cuvântului, în realitate însă «Muntean»²), că acest Uran a adunat mai întâiu în societate pe oamenii reslățiți și i-a făcut se constituie comune; că el le-a dat legi și i-a oprit să trăiască în fărâdcă-legi, ori după modul ferelor sălbatece; el i-a învețat să cultive fructele bune și se le conserve; că el a supus cea mai mare parte a lumii, cu deosebire ținuturile despre apus și nord; că el devotându-se cu un zel particular în a observa cursul stelelor, ajunsese să potă predice multe, ce se puteau întâmpla în univers, că el a stabilit legile anului după cursul soarelui și le-a adus la cunoștința oamenilor; densul a împărțit anul în luni după cursul lunii și după anumite ore Numele lui apoi a fost aplicat la ceriu, nu numai din cauza, că el cunoscuse adânc răsăritul și apusul stelelor și alte fenomene să crească, dar tot-o-dată pentru a face cunoscute lumii meritele sale».

Domnia lui Uran în părțile de nord ale Istrului ne apare nu numai în tradițiunea Hyperboreilor de lângă muntele Atlas, pe care ne-o comunică

grande licence aux impostures et tromperies de Evemerus le Messenien, lequel . . . a resplendu par le monde universel toute impiété, transmutant et changeant tous ceux que nous estimons dieux, en noms d'admiraux, grands capitaines, et de roys . . .
) **Diodore Sicule** lib. III. 56: 'AtXaviiioi tout napa tcv 'Qxeavbv ioitoot xat iy.ouvtsç xal

oûai *Si itpûi Tov naf' aôtoîç O&paviv* (B *) Numele (jcului Uran (Oupavoç) derivă de la &u03c0oî (în formă ionică) **munte**.

Diodor, dar ea formează tot-o-dată fundamentul celor mai vechi legende pelasse cuprinse în poemele lui Homer și Hesiod. Originea tuturor deilor, ne spune Homer, era la Occanos potamos ¹⁾).

Arabia cea fericită a lui Evhemer, traversată de o mulțime de râuri, o țară, ce se caracteriza prin recoltele sale abundente, avută de turme, de mine de aur, de argint, de aramă și de staniu, cu omenii săi cei pii și cu organizarea sa cea patriarhală, este una și aceeași cu x&P^a euSaijtwv, sēu cu regiunea cea fericită a locuitorilor de lângă muntele Atlas, unde era patria și reședința lui Uran, primul întemeietor al marelui imperiu pelag.

Ca o regiune geografică, Arabia de la Istru, sēu de la Pontul euxin, o întempiam adese ori amintită la autorii anticității.

Încă în cele mai vechi legende grecesc Istrul, "lorpoç, ne apare ca un fiu al Egiptului și al Arabiei ²⁾). Esista așa dar o Arabia lângă Istru încă în timpurile mitologice.

De altă parte la poetul Eschyl, mulțimea cea belicosă de lângă muntele Caucas, unde suferise Prometheus, și pe unde curgea râul Oceanos, este numită «flora marțială a Arabiei» ³⁾).

Tot astfel poetul latin Plaut, care trăise în secolul al III-lea a. Chr. amintesc de o Arabia lângă Pontul euxin, o țară, dice densul, unde crește în abundență absintul și pelinul ⁴⁾). Arabia Pontică a lui Plaut se întindea de la muntele Hem pe lângă țărmurile mării negre în sus până către apele râului Borysthene sēu Nipru, o regiune despre care poetul Ovidiu scrie: că-1 înflora, câmpurile ei cele deșerte acoperite numai cu absintul cel trist, seceriș amar, demn de pamântul, ce l'a produs ⁵⁾). Aceași Arabia europeană a lui Plaut o mai aflăm și în secolul al XVII-lea tot astfel descrisă de arhidiaconul Paul din Alepp. «în Moldova» dice densul, «în Țeromânescă și până la Moscova, spațiul câmpiilor dintre toate erburile e acoperit mai ales cu absint» ⁶⁾).

¹⁾ **Homeri** Ilias, XIV. v. 201.

²⁾ Apollotlori Bibi. lib. II. 1. 5. 4.

³⁾ **Aeschili** Prora, vinct. v. 420: 'Απαίιας Τ'ίψιοϋ <εϋ8-οç.

⁴⁾ IM in ti Coraodiae, Trinumus, Actul al III-lea: Syc. Omnium primum in Pontum aduceți ad Arabiara terrain sumus. Charm. Eho, An etiam in Ponto Arabiast. Sv. Est: non illa ubi tus gignitur. Set ubi absinthuim fit ac cunila gallinacea.

⁵⁾ Ovidii Ep. ex Ponto. III. 1. 23-24 :

Tristia per vacuos horrent absint h ia campos Conveniensque SUQ
messis amara loco. ⁶⁾ Hnsdcu Arch. ist. I. 2. 79.

Afara de genealogia mitologică a Istrului, fiu al Arabiei, și afară de notițele geografice, ce ni le-a transmis Eschyl și Flaut, noi mai aflăm unele amintiri obscure despre Arabia din părțile de nord-vest ale mării-negre și la alți autori.

La geograful Ptolemeu litoralul Mării-negre începând de la brațul de nord al Dunării până la gurile râului Borysthene și mărginit la apus cu râul Hierasus s'eu Șiret, era locuit de o populațiune, ce purta numele de Arpii !). Ér la Ammian Marcellin același ținut ne apare sub numele de Arabia ¹⁾.

În fine eruditul archeolog Bessonov din Rusia mai scrie următoarele : «Tot ce se numesce din vechime, însă într'o epocă deja istorică Kara-VI a chii în înțelesul cel mai larg al cuvântului, poartă în pocsia poporală a Bulgarilor numele de Arab, cr poesia. poporală a Șerbilor este și mai explicită». D. Bessonov citează mai multe legende serbe și bulgare, prin cari î-sî întăresce aserțiunea. Bună oră. într'o balada, faimosul crăișor Marcu, eroul favorit al eposului bulgaro-sêrb, și inimic înverșunat al marelui Mircea, este descris răpind de la Arab î tóté orașele până la Pont ³⁾.

La tóté aceste fântâni geografice vechi despre Arabia de lângă Istru, noi vom adauge aici încă o împrejurare caracteristică, că în evul de mijloc insemnele eraldice ale Têreii-românesce erau trei capete negre, ér ale Moldovei doue capete negre, adecă arabe *).

După cum vedem, numele de Arabia era aplicat la regiunea dintre Carpați, Istru și Pontul *euxin* încă din timpuri forte obscure. Partea principală a acestei Arabii pontice ori oceanice (istrice), și anume aceea de lângă muntele Atlas ne apare la Evhemer ca Arabia fericită (Vj λü5aí[.uüv 'ApajBía). Conumele de «fericită» i se atribuiseră accestei regiuni favorizate de ceriu încă din timpuri forte depărtate ⁵⁾. La acesta numire face alusiune Pliniu când scrie: gens felix, si credimus, quos Hyperboreos appellavere ⁶⁾, și tot de acest titlu conscrat prin tradițiuni vechi î-șî aduseseră aminte împératul Aurelian, când bătuse monetele cu inscripțiunea DACIA FELIX ⁷⁾.

¹⁾ Ptolemei Geogr. lib. III. c. 10. §. 7.

²⁾ Ammian lib. XXXI c. 3: Athanaricus Thervingorum dux . . . castris denique prope Danastî (Nistru) margines . . . metatis, Mundcricium ducem limitis postea per Arabiam . . . misit hostium (Hunnorum) speculaturos adventurn.

³⁾ Hastler, 1st. crit. Voi. I (Ed. 2.) p. <38.

} La Homer Hyperborei c'ei p'î de lângă Oceanos apar sub numele de Ethiopias, I. 22. — Cf. Aeschyl's Prom. vinct. v. 808).

⁵⁾ Odyss. IV. 563 seqq. IX. v. 109 seqq. — Aeschyl's Chocph. v. 373—374: jiefáX-fjc "«X'íí -/a! àre^o.-.Éou (itíísva.

⁶⁾ Plinii lib. IV. 26. 11.

⁷⁾ Eckhel, Doctr. nummi. VII. 4SI.

Avem de a mulțami numai confusiunii, ce o făcuse autorii grecescl din epoca de decadență a geografiei, că numele de «Arabia fericită» a fost atribuit unei părți a Arabiei asiatice. Dar însuși Pliniu cel bătrân constată, că acest conume era fals ¹⁾. Arabia asiatică, acoperită de deserturi vaste, cu o climă ardetóre, cu munfi stâncosfi și sterpi, cu un păment puțin productiv chiar pe lângă mare, lipsită chiar și de pășuni, unde nu există nici un rîu, care să aibă un curs continuu de apă, de cât numai când plouă, lipsită de metale nobile, și peste tot regiunea cea mai săracă a Asiei afară de Iranul oriental, o țară, pe care nici Romanii nu avură ambițiunea să o cucrescă, și care încă până astă-dî este în mare parte un păment necunoscut, nu a putut nici o-dată să capete numele de Arabia «fericită».

3. *Insula numita. Panchea (Fence) în istoria sacră a lui Evhemer.*

Lângă regiunea, pe care Evhemer o numesc «Arabia fericită» densul mai face amintire de un teritoriu cu orașe însemnate, cu munfi și câmpii întinse numit Panchea (ITay/aia) și care se afla în partea de r os ari t a apei O c c a n o s.

Textul lui Evhemer cu privire la acesta parte a Arabiei fericite nu este destul de clar. Panchea figurează la densul acum ca 'wfx, seu ca regiune continentală, acum ca VYJOC, séu insulă. O probă că Panchea lui Evhemer forma de fapt numai o continuitate geografică a Arabiei fericite, și nu se afla situată în apele cele deschise ale mării mari.

Cei vechi, cu tóté că avuse înainte întreg textul acestui istoric-filosof, însă nu erau nici densesi pe deplin orientați în ce privește caracterul geografic al acestei regiuni.

La Polybiu, Panchea lui Evhemer este numita regiune ¹⁾, la Strabo ferea ?), ér la Diodor Șicul ea ne apare ca y&>ca. și ca VTJOO;. în tot cașul Panchea lui Evhemer este o insulă, însă nu maritimă.

Delta Dunării ne apare în literatura geografică grecescă, încă începând

¹⁾ Plinli lib. XII. c. 41: et tamcn Felix appellatur Arabia, falsa et ingrata cognominis.

*) Polybii Hist. lib. XXXIV. 5. 9: 'O (Eu-^upoi MesTfjvtot) jilvtot ft «'.ț .|±;«v

**) Strabonis Geogr. lib. II. c. 4. 2: x^P»" t' "aiX""*. — Ibid. lib. VII. 3. 6: TMP

din secolul al III-lea a. Chr., sub numele de Peuce (Πεύκη), o numire, pe care Eratosthenes o derivă de la specia de arbori ÎTEU/YJ (brad), ce creștea "n acesta insulă *). În realitate însă Πεύκη era numai o formă grecesată a unei numiri indigene.

În poema epică despre Argonauți, ce se atribuie lui Orpheu, se amintesc lângă gurile râului Oceanos séu ale Istrului de locuitorii așa numiți Panchi¹⁾, și cari nu erau alții de cât Panchei²⁾ lui Evhemer.

Diferite numiri topografice similare ni se prezintă până în zilele noastre în părțile de jos ale Dunării. Din aceste vom aminti aici următoarele: Pangalia, unul din orașele cele mai însemnate ale Dobrogei în evul de mijloc, situat spre sud de Constanța pe ruinele vechiului Calatis³⁾; Pangă, vale spre nord de comuna Dăieni; Panceșel, târg în județul Roman; Panchi, o comună numită Păncșel în județele Putna, Bacău, Roman; Panchi, o comună urbană în județul Roman; Pancea, del în județul Prahova.

Putem așa dar stabili cu o deplină convingere istorică, că numirea de Peuce, pe care geografii grecesci din timpurile din urmă ale anticității o atribuiseră insulei formate de brațele Dunării, este una și aceeași numire geografică cu Panchea lui Evhemer. Însă filosoful Cyrenaic estinde această numire și la o parte însemnată din Scythia mică, séu Dobrogea⁴⁾.

Se mai prezintă aici încă o circumstanță geografică, pe care nu putem trece cu vederea. După cum scrie Evhemer, regiunea, séu insula, numită Panchea, se afla situată în apropiere de altă insulă mai mică, considerată însă de sfântă, și care nu pót fi alta de cât insula Leuce, căreia până în timpurile din urmă ale anticității i s-a atribuit epitetul de sacră⁵⁾, divină și luminosă⁶⁾.

¹⁾ Stephanns, Thesaurus gr. L. v. Πεύκη-r]. Nomen insular ab arboris nomine derivat Eratosth. ap. schol. Apoll. Rh. : Πεύκη τὰ Κεχρησθέντων ἰσθμῶν. — Cf. Scymnus, v. 785-790.

²⁾ Orphei Argonautica (Ed. Schneider, 1803) v. 1070-1073:

Πα Πανχίαν τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ
 ἐν ὅσῳ τῷ Ἰσθμῷ τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ
 Ἰσθμῶν τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ

³⁾ Jireček, Gesch. d. Bulg. 1876, p. 400. — În un portulan manuscris din a. 1351 în Biblioteca Laurențiană din Florența: Pangnlla.

⁴⁾ Într-o vechime foarte depărtată gura principală a Dunării se afla mult mai spre nord. AsMcl Herodot (fi. 34), care după cum se vede înainte de a se deschide fântâni geografice mult mai vechi, nu spune, că Istrul se varsă în mare în față de orașul Leuce al Asiei mici. — Cf. Aristotele, Meteor, d. I. 13; și De generat. anim. V. 1. 28. ⁵⁾ Scylaclis Periplus c. 68: Ἰσθμῶν τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ. ⁶⁾ A se vedea mai sus p. 97.

Regiunea, ori insula, Panchea, situată în apropiere de mare, între Scythi și Geți, ne apare încă din timpurile lui Evhemer ca un colț fericit de pământ, unde interesele economice și interesele comerciale făceau să se întâlnească și stabilească diferite grupe de locuitori din ținuturile vecine și din insulele mării eggee.

Populațiunea Pancheei, ne spune Evhemer, afară de locuitorii autochthoni cari se numeau Panchei, se compunea din următoarele triburi, ce emigrasera mai târziu acolo, anume Scythi, Oceanii (sau locuitori din părțile superioare ale Oceanului, Istrulul), Cretenii, Indieni și în fine Doi.

Acest Doi, despre cari ne spune Evhemer, că locuise odată în număr considerabil în Panchea, de unde el a fost apoi expulsat, nu sunt decât Dai (lui Strabo¹⁾), un nume, sub care cei vechi înțelegeau pe Daci, sive triburile pastorale de la Carpați. Tot ale lor au fost după cum rezultă din Evhemer orașele Doia și Dalis, din cari cel de întâiu se pare a fi identic cu Dava al lui Ptolemeu, situat între brațele Dunării²⁾, era al doilea a fost probabil comuna cea însemnată de păstori, numită astăzi Dăienii în Dobrogea.

În ce privește pe Cretenii emigrați în Panchea, ei nu sunt decât premergătorii preistorici ai coloniilor comerciale Milesiene de la Dunărea de jos. Însuși Miletul, acest oraș înfloritoriu și puternic de pe formurile Asiei mici, a fost la început numai o colonie Cretenă.

În fine Evhemer în descrierea Pancheei mai face amintire de o grupă de locuitori emigrați, pe cari densul îi numește Indi. După Apolloniu Rhodiu, pe câmpul cel vast și deșert, ce se întindea de la gurile Istrulul în sus, locuiau în timpurile mai vechi așa numiții Sindi³⁾. Indi lui Evhemer emigrați în insula Panchea și Siridi lui Apolloniu Rhodiu din sus de gurile Dunării ne apar ca unul și același popor de rasă pelasgă. După cum ne spune Pliniu, râul cel mare al Asiei, Indus, era numit de locuitorii indigeni Sindi (Sindus⁴⁾). De aici se explică pentru ce geografii vechi identificau numirea de Sindi cu Indi. Despre locuitorii numiți Indi de la Istru mai avem și o tra-

¹⁾ **Strabo** lib. VII. 3. 12: Ααχαιοὶ . . . ὀρίων ἀποὶ τὰ Χεῖος-α; τὰ Ναιὸν α'f' οὐ καὶ ἀποὶ τῆς Ἀττικῆς; ἰστροῦ. ἡ δὲ τὴν οὐρανὸν ἀπὸ τῆς Ἀαχαιοῦ.

²⁾ **Ptolemeu** Geogr. III. 10. 6: Μρτ<x;u S; T&U no-<./j.Ou r.î|e>.f «Îs Acioe Situa vy' l'-'' •/ <*'"; Tipicxa vs' |ii' -f".

³⁾ **Apolloniu Rhodiu** lib. IV. v. 322. — După istoricul Timonax câmpul Sindiilor (τιν λίβτοβν ἰνί3ιογ) se întindea până la punctul, unde Istrul se despărțea în două albe sau până la cataracte, după cum vom vedea mai târziu (Fragm. Hist, grace. IV. 522. !). — O altă grupă de Sindi locuia după Scylax (§. 72) lângă lacul Meotic: Μστὰ Σὲ.Μ<τ^αι ἰβῖοι φα-βοῦ. La aceștia se referă pasajul lui Evhemer, unde scrie, că după cum se spune, din Panchea se pot vedea Indicii (Ἰβίχ-ἰγ), ca și înveluita în ceață.

⁴⁾ **Pliniu** lib. VI. 23. 1: Indus incolis Sindus appellatur.

geografică, în o vechia baladă sérbéscă teritoriul actual al Țereî-românescî portă numele de India¹⁾).

Ca centre mal însemnate ale populațiunii din Panchea, afară de Doia și Dalis, Evhemer maî amintesc orașele Hyracia, Occanis și Panara.

Hyracia pare a fi vechiul oraș încunjurat cu muri Heraclea, ce existase odată în apropiere de gurile Istrului, care însă în timpurile Ini Pliniu era dispărut²⁾. Ér Oceanis este probabil vechiul Axiom séu Axiopolis, de pe țărmurile drept al Dunării, lângă Rașova de astă-dî. în fond Occanis și Axiom era una și aceeași numire.

în ce privesce organizațiunea politică și socială a locuitorilor din Panchea, ea ne presintă întru tóte caracterele instituțiunilor tradiționale ale Myperboreilor și Dacilor.

în toce orașele Pancheeî, după cum ne spune Evhemer, clasa ort casta dominantă o formau preoții. Eî erau nu numai miniștrii altarelor, dar tot-odată și cărmuitoriî poporului. Pe lângă funcțiunile sacerdotale, preoții din Panchea maî concentiaze în manile lor tóte puterile politice și juridice.

Aceeași formă de guvernare a aflăm și la Hyperboreî. După cum ne spune Hecateu, descendenții regelui Boreas aveau nu numai domnia politică peste insula cea sfântă a Hyperboreilor, dar erau tot-odată și administratorii templului celui mare al lui Apollo³⁾. Aceleași instituțiunî naționale teocratice le aveau și Daci⁴⁾.

în fine comuniunea de averi, ce o aflăm la triburile agricole și pastorale din Panchea, are între Iote caracterul vechilor instituțiunî pelasgo-gete.

¹⁾ Hnsdeu, Etymologictim magnum Romániáé. Tom. IV. Introducere, p. CXXXV.

²⁾ Plinii lib. IV, 18. 5: Jamque Thracia altcro latere a Pontico littore incipiens, ubi Ister amnis immergitur, vel pulcherrimas in eo parte urbes habet Heracleam habuit, et Bizonen terrae hiatus raptam.— Acesta Heracleă pară a fi fost situată lângă brațul de sud al Istrului, numit astă-dî al Sf. George, ér la Ptolemeu (III. 10.2) Inariacion stoma, unde regele Filip II al Macedoniei voise se ridice o statuă lui Hercule (Justini lib. IX. 2: vovisse se [Philippum] statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire). Confrcisce și notița lui Arrian despre sacrificiul, ce-) face Alexandru cel Mare lângă Delta Dunării lui Joe Sotcros, lui Hercule și Istrului (De exp. <-x. I. 4. 5) _ Maț^{este} de notat aici, că una din gurile Nilului încă era consacrată lui^{or} cu!e și purta numele de stoma Heracleoticon (Taciți Ann. II. 60. — Strabo, II. 1. 35.- Diodor, I. 3. 37).

³⁾ Siculi lib. II. 47: RasiXîueiv ñ f?)<; itoXsujc taur/jt x*i tou tsjiévouç Jjcáp'xív

⁴⁾ Strubonis lib - VII. 3. 11; XVÍ. 2. 39. - Jornandis De Get. orig. c. 5. - O consti-^{U, Une} ana^{os};ă o aflăm și la triburile pelasge ale Cappadociei (Strabo, XII. 2. 3).

Ne sunt cunoscute următoarele versuri ale lui Horațiu: Maî bine trăesce poporul cel rigid al Geților, ale căror moșii nehotărnicite produc recolte pentru toți. Aici nime nu cultivă pământul mal mult de un an; ér după, ce unul și-a îndeplinit munca sa, până când el se odihnesce, vine altul și-l înlocuiesce cu asemenea îndatorire ¹⁾. Ér Criton, care trăise în timpul lui Traian și scrisese o istoria a Geților, ne spune într'un fragment al său, ce a rămas la Suida, că o parte din Geții aveau să îndeplinescă lucrările de agricultură, iar cel ce urmau pe rege în resboi, adevă militarii, îngrijiau de castele ¹⁾.

Originea comuniunii de averi la poporul pelasg se reducea la timpurile cele fericite ale lui Saturn.

În acesta privință scrie Trogo Pompeiu : că Saturn a fost un rege cu sentimente de dreptate așa de înalte, în cât în timpul, când domnise densul, nime nu a servit unul altuia, și nici nu a avut cine-va vre-o avere particulară, ci tóte erau comune și neîmpărțite, ca un singur patrimoniu al tuturor ⁸⁾.

4. *Olympul Triphyliu din insula Pancheeî.*

În insula Panchea, după cum ne spune Evhemer, se afla un munte consacrat deilor, care mal ântâiu se numise Scaunul lui Uran, ér mai târziu Olympul Triphyliu.

Acest munte sfânt al Pancheeî purta după Evhemer conumelc de TpiyuXcoc, fiind-că locuitorii acestei memorabile insule se compuneau din trei ginți, Tpt'c și yoXfy trib. O etimologia viciosă. Triphylul din insula Panchea nu putea se fie de cât un Trimonțiu séu Tpc'f uXXov, de la tpic și <p6XXov, foia, în cașul de față vér f séu pisc, după cum în timpurile lui Pliniu un munte al

¹⁾ **Horatius** Od. lib. IH. 24:

Campestres melius Scythae . . . Vivunt et rifidi Getae;

Im m c t a t a quibus j u g e r a libéras Fruges et Cererem

ferunt . . .) **Snidns**, v. DoumV-î.

») **Justin!** Hist, ex Trogo Pompeio, lib. XLIII, 1: rex Saturnus tantae justitiae traditur, ut neque servierit sub illò quisquam, neque quicquam privatae rei hauserit: sed omnia communia et indivisa omnibus fuerint, vcluti unum cunctis patrimonium esset.

aniei se numia Trifolium¹⁾ și după cum im munte cu numirea de u se află în județul Prahova (România) spre nord-vest de cătunul Scurtescî^{a)}.

Încă din cea mai obscură anticitate, credințele populare atribuiseră o putere mistică numărului combinat de trei. Trinitatea este o veche dogmă eligioasă, pe care o aflăm exprimată în mod simbolic în formele rituale și diferite monumente ale epocii pelasge. Marele zeu din Panchea se numise

Τριφύλιος, și mai corect Τριφυλλίος, nu după numărul ginților din Panchea, ci după cele trei înălțimi ale muntelui sfânt, întocmai, după cum la Grecii avea conumele de Τριφυλλία, la Troianii Idacus și la Romanii Capitolinus, după munții, ce erau consacrați maiestății divine ca o reședință demnă pe pământ.

O reminiscență religioasă despre Olympul Triphylliu din părțile de jos ale Istrului, o aflăm și astăzi în tradițiunile locuitorilor români din Dobrogea. Colindele române din această parte a Dunării de jos celebrează cu deosebită pietate pe Maica Domnului, care luând în brațe pe fiul de curând născut, pleacă se urce cel trei munți sfinți, vechea reședință a divinităților antecreștine din această regiune.

Reproducem aici un specimen din aceste colinde particulare ale Dobrogei:

Ér Maica sfântă Măria Fiu la brațe că-și lua,
Căruia și-o lua, Căruia la trei munți, Urcă-și
munte, urcă-și doi, Când fuse la munte de trei Puse
jos se s'odihnescă, Coconăș se-și prcmnescă . . .^{s)}.

De asemenea mai aflăm și astăzi în aceste părți ale Istrului de jos unele resturi importante din vechiul cult al lui Zsúc Τριφυλλίος. Tradițiunile populare de pe teritoriul Dobrogei, cum și din unele părți ale județelor vecine, Brăila și Covurlui, atribue o deosebită importanță religioasă unui sfânt cu numele de Tri f și Triful, ale cărui caractere însă sunt cu totul antecreștine. Acest sfânt Trif și Triful este după credințele populare române divinitatea, care dă rod pământului. El fructifică țrinitele și câmpurile de
) Plinii H. N. lib. XIV. 8. 9,

) Un oraș cu numele de Τριφυλλία este amintit la Ptolemeu (III. 8) în Dacia, în regiunea de sus a Prutului

Comunicată de înv. I. Negrescu, com. ParachioT, jud. Constanța. O variantă la B u-a (O cSletoriă în Dobrogea, p. 51—53), ér alte variante din același județ în colcc-tiunea nostru inedită,

arătură, grădinile, pomii, viile; le apără de distrugerea gadinilor și a ferelor sălbatice; el este mai mare peste turme și vite, favorizează producția de lapte, peste tot el este protectorul întregei economii rurale și pastorale ¹⁾). Cultul lui Trif sau Triful întrece după cum vedem pe al tuturor celorlalți sfinți creștini. El este un fel de conducătorii! al naturii. El mai are și astăzi o parte din atributele divinității supreme, a lui Zsoç euhimorox, care după Hesiod, face pământul să producă cele trebuincioase pentru traiul oamenilor, face să crească în munte ghinda pe stejari, înmulțește albinele, face ca oile să fie încărcate cu lână, și câmpurile să producă recolte abundente ²⁾). Atât după nume, cum și după caracterele cultului său, Trif sau Triful este identic cu marea divinitate, pe care Evhemer o numește ZEII

în fine în alte colinde române, cari se ocupă cu lucrările și bine-facerile agriculturii!, s'a mai conservat o importantă reminiscență despre un stâlp misterios de aur, unde se adunau și trierău recoltele de pe câmpurile arate:

Apoi carele pornia
La stâlpul de aur
Cu aria de argint,
Ca și care nu mai sunt;
Grâul pe arie-l întindea . . . ³⁾

Său în altă variantă :

S'o dus la stâlpul de aur,
La aria de argint,
Unde boieri nu mai sunt . . . ⁴⁾

Este afară de orice îndoială, că acest stâlp de aur, de care fac amintire colindele agrare române, nu era o ficțiune poetică, ci o columnă reală istorică de o însemnătate particulară, ridicată în timpurile preistorice lângă un templu oarecare. Agricultorii din Panchea, ne spune Evhemer, lucrează pământul, și fructele le aduc și pun în comun, pe cari apoi preoții le împărțesc între agricultori după meritele și activitatea fiecărui. Însă dacă acest stâlp de aur al tradițiilor române este identic cu columna de aur, de care ne vorbește Evhemer, nu putem ști. Noi ne mărginim a constata aici numai

*) După răspunsurile primite la Cerșetionarul nostru istoric din comunele Gârliciu, Gărdănescu, Oltina, Seimenil-mari, j. Constanța, și Gârla-mare, j. Mehedinți.

¹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 230 seqq.

²⁾ Mândrescu, Literatură și obiceiuri populare, p. 220.

³⁾ Răteganul, Colecțiune inedită. Partea I. Datinele Crăciunului, p. 435, în **Biblioteca Academiei române**,

faptul, că în țerile române mai există și astăzi reminiscența unul celebru stâlp de aur al timpurilor arhaice, cântat în colindele plugarilor ').

Inscripțiunea de pe columna cea memorabilă de aur, de lângă râul Oceanos séu Istru, consacrată, marilor divinități pelasge, lui Uran, Saturn, Ioc, Apollo și Dianeî, conținea, după Evhemer, o descriere sumară a evenimentelor mari politice și religioase, ce se petrecuse în timpurile acestei dinastii divinizate. Cu alte cuvinte acesta inscripțiune cuprindea istoria întemeierii marelui imperiu pelasg, despre care vom vorbi mai târziu; monument de o extremă importanță pentru civilizațiunea veche europeană, și care foarte probabil a dispărut pentru tot-de-una.

i) în colindele romane, în cari se cântă magnificența Mănăstirii albe, din insula de lângă gurile Dunării, se mai face amintire, în unele de un «jeț de aur scris», în care șede Dumnezeu, și în altele de «jețuri de aur scrise», în cari șed Bunul Dumnezeu și Moș Crăciun, în Babilon, după cum ne spune Herodot (I. 183) încă se afla un mare simulacru de aur, ce reprezenta pe Ioc sedând. Lângă el se afla așezată o masă mare de aur, un scaunel pentru picioare și un tron, tot de aur.

XXV. XPYSEA MHAA — MERELE DE AUK ALE GAEÉT.

După vechile tradițiuni greccsă a un-spre-dceea lucrare, pe care regele Eurystheu din Mycena o impusese lui Hercule a fost să-i aducă merele de aur, y_poasa [XT/Xa, din grădina d oilor, ce se afla lângă muntele Atlas din țera Hyperboreilor.

Despre originea tradițională a acestor mere istoricul Phcrecyde din sec. V a. Chr. scrie următoarele: că la căsătoria lui Joe eu Junona, Gaea, séu Terra, adusese ca dar nisce mere de aur cu ramuri, pe cari deitza Junona admirându-le forte mult a dat ordin să le planteze în grădina de i lor¹⁾, numită și grădina Hesperidelor ²⁾, de lângă muntele Atlas, în țera Ilyperboreilor, și fiind-că fetele lui Atlas culegeau în conținu merele acestea pe furiș, deitza Junona puse un balaur gigantic, ca pădătoriu al gradinei.

Hercule, după ce primesce de la Eurystcu însărcinarea, ca să-i aducă merele de aur de lângă muntele Atlas, plecă din Argos, căletoresce peste Macedonia, Illyria, si vine în țera Hyperboreilor, unde liberează mal ântâiu pe Prometheu din catenelc sale. în semn de mulțumire Prometheu sfătuesce pe Hercule, ca se nu mergă în persona după mere, ci se róge pe Atlas, ca se i le aducă. Hercule plecă la Atlas, i enareză însărcinarea, ce o promise de la Eurysteu si-1 rogă se-I aducă cele trei mere de la Mesperide. Atlas i îndeplinesce dorința, ér Hercule ia merele și le duce la Eurystheu ³⁾.

Acum însă începe o nouă fașă în istoria răpirii acestor mere de aur.

Regele Eurystheu, se convinge în fine, că s'a sêvêrsit un act de impietate cu răpirea acestor mere și le dăruiesce lui Hercule. Acesta la rendul seü avênd aceleași scrupule nu voiesce se țină merele pentru sine', ci le dă Minervel, care le aduce înapoi la locul de unde au fost luate, fiind-că era un sacrilegiu, dice Apollodor, că acele mere se fie duse în altă parte.

După alte tradițiuni Hercule plecă din Argos cu oștire numerdsă ca se potă lua de la Hyperborel aceste daruri prețioase și sfinte.

Era o expedițiune formală de resboi, a-cpatsía *), întocma precum a fost

¹⁾ Phcrecydis lib. I. frag. 33 a : e?; tiv TUV 8-îuiv XÎÎTOV, Sc Y,v rapa TU) "AtXavu. — Cf. ibid, fragm. 33 in Fragmenta Hist, grace. I. p. 78—79.

²⁾ Despre Hesperidele de lângă nul Occanos, ori de lângă Atlas și Rhipaei, vom vorbi maî la vale, într'un capitol special.

³⁾ Apollodori Bibi. U. 5. 11. — A se vedé maî sus la pag. 453 figura lui Hercule ținond merele luate de la Hesperide.

⁴⁾ Sti-abonis Geogr. lib. III. 2. 14.

espedițiunea pentru luarea ciredilor Iul Geryon și a Argonauților pentru răpirea și transportarea în Thesalia a lânei de aur.

Acesta este pe scurt istoria legendară a merelor de aur din țera Hyperboreilor.

După cum ne spune Pherecyde, aceste făimose mere de aur, ce se păstrau într'un loc sfânt de lângă muntele Atlas, constituiau un dar nupțial, ce-l făcuse Gaea la căsătoria nepoților săi, Joe cu Junona. Avem aici un act caracteristic din vechile ceremonii ale căsătoriei pelasge.

Datina de a se da mireseî la încredințare unul sau două mere s'a mai păstrat până în ziua de astăzi la poporul român, cu deosebire în ținuturile de peste Carpați.

În acesta privință părintele FI. Marian din Bucovina scrie următoarele: «în alte părți ale Transilvaniei, și anume despre Maramureș, pețitorii (adecă omenii de încredere ai tînărului, care voiesce a se căsători) după ce măiântâii iau pe departe pe părinții fetei și cunosc din vorbele acestora, că ar voi să mărite fata, unul scoate de sub suman o ploscă de rachiu, ăr cel alalt un măr și le pun pe masă. Plosca e ca toté ploscele, însă mărul se deosibesce mult de alte mere. În el sunt băgați de regulă vreo doi, trei, taleri, vr'o câțva pușori (banî merunți de argint) și cel puțin un galbin . . . și fie-care ban trebuie se fie nou. La vederea acestora toți cei din casă se conving pe deplin, că oșteii aceștia sunt pețitori. Toți o știu, că mărul e semnul încredințării . . . în aceste părți încredințarea se face printr'un măr. Pețitorii dau fetei în mână un măr înzestrat cu bani¹⁾».

Se prcsintă acum cestiunea, dacă aceste mere, cărora vechimea le mai atribuia și o putere fcrmecătoria, au fost întru adevăr de aur, adecă obiecte prețioase consacrate deilor, ori dacă ele au fost numai simple fructe naturale.

Chiar și istoria răpirii acestor trei mere, trimiterea unei espedițiunii, în frunte cu cel mai celebru erou al vechimii; ca se le potă lua; ducerea lor în părțile meridionale ale Greciei și în fine aducerea lor erășî înapoi, ne pun în evidență faptul, că aceste mere nu erau nisce fructe naturale, supuse stri-

¹⁾ Mariand, Nunta la Români, p. 104.— în Bucovina acesta ceremonia se face cu două mere:

Constantine Bălucele !
Legă calul de zebrele
Și-I dă fân eu floricele,

Și-I adapă în covățele,
Și ia 'n mână două mere
Vin' la mama și me cere.

Mărianfi. Nunta la **Români**, p. 152.

În alte părți ale Transilvaniei sub decursul ospetului măi face nunta încă o cinste 'mei sale, predându-î adecă un măr mare și chindisit cu crucerl (Ibid. p. 753).

căciuniî, ci obiecte prețioase de artă cu tradițiunî vechi și cu o însemnătate religioasă particulară ").

În cântecele tradiționale române se mai face și astă-dî amintire de obiceiul, ce era introdus la familiile princiare de a se da miresei orî mîreluî ca semn de încredințare un măr întru adevăr de aur ²⁾).

Tot de aur aii fost ast-fel și merele, pe cari le dăruise Gaea Junonei în aceste timpuri vechi ale fericirii pelasge, numite alt-cum și vécul de aur.

Memoria acestor mere de aur, ca dar făcut din partea unei divinități, s'a mai păstrat încă până astă-dî în tradițiunile române.

Ast-fel într'o colindă populară română, Hercule figurează sub numele de Troian, după cum tot ast-fel figurează și în alte tradițiunî de la Carpați și Balcani ³⁾. Acest Hercule-Troian după ce se închină, dimineța la iconă, Dumneđu i aruncă în polă doué mere de aur, întocma cum Jupiter Elicius, în urma rugăciunilor lui Numa, face s'e-i cadă din ceriu scutul cel memorabil, de care era legată sortea imperiului roman.

») Tradițiunea despre cele d du e orî trei mere de aur din țera Hyperboreilor nu este identică cu legenda despre arborele mitologic, ce producea mere de aur; o con-
(usiune, care de altmîntrelea se făcuse și în anticitatea clasică.

¹⁾ Maricnescu, Balade II, p. 71—72:

Dară socrul mare vine	Măr de aur 'mî scotea Și pe masă M punea;	
Cu triî fete ca și dine	P'urmă sabia trăgea, Către fete așa dicea:	
Și la mire se uita Și din	—	«Care e din voi miresă
graiü i cuvênta:	Se ic mărul de pe masă,	
— «Numai una e miresă	Dară care nu mi fină	
Pentru Răducan alisă,	Se-și ia-séma dea sa mână; Și mirusa mână	
Dacă vrea s'o dobendesră.	întinde, Mărul be pe masă-1 prinde.	
Trebuie să si-o cunoscă»!.	—	Toți privia se minuna,
— Răducan în griji se bagă,	Se trăescă le striga,	
Că nu-î lucru cam de șagă .	De ospet se apuca	
— Apoi fîncu Sibinian		M
(Dascălul lui Răducan),	ulte due s'ospêta . . . Din contra obiceiul, ca	
Om vitéz dar cam iclén,	fetele se dee mere de aur celui ales, i-1 aflăm	
	amintit în următorul cântec tradițional:	
Ștefan Vodă ce-mî făcea	Și el că Ic 'nveța:	
? Fetele că le 'mbrăca,	— Care voué vi s'o părea	
Tore la un port era,	Mer i ș ör e le veți da . . .	
Mere de aur le da	Toc ii eseu, Mater, folkl. I. 180.	

De asemenea mai aflăm într'o colindă, ce ni s'a comunicat din corn. Grind, j. Ialomița, .îi refrenul: Mer de aur junilor. °) A se vedé mai sus p. 427.

Dar mai an s'a sculat
Bădica Troian, Pe ochi
negri s'a spălat, La iconă
s'o închinat, Dumneleu că
i-ajutat, Doue mere de
aur în polă i-a aruncat . .
. ')

Séu în altă variantă:

Bucurați-ve boierii mari,
Cum s'a bucurat Troian imperat,
Când cele trei mere de aur
în polă la Sfântul George le-a aruncat . . . ²⁾

După acesta variantă din urmă Troian primesce de la Dumneleu merele de aur, pe cari densul le dăruiesce apoi Sfântului George. După cum vedem, sub numele de Sfântul George, ca protector al agriculturii (Feupfoc), figurează în acesta colindă Eurystheu, celebrul rege al Mycenei.

în fine, în alte variante același Eurystheu ne apare sub numele de Irod, și el dăruiesce merele de aur plugarilor :

Dar când a înserat
Pe la Irod împărat am umblat,
El în odae ne-a chemat
Și mâna în busnariu a băgat, • Și a scos
doue mere de aur înfundate, Pe de o
parte ne-a făcut și nouă dreptate Ca se
umblăm cu plugul pan' la morte . . . ⁸⁾

Că aceste mere legendare de aur au fost o-dată obiecte consacrate în un templu óre-care, probabil al lui Apollo (Helios, Phoebus, Sórele) din téra Hyperboreilor, mal résuma din următorca colindă.

Maica Domnului (Latona pelasgă) dice către fiul séu :

Taci copile, nu mal plânge, Că
marna ție țt-a da Doue mere
într'aurele, Ca se te tot joci
cu ele . . . ⁴⁾

¹⁾ Comunicată de înv. G. Năstăsescu din corn. Puiescî, j. Tutova. ')

Comunicată de înv. G. Urechia din corn. Buda, j. Tecuciú.

²⁾ Comunicată de înv. Pr. I. Ștefănescu, corn. Ilavârna, j. Dorohoiu. — în altă variantă Primită din. corn. Rădcni, j. Botoșani:

Ér Irod împărat s'a bucurat, Plugărașii a numărat Doue mere de aur le-a aruncat. . . ⁴⁾Bărseann, Cincî-deci de colinde, p. 7.—Gazeta Transilvaniei, Nr. 268 din 1-895.-

Faima despre merele de aur din țerile Daciei străbătuse departe în epoca preistorică, nu numai până la Mycena din Pelopones, dar încă până la Pelasgiile de la Marea baltică.

La Litvani, poporul vechi pelasg, se mai cântă încă din prima jumătate a secolului trecut, și poate că se mai cântă și astăzi următoarea doină populară :

Astăzi noi bem alus (olavină),
Er mâne piecăm de aici
Si mergem în Țara-ungurească,
Acolo râurile sunt de vin,
Acolo-s merele de aur
Și pădurile-s grădini *).

După cum ni se comunică din com. Hângulesc (j. Râmnicul-sărat) unele colinde populare din ținutul de acolo sunt adresate «Mărului, mcrișor de aur», cuvinte, sub cari este a se înțelege, nu pomul, ci țin obiect consacrat de aur, în forma unui măr. — în alte colinde religioase române se mai amintesc, cum Iuda biruind a intrat în raid și a luat luna, soarele, crucea și bulzul, sôu mărul, de aur, al junilor (IMrseanu, Colinde p. 11. 3).

*) Ehesa, Dainos, oder Lilthauische Volkslieder,

Berlin, 1843, p. 57:

Heute trinken wir Alus; Morgen zich'n wir
wandernd In das Land der Ungarn (I
Wengerjû Zémç);

Wo die Ströme Wein sind,
Wo die goldnen Aepfel
(Aukso Oboláciei, Und die
Wälder Garten.

**XXVI. XPYZEION KQAS.-LANA DE AUR
CONSEORATA «EULUÎ MARTE ÎN REGIUNEA MUNTÓSA
NUMITĂ COLCHIS (COLT I).**

1. *Legenda grecescă despre Phrixus și Helle.
Argonauții pleacă spre Colchis.*

Legenda Argonauților se reduce la o vechime foarte depărtată, însuși Homer amintesc de acesta expedițiune ca de un eveniment arhaic.

De legenda Argonauților sunt legate o mulțime de cestiuni istorice, etnice și geografice cu privire la țerile din partea de jos a Istrului. Cu deosebire se face amintire în legenda Argonauților de o stare de cultură foarte înaintată a populațiunii de la Istru (Oceanos potamos), și de o serie de monumente foarte remarcabile din punct de vedere al artei, al religiunii și al moravurilor.

Conținutul acestei legende este următorul:

Athamas, un rege vechiu pelag din Theba Beoției, ținuse mat întâiu în căsătoria pe Ino, fca lui Cadm. însă după un timp óre-care densul repudiază pe Ino din ordinul oraculului, apoi ia în căsătoria pe Nephele și are cu densa un fiu cu numele Phrixus și o fică cu numele Helle. însă Nephele móré, ér Ino, care ajunge de nou soția lui Athamas și la putere în casa densului, începe se persecute pe copiii Nephelei. în aceste timpuri o secetă și fornec marc întemplându-se în Beoția, Ino sfătuesce pe Athamas se consulte oraculul din Delphi. Pe de altă parte însă, Ino lucrează pe sub mână ca oraculul se dee respunsul, pe care-l doria densa, și anume că acesta calamitate, ce bântuie Beoția, nu va înceta de cât numaî atunci, când regele Athamas va sacrifica pe unul din copiii seî. Athamas, după ce primesce respunsul oraculului, chieamă de la câmp pe fiiul seü Phrixus, ér pentru formă i dice se aducă tot-o-dată și berbecele cel maî frumos din turmă. Acest berbec însă, după darul unei divinități, începe se vorbescă și descopere lui Phrixus și surorcî sale tolcc planurile insidiosc ale mamei lor mase, și apoi îndemnă pe copii se încalece pe densul, ca se le scape vieța din pericol.

După altă variantă a acestei vechi legende, regele Athamas silit de lucră-
^{ot} în câmpurilor, cari suferiaü din cauza acestei secete, duce pe Phrixus la
altaru, însă Nephele trimite un berbec cu lâna de aur, ce-l primise ca
nar de la Mercuriu, ca so-l transporte copiii prin aer, peste păment și mare,

până în ținutul numit Colchis. Helle cade în marc la strimțoarea dintre Europa și Asia, care în urma acestei nefericiri primesc numele de Hellespont, ér Phrixus ajunge în ținutul Colchilor. Aicî densul în semn de mulțămire pentru scăparea sa, sacrifică berbecele lui Joe Phyxios, ér pelea o dăruiesce regelui Aiete, din țera numită Aia, care apoî o ținutesce în Colchis pe un stejariü din pădurea consecrată deului Marte și unde era pădită de un balaur neadormit).

Acesta este pe scurt tradițiunea legendară, grecescă, despre originea lâně séu pelceleï de aur din ținutul Colchilor.

în timpurile aceste domnia peste Iolcus din partea de sud-ost a Thesaliei regele Pelias, care usurpase corona acestui mic ținut înlăturând pe fratele seu vitreg Eson. Ca se scape însă și de fiul acestuia Iason, Pelias î-l trimite, ca să-î aducă lâna cea sfântă de aur din pădurea cea umbrosă a deului Marte din Colchis.

Iason se adresează către cei mai celebri eroi ai epocăi sale, ca să-1 însoțescă în acesta călătorie. După vechile legende luară parte la acesta expedițiunc: Hercule, Castor și Pollux fiii lui Iason, Theseu fiul lui Egeu, Anceu fiul lui Lycurg, Leir fiul lui Alector, Orpheu marele cântăreț, Zete și Calais fiii lui Boreas din regiunea Geților ²⁾ și în fine alți eroi tineri din Iolcus, din Orchomen și Pylos.

Toți acești eroi doritori de gloria, 54 la număr, numiți de altmintrelea și Minyi³⁾, se imbarcă pe corabia numită Argos, ce o construiseră spre acest scop Iason cu ajutoriul Athenei, și în care deita pusese o bucată din stejariul cel profetic al Pelasgilor de la Dodona.

înainte de plecare eroii argonauți depun cu toții jurămentul de credință și supunere față de Iason. în acest jurăment ei invocă mai întâiu divinitatea vechiului Oceanos séu Isterului, a Pontului și aie apcî cclei estreme Thetys, apoî pe Proteu și Triton, divinități de o ordine secundara de lângă același Ocean homeric ⁴⁾.

¹⁾ Apollodori Bibl. I. cap. 9. — Apollonii Rhodii Argonauticon. Ed. Didót. 1878. — Orphic Argonautica, Ed. Schneider, Jenáe, 1803. -- IModori Siculi lib. IV. c. 40 seqq: — riiilostepimni Cyrcnael fragra. 37 in Fragmenta Hist, grace. Vol. III (Ed. Didót), p. 34.

²⁾ Silii Italicus Punica, lib. VIII. v. 501—502.

Calais, Boreae qucm rapta per auras

Orithyia vago Geticis nutrit in antris.

³⁾ Cei mai mulți Argonauți î-și reduceau originea lor la Minyas, un vechi și avut rege, care întemeiasă orașul Orchomenos din Beotia, și a cărei mamă a fost Calirrhoe, fca Oceanului (Isterului).

⁴⁾ Orphic Argonautica, v. 333.

2. Regiunea muntoasă numită Colchis lângă Istrul de jos.

Evenimentul din timpurile eroice cunoscut sub numele de expedițiunea Argonauților pentru cucerirea lânței de aur avuse în lumea antică un mare resunet.

În fond acesta legendă se referă la o țară miraculosă, superiorii în civilizațiune ținuturilor meridionale. Locuitorii regiunii, peste care domnia faimosul rege Aiete, se bucurau de o escelentă bună-stare economică, pastorală și agricolă, precum și de avuții enorme metalice ¹⁾).

Avuțielc de aur ale regelui Aiete, ce domnia peste Colchis, au fost fabuloase în totă anticitatea.

Pliniu amintesce de camerele de aur ale acestui rege, de grindile, de columnele și stâlpii de argint ai palatului soți ²⁾. În camerele sale de aur, dice Mîmnermus, erau închise radele sorelui ³⁾).

Ér Argonauții, după cum ne spune poema orphică, sosind la capitala lui Aiete, retraseră uimiți, când vodură pe acest rege preumblându-se pe malul râului într'un car de aur, pe care densul strălucia întocmai ca un sore, ca-cî hainele sale reversau numai lumină ⁴⁾).

Vom esamina mal întâiu legenda argonautică din punct de vedere al tradițiunilor geografice, pentru ca se putem pătrunde în secretele istorice ale acestiț eveniment legendar.

Încă în anticitatea grecescă se observase, că cele mat vechi date geografice despre expedițiunea Argonauților nu corespundeau la părțile de resărit ale Măril-negre, séu la ținuturile de lângă Caucasul-asiatic.

După vechile legende, mama regelui Aiete era fica marelui fluviu Ocean os, seu alstrulul. însuși regele Aiete ia în cusătoria pe Idyia o fică a Oceanului ⁵⁾); ér splendida sa reședință se afla tot lângă râul Oceanos seu Istru ⁶⁾).

Phrixus, după cum ne spune Hesiod, fugind de persecuțiunile mamei sale mascere vine în Scythia ⁷⁾; ér nici de cum în Colchis din părțile meridionale a Caucasulul asiatic, care de fapt nu aparținea nici Scythiei europene, nici Scythiei asiatice.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. I. 2. 39.

²⁾ Plinii II. N. lib. XXXIII. 15.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. I. 2. 40.

⁴⁾ Orphei Argonautică, v. 811 seqq.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 956 seqq. — Apollodori Bibl. I. 9. 23. 6.

⁶⁾ Homerl Odys. X. 137. — Strabonis Geogr. I. 2. 10.

⁷⁾ Hesiodl Fragm. LIX.

În poema epică a lui Valeriu Flacc teatrul evenimentelor celor mai însemnate din legenda argonautică este Scythia europeană. Aiete este un rege al Scythiei¹⁾, regatul său se afla sub Ursa cea mare, ort cu alte cuvinte în aceeași parte din regiunea nordului²⁾, pe care vechile geografii o atribuiau Geților.

În templul cel magnific al Soréiul, ce forma cu deosebire splendorea capitalei lui Aiete, Argonauții văd statua robustului Atlas, de ai cărui genunchi se frângeau undele Oceanului, ér pe porțile de aramă ale acestui templu era reprezentată învingerea, ce o reportase Geții asupra regelui egiptean Sesostris³⁾. Capitala regelui Aiete se afla așa dar în țera poporului celui *vitéz* al Geților, de lângă Istru.

Regiunea geografică, peste care domnia regele Aiete, poartă la autorii vechi numele de .A Ta, adică «Țeră»⁴⁾. însuși numele regelui Αἰττις este numai o formă ..derivată din ATa^{b)}, cu înțelesul de «Țeran»⁶⁾. Acesta

1) Valerii Flacci Arg. 1.2: Scythici . . . Phasidis oraș.— Ibid. L v. 43—44: ferus Aetes Scythiam Phasique regentem Qui colit. — Ibid. v. 345: scythicus rex — Ibid. v. 503. — Ibid. VIU. 185: ingens Scythici ruit exitus Istri.

2) Talerii Flacci Arg. Hb. V. v. 318: Soligenam Aetem media regnare sub Arcto.

3) Talerii Flacci Argon. lib. V. v. 408 seqq. :

.ăst illi procre monstrata capessunt
 Limina
 stat ferreus Atlas
 Ocean o, genibusque tumens infringitur unda Ad
 geminas fert ora fores, cunabula gentis Colchidos hic
 ortusque tuens: ut prima Sesostris Intulerat rex
 bella Getis;

4) Panly-Tvissowa, R. E. v. Aia. — Steplianns Byz., v. 4>ac:ț: <I>aa:ț reóU; rTjc Ața?.

5) Stephanas Byz., v. Ala.

6) Cuvântul de «aian», pi. «aienî», cu înțelesul de pamânteni, autochtoni, ni se mai presintă. și astă-di în pocsicle eroice române

Er aeniî Chiustengii Și boerii	din Dobrogea:
Dobrogii Haraciü mare	Carte mândă că scria: Dc-î găsi oi
că-mi dedea — Da	aencscî SX le scrii imperătescî.
'mpăratul ce făcea ?	

Bur aci a, O călCtoric în Dobrogea, p. 120-125.

In alia baladă, la Ruradă p. 127 :

Cărucer m'oiü face
 Și pe drum oiü trece
 Cu mărfuri acnescî,
 Aencscî și domne.scî.

Cuvântu! »aians introdus probabil de coloniile comerciale Milesiene, a trecut și în limba turcescă. însă perdendu-șt înțelesul primitiv și avënd numai semnificațiunea de

Aia séu «Țera» renumită pentru avuțiile sale fabuloase este ținta expedițiilor Argonauților¹).

Însă unde era C o I c h i s ?

În tradițiile argonautice Colchis ne apare numai ca o regiune muntosă din regatul cel întins al lui Aiete, numit în particular Aia, séu Țeră, și în general Scythia²).

După poetul Ovidiu, poporul cel marțial al Colchilor locuia în partea de nord a Dunării de jos. Numai acest fluviu mare, ne spune densul, separă regiunea orașului Tomis de regiunea Colchilor, unde odată venise eroul cel legendar Iason, ca se răpescă lâna de aur. «Aruncat în mijlocul unor populații ostile, scrie Ovidiu din esiliul său, eu sufer aici cele mai extreme chinuri și nici nu este vreun esilat mai departe de patria sa de cum sunt eu. Numai eu singur sunt trimis la gurile Istrului celui cu șapte brațe, unde polul de ghiță al nordului se radimă pe umerii mei. Apele Istrului de abia mai pot se formeze o barieră între mine și între lasigii, Colchi, órdele Méterée și Geți»³).

«notabil». Că acest termin cistase pe teritoriul Dobrogei încă înainte de invasiunea turcescă, avem o probă la geograful Ptolemeu, care amintesc spre sud de gurile Dunării, séu de insula Peuce, pe așa numiții Oiffjvoio! (III. 10. 4), unde ave'm o formă greco-latină a cuventului românesc păstrat în Dobrogea de Aieni (A[!]-f{tE}).

*) În legendele posterioare despre Argonauți, teritoriul, unde se afla reședința Aicte, mai portă și numele de Cytaea, adică Cutaea (Kuw.î<: -(aia. Apoli. Rh. IV. 511); Cytarea terra (.Val. Flac. VI. 693); Cytaeis (Kuiaii. Steph. Byz. v. KUT«). Aceași populație este amintită la Ptolemeu (III, 8) sub numele de Kot-îjvoio!, având locuințele sale pe teritoriul Daciei, în părțile din jos ale Șiretului. Pe o inscripție romană (C. I. L. VI. nr. 2831) ne mai apar și Cives Cotini ex provincia..... Mommsen suplinese: Moesia superioară, în loc de inferioară, căreia i se atribuise în timpurile din urmă ale imperiului și părțile de răsărit ale Daciei. Chiar și astăzi mai întâmpinăm în Moldova conumele de Cotin (Șezătoarea, Fălticeni, An. II. p. 14). — Se mai prezintă în regiunile Buzoului și Șiretului încă o numire topografică analogă cu forma veche de Kuțotic. Ast-fel aflăm în apropiere de Colți, pe teritoriul comunei Păltineni, "un munte însemnat având numirea de Cat i a ș. Tot acolo un pârâu Că t i aș și un sat Cățiaș, cătun al comunei Chiosd, situat spre S. V. de comuna Colți; őr pe teritoriul com. Filescă lângă gura Șiretului avem balta Cătușa, în fine Cătieșeni este numele unei cete de moșneni din com. Păltinceni.

¹) După poema orhică (v. 821—824, 1006—1012) Aiete avea domnia peste țera Cytea, Kutvjîia •fj.l'j.v, și peste ținutul Colchilor, K'JX/uv ^ûipov. Numai ca un simplu ținut din regiunea Aia ne apare Colchis și la Stephan Byzantinul (v. <l>act).

") Ovidii Trist. lib. II. 1. v. 191—192:

lazycos, et Colchi, Mctereaque turba, Getaeque
Danubii mediis vix prohibentur aquis.

Tot ast-fel, în părțile de apus ale Mării-negre, seu între munții Rhiphaei și

Ér în alt loc același poet latin se exprimă ast-fel: «Consideră, că în părțile aceste venise o-dată fiul lui Eson, și cu ce laude mari î-l încărcase posteritatea, cu tóte că greutățile lui au fost mult mai ușore și mai mici de cât ale noastre»¹⁾).

În fine în altă poemă a sa, Ovidiu ne înfațișează pe Medea rostind următoarele cuvinte către Iason: «ér tatăl meii (Aiete) domnesce peste întregă regiunea din partea stângă a Pontului până în Scythia cea acoperită de neauă»⁵⁾).

Colchil poetului Ovidiu, cari locuiau lângă un alt trib resboinic numit de densul Me t e r e a turba, erau ast-fel identici cu faimoșii Col c h i din legendele argonautice.

Originea și înțelesul numirii topice de Colchis ați remas până astă-dl neesplicate.

În regiunile superioare ale Carpaților, locuite o-dată de triburi pastorale pelasge, noi întâmpinăm forte adese ori numirea orografică de Colți, un cuvent a cărui semnificațiune este: vârfuri de stânci ascuțite și proeminente.

Același înțeles î-l avuse în timpurile preistorice și numirea grecescă de Colchis, ce ne apare în legenda Argonauților⁸⁾).

Ceraunii (Cerneți), ne apare pozițiunea geografică a Colchilor la Mela (I. 19) și la Pliniu (VI. 11. 1). Însă față de confusiunea enormă geografică, ce o făcuse autorii grecesci delă Herodot încoace, nici Pliniu, nici Meta, nu mat sciaă cu siguranță, în ce parte a Mării-negre se aflau Rhiphaei și Ceraunii. ') Ovlilil Ep. ex Ponto. I. 4. v. 23—26.

Adspice, in has partes quod venerit Acsone natus, Quam laudem a sera posteritate ierat. At labor illius nostro leviorque minorque. »)

Oviuii Heroid. XII. v. 27.

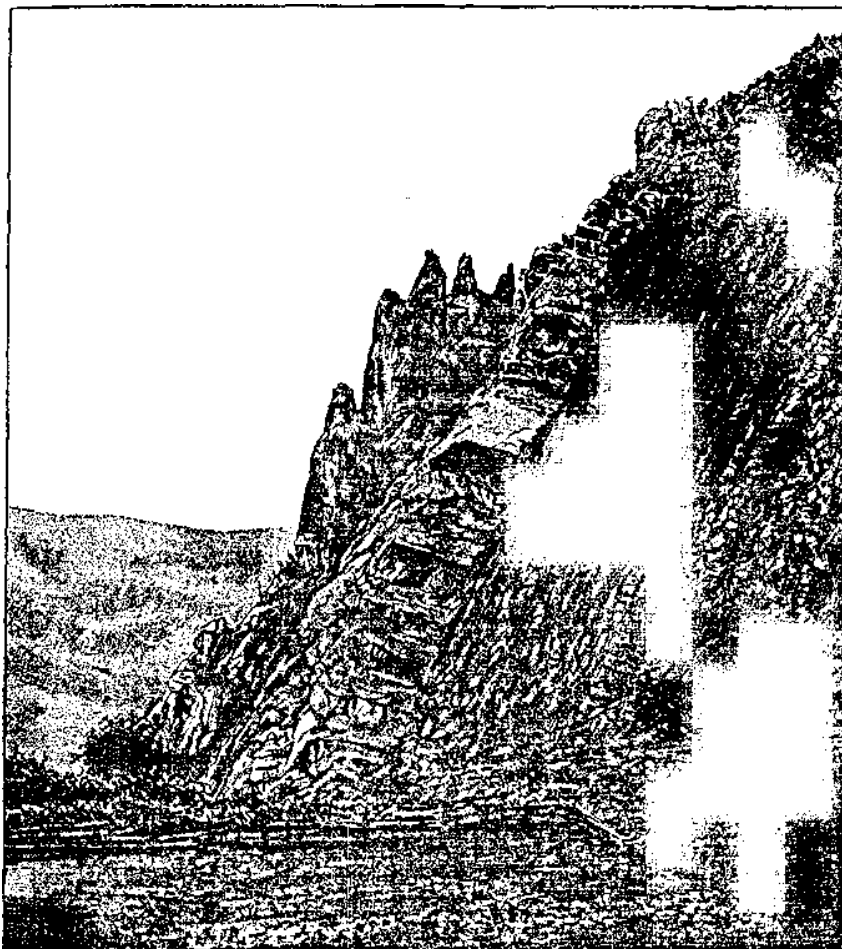
..... Scythia tenuis iile (pater meus Aeetes) nivosa

Omnc tenet Ponti qua plaga laeva jacet.

La Ovidiu, ca și la cel alaltă geografii grecesci!, partea stângă a Pontului euxin era cea de apus. (Trist. I. 8. v. 39. —I. 11. v. 31.).

³⁾ Limba grecescă ne având sunetele pelasge, sau barbare, de i și n, le esprima forte adese ori prin litera γ. Ast-fel autorii grecesci scriau KoXylç, un cuvent, care în limba română se pronunță astă-dî Colți și care de sigur tot ast-fel se pronunțase de înJigeni și m vechime. Un alt esemplu analog î-l aflăm la istoricul Nicolae Damascenul din timpul împăratului August. Pe lungă legații, pe cari i trimesese regele Por (Pandion) în India, ca se încheie un tractat de alianță cu Romanii, se afla, după cum ne spune autor, și un Indian, care ajungând la Athena și acum urîndu-i-se se mai trăiescă, se desbracă în pelea golă, se unse. apoi se urcă pe rog și se arse, *br* pe mor-
m " sêe a fos t pusă următorea inscripțiune în limba grecciscă: «Sărmanul Țegan, In-
m Bargaosa (Zapjiavo; x.^f*™ T^iț «nô Bap-for»);), care urmând obiceiul strămoșesc

După Apolloniu Rhodiu, eruditul poet alexandrin, poporul cei resboinic al Colchilor locuia pe colțurile, av.óniXoi, muntelui Caucas '). Inlîmpinărn

204. — Colții (cv-o-sXoi), stânci enorme cu forme piramidale în comuna Colți (Ko)/_oi, Colchi din jud. Buzêu în România. După o fotografie din a. 1900. A se vedé pag. 532.

aicî același Caucas, celebru în legendele și tradițiunile vechimii. Este Caucașul de lângă Istru, séu din părțile de nord ale Thraciei.

al Indienilor s'a trecut singur la Dumncdei» (S t rab o, Ed. Didót, lib. XV. 1. 74 fine. Cf. 'bid. p. 1034). După cum résuma din textul satiric al acestei inscripțiunii cuvântul Țegan ⁰¹Í C e g, in (xvf'-fv) nu este un nume propriu personal, ci un cuvent etnic, identic în formă și în înțelese cu numirea de Țîgan. ') **Apollonii** liliodii lib. III. v. 1275-6.

O deosebită importanță economică și strategică o avuse în timpurile vechi zona cea muntoasă a județului Buzeu, în apropiere de gurile Dunării și de orașele comerciale ale Scythiei mici (Dobrogei). Pe valea râului Buzeu, care tăia în două arcul de sud-est al Carpaților se afla vechea liniă de comunicație între Marea-negră și între părțile interioare ale Transilvaniei, ale acestei corone făîmose de munți, avută de turme, de cereale, de vinuri escelente și metale.

În această regiune a Buzelui, acoperită de păduri seculare, cu pășuni escelente fenațe și islasuri întinse, cu stânci prăpăstioase, piscuri înalte și ascuțite, se află situată o comună însemnată românească, ce poartă numele de Colți, având o populație de 2080 locuitori și 4 biserici. Legănul acestei comune i-1 formează satul așa numit Colți, așezat la picioarele unor stânci sălbatice cu formele de colț (fig. 204) și care de fapt poartă acest nume¹⁾. Un alt cătun al acestei comune Colți poartă numele de Mățerea, iar în partea de sud a comunei Colți se află muntele numit de asemenea Mățerea acoperit numai cu puțină pădure²⁾.

Aceste două sate, Colț și Mățerea, din plaiul Buzelui, sunt «Colchi, Metereaque turba» ai lui Ovidiu, triburi pastorale, cari trecând cu turmele lor pe teritoriul Scythiei mici, inspirau odată atâta teroare poetului obicinuit să trăiască numai în viața cea moleșită a Romei imperiale, departe de populațiile cele severe și belicoase ale munților.

Phasis. — Pe lângă teritoriul Colchilor, după cum ne spun legendele antice, curgea râul cel repede numit Phasis și care avea o deosebită importanță economică și comercială. Lângă Phasis, ne spune Suida, se producea rasa cea frumoasă de cai³⁾, admirată de Greci. Lângă Phasis se stabilise încă din timpuri foarte depărtate anumite colonii comerciale ioniene (Milesiene).

După cum am avut ocaziunea a ne convinge mai adese ori, o mulțime infinită de numiri topografice, de cursuri de apă, triburi, comune și orașe de pe teritoriul Barbarilor, au fost alterate în literatura geografică grecescă, unele modificate numai în formă, iar altele schimbate cu totul, vechii geografi, istorici și poeți, întrebându-se în locul numirilor originale numai simple

¹⁾ Teritoriul comunei Colț nu apare locuit și în epoca neolitică. Lângă stâncile de la fig. 204 se găsesc adese ori aschii de silex și hârburi cu cenușă. Un monument, ce aparține de asemenea timpurilor primitive, se află în cătunul Alunis pendente de comuna Colț. Este o bisericuță săpată din întregul în o stâncă de petru. După tradițiunea populară, acest vechiu sanctuariu a fost săpat în stâncă de către un păcurar (cioban).

²⁾ Iorgulescu, Diet, geogr. jud. Buzeu, p. 317.

³⁾ Snidas, v. «Kaiavou

traducțiunii grecesc, ceea ce a cauzat și va cauza și în secolele viitoare dificultăți enorme științei istorice.

Același caz ni se prezintă și cu numirea râului Phasis în geografia Argonauților. Phrixus sosind în Colchis, ne spun legende vechi, sacrifică berbecele cel miraculos lui Zeuc (Phyxios, Phuxios *), adică lui «Joe protectorul fuge!», cum ne explică autorii grecesci acest epitet; ér pelea Phrixus o dăruiesce regelui Aiete, care o țintuesce în templul, seu în pădurea consacrată deului Marte.

Acest epitet, ori conume, de Phuxios, ce se atribuia lui Joe, ne apare pentru prima dată în legenda Argonauților. El este fără îndoială un epitet local al mării divinități, pe care o adorau Colchiții, o numire după altarele, seu templul, unde Phrixus sacrificase berbecele. De fapt, originea cuvântului Phuxios se reduce, atât după formă cât și după circumstanțele geografice, la aceeași numire topică indigenă, ce în literatura grecescă ni se prezintă sub forma de Phasis, fiindcă, după cum ne spun vechii geografi mai există și un oraș cu numele Phasis, situat la punctul, unde râul Phasis eșia din strimtorile munților, oraș întemeiat de Milesienii²⁾. Grecii cî vechi schimbau foarte adese ori sunetul [s cu f, cu deosebire în cuvintele Pelasgilor din părțile de nord ale Eladei. Ast-fel cî diceau «I'pirfe; în loc de Bpt'ys;³⁾, Philippos în loc de Bilippos, Phalacros în loc de Balacros, Pherenice în loc de Berenice, după cum de fapt pronunțau Macedonenii. Ei mai diceau «I>i>a!Gc în loc de B'Jaioc la luna seu timpul, în care era usul de a se consulta oracul hyperboreu de la Delphi⁴⁾.

Numele adăverat al râului Phasis, atât după situațiunea geografică a teritoriului Colchis, după pozițiunea orașului Phasis, cum și după epitetul local de Phuxios, ce se atribuia marelui zeu de la Colchis, nu putea se fie în limba grecescă de cât Buxios, ori mai corect B uzi o s, adică Buză ul de astă-dî, râul cel important, ce trece din o țară în alta prin arcul de sud-est al Carpaților.

Această identitate între râul Phasis și Buzeu se mai confirmă și prin poema argonautică a lui Apolloniu Rhodiu, care amintesc ca popor vecin cu Colchiții, seu lângă Phasis, pe BoCvjpîc (Buzeres⁶⁾, la Pliniu și Mêla Eux e ri^{fi)}, o numire fără îndoială formată după numele râului Buzău. Se mai confirmă

²⁾ Apollódon Bibl. lib. I. 9. 1. 6.

³⁾ Melac lib. I. c. 19. — Stephanius Byz., v. «I>as;c;. — După Scylax (Peripl. 81.) Phasis era un oraș grecesc. ⁴⁾ Herodoti lib. VII 73.

⁵⁾ Plutavqno, Oeuvres. (Ed. 1784) Tome XIII. Demandes gr. p. 105. ⁶⁾ Apollonii Rhodii lib. II. v. 396. 1244. ⁷⁾ Plinii lib. VI. 11. — Melae lib. I. 107. La Paul y-Wissowa, R. E. v. Buxcri.

și prin împrejurarea, că râul Phasis în regiunile sale superioare, avea numele de Boas¹⁾, și în fine, că orașul Phasis se afla situat la punctul unde râul Phasis eșia din strimtorile munților²⁾, adică acolo unde noi avem astăzi orașul Buzău.

Saranges. — Faimosul Phasis din geografia Argonauților mai avea și un afluent important, care purta numele de Saranges³⁾. Amândouă aceste râuri ne apar aproape de aceeași mărime, cu deosebire, că Phasis era repede⁴⁾, lat și cu vârturi⁵⁾, iar Saranges domol.

Râul Saranges din poezia orhică ne apare la Pliniu sub numele de Saranus⁶⁾, de fapt unul și același cu Șiretul de astăzi, al cărui curs se împreună cu Buzăul lângă comuna Măxineni, pe câmpia cea vastă de lângă Dunărea de jos.

Aceeași fisioniă, pe care o avuse în vechime Phasis și Saranges, ne o prezintă astăzi Buzăul și Șiretul. Panta, pe care curge râul Buzău, ne spune Dicționarul Societății geografice române, fiind foarte înclinată, face ca tîrzușul să fie unul din râurile cele mai repede ale țării⁷⁾. Albia sa fiind acoperită cu bolovani mari face dificilă trecerea prin vad. Lărgimea albiei sale atinge 300 și 400 metri⁸⁾. Iar despre Șiret, ne spune colonelul Iannescu în Geografia sa militară: Fundul râului Șiret nisipos în partea -superioară, devine nămolos în partea inferioară a cursului său. Înclinarea albiei este mică, din care cauza cursul râului este domol⁹⁾.

Mai este de remarcat, că în județul Buzău noi mai întâmpinăm și astăzi o comună, ce poartă numele de Șar în ga¹⁰⁾. O probă destul de evidentă, că în nomenclatura geografică din ținuturile aceste, Saranges era o formă usitată.

¹⁾ Procopius Bell. Pers. II. 29. — Ibid. Bell. Goth. IV. 2. — Leșionea corectă se pare a fi Bosa nu Doas, după cum Ungurii din Transilvania numesc și astăzi Bodza cursul superior al acestui râu.

²⁾ Plinius lib. VI. 4. 4: (Oppidum bábuit) in faucibus Phasin.

³⁾ Orhoi Arg. v. 1052.

⁴⁾ Ovidii Met. lib. VII. v. 6.

⁵⁾ Apollonii Rhodii lib. II. v. 400—401. 1261. — Euslatili Cornm. in Dionys. v. 689.

⁶⁾ Plinius lib. VI. 4. 5; II. 106. 5.—Râul numit de Pliniu Sarius și care se vărsa în Phasis la punctul, de unde corăbiile mari nu puteau merge mai departe în sus, corespunde astfel numai la Șiret și nu este în nici un caz de a se confunda cu Siriu, un alt afluent al Buzăului în munți și în apropiere de izvoarele acestuia.

⁷⁾ Marele Diet, geogr. al României. Voi. II p. 130.

⁸⁾ Iannescu, Geografia militară, I (1889), p. 126.

⁹⁾ Ittulescu, ibid. p. 162. ¹⁰⁾

Iorulescu, Diet. p. 477.

Lângă Saranges, acest afluent considerabil al râului Phasis, ne spune poema orphică, se afla stabilită și o grupă de Sindii¹). Este aceeași populație numită și la Apolloniu Rhodiu Sindi, care își avea locuințele sale din sus de gurile Dunării⁵).

În fine încă o circumstanță hidrografică. După Hecateu și Pindar râul Phasis (împreună cu Saranges) nu se varsă de-a dreptul în mare (sic Τῆν φταχάοαν), ci în fluviul cel admirabil și gigantic al lumii vechi, Oceanos³), sau Istru. Tot în Dunăre se varsă și apele Buzelui unite cu ale Șiretului. Este însă de remarcat, că Șiretul cel domol, îndată de la confluența sa cu Buzelul cel repede, își schimbă direcțiunea sud-estică și curge de aci înainte spre resărit pe albia naturală a Buzeului. Acesta este cauza, că în antichitate Phasis, sau Buzelul de astăzi, a fost considerat ca râul principal, iar Saranges, sau Șiretul, numai ca un afluent al său⁴).

¹) Orpliei Arg. v. 1046.

²) Apollonii Rhodii lib. IV. v. 322.

³) Hecataei fragm. 187. 339 în Frag. Hist. græc. I. p. 13. 26, — Pindari Pyth. IV. 211. 251. — La Hesiod (Theog. v. 340) Phasis este un fiu al fluviului Oceanos.

⁴) Alte date geografice cu privire la regiunea vechilor Colchii. După Apolloniu Rhodiu râul Phasis izvorăște departe din munții Amaranților (II. v. 399 — 400: 'Αἰῖαπᾶν/κὺν τ-ῖιου-εὐ τῆ ψσὺιῦ) Amaranții lui Apolloniu Rhodiu sunt un popor, un trib. Numele lor nu s-a conservat până astăzi sub forma de Mărunțiș, comună situată în sinul Carpaților pe ambele maluri ale râului Buzeu. După Eratosthenes însă, râul Phasis izvorăște din munții așa numiți Moschici (Pliniu, VI. 4. 4: Phasis . . . Oritur in Moschicis. La Strabo, XI. 14. 1: Μοσχικῶν/ῶν ὄρη). La Mela, I. 19: Moschicis, în părțile superioare ale jud. Buzeu, lângă frontiera Transilvaniei, o grupă însemnată de munți poartă și astăzi numirile de Mărunțiș, Mărunțiș și Mărunțiș. Pe lângă acești munți curge unul din afluenții râului Buzeu, numit Basca mică (Iorgulescu, Diet. geogr. Buzeu, p. 343—344). După cum ne spune Scylax (c. 82) dincolo de poporul Colchilor își avea locuințele sale tribul numit Buzeres, la Pliniu și Mela Buxeri. Ei locuiau după Strabo (XII. 3. 18) pe muntele cel stâncos Ἰχθυόεις, ale căruia ramificațiuni se împreunau cu munții numiți Moschica, situați de asupra Colchilor. Scudises din Geografia lui Strabo, după nume și pozițiune, se vede a fi unul și același cu muntele cel vast din sus de Cheile Buzeului, numit Spediș. Dincolo de Buzeres locuia, după cum ne spune tot Scylax (c. 83), un alt trib numit Ἐκεχίριες; (Ekechiries). Avem aici o formă etnică după numele unei localități, întru adevăr din sus de muntele Spediș, în partea stângă a râului Buzău, aproape de frontiera Transilvaniei, se află muntele numit astăzi Teheru (Charta României meridionale, 1856, scară: 57,600, foia 72). Un alt munte din apropiere și care face parte din masivul Tătarului ne apare pe Charta specială a Statului major austriac cu numele de Chic heru. Locuitorii numiți de Scylax Ekechiries sunt așa dar grupele pastorale de pe munții Teheru ori Chic heru, în părțile superioare ale râului Buzeu. În poezia lui Valeriu Flacc despre Argonauți (VI. 130. 155) se mai face amintire de triburile colchice Cessa; și Coastas.

3. Capitala și reședința regelui Aiete (Dia, Dioscurias, Sevastopolis, astă-dî Tirighina).

Capitala și reședința regelui Aiete, se afla după cele mai exacte fântâne istorice, situată la gurile râului Phasis¹), al cărui afluent important era Saranges.

Poema orphică ne descrie astfel splendoarea acestui memorabil xiras: «Din aintea palatului și a râului celui încântătoriu se ridică împreșmuirea neaccesibilă a cetății, înaltă de 9 stânjeni, apărată de turnuri și mase puternice de petre tăiate frumos, și încunjurată cu 7 muri circulari. Trei porți urieșe de aramă se află în zidurile cetății, ér murul, ce trece pe deasupra lor, e încoronat cu crénelé aurite. De asupra pe grinda porților se

Aceștia se pare a fi vechii locuitori din comunele numite astă-dî Tisau și **Chios d**, situate în părțile muntoase ale Buzăului. Rîul Phasis coborîndu-se din munții Amarantilor, ne spune Apolloniu Rhodiu, trecea prin câmpul Ciereu (n:2iov Kipxarov. II. 400—401). Este o numire, ce ni se prezintă adese-orî în regiunea, unde rîul Buzeă ese din strimtorile munților. O «p o én Ą C ar c e a» se află pe teritoriul comunei Viperescî de lângă rîul Buzăului. «Chirculesca» este numele unei moșii de pe teritoriul comunei Similésca situată pe malul drept al Buzeului. O altă moșia «Chirculesca» în apropiere de cea de întăiu se află pe teritoriul comunei Costescî. Tot în aceste părți amintesc istoricul Kotino de un rîu numit Căreea, ce isvoră din plaiul Slănicului și se varsă în Buzeu (Iorgulescu, Diet, geogr. Buzeu, 179. 162. 564). Pliniu (VI. 4. 5) și Stephan Byzantinul (v. Al?) amintesc încă de două afluențe ale râului Phasis, unul cu numele de Hippo și altul Cyaneos, și cari pare a fi identice cu Valea Calului (probabil o albia veche a Slănicului) și Căinau, ce amândouă se varsă în Buzeu. În apropiere de orașul Phasis și de rîul IVfjviț (Cyaneos). Scylax (§. 81) mai notează încă două ape curgătoare, Aspou și Ursă, ce pare corespunde la păreicile de asta-dî Rusa veți și Ursă, de pe teritoriul satelor cu aceleași numiri. Stephan Byzantinul mă face amintire de o localitate, din regiunea Colchilor, numită TUTIV;. Este fără îndoială aceeași comună, care ne apare astă-dî sub numele de Tohani în partea de sud-vest a jud. Buzeu. La această localitate se pot aplica cuvintele lui Arrian (Peripl. 6), că Tyana^m Ppadocia (?) a fost odată numită Thana. O altă localitate din ținutul Colchilor avea după Stephan Byzantinul numele de Havjvic. În regiunea Carpaților numirea topică e Poieni este foarte usitată. Un cătun al comunei Clți mai portă și astă-dî numele oienă, avînd 35 case. Regiunea de jos a râului Phasis ne apare la autorii vechi plină^{6 m} a?tinî ?' acurî fluviale, întocma după cum este și astă-dî câmpia Buzăului. Apolloniu^{o^} uace amintire de unul din aceste lacuri prin cuvintele: <I>áo;5oc síC/.II.fVTIV 'Ajjux-(• 1220). Pară îndoielă, că fântănele geografice, de cari se folosise Apolloniu, sau Ia cel rnaî considerabil lac de lângă termurii râului Phasis, séu Buzeu, un lac, mai portă și m timpurile năstre numirea de «Baltă Amară». - **Pollonii Rhodi** Argon. lib. II v. 402-40Ī. 1267.— **Orlifti** Argon. v. 763-764.

află aședată statua divinității, pe care Colchil o adorează sub numele de Diana (Artemis). Ea este deița Porților, călărăța cea sgomotosă, așintită cu privirile în depărtare și revorsând o lumină tremurătoare întocma ca o văpaia de foc»¹⁾. Când Iason sosese cu soții și la gurile râului Phasis, Aiete cu ficelul sale, Chalciop, veduva decedatului Phrixus și cu Medea încă nemăritată, eșise la preumblare pe câmpul de lângă râu «într'un car de aur, pe care Aiete strălucia întocma ca un soare, căci aurul de pe hainele sale reversa numai lumină; pe cap el purta o coronă de rade strălucitorc, sceptrul seu lucea întocma ca un fulger, ăr de ambele sale laturi ședeau ficelul sale»²⁾.

Despre cetatea și palatul cel magnific al lui Aiete mai aflăm încă următoarele notițe la Apolloniu Rhodiu³⁾:

Iason, însoțit de copiii lui Phrixus și de doi eroi al trupei sale, intră în orașul și în palatul lui Aiete. «El se opresc mai întâiu în vestibul și Iason admiră aici murii lui Aiete, porțile cele largi, columnele, ce se înălțau pe lângă pereții de piatră ai palatului decorat în partea superioară cu triglife de aramă (capete de grindii). Apoi el trec în tăcere peste prag, de lângă care se ridicau în sus vițe de via cu foie verclii și pline de flori, ăr de sub vițe curgeau în continui patru fântâni săpate și construite de Vulcan, una de lapte, alta de vin, a treia de mir frumos mirositorii! și a patra de apă. Din partea de apus a acestei fântâni din urmă curgea apă caldă, în care se scaldau figurele Pleiadelor, ăr din partea de răsărit curgea din o stâncă apa rece ca ghiata. Ast-fel de lucruri divine, știuse se esecute măiestrul Vulcan în palatul regelui Aiete»⁴⁾.

În fine, în orașul lui Aiete, ne spune Valeriu Flacc, se aflau și altarele

¹⁾ Orphici Argon. v. 896.

²⁾ Orphei Argon. v. 798 seqq.

³⁾ Apollonii Rhodii lib. III. v. 210 seqq.

⁴⁾ În diferite colinde religioase române, ce le avem din părțile de jos ale Dunării, cu deosebire din județele Buzeu, Brăila și Constanța, se mai celebrează și astăzi magnificența unor «curți», unor «domnii», unor «înalte imperații», în cari erau făcute «trei râuri, trei parcuri», unul de vin, altul de mir, și al treilea de apă limpede; în acest din urmă se scaldă și băieții Bunul Dumneșu (Tcodorescu, Poesii P.P. p. 33. - Alte variante din județele Brăila și Constanța în colecțiunea noastră inedită).

ⁿ o colindă românească din Bucovina acesta baia

Colo'n vale la Buzeu Este legendară este localizată lângă Buzeu :

un mândru fered eu Și se scaldă Dumneșu, Dumneșu cu
fiul seu . . .

Mariano, Sărbătorile lui Kutnăul. I. SI.

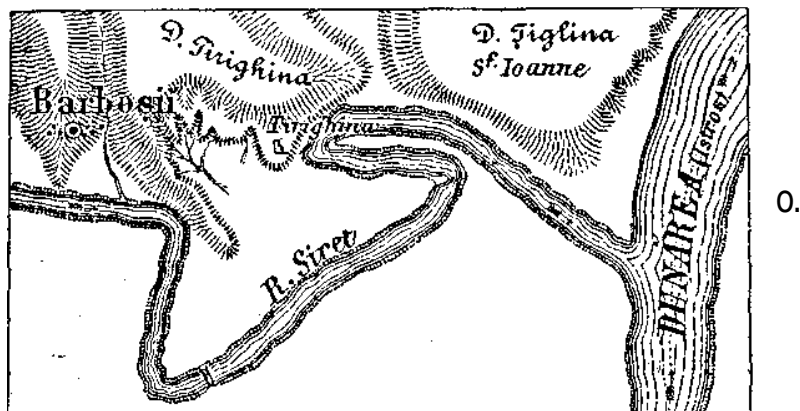
ⁿ în fine mai există și un cântec nupțial despre unele curți sumptuoase, construite în

Sorelui, cr templul acesta era atât de strălucitoriu, atât de inundat de lumina, în cât se putea crederea este însuși palatul Sorelui¹).

Acesta era aspectul miraculos al capitalei lui Aiete, domn peste regiunea oi Neftă «Aia», séu «Țără» și peste făușterife eife №«aices afe **Colcefiilor**.

Ne putem acum întreba, în ce parte a vechiului Oceanos potassases, séu a Istrului, se afla situată acesta magnifică capitală, ale cărei k)rtificaÎNŔÎ, palate si temple, prin modul lor de construcțiune si splendoria lor fabulosă, uimise lumea eroică, o reședință a unui rege atât de glorios, de avut si luxos» în cât el căpetase ilustrul titlu de «fiu al Sorelui».

Făimosă capitală a regelui Aiete se afla, după cum am amintit mai sus, situată pe înălțimile, unde cele două râuri memorabile, Phasis unit cu Saranges» (adecă Buzăul împreunat cu Șiretul) se versău în Oceanos potamos séu Istru.

V.

205. — Charta împrejurimilor Tirighineî. După Charta României meridionale din a. 1856, scara 1:57,600. Col. XIII Ser. 2.

Intr'adever pe fermurile stâng al Șiretului aprdpe de punctul, unde apele sale se unesc cu ale Dunării, se aflau încă până în zilele noastre ruinele unei vechi și puternice cetăți, ce mai poartă și astăzi numele de Tirighina,

în a. 1836 și 1837 profesorul Seulescu din Iași, unul dintre cei mai erudiți bărbați români ai epocii sale, studiase cu deosebit interes aceste ruine antice

același gen ca și palatul regelui Aiete, numit și «Fiul Sorelui»:

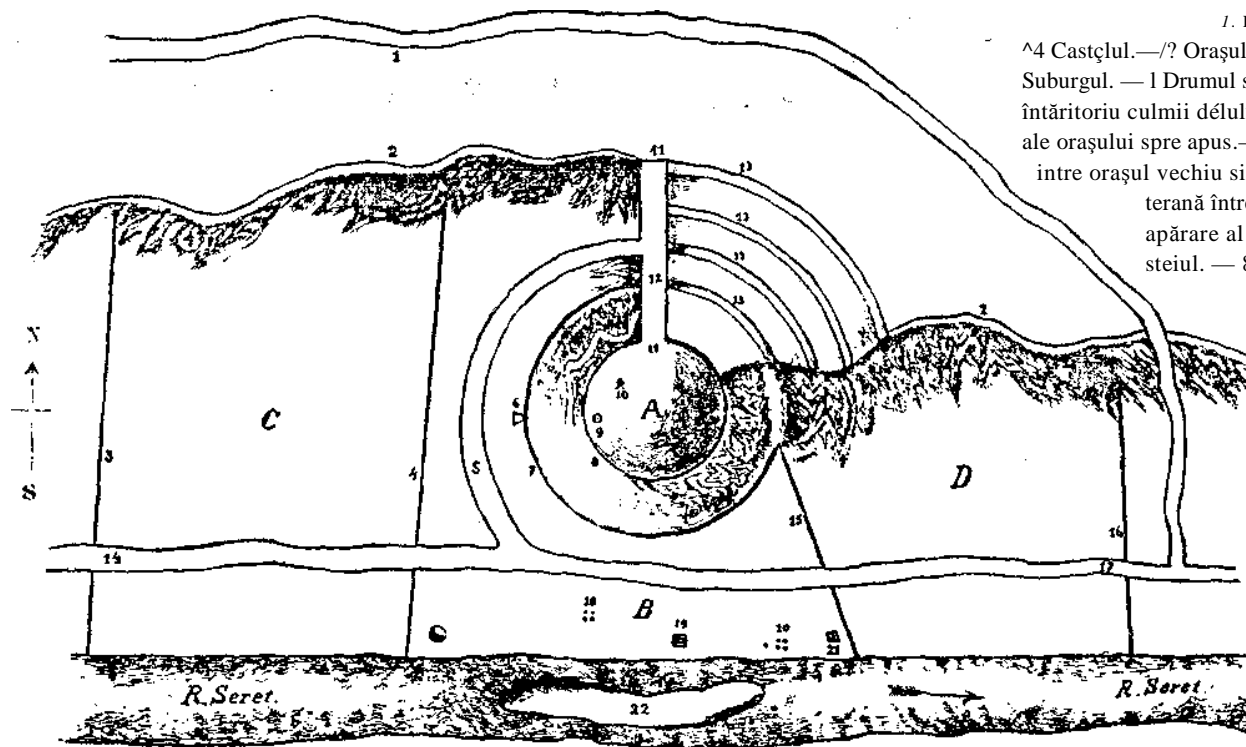
Unde șede nunul mare Par'că
sorcle răsare . . .

De la porta nunului
Pan' la părta finuluî
Merge un rîu de lapte dulce.
ci Argon Jib. V. v. 4(M,

De la porta finuluî
Fân' la porta nunului
Curge rîu de vin roșu . . .

Marianii, Nunta LA RomâM, p. 753.

Talerii

I. E C E > ' D A

4 Castelul. — /? Orașul vechi. — C Orașul nou. />
 Suburgul. — 1 Drumul spre Barboș. — 2 Val și z
 întăritoriu culmii delului. — 3, 4 Zidurile de apăra
 ale orașului spre apus. — 5 Drumul de comunicații
 între orașul vechiu și castel. — 6 Comunicațiune s
 terană între oraș și castel. — 7 Zidul c
 apărare al movilei, pe care se află c
 steiul. — 8 Zid de apărare al castel
 lui. — 9 Puțul de
 comunicațiune cu dr mul
 suteran. — 10 Cat;
 combele. — 11 Porțile c,
 steiului. — 12 Drumul t
 intrare în fortăreță. — 1
 Valurile, séu șanțurile, apă
 rătore. — 14 Drumul spi
 Brăila. — 15, 16 Ziduri! de
 apărare ale orașului spi
 resărit. — 17 Drumul spi
 Galați. — 18 Templul C;
 belei. — 19 Postament
 unui monument roman. •
 20 Ruinele unui templu (C
 pido). — 21 Baia cu țevie de
 plumb. — 22 Insula.

206. — Planul general al citadelei și orașului Tirighina (Dia, Dioscurias, Dinogetia, Diogetia, Diogenia), vechia capitală a regelui Aiete. După săpăturile făcute în a. 1836 și 1837 de Prof. G. Seulescul (Descrierea istorico-geografică a cetății . . . Ghertina. Tab. 1).

de la gura Șiretului și densului avem de a-I mulțumi prețioasele date, ce le avem astă-dl despre resturile arhitectonice ale acestei cetăți atât de gloriose >). Spre medă-di de Galați, scrie densul, la o depărtare de o jumătate de mil de acest oraș, se află ruinele situate pe țărmurele stâng al Șiretului, aprópe de gura, unde acest rîu se varsă în Dunăre. Aceste ruine portă in dillele nóstre numele de Țiglina, séu Triclina (maî corect însă Tiri-ghina). Acest oraș prin pozițiunea sa cea favorabilă și prin lucrările de fortificațiune, ce-l încunjurnu, se pare, că a fost capitala acestei provincie. Abia numai în secuiul al XVIII-lea aü început a se ataca ruinele acestui oraș spre a se construi cu materialele de aci fortificațiunile delă Brăila și unele biserici din Galați; tot asemenea se aü folosit omenii si în dillele nóstre, ca se estragă din aceste ruine petrele trebuincióse pentru a pava stradele și calea națională a acestui oraș din urmă. Lucrări de construcțiune esecutate într'un gen cu totul particular încunjurau acest vechiü oraș. După temeliele descoperite cu ocaziunea ultimelor săpături, vechia Tirighină se compunea dintr'o cetățuiă si oraș, ce se împărția în orașul vechiü situat sub castel si în orașul nou, alătura cu cel vecliu, în partea de apus. Cetățuiă se află pe o movilă (fig. 206, A), a cărei înălțime, după cum se afla surpată pe la a. 1837 era cam de 40 stânjeni, ér padina formată de ruinele cetății presintă o estensiune cnm de 35 stânjeni în diametru. Pólele ca și zarea acestei movile aü fost încunjurate si întărite cu zid. Movila, pe care se afla cetățuiă, este esită spre amédi ça un promontoriu către șesul Șiretului si împreunată cu podișul vecin prin un istm închis între doue ziduri paralele. Pe culmea podișului din partea dreptă și din partea stângă a istmului (fig. 206, 2) se vedeau de asemenea temelii de ziduri și valuri, în partea de medă-nopte, pe unde apropiarea era mal îndemânatică, cetățuiă Tirighinel era încunjurată cu 4 valuri scmi-cercular (fig. 206, 13). De lângă valul cccular al doilea se întindea în partea de risărit, pe coboriș în jos, un zid drept până în apa Șiretului (fig. 206, 15). Un al doilea mur asemenea celui de ântăiu începea în partea de apus clin sprâncéna délului prclungindu-se și acesta până în rîpa Șiretului (flg. 206, 4). Ér la o depărtare cam de 100 stânjeni se aflau construite alte doue ziduri în direcțiunea celor precedente, unul la resărit si altul la apus, întindendu-se de la culmea délului până în țărmurele Șiretului (fig. 206, 3. 16), ast-fel, că orașul remânea închis si apărat spre

) Senlescul, Descrierea istorico-geografă a cetății... Ghertina. (Iași) 1837. — Asaky, Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, I Partie, lassy, 1859, p. 23. — Seulescul era însă de părere, că aceste ruine ar reprezenta vechiul oraș al Daciei romane numit Ca p ut Bubali (Caput Bovis). O crore de altmintrelea scusabila pentru timpurile sale.

méza-nópte, spre resărit și apus de înălțimea délurilor, a castelului și de fortificațiunile pe uscat, ér în partea de medă-di se află încins cu apa Șiretului, care aici în mărimea sa cea maî cumplită face un scmi-cerc și o insulă (fig. 206, 22) dinaintea Tirighineî. în interiorul castelului, ale carui temelii până la a. 1837 încă nu se sfârîmase, s'a descoperit, după cum ne spune Seulescul, o criptă suțerană alcătuită din catacombe (fig. 206, 10). Forma acestei cripte era pătrată, cu laturele de câte 2 stânjinî, în care din lipsa spațiului mormintele erau clădite rëndurî, unele peste altele, cum sunt celulele faguruluî. însă pe la a. 1837 bolțile catacombelor erau surpate și tóte remășițele împrăsciate. Baso-rèliefurî, urne, lămpi și alte ornamente prețioase, aflate în catacombe, probeză, că persónele ale căror resturi fusese depuse aici aparțineau claselor mai înalte ale societății, în partea de apus a orașului vechiu se maî vedeau încă pe la a. 1836 temeliele unuî templu (fig. 206, 18), pe ale cărui ruine zăceau împrăsciate trunchiuri de colonne și diferite bucăți de capiteluri, de ordine ionică și corintică. Se aü maî descoperit aci o mică columnă de marmură porfiriă, o statueta de aramă a Cybeleî ținend în mâna stângă cornul abundenței, și mal multe lespedl dreptunghiulare de marmoră (12 X 24 cm.) cu reliefuri, ce reprezentai! diferite scene din resbóiele, ce le avuse acest oraș. Probabil, că aceste table servise o-dată spre a decora păreți! templului. Lustrul, măiestritatea și mărimea acestor clasice bucăți, continuă Seulescul, dovedesc magnificența templului, ce înfățișa ore când maiestatea unei divinități.

Alte notițe, cu privire la construcțiunile și opulența acesteî cetăți dispărute, ne comunică învețătoriul G. A. Murgeanu din comuna Filescî, pe al cărei teritoriu se află aceste ruine. După cum scrie densul : «în jurul cetății Tirighina se află un șanț adânc, avênd aceeași formă ca și șanțul numit Troian. Cetatea are conturnul rotund și ocupă capul unuî dél. Bêlrânil, de la cari am luat aceste informațiunî, aü săpat înșiși de beilic (din ordinul autorității) găsiind aici bani vechi, petre cu inscripțiunî și alte odore, cari le-au luat Rușii și în parte Părcălabia Galaților. La cetatea Tirighina poporul betrân i-ar fi dis Cetatea urieșilor».

Am espus aici principalele rezultate ale cercetărilor scrióse făcute de profesorul Seulescul la Tirighina în anii 1836—1837. Ele ne presintă o va-Jóre reală neprețuită pentru sciința istorică, cu atât mal mult, că aspectul terenului de aici astă-dî s'a schimbat cu desăvârșire, resturile acestor interesante fortificațiunî aü dispărut de pe suprafața pământului, chiar și rîul Șiretului sî-a schimbat aici cursul seu.

Prin descrierea sinceră și fidelă, ce o face Seulescul, se constată în mod

... dar, că vechea cetate de lângă gurile Șiretului, încunjurată cu
g murî de diferite sisteme, reprezenta metropola o-dată fericită a regelui
Aiete de lângă gurile râului Phasis, încinsă, după cum ne spune poema
orhică, cu 7 rînduri de murî circulari.

O deosebită considerare în studiul acestor ruine o merită împrejurarea,
că vechile tradițiuni din poema orhică, despre avuțiile imense ale regelui
Aiete, mai resună și astăzi în narațiunile locuitorilor de lângă Tirighina. «Am
audit de la mai mulți locuitori betrâni, ne scrie învețatoriul G. A. Murgeanu
din comuna Filescî, că în partea de răsărit a cetății Tirighina, în față de
gara Bărbosî, se află un beciu cu porți strașnice, că în lăuntru acestui beciu
ar fi statue de aur, înfățișând pe împăratul sedcnd în trăsură și cai de aur»¹⁾.

Române acum a ne da seama despre numele vechi al acestui important
oraș de la confluența Șiretului cu Dunărea.

În tradițiunile populare române ruinele orașului și ale cetății de lângă
gurile Siretului poartă numele de Tirighina (la Seulescul Terighina)
și Gherghina²⁾). Adevărata și singura explicație a acestor numiri arhaice
o aflăm numai în legenda Argonautilor.

După diferitele versiuni argonautice, așa cum le aflăm la Pindar, la
Apolloniu Rhodiu³⁾ și la gramaticul Apollodor, lasou sosind la râul Phasis
trage corabia în port și se duce la regele Aiete, ca să se îndeplinească
ce o primise de la Pelias, cerând lâna de aur. Aiete promite lui Iason
a i-o da, dacă densul va fi în stare să îndeplinească anumite lucrări, ce i le va
impune. Ast-fel mai întâiu regele Aiete aduse un plug de oțel, fabricat de
Vulcan, și doi tauri renumiți pentru selbătăcia și mărimea lor, ce-i primise
ca dar de la Vulcan. Acești tauri aveau unghie de aramă și suflau foc
pe nări. Aiete i prinse mai întâiu singur în jug și trase câte-va brasde
drepte, înalte de un stânjin pe suprafața pământului (o aluziune la
brasda cea uriașă dintre Șerbesci și Tulucesci, ce acopere spre apus și spre
medă-nopte cetatea Tirighinii, și care se consideră ca o prelungire a
brasdei lui Novac din Țera-romanesă). Apoi Aiete rostesc următoarele
cuvinte: când conducătorul corăbiei va face acesta, atunci poți lua
cu densul lâna cea de aur, care nici o-dată nu se strică. Iason,
ajutat în secret de farmecele Medeei, supune taurii în jug și ară
4 iugere din câmpul numit al lui Marte

¹⁾ Din Răspunsurile la Cestionariul nostru istoric.

²⁾ **Cnntemrlil** Descr. Mold. Ed. 1877, p. 13. - **Seulescul**, Descrierea istorico-geogra-
cS a Gherlinei p. 2. 4. ³⁾ **riudnri** Pyth. IV. - **Apolloclorl** Bibi lib. I, 9. 20.

'Απιῖον). Acum regele Aiete impune lui Iason o noua lucrare, se semene peste brasdele arate dinți de balaur, din aceia, pe cari i semerfase Cadm la Theba. Med ea însă aprinsă de iubire către Iason, care i promisese, că o va lua și duce ca soția în Thesalia, i descopere eroului, că din dinții de balaur, ce-i va semena peste brasde, vor resări din pământ o m en Ī urieșl înarmati, cari vor cerca se-I atace, însă densul se arunce petre între omenii aceștia, cari apoi vor începe a se bate între sine, si atunci densul so atace pe fie-care in parte, până i va ucide pe toți. Lucrurile după legende se și petrec ast-fel '). Acești uriesi esiț din sînul pământului, pe câmpul de lângă capitala lui Aiete, sunt numiți în legenda argonautică ρyjYEvésç²), ér la autorii latini Te rrigenae³), adecă omeni născuți din pământ. Numirea de Tirighina séu Terighina, ce o mal portă și astă-dî cetatea ruinată de lângă gurile Șiretului, este ast-fel numai o formă arhaică poporală a cuvintului pelasgo-latin Terrigena *). în fine încă o circumstanță, în tradițiunile poporale române Tirighina se mai numesce și «Cetatea urieșilor», si tot cu epitetul de cetate a urieșilor, Titaviç⁵). ne apare capitala lui Aiete și la Apolloniu Rhodiu.

Putem ast-fel stabili cu o deplină convingere istorică, că făimosă capitală și reședință a lui Aiete se afla situată pe malul stâng al Șiretului, acolo unde până la a. 1837 se mal cunosceau împrejmuirile orașului și ale cetății Tirighina, dispărută din istoria și despoiată de monumentele și de splendoarea sa.

Turcii scrum că se făcea . . . tradițional român despre Bad i u (Prometheu):
 scrum pe vînturî se ducea , , . d'aicî până'n Ia n i na (Epir), din lanina
 pe cam p urî se semëna, în 'n Țarigrad și d'acolo Ja Bagdad, că
 cărduri ci răsăria, Turci Bad iul î-a scmenat și pământul î-a
 la loc că se făcea . . . De înviat . . .
 mergea și pomina

Tcodorescu, Pocsii pop. p. 549,

^J) Apollonii Rliodii Argon. lib. III. v. 799. 1333.

1342. 1355.

») Oritlil Met. lib. VII. v. 141: Terrigenae pereunt per mutua vulnera fratres. — Ibid. Herold. VI. v. 35: Terrigenas populos civili marté pcremtos.

⁴) Prof. Vaillant (La Românie. III. 1844. 456) încă derivă numele Tirighina de la terrigena, însă fără a cunosce istoria legendară a acestei capitale de la Dunărea de jos. Pliniu amintesce lângă Phasis de un oraș celebru însă dispărut Tyndarida (Tyndaris), ér la Arrian, care a localisât în mod frivol întregă geografia Colchilor în Asia, același oraș este numit Tyndaridae. Herodot (IV. 145; IX. 73) are doue tradițiunî despre T y n d a r i d a e. După una, el aü fost aliați cu Argonauții. După alta, ei au năvălit cu óste mare în Attica, ca se ceră în apoi pe Helena, nesciind în care parte a fost dusă.

⁵) ApolMnii Rhodii lib. IV. v. 131.

A esta cetate-regină de la gurile Șiretului prin pozițiunea sa favorabilă fortificațiunile sale puternice între Delta Dunării și Carpați. dominașe . ta întreg Pontul occidental, de la Hem și până în părțile superioare l Moldovei de astă-dî¹). Capitala unui stat puternic riveran, ea a fost în 'mourile eroice cheia mare! mișcări comerciale pe Dunăre; ea avuse chiar . J_{rept}uri de suveranitate asupra Pontului euxin.

Eruditul poet alexandrin, Apolloniu Rhodiu, amintesce de stâlpii cel rechî din orașul lui Aiete, pe cart se aflau descrise drumurile și limitele •nărilor și ale terilor pentru instruirea celor ce vor voi să căletorescă în orî-ce Dărti*) Acesta preponderanță particulară a cetății Tirighina asupra naviga- •iunii pe Pontul euxin o mal confirmă și monumentele numismatice.

Pe o monetă de bronz, ce a fost descoperită în timpurile lui Seulescul n ruinele acestei cetăți, se vede pe avers figurată o femeia călăreță apă- rându-se cu sabia recurbată (națională Dacă) în contra unul erou, ce o persecută. Este lupta uriei Amazone eu Hercule. Lângă capul femeiei ne apare litera A,, ^{er} în J^{ur} inscripțiunea :

MIITPO. nONTOY TOY EYKS

MTjtpÓ(zoX'.c) IIÓVTOU TOD EIV/.o(sÍVOO.)

Din fericire, spre a ne pute da séma de valórea istorică a acestei monete s'a mal descoperit în derîmăturile acestei cetăți încă un al doilea csemplar de bronz, cu calificațiunea de Metropolă a Pontului euxin. Acesta a doua monetă ne înfățișeză pe avers bustul uriei împărat roman cu inscripțiunea:

AYIKMAYPSE. AAESAN.

Aùt(oxpatu)p K(aïoafj) MCápnoc) AùpÇrjXioç) Se(Sfjpoí)'AXiiav(5poç) [Estíaatoc].

Ér pe revers, figura uncî divinități feminine, ținând în mâna stângă cornul abundenței, și în drépta o pateră. Este Cybele, seu Dea Mater³). Sub piciórele deitel ne apare litera A,, ér în jur inscripțiunea: MIITPO.

nONTOY TOII EYS TOUEù

*) Ovidii Heroid. XII. v. 27-28:

. . . . Scythia tenuis iile (pater meus Aetes) nívósa Omne tenet

Ponti qu;i plaga laeva jacct. *) Apollonii Rhodi! Argon. lib. IV.

v. 277 seqq.

*) O mscripțiune descoperită la Filesci (în Moldova, dar nu Fúzesd în Transilvania) conține dedicațiunea: TERRAE MATRI (C. I L. III. nr. 1559). Iason, ne mai spune Apol- lomu Rodiu (U. 1273), î_nJ_{at}á cc soscsce J_â_{ng} capitala luî Aietc, face libațiunî in ^{rea} d_{iv}in: itȘtî Gaea (Terra), a deiior indigeni și a sufletelor eroilor decedați.

se vedé figurile acestor doue monete reproduse la Seulescul în Descrierea Ghertinei. Tab. 3.

Diferite orașe autonome ale anticității, cu deosebire din provinciile Asiice mici și ale Syriei, purtau numele, orî titlul, de Metropolis, unele fiind-că se aflau sub tutela particulară a divinității Cybele, a Mamei deilor, altele fiind-că erau cetăți-mame ale coloniilor, ort capitale ale provinciilor.

Demnitatea de ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΠΟΝΤΟΥ ne apare mai întâiu pe monetele împăratului Traian, însă fără altă indicațiune locală. Mai târziu acest titlu de Metropola a Pontului și-l atribuie orașele Amasia și Neocaesarea din Asia mică, precum și Tomis din Mesia ¹⁾. Nu trebuie însă se perdem din vedere, că nici unul din aceste orașe, nici Tomis, nici Amasia, nici Neocaesarea, nu se numesc Metropole ale Pontului euxin, ci simplu numai metropole ale Pontului, adică ale litoralului sau Provinciei de lângă Marea neagră (Pontica terra ²⁾).

Cu totul altă semnificațiune o avea titlul de metropolă a Pontului euxin și pe care îl aflăm exclusiv numai pe monumentele descoperite la Tirighina. Aici avem un titlu de suveranitate maritimă. Aiete ne apare ca cel mai puternic rege al Scythiei vechi. El era în stare, după cum ni-l descrie Apolloniu Rhodiu, se ridică cu război și asupra Greciei. Renumele său străbătuse departe în apus până la marea adriatică. De altă parte, Pontul euxin este adese-orî numit de autorii anticității Scythicus Pontus, Scythicum și Sarmaticum mare ³⁾, adică supus suveranității regilor Scythiei.

Însă cum se csplică litera izolată ,&, pe aceste monete descoperite în ruinele Tirighinei. Ea este fără îndoială litera inițială din numele orașului autonom ori suveran, care bătuse aceste monete.

Glorioasa capitală a lui Aiete ne apare la geografii anticității sub numele de Dia ⁴⁾, Dioscuri as ⁵⁾, Sebastopolis, adică ασβασταπολις / Τετάρτη, orașul venerabil,

O Eckliel, Doctr. num. Pars I, Voi. li. p. 344.

⁸⁾ Pe o inscripțiune romană din a. 161—168 d. Chr. Tomis no apare ca Ci vit as pontica Tomitanorum (C. I. L. III, nr. 753).

¹⁾ Talerii Flacci Argon. I. v. 331 : scythicum pontum polumque raetuens. Ibid. II. v. 576.— Stații Thebaid. XI. v. 436-437: ScythiaPontus. — Ovidii Ex Ponto. lib. IV. 10. 39: Sarmaticum mare.

^{*)} Stephamis Kyz., v. Aia, noXiη . . . Σχυικαχ its πι ΤU> «PaciSt. — Dia era o vechia divinitate pelasgă, deita protectoră a câmpurilor, identică cu Rhea (Cybele) sêu Mama deilor. La Romani cultul ei era administrat de colegiul Fraților arvali. în literatura grecescă ea ne apare sub numele de A-r w (Apoll. Rh, III. 413; IV. 896), însă era considerată ca identică cu Demeter (Ceres). Templul principal din orașul pustiit de la gurile Șiretului era dedicat Cybeleî, adeci D i ei.

⁶⁾ Steplianus Bجز., v. Aiooxoupiat. — Plinii lib. VI. S. 1: urbe Colchorum Dioscuri a d e. -Cf. Ibid. VI. 4. 6.

sfânt séu august. Acest oraş ruinat de Lingă gurile Şiretului mat esista şi în epoca romană, însă despre numele său adevărat avem numai simple variante. La Ptolemeu ne apare ca Dinogetia, Diogetia, Dinogenia, Djogenia ¹); în itinerarul lui Antonin Diniguttia ¹), în Notitia Orientis Dirigothia ⁵); la Ravennas Dinogessia «).

Putem presupune așa dar, că litera *fi*, de pe monetele descoperite la Tirighina cu inscripțiunile de $\text{nr}\tau\text{p}\text{d}\text{no}\text{X}\text{t}$; $\text{H}\acute{\text{o}}\text{v}\text{a}\text{o}\text{u}$ TOU $\text{E}\text{o}\text{i}\text{j}\acute{\text{e}}\text{i}\text{v}\text{o}\text{o}$, ne indică numele vechi al acestui oraş, Dia, prefăcut de geografii grcesci în Dioscurias, ér în epoca romană în Dinogetia, Dinogenia, Diniguttia, Dirigothia ⁵).

În fine mai avem încă un important monument numismatic cu privire la capitala regelui Aiete. Este o monedă autonomă aflată în țările române și probabil în părțile Tirighinei.

i) Ptolemaei Geogr. (Ed. Didót) I p. 458.

«) Itinerarium Antouini Aug. (Ed. Parthey et FINDER) p. 105.

») Notitia Orientis (Ed. Boecking) p. 79.

⁴) Ilavennatis Cosmographia (Ed. FINDER et Parthey) p. 178.

¹) Într'un cântec eroic românesc mai aflăm și astăzi un resunet despre sosirea la gurile Şiretului a unei mici corăbii, cu intențiunile ostile. Se pare a fi numai un fragment modificat din o vechea poemă populară despre Argonauți. Chiar și numărul trupeii de 50 eniceri este apropro același cu al eroilor argonauți.

La gura Şiretului	Cu cincă-deci de Eniceri,
Pin postul sânt Petrului,	Care portă 'n brâu 'angeri. Ei
Ean, mări, că s'a ivit	venia încet, încet, De la
Un caic lung poleit (aurit),	Dunărea 'n Şiret,
Cu postav verde 'nclit.	Vadurile străbătând Malurile
Dar în el cine-mi era?	cercetând . . .

O altă baladă populară română amintesc de curțile mari bezadesci (princiare) din părțile de jos ale Moldovei, de la întorsătura gârlei (său Cotul Tirighinei):

Era Suliman Aga	Aleciandri, Poesil pop. p. 134.
Jos în țera Moldovei	Pal-spre-dece mori de vent
La întorsătura gârlei	Și nouă pe sub pământ,
La curți mari, curți românesc!,	Care macină argint . . .
La curțile bezadesci,	Trei sute de moși ore
La curtea lui Tudurci	Și pe atâtea sat i șor e . . .
Multă jale-I și oftare . . .	Si cincă mii de iepușore
Și Tudur averi avea . . .	Pe sub pole rotogole . . .
Avea turme, avea voinici . . .	Curți de petă întărite

Notăm aici, că în legendele argonautice ne apar renumiți caii de lângă râul Phasis și
¹) Particular caili lui Aiete, ce-I dăruise Söreié.

Avea ciredi și glotaș,	Cu podele poleite (aurite) . . .
Avea lăd.1 de gâlbinași,	Mariano, Poesil pop. Tom. I, p. 30.

Cesar Bolliac, distinsul archeolog și numismat român, publicase în Nr.939 al «Trompetei Carpaților» din a. 1871, o serie de monete Dace, din care una de argint (fig. 43) ne prezintă un deosebit interes istoric.

Pe avers, această monedă ne înfățișează bustul unei divinități feminine, pe Cybele sau Dea Mater, o figură, care ca tip prezintă o mare asemănare cu statueta Cybelei descoperită de Săulescu în ruinele Tiriginei. În pe reversul monedei se vede figurat un leu, atributul particular al zeiței Cybele. Deasupra leului inscripțiunea mai mult de jumătate stersă:

..... P A X I

Er sub picioarele leului: AIHT

În tot cașul această monedă nu este din timpul legendarului rege Aiete. Ea însă se raportează la capitala și la teritoriul peste care domnise o dată Aietc.

Primul șir conține fără îndoială numele particular al orașului și al doilea al poporului sau confederațiunii. Noi vom restitui și ceti această inscripțiune astfel :

adecă: Dioscurias, orașul venerabil al Ai e ni I or.

4. *Lâna de aur în paladin al triburilor pelasge pastorale și agricole.*

Iason cu ajutorul Medcei, a celebrei fermecătoare, învinge și balaurul cel teribil din pădurea consacrată zeului Marte și răpesc lăna de aur.

Acastă lână avea după legende o origine divină ¹⁾. Ea avea o deosebită importanță religioasă, economică și politică, pentru vechile triburi pelasge de la Carpați și pentru triburile, care se stabilise pe pământul Eladei.

După cum ne spune Pindar, oraculul pelasg din Castalia lângă Delphi ordonase lui Pelias să se pregătească o expedițiune, ca să aducă înapoi lăna de aur a berbecului, cu care fugise Phrixus ²⁾. În Valeriu Flacc ne înfățișează pe Pelias adresând următoarele cuvinte lui Iason : «Tu, care ai energia și curajul bărbătesc, pleacă scumpul meu, și adă înapoi pentru cupola templului grecesc pielea cu lăna oieii nephelee ³⁾. În fine după un alt oracul, regele Aiete avea să-și picardă domnia, când i se va fura lăna de aur ⁴⁾.

¹⁾ Menecratis Tj-ril fragm. in Fragm. Hist, grace. II. p. 344.

²⁾ Pinuri Pyth. IV. v. 164.

³⁾ Valeriu Flacci Argon. I. 55 seqq.

⁴⁾ Iliuylsowa, Real-Encyclopädie, v. Aictes. — Diodori Siculi lib. IV. 47. 6.

După cum vedem, diferite destine, de bună stare economică¹⁾ și politică erau legate de posesiunea acestei lâne de aur.

Ne aflăm aici în fața unei cestiuni enigmatice istorice, dacă acesta lână dedicată deului Marte în pădurile Colchilor era numai o simplă pelcea naturală de berbec²⁾, ort un obiect consecrat de metal și ast-fel nesupus stricăciunii.

Aurul în cultul și în sacrificiile pelasge a fost tot de una materialul cel mai prețios.

Gaea, marea divinitate a poporului pelasg, presintă la nunta lui Ios eu Tunona merele tradiționale în aur.

Vulcan divinul măiestru al anticității dăruiesce Ios, părintelui deilor și al omenilor, o viță cu fol și cu struguri de aur, lucrată cu multă artă de densul³⁾. Croesus renumitul rege al Lydie! dăruiesce templului din Ephes bol de aur⁴⁾.

Paladiu protector al Scythilor agricoli a fost, după cum ne spune Herodot, un plug, o secure cu doue tășuri și o fială de aur, obiecte, ce căduse din ceriu⁵⁾.

Din acest gen de obiecte prețioase de artă, cu origine divină, făcea parte și lână de aur dedicată deului Marte în țera cea avută a regelui Aietc.

Poetul Pindar numesce acesta lână de aur a Colchilor a-fârcov otpwuvatv, adecă nesupusă stricăciunii, nperitóre⁶⁾. După Valeriu Flacc ea a fost un monument, din metalul, séu aurul, cel mal pur⁷⁾. Lr după altă tradițiune, ce o aflăm la poetul Ovidiu, nu numai lână, dar și berbecelul a fost de aur⁸⁾. Și întru adevăr, valórea neprețuită a acestei lâne o aflăm exprimată în forma alegorica prin cuvintele, că era pădită de un balaur neadormit, întocmai ca și făimosele mere de aur ale Gaei.

*) Marte (Mavors al poeților latini, Ares la Greci) cărui i era consecrată lână de aur, a fost în timpurile vechi divinitatea protectóre a păstoriei și agriculturii.

¹⁾ în cultul vechi ú pelasg lână, ori pielea de oie cu lână, au avut tot de «na un rol însemnat (Cf. Pausania, VIII. 43.11.— Polemonis Iliensis frag. 88 în Fragm. Hist. grace. III. 144. — Servius in Aen. IV. 374). — La poporul român mal esistă și astl-dí usul religios, ca Ia pomana, ce se face după înmormântarea celui decedat, sa se dée preotului o piele de óié sóú de berbecel (Marianü, înmormântarea, p. 363).

²⁾ Homed Ilias parva, ed. Didót, fr. 3. p. 595.

*) Herodoli lib. I. 92.

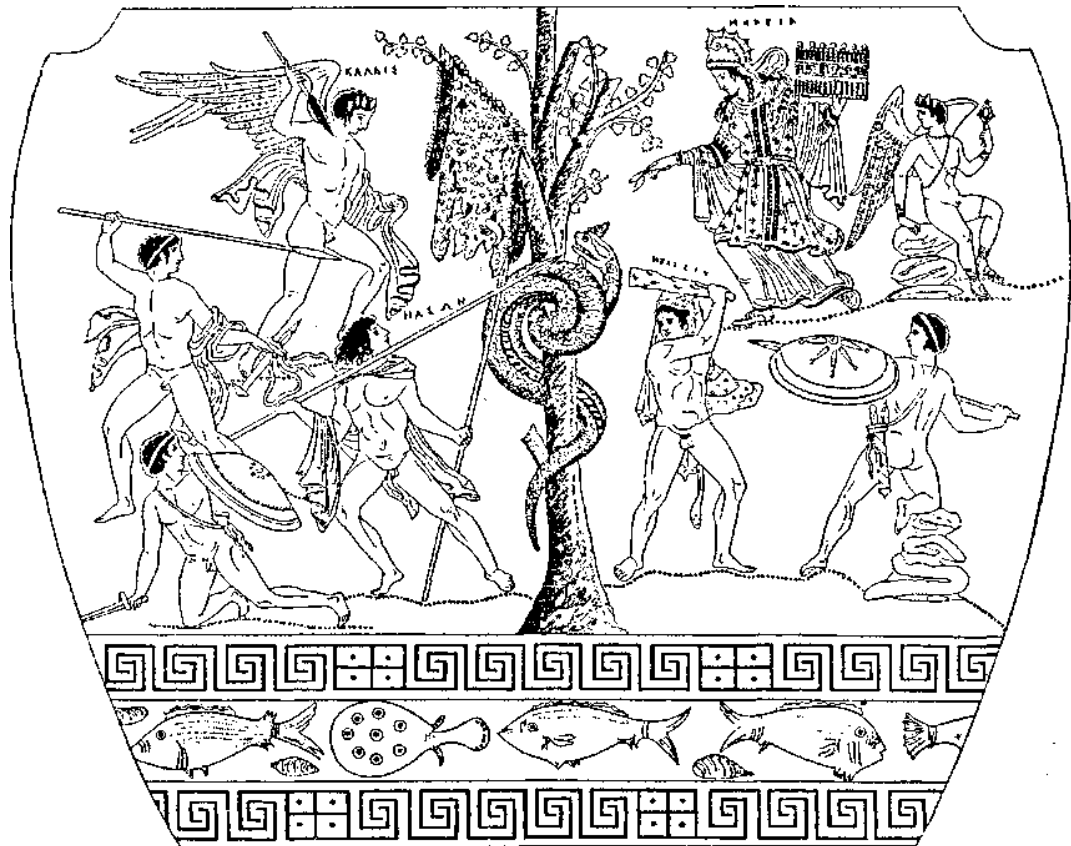
³⁾ Herodot lib. IV. c. 5.

⁴⁾ Piudavl pyth. IV. 23.

⁵⁾ Talerii Placci Argon, lib. V. v. 231: ardenți quercum complexa.métallo.

⁶⁾ Ovidli Heroid. XII. 202. 203. Medea către Iason:

Aureus ille aries villo spectabilis aureo
Dors mea.

207. — Lupta Eroilor Argonauți cu balaurul din Colchis (Colți) ajutați de Medea. (A se vedé p. 550, nota 1).

în fine nu trebuie să perdem din vedere importanța estra-ordinară a acestei lâne : celebrul oracul pelasg de la Delphi ordonă aducerea acestei lâne și pentru executarea acestei sentințe se aliază tóte dinastiele pelasge de pe teritoriul Eladei¹⁾).

Espedițiunea Argonauților în Colchis pentru aducerea lânel de aur face parte din seria cea legendară de misiuni și acțiuni pentru luarea obiectelor sacre din țerile de la nordul Istrului de jos, cum a fost însărcinarea dată lui Hercule de Eurysteu, ca să iee merele de aur de la Hyperboreii de lângă Atlas; se aducă din «țera Istriana», séú din «Istria», cerbóica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygeta o dedicase Diane! *), și se iee

¹⁾ Lupta Argonauților cu balaurul Colchic pentru lâna de aur (A se vedé pictura de vas de la pag. 549 după Monum. delP Instit. archeol., V. tav. XII).— în mijlocul scenei e înfățișat un arbore înalt și puternic de stejariu. Pe unul din ramurile sale, în partea stângă, e suspendată lâna de aur. Balaurul, păditoriul lânei, vënd pe Argonauți se incolăcesce furios pe lângă trupina arborelui, în partea stângă lason (HASON) avënd în fie-care mână câte o lance, atacă balaurul. El pare însă obosit de luptă, înfiorat și desperat, în partea dreptă Hercule (HPA.LIV), avënd o atitudine dispusă pentru retragere, ridică maiul, ca se lovescă balaurul. Pe marginele scenei, în partea de jos, se ved încă alți trci Argonauți, unul isbit la pământ, ér doi cercă se mâi lupte din depărtare, însă cu puțin curagiú. Lupta se pare apropo perdută pentru eroii Argonauți, în acest moment critic se vede în secțiunea superioară Medea (MII A EI A) într'un splendid costum istrian, alergând repede pe culmea délului în jos în ajutoriu! Argonauților, în mâna stângă ca ține caseta cu farmecele, ér cu mâna dreaptă aruncă doué foi descântate asupra balaurului, ca se-l adormi în drépta și în stânga MedeeI sunt eroii G e ț, fiii lui B or e a s, purtând aripe în spate (pennas genitoris. Ovid. Met. VI. 713). Calais (K A A AÍS) plin de rezoluțiune și cu o privire firmă aruncă asupra balaurului arma cea înfricoșată naționala, pilul cu fer lat. în dosul MedeeI se vede Zetes, fratele lui Calais, ținond în mâna stângă o oglindă magică (simbolul luncî ; Suidas, v. OĩTiaXvj -fuvTj) și avund privirile ațintite asupra vrăgitorii. în partea inferioară este înfățișat un rfu mare și lin curgătoriu (Oceanos potamos) cu ornamente de pesci fiuviatili și marini.

¹⁾ Figura berbeceluí lui Phrixus a fost pusă pe ceriu între constelațiunile, sub cari se fac semînăturile (Eratosthenis c. 19. — Hygini Fab. 138. — Idem, Poet. astron. 11.20. — Manilii Astron. III. v. 302; IV. v. 515; V. v. 33. — Columellae R. R. !'t>. X. v. 155).— După Du pu is (Origine de tous les cultes, VI. 271) berbecelul lui Phrixus numit la autorii latini: aries, princeps zodiaci, ductor exercitus zodiaci, dux i'eg's, princeps signorum, ovis aurea, Jupiter libycus, este faimosul miel al religiunii creștine și sub numele de «mielul Pascilor» în religiunea Jidovilor. Mai adăugem, că după Columella (XI. c. 2) în 16 ale Calendelor lui Aprilie (17 Martie) sórele intră în constelațiunea berbeceluí. Cf. Isidori Hisp, lib. III. 24: io mense, qui est 'anni princípium, solem in co sign o (ari«tis) cursum suum agere (Gentiles) dicunt.

¹⁾ Pniuarl Olymp. III. 27 seqq. — Sehol. Pindari, Olymp. III. 52: B^SMV Sa i-íce (tíjv

de la Hippolyta, regina Amazónelor, brâul cel prețios (Cwotijp), ce i-l dăruise deul Marte, ca simbol al înțâietății¹).

*5. Argonauții răpind lâna de aur se întorc spre Elada.
Cele doue cursuri preistorice ale Isiruluî, unul
spre Adria (Adrian), altul spre Pontul euxin.*

Iason răpesc lăna de aur, ia cu densul și pe Medea, fca luî Aiete, apoi îmbarcându-se cu soții săi pe corabia Argo plecă spre Elada.

Despre întorcerea Argonauților spre părțile meridionale ale peninsulei, exista în anticitate mai multe versiuni.

Cea mai veche tradiție este, că eroii Argonauți se întore cu corabia lor Argo, navigând spre apus, pe apele frumosului rîu Oceanos²). Ei căletoresc pe valea munților Rhipaei, trec pe lângă stâncile cele periculoase ale fluviului Oceanos (cataracte), apoi prin strimtoarea munților Rhipaei³), și prin Pontul erythreu (Podul Rușavei⁴); ér din Oceanos, Argonauții transportă pe umeri renumita lor corabia în timp de 12 zile trecnd peste déluri pustii până când ajung în apele mării interne (mediterane).

După a doua versiune, pe care o aflăm la Apolloniu Rhodiu și la Valeriu Flacc, Argonauții se întorc cu corabia lor către Elada pe apele Istruluî în sus.

Este una și aceeași tradiție, numai cu numiri geografice mai modernizate. Oceanos potamos din timpurile ante-homerice și Istrul din timpurile istorice, erau unul și același fluviu gigantic al lunrei vechi. Apele și văile sale servise ca drum spre apus pentru triburile pelasge încă în epoca neolitică, anterioră Argonauților⁶).

În legenda despre întorcerea Argonauților pe Istru în sus ni se presintă

сХаѳов) xal ypoootpiuy ätti 'loTpaç' 6 fâp 6'f(Of)ÍSa Tpä')ac TOiaÚTf)V a&ffjV).éftt x<l ITííaaVSpoc 6 Kalj.e'.píf>!; x'xl «tipsv-u^t (He siód i Carraina. Ed. Didót. p. 7).

*) Apollodori Bibi. lib. II. 5. 9.

') Pliidri Pyth. IV.—Sehol. A p ol Ionii Rho di i la IV. v. 259: <Ilo:ó8o; 8i xaí IlivSapoc . . . xaí 'Avttjxajro; ív Auo'j) 8ia too ífxeavoij (ffjsív EÍ-S-elv afitoiř élt Atpú^v xřxi pcióTájaviac ř4]v 'Apfio, t'.ř ti •tj]teupov ireX'/Yoc ^sves^at.

') Orphel Argon. v. 1079. 1123.

') Findari Pyth. IV. 251.— La Orphen (Arg. 1048): Sià orí:vyc 'Epofoia?.

6) După o altă versiune, pe care o aflăm la Timacu (în Diodor Sic. IV. 56) Argonauții ar fi navigat pe fluviul Tanais în sus. Tanais, este aici numai o altă numire, sub care figurează Istrul în geografia veche. — A se vedé mai sus p. 386 nota 2.

două cestiuni importante geografice, despre care s'a scris mult, dar care au rămas obscure până în ziua de astăzi.

Istrul, ne spune această versiune din urmă, avea două ramuri, două brațe; din care unul se vărsa în Pontul euxin, iar altul curgea spre interiorul Adriei, și fiindcă regele Aiete aflând de răpirea fiicei sale, ocupase îndată râul pontului, Iason aducându-și aminte de învățăturile preoților din Theba (Ernpetului¹⁾), că fluviul Istrului se compune din două brațe, din care unul curge spre apus, densul a trecut cu corabia Argo din Pontul euxin de-a dreapta în Marea adriatică. Avem aici o simplă fabulă poetică.

Această ficțiune despre împreunarea Pontului euxin cu Marea adriatică prin mijlocirea Istrului î-si luase originea sa dintr-o simplă neînțelegere a vechilor fântâne geografice. Vom reproduce aici cele mai autentice texte.

Istrul, ne spune geograful Scymnus, divisându-se în două albiu, un ram al său curge spre interiorul Adriei, etc TOV 'ASpíav⁵⁾, Aceleași idei geografice le vedem exprimate și la istoricul Theopomp din sec. IV a. Chr.⁵⁾, la geograful Hipparch din sec. II a. Chr. *) și la scholiastul lui Apolloniu Rhodiu⁶⁾, că una din gurile, ori unul din cursurile Istrului, se vărsa spre Adria, Eí? TÖV 'ASptav.

Tot aceste texte au una și aceeași origine. Nică unul din geografii și literații amintiți mai sus nu vorbesc despre 'ASptatixov ítaXayoc, două de Marea adriatică, ci numai despre o regiune enigmatică, nedefinită mai de aproape, .ele TOV 'A8přav, tot-de-una cu forma semnificativă de acuzativ⁶⁾.

Însă în ce parte a lumii vechi se afla situată această regiune, maritimă ori continentală, pe care autorii grecești o numesc în mod constant numai 'ASpiav, tot-de-una cu un fel de nesiguranță și precauțiune geografică ?

Vom cerca mai întâi se cunoscem în ce parte a vechiului continent european, fluviul cel mare, Dunărea, se despărțea în două ramuri.

Istrul, ne spune Apolloniu Rhodiu, îndată ce intră pe hotarele Thracilor

¹⁾ Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 260. 282 seqq.

⁵⁾ Scyliani Orb. Descr. v. 776: xál Suai U nepioxiCojuvoř (o'laTpoř) xai elř tiv 'ABpiav peí. ¹⁾ Strabonis lib. VII. 5. 9: «pijai íe b 0sonojj.noc; . . . x ai TÖ TÖV "Icstpov évi TIUV STO- (íaTtov elř TÖV 'A 8 p ta v èj^aXXítv. *) Hipparch la Strabo lib. I. 2. 15.

⁵⁾ Sehöl. Apollonii Rhodii, IV. p. 321: Katà Se ti tiv SívSiuv mSíov axí{et«« ó totajÚít lotpoc, v.al tí [xèv a&toü ^,EO)].« élt TÖV 'ASpíav, TÖ Sí élt TÖV EíSís'.vov KÓVTOV slo-páXXst (Frag. Hist. Grace. IV. p. 522). — Diodori Siculi lib. IV. 56: Tootooř fap & xfovot "H sfçev ùñoXagovtaç, TÖV èv TU> üóvTtp nXsfooi OTÓlj.aav tíepiOfoljiev(;v "lotpov xal toy el; TÖV

A piav exjíaXXovitx TTIV púatv sye'.v ani řaív «íTUV TÓniuv.

⁶⁾ A se vedé mai sus pag. 392 nota 4 și pag. 355 nota 8.

si ale Scythilor se diviséza în doue brațe, din cari unul se varsă în marea Ionică ¹⁾). Mai clar ne vorbesce Jornande istoricul Geților și al Goților. Muntele Caucas, scrie densul, începe de la Marea Indică, se prelungește către Syria, ér din Syria întorcându-se spre medă-nopte cobora Ia Pontul euxin, trece peste Scythia, unde se numesce Taurus, și atinge apoi și cursul Istrului la punctul, unde râul acesta se despărtesce în doue ramuri ²⁾).

Résulta așa dar din aceste date precise, ce le aflăm la Apolloniu Rhodiu și Jornande, că regiunea geografică, unde Istrul se despărția în doue cursuri de apă, se afla la strimtorile Carpaților lângă cataracte, si întru adevăr, că aici se începeau în timpurile vechi hotarele geografice, de o parte ale Thraciei, de altă parte ale Scythiei vechi.

Chiar si brațul al doilea al Dunării, care «se arunca în lăuntru (ori în afară) spre Adrian» portă la geografii grecescl numele de Istru.

Ast-fel Hipparch scrie: «Esistă un râu, ce portă același nume cu Istru, și care se aruncă în afară spre Adrian ³⁾». Ér Strabo se exprimă ast-fel : «Unii cred, că un râu óre-care Istru, luându-si începutul seu din Istru la cel mare, curge în afară spre Adrian*)».

Acest braț mitologic al Istrului, care curgea prin regiunea numită Adria, séu Adrian, se întorcea iarăși, după un circuit óre-care, în albia fluviului principal. «Dunărea, ne spune Cosmografia lui Julití Honoriu, «isvoresce din Alpí si urmându-si cursul seu înainte se desparte în doue, apoi ambele aceste cursuri se împreună din nou formând un singur fluviu ⁶⁾».

Este așa dar evident: în vechile texte ale geografiei Istrului, ce se ocupau numai cu litoralul și cu afluenții acestui mare fluviu comercial, nu putea fi vorba de Marea adriatică, seu de sinul Ionic, ci de o regiune óre-care muntoasă, numită Adria, séu Adrian, a cărei pozițiune geografică se afla în nemijlocită apropiere de hotarele Thraciei și ale Scythiei.

Întru adevăr din unul și același masiv vast, séu nod orografic, unde catena

¹⁾ Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 285.

²⁾ Joruaudis De Get. orig. c. 8: Caucasus ab Indico mari surgens . . . ad Pontu m usque descendit : consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

³⁾ Hipparch la Strabo (I. 3. 15): eivai tiva DJKOVU|LOV uij "ioTpw TroTajiov ixpaXXovra EIC tōv 'ASpiay.

⁴⁾ Strabon lib. I. 2. 39: oi K xai rcoTajiv "loipov Ex too [(E-faXoo "laxpou fijv "?,V êy.ovra sxfioXXesv eiv tiv 'A o p ia v (paof.

⁵⁾ Inlii Ifuorii' Cosmographia (in Riese, Geographi latini minores, p. 38J: Fluvius Danuvius nascitur ex Alpibus. procedons geminatur, hoc est, officiuntur duo, [qui mtra se includunt Pynnoniorum civitates]. redeunt ad unum qui fucrant t'acti duo, et

Carpaților atinge Istrul, î-si ia începutul seu, un râu însemnat al Ardealului (Transilvaniei) numit Straiu (g. Streli, m. Sztrigy), de fapt numai o formă diminutivă din istru¹). El isviresce în apropiere de basinul celor doue Jiuri ale Transilvaniei. De la comuna Petros cursul seu ia direcțiunea spre interiorul Ardeului, traversează țera Hațegului, se versa în Mureș, cu Mureșul în Tisa și apoi cu Tisa împreună în Dunăre.

Acesta este râul cel enigmatic, numit de geografii grecesci al doilea Istru, ce «se arunca în lăuntru (ori în afară) spre Adrian» séu Ardei, si despre care se mal spunea, că se întorcea erășî în Istrul cel mare.

Realitatea geografica este așa dar evidentă. Regiunea cea muntosă din nordul Istrului de jos, séu Ardeul, figurează în tradițiunile argonautice sub numele de Adrian, în tocmai după cum tot cu acesta numire constantă de «Adrian» ni se presintă Ardeul si în geografia lui Scymnus¹) si în istoria despre rcsbelul lui Alesandru cel Mare cu Geții^s).

Acesta confusiune geografică despre cele doue brațe ale Dunării, unul cu direcțiunea spre Adrian si altul spre Pontul euxin, s'a putut forma numai pe basa unei vechi charte topografice a preoților din Theba Egiptului, o chartă pe care S treiu, séu Istrul cel mic din Ardei, era înfățișat, din erore, numaî ca o simplă ramificațiune a Istrului celui mare.

*6. O mulțime enormă de locuitori din Regatul Iul Aiete
persecuta pe Argonauți până la Adriatică.
El rămân și se stabilesc în Istria.*

Originea și limba Românilor Islrieni.

După tradițiunile, ce le aflăm la autorii grecsi si romani, vechil locuitori al Istriei erau de origine din regatul lui Aiete. EI se stabilise acolo în timpurile Argonauților.

«Gintea Istrienilor», scrie Trog Pompeiü, «L-șî trage originea sa de la Colchi, pe cari i trimisese regele Aiete, ca se persecute pe Argonauți și pe răpitorii ficel sale. Acești Colchi trecură din Pont în apele Istrului

per non parva solus procurrens efficitur in oblongam rutunditatem, quae rutunditas oppidum Peuce includit.

¹) Ca și costeiü (1. castellum), albeiü, negreiü (1. nigellus din niger).

*) A se vede mai sus p. 389 nota 1.

) Strabon's lib. VII. 3. 8 : y|A 8£ ntoXtfiatoc ó Aá-j-ou xata taútfjv fjv stpatsíav ouj.lu;at TÚ) 'AXE^ávSpcu KíXtoic tout tupi táv 'ASp'.av ipiXiať x*1 ÇEVICÇ /ápiv.

apoi luând urmele Argonauților, ei înaintară pe albia râului Sava până aproape de isvârcle sale, ér din Sava î-si transportară corăbiile lor peste culmile munților până la tarmurile Mării adriatice, aflând că tot ast-fel făcuse mai înainte și Argonauții din cauza corăbiei lor celei mari. Insa acești Colchi ne mai putând se găsească pe Argonauți, si fie, că le era frică de mânia regelui Aiete, dacă se vor întorce înapoi fără rezultat, fie, că li se urîse de o călătorie atât de lungă și dificilă, el se asedară lângă Aquileia și au fost numiți Istri după numele râului, pe care navigase de la mare încoco»¹⁾.

Aceeași tradițiune preistorică despre vechea populațiune a Istriei o aflăm reproducă și la cronicariul Isidor din Sevilla (sec. VI—VII). «Gin te a Istrienilor», scrie densul, «î-și trage originea sa de la Colchi, cari au fost trimese! se persecute pe Argonauți. El, după ce esiră din Pont, intrară în apele Istrului și după numele râului, pe care venise de la mare încoco, au fost numiți Istri»³⁾.

In acesta tradițiune, așa după cum ne-o comunică acești doi autori latini, întâmpinăm doue erori principale.

Trog Pompei și Isidor din Sevilla, mai erau întru cât-va de părere, că vechile locuințe ale Colchilor din regatul lui Aiete se-ar fi aflat în părțile de resărit ale Mării negre. Aceste erau întru adevăr ideile geografice cele mai răspândite în timpurile din urmă ale anticității, cu privire la Colchi din legenda argonautică. O necsăctitate, pentru care nu putem face responsabili nici pe Trog Pompei, nici pe Isidor din Sevilla, cari nu se ocupase în special cu partea istorică a acestei legende.

O a doua eror, ce ni se presintă în tradițiunea lui Trog Pompei, este, că Colchi stabiliți lângă sînul mării Adriatice se-ar fi numit Istri după fluviul Istrulul, pe care navigase după ce esise din Pont. Avem aici o simplă ipotesă lipsită de orîcc valorc științifică și care de sigur, că nu mulțimea nici pe învețatul Trog Pompei.

¹⁾ **Justin** Hist. Philipp. ex Trogo Pompeio, lib. XXXII c. 3: Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Aeeta rege ad Argonautas, raptosque filiae perscquendos: qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fluminis penitus inventi, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per juga montium usque ad littus Adriatic! maris transtulerunt; cognito, quod Argonautae idem propter magnitudinem navis priores fecissent: quos ut avectos Colchi non reperiunt, sive metu regis, sive taedio longae navigationis, juxta Aquileiam consederunt Istrique ex vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appuati. — Cf. Apollodori Bibl. lib. I. 9, 24. 25.

³⁾ **Isidor** Origines, lib. IX. c. 83: Istrorum gens originem a Colchis ducit, qui missi ad Argonautas persecuendos ut a ponto recesserunt intraverunt Istrum fluvium, a voc abulo amnis, quo a mari recesserunt appellati sunt.

MO

Numele de I s tri ne apare, încă din o epocă forte depărtată, ca un apelativ etnografic general pentru tóte triburile pelasge, ce locuiau pe câmpiele, văile si în regiunile cele muntóse ale Istrului de jos.

în vechile genealogii ale popórelor preistorice se formase chiar un părinte mitologic, sub numele de Is t ros¹⁾, pentru Istrieniî din părțile de jos ale Dunării. Thraciî si Gețiî de la Dunărea de jos sunt numiți în poema geografică a lui Scymnus, Istri²⁾; la Trog Pompeiü ei ne apar ca Istriani ³J. în fine la Mela sub numele de I s t r i e i figurează locuitorii din părțile de jos ale Dunării până lângă râul Tyra seu Nistru *).

Trupele, ce le trimise regele Aiete cu vasele plutitóre, ca se persecute pe Argonauți, aú fost, după cum ne spune Apolloniu Rhodiu, într'un număr atât de enorm, în cât de mulțimea lor cea mare resună tóte apele ⁶⁾.

Acești locuitori din regiunea cea muntósa a Colchilor, orî mai bine dis din regatul lui Aiete, ne măi putónd se aducă înapoi pe Medea, remaseră lângă Adriatică. O parte din ei se stabili în peninsula Istriei si în cele doue insule vecine numite în antititate Apsoros ⁶⁾, astă-dî Cherso și Ossero ⁷⁾, ér alțiî în insula cea fecundă și plăcută a Pheacilor, astă-dî Veglia ⁸⁾, și în insula din apropiere numită Ar b e ⁹⁾. în fine o altă parte însemnată

¹⁾ Apollodori Bibi, lib. II. 1. 5. 4.

») Scymni Orb. Descr. v. 391: Opáxsť "hrpot Xs-fo|xevot. — Cf. măi sus p. 389.

²⁾ Justin! lib. IX. 2: Istriarorum rex.

⁴⁾ atelae De situ Orbis, lib. II. c. 1.

⁶⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 236—241. 1001.

«) Ptoleniîei Geogr. lib. II. 16. 8. — Orphoi Argon, v. 1033: 'A^opr.Seç. — Pllnlu (Ul. 140): insHlae Absortium. — Stephanus U)/: 'A^upuieç.

⁷⁾ Hygin! Fab. XXIII: Colchi qui cum Absyrto vénérant, timentes Aeetain illic remanserunt, oppidumque condiderunt, quod Absyrta nomine Absorin appellaverunt. După vechile tradițiunî Apsyrto a fost fiul regelui Aiete din nimfa Asterodea. Este un nume familiar, în regiunea muntósa a județului Buzeu mai esistă și astă-dî în comunele Mănesci și Sărulescî doue cete și doue cătune de moșnenî, numite Apostarî. La aceste tribun se reduce fără îndoielă numele locuitorilor stabiliți în insulele A p s o r t i d e s.

⁸⁾ In Odyssea lui Homer insula Pheacilor este numită ξx^εP^ν) (Scheria). La Apolloniu Rhodiu (IV. v. 984-990) ea portă numele de Apeiráv^f) (Secere), Arjou; Spur, (Secerea Dicî, Cybeleî), Koopijtcç y&ùiv (Curetum terra), în inscripțiunile romane insula Veglia este numită Curictac, la Strabo Ceryctice și Cyricctice. Lucan (IV. 406) amintesce de populațiunea acestei insule sub numele de; belaci gente Curetum. Ér la Cesar (B. C. III. io) ea ne apare sub numele de Corcyr.a.

⁹⁾ La Apolloniu Rhodiu ca figurează sub numele de AYJGUI âpvcvj; o confundă însă cu insula Pheacilor (Veglia). în C. I. L. III. nr. 2931 este numită A r b a.

din trupele cele numeroase ale regelui Aicte î-șî alese locuințe pe țărmuriî Illyriei, uniî pe teritoriul ocupat de Ncstii ¹⁾, lângă gurile râului Naro, astă-dî Narenta, alții întemeiară orașele Oricum lângă golful Avlonei ²⁾ și Cholchinium șei Olchinium, astă-dî Dulcigno în regiunea Montenegruului ³⁾.

În ce privește vechimea acestor Istrieni de lângă Marea Adriatică, faptul este pozitiv, că ei ne apar stabiliți în această regiune încă din timpuri foarte obscure.

Cea de întâiu amintire geografică despre denșii o aflăm la istoricul Hecateu din Milet născut pe la a. 549 a. Chr. *).

Maî există însă o tradițiune importantă despre vechimea lor în părțile aceste la istoricul Timaeu din Sicilia (sec. IV a. Chr.).

După căderea Troiei, ne spune acest autor, eroul Diomedea (cel maî brav după Achile și Ajax) întorcându-se la Argos, a scăpat numaî cu mare greutate, ca se nu fie ucis de soția sa. Atunci el se înl.orse spre Italia și avu se lupte în părțile aceste cu balaurul Colchic, care devasta insula Pheacilor ⁶⁾.

După istoricul Timaeu așa dar, migrațiunea și descălecarea Istrienilor în părțile de sus ale Adriaticei aparține timpurilor anterioare războiului troian.

Din această tradițiune, care de altminterlea face parte din ciclul eroilor homericî, mai rêsulta tot-o-dată, că balaurul cel legendar, care pădia merle de aur de la muntele Atlas în țara Hyperboreilor, balaurul, cu care avură se lupte Argonauții pentru răpirea lănei de aur, balaurul, care urmărise pe Argonauți până la Adriatică, și în contra căruia avu se lupte Diomedea, ca erou mercenar în insula Pheacilor, a fost balaurul cel glorios, cu o falca în sus, cu alta în jos, de la Istru, stégul de răsboi al triburilor Dace, în contra căruia trimiseră și Romanii atâtea expedițiuni mari dincôce de Dunăre.

Afară de tradițiuni și afară de numirea etnografică de Istri, ce s'a dat acestor triburi pelasge de la Adriatică, noi maî aflăm încă unele urme im-

¹⁾ Apolloniul Rhodii lib. IV. v. 1215.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. IV, 1214.— Plinii lib. III. 26. 4: Oppidum Oricum a Colchis conditum.

³⁾ Plinii lib. III. 26. 3: Olchinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum.

*) Stephanus Byz. v. "Jotpot.

⁵⁾ Thnaei fragm. 13 in Fragm. Hist. graec. (Ed. Didôt) I. p. 195: *riv Ko%ibv Spa-o-TaXuja*

ortante despre originea acestei populații și în topografia istorică a Istriei.

O vechia localitate din părțile de răsărit ale Istriei, se găsește din regiunile Albonei poartă la Pliniu numele de Alutae¹⁾. Un alt oraș pe țărmurile Adriatice, nu departe de Aquileia, era numit în epoca romană Altinum²⁾. Sunt două apelative etnice pentru cele de astăzi triburi, care au întemeiat aceste localități. Etimologia acestor numiri se reduce fără îndoială la Aluta se numea Alutus fluvius din Dacia.

O altă grupă stabilită în părțile de răsărit ale peninsulei poartă la Pliniu numele de M e n t o r e s³⁾, adică Munteni⁴⁾. Aici, în silaba din urmă avem un rotacism (*r* în loc de *n*), este cea laltă parte a cuvântului este o formă coruptă de autorii grecescri⁵⁾. însuși Pliniu, atât de ilustru prin cunoștințele sale cele vaste, se plânge, că-i este rușine, că densul trebuie să se folosească în descrierea Italiei cu datele grecescri⁶⁾.

Afară de triburile numite la Pliniu Mentores în interiorul Istriei, navigatorul și geograful grecesc Scylax, care trăise în timpurile lui Darius Hytaspes mai amintește în golful Adriatice și insulele Mentorides⁷⁾, adică Muntenesc!

Originea numirii etnografice de Mentores se reduce la Istrul de jos. în poezia geografică a lui Scymnus din sec. I a. Chr. figurează sub numele de Mentores o populație, ale cărei locuințe se aflau de asupra «T h r a c i o r u m n u m i t i I s t r i e»⁸⁾. Aici fără îndoială e vorba de locuitorii din «Muntenia» geografică de la Istru (Țara muntenescă, Valachia montana, Transalpina, Multani la autorii poloni⁸⁾).

¹⁾ Plinii lib. III. 25. — Un sat cu numele de Al t i n i se află astăzi în Istria spre nord-vest de valea Montonei (Special-Karte, f. Z. 24. C. IX).

²⁾ Mai notăm aici o curioasă conexiune. Altinum era așezat lângă fluviul numit în vechime Si l i s, astăzi Sil și Sille. Aceeași numire, oricât mai bine dis aceeași etimologia istorică, o are J i u l (germ. S c h i l l, ung. S i l i, Zsil), râul principal din regiunea centrală a Olteniei de la Istru. Se pare, că triburile de Olteni așezate la Altinum, au dus și localizat lângă Adriatică și numele râului J i u.

³⁾ Plinii lib. III. 25. 1.

⁴⁾ O formă analogă de m u n t a r i o aflăm la Românii din munții apuseni ai Transilvaniei. Muntari, sunt cei însărcinați cu pădirea vitelor la munte (Frân cu, Românii din munții apuseni, p. 25).

•) Ptolemeu (III. 14. 35) amintește de muntele M i n t h e (Μίνθ-φ) în Pelopones.

⁵⁾ Plinii lib. III. 20. 8: Pudet a G r a e c i s Italiae rationem mutuari.

⁶⁾ Scylacis Periplus, §. 21.

*> ScymnI Orb. Descr. v. 394.

Muntenii în Dacia ne apare și la Strabo (VII. 3. 1). Țara Geților, scrie dănsul,.

Termenul geografic de Munteni devenise în antichitate un apelativ etnic pentru diferite triburi pelasge, Liguri¹⁾ și Istrieni, ce emigrase în timpuri depărtate de la Carpați și se stabilise în regiunile de sus ale peninsulei italiice, în inscripțiunile romane mai aflăm și conumele familiare de Montanus în Montona, Montanus și Montani a în Aquileia, Muntana în Verona²⁾, Montana în Senia în fața insulei Veglia, Montanus în Iader (Zara), Muntana în Salona³⁾. Sunt apelative geografice ereditare, aplicate unor triburi seneze familiei emigrate. Ele ne indică, că originea primitivă a acestor familii a fost într-o regiune numită Montania, adică Muntenia. Alături de Montanus și Montana noi mai aflăm pe teritoriul Istriei și în regiunea vecină conumele geografice de Messius în Piquentum, un alt Messius pe teritoriul Veneților, un Messius, Daco și Decia în Aquileia și o femeie supranumită Dacia în Verona⁴⁾. Mai notăm aici, că un vechiu oraș Istriei, situat în apropiere de Pinguente, poartă astăzi numele de Montona. În fine, Slavii din peninsula Istriei numesc până în zilele noastre Breșani, adică Munteni, pe locuitorii din districtul Capodistria și pe cei din comunele vecine ale districtului Pinguente⁵⁾. O numire, pentru care literații Istriei nu pot să afle nici o explicație, nici în configurațiunea terenului, nici în tradițiunile locale.

O a treia numire geografică din regiunea Istriei, a cărei origine se reduce la Istrul de jos este Tergeste, cu variantele sale de Tregeste și Tregesten⁶⁾, seneze Triestul de astăzi. Tergeste a fost în epoca romană unul din orașele maritime cele mai importante ale Istriei, o mare piață de depozite pentru importul, ce se făcea din regiunile barbarilor și exportul către ținuturile meridionale.

Care era însă originea istorică a numelui de Tergeste, nici un autor nu ne poate spune.

care la început e îngustă, întinzându-se pe lângă Istru cuprinde în partea sa meridională și o parte din care a munților (J.ÉP&C. t. tmv. ôp<ùv), apoi începe a se deschide spre medii-noapte.

¹⁾ **Plinii** lib. III. 24. 3: Vagicenni Ligures, et qui Montani vocantur. — Ciceronis Agr. II. 35: Ligures, montani, duri atque agrestes. — în o inscripțiune din regiunea Milanului **Montunatesvicani** (C. f. L. V. nr. 5604). — Cf. **Liviu** (XXVIII. 46) și **Tacit** (Hist. II. 12).

²⁾ C. I. L. Voi. V. nr. 423. 1241. 1307. 3808.

³⁾ C. I. L. Voi. III. nr. 3017. 2927. 2624.

⁴⁾ C. I. L. Voi. V. nr. 449. 210. 1298. 1645. 1252. 3647.

⁵⁾ **Bc-Franceschi**, Sulle varie popolazioni dell' Istria (în diariul «L'Istria» a. 1852, P- 225). — Numele de **Berchini** și **Montanari** se mai atribuie și locuitorilor din districtul Castelnuovo (L'Istria. 1851, p. 80; 1852, p. 231).

⁶⁾ **Ravennatis** Cosmographia. Ed. Findex, p. 255. 257.

Geografii Strabo și Ptolemeu amintesc în părțile de răsărit ale Juciei o grupă etnică însemnată cu numele de Tyregetae (cu variantele de Tyri-getae, Tyragetac, Tyrangitae, Tyrangotae¹⁾). Locuințele acestor Tyregeți se aflau după Strabo mai depărtate de mare, în TTQ ^Eao^aia, însă în apropiere de gurile Istrului, lângă Peucinî, Britolagî²⁾ și Harpi séu Carpî.

Apelativul de Tyregetae, după cum o probează terminațiunea geografică de TTIC și făt, este o formă grecescă și care corespunde la forma latină de Tyregenae. O probă decisivă în acesta privință o avem în numele orașului de la gurile Șiretului, care ne apare sub formele de Dinogetia și Dinogenia, Diogctia și Diogenia⁸⁾. Ast-fel, că după nume și după pozițiunea lor geografică, Tyregeții (s. Tyrangetii) lui Strabo și ai lui Ptolemeu, erau locuitorii de lângă gurile Șiretului, al căror centru politic a fost Dinogetia, numită în manuscrisurile vechi și Dirigothia, séu Tirighina, o-dată capitala cea opulentă și puternică a regelui Aictc⁴⁾.

Orașul numit Tergeste, séu Tregeste, al Istricii ne apare ast-fel întemeiat de anumite triburi de Tyregeți, ce emigrase în timpurile preistorice de la Dunărea de jos.

O inscripțiune romană din Pannónia inferioră amintesc de un Domatius Tergitio (Tergitius) negociator⁶⁾ adevărat un comerciant din Tergitia, séu Tergeste. Un Trygetus libertus⁶⁾ ne apare pe o inscripțiune de la Milan. Un alt Trygetus este amintit pe o inscripțiune din Dyrrachium⁷⁾, oraș situat între Olchidium și Oricum, în regiunea, unde după Apolloniu Rhodiu și după Pliniu se stabilise o parte din Colchiți, ce emigrase în timpurile Argonauților.

În fine noi mai aflăm pe teritoriul Istriei vechi o localitate ce poartă numirea, în formă grecescă de Peucetiae⁸⁾, în formă latină de Paucinum și Pucinum⁹⁾. Peuce era, după cum se știe, numele insulei celei mari din delta Dunării, în Peucinî se numiau locuitorii acestei insule.

Gestiunea istorică, ce ne ocupă în cazul de față, devine ast-fel clară.

O Strabonis Geogr. (Ed. Didót) lib. II. 5. 12; III. 4. 17; VII. 4. 17. — **Ptolemaci** Geogr. (Ed. Didót) lib. III. 10. 7.

¹⁾ Britolagii locuiau «deasupra gurilor Dunării», probabil lângă lacul Brateș.

²⁾ Ptolemaci Geogr. Ed. Didót. Vol. I. p. 458.

⁴⁾ Numele Tyregeților nu derivă de la râul Tyra (Nistru), și nici nu erau stabiliți acolo.

⁵⁾ C. I. L. Voi. III. nr. 4251.

⁶⁾ C. I. L. Voi. V. nr. 5891.

⁷⁾ C. I. L. Voi. III. nr. 619.

⁸⁾ **Plinii** lib. III. 25. 1.

• **Ptolemaei** Geogr. (Ed. Didót) lib. III. 1. 24.

Vechii locuitori ai Istriei erau originali de la Dunărea de jos nu numai după tradițiune, și după numele lor geografic de Istri, dar și după topografia istorică a acestei peninsule¹⁾.

În ce privește naționalitatea și filiațiunea etnică a acestor Istrieni de la Adriatică, ci ne apar încă în timpul republicei romane ca un ram al familiei latine, însă al familiei latine extra-italice.

În anul 221 a. Chr. Romanii cuceriră peninsula Istriei și cea de lângă grijă a lor a fost să consolideze în părțile aceste autoritatea statului roman și să asigure calea cea mare de comunicațiune pe uscat între Italia, Illyria și Pannónia. Pentru acest scop, senatul roman întemeia în a. 182 lângă golful Triestului orașul Aquilcia cu fortificațiune puternică, care însă după numele său de 'A-x.'jXr/a (Achillea) se vede, că existase și mai înainte ca un port comercial al Adriaticei.

Însă acum se ivi în sânul senatului roman o chestiune importantă politică: dacă e mai bine să trimită la Aquileia o colonia latină, ori o colonia romană, în fine părinții consens! se hotărîră pentru o colonia lați na²⁾. În cursul timpului Romanii mai acordară apoi «drepturile poporului latin» locuitorilor din Alutae și Flanates în Istria³⁾, precum și orașelor Fertinates și Curictae din Veglia⁴⁾.

Faptele în sine sunt destul de éloquente. Populațiunea indigenă pe care Romanii o aflase stabilită în regiunea Aquileiei, în Istria și în insula Curictae, astăzi Veglia, era, în ce privește religiunea, instituțiunile sale naționale și simpatiile politice, mai aproape de păstorii latini de cât de elementele heterogéné însă latinisate ale Romei.

Vechile orașe ale Istriei, cu atât că nu erau întemeiate de Romani, portă

¹⁾ Mai notăm aici uraătoarele: Buzcres și Sapircs, după cum seim, formau două tribune însemnate din regatul lui Ariote. Un sat numit Buzari și un cătun Puzzeri se află în distr. Capodistriei (Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Kustenlandes, 1894, p. 75. 80). Éri Anonimul din Ravena amintesc în Istria orașul Siparis, la Guido Sapara.

²⁾ Titul Livii lib. XXXIX. c. 55: Illud agitabant, uti colonia Aquilcia deduceretur; nee satis constabat, utrum Latinam, an civium romanorum, deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt.

³⁾ Fianța și locuitorii din Flanona adora pe deul vechia latin Ianus (C. I. L. III. w. 3030).

⁴⁾ Plinii lib. III. 25.— Alte orașe din Istria căpetară prerogativele cetățeniei romane. Oppida Istriae civium rom. Aegida, Parentium, colonia Pola. • • quondam a Colchis condita (Pliniu, III. 23. 2). De asemenea și colonia Tergeste (Pliniu, III. 22. 2). Bineficia cetățeniei romane au mai fost acordate orașelor «întemeiate de Colchi» în Dalmația, Colchimum s. Olchinium (Pliniu, III. 26. 3) și Oricum.

însă aprópe tóte nume l a t i n e : Parentium, Capris, Albona, Ruginum (Ruvigno, Ruigno), Ningurn, Piranum, Flanona, Pola, Alutae, Silvum (Silvium) Arsia etc.

în ce privesc numele vechia național al locuitorilor indigeni din Istria, acesta se pare a fi fost Râmi cu diferitele sate variante de Râm n î, R c m I, R i m î, R u m î, R â m l e n î, Armâni, A r i m a n î.

Ast-fel noi întcmpinăm în inscripțiunile romane din regiunile aceste următórcle conume personale: Romulus în Montona¹⁾, Romulus Bizegoni f. în Aquileia²⁾, Romulus si Rom ui i an us în Concordia spre apus de Aquileia lângă râul Romatinus³⁾, Rominus pe teritoriul Mediolanului⁴⁾, Remus în Vicetia și Trident⁵⁾, Remnius, Re m m i a în Patavium, Vicetia și Verona⁶⁾, Remmia în Arbc⁷⁾, R h orne în Salona⁸⁾ Rum no, Rum ia fica lui Tatuca Vervex, si Roma în Noric¹¹⁾, Armonia în Pola¹⁰⁾ și Arminuⁿ⁾ în Brixia¹²⁾.

>) C. I. L. voi. V. nr. 423.

>) C. I. L. voi. V. nr. 1045.

») C. I. L. voi. V. nr. 8669. 8662.

«) C. I. L. voi. V. nr. 5662.

5) C. I. L. voi. V. nr. 3180. 5033.

») C. I. L. voi. V. nr. 2837. 8110, 285. 320. 321. 3701.

1) C. I. L. voi. III. nr. 3125.

s) C. I. L. voi. III. nr. 2083.

9) C. I. L. vol. III. nr. 4966. 5350. 5667.

h) C. I. L. voi. V. nr. 41. — Armonia este un nume familiar etnic întocma ca și Histria mater, Histri liberlus (C. I. L. voi. V. nr. 243. 1444).

h) C. I. L. voi. V. nr. 4844. — Numele de Arimanni și Asemănni aflăm întrebuițat pentru populațiunea vechia romană din Italia superiori până în s<>c. XII. Privii. Henr. II. reg. Germ. ann. 1014: Cunctos Aremannos in civitate Mantuae (Du Cange, Gloss, med. latin. v. Herrimanni).

h) Teritoriul cel vast al Veneților cu orașele Aquileia, Concordia, Patavium, Vicetia, Verona și cu ținuturile alpine ale Carnilor, forma în epoca romană, dimpreună cu Istria, una și aceeași regiune etnografică, ér în evul de mijloc una și aceeași provincia e c l e s i a s t i c ă. Farlnhis, Illyrici sacri Tom. I. (1751) p. 128-129: m a r i t i m a m V e n e t i a c p a r t é m , q u a e s u b e r a t P a t r i a r c h a e G r a d e n s i , o l i m d e n o m i n a t a m f u i s s e I s t r i a m s u p r a m a r e . N e c v e r ó d u b i u m e s t q u i n I s t r i a e t i a m A q u i l e j a m , c u m u n i v e r s a C a r n i a , V e n e t i a m q u e o m n e m c o m p r e h e n d e r e t ; i d q u o d v e t u s t i s s i m a m o n u m e n t a d e c l a r a n t e t c I m m o H u n d i u s e x a n t i q u i s C h a r t o p h y l a c i i s V e r o n a m n o m i n a t a l p c s t r e m I s t r i a e u r b e m F e r d i n a n d u s U g h e l l u s t o m . V . I t a l . s a c . d e P a t r i a r c h . A q u i l . T r i d e n t u m e t i a m I s t r i a e a t t r i b u t u m f u i s s e e x i s t i m a t . — D e s p r e n u m e l e I s t r i e i e s t i n s ș i l a D a l m a t i a , F a r l a t u s (I . 3 2 9) s e c s p r i m ă a s t - f e l : H o c t a m e n i n t e r e s t , q u o d i n a l i q u i b u s C a t a l o g i s I s t r i a s u p r a m a r e i n i p s a n i D a l m a t i a n ! I I -

Un vechi oraș clin părțile aceste, probabil în Istria, care însă dispăruse în timpurile Romanilor, poartă la Pliniu numele de Iramine ¹⁾. De sigur, că forma veche națională a acestei numiri a fost Arimini, însă o localitate diferită de Ariminium din Umbria. Un sat de lângă Pola purta pe la a. 990 d. Chr. numele de R u m i a n u m ²⁾; alte diferite cătune de pe teritoriul Istriei ne apar astă-dî sub numele de Rim (Roma), Rimnjak, Rumați, Romeo ⁸⁾.

Sunt numiri, cari după cum vom vedea mai târziu, nu derivă nici de la Roma, care cucerise cu armele ținuturile aceste, nici de la vechiul trib Ramnes de lângă Tibru, ci de la un apelativ arhaic al rasei pelasge, ale cărei centre puternice au fost Ari mi delà Istru ⁴⁾ și Áramáéi (seu Aramani în forma latină) de la nordul Mării negre ⁵⁾.

La acesta vechea populațiune pelasgă a Istriei se vede, că a aparținut și grupa de locuitori, care începând de pe la finele sec. XVII-lea ne apare în literatura etnografică și lingvistică sub numele de Români Istrieni.

Numeral acestor Români a fost odată foarte însemnat, nu numai în peninsula Istriei, dar și în regiunile vecine. Nu există un district în părțile Istriei, în care noi se nu întempinăm, aproape la tot pasul, numiri românesce de locuri, de deluri, de munți și de văl, ori urme de limbă românească în dialectele Slavilor de acolo, în fine tradițiunile, că odată acesta populațiune rustică pelasgă a fost răspândită peste întreaga Istria. Astă-dî acest ram vechi al trupinei române de la Istru este aproape dispărut. Pe la a. 1887 când noi am călătorit o parte însemnată a Istriei, mai vorbeai românește toți locuitorii din satele Bor d o, Ș u ș ne vi ța, Gradine, Letal, Villanova, J e i a n î (Zejane), și numai o parte din locuitorii de la Senovic și Posert ⁶⁾.

Când au emigrat acești Români din patria lor cea veche de la Istrul de jos, ori cu alte cuvinte, când s'au stabilit acești Români lângă Adriatică, nu aflăm nici o amintire istorică, nici în cronicile Terilor românesce, nici în do-

lyricam . . . jus suum ac nomen protendat . . . In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Caelstini tertii refeitur, una cum Gradensi Patriarchatu, duo Archiepiscopatus Dalmației, Jiidrensis et Spalatensis, in Istria supra mare positi este Uicuntur.

¹⁾ Dini H. N. lib. III. 23. 4.

²⁾ Codice diplomatico Istriano. Tom. 1. an. 990.

³⁾ Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Küstenlandes, 1894, p. 89. 9Cr. 92. 97.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 304. — Homeri Ilias, II. v. 783. — Cf. mai sus pag. 139.

⁵⁾ Dini Hb. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi . . . illos . . . antiqui Aramaeos (appellavre).

⁶⁾ Pe la a. 169S se mai vorbea românește în satele Opchiena (Opcina). Tribicluano (Tribiciano) și G r o p a d a de lângă T r i e s t (Irenco, Hist. di Trieste, p. 334).

cuințele Transilvaniei, Ungariei, Croației, Istriei, Veneției, nici în actele patriarhatului din Aquileia.

Opiniunile, ce le avem până astăzi despre originea geografică și despre *vechimea* acestor Români din Istria — emigrați, după unii în sec. al XIV-lea, ér după alții în sec. al X-lea al erei noastre ¹⁾ — sunt absolut lipsite de orice fundament real. Ele nu se bazează nici pe cercetări istorice, nici pe studiul individualității etnice a acestui popor la fața locului. Din contra, până unde putem străbate înapoi cu făclia documentelor istorice, noi întempinăm în continuu urme de existența acestor naționalități vlahice pe teritoriul Istriei și în insulele vecine.

Încă în timpurile republice romane exista în părțile de sus ale Italiei, cum și în insula Veglia, o vechea populație locală.

Pe arcul de triumf de la Susa (Segurium), ridicat în onoarea împăratului August la a. 8 a. Chr., se amintesc o grupă însemnată de locuitori din Alpii Coticci, ce purtau numele de *Bellaci* ²⁾. Este fără îndoială una și aceeași numire etnografică cu forma de *Blaci*, ce ne apare și în cursul evoluției de mijloc în diferite regiuni, în care odată locuise națiunea cea mare și puternică a Pelasgilor.

Aceiași cuvânt de «bellaci», însă cu un sens etnografic și etimologic tot-odată, îl aflăm întrebuițat de poetul epic Lucan spre a caracteriza populațiunea cea războinică din insula Cureții și Iori Veglia: *Illic (Antonius) bellaci confisus gente Curetum, Quos alit Adriatico tellus circumflua ponto . . .* ³⁾.

Prin acest epitet de *bellaci*, se înțelege în formă aplicată de *bellaci gente Curetum*, poetul Lucan voiește să exprime, că populațiunea indigenă din insula Veglia era din nemul așa numit al *Bellacilor*, se înțelege că erau ei înșiși *Blaci* («).

*) După *Miklosich* din *Major Vlachia*, o regiune de lângă frontierele Bosniei și Corbaviei (*Wanderung d. Rum. p. 6*). După *Hasdeu* din *Pannonia* (*Diet. 1. ist. III. p. XXX*), ér literatul istrian *Kandler* consideră pe Românii din Istria ca urmași ai coloniilor militare romane (*L'Istria, An. I. nr. 11. 12. An. VII. 18. 19. 20*).

¹⁾ C. I. L. voi. V. nr. 7231.

²⁾ *Lucan Phars. lib. IV. v. 406 — 407*.

³⁾ O populație *bellacă* sau română a existat și în insula *Arbe* vecină cu Veglia. În o scrisoare cu data din *Arbe, 10 luglio 1852*, subsemnată *D. Spiridone Murvar*, și anexată *Statutum Arbensis Civitatis* din *Biblioteca Academiei de Zagreb* (*nr. II, d. 4.*) citim următoarele: *Se vi sono tracce in quest' Isola della Popolazione Valacca o Rumena, ciôsi potrà deduire dal linguaggio, comme anche dal vestito si di Maschi che di Femmine*. Mai aflăm în «*Statutum Arbensis Civitatis*» din a. 1331—1336 și unele dispozițiuni, prin care se interzice femeilor de pe teri-

Numele național al locuitorilor românî din regiunile Triestul și din Val-darsa, a fost, după cum ne asigură literații Istrieni, până pe la finele secolului al XVII-lea R u m e r i (Rumârî) și R â m l e n Î¹⁾. Astăzi însă au dispărut și numirile aceste. S'a mai conservat însă apelativul de R u m ă r numai ca un simplu conume familiar.

Termenul de Romarius (Româr) începe să ne apară în părțile de sus ale Italiei încă din secolul al IX-lea încă. O diplomă imperială din a. 895 amintesc de satul numit Romariascum ca proprietate a mănăstirii Bobbio din provincia Paviei²⁾. Ți în actele sinodului de la Campostella în Campania (a. 1114) se face amintire de «Mercatores Romarii et peregrini»³⁾. Fără îndoială, că acești Mercatores Romarii erau din părțile de sus ale Adriaticei, unde se aflau concentrate liniile cele mari comerciale ale Europei centrale⁴⁾.

În alt document de la a. 1102 locuitorii din părțile de răsărit ale Istriei sunt numiți Latini⁵⁾. În timpurile aceste sub numele de Latini se înțelegea în ținuturile Istriei și Dalmației o populație deosebită de Slavi, și care vorbea o limbă latină rustică. Latini Presbyterului Diocleas sunt Vlachi⁶⁾. Slavi din Istria numesc până în zilele noastre Latini pe foștii Vlachi din

toriul orașului: *pro mortuo boccare... et... ad plangendum supra monumentum mortuorum; plângeri funebre caracteristice ale poporului român.*

¹⁾ Ireneo della Croce, *Historia della città di Trieste*. Veneția, 1698, p. 334: I noștri Chichi (locuitorii de pe Carsul Istriei) addimandansi nel proprio linguaggio R u m e r i. — Antonio Coraz în *Ciadul L' Istria* din 1846, p. 7: Nella Valdarsa... abita un popolo, che se stesso altravolta R i m g l i a n i (Romani) chiamava, e che oggi adottando il nome, che gli estranei gli danno, si dice Vlachi. La lingua che parliava e che ancora paria familiarmente non è slava, non l'italiana, ma un latino rustico comunque frammisto a voci slave... e che essi (Cicci) dicevansi R u m e r i (Rumeni).

²⁾ *Historia e patriae monumenta Chartarum t. I. col. 81 D, 82 A* (la Jubainville, *Les premiers habitants de l'Europe*, II. p. 62).

³⁾ Du Cange, *Glossarium med. et inf. latinitatis*, v. Romarius: Synodus Campostell. ann. 1114 can. 23: Mercatores Romarii et peregrini non pignorentur.

⁴⁾ Forma de R u m ă r u l în loc de Românul o aflăm și în regiunile de la Carpați, într'un document al Moldovei din a. 1489 (Hasdeu, *Arch. ist.* 1.1.155). Mai notăm aici, că un oraș din părțile de nord-est ale Daciei portă la Anonimul din Ravenna numele de Erroerium (Ed. FINDER, p. 178). De sigur, că forma populară indigenă a fost Armârî.

⁵⁾ *Codice diplomatico Istriano*, I. an. 1102. Cornițele Wodalrico dăruiesc wsericeii din Aquileia moșiele sale din Istria: castrum P i n q u e n t, ... castrum B a n o l . • . et castrum L e t a i . . . et villa ubi dicitur c o r t a l b a inter latinos, castrum v e n e r i s, v i l l a m c u c u l i, et villam mimilliani . . . et villam p e t r e a l b e.

⁶⁾ Presbyter Diocleas, *Regn. Slav. c. 5*: totam Provinciám Latinorum, qui illó tempore Romani vocabantur, modo vero M a u r o - V l a c h i, hoc est N i g r i L a t i n i

njgnano si pe cei din Văile ¹⁾, cr literații Istriei aii considerat tot-de-una dialectul Românilor de la Adriatică ca o limbă latină rustică ²⁾. în fine pe lângă forma de Rumâr (Romanics) ni se mai presintă în documentele Albonei de la a 1170, 1341, 1363 ³⁾, si conumele de Rumin, Rumen, cr în documentele insulei Veglia Rom anus (a. 1248 *; numiri ce sunt caracteristice pentru populațiunca română séu blacă din părțile de resărit ale Europei meridionale. Din cele cspuse până aici résulta așa dar, că vechia populațiune a Istriei era de oricine estra-italică, că ea aparține la trupina cea puternică și estinsă a Pelascolilor orientali, la naționalitatea Arimilor de la Istru⁰⁾; în fine, că Români așa numiți Istrieni sunt a se considera clin punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri depărtate emigrase de la Carpați si cucerise Istria cu insulele vecine.

Limba națională a acestor Români de la Adriatică este si astă-dl în formele sale fundamentale mult mal arhaică de cât cele mai vechi texte, ce le cunoscern până asta-dî din cărțile bisericesc! române.

în particular dialectul Românilor din Istria, se caractérisera prin rotacismul consonantei *n* între doue vocale. Existența acestui fenomen pe teritoriul Istriei, al Aquileei si al Veneției, o putem urmări până departe in timpurile romane, în actele sinodului de la Campostella (a. 1114 d. Chr.) se face amintire, după cum arn vădut, de Mercatores Rom arii din regiunile superioare ale Adriaticel. Cu doue secole mai înainte, la a. 895, aflăm satul numit Romaria, scum ca proprietate a mănăstirii Bobbio. O insulă din golful Adriaticel. — Ibid. c. 9: Igitur omnes congregati, tam latina, quam et slavonica lingua qui loquebantur.

¹⁾ Biondelli, Studii linguistic!, Milano, 1856, p. 57-59: Rclique d'una colonia vala ce a sembrano ancora nell' Istria i 4080 abitanti di Dignano, non che i 1130 di Văile, i quali dagli Slavi che li circondano sono chiamati Latini.

²⁾ Kaudler în L'Istria (A. 18-18, p. 226): lingua romanica ovalacca, la quale non è altra che la lingua romana rustica. — Biondelli, Studii linguistic!, Milano 1856, p. 57- 59: in alcune valletc, distinte nel linguaggio dell' isola (Veglia) col nome di Poglize . . . serbano tuttuva l'incerta tradizione, che un tempo gli avi loro parlassero un latino sermone. — Appunti storico-etnografici sull' isola di Veglia. Trieste, 1882, p. 12: I Vegliani parlavano fino allo scorso secolo un dialetto ladino o romaneio.

³⁾ Codice dipl. Istriano, Voi. I. An. 1275. 1363. — L'Archeografo Triestino, N. S. voi. I. p. 6. An. 1341.

⁴⁾ Handler, Inscrizione romana del secolo IV. in Veglia. Trieste, 1862, p. 23.

⁵⁾ A mai csistat în Istria și numirea etnica de Armâni. Unul din satele Istriei, în care odată se vorbea românesce, portă și astă-dî numele de Armâni (Burada, p. 63. — Orts-Repertorium, 1894, p. 140) Ér un cătun și munte de lângă Portoié este numit Armagno.

ticeii ne apare în *Cosmographia Iul Ravennas* (sec. VII d. Chr.) sub numele de *Tenaria* și *Teraria*¹⁾. O grupă din vechii locuitori al Istriei (probabil *Montanari* de astă-dî) ne apar în fântânele geografice grecescî și romane sub numele de *Mentores*, unde *r* din ultima silabă represintă de sigur pe un « primitiv.

încă în epoca romană esista o dispozițiune particulară a limbei latine din Istria și din regiunile vecine pentru întrebuințarea literei *r*.

în cele mai bune manuscrise ale geografiei lui Ptolemeii și Mela, numele orașului *Tergeste* ne apare sub formele de *Tergestron* și *Tergrestum* cu intercalarea unui *r* inutil²⁾. în inscripțiunile romane ale *Vcronei* găsim cuvintele *cereberrimus* în loc de *celeberrimus*³⁾ și *haustum* în loc de *haustum* *), unde erăși avem un exemplu de influența spiritului dialectal.

Acest dialect, în care litera *r* substitue forte adese ori pe *n*, a fost o-dată forte respândit în părțile Moldovei și în regiunea superioară a Transilvaniei. O probă în acesta privință ne sunt vechile monumente de limbă: *Faptele Apostolilor* de la *Voronești*, *Psaltirea S--heiană*, *Psaltirea* de la *Voronești* și fragmentele de la *Măhacî*.

Originea acestui fenomen limbistic aparține epocel ante-romane. încă înainte de cucerirea Daciei dialectul pelasg (înțelegem daco-get) de la Dunărea de jos se caracterizează prin o întrebuințare multiplă a sunetului *r*. Litera *r* este care dă asprime cuvintelor, și de-a el întrebuințare face ca o limbă se fie dură.

La acastă particularitate a limbei vorbite în regiunile de nord ale Istrului se refer cuvintele lui Ovidiu, când numesce limba *Geților*: *vox fera*, *vox ferina*, *barbara verb a*, *murmur in ore*⁵⁾; când el întrebuințeză pentru caracterizarea poporului *Get* expresiunile de: *rigidos Getas*, *duros Getas*, *diros Getas*, *ferox Getes*, *feros Getas*, *trux Getes*, *fera gens*, *turba Getarum*, *barbara turba* °J, séú când combinezăla adresa

¹⁾ *Illiirciulius Anonymi Cosmographia*. Ed. Finder, p. 408.

²⁾ *rtolemael Geogr. lib. III. 1. 23* (Ed. Didot, p. 336).

³⁾ *C. I. L. vol. V. nr. 3332*. — Un vechia oraș din *V c g l i a* uparc în codicil lui *Ptolemeu* (II. 16. 8. Ed. Didot) sub numele de *F u l f i n i o n* și *Furfinion*.

⁴⁾ *C. I. L. voi. V. nr. 3683*.

⁵⁾ *Ovitlii Trist. V. 7. 17; V. 12. 55*. — *I b i d. Ex Ponto, IV. 13. 20. 36*. — în acesta privință mai sunt remarcabile următoarele versuri ale Iul Ovidiu:

S a r m a t i c o c o g o r p l u r i m a m o r e l o q u i (Trist. v. 7. 56).

O m n i a b a r b a r i a e l o c a s u n t, v o c i s q u e f e r i n a e, O m n i a

s u n t G e t i c i p l e n a t i m o r é s o n i (Trist. v. 12. 55—56).

¹⁾ *Oviilii Trist. lib. V. 1. 46; III. 10. 5; IV. 6. 47; III. 3. 48*. — *Ibid. Ex Ponto, lib. I. 5- 12; 1. 2. 82; II. 1. 66; IV. 15. 40; I. 7. 12; II. 2. 38*.

ccstor Români în peninsula Istriică și în insulele vecine, în fine ocupațiunile lor pastorale, cari i făceau se ducă mai mult o vieță restrînsă de triburi ').

i) Din Gramatica dialectului istro-românu. Reproducem aici câte-va forme din latica limbei istro-române, ast-fel după cum le-am studiat și cules noi înși-ne în Istria la a. 1887.

De ci i » a țiu n e a J-a.

Fără artiail: Sing. n. a. feta (fată); g. d. fete. Plur. n. g. d. a. fete.

Cu articol: Sing. n. fêta; g. a fcte-lei s. a lu fêta, de fêta; d. fcte-lei s. lu feta, lu fete; v. fet'o! Plur. n. fete-le; g. a fete-lor s. de fete-lc; d. fete-lor s. lu fete, lu fete-le, lu fete-lor; v. fete-lor!

Declinațiune. a II-a.

Genul masculin. *Fără articol:* Sing. n. g. d. a. filiú. Plur. n. g. d. a. filî.

Cit articol: Sing. n. g. n. a. filiu (cu u întreg fără l); g. a filiu-luî, s. de filiu, a lu filiu; d. filiu-luT s. lu filiu; v. filiu-le. Plur. n. fili-i; g. a fili-lor s. de fili-i, d. fili-lor s. lu fili-i; v. fili-lor!

Genul neutru: cap, pi. capete, ér capure, când se vorbesce de vite.

Declinațiune. a III-a.

Genul masculin. *Fără articol:* Sing. n. g. d. a. șarpe. Plur. n. g. d. a. șarpî s. șerpî.

Cu articol: Sing. n. a. șarpe-le; g. a șarpe-luî s. de șarpe-le; d. șarpe-lui s. lu șarpe. Plur. n. șarpi-i s. scripi-i; g. a șarpi-lor s. de șarpi-i, lu șarpi; d. șarpi-lor s. lu șarpi-i.

În monumentele, ce ne au rămas despre limba români vorbită în insula Veglia, arlăm și forma: nume-lu în loc de nume-le.

Verbe auxiliare.

Am.—Preș. ind.: Sing. io am, tu ai, ie a s. au, av. Plur. nolam, voi ați, ieli (eale) au J. av.

Preș. opt.: Sing, io rași s. reși, tu rași s. re.și, raî, ic ra s. ré. Plur. noi ram s. rem, voi rași .r. reți, ieli ra s. ré.

Voî — Preș. ind.: Sing. io voi, tu veri, ie va. Plur. noi rem, vol vreti, ieli vor.

S Cîm.—Près, ind.: Sing. io sum s. eseu, tu escî, sti, -stî, -sí; ie ie, iaste, i, -I. Plur. noi smo j-, esmo, voi ste, icli seu s. î-su (nu există forma sunt).

Imperfectul și Perfectul simplu lipsesc.

Perfectul compus: am fost .r. fost-am.

Futurul I: voi fi j-, fi-voî. *Futurul U:* voi fi fost.

Preș. conj.: Sing. neca fiu io, fii tu, fie ie. Plur. neca fim noi, fiți voi, fie ieli.

Preș. opt.: Sing, se rași fi, raî fi, ra fi, ram fi, rați fi, ra fi.

l erf. II opt.: Sing. se fusera io, fuseri tu, fusera ie. Plur. se fuseram noi, fuserați voi, fusera ieli.

În limba română din Istria există patru clase de verbe, seu 4 conjugățiuni, cu infinitivele în à, é, e și î întocma ca și în limba româna de la Carpați. Spre a nu ne estinde însă cu formele gramaticii prea departe, ne mărginim aici numai la câte-va exemple

£>in *Canju gâtiune a I-a.*

Ind. Prés.: Sing. lucru, lucrî, lucre s. luca. Plur. lucrăm, lucați, lucru s. luca.

Imperf.: Sing, lucaiam, lucaiaî, lucaia. Plur. lucaiam, lucaiați, lucaia.

Perfectul simplu lipsesce la tóte conjugățiunile.

Perjechtl compus : am lucrat s. lucrat-am. Mal usitată forma a doua.

Limba Romanilor din Istria maî are tot-o-dată și o importanță capitală spre a ne pute da séma de archaismul si locul, ce se cuvine limbeî române în genealogia limbelor romanice. Ea este un monument antic, între grupele latine ale apusului și între trunchiul cel vcchiü al rasei pelasge de la Istru ^{a)}.

Din limba Românilor de la Istria noi nu avem până astă-dî de cât un mic număr de cuvinte isolate si forte puține texte, dar și aceste rău audite și rău transcrise ²⁾.

Ca se putem însă apreția si maî bine caracterele istorice ale acestei limbe, noi reproducem aici următorcle specimine comparative din «Parabola fiului pierdut», texte, pe cari le-am cules noi înșine din graiul viu al poporului în trei localități ale Istriei.

Prea-perfeclul simplu în sem lipsesce. *Prea-perfectul compus*: am fost lucrat.

Futiind I: voi lucra s. lucra-voi. *Ftilurtil Iff*: voi fi fost lucrat.

Imperativ: Sing, lucra tu, lucre j-, lucra ie. P lu r. lucrării voi, lucre ieli.

Preș. canj.: che io lucru; in cele-lalte ca Presentelc indicativ.

Preș. opt.: Sing, io rașl lucra, tu ras! lucra, ie ra lucra, noi ram lucra, voi rați lucra, ielî ra lucra. Esistă și forma: io rașl vré lucra.

Gcrundiu: lucrandu și lucrându. *Infinitivul* în r e lipsesce la tóté conjugațiunile

Pronumele personale: Sing. n. io, tu, ie, ea; g. — — a lui, liei; d. mie, me, mi, mî, -m, ție, ti, a lui, lui, lieî, li, lî, î; a. me, mire, te, tire, ie, lu, se, sire, ea, o (vo). Pl u r. n. noi, voi, ieli, cale; g.----- a lor; d. noue, a noi, ne, ni, nî; voue, a voi, ve, vi; lor, le, li, lî; a. noi, ne, voi, ve, iell, eale, i, le, se.

Pronumele posesive: Sing. m. meu, teu, seu (s. mov, tcv, sev; a tncvo, a tcvo fără substantiv); f. me, té s. ta, se s. sa; nostru, vostru, nostra, vóstra. Pl u r. m. melî, telî, seli; f. mèle, tele, selc; g. d. melóra s. meloré, selúra i. seloré; noștri, voștri, nostre, vóstre.

Nu me r a l e. Card, ur, doi, trei, patru, cinci, șase (">. sósé), șapte (s. șopte), opt (s. osan), nuc fs. devet), dece (s. deset). Ord.: cela m'ancele, doilc, treile, patrulc, cinciié, șasele, etc.

¹⁾ Studiile făcute până astă-dî cu privire la etimologiile cuvintelor românesc! sunt în mare parte lipsite de valóre scientific!. Vom aminti aici un escmplu. Doue cătune de pe teritoriul Istriei, aparținend la com. Antignana și Văile, portă numele de Ciobani și Ciubani, ér în comuna românescă Bêrdo esistă și familia numită Ciubón (Cioban). Inșă după părerile unor literați, carî se aü ocupat cu originea cuvintelor românesc!, terminul de c i o b a n (berger) ar fi de Origine turcescă (C i h a c, Diet. II. p. 565). Se ar pute presupune ast-fel, că Românii din Istria ar fi descălecat acolo după invasiunea Turcilor în Europa, înșă cuventu! cioban aparține timpurilor arhaice aie limbe! române. El a emigrat de la Carpați spre Italia încă cu maî multe sute de ani înainte de era creștină. Pliniu amintesce de cașul ciobănesc, făcut maî cu scmă din lapte de oi, ce venia în Roma de la Liguriî din Italia de sus. Coebanum (c a s e u m) hic e Liguria mittit ovium maxime lactis (IX. 97. 1).

²⁾ Maiovescu (L), Itinerar în Istria. Ias!, 1874. — Miklosich, Ueber die Wanderungen dér Rumunen (Dcnkschr. Akad. d. Wiss.-Band. XXX). De acclași autor: Istro- und macedo-romunische Spachdenkmalcr (Ibid. Band. XXXII). — Wclgaiid, Istrisches (Erstes Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache, Leipzig, p. 122 scqq.)

P A R A B O L A

(din

TRADUCERE ÎN DIALECTUL ROMÂNILOR DIN ISTRIA

*După graiul românesc
din Bêrdo.*

11. Si djs'a. Un (*s. ur*) om avut-a doi filî.
12. Și cj's'a cela mai tirëru de ielî lu ciace:
Ciacio, da-mî porționu de tot a tev
(*s. paretu de té ave; de té imanie*), ce
mie mere (*s. ce mie cade*). Și spartit-a
lor a sa ave.
13. Si nu după ciuda ') dile poverit-a cela
mai tirëru filiu tot a sev, și mess-a în
at loc largo (*s. în ață provincia largo*),
și colé (*s. colo*) spendit-a tot a sev,
viiundu grumbo în pecafi ").
14. Și după cea ce a consumeit, făcut-s'a
mare Come în cela loc, și ie îns pocî-
nit-a păți.
15. Și mess-a, și s'a pus con un de celî ce în
cela loc staie (*s. con ur din cetate de
cela loc*); si l'a trimis în se vila che ra
pasce porcii (*s. neca pasce porcii*).
16. Și ie jelit-a sev foie ave plir de me-
chine, ce porcii muncaia (*s. și ie jelit-
a satura-sc de mechine etc.*) și nici ur
nu-lî ³) daia.
17. Cân a pac *) în sire verit dis-a : Câți tejați
(*s. câte slughe*) în casa lu ciace meu a-
bundescu pâre, io pac anclmoru de fome
(*s. poghinescu* ⁵ de fome, *s. de home*).
18. Scula-me-voî și voi mere la meu ciace
f-f la ciace meu), și voi dice a luî:
ciace, pecat-am «) în cer și în tire
f- la tire, întru tire);

*După graiul românesc
din Șuşnevila.*

11. Și dis'a. Ur om avut doi filî (*s. doi filî avut*).
12. Și cela mai tireru dis-a luî ciace: Ciacio,
da-m me parat ce mere, și ie res-
partit (*s. rèspartit-a*) lu selî filî.
13. După zalic cjiile cela tirëru filiù ') tât a sev
pohităit, și mess-a largo în loc și tot a
sev poidit-a cia *>. și jivit-a cu curbele.
14. Când a tot poidit, mare fome fost-a în
cela loc.
15. Și mess-a, și s'a legat cu ur om din cela
loc (*s. slujit-s'a cu ur om*), și trimes-l'a
porchele pasce.
16. Și ie jelit-a cu mechinc satura sev tar-
buch (*s. folelc* "), ce porcî muncat (*s. av
muncat*), și nici ur nu li-a dat.
17. Atunce resmislit-a și dis-a: Câți tejați a
Iu mev ciace aru ciuda pâre, io crep
de fome.
18. Scula-me-voî și voî mere (*s. voî i*) catr'a
mev ciace, si voî dice a luî: Ciacio, io
am zagreșit contra de cer ș: tru'n tire
(*j-*, de tire);

